

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ARSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET
IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNI-BUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ

A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NU-
MERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMI-
NA RETINETUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE
FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LIV.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTRÖUGE.

THE

LIBRARY

OF THE

CONGRESS

OF THE

UNITED STATES

OF AMERICA

WASHINGTON

1850

1851

1852

1853

1854

1855

1856

SÆCULUM V.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET PRONTOMIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PREFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMI QUARTI

PARS POSTERIOR.

VENEUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'ANBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1839

8136

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LIV CONTINENTUR.

Homiliarum in Genesim continuatio.	col. 385
Sermones IX in Genesim.	581
Sermones V de Anna.	631
Homiliæ III de Davide et Saule.	675
Variorum notæ.	709

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequendis S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hæc nostra ejusdem S. Doctoris editio, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latine novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

HOMILIARUM IN GENESIM

CONTINUATIO.

[423] ΟΜΙΛΙΑ ΜΒ'.

Ἐξανασιάντες δὲ οἱ ἄνδρες ἐπέδλεψαν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομόρρας.

α'. Ἐμάθομεν ἐκ τῶν χθὲς ἀνεγνωσμένων, ἀγαπητοί, τὴν ὑπερβολὴν τῆς τοῦ δικαίου φιλοξενίας· φέρε δὴ καὶ σήμερον τὰ ἐξῆς ἐπελθόντες, πάλιν καταμάθωμεν τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόστοργον καὶ συμπαθές. Ἐκάστην γὰρ τῶν ἀρετῶν μεθ' ὑπερβολῆς ὁ δίκαιος οὗτος ἐκέκτητο. Οὐδὲ γὰρ μόνον φιλόστοργος, οὐδὲ φιλόξενος ἦν καὶ συμπαθής, ἀλλὰ καὶ τὰς ἄλλας ἀρετὰς ἀπάσας μετὰ θαφιλείας ἐπεδείκνυτο. Ἄν τε γὰρ ὑπομονὴν δέη ἐπιδείξασθαι, εὐρήσεις αὐτὸν εἰς αὐτὴν τὴν ἀκραν κορυφὴν ἀναβεβηκότα· ἂν τε ταπεινοφροσύνην, ἔχει πάλιν καὶ ἐνταῦθα οὐδενὶ παραχωροῦντα, ἀλλὰ πάντας ὑπερακοντίζοντα· κἂν πίστιν ἐπιδείξασθαι δέη, καὶ ἐν τούτῳ πάλιν μᾶλλον εὐρεθήσεται τῶν ἄλλων ἀπάντων εὐδοκίμων. Καθάπερ γὰρ εἰκὼν τις ἐμφυχός ἐστιν ἡ τοῦτου ψυχὴ, τὰ διὰφορα τῆς ἀρετῆς χρώματα ἐν αὐτῇ δεικνύουσα. Ποία οὖν ἡμῖν ὑπολείπεται λοιπὴν ἀπολογία, ὅταν ἐνδὸς ἀνθρώπου πάσας τὰς ἀρετὰς ἐν αὐτῷ περιφέροντος, ἡμεῖς οὕτως ἐρημοὶ τυγχάνωμεν, ὥς μηδεμίαν ἀρετὴν βούλεσθαι κατορθοῦν; Ὅτι γὰρ οὐ παρὰ τὸ μὴ δύνασθαι, ἀλλὰ παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι ἐρημοὶ πάντων ἐσμέν τῶν ἀγαθῶν, σαφὲς ἀποδείξει τὸ πολλοὺς τῶν ὁμογενῶν ἡμῖν εὐρεῖν διαλάμποντας ἐν ἀρετῇ. Καὶ αὐτὸ δὲ τοῦτο^α, τὸ ἐν πατριάρχῃ καὶ πρὸ τῆς χάριτος, καὶ πρὸ τοῦ νόμου γυγνόντα, οἴκοθεν καὶ ἀπὸ τῆς ἐν τῇ φύσει καίμενης γνώσεως εἰς τοσοῦτον μέτρον ἀρετῆς ἔλθειν, πάσης ἡμᾶς ἀπολογίας ἀποστερηθεὶς δυνήσεται. Ἄλλ' ἴσως ἐροῦσίν τινες, ὅτι πολλῆς ἀπέλαυσεν τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ὁ ἄνθρωπος, καὶ πολλὴν ἐπεδείξατο τὴν περὶ αὐτὸν πρόνοιαν ὁ τῶν ὅλων Θεός. Ναί, ὁμολογῶ· ἀλλ' εἰ μὴ πρότερος τὰ παρ' αὐτοῦ καὶ αὐτός· ἐπεδείξατο, οὐκ ἂν τῶν παρὰ τοῦ Δεσπότου ἀπῆλαυσε. Μὴ τοίνυν τοῦτο μόνον ὄρα, ἀλλὰ καθ' ἕκαστον ἐξετάζων καταμάνθανε, πῶς ἀρτίτερον τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἐν πᾶσι τὴν βάσανον παρεσχέτως, οὕτως ἡξιοῦτο τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συμμαχίας. Καὶ ταῦτα πολλάκις ὑμῖν ἐδείξαμεν, ἥνικα τὰ κατὰ τὴν μετέσταναι αὐτοῦ τὴν ἐκ γῆς τῆς πατρίδας ἐποιεῖτο, ὅπως οὐδὲ ἀπὸ προγόνων σπέρματα εὐσεβείας δεξάμενος, οἴκοθεν καὶ παρ' αὐτοῦ πολὺ τὸ φιλόθεον ἐπεδείκνυτο, καὶ ἀνθρωπος ἀρτί τῆς Χαλδαίας μεταναστὰς, ἀθρόον κελευόμενος τὴν ἁλλοτρίαν τῆς οἰκείας ἀνταλλάξασθαι, οὐκ ἐνεδοίκεν, οὐκ ἀνεβάλλετο, ἀλλ' εὐθέως ἐπλήρου τὸ ἐπιταχθέν, καὶ ταῦτα οὐκ εἰδὼς ὅπου στήσεται αὐτῷ τὰ τῆς πλάνης, καὶ ἔσπευδε καὶ ἠπείγετο, ὥς ἐπὶ ὠμολογημένοις τοῖς ἀθέλοις, τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα πάντων προτιμότερον ἡγούμενος. Εἶδες πῶς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσέφερε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ καθ' ἑκάστην ἐκαρπούτο μετὰ πολλῆς τῆς θαφιλείας; [424] Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς, ἀγαπητοί, εἰ βουλοίμεθα τῆς ἀνωθεν ἀπολαύειν εὐνοίας, ζηλώσωμεν τὸν πατριάρχην, καὶ μὴ ἀναδύμεθα πρὸς τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἑκάστην ἀπολαβόντες, οὕτω ταύτην μετὰ σπουδῆς μετερχώμεθα, ὥς τὴν ἀκοίμητον ἐκείνην βεβαίως ἐπιστάσασθαι πρὸς τὴν τῆς ἀμοιβῆς ἀντίδοσιν. Ὅ γὰρ τὰ ἀπόβροτα τῆς διανοίας ἡμῶν ἐπιστάμενος;

^α Savil. et alii καὶ αὐτὸ γὰρ τοῦτο.

ἐπειδὴν ἰδὼν ὕγιή γνώμην ἐπιδεικνυμένους, καὶ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας ἀποδύεσθαι ἐσπουδαχότας, παραχρῆμα καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ παρέχει βοήθην, ὁμοῦ καὶ τοὺς πόνους ἡμῖν ἐπικουφίζων, καὶ τὸ ἀσθενὲς τῆς ἡμέτερας φύσεως ἐπὶβρῶνός, καὶ θαφιλὲς τὰς ἀμοιβὰς χορηγῶν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγῶνων οὐκ ἂν ποτε εὐροις τι τοιοῦτον γινόμενον· ἀλλ' ἔστηκεν ὁ παιδοτρίβης, θεατὴς μόνον γινόμενος τῶν ἀγωνιζομένων, καὶ οὐδὲν ἕτερον συνεισενεγκεῖν δυνάμενος, ἀλλ' ἀναμεινῶν τὴν νίκην γενέσθαι· ὁ δὲ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ συναγωνίζεται, καὶ χεῖρα ὀρέγει, καὶ συνεπάπτεται, καὶ μονονουχὶ πανταχόθεν τὸν ἀντίπαλον ὑποεταγμένον ἡμῖν παραδίδωσι, καὶ πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε δυνήθηναι ἡμᾶς καταγωνίσασθαι, καὶ τὴν νίκην ἀρᾶσθαι, ἵνα τὸν ἀμαράντινον στέφανον ἐπιθῇ τῇ ἡμετέρᾳ κεφαλῇ. Στέφανον γὰρ, φησὶν, χαρίτων δέξῃ σὴ κορυφῇ. Καὶ ἐν μὲν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς τοῖσι γῶσι δὲ στέφανος μετὰ τὴν νίκην οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ φύλλα δάφνης, καὶ κρότος, καὶ βοή παρὰ τοῦ δήμου γινομένη, ἅπερ ἅπαντα, τῆς ἐστέρας καταλαβούσης, κατεμαρᾶνθη καὶ ἀπώλετο· ὁ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν ταύτης ἰδρωτῶν στέφανος οὐδὲν αἰσθητὸν ἔχει, οὐδὲ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ συγκαταλυόμενος, ἀλλὰ διηκεῖς· ἀθάνατος, ἅπασιν τοῖς αἰῶσι συμπαρεκτεινόμενος. Καὶ ὁ μὲν πόνος πρὸς χρόνον βραχὺν, ἡ δὲ ὑπὲρ τῶν πόνων ἀμοιβὴ τέλος οὐκ οἶδεν, οὐδὲ εἶκει τῷ χρόνῳ, οὐδὲ μαραινεται. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ἰδοὺ πόσα ἔτη διετλήθε, καὶ πόσαι γενεαί, ἐξ οὗ πατριάρχης οὗτος γέγονεν· καὶ ὡς χθὲς καὶ σήμερον, οὕτω διαλάμπουσιν αὐτοῦ οἱ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς στέφανοι, καὶ μέχρι τῆς συντελείας αὐτῆς πᾶσι τοῖς εὐ φρονούσι διδασκαλίας ὑπόθεσις γίνεται.

β'. Ἐπεὶ οὖν τοιαύτου τοῦ δικαίου τούτου ἡ ἀρετὴ, εἰς ζῆλον τοῦτο διεγερθώμεν, καὶ ὅτε γούν ποτε τὴν οἰκίαν ἐπιγνόντες εὐγένειαν, τὸν πατριάρχην μιμησώμεθα, καὶ ἐννοιάν τινα λάβωμεν τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, καὶ πολλὴν ἐπιμέλειαν ποιώμεθα, ὥστε μὴ τὸ σῶμα μόνον ὑγιαίνειν, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τὰ διάφορα νοσήματα ἰατρεύειν. Ἐάν γὰρ βουλώμεθα νήφειν καὶ ἐγρηγορεῖν, τῶν τοῦ σώματος παθῶν εὐκολώτερον τὰ τῆς ψυχῆς ἰασώμεθα νοσήματα. Οἷον γὰρ ἂν ἐνοχλῇ ἡμῖν πάθος, ἔαν ἐθελώμεν εὐσεβεῖ λογισμῷ ἐν ᾧ ἀναλαβεῖν τὸν κριτήριον τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἡμέρας, καὶ μὴ πρὸς τὸ παρὸν ἡδὺ ἀπιδεῖν, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα ὁδὸν ἐγγινομένην ἡμῖν, παραχρῆμα ἀποπήσεται καὶ ἀποπηδήσει^β τῆς ἡμετέρας ψυχῆς. Μὴ τοίνυν βρῦμώμεν, ἀλλ' εἰδότες ὅτι ἀγὼν ἐστὶ καὶ παλαίσματα, καὶ^γ δεῖ παρατετάχθαι πρὸς τὴν μάχην, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἡμῶν τὸν λογισμὸν ἀκμάζοντα καὶ νεαρὸν ἔχωμεν, ἵνα τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπολαύοντες, τοῦ πονηροῦ τούτου θηρίου, [425] τοῦ ἐπιβούλου λέγω τῆς σωτηρίας τῆς ἡμετέρας, τὴν κεφαλὴν συντρίψαι

^β Savil. et aliquot mss. παραχρῆμα ἀπὸπταται καὶ ἀποπηδᾷ.

^γ Conjunctiva particula e Coisl. et Sav. suppleta est. Edit.

HOMILIA XLII.

Cum surrexissent autem viri, respuerunt in faciem Sodomorum et Gomorrhæ (Gen. 18. 16).

1. Didicimus ex hesternâ lectione, carissimi, eximiam justî hospitalitatem : age et ea quæ sequuntur tractantes, hodie discamus benignitatem et commiserationem patriarchæ. Possedit enim eximie justus illo virtutes omnes. Neque enim tantum bene affectus erat in proximos, neque hospitalis tantum et misericors, sed et alias virtutes omnes ubertim exhibebat. Nam sive patientiam exhibere opus sit, invenies illum in summum illius verticem progressum : sive humilitatem requiras, videbis et in hac nulli cedentem, sed omnes transcendentem : sive fides declaranda sit, et in hoc præ omnibus aliis laudem merebitur. Est enim anima ejus imago quædam animata, varios virtutum colores in se ostentans. Quæ igitur nobis posthac relicta est excusatio, cum unus homo cunctas in se virtutes possideat, nos vero ita expertes earum simus, ut ne unam quidem exercere juvet ? Quod enim non quia non possumus, sed quia nolumus, a bonis omnibus simus alieni, illud manifeste indicat quod multi ejusdem naturæ homines inveniantur virtutibus conspicui. Et vero istud ipsum quod patriarcha, qui ante gratiæ tempus et ante legem fuit, a seipso et a scientia quæ naturæ insita est, in tantum pervenit virtutis fastigium, sufficit ut omnes nostras excusationes refutet. At forte dicent aliqui : Vir ille multam a Deo gratiam consequutus est, et omnium Dominus ejus singularem habuit curam. Etiam, id et ego fateor : verum nisi primus et ipse quod suum erat fecisset, non tanta a Domino obtinisset. Eapropter non hoc solum respice, sed in unoquoque diligenter attende, quomodo primum in omnibus virtutis suæ experimentum exhibuerit, atque sic divinum meruerit præsidium. Hæc sæpe vobis declaravimus, illum nempe, quando a patria sua migrabat, non a progenitoribus semen fidei accepiisse, sed a seipso valde religiosam atque piam mentem exhibuisse ; et hominem illum, cum nuper a Chaldæa translatus esset, iterum subito jussum alio pergere, et alienam terram suæ præferre, non fluctuasse animo, non distalis, sed statim imperata fecisse, idque cum nesciret ubinam errandi futurus esset finis, et festinasse, et properasse, ut qui in iis quæ plane incerta erant, tamquam certa essent, mandatum Dei omnibus præferendum duceret.

Pacienti quod in se est Deus auxilium non negat. — Vidisti quomodo ab initio quæ a semetipso erant attulerit, et propterea divina quotidie ubertim suscepit ? Eodem modo, dilecti, etiam nos, si voluerimus superna frui gratia, imitemur patriarcham, et ne cunctemur obire virtutem, sed unamquamque ita

exerceamus, ut oculum illum, qui sopiri nescit, conciliemus nobis ad mercedem tribuendam. Etenim qui scit arcana mentis nostræ, cum viderit sanam mentem nostram, et nos conari et eniti ad virtutis certamina, statim nutu et subsidio suo nos adjuvat, simul et labores nostros imminuens, et infirmam naturam nostram roborans, uberesque retributiones suppeditans. Sane in Olympicis certaminibus neutiquam quis tale quid inveniet : sed stat prædofrita, sitque spectator tantum certantium, neque in ulla re potest adjuvare, sed exspectat donec victoria declaretur : Dominus autem noster non ita, sed simul nobiscum certat, et manum porrigit, et simul congreditur, et quasi undique enititur ut adversarium nostrum nobis tradat, nihilque non agit, satagens ut in certamine prævaleamus, et vincamus, quod capiti nostro immarcescibilem imponat coronam. Coronam enim, inquit, gratiarum accipies in capite tuo (Prov. 1. 9). Jam in illis Olympicis certaminibus coronam post victoriam nihil aliud est, quam folia lauri, quum applausus et acclamatio vulgi, quæ omnia appetente vespere marcescunt et pereunt : at corona quæ pro virtute et ejus sudoribus datur, nihil habet sensibile, neque in hoc sæculo nobiscum dissolvitur, sed perpetua est et immortalis, extendens se in omnia sæcula. Et labor quidem est parvi temporis ; merces autem laborum finem non habet, neque cedit temporis, neque marcescit. Et ut discatis, ecce quot anni præterierunt, quot generationes, a quo patriarcha hic in vivis fuit : et sicut heri et hodie, ita fulgent ejus pro virtute coronæ, et usque ad consummationem sæculi omnibus qui recte sapiunt, argumentum est sermonis et doctrinæ.

2. *Facilius medemur animæ, quam corporis morbis.*

— Proinde quia talis est virtus justî, ad emulandum illum expergiscamur, et vel sero tandem nostrum agnoscetes nobilitatem, patriarcham imitemur, et de salute nostra cogitemus, multa adhibita diligentia, ut non solum corpus sanum sit, sed et ut diversæ animæ morbi curentur. Nam si voluerimus sobrii esse ac vigiles, facilius morbos animæ quam corporis emendabimus. Nam quoties nos affectio quæpiam perturbat, si voluerimus pia religiosaque mente cogitare judicium dei illius terribilis, et non ad præsentem voluptatem spectare, sed ad cruciatus quos propter illam feremus, statim ab anima nostra resiliet et avolabit. Eapropter ne simus negligentes, sed scientes agonem esse et certamen, ut in prælio hostibus nos objiciamus oportet, quotidie renovetur, ac vigorem juvenilem recipiat animus noster, ut superno freti præsidio, malæ hujus bestie, insidiatoris dico salutis

nostræ, caput statim contereere valeamus. Ipse enim Dominus nobis promisit, dicens : *Ecce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici* (Luc. 10. 19). Vigilemus igitur, obsecro, ut vestigia hujus patriarchæ sequentes ad virtutem exercendam, easdem coronas mereri possimus, et ad ejus sinus pervenire, et effugere gehennæ pœnam, et assequi bona illa ineffabilia. Verum ut amplior fiat vestra æmulatio, et magis ad imitandum hunc justum vos provocemus : age iterum ex historia illius cum vestra caritate colloquentes, sequentia aggrediamur. Igitur post largam illam hospitalitatem, quam exercuit, non laetitia vel multiplicitate ferculorum, sed alacritate et liberalitate mentis æstimatam, statim hospitalitatis mercedem obtinuit : et didicit quisnam præsens ille esset, et quanta ejus virtus. Abituros illine ad subvertenda Sodoma sequitur patriarcha, et honoris causa comitatur, inquit. Vide Domini clementiam et quanta benignitate indulgentiaque usus, simul justo honorem impendit, et virtutem in anima ejus latentem detegere voluit. 16. *Cum surrexissent autem, inquit, viri, respexerunt in faciem Sodomorum et Gomorrhæ.*

Deus Abraham consiliorum suorum participat. Quanto honore justum dignatur Deus. — De angelis dicit. Nam hic quidem in tabernaculo Abrahæ, et angeli, et eorum Dominus per idem tempus visi sunt : postea vero illi quidem ut ministri missi sunt ad subversionem illarum civitatum, ipse autem Dominus mansit, et quasi amicus amico justo communicabat quænam faceret esset. Unde illis profectis, 17. *Dixit, inquit, Dominus : Non celabo Abraham puerum meum, quæ ego faciam.* Magna Dei indulgentia, et omnem sermonem superans justo honor exhibetur. Vide namque quo pacto ipsum alloquitur quasi homo hominem, demonstrans nobis, quanto honore dignetur homines virtute præditos. Et ut ne putes honorem tantum justo concessum solius divinæ esse bonitatis, vide quomodo divina Scriptura doceat nos, ipsum sibi ipsi honoris fuisse auctorem, mandatis nempe divinis magna sedulitate obsequutum. Postquam enim dixit : *Non celabo Abraham puerum meum, quæ ego faciam*, non statim dicit quid futurum sit : consequens enim erat, ut pergens diceret se incensurum Sodoma. At dignum est, ut neque illud prætereamus : neque enim syllabam, neque apicem in divina Scriptura præterire oportet. Quantæ enim dignitatis esse putas id quod dicit, *Abraham puerum meum* ? quanti affectus ? quanti amoris ? Hoc enim potissimum monstrat eximiam dignitatem et honorem justo exhibitum. Deinde id quod dicebam, postquam dixit, *Non celabo* : non statim affert et dicit quod erat futurum ; sed quid ? Ut discamus non absque causa, neque temere Deum tantum erga illum declarare studium, inquit : 18. *Abraham autem futurus est in gentem magnam et multam, et in ipso benedicentur omnes gentes terræ.* 19. *Novi enim quod constituet filiis suis, et domui suæ post se, et custodient vias Domini Dei, ut faciant justitiam et judicium, ut adducat Dominus super Abraham omnia quæcumque lo-*

quutus est ad eum. Papæ, quanta benignitatis Domini magnitudo ! Quoniam postea inducturus erat excidium Sodomorum, nunc prius patriarcham ad fiduciam concitat, simul pollicens ei benedictionem maximam, ipsumque in magnam multitudinem futurum esse : docens eum quod mercedem hanc piæ suæ mentis accepturus sit. Cogita enim quanta sit patriarchæ virtus, quando Deus dicit : *Scio enim quod constituet filiis suis post se, et custodient vias Domini Dei.* Magna hæc est virtutis accessio : non enim tantum mercedem accipit quia ipse bene egit ; sed et quia præcepit nativis suis, largas retributiones accipit. Ilque merito : siquidem ipse omnibus deinceps magister et doctor evasit. Is enim qui principium præbet æ initia, etiam eorum quæ postea sunt auctor est.

3. Et vide Domini bonitatem. Non solum pro præterita virtute, sed et pro futura justum remuneratur. *Scio enim, inquit, quod constituet filiis suis.* Quoniam, inquit, prænovi justis mentem, ideoque remunerationibus prævenio. Scit enim abditæ cordis nostri, et quando videt consulentes ut oportet ac sanam præ se ferentes mentem, manum porrigi, et ante labores mercedem tribuit, alacriores hac ratione efficiens : id quod in justis omnibus fieri invenies. Nam cum sciat imbecillitatem humanæ naturæ, ut non in arduis homo animum despondeat, inter laborandum ita suum auxilium et remunerationes præbet, ut et labor sublevetur, et fervor crescat. *Novi enim, inquit, quod constituet filiis suis, et custodient vias Domini Dei.* Non solum de ipso prædicat, *Constituere*, sed et de filiis ejus, *Custodient vias Domini Dei*, Isaac et Jacob insinuans. *Vias Domini*, hoc est, mandata et præcepta. *Ut faciant, inquit, judicium et justitiam* : nihil præferendo justitiæ, et vivendo citra omnem injustitiam. Hæc enim maxima virtus est : propterea evenient omnia quæ loquutus est ei Dominus. Opinor autem et aliud quiddam significare, cum dicit : *Abraham autem futurus est in gentem magnam et multam* : quasi dicat : Tu quidem qui virtutem amplexaris, et meis obtemperas præceptis, obedientiamque præ te fers, in gentem magnam et multam eris : impii autem illi Sodomorum regionem inhabitantes disperibunt omnes. Nam sicut virtus salutis causa est eam operantibus, ita et malitia interitus. Porro postquam benedictionibus et laudibus fiduciam majorem addidit justo, incipit id quod dicturus erat, et ait : 20. *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est apud me, et peccata eorum magna valde.* 21. *Cum igitur descendero, videbo utrum juxta clamorem ipsorum, qui ad me venit, perficiunt, nec ne, ut sciam.* Terribilia verba. *Clamor, inquit, Sodomorum et Gomorrhæ.* Quamvis et aliæ civitates simul perierint, sed quia hæc fuerunt clariiores, ipsas solum commemoravit. *Multiplicatus est apud me, et peccata eorum magna valde.* Vide quomodo mala coacerventur. Non solum magna est multitudo clamoris, sed etiam injustitiæ. Nam illud, *Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est*, opinor significare, ipsos cum inenarrabili et veniam nullam merente iniquitate multas etiam injustitias

δυνηθώμεν. Αὐτὸς γὰρ ἡμῖν ὁ Δεσπότης ἐπιγγελάται λέγων· Ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐκάνω δρεων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ. Νήφωμεν τοίνυν, каракалῶ, ἵνα κατ' ἴχνος τοῦ πατριάρχου τούτου τὴν ἀρετὴν μετιόντες, τῶν αὐτῶν ἐκείνων στεφάνων ἀξιοῦσθαι δυνηθώμεν, καὶ εἰς τοὺς τούτου κατανήσῃσι κόλπους, καὶ διαφυγῇν τὴν ἐν τῇ γείνῃ κίλασιν, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἀξιοῦσθαι. Ἄλλ' ἵνα πλεονα ζῆλον ἐν ὑμῖν ἐργαζώμεθα, καὶ πρὸς τὴν τοῦ δικαίου τούτου μίμῃσιν ὁμᾶς διεγείρωμεν, φέρε πάλιν ἐκ τῆς κατ' αὐτὸν ἱστορίας διαλεχθώμεν πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἐπαλθόντες τῶν ἐξῆς τὴν ἀκολουθίαν. Μετὰ γὰρ τὴν θαψιλὴ φιλοεσνίαν ἐκείνην, οὗ τῇ ποιότητι ἢ ποσότητι τῶν ἰδεσμάτων κρινομένην, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ, τὸ θαψιλὲς τῆς γνώμης δεξιόμοις παραχρῆμα τῆς φιλοεσνίας τὰς ἀμοιβὰς ἐχαρίσατο. Καὶ μαθὼν τίς τε εἴη ὁ παραγεγῶνος, καὶ πόση ἡ τούτου δύναμις, μέλλουσιν ἐκείθεν ἐπὶ τὴν Σοδόμων καταστροφὴν ὁρμῆν ἠκολούθησεν ὁ πατριάρχης συμπτροπέμπων, φησὶν· Ὅρα Δεσπότης φιλανθρωπίαν, ὅσην συγκαταβάσει κέχρηται, ὁμοῦ καὶ τὴν εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν δεικνύει, καὶ ἐκκαλύψει βουλόμενος τὴν ἀρετὴν τὴν ἑναποκειμένην αὐτοῦ τῇ ψυχῇ. Ἐξαναστάντες δέ, φησὶν, οἱ ἄνθρωποι κατέβλεψαν ἐπὶ πρόσωπον Σοδόμων καὶ Γομορράς. Τούς ἀγγέλους φησὶν· Ἐνταῦθα μὲν γὰρ ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Ἀβραάμ καὶ οἱ ἄγγελοι, καὶ ὁ τούτων Δεσπότης κατὰ ταῦτον ὠφθησαν· λοιπὸν δὲ οἱ μὲν ὡς ὑπηρέται ἀπεστέλλοντο ἐπὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πλεονῶν ἐκείνων, ὁ δὲ ἔβρενε, καθάπερ φίλος φίλων, μονονουχὶ κοινολογοῦμενος τῷ δικαίῳ, ἅπερ ἐμύλλε ποιεῖν. Ἀπελθόντων τοίνυν ἐκείνων, ἔλπε, φησὶν, ὁ Κύριος· Οὐ μὴ κρύψω ἂν ἐγὼ ἀπὸ Ἀβραάμ τοῦ παιδὸς μου, ὃ ἐγὼ ποιῶ. Μεγίστη τοῦ Θεοῦ ἡ συγκατάβασις, καὶ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσα ἡ εἰς τὸν δίκαιον τιμὴ. Ὅρα γὰρ πῶς πρὸς αὐτὸν διαλέγεται, ὥσαντι ἀνθρώπος ἀνθρώπῳ διαλεξιόμενος, δεκνύει ἡμῖν ὅσης οἱ ἐνάρετος ἀξιοῦνται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς. Καὶ ἵνα μὴ νομίσῃς τῆς τοῦ Θεοῦ μόνον εἶναι ἀγαθότητος τὴν τοσαύτην εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν, ὅρα πῶς ἡ θεία Γραφὴ διδάσκει ἡμᾶς, ὅτι αὐτὸς ἐαυτῷ ταύτης τῆς τιμῆς αἴτιος κατέστη, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπακοῆς τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ πειθόμενος ἐπιτάγμασιν. Εἰπὼν γάρ· Οὐ μὴ κρύψω ἀπὸ Ἀβραάμ τοῦ παιδὸς μου, ὃ ἐγὼ ποιῶ, οὐκ εὐθέως λέγει τὸ μέλλον ἔσεσθαι· ἀκολουθεῖ γὰρ ἡν ἐπαγαγεῖν καὶ εἰπεῖν, ὅτι μέλλει τὰ Σόδομα ἐμπιπρῆν. Ἄλλ' ἀξίον μὴδὲ ἐκεῖνο παραδραμεῖν· οὐδὲ γὰρ συλλαβὴν οὐδὲ κεραίαν παρατρέχειν χρὴ τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων. Πόσης γὰρ οἶε τιμῆς εἶναι καὶ τοῦτο αὐτὸ τὸ λέγειν, Ἀβραάμ τοῦ παιδὸς μου; πόσου φίλτρον; πόσης διαθέσεως; Τοῦτο γὰρ ἀλίεστα δείκνυσσι τὸ [426] ἐξαίρετον, καὶ τὴν εἰς τὸν δίκαιον τιμὴν. Εἴτα, ὅπερ εἶπα, εἰπὼν, Οὐ μὴ κρύψω, οὐκ εὐθέως ἐπάγει καὶ λέγει τὸ γινόμενον, ἀλλὰ τί; Ἴνα μάθωμεν ὅτι οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοσαύτην περὶ αὐτὸν δεικνύται τὴν κηδεμονίαν, φησὶν· Ἀβραάμ δὲ γινόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Ἦδειν γὰρ ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ τῷ ὅλκῳ αὐτοῦ μετ' αὐτὸν, καὶ φυλάξουσιν τὰς ὁδοὺς Κυρίου τοῦ Θεοῦ, ποιεῖν δικαιοσύνην καὶ κρίσιν, ὥπως ἂν ἐπαγγέλῃ Κύριος ἐπὶ Ἀβραάμ πάντα, ὃ ἐλάλησε πρὸς αὐτόν. Βαβαί, πόσον τῆς τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίας τὸ μέγεθος. Ἐπειδὴ μέλλει μετὰ ταῦτα ἐπάγειν τὰ κατὰ τὴν κατα-

στροφὴν Σοδόμων, προλαβὼν νῦν παραβαρύνει τὸν πατριάρχην, ὁμοῦ καὶ τὴν μεγίστην εὐλογίαν αὐτῷ ἐπαγγελόμενος, καὶ οἱ εἰς πλῆθος ἔσται μέγα, καὶ διδάσκον αὐτὸν ὅτι ἀμοιβὴν ταύτην λαμβάνει τῆς φιλοθεῖας αὐτοῦ γνώμης. Ἐνόησον γὰρ ὅση ἐστὶν ἡ τοῦ πατριάρχου ἀρετὴ, ὅταν ὁ Θεὸς λέγῃ· Ἦδειν γὰρ ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ μετ' αὐτόν, καὶ φυλάξουσιν τὰς ὁδοὺς Κυρίου. Πολλὴ τῆς ἀρετῆς ἡ ἐπίτασις· οὐ γὰρ μόνον ὑπὲρ ὧν αὐτὸς μέτεισι τὴν ἀρετὴν, τὰς ἀμοιβὰς δέχεται, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ ὧν διετάξατο τοῖς ἐξ αὐτοῦ τεχθεῖσι, θαψιλοῦς ἀξιοῦται τῆς ἀντιδόσεως· εἰκότως αὐτὸς γὰρ λοιπὸν ἅπανι διδάσκαλος γέγονεν. Ὁ γὰρ τὴν ἀρχὴν καὶ τὰ προσόμια παρασχὼν, οὗτος καὶ τῶν μετὰ ταῦτα γινομένων αἴτιος ἂν εἴη.

γ'. Καὶ ὅρα τοῦ Δεσπότης τὴν ἀγαθότητα. Οὐ μόνον ὑπὲρ τῆς ἐν τῷ παρελθόντι ἀρετῆς ἀμείβεται τὸν δίκαιον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῆς μελλούσης. Ἦδειν γὰρ, φησὶν, ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ, φησὶ, προγινώσκω τοῦ δικαίου τὴν γνώμην, διὰ τοῦτο προλαμβάνω ταῖς ἀμοιβαῖς. Οἶδε γὰρ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἡμῶν, καὶ ὅταν θεάσῃται τὰ θύοντα βουλευμένους καὶ ὑγιὴ τὴν γνώμην ἐπιδεικνυμένους, καὶ χεῖρα ὀρέγει, καὶ πρὸ τῶν πόνων ἀμείβεται, προθυμότερους ταύτῃ κατασκευάζων· καὶ τοῦτο ἂν εὖροις ἐπὶ τῶν δικαίων ἀπάντων γινόμενον. Εἰδὼς γὰρ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ὥστε μὴ ἀπαγορεύσαι πρὸς τὰ δυσχερῆ, μεταξὺ τῶν πόνων πολλάκις τὴν παρ' ἑαυτοῦ ἀντιλήψιν καὶ τὰς ἀμοιβὰς παρέχει, ὥστε καὶ τὸν πόνον ἐπικουφίσαι, καὶ τὴν ὁρμὴν ἐπιτείνειν. Ἦδειν γὰρ, φησὶν, ὅτι συντάξει τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ, καὶ φυλάξουσιν τὰς ὁδοὺς Κυρίου. Οὐ μόνον περὶ αὐτοῦ προλέγει, ὅτι συντάξει, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ὅτι φυλάξουσιν τὰς ὁδοὺς Κυρίου, τὸν Ἰσαάκ, τὸν Ἰακώβ αἰνιττόμενος. Τὰς ὁδοὺς Κυρίου, τοῦτ' ἐστὶ τὰ προστάγματα, τὰς ἐντολάς. Ποιεῖν γὰρ, φησὶ, δικαιοσύνην καὶ κρίσιν· μὴδὲν τοῦ δικαίου προτιμᾶν, ἐκτὸς γίνεσθαι πάσης ἀδικίας. Τοῦτο γὰρ ἡ μεγίστη ἀρετὴ· διὰ τοῦτο πάντα εἰς ἔργον ἐκδίδεται, ὅσα ἐλάλησε Κύριος πρὸς αὐτόν. Οἶμαι δὲ καὶ ἑτερόν τι αἰνίσσασθαι αὐτὸν διὰ τοῦ λέγειν, Ἀβραάμ δὲ γινόμενος ἔσται εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ, ἀπὸ τοῦ, Ἐν μὲν ὃ τὴν ἀρετὴν ἐλόμενος, καὶ τοῖς ἔμοις προστάγμασι πειθόμενος, καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιδεικνύμενος, εἰς ἔθνος μέγα καὶ πολὺ γένησιν· οἱ δὲ παράνομοι οὗτοι οἱ κατὰ τὴν τῶν Σοδόμων χώραν οἰκούντες, ἀφανισθήσονται ἅπαντες. Ὅπερ γὰρ ἡ ἀρετὴ σωτηρίας ὑπόθεσις γίνεται τοῖς ταύτην μετιούσιν, οὕτως ἡ πονηρία ἀφανισμού αἰτία καθίσταται. Εἴτα ἐπειδὴ καὶ διὰ τῆς εὐλογίας, καὶ διὰ τῶν ἐπαίνων εἰς πλεονα παρῆρσιαν ἔλαχε [427] τὸν δίκαιον, ἀρετὰς τῆς ὑποθέσεως, καὶ φησὶ· Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομορράς πεπλήθυνται πρὸς με, καὶ αἱ ἀμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Κατεβὰς οὖν ὀφθαλμοί, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν τὴν ἐρχομένην πρὸς με συντελοῦνται· εἰ δὲ μὴ, ἵνα γνῶ. Φοδερὰ τὰ εἰρημέλια. Κραυγὴ Σοδόμων, φησὶ, καὶ Γομορράς. Καίτοι καὶ ἑτεραι πόλεις μετ' αὐτῶν ἠφανίσθησαν, ἀλλ' ἐπειδὴ αὗται ἦσαν οἱ περιφανίστραι, τούτων ἐμνημόνευσεν. Πεπλήθυνται πρὸς με, καὶ αἱ ἀμαρτίαι αὐτῶν μεγάλαι σφόδρα. Ὅρα τῶν κακῶν τὴν ἐπίτασιν. Οὐ μόνον πολὺ τὸ πλῆθος τῆς κραυγῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀδικίας. Τὸ γὰρ, Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομορράς πεπλήθυνται, οἶμαι σημαίνει, ὅτι μετὰ τῆς παρανομίας ἐκείνης τῆς ἀπάτου καὶ πάσης συγγνώμης ἀπεστερημένης, καὶ ἐτέρας ἀδικίας· πολλὰς ἐπεδείκνυντο, οἱ δυνατότεροι κατεξανιστάμενοι τῶν ἀσθενεστέρων, οἱ πλούσιοι τῶν πενήτων. Οὐ μόνον

* In Bibliis Graecis legitur μὴ κρύψω, per interrogationem.

τοίνυν, φησί, πολὺ τῆς κραυγῆς τὸ πένθος, ἀλλὰ καὶ αἱ ἁμαρτίαι αὐτῶν οὐχ αἱ τυχοῦσαι εἰσιν, ἀλλὰ καὶ μεγάλαι, καὶ σφόδρα μεγάλαι. Ἔνουν γὰρ τρόπον παρανομίας ἐπενόησαν, καὶ ἀλλοκίτους καὶ ἀθέτους τῶν μίσων νόμους ἐφεύρον, καὶ τὸσαύτη τῆς κακίας ἡ φορὰ, ὡς ἅπαντας τῆς λύμης ἀναπλησθῆναι πάσης, καὶ μηδεμίαν λοιπὴν διόρθωσιν αἰτούς ἐπιδέχεται, ἀλλὰ ἀφαισμοῦ δεῖσθαι παντελοῦς· οὐδὲ γὰρ λατρίαν λοιπὴν ἐπιδέχεται τὰ τούτων πάθη ἀνίατα γεγονότα. Ἔτα παιδεύων ἅπαν τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, καὶν μεγάλη ἢ σφόδρα τὰ ἁμαρτήματα καὶ ὁμολογημένα, μὴ πρότερον τὰς ψήφους ἐκφέρειν, πρὶν ἂν ἐναργεῖς ἀποδείξεις γένωνται, φησί· *Καταβῶς δῶμοι, εἰ κατὰ τὴν κραυγὴν αὐτῶν συντελοῦνται τὴν ἐρχομένην πρὸς με· εἰ δὲ μή, ἵνα γινῶ, τί βούλεται τῆς λέξεως ἡ συγκατάθεσις; Καταβῶς, φησὶν, δῶμοι.* Τόπον γὰρ ἐκ τοῦτου μεταβαίνει ὁ τῶν ὧλων θεός; Οὐχί, μὴ γένοιτο. Οὐ τοῦτο λέγει, ἀλλ' ὅτι πολλὰς ἐφην, τῇ παχύτητι τῆς λέξεως ἡμᾶς παιδεύσαι βούλεται, ὅτι δεῖ πολλῇ τῇ ἀκριβεῖ καχεῖσθαι, καὶ μῆτε ἀπὸ ἀκοῆς καταδικάζειν τοὺς ἡμαρτηκώτας, μῆτε ἀνεῖ ἀποδείξεως τὰς ψήφους ἐκφέρειν. Ἀκούωμεν ταῦτα ἅπαντες. Οὐ γὰρ μόνον οἱ τὸν δικαστικὸν θρόνον ἐπ' ἔχοντες, τοῦτον παραφυλάττεσθαι ὀφείλουσι τὴν νόμον, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν ἕκαστος μηδέποτε ἀπὸ ψιλῆς διαβολῆς κατακρίνει τὸν πλησίον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα ὁ μακάριος οὗτος Μωϋσῆς ἐνηχοῦμένος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος παρῆναι, λέγων· *Ἀκοὴν ματαίαν μὴ παραδέξῃ.* Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος γράφων ἔδωκε· *Σὺ δὲ τί κρίνεις τὸν δδελφόν σου; Καὶ ὁ Χριστὸς διατασσόμενος τοῖς μαθηταῖς, καὶ διδάσκων τῶν Ἰουδαίων τὸ πλῆθος, τοὺς γραμματεῖς αὐτῶν καὶ Φαρισαίους, ἔλεγε·* *Μὴ κρίνετε, ἵνα μὴ κριθῆτε.* Τί γὰρ, φησὶ, πρὸ καιροῦ ἀπάξας τὸ τοῦ δικαστοῦ ἀξίωμα; τί προλαμβάνεις τὴν ἡμέραν ἐκείνην τὴν φοβεράν; Βούλει κριτὴς εἶναι; Σαυτοῦ γίνου, καὶ τῶν σοι [428] πεπλημμελημένων. Οὐδεὶς ὁ κωλύων. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ ἡμαρτημένα σοι διορθώσῃ, καὶ οὐδεμίαν ἐκ τοῦ πράγματος ὑποστήσῃ βλάβην. Ἐάν δὲ τὰ κατὰ σαυτὸν καταποινὴν ἐτέρους καθέλῃ κρίνων, μείζονα σαυτῷ τὰ φορτία τῶν ἁμαρτημάτων συλλέγων οὐκ αἰσθάνῃ. Δι' ὃ, παρακαλῶ, φεύγωμεν πάντῃ τὸ καταδικάζειν τοὺς πλησίον. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἐξουσίας τῆς δικαστικῆς οὐ μετέχεις, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ κατέκρινας, καὶ ὑπεύθυνον τῷ ἁμαρτήματι πεποίηκας, οὐδεμίαν ἀπόδειξιν δεξιόμενος, ἀλλὰ πολλὰς ἐξ ὑποψίας καὶ διαβολῆς ψιλῆς. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἔβη λέγων· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τοῦ πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδιώκον.*

8. Εἶδες ἀρετῆς ὑπερβολήν; Οὐ μόνον οὐ παρεδέχετο αὐτὸς τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπῆλυνεν τὸν τοῦ ἀδελφοῦ καταλαλεῖν βουλόμενον. Ἐάν τοίνυν βουλόμεθα καὶ ἡμεῖς ἐλαττοῦν τὰ ἑαυτοῖς ἐπαισιμένα, τοῦτο μάλιστα πάντων φυλαττώμεθα, μῆτε καταφύγιζεσθαι τῶν ἀδελφῶν τῶν ἡμετέρων, μῆτε τοὺς καταλαλεῖν ἐπιχειροῦντας προσέειπαι, μᾶλλον δὲ κατὰ τὸν προφήτην ἀπελαύνειν, καὶ πάντῃ ἀποστρέφεσθαι. Τοῦτο γὰρ οἶμαι καὶ τὸν προφήτην Μωϋσῆν δηλοῦν διὰ τοῦ λέγειν, *Ἀκοὴν ματαίαν μὴ παραδέξῃ.* Διὰ τοιούτου καὶ νῦν ὁ τῶν ὧλων Δεσπότης τοσαύτῃ παχύτητι λέξεως ἐχρήσατο πρὸς ὠφέλειαν τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, καὶ φησὶ· *Καταβῶς δῶμοι.* Τί γὰρ; Οὐκ ἠπίστατο; οὐκ ᾔδει τὸ μέγεθος τῶν ἁμαρτημάτων; οὐκ ἐγίνωκε τὸ ἀδιόρθωτον τῶν

ἐπαισιμένων; Ἄλλ' ὥστε ἀπολογία τινὰ συντιθεῖς τοῖς μετὰ ταῦτα ἀνασχύνουσιν ἐγκαλεῖν βουλομένοις, καὶ δεικνύς αὐτῶν τὸ ἀκάθεκτον, καὶ τὴν πολλὴν σπάνιν τῆς ἀρετῆς, τοσαύτῃ κέχρηται τῇ μακροθυμίᾳ. Τὰς δὲ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ὥστε καὶ τῷ δικαίῳ ἀφορμὴν παρασχεῖν δεῖται τῆς γνώμης αὐτοῦ τὸ συμπάθεσθαι καὶ τὸ φιλόστοργον. Οἱ μὲν οὖν ἀγγελοὶ, καθάπερ ἐφθην εἰπὼν, ἀπῆλθον εἰς τὰ Σόδομα· ὁ δὲ πατριάρχης εἰσῆλθε ἐναντίον Κυρίου. Καὶ ἐγγίσας, φησὶν, *Ἀβραὰμ εἶπε· Μὴ συναπολέσῃς δικαίον μετὰ ἀσεβοῦς; Καὶ ἔσται ὁ δικαίος ὡς ὁ ἀσεβής;* Ὁ τῆς τοῦ δικαίου παρρησίας, μᾶλλον δὲ, ὡς ψυχῆς συμπάθεια· ὅπως τῇ τῆς συμπαθείας μέθῃ καρθεῖς οὐδὲ ὁ λέγει συνήσει. Καὶ δεικνύουσα ἡ θεὰ Γραφή, ὅτι μετὰ φόβου πολλοῦ καὶ τρόμου τὴν ἱκεσίαν ποιεῖται, φησὶν· *Ἐγγίσας Ἀβραὰμ εἶπε· Μὴ συναπολέσῃς δικαίον μετὰ ἀσεβοῦς; Τί ποιεῖς, ὦ μακάριε πατριάρχα; Τῆς παρὰ σοῦ δεκταῖ παρακλήσεως ὁ Δεσπότης, ὥστε μὴ τοῦτο ποιῆσαι; Ἀλλὰ μὴ τοῦτο νοήσωμεν· οὐδὲ γὰρ ὡς τοῦ Δεσπότης τοῦτο ποιεῖν μέλλοντος λέγει, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξ εὐθείας διὰ τὸν ἀδελφίδου ἐῖπειν οὐκ ἐθάρρει, κοινὴν ὑπὲρ πάντων ποιεῖται τὴν ἱκεσίαν. βουλόμενος μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τοῦτον διασωσάσαι, καὶ μετὰ τούτου καὶ τοὺς ἄλλους ἐξαρπάσαι· καὶ ἄρχεται τῆς παρακλήσεως, καὶ φησιν·* *Ἐάν ὥσι πενήτοκτα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, ἀπολέσεις αὐτούς; Οὐκ ἀνήσεις ἅπαντα τὸν τόπον ἔνεκεν τῶν πενήτοκτα δικαίων, ἐάν ὥσιν ἐν αὐτῇ; Μηδαμῶς· οὐ ποιήσεις τὸ ῥῆμα τοῦτο·, τοῦ ἀποκτείνειν δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς, καὶ ἔσται ὁ δικαίος ὡς ὁ ἀσεβής.* *Μηδαμῶς.* [429] *Ὁ κρίνων πᾶσαν τὴν γῆν οὐ ποιήσεις κρίνειν; Ὅρα πῶς καὶ ἐν τῇ ἱκεσίᾳ δεικνυσιν αὐτοῦ τῆς γνώμης τὸ φιλόθεον, καὶ κριτὴν πάσης τῆς γῆς ὁμολογεῖ, καὶ ἀξίῳ μὴ συναπολέσαι δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς.* Ἔτα ὁ ἡμέρος καὶ φιλόανθρωπος Θεὸς ἐπινεύει τῇ αἰτήσῃ, καὶ φησὶ· *Ποῶ ὅσον εἰρηκας, καὶ δέχομαι σου τὴν παράκλησιν.* *Ἐάν εὐρεθῶσι πενήτοκτα δίκαιοι ἐν τῇ πόλει, δι' ἐκείνους ἀφήσω πάντα τὸν τόπον.* Καρρίζομαι, φησὶ, τοῖς πενήτοκτα δικαίοις, ἐάν εὐρεθῶσι, τῶν λοιπῶν τὴν σωτηρίαν, καὶ τὴν αἴτησιν τὴν σὴν εἰς ἔργον ἀγάγω. Ἄλλ' ἰδόμεν τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως παρρησίας ἐπιλαβόμενος, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλοανθρωπίαν εἰδὼς, πάλιν δευτέραν αἰτήσιν προσήγει, καὶ φησὶ· *Νῦν ἠρξάμην λαλῆσαι πρὸς τὸν Κύριόν μου· ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός. Μὴ νομίσης.* φησὶ, Δέσποτα, ἀγχοεῖν με ἑμαυτὸν, καὶ υπερβαίνειν με τὸ μέτρον, καὶ τοσαύτῃ κέχρησθαι τῇ παρρησίᾳ. Οἶδα γὰρ ὅτι γῆ εἰμι καὶ σποδός· ἀλλ' ὥστε τοῦτο οἶδα, καὶ σαφῶς ἐπίσταμαι, οὕτως οὐδὲ ἐκεῖνο ἄγνωσθαι, ὅτι πολὺ τὸ μέγεθος τῆς σῆς φιλοανθρωπίας, καὶ ὅτι πλούσιος εἰ ἐν ἀγαθότητι ὃ, καὶ βούλει πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι. Ὁ γὰρ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος παραγαγὼν, πῶς ἂν ποτε γενομένου ἀπολέσῃς, εἰ μὴ πολλῇ τῶν ἁμαρτημάτων ἦν ἡ φορὰ; Δι' ὃ δέομαι πάλιν καὶ ἀξίῳ, *Ἐάν ἐλπίτους τῶν πενήτοκτα εὐρεθῶσι, καὶ τεσσαράκοντα πέντε ὥσιν ἐν τῇ πόλει δίκαιοι, οὐ σώσεις τὴν πόλιν; Καὶ εἶπεν·* *Ἐάν εὐρεθῶσι τεσσαράκοντα πέντε, οὐ μὴ ἀπολέσω.* Τίς ἂν κατ' ἀξίαν τὸν τῶν ὧλων Θεὸν ὁμνήσῃ τῆς τοσαύτης μακροθυμίας καὶ συγκαταβάσεως, ἣ τὸν δίκαιον μακαρίσει τοσαύτης ἀπολαύσαντα παρρησίας; Καὶ προσ-

^a In Bibliis Graecis μηδαμῶς· οὐ ποιήσεις ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο.

^b Savil. ὅτι πηγάεις ἐν ἀγαθότητι. Tres mss. ὅτι πηγάει in Morel ut in textu.

alias exhibuisse : et insurrexisse potentiores contra invalidiores, ditioresque contra pauperes. Proinde non solum, inquit, magnus erat planctus clamoris, sed et peccata ipsorum non vulgaria fuere, sed magna, atque ingentia. Insolitum enim iniquitatis modum excogitaverunt, et alienas et illicitas coeundi leges invenerunt. Atque tanta erat malitiae proclivitas, ut omnes omni malo repleantur, et nullam postea correctionem admitterent, dignique essent qui penitus abolerentur : neque enim incurabiles illorum morbi medicos ferebant. Postea docens omne hominum genus, licet magna valde et explorata sint peccata, non antea tamen pronuntiandam sententiam, quam manifeste probationes adsint, inquit : *Cum descendero, videbo utrum juxta clamorem ipsorum, qui ad me venit, perficiant, necne, ut sciam.*

Non sunt auditu solo condemnandi rei. — Quid sibi vult, et cur sermonem suum ita attemperat? *Cum descendero, inquit, videbo.* Numquid de loco in locum transit universorum Dominus? Absit. Non hoc sibi vult; sed ut dixi, crassiori sermone nos instituere cupit, magna opus esse diligentia : et non auditu solo peccatores condemnandos esse, neque sententiam ferendam, nisi comprobatio praecedat. Audiamus haec omnes. Non enim solum ii qui pro tribunali sedent, observare hanc legem debent, sed et nullus umquam ob nudam accusationem proximum condemnet. Idcirco enim et post haec beatus Moses Spiritu sancto afflatus admonet, dicens : *Auditum vanum ne accipias (Exod. 23. 1).* Et beatus Paulus, scribens, clamabat : *Tu autem cur judicas fratrem tuum (Rom. 14. 10)?* Christus quoque praecipiens discipulis suis, et docens Judaeorum multitudinem, scribas eorum, et Phariseos, *Nolite, inquit, judicare, ut non judicemini (Matth. 7. 1).* Cur enim, inquit, ante tempus invadis judicis jus? cur praevenis diem illum terribilem? Vis iudex esse? Judica temetipsum, et tua delicta. Nullus est qui vetet. Sic enim et peccata tua emendabis, et nihil ex hoc incommodi capies. Quod si relictis rebus tuis sedes ad judicandum alios, majores te tibi ipsi colligere peccatorum sarcinas non sentis. Idcirco, obsecro, fugiamus omnino a condemnandis aliis. Nam etsi judicariae potestatis non sis particeps, attamen judicasti mente, et peccato fecisti te obnoxium, quando nulla demonstratione accepta, sed saepenumero sola suspicione, et tenui accusatione condemnas. Quapropter beatus David clamabat dicens : *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequetur (Psal. 100. 5).*

4. *Aliena fama parcendum.* — Vidisti virtutis eminentiam? Non solum non recipiebat quae dicebantur, sed et abigebat volentem fratri suo maledicere. Igitur si et nos peccata nostra imminuere volumus, hoc maxime omnium servemus, nec condemnemus fratres nostros, neque detrahere cupientes admittamus : imo secundum prophetam abigamus, et omnino aversemur. Hoc epim opinor et prophetam Mosem insinquare, cum dicit : *Auditum vanum ne acceperis (Exod. 23. 1).* Et hac de causa etiam nunc Dominus tam

crasso sermone usus est in utilitatem animarum nostrarum. Dicit enim : *Cum descendero autem, videbo.* Cur enim? Num nesciebat? ignorabatne peccatorum magnitudinem? an nesciebat lapsos correctionem non suscepturos? Absit. Verum quasi satisfactionem quamdam affert iis qui posthac impudenter accusare volent, et monstrando eorum perversionem et virtutis penuriam, tanta usus est patientia. Fortassis autem non propter hoc solum, sed et ut jussio detur occasio declarandi mentem suam misericordia plenam, et bene in alios affectam. Angeli enim, ut dixi, abierant in Sodoma (v. 22) : patriarcha vero stabat coram Domino : 23. *Et ut appropinquavit, inquit, Abraham, dixit : Numquid perdes simul justum cum impio, et erit justus sicut impius? O justi viri fluctiam!* imo, o quanta animi commiseratio! quomodo commiserationis ebrietate gravatus hescit quid dicat. Et ostendens divina Scriptura, ipsum magnis timore et tremore preces fundere, ait : *Ut appropinquavit Abraham, dixit : Numquid perdes simul justum cum impio? Quid facis, o beate patriarcha? Quid opus habet tua deprecatione Dominus, ut ne hoc faciat? Verum ne hoc cogitemus : non enim quasi Domino hoc facturo dicit, sed quia manifesto propter fratris filium dicere non audebat, communes pro omnibus fundit preces, volens cum aliis et hunc servare, et cum hoc etiam alios eripere : incipitque patrocinari, ac dicit : 24. Si fuerint quinquaginta justi in civitate, num perdes eos? Non parces toti loco propter quinquaginta justos, si inventi fuerint in ea? 25. Nequaquam facies verbum hoc, ut occidas justum cum impio, et sit justus sicut impius. Nequaquam. Qui judicas omnem terram, non facies judicium? Vide quomodo et in hac oratione suam religiosam et piam mentem declarat, et iudicem omnis terrae confitetur, precaturque ne peccat justus cum injusto. Postea mitis et benignus Dominus annuit petitioni, et dicit : Facio id quid dixisti, et accipio tuam petitionem. 26. Si inveniuntur quinquaginta justi in civitate, propter illos parcam toti loco. Dabo hoc, inquit, quinquaginta justis, si inventi fuerint, et aliis salutem impertiam, et petitionem tuam implebo. Verum videamus justum illum, quomodo arrepta fiducia, et agnita clementia Dei, iterum aliam petitionem affert, et inquit : 27. Nunc exi loqui ad Dominum meum, ego autem sum terra et cinis. Ne putes, inquit, Domine, me ignorare meipsum, et transgredi mensuram, et tanta uti fiducia. Scio enim, me terram esse et cinerem : sed sicut hoc scio, et manifeste scio, ita neque illud ignoro, copiosam esse tuae clementiae magnitudinem, et te divitem esse bonitate, velleque omnes homines salvos fieri. Nam quos ex nihilo produxisti, quomodo factos perdes, nisi magna esset peccatorum copia? Idcirco iterum oro et precor, 28. Si pauciores quinquaginta inventi fuerint, et quadraginta quinque fuerint in civitate justi, non salvabis civitatem? Et dixit : Si inventi fuerint quadraginta quinque, non perdam. Quis pro dignitate Dominum omnium laudari,*

ob tantam patientiam atque indulgentiam : vel justum beatum prædicarit, tanta prædium fiducia? 29.

Et adjecit, inquit, ultra loqui, et dixit : Si inventi fuerint ibi quadraginta? Et dixit : Non perdam propter quadraginta. Exin quasi reveritus ineffabilem Dei patientiam justus, et timens ne forte precando videatur transcendere modum, dicit : 30. Numquid, Domine, si loquar : Si inventi fuerint ibi triginta? Quia paratum invenit ad misericordiam, non jam paulatim diminuit, neque quinque justos detrahit, sed decem, et sic offert patrocinium : Si inventi fuerint illic triginta? Et dixit : Non perdam, si invenierim illic triginta. Animadvertite quanta justis constantia; quasi ipse foret obnoxius sententiæ, iia eripere studet a pœna Sodomitæ gentem. 31. Et dixit, quoniam possum loqui ad Dominum : Si inventi fuerint ibi viginti? Et dixit : Non perdam propter viginti. Omnem sermonem transcendit et omnem cogitationem Domini bonitas. Quis enim nostrum, qui in medio infanitorum malorum versamur, vellet ferendo sententiam contra proximos tanta uti indulgentia atque clementia?

5. Verumtamen justus ille videns divitiis clementie Dei, non subsistit, sed iterum dicit : 32. Numquid, Domine, si loquar adhuc semel? Nam quia ineffabilis erat tolerantia, propter hoc reveritus ne et indignationem adversus se moveret ejus qui rogabatur, dicit : Numquid, Domine? Num temerarium quiddam facio? dicit : num impudentiam præ me fero? num opus condemnatione dignum facio, si loquar adhuc semel? Pro magna et inenarrabili bonitate tua adhuc unam orationem accipito a me, si autem inventi fuerint illic decem? Et dixit : Non perdam propter decem. Et quia prius dixit : Adhuc semel loquar? 33. Abiit, inquit, Dominus postquam cessaverat loqui Abraham; et Abraham reversus est in locum suum. Vidistis Dominum ad nostram infirmitatem se demittentem? vidistis et justi erga alios affectum? didicistis quanta vis sit eorum qui virtutem exercent? Si enim inventi fuerint, inquit, decem justi, propter illos omnibus remissionem concedo peccatorum. Non bene dicebam, hæc omnia facta esse, ut nulla postea relinqueretur impudenter loquentibus contradicendi occasio? Sunt enim multi insanientium, qui infreni lingua et reprehendere et dicere audent : Quare incensæ sunt Sodoma? Si patienter tulisset eos Dominus, forte poenitentiam egissent. Propter hoc ostendit tibi nequitie exsuperantiam; ita ut in tanta multitudo tanta virtutis penuria fuerit, ut alio quodam diluvio indigeret, et quale prius in mundo fuit. Sed quia promissio Dei est, ut non ultra tale inferatur supplicium, propterea alium pœnæ modum excogitat, simul de illis pœnas sumens et posteris omnibus perpetuam præbens doctrinam. Quoniam enim naturæ leges subverterant, et alienos illicitosque excogitarant coitus, idcirco insolitum supplicii modum induxit propter illorum iniquitatem : et terræ viscera inuillia reddens, et relicto posteris memento perpetuo, ut ne eadem aggressi in easdem incidant pœnas. Licet autem volenti ad loca illa per-

gere videre ipsam terram, ut iia dicam, clamantem et ostendentem supplicii vestigia post tam multos annos, quasi heri vel hodie impressa : tam manifesta ostenditur indignatio. Ideo obsecro, ut alieni supplicii exemplo nos castigemur.

Hic impune peccantes acerbius puniuntur in altera vita; proborum causa Deus patienter fert peccatores. — Sed forte dixerit aliquis : Quid ergo? cur illi pœnas dederunt? nonne sunt etiam nunc multi qui eadem committunt scelera, neque tamen puniuntur? Etiam : sed hoc potissimum majorem pœnam conciliabit illis qui talia perpetravit. Quando enim non castigamur ex illis quæ illis acciderunt, et nec quidpiam nobis provenit lucri ex patientia Dei, cogita quomodo illum inexstinguibilem ignem vehementius nobismetipsis succendimus, et acerbum vermem paramus. Verumtamen, quia propter gratiam Dei sunt et nunc multi virtute præditi, qui placare possunt Dominum, sicut tunc patriarcha : tametsi nos, cum nos ipsos attendimus, et nostram videmus desidiam, putamus miram virtutis raritatem : attamen propter illorum virtutem, erga alios Deus patientiam exhibet. Et ut scias talium hominum fiducia nobis Dei patientiam conciliari, audi ex hac ipsa historia, quid dicat patriarcha : *Si decem justos invenero, non perdam civitatem.* Et quid dico decem justos? Nullus inventus illic ab iniquitate alienus, nisi solus Lot justus, et ejus duæ filia. Uxor enim propter ipsum forte pœnam civitatis effugit, postea tamen pœnam dedit ignavia suæ. Nunc autem propter ineffabilem Dei misericordiam, quia pietas incrementum sumpsit, multi etiam in mediis civitatibus latentes possunt placare Deum, et alii in montibus et speluncis, paucorumque virtus multorum tegere valet malitiam. Multa enim Domini bonitas est, et sæpe solet etiam propter paucos multis dare salutem. Et quid dico, propter paucos justos? Sæpe, quando non inventus est in præsentī vita justus, propter defunctorum virtutem, viventium miseretur et curam habet : unde clamat dicens : *Protegam civitatem hanc propter me, et propter David puerum meum (4 Reg. 19. 34) ;* quasi diceret : Licet ipsi indigni sint qui servantur, et nullam salutis habeant occasionem : verum quia solitus sum misericorditer agere, et ad miserandum promptus sum et ad eripiendum e calamitatibus, propter meipsum, et propter puerum meum David protegam : et qui ante tot annos e vita migravit, hic auctor est salutis illis qui sua sese perdidierant desidia. Vidisti clementiam Domini, quomodo eos qui virtute pollent, honore afficit, præponit, et toti multitudini æquiparat? Quapropter et Paulus dicebat : *Obambulaverunt in ovillis caprinisque pellibus, destituti, pressi, afflicti, quibus indignus erat mundus (Hebr. 11. 37. 38).* Totus, inquit, iste mundus, et totus orbis non est conferendus illis qui in afflictionibus et pressuris, et nuditate agunt et obambulant, et in speluncis versantur propter Deum.

¹ Savil. et quatuor Mss. : *Etiam : sed hoc potissimum majorem anxietatem animis nostris inficere poterit.* Sed lectorem Morelli, quæ melior videtur, retineamus; sub hæc magna observatur in Mss. et apud Savil. varietas.

έθηκε, φησιν, *ετι λαλήσας, και ειπεν· Έάν δέ εδρεθώσιν εκει τεσσαράκοντα; Και ειπεν· Οδ μη απολέσω ένκεν των τεσσαράκοντα*. Είτα λοιπόν όπως αιδεσθεις του Θεου την άρατον μακροθυμίαν όδικαιος, και δεδιώς μήποτε και όδξή υπερβαίνειν, και πέρα του μέτρου την ίκείαν ποιέσθαι, φησί· *Μή τι, Κύριε, εάν λαλήσω· Έάν εδρεθώσιν εκει τριάκοντα; Έπειδή είδεν έτοιμον προς φιλανθρωπίαν, ουκ έτι κατά μικρόν καθυψήσιν, ουδέ πέντε δικαίους παραλιπών**, αλλά δέκα, ούτω προσάγει την παράκλησιν, και φησιν· *Έάν εδρεθώσιν εκει τριάκοντα; Και ειπεν· Οδ μη απολέσω, εάν έρω εκε τριάκοντα*. Σκόπει πόση του δικαίου ή εύτονια· καθάπερ αύτός μέλλων υπεύθυνος τη ψήφω γίνεσθαι, ούτω πολλήν τίθεται την σπουδήν έξαρπάσαι της μελλούσης επάγγελθαι τιμωρίας τδ των Σοδομιτών έθνους. Και ειπεν· *Έπειδή έχω λαλήσαι προς τόν Κύριον, Έάν δέ εδρεθώσιν εκει είκοσι; Και ειπεν· Οδ μη απολέσω ένκεν των είκοσι*. Πάντα λόγον υπερβαίνει και πάλαν έννοιαν ή τδ Δεσπότου αγαθότης. Τίς γάρ ήμυν των έν μέσφω μυρίων κακών σπρεφομένων είλετό ποτε κατά των όμογενών ψήφον έκφέρων τσαύτη χρήσασθαι συγκαταβάσει και φιλανθρωπία;

ε'. Αλλ' όμως ό δικαίος ούτος όρυν τδν πλούτον της του [450] Θεού φιλανθρωπίας ουχ ίσταται, αλλά πάλιν φησί· *Μή τι, Κύριε, εάν λαλήσω έτι άπαξ; Έπειδή γάρ άφατος ήν ή μακροθυμία, διά τούτο δεδιώς μη και εις άγανάκτησιν την κατ' αύτού κινήσειε τδν παρακαλούμενον, φησί· Μή τι, Κύριε; Μή προπετές τι ποιή; μη αναίσχυρόν τδν επιδείκνυμι; μη καταγνώσεως άξιον πρόγνυμα διαπράττομαι, εάν λαλήσω έτι άπαξ; Μετά της πολλής εκείνης αγαθότητος έτι μίαν ίκείαν δέξαι παρ' έμου. Έάν δέ εδρεθώσιν εκει δέκα; Και ειπεν· Οδ μη απολέσω ένκεν των δέκα*. Και έπειδή προλαβών είπεν, *Έτι άπαξ λαλήσω; Απήλθε, φησί, Κύριος, ως έπαύσατο λαλόν τφ Αδραμ*· και *Αδραμ* υπέστρεψεν εις τόν τόπον αύτου. Είθετε τού Δεσπότου την συγκατάθεσιν; είθετε τού δικαίου την φιλοστοργίαν; έμάθετε όση ή ισχύς των την άρετήν μετιόντων; Έάν γάρ εδρεθώσι, φησί, δέκα δικαιοι, δι' εκείνους πδσι την συγχώρησιν των ήμαρτημένων δωρούμαι. Οδ καλώς έλεγον, ότι ταύτα πάντα έγένετο, ίνα μηδεμία καταλίπηται τοίς μετά ταύτα άναισχυνούσιν αντίλογίας άφορμή; Είσι γάρ πολλοι των μεμνηνόντων, άκόλαστον γλώτταν έχοντες, και αιτιάσθαι βουλόμενοι και λέγοντες· Τίνος ένκεν ένεπρήσθη τά Σόδομα; Εί μακροθυμίας απήλαυσαν, ίσως άν μετενόησαν. Διά τούτο δείκνυσί σοι της κακίας· την επίτασιν^β, και ότι εν τσούτφ πλήθει τοσαύτη ήν σπάνις άρετης, ως έτέρου κλυδωνίου τοιούτου είσθαι, οϊον πρότερον κατέλαβε την οικουμένην. Αλλ' έπειδή υπόσχεις έσσι του Θεού, ώστε μηκέτι τοιαύτην έπανεχθίην τιμωρίαν, διά τούτο έτερον τρόπον τιμωρίας επάγει, όμου χάκείνους υπό την τιμωρίαν άγων, και τοίς έξής άπαισι διηγεαή την διδασκαλίαν παρεχόμενος. Έπειδή γάρ άνετρεφάν τοις της φύσεως νόμους, και ξένας και παρανόμους επινόησαν μίξεις, διά τούτο ξένον τιμωρίας τδν τρόπον επήγαγε, διά την εκείνων παρανομίαν και της γής την γαστέρα πηρώσας, και καταλιπών υπόμνημα διηγεκας τας μετά ταύτα γενεάς, ώστε μη τοίς αύτοίς επιχειρείν, ίνα μη τοίς αύτοίς πε-

ριπέσωσι. Και έξεσι τφ βουλομένφ εις τοις τόπους άφικνείσθαι εκείνους, και όρφν αύτην, ως είπεν, την γήν βοώσαν και δεικνύουσιν της τιμωρίας τά ίχνη, και μετά τσούτων έτών άριθμδν, ως χθες και πρόην επαχθείσης της τιμωρίας, ούτω καταφανής ή άγανάκτησις δείκνυται. Δι' ό, παρακαλώ, εξ ών έτεροι την δίκην έδωσαν ήμεις σωφρονίζόμεθα. Αλλ' ίσως είποι τις άν· Τί ούν; έπειδή εκείνοι ούτως εκολάσθησαν, ουκ είσι και νυν πολλοι τά αύτά εκείνους παρανομούντες, και μη κολαζόμενοι; Ναί· αλλά τούτο μάλλον τιμωρίαν προξενήσει· τοίς τοιαύτα παρανομοῦσι. Όταν γάρ μήτε εκ των εις εκείνους συμβεβηκότων σωφρονίζόμεθα, μήτε από της μακροθυμίας του Θεού κεραϊνωμέν τι, έννόησον και όπως εκείνο τδ άσβεστον πυρ σφοδρότερον έαυτοίς ύπανάπτωμεν, και τδν σκόληκα πικρόν εργαζόμεθα. Άλλως δέ, έπειδή πολλοι διά την του Θεού χάριν είσι [431] και νυν ένάρετοι, δυσωπεϊν δυνάμενοι τδν Δεσπότην, καθάπερ τότε ό πατριάρχης· ει και ήμεις εκ τού τδ καθ' έαυτούς σκοπεϊν, και προς την βαθυμίαν άφορψν την ήμετέραν, νομίζομεν πολλήν είναι την σπάνιν της άρετης· όμως διά την εκείνων άρετήν την περι τούτους μακροθυμίαν επιδείκνυται. Και ίνα μάθης ότι ή των τοιούτων παρησία της μακροθυμίας ήμιν πρόξενος γίγεται, άκουσον εξ αύτης ταύτης της ιστορίας, τί φησι προς τδν πατριάρχην, ότι *Έάν δέκα δικαιοι εύρω, οδ μη απολέσω την πόλιν*. Και τί λέγει δέκα δικαιοι; Ούδεις εδρεθή εκει της παρανομίας εκτός, ει μη μόνος Αώτ' δικαίος, και αί τούτω δύο θυγατέρες. Η γάρ γυνή δι' αύτόν ίσως την έν τη πόλει τιμωρίαν διαφυγούσα, ύστερον την δίκην έδωκε δι' οικίαν βαθυμίαν. Νυν δέ διά την θρατον του Θεού φιλανθρωπίαν, έπειδή επείδωκε τά της ευσεβείας, πολλοι και έν μέσφαις τας πόλεις λανθάνοντες είσι, δυνάμενοι δυσωπεϊν τδν Θεόν, και έν βρεσι και σπηλαιοις έτεροι, και ή των όλγων τούτων άρετή την των πολλών κακίαν αποκρύφει δύναται· έπειδή πολλή του Δεσπότου ή αγαθότης, και πολλάκις οίδε δι' όλίγους δικαίους των πολλών χαρίζεσθαι την σωτηρίαν. Και τί λέγει δι' όλίγους δικαίους; Πολλάκις, όταν μη εδρεθ ή έν τφ παρόντι βίφ δικαίος, διά την των τετελευτηκότων άρετήν των ζώντων κήδεται, και βοά λέγων· *Υπερασπίω τήν πόλιν ταύτην δι' έμέ, και διά Δαυδ τόν παῖδά μου*. Ει και αύτοι, φησιν, άνάξιοι είσι του σώζεσθαι, και ούδεμίαν άφορμήν έχουσι σωτηρίας, αλλ' έπειδή τδ φιλανθρωπεύεσθαι σύνθεος έμοι, και περι τδ έλεειν είμι έτοιμος, και έξαρπάζειν των δεινών, δι' έμαυτόν ποιήσω και διά τδν παῖδά μου Δαυδ υπερασπισμόν· και ό πρό τσούτων έτών του βίου μεταστάς, ούτος αΐτιος της σωτηρίας γίγεται τοίς υπό της οικείας βαθυμίας προδοδεόμενοις. Είδες φιλανθρωπίαν Δεσπότου, πώς τιμὰ τοις έν άρετφ διαλάμποντας· πώς αύτούς προτίθεις, και άνταξίους δείκνυσι παντός του πλήθους; Διά τούτο και Παύλος έλεγε· *Περιήλθον έν μηλωταίς, έν αιγίοις δέρμασιν, ύστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ών ουκ ήν άξιος ό κόσμος*. Ούτος άπας, φησιν, ό κόσμος, ό κατά την οικουμένην άπαθαν, ουκ άν εφ ίσοστάσιος τούτων των έν θλίψεσι, των έν κακουχίαις, των γυμνητευόντων, των περιούντων, των έν σπηλαιοις διαγόντων διά τδν Θεόν.

* Aliquot mss. παραλαβών.

β Sex mss. της αιτίας την επίτασιν.

ε Savil. et qualitor mss. αλλά τούτο μάλλον πλείονα ήμιν την άγωνίαν έμποιείσαι δυνήσεται.

ς. Ὅταν οὖν ἴδῃς, ἀγαπητέ, ἀνδρα εὐτελὲς μὲν σχῆμα ἔξωθεν περικείμενον, ἀρετὴν δὲ ἐνδοθεν περιβεβλημένον, μὴ ἐξευτελίσῃς τοῦτον διὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ τὸν τῆς ψυχῆς πλοῦτον καταμάθῃς, καὶ τὴν ἐνδὸν περιφάνειαν, καὶ τότε βίῃς πανταχόθεν τὴν ἀρετὴν λαμβούσας. Τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος Ἡλίας· μηλωτὴν μόνον εἶχε, καὶ ὁ τὴν πορφυρίδα περιβεβλημένος Ἀγαθὸς τῆς ἐκείνου μηλωτῆς ἰδεῖτο. Εἶδες τοῦ μὲν Ἀγαθοῦ τὴν πενίαν, τοῦ δὲ Ἡλίου τὸν πλοῦτον; Ὅρα καὶ τῆς δυνάμεως ὅσον τὸ μέτρον. Ἡ μηλωτὴ τοῦτου τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε· τῶν ὑετῶν ἔστησε τὴν φορὰν, καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ προφήτου χαλινὸς ἐγένετο ἐπὶ οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μῆνας ἕξ οὕτως οὐκ ἐγένετο· καὶ ὁ τὴν ἀλουργίδα καὶ τὸ διάδημα περικείμενος περιβίβει [432] τὸν προφήτην ἐπιζητῶν, καὶ οὐδὲν δυνάμενος κερδαίνει ἐκ τῆς τοσαύτης δυναστείας. Ἄλλ' ὅρα Δεσπότην φιλανθρωπίαν. Ἐπειδὴ εἶδεν ἀπὸ ζήλου καὶ πολλῆς θερμότητος τὸν προφήτην κινήθέντα, καὶ τὴν μεγάλην ταύτην τιμωρίαν ἐπαγαγόντα κατὰ πάσης τῆς γῆς, ὥστε μὴ καὶ αὐτὸν συναπολαῦσαι τῆς τιμωρίας, καὶ ὁμοίως τῇ ἐκείνου πονηρίᾳ κολάζεσθαι, φησι πρὸς αὐτόν· Ἐγερθεὶς πορεύθητι εἰς Σαρραπτά τῆς Σιδωνίας. Ἐκεῖ γὰρ ἐντελούμαι γυναῖκα χήρα τοῦ διατρέφειν σε. Καὶ ἀναστὰς ἐπορεύθη. Ὅρα τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, ἀγαπητέ. Καὶ γὰρ καὶ χθὲς εἰς φιλοξενίαν ἡμῖν ὁ λόγος ἅπας κατέληξε, καὶ σήμερον ἰδοὺ ἡ φιλόξενος αὕτη χήρα εἰς τέλος ἡμῖν ἀγειν τὸν λόγον μέλλει. Καὶ πορεύετο, φησι, πρὸς τὴν χήραν, καὶ εἶδεν αὐτὴν συλλέγουσαν ξύλα, καὶ φησι πρὸς αὐτήν· Δός μοι μικρὸν ὕδωρ, καὶ πίωμαι. Ἡ δὲ ὑπέκρουσε. Καὶ φησι πρὸς αὐτὴν πάλιν· Ποίησον μοι ἐγκυρία, καὶ φάγομαι. Ἡ δὲ λοιπὸν ἐκκαλύπτει αὐτῆς τὴν ὑπερβάλλουσαν πενίαν, μέλλον δὲ τὸν ἄφατον πλοῦτον· ἡ γὰρ τῆς πενίας ἐπίτασις ἰδεῖσθαι τοῦ πλοῦτου τὸ μέγεθος. Ἡ δὲ φησιν· Οὐκ ἔστι ἐγὼ δούλη σου, εἰ μὴ δρᾶς ἀλεύρου, καὶ ὀλίγον ἔλαιον ἐν τῷ καμψάκῃ, καὶ φαγώμεθα ἐγὼ τε καὶ τὰ παῖδια, καὶ ἀποθανούμεθα. Ἐλευσὶν δὲ ῥήματα, καὶ αὐτὴν λιθίνην ψυχὴν αἰκνὰ ἐπικέμψαι. Οὐδεμία λοιπὸν, φησιν, ἔσται ἐλπίς σωτηρίας. Ἐπὶ θύραις τὰ τοῦ θανάτου. Τοῦτο μόνον ἡμῖν ὑπολείπεται πρὸς ζωὴν, ὃ μολὶς ἀρκέσει ἡμῶν καὶ τοῖς παισίν. Ὅπερ ἦν μοι δυνατόν, πεποιθήκα· τοῦ ὕδατος μετέδωκα. Ἄλλ' ἵνα μάθωμεν καὶ τῆς γυναίκος τὸ φιλόξενον, καὶ τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν παῖρρησιν, ὅρα τί γίνεται. Ἐπειδὴ ἔμαθεν ὁ προφήτης πάντα μετὰ ἀκριβείας, ἵνα ἐκκαλύψῃ ἡμῖν τὴν ἀρετὴν τῆς γυναίκος (ὃ γὰρ θεὸς ὁ εἰπὼν, ὅτι Ἐντέταλμαι γυναῖκα τοῦ διατρέφειν σε, αὐτὸς ἦν ὁ διὰ τοῦ προφήτου ἐνεργῶν), καὶ φησι πρὸς αὐτήν· Ποίησον ἡμῶν πρῶτον, καὶ φάγομαι, καὶ τότε τοῖς τέκνοις σου. Ἀκούετε, γυναῖκες, αἱ πλοῦται περιβρεόμεναι, καὶ εἰς μυρία ἀνόνητα καταναλίσκουσαι τὴν οἰκίαν περιουσίαν, καὶ οὐδὲ μετὰ τὴν οἰκίαν ἀπολαύειν πολλάκις καταδεχόμεναι ὀβολοὺς δύο προέσθαι τοῖς δεομένοις, ἢ ἀνδρὶ τινι τῶν ἐναρτέων διὰ τὸν θένον πενομένῳ. Αὕτη δὲ οὐδὲν ἔτερον κεκτημένη, ἢ τὴν δράκην τοῦ ἀλεύρου, καὶ μέλλουσα κατὰ μικρὸν, ὅσον κατὰ τὸν αὐτῆς λογισμόν, τῶν παίδων τὸν θάνατον ὁρᾷ, ἀκούσασα παρὰ τοῦ προφήτου, ὅτι Ἐμοὶ πρῶτον ποίησον, καὶ τότε σοὶ καὶ τοῖς παισίν σου, οὐκ ἐδυσχέρανεν, οὐκ ἡμέλησεν, ἀλλ' ἐποίησε τὸ ἐπιταχθέν, παιδεύουσα πάντας ἡμᾶς προτιμῶν

τῆς οἰκίας ἀναπαύσεως τοὺς τοῦ Θεοῦ δούλους, καὶ μὴ ἀπλῶς παρατρέχειν τὰ τοιαῦτα κέρδη, ἀλλ' εἰδέναι ὅτι πολλὴ ἡ ὑπὲρ τούτων ἡμῖν ἀντίδοσις ἔσται. Ὅρα γοῦν ταύτην τὴν χήραν, ἀντὶ μιᾶς δρακδὸς ἀλεύρου καὶ ὀλίγου ἔλαιου πῶς διηνεκὴ ἄλωνα ἐκτήσατο. Μετὰ γὰρ τὸ τραφῆναι τὸν προφήτην, οὔτε ἡ δρᾶς τοῦ ἀλεύρου ἐπέλειψεν, οὔτε ὁ καμψάκης τοῦ ἔλαιου, πάσης τῆς γῆς λιμῷ διαφθειρομένης. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ὅτι οὐδὲ [433] μόθων ἰδεῖτο λοιπὸν, ἀλλ' εἶχεν ἑτοιμὸν διηνεκῶς τὸ ἀλευρον καὶ τὸ ἔλαιον, καὶ οὔτε γεωργίας ἐχρηζεν, οὔτε τῆς τῶν βοῶν συνεργίας, οὔτε ἐτέρας τινὸς ἐπιμελείας, ἀλλὰ παρὰ φύσιν ἦν ἰδεῖν ἅπαντα συμβαίνοντα. Καὶ τοῦ βασιλέως τοῦ τὸ διάδημα περικείμενου ἐν ἀμυχανίᾳ ὄντος, καὶ λιμῷ διαφθειρομένου, χήρα ἡ πενιχρὰ, ἢ πάντων ἐστερημένη, ἐπειδὴ τὸν προφήτην ὑπεδέξατο, ἐν εὐπορίᾳ ἐτύγχανε διηνεκεί. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· Ὁ δεχόμενος προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται. Εἶδες χθὲς οἶον ὁ πατριάρχης ἡξιώθη, βασιλὴ τὴν φιλοξενίαν ἐπιδειξάμενος καὶ μετὰ πολλῆς τῆς θερμότητος ὅρα καὶ ταύτην τὴν Σιδωνίαν ἀθρόον πλοῦτον ἄφατον κτήσαμένην. Ἡ γὰρ γλῶσσα τοῦ προφήτου, ἡ τοῦ οὐρανοῦ τὰς ἡλίας ἐπιτοχοῦσα, αὕτη τοῦ ἀλεύρου τὴν δράκα πηγάζει ἐποίησε, ταὶ τοῦ ἔλαιου τὸν καμψάκην.

ζ'. Ταύτην πάντες μιμήσθωσαν καὶ ἄνδρες καὶ γυναῖκες. Ἐγὼ μὲν γὰρ δεουλόμεν εἰς τὸν τοῦ προφήτου ζῆλον ὡμὰς ἐναγαγείν, καὶ τῆς ἀρετῆς τὴν μίμησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο ὑπέροχον ὑμῖν δοκεῖ εἶναι, καίτοι κάκεῖνος ἄνθρωπος ἦν, καὶ σάρκα περιέκειτο καθὼς καὶ ἡμεῖς, καὶ τῆς αὐτῆς ἡμῖν μετείχε φύσεως· ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτοῦ μετὰ βασιλείας εἰσήνεγκε, καὶ τὴν ἀρετὴν ἔειλετο, ἡξιώθη καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος· ἀλλὰ τέως κἂν τὴν γυναῖκα ταύτην μιμησώμεθα, καὶ τότε κατὰ μικρὸν ἥξομεν καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ προφήτου μίμησιν. Μιμησώμεθα τοίνυν τὴν ταύτης φιλοξενίαν, καὶ μηδεὶς λοιπὸν πενίαν προβαλλέσθω. Οἷός γάρ ἐν ἡμῖν, οὐκ ἂν εἴη ταύτης πνεύστερος, ἢ πρὸς μίαν ἡμέραν μόνον ἐκέκτητο τροφήν, καὶ οὐδὲ οὕτως ὀκνηροτέρᾳ γέγονε περὶ τὴν τοῦ δικαίου αἵτησιν, ἀλλὰ πολλὴ τῇ προθυμίᾳ χρησαμένη ταχείαν τὴν ἀμοιβὴν ἐκομίσατο. Τοιαῦτα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἀντὶ μικρῶν ἔθος αὐτῷ μεγάλα δωρεῖσθαι. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τοσοῦτον εἰσήνεγκεν, ὅσον ἐκομίσατο; Ἄλλ' ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος οὐ τῇ πτωσότητι πρόσέγειν εἴωθεν, ἀλλὰ τῇ βασιλείᾳ τῆς γνώμης, καὶ ἀπὸ ταύτης καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα γίνεται, καὶ τὰ μεγάλα πολλάκις ἐξευτελίζεται, ὅταν μὴ ἰαρόφ τῇ προθυμίᾳ ἐπιτελεῖται τὰ γινόμενα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ χήρα ἐκείνη ἦ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, πολλὴν πολλὰ βαλόντων ἐν τῷ γαστροφακίῳ, δύο λεπτὰ βαλοῦσα πάντας ὑπερηκόντισεν, οὐκ ἐπειδὴ πλεονα τῶν ἄλλων ἔβαλεν, ἀλλ' ὅτι βασιλὴ τὴν γνώμην ἐπεδείξατο. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι, φησιν, ἐκ τοῦ περισσεύοντος αὐτοὺς τὸ τοῖσιν· αὕτη δὲ ἅπαντα ἄπερ ἐκέκτητο ἔβαλεν. Ὅλον γὰρ τὸν βίον αὐτῆς ἔβαλε. Κἂν τὰς γυναῖκας μιμησώμεθα οἱ ἄνδρες, καὶ μὴ ἐλάττους αὐτῶν ὀφθῶμεν, ἀλλὰ σπουδάζωμεν μὴ μόνον πρὸς τὴν οἰκίαν ἀπολαύειν πᾶσαν τὴν οὐσίαν καταναλίσκειν, ἀλλὰ καὶ τῶν δεομένων πολλὴν ποιέσθαι πρόνοιαν, καὶ μετὰ προθυμίας καὶ φαιδρότητος τοῦτο ποιεῖν. Καὶ [434] γὰρ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν γῆν καταβάλλων τὰ σπέρματα, οὐ μετὰ στυγνότητος τοῦτο ἐργάζεται, ἀλλὰ χαίρων καὶ γεγηθώς, καὶ ᾄδῃ τῇ προσδοκίᾳ τὰ δράγματα βλέπει νομί-

* Cotel. καὶ αὐτὰ λιθίνην ψ. Savil. καὶ αὐτολιθίνην ψυχὴν.

6. Igitur, dilecte, quando videris virum vili externo habitu vestitum, virtute vero intrinsecus amictum, ne hunc vilipenderis propter id quod apparet: sed animæ divitiis discas, et internam gloriam, et tunc videbis undique fulgentem virtutem. Talis erat beatus Elias, qui melotem tantum habuit; et qui purpura vestitus erat Achab, illius melote indigebat. Vidisti Achabi inopiam, Elize autem divitias? Vide et quantum potestate distent. Melote hujus calum clausit, pluviarum descensum inhibuit; lingua prophetæ frenum fuit cælo, annisque tribus et sex mensibus pluvia non fuit: ille autem, purpura amictus et diademate redimitus, circumibat querens prophetam, et nihil lucri ex tanta potestate habebat. Cæterum vide Domini clementiam. Quia vidit prophetam multo zelo et fervore moveri, et magnam hanc pœnam in æri contra totam terram, ne et ipse simul in supplicium incideret cum illis, et eorum nequitie pœnas daret, dicit ei: *Surge, et vade in Sarepta Sidoniorum. Illic enim præcipiam mulieri viduæ, ut te pascat. Et surrexit, et abiit* (3. Reg. 17. 9. 10). Vide Spiritus gratiam, dilecte. Etenim et heri nobis totus sermo circa hospitalitatem insumptus est, et hodie hospitalis ista vidua (a) sermonem nostrum complebit. *Et venit, inquit, ad viduam, et invenit eam colligentem ligna, et dicit ei: Da mihi parum aquæ, et bibam.* Illa obedivit. *Et dixit ad eam iterum: Fac mihi subnicericios panes, et comedam* (Ibid. v. 11). Illa vero postea delegit immodicam suam egestatem, imo inenarrabiles divitias. Magna enim paupertas indicat divitiarum illius magnitudinem. Et dicit: *Non est ancillæ tuæ nisi pugillus farinæ, et parum olei in amphora, et comedemus ego et pueri, et moriemur* (Ibid. v. 12). Miserabilia verba, quæ ipsam lapideam animam inflectere possent. Nulla posthac nobis spes salutis. Mors in foribus est. Hoc solum nobis relictum est ad vitam, quod vix sufficiet mihi et puerulis. Id quod erat in mea potestate feci; aquam communicavi. Verum ut discamus et mulieris hospitalitatem, et justi magnam fiduciam, vide quid fiat. Ubi propheta diligenter hæc omnia didicit, ut degeret nobis virtutem mulieris (nam Deus qui dixerat: *Præcepi mulieri, ut te pascat* (Ibid. v. 9), ipse erat qui tunc per prophetam operabatur), dicit ei: *Fac mihi primum, et comedam, et tunc filiis tuis.* Audite, mulieres, quæ divitiis affluitis, et in multa inutilia vestras facultates insumitis, ac post illa omnia duos obolos indigentibus, vel viro cuiuspiam virtute prædito propter Deum egono, impendere non vultis. Ista autem nihil horum possidens, sed tantum pugillum farinæ, et paulo post secundum suam opinionem filiorum mortem spectatura, ut audivit a propheta: *Fac mihi primum, et tunc tibi et puerulis tuis:* non egre tulit, non cunctata est, sed fecit imperata: erudiens omnes nos, præferendos nostræ refocillationi servos Dei: et non temere talia lucra prætereunda, sed attendendum multam hinc nobis futuram esse mercedem. Vide igitur

hanc viduam pro pugillo farinæ, et paucillo oleo quomodo perpetuum horreum sibi comparaverit (3. Reg. 17. 14). Nam postquam pavit prophetam, neque pugillus farinæ defecit, neque amphora olei, cum interim fame terra omnis consumeretur. Est autem et hoc admirabile et stupendum eam neque laboribus postea opus habuisse, sed paratum perpetuo fuisse farinam et oleum, et neque agricultura indiguisse, neque boum cooperatione, neque ulla alia cura; sed videre erat omnia præter naturam evenire. Et cum rex, qui coronam capite gestabat, anxius esset, et fame laboraret, inops vidua omnibus destituta, quia prophetam susceperat, in perpetuam venit abundantiam. Propterea et Christus dicebat: *Qui suscepit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ recipiet* (Matth. 10. 41). Vidisti heri quid patriarcha meruerit larga sua hospitalitate et fervida alacritate: vide et nunc hanc Sidoniam repente ingentes divitiis possidentem. Lingua enim prophetæ quæ cæli habenas moderabatur, fecit ut farinæ pugillus et olei amphora jugiter scaturirent.

7. *Moralis exhortatio.*—Hanc omnes imitentur et viri et mulieres. Ego quidem vellem vos ad prophetæ zelum, et ad ejus virtutis imitationem deducere: sed quia hoc onerosum vobis videtur esse, quamvis et ille homo erat, carnemque sicut nos circumferebat, et eandem quam nos habebat naturam: verum quia quæ suæ erant largiter attulit, atque virtutem amplæxatus est, supernam quoque gratiam assequutus est; cæterum interim nos vel mulierem hanc imitemur, et sic paulatim eo veniemus, ut etiam prophetæ imitatores simus. Emulemur itaque ejus hospitalitatem, et nullus posthac inopiam prætexat. Nani quantumvis inops sit aliquis, non erit hac egentior, cui ad unum tantum diem erat alimentum: et neque sic fuit segnior ad petitionem prophetæ, sed magna alacritate ei paruit, et mercedem protinus recepit. Talia enim sunt, quæ a Deo sunt. Mos ei dare magna pro parvis. Quid enim, dic, oro, tantum attulit, quantum accepit? Verum Dominus noster non quantadentur consuevit attendere, sed voluntatis largitatem; et ab hac quæ parva sunt magna redduntur, et magna sæpe vilia efficiuntur, quando non hilari animo quæ sunt peraguntur. Eapropter vidua illa evangelica, multis multa in gazophylacium mittentibus, projectis duobus minutis omnes vicit (Luc. 21. 3. 4), non quod immiserit plura aliis, sed quod liberaliorem voluntatem ostenderit. Alii enim, inquit, ex eo quod sibi abundabat eleemosynam erogabant, ista autem omnia quæcumque possidebat immisit. Omnem enim victum suum, inquit, injectit.

Eleemosyna eroganda.—Ergo mulieres saltem imitemur viri, et non inferiores eis videamur: sed studeamus non solum ad nostrum usum omnem substantiam nostram impendere, sed et egenorum magnam habere curam, idque cum alacritate et hilaritate. Etenim agricola terræ concedens semina, non hoc cum tristitia facit, sed gaudens et letabundus, et quasi jam spe manipulos videre se existimans, in terra seminat

(a) Hanc Sareptanam viduam pluribus celebrat Chrysostomus Temo III supra in Homilia de Helia et vidua circa liam.

Et tu, dilecte, ne solum respexeris ad eum qui recipit, neque ad sumptus qui fiunt; sed cogita, illum quidem qui a te accipit esse visibilem, alium autem quæ in illum fiunt, sibi facta declarare; neque illum vulgarem quempiam esse, sed omnium Dominum, cæli terræque Conditorem; et sumptum illum reddituum locum obtinere, nec solum non minnere substantiam tuam, sed augere magis si cum fide et alacritate hoc feceris. Addam id quod præcipuum est donum: præter hos redditus et lucra, quæ ex sumptu parantur, peccata etiam condonantur: cui bono quid par esse poterit? Si igitur volumus vere locupletari, et cum divitiis etiam peccatorum invenire remissionem, effundamus res nostras in egenorum manus, præmittamus eas in cælum, ubi neque fur, neque latro, neque parietum effossor, neque famuli malitia, neque aliud quidquam nocere poterit divitiis nostris. Regio enim illa omnibus istiusmodi damnis superior est. Tantum ne vanam gloriam sectemur, sed sequamur leges a Christo traditas, ut non ab hominibus laudes percipiamus, sed a communi omnium Domino, ne et sumptus faciamus, et lucro destituamur. Ut enim ab insidiis aliis omnibus tutæ sunt divitiæ per manus pauperum eo translate, ita per vanam solum gloriam absumuntur; et ut tinea et vermes vestes corrumpunt, ita et inanis gloria divitias quæ misericordia colliguntur. Idcirco, obsecro, non solum faciamus eleemosynas, sed et caute faciamus, ut magna bona percipiamus pro parvis, et pro fragilibus incorruptibilia, et pro temporalibus æterna, et cum his omnibus etiam peccatorum remissionem assequi possimus, bonaque illa ineffabilia: quibus nos omnes potiri contingat, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto vivificoque Spiritu sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLIII.

Venerunt autem, inquit, duo angeli Sodoma vespere.
(Gen. 19. 1).

1. Quemadmodum floridum quoddam pratium varios et omnigenos flores in se ostendit, ita et divina Scriptura justorum virtutes nobis demonstrat: non ut, sicut illorum florum fragrantia, parvo tempore fruamur, sed ut perpetuam inde utilitatem recipiamus. Illic manu tantum carpinus flores, et prolinus marcescentes suam gratiam amittunt: hic autem non sic: sed quando auribus justorum virtutes accipimus, et eas in sinu mentis reponimus, per omne tempus, si volumus, eorum suavi odore frui poterimus. Ago ergo, quia tanta sanctorum in divina Scriptura fragrantia est, hodie Loti bonum odorem inquiramus, ut sciamus liquido, justum hunc in tantum virtutis apicem evertum esse patriarchæ consuetudine, quæ effecit ut vestigia illius sequeretur, et peculiariter hospitalitatem exerceret. Verum ut manifestior sit sermo noster, operæ pretium fuerit Scripturæ verba audire. *Venerunt autem, inquit, duo angeli Sodoma vespere.* Quare sic incepit et dixit: *Venerunt autem*

duo angeli Sodoma vespere? Quoniam postquam diversati sunt apud patriarcham, et inde surgentes abierunt; ac clemens Dominus et curator, pro sua bonitate in humana figura visus, mansit apud patriarcham, loquens cum eo, sicut heri audivistis: volens nos omnes docere et ingentem patientiam suam, et patriarchæ caritatem, angeli autem contendebant tunc versus Sodoma: servans Scriptura suum ordinem dicit iterum: *Venerunt autem duo angeli Sodoma vespere, facturi quod imperatum erat.*

Loti hospitalitas laudatur.—Et vide diligentiam observationemque divinæ Scripturæ, quomodo tempus quod advenit nobis declaravit: dicit enim, *Vespere.* Et quare tempus significavit? et quare ad vespem eo venerunt? Ut ostenderetur nobis magna Loti hospitalitas. Sicut enim patriarcha sedens tempore meridiei, observabat prætereuntes, et venationem suam hanc studiose exercebat, et occurrebat ac magno gaudio viatores suscipiebat: simili modo et justus ille, quoniam sciebat perversitatem eorum qui in Sodomis habitabant neque vespere discedebat, sed manebat, ne thesaurus aliquis ipsi elaboretur, et ut hospitalitatis fructum decerpere posset. Vere admirari vehementer licet justi hujus virtutem, qui versans in medio tam impiorum hominum, non solum non inde negligentior est factus, sed et majorem virtutem præ se tulit: cumque omnes, ut ita dicam, in præceps ruèrent, ipse solus in tanta multitudine rectam ambulavit viam. Ubi nunc sunt qui dicunt, non posse quæpiam in mediocivitate versantem virtutem servare: sed opus esse secessu, et montana quadam habitatione: nec posse domui suæ præfectum, et uxorem habentem, et filios curantem ac famulos, virtute præditum esse? Videant ergo justum illum cum muliere, pueris, et famulis, in civitate degentem, atque inter tam malos ac impios conversantem et quasi scintillam quandam in medio mari lucentem, nec solum non exstingui, sed quotidie lucem clariorem emittere. Et hæc dico non prohibens secessum ab urbibus, neque interdicto montium et solitudinum conversationem; sed ostendo volentem sobrie agere et vigilare, nihil inde obstaculi esse. Sicut igitur negligentem ac supino nihil prodest solitudo: neque enim locus nos virtute facit præditos, sed mens et mores: ita et prudens atque vigil non offenditur, etiam in media civitate degens. Quocirca vellem, sicut beatum illum, virtute præstantes in mediis civitatibus esse, ut quasi fermentum facti aliis, multos ad sui imitationem traherent. Verum quia hoc difficile videtur esse, saltem illud alterum fiat. *Transit enim figura mundi hujus* (I Cor. 7. 31), et brevis est vita præsens: et nisi nunc, cum adhuc in stadio sumus, labores virtutum aggrediamur, et laqueos malitiæ effugiamus, postea in vanum nosmetipsos reprehendemus, quando nulla erit poenitentiae utilitas: Nam quandiu in presenti vita fuerimus, possunt inde poenitentes lucrum accipere, et ablatis prioribus peccatis misericordiam Domini assequi: quod si præterierimus tempus præsens, repenteque abrepti fuerimus: poenitentia quidem tunc ducemur,

ζων, ὡς εἰς τὴν γῆν ἀφίκοι τὰ σπέρματα. Καὶ σὺ τοίνυν, ἀγαπητέ, μὴ πρὸς τὸν λαμβάνοντα ὄρα μόνον, μηδὲ πρὸς τὴν δαπάνην τὴν γινομένην, ἀλλ' ἐννοεῖς ὅτι οὗτος μὲν ἔστιν ὁ ὀρώμενος, ὁ παρὰ σοῦ δεχόμενος, ἕτερος δὲ ὁ τὰ εἰς ἐκείνον γινόμενα οικειούμενος, καὶ οὐχ ὁ τυγχών, ἀλλ' ὁ τῶν ὧτων Δεσπότης, ὁ τῶν ἀπάντων Κύριος, ὁ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητής· καὶ ὅτι ἡ δαπάνη αὕτη πρόσδοδος γίνεται, καὶ οὐ μόνον οὐκ ἐλαττοί σου τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ καὶ πλεονάζει μᾶλλον, ἐὰν σὺ μετὰ πίστεως οὗτο ἐργάζῃ καὶ ἰλαρᾶς τῆς προθυμίας. Εἶπω τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν μετὰ τῆς προσόδου τῆς ἀπὸ τῆς δαπάνης ταύτης γινομένης καὶ ἀμαρτημάτων συγχωρήσεώς σοι πρόξενος γίνεται, οὐ τί ἂν γένοιτο ἴσον; Εἰ τοίνυν βουλοίμεθα εἰδέναι πλουτεῖν τὸν ἀληθῆ πλούτον, καὶ μετὰ τοῦ πλοῦτου καὶ τῶν ἀμαρτημάτων τὴν συγχώρησιν εὐρασθαι, ἐχθόμεν τὰ θεα εἰς τὰς τῶν δεομένων χεῖρας, προαποστελλόμεν αὐτὰ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐνθα οὐδὲ κλέπτῃς, οὐδὲ ληστῇς, οὐ τοιχωρύχος, οὐκ οἰκέτου κακουργία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν λυμηνασθαι δυνήσεται τὸν πλούτον τὸν ἡμέτερον. Τὸ γὰρ χωρὶον ἐκείνο πάσης τοιαύτης βλάβης ἀνώτερον. Μόνον μὲ μετὰ κενοδοξίας τοῦτο ποιῶμεν, ἀλλὰ κατὰ τοὺς ὑπ' αὐτοῦ δεδομένους νόμους, ὥστε μὴ τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον καρπώσασθαι, ἀλλὰ τὸν παρὰ τοῦ κοινῶ πάντων Δεσπότη, ἵνα μὴ καὶ τὴν δαπάνην ὑπομεινόμεν, καὶ τοῦ κέρδους ἀποστερηθῶμεν. Ὅπερ γὰρ πάσαις ταῖς ἁλλαῖς ἐπιβουλαῖς ἀνθίστατός ἐστιν ὁ πλούτος ὁ ἐκεῖ μετατιθέμενος διὰ τῆς τῶν πενήτων χειρὸς, οὕτω κενοδοξία μόνῃ ἀναλίσκεται· καὶ ὅπερ ἐστὶν ἐνταῦθα ὁ σὴς καὶ ὁ σκύλης πρὸς τὴν τῆς ἐσθῆτος διαφθοράν, τοῦτο κενοδοξία γίνεται πρὸς τὸν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης συλλεγόμενον πλούτον. Δι' ὃ, παρακαλῶ, μὴ μόνον ποιῶμεν τὴν ἐλεημοσύνην, ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀσφαλείας ταύτην ἐργαζώμεθα, ἵνα ἀντὶ μικρῶν μεγάλα καρπωσώμεθα ἀγαθὰ, καὶ ἀντὶ τῶν ἐπικτήρων τὰ ἀφθάρτα, καὶ ἀντὶ τῶν προσκαιρῶν τὰ αἰώνια, καὶ μετὰ τούτων ἀπάντων καὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἀμαρτημάτων τυχεῖν δυνηθῶμεν, καὶ τῶν ἀπορρήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα ἔμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΓ'.

Ἠλθον δὲ, φησὶν, οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας.

α'. Καθάπερ λειμῶν τις εὐανθὴς διάφορα καὶ ποικίλα τὰ ἄνθη ἐν αὐτῷ δείκνυσιν, οὕτως ἡ θεία Γραφή τῶν δικαίων τὰς ἀρετὰς ἡμῖν δείκνυσιν, οὐχ ἡν καθάπερ ἐπὶ τῶν ἀνθῶν πρὸς βραχὺ μόνον ἀπολαύσωμεν τῆς εὐωδίας, ἀλλ' ἵνα διηνεκτῇ τὴν ἐντεῦθεν ὠφέλειαν καρπωσώμεθα. Ἐκεῖ μὲν γὰρ μόνον ἐδεξάμεθα τῇ χειρὶ [435] τὰ ἄνθη, καὶ μετ' ὀλίγον αὐτὰ μαρνανθέντα τὴν οικίαν χάριν ἡμαυρώσαν· ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἐπεὶ δὴν δεξώμεθα διὰ τῆς ἀκοῆς τὰς ἀρετὰς τῶν δικαίων, καὶ εἰς τοὺς κῆλπους τῆς διανοίας ἡμῶν αὐτὰς ἐναποθώμεθα, διὰ παντός τοῦ χρόνου τῆς τούτων εὐωδίας ἀπολαύειν δυνάμεθα, ἐὰν ἐθελώμεν. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ τοιαῦτ' ἔστιν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ χειμῶν ἀγίων ἡ εὐωδία, σήμερον τοῦ Λῶτ' τὴν εὐωδίαν καταμάθωμεν, ἵνα γινώμεν ἀκριβῶς, ὅπως εἰς ἄκραν τῆς ἀρετῆς τὴν κορυφὴν ἡ τοῦ πατριάρχου συνουσία τὸν δικαίον τοῦτον ἀνήγαγε, καὶ κατ' ἔχρον αὐτοῦ καὶ αὐτὸς τὴν οικίαν φιλοξενίαν διὰ τῶν ἔργων ἐπιδείκνυται. Ἀλλ' ἵνα σαφέστερος ἡμῖν ὁ λόγος γένηται, ἔξιον αὐτῶν τῆς Γραφῆς ἐπακοῦσαι τῶν ῥημάτων. Ἠλθον δὲ, φησὶν, οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέ-

ρας. Τίνας ἔνεκεν οὕτως ἤρξατο, Ἠλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας; Ἐπειδὴ μετὰ τὸ ἐπιτελεθῆναι τῷ πατριάρχῃ, ἑξασησάκτων αὐτῶν ἐκείθεν, ὁ μὲν κηδεμὼν καὶ φιλάνθρωπος θεὸς τὴν οικίαν ἀγαθότητα μιμούμενος, καὶ σχήματι ἀνθρώπου τότε ὁφείδης παρέμενε τῷ πατριάρχῃ διαλεγόμενος, καθάπερ ἡδὲ ἡκούσατε· βουλόμενος ἀπαντας ἡμᾶς διδάξαι καὶ τῆς αὐτοῦ μακροθυμίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόστοργον, οἱ δὲ ἄγγελοι ὥρμησαν ἐπὶ τὰ Σόδομα· τὴν, ἀκολουθίαν αὐτοῦ διατηροῦσα ἡμῖν ἡ θεία Γραφή νῦν φησιν· Ἠλθον δὲ οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας, τὸ ἐπιταχθὲν πληρώσαντες. Καὶ ὅρα ἀκριβείαν καὶ παρατήρησιν τῆς θείας Γραφῆς, πῶς καὶ τὸν καιρὸν ἡμῖν ἐσήμανε, καθ' ὃν παρεγένοντο· Ἐσπέρας γάρ φησι. Καὶ τίνας ἔνεκεν τὸν καιρὸν ἰδὴλως; καὶ διὰ τί κατὰ τὴν ἐσπέραν παρεγένοντο; Ἰνα τὴν πολλὴν ἡμῖν ἐπίτασιν δειξῇ τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ δικαίος οὗτος, ἐπειδὴ ἴδρι τῆς κακίας τῶν ἐν Σόδομοις οἰκούντων τὴν πονηρίαν, οὐδὲ τὸν τῆς ἐσπέρας καιρὸν παρέπέμπετο, ἀλλὰ μέχρι τούτου παρέμενε, μήπου θεσφαίρας αὐτῷ παρεμπίσῃ, καὶ τὸν ἀπὸ τῆς φιλοξενίας καρπὸν ὀρέσασθαι δυνήθῃ. Ἀληθῶς θαυμάσια ἐστὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς τοῦ δικαίου τούτου τὴν ἀρετὴν, ὅτι ἐν μέσῳ τοιοῦτων παρανόμων ἀναστερόμενος, οὐ μόνον οὐ γέγονε ῥαθυμέτερος, ἀλλὰ καὶ πολλὰ πλείονα τὴν ἀρετὴν ἐπέδεικνυτο. Καὶ πάντων, ὡς εἶπεν, κατὰ κρημνῶν φερόμενών, οὗτος μόνος ἐν τοσούτῳ πληθεῖ τὴν εὐθείαν ὥδευσεν ὁδόν. Ποῦ νῦν εἰσὶν οἱ λέγοντες, ὅτι οὐχ οἶόν τε ἐν μέσῳ πάλαι στρεφόμενόν τινα διασωθαι τὴν ἀρετὴν, ἀλλ' ἀναχωρήσεως δεῖ, καὶ τῆς ἐν τοῖς ὅροις διατριβῆς, καὶ οὐ δυνατόν τὸν οἰκίας προσετώτα, καὶ γυναῖκα ἔχοντα, καὶ παῖδων ἐπιμελούμενον καὶ οἰκετῶν, ἐνάρετον εἶναι; Ὅρα τὴν αὐτὴν τὸν δικαίον τούτου μετὰ γυναικὸς καὶ παιδῶν καὶ οἰκετῶν, καὶ ἐν πάλαι διάγοντα, καὶ μεταξὺ τοσούτων πονηρῶν καὶ παρανόμων διατρίβοντα, καὶ καθάπερ σπινθὴρ τινα ἐν μέσῳ πελάγει διαλάμποντα, καὶ οὐ μόνον οὐ σβεννύμενον, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον τὸ φῶς δεικνύοντα. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐ κωλύων τὴν ἀναχώρησιν τὴν [436] ἀπὸ τῶν πλείων, καὶ τὴν ἐν τοῖς ὅροις καὶ ταῖς ἐρημίαις διατριβὴν ἀπαγορεύων, ἀλλὰ δεικνύς ὅτι τῷ βουλομένῳ νήσειν καὶ ἐρηγορεῖναι οὐδὲν τούτων κώλυμα γίνεται. Ὅπερ οὖν τὸν ῥάθυμον καὶ ἀναπαυτικῶτα οὐδὲ ἡ ἔρημος ὠφέλιμαί τι δύναται· οὐδὲ γὰρ ὁ τόπος ἐστὶν ὁ τὴν ἀρετὴν κατορθῶν, ἀλλ' ἡ γνώμη καὶ ὁ τρόπος· οὕτω τὸν νήστον καὶ διεγρηγμένον οὔτε τὸ ἐν μέσῳ τῇ πάλαι διατρίβειν καταβάλλει τι δυνήσεται. Καὶ διὰ τοῦτο ἐβουλόμην, καθάπερ τὸν μακάριον τοῦτον, τοὺς ἐναρετούς μάλιστα ἐν μέσῳ τῶν πλείων εἶναι, ἵνα καθάπερ ζῶν τοῖς ἁλλοῖς γινόμενοι, πολλοὺς εἰς τὸν οἰκίαν ὅλῳν ἀνάγωσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ δυσχερὲς τοῦτο καταφαίνεται εἶναι, καὶ ἐκείνο γινέσθω. Παράγῃ γὰρ λοιπὸν τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου, καὶ βραχὺς ὁ παρὼν βίος· καὶ εἰ μὴ νῦν, ὡς ἔτι ἐν τῷ σκάμματι ἐστήκαμεν, τῶν πόνων τῆς ἀρετῆς ἀφώμεθα, καὶ τὰ δίκτυα τῆς κακίας ἀναφύωμεν, ὅτερον μάτην αὐτοὺς αἰτιασώμεθα, ὅτε οὐδὲν ὄφελος τῆς μεταγνώσεως. Ἔως μὲν γὰρ ἂν ὦμεν ἐν τῇ παρουσίᾳ ζωῇ, δυνατόν μεταγνόντας τοῦ ἐντεῦθεν ἀπόνασθαι κέρδους, καὶ τὰ πρότερα ἀπονηφόμενος ἀμαρτήματα τῆς τοῦ Δεσπότη φιλανθρωπίας ἀξιοθῆναι· εἰ δὲ τὸν παρόντα καιρὸν προΐεμενοι ἀθρόον προαναρπασθῆμεν, μετα-

• Savil. et quinque mss. ὥστε γαρ.

νοήσωμεν μὲν καὶ τότε, οὐδεμίαν δὲ δυνάμειν ἐκ τούτου ἔξωμεν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀκουε τοῦ Προφήτου λέγοντος·
Ἐν δὲ τῷ ὄρει τίς ἐξομολογήσεται σοι; καὶ πάλιν, Ἀδελφός σου λυτροῦται, λυτρώσεται ἄνθρωπος; Οὐδεὶς, φησὶ, ἔσται ἐκεῖ λοιπὸν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν ὑπὸ τῆς οἰκίας ῥαθυμίας προδοκούμενον, οὔτε ἂν ἀδελφός ᾖ, οὔτε ἂν πατήρ, οὔτε ἂν μήτηρ. Καὶ τί λέγω, ἀδελφός, καὶ πατήρ, καὶ μήτηρ; Οὗτοι αὐτοὶ οἱ δίκαιοι οἱ παρρησιᾶν πολλὴν κακῆταιμένοι τότε συμβαλέσθαι τι δυνήσονται ἡμῖν, εἰ νῦν ῥαθυμῶσαιμεν. Ἐὰν στή γὰρ, φησὶ, Νῦν καὶ Ἰωβ καὶ Δανιήλ, υἱοὺς αὐτῶν καὶ θυγατέρας αὐτῶν οὐ μὴ ἐξέλῳται. Καὶ ὅρα τῆς ἀπειλῆς τὸ μέγεθος, καὶ οἷους δικαίους εἰς μέσον παρήγαγεν. Ἐπειδὴ οὗτοι γὰρ οὐκ αἰρὸν καὶ ἐτέροις σωτηρίας ὑπόθεσις γεγένηται· ὅ τε γὰρ Νῦν, τοῦ φοβεροῦ κλυδωνίου ἐκείνου τὴν οἰκουμένην καταλιποτός, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τοὺς υἱοὺς ἔσωσε· καὶ ὁ Ἰωβ ὁμοίως καὶ ἐτέροις σωτηρίας ὑπόθεσις γέγονε· καὶ ὁ Δανιήλ δὲ πολλοὺς ἐξήρπασε θανάτου, ἥνικα ὁ βάρβαρος ἐκείνος ἐπιζήτων τὰ ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύσιν τυγχάνοντα, ἀναλεῖν ἐπεχείρει τοὺς Χαλδαίους, καὶ τοὺς Μάγους καὶ τοὺς Γαζαρηνοὺς.

β'. Καὶ ἵνα μὴ νομίσωμεν ὅτι καὶ ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἔσται τινὰ τοιαῦτα, καὶ οἱ ἐν ἀρετοῖς καὶ παρρησίᾳ ἔχοντες τοὺς μετὰ ῥαθυμίας ἐναυθὰ διάγοντας ἐλευθερωθῶσι τῆς ἐκεῖ τιμωρίας δυνήσονται τοὺς αὐτῶν ἐπιτηδείους· διὰ τοῦτο τοὺς δικαίους τούτους παρήγαγεν ἡμῖν, τὸν φόβον ἡμῖν ἀνατεινόμενος, καὶ παιδεύων ἐν τοῖς οἰκείοις κατορθώμασι μετὰ τὴν ἀνωθεν χάριν τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἔχειν, καὶ μῆτε ἐπὶ προγόνων ἀρετῇ μέγα φρονεῖν*, εἰ αὐτοὶ ἐν κακίᾳ τυγχάνοντες ὄντες, μῆτε ἐπ' ἄλλῃ τινὶ, ἀλλ' ἐν τούτῳ μόνον σπουδάζειν· κἂν προγόνους ὦμεν ἐναρέτους [437] ἐσχηκότας, μιμῆσθαι αὐτῶν τὴν ἀρετὴν· κἂν τὸ ἐναντίον πάλιν συμβαίῃ, καὶ φαῦλον ὦμεν προγόνων, μὴ νομίζιναι ἐκ τούτου τι παραβλάπτειν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους ἐπαποδύεσθαι· οὐδὲν γὰρ ἡμῖν ἐκ τούτου βλάβος ἔσται. Ἐκαστος γὰρ ἐξ ὧν διεπράξατο, ἢ στεφανοῦται, ἢ κατακρίνεται, καθάπερ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος φησιν, *Ἰνα κομισθῇται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς ὃ ἐπράξεν*, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν· καὶ πάλιν, *Ὅς ἀποδώσει ἕκαστος κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ*. Ἀπερ ἅπαντα εἰδότες καὶ πάναν ῥαθυμίαν ἀποτιναξάμενοι, πολλὴν τῆς ἀρετῆς ποιησώμεθα λόγον. Καὶ ὥς ἐτι ἐν τῷ σκάμματι ἔσμεν, πρὶν ἢ διαλυθῆναι τὸ θέατρον, φρονεῖσωμεν ἡμῶν τῆς σωτηρίας, ἵνα ἐν τῷ βραχεῖ τούτῳ χρόνῳ τὴν ἀρετὴν μεταλθόντες, ἐν τῷ διηγεῖσθαι αἰῶνι τὰς ὑπὲρ ταύτης ἀμοιβὰς κομισώμεθα· καθάπερ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος, ὁ μεταξὺ τούτων πονηρῶν οἰκῶν, καὶ οὐδένα ἔχων ὑπολύντα αὐτοῦ τὴν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ πάντα· ὁρῶν χλευάζοντας, κωμωδοῦντας, οὐ μόνον ὀκνηρότερος οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ οὗτος διέλαμψεν, ὥς καταξυμῆναι καὶ ἀγγέλους ὑποδείξασθαι· καὶ πάντων ἀρετῇ ἀπολλυμένων, αὐτὸς μόνος σὺν ταῖς θυγατράσι διέφυγε τὴν ἐπενεχθεῖσαν δίκην. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπαναβῶμεν. *Ἦλθον δὲ, φησὶν, οἱ δύο ἄγγελοι εἰς Σόδομα ἐσπέρας*. Ὁ καιρὸς μάλιστα δεικνύσιν ἡμῖν τοῦ δικαίου τούτου τὴν υπερβάλλουσαν ἀρετὴν, ὅτι καὶ ἐσπέρας καταλαβούσης παρήμεν, καὶ οὐκ ἀφίστατο. Ἐπειδὴ γὰρ ᾗδε τὸ ἐντεῦθεν αὐτῷ τιμωρόμενον κέρδος, διὰ τοῦτο ἐπιθυμῶν ἐπιτυχεῖν τοῦ πλοῦτου, πολλῇ τῇ προσεδόξῃ ἐκέχρητο, καὶ τῆς ἡμέρας πληρωθείσης οὐκ ἀνεχώρει. Τοιοῦτον γὰρ ψυχῇ

* Savil. et aliquot mss. μέγα φρονεῖν.

† Colb. συμβαίνει.

ζέουσα καὶ διεγερμένη· οὐχ ὑπὸ τινων κωλυτικῶν ἐμποδίζεται τὴν οἰκίαν ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι, ἀλλὰ κα' δι' αὐτῶν μάλιστα τῶν κωλυτικῶν ἐπιπλεῖον αἴρεται, καὶ μέζονα τὴν φλόγα τῆς ἐπιθυμίας ἀνάπτει. Ἰδὼν δὲ, φησὶ, Ἄωρ, ἐξάρσθη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς. Ἀκουέτωσαν οἱ καὶ παραγινόμενους πολλάκις καὶ καθυκτεῖν οὐκ ἔχοντες, καὶ πολλὴν τὴν προσεδόξιν ἐπιδεικνυμένους διακρούμενοι, καὶ πολλὴν τὴν ἀπάνθρωπιαν ἐπιδεικνύμενοι. Ὅρα γὰρ τὸν δίκαιον τούτον, ὅπως οὐκ ἀνέμεινε παραγινέσθαι πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ καθάπερ ὁ πατριάρχης, οὐκ εἰδὼς τίνας ἦσαν οἱ παραγεγονότες, ἀλλ' ὀδίτας τινὲς αὐτοὺς εἶναι ὑπολαμβάνων, θεασάμενος μονονοχὶ ἐσκήρτισσε, καὶ περιχαρὴς γέγονεν, ὡς ἐπιτυχὸν τῆς θήρας, καὶ μὴ διαμαρτῶν τοῦ σπουδαζομένου. Ἰδὼν γὰρ, φησὶν, ἐξάρσθη εἰς συνάντησιν αὐτοῖς, καὶ προσεκύνησε τῷ προσώπῳ ἐπὶ τὴν γῆν. Ὁμολογήσας τῷ θεῷ, ὅτι κατηξίωσεν αὐτὸν ὑποδείξασθαι τοὺς παριόντας. Σκύπει ψυχῇ ἀρετῇ. Μεγάλῃν εὐεργεσίαν παρὰ τοῦ θεοῦ ταύτην ἡγήσατο, τὸ ἐπιτυχεῖν τῶν ἀνδρῶν, καὶ διὰ τῆς εἰς τούτους δεξιώσεως τὸν οἰκεῖν πόθον ἀποπληρῶσαι. Μὴ γὰρ μοι λέγε, ὅτι ἄγγελοι ἦσαν· ἀλλ' ἐκεῖνο λογίζου, ὅτι ὁ δίκαιος οὗτος οὐδένα τοῦτο [438] ἠπίστατο, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπους ἀγνώστους παροδύοντας ὑποδεχόμενος, οὕτω διέκειτο. Καὶ εἰπεν· Ἰδοὺ, κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὁμῶν, καὶ καταλύσατε, καὶ νύψασθε τοὺς πόδας ὁμῶν, καὶ ὀρθρίσαντες ἀπελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν ὁμῶν. Ἰκανὰ τὰ ῥήματα ταῦτα τὴν ἐναποκειμένην ἀρετὴν τῇ τοῦ δικαίου ψυχῇ ἐκκαλύψαι. Τί γὰρ ἂν τις ἐκπλαγῇ τὴν ταπεινοφροσύνην υπερβάλλουσαν, τὴν θερμότητα, ἣν περὶ τὴν φιλοεξίαν ἐπεδείκνυτο; Ἰδοὺ, φησὶ, κύριοι, ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὁμῶν. Κάκεινους κυρίου καλεῖ, καὶ αὐτὸν παῖδα αὐτῶν ὀνομάζει. Ἀκουσώμεν, ἀγαπητοί, τῶν ῥημάτων τούτων μετὰ ἀκριβείας, καὶ παιδευώμεν καὶ ἡμεῖς τὰ ὅμοια διαπράττειν. Ὁ ἐπίδοξος, ὁ περιφανής, ὁ ἐν τοσαύτῃ περιουσίᾳ τυγχάνων, ὁ οἰκοδεσπότης, τοὺς ὀδίτας, τοὺς ξένους, τοὺς ἀγνώστους, τοὺς εὐτελεῖς τὸ φαινόμενον, τοὺς παριόντας, τοὺς οὐδαμῶθεν αὐτῷ προσήκοντας κυρίου ὀνομάζει καὶ φησιν· Ἐκκλίνατε εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὁμῶν καὶ καταλύσατε. Ἐσπέρα γὰρ, φησὶ, κατέλαβε. Πείσθητέ μοι, καὶ τὸν κάματον τῆς ἡμέρας παράμυθῆσθε, εἰς τὸν οἶκον τοῦ παιδὸς ὁμῶν καταλύσαντες. Μὴ γὰρ, φησὶ, μέγα τι ὅμιν ἐπαγγέλλομαι; Νύψασθε τοὺς πόδας ὁμῶν· τοὺς ὑπὸ τῆς ὀδοπορίας κεκμημένους, καὶ ὀρθρίσαντες ἀπελεύσεσθε εἰς τὴν ὁδὸν ὁμῶν. Καρτίσατε οὖν μοι ταύτην τὴν χάριν, καὶ μὴ ἀνανεωστέ μου πρὸς τὴν παράκλησιν. Καὶ εἰπεν, φησὶν, Οὐχί, ἀλλ' ἐν τῇ πλάτῃ κατελύσωμεν. Καὶ μετὰ τοσαύτην παράκλησιν ἰδὼν αὐτοὺς ἀνανεούοντας οὐκ ἐνάρχησεν, οὐκ ἀπέστη τοῦ σπουδαζομένου, οὐδὲ ἐπαῆθε τοιοῦτον, οἷον ἡμεῖς πολλάκις ποιοῦμεν· καὶ ἐὰν ἄρα ποτέ τινα πρὸςτρέψασθαι βουλευθείμεν, εἴτα θεασώμεθα πρὸς ὀλίγον ἀνανεούοντα, εὐθύς ἀφίσταμεθα· καὶ τοῦτο συμβαίνει ἀπὸ τοῦ μὴ θερμότητι καὶ πόθῳ τούτου ποιεῖν, ἀλλὰ μάλιστα καὶ νομίζειν ἀρκούσαν ἀπολογίαν ἔχειν, τὸ λέγειν ὅτι τὸ γέ ἐαυτῶν πεποιθήκαμεν.

γ'. Τί λέγεις, ὅτι τὸ σαυτοῦ πεποιθήκας; Ἀπώλεσας τὴν θήραν, διήμαρτες τοῦ θησαυροῦ, καὶ τὸ σαυτοῦ πεποιθήκας; Τότε ἂν ἦς τὸ σαυτοῦ πεποιθήκας, εἰ μὴ ἐρρίψας ἀπὸ τῶν χειρῶν τὸν θησαυρὸν· εἰ μὴ περὶδραμες τὴν ἄγραν, εἰ μὴ ἀφωσιώσῃς· τῇ μέτρῃ ῥημάτων τὴν φιλοεξίαν ἐπεδείξω. Ἄλλ' οὐχ ὁ ἐλπίσας οὕτως· ἀλλὰ τί; Ὅρῳν

* Ille observans iterum ζεοῦσας, περὶ νουτοῖα, ut supra.

nullam autem utilitatem inde capiemus. Quod ut discas, audi prophetam dicentem: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (Psal. 6. 6) ? et iterum: *Frater non redimit, redimet homo* (Psal. 48. 8) ? Nullus, inquit, erit illic postea, qui eripiat eum quem sua desidia prodiderit, neque si frater fuerit, neque si pater, neque si mater. Et quid dico, frater, pater, et mater ? Neque iusti, quibus tanta apud Deum fiducia est, poterunt nobis tunc aliquid prodesse, si nunc desides fuerimus. Dicit enim: *Si steterint Nos et Job et Daniel, filios suos et filias non eripient* (Ezech. 14. 20). Et vide minarum gravitatem, qualesque iustos in medium adduxerit. Quoniam illi suis temporibus etiam aliis salutis causa fuerunt: Noe enim, cum terribilis illa diluvii tempestas terram occupasset, et uxorem, et filios servavit: et Job similiter aliis salutis auctor fuit: Daniel quoque multos eripuit a morte, quando barbarus ille inquirebat quæ supra humanam sunt naturam, et interimere volebat Chaldaeos, et Magos atque Gazarenos.

2. *In futuro sæculo unusquisque pro se iudicabitur.*— Et ne putemus in futuro sæculo fore talia, et eos qui virtute præditi sunt, et fiduciam habent in Deum, alios, qui hic negligenter vixerunt, necessarios suos liberare illic a supplicio posse: propterea adduxit nobis iustos filios, terrorem nobis inferens, et docens in propriis bonis operibus cum superna gratia spem salutis nostræ habendam, et non in progenitorum virtutibus, neque in alio quopiam superbiendum, vel confidendum, si nos in peccatis esse non desinimus, sed hoc unum curandum, ut si parentes habuerimus virtute claros, imitemur eorum virtutem: et si e diverso accidat, et ex improbis simus parentibus, non putandum nobis aliquid accidere nocuenti, dummodo exerceamur ad virtutum labores: nullum enim hinc nobis damnum erit. Nam unusquisque per ea vel coronatur, vel condemnatur, quæ ipse gessit, quemadmodum et beatus Paulus inquit: *Ut reportet unusquisque ea quæ per corpus fiunt, juxta id quod fecit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10); et iterum: *Qui reddit unicuique juxta opera sua* (Rom. 2. 6). Quæ omnia cum sciamus, excussa omni negligentia, virtutis maximam habeamus rationem. Et cum adhuc in stadio sumus, et certandi tempus est, priusquam dissolvatur spectaculum, solliciti simus de nostra salute, ut in brevi illo tempore virtutes exercendo, in sæculo perpetuo illarum mercedes recipiamus: sicut et justus ille, qui in medio tot malorum habitans, et nullum habens qui suam imitaretur virtutem, sed videns omnes irridentes et subsannantes, non solum non factus est segnior, verum tanta virtute emicuit, ut et angelos suscipere meruerit: atque cum illi simul omnes perirent, solus ipse cum filiabus effugerit poenam quæ illis illata est. Cæterum ad seriem sermonis redeamus. *Venerunt autem duo angeli in Sodoma vespere.* Justi hujus excellentem virtutem tempus hoc potissimum indicat, quia et ingruente vespere permansit, et non destitit. Nam quia sciebat lucrum quod inde nascebatur, ideo hæc divitiis assequi cupiens, valde

sedulus erat, et neque die impleto discedebat. Ita enim se habet anima fervida et vigilans, ut nullis impedimentis præpediatur, quominus suam delectaret virtutem: quin et isthæ ipsa quæ prohibent maxime, magis incitant, et majorem cupiditatis flammam accendunt. *Ut autem vidit, inquit, Lot, surrexit in occursum illis.* Audiant ii qui advenas orantes et supplicantes, ac sedulo se coram eis demittentes multa inhumanitate aversantur et repellunt. Vide enim quomodo justus ille non expectavit donec ad se venirent, sed sicut patriarcha, ignorans qui essent hospites, et suspicans viatores quosdam esse, quasi præ gaudio saltabat, quia assequutus erat quæsitam prædam, et non aberrarat ab eo quod cupiebat. *Ut autem vidit, inquit, surrexit in occursum illis, et adorabat facie super terram.* Gratias egit Deo, quod dignatus esset eum prætereuntium susceptione. Animi adverte illius animæ virtutem. Magnum Dei beneficium arbitrabatur incidisse in hos viros, ut susceptis illis suum perficeret desiderium. Jam ne dixeris, ipsos angelos fuisse: sed hoc potius tecum reputa, justum illum nondum hoc scivisse, sed quasi homines ignotos et prætereuntes suscipiens, ita affectum fuisse. 2. *Et dixit: Ecce, domini, divertite in domum pueri vestri, et manete, quiescite, et lavate pedes vestros, et diluculo facto proficiscimini in viam vestram.* Sufficiunt hæc verba ad detegendam virtutem quæ in pectore justî latebat. Et quid mirum si quis obstupescat eximiam humilitatem, ac fervorem quem in hospitalitate declarabat ? *Ecce, inquit, domini, divertite in domum pueri vestri.* Et illos dominos vocat, ac seipsum illorum servum appellat. Audiamus attente hæc verba, dilectissimi, et similia nos quoque præstare discamus. Vir gloriosus, nobilis, tam abundans, tantus paterfamilias, viatores, hospites, ignotos, ut apparebant, viles, prætereuntes, nihilque ad se attinentes, dominos nominat, et inquit: *Divertite in domum pueri vestri, et quiescite.* Vespere enim, inquit, ingruit. Morem mihi gerite, et lassitudinem diei solamini in domum servi vestri divertentes. Numquid magnum vobis promitto ? *Lavate pedes vestros* itinere longo fatigatos, *et diluculo pergetis in viam vestram.* Hanc gratiam donate mihi, et petitionem meam ne frustrerini. *Et dixerunt, inquit, Minime, sed in platea manebimus.* Etiam post tantam exhortationem quam fecerat, cum vidit eos renuere, non oblorpuit, neque ab instituto suo destitit, neque fecit uti nos interdum facimus: qui si quando aliquem hortari dignamur, et postea videmus parumper detrectantem et renuentem, statim desistimus: id quod contingit, quia citra desiderium et fervorem hoc agimus, et maxime quia putamus sufficere excusationem, si dicere possimus fecisse nos officium nostrum.

3. Quid ais, officium te tuum fecisse ? Amisisti in venatione prædam; aberrasti a thesauro; et tuo functus es officio ? Tunc tuo functus esses officio, si non abjecisses et manibus thesaurum, si non præterisisses in venatione prædam, si non perfunctorie et verbo tenus tantum hospitalitatem indicasses. At non justus ille sic:

sed quid? Videbat obliuantes suis precibus, et in platea manere volentes. Illos autem faciebant angeli, virtutem justi palam facere volentes, et nos omnes docere quanta ejus fuerit hospitalitas. Postea autem non jam verbis contentus est exhortari, sed et vim facit. Propterea et Christus dicebat: *Violenti rapiunt regnum caelorum* (Matth. 11. 12). Ubi enim spirituale affulserit lucrum, tempestiva fuerit violentia, et laudabilis coactio. 3. *Et compellebat, inquit, eos. Mihi autem videtur et invitos eos attrahere.* Deinde ubi viderunt justum ita ferventem, nolentemque desistere, nisi voti compos fieret, *Declinaverunt, inquit, ad eum, et intraverunt in domum ejus. Et fecit eis convivium, et coxit infermentatos, et comederunt, 4. antequam irent cubitum.* Vidisti et hic non in sumptuosa mensa hospitalitatem ostendi, sed potius in liberalitate mentis? Nam statim ut eos inducere potuit in domum suam, nullum hospitalitatis officium prætermisit. Et ipse quidem in ministerio occupatus erat, et cibos apposuit, et omnem honorem cultumque impendit hospitibus, homines eos et viatores quosdam esse putans. *Viri autem civitatis Sodomitarum circumdederunt domum a juvene usque ad senem, omnis populus simul, 5. et evocaverunt Lot, et dixerunt ei: Ubi sunt viri, qui sunt ingressi ad te nocte? Educ eos ad nos, ut cocamus cum eis.* Ne perfunctorie transeamus quæ dicta sunt, carissimi, et non solum istorum videamus insaniam nulla venia dignandam; sed et cogitemus, quomodo justus in medio tam truculentarum bestiarum habitans, ita excellenti virtute fulserit, quomodo ferre potuerit iniquitatem eorum, quomodo non fugerit eorum civitatem, quomodo eis loqui potuerit. Quomodo, ego dicam. Universi Dominus prævidens stupendam illorum nequitiam, dispensavit, ut justus eo loci domicilium haberet, ut sicut optimus medicus morbos eorum emendaret. Verum videns se cura sua nihil proficere, et illos nullam velle medelam suscipere, non propterea a cura destitit. Habet enim hunc morem medicus: quamvis videat morbos esse graviore quam ut arte curari possint, non omittit tamen officium suum, ut, si forte possit ægrum vel longo tempore reparare, præstantiam artis ostendat: quod si nihil amplius proficiat, habeat excusationem majorem, eo quod nihil prætermiserit quod ad se pertineret.

Exsecranda Sodomitarum nequitia. — Id sane et hic factum est. Justos enim hic qui versabatur in medio illorum, etiam sic mansit justus, multamque philosophiam exhibuit: illi autem propterea omni venia sunt destituti, quod non solum a malitia non cessarint, sed et magis eam auxerint. Vide enim: *Circumdederunt, inquit, domum a juvene usque ad senem, omnis populus simul.* Summa malitiæ conspiratio, vehementem male agendi studium, inenarrabilis pervercitatis magnitudo, conatus nulla venia dignus. *A juvene, inquit, usque ad senem.* Non solum, inquit; juvenis hæc mala inquirebat: sed et provectæ ætatis viri aderant, et omnis populus simul. Neque erubescabant tam turpe, tamque impudens flagitium, neque insomnem oculum cogitabant, neque justum

revereabantur, neque iis quos hospites arbitrabantur, quique apud justum diverterant hospitalitate insignem, parcebant: sed absque rubore, et nudo, ut aiunt, capite, libidinis suæ verba dicentes, accesserunt, et vocato justo, dixerunt ei: *Ubi sunt viri qui ingressi sunt ad vos? Educ eos, ut cognoscamus eos.* Propter hunc eorum illicitum conatum, et impiam perversitatem, opinor justum usque ad vesperam sedisse, ut ne sineret viatores ignaros incidere in illorum laqueos. Et justus quidem cum hospitalitate et magna pudicitia hanc quoque adhibuit diligentiam, ut omnes prætereuntes susceperet, nullusque eum lateret, licet eos tunc non angelos, sed homines esse putaret. Impii autem illi præterquam quod nihil tale agebant, quale justus ille, ea solum perpetrare studebant, quæ nequitiam omnem longo intervallo superarent. Propter hoc ergo in platea volebant manere, ut darent justo occasionem declarandi hospitalitatem erga ipsos suam, et monstrarent ei reipsa quam digne supplicii illi plecterentur qui in tam stupenda flagitia prorumperent.

4. Sed videamus de extero ingentem justus viri virtutem. 6. *Egressus, inquit, ad eos ad vestibulum, januam quidem clausit post se, dicitque ad eos.* Vide quomodo timet justus, et tremat pro hospitum securitate. Neque enim tantum januam clausit post se, sed sciens eorum insaniam et audaciam, et suspicans eorum temeritatem, deinde inquit ad eos: *Nequaquam, fratres.* O justus viri tolerantiam! o ingentem humilitatem! Hæc vera virtus est, ita mansuete alloqui tales homines. Nullus enim ægrum volens curare, et insanientem castigare, cum iracundia et austeritate hoc facit. Et animadvertit quomodo eos, qui tam absurda patrare volebant, fratres vocat, ut et eorum conscientias tangeret, et a nefario flagitio illos abduceret. *Nequaquam, inquit, fratres; nolite inique agere.* Nihil tale cogitatis, ne admittatis tam grave scelus in mentem vestram, ne naturam ipsam traducatis, ne illicitos excogitatis coitus: sed si volueritis insaniam vestræ furem demulcere, ego quiddam præbebo, quo flagitium vestrum levius fiat. 8. *Sunt mihi duæ filiae, quæ viros non cognoverunt.* Adhuc, inquit, inexpertæ sunt nuptialis congressus, intactæ sunt, juvenes sunt, et adhuc in flore ætatis: eas omnibus expositas do, et utimini eis sicut vobis placet. Acceptis illis, inquit, explete vestram in eis libidinem, et indulgete vestræ malæ concupiscentiæ: *Tantum in viros illos nihil feceritis iniquum, propterea quod intraverunt sub tecta signorum meorum.* Quoniam, inquit, coegi eos et induxi sub tectum meum, ut ne mihi adscribatur iniquitas in eos patrata, et ego eis auctor sim contumeliæ, idcirco pro eis duas meas filias do, ut illi a manibus vestris liberentur. Quanta justus virtus? omnem virtutem hospitalitatis superavit. Quid enim quis justus hujus benignitate sat dignum protulerit, qui neque filiabus parcere voluit, ut exhiberet hospitibus honorem, et liberaret eos a perversitate Sodomitarum? Et ille quidem filias suas prostituit, ut hospites viatores (iterum enim eadem

ἀντιτείνοντας καὶ εἰς τὴν πλατείαν καταλύσαι βουλομένους (τοῦτο δὲ ποιοῦν οἱ ἀγγελοι, ἐπὶ πλόν ἐκκαλύψαι τὴν ἀρετὴν βουλόμενοι τοῦ δικαίου, καὶ παιδεῦσαι πάντας ἡμᾶς, ὅση αὐτοῦ ἡ φιλοξενία), λοιπὸν αὐτοὺς οὐκ ἐτι ἀνέχεται διὰ λόγων τὴν παράκλησιν ποιεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ βίαν ἐπιτίθησι. διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Βιασταὶ ἀρπάξουσιν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*. Ἐνθα γὰρ ἂν πνευματικὸν πρόκειται κέρδος, εὐκαιρος ἡ ἀνάγκη καὶ ἡ βία ἐπαίνεται. *Καὶ κατεβιάζετο, φησὶν, αὐτούς*. Ἔμοι δοκεῖ καὶ ἀκοντας αὐτοὺς ἔλκειν. Ἐἵτα ἐπειδὴ εἶδον τὸν δικαίον ἔργον τοῦτο τιθέμενον, καὶ οὐ πρότερον ἀφιστάμενον, εἰ μὴ τὸ σπουδαζόμενον αὐτῷ εἰς ἔργον ἀγάγοι, *Ἐξέλειπεν*, φησὶ, *πρὸς αὐτόν, καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Καὶ ἐποίησεν αὐτοῖς [459] πότον, καὶ ἀξίμους ἔσπευεν αὐτοῖς, καὶ ἔφαγον ἀπὸ τοῦ ποιμηθῆναι*. Εἶδες καὶ ἐνταῦθα οὐκ ἐν τῇ πολυτελείᾳ τῆς τραπέζης τὴν φιλοξενίαν ἐπιδεικνυμένην, ἀλλὰ ἐν τῇ διαφιλείᾳ τῆς γνώμης; Ἐπειδὴ γὰρ ἴσχυσεν αὐτοὺς εἰσαγαγεῖν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, εὐθὺς καὶ τῆς φιλοξενίας ἐπαδείκνυτο. Καὶ ἐκεῖνος μὲν πρὸς τὴν θεραπείαν αὐτῶν παρεσκευάζετο, καὶ τὰ τῆς ἐσιτάσεως παρείχε, καὶ πᾶσαν ἐπαδείκνυτο τιμὴν καὶ θεραπείαν πρὸς τοὺς παραγνομήνους, ἀνθρώπους αὐτοῦς τινὰς ὁδίας εἶναι νομίζων. *Οἱ δὲ ἄνδρες τῆς πάλαιος οἱ Σοδομίται περιεκύκλωσαν τὴν οἰκίαν ἀπὸ νεανίσκου ὧς πρεσβυτέρου, πᾶς ὁ λαὸς ἅμα, καὶ ἐξεκαλούνη τὸν Δάτ, καὶ ἔλεγον πρὸς αὐτόν· Πού εἰσιν οἱ ἄνδρες οἱ εἰσελθόντες πρὸς σὲ τὴν νύκτα; Ἐξάγαγε αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, ἵνα συγγενώμεθα αὐτοῖς*. Μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα, μηδὲ μόνον τοὺς τῶν ἰδωμεν τὴν μανίαν τὴν πάσης συγγνώμης ἀπεστερημένην· ἀλλ' ἐνοήσωμεν, πῶς ὁ δικαίος ἐν μέσῳ τοιούτου θηρίων οὕτως ἀλλοκίοντων οἰκῶν, οὕτω διέλαμψε καὶ τοσαύτη; ἀρετῆς ὑπερβολὴν ἐπαδείξατο, πῶς ἐνεγκεῖν ἡδυνήθη τὴν ἀνομίαν αὐτῶν, πῶς οὐκ ἔφυγε τὴν αὐτοῦ οἰκίαν, πῶς τῆς πρὸς αὐτοὺς διαλέξεως ἠνείχετο. Πῶς, ἐγὼ λέγω. Προσιδὼς ὁ τῶν ὀλων Δεσπότης τὴν ὑπερβολήν αὐτῶν πονηρίαν, ψυχρόμησε τὸν δικαίον τοῦτον αὐτότε κατοικῆσαι, ἵνα καθάπερ λατρός ἀριστος τῶν ἀρρωστημάτων αὐτῶν περιγενέσθαι δυνήθῃ. Ἄλλ' ὁρῶν αὐτοὺς ἀνίστα νοσοῦντας, καὶ μηδεμίαν θεραπείαν ἐπιδέξασθαι βουλομένους, οὐδὲ οὕτως ἀρίσταται. Τοιούτου γὰρ ὁ λατρός· κἂν ἴσῃ τὰ πάθη κινῶντα τὴν τέχνην, οὐ παύεται τὰ παρ' αὐτοῦ πληρῶν, ἵνα, ἂν μὲν τῷ χρόνῳ ἀνακτήσασθαι· δυνήθῃ τὸν κάμνοντα, δείξῃ τὴν περιουσίαν τῆς τέχνης· εἰ δὲ μηδὲν πλέον ἀνύει, ἔχη τὴν μεγίστην ἀπολογίαν, ὅτι οὐδὲν τῶν προσκύντων εἰς αὐτὸν παρέλιπεν· ὃ δὲ καὶ ἐνταῦθα γεγένηται. Ὁ μὲν γὰρ δικαίος οὕτος καὶ τοῦτων ἐν μέσῳ ἀναστρεφόμενος, καὶ οὕτως ἔμενε δικαίος πολλὴν τὴν φιλοσοφίαν ἐκδεικνύμενος· ἐκεῖνοι δὲ καὶ διὰ τοῦτο ἦσαν πάσης συγγνώμης ἀπεστερημένοι, ὅτι οὐ μόνον οὐκ ἔλγαν τῆς κακίας, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον αὐτὴν ἐπέτειναν. Ὅρα γὰρ· *Περιεκύκλωσαν*, φησὶ, *τὴν οἰκίαν ἀπὸ νεανίσκου ὧς πρεσβυτέρου, ὁ λαὸς ἅμα*. Μεγίστη τῆς πονηρίας ἡ συμκρίσις, πολλὴ τῆς κακίας ἡ φορὰ, ἀφαντος τῆς παρανομίας ἡ ὑπερβολή, ἀσύγγνωτος ἡ ἐπιχείρησις. Ἀπὸ νεανίσκου, φησὶν, ὧς πρεσβύτου. Οὐ μόνον ἡ νεότης, φησὶν, ἦν ἡ τὰ παράνομα ταῦτα ἐπιζητοῦσα, ἀλλὰ καὶ οἱ πρεσβύτεοι τὴν ἡλικίαν, καὶ πᾶς ὁ λαὸς ἅμα. Καὶ οὕτως τὸν τὸλμαν τὴν ἀναίδῃ καὶ ἀναίσχυντον ταύτην ἡδούνη, οὕτως τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν εἰς ἐννοίαν ἐλάμβανον, οὕτως

τὸν δικαίον ἡσχύνοντο, ὅστε τῶν ξένων νομιζομένων καὶ ἐπὶ τὴν τοῦ δικαίου φιλοξενίαν αὐτοῦ καταλυσάντων ἐφείδοντο, ἀλλ' ἀπηρυθριασμένους καὶ γυνῇ, ὡς εἰπεῖν, τῇ κεφαλῇ τὰ τῆς ἀσιγίας ἐκείνα ῥήματα λέγοντες [410] προσίασιν, καὶ καλίσαντες τὸν δικαίον. Ἐλεγον πρὸς αὐτόν· *Πού εἰσιν οἱ ἄνδρες οἱ εἰσελθόντες πρὸς ὑμᾶς; Ἐξάγαγε αὐτοὺς, ἵνα συγγενώμεθα αὐτοῖς*. διὰ ταύτην αὐτῶν ὁμαί τὴν ἐπιχείρησιν, καὶ τὴν παράνομον πονηρίαν, καὶ τὸν δικαίον μέχρι τῆς ἐσπείρας παρακαθῆσθαι, ὥστε μηδὲν συγχωρῆσαι τῶν ὀδίων ἀγνοοῦντι περιπαιεῖν ταῖς ἐκείνων πάγαις. Καὶ ὁ μὲν δικαίος μετὰ τῆς φιλοξενίας, καὶ τῆς σωφροσύνης τῆς οἰκίας ἐπιδεικνύμενος τὴν ὑπερβολὴν, ταύτην ἐποιεῖτο τὴν σπουδὴν ὥστε πάντας τοὺς παροδύοντας ὑποδέχεσθαι, καὶ μηδεὶς αὐτὸν λάθοι, εἰ καὶ τίως οὐκ ἀγγέλους, ἀλλ' ἀνθρώπους εἶναι ἐνόμιζεν. Οἱ δὲ παράνομοι ἐκείνοι μετὰ τοῦ μηδὲν τοιούτου ἐπιδείκνυσθαι οἷον ὁ δικαίος, τὰ πᾶσαν κακίαν ἀποκρύπτοντα μόνον τολμῶν ἐπετήθευν. διὰ τοῦτο οὖν εἰς τὴν πλατείαν ἐβόλυντο καταλύσαι, ἵνα παράσχωσι τὴν δικαίαν ἀφορμὴν ἐπιδείξασθαι τὴν περὶ αὐτοῦ φιλοξενίαν, καὶ δείξωσιν αὐτῷ διὰ τῶν ἔργων ὡς ἀξίαν μέλλουσιν ὑφίστασθαι τὴν τιμωρίαν, οὕτω τὴν παρανομίαν μεθ' ὑπερβολῆς ἐπιδεικνύουσιν.

δ. Ἄλλ' ἰδωμεν λοιπὸν τὸν δικαίον τῆς ἀρετῆς τὸ μέγεθος. Ἐξελθὼν, φησὶ, πρὸς αὐτοὺς πρὸς τὸ πρόθυρον, τὴν μὲν θύραν προσέψεν, εἶπε δὲ πρὸς αὐτούς. Ὅρα πῶς δέδοικεν ὁ δικαίος καὶ τρέμει ὑπὲρ τῆς τῶν ξένων ἀσφαλείας. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὴν θύραν προσέψεν ὀπίσω αὐτοῦ, ἀλλ' εἰδὼς αὐτῶν τὴν μανίαν καὶ τὸ τολμηρὸν, καὶ ὑφορώμενος αὐτῶν τὴν προπέτειαν, εἰτὰ φησὶ πρὸς αὐτούς· *Μηδαμῶς, ἀδελφοί*. Ὁ τῆς τοῦ δικαίου μακροθυμίας, ὡς ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή. Τοῦτο ἀληθῶς ἀρετὴ τὸ μετ' ἐπιεικειας τοῖς τοιούτοις προσφέρεισθαι. Οὐδεὶς γὰρ τὸν νοσοῦντα θεραπεῦσαι βουλόμενος, καὶ τὸν μαινόμενον σωφρονίσαι, μετὰ θυμοῦ καὶ αὐστηρίας τοῦτο ποιεῖ. Σκόπει γὰρ, πῶς τοὺς τὰ τοιαῦτα παρανομεῖν βουλομένους ἀδελφοὺς καλεῖ, ἐντρέψαι αὐτοὺς βουλόμενος, καὶ καθικέσθαι αὐτῶν τῆς συνειδήσεως, καὶ ἀποστῆσαι αὐτοὺς τῆς ἐπιχειρήσεως τῆς μαρδῆς. *Μηδαμῶς*, φησὶν, *ἀδελφοί· μὴ πονηρεύσητε*. Μηδὲν, φησὶ, τοιούτου λογίσσασθε, μὴ τὴν πονηρίαν ταύτην πράξιν ἐνοήσητε, μηδὲ τὴν φύσιν αὐτὴν παραδειγματίσητε, μηδὲ ἀθέτους ἐκινήσητε μίξεις· ἀλλ' εἰ καὶ βούλεσθε τῆς μανίας ὑμῶν τὸν οἶστον παραμυθῆσθαι, ἐγὼ τοῦτο παρέξω, ὥστε κορυφώτερον ὑμῶν γενέσθαι τὸ τὸλμημα. *Εἰσὶ μοι δύο θυγατέρες, αἱ οὐκ ἔγνωσαν ἄνδρας*. Ἔτι, φησὶν, ἀπαιροὶ εἰσι γαμικῆς συνουσίας, ἀνέπαφοι τυγχάνουσιν, ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας εἰσι, λάμπουσιν τῇ ὥρᾳ· ταύτας πᾶσιν ἐκδότους δίδωμι, καὶ χρᾶσθε αὐταῖς ὡς ἀρέσκει ὑμῖν. Λαθόντες αὐτάς, φησὶ, πληρώσατε ὑμῶν εἰς αὐτάς τὴν ἀσέλγειαν, καὶ ἐμφορήθητε τῆς ἐπιθυμίας ὑμῶν τῆς πονηρίας. *Μόνον εἰς τοὺς ἄνδρας τοιούτους μηδὲν κοινήσητε ἀδικοῦ, οὐ εἰνεκεν εἰσῆλθον ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν δοκῶν μου*. Ἐπειδὴ ἐδισάμην, φησὶν, αὐτοὺς, καὶ εἰσήγαγον ὑπὸ τὰς δοκοὺς μου, ἵνα μὴ ἐμοὶ ἐπαγαφῇ ἡ εἰς αὐτοὺς γινόμενη παρανομία, καὶ ἐγὼ αὐτοῖς αἰτίας τῆς ὕβρεως ταύτης γένωμαι, διὰ τοῦτο ὑπὲρ αὐτῶν τὰς δύο μου θυγατέρας δίδωμι, ὥστε τοιούτους ἐλευθερώσαι τῶν ὑμετέρων χειρῶν. Πόση τοῦ δικαίου ἡ ἀρετή; πᾶσαν ἀρετὴν φιλοξενίας ἐνέκτισε. Τί γὰρ ἂν τις εἴποι κατ' ἀξίαν τῆς τοῦ δικαίου τοῦτου φιλοφροσύνης, ὅς οὐδὲ τῶν θυγατέρων φείσασθαι ἠνείχετο, ἵνα τὴν εἰς τοὺς ξένους τιμὴν ἐπιδείξῃται, καὶ ἐλευθέρῃ τῆς παρανομίας τῶν

* Savil. et quidam mss. τῷ χρόνῳ περιγένηται, ἀνακτήσασθαι, etc. Et paulo post iidem aliquot discrimina parvi momenti exhibent.

Σοδομίτων; [441] Καὶ οὗτος μὲν καὶ τὰς θυγατέρας τὰς
 ἑαυτοῦ ἐκδίδωσιν, ἵνα τοὺς ξένους, τοὺς ὀδύτας (πάλιν
 γὰρ τὰ αὐτὰ λέγω), τοὺς μηδαμῶθεν αὐτῷ γνωρίμους
 ἐξαρπάσῃ τῶν παρανόμων ὕδρευς· ἡμεῖς δὲ ὁρῶν-
 τες πολλάκις τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἡμετέρους εἰς αὐτὸ
 τῆς ἀσεβείας τὸ βάραθρον, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, ὅπῃ τὴν
 φάρυγγα τοῦ διαβόλου γινομένην, οὐδὲ λόγου μετα-
 δοῦναι ἀνεχόμεθα, οὐδὲ συμβουλεύσαι, καὶ τὴν διὰ
 τῶν λόγων παραίνεσιν εἰσενεγκεῖν, καὶ ἐξαρπάσαι τῆς
 κακίας, καὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν χειραγωγῆσαι. Ποῖαν οὖν
 σοφίην ἀπολογίαν, τοῦ μὲν δικαίου μηδὲ τῶν θυγατέ-
 ρων φεισισμένου διὰ τῆς εἰς τοὺς ξένους κηδεμονίαν·
 ἡμῶν δὲ οὕτως ἀνηλεῶς περὶ τοῦ ἡμετέρους διακειμέ-
 νων, καὶ πολλάκις τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα καὶ ἀλογίας γέμοντα
 ῥήματα προτείνω; Τί γὰρ κοινὸν ἔχω, φησί, πρὸς
 αὐτόν; οὐδὲν μοι μέλει, οὐδὲν πρᾶγμα ἔχω μετ' αὐτοῦ.
 Τί λέγεις, ἀνθρώπε; Οὐδὲν κοινὸν ἔχεις πρὸς αὐτόν;
 Ἀδελφός σου ἐστὶ, τῆς αὐτῆς σοὶ μετέχει φύσεως, ὑπὸ
 τὸν αὐτὸν ἔσται δεσπότην, πολλάκις δὲ καὶ τῆς αὐτῆς
 μετέχεται τραπέζης, τῆς πνευματικῆς λέγω καὶ φρικτῆς,
 καὶ λέγεις, Οὐδὲν κοινὸν ἔχω πρὸς αὐτόν, καὶ ἀνηλεῶς
 παρατρέχεις, καὶ οὐκ ὀρέγεις χεῖρα κειμένην; Καὶ
 Ἰουδαῖοις μὲν ὁ νόμος προσέταττε, μηδὲ τῶν ἐχθρῶν τὰ
 ὑποζύγια παρορᾶν πεπιτωκότα· σὺ δὲ τὸν ἀδελφὸν ὑπὸ
 τοῦ διαβόλου πολλάκις τετρωμένον καὶ κείμενον ὀρῶν,
 οὐκ ἐπὶ τῆς γῆς, ἀλλ' εἰς τὸ τῆς ἀμαρτίας βάραθρον,
 οὐκ ἀνασπῆς διὰ τῆς παραινέσεως, οὐδὲ νοουσίαν
 εἰσάγεις τὴν παρὰ σαυτοῦ, οὐδὲ σπουδάζεις καὶ ἐτέρους,
 εἰ οἷόν τε, εἰς συμμαχίαν λαβεῖν, ἵνα τῆς φάρυγγος τοῦ
 θηρίου τὸ μέλος τὸ σὸν ἐλευθερώσῃς διηνθήσῃ, καὶ πρὸς τὴν
 οἰκίαν ἐπαναγαγεῖν εὐγένειαν, ἵνα καὶ αὐτὸς, εἴ ποτε
 περιπέσῃς, ὃ μὴ γένοιτο, τοῖς δικτύοις τοῦ πονηροῦ
 δαίμονος ἐκείνου, διηνθῇς ἔχων τοὺς ἀμύναι δυνάμε-
 νους, καὶ ἐλευθερώσῃς τῶν τοῦ διαβόλου χειρῶν; Οὕτω
 καὶ Παῦλος διεγείρει βουλόμενος Γαλάτας εἰς τὴν τῶν
 οἰκίων μελῶν πρόνοιαν, φησί· *Ἐκοπῶν σεαυτὸν, μὴ
 καὶ σὺ πειρασθῇς· μονονοῦχί λέγων, Ἐὰν ἀσυμπαθῶς
 καὶ ἀνηλεῶς παραδράμῃς τὸν ἀδελφόν, ἰσως καὶ σὲ πε-
 ρισπεπωκότα ἕτερος οὕτω παραδραμεῖται. Εἰ τοίνυν
 βούλῃ μὴ παροφθῇαι, εἰποτε περιπέσεις, μήτε αὐτὸς
 παρίθεις, ἀλλὰ πολλὴν ἐπιδείξει τὴν φιλοστοργίαν, καὶ
 θησαυρὸν ἡγοῦ μέγιστον τὸ διηνθῆναι διασωσάσαι τὸν ἀδελ-
 φόν. Οὐδὲν γὰρ τοῦτο ἴσον γένοιτ' ἂν ποτε εἰς ἀρετῆς λό-
 γον. Ἐὰν γὰρ ἐνοήσῃς μόνον, ὅτι οὕτως, ὃν παρορᾷς καὶ
 παρατρέχεις, ὑπὸ τοῦ δεσπότη σου τοσαύτης ἡξιῶ-
 ται τῆς τιμῆς, ὥς δι' αὐτὸν μὴ παραιτήσασθαι καὶ τὸ
 αἷμα ἐκχεῖν τὸ ἑαυτοῦ (καθὼς καὶ Παῦλος φησί· *Καὶ
 ἀπολείπει ὁ ἀσθενῶν ἀδελφὸς ἐπὶ τῇ σῇ γνώσει,
 δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε*)· πῶς οὐχὶ τῇ γῇ σεαυτὸν κατ-
 ορύξεις; Εἰ τοίνυν δι' αὐτόν ὁ Χριστὸς καὶ τὸ αἷμα ἐξ-
 ἔχε, τί μέγα ποιήσεις, ἔὰν τὴν παρὰ σαυτοῦ φιλοστορ-
 γίαν ἐπιδείξῃ, καὶ τῇ διὰ [442] τῶν λόγων προτροπῇ
 διαναστήσῃς καίμενον, καὶ τὴν αὐτοῦ ψυχὴν βεβαπτισμέ-
 νην ἰσως καὶ ὑποδύχον γεγεννημένην ἀνενέγκῃς ἐκ τοῦ
 τῆς κακίας βυθοῦ, καὶ παρασκευάσῃς ἰδεῖν τῆς ἀρετῆς τὸ
 φῶς, καὶ μὴ παλινδρομήσῃς ἐπὶ τὸν τῆς κακίας ζῆλον;
 ε'. Μιμησώμεθα τοίνυν, παρακαλῶ, τὸν δίκαιον τοῦτον,
 καὶ εἰ δέοι καὶ κίνδυνόν τινα ὑπομένειν ὑπὲρ τοῦ τὴν
 σωτηρίαν τοῦ πλησίου πραγματεύεσθαι, μηδὲ τοῦτο
 παραιτησώμεθα. Ὁ γὰρ τοιοῦτος κίνδυνος σωτηρίας
 ἡμῖν ὑπόθεσις γίνεται, καὶ πολλῆς παρήσας πρόξενος.
 Ἐνόησον γὰρ μοι τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως πρὸς δῆμον
 ἐδόλκληρον τοσαύτην περὶ τὴν κακίαν τὴν συμφωνίαν
 ἐπιδείξάμενον παρτάξεται, καὶ μετ' ἐπιεικείας πολλῆς*

καὶ τὴν ἀνδρείαν ἀπατον ἐπεδείκνυτο, εἰ καὶ οὐδὲ οὕτω
 καθίσταται ἡδονήθη τῆς ἀπαθείτου αὐτῶν μανίας. Μετὰ
 γὰρ τὰ ῥήματα ἐκεῖνα, καὶ τὴν ἐπιεικίαν τὴν ὑπερ-
 βάλλουσαν, καὶ τὸ μονονοῦχί ταῖς χειρὶν ἐκδοῦναι διὰ
 τῶν λόγων τὰς θυγατέρας, τί φασὶ πρὸς αὐτόν; Ἀπόστα
 ἐκεῖ. Ὡς μὲθες ὑπερβολῇ, ὡς παραφροσύνης ἐπίτασις.
 Τοιοῦτον γὰρ ἡ πονηρὰ αὐτῇ καὶ ἀκόλαστος· ἐπιθυμία·
 ἐπειδὴν περιγένηται τοῦ λογισμοῦ, οὐκ ἀφίσι συνιδεῖν
 οὐδὲν τῶν δέοντων, ἀλλὰ καθάπερ ἐν σκότῳ καὶ νυκτο-
 μαχίᾳ τινι, οὕτως ἅπαντα διαπράττεται. Ἀπόστα, φη-
 σιν, ἐκεῖ· *ἐισήλθες παροικεῖν, μὴ καὶ κρῖον κρῖνειν*;
Νῦν οὖν σε κακώσωμεν μᾶλλον, ἢ ἐκείνους. Ὅρα
 πῶς μὲν ὁ δίκαιος ἐπιεικῶς αὐτοὺς διαλέγεται, οἱ δὲ
 πόσῃ κέρηνται τῇ θρασυτῇ. Ὅσπερ ἐπακαυχθέντες
 λοιπὸν ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ ὥς ὑπ' ἐκείνου στρατηγού-
 μενοι, οὕτως κατεξάνισταται τοῦ δικαίου, καὶ φασιν·
Εἰσήλθες παροικεῖν, μὴ καὶ κρῖον κρῖνειν; Πάροι-
 κόν σε, φησὶν, ἰδεάμεθα· μὴ γὰρ καὶ κριτὴς ἡμῶν
 κατέστης; Ὡς ἀγνωμοσύνης ὑπερβολή. Δέον ἐντραπήναι,
 δέον αἰδεσθῆναι τὴν συμβουλὴν τοῦ δικαίου, οἱ δὲ, καθά-
 περ οἱ μαϊνόμενοι καὶ τὸν λατρὸν συγκόψαι ἐπιχειροῦσιν,
 οὕτω καὶ οὗτοι· Σὲ, φησί, *κακώσωμεν μᾶλλον, ἢ ἐκεί-
 νους.* Εἰ μὴ βούλει, φησὶν, ἡσυχάσαι, μαθήσῃ ὥς οὐδὲν
 σοι πλέον ἔσται τῆς εἰς ἐκείνους προστασίας, ἢ τὸ ἐκείνους
 μὲν διαφυγεῖν τὸν κίνδυνον, σὲ δὲ τοῦτ' περιδληθῆναι.
Παραβιάζοντο δὲ τὸν Ἀῶν σφόδρα. Ὅρα τὸν δίκαιον τοῦ-
 τον καὶ ἀνδρείαν ἐπιδεικνύμενον, καὶ τοσοῦτον πλήθει
 ἀντιτάττεσθαι ἐπιχειροῦντα. Καὶ ἡγγισαν, φησὶ, *συντρί-
 ψαι τὴν θύραν.* Ἐπειδὴ γὰρ μέλλουν ἐξέλαι, καὶ τὴν
 τοῦτον μανίαν προορῶν προσέβλεψεν αὐτοῦ ὅπισθεν τὴν
 θύραν, οὐκ ἀνασχομένοι οἱ μισροὶ οὗτοι καὶ παράνομοι
 τῆς τοῦ δικαίου παραινέσεως, αὐτὸν τὸ ἐβιάζοντο καὶ τὴν
 θύραν συντρίψαι ἐπεχείρουν. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῶν πα-
 γμάτων ἐδείκνυτο καὶ ἡ τοῦ δικαίου ἀρετὴ, καὶ ἡ πρὸς
 τοὺς ξένους νομιζομένης κηδεμονία, καὶ τοῦ πλήθους
 ἐκείνου παντὸς ἡ περὶ τὴν κακίαν συμφωνία, τότε λοιπὸν
 ἐκκαλύπτουσιν ἑαυτούς οἱ παραγεγονότες. Καὶ ἐπειδὴ εἶδον
 τὸν δίκαιον πάντα τὰ παρ' ἑαυτοῦ πεπληρωκότα, τὴν
 οἰκίαν ἐπιδεικνύμενοι δύναμιν ἐπαμύνουσι τῷ δικαίῳ
 καταδυναστευομένῳ ὑπὸ τῆς ἐκείνου μανίας. Ἐκτε-
 ραντες γὰρ, φησὶν, *οἱ ἄνδρες τὰς χεῖρας εἰσεσπά-
 σαντο τὸν Ἀῶν πρὸς ἑαυτούς εἰς τὸν οἶκον, καὶ τὴν
 θύραν [443] τοῦ οἴκου ἀπέκλεισαν· τοὺς δὲ ἄνδρας ἐπάταξαν ἀορα-
 σίᾳ ἀπὸ μικροῦ ὥς μεγάλου, καὶ παρελύθησαν ζη-
 τούντες τὴν θύραν.* Ὅρξ πῶς καὶ ὁ δίκαιος οὕτως
 παραχρήμα τῆς φιλοεξίας κομίζεται τὰς ἀμοιβὰς, καὶ
 οἱ παράνομοι ἐκείνοι ἀξίαν τίνουσι δίκην; *Εἰσεσπά-
 σαντο γὰρ, φησὶ, τὸν Ἀῶν εἰς τὸν οἶκον, καὶ τὴν
 θύραν ἀπέκλεισαν· τοὺς δὲ ἄνδρας ἐπάταξαν ἀορα-
 σίᾳ ἀπὸ μικροῦ ὥς μεγάλου, καὶ παρελύθησαν ζη-
 τούντες τὴν θύραν.* Ἐπειδὴ τὸ τῆς διανοίας αὐτῶν
 ὅμμα πεπληρωμένον, διὰ τοῦτο καὶ τῆς ὁράσεως τὴν ὑψί-
 σιν ὑπομένουσιν, ἵνα μάθωσιν ὥς οὐδὲν αὐτοῖς ὄφελος τῶν
 σωματικῶν ὀφθαλμῶν, τῶν τῆς διανοίας ὁμμάτων πεπ-
 ρωμένων. Καὶ ἐπειδὴ σύμφωνον τὴν κακίαν ἐπεδείκνυτο,
 καὶ οὐτε οἱ νέοι, οὐτε οἱ πρεσβύτεοι ἀπείγοντο τῆς πο-
 νηρῆς ἐπιχειρήσεως, διὰ τοῦτο πάντες, φησὶν, ἀπετυφλώ-
 θσαν, καὶ οὐ μόνον τὴν πῆρσιν ἐδέχοντο, ἀλλὰ καὶ τὰ
 τῆς λογικῆς αὐτοῦ τοῦ σώματος διελύετο· ἐπειδὴ γὰρ τὸ
 κυριώτερον μέρος τὴν ψυχὴν ἦσαν διαλελυμένοι, διὰ
 τοῦτο καὶ τοῦ σώματος τὴν λογὴν παρελύθησαν· καὶ οἱ
 πρότερον συντρίψαι τὴν θύραν ἐπιχειροῦντες, καὶ μετὰ
 πολλῆς ἀπειλῆς τῷ δικαίῳ διαλεγόμενοι, ἀθρόον εἰστή-
 κεισαν παρελυμένοι, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμέ-
 νην τὴν θύραν οὐχ ὁρῶντες. Τότε λοιπὸν ἀνέπνευσεν ὁ
 δίκαιος, ὁρῶν τίνες ἦσαν οἱ παραγεγνημένοι, καὶ ὅτι
 μεγάλη τις αὐτῶν ἡ δύναμις ἐστὶ. Καὶ γὰρ εἶπον, φησὶ,

^a Quatuor mss. ἀλλόκοτος.

^b Savil. et multi mss. οἱ παραγεγονότες. Infra in Bibliis le-
 gitur εἰσὶ σοὶ ὡς γαμβροί.

dico) omnino ignotos eriperet ab impiorum contumelia : nos autem videntes sæpe fratres nostros in ipsum impietatis profundum, et prope dixerim, in fauces diaboli cadere, neque sermone eos dignamur, neque consulere, neque verbis admonere, et eripere a malitia, et ad virtutem manuducere. Qualem igitur habebimus excusationem, cum justus neque filiabus parcat, ut hospitum servet curam : nos autem ita immisericorditer erga fratres nostros afficiamur, et sæpe frigida illa et absurditatis plena verba proferamus ? Quid enim, inquit, mihi cum eo commune ? mihi non est curæ, nihil mihi negotii cum eo. Quid dicis, homo ? Nihil tibi commune cum eo ? Frater tuus est, ejusdem tecum naturæ, sub eodem estis Domino, sæpe etiam ejusdem participes mensæ, spiritualis illius, inquam, et terribilis, et dicis : Nihil commune habeo cum eo ; et immisericorditer præteris, et non porrigis jacenti manum ? Et Judæis quidem lex imperabat, ne inimicorum lapsa jumenta negligenter (Exod. 23. 5) : tu autem fratrem tuum a diabolo sæpe sauciatum et jacentem non super terram, sed super peccati barathrum videns, tua exhortatione non retrahis, non admonitionem tuam adhibes, non alios in auxilium vocas, ut si fieri possit, a faucibus bestię membrum tuum eruere valeas, et ad suam reducere nobilitatem : ut et ipse, si quando cecideris, quod absit, in laqueos mali dæmonis illius, possis habere aliquos qui te juvent, et liberent a manibus diaboli ? Sic et Paulus excitare volens Galatas, ut suis provideant membris, inquit : *Considerans temetipsum, ne et tu teneris (Galat. 6. 1) : quasi diceret, Si absque commiseratione et inhumane fratrem præteris, forte et te, si cecideris, alius similiter præteribit. Si igitur vis non despici sicubi labaris, ne ipse despexeris alium : sed magnam præ te fer benignitatem, et thesaurum crede maximum, si servare possis fratrem. Nihil enim huic umquam par fieri poterit, quod ad virtutem attinet. Nam si solum cogitaveris illum, quem despicias et præteris, a Domino tuo tanto in honore habitum fuisse, ut propter ipsum non refugerit et sanguinem suum effunderè, sicut et Paulus dicit : *Et peribit infirmus frater in tua scientia, propter quem Christus mortuus est (1. Cor. 8. 11) : quomodo non præ pudore sub terra te abscondes ? Si igitur propter illum Christus sanguinem effudit, quid magnum facies, si tuam in eum declares benevolentiam et exhortatione verborum jacentem erigas, et animam mersam forte et submersam referas ex profundo malitiæ, et illud satagas ut videat virtutis lucem, ac non recurat ad vitiorum caliginem ?**

5. Imitemur igitur, obsecro, justum illum, et si periclitandum etiam fuerit pro salute proximi, non hoc subterfugiamus. Nam tale periculum nobis salutis fuerit occasio, multamque conciliabit fiduciam. Considera enim, obsecro, quomodo justus ille toti populo, qui ita in malitiam conspiraverat, se opposuerit, et magnam clementiam ineffabilemque fortitudinem præ se intulit, quamvis neque sic corrigere potuerit indomitam illorum insaniam. Quippe post verba illa,

et tam eximiam mansuetudinem, cum verbis suis quasi manibus prostituisset filias, quid dicunt ad eum ? 9. *Recede illuc. O gravem ebrietatem ! o ingentem insipientiam ! In hunc modum se habet efferrata et mala bestia concupiscentia : quando rationem vicerit, nihil decorum et honestum videre sinit, sed quasi in tenebris et pugna nocturna omnia facit. Recede illuc, dicunt : venisti ut esses advena, numquid etiam ut iudicium judices ? Ergo nunc te affligemus magis, quam illos. Vide quomodo justus mansuete cum eis loquitur, illi autem quanta ferocitate respondent. Enim vero quasi a diabolo exagitati, et eo ducatum præbente, ita contra justum insurgunt, et dicunt : Venisti ut advena esses, numquid etiam ut iudicium judices ? Advenam te, inquam, suscepimus : num et iudex noster es factus ? O extremam improbitatem ! Oportebat erubescere, oportebat revereri consilium justi : verum sicut insani etiam medicum impetere conantur, ita et illi : Te, aiunt, magis affligemus, quam illos. Si non vis, aiunt, silere et quiescere, disces te patrocinio tuo nihil aliud effecturum, præterquam quod illi quidem periculum effugient, tu autem in ipsum incidēs. Faciebant autem vim Lot valde. Vide justum illum quantam fortitudinem declarat, et tante multitudini opponere se tentat. Et appropinquaverunt, inquit, ut contererent januam. Nam quoniam egressurus, et horum insaniam prævidens clausit post se januam, non ferentes impii et scelesti illi admonitionem justī, ipsum vi premebant, et januam contereere moliebantur. Sed quia operibus satis demonstrata fuerat justī virtus, et hospitalitas erga eos qui peregrini putabantur, nec non et conspiratio totius populi in malum, tunc et ii qui advenerant, manifestarunt se. Et quia viderant justum omne officium suum implese, suam declarantes potentiam, suppetias ferunt justo, cui vis fiebat ab illorum insaniam. 10. *Itaque, inquit, viri manibus extensis attraxerunt Lot ad se in domum, et januam domus clauserunt ; 11. viros autem qui erant apud januam percusserunt cæcitate a parvo usque ad magnum, et dissoluti sunt querentes januam. Vides quo pacto justus ille statim hospitalitatis accipit mercedem, et impii illi digna plectuntur pœna ? Dicit enim : Attraxerunt Lot in domum, et januam clauserunt ; viros autem percusserunt cæcitate a parvo usque ad magnum, et dissoluti sunt querentes januam. Quoniam mentis eorum oculus exæcatus erat, propter hoc et visu privati sunt : ut discant nihil sibi prodesse corporales oculos, si oculi mentis fuerint exæcati. Et quia conspiraverant in malitia, et a malo conatu neque senes neque juvenes abstinebant, ideo omnes exæcati sunt : et non solum exæcati, sed et viribus corporis destituti sunt : quandoquidem enim potiore hominis parte anima debilitati erant, idcirco viribus etiam corporis sunt destituti : et qui prius januam contereere nitebantur adhibitisque minis cum justo loquebantur, subito steterunt luxatis membris, et ante oculos sitam janua non videntes. Tunc quasi respiravit justus, videns quales hospites essent, et quam magnæ virtutis. 12. Etenim Dixerunt ad eum**

viri: Est quis tibi hic gener vel filii vel filiae, vel alius quis in civitate? Vide quomodo iusti hospitalitatem remunerant, et quomodo ei largiri volunt asinum omnium salutem. Si quis est tibi, inquit, in civitate, si quem servare cupis, si quem scis ab istorum crimine alienum, Educ ex hoc loco, et de terra; omnes qui tibi iuncti sunt educ: 15. Perdimus enim nos locum hunc. Deinde et causam asserunt, iustum omnia diligenter docentes. Quia exaltatus est, inquit, clamor eorum coram Domino, et misit nos Dominus ut extereremus eos. Hoc erat quod dicebatur patriarchae Abraham: Clamor Sodomorum et Gomorrhæ multiplicatus est apud me. Exaltatus est, inquit, clamor eorum coram Domino (Gen. 18. 20).

6. Grandis perversitatis eorum magnitudo, et idcirco, quia incurabilis morbus, et vulnus hoc nullam curam recipit, misit nos Dominus ut extereremus eos. Et hoc est quod dicebat David: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* (Psal. 105. 4). Quia, inquit, adveniens ad hanc regionem delendam (propter malitiam enim inhabitantium etiam terra poenam accipiet), egredere tu hinc. Hæc ut audivit iustus, et didicit causam propter quam affuerant viri quidem, ut apparebant, angeli autem revera et ministri Dei omnium, 14. *Egressus Lot loquutus est generis suis, qui acceperant filius ejus. Atqui supra dicebat impiis illis, Ecce duas filias habeo, quas nondum cognoverunt viros: quomodo igitur hic dicit, Generis suis, qui acceperant filias ejus? Ne putes contraria esse hæc illis, quæ superius a iusto sunt dicta. Mos enim ille veteribus erat, ante multum tempus sponsalia facere: sæpe item et cohabitare desponsatis, et simul cum parentibus versari: id quod et nunc multis in locis fieri solet. Quia igitur jam desponsatio facta erat, ideo vocat eos generos et dicit, Qui acceperant filias ejus, proposito videlicet ac mutuo consensu. Et dicit: Surgite, et exite de hoc loco: quia exierit Dominus civitatem. Visus est autem ridicula loqui coram generis suis. Vide quomodo e malo illo fermento erant et isti. Et propterea volens Deus cito liberare iustum ab illorum affinitate, non permisit ut commiscerentur cum filiabus iusti: sed cum impiis etiam illos perdidit, ut egressus iustus cum filiabus effugeret eorum cognationem. Itaque cum audirent a iusto terribiles illas minas, quasi subsannabant, et putabant deliramenta esse quæ dicebantur. Verumtamen iustus quod suum erat faciebat, et quia semel illis filias desponsarat, voluit eripere eos a supplicio: at illi noluerunt, sed in moribus suis manserunt, et reipsum didicerunt se magno suo damno consilium iusti rejecisse. 15. *Illi autem, inquit, mane factum est, studiosè adhortati sunt angeli Lot, dicentes: Surge, accipe uxorem tuam, et filias duas, quas habes, et exi, ut ne et tu cum iniquitibus civitatis percas. 16. Et turbati sunt. Ne differ, inquit: jam enim illis perniciēs infligenda est: telpsum igitur et uxorem et filias serva. Illi enim qui noluerunt admonitioni tuæ parere, non longe post participaverunt communis interitus. Ne igitur differ, ut ne et**

ipse internecionis istorum impiorum particeps fias. Et turbati sunt, ut hæc audierunt Lot et uxor et filia; Turbati sunt, inquit, hoc est, attoniti fuerunt, atque in nimium pavorem inciderunt, et propter minas anxii fuere. Et ideo Angeli, curam agentes iusti, apprehenderunt, inquit, manum ejus. Jam non ut de viris loquitur de eis Scriptura divina, sed quia plagam infligenti erant, angelos eos nominat et dicit: Apprehenderunt manum ejus, et manum uxoris ejus, et manum filiarum ejus, eo quod parceret ei Dominus. Fiduciam addebant eis manuum contactu et roboraverunt eorum animum, ut ne timor eorum dissolveret robur; propterea adjecit, Eo quod parceret ei Dominus. Quia enim Dominus iudicavit eum salute dignum, idcirco et angeli volentes eorum animum roborare, manum eorum apprehendunt, 17. Et educentes eos foras, dixerunt: Salva animam tuam: ne respicias post tergum: ne stes in omni loco per circuitum: in montem saluum te fac, ne forte simul abripiaris. Quoniam liberamus te ab impiis illis, inquit, ne ultra circumspectas post tergum, ne velis videre quæ illis eventura sunt, sed festina et procul perge, ut effugere queas poenam eis infligendam. Exin iustus timens, ne forte non posset designatum ab eis locum assequi, et in montem pervenire, inquit: 18. Oro, Domine, 19. quia invenit puer tuus misericordiam coram te, et magnificasti iustitiam tuam, quam facis mecum, ut vivat anima mea: ego autem non potero salvari in monte, ne apprehendant me mala, et moriar. 20. Ecce civitas ista prope, ad quam confugiam ego, parva est: ibi servabor, et vivet anima mea propter te. Quia enim, inquit, semel decrevistis salutem mihi conferre, ascendere autem in montis verticem, id vires meas superat, ampliorem misericordiam mihi exhibete, et laborem meum leviorē reddite. Ne quando igitur apprehendar a poena quæ infligitur illis, et particeps flam interitus eorum, civitatem hanc vicinam et parvam segregate mihi. Nam licet vilis sit et parva, attamen illic servatus, secure postea agere potero. 21. Et dixit ei: Ecce admiratus sum tuam faciem et in verbo hoc, ut ne subvertam civitatem de qua loquutus es. Accepi tuas preces, inquit, et hoc faciam, ac quod petisti concedo, propterea te etiam civitati parciam. 22. Festina igitur, et occupa locum, ac salvare: neque enim faciam aliquid, donec illic venias. Non potero, inquit, facere quidquam, antequam tu illic ingrediaris: quia curam ago tuæ salutis, expectabo donec illuc abeas, et tunc eis infligam poenam. 23. Sol igitur egressus est super terram, et Lot intravit in Segor. Circa solis ortum, inquit, venit in civitatem; et statim cum ipse esset intra civitatem, illi supplicio plectebantur. 24. Pluit enim, inquit, Dominus super Sodomam et Gomorrhæ sulphur et ignem a Domino de celo: 25. et subvertit civitates illas, et quidquid circa eas habitabatur, et omnes qui habitabant in civitatibus, et omne quod exoriebatur de terra. Ne ob hunc loquendi modum admiratione tenearis, dilecte: proprietates enim est Scri-

¹ Quatuor Mss., non parva est.

² In Bibliis græcis hic effertur sensus: Festina ut ibi salveris, non enim potero facere quidquam donec illic perveneris.

πρὸς αὐτὸν οἱ ἄνδρες· Ἔστι εἰς σοι ὧδε γαμβρός, ἢ υἱοὶ ἢ θυγατέρες, ἢ εἰ εἰς σοι ἄλλος ἐστὶν ἐν τῇ πόλει; Ὅρα πῶς τῆς φιλοεξίας ἀμείβονται τὸν δίκαιον, καὶ πῶς αὐτῷ χαρίσασθαι βούλονται τῶν οὐκίων πάντων τὴν σωτηρίαν. Εἰ εἰς σοι, φησὶν, ἐν τῇ πόλει, εἰ τις ἀντίχῃ, εἰ τινα οὐδὲς ἐκτός γεγινότες τῆς τούτων παρανομίας, Ἐξάγαγε ἐκ τοῦ τόπου τούτου καὶ ἐκ τῆς γῆς, καὶ πάντας τοὺς σοι προσήκοντας ἐξάγαγε. Ἀπόλυμεν γὰρ ἡμεῖς τὸν τόπον τούτον. Ἔτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγουσι, διδάσκοντες τὸν δίκαιον ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας. Ὅτι ὠψώθῃ, φησὶν, ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου, καὶ ἀπέστειλεν ἡμᾶς Κύριος ἐκτρίψαι αὐτούς. Τοῦτο ἦν ἥπερ εἶπε τῷ πατριάρχῃ, ὅτι Κραυγὴ Σοδόμων καὶ Γομόρρας πεπλήθυνται πρὸς με. Ὑψώθῃ, φησὶν, ἡ κραυγὴ αὐτῶν ἐναντίον Κυρίου.

ζ. Πολλὴ τῆς παρανομία· αὐτῶν τὸ μέγεθος, καὶ διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ ἀνιάτος ἐστὶν ἡ νόσος, καὶ τὸ τραῦμα οὐδεμίαν θεραπείαν ἐπιδέχεται, ἀπέστειλε Κύριος ἡμᾶς ἐκτρίψαι αὐτήν. Τοῦτό ἐστιν ὃ εἶπεν ὁ μακάριος Δαυὶδ· Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα. Ἐπειδὴ ἀφανίσαι, φησὶ, παραγεγόναι πᾶσαν ταύτην τὴν περίχωρον (διὰ γὰρ τὴν πονηρίαν τῶν ἐνοικοῦντων καὶ ἡ γῆ τὴν τιμωρίαν δεῖται), ἐξελθε σὺ ἐντεῦθεν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ δίκαιος, καὶ μαθὼν τὴν αἰτίαν, δι' ἣν παραγεγόναι ἄνδρες μὲν τὸ φαινόμενον, ἄγγελοι δὲ τυγχάνοντες καὶ ὑπέρτατοι τοῦ τῶν ὁλων θεοῦ, Ἐξελθὼν ἐλάλησε πρὸς τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ τοὺς ἐληφθότας τὰς θυγατέρας αὐτοῦ. Καὶ μὴν ἄνω εἶπε τοῖς παρανόμοις ἐκείνοις, ὅτι [445] Ἰδοὺ δύο θυγατέρας ἔχω, αἵτινες οὐκ ἔγνωσαν ἄνδρας· πῶς οὖν ἐνταῦθα φησὶ, Πρὸς τοὺς γαμβροὺς αὐτοῦ τοὺς ἐληφθότας τὰς θυγατέρας αὐτοῦ; Μὴ νομίσης ἐναντία εἶναι ταῦτα τοῖς πρότερον παρὰ τοῦ δικαίου βῆθειν. Ἔθος γὰρ τοῦτο ἦν τοῖς παλαιοῖς πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου τὰς μνηστείας ποιεῖσθαι, καὶ πολλάκις καὶ συνοικεῖν ταῖς μνηστευθείσας, καὶ ἅμα τοὺς γονεῦσι διατρίβειν· ὃ καὶ νῦν ἐστὶ πολλὰχὺ γινόμενον. Ἐπεὶ οὖν ἴδῃ τὰ τῆς μνηστείας ἐγεγόναι, διὰ τοῦτο καὶ γαμβροὺς αὐτοὺς ὀνομάζει καὶ φησὶ, Τοὺς ἐληφθότας τὰς θυγατέρας αὐτοῦ· τῇ γυνάμῃ γὰρ καὶ τῇ συγκαταθέσει ἐληφθότες ἦσαν. Καὶ φησὶν· Ἀνάστητε, καὶ ἐξεέλθετε ἐκ τοῦ τόπου τούτου, ὅτι ἐκτρίβει Κύριος τὴν πόλιν. Ἔδοξε δὲ γελουμένοις ἐναντίον τῶν γαμβρῶν αὐτοῦ. Ὅρα πῶς ἐκ τῆς ζύμης ἐκείνης ἦσαν τῆς πονηρίας οὗτο. Καὶ διὰ τοῦτο βουλόμενος ὁ θεὸς ταχέως ἐλευθερῶσαι τὸν δίκαιον τῆς πρὸς ἐκείνους συγγενείας, οὐ συνεχώρησεν οὐδὲ μιγῆναι αὐτοῖς τὰς θυγατέρας τοῦ δικαίου, ἀλλὰ προνήρηπασε μετὰ τὴν πονηρίαν καὶ τούτους, ἵνα ἐξελθῶν ὁ δίκαιος μετὰ τῶν θυγατέρων διαφύγῃ τὴν πρὸς ἐκείνους συγγένειαν. Ἀκούσαντες τοίνυν παρὰ τοῦ δικαίου τὴν φοβεράν ταύτην ἀπειλήν, μονοσυλὴ διεγλύαζον, καὶ ἐνόμιζον ληρωδία εἶναι τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα. Ἄλλ' ὅμως ὁ δίκαιος τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπλήρου, καὶ ἐπειδὴ ἅπαξ ἐμνηστεύσαντο αὐτοῦ τὰς θυγατέρας, ἐβουλήθη ἐξαρκᾶσαι αὐτοὺς τῆς τιμωρίας· ἀλλ' ἐκείνοι οὐδὲ οὕτως ἠνέσχοντο, ἀλλ' ἐπέμενον τῷ οὐκίῳ τρόπῳ, καὶ ἐμάθανον λοιπὸν δι' αὐτῶν τὴν ἐργάν, ὥς οὐ συμφερόντως αὐτοῖς τοῦ δικαίου τὴν συμβουλήν ἀπειμύφαντο. Ἦντο δὲ, φησὶν, ὁρῆρος ἐγένετο, ἐπεσπούδαζον οἱ ἄγγελοι τὸν Λῶτ, λέγοντες· Ἀναστὰς λάβε τὴν γυναῖκά σου, καὶ τὰς δύο θυγατέρας, ἃς ἔχεις, καὶ ἐξελθε, ἵνα μὴ καὶ σὺ συναπόλῃ ταῖς ἀνομίαις τῆς πόλεως. Καὶ ἐταράχθησαν. Μὴ μέλλε, φησὶ· δεῖ

γὰρ ἦδη τὸν διέθρον τούτους ἐπιστῆναι. Ταῦτον οὖν καὶ τὴν γυναῖκά σου καὶ τὰς δύο θυγατέρας διάσωσον. Ἐκείνοι γὰρ οἱ μὴ θελήσαντες πεισθῆναι σου τῇ παρανομίᾳ, οὐκ εἰς μακρὰν τῆς ἀπωλείας κοινωνήσουσι τοῖς λοιποῖς. Μὴ τοίνυν μέλλε, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ τῇ ἀπωλείᾳ τῶν παρανόμων τούτων κοινωνήσῃ. Καὶ ἐταράχθησαν ταῦτα ἀκούσαντες οἱ περὶ τὸν Λῶτ καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰς θυγατέρας· Ἐταράχθησαν, φησὶ, τοῦτ' ἐστίν, ἐμφοβοὶ γεγόναι, εἰς πολλὴν δειλίαν κατέστησαν, ἠγωνίασαν τὴν ἀπειλήν. Διὰ κηδόμενοι τοῦ δικαίου οἱ ἄγγελοι ἐκράτησαν, φησὶ, τῆς χειρὸς αὐτοῦ. Οὐκ ἐτι λοιπὸν ὡς περὶ ἀνδρῶν διαλέγεται ἡ Γραφή, ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλουσιν ἐπάγειν τὴν τιμωρίαν, ἀγγέλοις αὐτοὺς ὀνομάζει καὶ φησὶν· Ἐκράτησαν τῆς χειρὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς χειρὸς τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ τῶν χειρῶν τῶν θυγατέρων αὐτοῦ, ἐν τῷ φείσασθαι αὐτοῦ Κύριον. Παρεθάρρυναν αὐτοὺς διὰ τῆς ἀφῆς τῆς χειρὸς, καὶ ἐνέωρυσαν αὐτῶν τὴν προθυμίαν, ἵνα μὴ ὁ φόβος διαλύσῃ αὐτῶν τὴν ἰσχύ· διὰ τοῦτο ἐπήγαγεν, Ἐν τῷ φείσασθαι αὐτοῦ Κύριον. Ἐπειδὴ γὰρ, φησὶ, σωτηρίας αὐτὸν ἄξιον ἔκρινεν ὁ Κύριος, διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἄγγελοι βουλόμενοι [445] νευρώσαι αὐτῶν τὴν προθυμίαν τῆς χειρὸς αὐτῶν κρατούσι, Καὶ ἐξαγαγόντες αὐτοὺς ἐξω εἶπαν· Ὡς τὴν σεαυτοῦ ψυχὴν· μὴ περιελέγῃς εἰς τὰ δαίσιμα, μὴ στήῃς ἐν πόσει τῇ περιχώρῳ, εἰς τὸ δρος σώζου, μὴ ποτε συμπαράλῃς. Ἐπειδὴ, φησὶ, λοιπὸν ἀππλάσμεν σε τῶν παρανόμων τούτων, μηκέτι περιελέγῃς εἰς τὰ ὀπίσω, μήτε θελήσῃς ἰδεῖν τὰ τοῦτοις συμβεβημένα, ἀλλὰ σπεῖσον καὶ μακρὰν γενοῦ, ἵνα διαφυγῇς δυνήθεις τὴν ἐπαγομένην τούτοις τιμωρίαν. Ἔτα δεδοικὼς ὁ δίκαιος, μήποτε οὐ δυνήθῃ καταλαβεῖν τὸν ὑπ' αὐτῶν ἀποριθεύσαντα τόπον, καὶ εἰς τὸ δρος φθάσαι, φησὶ· Δέσμαι, Κύριε, ἐπειδὴ εὗρεν ὁ παῖς σου ἕλκος ἐναντίον σου, καὶ ἐμεγάλυνας τὴν δικαιοσύνην σου, ὃ ποιεῖς εἰς ἐμέ τοῦ ζῆν τὴν ψυχὴν μου· ἐγὼ δὲ οὐ δυνήσομαι διασωθῆναι εἰς τὸ δρος, μὴ καταλάβῃ με τὰ κακά, καὶ ἀποθάνω. Ἰδοὺ ἡ πόλις αὕτη ἐγγὺς τοῦ καταφυγεῖν με ἐκεῖ, μικρὰ ἐστὶν· ἐκεῖ σωθήσομαι, καὶ ζήσεται ἡ ψυχὴ μου ἐνεκεν σου. Ἐπειδὴ ἅπαξ, φησὶν, ἐκρίνατε τὴν σωτηρίαν χαρίσασθαι μοι, ὑπερβαίνει δὲ μοι τὴν ἰσχύ τὸ φθάσαι τὴν τοῦ θροῦ κορυφὴν, πλείονα περὶ ἐμέ τὴν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξασθε, καὶ κακούργητόν μοι τὸν κάματον ποιήσατε. Μήποτε οὖν καταληφθὺ ὑπὸ τῆς ἐπαγομένης τιμωρίας, καὶ κοινωνήσω τῆς δίκης τούτοις, τὴν πόλιν ταύτην ἢ τὴν πηλίσιον ἀφορίσατέ μοι. Εἰ γὰρ καὶ εὐτέλεις ἐστὶ καὶ μικρά, ἀλλ' ἐκεῖ διασωθεὶς δυνήσομαι ἐν ἀσφαλείᾳ εἶναι λοιπὸν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐθαύμασά σου τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπὶ τῷ βῆματι τούτῳ, τοῦ μὴ καταστρέψαι τὴν πόλιν, περὶ ἧς ἐλάλησας. Ἐδεξάμην σου τὴν ἱκεσίαν, φησὶ, καὶ ποιήσω καὶ τοῦτο, καὶ παρέξω σοι τὸ αἰτηθῆναι, καὶ διὰ οὗ καὶ τῆς πώλεως φείσομαι. Σπεῖσον οὖν, καὶ καταλαβε τὸν τόπον, καὶ σώζου· οὐδὲ γὰρ ποιήσω τι μέγιστον τοῦ παραγερῆσθαι σε ἐκεῖ. Οὐ γὰρ δυνήσομαι, φησὶ, τοῦ ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσελθεῖν σε ἐκεῖ. Ἐπειδὴ κηδομαι σου τῆς σωτηρίας, ἀναμενὺ τὴν ἐκεῖ σου ἀφῆιν, καὶ τότε τοῦτοις ἀπώγω τὴν τιμωρίαν. Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ Λῶτ εἰσῆλθεν εἰς Σεννῶν. Περὶ τὴν τοῦ ἡλίου ἀναολήν ἐφθασε τὴν πόλιν· καὶ εὐθέως ἐκείνου ἐνδὲς τῆς πόλεως γενομένου, οὗτοι τὴν τιμωρίαν ἐδέχοντο. Ἐβρεξε γὰρ, φησὶ, Κύριος ἐπὶ Σόδομα καὶ Γομόρρα θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ κατέστρεψε τὰς πόλεις ταύτας καὶ πᾶσαν τὴν περίχωρον, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας ἐν ταῖς πόλεσι, καὶ πᾶν ἀνατέλλον ἐκ τῆς γῆς. Μὴ ξενίζῃτω σε, ἀγαπητέ, τὸν βῆ-

^a Morel. μικρὰ ἐστὶν. Savil. ἡ μικρὰ ἐστὶν. Qualuor mss. οὐ μικρὰ ἐστὶν.
^b Savil. καὶ τὴν π. τ. Coisl. κἂν τὴν πόλιν τ.
^c In Bibliis Graecis legitur· Σπεῖσον οὖν τοῦ σωθῆναι. ἐκεῖ οὐ γὰρ δυνήσομαι ποιῆσαι πρᾶγμα ἕως τοῦ εἰσεῖναι σε ἐκεῖ.
^d In Bibliis legitur καὶ τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς.

μάτων ἢ συνθήκη· ἰδίωμα γὰρ τοῦτο ἐστὶ τῆς Γραφῆς, καὶ ἀδιαφύρου οὕτω πολλάκις τίθησι τὰ ῥήματα· ὁ δὲ καὶ νῦν ἐστὶν ἰδεῖν. Ἐβρεξε γάρ, φησί, Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα εἴπῃ ὅτι Κύριος τὴν τιμωρίαν ἐπέηγαγε, καὶ οὐ μόνον τὰς πόλεις κατέστρεψε, καὶ πᾶσαν τὴν περιόικον, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς ἐφάνισεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ταύτην οἰκοῦντες ἄνθρωποι πολλὴν τῆς πονηρίας τὸν καρπὸν ἐπέδειξαντο, διὰ τοῦτο καὶ τῆς γῆς, φησί, τοὺς καρποὺς ἀχρήστους ἐργάζομαι, ἵνα καὶ ἐκεῖνων ἀφανισθέντων αὕτη διηνεκὲς ὑπόμνημα [446] γένηται ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς, διὰ τῆς οικείας ἀκαρίας πάντας διδάσκουσα τῶν ἐνοικησάντων αὕτη τὴν πονηρίαν. Εἶδες ὅσον ἐστὶν ἀρετὴ, καὶ ὅσον κακία, καὶ πῶς ὁ μὲν δίκαιος ἐσώθη, αὐτοὶ δὲ ἄξιον τὴν τιμωρίαν ἔδοσαν τῆς πονηρίας; Καὶ ὥσπερ ὁ δίκαιος διὰ τὴν οικείαν ἀρετὴν καὶ τὰς θυγατέρας δίδωσσε, καὶ τῆς πόλεως ἐκείνης τὴν καταστροφὴν διεκώλυσε· οὕτω καὶ οὗτοι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οικείας πονηρίας, οὐ μόνον αὐτοὶ ἀπώλοντο καὶ διεφθάρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν ἀκαρπον εἰς τὸ ἐξῆς γενέσθαι παρεσκεύασαν. Καὶ ἐπέδωκεν ἡ γυνὴ, φησὶν, εἰς τὰ ὀπίσω, καὶ ἐγένετο στηλὴ ἀλός. Ἐπειδὴ γὰρ ἀκούσασα τῶν ἀγγέλων τῶν διατακτομένων τῷ δικαίῳ, ὥστε μὴ προσέχειν εἰς τὰ ὀπίσω, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιείκειας τὴν ἀναχώρησιν ποιήσασθαι, παρέηκουσε τῶν ῥηθέντων, καὶ τὸ παραγγελλέν οὐκ ἐφύλαξε, διὰ τοῦτο τῆς οικείας ῥαθυμίας δίδωσι δίκην.

Ζ'. Ἀλλ' ἡμεῖς ταῦτα ἀκούοντες, πολλὴν τῆς οικείας σωτηρίας τὴν πρόνοιαν ποιησώμεθα, καὶ τῆς μὲν ἐκεῖνων παρανομίας φύγωμεν τὴν μίμῃσιν· τοῦ δὲ δικαίου τοῦτου τὴν φιλοξενίαν ζηλώσωμεν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν, ἵνα δυνηθώμεν καὶ τὴν ἄνωθεν ὁργὴν ἀποκρούσασθαι. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ τὸν μετὰ σπουδῆς ταύτην μετέλντα, μὴ πολλὴν ἐντεῦθεν κομίσασθαι τὸν θησαυρόν. Καὶ γὰρ οἱ δίκαιοι οὗτοι οὕτω τῆς ἄνωθεν ῥοπῆς ἡξιώθησαν, καὶ ὁ πατριάρχης καὶ ὁ Λῶτ, καὶ ἀνθρώπους νομίζοντες ὑποδέχεσθαι, κατηξιώθησαν καὶ ἀγγέλους ὑποδέχεσθαι, καὶ τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην. Ἐξέστι καὶ ἡμῖν, ἐὰν βουλώμεθα, καὶ νῦν αὐτὸν ὑποδέξασθαι. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰρηκός, Ὁ δεχόμενος ἡμᾶς, ἐμὲ δέχεται. Οὕτω τοίνυν τοὺς ξένους ὑποδεχώμεθα, καὶ μὴ πρὸς τὴν τῶν φαινομένων εὐτέλειαν ἀπιδωμέν ποτε. Ἐνίστε γὰρ, εἰ τοιαύτη γνῶμη τὰ τῆς φιλοξενίας ἐπιδειξώμεθα, καταξιωθησώμεθα καὶ ἡμεῖς τοιούτους ὑποδέχεσθαι, ἀνδρας μὲν νομιζομένους, τῶν ἀγγέλων δὲ τὴν ἀρετὴν μετιόντας· μόνον μὴ περιεργαζώμεθα, μηδὲ πολυπράγμων, ἵνα μὴ διαμάρτωμεν τοῦ θησαυροῦ. Ἐπεὶ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τούτους τοὺς δικαίους αἰνιττόμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς πῶς ἐπέτυχον τοιαύτης ὑποδοχῆς, φησὶ· Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· διὰ ταύτης γὰρ ἔλαβόν τινες ξερίσαντες ἀγγέλους. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα θαυμαστὸς καὶ μεγάλους ἀπέδειξε, ὅτι οὐκ εἰδότες αὐτοὺς, τὴν θεραπείαν ἐπέδεικνυντο. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν πίστει καὶ εὐλαβείᾳ τὸ πρᾶγμα μετιώμεν, ἵνα καὶ τοῦ θησαυροῦ ἐπιτυχεῖν δυνηθώμεν· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαῦσαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[447] ΟΜΙΑΙΑ ΜΑ'.

Ἀφθίρσε δὲ Ἀδραμ τῷ πρώτῳ εἰς τὸν τόπον, οὗ εἰστέκει ἐναντίον τοῦ Θεοῦ.

α'. Ἡ κατὰ τὴν Σαμαρείτιν ὑπόθεσις ἱκανῶς ἡμᾶς χρεῖς

ἐδίδαξε καὶ τοῦ Δεσπότης τὴν ἄφατον μακροθυμίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν περὶ αὐτὴν κηδεμονίαν, καὶ ἐκείνης τὴν εὐγνωμοσύνην. Εἶδετε πῶς ὕδωρ αἰσθητὸν ὑδρεύσασθαι παραγενομένη, ἐκ τῆς νοητῆς πηγῆς τὰ θεῖα νόματα ἀρυσάμενη, οὕτως οἰκάδε ἐπανήλθε, πληροῦσα τὸ παρὰ τοῦ Δεσπότης εἰρημένον· Τὸ ὕδωρ, ὁ ἐγὼ δώσω, γερήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἐμφορηθεῖσα γὰρ αὕτη τῆς θείας ἐκείνης καὶ πνευματικῆς πηγῆς, οὐ κατέσχευεν εἰς τὰ νόματα, ἀλλ' ὑπερδύουσα, ὡς εἰπεῖν, ἐκχεῖ καὶ εἰς τοὺς τὴν πόλιν οἰκοῦντας τῆς παρασχεθείσης αὐτῇ δωρεᾶς τὸ χάρισμα, καὶ κήρυξ ἐγένετο ἀθρόον ἡ γυνὴ, ἡ Σαμαρεῖτις, ἡ ἀλλόφυλος. Εἶδετε ὅσον ἐστὶ ψυχῆς εὐγνωμοσύνη, εἶδετε Δεσπότης φιλανθρωπίαν, ὅπως οὐδενὸς ὑπεροφῆ, ἀλλὰ καὶ ἐν γυναικί, καὶ ἐν πενίᾳ, καὶ ἐποῦ δὲ ποτε εὐρὴ διεγχευμένην ψυχὴν καὶ ζέουσαν, παραχρῆμα τὴν παρ' ἐαυτοῦ χάριν ἐπαρίσσει. Μιμησώμεθα τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς τὴν γυναικα ταύτην, καὶ μετὰ πολλῆς προσοχῆς δεχώμεθα τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος διδάγματα. Οὐδὲ γὰρ ἡμετέρα ἐστὶ τὰ λεγόμενα, οὐδὲ ἐξ οικείας· γλώττης φεγγώμεθα, ἅπερ ἂν εἴπωμεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Δεσπότης φιλανθρωπίας ὀδηγούμενοι· αὐτὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Μὴ τοίνυν πρὸς ἐμὲ τὸν λέγοντα ἀπίσης, ἀγαπητέ, μηδὲ πρὸς τὴν εὐτέλειαν τὴν ἐμὴν, ἀλλ' ὅτι τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότης διακομίζω, καὶ πρὸς τὸν ἀποσταλάντα ἔχων τὴν διάνοιαν τεταμένῃν, οὕτω μετὰ νήψεως δέχου τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν, ἐπειδὴ ὁ βασιλεὺς, ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, γράμματα διαπέμψῃται, ὁ μὲν ἐπιφερόμενος ταῦτα καθ' ἐαυτοῦ μὲν οὐδένος λόγου ἄξιος τυγχάνει, ἀλλ' εὐτελὲς τίς ἐστι, καὶ πολλάκις οὐδὲ προγόνους ἀριθμεῖν ἔχων, ἀλλ' ἀνώνυμος καὶ ἐξ ἀνωνύμων· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖν προσέχουσιν οἱ ταῦτα δέχεσθαι μέλλοντες, ἀλλὰ διὰ τὰ τοῦ βασιλέως γράμματα πολλὴν κακείνῃ τιμὴν ἀπονέμονται, καὶ τὰ γράμματα μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου καὶ πολλῆς τῆς ἡσυχίας δέχονται. Εἰ τοίνυν ἐκεῖνος ἀνθρώπου ἐπαγόμενος γράμματα, καὶ χάριτ' ἀπλῶς ἐπιφερόμενος, παρὰ πᾶσιν ἐναποδέχεται, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἡμῶν ἂν εἴητε δίκαιος τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος δι' ἡμῶν ὕμιν πεμφθέντα λόγια μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς ὑποδέχεσθαι, ἵνα τῆς εὐγνωμοσύνης πολλὴν κομίσῃσθε τὴν ἀμοιβήν. [448] Ἐν γὰρ ἰθὺ ὁ τῶν ὅλων Δεσπότης τῆς ψυχῆς ὡμὴν τὴν προθυμίαν, καὶ ἡμῖν ἀσφιλεστέραν παρέξει· τὴν χορηγίαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τὴν ὑμετέραν, καὶ ὡμὴν πλείονα δωρήσεται τὴν σύνεσιν, ὥστε συνιέναι τὰ λεγόμενα. Ασφίλης γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, καὶ εἰς πάντας ἐκχεομένη οὐδένα μερισμὸν ὑπομένει, ἀλλὰ τῇ διανομῇ μᾶλλον αὐξεται, καὶ ὅσῳ δὴ πλείους ὥσιν οἱ ταύτης μετέχοντες, τοσούτῳ καὶ τὰ τῆς χάριτος ἐπὶ πλεόν ἐκτείνεται. Φέρε οὖν, εἰ δοκεῖ, καὶ σήμερον τῆς ἀκολουθίας τῶν πρώτῳ ἡμῖν εἰρημένους ἐπιλαδώμεθα, καὶ ἰδωμεν ὅπου τὸν λόγον κατελύσαμεν, καὶ ἔθεν αὐτὸν ἀναλαβεῖν σήμερον προσήκη. Ποῦ οὖν τὸν λόγον πρώτῳ προσορμίσαντες, οὕτω τῆς διδασκαλίας ἐπαυσάμεθα; Τὰ κατὰ τὸν Λῶτ

^a Tres mss. φιλανθρωπίας ἐνηχοῦμενοι

^b Savil. et quinque mss. ἐπιφερόμενος οὕτω περιβλεπτός ἐστι, πολλῷ μᾶλλον. Morel. et alii ἐπιφερόμενος παρὰ πᾶσιν ἐναποδέχεται, πολλῷ μᾶλλον.

^c Sex mss. πλείονα παρέξει τὴν σύνεσιν.

^d Savil. et octo mss. πρῶτῳ τετέλεστας τῆς διδασκαλίας. Morel. πρῶτῳ προσορμίσαντες, οὕτω τῆς διδασκαλίας. Mox Savil. et quinque mss. ἐμπρησμένῳ, μέχρι τούτου τὸν λόγον.

piura, quæ indifferenter sic sæpe ponit verba: id quod et nunc videre licet. *Pluit enim*, inquit, *Dominus sulphur et ignem a Domino de celo*: ut dicat, Dominum poenam induxisse: et non solum civitates subvertisse, omnemque circa regionem, et omnes inhabitantes, sed etiam quæ exoriebantur de terra abolevisse. Quia enim homines, qui eam inhabitabant, multos impietatis fructus protulerunt: idcirco, inquit, et inutiles fructus terræ facio, ut et illis abolitis perpetuum sit monumentum sequentibus generationibus: terra per suam sterilitatem omnes docente, quanta fuerit inhabitantium malitia. Vidisti quanta res sit virtus, et quanta res malitia: et quomodo justus servatus sit, alii autem dignam suam malitiam poenam receperint? Et sicut justus per suam virtutem et filias salvavit et civitatis illius subversionem prohibuit: ita et illi propter ingentem suam malitiam non solum ipsi perierunt et delati sunt, sed et effecerunt terram inutilem in futurum. 26. *Et respexit*, inquit, *uxor ejus post tergum, et facta est columna salis*. Nam quoniam audivit angelos præcipientes justo, ut ne se converterent retrorsum, sed cum magna festinatione secederent: neglexit verba, et præceptum non custodivit, propterea suæ negligentiae dedit poenam.

7. *Moralis exhortatio*. — Cæterum nos audientes illa, nostræ salutis curam diligentorem habeamus, et vitia illa ne imitemur caveamus. Imitemur justii hospitalitatem et alias virtutes, ut possimus et supernam iram depellere. Neque enim possibile est, ut qui virtutem hanc magno studio exerceat, non grandem inde reportet thesaurum. Etenim justii illi sic supernam gratiam consequuti sunt, tam patriarcha, quam Lot, et qui homines suscipere se putaverunt, meruerunt suscipere angelos, et angelorum Dominum. Nobis quoque et nunc, si volesimus, suscipere licet. Ipse enim est qui dixit: *Qui suscipit vos, me suscipit* (Matth. 10. 40). Sic igitur hospites suscipiamus, et non ad externam vilitatem respiciamus. Enimvero, si tali mente hospitalitatem etiam nos exercuerimus, digni erimus et nos qui tales hospites excipiamus, qui videntur quidem viri, angelorum autem virtutes operantur: tantum ne curiosi exploratores et inquisitores simus, ut ne thesaurum perdamus. Quandoquidem et beatus Paulus hos justos subindicat, et docet nos quomodo tales hospites exciperint. *Hospitalitatis*, inquit, *ne obliviscamini: propter hanc enim nescientes quidam hospitio exceperunt angelos* (Hebr. 13. 1). Hoc enim eos potissimum fecit admirabiles, quod eos, quos non noverant, ministerio suo honoraverint. Et nos igitur cum fide ac pietate rem obeamus, ut sic thesaurum assequi possimus: quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLIV.

Diluculo autem venit Abraham ad locum ubi steterat coram Domino (Gen. 19. 27).

1. Hæc nos argumentum de muliere Samaritana satis docuit ineffabilem Domini longanimitatem, et ex-

cellentem erga illam providentiam, atque illius gratum animum. Vidistis quomodo, ut aquam sensibilem hauriret, advenit (a), et ex spirituali fonte divina flumina hausit, ac domum rediit, implens quod dictum est a Domino: *Aqua, quam ego dabo, erit in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* (Joan. 4. 14). Implet enim ipsa divino illo et spirituali fonte, non detinuit intra se flumina: sed superscaturiens, ut ita dicam, effudit et in habitatores civitatis concessi sibi doni gratiam, et præconis officium egit mulier Samaritana et alienigena. Vidistis quantum bonum sit animi gratus affectus; vidistis Domini benignitatem, quomodo nullum contemnat, sed etiam in muliere, etiam in paupertate, et ubicumque invenerit animam vigilem ac servidam, statim gratiam suam illi largiatur. Imitemur igitur, obsecro, et nos hanc mulierem, cumque magna attentione accipiamus doctrinam a Spiritu profectam. Neque enim nostra sunt quæ dicuntur, neque ex propria lingua loquimur quæcumque diserimus, sed Domini benignitate dirigente propter vestram salutem et ædificationem Ecclesiæ Dei. Ne igitur ad me dicentem, carissime, neque ad tenuitatem meam respicias: sed quoniam ea quæ Domini sunt affero, ad eum qui me misit attenta mente conversus, vigili animo quæ dicuntur accipe. Quandoquidem et in humanis negotiis, quando Imperator diademate coronatus literas mittit, tunc is, qui eas affert, per se nullius momenti est, sed vir e trivio, qui sæpe neque progenitores numerare possit, obscurus, et ex obscuris: sed non ad illum spectant qui literas suscepturi sunt, sed propter imperatorias literas illi quoque multum exhibent honoris, ac literas magna cum reverentia et silentio recipiunt. Si igitur is qui hominis literas, et chartam tantum affert, sic omnibus acceptus est (b): multo magis vos convenit eloquia, quæ a Spiritu vobis per nos mittuntur, magna attentione suscipere, ut magnam grati animi recipiatis mercedem. Nam si viderit Dominus universorum animarum vestrarum alacritatem, et nobis largiores sumptus propter vestram ædificationem suppeditabit, et vobis majorem præbebit intellectum, ut ea quæ dicuntur intelligere valeatis. Liberalis enim est Spiritus gratia, et se in omnes effundens, nullam divisionem sustinet, sed cum distribuitur, magis crescit, et quanto plures sunt ejus participes, tanto et beneficium magis extenditur. Age igitur si videtur, et hodie ad seriem eorum quæ prius dicta sunt veniamus, ac videamus ubi sermo desierit, et unde eum repetere hodie oporteat.

(a) De qua hic Homilia sermonem habeat, nondum satis perspectum nobis est.

(b) Quanta cum reverentia olim exciperentur imperatoriarum litteræ, videre est apud scriptores tum Ecclesiasticos, tum Byzantios. Locum insignem habemus apud Socr. lib. 1, c. 24: ubi narratur cum in depositione Eustathii, episcopi Antiochie, tota pene civitas seditione conflagrasset, atque utrinque armatis stantibus factionum partibus, quæ sibi milites adjunxerant, jam prope fuisset ut ad atrox prælium veniretur, supervenientes imperatorias litteras populum timore implevisse, et faciosos compescuisse. Vidimus supra Tomo III epistolam Honorii Sacram appellari: diximusque passim imperatorias epistolas hac una voce Sacra appellatas fuisse, quod solum nomen ad reverentiam atque metum populum vocabat.

μάτῳ ἢ συνθήκῃ· ἰδίωμα γὰρ τοῦτο ἐστὶ τῆς Γραφῆς, καὶ ἀδιαφόρως οὕτω πολλάκις τίθησι τὰ ῥήματα· ὃ δὲ καὶ νῦν ἐστὶν ἰδεῖν. Ἔθρεξε γάρ, φησί, Κύριος θεῖον καὶ πῦρ παρὰ Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ἵνα εἴπῃ ὅτι Κύριος τὴν τιμωρίαν ἐπήγαγε, καὶ οὐ μόνον τὰς πόλεις κατέστρεψε, καὶ πᾶσαν τὴν περίοικον, καὶ πάντας τοὺς κατοικοῦντας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνατέλλοντα ἐκ τῆς γῆς ἔφάνισεν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ταύτην οἰκονύτες ἄνθρωποι πολλὴν τῆς πονηρίας τὸν καρπὸν ἐπεδείξαντο, διὰ τοῦτο καὶ τῆς γῆς, φησί, τοὺς καρποὺς ἀχρήστους ἐργάζομαι, ἵνα καὶ ἐκεῖνοι ἀφανισθέντων αὐτῇ διηνεκῆς ὑπόμνημα [446] γένηται ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς, διὰ τῆς οικείας ἀκαρπίας πάντας διδάσκουσα τῶν ἐνοικησάντων αὐτῇ τὴν πονηρίαν. Εἴβεε ὅσον ἐστὶν ἀρετῇ, καὶ ὅσον κακίᾳ, καὶ πῶς ὁ μὲν δίκαιος ἐσώθη, αὐτοὶ δὲ ἀξίαν τὴν τιμωρίαν ἔδωκαν τῆς πονηρίας; Καὶ ὥσπερ ὁ δίκαιος διὰ τὴν οικίαν ἀρετὴν καὶ τὰς θυγατέρας δίδωσσε, καὶ τῆς πόλεως ἐκείνης τὴν καταστροφὴν διεκώλυεν· οὕτω καὶ οὗτοι διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς οικείας πονηρίας, οὐ μόνον αὐτοὶ ἀπώλοντο καὶ διεφάρησαν, ἀλλὰ καὶ τὴν γῆν ἀκαρπὸν εἰς τὸ ἐξῆς γενέσθαι παρεσκεύασαν. Καὶ ἐπέβλεψεν ἡ γυνὴ, φησί, εἰς τὰ δάκρυα, καὶ ἐγένετο στήλη δάκρ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀκούσασα τῶν ἀγγέλων τῶν διατακτομένων τῷ δικαίῳ, ὥστε μὴ προσέχειν εἰς τὰ ὅπλα, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιείκειας τὴν ἀναχωρίαν ποιήσασθαι, παρήκουσε τῶν ῥηθέντων, καὶ τὸ παραγγεῖλαι οὐκ ἐφύλαξε, διὰ τοῦτο τῆς οικείας ῥθυμίας δίδωσι δίκην.

Ζ'. Ἄλλ' ἡμεῖς ταῦτα ἀκούοντες, πολλὴν τῆς οικείας σωτηρίας τὴν πρόνοιαν ποιησώμεθα, καὶ τῆς μὲν ἐκείνων παρνομίας φύγωμεν τὴν μίμησιν· τοῦ δὲ δικαίου τοῦτο τὴν φιλοξενίαν ζηλώσωμεν καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν, ἵνα δυνηθώμεν καὶ τὴν ἀνωθεν ὀργὴν ἀποκρούσασθαι. Οὐ γὰρ ἐστὶν, οὐκ ἐστὶ τὸν μετὰ σπουδῆς ταύτην μετιόντα, μὴ πολλὴν ἐντεῦθεν κομίσασθαι τὸν θησαυρόν. Καὶ γὰρ οἱ δίκαιοι οὗτοι οὕτω τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς ἡξιώθησαν, καὶ ὁ πατριάρχης καὶ ὁ Λῶν, καὶ ἀνθρώπους νομίζοντες ὑποδέχονται, κατηξιώθησαν καὶ ἀγγέλους ὑποδέχεσθαι, καὶ τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην. Ἐξέσσι καὶ ἡμῖν, ἐὰν βουλώμεθα, καὶ νῦν αὐτὸν ὑποδέξασθαι. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ εἰρηκῶς, ὁ δεχόμενος ὁμῆς, ἐμὲ δέχεται. Οὕτω τοίνυν τοὺς ξένους ὑποδεχώμεθα, καὶ μὴ πρὸς τὴν τῶν φανερῶν εὐτέλειαν ἀπιδιώκωμεν ποτε. Ἐνίστα γάρ, εἰ τοιαύτῃ γνώμῃ τὰ τῆς φιλοξενίας ἐπιδειξώμεθα, καταξιώθησώμεθα καὶ ἡμεῖς τοιοῦτους ὑποδέχεσθαι, ἀνδρας μὲν νομιζομένους, τῶν ἀγγέλων δὲ τὴν ἀρετὴν μετιόντας· μόνον μὴ περιεργαζώμεθα, μηδὲ πολυπράγμων ῥωμῶμεν, ἵνα μὴ διαμάρτωμεν τοῦ θησαυροῦ. Ἐπεὶ καὶ ὁ μακάριος Παῦλος τούτους τοὺς δικαίους αἰνιττόμενος, καὶ διδάσκων ἡμᾶς πῶς ἐπιτυχόν τοιαύτης ὑποδοχῆς, φησί· Τῆς φιλοξενίας μὴ ἐπιλανθάνεσθε· διὰ ταύτης γὰρ ἐλαβόν τις ἐνδοξασαί ἀγγέλους. Τοῦτο γὰρ αὐτοὺς μάλιστα θαυμαστοὺς καὶ μεγάλους ἀπέδειξεν, ὅτι οὐκ εἰδότες αὐτοὺς, τὴν θεραπείαν ἐπεδείκνυντο. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν πιστεῖ καὶ εὐλαβείᾳ τὸ πρῶτον μετρώμεν, ἵνα καὶ τοῦ θησαυροῦ ἐπιτυχεῖν δυνηθώμεν· οὐ γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαι, χάριτι καὶ φιλοφροσύνῃ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

[447] ΟΜΙΑΛΑ ΜΑ'.

Ἀρθρισε δὲ Ἀβραάμ τῷ πρῶτῳ εἰς τὸν τόπον, οὗ εἰσῆλθε ἑναντίον τοῦ Θεοῦ.

α'. Ἡ κατὰ τὴν Σαμαρείτιν ὑπόθεσις ἡμᾶς χθὲς

ἐδίδαξε καὶ τοῦ Δεσπότη τοὺν ἄρατον μακροθυμίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν περὶ αὐτὴν κηδεμονίαν, καὶ ἐκείνης τὴν εὐγνωμοσύνην. Εἴβετε πῶς ὕδωρ αἰσθητὸν ὑδρεύσασθαι παραγενομένη, ἐκ τῆς νοητῆς πηγῆς τὰ θεῖα νάματα ἀρυσάμενη, οὕτως οἰκαδὲ ἐπανήλθε, πληροῦσα τὸ παρὰ τοῦ Δεσπότη εἰρημένον· τὸ ὕδωρ, ὃ ἐγὼ δώσω, γενήσεται ἐν αὐτῷ πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. Ἐμφορηθεῖσα γὰρ αὕτη τῆς θείας ἐκείνης καὶ πνευματικῆς πηγῆς, οὐ κατέσχευεν εἰς τὰ νάματα, ἀλλ' ὑπερβλύζουσα, ὥς εἰπεῖν, ἐκχεῖ καὶ εἰς τοὺς τὴν πόλιν οἰκονύτας τῆς παρασχεθείσης αὐτῇ δωρεᾶς τὸ χάρισμα, καὶ κήρυξ ἐγένετο ἄρθρον ἡ γυνή, ἡ Σαμαρεῖτις, ἡ ἀλλόφυλος. Εἴβετε ὅσον ἐστὶ ψυχῆς εὐγνωμοσύνη, εἴβετε Δεσπότη φιλοφροσύναν, ὅπως οὐδενὸς ὑπερῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν γυναικί, καὶ ἐν πενίᾳ, καὶ ὅπου δέποτε εὐρη διεγρηγμένην ψυχὴν καὶ ζέουσιν, παραχρῆμα τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν ἐπαφίσι. Μιμησώμεθα τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς τὴν γυναῖκα ταύτην, καὶ μετὰ πολλῆς προσοχῆς δεχώμεθα τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος διδάγματα. Οὐδὲ γὰρ ἡμέτερά ἐστι τὰ λεγόμενα, οὐδὲ ἐξ οικείας γλώττης φθεγγόμεθα, ὥστε ἂν εἰπωμεν, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Δεσπότη φιλοφροσύνης ὁδηγούμενοι· διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν καὶ τὴν οἰκοδομὴν τῆς τοῦ Θεοῦ Ἐκκλησίας. Μὴ τοίνυν πρὸς ἐμὲ τὸν λέγοντα ἀπίθης, ἀγαπητέ, μηδὲ πρὸς τὴν εὐτέλειαν τὴν ἐμὴν, ἀλλ' ὅτι τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότη διακομίζω, καὶ πρὸς τὸν ἀποστελιαντα ἔχων τὴν διάνοιαν τεταμένην, οὕτω μετὰ νήψεως δέχου τὰ λεγόμενα. Ἐπεὶ καὶ ἐν τοῖς ἀνθρωπίνους πράγμασιν, ἐπειδὴ δὲ βασιλεὺς, ὁ τὸ διάδημα περιεκείμενος, γράμματα διαπέμψῃται, ὁ μὲν ἐπιπερόμενος ταῦτα καθ' αὐτόν μὲν οὐδενὸς λόγου ἄξιον τυγχάνει, ἀλλ' εὐτέλης τίς ἐστι, καὶ πολλὰς οὐδὲ προγόνους ἀριθμεῖν ἔχων, ἀλλ' ἀνώνυμος καὶ ἐξ ἀνωνόμων· ἀλλ' οὐκ ἐκείνῳ προσέχουσιν οἱ ταῦτα δέχεσθαι μέλλοντες, ἀλλὰ διὰ τὰ τοῦ βασιλέως γράμματα πολλὴν κάκεινῳ τιμὴν ἀπονέμουςι, καὶ τὰ γράμματα μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου καὶ πολλῆς τῆς ἡσυχίας δέχονται. Εἰ τοίνυν ἐκείνους ἀνθρώπου ἐπαγόμενος γράμματα, καὶ χάρτην ἀπλῶς ἐπιπερόμενος, παρὰ πᾶσιν ἐναποδέχεται, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἡμεῖς ἂν εἴητε δίκαιοι τὰ παρὰ τοῦ Πνεύματος δι' ἡμῶν ὁμῖν πεμφθέντα λόγια μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς ὑποδέχεσθαι, ἵνα τῆς εὐγνωμοσύνης πολλὴν κομίσῃτε τὴν ἀμοιβήν. [448] Ἐὰν γὰρ ἴδῃ ὁ τὸν ὄντων Δεσπότης τῆς ψυχῆς ὁμῶν τὴν προθυμίαν, καὶ ἡμῖν θαυμάσιον παρέξει τὴν χορηγίαν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τὴν ὑμετέραν, καὶ ὁμῖν πλείονα δωρήσεται τὴν σύνεσιν, ὥστε συνείναι τὰ λεγόμενα. Δαφίλης γὰρ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, καὶ εἰς πάντας ἐκχεομένη οὐδένα μερισμὸν ὑπομένει, ἀλλὰ τῇ διανομῇ μᾶλλον αὐξεται, καὶ ὅσοι ἂν πλείους ὦσιν οἱ ταύτης μετέχοντες, τοσοῦτοι καὶ τῆς χάριτος ἐπὶ πλέον ἐκτείνονται. Φέρε οὖν, εἰ δοκεῖ, καὶ σήμερον τῆς ἀκολουθίας τῶν πρώην ἡμῖν εἰρημένων ἐπιλαβώμεθα, καὶ ἴδωμεν ὅπου τὸν λόγον κατελύσαμεν, καὶ ὅθεν αὐτὸν ἀναλαβεῖν σήμερον προσήκε. Ποῦ οὖν τὸν λόγον πρώην προσορμίσαντες, οὕτω τῆς διδασκαλίας ὁ ἐπαυσάμεθα; Τὰ κατὰ τὸν Λῶν

* Tres mss. φιλοφροσύνη ἐνηχοῦμενοι

h Savil. et quinque mss. ἐπιπερόμενος οὕτω περιεπλεόεστι, πολλῷ μᾶλλον. Morel. et alii ἐπιπερόμενος παρὰ πᾶσιν ἐναποδέχεται, πολλῷ μᾶλλον.

* Sex mss. πλείονα παρέξει τὴν σύνεσιν.

d Savil. et octo mss. πρώην τελείαντες τῆς διδασκαλίας. Morel. πρῶτον προσορμίσαντες, οὕτω τῆς διδασκαλίας. Mox Savil. et quinque mss. ἐμπερησμένον, μέχρι τούτου τὸν λόγον.

plura, quæ indifferenter sic sæpe ponit verba : id quod et nunc videre licet. *Pluit enim, inquit, Dominus sulphur et ignem a Domino de cælo* : ut dicat, Dominum poenam induxisse : et non solum civitates subvertisse, omnemque circa regionem, et omnes inhabitantes, sed etiam quæ exoriebantur de terra abolevisse. Quia enim homines, qui eam inhabitabant, multos impietatis fructus protulerunt : idcirco, inquit, et inutiles fructus terræ facio, ut et illis abolitis perpetuum sit monumentum sequentibus generationibus : terra per suam sterilitatem omnes decente, quanta fuerit inhabitantium malitia. Vidisti quanta res sit virtus, et quanta res malitia : et quomodo justus servatus sit, alii autem dignam suam malitia poenam receperint ? Et sicut justus per suam virtutem et filias salvavit et civitatis illius subversionem prohibuit : ita et illi propter ingentem suam malitiam non solum ipsi perierunt et delati sunt, sed et effecerunt terram inutilem in futurum. 26. *Et respexit, inquit, uxor ejus post tergum, et facta est columna salis.* Nam quoniam audivit angelos præcipientes justo, ut ne se converterent retrorsum, sed cum magna festinatione secederent : neglexit verba, et præceptum non custodivit, propterea suæ negligentiae dedit poenam.

7. *Moralis exhortatio.* — Cæterum nos audientes illa, nostræ salutis curam diligentiores habeamus, et vitia illa ne imitemur caveamus. Imitemur justi illius hospitalitatem et alias virtutes, ut possimus et supernam iram depellere. Neque enim possibile est, ut qui virtutem hanc magno studio exerceat, non grandem inde reportet thesaurum. Etenim justi illi sic supernam gratiam consequuti sunt, tam patriarcha, quam Lot, et qui homines suscipere se putaverunt, meruerunt suscipere angelos, et angelorum Dominum. Nobis quoque et nunc, si voluerimus, suscipere licet. Ipse enim est qui dixit : *Qui suscipit vos, me suscipit* (Matth. 10. 40). Sic igitur hospites suscipiamus, et non ad externam vilitatem respiciamus. Enimvero, si tali mente hospitalitatem etiam nos exercuerimus, digni erimus et nos qui tales hospites excipiamus, qui videntur quidem viri, angelorum autem virtutes operantur : tantum ne curiosi exploratores et inquisitores simus, ut ne thesaurum perdamus. Quandoquidem et beatus Paulus hos justos subinducat, et docet nos quomodo tales hospites exciperint. *Hospitalitatis, inquit, ne obliviscamini : propter hanc enim nescientes quidam hospitio exceperunt angelos* (Hebr. 13. 1). Hoc enim eos potissimum fecit admirabiles, quod eos, quos non noverant, ministerio suo honoraverint. Et nos igitur cum fide ac pietate rem obeamus, ut sic thesaurum assequi possimus : quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLIV.

Diluculo autem venit Abraham ad locum ubi steterat coram Domino (Gen. 19. 27).

1. Hæri nos argumentum de muliere Samaritana satis docuit ineffabilem Domini longanimitatem, et ex-

cellentem erga illam providentiam, atque illius gratum animum. Vidistis quomodo, ut aquam sensibilem hauriret, advenit (a), et ex spiritali fonte divina flumina hausit, ac domum rediit, implens quod dictum est a Domino : *Aqua, quam ego dabo, erit in eo fons aquæ salientis in vitam æternam* (Joan. 4. 14). Impleta enim ipsa divino illo et spiritali fonte, non detinuit intra se flumina : sed superscaturiens, ut ita dicam, effudit et in habitatores civitatis concessi sibi doni gratiam, et præconis officium egit mulier Samaritana et alienigena. Vidistis quantum bonum sit animi gratus affectus ; vidistis Domini benignitatem, quomodo nulum contemnat, sed etiam in muliere, etiam in paupertate, et ubicumque invenerit animam vigilem ac fervidam, statim gratiam suam illi largiatur. Imitemur igitur, obsecro, et nos hanc mulierem, cumque magna attentione accipiamus doctrinam a Spiritu profectam. Neque enim nostra sunt quæ dicuntur, neque ex propria lingua loquimur quæcumque dixerimus, sed Domini benignitate dirigente propter vestram salutem et ædificationem Ecclesie Dei. Ne igitur ad me dicentem, carissime, neque ad tenuitatem meam respicias : sed quoniam ea quæ Domini sunt assero, ad eum qui me misit attenta mente conversus, vigili animo quæ dicuntur accipe. Quandoquidem et in humanis negotiis, quando Imperator diademate coronatus literas mittit, tunc is, qui eas affert, per se nullius momenti est, sed vir e trivio, qui sæpe neque progenitores numerare possit, obscurus, et ex obscuris : sed non ad illum spectant qui literas susceperunt, sed propter imperatorias literas illi quodque multum exhibent honoris, ac literas magna cum reverentia et silentio recipiunt. Si igitur is qui hominis literas, et chartam tantum affert, sic omnibus acceptus est (b) : multo magis vos convenit eloquia, quæ a Spiritu vobis per nos mittuntur, magna attentione suscipere, ut magnam grati animi recipiatis mercedem. Nam si viderit Dominus universorum animarum vestrarum alacritatem, et nobis largiores sumptus propter vestram ædificationem suppeditabit, et vobis majorem præbebit intellectum, ut ea quæ dicuntur intelligere valeatis. Liberalis enim est Spiritus gratia, et se in omnes effundens, nullam divisionem sustinet, sed cum distribuitur, magis crescit, et quanto plures sunt ejus participes, tanto et beneficium magis extenditur. Age igitur si videtur, et hodie ad seriem eorum quæ prius dicta sunt veniamus, ac videamus ubi sermo desierit, et unde eum repetere hodie oporteat.

(a) De qua hic Homilia sermonem habeat, nondum satis perspectum nobis est.

(b) Quanta cum reverentia olim exciperentur imperatoris literæ, videre est apud scriptores tum Ecclesiasticos, tum Hænicos. Locum insignem habemus apud Socr. lib. 1, c. 24 : ubi narratur cum in depositione Eustathii, episc. Antiochie, tota pene civitas seditione conflagrasset, atque utrinque armatis stantibus factionum partibus, quæ sibi milites adjunxerant, jam prope fuisset ut ad atrox prælium veniretur, supervenientes imperatorias literas populum timore implevisse, et factiones compescuisse. Vidimus supra Tomo III epistolam Honorii Sacram appellari : diximusque passim imperatorias epistolas hac una voce Sacra appellatas fuisse, quod solum nomen ad reverentiam atque metum populum vocabat.

Quonam igitur nuper appellimus, ac docendi finem fecimus? De Lot vobis narrabamus, et de Sodomorum incendio, illic a sermone destitimus, ubi justus in Segor servatus est. *Sol enim egressus est super terram; et Lot intravit in Segor*, et tunc ira a Deo immissa Sodomitas apprehendit, et terram illam abolevit, quando et uxor justii eorum quæ ab angelis dicta fuerant immemor, spectavit retrorsum, et facta est columna salis, perpetuum monimentum posterioribus sæculis suæ negligentiae præbens. Operæ prælium nunc fuerit intermissæ seriei insistere, et pauca vestræ caritati loqui, ut iterum videatis caritatem et commiserationem patriarchæ, et Dei in illum benevolentiam. Nam ubi, orto sole, justus Lot in Segor servatus est, qui autem Sodomis erant, pœnam luerunt, patriarcha simul et illorum interitum miserans, quem propter suum peccatum sustinuerunt, et de justo valde sollicitus, mane veniens spectabat quæ ibi facta fuerant. 27. *Diluculo autem venit, inquit, Abraham mane ad locum, ubi steterat coram Deo, 28. et respexit in faciem Sodomorum et Gomorrhæ, et in faciem circumjacentis regionis, et vidit. Et ecce ascendebat flamma de terra, quasi fumus camini.* In eo, inquit, loco, in quo colloquutus est cum Domino, et pro Sodomitis rogavit, videbat terribilis illius pœnæ vestigia, et de justo discere aliquid volebat. Is enim sanctorum mos est, ut plurimum affectu moveantur, et compatiantur. Et ut doceat nos divina Scriptura Spiritus gratiam statim ipsi hujus rei notitiam concessisse, et justum cura, quam pro Lot gerebat, liberasse, inquit: 29. *Cum contereret Dominus civitates regionis illius, recordatus est Deus Abraham, et emisit Lot e media subversione.* Quid est, *Recordatus est Deus Abraham?* Hoc est, petitionis quam fecit, dicens: *Ne simul perdas justum cum impio* (Gen. 18. 22). Cur igitur, dixerit aliquis, propter orationem patriarchæ justus servatus est et non propter suam justitiam? Ita certe, etiam propter orationem patriarchæ: quando enim quod ex nobis est simul afferimus, ipsa etiam intercessio sanctorum plurimum nobis confert. Quod si ipsi negligentes fuerimus, et spem in illis solis nostræ salutis collocaverimus, nihil amplius nobis prodest: non quod minus valeant justi, sed quia propter nostram desidiam nos ipsos prodimus.

2. Et ut discas quomodo, cum negligentes sumus, etiamsi justii sint qui pro nobis orant, etiamsi prophetæ, nulla nobis inde sit utilitas (illi enim suam virtutem per hoc demonstrant, nobis autem ob improbos mores nulla erit utilitas), audi Deum universorum, ad eum, qui de utero matris sanctificatus est, Jeremiam prophetam loquentem: *Ne ores pro populo hoc, quia non exaudiam te* (Jer. 16. 7). Vide Domini benignitatem: prædicat prophetæ, ut ne cum post orationem non exaudiat, hoc suis peccatis tribuat: et ideo jam prænuntiat ei populi nequitiam, et prohibet ne precetur, ut et ipse scire queat ingentem Judæorum perversitatem: et illi sciant nihil eis prodesse prophetam, nisi et ipsi quæ sua sunt proferre velint.

Invocatio et intercessio sanctorum. — Id scientes;

dilecti, confugiamus ad sanctorum preces, et oremus ut pro nobis intercedant: sed non illorum precibus tantum confidamus, sed et ipsi nostra, ut oportet, dispensemus recte, et ad meliora semper converti nitamur, ut locum demus orationi quæ pro nobis funditur. Hoc et ad alium prophetam (a) dicit Dominus universorum: *Non vides quid ipsi faciunt? Incendunt adipem, et placentas faciunt exercitus cæli* (Jer. 7. 17. 18): ac si diceret: Pro illis me rogas, qui a peccato non desistunt, qui carent sensu infirmitatis suæ qua laborant, sed sic nullo dolore sunt affecti? Non vides summum eorum contemptum? non vides eorum magnam insaniam? quomodo nondum satientur impietate, sed quasi sus in luto, se volutent in iniquitatibus suis? Annon si vellent converti, audirent cohortantes? Nonne ego sum per prophetas clamans, et dicens: *Et dixi postquam ipsa scortata est: Post hæc omnia ad me convertere, et non est conversa* (Id. 3. 7)? Num aliud quæro, quam ut quiescant a peccato tantum, et sistant mala? num pro præteritis rationem exigo, si videam illos velle respicere? nonne quotidie clamo, dicens: *Numquid voluntate volo mortem peccatoris, sicut converti eum et vivere* (Ezech. 18. 23)? Nonne propterea omnia facio, ut ab interitu eripiam eos qui ab errore præoccupati sunt? Annon si videam conversos, differo? Nonne ego sum qui dico: *Adhuc te loquente dicam: ecce adsum* (Isa. 58. 9)? Num sic ipsi suæ salutis avidi sunt, ut mihi in optatis est omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire (1. Tim. 2. 4)? Num enim vos ex nihilo produxi, ut perdam? num sine causa regnum futurum et innumera bona præparavi? Annon propter hoc et gehennam minatus sum, ut hujus metu homines in regnum celorum introducam? Ne igitur, o beate propheta, illos relinquens, mihi afferas orationem: sed illud unum tibi curæ sit, ut illorum morbus sanetur, et in sensum infirmitatis suæ atque ad valetudinem ipsi reducantur; et mea omnino sequentur. Neque enim moror, vel differo, quando video animam gratam: unum enim tantum requiro, nempe ut constentur peccata, et ab eis absteineant, et non ultra infero pœnam peccatis. Num grave et molestum est quod a me proponitur? Nisi scirem deteriores fieri, quando priora peccata non constentur, neque idipsum requirerem. Verum quia scio hominum genus magis ad peccatum vergere, propterea volo ut constentur priora peccata, et confessione prohibeantur ne in eadem recident.

3. Hæc igitur cogitantes, dilecti, ac Domini benignitatem in animo versantes, ne simus desides: sed magnam nostri ipsorum geramus curam, et peccatorum maculas purgemus, atque sic ad sanctorum intercessionem properemus. Nam si sobrii et vigiles esse voluerimus, etiam per nos ipsos orantes plurimum nobis proderimus. Nam quoniam clemens est Dominus noster, non sic annuit cum ab aliis pro nobis oratur, ut cum a nobis ipsis. Vide bonitatem exi-

(a) Atqui idem ipse propheta est is qui hic commemoratur, et cujus locus affertur, nempe Jeremias.

ὁμῖν διηγούμενοι, καὶ τὸν τῶν Σοδόμων ἐμπρησμόν, ἔκαι τὸν λόγον ἐστήσαμεν, ὅπου ὁ δίκαιος εἰς τὴν Σηγῶρ διεσώθη. Ὁ ἥλιος γὰρ ἐξῆλθεν ἐπὶ τῆς γῆς, φησί, καὶ ἄνω εἰσῆλθεν εἰς Σηγῶρ, καὶ τότε ἡ θεήλατος ἐκείνη ὀργή τοὺς τε ἐν Σοδόμοις κατέλαθε, καὶ τῆς γῆς τὸν ἀφανισμόν εἰργάσατο, ὅτε καὶ ἡ γυνὴ τοῦ δικαίου ἐπιλαθομένη τῶν ῥηθέντων παρὰ τῶν ἀγγέλων, ἐπιβλέψασα εἰς τὰ ὀπίσω, ἐγένετο στήλη ἀλῆς, διηγετικὴ ὑπόμνημα ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς τῆς οικείας ῥαθυμίας παρεχομένη. Ἀναγκαῖον οὖν σήμερον τὰ ἐξῆς ἐπαλθόντας μικρὰ τινα διαλεχθῆναι πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἵνα πάλιν εἰδῇτε τοῦ πατριάρχου τὸ συμπαθὲς καὶ φιλόστοργον, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν. Ἐπειδὴ γὰρ, τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου γενομένης, ὁ μὲν δίκαιος ἄνω εἰς τὴν Σηγῶρ διεσώθη, οἱ δὲ τὰ Σόδομα κατοικοῦντες ὑπὸ τὴν δίκην γεγόνασιν, ὁ πατριάρχης ὁμοῦ κἀκείνους οικτεῖρων τῆς ἀπωλείας, ἣν διὰ τὴν οικίαν παρανομίαν ὑπέμειναν, καὶ περὶ τοῦ δικαίου σφόδρα φροντίζων, ὁρβόρας, φησί, περισκέπτει τὰ γεγενημένα. Ἀρθροσε γὰρ, φησὶν, Ἀβραὰμ τῷ πρῶτῳ εἰς τὸν τόπον, οὗ εἰστήκει ἐναντίον τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐπέδωκεν ἐπὶ πρόσωπον τῆς περιχώρου Σοδόμων καὶ Γομόρρας, καὶ εἶδε. Καὶ ἰδοὺ ἀνέβαινε φλόξ ἐκ τῆς γῆς, ὥσει ἱεμὶς καμίνου. Ἐν ἐκείνῳ, φησὶ, τῷ τόπῳ γεγονώς, ἔνθα τὴν διάλεξιν πρὸς τὸν Δεσπότην ἐποίησατο, καὶ τὴν περὶ τῶν ἐν Σοδόμοις παράκλησιν, ἑώρα τῆς φοβερᾶς ἐκείνης τιμωρίας τὰ ἱχνη, καὶ τοῦ δικαίου ἔνεκον μαθεῖν τι ἐπεθύμει. Τοιοῦτον γὰρ τῶν ἀγίων τὸ ἔθος, φιλόστοργον καὶ συμπαθητικόν. Καὶ ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή, ὅτι εὐθὺς αὐτῷ τοῦτον τὴν γνώσιν ἐνέθηκεν ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ὁμοῦ δὲ καὶ τὸν δίκαιον ἵνα τῆς περὶ τοῦ ἁγίου ἀπαλλάξῃ φρονιμένης, φησὶν. Ἐν τῷ ἐκτεῖναι Κύριον τὰς πόλεις τῆς περιόχου, ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ἐξαπέστειλε τὸν ἄνω ἐκ μέσου τῆς καταστροφῆς. Τί ἐστιν, Ἐμνήσθη ὁ Θεὸς τοῦ Ἀβραάμ; Τῆς παρακλήσεως, φησὶν, ἥς ἐποίησατο, λέγων, Μὴ συναπολέσῃς δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς. Τί οὖν, ἂν εἴποι τις, διὰ τὴν παράκλησιν τοῦ πατριάρχου ὁ δίκαιος διεσώθη, καὶ οὐχὶ διὰ τὴν ἰδίαν δικαιοσύνην; Ναί, καὶ διὰ τὴν παράκλησιν τοῦ πατριάρχου· ὅταν γὰρ τὰ παρ' αὐτῶν συνεισενέγκωμεν, κατ' ἡμετέρας δίκαιων [449] πρεσβεῖα τὰ μέγιστα ἡμᾶς ὀνίστην. Ἐπεὶ ἂν αὐτοὶ μὲν ῥαθυμώμεν, τὰς δὲ ἐλπίδας τῆς ἡμετέρας σωτηρίας ἐπ' ἐκείνοις μόνους ποιώμεθα, οὐδὲν ἡμῖν ἔσται πλῆρον· οὐκ ἐπειδὴ ἀσθενεῖς οἱ δίκαιοι, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς διὰ τῆς οικείας ῥαθυμίας αὐτοὺς προδίδομεν.

β'. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι, ὅταν ἀμελώμεν, κἀν δίκαιοι ὦσιν οἱ ὑπὲρ ἡμῶν παρακαλοῦντες, κἀν προφῆται, οὐδὲν ἡμῖν ἐκ τοῦτου ὄφελος γίνεται (ἐκείνοι μὲν γὰρ τὴν αὐτῶν ἀρετὴν καὶ διὰ τούτων ἐπιδείκνυνται, ἡμῖν δὲ οὐδεμία ἔσται ὄνησις διὰ τὸν οἰκεῖον τρόπον), ἀκουσον τοῦ τῶν ὁλων Θεοῦ πρὸς τὸν ἐκ κοιλίας ἁγιασθέντα Ἰερემίαν τὸν προφῆτην λέγοντα· Μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσῃ σου. Ὅρα τοῦ Δεσπότης φιλάνθρωπιαν· προλέγει τῷ προφῆτῃ, ἵνα μὴ μετὰ τὸ προσεύξασθαι παρακουσθεῖς, νομίῃ ὅτι διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ αἰτίαν τοῦτο γέγνηται. Διὰ τοῦτο ἦδη προμηνύει αὐτῷ τὴν χαλίαν τοῦ λαοῦ, καὶ διατελλεται μὴ προσεύχασθαι, ἵνα καὶ αὐτὸς εἰδέναι ἔχῃ τῆς πονηρίας ἐκείνων τὴν ἐπίτασιν, κἀκεῖνοι μάθωσιν ὡς οὐδὲν αὐτοῖς ὁ προφῆτης συμβάλλεται, εἰ μὴ καὶ αὐτοὶ τὰ παρ' αὐτῶν εἰσενεγκεῖν βουλῇσιν. Ὅπερ εἰδότες,

* Savil. et quidam alii ἵνα τῆς περὶ τοῦ δικαίου φρονιδοῦς ἀπαλλάξῃ αὐτόν.

ἀγαπητοί, καταφεύγωμεν μὲν ἐπὶ τὰς τῶν ἁγίων πρεσβεῖας, καὶ παρακαλῶμεν ὥστε ὑπὲρ ἡμῶν δεηθῆναι, ἀλλὰ μὴ ταῖς ἐκείνων ἰκεταῖς μόνον θαρρόμεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ τὰ καθ' ἑαυτοὺς δεόντως οἰκονομώμεν, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς ἱχώμεθα, ἵνα χάραν δώμεν τῇ πρεσβεῖα τῇ ὑπὲρ ἡμῶν γινομένη. Τοῦτο καὶ πρὸς ἕτερον προφῆτην φησὶν ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης· Οὐχ ὁρᾷς τί αὐτοὶ ποιοῦσι; Θυμῶσι στέαρ, καὶ χανύνας ποιοῦσι τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ· μονονυχὶ λέγων πρὸς αὐτόν· Ὑπὲρ τούτων με παρακαλεῖς, τῶν οὐχ ἰσταμένων τῆς πονηρίας, τῶν οὐδεμίαν αἰσθησιν λαμβανόντων τῆς νόσου ἐν ᾗ κατέχονται, ἀλλ' οὕτως ἀναλγῆτως διακειμένων; Οὐχ ὁρᾷς αὐτῶν τὴν υπερβάλλουσαν καταφρόνησιν; οὐ βλάπτει αὐτῶν τὴν μανίαν τὴν πολλήν; πῶς οὐδέπω κέρρον εἰλήφασιν τῆς ἀσεβείας, ἀλλὰ καθάπερ ὅς ἐν βορβόρῳ, οὕτως ἐγκαλινδοῦνται ταῖς οικταῖς παρανομίαις; Μὴ γὰρ, εἰ ἐβούλοντο ἐπιστρέφειν, παρακληθῆναι ἀνέμενον; Οὐκ ἐγὼ εἰμι ὁ διὰ τῶν προφητῶν βοῶν καὶ λέγων· Καὶ εἰπον μετὰ τὸ πορευθῆναι αὐτήν· Μετὰ ταῦτα πάντα πρὸς με ἀνέστρεψον, καὶ οὐκ ἀνέστρεψες; Μὴ γὰρ ἑτερόν τι ζητῶ, ἢ παύσασθαι τῆς πονηρίας μόνον, καὶ στήναι τῶν κακῶν; μὴ γὰρ ὑπὲρ τὸν παρελθόντων εὐδυνάς ἀπαίτῳ, ἂν ἴδω μεταβάλλεσθαι βουλομένους; οὐ καθ' ἑκάστην ἡμέραν βοῶ λέγων· Οὐ θέλῃσι θέλω τὸν θάνατον τοῦ ἀμαρτωλοῦ, ὥς τὸ ἐπιστρέφειν καὶ ζῆν αὐτόν; Οὐ διὰ τοῦτο πάντα ποιῶ, ἵνα τῆς ἀπωλείας ἐξαρκῶσω τοὺς ἐπὶ τῇ πλάνῃ προκατελιγμένους; Μὴ γὰρ, ἂν ἴδω μεταβαλλομένους, ὑπερίθμεται; Οὐκ ἐγὼ εἰμι ὁ λέγων· Ἐτι λαλοῦντός σου ἐρῶ· Ἰδοὺ παύειμι; Μὴ γὰρ οὕτως αὐτοὶ ἐπιθυμοῦσι τῆς αὐτῶν σωτηρίας, ὥς ἐμοὶ περισπούδαστον ἐστὶν ἅπαντας ἀνθρώπους σωθῆναι, καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἔλθειν; [450] Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο σε ἀπὸ τοῦ μὴ ὄντος παρήγαγον, ἵνα ἀπολέσω; μὴ γὰρ εἰκὴ τὴν βασιλείαν καὶ τὰ μυρία καὶ ἀπόρρητα ἀγαθὰ ἡυτέρησα; Οὐχὶ διὰ τοῦτο καὶ γένναν ἠπελίσσα, ἵνα εἰς τὴν βασιλείαν ἅπαντας καὶ διὰ τοῦτο θράμειν παρασκευάσω; Μὴ τοίνυν, ὦ μακάριε προφῆτα, ἐκείνους καταλιμπάνω, ἐμοὶ πρόσαγε τὴν παράκλησιν, ἀλλ' ἐν σοὶ τοῦτο διὰ σπουδῆς ἐστίν, ὥστε τῆς ἐκείνων νόσου περιγενέσθαι, καὶ εἰς αἰσθησιν ἀγαγεῖν τῆς ἀβήρωσις, καὶ πρὸς ὑλίαν ἐπαναγαγεῖν, καὶ τὰ παρ' ἐμοῦ πάντως ἐφέται. Οὐ γὰρ μέλλω, οὐδὲ ἀναβάλλομαι, ἐπειδὴν ἴδω ψυχὴν εὐγνώμονα· ἐν γὰρ μόνον ἐπιζητῶ, ὁμολογίαν τῶν ἐπαισιμῶν, καὶ οὐκ ἐτι τὴν ἐπὶ τοῖς ἐπαισιμῶσι δίκην ἐπάγω. Μὴ γὰρ βαρὺ τί καὶ ἐπαχθὲς τὸ παρ' ἐμοῦ προτεινόμενον; Εἰ μὴ ἥδιν χεῖρους γινομένων, ἐκ τοῦ μὴ ὁμολογῆσαι τὰ πρότερα ἀμαρτήματα, οὐκ ἂν οὐδὲ τοῦτο ἐζήτουν. Ἄλλ' ἐπειδὴ οἶδα τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος μάλλον πρὸς κακίαν ῥέπον, διὰ τοῦτο βούλομαι τὰ πρότερα ὁμολογῆσαι ἀμαρτήματα, ἵνα ἡ ὁμολογία κώλυμα αὐτοῖς γένηται πρὸς τὸ μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπέσειν.

γ'. Ταῦτα τοίνυν, ἀγαπητοί, ἀναλογιζόμενοι, καὶ ἐννοοῦντες τοῦ ἡμετέρου Δεσπότης τὴν φιλάνθρωπιαν, μὴ ῥαθυμώμεν, ἀλλὰ πρότερον πολλὴν αὐτῶν τὴν ἐπιμέλειαν ποιώμεθα, καὶ τὸν ρύπον τὸν ἀπὸ τῶν ἀμαρτημάτων ἐκκαθάριωμεν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὰς πρεσβεῖας τῶν ἁγίων σπεύδωμεν. Ἐὰν γὰρ βουλώμεθα νῆφειν καὶ ἐγρηγορεῖν, καὶ δι' αὐτῶν παρακαλοῦντες τὰ μέγιστα ὀνησώμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ φιλάνθρωπος ἐστὶν ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, οὐχ οὕτω δι' ἑτέρων παρακαλούμενος ὑπὲρ ἡμῶν ἐπινεύει, ὥς δι' ἡμῶν αὐτῶν. Ὅρα ἀγαθότητος

ὑπερβολὴν· ἐὰν ἴδῃ τοὺς προσκεκρυμένους ἡμᾶς, τοὺς ἡτιμωμένους, τοὺς μηδεμίαν παρρησίαν ἔχοντας, μικρὸν διεγερθέντας, καὶ ἐπὶ τὸν πλοῦτον τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ καταφυγεῖν ἐθέλησαντας, εὐθὺς ἐπιναίνει ταῖς αἰτήσεσι, καὶ χεῖρα ὀρέγει καίμηνους, καὶ διανίστησι πεπτωκέντας, καὶ βοᾷ λέγων· *Μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίσταται; Ἄλλ'* ἵνα μάθητε καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅτι πολλοὶ δι' αὐτῶν μᾶλλον παρακαλέσαντες ἴσχυσαν ἐπιτυχεῖν τῶν σπουδαζομένων, ἢ δι' ἐτέρων, ἀναγκαῖον ἔστι τοὺς ἐπιτυχόντας εἰς μέσον παραγαγεῖν, ἵνα καὶ ἡμεῖς μιμησώμεθα, καὶ εἰς ζῆλον διεγερθώμεν. Ἀκούσωμεν τοίνυν πῶς ἡ Χαναναία ἐκείνη γυνὴ κατ' ὄψιν οὖσα τὴν ψυχὴν καὶ ἀλλόφυλος, ἐπειδὴ εἶδε τὸν τῶν ψυχῶν ἱατρὸν, καὶ τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἀνατελλάντα τοῖς ἐν σκότει καὶ θλίμῃ, ὅπως μετὰ θερμῆς καὶ ζεστοῦς προθυμίας τὴν πρόσδοον ἐποίησεν, καὶ οὕτως τὸ γυναικα αὐτὴν εἶναι, οὕτως τὸ ἀλλόφυλον, ὁ κνηροτέραν γενέσθαι παρσκευάσεν, ἀλλὰ πάντα τὰ καλῶματα ταῦτα παρωσαμένη, προσελθούσα ψῆσιν· *Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι ἡ θυγάτηρ μου κακῶς δαμονίεσται.* Ἄλλ' ὅ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἐπιστάμενος σιγῇ καὶ οὐκ ἀποκρίνεται, οὐ λόγου μεταδίδωσιν, οὐδὲ οἰκτερεῖ τὸ γύναιον, ὁρῶν μετὰ τοσαύτης οἰμωγῆς προσελθούσαν, [451] ἀλλὰ μακροθυμεῖ, βουλόμενος τὸν λανθάνοντα θησαυρὸν ἐν τῇ γυναικὶ κατὰδῆλον ἅπασιν ποιῆσαι. Ἥδει γὰρ τὸν κρυπτόμενον μαργαρίτην, ὃν οὐκ ἐβούλετο λαβεῖν ἡμᾶς· καὶ διὰ τοῦτο ἀναβάλλεται, καὶ οὐδὲ ἀποκρίσας ἀπὸ τοῦ ἡλίου τῆς γυναικὸς προσεδρία διδασκαλία πᾶσι γέννηται τοῖς μετὰ ταῦτα. Καὶ ὅρα τοῦ Θεοῦ τὴν ἄφατον ἀγαθότητα. Αὐτὸς μὲν, ψῆσιν, οὐκ ἀπεκρίνατο αὐτῇ· οἱ δὲ μαθηταὶ συμπάθεστοι καὶ φιλανθρωπότεροι νομίζοντες εἶναι, οὐ τολμῶσι φανερώς εἰπεῖν· Παράσχου αὐτῇ τὴν αἰτησίαν, ἐλέησον αὐτὴν, σπλαγχνίσθητι ἐπ' αὐτῇ· ἀλλὰ τί; *Ἀπόλυσον αὐτήν, ὅτι κρύβει δισκῶν ἡμῶν, μονονοῦχ λέγοντες·* ἐλευθέρωσον ἡμᾶς τῆς ἐπαχθείας, ἀπάλλαξον ἡμᾶς τῆς κραυγῆς τῆς παρ' αὐτῆς γυναικὸς. Τί οὖν ὁ δεσπότης; Νομίζετε με, ψῆσιν, εἰκὴ σεσηγμέναι, καὶ μὴ ἀξιῶσαι αὐτὴν ἀποκρίσας; *Ἀκούετε· Οὐκ ἀπεστάλην εἰ μὴ εἰς τὰ πρόβατα τὰ ἀπολωλότα οἴκου Ἰσραὴλ.* Οὐκ ἴστε, ψῆσιν, ὅτι ἀλλόφυλος ἐστὶν ἡ γυνή; οὐκ ἴστε ὅτι καὶ ὁμῶν ἦδη παρηγγύησα εἰς ὁδὸν ἐνὼν μὴ ἀπελθεῖν; Τίνος οὖν ἔνεκεν οὕτως ἀνεξετάστως τὴν συμπάθειαν ἐπιδείκνυσθε; Σκόπετε τὴν εὐμήχανον τοῦ Θεοῦ σοφίαν, πῶς καὶ ὅτε ἔδοξεν ἀποκρίνεσθαι, τῆς σιγῆς βαρύτερον καθικνεῖτο τῆς γυναικὸς, καὶ μονονοῦχ καίριον αὐτῇ δίδωκε τὴν πληγὴν, κατὰ μικρὸν αὐτὴν διεγείρει βουλόμενος, ἵνα μάθωσιν ἀγνοοῦντες οἱ μαθηταὶ τὴν ἐγκεκρυμμένην ἐν αὐτῇ πίστιν. Ἄλλ' οὐδὲ οὕτως ἐνάρκτους, οὐδὲ ὁκνηροτέρα γέγονε θεασαμένη καὶ τοὺς μαθητάς οὐδὲν πλέον ἀνύστανται, καὶ οὐκ εἶπε πρὸς αὐτήν· Εἰ μὴ οὗτοι ἴσχυσαν δυσωπῆσαι τὴν ὑπὲρ ἡμοῦ ἱκεσίαν ποιησάμενοι, τίνος ἔνεκεν εἰκὴ καὶ μάτην προσεδρεύω; ἀλλὰ καθάπερ ὑπὸ πυρὸς φλεγόμενη, καὶ ἐμπροσθέν τὸν λογισμὸν, καὶ τὰ σπλάγχνα διακοπτομένη, πρόσεισι προσκυνοῦσα καὶ λέγουσα, *Κύριε, βοήθει μοι.* Καὶ οὐδὲ οὕτως ἐπιναίνει τῇ γυναικὶ, ἀλλ' ἀποκρίσιν ποιεῖται τῆς προτέρας βαρυτέραν. Οὐκ ἔστι, ψῆσι, *καλὸν λαβεῖν τὸν ἄρτον τῶν τέκνων, καὶ βαλεῖν τοῖς κυνάρσι.* Ἐνὸνσον, ἀγαπήτε, καὶ θαύμασον ἐναυθὰ τῆς ψυχῆς αὐτῆς τὸν πόθον καὶ τὴν πίστιν τὴν ὑπερβάλλουσαν· ὅτι κυνάρσι ἀκούσασα οὐκ ἐδυσχράνεον, οὐκ ἀπεπήδησεν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς

εὐγνωμοσύνης· ψῆσι· *Ναί, Κύριε· καὶ γὰρ τὰ κυνάρια ἐσθίει ἀπὸ τῶν ψυχίων τῆς τραπέζης τῶν κυρίων αὐτῶν.* Οἰολογῶ, ψῆσι, κυνάρσι εἶναι· ὡς κυνάρσι οὖν με ἀξίωσον τῶν ψυχίων τῆς τραπέζης. Εἶδες γυναικὸς πίστιν καὶ εὐγνωμοσύνην; Κατεδέξατο τὸ εἰρημένον, καὶ παραχρῆμα ἐπέτυχεν τοῦ σπουδαζομένου, καὶ ἐπέτυχεν μετὰ πολλῶν τῶν ἔγκωμιων. Τί γὰρ ψῆσιν ὁ Χριστός; *Ὁ γύναι, μεγάλη σου ἡ πίστις· γεννηθήτω σοι ὡς θέλεις.* Ὁ γύναι· θαύμασμοι τὸ ῥῆμα, ἐπαίνου πολλοῦ γέμον τὸ εἰρημένον. Μεγάλην, ψῆσιν, ἐπεδείξω τὴν πίστιν· διὰ τοῦτο τοσαῦτα σοι ὑπάρξει, ὅσα θέλεις. Ὅρα φιλοτιμίας ἀψίλειαν, καὶ θαύμασον τοῦ δεσπότου τὴν σοφίαν. Ἄρα οὐκ ἐν προομίῳς ἐνομίζομεν ἀσυμπαθῆ τινα αὐτὸν εἶναι, οὕτως διακρούομενον, καὶ [452] πρότερον μὲν οὐδὲ ἀποκρίσας ἀξιοῦντα τὸ γύναιον, μετὰ δὲ ταῦτα καὶ διὰ τῆς προτέρας, καὶ διὰ τῆς δευτέρας ἀποκρίσεως μονονοῦχ ἀπελαύνοντα, καὶ τὴν μετὰ τοσούτου πόθον προσελθούσαν ἀποσοδύντα; Ἄλλ' ἐκ τοῦ τέλους κατὰμαθε τοῦ Θεοῦ τὴν ἀγαθότητα, ὅτι βουλόμενος αὐτὴν περιφανεστέραν ἐργάσασθαι, διὰ τοῦτο τῇ μακροθυμίᾳ ἐχρήσατο. Εἰ μὲν γὰρ εὐθείας ἐπένευσεν, οὐκ ἂν ἐγινωμεν ἡμεῖς τῆς γυναικὸς τὴν ἀρετὴν· ἐπειδὴ δὲ μικρὸν ἀνεβάλλετο, καὶ τοῦ δεσπότου ἐγινωμεν τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν, κακείνης τὴν πίστιν τὴν ὑπερβάλλουσαν.

δ'. Ταύτην δὲ πᾶσαν τὴν ἱστορίαν εἰς μέσον παραγαγεῖν ἠναγκάσθημεν, ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐχ οὕτω δι' ἐτέρων παρακαλοῦντες ἀνόμεν, ὡς αὐτοὶ δι' αὐτῶν, ἐπειδὴ μετὰ θερμότητος προσίμεν καὶ διεγυγερμένης διανοίας. Ἰδοὺ γὰρ αὐτὴ καὶ τοὺς μαθητάς ἔχουσα ὑπὲρ αὐτῆς ἱκετεύοντας οὐδὲν πλέον ἀνύσταν ἡδυνήθη, μέχρις ὅτε αὐτῇ δι' αὐτῆς παραμείνασα τὴν φιλανθρωπίαν ἐπεσοδάσαστο τοῦ δεσπότου. Καὶ ἡ παραβολὴ δὲ ἐκείνη τοῦ φιλοῦ τοῦ ἀκριβοῦς τῆς νυκτὸς παραγενομένου, καὶ τοὺς τρεῖς ἄρτους αἰτήσαντος, τὸ αὐτὸ αἰνιττεται. Εἰ γὰρ καὶ μὴ διὰ τὸ ῥῆλος αὐτοῦ εἶναι, ψῆσιν, ὑπακούσιν αὐτῷ, διὰ τοῦτ' τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἀναστὰς δώσει. Εἰδότες τοίνυν τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν τοῦ ἡμετέρου δεσπότου, προσίμεν αὐτῷ, δεκνύντες, καὶ μονονοῦχ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἡμετέρων προτιθέντες κατ' εἶδος ἕκαστον τῶν ἡμῶν πεπλημμελιμένων, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν παρελθόντων συγχώρησιν αἰτούμενες, ἵνα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς πολλὴν τὴν ἀκριβείαν ἐπιδείξάμενοι, πλείονα ἢ τὴν παρ' αὐτοῦ εὐνοίαν ἐπιπαύσώμεθα. Ἄλλ' ἐπανελθόμεν, εἰ δοκεῖ, ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ ἀναγνώσματος. Ἀρέθῃ δὲ, ψῆσι, *Λὼτ εἰς Σηθῶρ, καὶ ἐκδήθητ' ἐν τῷ ὄρει, καὶ αἱ δύο θυγατέρες αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ· ἐφοβήθησαν γὰρ οἰκῆσαι ἐν Σηθῶρ· καὶ φησὶν ἐν τῷ σπηλαίῳ αὐτὸς καὶ αἱ δύο θυγατέρες αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ.* Ἐναγκάζοντα ἔχον ἐπὶ τὸν φόβον τῆς τιμωρίας τῆς ἐπαχθείας τοῖς κατὰ τὰ Σόδομα, πόρρωθεν ἀπεινὸν ὁ δίκαιος, καὶ εἰς τὸ ὄρος, ψῆσι, κατοικεῖ μετὰ τῶν θυγατέρων, καὶ ἐν ἐρημίᾳ ἐσχάτῃ καὶ μονώσει λοιπὸν ἐτύγχανε μετὰ τῶν δύο θυγατέρων ἐν τῷ ὄρει κατοικῶν. Ἐπε δὲ, ψῆσιν, ἡ κρεσθυτέρα πρὸς τὴν γεωτέραν· *Ὁ πατήρ ἡμῶν κρεσθυτέρος, καὶ οὐδὲς ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς εἰσελεύσεται πρὸς ἡμᾶς, ὡς καθήκει πάση τῇ γῇ.* Δεῦρο, καὶ ποτίσωμεν τὸν πατέρα ἡμῶν ὄλον, καὶ κοιμηθώμεν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστήσωμεν σπέρμα ἐκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Μετ' εὐλαθείας καὶ φόβου πολλοῦ ἀκούωμεν, ἀγαπητοί, τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς καίμενων· οὐδὲν γὰρ ἀπλὸς καὶ εἰκὴ γέγραπται, ἀλλὰ πάντα συμπεφρονῶς καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἡμετέρων, καὶ ἡμεῖς ἕναι ἀγνοοῦμεν. Οὐ γὰρ ἅπαντα δυνάμεθα μετὰ ἀκριβείας εἰδέναι, ἀλλ' εἰ καὶ αἰτίας

^a Εὐγνωμοσύνην hic *ingenuitatem* veritatem interpreto velut, non male; melius tamen hic *pulo veriti, bonum et pium affectum*. Frequentissimus est hujus vocis usus apud Chrysostomum, sed et ille varius; nam aliquando significat *probitatem*, aliquando *gratum animum*; sæpiissime per *bonum affectum* apte redditur.

^b Saviel. et aliquot mss. αἰτούντες, εἰς τὸ ἐξῆς πολλὴν τὴν ἀκριβείαν ἐπιδείξασθαι, ἵνα καὶ πλείονα.

iniam : nam si viderit nos qui offendimus , et ignominiosi facti sumus , nullamque habemus fiduciam , paululum excitari , et ad clementiæ suæ divitias confugere volentes , statim precibus annuit , et manum porrigit jacenlibus et lapsos excitat , clamatque dicens : *Numquid qui cadit , non resurget (Jerem. 8. 4)?* Verum ut etiam ex rebus ipsis discatis quomodo multi per semetipsos orantes id quod cupiebant melius assequi valuerunt , quam per aliorum preces : operæ pretium fuerit eos , quibus id contigit , in medium producere , ut et nos imitemur , et ad æmulationem provocemur . Audiamus igitur quomodo Chananæa illa mulier cum esset alienigena , et anima valde cruciaretur , ubi vidit Medicum animarum , et Solem iustitiæ qui exortus est iis qui sedent in tenebris , accessit ad eum fervido et alacri studio mota : neque ideo segnior facta , quod vel mulier , vel alienigena esset : sed omnibus impedimentis repulsis , ut accessit , inquit : *Domine , miserere mei , quia filia mea male a dæmonio torquetur (Matth. 15. 22).* Verum qui scit abscondita cordium , tacet et non respondet , neque sermone eam dignatur , neque miseretur mulieris , quam videbat tanto cum ejulatu accedere ; sed differt , volens occultum mulieris thesaurum omnibus manifestum facere . Sciebat enim reconditam margaritam , quam nos latere volebat : et idcirco differebat , et nec responso dignabatur , ut posteris omnibus mulieris sedulitas magna foret doctrina . Et vide ineffabilem Dei bonitatem . Ipse enim , inquit , non respondebat ei ; discipuli autem , qui admodum misericordes et benigni esse videbantur , non audent manifeste dicere , Da ei quod petit , miserere ei , esto ei clemens : sed quid ? *Dimitte eam , quia clamat post nos (Ibid. v. 25)* , quasi dicerent : Libera nos a molestia , libera nos a clamore quem excitat . Quid igitur Dominus ? Putatis me , inquit , absque causa tacuisse , et responso eam non fuisse dignatum ? Audite : *Non sum missus nisi ad oves quæ perierunt domus Israel (Ibid. v. 24).* Nescitis , inquit , alienigenam mulierem esse ? nescitis me vobis jam præcepisse ne iretis in viam gentium ? Quare igitur sine examine commiserationem erga eam declaratis ? Considera multifariam Dei sapientiam , quomodo cum respondere videbatur , mulierem magis perstringebat quam silendo : et quasi letalem plagam dabat , provocare paulatim eam volens , ut discerent ignorantes discipuli , quanta in ea lateret fides . Sed neque sic tardior negligentiorve facta est visis discipulis nihil proficientibus , neque dixit intra semetipsam : Si non potuerunt illi Dominum pro me exorare , quare ego frustra sequerer , et continuo instarem ? sed quasi mente ab igne inflammata et succensa , visceribusque conscissis , accedit adorans , et dicens : *Domine , adjuva me (Ibid. v. 25).* Ille autem neque sic adjuvat mulierem , sed responsum dat superiore gravius . *Non est ,* inquit , *bonum ut tollatur panis filiorum , et detur canibus (Ibid. v. 26).* Considera , dilecte , et hic admirare animæ ejus desiderium , et fidem eximiam . Ut audivit se canem dici , non gravatim tulit , non retrocessit : sed magno et pio affectu inquit : *Etiā , Domine :*

nam et catuli edunt de micis mensæ dominorum suorum (Matth. 15. 27). Confiteor , inquit , catulum me esse : igitur sicut catulum dignare me micis mensæ pascere . Vidisti mulieris fidem et probitatem ? Suscepit quod dictum est , et statim id de quo sollicita erat obtinuit , obtinuitque magis cum laudibus . Quid enim dicit Christus ? *O mulier , magna est fides tua : fiat tibi sicut vis (Ibid. v. 28).* *O mulier* , admirationis verbum et dictum laude plenum . Magnam , inquit , declarasti fidem ; propterea tanta tibi erunt , quanta vis . Vide liberalitatis amplitudinem , et admirare Domini sapientiam . Annon ab initio putabamus , cum sic repelleret eam , commiseratione illum carere ? Et primum quidem non dignabatur responso , postea autem per primum et secundum responsum quasi abigebat , et eam quæ cum tanto advenerat desiderio et fervore , repellebat . Verum a fine disce Dei bonitatem : eum nempe volentem eam clariorem reddere , tanta dilatione fuisse usum . Etenim si statim annuisset , nescivissemus nos mulieris virtutem : quia autem parumper distulit , et Domini cognovimus ineffabilem humanitatem , et illius fidem eximiam .

4. *Non tantum perficimus per alios orantes , quantum per nos ipsos .* — Totam autem hanc historiam in medium asferre coacti sumus , ut discamus nos non tantum perficere per alios orantes , quantum per nos ipsos , si quidem cum alacri et vigili mente accedamus . Enimvero illa et discipulos habens pro se orantes , nihil profecit , donec ipsa per se præsens et perseverans clementiam Domini sibi conciliaret . Atque parabola illa amici intempesta nocte venientis , et tres panes petentis , idem ipsum subindicat . Nam etiamsi , amicus licet , non exaudiat , attamen vel propter importunitatem surget , et ei dabit (*Luc. 11. 8*) . Itaque cum videamus ineffabilem clementiam Domini nostri , accedamus ad eum , declaratis , et quasi ante oculos nostros propositis speciatim singulis peccatis nostris , etiam pro præteritis veniam petamus , ut in futuro majori diligentia viventes , uberiores ejus benevolentiam assequamur . Verum redeamus , si placet , ad lectionis seriem . 30. *Ascendit autem , inquit , Lot in Segor , et sedit in monte , et duæ filiae ejus cum eo . Timuerunt enim habitare in Segor ; et habitavit in spelunca ipse , et duæ filiae ejus cum eo .* Justus invalescente adhuc timore , quem conceperat a plaga Sodomitis inducta , procul abit , et in monte , inquit , habitat cum filiabus suis : et in solitudine et vastitate extrema postea fuit cum filiabus , in monte sedem habens . 31. *Dixit autem , inquit , major natu ad juniorem : Pater noster senex est , et nullus est super terram qui ingredietur ad nos , juxta morem universæ terræ .* 32. *Veni , et potemus patrem nostrum vino , et dormiamus cum eo , et excitemus semen ex patre nostro .* Cum reverentia et timore multo audiamus ea , dilecti , quæ in Jivinis Scripturis continentur ; non enim temere et absque causa scripta sunt , sed omnia utiliter et e re nostra , etiamsi nos quædam ignoremus . Non enim omnia possumus evidenter scire : sed si et causas reddere pro nostro captu tentemus , habent tamen

adhuc latentem quemdam thesaurum¹ a multis absconditum, nec investigabilem. Considera igitur quomodo Scriptura omnia manifeste narravit, et nobis copum ad finem ostenderit filiarum justi, et nunc quidem pro illis, nunc vero pro justo dignam excusationem afferens: ut nullus ad factum respiciens, vel justum condemnet, vel justis filias, quasi congressus ille propter incontinentiam fuerit. Quomodo igitur filiarum justis excusationem affert? Dixit, inquit, major natus ad juniorem: Pater noster est senex, et nullus est super terram qui ingreditur ad nos, juxta morem universae terrae. Vide scopum diligenter, et omni eas liberabis crimine. Putaverunt enim generalem totius orbis factum interitum, nullumque amplius esse superstitem: deinde et patris viderunt senectutem. Ut igitur, inquit, non aboleatur genus, nec pereat nomen nostrum (hæc enim erat priscorum maxima cura, quomodo genus suum liberorum successione dilatarent): ne ergo, inquit, nostri generis tota fiat abolitio, præsertim jam senio patre confecto, et nullus inveniatur vir qui nobis jungatur, ut possimus extendere et relinquere seminis nostri propagationem: Veni, inquit, ut ne hoc fiat, potemus patrem nostrum vino. Quasi dicere velit: Quia numquam ferret vel auribus hoc pater, vino decipiamus eum. 33. Potaverunt autem patrem suum vino nocte ista, et ingressa est senior, et dormivit cum patre suo: et nescivit quando illa accubuerit, vel surrexerit. Vidisti quomodo divina Scriptura pro justo rationem dederit non semel tantum, sed et iterum? Prius quidem, quia filiae vino ipsum deceperunt, declaravit eas non aliter potuisse persuadere patri, quam sic faciendo: nunc autem opinor et superna dispensatione esse factum, ita fuisse eum aggravatum vino, ut rem omnino ignoraret, ut noxa et crimine vacuus esset. Ea enim peccata nos condemnant, quæ scientes et voluntarie facimus. Vides quomodo testimonium præbeat justo Scriptura, ipsum omnino rem gestam ignorasse? Verum altera quæstio surgit de ebrietate. Oportet enim omnia investigare, ut nulla improbis et impudentibus calumniandi relinquatur occasio. Quid igitur de hac re dicemus? Non tam ex intemperantia illi accidisse ebrietatem, quam ex tristitia.

5. Neque Lot neque filiae ejus damnandi. — Nullus igitur audeat aut justum, aut justis filias condemnare. Quomodo enim non esset extremæ dementiæ et insipientiæ, si eos quos divina Scriptura ab omni liberat crimine, imo pro quibus tantam apologiam componit, nos innumeris peccatorum sarcinis pleni condemnemus: et non audiamus Paulum dicentem: *Deus qui justificat, quis est qui condemnet* (Rom. 8. 33. 34)? Et ut discas, hoc non in vanum et simpliciter factum esse, sed tristitiam nimiam accedente vino nullum ei reliquisse sensum, audi quid dicat. 31. Et factum est die sequenti, dixitque major natus ad juniorem: Ecce dormivi heri cum patre nostro: pote-

mus igitur cum vino et nocte ista, et ingressa dormi cum eo, et excitemus ex patre nostro semen. Vides quomodo recta sententia hoc faciebant. Nam quia potui, inquit, ego quod quærebam implere, necessarium est et te idem facere: forte enim votorum nostrorum compotes erimus, et non in æternum genus nostrum peribit. 33. Potaverunt autem et nocte illa patrem suum vino, et ingressa est junior, et dormivit cum patre suo: et ignoravit ille quando ipsa vel accubuerit, vel surrexerit. Considera, dilecte, totum factum fuisse divina dispensatione, sicut et primo homini evenit. Nam sicut illic ex dormientis latere portio sumpta est, eo non sentiente; sed qui sinnerat latus illud, inde uxorem Adæ produxit: simili modo et nunc. Nam si costæ ereptio, excessu mentis a Deo immisso, absque illius sensu fuit: multo magis et nunc ita factum est. Nam id quod dixit illic divina Scriptura, *Immisit exatam in Adam, et dormivit* (Gen. 2. 21): hoc et hic significavit dicendo, *Nescivit quando vel accubuerit, vel surrexerit*. 36. Et conceperunt, inquit, de patre suo. 37. Et peperit major natus filium et vocavit nomen ejus Moab, dicens, Ex patre meo. Hic pater est Moabitarum. 38. Peperit autem et junior filium, et vocavit nomen ejus Ammon, dicens, Filius generis mei. Hic est pater Ammonitarum. Vides id non fuisse incontinentiæ opus, cum nomina statim natis indiderint, quibus factum significabant, et in filiorum nominibus quasi in columna ferme quadam memoriam facti inscriperint, et jam tum præsignarint gentes ex eis futuras esse, et in multitudinem se propagaturum natorum genus. Nam ille quidem, inquit, pater erit Moabitarum, iste autem Ammonitarum.

6. Moralis exhortatio. Collatio Josephi continentiae cum Babylonica fornace. — Verum tunc quidem, quoniam origo et initia erant, et per generis successionem memoriam suam volebant conservare, tantum ejus rei studium fuit justis filiabus: nunc autem quia per gratiam Dei religio majora sumpsit incrementa, et secundum beatum Paulum, *Præterit figura mundi hujus* (1 Cor. 7. 31), opera bona agendo memoriam nostri relinquamus: ut cum hinc migraverimus, vitæ nostræ diligens et accurata ratio sit monumentum et doctrina omnibus qui in nos respicient. Nam qui virtute præditi sunt, et castam vitam ducunt, non solum in hac vita degentes, sed et post vitæ exitum, plurimum prodesse poterunt iis qui in se respexerint. Et ut hoc discas, vide, obsecro, quantus annorum numerus transit usque in hodiernum diem, ac quoties volumus aliquos in æmulationem continentiae provocare. Joseph in medium afferimus speciosum, formosum, adolescentem, in ipso ætatis flore tantam castitatis constantiam præ se ferentem: et sic ad imitationem justis hujus auditores provocare studemus. Quis enim non admiraretur beatum illum, qui in servitute existens, et in ipso flore ætatis, quando maxime fornax concupiscentiarum accenditur, cum videret dominam suam invadentem, et insanientem in se, tantam ostendit fortitudinem, et ita ad castitatis agones se exercuit, ut ab intemperante illa muliere nudus quidem vesti-

¹ sevit. et aliquot MSS., non enim omnium possumus accurate scire cavari, nunc non habent aliquem latentem thesaurum.

πειρώμεθα τινον ἀποδιδόναι κατὰ τὸ ἡμῖν ἐφικτόν, ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἔχει ἐγκεχυρμένον τινὰ θησαυρὸν^α [453] πολὺ ἀπόκρυφόν τε καὶ δυσερμηνεύτου. Σκόπει τοίνυν, πῶς ἡ Γραφή πάντα σαφῶς διηγησαμένη, καὶ τὸν σκοπὸν ἡμῶν γνωρίσασα τὸν τοῦ δικαίου θυγατέραν, νῦν μὲν ὑπὲρ αὐτῶν ἀρκούσαν ἀπολογίαν ποιεῖται, νῦν δὲ ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ἵνα μηδεὶς ἀφορῶν πρὸς τὸ γεγονός, μήτε τοῦ δικαίου καταγωγή, μήτε τῶν αὐτοῦ θυγατέρων, ὡς δι' ἀσέλγειαν τῆς μίσεως ταύτης γεγεννημένης. Πῶς οὖν ὑπὲρ τῶν θυγατέρων τοῦ δικαίου ἀπολογεῖται; *Εἶπε, φησὶν, ἡ πρεσβυτέρα πρὸς τὴν νεωτέρα· Ὁ πατήρ ἡμῶν πρεσβύτερος, καὶ οὐδεὶς ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς, ὃς ἐσελεύσεται πρὸς ἡμᾶς, ὡς καθίκει πόσις τῇ γῇ.* Ὅρα τὸν σκοπὸν μετὰ ἀκριθείας, καὶ παντὸς αὐτὰς ἀπαλλάξει ἐγκλήματος. Ἐνόμισαν γὰρ πυνυλευθρίαν γεγενῆσθαι, καὶ μηδένα ἐπὶ καταλειφθῆναι· εἴτα καὶ τοῦ πατρὸς ἑώρων τὸ γῆρας. Ἴνα οὖν, φησὶ, μὴ ἀφανισθῇ τὸ γένος, καὶ ἀνώνυμοι γενόμεθα (τοῦτο γὰρ ἦν τὸ παλαιὸς περισπούδαστον, ὥστε διὰ τῆς τῶν ἐκγόνων διαδοχῆς ἐκτείνεσθαι αὐτῶν τὸ γένος)^β ἵνα οὖν, φησὶ, μὴ παντελῇ καὶ ἡμεῖς ἀφανισμὸν ὑπομείνωμεν, τοῦδ' ἐν πατρὶς πρὸς γῆρας ἔλασαντος, οὐδενὸς δὲ τῷ-ρισκομένου ἀνδρὸς, ᾧ συγγενόμεναι δυνησόμεθα ἐκταθῆναι, καὶ καταλιπεῖν τοῦ σπέρματος διαδοχὴν; Δεῦρο, φησὶν, ἵνα μὴ τοῦτο γένηται, *ποτίσωμεν τὸν πατέρα ἡμῶν οἶνον.* Ἐπειδὴ οὐκ ἂν ποτε, φησὶν, ἀνάσχοιτο οὐδὲ ἀκοῇ τοῦτο παραδέξασθαι ὁ πατήρ, διὰ τοῦ οἴνου τὴν ἀπάτην ἐργασώμεθα. Ἐπότισαν δὲ τὸν πατέρα αὐτῶν οἶνον ἐν τῇ νυκτὶ ταύτῃ, καὶ εἰσελθοῦσα ἡ πρεσβυτέρα ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς· καὶ οὐκ ἦδει ἐν τῷ κοιμηθῆναι αὐτῇ, καὶ ἀναστῆναι. Εἶδες πῶς καὶ ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἀπελογήσατο ἡ θεία Γραφή, οὐκ ἄπαξ, ἀλλὰ καὶ δευτέρον; Πρῶτον μὲν γὰρ ἐξ ὧν αἱ θυγατέρες τὴν διὰ τοῦ οἴνου ἀπάτην εἰργάσαντο, εἰδείην ὡς οὐκ ἂν ἐτέρως ἠδυνήθησαν πείσαι τὸν πατέρα τοῦτο καταδέξασθαι· νυνὶ δὲ λοιπὸν οἶμαι καὶ οικονομίας εἶναι τῆς ἀνωθεν τὸ γεγονός, ὥστε τοσοῦτον αὐτῷ χάρον ἐγγενέσθαι, ὡς πάντῃ ἀνῶσθαι, ἵνα ἀνεύθυνος γένηται τῶν ἐγκλημάτων. Τὰ γὰρ ἀμαρτήματα ἔκεινα ἡμᾶς κατακρίνει καὶ καταδικάζει, ἅπερ ἂν εἰδότες καὶ ἔκοντες ἀμαρτωμοί. Ὅρξ δὲ τὴν Γραφὴν μαρτυροῦσαν τῷ δικαίῳ, ὅτι ὅμως οὐκ ἦδει τὸ γεγονός; Ἄλλὰ πάλιν ἕτερον ἀνακύπτει ζήτημα τὸ τῆς μέθης. Δεῖ γὰρ πάντα διερευνῆσθαι, ὥστε μηδεμίαν καταλιπεῖν τοῖς ἀγνώμοσι καὶ ἀναίσχυντοῖς ἀφορμὴν. Τί οὖν καὶ περὶ τοῦτο εἰπώμεν; Ὅτι οὐ τοσοῦτον ἐξ ἀκρασίας τὰ τῆς μέθης αὐτῷ γέγονεν, ὅσον ἀπὸ ἀθυμίας.

ε'. Μηδεὶς τοίνυν τολμάτω τοῦ ἡ δικαίου ποτὲ καταψηφίσασθαι, ἢ τῶν τούτου θυγατέρων. Πῶς γὰρ οὐκ ἂν εἴη μανίας ἐσχάτης καὶ παραφροσύνης, οὗς ἡ θεία Γραφή παντὸς ἀπήλλαξεν ἐγκλήματος, μᾶλλον δὲ ὑπὲρ ὧν τοσαύτην ἀπολογία συνέθεκεν, ἡμᾶς τοὺς μυρίους ἀμαρτημάτων φορητοῖς πεπληρωμένους καταδικάζειν, καὶ μὴ ἀκούειν Παύλου λέγοντος, *Θεὸς ὁ δικαίων, τίς ὁ κατακρίνων;* Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο γέγονεν, ἀλλ' ἡ ὑπερβολὴ τῆς ἀθυμίας μετὰ τῆς τοῦ [454] οἴνου προδότης οὐδεμίαν αὐτῷ αἰσθησὶν συνεχώρησε γενέσθαι^δ, ἀκούσον τί φησιν. *Ἐγένετο δὲ τῇ ἐκασμῶν, καὶ εἶπεν ἡ πρεσβυτέρα πρὸς τὴν νεωτέρα· Ἰδοὺ ἐκοιμήθη, χθὲς μετὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν πο-*

τίσωμεν οὖν αὐτὸν οἶνον καὶ τὴν νυκτὰ ταύτην, καὶ εἰσελθοῦσα κοιμηθήτω μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐξαναστήσωμεν ἐκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν σπέρμα. Ὅρξ πῶς ἐξ ὀρθῆς γνώμης τοῦτο ἐποίουν. Ἐπειδὴ γὰρ ἠδυνήθη, φησὶν, ἐγὼ τὸ σπουδαζόμενόν μοι πληρῶσαι, ἀνεγκαλὸν καὶ ἐπὶ τὸ αὐτὸ διαπράξασθαι· ἴσως γὰρ εἰς ἔργον ἡμῖν ἐκθήσεται τὰ τῆς προσδοκίας, καὶ οὐκ εἰς τέλος τὸ γένος ἡμῶν ἀφανισθῆσεται. *Ἐπότισαν δὲ καὶ τῇ νυκτὶ ἔκειντο τὸν πατέρα αὐτῶν οἶνον, καὶ εἰσελθοῦσα ἡ νεωτέρα ἐκοιμήθη μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς· καὶ οὐκ ἦδει ἐν τῷ κοιμηθῆναι αὐτῇ, καὶ ἀναστῆναι.* Σκόπησον, ἀγαπητὲ, ὅτι τὸ πᾶν τῆς τοῦ Θεοῦ οικονομίας ἦν ἔργον τὸ γεγονός, ὥστε ἐπὶ τοῦ πρωτοπλάστου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ, καθύδοντος αὐτοῦ, ἐκ τῆς πλευρᾶς μέρος λαβὼν οὐδεμίαν αἰσθησὶν αὐτῷ συνεχώρησε γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν πλευρὰν ἔκειντο εἰς γυναῖκα διαπλάσας παρέστησε τῷ Ἀδάμ· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ νῦν. Εἰ γὰρ ἡ τῆς πλευρᾶς ἀφαίρεσις, ἐπειδὴ τὴν ἐκστασιν αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐπήγαγεν, ἀνεπαίσθητως γέγονε, πολλῷ μᾶλλον νῦν τοῦτο ἂν ἐγένετο. Ὅπως γὰρ εἶπεν ἐκεῖ ἡ θεία Γραφή, ὅτι *Ἐδέβατο κρυπταὶν ἐπὶ τὸν Ἀδάμ, καὶ ἀνέκρυψε* τοῦτο καὶ ἀνεῴθη ἐσήμεναι διὰ τοῦ εἰπεῖν, ὅτι *οὐκ ἦδει ἐν τῷ κοιμηθῆναι, καὶ ἀναστῆναι.* Καὶ συνέλαβον, φησὶν, ἐκ τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Καὶ ἔτεκε ἡ πρεσβυτέρα, καὶ ἐκάλεισε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Μωδὲ, λέγουσα· *Ἐκ τοῦ πατρὸς μου.* Οὗτος πατήρ Μωαβιτῶν. Ἐτεκε δὲ καὶ ἡ νεωτέρα, καὶ ἐκάλεισε τὸ ὄνομα αὐτῷ Ἀμμων, λέγουσα· *Υἱὸς τοῦ γένους μου.* Οὗτος πατήρ Ἀμμωνιτῶν. Ὅρξ πῶς οὐκ ἀσελγίας ἦν τὸ γεγονός, ὅτι παραχρῆμα καὶ τὰς προσηγορίας τοῖς τεχθεῖσιν ἐπέθεσαν μνημόσυται τὸ γεγεννημένον, καὶ μονονοῦχι καθάπερ ἐν στήλῃ τινὶ τοῖς τῶν παιδίων ὀνόμασιν ἀναποτιθέμεναι τοῦ γεγονότος τὴν μνήμην, καὶ ἥδη προμνημόσυται, ὅτι ἔθνη ἐξ αὐτῶν ἔσται, καὶ εἰς πολλὰς ἐκταθήσεται τὸν τεχθέντων τὸ γένος. Ὁ μὲν γὰρ, φησὶν, ἔσται πατήρ Μωαβιτῶν, ὁ δὲ, πατήρ Ἀμμωνιτῶν.

ζ'. Ἀλλὰ τότε μὲν, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ προοίμια ἦν, καὶ διὰ τῆς τοῦ γένους διαδοχῆς τὴν μνήμην αὐτοῖς δεῦλοντο διατηρεῖσθαι, τοσαύτην σπουδὴν τοῦ δικαίου αἱ θυγατέρες ἐποίησαντο· νυνὶ δὲ, ἐπειδὴ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν τὰ τῆς εὐσεβείας ἐπιδέδωκε, καὶ κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, *Παράγει λοιπὸν τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου* τούτου, τὴν διὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν πράξεως ἔργον μνήμην αὐτοῖς καταλιπώμενον, ἵνα καὶ μετὰ τὴν ἀνεῴθεν μετάνοιαν, ἢ τῆς ἀρίστης ἡμῶν πολιτείας ἀκρίβειαν ὑπόμνησις καὶ διδασκαλία γένηται τοῖς εἰς ἡμᾶς ὀρώσιν. Οἱ γὰρ ἐνάρτετοι, καὶ τὸν σὺντρονα βίον μετιόντες, οὐκ ἐν τῇ ζωῇ ταύτῃ μόνον τυγχάνοντες τὰ μέγιστα τοῖς εἰς αὐτοὺς ὀρώντας ὠφελεῖν δύνανται, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν τοῦ βίου πάροδον. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅρα μοι πόσας ἐτῶν ἀριθμὸς παρήλθε μέχρι [455] τῆς σήμερον, καὶ ὁσάκις ἐν βουλήθειμ ἐν τὸν τῆς σωφροσύνης ζῆλόν τινας ἐνάγειν, τὸν Ἰωσήφ εἰς μέσον ἀγονέας, τὸν εὐεδῆ, τὸν καλὸν, τὸν νέον, τὸν ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας τοσαύτην ἀνδρείαν περὶ τὴν σωφροσύνην ἐπιδείξαντον, οὕτω πρὸς τὴν μίαν τὸν δικαίου τὸν ἀκούοντα διεγείρειν σπουδάζοιμεν. Τίς γὰρ ἂν, εἰπέ μοι, κατ' ἀξίαν θαυμάσειε τὸν μακάριον τοῦτον, ὅτι ἐν δοκιμασίᾳ τυγχάνων, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας, ὅτε καὶ μάλιστα ἡ χάρις ἐπὶ πλεόν ἐξάπτεται τῶν ἐπιθυμιῶν, ὀρῶν τὴν αὐτοῦ δέσποιναν ἐπιτηδύσαν αὐτῷ καὶ ἐπιμεινόμενῃ, τοσαύτην ἐπεδείκνυτο τὴν ἀνδρείαν, καὶ οὕτω πρὸς τοὺς τῆς σωφροσύνης ἀγῶνας ἀπέδωκε, ὡς τῆς

^α Savil. et aliquot mss. οὐ γὰρ πάντων δυνάμεθα μετ' ἀκριθείας εἰδέναι τὴν αἰτίαν, ἀλλ' ὅμως ἔχει τινὰ ἐγκεχυρμένον θησαυρὸν. In sequentibus aliquot varietates occurrunt apud Savillum, quae non ad sensum pertinent.

^β Ἄλλι ἐγγενέσθαι.

ἀκολάστου γυναικὸς ἐκείνης γυμνὸς μὲν τῶν ἱματίων ἀποκηθῆσαι, τὸ δὲ τῆς σωφροσύνης ἐνδύμα περιβαλῆσθαι; Καὶ ἢν ἰδεῖν πρᾶγμα καὶνὸν καὶ παράδοξον, ἀρνίον ταῖς τοῦ λύκου χερσὶν ἔμπεσον, μᾶλλον δὲ τῆς λεαινῆς, καὶ διασωθῆναι δυνήθην, καὶ καθάπερ περιστράν τοῦ ἰέρακος διαφυγούσαν τὴν βλάβην, οὕτω τὸν δίκαιον τῶν ἐκείνης διαρπαγέντα χειρῶν. Οὐχ οὕτω θαυμαστὸν εἶναι μοι δοκεῖ τὸ τοὺς τρεῖς παῖδας ἐκείνους ἐν μέσῃ τῇ καμίνῳ τῇ Βαβυλωνίᾳ ἐκείνῃ τοῦ πυρὸς ἀνωτέρους γενέσθαι, καὶ μηδὲν πλέον τὰ σώματα αὐτῶν παθεῖν, ὥς θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, τὸν δίκαιον τοῦτον εἰς τὴν κάμινον ταύτην τῆς Βαβυλωνίας χαλεπωτέραν ἐμπεπτωκότα, τὴν ἀσέλγειαν λέγω τῆς Αἰγυπτίας, ἀνέπαφον διαμείναι, καὶ καθαρὸν τῆς σωφροσύνης τὸ ἐνδύμα διατηρήσαντα, οὕτως ἐξελεῖν. Καὶ μὴ θαυμάσης, ἀγαπητέ· ἐπειδὴ γὰρ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσήνεγκεν, εἶχε καὶ τὴν ἀνωθεν βοήθην αὐτῷ συμπαρούσαν, καὶ τὴν πυρὰν ἐκείνῃν κατασθενούνσαν, καὶ ἐν μέσῃ τῇ καμίνῳ τὴν δρόσον τὴν παρὰ τοῦ Πνεύματος χαρίζομένην. Εἰδότες πῶς οἱ ἐνάρτοι, καὶ ἐνταῦθα παρόντες, καὶ μετὰ τὴν ἐντεῦθεν μετὰστασιν, ὠφέλειαι ἡμῖν ὁπόθεσις γίνονται; Διὰ γὰρ τοῦτο τὸν δίκαιον τοῦτον εἰς μέσον νῦν παραγγέλλομεν, ἵνα τοῦτω πάντες ἐπώμεθα. Τοῦτον οὖν ἅπαντες ζηλώσωμεν, καὶ ἀνώτερο. τῶν ἡδυνῶν γενώμεθα, καὶ εἰδότες, *Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλιν πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου*, οὕτως αὐτοὺς καθοπλίζωμεν καὶ ἐννοοῦντες ὅτι σῶμα περιεκυμένον, πρὸς ἀσμάτους δυνάμεις πικτεῦει ἀναγκάζομεθα, φρατρώμεθα τοῖς ὅλοις τοῦ Πνεύματος. Διὰ γὰρ τοῦτο ὁ φιλόδημος Δεσπότης, ἐπειδὴ σάρκα περιεκυμένον πρὸς τὰς ἀόρατους δυνάμεις τὴν πάλιν ἔχομεν, καὶ τὰ ὅπλα ἡμῶν ἀόρατα κατεσκεύασεν, ἵνα τῇ δυνάμει τῶν ὁπλίων περιγινώμεθα τῆς φύσεως τῶν ἀντιπάλων. Θάρρουντες τοίνυν τῇ τῶν ὁπλίων δυνάμει, τὰ παρ' αὐτῶν εἰσφέρωμεν, καὶ δυνήσομεθα τῇ παντευχίᾳ ταύτῃ τῇ πνευματικῇ φραττόμενοι αὐτὴν τοῦ διαβόλου συγκόψαι τὴν ὄψιν. Οὐδὲ γὰρ ἐνεγκίῃ δύναται τὴν ἐντεῦθεν ἀστραπὴν, ἀλλὰ καὶ ἐπιχειρήσει στήναι ἐξ ἐναντίας, εὐθέως ἀποφυλοῦται τὰς ὤφεις. Ἐνθα γὰρ ἀν' ἡ σωφροσύνη, καὶ σεμνότης, καὶ πολλὴ τῶν ἄλλων ἀρετῶν ἡ σύνθεσις, [456] ἐκεῖ καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις μετὰ θαψιλείας εὐρίπταται. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἔλεγεν· *Εἰρήνην διώκετε μετὰ πάντων, καὶ ἐν ἁγασμῶν*. Ἐκκαθάρομεν τοίνυν αὐτῶν, παρακαλῶ, τὸ συνεῖδός, καὶ ἀποσμηξώμεν ἡμῶν τὸν λογισμὸν, ἵνα πάσης ρυπαρᾶς ἐννοίας ἀπηλλαγμένοι, τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν ἐπισπαζώμεθα, καὶ τῶν τοῦ διαβόλου περιγινώμεθα μηχανημάτων, καὶ καταξιώθωμεν τῶν ἀπορήτων ἐκείνων ἀγαθῶν ἀπολαύσαι, ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ᾧ αὐτῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIAIA ME'.

Καὶ ἐκίνησεν ἐκεῖθεν Ἀβραὰμ εἰς τὴν πρὸς Αἰθα, καὶ ὤκησεν ἀνὰ μέσον Κάδης, καὶ ἀνὰ μέσον Σούρ, καὶ παρῳκήσεν ἐν Γεράροις.

α'. Χαίρει δρὼν ἡμᾶς συντρέχοντας ἐπὶ τὴν ἀκράσιν, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἡδονῆς δεχομένους τὴν παρ' ἡμῶν διδασκαλίαν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς μετὰ πλείονος τῆς προθυμίας καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὅμιν τὴν πτωχὴν ἡμῶν

ταύτην καὶ εὐτελὴ τράπεζαν παρατιθέναι σπουδάζω. Ἡ γὰρ ἐπιτεταμένη ὁμῶν δρεξίς ἀποκρύπτει τῆς τραπέζης τὴν εὐτέλειαν, καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα ποιεῖ φαίνεσθαι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν ἰδεσμάτων ἔστιν ἰδεῖν. Ὅσπερ γὰρ ὁ κεκορησμένος λαβὼν τοὺς δαιτυμόνας, καὶνὰ μεγάλα καὶ πολυτελῆ παραθῇ τὰ ἐδέσματα, ὁ τῶν ἐστιωμένων κόρος ὑποτέμνεται τῶν παρατεθέντων τὴν πολυτέλειαν, καὶ τὰ μεγάλα πολλάκις οὐδενὸς ἄξια λόγου φαίνεται, διὰ τὸ μὴ μεθ' ἡδονῆς προσβάλλειν αὐτοῖς τοὺς ἐστιωμένους· οὕτως ὁ πεινῶντας καὶ δρεξίν ἔχοντας παραλαβὼν τοὺς ἐστιοῦσθαι μέλλοντας, καὶν εὐτελῆ παραθῇ τὴν τράπεζαν, μεγάλη αὐτὴ φανέται, τῆς προθυμίας τῶν ἐστιωμένων μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καταναλισκόντων τὰ παρατιθέμενα. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἡμεῖς θαρρύντες ὁμῶν τῇ ὀρέξει τῇ πνευματικῇ οὐκ ὀκνοῦμεν, καὶν αὐτελῆ καὶ πτωχὴν ἔχοντας τράπεζαν, ταύτην παρατιθέναι συνεχῶς τῇ ὁμετέρᾳ ἀγάπῃ. Τοῦτο καὶ σοφὸς τις ἔλεγε· *Κρεῖσσον ξενισμὸς λαχόνων μετὰ ἀγάπης, ἢ βουὴ ἀπὸ φάτης μετὰ ἐχθρας*· δεικνύς ὅτι ἡ ἀγάπη ἐτέρως ὀρεῖ τὰ παρατιθέμενα, καὶ τοὺς ἐκείνης ὀφθαλμοῖς καὶ τὰ εὐτελῆ πολυτελῆ δεικνύται, καὶ τὰ μικρὰ μεγάλα. Τί οὖν ἀν εἴη μακροσώτερον ἡμῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἀκροατῶν διαλεγόμενων, οὕτω θερμὴν καὶ διεγχευμένην εκκτιμένον ἀγάπην; Οὐδενὸς γὰρ οὕτω μάλιστα δεῖ τῷ λέγοντι, ὥς εὐνοίας ἀκροατοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδῃ τὴν προθυμίαν ζήσαναν τῶν ἀκροατῶν, νευροῦται καὶ αὐτός, καὶ πολλὴν, ὥς εἰπεῖν, τὴν ἰσχὺν προσλαμβάνει, εἰδὼς ὅτι ὅσῳ ἂν πλείονα παραθῇ τὴν τράπεζαν ταύτην τὴν πνευματικὴν, τοσοῦτῃ καὶ τῆς εὐπορίας αὐτῷ [457] αὐξεται. Ἀπ' ἐναντίας γὰρ τοὺς αἰσθητοὺς καὶ πνευματικά. Ἐκεῖ μὲν ἡ θαψιλεία τῆς τραπέζης δαπάνην ἐργάζεται, καὶ τὴν οὐσίαν ἐλαττοῖ τοῦ ἐστιοῦτος· ἐνταῦθα δὲ ἅπαν τὸν αὐτὸν τρόπον, ὅσῳ ἂν πλείονος ὦσιν οἱ μετόχοντες, τοσοῦτῃ αὐξέται ἡμῶν τὰ τῆς περιουσίας. Οὐδὲ γὰρ τὰ ἡμέτερα λέγομεν, ἀλλ' ἅπερ ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν καὶ τὴν ὁμετέραν οἰκοδομὴν χορηγήσῃ. Φέρε οὖν, ἐπειδὴ μετὰ τοσαύτης ἡδονῆς καὶ προθυμίας τῇ ἀκροατικῇ προσβάλλετε, πάλιν τὴν προσφάτως ἡμῖν ἀναγνωσθέντων ἔρευναν ποιήσωμεν, καὶ τὸ ἐντεῦθεν κέρδος καρποσώμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ τὴν μεγάλην παραίνεσιν τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, *Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς*, θησαυροὶ ἔστι πολὺς ἀναποκείμενος ταῖς Γραφαῖς, καὶ ἐν τῷ βάθει· κρυπτόμενος, διὰ τοῦτο ἐρευνῆς χρεῖα, ἵνα τὴν δύναμιν τὴν ἐν τῷ βάθει κρυπτομένην καταμαθόντες, πολλὴν ἐκείθεν τὴν ὠφέλειαν εὐρίπῃ δυνήθωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τὰς ἀρετὰς τῶν δικαίων ἀπάντων ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις Γραφῇ παραδοθῆναι ψικονόμησε, ἵνα ἡμεῖς ἔχωμεν διηνεκτὴ διδασκαλίαν, καὶ πρὸς ζῆλον καὶ μίμνησιν τῶν δικαίων τὴν αὐτῶν βίον οἰκονομώμεν. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς θείας Γραφῆς, τί καὶ σήμερον ἡμῖν περὶ τοῦ πατριάρχου διηγήσασθαι βούλεται. Καὶ ἐκίνησε, φησὶν, ἐκεῖθεν Ἀβραὰμ εἰς τὴν πρὸς Αἰθα, καὶ ὤκησεν ἀνὰ μέσον Κάδης, καὶ ἀνὰ μέσον Σούρ, καὶ παρῳκήσεν ἐν Γεράροις. Καὶ ἐκίνησε, φησὶν, ἐκεῖθεν. Πόθεν ἐκίνησεν; Ἀπὸ τοῦ τόπου ἐνθα ἦν ἐνοσκηνοῦμενος, ὅπου καὶ τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην μετὰ τῶν ἁγγέλων ὑποδέξασθαι κατετίμωθε. Ἐκείθεν, φησὶ, κινήσας, Παρῳκήσεν ἐν Γεράροις. Ὅρα τῶν δικαίων τὴν διαγωγήν, ὅπως ἦν συνεσταλμένη καὶ ἀπέρητος, ὅπως μετ' εὐκολίας τὰς μεταστροφὰς ἐποιεῖτο, καὶ καθάπερ οἱ πάροικοι καὶ παρεπίδημοι, οὕτω τὸν αὐτῶν βίον ψικονόμουν, καὶ ποτὲ μὲν ὦδε, ποτὲ δὲ

* Sic Sav. et sex mss. At Morel. ἐκείνης ἀποδράντα χειρῶν.

† Savil. et quatuor mss. ἐκείνων ἀπολαύσων.

‡ Savil. et quidam mss. συντρέχοντας περὶ τὴν.

† Savil. et quidam mss. κόρος λυμηνεται. Morel. et alii κόρος υποτέμνεται. Savillum item et mss. codices sequimur infra, ubi apud Morelium series interturbata erat.

* Alii τοσοῦτον γρησὶν διαλ.

† Savil. et quidam mss. Γραφὰς ἐκείτῃ καὶ θησαυροὶ ἔστι πολὺς ἀναποκείμενος καὶ ἐν τῷ βάθει, etc.

bus profugeret, castitatis autem indumentum servaret? Licebatque videre rem novam et admirabilem, agnum in lupi, imo leonæ unguis incidisse, et servari tamen potuisse: et sicut columba aquilæ damnum effugit, ita et justus ab illius manibus evasit. Non sic admirabile mihi videtur esse, tres pueros illos in medio Babylonica fornacis ignem vicisse (Dan. 3), illæsis eorum corporibus, ut mirabile et rarum est, justum istum, qui in fornacem hanc Babylonica multo graviorem, in incontinentiam, inquam, Egyptiæ incidisset, intactum permansisse, puroque castitatis indumento servato, exiisse. Et ne mireris, dilecte: quia enim quod suum erat attulit, habuit supernam gratiam comitem, quæ incendium illud restingeret, et in media fornacis rorem Spiritus daret. Vidistis quomodo viri virtute præditi, et cum hic adhuc præsentibus sunt, et post migrationem ex hac vita, magnæ utilitatis auctores nobis sint? Atque ob eam causam justum illum in mediam adduximus, ut eum omnes sequamur. Hunc igitur omnes imitemur, et concupiscentias nostras vincamus, scientesque illud, *Non est nobis pugna adversus sanguinem et carnem, sed adversus principatus et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi* (Ephes. 6. 12), sic nos ipsos armemus: et cogitantes, non corpore circumdatos, adversus incorporeas cogi virtutes certare, muniamur armis spiritualibus. Propter hoc enim benignus Dominus, quia carne vestiti sumus, et est nobis adversus invisibiles virtutes certamen, invisibilia nobis præparavit arma, ut auxilio armorum naturæ adversarios expugnemus. Bene igitur fidentes armorum potentia, quod a nobis est asseramus, et poterimus hac spirituali armatura muniti, ipsam diaboli faciem ferire. Neque enim ferre poterit fulgorem qui inde egreditur, sed etsi conetur stare ex adverso, statim excæcabitur. Ubi enim continentia et honestas, aliarumque virtutum concursus, illuc et larga Spiritus gratia advolat. Quapropter Paulus dicebat: *Pacem sectemini cum omnibus, et sanctificationem* (Hebr. 12. 14). Purificemus igitur, obsecro, conscientias nostras, et extergamus mentem nostram: ut omni sordida cogitatione liberati, Spiritus gratiam nobis conciliemus, superemusque diaboli machinationes, ac mereamur ineffabilibus illis bonis frui, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLV.

Et movit illinc Abraham in terram versus africanam, et habitavit inter Cades, et inter Sur, et peregrinus fuit in Geraris (Gen. 20. 1).

1. Gaudeo, cum vos frequenter video ad concionem accurrere, ac magna cum voluptate doctrinam nostram suscipere; ideoque in dies majori alacritate pauperem hanc nostram et tenuem mensam vobis apponere studeo. Vestra enim ciborum immodica appetentia mensæ nostræ vilitatem obtegit, parvaque facit ut

magna appareant: id quod et in sensibilibus edulis videre licet. Nam sicut cum satiatos quis excipit convivis, licet magna sumptuosaque apponat fercula, illorum satietate minuitur appositorum lautitia; et magna nonnumquam nullius videntur momenti, eo quod convivæ absque edendi aviditate advenierunt. Ita contra si quis famelicos suscipiat et esurientes, licet illis tenuem proponat mensam, splendida tamcn illa apparebit convivis, multa cum voluptate atque aviditate apposita comedentibus. Sic et nos bene fidentes spirituali vestro appetitu, non gravamur pauperem et vilem hanc mensam vestræ caritati assidue apponere. Hoc et sapiens quidam dicebat: *Melius est convivium olerum cum caritate, quam bos de præsepio cum odio* (Prov. 15. 17): quo docet, caritatem aliter videre apposita, illiusque oculis vilia apparere ea quæ sumptuosa sunt, et parva quæ magna.

Auditoris benevolentia necessaria. — Quid igitur beatius nobis qui apud tot auditores, tamque ferventi et sollicita caritate præditos disserimus? Nihil enim tantopere dicenti necessarium est, ut auditoris benevolentia. Quandoquidem cum videt auditores fervere desiderio, firmatur et ipse, et magnum sæpe robur, ut ita dicam, accipit, sciens quanto sumptuosior mensam spirituales proponit, tanto majorem sibi copiam accedere. Secus enim se habent sensibilia, quam spiritualia. Illic enim mensæ largitas sumptum parit, et convivium exhibentis imminuit substantiam; hic autem omnino aliter, quanto plures sunt participes, tanto plus substantia nostra accrescit. Neque enim nostra dicimus, sed ea quæ in vestram utilitatem Dei gratia per suam benignitatem suppeditat. Age igitur, quia cum tanta alacritate et tanta lætitia ad audiendum acceditis, iterum jam lecta indagemus, et quod inde provenit lucrum percipiamus. Nam quia, secundum magnam illam exhortationem Christi dicentis, *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39), thesaurus magnus in Scripturis est reconditus, et in profundo latet: Idcirco scrutatione opus, ut cum didicerimus virtutem quæ in profundo occulta est, multam inde utilitatem decerpere queamus. Et enim propterea justorum omnium virtutes, Spiritus sancti gratia et dispensatione, in Scripturis sunt traditæ, ut nos continuam habentes doctrinam, ad æmulationem et imitationem justorum vitam nostram instituamus. Audiamus igitur divinam Scripturam, quid et hodie nobis de patriarcha narrare velit. 1. (Cap. 20) *Et movit, inquit, illinc Abraham in terram versus africanam, et habitavit inter Cades et inter Sur, et peregrinus fuit in Geraris.* Et movit, inquit, illinc. Unde movit? A loco ubi tabernaculum fixerat, ubi et universi Conditorum cum angelis suscipere ei concessum fuit. Illinc, inquit, cum movisset, *Peregrinus fuit in Geraris.*

Abrahæ modesta vivendi ratio. — Vide justorum vitæ rationem, quam contracta illis fuerit et minime supervacua suppellex: quomodo facile transmigrabant vitamque suam instituabant sicut peregrini et advenæ, et nunc hic, nunc illic tabernacula erigebant, quasi peregre degen-

tes; non sicut nos facimus, qui habitantes in aliena terra quasi in patria, domos extruimus splendidas, porticus et deambulatoria, et villas possidemus, et balnea paramus aliaque innumera. Sed vide quomodo justus substantiam suam in vernaculis tantum et pecoribus possidens, et nunquam in eodem loco persistens, aliquando quidem in Bethel figit tabernacula, aliquando autem apud quercum Mambre, aliquando in Ægyptum descendit, nunc autem in Geraris tabernaculum figit, et omnia facile sustinet, gratamque erga Dominum mentem per omnia manifeste declarat. Et post tantas promissiones quæ ei a Deo factæ erant, videns se in tantis versari difficultatibus, et in varias diversasque tentationes incidere, quasi adamas immotus persistit; piamque suam mentem ostendens, nullis obstaculis negligentior evadit. Vide enim et nunc, dilecte, qualis tentatio eum in Geraris invadit: et admirare fortitudinem et virtutem justi, quomodo quod omnibus intolerabile, et quod neque auribus suscipere quis vellet, hoc ipse sustinuit, non ægre ferens, neque exigens a Domino rationem eorum quæ fiebant, sicut plerique homines faciunt, hique innumeris peccatorum sarcinis pressi. Nam cum in difficultates quasdam inciderint, statim obmurmurant, et curiosius inquirunt, dicuntque: Quare hoc et hoc evenit? et quare hoc permissum est? At justus ille non sic: unde et illi amplius supernum auxilium est concessum. Hoc enim vere grati servi fuerit, ut nunquam curiosior sit in iis explorandis quæ a domino fiunt, sed in silentio et gratiarum actione suscipiat omnia.

2. Et animadvertite, quomodo etiam per illas ipsas quæ sequuntur tentationes justī virtus magis emicuit, Deo clarum illum per omnia ostendente. Nam sicut quando in Ægyptum descendit, ut ignotus et peregrinus, et nulli agnitus, subito magno cum honore inde redit: ita et nunc, cum peregrinus esset in Geraris, in ipsis quidem initiis quod suum erat fecit: postea vero tanto Dei subsidio munitus est, ut et rex et omnes qui in ea regione habitabant, omni studio ministrare justo studerent. 2. Dixit autem, inquit, Abraham de Sarra uxore sua, Soror mea est. Timuit enim dicere, Uxor mea est, ne forte occiderent eum viri civitatis propter illam. Vide quomodo a violentissimis affectionibus anima justī impugnetur, et timor eum incessat. Et quamvis prior timor, ne mulierem amittat, gravis fuerit, timor tamen mortis illum expulit. Ut enim hunc effugeret, sustinuit suis oculis videre, sociam vitæ suæ in regis manus incidere. Quam sit autem hoc toleratu difficile, sciunt qui uxores habent. Unde et sapiens quidam dicebat: *Plenus zelo furor viri ejus, non parcat in die judicii, nullo pretio mutabit inimicitias* (Prov. 6. 34. 35). Verum grave hoc et omnibus intolerabile, vide quomodo propter mortis metum ille tulit. Hoc sane et in corporalibus affectionibus contingere solet: nam quando duo morbi simul infestant corpus nostrum, unius incrementum tegit alium; et totos nos ille gravior dolor sibi vindicat, ita ut sæpe minorem dolorem a majori distracti non sentiamus. Eodem modo justus quoque

ille nunc videns urgere dolorem mortis, cætera omnia tolerabilia censebat.

Mors nihil est aliud quam commus.—Cæterum hæc audiens, dilecte, ne condemnes justum ob pusillanimitatem, quod mortem timuerit: sed potius admirare Conditoris universi erga nos benignitatem, quod mortem justis illis et sanctis tunc terribilem, nunc ita despiciendam dederit Christus, ut quam formidabant viri illi virtute clari, et tanta erga Deum fiducia freti, nunc derideant et juvenes, et teneræ virgines. Nihil enim aliud mors est, quam somnus et peregrinatio, atque transmigratio a deterioribus ad meliora. Mors enim Domini immortalitatem nobis donavit, et ut descendit in infernum, dissolvit ejus nervos, roburque destruxit: et quod antea terribile erat et implacabile, hoc nunc despiciendum dedit, adeo ut nonnulli exsiliant et festinent cum hinc est migrandum. Proinde et Paulus clamat, dicens: *Dissolvi et cum Christo esse multo melius* (Philipp. 1. 23). Verum hæc quidem nunc post Christi adventum, postquam confractæ sunt portæ inferni aeræ, postquam sol justitiæ ubique terrarum affulsit. Tunc autem terribilem adhuc habebat faciem, concutiebaturque justorum hominum illorum mentem: ideo et omnia alia leviter ferebant, etiam quæ intolerabilia esse videbantur. Hinc est quod et justus ille timens eorum, qui in Geraris habitabant, insidias, domicilium ibi habuerit, non ut uxorem, sed ut sororem secum habens; ita nunc in hac regione peregrinus degit. Et sicut cum in Ægyptum eum descendere permisit Deus, volens improbos illos et socordes discere justī virtutem: ita et hic tolerantiam suam exhibet Dominus, ut justī patientia in omnibus eluceat, fiatque Dei in ipsum benevolentia manifesta omnibus. *Misit autem Abimelech rex Gerarorum, ut acciperent Sarram.* Cogita hic, quæso, tempestatem cogitationum quam tulit justus videns uxorem suam abduci, et se nihil posse juvare eam. Silenter enim ferebat omnia, sciens fore ut se non despicere Dominus, sed acceleratum adhiberet subsidium. Admirabilis quoque Sarre amor est, quæ periculo mortis justum eripere voluit. Poterat enim ipsa detegendo factum, certam contumeliam effugere: sed pertulit omnia fortiter, ut viro salutem pararet. Et impletum est illud dictum, *Erunt duo in carnem unam* (Gen. 2. 24). Tanquam enim una essent caro, ita mutua salutis curam vicissim agebant, et tantam declarabant concordiam, quasi unum essent corpus et una anima. Audiant hæc viri, audiant et mulieres: et istæ quidem, ut eundem erga suos viros amorem declarent, nihilque aliud illorum præferant salutem: viri autem, ut erga uxores habeant benevolentiam, et quasi unam animam haberent et unum corpus essent, omnia faciant.

3. *Conjugalis concordia bonum.*—Hoc enim verum est conjugium, quando tanta inter eos est concordia, quando vinculo caritatis ita sunt concatenati. Sicut enim corpus nunquam a semetipso dissidet, neque anima adversus seipsam: ita virum et mulierem non convenit dissidere, sed unitos esse. Tunc enim bona in-

ἐκεῖ τὰς σκηνὰς ἐπηγύνοντο, καθάπερ ἐν ξένη διαγόντες· οὐ καθάπερ ἡμεῖς ποιοῦμεν, τὴν ξένην ὡς πατρίδα οἰκούντες, καὶ οἰκίας οἰκοδομοῦντες λαμπράς, καὶ στοὰς καὶ περιπάτους, καὶ ἀγροὺς κεκτημένοι, καὶ λουτρὰ κατασκευάζοντες, καὶ ἔτερα μυρία. Ἀλλ' ὅρα τὸν δικαίον καὶ ἐν τοῖς οἰκογενεῖσι μόνους καὶ τοῖς ποιμνίοις τὴν οὐσίαν ἅπασαν κεκτημένον, καὶ οὐδαμοῦ ἱστάμενον, ἀλλὰ ποτὲ μὲν εἰς τὴν Βεθλὴν τὴν σκηνὴν πηγνύντα, ποτὲ δὲ παρὰ τὴν ὀρὺν Μαιμδρῆ, καὶ ποτὲ μὲν εἰς Αἴγυπτον κατιόντα, νυνὶ δὲ ἐν Γεράροις κατασκηνοῦντα, καὶ πάντα μετ' εὐκολίας ὑπομένοντα, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τὴν πρὸς τὸν οἰκίαν Δεσπότην διὰ πάντων σαφῶς ἐπιδεικνύμενον. Καὶ μετὰ τούτους ἀποσχέσεις καὶ ἐπαγγελίας τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν γεγενημένας, ὁρῶν ἑαυτὸν τούτοις περιστάσεσι κυκλοῦμενον, καὶ ποικίλοις καὶ διαφόροις πειρασμοῖς ἐμπιπτόντα, καθάπερ ἀδάμας τις ἀπερίτρεπτος εἰσὶναι, τὴν φιλόθεον αὐτοῦ γνώμην δεικνύς, καὶ οὐδενὶ τῶν ἐν τῇ μέσῃ κυλωμάτων κωδρότερος γινόμενος. Ὅρα γὰρ καὶ νῦν, ἀγαπητέ, ὅς αὐτὸν πειρασμὸς εἰς τὰ Γεράρα καταλαμβάνει, καὶ θαύμασον τοῦ δικαίου τῆς ἀρετῆς τὴν ἀνδρείαν, [458] ὅπως τὸ πᾶν ἀφόρητον, καὶ ὃ οὐδὲ ἀκοῇ τις παραδέξασθαι ἀνάσχοιτο, τοῦτο οὗτος ὑπέμεινεν, οὐ δυσχεραίνων, οὐδὲ ἀπαύτων εὐθύνας τῶν γινόμενων τὸν Δεσπότην, καθάπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ποιοῦσι, καὶ ταῦτα μυρίοις ἀμαρτημάτων φορτίοις πιεζόμενοι· ἐπειδὴν δυσχερεῖσι τισι περιπέσωσιν, εὐθὺς πολυπραγμονοῦντες καὶ περιεργαζόμενοι λέγουσι· Διὰ τί τοῦ καὶ τὸ συνέβη; καὶ τίνος ἕνεκεν τὸδε συνεκλήθη; Ἀλλ' οὐχ ὁ δίκαιος οὗτος· δι' ὃ καὶ κλεινός ἀπῆλαυσε τῆς ἀνωθεν βοῆς. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς εὐγνώμονος οἰκέτου, μηδὲν τῶν ὑπὸ τοῦ Δεσπότης γινόμενων πολυπραγμονεῖν, ἀλλὰ σιγῇ πάντα καταδέχεσθαι, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐχαριστίας.

β'. Καὶ σκόπει, πῶς καὶ δι' αὐτῶν τῶν παρακολουθούντων πειρασμῶν ἢ τοῦ δικαίου ἀρετὴ μᾶλλον ἐξέλαμπε, τοῦ Θεοῦ φανερὸν αὐτὸν διὰ πάντων δεικνύντος. Ὅσπερ γὰρ ἦν ἡμεῖς εἰς τὴν Αἴγυπτον κατήλθεν, ὡς ἀγνωστός καὶ ξένος· καὶ οὐδενὶ γνῶριμος, ἀθρόον μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς ἐκεῖθεν ἐπανῆε· οὕτω καὶ νῦν παροικῆσας ἐν Γεράροις, ἐν μὲν τοῖς προοιμίσι τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιδείκνυνται· μετὰ δὲ ταῦτα τούτοις ἀπολαύει τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συμπαιγνίας, ὡς καὶ τὸν βασιλεῖα, καὶ τοὺς αὐτοὺς πάντας οἰκούντας, περὶ τὴν θεραπείαν τοῦ δικαίου πᾶσαν ἐπιδείκνυσθαι τὴν σπουδὴν. Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἀδραῖμ περὶ Σάρρας τῆς γυναῖκος αὐτοῦ· Ἀδελφὴ μου ἐστίν. Ἐροδῆθη γὰρ εἰπεῖν, οἱ Γενεὶ μου ἐστὶ, μή ποτε ἀποκτείνωσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τῆς πόλεως δι' αὐτήν. Ὅρα πῶς ὑπὸ τυραννικωτάτων παθῶν ἐπολιορκεῖτο ἢ τοῦ δικαίου ψυχῇ, καὶ ὁ φόβος αὐτὸν ἐξωθεῖτο. Ἀλλὰ καίτοι σφόδρα χαλεπὸν ὄντα τὸν πρότερον φόβον, τὸν τῆς προδοσίας τῆς γυναῖκος, παρωθεῖτο ὁ τοῦ θανάτου φόβος. Ἵνα γὰρ τοῦτον διαφύγῃ, ὑπέμεινεν ὁρᾶν τοῖς οἰκείοις ὀφθαλμοῖς τὴν κοινωνίαν αὐτῷ τοῦ βίου ὑπὸ ταῖς τοῦ βασιλέως χειρὶ γενομένην. Ὅσον δὲ τοῦτο ἐστὶν ἀφόρητον, ἴσασιν ὅσοι γυναῖκας ἔχουσιν. Διὰ πρῶτον καὶ σοφῶς τις εἶπε· Μεσότης ὅμιλος θυμὸς ἀνδρός αὐτῆς· οὐ φείσεται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, οὐκ ἀνταλλάσσεται οὐδενὸς λύτρου τὴν ἔχθραν. Ἀλλὰ τὸ βαρὺ τοῦτο καὶ πᾶν ἀφόρητον ὅρα πῶς διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γενναίως ὁ δίκαιος ἠνέχετο. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν σωματικῶν παθῶν συμβαίνειν ἔθος· ἐπειδὴν γὰρ δύο κατὰ ταῦτ' πάθη πολιορκῇ τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον, ἢ τοῦ ἐνὸς ἐπίτασις ἀποκρούπει τὸ ἕτερον, καὶ ὅλοι τῆς δόξης ἐκείνης γινόμεθα, καὶ πολλάκις οὐδὲ ἀίσθησιν τοῦ ἑτέρου

λαμβάνομεν, τῆς πολλῆς δόξης περισπώσης ἡμᾶς, καὶ οὐκ ἀφείσης τοῦ ἡλάττονος πάθους πείραν λαβεῖν. Τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ δίκαιος οὗτος νῦν ὀρῶν τοῦ θανάτου τὸν φόβον ἐπιχειμενόν, πάντα τὰ λοιπὰ φορητὰ ἔχειτο. Ἀλλὰ ταῦτα ἀκούουσιν, ἀγαπᾶται, ἢ καταγνῶς τοῦ δικαίου μικροψυχίαν, εἰ τὸν θάνατον ἐδεόξαι· ἀλλὰ θαύμασον τοῦ πάντων ἡμῶν Δεσπότης τὴν ὑπερβάλλουσαν περὶ ἡμᾶς φιλανθρωπίαν, ὅτι τὸν θάνατον τὸν τοῖς δικαίοις ἐκείνοις καὶ ἁγίοις τότε φοβερὸν, τοῦτον νῦν εὐκαταφρόνητον εἰργάσατο ὁ Χριστὸς, καὶ ὃν ἐδεόξαισαν οἱ ἑνάρτοι ἐκεῖνοι καὶ τούτῃ παρῶντιαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐσχολότες, τοῦτον νῦν καταγελῶσι· καὶ νέοι καὶ κόραι ἀπαλαί. Οὐδὲ γὰρ θάνατός [459] ἐστὶ λοιπὸν, ἀλλ' ὕπνος καὶ ἀποδημία, καὶ μετὰ τῆς ἀπὸ τῶν χειρόνων ἐπὶ τὰ βελτίω. Ὁ γὰρ θάνατος τοῦ Δεσπότης τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν ἔδωκ' ἔσχατο, καὶ κατελθὼν εἰς τὸν ᾗδην ἐξέλυσε αὐτοῦ τὰ νύερα, καὶ τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ καθεῖλε· καὶ τὸν φοβερὸν πρὸ τούτου καὶ ἀμελίκτον, τοῦτον οὕτως εὐκαταφρόνητον εἰργάσατο, ὡς καὶ ἐπιτηδὼν τινος καὶ ἐπείγεσθαι πρὸς τὴν ἐντεῦθεν μετὰστασιν. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος βοᾷ λέγων, Τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι πολλῷ μᾶλλον κρείσσον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν νῦν μετὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, μετὰ τὸ συγκαταβεῖναι τὰς πύλας τὰς χαλκὰς, μετὰ τὸ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης τὸν ἥλιον τῆς δικαιοσύνης ἐκλάμψαι. Τότε δὲ ἐτι φοβερὸν εἶχε τὴν πρόσφιν, καὶ κατέσπευε τῶν δικαίων ἐκείνων ἀνδρῶν τὴν διάνοιαν· διὰ καὶ πάντα τὰ ἄλλα κούφως ἔφερον, καὶ ἀφόρητα ἐτύγγανεν ὄντα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ δίκαιος οὗτος φοβούμενος τῶν ἐν Γεράροις οἰκούντων τὴν ἐπιβουλὴν, οὐχ ὡς γυναῖκα, ἀλλ' ὡς ἀδελφὴν ἐπαγόμενος, οὕτω τὴν ἐνταῦθα παροικίαν ποιεῖται. Καὶ καθάπερ εἰς τὴν Αἴγυπτον κατελθεῖν αὐτὸν συνεχώρησεν ὁ Θεός, βουλόμενος καὶ τοὺς ἀγνώμονας, ἐκείνους καὶ ἀναίσθητους τοῦ δικαίου μαθεῖν τὴν ἀρετὴν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν οἰκίαν μακροθυμίαν ἐπιδείκνυνται ὁ Δεσπότης, ἵνα καὶ τοῦ δικαίου ἡ ὑπομονὴ διὰ πάντων ἐκλάμψῃ, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν εὐνοία πᾶσι κατάδηλος γένηται. Ἀπέστειλε δὲ Ἀδριμέλεχ ὁ βασιλεὺς Γεράρων, λαβεῖν τὴν Σάρραν. Ἐννῆσόν μοι τὸν χεῖμῶνα τῶν λογισμῶν, ὃν ὑπέμεινεν ὁ δίκαιος ὀρῶν αὐτοῦ τὴν γυναῖκα ἀπαγομένην, καὶ οὐδὲν δυνάμενος ἐπαμύναι. Σιγῇ γὰρ ἅπαντα ἔφερον, εἰδὼς ὅτι· οὐ περιόφεται αὐτὸν ὁ Δεσπότης, ἀλλὰ ταχέως παρέξει τὴν συμμαχίαν. Καὶ τῆς Σάρρας δὲ θαυμάσιος ἐστὶ τὴν πολλὴν φιλοστοργίαν, πῶς τοῦ κινδύνου τοῦ θανάτου τὸν δικαίον ἐξαρπάσει βουλομένη· ἐξῆν γὰρ αὐτὴν ἐκκαλύψασαν τὸ δρᾶμα, διαφυγεῖν τὴν ὁμολογουμένην ὕδριν· ἀλλ' ὑπέμεινεν ἅπαντα γενναίως, ἵνα τῇ δικαίᾳ τὴν σωτηρίαν πραγματευέσθαι. Καὶ ἐπληροῦτο ἐκεῖνο τὸ εἰρημένον, ὅτι Ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. Ὅσπερ γὰρ μία σὰρξ ὄντες, οὕτω τῆς ἀλλήλων σωτηρίας ἐκῆδοντο, καὶ τούτῃ ἐπεδείκνυντο τὴν ὁμόνοιαν, ὡς ἐν σῶμα τυγχάνοντες καὶ μία ψυχῇ. Ταῦτα ἀκούεωσαν ἄνδρες, ἀκούεωσαν γυναῖκες· γυναῖκες, ἵνα τούτῃ περὶ τοὺς ἄνδρας τὴν φιλοστοργίαν ἐπιδεικνύωσι, καὶ μηδὲν ἕτερον προτιμῶσι τῆς ἐκείνων σωτηρίας· καὶ ἄνδρες, ἵν' οὕτω πολλὴν τὴν περὶ αὐτὰς εὐνοίαν ἔχωσι, καὶ ὡς μίαν ψυχὴν κεκτημένοι καὶ ἐν σῶμα ὄντες, οὕτω πάντα διαπραττεύωνται.

γ'. Τοῦτο γὰρ ἀληθὲς συνοικεῖσιν, ὅταν τούτῃ ἐν αὐτοῖς πολιτεύηται συμφωνία, ὅταν τούτοις ἢ ὁ σύνδεσμος, ὅταν οὕτως ὡς τῇ ἀγάπῃ συνεσφιγμένοι. Καθάπερ γὰρ σῶμα πρὸς ἑαυτὸ οὐκ ἂν ποτε διαστασιάσειεν, οὐδὲ ψυχὴ πρὸς ἑαυτήν· οὕτως ἄνδρα καὶ γυναῖκα οὐ δια-

^a Quinque mss. τούτου νῦν καταγελῶσι.

στασιάζειν, ἀλλ' ἠνώσθαι χρεΐ. Τότε γὰρ καὶ τὰ μυρία αὐτοῖς ἀγαθὰ ἐπιβρέσσει δυνήσεται. Ὅπου γὰρ ὁμόνοια τοσαύτη, ἐκεῖ πάντων τῶν ἀγαθῶν ἡ σύνοδος, ἐκεῖ ἡ εἰρήνη, ἐκεῖ ἡ ἀγάπη, ἐκεῖ ἡ [460] εὐφροσύνη ἡ πνευματικὴ· οὐδαμοῦ πόλεμος, οὐδαμοῦ μάχη, οὐδαμοῦ ἔχθρα καὶ φιλονεικία· ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐκποδῶν γίνονται, τῆς βίτης τῶν ἀγαθῶν, τῆς ὁμονοίας λέγω, ταῦτα πάντα ἀφανίζουσιν. Ἀπέστειλε δὲ Ἀδιμέλεχ βασιλεὺς Γεράρων, καὶ ἔλαβε τὴν Σάρβαν. Καὶ εἰσῆλθεν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀδιμέλεχ ἐν ὕπνῳ τὴν νύκτα, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ σὺ ἀποθνήσκεις περὶ τῆς γυναικὸς, ἥς ἔλαβες· αὕτη δὲ ἐστὶ συνφεκτικὴ ἀνδρὶ. Ὅρα Θεοῦ φιλανθρωπίαν· ἐπειδὴ εἶδε τὸν δίκαιον διὰ τὸν τοῦ θανάτου φόβον γενναίως ἐνεγκόντα τῆς Σάρβας τὴν ἀφαιρεσιν, καὶ τὸν βασιλέα ὡς ἀδελφὴν τοῦ δικαίου οὕτως αὐτὴν ἀγόμενον, λοιπὸν τὴν οἰκίαν πρόνοιαν ἐπιδείκνυται, ὁμοῦ καὶ τὸν δίκαιον περιφανέστερον ἀποδεικνύς, καὶ τὴν Σάρβαν τῆς βέβρωτος ἐλευθερῶν, καὶ τὸν βασιλέα ἀπαλλάττον τῆς παρανομίας. Καὶ εἰσῆλθεν ὁ Θεὸς πρὸς Ἀδιμέλεχ ἐν ὕπνῳ τὴν νύκτα. Κατ' αὐτόν, φησί, τὸν τοῦ ὕπνου καιρὸν ἐξαρπάσαι αὐτὸν βουλούμενος τῆς παρανομίας, ἐνέθηκεν αὐτοῦ τῇ διανοίᾳ τὴν γνῶσιν, καὶ τὰ λαθάνοντα αὐτῷ εἰς φῶς ἤγαγε, καὶ πολὺν τὸν φόβον αὐτῷ ἐπέτεινε, τὸν θάνατον ἀπειλήσας. Ἀποθνήσκεις γὰρ, φησί, περὶ τῆς γυναικὸς, ἥς ἔλαβες· αὕτη δὲ ἐστὶ συνφεκτικὴ ἀνδρὶ. Ἀδιμέλεχ δὲ οὐχ ἠψατο αὐτῆς. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένετο, ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία ἡ εἰς τὸν πατριάρχην εἰς ἔργον ἐξέλθῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ βραχέος ὑπέσχετο αὐτῷ τὸν Ἰσαὰκ τευχθήσθαι, ἐγγὺς δὲ λοιπὸν ὁ καιρὸς ἦν, ἐν ᾧ οὐκ ἠμύνηται τι τῇ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίᾳ, τοσοῦτον φόβον τῷ Ἀδιμέλεχ ἐπιτίθησιν, ὥς καταπληχθέντα αὐτὸν μὴ τολμήσαι ἐπαφῆσθαι τῆς Σάρβας. Διὰ γὰρ τοῦτο προσέθηκεν ἡ θεία Γραφή, ὅτι Ἀδιμέλεχ οὐχ ἠψατο αὐτῆς· ἀλλὰ καὶ ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ τολμήματος, καὶ φησί, Κύριε, ἔθνος δίκαιον καὶ ἀγνοοῦν ἀπολεῖς; Μὴ γὰρ αὐτοῦ εἰδώς, φησί, γυναῖκα οὖσαν αὐτὴν, τοῦτο πεποίηκα; μὴ γὰρ ἀδικῆσαι βουλούμενος τὸν ξένον; μὴ γὰρ ὡς γυναῖκα ἀφαιρούμενος; Ὡς ἀδελφὴν μέλλων λαμβάνειν τοῦτο διεπραξάμην, νομίζων καὶ ταύτῃ τιμῆσαι καὶ αὐτόν. Ἔθνος οὖν ἀγνοοῦν καὶ δίκαιον ἀπολεῖς; Μετὰ τοῦ δικαίου, φησί, πεποιητότα με τὸ ἐπιχείρημα ἀπολεῖς; Εἶτα σαφέστερον ποῖον ὕπερ εἶλες, φησὶν· Οὐκ αὐτὸς μοι εἶπεν, ὅτι Ἀδελφὴ μου ἐστὶ, καὶ αὕτη μοι εἶπεν, ὅτι Ἀδελφὸς μου ἐστὶ; Σκόπει πῶς εἶχον τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν συμφωνίαν. Καὶ αὐτὸς, φησί, τοῦτό μοι εἶπε, καὶ αὕτη συνέθετο τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις. Ἐν καθαρῇ καρδίᾳ, καὶ ἐν δικαιοσύνῃ χειρῶν ἐποίησα τοῦτο, φησὶν· οὐχ ὥσπερ παράνομόν τι μέλλων διαπράττεσθαι, ἀλλ' ὡς νενομισμένον καὶ ἀκόλουθον, καὶ οὐδεμίαν ἔχον μέμψιν τοῦτο πεποίηκα. Τὶ οὖν ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης; Εἶπε δὲ αὐτῷ ὁ Θεὸς καθ' ὕπνον· Ὅρα πόση συγκαταβάσει κέχρηται ὁ τῶν δυνάμεων Δεσπότης, τὴν οἰκίαν ἀγαθότητα διὰ πάντων ἐπιδεικνύμενος. Κἀγὼ ἔγνων, φησὶν, ὅτι ἐν καθαρῇ καρδίᾳ ἐποίησας τοῦτο. Οἶδα, φησὶν, ὅτι αὐτοὶ τοῦτο τὸ δῶμα κατεσκεύασαν, καὶ ὅτι [461] ἀπατηθεὶς τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις τοῦτο πεποίηκας· καὶ διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ διὰ τὴν ἀπάτην ἐκείνων ἀμάρτης. Ἐρεσάμην, τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν σε εἰς ἐμέ. Πολλὴ τοῦ βήματος ἡ συγκατάβασις, μέγιστη τοῦ Δεσπότης ἡ φιλανθρωπία. Εἰς ἐμέ, φησὶν, ἐμελλεν ἀνατρέχειν τὸ ἀμάρτημα. Καθάρτε γὰρ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν τις εἰς τινα τῶν οἰκετῶν πολλῆς ἀπολαύοντα τῆς τιμῆς

^a Septem mss. ὡς καταπληχθέντα.

παρὰ τοῦ Δεσπότης ὑβριστικὸν τι διαβῆ, οἰκίαν ἡγείται τὴν ὕβριν ὁ Δεσπότης, καὶ φησιν· Ἐμὲ ὑβρίσας δι' ὧν τὸν ἐὼν οἰκέτην οὕτω διέθρηξας· καὶ γὰρ τὰ εἰς ἐκεῖνον γινόμενα εἰς ἐμέ διαβαίνει· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης, Ἐρεσάμην σου, φησί, τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν σε εἰς ἐμέ. Ἐμοί, φησὶν, οἰκέται τυγχάνουσι, καὶ οὕτως αὐτῶν ποιούμεαι πολλὴν τὴν κηδεμονίαν, ὅτι οἰκείουμαι τὰ εἰς αὐτοὺς γινόμενα, καὶ τε ἀγαθὰ ἦ, καὶ τε ἐναντία· Ἐνεκεν τοῦτο οὐκ ἀφῆκα σε ἀφαισθαι αὐτῆς. Ἐπειδὴ πολὺ αὐτῶν κηδομαι, τοῦτο εἰδώς ὅτι ἐξ ἀγνοίας μέλλεις τὴν ὕβριν αὐτοῖς ταύτῃ ἐπάγειν, Ἐρεσάμην σου, τοῦ μὴ ἀμαρτεῖν σε εἰς ἐμέ. Μὴ δὲ ἀπλῶς ὡς ἐν τῶν τυγνόντων πρόσεχε τῷ ἀνδρὶ, ἀλλὰ μάνθανε ὅτι τῶν ἐμοὶ περισπουδάζων ἐστὶ, καὶ τῶν πολλὴν ἐχόντων πρὸς ἐμέ τὴν οἰκείωσιν. Ἀπόδος τοίνυν τὴν γυναικα τῷ ἀνθρώπῳ, ὅτι προσητής ἐστὶ, καὶ προσεύξεται περὶ σοῦ, καὶ ζήσῃ. Ὅρα πῶς τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου ἐκκαλύπτει· καὶ προφήτην αὐτὸν καλεῖ, καὶ μονοουχὶ παρασκευάζει τὸν βασιλέα ἱκέτην αὐτοῦ γενέσθαι. Προσεύξεται γὰρ περὶ σοῦ, καὶ ζήσῃ, φησὶν. Ἐκεῖνος μὲν οὖν, δεδοικώς τὸν παρὰ σοῦ θάνατον, τὸ δῶμα τοῦτο κατεσκεύασε, καὶ μονοουχὶ συνεπράξε πρὸς τὴν τῆς Σάρβας ὕβριν· γίνωσκε δὲ ὅτι αἱ παρ' ἐκείνου προσευχαὶ τὴν ζωὴν σοι παρέξουσιν. Εἶτα ἵνα μὴ τῇ ἐπιθυμίᾳ φλεγόμενος, καὶ ὑπὸ τοῦ κἀλλους τῆς Σάρβας ἠττομένους, ἑλκτον^b φροντίσει τὸν προσταττομένον, ἐπιτείνει τὸν φόβον, καὶ τὴν τιμωρίαν ἐπαγγέλλεται μείζονα ἐπάξειν. Εἰ γὰρ μὴ ἀποδίδως, φησί, γνώθι ὅτι ἀποθανῇ σὺ τε καὶ πάντα τὰ σά. Οὐ μόνον αὐτὸς τῆς παρακοῆς, φησὶν, ὀφέξει τὴν τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ σά διὰ σὲ θάνατος καταλήψεται. Διὰ τοῦτο δὲ κατὰ τὸν τῆς νυκτὸς καιρὸν ταῦτα ἅπαντα ὁ Θεὸς αὐτῷ διελέγετο, ἵνα μετὰ ἡσυχίας δεξιόμενος τὴν παραίνεσιν, μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου τὸ προσταθὲν εἰς ἔργον ἀγάγῃ. Εὐθέως γὰρ ὁρθρίσας Ἀδιμέλεχ, φησὶν, ἐκάλεισε τοὺς παῖδας αὐτοῦ, καὶ ἐλίλιψε πάντα τὰ ῥήματα ταῦτα εἰς τὰ ὦτα αὐτῶν.

δ. Ὅρα πῶς κήρυξ γίνεται λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς, καὶ πᾶσιν αὐτὸν κατὰ ἄλλον ποιεῖ. Καλέσας γὰρ, φησί, πάντας τοὺς παῖδας αὐτοῦ, διηγῆσθε πάντα τὰ πρὸς αὐτὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ δηλωθέντα, ἵνα πάντες γνῶσι καὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν τὴν εὐνοίαν, καὶ τῆς προνοίας ἥς ἀξιοῦται παρὰ τοῦ Δεσπότης διὰ τὴν τῶν τρόπων ἀρετὴν. Ἐροθήθησαν δὲ πάντες οἱ ἀνθρώποι σφόδρα. Εἶδες πῶς οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τῆς μεταναστάσεως ἐποίειτο ὁ δίκαιος; Εἰ γὰρ ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς προτέρας ἔμενε, πόθεν εἶχον ἅπαντες οἱ ἐν Γεράροις γινῶναι, ὅσος ὁ δίκαιος ἀπολαύει τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας; [462] Ἐροθήθησαν δὲ πάντες οἱ ἄνθρωποι σφόδρα. Ποῶς αὐτῶν φόβος κατεσκεδάσθη, περὶ τοῦ παντὸς ἡγωνίσαν. Εἶτα, Ἐκάλεισε, φησὶν, Ἀδιμέλεχ τὸν Ἀβραάμ. Ἐννοεῖ μοι μεθ' ὅσης λοιπὸν τῆς περιφανείας ὁ δίκαιος εἰσάγεται πρὸς τὸν βασιλέα, ὁ πρὸ μικροῦ παρ' αὐτοῦ εὐκαταφρόνητος νομιζόμενος, καὶ καθάρτε ἀλήτης καὶ ξένος. Ἀθρόον πάντων συνδραμόντων καλεῖται ὁ πατριάρχης οὐδὲν τούτων εἰδώς τέως, καὶ ἐμάνθανε λοιπὸν παρ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ δι' αὐτὸν εἰς ἐκεῖνον γεγενημένα. Εἶπε γὰρ αὐτῷ· Τὶ τοῦτο ἐποίησας ἡμῖν; τί ἡμάρτομεν εἰς σέ, ὅτι ἐπήγαγες ἐπ' ἐμὲ καὶ αἱ τὴν βασιλείαν μου ἀμαρτίαν μεγάλην; Ἐργον, ὃ οὐδέ τις ποιήσει, ἐποίησας ἡμῖν. Τὶ ἐνιδὼν ἐποίησας τοῦτο; Διὰ τί, φησὶ, τοσαύτη με περιβαλεῖν ἀμαρτίᾳ ἡβουλήθης; τίνας ἐνεκεν, καὶ τί ἐνοήσας τοῦτο πεποίηκας; Ὅρα πῶς διὰ τῶν οἰκείων ῥημάτων δείκνυσιν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπειλήν τὴν εἰς αὐτὸν γεγεννημένην. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Εἰ μὴ ἀποδίδως, ἀποθανῇ σὺ καὶ πάντα τὰ

^b Savil. et quidam mss. καὶ τοῦ κἀλλους τῆς Σάρβας διος γενομένου, ἑλκτον.

^c Quidam mss. τοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμῶς.

finita ipsis affluere poterunt. Nam ubi concordia, ibi bonorum confluxus, ibi pax, ibi caritas, ibi spiritualis letitia: nullum bellum, nulla rixa: nusquam inimicitiae et contentio: sed haec omnia e medio tolluntur per concordiam, bonorum omnium radicem, quae omnia illa simul abolet. 2. *Misit autem Abimelech rex Gerardum, et accepit Sarram. 3. Et intravit Deus ad Abimelech in somno* ¹ noctu, et dixit: *Ecce tu morieris propter mulierem, quam abstulisti: ista autem contubernalis est viro.* Vide Dei clementiam: quia vidit justum propter metum mortis Sarram sibi ablatae esse fortiter ferre, et regem eam ut sororem justu abducere, suam demum declarat providentiam, justum quoque illustriorem reddit, et Sarram ab injuria, regem vero a peccato liberat. *Et intravit, inquit, Deus ad Abimelech in somno noctu.* Per ipsum, inquit, somni tempus eripere eum volens ab iniquitate, dedit menti ejus scientiam et occulta manifestavit, multumque metum auxit interminando mortem. *Morieris enim, inquit, propter mulierem, quam abstulisti: ista autem contubernalis est viro.* 4. *Abimelech autem non tetigerat illam.* Haec autem omnia facta sunt, ut Dei promissio facta patriarchae impleteretur. Enimvero quia paulo antea ipsi promiserat Isaac esse nasciturum, et prope aderat tempus: ut ne quid officeret promissioni Dei, tantum timorem in Abimelech inmisit, ut percussus animo Sarram attingere non auderet. Propter hoc enim adiecit divina Scriptura: *Abimelech non tetigerat illam*: sed et de facinore se defendit ac dicit: *Domine, gentem justam et ignorantem perdes?* Numquid sciens, inquit, uxorem ejus esse, hoc feci? numquid injuria peregrinum afflicere volens? numquid ut uxorem ejus auferens? Ut sororem eam accepturus hoc egi, ratus hoc nomine et hunc et illam honorari. *Gentem igitur, justam et ignorantem perdes?* mene justu officio functum perdes? Deinde clarius asserens quod dicebat, inquit: 5. *Nonne ipse mihi dixit, Soror mea est, et ipsa mihi dixit, Frater meus est?* Vide cum quanto consensu et concordia hoc egerint. Et ipse, inquit, hoc mihi dixit, et ipsa adstipulata est dictis ejus. *In corde puro, et in justitia manuum feci hoc, inquit, non ut iniquam rem facturus, sed ut legitimam et licitam irreprehensibilemque feci.* Quid igitur benignus Dominus? 6. *Dixit autem ei Deus in somno.* Vide quomodo se attemperat omnium Dominus, suam bonitatem per omnia declarans. *Et ego scio quod corde puro hoc feceris.* Scio, inquit, ipsos hanc fabulam commentos esse, et te deceptum eorum dictis hoc fecisse: ob hoc, ut ne per deceptionem hanc pecces, *Peperci tibi, ne tu peccares in me.* Magna verbi est attemperatio, maxima Domini est clementia. In me, inquit, reductum erat peccatum.

Qui colit servos Dei, Deum colit. — Nam sicut in hominibus cum quis aliquem domesticum in multo honore apud dominum suum injuria quadam afflicti,

¹ Hae voces, *in somno*, hic et infra desunt in Savilio et in aliquot Mss.; sed habentur in Morel. et alijs, atque etiam in Bibliis.

² Cohalin. omittit verba, *Mene justu officio functum perdes?*

sibi injuriam factam putat dominus, et dicit: *Mihi injuriam fecisti per ea quibus a te domesticus injuria est affectus: ea enim quae in illum committuntur, in me transeunt: eodem modo et bonus Dominus, Peperci tibi, inquit, ut ne peccares in me.* Mei, inquit, famuli sunt, et adeo mihi commendati, ut mihi fieri existimem quaecumque illis sunt, sive bona sint, sive non bona: *Propterea non dimisi te, ut tangeres eam.* Quoniam magnam eorum curam gero, sciens quod per ignorantiam hanc eis contumeliam facturus eras, *Peperci tibi, ut ne peccares in me.* Ne simpliciter ut quempiam vulgarium respicias hunc virum: sed disco eum ex numero illorum esse, quorum ego maximam curam gero, et qui peculiariter mei sunt. 7. *Redde igitur uxorem viro, quia propheta est, et orabit pro te, et vives.* Vide quomodo virtutem justu detegit: prophetam ipsum vocat, et propemodum efficit, ut rex supplicem se ei praebet. *Orabit enim pro te, et vives.* Ille etenim, inquit, veritus ne occideretur a te, hanc comœdiam iustruxit, et quasi cooperatus est in contumeliam Sarrae: scias autem illius preces vitam tibi praebituras esse. Deinde ut ne concupiscentia flagrans, et pulchritudine Sarrae victus, mandata contemnat, immittit et timorem, et majorem penam minatur se inducturum. *Quod si non dederis, inquit, scias quod morieris tu et omnia tua.* Non solum tu inobedientiae poenam lues, sed et omnia tua propter te mors perdet. Ob hoc autem per tempus noctis haec omnia Deus ei loquitur, ut in quiete accepta admonitione, magno timore imperata faciat. 8. *Nam Statim, inquit, mane surgens Abimelech vocavit pueros suos, et loquutus est omnia verba haec in aures eorum.*

4. Vide quomodo rex fit praeceptor virtutis justu, et eum omnibus manifestum reddit. Vocatis enim, inquit, omnibus pueris suis, narravit omnia sibi a Deo manifestata, ut omnes scirent et Dei erga illum benevolentiam, et quantum Deo curae esset propter ipsius mores et virtutem. *Timuerunt autem omnes homines valde.* Vidisti quomodo non frustra et absque causa toties transmigrabat justus? Nam si in tabernaculo suo primo mansisset, unde potuissent Gerariti omnes scire quantam justus apud Deum haberet fiduciam? *Timuerunt autem omnes homines valde.* Magnus in eos timor inmissus de rerum summa faciebat anxios. Postea sequitur: 9. *Vocavit Abimelech Abrahamum.* Considera in quanta gloria justus postea apud regem agit, qui paulo antea ab omnibus despectui habebatur, quasi erro et peregrinus. Igitur cum omnes convenissent, vocatur statim patriarcha, qui nihil horum sciebat, didicique postea a rege ipso, quare propter se a Deo illi facta erant. *Dixit enim ei: Quare hoc fecisti nobis? quid peccavimus in te, quod induxisti super me et super regnum meum peccatum magnum? Rem, quam nullus faceret, fecisti nobis.* 10. *Quid videns fecisti hoc? Quare in tantum, inquit, voluisti me incidere peccatum? cur et quid cogitans hoc fecisti? Vide quomodo per verba sua indicat minas, quae a Deo sibi sunt factae. Quoniam enim dixerat ei, Quod si non reddideris, morieris tu et omnia tua: hoc ipsum interpretans*

Abimelech dicit : *Quid peccavi in te , quod induxisti super me et super regnum meum peccatum magnum ? Numquid solus pœnæ eram daturus ?* Omne regnum meum simul perdendum erat ex deceptione quam fecisti. *Quid vidisti ut hoc faceres ?* Considera hic, dilecte, fusti prudentiam, quomodo satisfactionis loco in agnitionem Dei illos introducat. 11. *Dixi enim, inquit, Num forte non est timor Dei in loco isto, meque occident propter uxorem (a) ?* Quasi diceret, Valde mecum anxius fui, ne forte eo quod adhuc erroribus tenemini, nulla vobis justitiæ cura sit : propter hoc simulavi, vobis parcens, ut ne, si intelligeretis eam uxorem meam fuisse, capti ejus amore occidere me tentaretis. Vide quomodo per pauca illa verba illos carpat, et simul doceat oportere eum qui Deum in mente habet, nihil iniquum agere, sed vigilem illum oculum timere, et ob pœnam, quæ ab illo imminet, multam justitiæ curam gerere. Postea volens pro se defensionem afferre, Ne putetis, inquit, me etiam sic mentitum esse. 12. *Etenim soror mea est ex patre, sed non ex matre ; data autem mihi est in uxorem.* Quia eundem patrem vocat, inquit, quem et ego ; ideo et sororem ipsam vocavi. Ne igitur condemnatis me. Nam etsi metus mortis in hanc me necessitatem coegerit, et quia timui ne forte propter eam me occideretis, ipsam autem in vita conservaretis : attamen neque sic est mendacium quod a me dictum est. Vide quam diligenter agit justus, ut monstret se neque in hoc mentitum. Et ut omnia, inquit, diligenter a me sciatis, audite et consilium, quod inter nos inivimus, 13. *Quando eduxit me Deus de domo patris mei.* Considera, obsecro, hic magnam justî sapientiam. quomodo in serie narrationis docet eos, se a principio fuisse peculiariter addictum Deo, et Deum se a domo sua evocavisse, et in eum locum duxisse ; ut sciat rex, ex eorum numero esse Abrahamum qui magnam in Deo habent fiduciam. *Quando, inquit, eduxit me Deus ex domo patris mei, dicebam ei : Hanc justitiam facies in me, in omni loco, in quem venerimus, dic : Frater meus est.* Quia enim superius dixerat : *Dixi enim, num forte non est timor Dei in loco isto ;* et videbatur eos nimium carpere, volens mitigare asperitatem verbi, hic dicit, Ne putetis me hoc solum vestri gratia fecisse. Statim enim *Quando eduxit me Deus de domo patris mei, dicebam ad eam : Hanc justitiam facies mihi in omni loco, in quem venturi sumus.* De omnibus, inquit, qui terram hanc inhabitant, mandatum ei dedi : et docuit etiam sic simulationem sine mendacio esse. Mortis enim timor ad hoc nos compulit. Hæc ut dixit justus, iram eorum demulcit, suamque detexit virtutem, et sufficientem religionis veræ doctrinam eis tradidit. Reveritus igitur rex magnam justî mansuetudinem, magna liberalitate remunerat patriarcham. Dicit enim : 14. *Acceptit Abi-*

(a) Hæc Abrahamum loquentem inducit Chrysostomus, quasi videlicet Abimelech et subditi circa religionem errarent, id tamen scripturæ seriei non consonat : exhibetur enim Abimelech quasi non modo veri Dei cultor, sed etiam æqui animus. Quod enim Abraham dicit, *Num forte non est timor Dei in loco isto ?* id dubitantis more dicit, quia religionis et mores gentis nondum expertus erat.

melech mille didrachmas, et oves, et vitulos, et servos, et ancillas, et reddidit illi Sarram uxorem suam. Vidisti, dilecte, omnipotentem et variam Dei sapientiam ? Qui enim in mortis periculo constitutus erat, et omnia faciebat ut mortem posset effugere, non solum mortem effugit, sed et magnam obtinuit fiduciam, et repente gloriosus factus est.

5. In hunc enim modum agere solet Deus : non solum a tristibus liberat eos qui fortiter se gerunt in tentationibus, in quas incidunt ; sed et tantam in adversis præbet lætitiâ, ut in eorum oblivionem omnino veniant, et in multa sint bonorum affluentia. Et vide insuper regis erga justum illum officium. Non solum enim tantis muneribus illum honorat, sed etiam potestatem ei dat, ut in terra sua habitet. 15. *Ecce enim, inquit, terra mea coram te est ; ubicumque tibi placuerit, habita.* Nam quia didicit propter illum, et propter illius preces vitam sibi datam esse, ideo ita in peregrinum, erronem, et antea nulli cognitum, quasi in benefactorem et tutorem aliquem officiosus fuit. 16. *Sarra autem, inquit, dixit : Ecce dedi mille didrachmas fratri tuo.* Vide quomodo, accepta a justo doctrina, credidit ejus dictis, atque ipse fratrem hujus illum vocat. *Ea quæ dedi, inquit, fratri tuo, erunt in honorem vultus tui, et omnia vere dic.* Quid est, *In honorem vultus tui, et omnia vere dic ?* Pro his quæ per ignorantiam aggressus sum, te quæ es uxor justî, in domum meam introducendo : pro hoc solum quia contumeliæ tibi auctor fui, mille dedi didrachmas, resarturus ea quæ a me in te sunt admissa. Verum *Omnia vere dic.* Quid significat, *Omnia vere dic ?* Omnes, inquit, a te discant nihil iniquum a me factum esse, quia intacta exivisti de domo mea. Doce, inquit, virum tuum, esse me innocentem a peccato : discat a te, nihil a me factum esse. Quare vero hæc dicit ? Ut cum justus ab ea didicerit, multisque fuerit rationibus edoctus, pro eo præces Domino offerat. Nam postquam ille dixit, *Omnia vere dic :* hoc est : Doce virum tuum ea quæ facta sunt, statim subdidit Scriptura : 17. *Et oravit Abraham Deum, et sanavit Deus Abimelech, et uxorem ejus ; et ancillas ejus, et pepererunt :* 18. *quia concludens concluderat extrinsecus omnem vulvam in domo Abimelech propter Sarram uxorem Abraham.* Vide quomodo Dominus volens justum per omnia reddere illustriorem, precibus patriarchæ salutem regis et omnium quæ in domo illius erant, donat. *Oravit enim, inquit, Abraham Deum, et sanavit Deus Abimelech ; et uxorem ejus, et ancillas ejus, et pepererunt :* quia concludens concluderat Dominus extrinsecus omnem vulvam in domo Abimelech. Propterea, quamvis alienus esset a peccato rex, plagam hanc induxit bonus Dominus, ut precibus justî annuens eam solveret, et justum clariorem et illustriorem efficeret. Nam semper omnia ita facit et tractat, et singula dispensat, ut qui sibi serviunt, quasi luminaria releucant, et eorum virtus ubique celebretur. Et vide, obsecro, dilecte, postquam justum ita liberavit a molestiis, quomodo iterum summa bonorum justo traditur, pollicitationis effectus, et nunc eveniunt quæ

σά, τοῦτο αὐτὸ ἐρμηνεύων ὁ Ἀδριανὸς φησὶ· *Τὶ ἡμαρ-
τον εἰς σέ, ὅτι ἐπήγαγες ἐπ' ἐμέ καὶ ἐπὶ τὴν βασι-
λείαν μου ἡμαρτίαν μεγάλην*; Μὴ γὰρ μέγας ἔμοῦ
εἶχε στήναι τὰ τῆς τιμωρίας; Πᾶσα μου ἡ βασιλεία ἀρ-
θρον ἐμελλεν ἀφανίζεσθαι ἐκ τῆς ἀπάτης τῆς παρὰ σοῦ
γεγεννημένης. *Τὶ οὖν ἐνιδὼν ἐποίησας τοῦτο*; Ἐκόπει
ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, τοῦ δικαίου τὸ φρόνημα, ὅπως ἐν τά-
ξει ἀπολογίας διδασκαλίαν αὐτοῖς θεογνωσίας εἰσάγει.
*Εἶπα γάρ, φησὶ, Μήποτε οὐκ ἐστὶ θεοσεβεία ἐν τῷ
τόπῳ τούτῳ, ἐμὲ τε ἀποκτενοῦσιν ἔνεκεν τῆς γυ-
ναικὸς μου*; Ἐναγώνιος, φησὶ, γέγονα, μήποτε διὰ τὸ
εἶναι τῇ πλάνῃ ὑμᾶς κατέχεσθαι οὐδεμίαν τοῦ δικαίου
πρόνοιαν ποιήσας, καὶ διὰ τοῦτο ὑμῶν φειδόμενος, μὴ
μαθόντες αὐτὴν γυναῖκά μου γεγενῆσθαι διὰ τὴν περὶ
ταύτην ἐπιθυμίαν ἐμὲ ἀνελὼν ἐπιχειρήσας, τοῦτο
ἐποίησα. Ὅρα πῶς διὰ τῶν ὁλίγων τούτων ῥημάτων
ἔμοῦ καὶ καθήφατο αὐτὸν, καὶ ἐδίδασκεν αὐτὸν δεῖν τὸν ἐπὶ
πάντων Θεὸν ἐν νῷ λαμβάνοντα μηδὲν τῶν παρανόμων
διαπράττεσθαι, ἀλλὰ τὸν ἀκούοντον ἐκείνον ὀφθαλμῶν
δεδοικέναι, καὶ διὰ τὴν ἐκείθεν ἐπηρητημένην δίκην πολ-
λὴν τοῦ δικαίου ποιέσθαι τὴν πρόνοιαν. Εἰτα βουλόμενος
τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀπολογίαν ποιῆσαι, φησὶ· *Μὴ νομίσητέ
με καὶ οὕτως ἐψεύσθαι. Καὶ γὰρ ἀδελφὴ μου ἐστὶν ἐκ
πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρός· ἐγενήθη δέ μοι εἰς γυ-
ναῖκα. Τὸν αὐτὸν μοι, φησὶ, πατέρα ἐπιγράφεται, δι' ὃ
καὶ ἀδελφὴν αὐτὴν ἐκάλεσα. Μὴ τοίνυν καταγνώτέ μου.*
*Εἰ γὰρ καὶ ὁ φόβος τοῦ θανάτου εἰς τὴν ἀνάγκην με
ταύτην κατέστησε, καὶ τὸ δεδοικέναι μήποτε διὰ ταύτην
ἐμὲ μὲν ἀποκτείνετε, ταύτην δὲ περιποιήσησθε· ἀλλ'
ὅμως οὐδὲ οὕτως ἐστὶ ψεύδους τὸ παρ' ἐμοῦ εἰρημένον.*
*Ὅρα πόσῃ ποιεῖται τὴν σπουδὴν ὁ δίκαιος, ὥστε δεῖξαι
μηδὲ ἐν τούτῳ ἑαυτὸν ψεύσασθαι.* Καὶ ἵνα πάντα μετὰ
ἀκριβείας μάθῃτε παρ' ἐμοῦ, ἀκούσατε καὶ τὴν [465]
βουλὴν, ἣν μεταξὺ ἀλλήλων ἐσχάκαμεν, *Ἦνίκα ἐξήγαγέ
με ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου. Θέα μοι
ἐνταῦθα τὴν πολλὴν τοῦ δικαίου σοφίαν, πῶς ἐν τάξει
δηγήσας διδάσκει αὐτοὺς, ὡς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προ-
ομιμῶν τῶν ὀφειωμένων ἐστὶ τῷ Θεῷ, καὶ ὅτι αὐτοὺς καὶ
οἰκοθεν αὐτὸν ἀνέστησε, καὶ ἐκείσε ἤγαγεν, ἵνα μάθῃ ὁ
βασιλεὺς, ὅτι τὸν πολλὴν ἐχόντων ἐστὶ πρὸς τὸν Θεὸν
παρρησίαν. Ἦνίκα, φησὶν, ἐξήγαγέ με ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ
οἴκου τοῦ πατρὸς μου, εἶπον αὐτῇ· Ταύτην τὴν
δικαιοσύνην ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ εἰς πάντα τόπον, οὗ ἔαρ
εἰσελθωμεν ἐκεῖ, εἰπὲν, ὅτι Ἀδελφὸς μου ἐστίν.*
*Ἐπειδὴ γὰρ ἀνωτέρω εἶπεν· Εἶπα γάρ, Μήποτε οὐκ
ἐστὶ θεοσεβεία ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ καὶ δόκει πολὺ
αὐτῶν καθάπτεσθαι, βουλόμενος τὸ σφοδρὸν τοῦ ῥήμα-
τος ὑπεκλῆσαι, ἐνταῦθα φησὶν, ὅτι Μὴ νομίσητε, ὅτι
ὑμῶν ἔνεκεν μόνον τοῦτο πεποιηκέναι ἐπίγνωμεν. Εὐ-
θέως γὰρ Ἦνίκα ἐξήγαγέ με ὁ Θεὸς ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ
πατρὸς μου, εἶπον αὐτῇ· Ταύτην τὴν δικαιοσύνην
ποιήσεις εἰς ἐμὲ εἰς πάντα τόπον, οὗ ἔαρ εἰσελθω-
μεν. Περὶ πάντων τὴν γῆν, φησὶν, ταύτην οἰκούν-
των τὴν παραγγελίαν πρὸς αὐτὴν ἐποιήσάμην· καὶ
ἐδίδασκεν ὅτι καὶ οὕτως ἐκτὸς ψεύδους ἐστὶν ἡ ὑπόκρισις.
Ὁ γὰρ τοῦ θανάτου φόβος εἰς τοῦτο ἡμᾶς ἔλθειν κατ-
ηγάγεα. Ταῦτα εἰπὼν ὁ δίκαιος, καὶ ἐν θυμῶν αὐτῶν
κατεμάλαξε, καὶ τὴν οἰκίαν ἀρετῇ ἐξεκάλυψε, καὶ ἀρ-
κοῦσαν αὐτοὺς διδασκαλίαν ἐνέθηκε θεοσεβείας. Αἰδεσθεὶς
τοίνυν ὁ βασιλεὺς τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ἐπισφίαν, τῇ
οἰκείᾳ φιλοτιμίᾳ ἀμείβεται τὸν πατριάρχην. *Ἐλαβε
γάρ, φησὶν, Ἀδριανὸς χίλια δίδραχμα, καὶ πρόβατα,
καὶ μόσχους, καὶ πῦδας, καὶ παιδίσκας, καὶ ἀπο-**

^a Alii ψεύσθαι, alii ἑαυτὸν ψεύσασθαι.

*δεδωκεν αὐτῷ Σάρρας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ. Ἐδίδας,
ἀγαπητέ, τὴν εὐμήχανον τοῦ Θεοῦ σοφίαν; Ὁ γὰρ περὶ
τοῦ θανάτου δεδοικὼς, καὶ πάντα ποιῶν ὥστε δυνηθῆναι
τοῦτον διαφυγεῖν, οὐ μόνον τὸν θάνατον διέφυγεν, ἀλλὰ
καὶ πολλῆς ἀξιοῦται παρρησίας, καὶ περιφανῆς ἀθρόον
γίνεται.*

^ε· Τοιαῦτα γὰρ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· οὐ μόνον τῶν λυπη-
ρῶν ἐλευθεροὶ τοὺς γενναίους ἀντέχειν πρὸς τοὺς ἐπιόν-
τας πειρασμοὺς σπουδάζοντας, ἀλλὰ καὶ τοσαύτην ἐν
αὐτοῖς τοῖς λυπηροῖς παρέχει τὴν εὐφροσύνην, ὡς καὶ
λήθην ἡμᾶς ἔχειν παντελῇ, καὶ ἐν πολλῇ γίνεσθαι τῶν
ἀγαθῶν περιουσίαν. Καὶ ὅρα λοιπὸν τοῦ βασιλέως τὴν
πρὸς τὸν δίκαιον θεραπείαν. Οὐ μόνον γὰρ τοῖς τοσοῦ-
τοις αὐτὸν δώροις τιμᾷ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξουσίαν αὐτῷ δι-
δωσι τῆς ἐν τῇ γῇ κατοικήσεως. Ἰδοὺ γάρ, φησὶν, ἡ
γῆ μου ἐναντίον σου ἐστίν· οὗ ἔαρ σοὶ ἀρέσκη, κατ-
οίκει. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμαθεν, ὅτι δι' ἐκείνον καὶ διὰ τὰς
ἐκείνου προσευχὰς ἡ γῆ αὐτῷ καὶ χάριται, ὡς εὐεργέ-
την λοιπὸν καὶ προστάτην, τὸν ἔξωτον, τὸν ἀλήτην, τὸν
οὐδαμῶθεν γνώριμον οὐτὼν θεραπεύειν ἐπέχεται. Τῇ δὲ
Σάρρᾳ, φησὶν, εἶπεν· *Ἰδοὺ δέδωκα χίλια δίδραχμα
τῷ ἀδελφῷ σου. Ὅρα πῶς δεξιόμενος τὴν παρὰ τοῦ
δικαίου διδασκαλίαν, καὶ πιστεύσας τοῖς παρ' αὐτοῦ εἰ-
ρημένους, καὶ αὐτοὺς ἀδελφὸν αὐτῆς αὐτὸν καλεῖ. Ἀπερ
δédwκα, φησὶ, τῷ ἀδελφῷ σου, ἐστὶ εἰς τιμὴν τοῦ
προσώπου σου^b, καὶ πάντα ἀλήθευσον. Τί ἐστίν, Εἰς
τιμὴν τοῦ προσώπου σου, καὶ [464] πάντα ἀλήθευ-
σον; Ὅτι γὰρ ὡς δι' ἀγνοίαν ἐπεχείρησα γαμετὴν σε οὖσαν
τοῦ δικαίου εἰς τὴν οἰκίαν τὴν ἐμὴν ἀγαγεῖν, ὑπὲρ τοῦ-
του μόνου, ἐπειδὴ ὑδρεῶς σοὶ αἵτιος γέγονα, τὰ χίλια δέ-
δωκα δίδραχμα, θεραπεύων τὰ παρ' ἐμοῦ γεγεννημένα εἰς
σέ. Ἀλλὰ Πάντα ἀλήθευσον. Τί ἐστίν, Πάντα ἀλήθευ-
σον; Πάντες, φησὶ, παρὰ σοῦ μαθανέντως, ὅτι οὐδὲν
γένετο παρ' ἐμοῦ παράνομον, ὅτι ἀνέπαφος ἐξῆλθες ἐκ
τῆς οἰκίας τῆς ἐμῆς. Αἰδᾶσον, φησὶ, τὸν ἀνδρα τὸν σὸν,
ὅτι ἀθῶός εἰμι τῆς ἁμαρτίας· μαθανέντω παρὰ σοῦ, ὡς
οὐδὲν εἰργασαί μοι. Τίνος δὲ ἔνεκεν ταῦτα φησιν; Ἰνα
μαθὼν παρ' αὐτῆς ὁ δίκαιος καὶ πληροφορηθεὶς τὰς
ὑπὲρ αὐτοῦ προσευχὰς ἀνεγένηται τῷ Δεσπότῃ. Ἐπειδὴ
γὰρ εἶπεν ἐκεῖνος, ὅτι Πάντα ἀλήθευσον, ἀντὶ τοῦ, Αἰδα-
ξόν σου τὸν ἀνδρα τὰ γεγεννημένα, εὐθέως ἐπήγαγεν ἡ
Γραφή· *Καὶ προσηύξατο Ἀδραμ πρὸς τὸν Θεόν,
καὶ ἴδωτο ὁ Θεὸς τὸν Ἀδριανὸν καὶ τὴν γυναῖκα
αὐτοῦ, καὶ τὰς παιδίσκας αὐτοῦ, καὶ ἔειπεν· ὅτι
συνκλείων συντέλεισεν ἔξωθεν αὖσαν μήτραν ἐν
τῷ οἴκῳ τοῦ Ἀδριανῆος ἔνεκεν Σάρρας τῆς γυναικὸς
Ἀδραμ. Ὅρα πῶς διὰ πάντων περιφανέστερον τὸν δι-
καιὸν ποιῆσαι βουλόμενος ὁ Δεσπότης, ταῖς προσευχαῖς
τοῦ πατριάρχου τὴν σωτηρίαν τοῦ βασιλέως καὶ πάντων
τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ χαρίζεται. Προσηύξατο γάρ,
φησὶν, Ἀδραμ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἴδωτο ὁ Θεὸς
τὸν Ἀδριανὸν, καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ τὰς
παιδίσκας αὐτοῦ, καὶ ἔειπεν· ὅτι σὺνκλείων συν-
τέλεισεν Κύριος ἔξωθεν πᾶσαν μήτραν ἐν τῷ οἴκῳ
τοῦ Ἀδριανῆος. Διὰ τοῦτο, καίτοι τῇ ἁμαρτίᾳ ἐκτὸς
γενομένου τοῦ βασιλέως, τὴν τιμωρίαν ταύτην αὐτῷ ἐπ-
ήγαγεν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης, ἵνα ταῖς προσευχαῖς τοῦ
δικαίου ἐπινεύσας, οὕτω τὴν λύσιν ἐπαγάγῃ, καὶ περι-
φανέστερον καὶ λαμπρότερον τὸν δίκαιον ἀπεργάσῃται.
Πάντα γὰρ ἀλ' ὅποιε αὐτὸν πραγματοποιεῖται, καὶ οὕτως
ἐκαστον οἰκονομεῖ, ὥστε τοὺς αὐτῷ δουλεύοντας, καθάπερ
φωστῆρας, οὕτω διαλάμπειν, καὶ τὴν τούτων ἀρετὴν
πανταχοῦ κατάδηλον γίνεσθαι. Καὶ ὅρα μοι λοιπὸν, ἀγα-**

^b Post τοῦ προσώπου σου, in Bibliis legitur καὶ πάσαις ταῖς
μετὰ σοῦ, et omnibus quae cum sunt.

πητέ, μετὰ τὴν τῶν λυπηρῶν ἀπαλλαγὴν, πῶς πάλιν διαδέχεται τὸν δίκαιον ἡ κορωνὴς τῶν ἀγαθῶν, ἡ τῆς ἐπαγγελίας ὑπόσχουσα, καὶ εἰς ἔργον λοιπὸν ἐξῆλθε τὰ πάλαι παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελθέντα αὐτῷ. Καὶ Κύριος, φησὶν, ἐπεσκέψατο τὴν Σάρραν, καθὰ εἶπε, καὶ ἐποίησε τῇ Σάρρᾳ, καθὰ ἐλάλησε. Καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε Σάρρα τῷ Ἀβραάμ υἱὸν εἰς τὸ γῆρας, εἰς τὸν καιρὸν, καθὰ ἐλάλησεν αὐτῷ Κύριος. Τί ἐστὶ, καθὰ ἐλάλησε, καὶ, καθὰ εἶπε; Καθάπερ, φησὶν, ὑπέσχετο, ἡνίκα ἐπεξενώθη μετὰ τῶν ἀγγέλων εἰς τὴν ὁρὴν τὴν Μαμβρῆ, εἰρηκῶς ὅτι Εἰς τὸν καιρὸν τοῦτον ἔλευσόναι, καὶ ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός. Ταῦτα τοῖνυν εἰς ἔργον ἐξῆλθε, καὶ τὰ τῇ φύσει ἀπηγορευμένα, ταῦτα ἑώρων εἰς ἔργον ἐκθεσθῆναι, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν, ἀλλὰ κατὰ θεῖαν χάριν. Καὶ ἐκάλεισε τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα, Ἰσαάκ. Οὐχ ἀπλῶς ἐπεσημῆνατο ἡ θεία Γραφή τὸ, Ὅρ ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα· οὐ γὰρ εἶπεν [465] ἀπλῶς, Ἐκάλεισε τὸ ὄνομα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ἀλλὰ προσέθηκεν, Ὅρ ἔτεκεν αὐτῷ Σάρρα, τοῦτ' ἐστὶν ἡ στείρα, ἡ ἀγονος, ἡ γεγηρακυῖα. Καὶ περιέτεμεν αὐτὸν, φησὶν, τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ καθὰ ἐνετείλατο Κύριος. Οὕτω γὰρ ἦν διατεταμένως, ὥστε τῇ ἡμέρᾳ τῇ ὀγδόῃ περιτέμνεσθαι λοιπὸν τὰ τικτόμενα. Εἶτα ἵνα μάθωμεν λοιπὸν τὴν ἀφαιτον δύναμιν τοῦ Θεοῦ, ὅτι καὶ τὰ παρὰ ἀνθρώποις ἀδύνατα παρ' αὐτῷ δυνατὰ, διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἡμῖν πάλιν ἐπισημαίνεται ἡ θεία Γραφή, καὶ μετὰ τὸν τόκον διδάσκει ἡμᾶς λέγουσα. Ἀβραάμ δὲ ἦν ἑτῶν ἑκατὸν, ἡνίκα ἐγένετο αὐτῷ Ἰσαάκ ὁ υἱός αὐτοῦ. Εἶπε δὲ Σάρρα· Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Κύριος· ὅς γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχαρεῖται μοι. Τί ἐστὶ, Ἰέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Κύριος; Εὐφροσύνης ὑπόθεσις μοι ὁ τόκος ἐστίν. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐμοί; Καὶ πάντας τοὺς ἀκούοντας συνηδομένους ἔξω, οὐκ ἐπειδὴ ἔτεκεν, ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτως ἔτεκεν. Τὸ παράδοξον τοῦ γεγενημένου πάντας εἰς θαῦμα καταστήσει, καὶ πλεονα πᾶσι παρέξει τὴν ἡδονὴν, ὅταν μάθωσιν, ὅτι ἐγὼ ἡ τῶν νεκρῶν οὐδὲν ἄμεινον διακειμένη, ἀθρόον μῆτηρ γέγονα, καὶ ἀπὸ κατεψυγμένης μήτρας παιδίον ἔτεκεν, καὶ μὴν θηλάζειν δύναμαι, καὶ πηγὰς γάλακτος ἀφίεναι ἡ μηδεμίαν ἐλπίδα λοιπὸν τεκνογονίας ἔχουσα. Καὶ εἶπε· Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει τὸ παιδίον Σάρρα; Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ τοῦ γάλακτος αἱ πηγαὶ παρεσχέθησαν, ἵνα τὸν τόκον πιστώσωνται, καὶ μὴ τις ὑπόκλητον εἶναι νομίῃ τὸ παιδίον· αἱ γὰρ πηγαὶ τοῦ γάλακτος πᾶσι ἐκέρητον παρὰ πᾶσαν ἀνθρωπίνην προσδοκίαν εἶναι τὸ γεγεννημένον. Τίς ἀναγγελεῖ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκεν υἱὸν ἐν γήρᾳ μου; ὅτι ἐγὼ ἡ γεγηρακυῖα τεκεῖν ἡδυνήθην, καὶ ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ παιδίον τρέφειν δύναμαι; Καὶ ἠδύσθη, φησὶ, τὸ παιδίον, καὶ ἀπεγαλακτίσθη. Καὶ ἐποίησεν Ἀβραάμ δοχὴν μεγάλην, ἥ ἡμέρα ἀπεγαλακτίσθη ὁ υἱός αὐτοῦ.

Γ'. Εἶδος τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφαιτον σοφίαν, ὅπως διὰ πάντων τὴν ὑπομονὴν τοῦ δικαίου βασανίσας, ὅτε ἀπαγορεύειν ἔδωκε αὐτὸς καὶ πάντας οἱ εἰς αὐτὸν ὀρῶντες, τῇ ἀνθρωπείᾳ φύσει κατακολουθοῦντες, τότε τὴν οικίαν ὑπόσχεται εἰς ἔργον ἡγάγε; Καὶ ἡμεῖς τοῖνυν, ἀγαπητοί, τὴν αὐτὴν τῷ δικαίῳ ὑπομονὴν ἐπιδεικνυόμεθα, καὶ μηδέποτε ναρκῶμεν, ἀλλὰ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσι τρεφόμεθα, εἰδότες ὅτι οὐτὲ δυσκολία πραγμάτων, οὐτε ἑτερόν τι τῶν ἀνθρωπίνων ἱκανὸν κώλυμα ἡμῖν γενέσθαι, ἐπειδὴν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις τὴν οικίαν φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι βουλήθῃ. Ὅταν γὰρ ἐκείνος νεύσῃ, πάντα εἶκει καὶ

παρὰ χειρὶ, καὶ τὰ δύσκολα εὐκόλα γίνεται, καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατὰ· μόνον ἂν ἡμεῖς στερεῶν τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν ἐπιδεικνυόμεθα, καὶ πρὸς τὸ μέγεθος αὐτοῦ ἀφ' ὧντες, ἀνώτεροι γινώμεθα τῶν ἀνθρωπίνων ἀπάντων. Ὁ γὰρ τὰ μέλλοντα ἀγαθὰ καὶ τὰ ἀπόρρητα ἐκεῖνα ὑποσχομένος τοῖς μετ' ἀρετῆς τὴν ἐνταῦθα ζωὴν διανύουσιν, οὐ πολλῷ μᾶλλον καὶ τὰ ἐνταῦθα παρέξει, καὶ μάλιστα, ἂν ἡμεῖς ἐκεῖνων ἐπιείμενοι, τῶν παρόντων ὑπερορώμεν; [466] Τότε γὰρ αὐτὸν μάλιστα ἀπολαύσομεν μετὰ δαφιλίας, ὅταν αὐτὸν ὑπεριδεῖν βουλῶμεν. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἐκεῖνα ποθῶμεν τὰ μένοντα καὶ [466] ἀκίνητα ἀγαθὰ, τὰ τέλος οὐκ ἐπιστάμενα, ἵνα καὶ τὸν παρόντα βίον ἀλύπως διανύσωμεν, κακείνων ἐπιτυχεῖν δυνήθωμεν, ὡν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA ΜΓ'.

Καὶ εἶπε Σάρρα· Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκεν υἱὸν ἐν γήρᾳ μου. α'. Φέρε καὶ σήμερον, ἀγαπητοί, τὴν ἀκολουθίαν τῶν χθὲς εἰρημένων ἀναλαβόντες, οὕτω τὴν ἐστίασιν ὑμῖν παραθώμεν ταύτην τὴν πνευματικὴν, ἵνα μάθωμεν πάλιν, καθάπερ χθὲς ἡκούσατε, τοῦ ἀγαθοῦ Θεοῦ τὴν ἀφαιτον κηδεμονίαν καὶ συγκατάβασιν, καὶ τοῦ πατριάρχου τὴν πολλὴν ὑπακοὴν καὶ εὐγνωμοσύνην. Εἰδότες ὅπως ἡ τοῦ Ἰσαάκ γέννησις περιχαρὴ τὴν Σάρραν ἐποίησεν; Εἶπε γὰρ, φησὶ, Γέλωτά μοι ἐποίησεν ὁ Θεός· ὅς γὰρ ἂν ἀκούσῃ, συγχαρεῖται μοι. Ἐκαστον, φησὶ, τῶν ἀκούοντων εἰς κοινωνίαν τῆς χαρᾶς ἐπισπάσσομαι. Μεγάλῃ γὰρ ἐστὶν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ παρασχεθεῖσα μοι δωρεά, καὶ ὑπερβαίνουσα τὴν ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Τίς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἂν ἐκπλαγῇ ὁρῶν ἐμὲ γαλακτοτροφοῦσαν καὶ τιθηνουμένην, τὴν ἐν ἐσχάτῳ γῆρα καὶ μέχρι τοῦ παρόντος ἐν ἀ παιδείᾳ γεγεννημένην; Καὶ ὥσαντι θαυμάζουσα καὶ ἐκπληττομένη τὸ γεγονός, ἐπήγαγε· Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; ὅτι ἔτεκεν υἱὸν ἐν γήρᾳ μου; Ἐπειδὴ ὑπὲρ φύσιν ἐστὶ τὸ γεγονός, διὰ τοῦτο φησὶ, Τίς ἀναγγελεῖ; ἀντὶ τοῦ, Τίς ἀναλογίσεται; τίς ἂν ἐνθυμηθῇ; πόλα δένδια καταλαβεῖν δύνησεται; ποῖος λογισμὸς εὐρεῖν ἱκανὸς τοῦ γεγεννημένου τὴν ἀκρίθειαν; Οὐχ οὕτω θαυμαστὸν ἦν, τὸ ἐκ τῆς πέτρας κατὰ τὴν ἔρημον ἀναβλῦσαι τὰς πηγὰς τῶν ὕδατων, ἡνίκα τῇ ῥάβδῳ Μωϋσῆς ταύτην ἔπαισεν, ὡς τοῦτο τὸ ἀπὸ μήτρας βῆναι νεκρωμένης παιδίον τεχθῆναι, καὶ γάλακτος πηγὰς ἀναβλῦσαι. Ἴνα γὰρ πᾶσι ὁ τόκος κατὰ φύσιν γένηται, καὶ πάντας, καὶ τοὺς τότε παρόντας καὶ τοὺς μετὰ ταῦτα ἀκούοντας, εἰς πίστιν τοῦ θαύματος ἐναγάγῃ, διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴ τρέφει παιδίον καὶ τῆς γαλακτοτροφίας ἀνέχεται. Καὶ φησὶ, Τίς ἀναγγελεῖ τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει παιδίον Σάρρα; τοῦτο τὸ καινόν, παράδοξον, καὶ παρ' ἐλπίδα ἐμοὶ παρασχεθὲν, ὅτι ἔτεκεν υἱὸν ἐν γήρᾳ μου β'. Τί ἐστίν, ὅτι ἔτεκεν υἱὸν ἐν γήρᾳ μου; Ὅτι καὶ ἀνευ τῆς στεριώσεως ἱκανὸς ἦν, φησὶ, καὶ ὁ τῆς ἡλικίας χρόνος ἀπαγορεύσαι τὸν τόκον. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα τὰ κώλυμα ὁ Δεσπότης ἐκποδῶν ποιησάμενος, καὶ τοῦ παιδὸς τὸν τόκον ἐμοὶ καχάρισται, καὶ τοῦ γάλακτος τὰς πηγὰς. Ἀλλ' ἴδωμεν λοιπὸν τὰ ἐξῆς. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπῆρτιστο τὰ τῆς [467] γαλακτοτροφίας, Εἶπε, φησὶ, Σάρρα τὸν υἱὸν Ἀγαπᾷ τῆς Αἰγυπτίας, ὅς ἐγένετο τῷ Ἀβραάμ, παιζόντα μετὰ Ἰσαάκ τοῦ υἱοῦ

^a Morel. et quidam mss. ταῦτ' οὖν εἰδότες. Savil. et alii

^b Savil. et quidam mss. ἐν γήρᾳ μου.

olim illi a Deo promissa sunt. *Et Dominus*, inquit, *visitavit Sarram, sicut dixit, et fecit Sarra sicut loquutus est. 2. Et concepit, peperitque Sarra Abraham filium in senectute, in tempore sicut loquutus est ei Dominus (Cap. 21).* Quid est, *Sicut loquutus est*, et, *Sicut dixit*? Quemadmodum, inquit, promisit, quando hospitio exceptus est cum angelis apud quercum Mambre. Nam quod dixit: *In tempore hoc veniam, et erit Sarra filius (Gen. 18. 24)*: hoc nunc opere impletum est. Et quæ natura denegabat, ea videbant evenisse, non secundum humanum et solitum morem, sed per divinam gratiam. *3. Et vocavi nomen filii sui, quem peperit ipsi Sarra, Isaac.* Non absque causa assignavit, *Quem peperit ipsi Sarra*: non enim dixit simpliciter, *Vocavit nomen filii sui*; sed adjecit, *Quem peperit ipsi Sarra*, infecunda illa et vetula. *4. Et circumcidit eum, inquit, die octavo, sicut præceperat Dominus.* Sic enim præceptum acceperat, ut die octavo circumciderentur qui posthac nascerentur.

Omnia Deo possibilia. — Porro ut ulterius discamus ineffabilem potentiam Dei, et ea quæ apud homines impossibilia sunt, apud eum possibilia esse: idcirco nobis tempus assignavit iterum divina Scriptura, et post partum docet nos his verbis: *5. Abraham erat annorum centum, quando natus est ei Isaac filius suus. 6. Dixit autem Sarra: Risum fecit mihi Dominus: nam qui audit, gaudebit mecum. Quid est, Risum fecit mihi Dominus? Lætitie occasio mihi partus est. Et quid mirum, si mihi gaudium? Omnes etiam qui audient, habebō congratulantes, non quia peperit, sed quia sic peperit. Tam admirabilis rarusque partus omnes in admirationem rapiet, et majorem omnibus voluptatem afferet, cum sciverint me, quæ nihil a mortuis differbam quantum ad generationem, subito matrem factam esse, et e vulva exsiccata puellam peperisse et lactare posse, et fontes lactis emittere, quæ nullam spem pariendi habebam. 7. Et dixit: Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra? Nam propter hoc et lactis fontes concessi sunt, ut partum magis credibilem faciant, et ne quis supposititium esse putet pueram: fontes enim lactis omnibus prædicabant præter humanam expectationem hoc evenisse. Quis annuntiabit, quod lactat puerum Sarra? quod pepererim filium in senectute mea? quod ego quæ senui, parere potuerim, et in hac ætate filium alere possim? 8. Et crevit, inquit, puer, et ablactatus est. Et fecit Abraham convivium magnum die quo ablactatus est filius suus.*

6. Moralis exhortatio. Nihil non cedit nutui divino. — Vidisti Dei ineffabilem sapientiam, quomodo patientiam justis modis omnibus probavit, quando ipse et omnes qui ipsum videbant, humanæ naturæ vires spectantes, nihil sperare audebant, tunc ipsa promissio completa est? Igitur, dilecti, et nos eandem, quam justus ille patientiam exhibeamus, et numquam desides simus: sed spe bona recreemur, scientes neque rerum difficultatem, neque aliud quid humanum obstaculum nobis esse posse, si quando gratia Dei suam declarare voluerit liberalitatem. Quoties enim ille annuit, omnia

cedunt et obtemperant, et difficilia facilia sunt, et impossibilia possibilia, si solummodo firmam in ipso fidem conservemus, et ad magnitudinem ejus potentiæ spectantes humanis omnibus superiores simus. Nam qui futura bona et ineffabilia illa promisit iis qui eum virtute vitam hic peregerint, quanto magis et ea quibus hic opus est præbeat: et maxime si nos illa desiderantes præsentia despiciamus? Tunc enim eis maxime et ubertim fruemur, quando ea contemnere voluerimus. Proinde hæc scientes, illa desideremus bona quæ manent et immobilia sunt, et quæ finem nesciunt: ut et præsentem vitam citra tristitiam transmittamus, et illa assequi, illisque omnes frui valeamus, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVI.

Et dixit Sarra: Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra? quod peperit filium in senectute mea (Gen. 21. 7)?

1. Age et hodie, dilecti, heri dictorum seriem repetentes, convivium hoc vobis spirituale instruamus: ut iterum, sicut heri, discamus et boni Dei ineffabilem benignitatem, qua nostra curat, nobis se attemptans, et magnam patriarchæ obedientiam atque gratum animum. Vidistis quomodo natiuitas Isaac Sarram exhilaravit? *Dixit enim, inquit, Risum fecit mihi Deus: nam qui audierit, gaudebit mecum.* Omnes, dicit, auditores participes gaudii mei faciam. Magnum enim donum mihi a Deo concessum est, et quod humanam transcendit infirmitatem. Quis enim, inquit, non obstupescat, videns me lacte meo nutrentem puerum in extrema senectute, quæ hucusque non peperit? Et quasi admirans et attonita de facto, subdidit: *Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra? quod peperit filium in senectute mea?* Quoniam super naturam est hoc factum, propterea inquit, *Quis annuntiabit?* ac si diceret, Quis secum reputabit? quis mente concipiet? quæ mens comprehendere poterit? quæ ratio sufficit ut accurate facti hujus modum inveniat? Non sic admirabile fuit, ex petra in deserto scaturisse fontes aquarum, quando illam Moses virga percussit (*Exod. 17*): sicut de vulva jam emortua puerum nasci (*Num. 20*), et lactis fontes scaturire. Nam ut omnibus partus manifestus esset, et omnes, tam eos qui tunc aderant, quam qui postea audierint, ad fidem miraculi induceret, idcirco ipsa puerum alit et lacte suo vult enutrire. Et inquit, *Quis annuntiabit Abraham, quod lactat puerum Sarra?* hoc novum et admirabile, et præter expectationem mihi concessum, inquit, *Quod peperit filium in senectute mea.* Quid hoc est, *Peperit filium in senectute mea?* Quia præter sterilitatem sufficiebat senectæ tempus, ut partus spes tolleretur. Verumtamen impedimenta hæc omnia e medio sustulit Dominus, et pueri partum et lactis fontes mihi concessit. Verum videamus sequentia. Postquam impletum est lactendi tempus, *Vidit, inquit, Sarra filium Agar Ægyptiæ, qui natus est Abraham, ludentem cum Isaac puero suo. 10. Et dixit*

Abraham: Ejice ancillam hanc et filium ejus. Nequaquam enim heres erit filius ancillae cum filio meo Isaac.

11. *Durum autem apparuit verbum hoc coram Abraham super filio suo. Vide, obsecro, hic, dilecte, Sarram iterum non ferentem Ismaelis nimiam licentiam, neque patienter sustinere volentem ancillae filium cum suo Isaac conversantem. Sicut igitur prius superbum spiritum Agar humiliare volens, vehementi indignatione fugam inire eam coegit: ita et nunc volens ab initio reprimere Ismaelis temeritatem, et non ferens, cum videret puerum suum a Deo sibi donatum cum ancillae Aegyptiacae filio simul versari, dicit Abraham: Ejice ancillam et filium ejus. Non enim erit heres filius ancillae hujus cum filio meo. Quoniam et se in extrema aetate esse videbat, et patriarcham quoque decrepitum (erant enim ambo, inquit, pleni dierum), suspicans, si forte repente morerentur, ne Ismael, eo quod ex patriarchae concubitu natus esset, se in patris hereditatem intrudere, participemque et aequalem Isaaco fieri tentaret: idcirco dicit, Ejice ancillam hinc et filium ejus. Discat, inquit, jam nihil commune habiturum filium ancillae cum filio meo Isaac. Neque enim aequum est ut filius Aegyptiae et ancillae cum filio meo et dominae simul versetur. Ceterum Sarra non sine causa rem hanc egit, sed jure ac merito, atque ita congruenter, ut et Deus collaudaret ejus dicta. Patriarcha vero bene affectus erga Ismaelem, moleste accipiebat quae a Sarra dicebantur. Durum enim, inquit, apparuit verbum hoc coram Abraham de filio suo. Neque enim de Agar multum sollicitus erat, sed erga puerum ita afflictebatur, utpote jam adolescentem. Sed considera, obsecro, hic clementis Dei miram clementiam. Nam quia vidit et Sarram pati aliquid humanum, et egre ferre parem filiorum honorem: idque merito: Abraham autem non ferre aequo animo ejectionem Ismaelis et ancillae (nam licet non oblectaretur Sarra ob singularem mansuetudinem, attamen durum ei videbatur: hoc est grave, molestum et onerosum), tunc demum suam solitam servans misericordiam, et concordiae illorum copulam constringens, dicit ad Abraham: 12. Ne durum sit coram te verbum hoc de puero et ancilla. Omnia quaecumque dixerit tibi Sarra, audi vocem ejus. Ne accipias, inquit, graviter quod ab ea dictum tibi est: sed Omnia quaecumque dixerit tibi Sarra, audi vocem ejus.*

2. *Agar ejicitur: obedientia Abraham: providentia Dei.* — Haec omnia, inquit, quae nunc tibi dicit de Ismaele et de Agar, accipe: et audi vocem ejus. Ne velis, inquit, contristare eam, quae tanto tempore tantum amorem erga te declaravit: quae non solum semel, sed et secundo, ut te a morte eriperet, seipsam pro tua salute exposuit, et auctor tuae hujus gloriae fuit. Primum quidem fecit ut cum tantis divitiis ab Aegypto redires, postea vero iterum in causa fuit ut ita te veneraretur et observaret Abimelech. Ne igitur diversa ab his quae loquuta est velis inire consilia: enimvero non aliter eveniet. In Isaac enim ex ea nato tuum semen vocabitur, et ipse erit tuus heres (v. 12). 13. Filium autem illum ancillae crescere faciam, et in

gentem magnam faciam, quoniam semen tuum est. Fac igitur quae illa tibi dixerit, et obedi voci ejus. Cogita hic, obsecro, quanta subito concordia et pax in contubernium eorum concesserit, bonitate divina vinculum eorum constringente. 14. Surrexit enim, inquit, mane, et accepit panes, et utrem aquae, et dedit Agar, et imposuit super humerum ejus et puerum, et dimisit eam. Vide hic iterum justae eximiam probitatem, et quae ratione in omnibus religiosam suam mentem declararet. Nam quando audivit Sarram dicentem, Ejice ancillam et filium ejus: durum ei videbatur, eo quod bene afflictebatur erga Ismaelem: verum ubi Dominus praecepit, statim fecit quod imperatum erat, etiam naturalis amoris oblitus, quasi diceret: Ubi quid praecipit Dominus, facessant omnes affectiones: quia naturae Dominus est, qui praecipit. Ut accepit igitur, inquit, ancilla panes, et utrem aquae, egressa est cum puero. Verum, obsecro, vide iterum, quomodo propter benevolentiam, qua prosequatur justum Deus, haec quoque superna cura digna habeatur. Ut ergo abiit, vagabatur per solitudinem, et cum aqua consumpta nullam usquam inveniret consolationem, 15. Abiecit puerum, inquit, subter unam abietem. Disrumpebantur enim ejus viscera, et dolebat multum ob immodicam erga puerum affectionem. 16. Sedit, inquit, adversus eum, quasi ad jactum arcus. Dicebat enim: Non videbo mortem pueri mei. Et sedit e regione pueri. Clamans autem puer, ploravit (a). Ceterum misericors et benignus Deus, patris et matris erga nos curam suam transcendens pietate, 17. Exaudivit vocem pueri de loco ubi erat: miseris est et pueri et calanitatis Agar: permisit tantum eam experiri quid sit solitudo, et statim suum concessit praesidium. Et vocavit, inquit, angelus Dei Agar de caelo, et dixit ei: Quid est, Agar? Ne timeas: audivit enim Deus vocem pueri de loco ubi est. 18. Surge, accipe puerum, et apprehende manum ejus: in gentem enim magnam faciam eum. O misericordiam Domini! Non quia ancilla erat, despexit eam; sed quia patriarchae promiserat, et quia illius semen erat, tantam quoque curam erga eam declarare dignatur. Dicit: Quid est, Agar? Ne timeas: exaudivit enim Dominus vocem pueri. Surge et accipe illum, et apprehende manum ejus: in gentem enim magnam faciam illum. Ne mœreas, inquit, eo quod e domo ejecta sis. Tantam enim curam ego pueri agam, ut et in gentem magnam ipse sit. 19. Et aperuit, inquit, oculos ejus: non quod antea non viderit, sed quia nihil proderant ei aperti oculi ante supernam visitationem. Propterea, cum vellet suam providentiam declarare, inquit: Aperuit oculos ejus: id est, indicavit ei ignorantiam, et mentem ejus excitavit, viamque ei ostendit, ut videret locum in quo fontes aquae scaturiebant. Et vidit, inquit, puteum aquae viventis, et ivit, et implevit

(a) In Hebraeo legitur וַיִּשָּׁע אֶת עֵינָיו וַיִּבְרַח וַיִּשְׁכַּח אֶת הַמִּצְדָּה וַיִּשְׁכַּח אֶת הַמִּצְדָּה וַיִּשְׁכַּח אֶת הַמִּצְדָּה. Et sedit e regione, et levavit vocem suam, et flevit, scilicet Agar, et sic Vulgata nostra Hebraicum textum e vestigio sequuta. LXX vero puerum plorantem exhibent, quia quae mox in Hebraeo sequuntur, Et exaudivit Deus vocem pueri. huic interpretationi favere videntur. Chrysostomus autem in explanatione sua utrumque exauditam exhibet, et Agarem matrem, et Ismaelem puerum.

αὐτῆς. Καὶ εἶπε τῷ Ἀβραάμ· Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ταύτην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ. Σκληρὸν δὲ ἐβάρη τὸ ῥῆμα ἐναντίον Ἀβραάμ περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Ὁρα μοι, ἀγαπητέ, ἐνταῦθα τὴν Σάρραν πάλιν οὐ φέρουσιν τοῦ Ἰσαὰκ τὴν πολλὴν παρρησίαν, οὐδὲ ἀνεκτὸς ἐνεγκεῖν δυναμένην τὸν τῆς παιδίσκης υἱὸν μετὰ τοῦ Ἰσαάκ ἀναστρεφόμενον. Καθάπερ οὖν πρῶτον ἠ κατασταλεῖται τῆς Ἀγάρ τὸ φρόνημα βουλομένη, διὰ τῆς σφοδρᾶς ἀναγκαστικῆς εἰς φυγὴν αὐτὴν τραπήναι παρεσκευάσεν· οὕτως καὶ νῦν βουλομένη ἐκ προσιμίων ἀνασταλεῖται τοῦ Ἰσαὰκ τὴν προπέτειαν, καὶ μὴ φέρουσα ὄρῃ τὸν ἐκ χάριτος τεχθέντα υἱὸν καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ Θεοῦ τῆς δωρεᾶς μετὰ τοῦ τῆς παιδίσκης τῆς Αἰγυπτίας συναναστρεφόμενον, φησὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ· Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης ταύτης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου. Ἐπειδὴ ἴδει ὅτι καὶ αὕτη ἐν ἐσχάτῳ γῆρα τυγχάνει καὶ τὸν πατριάρχην ἑώρα προδεχότα (ἦσαν γὰρ ἀμφότεροι προδεσχημένοι ἡμερῶν), ὁφωρὸς μὴ ποτε, ἀθρόον αὐτῶν τελευτησάντων, ὁ Ἰσαὰκ διὰ τὸ ἐκ τῆς τοῦ πατριάρχου συνουσίας τεχθῆναι, ἐπιχειρήσει εἰς τὸν κλῆρον ἑαυτοῦ τοῦ πατρὸς εἰσαγαγεῖν, καὶ κοινονὸς γενέσθαι τῷ Ἰσαάκ, διὰ τοῦτο φησιν, Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην ἐνταῦθεν, καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς. Μανθάνει, φησιν, ἴδῃ ὅτι οὐδὲν κοινὸν ἔχει ὁ τῆς παιδίσκης υἱὸς μετὰ τοῦ υἱοῦ μου Ἰσαάκ. Οὐδὲ γὰρ εὐλογον τὸν τῆς δούλης υἱὸν μετὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ ἑμοῦ τῆς δεσποίνης συναναστρέφεσθαι. Ἄλλ' ἢ μὲν Σάρρα οὐκ ἀπεικὸς πρᾶγμα πέποιθεν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἀκλόουθον, καὶ οὕτως ἀκλόουθον, ὥς καὶ τὸν Θεὸν συνανέσθαι τοῖς παρ' αὐτῆς εἰρημύνας. Ὁ δὲ πατριάρχης φιλόστοργος ὢν καὶ συμπαθὸς διακεκλιμένος πρὸς τὸν Ἰσαὰκ, ἐπαχθὺς ἐδίδετο τὰ παρὰ τῆς Σάρρας εἰρημνά. Σκληρὸν γάρ, φησιν, ἐβάρη τὸ ῥῆμα ἐναντίον Ἀβραάμ περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ. Οὐδὲ γὰρ τῆς Ἀγάρ ἐποιήσατο λόγον· ἀλλὰ συμπαθὸς πρὸς τὸν παῖδα δέκεται, ἅτε δὴ λοιπὸν ἐν ἡλικίᾳ γεγόνετα. Ἀλλὰ σκόπει μοι ἐνταῦθα τοῦ φιλανθρωποῦ Θεοῦ τὴν υπερβάλλουσαν συγκατάβασιν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε καὶ τὴν Σάρραν κατὰ τὸ εἶδος παθοῦσαν τι ἀνθρώπινον, καὶ δυσχεραίνουσαν ἐπὶ τῇ ὁμομιμίᾳ τῶν παίδων, καὶ τὸν Ἀβραάμ οὐ φέροντα πρᾶως τὴν ἐκβολὴν τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τῆς παιδίσκης (εἰ γὰρ καὶ μὴ ἀνέτεινε τῇ Σάρρᾳ διὰ πολλὴν τὴν ἐπιείκειαν, ἀλλ' ὅμως σκληρὸν αὐτῷ καταφαίνεται, τοῦτ' ἐστὶ, βαρὺ, φησὶ, καὶ ἐπαχθὲς καὶ φορετικόν), τότε λοιπὸν τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος ὁ Δεσπότης, καὶ τῆς ὁμοίας τὸν σύνδεσμον αὐτῶν συσφίγγων, φησὶ πρὸς τὸν Ἀβραάμ· Μὴ σκληρὸν ἔστω ἐναντίον σου τὸ ῥῆμα περὶ τοῦ παιδίου καὶ τῆς παιδίσκης. Πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ σοὶ Σάρρα, ἀκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς. Μὴ δέξῃ, φησὶ, βαρίως τὸ παρ' αὐτῆς ῥηθὲν σοι, ἀλλὰ Πάντα ὅσα ἂν εἴπῃ ὁ σοὶ Σάρρα, ἀκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς.

β'. [468] Ταῦτα πάντα, φησιν, ἅπερ σοι νῦν διαλέγεται περὶ τοῦ Ἰσαὰκ καὶ τῆς Ἀγάρ, καταδέξαι, καὶ οὐπάκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς. Μὴ θελήσῃς λυπηθῆαι τὴν παντὶ τῷ χρόνῳ τοσαύτην περὶ σὲ τὴν φιλοστοργίαν ἐπιδειξαμένην, τὴν οὐ μόνον ἁπλᾶ, ἀλλὰ καὶ δεύτερον, ἵνα τοῦ θανάτου σε ἐξαρκάσῃ, ἑαυτὴν ἐκδεδικυῖαν ὑπὲρ τῆς σῆς σωτηρίας· καὶ πρότερον μὲν μετὰ τοσοῦτου πλοῦτου ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπανελεύσῃ πεποιηκυῖαν· μετὰ ταῦτα δὲ

α' Sav. et septem mss. ἀναστρεφόμενον ἀλλὰ καθάπερ πρῶτον. Morel. ἀναστρεφόμενον, καθάπερ οὖν πρῶτον.

β' Εἰρη Coisl. recte. Edebalur εἴποι. Eoir.

τοσαύτης τιμῆς ποιήσασαν ἀξιοῦναι σε ὑπὸ τοῦ Ἀβραάμ. Μὴ τοῖνυν ἀνάσῃ ἐναντία τοῖς παρ' αὐτῆς λεγομένοις βουλευσασθαι· καὶ γὰρ οὐδὲ ἄλλως ἔσται. Ἐν γὰρ τῷ Ἰσαάκ τῷ παρ' αὐτῆς τεχθέντι τὸ σπέρμα σοὶ κληθήσεται, καὶ οὕτως ἔσται σου κληρονόμος. Καὶ τὸν υἱὸν δὲ τοῦτον τῆς παιδίσκης ἀξιοῦναι παρασκευάσω, καὶ εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτόν, ἐπειδὴ σπέρμα σὸν ἐστὶ. Ποίει οὖν τὰ παρ' αὐτῆς σοὶ λεγόμενα, καὶ οὐπάκουσον τῆς φωνῆς αὐτῆς. Ἐννόησάν μοι λοιπὸν, ὅση ἀθρόον ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ὁμόνοια εἰς τὸ συνοικεῖσθαι αὐτῶν ἐπολιτεῖται, τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητος τὸν σύνδεσμον αὐτῶν συσφίγγουσης. Ἀνέστη γάρ, φησὶ, τῷ πρῶτῳ, καὶ ἔλαβεν ἄρτους καὶ δασκὸν ὕδατος, καὶ ἔδωκεν Ἀγάρ, καὶ ἐπέθηκεν ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς καὶ τὸ παιδίον, καὶ ἀπέστειλεν αὐτήν. Ὁρα μοι πάλιν τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ ὅπως διὰ πάντων τὸν φιλόθεον αὐτοῦ σκοπὸν δείκνυσιν. Ὅτε μὲν γὰρ ἤκουσε τῆς Σάρρας λεγούσης, Ἐκβαλε τὴν παιδίσκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς, ποιήσαν αὐτῷ ἐφάνη, ἐπειδὴ φιλοστόργως πρὸς τὸν Ἰσαὰκ δέκεται ὁ ἐπειδὴ δὲ ὁ Δεσπότης ἐκέλευσεν, εὐθέως ἐποίησε τὸ ἐπιταχθέν, καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐκείνην ἐκείνην φιλοστοργίας. Ὅταν γὰρ, φησὶν, αὐτὸς ἐπιτάτῃ, σχολάζει πάντα τὰ πάθη· ὁ γὰρ τῆς φύσεώς ἐστι Δεσπότης ὁ κελεύων. Λαδοῦσα τοῖνυν ἡ παιδίσκη, φησὶ, τοὺς ἄρτους καὶ τὸν δασκὸν τοῦ ὕδατος, ἐξῆλθε μετὰ τοῦ παιδίου. Ἄλλ' ὅρα μοι πάλιν, διὰ τὴν πρὸς τὸν δίκαιον εὐνοίαν πῶς καὶ αὕτη ἀξιοῦται τῆς κηδεμονίας τῆς ἀνυθῆν. Ἀπειλούσα τοῖνυν ἐκλαβετο κατὰ τὴν ἔρημον, καὶ τοῦ ὕδατος ἀναλωθέντος, καὶ οὐδεμίαν οὐδαμῶθεν εὐρίσκουσα παραμυθίαν, Ἐρήνη, φησὶ, τὸ παιδίον ὀποκάτω μᾶς ἔλδετ'· καὶ διακοπομένη τὰ σπλάγχνα, καὶ ὑπὸ τῆς ὀδύνης συνεχομένη καὶ τῆς πρὸς τὸ παιδίον φιλοστοργίας, Ἐκδήτω, φησὶν, ἀπέναντι αὐτοῦ, ὥστε τοῖον βολεῖν. Εἶπε γάρ· Οὐ μὴ ἴδω τὸν θάνατον τοῦ παιδίου μου. Καὶ ἐκάθισεν ἀπέναντι παιδίου. Καὶ ἀναδοῖσαν τὸ παιδίον ἐκλαυσεν. Ἄλλ' ὁ ἐλεῆμων καὶ φιλόανθρωπος Θεός, καὶ πατὴρ καὶ μητὴρ φιλοστοργίαν εἰς τὴν περὶ ἡμῶν κηδεμονίαν ὑπερακοντίζων, Εἰσῆλκυσε τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου ἐκ τοῦ τόπου οὗ ἦν· ὥσπερ τε τὸ παιδίον, ἤλθεος τὴν συμφορὰν τῆς Ἀγάρ· συνεχώρησεν αἰσθῆσιν αὐτὴν λαβεῖν τῆς ἐρημίας, καὶ εὐθέως τὴν παρ' ἑαυτοῦ ἀντιλήψιν ἐχαρίσατο. [469] Καὶ ἐκάλεσε, φησὶν, ὁ Θεὸς τὴν Ἀγάρ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῇ· Τί ἐστίν, Ἀγάρ; Μὴ φοβῶ· ἐπακήκουσ γὰρ ὁ Θεός τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου σου ἐκ τοῦ τόπου οὗ ἐστίν. Ἀνέστηθι, ἴδω τὸ παιδίον, καὶ κράτησον τῆς χειρὸς αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό. Ὡς φιλανθρωπίας Δεσπότης. Οὐκ ἐπειδὴ παιδίσκη ἦν, ὑπερεῖδεν αὐτήν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπαγγελίαν ἐποιήσατο πρὸς τὸν πατριάρχην, καὶ ἐπειδὴ ἐκείνου τὸ σπέρμα ἐτύγγανε, τοσαύτης προνοίας καὶ αὐτὴν ἀξίω, καὶ φησὶ· Τί ἐστίν, Ἀγάρ; Μὴ φοβῶ· ἐπήκουσε γὰρ ὁ Θεός τῆς φωνῆς τοῦ παιδίου. Ἀνάστηθι καὶ ἴδω αὐτό, καὶ κράτησον τῆς χειρὸς αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω αὐτό. Μὴ ἀθύμει, φησὶ, διὰ τὸ ἐκκληθῆναι σε τῆς οἰκίας. Τοσαύτης γὰρ ἀπολαύσεται τῆς παρ' ἑμοῦ προνοίας, ὥς καὶ εἰς ἔθνος μέγα γενέσθαι καὶ αὐτό. Καὶ ἡρώϊσε, φησὶ, τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς· ὅτι ἐπειδὴ πρὸ τούτου οὐχ ἑώρα, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸν ὀφθαλμῶν ἀνεγερμένον οὐδὲν αὐτῇ ὄφελος ἐγένετο πρὸς τῆς ἀνυθῆν ἐπισκοπῆς. Διὰ τοῦτο, ὅτε ἐβουλήθη τὴν παρ' ἑαυτοῦ κηδεμονίαν ἐπιδείξασθαι, φησὶν, Ἀνέφεξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς· ἀντὶ τοῦ, ὕπδειξεν αὐτῇ ἀγνοοῦσάν, τὴν διάνοιαν αὐτῆς διέγειρεν, ὥδῃγησεν αὐτήν, ὥστε ἰδεῖν τὸν τόπον τὸν ἀναβλύζοντα τοῦ ὕδατος τὰς πηγὰς. Καὶ εἶδε, φησὶ, γέφυραν ὕδατος

ζῶντος, καὶ ἐπορεύθη, καὶ ἐπλήσθη τὸν δάκρυον, καὶ ἐπότισε τὸ παιδίον. Ἐν ἀπόροις πόρον ἐχαρίσατο ὁ Κύριος, καὶ ἐν ἀμηχανίᾳ τοιαύτῃ τυγχάνουσα καὶ οὐδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἔχουσα, τὴν οἰκείαν φιλοτιμίαν εἰς αὐτὴν ἐπέδειξε, ὁμοῦ καὶ αὐτὴν παραμυθησάμενος, καὶ τοῦ παιδίου τὴν πρόνοιαν ποιησάμενος. Οὕτως ὅταν βούληται ὁ Θεός, καὶ ἐν ἐρημίᾳ ὤμεν, καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἰσχατοῖς κακοῖς, καὶ μηδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἔχωμεν, οὐδένος ἐτέρου δεησόμεθα, τῆς τοῦ Θεοῦ ροπῆς τὰ πάντα ἡμῖν γινομένης. Ἐὰν γὰρ τὴν παρ' αὐτοῦ εὐνοίαν ἐπισκασώμεθα, οὐδεὶς ἡμῶν περιέσται, ἀλλὰ πάντων ἐσόμεθα ὑψηλότεροι. Καὶ ἦρ ὁ Θεός μετὰ τοῦ παιδίου, φησί, καὶ ἠδύστη, καὶ κατόκησεν ἐν τῇ ἐρήμῳ. Οὕτως, ὅταν εὐμενῇ τὸν Θεὸν ἔχωμεν, καὶ ἐν ἐρήμῳ ὤμεν, τῶν ἐν ταῖς πόλεσι διαγόντων ἀσφαλέστερον διατρίβωμεν. Μεγίστη γὰρ ἀσφάλεια καὶ τείχος ἀκαταγώνιστον ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ ροπῆ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅπως ὁ ἐν ἐρήμῳ τυγχάνων τοῦ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι διατρίβοντος, καὶ πολλῆς τῆς ἀνθρωπίνης συμμάχιας ἀπολαύοντος, καὶ ἀσφαλέστερος καὶ δυνατώτερος καθέστηκεν, ἴδωμεν πῶς ὁ μὲν Δαυὶδ τόπους ἐκ πότων ἀμείβων, καὶ καθάπερ ἀλήτης διέγων, ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χειρὸς ἐτειχίζετο· ὁ δὲ Σαουλ ἐν μέσαις ταῖς πόλεσι τυγχάνων, καὶ στρατόπεδα τοσαῦτα ἐπαγόμενος, καὶ δορυφόρους καὶ ὑπαπιστάς ἔχων, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐδεδοίκει καὶ ἔτρεμε τῶν πολεμίων τὴν ἐφοδὸν. Καὶ ὁ μὲν, μόνος ὢν, καὶ οὐδένα ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ ἕτερον, οὐκ ἰδεῖτο τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων συμμάχιας· ὁ δὲ τὸ διάδημα περικείμενος καὶ τὴν ἀλουργίδα ἔχων, τῆς παρὰ τούτου βοηθείας ἐχρῆζεν· ὁ βασιλεὺς τοῦ ποιμένου ἰδεῖτο, καὶ ὁ τὸ διάδημα περικείμενος τοῦ ἰδιώτου.

γ'. Ἄλλ' εἰ βούλεσθε, ἀντιτέρω ἀναγάγωμεν τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου, ἵνα πᾶσαν αὐτοῦ τὴν ἱστορίαν εἰς μέσον [470] ἀγαγόντες, μάθωμεν ὡς οὐδὲν ἰσχυρότερον τοῦ πεπραγμένου τῇ ἀνωθεν συμμάχια, καὶ οὐδὲν ἀσθενέστερον τοῦ ταύτης ἐρήμου τυγχάνοντος, καὶ ὑπὸ μυρίων στρατοπέδων κυκλούμενος ἦ. Οὗτος οὖν ὁ Δαυὶδ νέος ὢν κομίδι, καὶ διὰ τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ πατρικῇ διάγων, ἐπειδὴ ποτε καιρὸς ἐκάλει τούτου τὴν ἀρετὴν φανερὰν γενέσθαι, προτραπείς ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐπισκέψασθαι τοὺς ἑαυτοῦ ἀδελφοὺς, ὕπηκουσε, καὶ ἀπεστέλλετο πρὸς αὐτούς. Παραγενόμενος οὖν εἰς τὴν τούτων ἐπισκεψίαν, ἐπειδὴ εἶδε τὸν πόλεμον συνεστῶτα τὸν τοῦ ἀλλοφύλου Γολιάθ, καὶ πάντα τὸν λαὸν κατεπηχόνα τὸν μετὰ τοῦ Σαουλ, καὶ αὐτὸν τὸν βασιλεῖα εἰς τὸν περὶ τοῦ παντὸς κίνδυνον καθεστῶτα, τῶς θεατῆς ἐβούλετο γενέσθαι, καὶ ἀπῆει ἰδεῖν τὸ καινὸν καὶ παράδοξον, ὅτι εἰς ἀνθρωπος τοσοῦτον μυριάδων κατεξανίστατο. Ἄλλ' οἱ ἀδελφοὶ τοῦ φρονήματος αὐτοῦ οὐκ ἐνεγκόντες τὴν ἀνδρείαν, εἰς φόβον διηγέρθησαν, καὶ φασὶ πρὸς αὐτόν· Δι' οὐδὲν ἕτερον ἐλήλυθας, ἢ ἵνα τὸν πόλεμον ἴδῃς; Οὐδὲ γὰρ διὰ τὴν ἐπισκεψίαν τὴν ἡμετέραν παραγέγονας. Ἄλλ' ὅρα τούτου τὴν σύνοσον καὶ τὴν πολλὴν ἐπικείραν. Οὐδὲν προσηπὲς πρὸς αὐτοὺς φθέγγεται, οὐδὲν τραχὺ, ἀλλὰ καταστέλλων αὐτῶν τὴν φλόγα, καὶ τὸν φόβον καταπραΰνων, φησὶν· Οὐχὶ ῥῆμά ἐστι· Μὴ γὰρ ὅπλα με ἐβλεπε μεταχειριζόμενον, μὴ γὰρ παρατατόμενον ἐβιάσασθε; Ἀπλῶς ἰδεῖν ἐβουλήθη, καὶ πυθέσθαι πόθεν τούτῳ τῆς τοσαύτης μανίας ἢ ὑπερβολῆς. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ ἀλλοφύλος, ὁ οὐδεὶς ἰδὼν παράταξιν Θεοῦ ζῶντος; Εἰτα ἀκούων κακείνου τὴν πολλὴν μεγαλορρημοσύνην, καὶ τῶν μετὰ τοῦ Σαουλ ἀργιμένων τὴν ἀφαιτον δειλίαν, φησὶ· Τί ἐστὶν ἐφ' ἀνθρώπῳ τῷ τούτου τὴν

• Ἄλλι παραγόντες.

κεφαλὴν ἐκτέμνοντι; Καὶ πολλὴν τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν ἐδείκνυε διὰ τῶν ρημάτων πάντας εἰς ἐκπληξιν ἀγαγόν. Ταῦτα γνοὺς ὁ Σαουλ μεταπέμπεται τὸν νέον τὸν τῆς ποιμαντικῆς πλέον εἰδῶτα οὐδὲν, καὶ ἰδὼν αὐτοῦ τὴν ἡλικίαν ἐξευτέλισεν. Εἶτα μαθὼν παρ' αὐτοῦ, ὅπως τοῖς ἀρχατοῖς ἐτέχετο, ἦνικα ἐπήσαν τοῖς ποιμνίοις· ἡναγκάσθη γὰρ ταῦτα διηγῆσθαι ὁ θαυμάσιος οὗτος, ὁ κενοδοξῆσαι βούλεμος, ἀλλ' εἰς ἀνάγκην καταστὰς, ὥστε ἐκεῖνον θάρρος ἐνθεῖναι, καὶ μὴ πρὸς τὴν εὐτέλειαν τοῦ φαινομένου ἰδεῖν, ἀλλὰ πρὸς τὴν πίστιν τὴν ἐνδοθεν κρυπτομένην, καὶ τὴν συμμαχίαν τὴν ἀνωθεν, δι' ἣν ὁ νέος τῶν ἀνδρῶν ἦν ἰσχυρότερος, καὶ ὁ δόπλος τῶν ὠπλισμένων, καὶ ὁ ποιμὴν τῶν στρατιωτῶν· εἶτα ἰδὼν αὐτοῦ τὸ παράστημα τῆς γνώμης⁶ ὁ βασιλεὺς, τὰ οἰκεία ὅπλα ἐνδύειν αὐτὸν ἐβούλετο· ὁ δὲ ταῦτα περιθέμενος οὐδὲ ἐνεγκεῖν αὐτὰ ἰσχυσε. Τοῦτο δὲ ἐγίνετο, ἵνα γυμνῇ δευχθῇ ἢ τοῦ Θεοῦ δύναμις, ἢ δι' αὐτοῦ ἐνεργούσα, καὶ μὴ τοῖς ὅπλοις λογίζονται τὰ γινόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὸ ἐνδύσασθαι ταῦτα ἐχώλευν, ἀπέθετο τὰ ὅπλα, καὶ τὴν κάδον τὴν ποιμαντικὴν λαβὼν καὶ τὰς βώλους, οὕτως ἐπὶ τὸν σάρκινον ἐκείνον πύργον ἐξῆει. Ἄλλ' ὅρα πάλιν καὶ τὸν ἀλλοφύλον πρὸς τὸ εὐτέλες τῆς ἡλικίας ὀρώνα, καὶ ἐντεῦθεν ἐξευτελίζοντα τὸν [471] δίκαιον, καὶ καθάπερ παιδίον εὐτελοῦς κατεξανίσταμενον διὰ τῶν ρημάτων. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν μετὰ τῆς κάδου τῆς ποιμαντικῆς⁶ ἐπ' αὐτὸν ὀρμήσαντα, καὶ τὰς βώλους μόνος ἐπιφερόμενον, μονονουχὶ πρὸς αὐτὸν ἔλεγεν· Ἐνόμισας οὐ πάλιν προβάτοις ἐφροστανεῖ, καὶ κύνας τινὰς ἐκδιώκειν, καὶ διὰ τοῦτο καθάπερ κύνα τινὰ ἐλαύνων, οὕτω μετὰ τῶν ὀργάνων ἐκείνων ἐπὶ τὴν πρὸς ἐμὲ μάχην ὤρμησας; Ἄρετι σε ἡ πεῖρα διδάξει, ὡς οὐ πρὸς τὸν τυχόντα σοὶ ὁ πόλεμος. Καὶ πολλῇ τῇ μεγαλορρημοσύνῃ χρησάμενος ἔσπευδε καὶ ἠπειγέτο, καὶ τὴν παντευχίαν ἐκίνει, καὶ τὰ ὅπλα ἐξέτεινεν. Ἄλλ' ὁ μὲν τῇ δυνάμει τῶν ὀπλων πεποτισθὼς ἤπτετο τῆς μάχης· ὁ δὲ, τῇ πίστι· καὶ τῇ ἀνωθεν συμμάχια συμφράξας ἑαυτόν. Καὶ πρότερον διὰ τῶν ρημάτων τοῦ ἀλλοφύλου· τὸ φρούραγμα κατενεγκών, καὶ εἰπὼν πρὸς αὐτόν· Σὺ μὲν ἐρχῇ πρὸς με ἐν ὅπλῳ καὶ δόρατι, καὶ τῇ οἰκείᾳ λογῇ νομίσεις περιγενέσθαι· ἐγὼ δὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου τοῦ Θεοῦ. Καὶ ταῦτα εἰπὼν, καὶ ἀνελόμενος ἐκ τῆς κάδου τῆς ποιμαντικῆς μίαν βώλον, καθάπερ ὄντως κύνα τινὰ μέλλον ἀπελαύνειν ἐπίοντα τῇ ποιμνίᾳ, οὕτω τῇ σφαιρῇ σφαιροειδῶς ἐξακοντίσας, παραχρῆμα κατὰ τοῦ μετώπου πλήξας τὸν ἀλλοφύλον κατήνεγκε, καὶ σπεύσας καὶ ἀφελὼν αὐτοῦ τὸ ἔξος, δι' ἐκεῖνον τὴν κεφαλὴν ἀποτεμὼν, οὕτως ἔνεγκε τῷ βασιλεῖ, καὶ τέλος τῷ πολέμῳ δίδωκε. Καὶ δι' ἐκεῖνον καὶ ὁ βασιλεὺς τὴν σωτηρίαν εὗρατο, καὶ πᾶς ὁ τούτου στρατὸς ἀνέπνευσε. Καὶ ἦν ἰδεῖν θαυμαστά καὶ παράδοξα πράγματα, τὸν ὠπλισμένον ὑπὸ τοῦ ἀόπλου κατενηνεγμένον, καὶ τὸν τὰ πολεμικὰ ἔμπειρον ὑπὸ τοῦ τῆς ποιμαντικῆς πλέον εἰδῶτος μηδὲν πίπτοντα. Τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; Ὅτι ὁ μὲν τὴν ἀνωθεν εἶχε συμμαχίαν συνεφαπτομένην αὐτῷ, ὁ δὲ ταύτης ἔρημος ὢν ὑπὸ ταῖς τούτου χερσὶν ἐγίνετο. Ἄλλ' ὅρα λοιπὸν ἐνταῦθα τὸ πάθος τοῦ φόβου ὅσην ἐργάσατο τὴν ἀτοπίαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν ὁ βασιλεὺς εὐφροσύνη; πολλὰς ἀπολαύσαντα τὸν δίκαιον τούτον, καὶ τὰς χορευούσας κρατούσας· Ἐνίκησεν Σαουλ ἐν χιλιάδι, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάδι, οὐκ ἐνεγκὼν πρῶτος τὰ παρ' αὐτῶν ῥηθέντα (καίτοι κατὰ τὸν τοῦ δικαίου λόγον αὐτῷ μάλλον ἐχαρίσαντο, ἢ τῷ Δαυίδ), ἥττηθείς ὑπὸ τοῦ φόβου τὸν εὐερ-

⁶ Παράστημα τῆς γνώμης, *animi fideiactio*. Παράστημα vox est non ita frequenter usus quae significat robur animi, sive constantiam, seu etiam audaciam.

⁶ Τῆς κάδου τῆς ποιμαντικῆς. 1 Reg. 17, 40, vocatur *cadion* ποιμαντικόν, *pastoralis pera*. Βώλους, *lapides*, vox insolens.

utrem, et potavit puerum. In inviis viam præbuit, et perplexæ menti nullamque salutis spem habenti, suam liberalitatem exhibuit, simul eam consolans, et pueri curam agens. Sic quodcumque voluerit Deus, licet in solitudine simus, et in extremis afflictionibus, nullamque spem salutis habeamus, nullo alio opus habebimus, divino auxilio nobis omnia suppeditante. Nam si ejus benevolentiam nobis conciliaverimus, nullus nobis prævalebit, sed nos superiores omnibus erimus. 20. *Et erat Deus cum puero*, inquit, *et crevit, et habitavit in solitudine*. Sic quando amicum et benevolum habemus Deum, etiamsi in deserto fuerimus, multo securiores vivemus, quam si qui in civitatibus versantur. Maxima enim securitas et inexpugnabilis murus est auxilium divinum. Et ut discas, quomodo qui in solitudinibus agit, securior sit, et potentior iis qui in mediis civitatibus versantur, ingenti hominum præsidio freti, videamus quomodo David de loco in locum transiens, et quasi erraticus vagans, manu superna munitus fuerit: Saül autem cum esset in mediis civitatibus, et tantum secum duceret exercitum, satellites habens et armigeros, quotidie timebat et tremebat inimicorum insidias (1. Reg. 17). Et ille quidem, qui solus erat, nullumque alium secum habebat, non indigebat humano præsidio: hic vero diademate redimitus, et purpura indutus, illius auxilio indigebat, et regi opus erat pastoris operæ, et diademate redimito privati viri adjumentum necessarium erat.

3. *Nihil potentius eo qui Dei auxilio munitus est.* — Sed si vultis, aliquanto superius seriem hujus sermonis petamus, ut omni hac historia in medium producta, discamus nihil fortius esse viro munito superna gratia, et nihil infirmius eo qui hac privatus est, etiamsi innumeris circumdetur exercitiis. Igitur David ille cum adhuc adolescens ob immaturam aetatem in paterna domo versaretur, quoniam tempus aliquando exposecebat ut clarior ejus fieret virtus, admonitus a patre ut fratres suos inviseret, obtemperavit, et missus est ad eos. Porro cum ad illos venisset invisendi gratia, ubi vidit instructam aciem contra alienigenam Goliath, et omnem populum juxta Saûlem formidine perculsum, regemque ipsum in summo constitutum periculo, tunc spectator voluit esse, et abiit ut videret novum et rarum spectaculum, quod unus homo adversus tot millia se erigeret. Verum fratres ejus non ferentes tam altos fortitudinis spiritus, provocati sunt in invidiam, et dicunt ad eum: *Non alia de causa venisti, quam ut bellum videres* (1. Reg. 17. 28)? Non enim venisti nostri causa, ut nos inviseres. At tu vide hujus prudentiam et mansuetudinem. Nihil temerarium, neque asperum eis loquitur: sed reprimens eorum flammam, et demulcens invidiam, inquit: *Numquid verbum est* (Ibid. v. 29)? Numquid, inquit, vidistis me arma arripere? numquid vidistis me ordinari cum cæteris in acie? Tantum videre volui, et interrogare unde huic tantum insaniz. *Quis enim est alienigena iste, qui exprobrat exercitum Dei viventis* (Ibid. v. 26)? Postea cum audiret illius blasphemias et arrogantiam, et videret

trepidationem eorum qui cum Saûl erant, inquit: *Quid erit viro, qui illius caput exsecuerit?* Et magnum animi robur his verbis ostendebat, omnes in admirationem adducens. Hæc ut cognovit Saûl, militavit ad juvenem, qui præter pastoriam artem sciebat nihil: et ut vidit ejus aetatem, vilipendit eum. Deinde cum didicisset ex eo, quomodo cum ursis egisset qui greges suos invaserant: coactus enim fuit admirabilis ille vir hæc narrare, nolens hinc vanam gloriam aucupari, sed in necessitate constitutus, et ut illi animi adderet, et ne spectaret ad vilitatem ejus quem videbat, sed ad fidem quæ intrinsecus latebat, supernumque auxilium quo adolescens inermis viris armatis et pastor militibus fortior erat: ergo ubi rex vidit animi ejus fiduciam, suis illum armis induere volebat; indutus autem ea ferre non potuit. Hoc autem factum est, ut virtus Dei, quæ per eum operabatur, manifesta monstraretur, et non armis quæ flectant adscriberentur. Nam quoniam indutus illis gravabatur, et minus expeditus erat, deposuit arma, et accepta pera pastorali et silicibus, contra carnem illam turrim egressus est. Sed vide iterum alienigenam ad vilitatem ætatis spectantem, et ob hoc vilipendentem justum illum, et quasi contra puerum humilem verbis insurgentem. Nam postquam vidit eum cum pastoralis pera contra se contententem, et lapides solem afferentem, in hunc ferme modum eum alloquutus est: *Putasti te adhuc apud oves esse, et canes quosdam persequi?* et ita adversum me, quasi contra canem instrumentis illis instructus, in pugnam venisti? statim experientia discas non tibi cum homine vulgari bellum esse. Et usus magno verborum fastu, properabat, armaturamque suam omnem movebat, ac arma exerebat. Et ipse quidem armorum virtute fidens, pugnam inivit: David autem fide, supernoque præsidio munitus. Et prius verbis alienigenæ elationem et supercilium decutiens, ut dixit ad eum: *Tu venis ad me in armis et lancea, et tua virtute victurum te putas, ego autem in nomine Domini Dei: ut hæc, inquam, dixit, sumpto ex pera pastoralis silice, quasi revera canem aliquem gregem invadentem abacutus, funda jaculatus est, statimque in fronte percussus alienigenam dejecit: et festinanter educto illius gladio caput ejus amputavit, et regi attulit, finemque bello imposuit. Atque illius opera et rex salutem invenit, et omnis illius exercitus respiravit. Vidisses tunc inopinatas admirabilesque res, armatum ab inermi dejectum, reique militaris peritum ab eo prostratum, qui præter pastorem artem nihil sciebat. Quare, et ob quam causam? Quia hic quidem habuit supernam gratiam se adjuvantem: ille autem ea carens, in hujus manus venit. Jam vide hic, quam absurda operatus sit invidiæ morbus. Postquam enim rex vidit justum hunc tanta gloria celebrari, et tripudiantes clamare: *Vicit Saûl in millibus, David autem in decem millibus* (1. Reg. 18. 7): non serens aquo animo quæ de hoc dicebantur (quamvis secundum rationem justam ei magis tribuerant quam David), victus invidia benefactori malum rependit; et*

quem oportebat ut salvatorem et benefactorem agnoscere, eum interficere querebat. O ingentem insaniam! o stuporis magnitudinem! Eum qui vitam sibi servarat, et omnem suum exercitum ab alienigenæ Goliath furore liberaverat, ut hostem suspectum habuit, et immemor beneficii, ab affectione vincebatur: sed mente sua obtenebratus ab invidia, perinde atque ab ebrietate quadam, benefactorem ut hostem spectabat.

4. *Invidia morbus describitur. Moralis exhortatio ad fugiendum invidiam. Dæmon homini subjectus.* — Ita enim se habere solet hujus affectionis malitia: primum corrumpit eum a quo generatur. Et quemadmodum vermis qui a ligno produciuntur, lignum primo consumit: ita et invidia illam primo animam corrumpit a qua nata est, et ei cui invidetur plane diversa quam vult affert. Ne igitur respice ad principium eorum quibus invidetur, sed ad finem respice, et attende, quia malitia invidentium, eos quibus invidet clariiores efficit. Nam ii quibus invidetur subsidium habent Dei auxilium, et gratia fruuntur: qui autem invidet, gratia spoliatur, et facile vincitur ab omnibus: et antea a suis affectibus, quam ab externis hostibus infestatus, quasi consumitur, et quasi oculis maxillis devoratur, et absumptus, ut ita dicam, submergitur. Quæ cum nobis comperta sint, obsecro, fugimus morbi hujus damnum, et totis viribus ab animabus nostris eliminemus. Perniciosissima enim est omnium affectionum, nostramque salutem corrumpit, utpote diaboli inventum. Propterea et sapiens quidam dicebat: *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum* (Sap. 2. 24). Quid est, *Invidia diaboli mors intravit in mundum*? Nam postquam mala hæc bestia primum hominem vidit immortalem, per suam malignitatem ad transgressionem mandati induxit, per quam fecit ut morti fieret obnoxius. Invidia igitur deceptionem operata est, deceptio inobedientiam, inobedientia mortem. Propterea dicit: *Invidia autem diaboli mors intravit in mundum*. Vidisti quantum affectionis hujus damnum? immortalitate honoratum mortalem fecit. Verum inimicus quidem nostræ salutis, sua invidia, ut primus homo, qui immortalis erat, ad mortem condemnaretur effecit: misericors autem sollicitusque pro nobis Dominus, per mortem suam iterum immortalitatem nobis largitus est. Unde et majora quam amisimus invenimus. Paradiso ejecit ille, hic in cælum induxit: ille morte condemnari nos curavit, hic immortalitatem nobis largitus est: ille paradisi deliciis privavit, hic regnum cælorum nobis præparavit. Vidisti solertem Domini tui sapientiam? et quomodo ea quæ per invidiam diaboli contra salutem nostram facta sunt, in caput illius convertit? Non enim solum nos majoribus dignatus est, sed et illum ipsum nobis subiecit dicens, *Eccce dedi vobis potestatem calcandi super serpentes et scorpiones* (Luc. 10. 19). Proinde hæc omnia cogitantes, et invidiam ex animabus nostris effugemus, et studeamus ut divinam nobis benevolentiam conciliemus. Hæc enim nostra armatura solida, et inexpugna-

bilis, hæc nostræ maximæ facultates: per hanc et Ismael, quamvis adolescens, et in solitudine, rerumque omnium inopia versans, statim crevit, et in gentem magnam factus est: quia 20. *Deus erat*, inquit, *cum puero*. Hinc enim totus sermo noster egressus est. Despiciamus igitur, oro, præsentia, desideremus futura: gratiam Dei omnibus præferamus, et per vitam optimam multam fiduciam nobis antea reponamus: ut et præsentem vitam citra moerorem transigamus, et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre simul et Spiritu sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVII.

Et factum est post verba hæc, Deus tentabat Abraham (Gen. 22. 1.)

1. Ingens lucrum, grandisque thesaurus in verbis quæ hodie lecta, tametsi pauca sint, latent. Eo enim modo se habent divina eloquia, ut multas divitias non in multitudine verborum, sed in brevitate sermonum contineant. Age igitur exploremus ea quæ dicta sunt, et hodiernæ lectionis vim diligenter addiscamus. Nam sic iterum sciemus et patriarchæ copiosam virtutem, et Dei excellentem clementiam. 1. *Et factum est*, inquit, *post verba hæc, Deus tentabat Abraham* (Cap. 22). Quid sibi volunt hæc verba, *Et factum est post verba hæc, tentabat Deus Abraham*? Considera, obsecro, divinam Scripturam, quomodo nobis justî virtutem jam velit detegere. Et quia narratura est, quomodo Abraham a Deo tentatus sit, prius vult ut discamus tempus, quo hæc patriarchæ præcepta sunt, et quando jussus est offerre Isaacum, ut scias magnam patriarchæ obedientiam, et quomodo Dei jussus nihil præferri passus sit. Quid igitur est, *Factum est autem post verba hæc*? Quoniam postquam natus est Isaac, quando vidit Sarra Ismaelem simul versari cum Isaac, sicut heri vobis diximus, hoc agre ferens, dicebat Abraham: *Ejice ancillam et filium ejus: non enim erit heres filius ancillæ cum filio meo* (Gen. 21. 10); cumque hoc patriarchæ durum videretur, volens eum Deus consolari, ait: Audi Sarram uxorem tuam, et fac quod ab ea dictum est: neque videatur tibi durum, quod dictum est de puero et de ancilla. *In Isaac enim vocabitur tibi semen* (Ib. v. 12), et illum quoque faciam in gentem magnam, quia semen tuum est. Et omnis illi a Deo facta promissio eo tendebat, ut nati ex Isaac in magnum populum propagarentur. Cum ergo bona hujusmodi spe aleretur justus, post tantas et tam frequentes ærumnas et tentationes, earum accepta mercede, et in tuto demum collocatus, præ oculis habens sibi successurum heredem, secure agebat, maximam inde percipiens consolationem. Verum qui abscondita cordium novit, volens nobis justî hujus virtutem detegere, et magnum amorem quem erga se gerebat, post tot promissiones et hanc quoque quæ recens facta erat, et ejus memoriam adhuc firmam tenebat, cum jam adolesceret Isaac, et in ipso ætatis flore esset, cresceretque patris erga illum dilectio, post verba

γίτην τοῖς ἐναντίοις λοιπὸν ἡμῖς εἶδο, καὶ ὃν ἐχρῆν σω-
τήρα καὶ εὐεργέτην ἐπιγράφειν, τοῦτον ἀνελεῖν ἐπι-
χειρεῖ. Ὡς πανίας ὑπερβολή! ὦ παραπληξίας ἐπίτασις!
Τὸν τὴν ζωὴν αὐτῷ χαρισάμενον, καὶ πάντα τὸν στρατὸν
αὐτοῦ ἐλευθερώσαντα τῆς τοῦ ἀλλοφύλου πανίας, τοῦτον
ὡς πολέμιον λοιπὸν ὑψώρατο, καὶ οὐδὲ ἑναυλος οὐσα ἡ
εὐεργεσία περιεγίνετο τοῦ πάθους, ἀλλὰ καθάπερ ὑπὸ
μῆθης τινός, ὑπὸ τοῦ φθόνου σκοτωθεὶς τὸν τῆς διανοίας
λογισμὸν, τὸν εὐεργέτην ὡς πολέμιον εἴωρα.

δ'. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία τοῦ πάθους τοῦτου· αὐτῷ
πρότερον λυμνιέται τῷ τοῦτο τίκτοντι. Καὶ καθάπερ
σκώληξ ὑπὸ τοῦ ξύλου τικτόμενος αὐτὸν πρότερον τὸ ξύλον
καταναλίσκει· οὕτως καὶ ὁ φθόνος ἐκείνην πρότερον δια-
φθεῖρει τὴν τεκούσαν αὐτὸν ψυχὴν, καὶ τὸ ἐναντίον ἡ
βούλεται τὸν φθονοῦμενον διατίθῃσι. [472] Μὴ γάρ μοι
τὰ πρόομια σκόπει ἐπὶ τῶν φθονομένων, ἀλλὰ πρὸς τὸ
τέλος ἀφόρα, καὶ ἐνδείξει αὐτὴ ἡ κακία τῶν φθονοῦ-
ντων εἰς μαζίονα περιφάνειαν ἄγει τοὺς φθονομένους.
Οἱ μὲν γὰρ καὶ τὸν θεὸν ἐφίλονται εἰς συμμαχίαν, καὶ
τῆς ἀνωθεν ἀπολαύουσι βροτῆς· ὁ δὲ ταύτης ἔρμος,
πᾶσιν εὐεπιχειρητός γίνεται, καὶ πρὸ τῶν ἐξωθεν πολε-
μίων ὅπ' αὐτοῦ τοῦ πάθους πολιορκούμενος μονονουχί
καταναλίσκεται, καὶ ὥσπερ ἀθήλειος γνάθος κατεσθίουμε-
νος, οὕτως βαπανώμενος, ὑποδρύχιος, ὡς εἰπεῖν, γίνεται.
Ὅτε εἰδότες φεύγωμεν, παρακαλῶ, τὴν λύμην τοῦ
πάθους, καὶ πάσῃ δυνάμει ἐξορίζωμεν τοῦτο τῆς ἐαυτῶν
ψυχῆς. Πάντων γὰρ τῶν παθόντων τοῦτο ἐλαττωτέρον, καὶ
αὐτῇ ἡμῶν τῇ σωτηρίᾳ λυμνιέμενον· τοῦ γὰρ πονηροῦ
διαβόλου ἐστὶν εὐρημα. Δι' ὃ καὶ τις σοφὸς ἔλεγε· *φθόνῳ*
[δὲ] *διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον*.
Τί ἐστι· *φθόνῳ* δὲ *διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν* εἰς
τὸν *κόσμον*; Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸ πονηρὸν τοῦτο θηρίον
ἀθάνατον γενόμενον τὸν πρωτόπλαστον, διὰ τῆς οικίας
πονηρίας εἰς τὴν τῆς ἐντολῆς παρακοὴν αὐτὸν ἤγαγε,
καὶ δι' ἐκείνης τοῦ θανάτου τὴν τιμωρίαν παρεσκευάσεν
αὐτὸν ἐπισπάσασθαι. Ὁ φθόνος τοίνυν τὴν ἀπάτην εἰρ-
γάσατο, ἡ ἀπάτη τὴν παρακοὴν, ἡ παρακοὴ τὸν θάνατον.
Διὰ τοῦτο φησὶ· *φθόνῳ* [δὲ] *διαβόλου θάνατος εἰσῆλ-
θεν* εἰς τὸν *κόσμον*. Εἶδες πόση τοῦ πάθους ἡ λύμη;
Τὸν ἀθανάσιον τιμωθέντα θανάτῳ ὑποκεισάμενον πεποίηκεν.
Ἄλλ' ὁ μὲν ἐχθρὸς τῆς ἡμετέρας σωτηρίας, τὸν οικεῖον
φθόνον κινήσας, ὄντα ἀθάνατον τὸν πρωτόπλαστον θα-
νάτῳ καταδικασθῆναι πεποίηκεν· ὁ δὲ κηδεμὸν καὶ φι-
λάνθρωπος Δεσπότης διὰ τοῦ θανάτου τοῦ οικείου πάλιν
τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν ἐχαρίσατο, καὶ μαζίονα ὡς ἀπωλέ-
σαμεν εὐραμεν. Παραδείσου ἐκείνος ἐξήγαγε, καὶ εἰς
τὸν οὐρανὸν οὗτος ἀνήγαγε· θανάτῳ καταδικασθῆναι
ἐκείνος πεποίηκε, καὶ τὴν ἀθανασίαν ἡμῖν οὗτος ἐχαρί-
σατο· τῆς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς ἀπεπύρηνσεν ἐκείνος,
καὶ βασιλείαν ἡμῖν οὐρανῶν εὐτρέπυσεν οὗτος. Εἶδες τοῦ
Δεσπότης σου τὸ εὐμήχανον, καὶ ὅπως τὰ παρὰ τῆς
βασιλείας ὅπλα τοῦ διαβόλου κατὰ τῆς ἡμετέρας σωτη-
ρίας γεγεννημένα, ἐκείνα αὐτὰ περιέτριψεν εἰς τὴν αὐ-
τοῦ κεφαλὴν; Οὐ μόνον γὰρ ἡμᾶς μαζίονα ἠξίωσεν,
ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνον ἡμῖν ὑποχείριον ἔθηκεν, εἰπὼν· *Ἰδοὺ*
δὲδωκα ὑμῖν ἐξουσίαν πατεῖν ἐπὶ πάντων θύων καὶ
σκορπίων. Ταῦτα τοίνυν ἅπαντα λογίζομενοι καὶ τὸν
φθόνον τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς ἐξορίζωμεν, καὶ τὴν εὐνοίαν
τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπισπώμεθα. Τοῦτο γὰρ ἡμῶν τὸ
ὅπλον τὸ ἀκαταγώνιστον· τοῦτο ἡμῶν ἡ μεγίστη περι-
ουσία, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰσμαὴλ, καίτοι νῆος καὶ ἐν ἔρη-
μῳ ὡς καὶ πολλὰ ἀπορία, ἀδρόν ηὔξηθη, καὶ εἰς ἔθνος
μέγα ἐπέδωκεν· ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἦν, φησὶ, *μετὰ τοῦ*
παιδίου. Ἐντεῦθεν γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος ἅπας ἐξεκυλίσθη.

Ἐπερίωμεν οὖν, παρακαλῶ, τῶν παρόντων, ποθῶμεν
τὰ μέλλοντα, τὴν εὐνοίαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ πάν-
των προτιμώμεν, καὶ διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας ἐαυτοὺς
πολλὴν προοπτούμεθα τὴν παρρησίαν, ἵνα καὶ τὸν παρ-
όντα βίον ἀλύπτως διανύσαι δυνηθώμεν, καὶ τῶν μελλόν-
των ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν, χάριτι καὶ φιланθρωπίας τοῦ
[473] Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ
ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, ὦν καὶ αἰεὶ,
καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA MZ.

Καὶ ἐγένετο μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ὁ Θεὸς ἐπειράσας τὸν Ἀβραάμ.

α'. Πολλὴ τῶν σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέντων τὸ κέρδος,
καὶ ἄρατος ὁ θησαυρὸς ὁ τοῖς βραχείαις τούτοις ῥήμασι
ἐγκεκρυμμένος. Τοιαῦτα γὰρ τὰ θεῖα λόγια· οὐκ ἐν τῷ
πλήθει τῶν βημάτων, ἀλλ' ἐν τῇ συντομίᾳ τῶν λόγων
πολὺν ἐναποκειμένον ἔχει τὸν πλοῦτον. Θίρε οὖν, ἀναπτύ-
ξωμεν τὰ εἰρημένα, καὶ καταμάθωμεν ἀκριβῶς τῶν
σήμερον ἀναγνωσθέντων τὴν δύναμιν. Οὕτως γὰρ πάλιν
εἰσόμεθα καὶ τοῦ πατριάρχου τὴν πολλὴν ἀρετὴν, καὶ
τοῦ Θεοῦ τὴν υπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν. *Καὶ ἐγένε-
το, φησὶ, μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ὁ Θεὸς ἐπειράσας τὸν*
Ἀβραάμ. Τί βούλεται ταυτὶ τὰ ῥήματα. *Καὶ ἐγένετο*
μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, ὁ Θεὸς ἐπειράσας τὸν Ἀβραάμ,
Σκόπει μοι τὴν θείαν Γραφὴν, πῶς ἐντεῦθεν ἦδη βούλε-
ται ἐκκαλύψαι ἡμῖν τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Καὶ ἐπειδὴ
μέλλει διηγεῖσθαι τὴν πάλιν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαγο-
μένην τῷ Ἀβραάμ, πρότερον ἡμᾶς βούλεται τὸν καιρὸν
διδάξαι, καθ' ὃν ταῦτα ὁ πατριάρχης ἐπετάττετο, καὶ
πότε τὸν Ἰσαὰκ ἀνεγερθεὶς ἐκείλευτο, ἵνα μέθης τὴν
πολλὴν τοῦ πατριάρχου ὑπακοήν, καὶ ὅπως τῶν τῷ Θεῷ
δοκούντων οὐδὲν προτιμῇ ἡμίσχετο. Τί οὖν ἐστιν, Ἐγένε-
το δὲ μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα; Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ
τὸν τοῦ Ἰσαὰκ τόκον, ἡνίκα ἐδέασατο ἡ Σάρρα τὸν
Ἰσμαὴλ συναναστρεφόμενον τῷ Ἰσαὰκ, καθάπερ χθὲς
πρὸς ὁμᾶς διελέχθημεν, δυσχεράνασα πρὸς τοῦτο ἡ
Σάρρα ἔλεγε πρὸς τὸν Ἀβραάμ· *Ἐκάλει τὴν παιδί-
σκην καὶ τὸν υἱὸν αὐτῆς· οὐ γὰρ μὴ κληρονομήσῃ*
ὁ υἱὸς τῆς παιδίσκης μετὰ τοῦ υἱοῦ μου· ἐφάνη
δὲ τούτῳ σκληρὸν τῷ πατριάρχῃ, βουλόμενος ὁ Θεὸς
παραμυθῆσθαι τὸν δίκαιον, φησὶν· Ὑπάκουσον Σάρ-
ρας τῆς γυναικὸς σου, καὶ ποιεῖ τὸ παρ' αὐτῆς λεγόμενον·
καὶ μὴ σκληρὸν σοι φανείσθω τὸ περὶ τοῦ παιδίου καὶ
τῆς παιδίσκης. Ἐν γὰρ τῷ Ἰσαὰκ κληθήσεται σοὶ
σπέρμα, καὶ τοῦτον δὲ ποιήσω εἰς ἔθνος μέγα, ἐπειδὴ
σπέρμα σὸν ἐστὶ. Καὶ πᾶσα ἡ ὑπόσχους αὐτῷ καὶ ἡ
παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελία αὕτη ἦν, ὥστε εἰς πολὺ πλη-
θος ἐκτείνεσθαι τοὺς ἐκ τοῦ Ἰσαὰκ τεχθέντας. Ἐπειδὴ
ταῦται ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος ὁ δίκαιος διετίλει, καὶ
ὡς τῶν τοσούτων καὶ ἐκαλλήλων θλίψεων καὶ πειρα-
σμῶν τὰς ἀμοιβὰς κομισάμενος, καὶ ἐν ἀσφαλείᾳ λοι-
πὸν γεγωνῶς, καὶ ὁρῶν ἐν ὀφθαλμοῖς τὸν μέλλοντα
διαδέχοντα αὐτοῦ τὸν κληρὸν, οὕτω μετὰ ἀδείας καθ-
ειστήκει, μεγίστην ἐντεῦθεν παραμυθίαν καρπούμενος.
Ἄλλ' ὁ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἐπιστάμενος, βουλό-
μενος ἡμῖν ἐκκαλύψαι τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸν
πολὺν πόθον, ὃν περὶ αὐτὸν ἐπεδείκνυτο, μετὰ τὰς τοσαύ-
τας ὑποσχέσεις, καὶ ταύτην τὴν πρόσφατον γεγεννημένην,
καὶ ἥς τὴν μνήμην ἑναυλος εἶχεν [474], ὅτε λοιπὸν

* Ἐπειράσας, *lentabat*, sic etiam infra in Mor., in Sav., in om-
nibusque omnino mss., ut nulla possit esse mendii suspicio,
certumque sit ita legisse Chrysostomum. At in editionibus
O' legitur *ἐπειράσας, lentavit*. Cod. Alex. *ἐπειράσε*.

† Addidimus τεχθέντας e Colis. et marg. Savil. qui in textu
τικτόμενους, καὶ ταῦται.

ἐν ἡλικίᾳ γέγονεν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄνθει τῆς ἡλικίας ἐτύχων, καὶ τὸν πόθον τοῦ πατρὸς τὸν περὶ αὐτὸν ἦν ἰδεῖν αὐθάνομενον, τότε μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα τῆς ἐπαγγελίας, καὶ μετὰ τὸ εἰπεῖν, ὅτι Ἐν αὐτῷ κληθήσεται σοι σπέρμα, καὶ αὐτὸς ἔσται σου διάδοχος· Μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα ὁ Θεὸς ἐπέκραξε τὸν Ἀβραάμ. Τί ἐστιν, Ἐπέκραξε; Οὐχ ὡς αὐτὸς ἀγνοῦν, ἀλλὰ προσήγειν αὐτῷ τὴν πείραν, ἵνα καὶ οἱ τότε παρόντες, καὶ οἱ ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ παρόντος παιδεύωνται τὸν αὐτὸν πόθον τῷ πατριάρχῃ, καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιδείκνυσθαι περὶ τὰ τοῦ Δεσπότης προσταγμάτων. Καὶ εἶπε, φησί, πρὸς αὐτόν· Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ. Τί βούλεται ὁ τοῦ ὀνόματος διπλασιασμός; Τῆς πολλῆς εὐνοίας τῆς περὶ τὸν πατριάρχῃν σημειῶν ἐστι, καὶ ἐδείκνυ αὐτῷ καὶ διὰ τῆς κλήσεως, ὅτι μέλλει τι τῶν ἀναγκαίων αὐτῷ ἐπιτάττειν. Παρασκευάζων τοίνυν αὐτὸν συντείνειν αὐτὸν καὶ μετὰ σπουδῆς προσέχειν τοῖς παρ' αὐτοῦ λεγομένοις, τῷ διπλασιασμῷ τῆς κλήσεως ἐκρήσατο, καὶ φησὶν· Ἀβραάμ, Ἀβραάμ. Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγώ. Καὶ εἶπε· Ἀδὲς τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαὰκ, καὶ κορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀνένεγκες αὐτόν εἰς ὀλοκαύτωςιν ἐφ' ἑν τῶν ὀρέων, ὡς ἂν σοι εἴπω. Μίγας ὁ θυγὼς τοῦ ἐπιτάγματος, καὶ ὑπερβαίνειν ἀνθρωπίνην φύσιν τὸ πρᾶγμα. Ἀδὲς τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαὰκ. Ὅρα πῶς δι' αὐτῶν τῶν ῥημάτων μελίζονα τὴν πυρὰν ἀνάπτει, καὶ τὴν κάμινον τῆς φιλοστοργίας τοῦ δικαίου, ἣν περὶ τὸν Ἰσαὰκ ἐκτίχτην, σφοδρότερον διεγείρει. Ἀδὲς τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαὰκ. Ἐκαστον καθ' ἑαυτὸ ἱκανὸν καθικέσθαι τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς. Ὅ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, Τὸν Ἰσαὰκ, ἀλλὰ προσέθηκε, Τὸν υἱόν σου, ὃν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἐκτίχων, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γήρᾳ σχεῖν ἡδυνήθης; Τὸν ἀγαπητόν, τὸν περιπόθητόν σου, ὃν μεθ' ὑπερβολῆς ἀγαπᾷς, τὸν Ἰσαὰκ, ὃν διὰδοχὸν ἔβριεν προσδοκᾷς. Ἐξ οὗ καὶ τὸ σπέρμα σου αὐξῆσθαι ἐπαγγελία μιν, καὶ τοσοῦτον αὐξῆσθαι, ὡς τῷ κλήθει τῶν ἄστρον, καὶ τῇ ἄμμῳ τῇ παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης ἐξισωθῆναι. Τοῦτον οὖν αὐτὸν Ἀδὲς, καὶ κορεύθητι εἰς τὴν γῆν τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀνένεγκες αὐτόν ἐκεῖ εἰς ὀλοκαύτωςιν ἐφ' ἑν τῶν ὀρέων ὡς ἂν σοι εἴπω. Θαυμάσαι μοι ἵπταις, πῶς καὶ τὴν ἀκοὴν ἤνεγκεν ὁ δίκαιος. Τοῦτον γὰρ αὐτόν, φησί, τὸν οὕτω σοι περιπόθητον, ἀνένεγκέ μοι εἰς ὀλοκαύτωςιν ἐφ' ἑν τῶν ὀρέων. Τί οὖν ὁ δίκαιος; Οὐκ ἐπαράχθη τὸν λογισμὸν, οὐ συνεγύθη τὴν διάνοιαν, οὐκ ἠπόρησε πρὸς τὸ ξένον τοῦ ἐπιτάγματος, οὐκ ἐνενόησεν, οὐκ ἐλογίσατο πρὸς ἑαυτόν· Τί τοῦτο; ὁ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν σπέρμα χαρισάμενος, ὁ διὰ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπίαν τὴν μήτραν τῆς Σάρρας ζωογονήσας νεκρωθεῖσιν, λοιπὸν μετὰ τὸ γαλακτοτροφῆθῆναι καὶ αὐξηθῆναι, καὶ λοιπὸν ἐν ἡλικίᾳ γενέσθαι, σφατῆναι τὸ τεχθέν μοι κελεύει, καὶ εἰς ὀλοκαύτωςιν ἀνεγχεῖσθαι· ὁ πρὸ βραχείως εἰπὼν, Ἐν αὐτῷ κληθήσεται σοι σπέρμα, νῦν τὰ ἐναντία ἐπιτάττει; Καὶ πῶς ἂν εἰς ἔργον ἐξέλθοι ποτὲ τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπαγγελθέντα; [475] Πῶς γὰρ οἶδν τε τῆς βίβλης ἐκτεμνομένης τοὺς κλάδους φυγαῖ ποτε, ἥ τοῦ δένδρου ἐκκοπτομένου τὸν καρπὸν ἐνεγχεῖσθαι, ἥ τῆς πηγῆς ξηρανθείσης ποταμούς ἀναδοθῆναι; Κατὰ μὲν τὴν ἀνθρωπίνην ἀκολουθίαν ταῦτα γενέσθαι ἀμύχανον· Θεοῦ δὲ βουληθέντος πάντα γενέσθαι δυνατόν.

β'. Ἀλλὰ τούτων μὲν οὐδὲν ἐλογίσατο ὁ δίκαιος οὗτος, ἀλλὰ καθάπερ ἐγγύνων οἰκίτης, πάντα λογισμὸν ἀνθρώπινον παρωσάμενος, ἐνὸς μόνου ἔβριεντο, τοῦ τὸ ἐπιταχθέν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν, καὶ ὥσπερ ἐκτὸς γεγονῶς τῆς ἀνθρωπείας φύσεως, καὶ πᾶσαν συμπάθειαν καὶ πατρι-

κὴν φιλοστοργίαν δευτέραν ἡγήσαμενος τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων, ἐπὶ τὴν ἐκπλήρωσιν ἐσπεύε. Καὶ ἀναστὰς, φησὶν, Ἀβραάμ τὸ πρῶτον, ἐπέσκαψε τὴν θύραν αὐτοῦ. Παρέλαβε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ δύο παῖδας καὶ Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ σχίσας ξύλα εἰς ὀλοκαύτωςιν ἀναστὰς ἐπορεύθη, καὶ ἦλθεν ἐπὶ τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ. Ὅρα τὸν φιλανθρωπικὸν Δεσπότην, πῶς καὶ ἐν τῷ διαστήματι βασανίζει τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν. Ἐνόησον δὲ καὶ τὸν δίκαιον τί εἰκὸς ἦν ὑπομένειν ταῖς τρισὶν ἡμέραις, αὐτὸν καθ' ἑαυτόν μὲν ἀναλογιζόμενον τὸ ἐπιτάγμα, καὶ διὰ αὐτὸς μέλλει ταῖς οἰκείαις χειρὶ τὸν οὕτω παθεύμενον σφάζειν υἱὸν ἐνθυμούμενον, οὐδὲν δὲ τὸ πρᾶγμα κοινωσάσθαι ἔχοντα· καὶ καταπλάττηι τὴν γνώμην αὐτοῦ τὴν φιλόθεον καὶ τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦν τὸ μέγεθος τοῦ ἐπιτάγματος, οὐδὲν ὅλως τοῦτο γινώσκον ποιεῖ, οὔτε τοῖς παῖσιν, οὔτε αὐτῷ τῷ Ἰσαὰκ, ἀλλ' ὁ μόνος καθ' ἑαυτόν τὸν γῆνα τοῦτον ἡγωνίζετο, καὶ καθάπερ ἀδάμας τις οὕτως ἀκαταγώνιστος ἔμενε, τῇ ἀνδρείᾳ τὸν λογισμὸν ἐπιδεικνύμενος, οὐδὲ πολυπραγμονῶν, ἀλλ' εἶκον μετὰ πολλοῦ τοῦ πόθου τῷ τοῦ Θεοῦ νεύματι. Καὶ ἐπειδὴ περὶ τὸν τόπον ἐφθάσεν, Ἀναβίψας, φησὶν, Ἀβραάμ τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ, εἶδε τὸν τόπον μακρότερον, καὶ εἶπε τοῖς παῖσιν αὐτοῦ· Καθίσαιτε αὐτοῦ μετὰ τῆς θύρας. Ὅρα καὶ ἐνταῦθα τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν σύνεσιν· καὶ τοὺς παῖδας λαθεῖν ἐβούλετο, διὰ πάντων δεικνύς ὅτι μετὰ προθυμίας ζεώσης καὶ ἐπιτεταμένου πόθου πληροῦν ἐβόλετο τὸ τῷ Θεῷ δοκοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ ἦδει, ὅτι καινὸν καὶ παράδοξον ἦν, καὶ οὐ πρότερον ὅψ' ἑτέρου γεγονὸς ἢ παρ' αὐτοῦ μέλλον γίνεσθαι, κρύπτει τοὺς παῖδας καὶ καταλιπὼν αὐτοὺς μετὰ τῆς θύρας, φησὶν· Ἐνταῦθα ἀναμείναιτε, ἐγὼ δὲ καὶ τὸ παιδάριον διαλενυσόμεθα ὡς ὧδε, καὶ προσκυνήσαντες ἀνακαμψόμεν ἀπὸ ὕμῳ. Οὐκ εἰδὼς ὅτι τοῦτο ἔσται, ὁ ἔλεγεν, ἀλλὰ πρὸς ἐφέτευσεν μὲν, ἴσως τοῦτο ἀγνοῦν. Ἐλεγε δὲ τοῖς παῖσι τάχα ἐξαπατῶν αὐτοὺς καὶ παρασκευάζων αὐτοὺς μῖνειν· καὶ λοιπὸν ἦν ὁ πατριάρχης μετὰ τοῦ παιδὸς ἔλαβε δὲ Ἀβραάμ τὰ ξύλα τῆς ὀλοκαυτώσεως, καὶ ἐπέθηκεν Ἰσαὰκ τῷ υἱῷ αὐτοῦ. Ἐλάβε δὲ μετὰ χάραος τὸ πῦρ καὶ τὴν μάκαιραν, καὶ ἐπορεύθησαν εἰς δύο ἄμα. Ἡ ψυχὴ ἀνδρείᾳ! ὦ φρονήματος στερότης! Ἐπέθηκε, φησὶ, τῷ Ἰσαὰκ τὰ ξύλα τῆς ὀλοκαυτώσεως· αὐτὸς δὲ τὴν μάκαιραν καὶ τὸ πῦρ ἔλαβε, καὶ ἐπορεύοντο οἱ δύο ἄμα. Ποῖος ὀφθαλμοῖς ἔώρα τὸ παθεῖν τὰ ξύλα ἐπιφερόμενον, [476] οἷς ἔμελλον αὐτὸν μετ' οὐ πολὺ ἐπιθεῖν^β; πῶς ἡ χεὶρ φέρειν ἡδύνατο τὸ πῦρ καὶ τὴν μάκαιραν; Καὶ ἡ μὲν χεὶρ ἐπιφέρετο τὸ πῦρ τὸ αἰσθητόν, τὸ δὲ ἐνδοθεν πῦρ κατέφλεγεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ ἔδαπάνη τὸν λογισμὸν, πείθων νικᾶν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν πόθον, καὶ παρασκευάζον λογίζεσθαι, ὅτι ὁ ἦδη παρὰ τὸν καὶ ὑπὲρ φύσιν ἀνθρωπίνην κατέμα γενέσθαι παρασκευάσας δυνήσεται καὶ νῦν τὰ ὑπερβαίνοντα τὸν ἀνθρώπινον λογισμὸν ἐργάσασθαι. Ἄλλ' ὅρα μοι λοιπὸν πρὸ τοῦ αἰσθητοῦ πυρὸς τὴν ἐνδοθεν κατὰ μικρὸν ἐξαποκρινόμεν καμίνον καὶ φλέγουσαν τοῦ δικαίου τὴν ψυχὴν. Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰσαὰκ πρὸς Ἀβραάμ τὸν κατέρα αὐτοῦ· Πάτερ. Ἰκανὸν τὸ ῥῆμα τῶν σπλάγγων αὐτῶν τοῦ δικαίου καθάψασθαι. Ὁ δὲ εἶπε· Τί ἐστὶ τέκνον; Πάτερ· καλεῖς τὸν μετὰ μικρὸν ἀπαῖδα ἐσόμενον, κατὰ τέκνον προσαγορεύων τὸν μετ' οὐ πολὺ μέλλοντα ἐπὶ τὸν βωμὸν ἀνέβαιναι, καὶ ὃν ταῖς οἰκείαις χειρὶ μέλλω σφάζειν. Εἶτα ὁ παῖς φησὶν· Ἰδοὺ τὸ πῦρ ἐπιφέρει, κατὰ τὰ ξύλα· ποῦ ἐστὶ τὸ θῦμα τὸ μέλλον προσάγεσθαι; Ποῦ ἐστὶ τὸ πρόβατον τὸ εἰς τὴν ὀλοκαυτώσιν; Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα τοῦ δικαίου τὴν βάσανον· πῶς ἡνεγκε τὴν ἀκοὴν, πῶς ἴσχυσε ἀποκρίνασθαι τῷ πατρί.

^α Savil. et quidam mss. ὅρα πῶς καὶ ἐν τῷ διαστήματι βασανίζει τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν ὁ φιλανθρωπικὸς Δεσπότης. Ἐνόησον γὰρ τί ὑπέμενεν ἐν τρισὶ νύκτι ὁ δίκαιος ἐκεῖνος, et caetera similibus paulum in verso ordine.

^β Quinque mss. μετ' οὐ πολὺ ἐπιθεῖσιν.

promissionis et postquam dixit : *In illo vocabitur tibi semen*, et ille erit successor tuus : *Post verba hæc, tentabat Deus Abraham*. Quid est, *Tentabat*? Non quod ipse ignoraret, tentatione illum probavit, sed ut et ii qui tunc erant, et qui ab eo tempore usque ad præsens futuri sunt, istud ipsum patriarchæ desiderium et obedientiam in præceptis dominicis præ se ferre discant. *Et dixit, inquit, ad eum : Abraham, Abraham*. At ille dixit : *Ecce ego*. Quid sibi vult verbi duplicatio? Magnæ benevolentiae erga patriarcham argumentum est, et monstrat ei vocatione ipsa, se magnum aliquid præcepturum esse. Ut igitur illum attentiores redderet, vocationem geminabat, et dixit : *Abraham, Abraham*. Ille autem dixit : *Ecce ego*. 2. *Et dixit : Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac, et vade in terram excelsam, et offer eum in holocaustum super unum montium, quem tibi dixero*, Magnum præcepti pondus, et res humanam transcendens naturam. *Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac*. Vide quomodo per verba ista majorem rogam succendit, et fornacem amoris, quo justus in Isaac affectus erat, vehementius excitat. *Accipe filium tuum dilectum, quem dilexisti, Isaac*. Unumquodque verbum per se sufficeret ad sauciendam animam justi. Non enim simpliciter dixit, *Isaac*, sed addidit, *Filium tuum*, quem præter omnem expectationem suscepisti, et in ipsa senectute habere potuisti, *Dilectum*, desiderabilem tuum, quem tam immodice diligis, *Isaacum*, quem successurum tibi expectas, ex quo et semen tuum multiplicandum promisi, et in tantum multiplicandum, ut stellarum multitudini et arenæ quæ juxta litus maris est adæquetur. Illum ipsum *Accipe, et vade in terram excelsam, et offer eum tibi in holocaustum super unum montium, quem tibi dicam*. Admirari subit quomodo hæc iustis auribus ferre potuerit. Illum enim ipsum, inquit, tam desiderabilem tibi, offer mihi in holocaustum super unum montium. Quid igitur justus? Non turbatus est animo, non confusus est mente, non consilio destitutus est ad tam stupendum præceptum, non cogitabat, non ratiocinabatur secum : Quid hoc est? qui mihi præter omnem expectationem prolem largitus est, qui propter benignitatem suam emortuam Sarrae vulvam generationi idoneam fecit, nunc postquam ablatus est filius et crevit, et in flore ætatis est, hunc necidi et in holocaustum offerri præcipit : qui paulo antea dixit, *In ipso vocabitur tibi semen*, nunc contraria præcipit. Et quomodo implebuntur, quæ ab eo sunt promissa? Quo pacto enim fieri potest, ut radice excæta rami pullulent, vel succisa arbore fructus proveniant, vel fonte arefacto fluvii scatulant? Serundum hominis rationem talia fieri non est possibile; Deo autem volente fieri possunt omnia.

2. Cæterum horum nihil cogitavit secum justus ille, sed sicut gratus famulus, omnia omni ratione humana, unam tantum rem curabat, ut imperata opere imple-ret : et quasi factus ab humana natura alienus, et postponendam ducens divinis præceptis omnem affectionem et dilectionem, ad implenda Dei jussa festina-vit. 3. *Et cum surrexisset, inquit, Abraham mane,*

stravit asinam suam, Accepit autem secum duos servos et Isaac filium suum : et scissis lignis in holocaustum cum surrexisset, profectus est, et venit in locum, quem dixit ei Deus, die tertio. Vide clementem Dominum, quomodo et intervallo loci justi probavit virtutem. Cogita autem quid probabile sit triduo illo sustinuisse ju-tum¹ secum reputantem sibi præceptum esse, ut suis manibus tam dilectum filium occideret, neque rem ulli communicaret et detegeret; et obstupescere pium religiosumque ac prudentem ipsius animum. Quia enim sciebat magnitudinem præcepti, nemini prorsus hoc significavit, neque pueris, neque ipsi Isaac : sed solus secum agonem illum decertabat, et quasi adamas quidam manebat invictus, robor cogitationum tantum exhibens, et non multa causatus, magno cum desiderio obtemperabat notui divino. Et postquam ad locum illum pervenit, 4. *Sublatis, inquit, Abraham oculis suis vidit locum a longo*, 5. *et dixit servis suis : Sedete hic cum asina*. Vide et hic justi magnam prudentiam : etiam servis vult esse occultus, per omnia declarans se cum ferventi alacritate et intento desiderio implere velle quod Deo probatur. Nam quia sciebat novum et inauditum esse id quod ab ipso faciendum erat, neque ab ullo umquam tale quiddam factum fuisse antea, rem servis occultat. Et relictis eis cum asina, inquit : 5. *Hic expectate : ego enim et puer ambulabimus usque illuc, et cum adoraverimus, revertemur ad vos*. Ignorans futurum esse id quod dicebat, sed prophetavit quidem, ignorans tamen fortassis. Dicebat autem hæc servis, forte ut imponeret eis, et faceret ut ibi manentes non sequerentur : ac deinceps cum puero erat patriarcha. 6. *Accepit autem Abraham ligna holocausti, et imposuit Isaac filio suo. Tulit quoque in manibus ignem et gladium, et perrexerunt duo illi simul*. O animæ fortitudinem ! o spiritus soliditatem ! *Et imposuit, inquit, Isaac ligna holocausti* : ipse autem gladium et ignem accepit, et iverunt ambo simul. Qualibus oculis spectabat puerum ligna afferentem, super quæ non multo post illum immolaturus² erat? quomodo manus ferre potuit ignem et gladium? Et manus quidem ferebat ignem sensibilem, ignis autem interior accendebat ipsius mentem, et rationem absumebat, persuadebatque ut amore in Deum vinceret, et hanc cogitationem immittebat, eum, qui jam supra humanam naturam se fecerat esse patrem, iterum posse et nunc quæ humanam transgrediuntur rationem operari. Cæterum vide, obsecro, deinceps ante sensibilem illum ignem, incendium internum, quod paulatim exardescerebat, et justum mentem inflammabat. 7. *Dixit autem, inquit, Isaac ad Abraham patrem suum : Pater*. Sufficiebat hoc verbum ad lancinanda justi hujus viscera. Ille autem dixit : *Quid est, fili? Patrem vocas, paulo post futurum orbem : et ego filium appello, qui non multo post super altare ascensurus est, meis occidendus manibus*. Deinde puer inquit : *Ecce ignem affers, et ego ligna*; ubi est hostia immolanda? Ubi

¹ savil. et quidam Mss. : *Cogita enim quanta perpessus sit justus ille intra tres noctes.*

² Quinque Mss., *impositurus*, pro, *immolaturus*.

est ovis ad holocaustum? Considera, obsecro, hic justi viri cruciatum, quomodo tulit auribus, quomodo potuit respondere puero, quomodo non est confusus mente, quomodo filio occultare potuit id quod futurum erat: sed inquit generoso spiritu et forti anima: 8. *Deus videbit sibi metipsi ovem ad holocaustum, fili.* Vide etiam hic quo pacto ignarus insinuat iterum quod futurum erat. Videbatur enim per responsum Isaac decessisse, sed illi quidem verbis interim persuasit: ipse autem majorem gravioremque dolorem pertulit, verba in anima versans, et cogitans pueri elegantiam externam, internamque pulchritudinem, obedientiam, gratiam, pietatis florem. 9. *Cumque irent ambo, venerunt ad locum de quo dixit ei Deus.* Venerunt, inquit, ad montem excelsum, quem scilicet ei Dominus indicarat: *Et edificavit ibi Abraham altare.* Iterum obstupesco justitiam fortitudinem, quomodo potuerit exstruere altare, quomodo valuerit, quomodo non defecerit prae angustia, sed et altare edificaverit, et imposuerit ligna. *Et ligatum filium suum Isaac imposuit super altare.* 10. *Et extendit Abraham manum suam, ut acciperet gladium, et occideret filium suum.*

3. *Abrahami fortitudo et Isaci obsequentia.* — Ne leviter praetercurramus, dilecti, quae dicta sunt: sed consideremus quomodo non avolarit a corpore anima, quomodo potuerit suis manibus colligare, et lignis imponere tam dilectum, tam amabilem unigenitum. *Et extendit,* inquit, *Abraham manum suam, ut arriperet gladium ad occidendum filium suum.* O religiosam animam! o fortem mentem! o ingentem amorem! o rationem vincentem humanam naturam! *Accepit,* inquit, *gladium, ut occideret filium suum.* Utrum magis admirer et obstupescam, fortemne spiritum patriarchae, an pueri obedientiam? quod neque reluctans est, neque factum aere tulit, sed cessit et obtemperavit iis quae a patre facta sunt, et sicut agnus cum silentio super altare arcubuit, exspectans patris dexteram? Verum ubi illa pia mens sua omnia consummavit et nihil intermisit: ostendens bonus Dominus, se non occidi puerum, sed potius justitiam virtutem degegi volentem, haec imperasse: coronato justo ob voluntatem suam, et accepta consummata hostia ex mente patriarchae, nunc suam declarat benignitatem. 11. *Et vocavit eum,* inquit, *angelus Domini de caelo, dixitque, Abraham, Abraham.* Nam quia videbat justum jam accinctum et paratum ad immolationem, et volentem implere mandatum Domini, idcirco vocat eum de caelo, et dicit: Abraham, Abraham. Bene et hic generatione usus est, ut superaret impetum justitiae, et quasi per vocem detineretur justitiae dextera, jam tendens ad pueri caedem. *Et dixit: Ecce ego.* 12. *Et dixit: Ne injicias manum tuam in puerum, neque facias illi quidquam.* Nunc enim cognovi quia times Deum tu, et non peperisti filio tuo dilecto propter me. *Ne injicias,* inquit, *manum tuam in puerum.* Non hoc praecipit ut capis perficiatur, neque volo ut occidatur filius tuus: sed ut obedientia tua manifesta sit omnibus. Igitur ne feceris ei quidquam. Contentus sum voluntate tua, et ex hac te coronabo et praedico. Nunc enim cognovi quia

times Deum tu. Vide quomodo humiliter se nostrae infirmitati hoc verbo attemperat. Quid igitur? Ignorabatne ante hoc justitiam virtutem, et nunc cognovit omnium Dominus? Non hoc. Inquit, significat, quod nunc ipse cognoverit. Sed quid dicere vult? Nunc, inquit, omnibus declarasti, quomodo sincero timore Deum colas. Nam ego noveram famulum meum: quae autem nunc a te facta sunt doctrinae materia sunt tam praesentibus quam futuris. Notum enim fecisti nunc omnibus te timere Deum, et curare ut mandata ejus opere impleas: *Et non peperisti filio tuo dilecto propter me:* illi qui tam dilectus est, quem tam ardentem amas, non peperisti propter me, propter mandatum et jussu meum: sed praetulisti mandatum meum filio tuo. Proinde et filium tuum accipe. Propter hoc enim pollicitus sum fore ut semen tuum extenderetur: redimitis ergo obedientiae tuae corona, abi. Ego enim voluntatem coronare soleo, et propter mentem praemia largiri. Opere enim imperi par est ea quae a te dicta sunt et servis tuis et Isaac: illis enim promissisti, *Cum adoraverimus, redibimus:* ecce hoc nunc erit; et puerum rogante, *Ubi ovis est ad holocaustum?* *Deus videbit sibi metipsi ovem ad holocaustum,* dixisti. Ecce cum respexeris, inquit, oculis, vide praedictam a te ovem, quam scilicet pro puero sacrificabis. 13. *Ut respexit autem oculis vidit: et ecce aries unus detinebatur cornibus in arbusto Sabae.* Et vidit Abraham, et accepit arietem, et obtulit illum in holocaustum pro Isaac filio suo. Vidi religiosam tuam mentem, inquit, ecce id quod prius dixisti puerum, hoc tibi praeparavi. *Et accepit,* inquit, *et obtulit in holocaustum pro Isaac filio suo.* Vidi Dei clementiam? Et sacrificium consummatum est, et patriarcha religiosam suam mentem declaravit, et a voluntate coronam reportavit: et Isaac accepto, rediit cum innumeris coronis.

Sacrificium Abraham figura crucis. — Haec autem omnia figura fuerunt crucis. Propterea et Christus Judaeis dicebat: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum; et vidit, et gavisus est* (Joan. 8. 56). Quomodo vidit, qui tot annis praecessit? Per figuram, per umbram. Sicut enim hic ovis oblatus est pro Isaac, ita et rationalis agnus oblatus est pro mundo. Oportebat enim in umbra describi et praesignari antea veritatem. Vide namque, obsecro, carissime, quomodo omnia per umbram praefigurata sunt: unigenitus illie, et unigenitus hic (a); dilectus illie et germanus, dilectus et hic ac germanus. *Hic enim est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui* (Matth. 3. 17). A patre ille in holocaustum offerrebat, et hunc Pater tradidit. Et hoc clamat Paulus dicens: *Qui proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum: quomodo non et cum illo omnia nobis daturus est* (Rom. 8. 32)? Illic usque umbra; postea rerum veritas longe excellentior monstratur. Agnus enim hic rationalis pro toto mundo oblatus est, totum orbem terrarum purifica-

(a) Huic loco conferatur oratio de beato Abrahamo, supra fonn. II, quae homilia in multis huic nostrae affinis deprehenditur.

πῶς οὐ συνευθύη, πῶς ἤνεγκε ταμειεύσασθαι, καὶ μὴ κατάδηλον ποιῆσαι τῷ παιδί τὸ μέλλον ἐσεῖσθαι, ἀλλὰ φησὶ γενναίῳ φρονήματι καὶ ἀνδρείᾳ τῇ ψυχῇ· Ὁ Θεὸς *ὄφεται αὐτῷ πρόβατον εἰς ὀλοκάρπωσιν, τέκνον*. Ὅρα καὶ ἐνταῦθα πῶς οὐκ εἰδώς πάλιν μνησθεὶς τὸ μέλλον ἐξεῖσθαι. Ἐδοξε γὰρ διὰ τῆς ἀποκρίσεως παραλογίζεσθαι τὸν Ἰσαάκ, ἀλλ' ἐκείνου μὲν διὰ τὸν ῥημάτων πρὸς τὸ παρὸν ἐπεισεν, αὐτὸς δὲ μείζονα τὴν δόνην καὶ ἐπιτεταμένην ὀπέμενε, τὰ ῥήματα αὐτὰ στρέφων ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ ἐννοῶν τὸν παῖδός τὴν εὐμορφίαν τὴν ἐξωθεν, τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος, τὸ παιθόνιον, τὸ ἐπέραστον, αὐτὸ τῆς ἡλικίας τὸ ἄνθος. Πορευθέντες δὲ ἀμφοτέρω ἡλθον ἐπὶ τὸν τόπον, ὃν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός. Παρεγένοντο, φησὶν, ἐπὶ τὸ ὄρος, τὸ ὑψηλόν, ὅπερ αὐτῷ ὁ Θεὸς ἐγνώριστε· *Καὶ ὡκοδόμησεν ἐκεῖ Ἀβραάμ θυσιαστήριον*. Πάλιν ἐκπλήττομαι τοῦ δικαίου τὴν ἀνδρείαν, πῶς ἔδυνθη τὸ θυσιαστήριον οἰκοδομησάτω, πῶς ἰσχυρῶς, πῶς οὐ διελύθη ὑπὸ τῆς ἀγωνίας. Ἀλλὰ καὶ τὸ θυσιαστήριον φησὶν, καὶ ἐπέθηκε τὰ ξύλα. *Καὶ συμποδίσας Ἰσαάκ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἐπέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον. Καὶ ἐξέτεινεν Ἀβραάμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, λαβεῖν τὴν μάχαιραν, σφάξει τὸν υἱὸν αὐτοῦ*.

γ'. Μὴ ἀπλῶς παραδράμμεν, ἀγαπητοί, τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἐννοήσωμεν πῶς οὐκ ἀπέστη τὸ σώματος ἢ ψυχῆς, πῶς ἤνεγκε ταῖς οικειαῖς χερσὶ συμποδίσαι, καὶ τοῖς ξύλοις ἐπιθεῖναι τὸν ἀγαπητὸν, τὸν ἐπέραστον, τὸν μονογενεῖ· *Καὶ ἐξέτεινε*, φησὶν, *Ἀβραάμ τὴν χεῖρα αὐτοῦ, λαβεῖν τὴν μάχαιραν, σφάξει τὸν υἱὸν αὐτοῦ*. Ὡ φιλοθέου ψυχῇ! ὦ γνώμης ἀνδρείας! ὦ πόθος ἐπιτεταμένον! ὦ λογιῶν νικούντος ἀνθρωπίνην φύσιν! Ἐλαβε, φησὶ, *τὴν μάχαιραν, σφάξει τὸν υἱὸν αὐτοῦ*. Τίνα θαυμάσω καὶ ἐκπλαγῶ; [477] τοῦ πατρίάρχου τὸ ἀνδρεῖον φρόνημα, ἃ τοῦ παῖδός τὴν ὑπακοήν; ὅτι οὐκ ἀπεσκήρτησεν, οὐδὲ ἰδυσχέρανε πρὸς τὸ γινόμενον, ἀλλ' ἐπειθέτο καὶ εἶχε τοὺς ὑπὸ τοῦ πατρὸς γινόμενους, καὶ καθάπερ ἄνθρωπον μὲν ἡσυχίας τῷ βωμῷ ἐπέκειτο, ἀναμύτων τοῦ πατρὸς τὴν δεξιάν; Ἀλλ' ἐπειθὶ διὰ τῆς γνώμης ἅπαντα ἀπηρέτισθη, καὶ οὐδὲν λοιπὸν ἐνέλιπε, δεικνύς ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης ὅτι οὐ σφαγῆναι τὸν παῖδα βουλόμενος ταῦτα ἐπέταξεν, ἀλλὰ τοῦ δικαίου θέλων ἐκκαλύψαι τὴν ἀρετὴν ἀπὸ τῆς γνώμης στεφανώσας τὸν δικαίον, καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως, τοῦ πατριάρχου τὴν ἀπηρετισμένην θυσίαν δεξάμενος λοιπὸν τὴν οικίαν ἐπιδείκνυται φιланθρωπίαν. *Καὶ ἐκάλεσεν αὐτόν, φησὶν, ἄγγελος Κυρίου ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν· Ἀβραάμ, Ἀβραάμ*. Ἐπειδὴ γὰρ ἑώρα συντεταμένον τὸν δικαίον, καὶ ἔτοιμον ὄντα πρὸς τὴν σφαγὴν, καὶ τὸ ἐπίταγμα πληρῶσαι βουλόμενον, διὰ τοῦτο καλεῖ αὐτόν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ φησὶν, *Ἀβραάμ, Ἀβραάμ*. Καλῶς καὶ ἐνταῦθα τῷ διπλασιασμῷ ἐχρήσατο, ἵνα περιγένηται τῆς ὁρμῆς τοῦ δικαίου, καὶ μονονοῦχί διὰ τῆς φωνῆς κατὰ τὸν πατριάρχου τὴν δεξιάν ἐπαινοῦμένον πρὸς τὸν τοῦ παῖδός σφαγὴν. *Καὶ εἶπεν Ἰδοὺ ἐγώ. Καὶ εἶπε· Μὴ ἐκιδάλης τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριόν, μηδὲ ποιήσης αὐτῷ μηδέν*. Νῦν γὰρ ἔγνω ὅτι φοβῆ τὸν Θεόν οὐ, καὶ οὐκ ἀρεστῶ τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. — *Μὴ ἐκιδάλης*, φησὶ, *τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον*. Οὐ τὸ ἔργον γενέσθαι βουλόμενος τοῦτο ἐπέταξε, οὐδὲ σφαγῆναι θέλων τὸν παῖδα τὸν σὸν, ἀλλὰ τὴν ὑπακοὴν τὴν σὴν ἅπασιν κατὰ δὴλον ποιῆσαι. Μὴ τοίνυν ποιήσης αὐτῷ μηδέν· ἀρκούμαι γὰρ τῇ γνώμῃ τῇ σφῇ, καὶ ἐντεῦθεν στεφανῶ καὶ ἀνακηρύττω σε. Νῦν γὰρ ἔγνω ὅτι φοβῆ σὺ τὸν Θεόν. Ὅρα

λέξεως συγκατάθεσιν. Τί οὖν; πρὸ τούτου ἡγνοεῖ τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ νῦν ἔγνω ὅτι τὸν εἶλον Δεσπότης; Οὐ τοῦτο φησὶν, ὅτι αὐτὸς νῦν ἔγνω. Ἀλλὰ τί; Νῦν, φησὶν, ἅπασιν ἐγνώρισας, ὅπως εὐλαχρινῇ τὸν φόβον ἔχεις τὸν πρὸς τὸν Θεόν. Ἐγὼ μὲν γὰρ ἤβην τὸν ἐμὸν θεράποντα· τὰ δὲ νῦν παρὰ σοῦ γινόμενα τοῖς τε νῦν ὄντι, ταῖς τε μετὰ ταῦτα γενεαῖς διδασκαλίας ὑπόθεσις γενήσεται. Ἐγνώρισας γὰρ νῦν ἅπασιν ὅπως φοβῆ τὸν Θεόν, καὶ τὰ προσταττόμενα εἰς ἔργον ἀγαγεῖν σπεύδεις· *Καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ*· τοῦ σφύρα σοι περιπολήτου καὶ γνήσιος ὑπὸ σοῦ ἀγαπωμένου οὐκ ἐφείσω δι' ἐμέ, διὰ τὸ πρόσταγμα τὸ ἐμὸν, διὰ τὸ ἐπίταγμα τὸ παρ' ἐμοῦ· ἀλλὰ προτίμησας τὸ παρ' ἐμοῦ κελυσθὲν τοῦ παῖδός τοῦ σού. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν παῖδα δέχου τὸν σόν. Διὰ τοῦτο γὰρ σοὶ ἐπηγγειλάμεν τὸ σπέρμα τὸ σὸν ἐκταθῆσθαι· καὶ τὸν ἐπὶ τῇ ὑπακοῇ στέφανον ἀναθιδήσας ἀπιδί. Ἐγὼ γὰρ τὴν προαίρεσιν οἶδα στεφανοῦν, καὶ ἀπὸ τῆς γνώμης τὰ βραβεῖα παρέχειν. Εἰς ἔργον γὰρ ἐκδοῦναι προσήκει τὰ παρὰ σοῦ ῥηθέντα καὶ τοῖς πασι τοῖς σὺς καὶ τῷ Ἰσαάκ· ἐκείνοις γὰρ ἐπηγγείλω, ὅτι *Προσκυνήσαντες ἀναστρέψομεν*· καὶ τοῦτο ᾗδ' ἔστι· καὶ τῷ παιδί πυθομένῳ, *Ποῦ ἔστι τὸ πρόβατον τὸ εἰς ὀλοκάρπωσιν*; Ὁ Θεὸς *ὄφεται αὐτῷ πρόβατον εἰς ὀλοκάρπωσιν*, εἶπας. Ἰδοὺ οὖν ἀναδέψας [478] τοῖς ὀφθαλμοῖς σου ὅρα τὸ προῤῥηθὲν παρὰ σοῦ πρόβατον, ὅπερ ἀντὶ τοῦ παῖδός ὀλοκαρπώσεις. Ἀναδέψας δὲ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἶδε, καὶ ἰδοὺ κριὸς εἰς κατεχόμενος τῶν κεράτων ἐν φυτῷ Σαδέκ. *Καὶ ἐπορεύθη Ἀβραάμ, καὶ ἔλυε τὸν κριόν, καὶ ἀνήνεγκεν αὐτόν εἰς ὀλοκάρπωσιν ἀντὶ Ἰσαάκ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ*. Εἶδόν σου, φησὶ, τῆς γνώμης τὸ φιλοθεόν, ἰδοὺ ὅπερ προλαβὼν εἶπας τῷ παιδί, τοῦτο σοὶ παρεσκεύασα. *Καὶ ἔλυε, καὶ ἀνήνεγκεν εἰς ὀλοκάρπωσιν ἀντὶ Ἰσαάκ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ*. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν; Καὶ ἡ θυσιὰ ἀπηρέτισθη, καὶ ὁ πατριάρχης τὸ φιλοθεόν αὐτοῦ τῆς γνώμης ἐπέδειξεν, καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως τὸν στέφανον ἐχομίσατο, καὶ τὸν Ἰσαάκ λαβὼν ἐπάνεισι μετὰ μυρίων στεφάνων. Ταῦτα δὲ πάντα τύπος ἐγένετο τοῦ σταυροῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις ἔλεγεν· *Ἀβραάμ ὁ πατὴρ ἡμῶν ἡγάλασεν, ἵνα ἰδῇ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμὴν*· καὶ εἶδε, καὶ ἐχάρη. Ὡς εἶδεν ὁ πρὸ τοσούτων γεγενημένος χρόνων; διὰ τοῦ τύπου, διὰ τῆς σκιάς. Καθάπερ γὰρ ἐνταῦθα τὸ πρόβατον προσηνήχθη ἀντὶ τοῦ Ἰσαάκ, οὕτως ὁ λογικὸς ἄμνος προσηνήχθη ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης. Ἐδεῖ γὰρ ἐν τῇ σκιά προδιαγραφῆναι τὴν ἀλήθειαν. Ὅρα μοι γὰρ, ἀγαπητέ, πῶς ἅπαντα διὰ τῆς σκιάς προετυποῦτο· μονογενὴς ἐκεῖ, καὶ μονογενὴς ἐνταῦθα· ἀγαπητὸς ἐκεῖ καὶ γνήσιος, ἀγαπητὸς καὶ ἐνταῦθα καὶ γνήσιος. Οὗτος γὰρ ἔστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, φησὶν, ἐν ᾧ ἠδούκησα. Ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἐκείνος εἰς ὀλοκαύτωςιν ἀνέφερετο, καὶ τοῦτον ὁ Πατὴρ ἐξέδωκε. Καὶ ῥα Παῦλος λέγων· Ὅς γε τοῦ Ἰδοῦ Υἱοῦ οὐκ ἐφείλατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτόν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσεται; Μέχρι τούτου ἡ σκιά· λοιπὸν δὲ τῶν πραγμάτων ἡ ἀλήθεια πολὺ τὸ ὑπερέχον ἐπιδείκνυται. Ὁ γὰρ ἄμνος οὗτος ὁ λογικὸς ὑπὲρ πάσης τῆς οἰκουμένης προσεφέρετο, οὗτος τὴν οἰκουμένην ἅπασαν ἐκέλευεν· οὗτος τοὺς ἀνθρώπους τῆς πλάνης ἡλευθέρωσε,

καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐπανήγαγεν· οὗτος τὴν γῆν οὐρανὸν ἰποίησεν, οὐ τὸν στοιχείων ἐναλλάξας τὴν φύσιν, ἀλλὰ τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πολιτεῖαν εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς ἀνθρώπους· μεταστῆσας. διὰ τοῦτου πᾶσα ἡ τῶν δαιμόνων θεραπεία λήλυται· διὰ τοῦτου οὐκ ἔτι λίθοις καὶ ξύλοις προσκυνοῦσιν ἀνθρώποι, οὐδὲ οἱ λόγῳ τετιμημένοι τοῖς ἀναισθητοῖς ὑποκύπτουσιν, ἀλλὰ πᾶσα ἀπελήλαται ἡ πλάνη, καὶ τὸ τῆς ἀληθείας φῶς τὴν οἰκουμένην κατηύγασεν.

θ. Εἶδες τῆς ἀληθείας τὴν ὑπεροχὴν; εἶδες τί μὲν ἡ σοφία, τί δὲ ἡ ἀλήθεια; Καὶ ἐκάλεσε, φησὶν, Ἄβραάμ τὸ δρομα τοῦ τόπου ἐκείνου, Κύριος εἶδεν· Ἰνα εἰπωσιν σήμερον, Ἐν τῷ ὄρει Κύριος ὤφθη. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν φιλοθεον γνῶμην, πῶς ἐκάστοτε ἐκ τῶν συμβαινόντων τὰς προσηγορίας τοῖς τόποις ἐπιτίθῃσι. Τὴν γὰρ παρὰ τοῦ Θεοῦ γενομένην ἐπίσκεψιν^α βουλόμενος, καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ, ἐναποθέσθαι τῷ τόπῳ διὰ τῆς προσηγορίας, φησὶ, Καὶ ἐκάλεσε τὸ δρομα τοῦ τόπου, Κύριος εἶδεν. Ἦρκει μὲν οὖν πρὸς ἀμοιβὴν τῷ δικαίῳ καὶ τὸ ζῶντα ἐπαναγαγεῖν τὸν Ἰσαάκ, καὶ τὸ δειωθῆναι τοῦ ἐγκωμίου τοῦ μεγάλου, τοῦ, [479] Νῦν ἔγνωσθε, ὅτι φοβῆται^β τὸν Θεόν· οὐδ' ἀλλ' ἐφιλοτίμος ταῖς δωραταῖς αἰεὶ νικῶν καὶ ταῖς εὐεργεταῖς τὴν ἔννοιαν τῆς ἡμετέρας, ἐπιδαψιλεύεται καὶ νῦν τοῦ δικαίου τὴν γνῶμην, καὶ ἀμειβόμενός^β φησὶ πάλιν πρὸς αὐτόν· Καὶ ἐκάλεσε^γ ἄγγελος Κυρίου τὸν Ἄβραάμ δεύτερον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, λέγων· Κατ' ἐμᾶντοῦ ὄμοσα, λέγει Κύριος, οὐ εἵνεκεν ἐποίησας τὸ ῥῆμα τοῦτο· καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ, ἢ μὴν εὐλογῶν εὐλογησέ σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὡς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης, καὶ κληρονομήσει τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπεραντιῶν, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ ἔθνη τῆς γῆς, ἀνθ' ὧν ὤνθρωποις τῆς ἐμῆς φωνῆς. Ἐπειδὴ ἐπλήρωσας, φησὶ, τὸ ἐπιτάγμα τὸ ἐμὸν, καὶ τὴν οἰκίαν ὑπακοὴν διὰ πάντων ἐπέδειξας, διὰ τοῦτο ἄκουε, ὅτι Κατ' ἐμᾶντοῦ ὄμοσα, λέγει Κύριος. Ὅρα Θεοῦ συγκατάθεσιν· Κατ' ἐμᾶντοῦ, φησὶν, ὄμοσα, ἵνα θαρρῆν ἐχῇς, ὅτι πάντως ἔσται τὰ παρ' ἐμοῦ εἰρημένα. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι, ἐπὶ τὴν δὲ ὅρκον ἐπιβῶσι τοῖς ἐπαγγελθεῖσι, τότε ὡς βεβαίαν τὴν ὑπόσχασιν δεξιόμενοι, οὕτως διακρίνεται οἱ τὴν ἐπαγγελίαν ἐσχηκότες· διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δεσπότης τῇ ἀνθρωπίνῃ συνηθεῖ χρησάμενός φησὶ· Κατ' ἐμᾶντοῦ ὄμοσα, οὐ εἵνεκεν ἐποίησας τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Σκόπει μοι φιλοφροσύνη Δεσπότης. Οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Καὶ μὴν ζῶντα αὐτὸν ἐπανάγει. Μὴ τὸ τέλος ἰδῇς, ἀγαπητέ, ἀλλὰ τὴν γνῶμην μάθε, μεθ' ἧς ἀσυλλογίστως τὰ προσταττόμενα ἐπλήρου. Ὅσον γὰρ εἰς προαίρεσιν, ἥμαξε τὴν δεξιάν ὁ πατριάρχης, καὶ κατὰ τῆς δεξιᾶς τοῦ παιδὸς ἐπαφῆκε τὸ ξίφος, καὶ ἀπηρτισμένην ἀπειργάσατο τὴν θυρίαν· δι' ὃ καὶ ὁ Δεσπότης, ὡς εἰς ἔργον τῆς θυσίας ἐνεχθείσης, οὕτω τὸν ἔκρινεν τοῦ δικαίου συντίθῃσι, καὶ φησὶν, εἰ Οὐκ ἐφείσω τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμέ. Σὺ μὲν οὐκ ἐφείσω διὰ τὸ ἐμὸν πρόσταγμα· ἐγὼ δὲ ἐφείσαμην διὰ τὴν σὴν ὑπακοήν. Ἐνεκεν οὖν τῆς ὑπακοῆς ταύτης ἀμειβόμενός σε, Εὐλόγησέ σε, καὶ πληθύνων πληθυνῶ σε. Ὅρα εὐλογίας ἐπίτασιν, ἀντὶ τοῦ, Ἐπὶ πλεόν πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου. Οὗτος γὰρ

^α Quinqe mss. ἐπισκοπῶν.

^β Καὶ ἀμειβόμενος potest hic dupliet modo intelligi, et vicissim alloquens, vel et respondens, quo sensu usurpatur hæc vox sepiissime, vel explicari potest, et vicissim remunerans, sive et munera pro meritis reddens, et hoc posteriori modo puto hic intelli gendum esse.

ὁ τῇ γνῶμῃ σου σφαιρασθεῖς, οὕτως εἰς πλήθος ἐκτείνόμενον ἔξει τὸ σπέρμα, ὡς τοῖς ἀστέροις καὶ τῇ ἄμμον παρισωθῆναι, Καὶ πάντα τὰ ἔθνη ἐνευλογηθῆναι ἐν τῷ σπέρματι σου, ἀνθ' ὧν ὤνθρωποις τῆς ἐμῆς φωνῆς. Ταῦτα δὲ σοι, φησὶν, ἅπαντα ἔσται διὰ τὴν πολλὴν ὑπακοήν. Ἄρα τῶν μυρίων ἡμῖν ἀγαθῶν πρόξενον· γίνεται τὸ ὑπακοῦειν τῷ Δεσπότη, καὶ πειθεσθαι αὐτοῦ τοῖς προστάγμασι, καὶ ὁμοίως τῷ πατριάρχῃ τοῦτω μὴ περιεργάζεσθαι τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιταττόμενα· ἀλλὰ καθάπερ εὐγνώμονας οἰκέτας πληροῦν τὰ διατεταγμένα, καὶ τὸν ὑπὲρ τούτων πληρὸν τῷ Δεσπότη; Ἐάν οὖν οὕτω παιδεύσωμεν ἑαυτοὺς, δυνησόμεθα καὶ τὴν αὐτὴν ὑπακοὴν τῷ δικαίῳ ἐπιδείξασθαι, καὶ τῶν αὐτῶν στεφάνων ἐπιτυχεῖν. Πῶς δὲ ὑπακοῦσομεν; Ἐάν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ διὰ τῶν ἔργων [480] πληρώσωμεν. Οὐ γὰρ οἱ ἀκροαταί, φησὶ, τοῦ νόμου δικαιοῦνται, ἀλλ' οἱ ποιηταί. Τί γὰρ βραβεῖον, ἐάν καθ' ἐκάστην μὲν ἀκούωμεν, ἀμειλῶμεν δὲ τῆς τούτων ἐργασίας; Διὸ παρακαλῶ, ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ αὐτῶν τῶν ἔργων σπεύσωμεν· οὐδὲ γὰρ ἄλλως σωθῆναι δυνατόν· ἵνα καὶ τὰ ἡμαρτημένα ἀποτιμώμεθα, καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ τοῦ Δεσπότης φιλοφροσύνης ἀξιώσωμεν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA MH'.

Ἀπεκρίθησαν δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Χετ πρὸς Ἄβραάμ, καὶ εἶπαν· Βασιλεὺς παρὰ Θεοῦ εἰ σὺ ἐν ἡμῖν, ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς μνημείοις ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου.

Εἰδετε χθές, ἀγαπητοί, τὸν πατριάρχου τὴν ἀνδρείαν· εἰδετε ψυχὴν ἀδάμαντος στερέωτέραν, πῶς, τὸ ἦκον εἰς αὐτόν, διὰ τὸν περὶ τὸν Θεὸν πόθον λεριεύς τοῦ παιδὸς ἐγένετο, καὶ τῇ μὲν γνῶμῃ ἥμαξε τὴν δεξιάν, καὶ τὸ ἱερεῖον προσήνεγκε· διὰ δὲ τὴν ἀρετὴν τοῦ Θεοῦ φιλοφροσύνην οὖσαν καὶ ὅγῃ τὸν παῖδα λαβὼν ἐπαγγεί, καὶ ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ἀνεκρηρύτετο ὁ πατριάρχης καὶ τὸν στέφανον λαμπρὸν ἀνεδήξατο, καὶ τοῦτον τὸν τελευταῖον ἀγῶνα ἠγωνίσαστο, καὶ διὰ πάντων τὸ φιλόθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης ἐπέδειξετο. Ἰδόμεν^α καὶ σήμερον τοῦ δικαίου τοῦτου τὸ φιλόστοργον, ὅσην ποιεῖται τοῦ παιδὸς τὴν κηδεμονίαν. Ἐπειδὴ γὰρ μετὰ τὸ ἀπὸ τῆς θυσίας ταύτης ἐπανεβλεῖν τῆς κακῆς καὶ παραδόξου διεβέβατο αὐτὸν τῆς Σάρρας τὸ πένθος, αἰτήσας παρὰ τῶν υἱῶν Χετ κτήσιν τάφου, καὶ περιάμενος τὸν τόπον, ἀπέθετο τὸν νεκρὸν, καὶ ταύτην πρώτην ἀρχὴν κτήσεως ποιεῖται ὁ πατριάρχης διὰ τὴν τῆς Σάρρας τελευταίαν. Δεικνύσα γὰρ ἡμῖν ἡ θεὰ Γραφή διὰ πάντων τοῦ δικαίου τὴν ἀρετὴν, καὶ ὅτι ὡς πάροις καὶ παρεπιδόμος ἅπαντα διήγε τὸν χρόνον, καὶ τοῦτο ἐπιστηνόμενος, ἵνα μάθωμεν, ὅτι ὁ τοσαύτης ἀπολαύων τῆς ἀνωθεν συμμαχίας, καὶ οὕτω περιφανῆς γεγονώς, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον πλήθος ἐκταθείς, οἰκτεῖν τὸν οὐκ ἐκτίσαστο, καθάπερ νῦν πολλοὶ ποιοῦσιν, ἀγροῦς καὶ κώμας, καὶ πολλὴν τινα καὶ ἀρετὴν περιουσίαν κατακτάσθαι σπουδάζοντες. Ἐἴγε γὰρ ἀρκούνητα πλοῦτον τὸν ἀπὸ τῆς γνώμης, καὶ οὐδεμίαν περὶ ταῦτα ποιεῖται τὴν σπουδὴν. Ἀκούετωσαν οἱ ἀδρόν καὶ ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή τὰ πάντων περιβαλλόμενοι, καὶ πανταχοῦ, ὡς εἰπεί, τὴν οἰκίαν πλουνέειλας τὴν ἐπιθυμίαν ἀκτείνοντες, καὶ μμεισθῶσαν τὸν πατριάρχην, τὸν οὐδὲ ὅπου καταβῇ τῆς Σάρρας τὸ λείψανον ἐσχηκότα, μέχρις οὗ, καὶ ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀνάγκης ὠθούμενος, ὤνῃ· οὗτο τὸν ἀγρόν καὶ τὸ σπῆλαιον παρὰ τῶν υἱῶν Χετ. Ὅτι γὰρ περιβλεπτός ἦν παρὰ τοῖς τὴν Χαναναίαν οἰκοῦσιν, ἄκουε τῶν υἱῶν Χετ πρὸς αὐτὸν λεγόντων· [481] Βασιλεὺς παρὰ Θεοῦ εἰ σὺ ἐν ἡμῖν, ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς

^α Savil. et pauci mss. πρόξενος, quam lectio non spernenda.

^β Savil. et sex mss. ἠγωνίσαστο, ἵνα διὰ πάντων τὸ φιλόθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης ἅπασι γένηται κατάδηλον. Ἰδόμεν.

^γ Hæc, κατακτάσθαι σπουδάζοντες, desunt in Savil. et in aliquot mss.

vit; hic homines ab errore liberavit, et ad veritatem reduxit; hic terram cælum fecit, non elementorum immutata natura, sed conversatione cælesti hominibus super terram degentibus allata. Per hunc omnis dæmonum cultus solutus est; per hunc factum est ut non adorentur lapideæ et ligna ab hominibus: et qui ratione præditi sunt ante insensibilia non procidunt, sed omnis abiit error, et veritatis lux orbem illustravit.

4. Vidisti veritatis excellentiam? vidisti quid umbra, quid veritas? 14. Et vocavit, inquit, Abraham nomen loci illius, Dominus vidit: ut dicant hodie, in monte Dominus visus est. Vide justi religiosas mentem, quomodo ubique ex iis quæ acciderant appellationes locis imponit. Visitationem enim a Deo factam volens quasi in columna aerea insculpere loco per appellationem, Vocavit nomen loci, Dominus vidit. Sufficiebat quidem justo pro præmio, quod vivus rediret Isaac, et quod meritis esset illam eximiam laudem, nempe quod dicit: Nunc cognovi quod times Deum tu: verumtamen is qui donis certare cupit, et beneficiis semper vincit mentem nostram, justum animi variis exornat præmiis, et inquit iterum ad illum: 15. Et vocavit angelus Domini Abraham secundo de cælo, dicens: 16. Per memetipsum iuravi, dicit Dominus, eo quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo dilecto propter me, 17. profecto benedicens benedicam te, et multiplicans multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli, et sicut arenam quæ est in litore maris; et hereditate possidebit semen tuum civitates hostium, 18. et in semine tuo benedicentur omnes gentes terræ, eo quod audisti vocem meam. Quia, inquit, implevisti præceptum meum, et tuam obedientiam per omnia declarasti, propterea audi: Per memetipsum iuravi, dicit Dominus. Vide quomodo in sermone se demittat Dominus: Per memetipsum, inquit, iuravi, ut confidas omnino eventura tibi quæ a me dicta sunt. Quandoquidem enim cum homines promissis iuramenta addunt, tunc stabiliorem accipiunt promissionem illi quibus promittitur: expropter et Dominus humana usus consuetudine inquit: Per memetipsum iuravi, eo quod fecisti verbum hoc, et non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Considera, obsecro, clementiam Domini. Non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Attamen verbum ipsum reducit. Non eventum respicias, dilecte, sed voluntatem et mentem disce, qua sine ullo ratiocinio mandata implebat. Quantum enim ad voluntatem attinet, cruentaverat dextram patriarcha, et per cervicem pueri immiserat gladium, perfectumque obtulerat sacrificium: idcirco Dominus, quasi sacrificio re ipsa consummato, laudat justum, et dicit: Non pepercisti filio tuo dilecto propter me. Tu quidem non pepercisti propter meum mandatum; ego autem peperci propter tuam obedientiam. Propter hanc tuam obedientiam te remunerans, Benedicam te, et multiplicans multiplicabo te. Vide cumulatam benedictionem: hoc est: Amplius multiplicabo semen tuum. Hic enim qui per voluntatem tuam occisus est, in tantam multitudinem propagabit semen tuum, ut stellis et arenæ adæquandum sit,

Et omnes gentes in semine tuo benedicendæ sint, eo quod audisti vocem meam. Hæc omnia, inquit, tibi in obedientie tantæ mercedem aderunt.

Moralis exhortatio. — Ergone plurima nobis bona id conciliat, quod obedimus Deo et præceptis ejus obtemperamus, et sicut patriarcha ille, curiosius non inquirimus, quare talia ab eo imperata sint: sed ut grati servi implemus mandata, rationemque eorum relinquimus Domino? Si igitur sic docuerimus nosmetipsos, poterimus et eandem obedientiam exhibere, quam justus ille, easdemque consequi coronas. Quomodo autem obediemus? Si mandata ejus opere adimpleverimus. Non enim auditores, inquit, legis justificabuntur, sed factores (Rom. 2. 13). Quæ enim utilitas, si quotidie audiamus, et opera negligamus? Ideo oro, ut ad agenda opera bona festinemus; neque enim aliter salutem consequi possumus: ut et peccata nostra ablueamus, et clementia Domini digni habeamur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et sancto vivifico Spiritui sit gloria, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLVIII.

Responderunt autem filii Chet ad Abraham, et dixerunt: Rex a Deo es tu in nobis, in electis sepulcris nostris sepeli mortuum tuum (Gen. 23. 5. 6).

1. Vidistis heri, dilecti, patriarchæ fortitudinem: vidistis animam adamante solidiorem, quomodo, quantum in ipso erat, ob magnam in Deum caritatem sacerdos filii factus est, et proposito quidem cruentavit dextram, sacrificiumque obtulit: per ineffabilem autem misericordiam Dei salvo et sano filio suo recepto rediit, et propter voluntatem prædicatus est coronaque fulgida redimitus, et summum agoneum certavit, ac per omnia pietatem mentis suæ declaravit. Videamus et hodie quantam justus ille filii curam habuerit. Nam postquam a sacrificio illo novo et admirabili rediit, excepit eum Sarre luctus: cum autem petiisset a filiis Chet possessionem sepulcri, empto loco, deposuit mortuam, et hoc principium possessionis habet patriarcha mortis Sarre occasione. Monstrans enim nobis Scriptura divina justam virtutem, eumque sicut peregrinum et advenam toto tempore fuisse, hoc quoque significavit, ut discamus eum qui tanto superno præsidio fruebatur, et sic illustris factus atque in tantam multitudinem diffusus erat, proprium sepulcrum non possedisse, sicut nunc multi faciunt, agros et villas, infinitamque aliam substantiam possidere studentes. Multis enim animi divitiis fruebatur, et de aliis non erat anxius. Audiant qui repente et in uno temporis momento omnium bona corrādunt, et ubique, ut ita dicam, avaritiæ suæ concupiscentiam extendunt, imitenturque patriarcham, qui ne quidem habuit locum in quo Sarre collocaret reliquias, sed tunc primum, quando ab ipsa necessitate compulsus est, emit agrum et speluncam a filiis Chet. Nam quod spectabilis esset apud Chananæos, audi filios Chet ad eum dicentes, 6. Rex a Deo es tu in nobis, in electis sepulcris nostris

sepeli mortuum tuum : nullus enim nostrum prohibebit sepulcrum suum a te (Cap. 23). Cæterum vide quomodo justus operibus suis doceat illos veram philosophiam, et non prius velit accipere monumentum, quam justum dinumeret pretium. Nam licet vos, inquit, ita benevoli erga me sitis : at ego non patiar, nisi prius debitum pretium dependerim (v. 13) : et sic accipiam sepulcrum. Et numerata, inquit, pecunia accepit monumentum : 19. *Et sepelivit Sarram uxorem suam in spelunca agri duplici, quæ est e regione Mambre.* Et qui tam clarus et spectabilis erat, qui tantam apud Deum habens fiduciam, et apud omnes fere qui ibi agebant in tanto honore erat, ut et a filiis Chet rex nominaretur, neque vestigium pedis possidebat. Propterea et beatus Paulus virtutem justii prædicans et scribens dicebat : *Per fidem peregrinus fuit Abraham in terra promissionis veluti aliena, cum in tabernaculis habitasset cum Isaac et Jacob coheredibus ejusdem promissionis (Hebr. 11. 9).* Deinde docens nos, quomodo fide peregrinus fuerit, subdidit : *Exspectabat enim habentem fundamenta civitatem, cujus opifex et conditor est Deus (Ibid. v. 10).* Spe, inquit, futurorum despiciebat presentia ; et expectatione majorum bonorum, minus curabat ea quæ in præsentia vita sunt : atque hæc ante legem, et ante gratiam. Qualem igitur habebimus nos excusationem, dic, oro, qui post tot pollicitationes, et promissiones ineffabilem bonorum, inhiamus præsentibus, et emimus agros, et ubique clari esse studemus, colligimusque hæc omnia per avaritiam et rapinam ? et id quod beatus propheta cum lamento dicebat : *Vae his qui conjungunt domum domui, et agrum agro copulant, ut quid a proximo auferant (Isai. 5. 8) :* hoc nos operibus implemus ? Annon quotidie videmus diripi viduarum bona, spoliari orphanos, infirmos a fortioribus opprimi ? Verum justus ille nequaquam sic, sed et sepulcrum emere cum voluit, quoniam vidit eos a quibus petiit dare volentes, non prius accepit, quam justum dependisset pretium. Hæc itaque mente versantes, dilecti, nos qui sub gratia, eum qui ante legem imitemur : et ne multa possidendi cupiditate accensi, majorem et graviolem accumulamus ignem inextinguibilem, et flammam intolerabilem. Audiemus enim, si in hujusmodi rapina et avaritia manserimus, ea quæ dicta sunt diviti illi : *Stulte, ista nocte abs te animam tuam repeient : quæ autem præparasti, cujus erunt (Luc. 12. 20) ?* Quare, dic mihi, tantopere sudes, ut colligas ea quæ non multo post hinc abripiendus, hic relinques, ex eis non solum nihil utilitatis percipere valens, sed et onus peccatorum in humeris propriis ferens, et inutili pœnitentia ductus ? Nam ea quæ a te per avaritiam collecta sunt, in hostium arpe devenient manus, tu autem pro his rationem et pœnam dabis. Quantæ igitur est demeritæ aliis laborare, et te propterea pœnam dare ?

2. Esto autem, hactenus ita negligenter nos gesserimus, nunc saltem quid opus facto sit consulamus ; et non tantum operam demus, ut nobis opes affluant, sed ut et justitiæ magnam rationem et curam gera-

mus. Neque enim res nostræ hujus vitæ limitibus circumscriptæ sunt, neque semper in aliena regione erimus : sed non multo post in propriam remeabimus patriam. Omnia igitur faciamus, ne illic egeni simus futuri. Nam quæ utilitas, in aliena regione multas divitias relinquere, in propria autem, et in patria necessariis carere ? Itaque oro, festinemus dum adhuc tempus est, ut illos transferamus etiam quæ in hac aliena habemus. Enimvero licet multum inter se distent, facilis tamen est transvectio. Qui enim nostra eo transferant, parati sunt, et secure illos pergunt, atque in thesauro indeprædabili ea reponunt, quæcumque per illorum manus præmittere potuerimus. Pauperum enim manus in cælestia promptuaria sibi collata dona nostra reponunt. Quoniam igitur tanta et facilitas et securitas est, quare moramur, et non omni studio hoc facimus, ut ibi ea inveniamus, ubi eis maxime opus erit ? Propterea patriarcha ille quasi alienam inhabitat Chananæam, quia illam *Exspectabat civitatem, cujus opifex et conditor est Deus (Hebr. 11. 10).* Si igitur voluerimus justum hunc imitari, et nos in illam occurreremus, et in sinum patriarchæ veniemus. Operum enim communio etiam fruhionem communionem præstat. Verum si placet, redeamus ad sermonis seriem, et videamus post Sarræ mortem quantam justus curam agit filii, Isaaci dico. Audiamus igitur divinam Scripturam nobis narrantem. 1. *Et Abraham erat senex, propectus diebus. Et Dominus benedixit Abraham per omnia (Cap. 24).* Quare hæc nobis assignavit Scriptura ? Quia patriarcha diligenter curaturus erat ut sponsa Isacco adduceretur, ideo nobis ejus ætatem assignavit. Quando enim, inquit, ad extremam senectutem pervenit, volens Isaacum a Chananæorum cognatione avertere, ut ne inde uxorem duceret, vocato, inquit, famulo prudentiore, commendat ei negotium hoc, et dicit : 2. *Pone manum tuam subter femur meum.* Lingua Græca habet, *subter femur meum (a) :* Hebraica vero, *Subter lumbum.* Et quare sic dicit ? Mos ille veterum erat. Aliiter autem dixeris, quia hinc principium originis Isaac duxerat. Et ut discas hoc tunc in more fuisse, animadvertite illum imperare ut manum ille eo loco poneret, et statim adjungere : 3. *Et adjurabo, inquit, te per Dominum Deum cæli et Deum terræ.* Vide quomodo docet famulum ad cognoscendum universorum Conditorem. Nam qui dixit, *Deum cæli et Deum terræ,* omnem creaturam comprehendit. Et quod illud juramentum erat ? *Ut non accipias uxorem filio meo Isaac de filiabus Chananæorum, inter quos ego habito : 4. sed in terram meam, in qua natus sum, ibis, et ad cognatio-*

(a) In Hebræo legitur *וְהָיָה לְךָ כְּחֵם*, quod vertitur, *sub femore meo.* At Diodorus Tarsensis in Catenis : *Τὴν παρὰ τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἑβραίων μὴ ὄντως ἔχειν τὸ, ὅτι τὴν χεῖρα σου ἐπὶ τὸν μηρὸν μου ἂν.* Et ad τὸ καὶ ὁ ἀνὴρ ὁν ὄντως ἔχειν τὴν χεῖρα σου ἐπὶ τὸν μηρὸν μου ἂν. Quidam dicunt Syrum et Hebræum non ita habere, nempe, pone manum tuam super femur meum : sed, super ipsum prolificum instrumentum : quoniam successione benedictio ad crescendum et multiplicandum successabat. Vulgata tamen habet, *subter femur meum,* atque ita vertere solent Hebraizantes.

μνημείοις ἡμῶν θάψον τὸν νεκρὸν σου· οὐδεὶς γὰρ ἡμῶν οὐ μὴ καλῶσθαι τὸ μνημεῖον αὐτοῦ ἀπὸ σοῦ. Ἄλλ' ὅρα τὸν δίκαιον, ὅπως κακείνους παιδεύει δι' αὐτῶν τῶν ἔργων τὴν οἰκίαν φιλοσοφίαν, καὶ οὐ πρότερον ἀνέχεται λαβεῖν τὸ μνημεῖον, πρὶν ἂν τὴν δικαίαν καταβάλλῃ τιμὴν. Εἰ γὰρ καὶ ὑμεῖς, φησὶν, οὕτω περὶ ἐμὲ εὐγνώμονες γέγονατε, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἀνέχομαι, εἰ μὴ πρότερον τὴν δέουσαν τιμὴν καταβάλλοιμι, λαβὼν παρ' ὑμῶν τὸ μνημεῖον. Καὶ δοὺς, φησὶ, τὸ ἀργύριον, ἔλαβε τὸ μνημεῖον. *καὶ ἔθαψε Σάρρας τὴν γυναῖκα αὐτοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ ἀγροῦ τῷ διαπλῷ, ὃ ἐστὶν ἀπέναντι Μαμβρῇ.* Καὶ ὁ οὕτω περιφανὴς καὶ περιδλεπτικός, καὶ τοσαύτην παρρησίαν παρὰ τῷ Θεῷ ἔχων, καὶ παρὰ πάντων, ὡς εἰπεῖν, τῶν αὐτῷ τοσαύτης ἀπολαύων θεραπείας, ὡς καὶ τοὺς υἱοὺς Χετ βασιλεῖα αὐτὸν ὀνομάζειν, οὐδὲ βῆμα ποδὺς ἐκείντο. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἀνακηρύττων τοῦ δικαίου τοῦτο τὴν ἀρετὴν, γράφων ἔλεγεν· *Πιστεὶ παρώκησεν Ἀβραὰμ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ὡς ἄλλοτρίαν, ἐν σκηναῖς κατοικήσας μετὰ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ τῶν συγκαληρομένων τῆς ἐπαγγελίας τῆς αὐτῆς.* Εἰτα διδάσκων ἡμᾶς πῶς πιστεὶ παρώκησεν, ἐπήγαγεν· *Ἐξεδέχετο γὰρ τὴν τοῦ θεμελίους ἔχουσαν πόλιν, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός.* Τῇ ἐλπίδι, φησὶ, τῶν μελλόντων ὑπερέωρα τῶν παρόντων, καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῶν μειζόνων ἔλαττον ἐφρόντιζε τούτων τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῃ· καὶ ταῦτα πρὸ τοῦ νόμου, καὶ πρὸ τῆς χάριτος. Ποῖαν οὖν ἔξομεν ἡμεῖς ἀπολογίαν, εἰπέ μοι, οἱ μετὰ τοσαύτας ἐπαγγελίας καὶ τὰς ὑποσχέσεις τῶν ἀπορρήτων αγαθῶν πρὸς τὰ παρόντα ἐπισημείνουν, καὶ ὠνομεῖνοι ἀγροῦς, καὶ πανταχοῦ φαιδρύνεσθαι σπουδάζοντες, καὶ ἀπὸ πλεονεξίας καὶ ἀρπαγῆς ταῦτα ἅπαντα συλλέγοντες, καὶ ὅπερ ὁ μακάριος προφήτης θρηνῶν ἔλεγεν, τοῦτο διὰ τῶν ἔργων πληροῦντες· *Ὅθαι οἱ συνάγοντες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐγγίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίον ἀφείλονται τι· ἢ οὐχὶ ταῦτα καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὀρώμεν γινόμενα, καὶ χήρας μὲν ἀρπαζόμενας, ὀρφανούς δὲ ἀποδυομένους, καὶ τοὺς ἀσθενεῖς ὑπὸ τῶν δυνατωτέρων πιεζομένους;* Ἄλλ' οὐχ οὕτως ὁ δίκαιος οὗτος· ἀλλὰ καὶ μνημεῖον ὀνήσασθαι βουλῆθε, ἐπειδὴ εἶδεν ἐτοίμους διαδοῦναι βουλομένους τοὺς αἰτηθέντας, οὐ πρότερον ἠνέσχετο, πρὶν ἢ τὴν δικαίαν κατέβαλε τιμὴν. Ἄπειρ ἐνοούντες, ἀγαπήτολ, μιμησώμεθα οἱ ἐν τῇ χάριτι τὸν πρὸ τοῦ νόμου, καὶ μὴ περὶ τὴν τῶν πλειόνων ἐπιθυμίαν ἐκκαίόμενοι, μείζον ἑαυτοῖς καὶ σφοδρότερον ἐπιπυρεῖν τὸ πῦρ τὸ ἄσβεστον, τὴν φλόγα τὴν ἀφόρητον. Ἀκουσόμεθα γὰρ, εἰ ἐπιμένοιμεν ταῖς τοιαύταις ἀρπαγαῖς· καὶ πλεονεξίας, τὰ πρὸς τὸν πλοῦτον ἐκείνον εἰρημένα Ἀφροῦ, ταύτῃ τῇ νυκτὶ τῇ ψυχῇ σου ἐπαίτουσιν ἀπὸ σοῦ· *ὁ δὲ ἡτοίμασας, τίς ἐστί;* Τίνος γὰρ ἐνεκεν, ἀγαπήτῃ, τοσαῦτα συλλέγειν σπουδάζεις, ἅπερ μετ' οὐ πολλὸν μέλλων ἐντεῦθεν [482] ἀφαρπάζεσθαι καταλείψεις ἐνταῦθα, οὐ μόνον οὐδὲν ἀπ' αὐτῶν καρπώσασθαι δυνηθεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ φορτίον τῶν ἀμαρτημάτων ἐπὶ τῶν οἰκίων ὥμων ἐπιφερόμενος, καὶ ἀπρακτα λοιπὸν μεταγινώσκων; Καὶ τὰ μὲν παρὰ σοῦ μετὰ πλεονεξίας συλλεγόμενα πολλάκις καὶ εἰς τὰς τῶν ἐχθρῶν χεῖρας ἐλεύσεται· αὐτὸς δὲ τὴν ἐπὶ τούτοις δίκην ἀπαίτηθῃ. Ποῖας οὖν οὐκ ἂν εἴῃ τοῦτο παραφροσύνης, τὸ ἐτέρους ποιεῖσθαι, καὶ αὐτὸς τὴν ἐπὶ τούτοις δίκην δίδναι;

* In edit. Morel. hic male positus fuerat versiculus ille primus cap. 20 Genesis: ἐγένετο δὲ, φησὶν, ἡ (ῥα) Σάρρας ἐκείνον εἰκοσι ἐπτά ἔτη, καὶ ἀπέθανε. Secus habent Savil. et mss.

β'. Ἄλλ' εἰ καὶ πρότερον οὕτω τὰ καθ' ἑαυτοὺς βεβήκει διαθήκαμεν, νῦν γοῦν τὸ δέον βουλευσώμεθα, καὶ μὴ ἀπλῶς περιβάλλομεν σπουδάζομεν πολλὴν τὴν περιουσίαν, ἀλλὰ πολλὴν τοῦ δικαίου ποιώμεθα πρόνοιαν. Οὐδὲ γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος στήσεται τὰ ἡμέτερα, οὐδὲ ἐπὶ τῆς ξένης διὰ παντὸς ἐσώμεθα, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ εἰς τὴν οἰκίαν ἐπανήξομεν πατρίδα. Πάντα οὖν ποιῶμεν, ὥστε μὴ ἐκεῖ ἐν ἐνδείᾳ ἡμᾶς γενέσθαι. Τί γὰρ δρελος ἐν ξένῃ μὲν πολλὴν τὸν πλοῦτον καταλείπειν, ἐν δὲ τῇ οἰκίᾳ πατρίδι μὴδὲ τῶν ἀναγκαίων τὴν χρεῖαν ἔχειν; Σπεύσωμεν οὖν, παρακαλῶ, ὡς ἐτι καιρὸς, καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ξένης ἐκεῖ μεταθῶμεν. Εἰ γὰρ καὶ πολλὸν τὸ διάστημα, ἀλλὰ σφόδρα εὐκολος ἡ μετακομιδὴ. Καὶ γὰρ οἱ μετακομιζόντες ἐτοίμοι, καὶ μετὰ ἀσφαλείας ἐκείσε βαδίζοντες, καὶ ἐν ἀσύλῳ θησαυρῷ ἀποτιθέμενοι ἅπερ ἂν δι' αὐτῶν προαποστείλαι δυνήθωμεν. Αἱ γὰρ τῶν πενήτων χεῖρες εἰς ταμεία τῶν οὐρανῶν ἀποτίθενται τὰ παρ' ἡμῶν διδόμενα. Ὅταν οὖν καὶ ἡ εὐκολία ἢ τοσαύτη καὶ ἀσφάλεια, τίνος ἐνεκεν ἀναδυόμεθα, οὐχὶ δὲ μετὰ πάσης σπουδῆς τοῦτο διαπραττόμεθα, ἵνα ἐκεῖ ταῦτα εὐρωμεν, ἐνθα μάλιστα αὐτῶν χρῆζομεν; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης οὗτος ὡς ἄλλοτρίαν κατέχει τὴν Χαναναίαν, ἐπειδὴ ἐκείνην ἔδεχετο τὴν πόλιν, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός. Ἐὰν τοίνυν βουλευθῶμεν τὸν δίκαιον τοῦτον μιμησάμεθα, καὶ ἡμεῖς· εἰ ἐκείνην καταντήσομεν ἂν, καὶ εἰς τοὺς κόλπους τοῦ πατριάρχου φθάσομεν. Ἡ γὰρ κοινωνία τῶν πράξεων καὶ τῆς ἀπολαύσεως τὴν κοινωνίαν ἡμῶν χαρίζεται. Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, ἐπανελθόμεν λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀκούουσίαν τοῦ λόγου, καὶ ἴδωμεν μετὰ τὴν τῆς Σάρρας θάνατον, ὅσην ὁ δίκαιος ποιεῖται φροντίδα τὸν παῖδός, τοῦ Ἰσαὰκ λέγω. Ἀκουσώμεν τοίνυν τῆς θείας Γραφῆς διηγουμένης ἡμῖν. *Καὶ Ἀβραὰμ, φησὶν, ἦν πρεσβύτερος, προεβηκώς ἡμερῶν. Καὶ Κύριος ἠλόγησε τὸν Ἀβραὰμ κατὰ πάντα. Τίνος ἐνεκεν τοῦτο ἡμῖν ἐπισημῆναι;* Ἐπειδὴ μέλλει φροντίδα ποιεῖσθαι τοῦ Ἰσαὰκ καὶ σπουδῇ, ὥστε νύμφην αὐτῷ ἀγαγέσθαι, διὰ τοῦτο ἐσήμανεν ἡμῖν τὴν ἡλικίαν τοῦ πατριάρχου. Ἡνίκα γὰρ, φησὶ, πρὸς ἑξατόν ἡτράς ἦλασε, βουλόμενος τὸν Ἰσαὰκ τῆς τῶν Χαναναίων συγγενείας ἀπαλλάξαι, ἵνα μὴ ἐκεῖθεν ἀγάγηται γυναῖκα, καλέσας, φησὶ, τῶν οἰκετῶν τὸν εὐνούστερον, ἐντέλλεται αὐτῷ περὶ τούτου, καὶ φησὶ· [485] *Θεὸς τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρὸν μου.* Τῇ μὲν Ἑλλάδι γλώττῃ οὕτω γέγραπται, *Ὑπὸ τὸν μηρὸν μου*· ἐν δὲ τῇ Ἑβραϊκῇ φασὶν, *Ὑπὸ τὴν ὀσφύν*. Καὶ τίνος ἐνεκεν οὗτω φησὶν; Ἰδίωμα τοῦτο τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἦν. Ἄλλως δὲ καὶ ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ἡ ἀρχὴ τῆς Ἰσαὰκ γεννήσεως γέγονε. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι συνηθείας τινὸς ἦν τὸ γινόμενον, ὅρα αὐτὸν ἐπιτάττοντα τὴν μὲν χεῖρα αὐτῷ ἐπιθεῖναι, εὐθέως δὲ ἐπάγοντα· *Καὶ ἐξορκιῶ σε Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὸν Θεὸν τῆς γῆς.* Ὅρα πῶς· καὶ τὸν οἰκίαν διδάσκει εἰδέναι τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργόν. Εἰπόντων γὰρ Θεὸν οὐρανὸν καὶ Θεὸν γῆς, ἅπασαν τὴν κτίσιν συμπεριέλαβε. Καὶ τίς ὁ ὅρκος; *Ἴνα μὴ λάθῃς γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων Χαναναίων*· *μεθ' ὧν ἐγὼ κατοικῶ ἐν αὐτοῖς· ἀλλ' εἰς τὴν γῆν μου, οὗ ἐγενήθην, πορεύσῃ, καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἐκείθεν.*

b Bibl. Τῶν Χαναναίων.

Εἶδες τὴν ἐντολὴν τοῦ πατριάρχου τὴν πρὸς τὸν οἰκέτην γενομένην; Μὴ ἀπλῶς γὰρ παραδράμῃς τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἐννόησον τὸν σκοπὸν τοῦ δικαίου, καὶ λόγισαι ὅπως τὸ παλαιὸν ἐποιούτων σπουδῇ, οὐ χρημάτων ἐπιζητούντες περιούσιαν, οὐ πολλὴν πλοῦτον, καὶ ἀνδράποδα, καὶ πλεῖρα γῆς τόσα καὶ τόσα, οὐ τοῦ ἐξωθεν κάλλους τὴν εὐμορφίαν, ἀλλὰ τῆς ψυχῆς τὸ κάλλος ἐπεζήτην, καὶ τρόπων εὐγένειαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τῶν ἐν τῇ Χαναναίᾳ οἰκούντων τὴν πονηρίαν, εἰδὼς ὅσον ἐστὶν ἀγαθὸν ὁμότροπον ἔχειν σύζυγον, διατάσσεται τῷ παιδί, καὶ ὅρκον προστίθῃσιν, ὥστε ἐκ τῆς συγγενείας αὐτοῦ ἀγαγέσθαι τὸν Ἰσαὰκ γυναῖκα· καὶ οὕτε τὸ διάστημα τῶν τόπων, οὐτε αἱ ἄλλαι δυσκολίαι ὀκνηρότερον αὐτὸν περὶ τοῦτο πεποιθήσασιν· ἀλλ' εἰδὼς τοῦ πράγματος τὸ ἀναγκαῖον, πᾶσαν ποιεῖται τὴν σπουδὴν, καὶ ἀποστέλλει τὸν οἰκέτην. Ἄλλ' ὁ μὲν πατριάρχης ἐπιμελούμενος τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς, καὶ φεύγων τὴν ἐγχευρίαν τὴν πονηρίαν, τοῦτο ποιεῖ· οἱ δὲ νῦν ἅπαντες οὐκ ἂν ποτε ἀνάσχοιντο τοιοῦτον τι ἐννοῆσαι· ἀλλὰ κἂν μυρίων ἢ κακῶν ἀνάμεστος, ἐν μόνον ἐπιζητοῦσι, τῶν χρημάτων τὴν περιούσιαν, καὶ πάντα τὰ ἄλλα δευτέρα αὐτοῖς νεγόμεναι, οὐκ εἰδότες ὅτι γνώμης διεφθαρμένης οὐσης, κἂν ἀφαιτός ἐπιπρέβῃ πλοῦτος, θάπτοντι τις εἰς ἐσχάτην πηνίαν ἤξει, καὶ οὐδὲν ὀφελος ἐστὶ τῆς περιουσίας, οὐκ οὐσης τῆς οἰκονομεῖν ταῦτα δυναμένης δεόντως ψυχῆς.

Υ'. Ἄλλ' ὁ μὲν πατριάρχης ἀρκοῦσαν τῷ παιδί τὴν ἐντολὴν ἐποίησατο, καὶ ὅρκους αὐτὸν συνέδισεν. Ἰδωμεν δὲ λοιπὸν τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ οἰκέτου, ὅπως ἐξήλου τοῦ δεσπότου τοῦ φιλόθεου. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε μετὰ πολλῆς σφοδρότητος ἐντελλόμενον τὸν δικαίον, φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἐὰν μὴ βούληται ἡ γυνὴ πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ, βούλει τὸν νιόν σου ἀποστρέψῃς εἰς τὴν γῆν, ὅθεν ἐξῆλθες ἐκεῖθεν; Ἰνα μὴ, φησὶ, δυσκολίας τινὸς παρεμπεισοῦσης ἐκβαλεῖν δόξω τὰς ἐντολάς τὰς σὰς, διὰ τοῦτο πυνθάνομαι, τί δέοι με παραφύλασθαι, καὶ εἰ ἀρεστόν σοι, τὸν [484] Ἰσαὰκ ἐκεῖ ἀπλῆθιν, ὥστε λαθόντα τὴν γαμετήν οὕτως ἐπανελεῖν, εἰ μὴ ἀνάσχοιτο, καθάπερ ἐνεταίω, μετ' ἐμοῦ παραγέσθαι; Τί οὖν ὁ δικαίος; Ἀπαγορεύει τοῦτο αὐτῷ καὶ φησὶ· Πρόσχευσε αὐτῷ μὴ ἀποστρέψῃς τὸν νιόν μου ἐκεῖ. Οὐ χρεῖα σοι γενήσεται τούτου, φησὶν. Ὁ γὰρ τὴν ἐπαγγελίαν πρὸς με ποιησάμενος, καὶ ἐπὶ τοσοῦτον αὐξηθῆναι τὸ σπέρμα αὐτοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ εὐνοίας, αὐτὸς σοι καὶ τοῦτο εὐδοῶσει. Μὴ τοίνυν ἀποστρέψῃς τὸν νιόν μου ἐκεῖ. Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ ὁ Θεὸς τῆς γῆς. Ὅρα πῶς καὶ ἄνωτέρω ὀρκῶν τὸν παῖδα, τὸν δημιουργὸν τῶν ὅλων αὐτὸν ἐκπαιδεύει· καὶ νῦν μέλλον ἐπευχεσθαι, τὰ αὐτὰ ῥήματά φησι, διὰ πάντων παιδεύων τὸν οἰκέτην ἐπ' ἐκείνων τὴν πεποθήσιν ἔχοντα, αὐτῷ τῆς ὀδοπορίας ἀ' λασθαι, καὶ θαρρῆναι καὶ ὑπὲρ τοῦ τέλους. Διδάσκει γὰρ αὐτὸν ὅσης ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ἀπῆλause τῆς παρὰ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ εὐνοίας, καὶ ὅτι αὐτὸς οὗτος, ὁ καὶ ἐκ τῆς οἰκείας πατρίδος ἀναστῆσας, καὶ μέχρι νῦν τὰ κατ' αὐτὸν οὕτως οἰκονομήσας, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γήρᾳ τοῦ Ἰσαὰκ τὸν τόκον χαρισάμενος, αὐτὸς καὶ τὰ προκειμένα αὐτῷ κατενοῶσει. Κύριος ὁ Θεός, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὃς ἐλαβέ με ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἐκ τῆς γῆς ἧς ἐγεννήθην, αὐτὸς οὗτος ὃς ἐλάλησέ μοι λέγων, Σοὶ δώσω τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματί σου, οὗτος ὁ τοσαύτην περὶ ἐμὲ τὴν κηδεμονίαν ἐπιτελεῖς, αὐτὸς ἀποστελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ ἐμπροσθέν σου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ νιῷ μου ἐκεῖθεν. Θάρρῶν, φησὶν,

ἀπὸ· πείπειμαι γὰρ ὅτι ὁ τοσαύτην περὶ ἐμὲ τὴν εὐεργεσίαν ἐπιτελεῖς, καὶ ταύτην προσθήσει ταῖς προλαβούσαις, καὶ ἀποστελεῖ τὸν ἄγγελον αὐτοῦ ἐμπροσθέν σου. Αὐτὸς σοι προσδοκῆσαι ἅπαντα, αὐτὸς σοι καὶ τὴν γυναῖκα γνώριμον ποιήσει, καὶ λαβὼν αὐτὴν ἤξεις. Ἐὰν δὲ γένηται, ὃ μὴ γένοιτο, καὶ ἀντιτείνῃ ἡ γυνὴ τοῦ μὴ πορευθῆναι, ἄλλοτριος ἔσθ' ἀπὸ τῆς ἀρᾶς τοῦ ὁρκου. Τὸν μόνον νιόν μου μὴ ἀποστρέψῃς ἐκεῖ. Οὐκ ἀμφιβάλλω γὰρ, ὅτι κατενοῶσει σε ὁ Κύριος. Καὶ δεικνύς ὅπως ἐπεποθεῖ τῇ τοῦ Θεοῦ δυνάμει, ἀπαγορεύει τῷ παιδί τὸν Ἰσαὰκ ἐκεῖσε ἀπαγαγεῖν. Εἰτα ἐπειδὴ μετὰ ἀκριβείας διετίλατο τῷ παιδί, καὶ ἀπῆλασεν αὐτὸν τῆς φροντίδος (ἐδεδόκει γὰρ ὁ παῖς μὴ ἐπιπορκῆσαι ἀλῶ τὸν προσταθῆναι μὴ πληρώσας), θεῖς, φησὶ, τὴν χεῖρα αὐτοῦ ὑπὸ τῶν μηρῶν, ὡμοσεν αὐτῷ περὶ τοῦ ῥήματος τούτου, ὥστε μὴ τὸν Ἰσαὰκ ἐκεῖσε ἀπαγαγεῖν. Εἶδες πῶς ἐκ προοιμίων ἔδειξεν ὁ οἰκέτης τὴν εὐνοίαν τὴν περὶ τὸν δεσπότην; Ὅρα λοιπὸν αὐτὸν ἐκ τῆς τοῦ πατριάρχου διδασκαλίας βελτίω γινόμενον, καὶ μιμούμενον τὸν δικαίον τοῦ φιλόθεου. Λαβὼν γάρ, φησὶν, ὁ παῖς δέκα καμήλους καὶ ἀπὸ πάντων τῶν ἀγαθῶν τοῦ κυρίου αὐτοῦ, ἀναστὰς ἐπορεύθη εἰς τὴν Μεσοποταμίαν εἰς τὴν πόλιν Ναχώρ, καὶ ἐκοίμισε τὰς καμήλους ἐξω τῆς πόλεως παρὰ τὸ φρέαρ τοῦ ὕδατος τὸ πρὸς ὄψε, ἦντα ἐκπορεύονται αἱ ὕδρευόμεναι. Καὶ εἶπε· Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ. Ὅρα τοῦ οἰκέτου τὴν εὐγνωμοσύνην. Τὸν τῆς οἰκουμένης δεσπότην ἀπὸ τοῦ πατριάρχου ὀνομάζει· Κύριος γὰρ ὁ Θεός, φησὶ, τὸν κυρίου μου Ἀβραάμ, ὁ τοσαύτας περὶ αὐτὸν εὐεργεσίας ἐπιτελεῖς. Καὶ τί θαυμάζεις εἰ ὁ οἰκέτης αὐτὸν οὕτω καλεῖ Θεὸν Ἀβραάμ; Αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων Θεὸς δεικνύς ὅπως τῶν δικαίων τὴν ἀρετὴν περὶ πολλοὺ ποιεῖται, φησὶν· [485] Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός Ἰακώβ καὶ ὁ Θεός Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεός Ἀβραάμ. Κύρις, φησὶν, ὁ Θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, εὐδόωσον ἐναντίον μου σήμερον, καὶ ποιήσῃς ἔλεος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ· ὥς εἰ εἶπεν· Εἰς ἔργον ἔλθειν ποιήσῃς τὰ δέξαντα αὐτῷ, καὶ κατὰ γνώμην τὴν αὐτοῦ πάντα εὐδώσω. Ποιήσῃς ἔλεος μετὰ τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ. Τί ἐστὶ, Ποιήσῃς ἔλεος; Τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ πληρώσω. Εἰτά φησὶν· Ἰδοὺ ἐγὼ δέστηκα ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος, αἱ δὲ θυγατέρες τῶν οἰκούντων τὴν πόλιν ἐκπορεύονται ἀντλήσαι ὕδωρ. Καὶ ὅσται ἡ παρθένος, ἥ ἂν ἐγὼ εἶπω, Ἐπικλινόν τὴν ὕδραν σου ἵνα πίω, καὶ εἰπῇ μοι, Πίε, καὶ τὰς καμήλους σου ποτίω, ὥς ἂν παύσωνται πᾶσαι πίνουσαι, ταύτην ἡτοίμασας τῷ παιδί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τούτῳ γινώσκωμαι, ὅτι ἐποίησας ἔλεος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραάμ. Ὅρα τοῦ οἰκέτου τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ᾔδει τοῦ πατριάρχου τὸ φιλόθεον, καὶ ὅτι τὴν κόρην τὴν ἐκεῖ μέλλουσαν ἀπάγεσθαι ὁμότροπον εἶναι προσέχει τῷ δικαίῳ, οὐδὲν ἕτερον τεκμήριον ἐπιζητεῖ, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τὴν φιλοξενίαν χαρακτηρίζαι βούλεται τῆς κόρης, καὶ φησὶν· Ἐὰν ἐμοῦ αἰτήσαντος παρ' αὐτῆς τὸ ὕδωρ, ἐπικλίνῃ μοι τὴν ὕδραν, καὶ μὴ μόνον τὸ αἰτηθῆναι ποίησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν βαφίλειαν τῆς οἰκείας γνώμης ἐπιδείξηται, καὶ εἴπῃ, Καὶ ταῖς καμήλοις σου ἐφύδρευσαμαι, ἀρκοῦσαν ἀποδείξειν παρέσχε διὰ τῆς τοῦ ὕδατος παροχῆς τῆς τῶν τρόπων ἐπιεικειας.

δ'. Ἐνόησον γάρ μοι, ἀγαπητέ, ὅσον ἦν κόρη ἀπαλὴν ὕδρευομένην οὐ μόνον μὴ ἀνανεῖσαι πρὸς τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ καὶ καθελαι τὴν ὕδραν ἀπὸ τῶν ὤμων, καὶ παρασχεῖν ἐμφορηθῆναι τῷ αἰτούντι, καὶ ταῦτα ξένω ὄντι οὐδαμῶδες γνωρίμῳ· καὶ οὐ μόνον τοῦτ' ἀλλὰ καὶ ταῖς καμήλοις ἀπάσας ὕδρευσαμαι, καὶ δειλὴ διὰ τῶν γινόμενων τῆς ἐν τῇ ψυχῇ εὐνοίας τὰ τεκμήρια. Ἡ οὐκ

^a Savil. et quatuor mss. sive. Morel. sz.

^b Sic inverso ordine legitur etiam in Sav. et in mss. Interpres vetus legisse videtur, ut est hodieque in Græco et in Vulgata. Deus Abraham, Deus Isaac, et Deus Jacob.

nem meam, et inde accipies uxorem filio meo Isaac. Vidisti mandatum patriarchæ, quod famulo dedit? At ne perfunctorie prætereas dicta, sed cogita mentem et propositum iusti, et attende quomodo veteres non quærebant substantiam multam, non divitias, non servos, non tot et tot jugera agri, non externæ venustatis formam, sed animæ pulchritudinem et morum nobilitatem. Nam quoniam videbat nequitiam eorum qui in Chanaan habitabant, sciens quantum bonum sit conjugem habere iisdem moribus præditam, præcipit servo, et iuramentum adhibet, ut ex sua cognatione uxorem Isaaco adducat: neque intervallum locorum, neque aliæ difficultates segnem eum in his reddunt: sed sciens rei necessitatem, omnem curam et studium adhibet, ac mittit domesticum. Cæterum patriarcha virtutem tantum animi quærens, et abhorrens a vicinorum malitia, ita quidem se gerit; at nunc omnes huiusmodi conditionem ne cogitent quidem: nam etsi vitis innumeris plena sit, hoc solum inquirunt, quantum abundet pecuniis; cætera omnia posteriore loco habent, nescientes se, si mens perversa sit, licet immensæ affluant divitiæ, cito in extremam venturos inopiam: et nihil profuturas opes, cum non sit tibi mens quæ bene illas dispensare queat.

3. Verum patriarcha servo accuratum dedit mandatum, et iuramentis eum adstrinxit. Videamus autem nunc et servi probitatem, quomodo heri pietatem imitatus sit. Nam postquam vidit tam serio iustum sibi præcipere, dicit ei: 5. Si non voluerit mulier venire mecum, vis filium tuum in terram, unde existi, inducam? Ut ne, inquit, si difficultas aliqua incidat, transgrediar mandata tua: rogo, quid oportebit me observare, et nunc placet tibi ut illic abeat Isaac, et accepta sponsa redeat, si non voluerit, ut mandasti, venire mecum? Quid igitur iustus? Denegat hoc et dicit: 6. Attende tibi; ne educaas filium meum illuc. Non erit tibi hac re opus. Qui enim mihi hoc pollicitus est, et promisit semen ejus ita multiplicandum, etiam curabit hoc ut prospere succedat. Ne igitur abducas illuc filium meum. 7. Dominus Deus cæli et Deus terræ. Vide quomodo superius servum adjurans, ipsum de omnium Conditore instituit: et nunc precaturus iterum, eadem verbis dicit: per omnia servum docens, ut fiducia in eum plenus iter arripiat, et de bono rei exitu bene speret. Docet enim eum quantam olim ab initio benevolentiam Dei invenerit, et eum qui a domo paterna se evocaverit, et usque ad hoc tempus ita gubernaverit, jamque in tam provecta senectæ Isaac dederit, prospera etiam quæ adhuc restabant, facturum esse. Dominus Deus, inquit, cæli et terræ, qui assumpsit me de domo patris mei, et de terra in qua natus sum, ille ipse qui loquutus est mihi dicens: Tibi dabo terram hanc et semini tuo: illo qui tantam erga me declaravit benignitatem et eam, ipse mittet angelum suum ante te, et inde accipies filio meo uxorem. Confidens, inquit, abi: certus enim sum eum qui tantis me beneficiis hætenus prosecutus est, prioribus etiam illud additurum, et missurum angelum suum ante te. Ipse, inquit, viam

tibi præparabit in omnibus, uxoremque tibi notam faciet, ut accepta ea huc redeas. Quod si contingat, quod absit, ut reluctetur uxor venire huc, alienus eris a maledictione juramenti. 8. Tantum filium meum illuc ne abducas. Nullum enim mihi dubium est, quin Dominus secunda tibi faciat omnia. Declarans quantum divinæ potentie fidat, prohibet servum, ne filium illo inducat. Postea, cum diligenter mandasset servo, curaue eum liberasset; verebatur enim servus ne mandato non impleto perjurii reus fieret: 9. Posita, inquit, manus tua subter femur, jurasti ei super verbo hoc, quod filium suum illic non abduceret Isaac. Vidisti quomodo ab initio servus indicaverit suam erga dominum benevolentiam? Vide nunc quomodo ea patriarchæ doctrina melior evaserit, et imitatus fuerit iusti pietatem atque religionem. 10. Acceptis enim, inquit, servus decem camelis, et de omnibus bonis quæ domini sui erant, surrexit et profectus est in Mesopotamiam in civitatem Nachor, 11. et recumbere camelos fecit extra civitatem juxta puteum aquæ vesperi, quando egrediuntur aquaturæ. 12. Et dixit: Domine Deus domini mei Abraham. Vide servi probitatem. Orbis Dominum a patriarcha nominat: Domine enim, inquit, Deus domini mei Abraham, qui tanta in illum beneficia contulisti. Et quid miraris si servus eum ita vocat Deum Abraham? Ipse omnium Deus monstrans quomodo justorum virtutem magni faciat, inquit, Ego sum Deus Abraham et Deus Isaac et Deus Jacob (Exod. 3. 6). Et dicit: Domine Deus domini mei Abraham, prospere dirige coram me hodie, et fac misericordiam cum domino meo Abraham; quasi diceret: Fac ut impleantur ea quæ ille vult, et secundum ejus sententiam prospera fac omnia. Fac misericordiam cum domino meo Abraham. Quid est, Fac misericordiam? Voti compotem eum fac. Deinde inquit, 13. Ecce ego sto propter fontem aquæ, filiae autem habitantium civitatem egrediuntur ut hauriant aquam. 14. Et erit virgo cui ego dixero: Inclina hydriam tuam ut bibam, et dixerit mihi, Bibe, et camelos tuos potabo, usquequo bibere omnes cessent; illam præparasti puero tuo Isaac: et in hoc cognoscam, quod misericordiam feceris domino meo Abraham. Vide servi prudentiam. Nam quia noverat patriarchæ hospitalitatem, et quia virginem inde ducendam par erat iisdem esse præditam moribus, quibus iustus ille: nullam aliam conjecturam inquirat, sed characterem virginalis animi ex hospitalitate colligere vult, et inquit: Si quando ego aquam ab ea petivero, et inclinet mihi hydriam: et non solum faciat quod petierim, sed etiam candorem ac liberalitatem mentis suæ declareat, dicatque: Etiam camelos tuos aquabo, morum suorum mansuetudinem satis ex aquæ largitione ostendit.

4. Animadvertite, obsecro, carissime, quantum fuerit, quod virgo tenera aquatum profecta non solum annuerit ejus petitioni, et deposuerit ab humeris hydriam, et ad societatem præbuerit petenti viro peregrino et prorsus ignoto: atque non solum illi dederit, sed et camelos omnes aquaverit, et per ea quæ fiebant monstraverit animæ suæ ingenuitatem. Au-

nescitis quod multi etiam viri denegant sæpe petentibus talia? Et quid dico de aqua quæ præbetur? Interdum cum faces tenent, et ab accedentibus orantur ut paulisper expectent, quo lumen accendant, id facere renunt, tametsi nihil inde minuatur ignis, etsi innumeri sint qui accendere velint. Hic autem et mulier et puella, hydriam quoque super humeros ferens, non solum non gravatim tulit quod ab ea peteretur: sed et plus quam petium erat concessit: et potum dedit, ut petebat, atque ex seipsa etiam camelos portare festinat. Annuerat enim benignus Deus patriarchæ precibus, angeloque suo misso, omnia illa disposuit fieri sicut servus petiverat. Dein postquam vidit re ipsa preces patriarchæ efficaces, et obtinuit virginem quam optabat, illiusque eximiam vidit hospitalitatem, vide quid sit; dicit enim: 20. *Festinavit et evacuavit aquam in canes, et cucurrit ad puteum, ut hauriret aquam, et aquavit omnes camelos ejus.* Vide locupletissimam promptitudinem. Per hoc enim quod ait, *Festinavit, et evacuavit hydriam, et cucurrit ad puteum,* monstratur puellæ summa alacritas: quia neque ut aliena aufugit, neque prætextu continentiae petitioni repuit: sed cum multa mansuetudine inquit, 18. *Bibe, domine.* Cogita, obsecro, quanta etiam ea ætate fuerit continentiae diligentia, et modestiæ eminentia hospitalitatisque frequentia. Quibus igitur opibus hæc non sunt pretiosiora? quibus thesauris hæc non sunt præferenda? Hæc summa dos, hæc innumera bona, hæc thesaurus qui non consumitur. Videns igitur prudens servus manifestam Dei providentiam, 21. *Discebat eam, inquit, et silebat, ut sciret prosperumne fecisset Dominus iter suum, an non.* Quid est illud, *Discebat eam*? Verba ipsa puellæ diligenter considerabat, aspectum, incessum, habitum, aliaque omnia: et expectabat, *Ut sciret an prosperum fecisset Dominus iter suum, an non.* Nam quæ jam facta erant, insignem et plurimam virginis indicabant virtutem. Et ideo remunerans ejus obedientiam et aquæ subministrationem, circumponit ei, inquit, 22. *Inaures aureos et duas armillas,* et diligenter addiscebat, quæ ad ipsam pertinerent, et rogabat, 23. *Cujus es filia?* et, *Num est apud patrem tuum locus diversorii?* Considera et hic puellæ responsum. Nam sicut cum aquam peteret, non solum eam dedit, sed et camelos illius portavit: ita et hic, rogante servo, num esset locus, et cujus esset filia, inquit, 24. *Filia sum Bathuelis filii Melchæ, quem peperit ipsi Nachor.* Dicit et patrem et avum, ut illis cognitio fiat alacrior. Vide candorem puellæ. De patre rogatur, et non solum hunc indicat, sed et patrem patris. Et cum rogasset servus solum an esset locus divertendi, illa addidit: Non solum locus, sed 25. *Et fenum et pabulum multum apud nos.* Hæc ut audivit servus, admiratus est miram et largam puellæ hospitalitatem. Et ut didicit se non ad ignotos quosdam venisse, sed in domum Nachor qui frater erat patriarchæ, 26. *Hoc cum probaret, inquit, homo adoravit Dominum.* Exhilaratus iis quæ cognoverat, et iis quæ ipsi puella dixerat, *Adoravit Dominum,* gratiasque illi egit, eo quod in patriarcham et

in se tantam declarasset providentiam, et quod omnia plana et facilia illi reddidisset: et dixit: 27. *Benedictus Dominus Deus domini mei Abraham, qui non abstulit justitiam suam et veritatem a domino meo.* Postquam vidit puellæ benevolentiam, et ab ea omnia manifeste didicit, tunc et ipse puellæ significat quis esset: et per gratiarum actionem in Deum palam ei facit se non ex aliena domo venire, sed fratrem Nachoris esse eum qui huc se misisset. Hæc ubi didicit 28. *Puella, cum magna voluptate, cucurrit, inquit.* Vide quomodo in singulis declaret nobis hospitalitatis alacritatem, cursu, verbis, mansuetudine. *Cucurrit enim, inquit, et annuntiavit in domo matris suæ juxta verba hæc. Omnia quæ audiverat a servo, parentibus significavit.* 29. *Et cucurrit, inquit, Laban ad hominem foras ad fontem.* Vide quomodo et hic cursu desiderium suum monstrat (v. 30). Et ut vidit hominem stantem apud fontem cum camelis, 31. *Dixit ei: Veni, ingredere; benedictus Dominus: cur foris stetisti? Ego disposui domum et locum camelis.* Vide et hunc benedicientem Deum in adventu peregrini, et quomodo antequam hospitalitatem impleat opere, multis eum hortatus est. *Veni, inquit, ingredere:* jam enim *Præparavi domum et locum camelis.* Deinde ingresso eo, inquit: 32. *Destraivit camelos et dedit pateleas, et fenum, et aquam, ut lavarentur pedes ejus.*

5. Vide quomodo hi qui adhuc errore tenebantur, magnam hospitalitatis curam agebant. *Et dedit aquam, ut lavarentur pedes ejus, et pedes virorum qui cum eo erant.* 33. *Et apposuit eis panes ad comedendum.* Sed hic attende, obsecro, magnam famuli prudentiam. Quid enim ait? *Non comedam, donec loquar verba mea.* Vos quidem, inquit, officium vestrum in me præstistis: ego autem nequaquam antea quietis meæ rationem habeo, donec causam vos docuero: propter quam in hanc viam sim missus, et quare a Chanaanæ huc venerim, et quomodo in domum vestram huc ductus sim, ac cum omnia didiceritis, tunc et vos vestram erga dominum meum benevolentiam declarare poteritis. Narrationemque orsus ait: 34. *Servus Abraham sum: ego.* 35. *Dominus autem benedixit dominum meum valde, et dedit ei oves et vitulos, aurum et argentum, servos et ancillas, camelos et asinos.* 36. *Et peperit Sarra uxor domini mei filium unum domino meo, cum ipse jam seniuisset, et dedit illi omnia quæcumque habuit.* Vide quomodo cum diligentia omnia eis narrat. Illius sum, inquit, Abraham servus, quem nostis. Discite itaque quantum ab omnino Domino benedictionem consequutus sit, ita ut valde sit ditatus. Deinde docens divitiarum copiam, inquit: *Oves et vitulos, argentum et aurum, servos et ancillas, camelos et asinos acquisivit.* Audite, divites, qui tot et totquotidie emittis prædia, et balnea ac deambulastra et splendidas domos ædificatis.

Divitiæ non in superfluis impendendæ. — Videtis, in quibus divitiæ justî fuerint constitutæ? Nusquam

¹ Sic etiam in Savil. In textu vero septuaginta Interpretum hic effertur sensus, *Benedixit Dominum meum valde, et exultatus est* (καὶ ὑψώθη), et dedit ei, etc.

ἴστε ὅτι πολλοὶ καὶ ἄνδρες ὄντες ἀνανεύουσιν πολλάκις πρὸς τὰς τοιαύτας αἰτήσεις; Καὶ τί λέγω πρὸς ὕδατος παροχὴν; Ἐνίοτε δάδας κατέχοντες, καὶ ὑπὸ τῶν παριόντων παρακαλούμενοι, ὥστε παρασχεῖν βραχὺ ἀναμῆναι, ἵνα λύχον ἀνάψωσιν, οὐδὲ τοῦτο ποιῆσαι ἀνέχονται, καὶ ταῦτα τοῦ πυρὸς οὐδεμίαν ἐλάττωσιν ὑπομένοντες; καὶ μυριοὶ ὥσιν οἱ μέλλοντες ἅπτειν. Ἐνταῦθα δὲ καὶ γυνὴ καὶ κόρη, καὶ ὄδριαν ἐπὶ τῶν ὤμων φέρουσα, οὐ μόνον οὐκ ἐδουλέετο πρὸς τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδαφιεύεται τῇ αἰτῇ, καὶ τὸ ποτὶν παρέχει, καὶ ἐξ οἰκίας γνῶμης καὶ ταῖς καμήλοις ὑδρεύσασθαι ἐπιγγέται. Ὁ γὰρ φιλόανθρωπος θεὸς ἐπινεύσας ταῖς τοῦ πατριάρχου προσευχαῖς, τὸν ἄγγελον αὐτοῦ προπέμφας, ἅπαντα ταῦτα ὠκονόμησε γενέσθαι, καὶ καθάπερ ἤγγιστον αὐταῖς, οὐδὲς ἄγαντα εἰς ἔργον ἐξήλθεν. Εἰτα ἐπειδὴ εἶδε διὰ τῶν ἔργων τὴν ἐνέργειαν τῶν εὐχῶν τοῦ πατριάρχου, καὶ ἐπέτυχε, καθάπερ ἐπιθυμῇ, τῆς κόρης, καὶ εἶδεν αὐτῆς τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλοξενίαν. Ἐσπευσεν γὰρ, φησί, καὶ ἐξεκένωσε τὴν ὄδριαν εἰς τὸ ποσιτήριον, καὶ ἔδραμεν ἐπὶ τὸ φρέαρ ἀντλήσαι, καὶ ὑδρεύσαστο πόσις ταῖς καμήλοις. Ὅρα τὴν προθυμίαν [486] ἐπιτεταμένην. Τὸ γὰρ, Ἐσπευσεν, καὶ ἐξεκένωσε τὴν ὄδριαν, καὶ ἔδραμεν ἐπὶ τὸ φρέαρ, δείκνυσιν τῆς κόρης τὴν ἀφαιτον προθυμίαν· ὅτι οὐτε ὡς ξένη ἀπέφυγεν, οὐτε προφάσει τῆς σωφροσύνης ἀνένυσεν πρὸς τὴν αἴτησιν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἐπιεικείας φησί, Πῆς, κύριε. Ἐνόησον μοι ἐν ἡλικίᾳ τοιαύτῃ πόση καὶ σωφροσύνης ἀκριβεία, καὶ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολή, καὶ φιλοξενίας ἐπίτασις. Πόσου πλούτου γούν οὐκ ἂν εἴη ταῦτα τιμώμενα; πόσου θησαυρῶν ταῦτα οὐκ ἂν προτιμώμερά τις ἡγήσαιο; Τοῦτο ἡ μεγίστη προλή, τοῦτο τὰ μυρία ἀγαθὰ, ὁ θησαυρὸς ὁ μηδέποτε δαπανώμενος. Ὅρῳν τοίνυν λοιπὸν ὁ εὐγνώμων οἰκῆτης ἐναργῆ τοῦ θεοῦ τὴν πρόνοιαν, Κατεμάνθανεν αὐτὴν, φησί, καὶ παρεσιώπα τοὺ γῶναί, εἰ εὐδόκως Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἢ οὐ. Τί ἐστὶ, Κατεμάνθανεν αὐτὴν; Ἀὐτὰ τὰ ῥήματα τῆς κόρης κατενόει, τὸ βλέμμα, τὴν βάδισιν, τὸ σχῆμα, τὰ ἄλλα ἅπαντα, καὶ ἀνέμενον ἰδεῖν, Εἰ εὐδόκως Κύριος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, ἢ οὐ. Τὰ μὲν γὰρ ἦδη γεγενημένα, φησί, πολλὴν δείκνυσιν τῆς κόρης καὶ ὑπερβάλλουσαν τὴν ἀρετὴν. Δι' ὃ καὶ ἀμειβόμενος αὐτῇ τὴς ὑπακοῆς καὶ τῆς τοῦ ὕδατος παροχῆς, περιτίθεισιν αὐτῇ, φησὶν, ἐνώτια χρυσῶ καὶ δύο ψέλλια, καὶ περιεργάζετο μετὰ ἀκριβείας τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ ἡρώτα, Τίνος θυγάτηρ εἶ; καί, Εἰ ἐστὶ παρὰ τῷ πατρὶ σου τόπος ἡμῖν καταλῦσαι; Σκόπει καὶ ἐνταῦθα τῆς κόρης τὴν ἀπόκρισιν. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ ὕδατος οὐ μόνον τὸ αἰτῆσθαι παρέσχετο, ἀλλὰ μετὰ τὸ πεινῆ αὐτὸν καὶ ταῖς καμήλοις ὑδρεύσαστο· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πυθομένου τοῦ παιδὸς, εἰ ἐστὶ μόνον τόπος, καὶ τίνος ἦν θυγάτηρ, φησὶν ἡ κόρη· Θυγάτηρ εἰμι Βαθουῆλ τοῦ Μελχὰς, ὃν ἔτεκεν αὐτῷ Ναχώρ. Λέγει καὶ τὸν πατέρα καὶ τὸν πάμπον, ἵνα γνωρίσας ἐκείνος προθυμότερος γένηται. Ὅρα εὐγνωμοσύνην αὐτῆς παιδὸς. Περὶ τοῦ πατρὸς ἐρωτηθεῖσα οὐ μόνον τοῦτο καταμνησθεῖς, ἀλλὰ καὶ τοῦ πατρὸς τὸν πατέρα. Καὶ πυθομένου, εἰ ἐστὶ τόπος μόνον καταλῦσαι, φησὶν· Οὐ μόνον τόπος, ἀλλὰ καὶ ἄχυρα καὶ χορτάσματα πολλὰ παρ' ἡμῖν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ οἰκῆτης, καὶ θαυμάσας τὴν παιδα τῆς θαφίλους φιλοξενίας, καὶ μαθὼν ὡς οὐ πρὸς ἀγνώστους τινας παραγγέλλον, ἀλλ' εἰς τὴν

^a Εὐγνωμοσύνην. Hæc vox, ut jam vidimus, omnem hominis animi affectum significat. Hic autem usus singulari candore et ingenuitate significare videtur. Velut interpres vertit prudentiam.

οἰκίαν τοῦ Ναχώρ, δὲ ἀδελφὸς ἦν τοῦ πατριάρχου, Ἐδουλέσας, φησὶν, ὁ ἀνθρώπος προσεκύνησεν τῷ Κυρίῳ. Ἦσθαίς ἐπὶ τοῖς γνωσθεῖσιν, ἐπὶ τοῖς εἰρημένους παρὰ τῆς παιδὸς, Προσεκύνησεν τῷ Κυρίῳ, τὴν εὐχαριστίαν ἀνήγγειλε τῷ Δεσπότη τῷ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατέρα εὐνοίαν τοσαύτην καὶ περὶ αὐτὸν ἐπιδειξαμένην τὴν κηδεμονίαν, καὶ οὕτω πάντα μετ' εὐκολίας αὐτῷ κατευδύσαντι· καὶ φησὶν· Εὐλογητὸς Κύριος ὁ θεὸς τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, ὃς οὐκ ἐγκατέλιπε τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀληθείαν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ κυρίου μου. Ἐπειδὴ εἶδε τῆς παιδὸς τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ ἐμαθεν ἅπαντα σαφῶς παρ' αὐτῆς, λοιπὸν καὶ αὐτὸς γνωρίζει τῇ κόρῃ, ὅστις ἐστὶ, [487] καὶ διὰ τῆς εὐχαριστίας τῆς εἰς τὸν θεὸν κατὰδελον αὐτῇ ποιεῖ, ὅτι οὐκ ἐξ ἀλλοτρίας οἰκίας παραγγέγονεν, ἀλλὰ καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ναχώρ ἐστὶν ὁ τοῦτον διατεμψάμενος. Ταῦτα πυθομένη Ἡ παῖς μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας δραμοῦσα, φησὶν. Ὅρα πῶς δι' ἐκείνου τῶν παρ' αὐτῆς γινομένων δείκνυσιν τὸ πρόθυμον τὸ περὶ τὴν φιλοξενίαν, διὰ τὸ δρόμου, διὰ τῶν ῥημάτων, διὰ τῆς ἐπιεικείας. Ἐδραμε γὰρ, φησί, καὶ ἀπήγγειλεν εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτῆς κατὰ τὰ ῥήματα ταῦτα. Πάντα ἅπερ ἤκουσα παρὰ τοῦ παιδὸς ἐγνώρισε τοῖς γονεῦσι. Καὶ ἔδραμε, φησί, Ἀδδὰρ πρὸς τὸν ἀνθρώπον ἐξω εἰς τὴν σπητήν. Ὅρα καὶ τοῦτον διὰ τοῦ δρόμου δείκνυντα τὸν πόθον. Καὶ ἰδὼν τὸν ἀνθρώπον ἐστῶτα ἐπὶ τῆς πηγῆς μετὰ τῶν καμήλων, Εἶπεν αὐτῷ· Δεῦρο, εἰσελθε εὐλογητὸς Κύριος· ἵνα τί ἐστῆς ἐξω; Ἐγὼ δὲ ἡτοίμασα τὴν οἰκίαν καὶ τόπον ταῖς καμήλοις. Ὅρα καὶ τοῦτον εὐλογούντα τὸν Κύριον ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ τοῦ ξένου, καὶ πρὸ τῆς διὰ τῶν ἔργων φιλοξενίας πολλὴν τὴν προτροπὴν ἐπιδεικνύμενον. Δεῦρὸ, φησὶν, εἰσελθε· προελθὼν ἡτοίμασα τὴν οἰκίαν καὶ τόπον ταῖς καμήλοις. Εἰτα εἰσελθόντος αὐτοῦ, φησὶν· Ἀπέσχεε τὰς καμήλους, καὶ ἔδωκεν ἄχυρα καὶ χορτάσματα, καὶ ὕδωρ νίψασθαι τοῖς ποσί, αὐτοῦ.

ε'. Ὅρα πῶς καὶ ἐπὶ τῆς πλάνης ἔχόμενοι περὶ τὴν φιλοξενίαν ἦσαν πολλὴν τὴν σπουδὴν ἐπιδεικνύμενοι. Καὶ ἔδωκε νίψασθαι τοῖς ποσί, αὐτοῦ, καὶ τοῖς ποσί τῶν ἀνθρώπων τῶν μετ' αὐτοῦ. Καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς ἄρτους φαρσίν. Ἄλλ' ἐνταῦθα σκόπει μοι τοὺ οἰκίαν τὴν πολλὴν σύνεσιν. Τί γὰρ φησιν; Οὐ μὴ φάγω, ὥς τοῦ λαλήσαι με τὰ ῥήματα μου. Ὑμεῖς μὲν, φησὶν, ἐπεδειξάσθε τὰ παρ' αὐτῶν· ἐγὼ δὲ οὐ πρότερον τῆς ἐμῆς ἀναπαύσεως λόγον τινα ποιήσομαι, μέχρις ἂν τὴν αἰτίαν ὁμᾶς διδάξω, δι' ἣν ἐστειλάμην τὴν τοσαύτην ὁδόν, καὶ τίνος ἔνεκεν ἀπὸ τῆς Χαναάνος ἐνταῦθα παραγγέγονα, καὶ πῶς εἰς τὸν οἶκον τὸν ὑμέτερον ὠδηγήθην, ἵνα πάντα μαθόντες οὕτω καὶ ὑμεῖς τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξησθε πρὸς τὸν ἐμὸν δεσπότην. Καὶ ἀρξάμενος διηγέσθαι φησὶ· Παῖς. Ἀβραάμ ἐγὼ εἰμι· Κύριος δὲ ἐυλόγησεν τὸν κύριόν μου σφόδρα, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πρόβατα καὶ μίσχους, καὶ χρυσίον καὶ ἀργύριον, καὶ καίδας καὶ παιδίσκας, καὶ καμήλους καὶ δρους. Καὶ ἔτεκε Σάρρα ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου μου υἱὸν ἕνα τῷ κυρίῳ μου μετὰ τὸ τηρεῖσθαι αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν αὐτῷ πάντα, ὅσα ἦν αὐτῷ. Ὅρα πῶς μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα αὐτοῖς διηγείται. Ἐκείνου εἰμι παῖς, φησὶν, Ἀβραάμ, ὃν ἴστε· μανθάνετε τοίνυν ὅτι τοσαύτη· εὐλογίας ἀπῆλκυσε παρὰ τοῦ τῶν ἀπάντων Δεσπότη, ὡς ἐν πλοῦτῳ γενέσθαι αὐτὸν πολλῷ. Εἰτα διδάσκων καὶ τοῦ πλούτου τὴν περιουσίαν, φησί, Πρόβατα καὶ μίσχους, ἀργύριον καὶ χρυσίον, καίδας καὶ παιδίσκας, καμήλους καὶ δρους αὐτῷ γεγενῆσθαι. Ἀκούετε, οἱ πλοῦσοι, οἱ πλέθρα γῆς τόσα καὶ τόσα κατ' ἐκαστὴν ἡμέραν ὀνομαζόμενοι, καὶ λουτρὰ καὶ περιπάτους, καὶ οἰκοδομὰς λαμπράς οἰκοδομούμενοι, ὁρᾶτε ἐν τῇσιν ἦν τοῦ δικαίου

^b Πρὸς τὸν πατέρα. Sic omnes tum editi tum mss. Rectius πρὸς τὸν πατριάρχην, in patriarchum, ut legit interpres.

ἡ περιουσία. Οὐδαμοῦ ἀγρός, οὐδαμοῦ οἰκοδομαί, καὶ ἡ παριτετὴ πολυτέλεια· ἀλλὰ πρόβατα καὶ μόσχοι καὶ κάμηλοι καὶ βοῖ, παῖδες καὶ παιδίσκαι. Καὶ ἵνα μάθῃς τῶν [488] οἰκετῶν τὸ πλῆθος πῶθεν αὐτῷ ἔγεγονε, ἐπήγαγεν ἐτέρωθι, ὅτι οἰκογενεῖς ἅπαντες ἦσαν. Οὗτος οὖν ὁ δεσπότης ὁ ἐμὸς ἐν τοσαύτῃ παρουσίᾳ γεγονώς, καὶ πολλῆς ἀπολαύσας τῆς ἀνωθεν βότης, ἤνικα εἰς γῆρας ἤλασεν, ἡ Σάρρα υἱὸν ἔτεκεν αὐτῷ· τοῦτον ἔχων τὸν μονογενῆ, πάντων αὐτὸν κληρονόμον ἦδη κατέστησε· Πάντα γὰρ ἔδωκεν αὐτῷ, ὅσα ἦν αὐτῷ. Ἐταῖ ἐπειδὴ διηγῆσαστο τοῦ δεσπότη τοὺν περιφάνειαν, τοῦ Ἰσαὰκ τὸν τόκον, λέγει λοιπὸν τὰς ἐντολάς, ὥς λαβὼν παρὰ τοῦ δεσπότη αὐτοῦ εἰς τὴν Χαρρὰν παραγέγωνε. Καὶ ὡρκώσῃ με, φησὶν, ὁ κύριός μου, λέγων· Οὐ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου Ἰσαὰκ ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, ἐν οἷς ἐγὼ παροικῶ, ἀλλ' ἢ εἰς τὸν οἶκόν τοῦ πατρὸς μου πορεύσῃ καὶ εἰς τὴν φυλὴν μου, καὶ λήψῃ γυναῖκα τῷ υἱῷ μου ἐκείθεν. Καὶ αὐτὸς μὲν ταῦτα ἐνετάλητο, ἐγὼ δὲ τὰς δυσκολίας ἐνοῶν, καὶ τοῦ πράγματος τὸ δυσχερὲς λογισόμενος, ἐπυθόμην τοῦ κυρίου μου, εἰ μὴ θούλοιο ἡ γυνὴ πορευθῆναι μετ' ἐμοῦ. Καὶ εἶπε μοι· Κύριος ὁ Θεός, ὃ σὺ ἐρησέτησθα ἐναντίον αὐτοῦ, αὐτὸς ἀποστελεῖ τὴν ἀγγελὸν αὐτοῦ μετὰ σοῦ, καὶ ἐνδοξάσῃς τὴν ὁδόν σου, καὶ λήψῃ τῷ υἱῷ μου γυναῖκα ἐκ τῆς φυλῆς μου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου. Καὶ ἂν μὴ πισθῇται ἡ γυνὴ τοῦ μὴ πορευθῆναι μετὰ σοῦ ἐνταῦθα, τότε ὁὕτως ἔσθι ἀπὸ τῆς ἀράς μου. Ὁ μὲν οὖν δεσπότης, φησὶ, ταῦτα ἐντελλάμενος, καὶ ταῦταις με ταῖς προσευχαῖς ἐφοδιάσας, οὕτως ἐξέπεμψεν· ἐγὼ δὲ θαρρῆσας ταῖς ἐκείνου προσευχαῖς, ἡνίκα παρεγενόμην ἐπὶ τὴν πηγὴν, ταῦτα τὰ ῥήματα ὑποψεύξαμην, καὶ εἶπον· Κύριος ὁ Θεός τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, εἰ σὺ ἐνδοῖς τὴν ὁδόν, ἣν ἐγὼ πορεύομαι· ἰδοὺ ἐγὼ ἔστηκα ἐπὶ τῆς πηγῆς τοῦ ὕδατος, αἱ δὲ θυγατέρες τῶν ἀνθρώπων τῆς πόλεως ἐξελεύσονται ὑδρεύσασθαι ὕδωρ· καὶ ἔσται ἡ παρθένος, ἣ ἦν ἐγὼ εἶκω, πότισόν με μικρὸν ὕδωρ ἐκ τῆς ὕδρας σου, καὶ εἰσὶν μοι· Καὶ σὺ πλε, καὶ ταῖς καμήλοις σου ὑδρεύσομαι, αὕτη ἡ γυνὴ, ἣν ἡτοίμασας τῷ θεράποντί σου Ἰσαὰκ, καὶ ἐν τούτῳ γινώσκωμαι, ὅτι ἐποίησας ἔλεος τῷ κυρίῳ μου Ἀβραάμ. Ταῦτα μὲν ἐγὼ, φησὶ, κατ' ἐμαυτὸν εὐχόμενος τὸν Θεὸν καθικέτευσα· οὕτω δὲ τέλος εἰλήφει τὰ παρ' ἐμοῦ βηθέντα, καὶ παραχρῆμα εἰς ἔργον ἐξῆι, καὶ τὰ ῥήματα πράγματα ἐγένετο. Πρὸ τοῦ γὰρ συντελέσαι με λαλοῦντα, ἰδοὺ Ῥεβέκκα ἐξεπορεύετο τὴν ὁδρίαν ἔχουσα ἐπὶ τῶν ὤμων αὐτῆς. Εἶπον δὲ αὐτῇ, Πότισόν με, καὶ σπεύσασα καθῆκε τὴν ὁδρίαν αὐτῆς, καὶ εἶπέ μοι, Πλε καὶ σὺ, καὶ τὰς καμήλους σου ποτίω. Καὶ θεασάμενος λοιπὸν ἐναργῆ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένην πρόνοιαν, ἐπηρώτων τίνας εἶη θυγάτηρ· καὶ μαθὼν, ἐξ ὧν εἶπεν, ὅτι οὐ πρὸς ἔθνος ἀφικόμεν, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκίαν Ναχωρ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου μου, θαρσύνσας, Περιέθηκε αὐτῇ τὰ ἐνώτια καὶ τὰ ψέλλια, καὶ εὐδοκίησας προσεκύνησα τῷ Κυρίῳ, καὶ εὐλόγησα τὸν Θεὸν τοῦ κυρίου μου Ἀβραάμ, ὅτι ἐνδόξωσέ με· λαβεῖν τὴν θυγατέρα τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ κυρίου μου. Ἀλλὰ τὰ μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ οὕτως ἐναργῶς φηκονομήθη· [489] αἱ γὰρ προσευχαὶ ἐληλύθασιν αἱ γενόμεναι παρὰ τοῦ δεσπότη μου. Ὑμεῖς δὲ λοιπὸν, εἰ τὰ παρ' ἐαυτῶν ἐπιδείκνυθε, ποιεῖτε ἔλεος καὶ δικαιοσύνην πρὸς τὸν κύριόν μου· εἰ

* Ita Savil. et Morel. et omnes mss. In textu τῶν ὁ λέγει τὸν ὅρκον. Infra apud eundem LXX interpretes in cod. Vatic. legitur ἀλλ' εἰς τὸν οἶκον. (In cod. Alexandr. ἀλλ' ἢ εἰς.)

b In textu τῶν ὁ additur ἐν ὁδῷ ἀληθείας.

δὲ μὴ, ἀπαγγεῖλατέ μοι. Ἦδη μοι, φησὶ, γνωρίσατε, ἵνα εἰδέναι ἔχω, ὅ τι δεῖ με διαπραχῆσθαι. Εἰ δὲ μὴ γε, ἵνα ἐτέρωθι τὴν ὁδὸν ποιήσωμαι, καὶ Ἐπιστρέψω ἢ εἰς δεξιὰ ἢ εἰς ἀριστερά. Ἐταῖ ἐπειδὴ ὁ Θεός ἦν ὁ τὰ πάντα ἐξευμαρίζων διὰ τὰς τοῦ πατριάρχου προσευχάς, φησὶ πρὸς αὐτὸν ὁ πατήρ τῆς κόρης καὶ ὁ ἀδελφός· Παρὰ Κυρίου ἐξῆλθε τὸ ῥῆμα τοῦτο· οὐ δύνησόμεθα ἀντεκείναι κακόν, ἢ καλόν. Ἡ διήγησις σου, φησὶ, δείκνυσιν ὅλον τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας γεγεννημένον. Μὴ τοίνυν νομίσῃς ἡμᾶς ἐναντιοῦσθαι τοῖς τῷ Θεῷ δόξασιν· οὐδὲ γὰρ οἷόν τε τοῦτο παρ' ἡμῶν γενέσθαι. Ἰδοὺ ἔχεις τὴν κόρην· Λαβὼν ἀπώρτει, καὶ ἔσται γυνὴ τῷ υἱῷ τοῦ κυρίου σου, καθὰ ἐλάλησε Κύριος.

γ'. Εἰβετε ὅπως τὸ καλὸν ἐσπούδαζον γυναῖκας ἀγεσθαι τοῖς ἐαυτῶν παισίν· ὅπως πρὸ τῶν χρημάτων ψυχῆς εὐγένειαν ἐπεσῇτον· Οὐδαμοῦ γραμματεῖα, οὐδαμοῦ συνθήκαι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ καταγέλαστα, ἃ νῦν γίνεται, καὶ αἱ αἰρέσεις· ἢ ἐκείναι αἱ τοῖς γραμματέσι ἐντιθέμεναι· Ἐὰν ἀπαις, φησὶ, τελευτήσῃ, ἔὰν τότε καὶ τότε συμβῇ· ἀλλὰ παρ' ἐκείνους οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλὰ τὸ μέγιστον καὶ ἀσφαλὲς γραμματεῖον, τῆς κόρης ὁ τρόπος· οὐδαμοῦ κύμβαλα καὶ χορεῖαι. Καὶ τοῦτο εἰσθ, ἐπειδὴ πρὸς τὸν νομίσαν τὴν κόρην ἰδῆς ἐπαναχθεῖσαν. Ἀκούσας γὰρ ὁ παῖς ταῦτα, φησὶ, παρὰ τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ἀδελφοῦ, προσεκύνησε τῷ Θεῷ ἐπὶ τὴν γῆν. Ὅρα πῶς καθ' ἕκαστον τῶν γενομένων τῷ δεσπότη τῶν ὧν τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρει. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ πάντα προσδοκῶν, καὶ κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦ πατριάρχου, ἀγγελὸν προαποστείλας ἔμπροσθεν αὐτοῦ, τὰ πάντα αὐτῷ ἐξευμαρίζοντα. Καὶ λοιπὸν μαθὼν ὡς τέλος αὐτῷ τὴν σπουδαζόμενον ἔσχεν, Ἐξέταγκας σκευὴ χρυσῶ καὶ ἀργυρῶ, καὶ ἱματισμόν, ἔδωκε τῇ Ῥεβέκκῃ. Λοιπὴ μετὰ παρρησίας αὐτὴν θεραπεύει, ὡς ἦδη διὰ τῶν ῥημάτων ἐγγυηθεῖσαν τῷ Ἰσαὰκ. Τιμὰ δὲ δώροις καὶ τὸν ἀδελφὸν καὶ τὴν μητέρα, καὶ διὰ εἰς ἔργον εἶδεν ἐκδῶσαν τὴν παρὰ τοῦ δεσπότη ἐντολήν, τότε λοιπὸν τῆς οἰκίας ἀναπαύσεως γίνεται. Ἐφαγον γὰρ, φησὶ, καὶ ἔπιον, αὐτὸς καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθησαν. Καὶ ἀναστὰς τῷ πρωῒ εἶπεν· Ἐκπέμψατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. Ἐπειδὴ πάντα μοι οὕτω κατενοώθη, φησὶ, καὶ οὐδὲν ἐστὶ λοιπὸν ἢ ἐλλείπον, ἀλλὰ καὶ ὅμιν τοῦτο ἀρεστὸν ἐβάνη, Ἐκπέμψατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. Ἐλασθὲ, φησὶν, οἱ ἀδελφοὶ καὶ ἡ μήτηρ· Μεινάτω ἡ παρθένος μεθ' ἡμῶν ἡμέρας ὥστε δέκα, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπελεύσεσθε. Ὁ δὲ εἶπε πρὸς αὐτούς· Μὴ κατέχευέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου· ἐκπέμψατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. Τίνος ἔνεκεν, φησὶν, ὑπερτίθεσθε καὶ διαναβάλλεσθε, τοῦ Θεοῦ τοσαύτην εὐκολίαν ἐν ἡμᾶσι μοι παρεσχέτο; Ἀπολύσατέ με, ἵνα ἀπέλθω πρὸς τὸν κύριόν μου. [490] Οἱ δὲ, φησὶν, εἶπον· Καλέσωμεν τὴν παιδα, καὶ ἐρωτήσωμεν αὐτήν· Καὶ ἐκάλεσαν, καὶ εἶπαν αὐτῇ· Πορεύσῃ μετὰ τὸν ἀνδρόπον· Ἡ δὲ εἶπε, Πορεύσομαι. Καὶ ἐξέπεμψαν Ῥεβέκκαν τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν, καὶ τὰ ὑπάρχοντα αὐτῆς, καὶ τὸν καῖδα τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοὺς μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησαν Ῥεβέκκαν, καὶ εἶπον αὐτῇ, Ἀδελφὴ ἡμῶν εἰ, γενεὴ εἰς χιλιάδας μυριάδων, καὶ κληρονομήσῃ τὸ σπέρμα σου τὰς πόλεις τῶν ὑπερανθρώπων. Ὅρα πῶς καὶ οὕτως ἀγνοῶν

b At alieque in Basilicis sunt conditiones illae quae aella insensuratur. Vide in Basilicis Fabroti indice ad vocem ἀφωσας. De his vero conditionibus hic loquitur Chrysostomus, qui eodem usum illam vocem adhibet infra Homilia 56, et saepe in commentariis in Psalmos motu sequenti.

c Cod. Vatic. τῶν ὁ, τὴν ὁδὸν μου ἐν ἐμοί. Cod. Alex. ἢ ἐμοί om.

d Ὁ ἔχων αἱ ἐρωτῶμεν τὸ στέμα αὐτῆς.

ager; nusquam domus, et supervacanea sumptuositas: sed oves et vituli, cameli et asinae, servi et ancillae. Et ut discas, servorum multitudo unde ei contigerit, addidit alio loco: Vernaculi omnes erant (Gen. 17. 23). Hic igitur, inquit, dominus meus, cui tantae facultates sunt, et qui multam superne gratiam invenit, quando jam senuit, ex Sarra filium suscepit, huncque habens unigenitum, ipsum heredem omnium suorum jam constituit: quippe *Omnia dedit illi quaecumque habuit*. Dein postquam narravit domini gloriam, et Isaaci partum, dicit insuper et mandata quae acceperat ab hero suo, ut in Charran proficisceretur. 37. *Et adjuravit me, inquit, dominus meus, dicens: Non accipies uxorem filio meo Isaac de omnibus filiabus Chanaanorum, inter quos ego habito: 38. sed in domum patris mei vade, et ad cognationem meam, inde accipies uxorem filio meo. Et ipse quidem haec mihi mandavit, ego autem difficultatem negotii mecum perpendens, rogabam dominum meum (v. 39), si non voverit mulier venire mecum. 40. Et dixit mihi: Dominus Deus cui complacui coram eo, ipse mittet angelum suum tecum, et prosperum faciet iter tuum, et accipies uxorem filio meo, ex cognatione mea, et ex domo patris mei. Quod si non potuerit persuaderi mulier, ut tecum huc proficiscatur. 41. Tunc innocens eris a maledictione mea. Igitur dominus quidem haec mihi mandavit, et talium precum viatico me instructum huc misit: ego autem fretus illius precibus, ubi ad fontem veni, haec verba loquutus sum, et dixi: 42. Domine Deus domini mei Abraham, si tu prosperum facis iter quo nunc abeo: 43. Ecce ego sto apud fontem aquae; filiae autem hominum hujus civitatis egredientur ad hauriendam aquam. Et erit virgo, cui ego dixerō: Porrigite mihi parum aquae ex hydra tua; 44. si dixerit mihi, Et tu bibe, et camelos tuos aquabo: ipsa erit uxor quam preparasti servo tuo Isaac. Et in hoc sciam quod feceris misericordiam domino meo Abraham. Haec ego quidem, inquit, apud memetipsum Deum rogavi; nondum autem finem seceram illa dicendi, et confestim adimpleta sunt. 45. Nam priusquam ego dicendi finem facerem, ecce Rebecca exiit aquam ferens in humeris suis. Dicebam autem ei: Da mihi potum. 46. Et accelerans deposuit hydriam suam, et dixit mihi: Bibe et tu, et camelos tuos aquabo. Et cum viderem jam evidentem fieri Dei providentiam, interrogabam cujus esset filia. Et ut didici ex iis quae dixit, me non ad alienos venisse, sed in domum Nachor fratris domini mei, sumpta spe bona, 47. Appendi ei in aures et armillas, et cum hoc placeret, 48. adoravi Dominum, et benedixi Deum domini mei Abraham, quia prosperum mihi iter fecit, ut assumerem filiam fratris domini mei. Verum haec ita a Domino manifeste dispensata sunt; preces quippe domini mei tunc exitum habuerunt. Ceterum vos si vestrum officium impletis, 49. Facite misericordiam et justitiam cum domino meo: sin minus, annuntiate mihi. Jam mihi, inquit, significate, ut scire possim quid oporteat me facere. Quod si minus placeat, et id ipsum dicite, ut alio iter faciam, et Me con-*

¹ hic septuaginta interpretes addunt, in via veritatis.

veritatem vel ad dextram, vel ad sinistram. Postea quoniam Deus erat qui omnia propter preces patriarchae secundabat, dicunt ei pater et frater virginis: 50. *A Domino exiit verbum hoc: non poterimus tibi contradicere vel malum vel bonum. Ex narratione tua satis intelligimus, totum hoc divina dispensatione fieri. Ne igitur putes nos velle adversari iis quae Deo probantur: illud enim facere non possumus. Ecce habes virginem; 51. Tolle eam, et proficiscere, et eris uxor filio domini tui, sicut loquutus est Dominus.*

6. Historiam Rebecca usque ad ipsius profectum prosequitur; narratione exprimens quidquid sive edificandis sive erudiendis auditoribus inseruire potest. Sub finem homiliae, ad Isaacum et Rebecca amulandos hortatur, malos sui temporis nuptiarum ritus arguens. — Vidistis quomodo studebant olim filijs suis uxores ducere? quomodo magis animae generositatem, quam opum abundantiam inquirebant? Nusquam instrumenta, nusquam pacia, et alia ridicula quae nunc apud nos sunt, et conditiones illae quae tabulis inseruntur: Si absque liberis, inquit, moriatur, si hoc et hoc contingat: verum apud illos nihil tale, sed maximae et securissimae tabulae erant virginis mores: nusquam cymbala et choreae. Et hoc scies, quando ad sponsum virginem videris introduci. 52. *Ut enim auditus servus, inquit, haec a patre et fratre, adoravit Deum super terram. Vide quomodo in singulis quae fiebant, universorum Domino gratias offert. Ipse enim erat qui antea preparabat omnia, et secundum patriarchae verbum praemittebat angelum ante illum, qui omnia feliciter ordinabat. Denique quia certior factus de negotio feliciter perfecto, 53. Proleta, inquit, vasa aurea, et argentea, et vestem dedit Rebecca. Nunc cum fiducia eam sibi conciliat officijs, quasi jam verbis desponsatam Isaac. Honorat autem donis et fratrem, et matrem, et cum vidit negotium et mandatum impletum, tunc tandem refici se passus est. 54. Comederunt enim, inquit, et biberunt ipse et viri qui cum eo erant, et dormiverunt. Cumque mane surrexisset, dixit: Dimittite me, ut vadam ad dominum meum. Quoniam omnia mihi tam feliciter successerunt, inquit, et nihil est quod restet, sed ad placitum vestrum res agitur, Dimittite me, ut abeam ad dominum meum. 55. Dixerunt autem, inquit, fratres et mater: Maneat nobiscum virgo diebus quasi decem, et post haec abibitis. 56. Ille autem dixit ad eos: Ne me detineatis; etenim Dominus prosperum fecit iter meum: dimittite me ut abeam ad dominum meum. Quare, inquit, differitis et procrastinatis, cum Deus tantam facilitatem mihi in omnibus dederit? Dimittite me, ut abeam ad dominum meum. 57. Illi autem dixerunt: Vocemus puellam, et interrogemus eam. 58. Et vocaverunt eam, dixeruntque ei: Ibis cum homine? Illa autem dixit, Ibo. 59. Et dimiserunt Rebecca sororem suam, et substantias ejus, et servum Abraham, et eos, qui cum eo erant. 60. Et benedixerunt Rebecca, et dixerunt ei: Soror nostra es, fias in millia decem millium, et hereditate possideat semen tuum civitates inimicorum. Vide quo-*

¹ septuaginta sic habent, interrogemus os ejus.

modo et illi ignorantes virgini quæ futura sunt præsignificant, Deo mentem eorum ad hoc dirigente et incitante. Utraque enim ei prædicta sunt, tum quod in millia myriadum futura esset, tum quod semen ejus hereditate possessurum esset civitates inimicorum. Vidisti per omnia evidentem Dei providentiam relucere, quomodo per infideles futura ut prædicantur, dispensat omnium Dominus? 61. *Cum surrexissent autem Rebecca et ancillæ ejus, ascenderunt super camelos.* Vidisti qualem sponsam ducat patriarcha? Aquantem, et hydriam super humeros ferentem, et nunc iterum ascendentem super camelos. Nusquam mulæ argento fulgentibus cervicibus, neque famulorum turba, neque magna molities, quæ nunc adhiberi solet: sed tantum erat priscarum mulierum robur, ut et in camelos ipsæ ascenderent, et sic iter facerent. *Et profectæ sunt,* inquit, *cum homine.* 63. *Isaac autem egressus erat, ut se exerceret in agro ad crepusculum: et ibi elevatis oculis, vidit camelos venientes.* Dum in campo versaretur, inquit, Isaac, vidit camelos. 64. *Rebecca autem, ut vidit Isaac, desiliit a camelo,* 65. *et dixit servo: Quis est homo ille qui vadit in campo nobis obviam?* Vide puellæ generositatem; postquam vidit Isaac, querebat quis esset. Et ubi didicit quod ipse esset sponsus, velavit se theristro; et veniens servus omnia clare nuntiavit Isaac (v. 66). Hic considera, oro, quomodo nusquam superflua illa et inutilia, nusquam diabolica pompa, nusquam cymbala, et tibiæ, et choreæ, et satanica illa convivia, et scommata omni obscenitate plena; sed omnis honestas, omnis sapientia, omnis modestia. 67. *Intravit autem Isaac, inquit, in domum matris suæ, et accepit Rebecca, et fuit ei uxor, et dilexit eam, et consolatio-nem accepit Isaac super Sarra matre sua.* Hanc imitentur mulieres, hunc æmulentur viri: sic sponsas ducere eurent. Quare enim, dic, oro, statim ab initio sordibus impleri sinis puellæ aures tam turpibus cantilenis, tam intempestiva illa pompa? Nescis quomodo adolescentia per se sit in malum propensa? cur honesta nuptiarum mysteria publice dishonestas? cum oporteret hæc omnia depellere, et verecundiam principio docere puellam, et sacerdotes vocare, et precibus et benedictionibus concordiam conjugii constringere: ut amor sponsi augeatur, et puellæ continentia crescat, et omnia quæ sunt eo spectent ut virtutis opera ingrediantur in domum illam, tollanturque e medio omnes diaboli insidiae; et ipsi Dei auxilio uniti jucunde vitam perficiant: quo nobis omnibus frui deitur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et Spiritu sancto sit gloria, potestas et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA XLIX.

Hæc autem sunt generationes, inquit, Isaac filii Abraham (Gen. 25. 19).

1. Iterum vos ad consuetam mensam ducere volo, et ex verbis Mosis convivium proponere, imo ex verbis sancti Spiritus. Neque enim a seipso Moses hæc nobis exposuit, sed Spiritu sancto afflatus. Videamus

igitur quid et hodie nos docere velit. Neque enim sine causa, neque in vanum vitas sanctorum nobis exponit: sed ut imitemur eorum virtutem, et imitatores simus bonorum operum quæ illi fecerunt. Nam postquam nobis diligenter narravit ea quæ ad patriarcham Abraham attinent, et docuit postremum illius certamen in immolatione filii, narravitque hoc pulchrum sacrificium etsi non opere, voluntate tamen perfectum esse, finemque imposuit narrationibus illis: nunc exponit nobis quæ ad Isaac occisum et non occisum pertinent; factum enim ænigmati simile est. Audi enim Paulum dicentem: *Fide obtulit Isaac Abraham, cum tentaretur: et unigenitum obtulit, qui promissiones acceperat (Hebr. 11. 17).* Deinde ut discamus quomodo fide hæc omnia faceret, et contraria videns promissioni ea quæ jubebatur facere, non tamen perturbaretur, subjicit: *Unde illum et in parabolam accepit (Ibid. v. 19).* Quid est, *Et in parabolam accepit?* Nam postquam eum in sacrificium obtulit, et mentem perfectam declaravit, ipse corona redimitus est, et accepto puero rediit, ac sacrificium per ovem impletum est: ostenditque per omnia universi Conditor suæ benignitatis excellentiam: et se hoc imperando non occidi Isaac, sed justî exercere obedientiam voluisse. Cæterum sicut vidimus patriarchæ virtutem in omnibus relucens: agè, et quæ de Isaac dicta sunt hodie in medium afferentes, videamus quomodo et ipse piam et religiosam mentem in omnibus præstulerit. Operæ autem pretium est, ut ipsa Scripturæ verba audiamus. 19. *Hæc autem sunt, inquit, generationes Isaac filii Abraham. Abraham genuit Isaac (Cap. 25).* 20. *Isaac autem erat annorum quadraginta, quando accepit Rebecca filiam Bathueli Syri ex Mesopotamia, sororem Laban Syri, sibi in uxorem.*

Exemplo Isaac patet esse precandum cum perseverantia. Non sunt curiosè inquirenda Dei opera. — Considera, obsecro, dilecte, divinæ Scripturæ diligentiam, quomodo nihil supervacue ponat. Cur enim nobis ætatem Isaac significat, et dicit, *Erat autem Isaac quadraginta annorum quando accepit Rebecca?* Non absque causa, neque temere: sed quia nobis postea Rebecca sterilitatem narraturus erat, et ex precatione justî procreationem proli illi concessam fuisse, docere nos cupit magnitudinem patientiæ Isaac, et clare indicare quanto tempore liberis caruerit: ut et nos æmulantes justum, assidui simus in divinis precibus, si quando aliquid a Deo petierimus. Si enim justus ille, ita virtute præditus, et tanta Dei benevolentia fruens, tantam præ se tulit constantiam et tantum studium, continuo Deum orando, ita ut solveretur Rebecca sterilitas: quid dicemus nos, qui tantis peccatorum oneribus premimur, et neque minimam virtutis justî partem ostendimus: sed et si parvo tempore studium aliquod et diligentiam exhibuerimus, torpescimus et resiliimus, nisi statim exaudiamur? Propterea oro, ut ex his quæ justo illi evenerunt eruditî, numquam cessemus orare Deum, ut ignoscat nobis peccata, sed fervens et æstuans desiderium ostendamus: et non ægre feramus, neque segniore simus,

τες σημαίνουσι τῇ κόρῃ τὰ μέλλοντα εἶσθαι, τοῦ Θεοῦ τὴν διάνοιαν αὐτῶν πρὸς τοῦτο κατανοώσαντες. Ἀμφότερα γὰρ αὐτῇ προμηνύουσιν, ὅτι καὶ εἰς χιλιάδας μυριάδων ἔσται, καὶ ὅτι κληρονομήσει τὸ σπέρμα αὐτῆς τὰς πόλεις τῶν ὑπερσυνίων. Εἶδες διὰ πάντων δεικνυμένην ἐναργῆ τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, πῶς καὶ διὰ τῶν ἀπίστων προμηνύεσθαι τὰ μέλλοντα οἰκονομεῖ ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης; Καὶ ἀναστῆσα, φησί, *Ῥεβέκκα καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτῆς, ἐπέβησαν ἐπὶ τὰς καμήλους.* Εἶδες ὅταν ἄγεται νόμῳ ὁ πατριάρχης; Ὑδρευομένην, καὶ τὴν ὕδραν ἐπὶ τῶν ὤμων φέρουσαν, καὶ νῦν πάλιν ἐπιβάσαν ἐπὶ τὰς καμήλους. Οὐδαμῶς ἡμίνοιο ἀργύρῳ περιλαμβόμεναι τοὺς τραχήλους, οὐδὲ οἰκεῖν ἐσθλός, οὐδὲ ἡ πολλὴ βλακεία ἢ νῦν γινόμενη· ἀλλὰ τοσαύτη ἦν τῶν παλαιῶν γυναικῶν ἡ ἀνδρεία, ὥς καὶ ἐπὶ τὰς καμήλους αὐτὰς ἐπιβαίνειν, καὶ οὕτως ὁδοιπορεῖν. Καὶ ἐκορευθῆσαν, φησί, *μετὰ τοῦ ἀνθρώπου.* Ὁ δὲ Ἰσαὰκ ἐξῆλθε ἀδολοσχῆσαι εἰς τὸ πεδῖον τὸ πρὸς δέλιζ, καὶ ἀναβλέψας τοῖς ὄφθαλμοῖς εἶδε τὰς καμήλους ἀρχόμενας. Εἰς τὸ πεδῖον, φησὶν, ὁ Ἰσαὰκ διατρέπων ἰδεάσατο τὰς καμήλους. Ἡ δὲ *Ῥεβέκκα ἰδοῦσα τὸν Ἰσαὰκ, καταπέδησεν ἀπὸ τῆς καμήλου, καὶ εἶπε τῷ παιδί· Τίς ἐστιν ὁ ἄνθρωπος ἐκείνος ὁ κορευόμενος ἐν τῷ πεδίῳ εἰς συνάντησιν ἡμῶν;* Ὅρα τῆς κόρης τὴν εὐγένειαν ἐπειδὴ εἶδε τὸν Ἰσαὰκ, ἐπυνθάνετο τίς εἴη. Καὶ μαθοῦσα ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ μέλλων αὐτὴν ἀγαθῶς, περιεβάλλετο, φησί, τὸ θέριστερον, καὶ παραγενόμενος ὁ παῖς διηγῆσατο πάντα μετὰ ἀκριβείας τῷ Ἰσαὰκ. Ἐνταῦθα σκόπει μοι, ἀγαπητέ, πῶς οὐδαμῶς τὰ περιττά ταῦτα καὶ ἀνήγητα, οὐδαμῶς πομπὴ διαβολικῇ, οὐδαμῶς κύμβαλα καὶ αὐλοὶ καὶ χορεῖαι, καὶ τὰ σατανικὰ ἐκείνα συμπτώσια, καὶ αἱ λοιδορίαι αἱ πάσης ἀσχημοσύνης γέμουσαι, ἀλλὰ πᾶσα σεμνότης, πᾶτα σοφία, πᾶσα ἐπιείκεια. *Εἰσηλθε δὲ, φησὶν, Ἰσαὰκ εἰς τὸν οἶκον τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ ἐγένετο αὐτῷ γυνή, καὶ ἡράκησεν αὐτήν, καὶ παρεκλήθη Ἰσαὰκ περὶ Σάρρας τῆς μητρὸς αὐτοῦ.* Ταύτην μμείσθωσαν αἱ γυναῖκες· τοῦτον ζηλοῦτωσαν οἱ ἄνδρες· οὕτω τὰς νόμφας ἀγαγεῖσθαι σπουδαίευσαν. Τίνος γὰρ ἔκνεεν, εἰπέ μοι, ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίου κηλιδῶν πληρώσαι, συγχωρεῖς τῆς κόρης τὰς ἀδόξας διὰ τῶν αἰσχρῶν ἁμαρτιῶν, διὰ τῆς ἀκαίρου πομπῆς ἐκείνης; Οὐκ οἶσθα ὅπως ἡ νεότης εὐκόλος πρὸς διίσθον; τί τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου ἐκπομπεύει μυστήρια; δέον ἅπαντα ταῦτα ἀπαλαύνειν, καὶ τὴν αἰδῶ ἐκ προοιμίου ἐκπαιδεύειν τὴν κόρην, καὶ ἱερέας [491] καλεῖν καὶ δι' εὐχῶν καὶ εὐλογιῶν τὴν ὁμόνοιαν τοῦ συνοικεσίου συσφιγγεῖν, ἵνα καὶ ὁ πόθος τοῦ νομφοῦ ἀβήται, καὶ τῆς κόρης ἡ σωφροσύνη ἐπιτείνηται· καὶ διὰ πάντων τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα εἰσελεύσεται εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην, καὶ πᾶσαι τοῦ διαβόλου αἱ μηχαναὶ ἐκποδῶν ἔσονται, καὶ αὐτοὶ μεθ' ἡδονῆς τὸν βίον διάξουσιν ὃ, ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ βοήθειας συγκροτούμενοι· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΜΘ.

Αὐταὶ δὲ αἱ γενέσεις, φησὶν, Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ Ἀβραάμ.

α'. Πάλιν ἡμᾶς ἐπὶ τὴν συνήθη τράπεζαν ἀναγαγεῖν βούλομαι, καὶ ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Μωϋσέως ῥημάτων τὴν ἐστίασιν ὁμῶν παραθεῖναι, μέλλον δὲ τῶν τοῦ Πνεύ-

ἰ. XX ἡμῶν, et infra περιεβάλλετο.

ἂ Διέδρουν. Sic recte Savil., Coisl. διέδρουν. Morel. et Montf. διέδρουν. Ebrt.

ματος. Οὐδὲ γὰρ ἄν' ἐαυτοῦ Μωϋσῆς ταῦτα ἡμῖν ἐξέθετο, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνηχοῦμενος. Ἴδωμεν οὖν τί καὶ σήμερον ἡμᾶς διδάξαι βούλεται. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοὺς βίους ἡμῖν τῶν δικαίων ἐκτίθεται, ἀλλ' ἵνα ζηλώσωμεν τοῦτον τὴν ἀρετὴν, καὶ μιμηταὶ γενώμεθα τῶν ἐκείνους κατορθωμένων. Ἐπειδὴ γὰρ ἡμῖν τὰ κατὰ τὸν πατριάρχην ἀκριβῶς διηγῆσάμενος, καὶ τὸν τελευταῖον αὐτοῦ ὄθλον τὸν ἐπὶ τῇ τοῦ μονογενοῦς σφαγῇ, διδάξας ἡμᾶς πῶς ἂν τῷ Θεῷ αὐτὸν καλλιέργημα, εἰ καὶ μὴ αὐτῷ ἔργῳ, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ εἰργάσαστο, τέλος ἐπέθηκεν ἐκείνοις τοῖς διηγῆμασι· νῦν ἡμῖν ἐκτίθεται τὰ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ τὸν σφαγέντα καὶ μὴ σφαγέντα· αἰνίγματι γὰρ εἶκε τὸ γεγονός. Ἀκούσον γὰρ Παύλου λέγοντος· *Πιστεῖ προσενηγόχε τὸν Ἰσαὰκ Ἀβραὰμ πειραζόμενος· καὶ ἐὼς μορογνή προσέφερεν ὁ τὰς ἐπαγγελίας ἀναβεβήμενος.* Εἴτα ἵνα μάθωμεν ἀκριβῶς, πῶς πιστεῖ ταῦτα πάντα διεπράττετο, καὶ ἐναντία τῇ ὑποσχέσει ὀρῶν τὰ ὕψ' αὐτοῦ γίνεσθαι καλεούμενα, οὐκ ἐταπράτετο, φησὶν· *Ὅθεν αὐτὸν καὶ ἐν παραβολῇ ἐκομίσαστο.* Τί ἐστιν, Ἐν παραβολῇ ἐκομίσαστο; Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸν εἰς θυσίαν ἀνήγαγε, καὶ ἀπρητισμένην τὴν γνώμην ἐπέδειξετο, αὐτὸς γε τὸν στείφανον ἀνεθέσαστο, καὶ τὸν παῖδα λαβὼν ἐπανήγαγε, καὶ ἡ θυσία διὰ προβάτου ἐπληροῦτο, καὶ εἰδείκνυ διὰ πάντων ὁ τῶν ὧλων θεὸς τῆς οἰκίας φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ὅτι οὐ σφαγῆται τὸν Ἰσαὰκ βουλόμενος τοῦτο ἐπέταττεν, ἀλλὰ τοῦ δικαίου γυνάμην τὴν ὑπακοήν. Ἄλλ' ὥσπερ εἴδομεν τοῦ πατριάρχου τὴν ἀρετὴν διὰ πάντων λάμπουσαν, φέρε καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰσαὰκ σήμερον εἰς μέσον προθέντες, ἴδωμεν ὅπως καὶ αὐτὸς τὸ φιλόθεον αὐτοῦ τῆς γνώμης διὰ πάντων ἐπέδεικνυται. Ἄξιον δὲ καὶ αὐτὸν ἐπαχούσαι τῶν τῆς Γραφῆς ῥημάτων. Αὐταὶ δὲ αἱ γενέσεις, φησὶν, Ἰσαὰκ τοῦ υἱοῦ Ἀβραάμ. Ἀβραὰμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαὰκ. Ἦν δὲ Ἰσαὰκ ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὅτε ἔλαβε Ῥεβέκκαν θυγατέρα Βαθούλῃ τοῦ Σύρου ἐκ τῆς Μεσοποταμίας, [492] ἀδελφὴν δὲ Λάβιν τοῦ Σύρου, θαντῶ εἰς γυναῖκα.

Σκόπει μοι, ἀγαπητέ, τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν, ὅπως οὐδὲν παρέργως τίθησι. Τίνος γὰρ ἔκνεεν ἡμῖν τὸν χρόνον τοῦ Ἰσαὰκ ἐπιστημαίνεσθαι, καὶ φησὶν, Ἦν δὲ Ἰσαὰκ ἐτῶν τεσσαράκοντα, ὅτε ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκαν; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ εἰκῇ· ἀλλ' ἐπειδὴ μέλλει μετὰ ταῦτα τῆς Ῥεβέκκας ἡμῖν διηγέσθαι τὴν στεῖρωσιν, καὶ ὅτι ἐξ εὐχῆς τοῦ δικαίου τὰ τῆς παιδοποιίας αὐτῇ γέγονε, βούλεται διδάξαι ἡμᾶς τὸ μέγεθος τῆς ὑπομονῆς τοῦ Ἰσαὰκ, καὶ σημεῖναι τὸν χρόνον ἀκριβῶς, ὅσον ἐν ἀπαιδίᾳ γέγονεν ἵνα καὶ ἡμεῖς ζηλοῦντες τὸν δίκαιον, ὅπου προσεδρεύωμεν ταῖς πρὸς τὸν Θεὸν ἰκεσίαις, ἐπειδὴν αἰτῶμέν τι παρ' αὐτοῦ. Εἰ γὰρ ὁ δίκαιος οὕτος ἐνδρετός ὢν, καὶ τοσαύτης εὐνοίας ἀπολαύων παρὰ τοῦ Θεοῦ, τοσαύτην ἐπέδεικνυτο σπουδὴν καὶ εὐπρίαν, τὴν Θεὸν διηνεκῶς παρακαλῶν, ὥστε λύσαι τῆς Ῥεβέκκας τὴν στεῖρωσιν, τί ἂν εἴποιμεν ἡμεῖς οἱ τοσαῦτα φορτία ἁμαρτημάτων ἔχοντες ἐπιεικόμενα, καὶ μηδὲ τὸ πολλοστὸν τοῦ δικαίου τοῦτου μέρος ἐπαυκνύμενοι, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὀλίγον σπουδὴν τινα ἐπιεικόμεθα, νερμύνοντες καὶ ἀποπηδῶντες, εἰ μὴ θάττον εἰσάκουσθαι ἡμεν; Διὰ τοῦτο, παρακαλῶ, ἐκ τῶν τῷ δικαίῳ τοῦτου συμβάντων παιδεύόμενοι, μηδέποτε ἐπαυκνύμεθα τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες ὑπὲρ τῆς συγχωρήσεως τῶν οἰκίων πλημμελημάτων, ἀλλὰ θερμῶς καὶ ζήλῳσαν προθυμίαν ἐπιδεικνύμεθα, καὶ μὴ ἀσχάλλωμεν, μηδὲ ὀκνηρότεροι γινώμεθα, εἰ μὴ θάττον εἰσάκουσθαι ἡμεν. Ἰσως γὰρ, Ἰσως σοφίζόμενος ἡμῶν τὴν διηνεκῆ προ-

εδρίαν ὁ Δεσπότης, διαναβάλλεται, βουλόμενος καὶ τῆς ὁμοιοῦντος ἡμᾶς κοίμασθαι τὸν μισθόν, καὶ τὸν καιρὸν εἰδὼς, καθ' ὃν λυσαιτέλες ἐστὶν ἡμῖν τῶν σπουδαζομένων ἐπιτυχεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἡμεῖς ἴσμεν τὸ συμφέρον ἑαυτοῖς, ὡς αὐτὸς ἀκριβῶς ἐπιστάται, ὁ τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας ἐκάστου ἐπιστάμενος. Δι' ὃ προσήκει μὴδὲν περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ γινόμενων, ἀλλὰ πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσθαι, καὶ θαυμάζειν τῶν δικαίων τὰς ἀρετάς. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἡμῖν ἡ θεία Γραφή, ὅταν ἐτῶν ἦν Ἰσαὰκ, λέγει καὶ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, ὅτι στείρα ἦν. Θέα μοι τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε χυλεύουσας τὴν φύσιν, ἐπὶ τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν ἔδραμε, καὶ τὰ θεσπὰ τῆς φύσεως διὰ τῆς εὐχῆς λύειν ἠπείγετο. Ἐδέετο γάρ, φησὶν, Ἰσαὰκ περὶ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ δεῖ στείρα ἦν. Ἐν τούτῳ πρῶτον ἀξιὸν ζητῆσαι, τίνας ἐνεκεν βίου οὐσα θαυμαστοῦ καὶ αὐτῇ, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ πολλῆς τῆς σωφροσύνης ἀμφοτέρου ἐπιμελούμενοι, στείρα ἦν; Οὐκ ἔχομεν ἐπιλαβεσθαι αὐτῶν τῆς ζωῆς, καὶ εἰπεῖν, ὅτι τῶν ἀμαρτιῶν ἦν ἔργον ἡ στείρωσις. Καὶ ἵνα μάθῃς τὸ θαυμαστὸν, ὅτι οὐκ αὐτὴ μόνον στείρα ἦν, ἀλλὰ καὶ ἡ μήτηρ τοῦ δικαίου ἡ Σάρρα· καὶ οὐχ ἡ μήτηρ δὲ αὐτοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἡ σύμφη, τοῦ Ἰακώβ ἡ γυνὴ, ἡ Ῥαχὴλ λέγου. Τί βούλεται τῶν στείρων τούτων ὁ χορὸς; Πάντες δίκαιοι, πάντες ἐνάρετοι, πάντες ὑπὸ Θεοῦ μαρτυρούμενοι. Περὶ γὰρ αὐτῶν [493] εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος φησὶ· Δι' ὃ οὐκ ἐπαισχύνεται ὁ Θεός, Θεὸς ἐπικαλεῖσθαι αὐτῶν. Πολλὰ αὐτῶν τὰ ἱγνώμια ἐν τῇ Καινῇ, πολλοὶ οἱ Ἰσραῖλοι ἐν τῇ Παλαιᾷ. Πανταχόθεν λαμπροὶ καὶ ἀπίσμοι, καὶ πάντες στείρας ἔσχον γυναῖκας, καὶ ἐν ἀπαίδει ἦσαν μέχρι πολλοῦ τοῦ χρόνου.

β'. Ὅταν οὖν ἴδῃς ἄνδρα καὶ γυναῖκα ἐν ἀρετῇ ζῶντας, καὶ ἐν ἀπαίδει τυγχάνοντας· ὅταν ἴδῃς θεοσεβεῖς ὄντας, καὶ εὐλαστίας ἐπιμελούμενους, ἀπαιδας, μὴ νομίσης ἀμαρτιῶν εἶναι ἔργα. Πολλοὶ γὰρ τοῦ Θεοῦ τῆς οἰκονομίας οἱ λόγοι καὶ ἡμῖν ἀπόρρητοι, καὶ ὑπὲρ πάντων εὐχαριστεῖν δεῖ, καὶ μόνους ἐκείνους ταλανίζειν τοὺς ἐν κακίᾳ ζῶντας, οὐ τοὺς παῖδας μὴ κεκτημένους. Πολλὰ γὰρ πολλάκις ὁ Θεὸς συμφερόντως οἰκονομεῖ, ἡμεῖς δὲ τὴν αἰτίαν τῶν γεγενημένων οὐκ ἴσμεν. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ θαυμάζειν αὐτοῦ τὴν σοφίαν χρὴ, καὶ δοξάζειν αὐτοῦ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν ἀφρατον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πρὸς ὠφέλειαν ἡμῖν εἰρηται τὴν ὁμότεραν, ὥστε πολλὴν τὴν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσθαι, καὶ μὴ περιεργάζεσθαι τοῦ Θεοῦ τὰς οἰκονομίας· δεῖ δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ἦσαν ἐκεῖναι στείραι αἱ γυναῖκες. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ αἰτία; Ἴνα, ὅταν ἴδῃς τὴν Παρθένον τίκτουςαν τὸν κοινὸν ἡμῶν Δεσπότην, μὴ ἀπιστήσης. Γύμνασόν σου ἐν ταῦτα τὴν διάνοιαν, φησὶν, ἐν τῇ μήτρᾳ τῶν στείρων, ἵ' ὅταν ἴδῃς πεπηρωμένην καὶ δεδεμένην μήτραν πρὸς παιδοποιίαν ἀνοιγομένην ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος, μὴ θαυμάσης ἀκούων ὅτι παρθένος ἔτεκε. Μᾶλλον δὲ θαύμασον καὶ ἐκπλάγηθι, ἀλλὰ μὴ ἀπιστήσης τῷ θαύματι. Ὅταν οὖν λέγῃ πρὸς σὲ ὁ Ἰουδαῖος, Πῶς ἔτεκεν ἡ παρθένος; εἰπὲ πρὸς αὐτὸν, Πῶς ἔτεκεν ἡ στείρα καὶ γεγενηκυῖα; Δύο γὰρ καλλώμια τότε ἦν, τὸ τε

ἄωρον τῆς ἡλικίας, καὶ τὸ ἀχρηστον τῆς φύσεως· ἐπὶ δὲ τῆς παρθένου ἐν κύλῳ ἦν, τὸ μὴ μετασχεῖν αὐτὴν γάμου. Προδοποιεῖ τοίνυν τῇ παρθένῳ ἡ στείρα. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι διὰ τοῦτο στείραι προέλαβον, ἵνα πιστευθῇ τῆς παρθένου ὁ τόκος, ἀκούσων ἀπὸ τῶν βημάτων τοῦ Γαβριὴλ τῶν πρὸς τὴν παρθένον εἰρημίων. Ἐπειδὴ γὰρ ἦλθε καὶ εἶπεν αὐτῇ, *Συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ἐξεπλάγη καὶ ἐθαύμασε, καὶ εἶπε Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Τί οὖν ὁ ἀγγελος; Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύνανται Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Μὴ ζητεῖς, φησὶ, φύσεως ἀκολουθίαν, ὅταν ὑπὲρ φύσιν ἦ τὰ γινόμενα· μὴ περιθιπέτω γάμων ὥδιν, ὅταν μεζῶν γάμου τῆς γεννήσεως ὁ τρόπος ἦ. Καὶ πῶς ἔσται τοῦτο, φησὶν, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γινώσκω; Καὶ μὴν διὰ τοῦτο ἔσται, ἐπειδὴ ἄνδρα οὐ γινώσκεις. Εἰ γὰρ ἐγίνωσκας ἄνδρα, οὐκ ἂν κατηξιώθης ὑπερηγήσασθαι τῇ διακονίᾳ ταύτῃ. Ὅστε δι' ὁ ἀπιστεῖς, δι' αὐτὸ πίστευε. Οὐκ ἐπισπῇ κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἐπειδὴ κρείττων ἡ παρθενία· τὴν δὲ τοῦ κοινου πάντων Δεσπότην [494] εἰσοδὸν σεμνότεραν ἐχρῆν εἶναι τῆς ἡμετέρας· βασιλικὴ γὰρ ἦν ἡ εἰσοδός. Ἐδεῖ κοινωνεῖν ἡμῖν τῆς γεννήσεως, καὶ ἐξηλλάχθαι τῆς ἡμετέρας. Καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα γέγονε, καὶ ὅπως ἀκούε. Τὸ μὲν ἀπὸ μήτρας γενέσθαι, κοινὸν πρὸς ἡμᾶς· τὸ δὲ χωρὶς γάμων γενέσθαι, μεζῶν ἢ καθ' ἡμᾶς. Καὶ τὸ μὲν ἐν γαστρὶ σχεῖν σε, τῆς φύσεως τῆς ἀνθρωπείας· τὸ δὲ χωρὶς μεζῶς γενέσθαι τὴν κύσιν, σεμνότερον τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἵνα καὶ τὴν ὑπεροχὴν καὶ τὴν κοινωνίαν τὴν πρὸς αὐτὴν μάθῃς. Καὶ σκόπει τὴν σοφίαν τῶν γινόμενων. Ὅσα ἡ ὑπεροχὴ τὴν ὁμοίωσιν καὶ συγγένειαν ἐλυμήναται, οὕτε ἡ πρὸς ἡμᾶς συγγένεια τὴν ὑπεροχὴν ἡμαυρώσεν, ἀλλ' ἐκότερα ἐδεῖκνυτο διὰ τῶν πραγμάτων· καὶ τὰ μὲν ὁλόκληρα εἶχεν ἡμετέρα, τὰ δὲ ἐνηλλαγμένα πρὸς ἡμᾶς. Ἀλλ', ὅπερ εἶπον, διὰ τοῦτο αἱ στείραι αὗται, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος, ἵνα αὐτὴ χειραγωγηθῇ πρὸς τὴν πίστιν τῆς ἐπαγγελίας καὶ τῆς ὑποσχέσεως. Ἀκούσων γὰρ τί φησὶν ὁ ἀγγελος πρὸς αὐτήν. *Πνεῦμα ἄγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύνανται Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Οὕτω, φησὶν, ἔχει τεκεῖν, καὶ τῆς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος τὸ πᾶν ἔσται. Μὴ τοίνυν βλέπε πρὸς τὴν γῆν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν ἡ ἐνέργεια ἐρχεται. Τοῦ Πνεύματος ἐστὶ χάρις τὸ γινόμενον· μὴ ζητεῖ φύσεως ἀκολουθίαν, μὴ κατὰ νόμον καὶ γάμον. Ἀλλ' ἐπειδὴ μεζῶνα ταῦτα ἦν ἐκείνης τὰ ῥήματα, βούλεται καὶ ἑτέραν β' αὐτῇ παρασχεῖν ἀπόδειξιν.**

γ. Σὺ δὲ μοι σκόπει, ἀγαπητὲ, πῶς ἡ στείρα αὐτὴ χειραγωγεῖ πρὸς τὴν πίστιν τοῦ τόκου. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ προτέρα ἀπόδειξις μεζῶν ἦν τῆς διανοίας τῆς παρθένου, ἀκούσων πῶς καὶ ἐπὶ τὰ ταπεινότερα κατήγαγε τὸν λόγον, διὰ τὴν αἰσθητὴν αὐτὴν χειραγωγίαν. Καὶ ἰδοὺ, φησὶν, *Ἐλισσάβετ ἡ συγγενὴς σου, καὶ αὐτὴ συνελήφεν υἱὸν ἐν γήτρῃ αὐτῆς· καὶ οὗτος μὴ ἐκτος ἐστὶν αὐτῇ τῇ καλουμένῃ στείρᾳ. Διὰ τὴν*

* Savil. et unus codex, ἀμφοτέρου ἐπιμελοῦντο, καὶ οὐκ ἔχοντες... ἐπὶ τῶν ἀμαρτιῶν ἦν ἔργον εἶχε ταύτην ἡ στείρωσις.

b Morel. et Monif. τὴν ἑτέραν, minus recte. Correctum e Savillio. Edit.

si non statim audiamur. Fortassis enim Dominus continuam nostram sedulitatem sapienter exercens ita procrastinat, ut mercedem quoque patientiæ recipiamus : et quia ipse tempus scit quando nobis utile est assequi quod querimus. Neque enim nos ita scimus quid nobis utile, ut ipse evidenter novit, qui etiam abscondita mentis nostræ cognoscit. Proinde par est, ut nihil curiosius queramus, neque scrutemur ea quæ a Deo providentur : sed grati admodum simus, et admiremur justorum virtutes. Nam postquam dixit nobis divina Scriptura, quot annorum fuerit Isaac, dicit et de Rebecca uxore ejus, quod sterilis erat. Vide, obsecro, justi religiosam mentem. Quoniam enim vidit naturam claudicantem, ad naturæ Conditorem confugit, et vincula naturæ precibus solvere festinavit. 21. *Deprecatus enim est, inquit, Isaac super Rebecca uxorem suam, quia sterilis erat.* Unum hoc in primis operæ pretium ut queramus, quare, cum et ipsa, et vir ejus vitæ fuerint eximie, et ambo continentia studiosi, sterilis fuit? Non possumus carpere eorum vitam, et dicere sterilitatem illam peccatorum causa immissam¹. Et ut discas rem miram, non solum ipsa sterilis fuit, sed et mater justæ Sarra : neque mater ejus sola, sed et nurus, Rachel uxor Jacobi. Quid sibi vult ille sterilitum chorus? Omnes justi, omnes virtute præditi, omnes a Deo testimonium habentes. Nam de ipsis dicebat : *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* (Exod. 3. 6). Beatus autem Paulus ait : *Idcirco non confunditur Deus, ut vocetur eorum Deus* (Hebr. 11. 16). Multæ ipsorum laudes in Novo, multæ in Veteri. Undique clari et nobiles, et omnes steriles habuerunt uxores, multoque tempore caruerunt liberis.

2. *Propter causas arcanas fecunditatem etiam justis negat Deus; fecunditas sterilitum partum virginis probat.* — Quando igitur videris virum et mulierem virtuti deditos, carere prole, quando videris pios et religionis studiosos non habere liberos, ne tribuas hoc peccatis. Multæ enim divinx dispensationis rationes nobis sunt arcanae, et pro omnibus gratias agere oportet, ac solos illos miseros dicere, qui in peccato vivunt, non eos quibus filii desunt. Quippe sæpenu-mero multa Deus utiliter dispensat, quorum nos causam nescimus. Eapropter in omnibus sapientiam ejus admirari oportet, ac glorificare ineffabilem misericordiam. Sed hæc quidem ad utilitatem vestram dicta sunt, ideo ut admodum gratam voluntatem exhibeatis, neque de dispensatione divina curiose sciscitemini : causam tamen dicamus propter quam mulieres illæ steriles fuere. Quænam igitur est causa? Ut cum videris virginem nostrum communem Dominum patientem, ne sis incredulus. Exerce enim hic tuos sensus, inquit, in vulva sterili, ut, cum didiceris ligatam et emortuam vulvam divina virtute ad procreationem aperiri, inde copiosis argumentis acceptis,

¹ Savil. et unus codex sic efferunt hunc locum : *Unum hoc... quare, cum et ipsa et vir ejus vitæ fuerint eximie, et ambo continentia studiosi, et cum non possimus carpere eorum vitam, nec eorum peccatis sterilitatem tribuere, quare tamen illa fuerit sterilis? Hunc vero locum, ut videtur, ex hac homilia excerptum habes Tomo III, in homilia De non evulgandis fratri peccatis.*

non admireris audiens virginem peperisse : imo admirare et obstupescere, sed ne sis incredulus miraculo. Quando igitur tibi dicit Judæus, Quomodo peperit virgo? dic ei : Quomodo peperit sterilis et vetula? Duo impedimenta tunc erant, et ætas intempestiva, et natura vitata : in virgine autem unum impedimentum fuit, quod non esset particeps concubitus. Sterilis igitur jam viam parat virginis. Et ut scias propter hoc steriles prius fuisse, ut credatur virginitatis partus : audi verba Gabrielis ad Virginem dicta. Postquam enim venit et dixit, *Concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* (Luc. 1. 31) : obstupefacta est et admirata, dixitque : *Quomodo erit mihi istud, quia virum non cognosco* (Ib. v. 34)? Quid igitur angelus? *Spiritus sanctus superveniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Ibid. v. 35). Ne quæras, inquit, naturæ modum et ordinem, quando super naturam sunt quæ fiunt; ne species conjugii dolores, quando major quam in nuptiis natalium modus erit. *Et quomodo fiet istud, inquit, quoniam virum non cognosco?* Sane propter hoc erit, quoniam virum non cognoscis. Nam si cognosceres virum, non fuisses habita digna ut huic ministerio servires. Itaque ea de causa, qua dubitas, ea ipsa de causa crede. Non quia malum nuptiæ, sed quia melior virginitas; hunc autem ingressum nostri omnium Domini dignorem esse oportet, quam nostrum : Regius enim fuit introitus. Oportebat et communem cum nostro ejus esse ortum, et diversum a nostro, et utrumque evenit. Et quomodo audi. Nam de utero prodire, hoc commune nobiscum est : absque nuptiali autem congressu nasci, supra nostram est originem. Uterum gestare te, id naturæ est humanæ; sine congressu uterum gestare, id natura humana sublimius : ut et præstantiam et communionem quam tecum habet ediscas. Considera autem quanta sapientia hæc facta sint, neque eminentia obfuit similitudini et affinitati ejus nobiscum, neque nostra affinitas et similitudo ejus obscuravit excellentiam; sed operibus utrumque ostensum est : aliaque perfecte nobis similia habuit, alia a nobis diversa. Verum, ut dixi, propter hoc steriles fuerunt istæ, ut crederetur virginitatis partus, ut ipsa induceretur ad fidem promissionis. Audi enim quid dicit angelus Dei : *Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (Ibidem). Sic, inquit, poteris parere. Totum operatione Spiritus erit. Ne igitur spectes in terram, e cælis operatio venit. Spiritus gratiæ est quod fit, ne quæras naturæ modum, ne secundum nuptiarum leges intelligas. Verum quoniam majora sunt verba hæc, quam ut illa caperet, vult et aliam ei præbere demonstrationem.

3. Tu autem, dilecte, attende quomodo sterilis istam manuducat ad fidem partus. Quoniam prior demonstratio major erat cogitatione virginis, audi quomodo et humiliorem sermonem afferat, per sensibilia ipsam manuducens. Et ecce, inquit, *Elisabeth cognata tua et ipsa concepit filium in senectute sua : et hic mentis sextus est ei quæ vocatur sterilitas* (Luc. 1. 36). Vides ut sterilis propter virginem in medium sit adducta?

Alioquin cujus rei gratia retulisset partum cognatæ, cujus item gratia dixisset, *Quæ vocatur sterilis*? Plene per omnia deducebat eam ad credendum annuntiationi: propterea et tempus dixit, et naturæ sterilitatem: propterea et tempus distulit conceptionis. Non enim statim a principio ei annuntiatum est, sed præterito tempore semestri, ut uteri sarcina conceptionem doceret. Et vide quanta Gabriel utitur solertia. Non enim in memoriam ei reducit vel Sarram, vel Rebecam, vel Rachelem. Quare et quam ob causam? Nam hæc quoque fuerunt steriles, et vetulæ, et magnum miraculum in illis fuit: sed quia omnes hæc narrationes antiquæ erant, adducit eam ad id quod nuper contigerat, ut mentem ejus ad credendum provocaret.

Viginti annis perseverat orans Isaac. — Sed necessarium est ut ad institulum sermonem redeamus, et significemus justi virtutem, et quomodo precibus sterilitatem Rebecca solverit, et vincula naturæ superaverit. 21. *Deprecabatur autem, dicit, pro Rebecca uxore sua, quoniam sterilis erat, et exaudivit eum Deus.* Non quia mox ita subditur et scriptum est, putes eum e vestigio et protinus assequutum esse quod optabat et quærebat. Nam viginti annis perseveravit orans et deprecans Deum, et tunc tandem assequutus est quod desiderabat. Et unde sciemus hoc? Si diligenter percurramus quæ in divina Scriptura continentur. Non enim tempus nobis absconditum est, sed signavit quidem, latenter tamen, ita ut provocet desiderium nostrum, et ad dignam inquisitionem incitet. Nam sicut docuit nos annorum numerum quem habuit¹ quando Rebecam duxit, ita et hoc nobis palam fecit. *Erat enim, inquit, Isaac annorum quadraginta, quando accepit Rebecam filiam Bathuelis Syri.* Didicisti diligenter tempus. Deinde postquam dixit: *Deprecatus est Isaac pro uxore sua, quia sterilis erat, ut discamus annorum numerum, assignavit nobis quot annorum fuerit Isaac quando nati sunt ei filii de Rebecca.* 26. *Erat enim Isaac, inquit, annorum sexaginta, quando peperit Rebecca.* Si igitur quadraginta annorum erat quando illam duxit, sexaginta autem quando peperit uxor, manifestum est eum annis viginti perseverasse orantem Deum, et utrum Rebecæ inutilem generationi, idoneum fecisse (a). Vidistis orationis vim, quomodo et naturam ipsam superet? Hunc omnes imitemur, et ita in precibus simus assidui, animoque sobrii et humiles: audianusque Paulum admonentem et dicentem: *Levantes sanctas manus absque ira et disceptionibus* (1. Tim. 2.8): et studeamus semper liberari a perturbatione, ut mens sit in tranquillo, maxime autem precam tempore, quando multa nobis opus est a Deo benignitate. Nam si nos viderit precari secundum leges ab se positas, statim nobis donorum suorum largitatem liberaliter concedet: quod nobis assequi liceat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri sit gloria, honor, imperium, simul et sancto Spiritui, nunc et semper, et in secula sæculorum. Amen.

¹ Col. omittit, quem habuit.

(a) Iluc desinit locus ille hinc, ut putatur, a Chrysostomo excerptus in Homilia de non evulgandis fratrum peccatis.

HOMILIA I.

Concepit autem Rebecca, et colludebant parvuli in illa (Gen. 25. 21. 22).

1. Vultis etiam hodie apponamus caritati vestræ ea quæ in lectione hesternæ relicta sunt? Ad finem enim perducere totum argumentum nequimus; sed ostendimus per assiduas preces Isaac potuisse Rebecæ vulvam filiorum generationi reddere idoneam, naturamque ipsam inutilem factam, ut ita dicam, reparare: hæc omnia heri satis vos docuimus, monstrantes annorum numerum, quibus, ut hoc impetraret beatus ille, orans et deprecans permansit: et in sermonem de sterilibus egressi, dicta vobis causa propter quam justorum illorum uxores steriles fuere, sermonem missum fecimus. Opera pretium autem est nos hodie discere Rebecæ religiosam mentem, ut non solum nobis a virtute justorum accedat, sed etiam ex historia quæ Rebecam respicit, ad æmulationem provocare possimus auditores. Postquam enim Deus exaudivit orationem justi, 21. *Et utrum gessit Rebecca, 22. colludebant, inquit, parvuli in ea, et magno eam dolore afficiebant. Dixit enim, inquit, Si sic mihi futurum sit, cur mihi hoc?* Neque enim unus erat nasciturus, sed duos simul in utero pueros gestabat, et ex angustia multum cruciatum sentiebat. Sed hic vide, obsecro, mulieris pietatem et religionem. Non enim sicut mulieres multæ, quæ negligenter vivunt, hodie facere consueverunt, ad humanum confugit subsidium, non ad eos qui talia suis conjecturis, suæque rationis observationibus judicare volunt; neque se exposuit deceptioni circulatorum, et eorum qui pollicere audent quæ supra humanam sunt naturam: sed *Abiit, inquit, ut consulere Dominum.* Vide mulieris sagacitatem. Quoniam vidit eum qui vulvam ejus reserarat, et qui infecundum ventrem repente ita fecundum effecerat, naturæ esse Dominum, quoniam vidit uteri sarcinam magna quadam promittere, *Abiit, inquit, ut consulere Dominum.* Quid est, *Abiit ut consulere Dominum?* Cocurrit ad veram scientiam, et festinavit ad sacerdotem Dei ministrum, per quem latenter rei scientiam discere cupiebat¹: et enarrans omnia quæ sibi contigerant, didicit diligenter omnia, misericordie Deo per sacerdotis linguam detegente ei omnia manifeste, et alacriorem eam reddente. Et ut scias quanta tunc erat sacerdotum dignitas, nusquam dicit sacerdotem ei respondisse, sed postquam dixit, *Abiit ut consulere Dominum, subjecit, 23. Et dixit Dominus ei, nempe per sacerdotem, Duas gentes in utero tuo contines.* Etenim et alio loco angelum vocat sacerdotem divina Scriptura, ostendens illum ea loqui, quæ inspirat ac suggerit Spiritus gratia. Dixit igitur Dominus ei per sacerdotem: *Dux gentes in utero tuo sunt, et duo populi in ventre tuo dividuntur, et populus populo præstabit, et major serviet minori.* Vide vaticinium quod manifeste prædicit ei omnia

¹ Col. et Interpres vulgatus in Editione Morelli: *Et festinavit ad sacerdotem Dei ministrum, per quem latenter scientiam volebat discere.*

παρθένον πάντως παρήγαγε καὶ τὴν στείραν· ἐπεὶ
 τίνος ἕνεκεν παρήγαγεν αὐτῇ τὸν τόκον τῆς συγγε-
 νοῦς καὶ τίνος ἕνεκεν ἔλεγε, *τῇ καλοῦμένην στείρῃ*;
 διὰ πάντων χειραγωγῶν αὐτὴν πρὸς τὸ πιστεῦσαι τῷ
 εὐαγγελισμῷ. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν ἡλικίαν εἶπε, καὶ
 τὴν πῆρσιν τῆς φύσεως· διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον
 ἀνέμεινε τῆς κοίτης. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προσι-
 μίων αὐτῇ εὐθὺς εὐηγγελίσαστο, ἀλλ' ἐξαμηνιαίου
 διαελθόντος χρόνου, ἵνα ὁ τῆς γαστρὸς ὄγκος τὴν κύη-
 σιν ἐγγυσησάμενος σαφῆ τὴν ἀποδείξιν παρὰ τῆς
 συλλήψεως. Καὶ θέα μοι τοῦ Γαβριὴλ τὴν σύνεσιν.
 Οὐκ ἀνέμνησεν αὐτὴν τῆς Σάρρας, οὐδὲ τῆς 'Ρεβέκ-
 κας, οὐδὲ τῆς 'Ραχὴλ. Τίνος ἕνεκεν καὶ διὰ τί; Καὶ
 αὗται γὰρ στείραι ἦσαν, καὶ γεγενηκαὶ, καὶ πολὺ
 καὶ ἐν αὐταῖς τὸ θαῦμα ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ πάντα ταῦτα
 παλαιὰ ἦν τὰ διηγήματα, ἐπὶ τὸ πρόσφατον αὐτὴν
 ἀγει, ἵνα διασπασθῇ αὐτῆς τὴν διάνοιαν.

8. 'Αλλ' ἀναγκαῖον ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον
 ἀναγαγεῖν καὶ γνωρίσαι τοῦ δικαίου τοῦτο τὴν ἀρετὴν,
 ὅπως διὰ τῆς εὐχῆς τὴν στείραν τῆς 'Ρεβέκκας ἔλυσε,
 καὶ τὸν δεσμὸν τῆς φύσεως περιγένετο. 'Ἐδέστο γάρ,
 φησὶν, *Ἰσαὰκ περὶ 'Ρεβέκκας τῆς γυναίκος αὐτοῦ,*
ὅτι στείρα ἦν, καὶ ἐπικούσεν αὐτὴν ὁ Θεός. Μὴ
 ἐπειδὴ εὐθέως οὕτω γέγραπται, [495] νομίσης καὶ πα-
 ραχρήμα αὐτὸν τετυχηκέναι τοῦ σπουδαζομένου. Καὶ
 γὰρ εἰκοσὶν ἐτῶν ἀριθμὸν διέμενε δεδύμενος καὶ πα-
 ρακαλῶν τὸν Θεόν, καὶ τότε ἐπέτυχε τοῦ ποθομένου.
 Καὶ πόθεν εἰσόμεθα τοῦτο; 'Εάν μετὰ ἀκριβείας
 ἐπιλωθῶμεν τὰ ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κεῖμενα. Οὐδὲ γὰρ
 τὸν χρόνον ἡμᾶς ἀπέκρυψεν, ἀλλ' ἐσήμανε μὲν, λαν-
 θανόντως δέ, ὥστε διεγείρει ἡμῶν τὴν προθυμίαν,
 καὶ πρὸς ζήτησιν παρορμῆσαι. Ὅσπερ γὰρ εἰδόμενος
 ἡμᾶς τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ὅσον ἦν, ἡλίκα τὴν 'Ρε-
 βέκκαν ἡγάγετο· οὕτω καὶ τοῦτο ἡμῖν ὄφελον καθίστη-
 σιν. *Ἦν γὰρ, φησὶν, Ἰσαὰκ ἐτὼρ τεσσαράκοντα,*
ἡλίκα ἔλαβε 'Ρεβέκκαν τὴν θυγατέρα Βαθουλή τοῦ
Σόρον. Ἐμαθὲς ἀκριβῶς τὸν χρόνον. Εἰτα εἰπὼν, ὅτι
 'Ἐδέστο *Ἰσαὰκ περὶ τῆς γυναίκος αὐτοῦ, ὅτι στείρα*
ἦν, ἵνα μάθωμεν τὸν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν, σημαίνει
 ἡμῖν πόσων ἐτῶν ἦν ὁ Ἰσαὰκ, ἡλίκα ἐτέχθησαν αὐτῷ
 οἱ παῖδες παρὰ τῆς 'Ρεβέκκας. *Ἦν δὲ Ἰσαὰκ, φη-*
σιν, ἐτὼρ ἐξήκοντα, ἡλίκα ἔτεκε 'Ρεβέκκα. Εἰ τοίνυν
 τεσσαράκοντα ἐτῶν ἦν, ὅτε ἡγάγετο αὐτὴν, ἐξήκοντα
 δὲ ἐτῶν, ὅτε ἔτεκεν ἡ γυνή, δηλονότι ἐν τοῖς εἰκοσιν
 ἔτεσι δεδύμενος τοῦ Θεοῦ διέμενεν, καὶ οὕτω τὴν πῆ-
 ρωσιν τῆς μητρὸς τῆς 'Ρεβέκκας εἰς παιδοποιίαν
 διηγείρεν. Εἶδετε εὐχῆς δύναμιν, πῶς καὶ αὐτῆς πε-
 ριγενέσθαι τῆς φύσεως ἰσχυσε; Τοῦτον καὶ ἡμεῖς
 πάντες μιμώμεθα, καὶ οὕτω ταῖς εὐχαῖς προσεδρεύω-
 μεν μετὰ νηφούσης ψυχῆς, μετὰ κατεσταλμένης δια-
 νόας· καὶ ἀκούσωμεν Παύλου παραινοῦντος καὶ λέ-
 γοντος· *Ἐπαίροντες ὁσίοις χεῖρας χωρὶς ἔργης*
καὶ διαλογισμοῦ· καὶ σπουδάζωμεν πάντοτε μὲν
ἀπελλάχθαι ταραχῆς, καὶ ἐν γαλήνῃ ἔχειν τὸν λογι-
σμὸν, μάλιστα δὲ κακὰ τὸν καιρὸν τῆς εὐχῆς, ὅτε πολ-
λὴς ἡμῖν χρεὶα τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας.
 'Εάν γὰρ ἴδῃ κατὰ τοὺς ὅπ' αὐτοῦ κειμένους νόμους
 ταύτην ἡμᾶς ποιούμενους, ταχέαν ἡμῖν τὸν παρ'
 ἑαυτοῦ δωρεῶν χαρίζεται τὴν φιλοτιμίαν· ἥς γένοιτο
 πῖντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα
 τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ.
 καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA N°.

Ἐν γαστρὶ δὲ ἔλαβεν ἡ 'Ρεβέκκα, καὶ ἐσκήρτων
τὰ παῖδια ἐν αὐτῇ.

α'. Βούλεσθε σήμερον τὰ λείψανα τῶν χθὲς ἡμῖν
 εἰρημένων ἀποδῶμεν ὡμῶν τῇ ἀγάπῃ; Οὐδὲ γὰρ ἀπα-
 σαν τὴν ὑπόθεσιν εἰς τέλος ἀγαγεῖν ἡδυνήθημεν· ἀλλ'
 ὅτι διὰ τῆς οικίας εὐχῆς καὶ τῆς πολλῆς προσεδρίας
 Ἰσχυσεν ὁ Ἰσαὰκ τὴν μήτραν τῆς 'Ρεβέκκας πρὸς
 παιδοποιίαν διεγείρει, καὶ τὴν φύσιν αὐτὴν πεπρω-
 μένην, ὡς εἶπαι, διανοίξαι, ταῦτα ἅπαντα χθὲς· ἰκα-
 νῶς ὡμᾶς εἰδοδόξαμεν, δεῖξαντες τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν,
 ὃν δεόμενος καὶ ἱκετεύων τὸν Θεὸν διετέλεσεν ὑπὲρ
 τούτου ὁ μακάριος ἕκαινος· καὶ εἰς τὸν περὶ τῶν στείρων
 λόγον ἐξεληθόντας, καὶ τὴν αἰτίαν ὡμῖν εἰπόντας, εἰ· ἦν
 αἱ τῶν δικαίων ἕκαινων γαμεταὶ στείραι [496] γεγέ-
 νασιν, ἐνταῦθα κατελύσαμεν τὸν λόγον. Δεῖ δὲ σήμε-
 ρον ἡμᾶς μαθεῖν καὶ τῆς 'Ρεβέκκας τὸ φιλόθεον, ἵνα
 μὴ μόνον ἀπὸ τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς κεράνομεν.
 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς κατὰ τὴν 'Ρεβέκκαν διηγήσεως εἰς
 ζῆλον διεγείρει δυνήσῃμεν τοὺς ἀκούοντας. Επειδὴ
 γὰρ ἤκουσεν ὁ Θεὸς τῆς τοῦ δικαίου προσευχῆς. *Καὶ*
ἐν γαστρὶ ἔλαβεν ἡ 'Ρεβέκκα, ἐσκήρτων, φησὶ, τὰ
παῖδια ἐν αὐτῇ, καὶ πολλὸν αὐτῇ πόνον αἱ ὠδίνες παρ-
 εῖχον. Εἶπε γὰρ, φησὶ, *Εἰ οὕτω μοι μέλλει γίνε-*
σθαι, ἵνα τί μοι τοῦτο; Οὐδὲ γὰρ εἰς ἦν ὁ μέλλων
 τίκεσθαι, ἀλλὰ δύο κατ' αὐτὸ ἐν τῇ γαστρὶ παῖδια
 περιέφερε, καὶ ἡ στενωχώρα πολλὴν αὐτῇ τὴν ὀδύνην
 κατεσκεύαζεν. 'Αλλ' ὅρα μοι ἐντεῦθεν τῆς γυναίκος
 τὸ φιλόθεον. Οὐ καθάπερ πολλὰ τῶν νῦν γυναικῶν τῶν
 βρῦθιμῶς ζῆν βουλομένων διαπράττονται, ἐπὶ ἀνθρω-
 πίνῃ τινὰ συμμαχίαν ἔδραμεν, οὐδὲ πρὸς τοὺς τὰ
 τοιαῦτα στοχασμοὺς τισι καὶ παρατηρήσεσι διὰ τῶν
 οικίων λογισμῶν κρίνειν βουλομένους, οὐδὲ τῇ ἀπάτῃ
 τῶν περιέργων καὶ τὰ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν
 ἐπαγγέλλεσθαι βουλομένων ἑαυτὴν ἐξιδώσειν, ἀλλ'
 ὅτι *Ἐπορεύθη πυθέσθαι παρὰ Κυρίου.* Ὅρα γυ-
 ναϊκὸς σύνεσις. Επειδὴ εἶδεν, ὅτι ὁ τῆς φύσεως δεσπό-
 τῆς ἦν ὁ τὴν μήτραν αὐτῆς διανοίξας, καὶ τὴν ἀγονον
 γαστέρα ἀθρόον οὕτω γόνιμον ἀπεργασάμενος, καὶ
 ἑώρα τῆς γαστρὸς τὴν ὄγκον μεγάλην τινὰ αὐτῇ ἐγ-
 γωμένον, *Ἐπορεύθη, φησὶ, πυθέσθαι παρὰ Κυρίου.*
 Τί ἐστιν, *Ἐπορεύθη πυθέσθαι παρὰ Κυρίου;* Ἐδρα-
 μεν ἐπὶ τὴν ἀληθεῖ γνῶσιν, καὶ ἐπὶ τὸν ἱερεῖα τὴν
 τοῦ Θεοῦ θεραπευτὴν, σπείσασα διὰ τούτων λανθα-
 νόντως μαθεῖν τὴν γνῶσιν^α, καὶ διηγησάμενη πάντα
 τὰ καθ' ἑαυτὴν, ἐμάνθανεν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας,
 τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ διὰ τῆς τοῦ ἱερέως γλώττης
 ἐκκαλύπτοντος αὐτῇ ἅπαντα σαφῶς, καὶ ταύτῃ προ-
 θυμότεραν αὐτὴν ἐργαζομένου. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅσον
 ἦν τότε τῶν ἱερέων τὸ ἀξίωμα, οὐδαμοῦ φησιν, ὅτι
 ὁ ἱερεὺς ταῦτα ἀπεκρίνατο, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶπεν, *Ἐπο-*
ρεύθη πυθέσθαι παρὰ Κυρίου, ἐπήγαγε. Καὶ εἶπε
Κύριος αὐτῇ, διὰ τοῦ ἱερέως, Δύο ἔργα ἐν τῇ γα-
στρὶ σου περιέχεις. Καὶ γὰρ καὶ ἐτέρωθεν ἄγγελον
 καλεῖ τὸν ἱερεῖα ἡ θεία Γραφή, δεικνύσα ὅτι ἐκεῖνα
 φέγγεται· ἀπερ ἂν ἐνηχῆσθαι ἡ του Πνεύματος χάρις.
 Εἶπεν οὖν Κύριος αὐτῇ διὰ τοῦ ἱερέως· *Δύο ἔργα ἐν*
τῇ γαστρὶ σου ἐστί, καὶ δύο λαοὶ ἐν τῇ κοιλίᾳ σου
διαστειλήσονται, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει, καὶ ὁ
μειζὼν δουλεύσει τῷ ἡσσόντι. Ὅρα πρόφρησιν
 ἅπαντα σαφῶς αὐτῇ μνησούσαν τὰ μέλλοντα γενήσε-

^α Coisl. Θεοῦ θ. σ., δὲ αὐτῶ τῶν λανθανόντων μαθεῖν
 τὴν γνῶσιν.

σθαι. Ἀλλόμενοι γὰρ οἱ παῖδες ἐν τῇ γαστρὶ καὶ σκιρ-
τῶντες, ἥδη πρόανεφώνουν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας·
καὶ λοιπὸν ἐμάνθανεν ἡ γυνή, οὐχ ὅτι δύο μόνον τέ-
ξεται παῖδας, ἀλλ' ὅτι καὶ εἰς ἔθνη οὗτοι ἐκταθῆσονται,
καὶ ὅτι ὁ ἐλάστων κυριεύσει τοῦ μείζονος. Καὶ ὅτε,
φησὶν, ἤγγισεν ὁ καιρὸς τοῦ τόκου, Ἐξῆλθεν ὁ πρω-
τότοκος πυρρᾶκης, ὥσει δορὰ, δασύς· ἐπωθήσας
δὲ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ἦσαῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐξῆλ-
θεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ ἐπειλημ-
μένη τῆς πτέρης Ἦσαῦ· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα
αὐτοῦ, Ἰακώβ· μονονοχὴ ἦδη καὶ ἐκ προοιμίων δε-
κνύντος τοῦ Θεοῦ, [497] ὅτι περίσται, κατὰ τὰ ῥηθέντα,
ὁ ἐλάτων τοῦ μείζονος. Κατεῖχε γὰρ, φησὶ, τῇ χειρὶ
τὴν πτέραν Ἦσαῦ, ὅπερ ἦν σημείον καταγωνιζο-
μένου τὸν ἰσχυρὸν εἶναι δοκούντα. Καὶ σκόπει μοι τὴν
θεῖαν Γραφὴν, ὅπως διὰ τὰ μέλλοντα ὕστερον συμβῆ-
σεσθαι, ἥδη προαναφώνει, καὶ δείκνυσιν ἡμῖν ἀνωθεν
καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐκάστω τὸ ἐπιτήδευμα· καὶ ὅτι ὁ μὲν
περὶ τὸ κунηγεῖν ἡσχολεῖτο, ὁ δὲ ἀγροικὸς ἦν ἀνθρω-
πος, ἄπλοστος, οἰκίαν οἰκῶν. Διὸ ἡ μὲν Ῥεβέκκα
ἡγάπα τὸν Ἰακώβ, ὁ δὲ Ἰσαὰκ τὸν Ἦσαῦ, Ἐπειδὴ
ἡ θῆρα αὐτοῦ, φησὶ. βρώσις ἦν αὐτοῦ. Ὅρα πῶς
τοὺς παῖδας διενεμάντο· καὶ ἡ μὲν διὰ τὸ ἐπὶ τῆς οἰ-
κίας διατρέβειν ὁρώσα τοῦ πατρὸς τὸ ἀπλοστον, πλείονα
τὴν εὐνοίαν περὶ αὐτὸν ἐπεδείκνυτο· ὁ δὲ πατὴρ διὰ τε
τὸ πρωτοτοκὸν ἐκείνου γεγενῆσθαι, καὶ διὰ τὴν θῆραν
ἡγάπα τὸν Ἦσαῦ. Ἄλλ' οὗτοι μὲν τῇ φυσικῇ φιλο-
στοργίᾳ κατακολουθοῦντες ταῦτα ἐποιοῦν· ἡ δὲ πρόφ-
ρησις κατὰ μικρὸν εἰς ἔργον ἐξῆι, ἡ λέγουσα, ὅτι Ὁ
μείζων δουλεύσει τῷ ἐλάσσονι. Ὅρα γὰρ εὐθέως.
Ἠψήγε, φησὶν, Ἰακώβ ἔφημα· ἦλθε δὲ Ἦσαῦ ἐκ
τοῦ πεδίου ἐκλείπων. Καὶ εἶπεν ὁ Ἦσαῦ τῷ Ἰακώβ·
Γεύσόν με ἀπὸ τοῦ ἐθήματος τοῦ πληροῦ τούτου,
ὅτι ἐκλείπω. Διὰ τοῦτο ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ,
Ἐδῶμ. Καὶ εἶπεν Ἰακώβ, Ἀδόδος μοι τὰ πρω-
τοτόκια. Ὁ δὲ φησι, Τί μοι τούτων δεῖλος, τῆς τελευ-
τῆς ἥδη με καταλαβανούσης, εἰ μὴ μετὰσχοιμι τῆς
τροφῆς; Ὁ δὲ καὶ τὸν ὅρκον ἀπαίτει, ὥστε βεβαίαν
αὐτῷ γενέσθαι τούτων τὴν παραχώρησιν. Καὶ ὡμοσε,
φησὶν, Ἦσαῦ.

β'. Ἰδοὺ λοιπὸν ἐντεῦθεν ἀντεστράφη ἡ τάξις, καὶ τὸ
τοῦ πρωτοτόκου ἀξίωμα μετέβη ἐπὶ τὸν τῇ ἀρετῇ
τῆς ψυχῆς διαλάμποντα. Καὶ ἀπέδοτο, φησὶν, Ἦσαῦ
τὰ πρωτοτόκια, ἀντὶ τοῦ, Πέπρακε τῆς τροφῆς ἔνεκα
τὸ ἐλάτωμα τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτοῦ δωρηθέν· διδ-
ἐπῆγαγε, Καὶ ἐπαύλισεν Ἦσαῦ τὰ πρωτοτόκια·
ἀγνώμων γέγονε περὶ τὴν κατασχεθεῖσαν αὐτοῦ ἐξ αὐ-
τῆς τῆς φύσεως προεδρίαν. Τοῦτο δὲ ὅλον ἐγίνετο,
ἵνα κακείνου διεχθῇ ἡ ἀγνομωσύνη, καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ
πρόρρησις εἰς ἔργον ἐξέλθῃ.

Ταῦτα δὲ ἀκούοντες παιδεύομεθα μηδέποτε τῶν παρὰ
τοῦ Θεοῦ δωρεῶν ἀμελεῖν, μηδὲ μικρῶν ἔνεκα καὶ εὐτε-
λῶν τὰ μέγιστα προέσθαι. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι,
βασιλείας οὐρανῶν προκειμένης καὶ τῶν ἀπορρήτων
ἐκείνων ἀγαθῶν, περὶ τὴν τῶν χρημάτων ἐπιθυμίαν
μεμῆναμεν, καὶ τὰ πρόσκαιρα καὶ πολλάκις οὐδὲ μέχρι
τῆς ἐσπέρας ἡμῖν παραμένοντα τῶν διηνεκῶς καὶ αἰεὶ
παραμένοντων προτιμώμεν; Καὶ τί τῆς ἀνόλει ταύτης
χειρὸν γένοιτ' ἂν, ὅταν κακείνων ἀποστερώμεθα διὰ
τὴν περὶ ταῦτα ἐπιθυμίαν, καὶ μηδὲ τούτων ἀπο-
λαύειν καθαρῶς δεδυνήμεθα; Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ
μοι, τῆς πολλῆς περιουσίας; Ἡ οὐχ ἴστε ὅτι ἡ πολλὴ
προσθήκη τῶν χρημάτων οὐδὲν ἕτερον ἡμῖν ἐργάζε-

ἥ Ἦε, καὶ εἶπεν Ἦσαῦ... Ἐδῶμ, desunt in Coisl. et
Sav. Moz. Savil. et Bibl. ἀπόδοι uoi. Bibl. addunt σήμερον.

ται ἡ φροντίδων προσθήκη καὶ περισπασμὸν καὶ
ἀγρυπνίαν; Οὐχ ὁρᾷτε ὅτι οὗτοι μάλιστα εἰσιν οἱ
πάντων, ὡς εἰπεῖν, δοῦλοι, οἱ τὰ πλείονα περιβεβη-
μένοι, καὶ καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὰς σκιάς αὐτὰς
δεδοικότες; Ἐντεῦθεν γὰρ τίκονται αἱ ἐπιθυμίαι,
αἱ βασκαναί, ὁ φθόνος ὁ πόλις, τὰ μυρία ἄλλα κακὰ.
Καὶ πολλάκις ἀν ἰδοὺς τὸν μύρια ὁ τάλαντα χρυσοῦ
ἔχοντα ἀποκαίμενα μακαρίζοντα τὸν ἐπ' ἐργαστηρίου
ἐστηκότα, [498] καὶ ἐκ τῆς τῶν χειρῶν ἐργασίας τὴν
τροφὴν πορίζόμενον. Ποία οὖν ἡδονή, ἡ ποτὸν κέρδος,
ὅταν μῆτε ὁ τούτων ἀπολαύωμεν, καὶ διὰ τὴν περὶ
ταῦτα ἐπιθυμίαν καὶ τῶν μείζονων ἀποστερώμεθα;
Τί δὲ λέγω τῶν μείζονων, ὅταν μετὰ τῶν ἐνταῦθα
κακῶν, καὶ τὴν ἐκπτώσιν τῶν ἐκείνων ἀγαθῶν, καὶ πρὸς
τὴν γέννησιν αὐτὴν ἀποπεμπώμεθα; Καὶ οὕτω λέγω
τὰ μυρία ἁμαρτήματα τὰ ἐντεῦθεν συλλεγόμενα, τοὺς
δόλους, τὰς συκοφαντίας, τὰς ἀρπαγὰς, τὰς πλεον-
εξίας. Ἀλλὰ καὶ ἀπάντων τούτων ἐλεύθερος ἡ τις,
ὅπερ ἂν εἴη τῶν δυσχερῶν, τοσαῦτα δὲ εἴη περιβε-
βλημένος, χρημάτων καὶ τῆς οἰκίας μόνης ἀπολαύ-
σεως γινώμενος, καὶ μὴ προϊέμενος τοῖς ἐν χρείᾳ
οὔσι μετὰ θαφείας, τὸ τῆς γέννησιν πῦρ καὶ τὸν
τοιούτον ἐκδέχεται. Καὶ τοῦτο διδάσκει ἡμᾶς σαφῶς
ἡ παραβολὴ ἡ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κεκλήνη, ἡνίκα τοὺς
μὲν ἐκ δεξιῶν ἔστησε, τοὺς δὲ ἐξ ἐκωνύμων· καὶ τοὺς
μὲν τὴν βασιλείαν εἶπεν ἡτοιμάσθαι διὰ τὴν περὶ
τούς δεομένους ἐπιμέλειαν. Δεῦτε γὰρ, φησὶν, οἱ
εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε
τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβο-
λῆς κόσμου. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Ἐπειράσα
γάρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαργῖν. Τοῖς δὲ τὸ πῦρ αἰώ-
νιον· Πορεύεσθε γάρ, φησὶν, ἀπ' ἐμοῦ οἱ καταρ-
μένοι εἰς τὸ πῦρ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ
διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. Μέγας τοῦ
ρήματος ὁ ὅγκος· ὁ Δεσπότης τῶν ἀπάντων καὶ θε-
μιουργὸς ὁ φησὶν· Ἐπειράσα, καὶ οὐκ ἐδώκατέ
μοι φαργῖν. Ποίας οὐκ ἂν καθίκοιτο τοῦτο ψυχῆς,
καὶ αὐτολιθίνῃ τυγχάνῃ; Ὁ Δεσπότης σου πεινῶν
περιέργεται, καὶ σὺ τρυφεῖ· καὶ οὐ τοῦτο μόνον τὸ
δεῖνδον, ἀλλ' ὅτι καὶ τρυφῶν περιῶν αὐτὸν ἀνέχῃ,
καὶ ταῦτα οὐδὲ πολλοὺ τίνος δεόμενον, ἀλλ' ἄρτου
μόνον ἐνός, ὥστε τὸν λιμὸν παραμυθίσασθαι. Ἄλλ'
αὐτὸς μὲν τῷ κρυμῷ πηγνύμενος περιέργεται, σὺ
δὲ τὰ τῶν σπρῶν νήματα περιεζήμενος οὐκ ἐπι-
στρέφῃ, οὐδὲ τὴν συμπάθειαν ἐπιδείκνυσται, ἀλλ'
ἀνηλεῶς παρatreχείς. Καὶ ποίας ταῦτα ἂν εἴη συγ-
γνώμης ἀξία; Μὴ τοίνυν τοῦτο σπουδάζωμεν, τὸ πάν-
των ἐκ παντὸς τρόπου πλείονα περιβάλλεσθαι, ἀλλ'
ἐκεῖνο σκοπώμεν ὅπως καὶ ταῦτα καλῶς διαθώμεν,
καὶ τὴν τῶν ἐν χρείᾳ τυγχανόντων ἐνδεῖαν παραμυ-
θώμεθα, κακείνων μὴ ἐκπέσωμεν τῶν αἰεὶ μενόν-
των, τῶν οὐδεμίαν μεταβολὴν ἐπιδοχομένων. Διὰ
γὰρ τοῦτο καὶ τὴν ἡμέραν ἡμῶν τῆς τελευτῆς ἀθῆλον
ἡμῖν ἐποίησεν ὁ Δεσπότης, ἵνα ἡμᾶς παρασκευάσῃ
διηνεκῶς νῆφειν καὶ ἐγρηγορεῖν, καὶ ταύτῃ μᾶλλον
διεγείρῃ πρὸς τὴν τῆς ἀρετῆς ἐπιμέλειαν. Γρηγο-
ρεῖτε γάρ, φησὶν, ὅτι οὐκ οἴδατε τὴν ἡμέραν, οὐδὲ
τὴν ὥραν. Ἄλλ' ἡμεῖς τὸ ἐναντίον πράττομεν, καὶ
δι' ὅλου καθεύδομεν ὑπνόν τοῦτο τοῦ φυσικοῦ βαρύ-
τερον. Ὁ μὲν γὰρ τοῦτον καθεύδον τὸν ὑπνόν, καὶ
πρὸς τὰ κακὰ καὶ πρὸς τὰ καλὰ ἀνεγρήγτος τυγ-

ἃ Coisl. et Savil. μυρία.

ἔ Coisl. μήποτε.

ἔ Coisl. ὁ δημιουργός, ὁ τῶν ἀπάντων χορηγός.

ἔ Septem mss. et Coisl. περιέργεται, atque ita legit
interp. qui veritit, obambulabit. Sav. et Mor. προσέχεται.

futura. Salientes enim pueri in utero, et incompósitos gestibus se moventes, jam omnia liquido prædicebant: et nunc didici mulier non se duos solum parituram pueros, sed et illos ingentes propagandos fore, et minorem majori dominaturum esse. Et quando postea appropinquavit tempus pariendi, 25. *Exiit*, inquit, *primus rufus, quasi pellis, hispidus: et vocavit nomen ejus, Esaü. Et postea exiit frater ejus, et manus ejus comprehendit calcaneum Esaü, et vocavit nomen ejus, Jacob*¹: quasi jam et ab initio monstret Deus minorem, secundum id quod dictum est, majori esse dominaturum. Dicit enim, tenebat manu calcaneum Esaü: id quod erat signum superantis eum qui fortis esse videbatur. Et considera divinam Scripturam, quomodo propter ea quæ postea futura erant, jam prædicit, et ab initio monstrat nobis utriusque studium: et quod ille quidem venationi deditus, hic vero rusticus esset homo, simplex, domum inhabitans. Propterea Rebecca diligebat Jacob, Isaac autem Esaü: 28. *Quoniam venatio ejus*, inquit, *cibus erat illi*. Vide quomodo pueros distinguant. Et mater quidem erga Jacob majorem declarabat benevolentiam, eo quod simplici videbat et domi versantem: pater autem diligebat Esaü, tum quod primogenitus esset, tum quod venatione ejus vesceretur. Hæc quidem illi faciebant naturalem dilectionem sequentes; vaticinium autem paulatim implebatur, illud scilicet, *Major serviet minori*. Vide enim statim. 29. *Coxit*, inquit, *Jacob coctionem: venit autem Esaü ex campo deficiens*. 30. *Et dixit Esaü ad Jacob: Fac me gustare de edulio hoc rufo, quia deficio*. Propterea vocatum est nomen ejus, Edom². 31. *Et dixit Jacob: Da mihi hodie primogenita tua*. Ille autem dixit: Quid mihi hisce opus, cum mors jam me invadat, nisi accipero cibum (v. 32)? Alius autem juramentum exigebat, ut stabilis ei fieret illa concessio. 33. *Et juravit*, inquit, *Esaü*.

2. Ecce nunc hic inversus est ordo, et primogenituræ dignitas transiit ad eum qui virtute animi præfulgebatur. *Et vendidit*, inquit, *Esaü primogenita*: hoc est, vendidit cibi gratia dignitatem a natura sibi datam: ideo et subdidit, 34. *Et parvipendit Esaü primogenita*; quasi diceret: Ingratus erat ac indignus ea, quam sibi natura dederat, dignitate. Hoc autem totum est, ut illius demonstraretur ingratus animus, et Dei oraculum adimpleretur.

Moralis epilogus. De contemptu divitiarum. — Hæc audientes discamus numquam negligere dona a Deo nobis data, neque propter parva et vilia magna perdere. Quare enim, dic mihi, proposito regno cælorum, bonisque illis ineffabilibus, ita in divitiarum cupiditatem insanimus, et momentanea, quæ sæpe non usque ad vesperam permanent, perpetuis semperque duraturis præferimus? Et quid hac amentia deterius esse

possit? quando et illis privamur ob nimium in hæc amorem, et numquam his frui pure possumus. Quæ enim, quæso, utilitas magnarum facultatum? An nescitis accessionem multarum pecuniarum nihil aliud nobis afferre, quam curarum incrementa, occupationes mentis, et vigilias? Non videtis hos omnium potissimum, ut ita dicam, servos esse, quibus plura affluunt, et quotidie umbras ipsas timent? Inde enim nascuntur insidiæ, invidentia, odium grave, et innumera alia mala. Et sæpe vides eum qui habet decem millia talenta auri recondita, beatum vocare eum qui in officina operatur, et ex labore manuum cibum parat. Qualis igitur voluptas, aut quale luctum, quando neque his fruimur, et propter hanc concupiscentiam etiam majoribus privamur? Quid autem dico majoribus, quando cum malis quæ hic nos apprehendunt, et a bonis quæ ibi sunt excidimus, et ad gehennam ipsam mittimur? Et nondum dico innumera peccata quæ hinc colliguntur, dolos, calumnias, rapinas et fraudes. Verum etiamsi quis ab omnibus illis liber, id quod perquam difficile et rarum, opibus abundet, et ipse solus eis utatur, et eas cum iis qui opus habent non large communicet, eum gehennæ ignis excipiet. Quod nos manifeste docet parabola in Evangelio posita, cum statuit alios a dextris, alios a sinistris: illisque dixit præparatum esse regnum cælorum ob curam egenis impensam: *Venite enim*, inquit, *benedicti Patris mei, in hereditatem accipite præparatum vobis regnum ab origine mundi* (Matth. 25. 34). Cur et qua de causa? *Esurivi enim, et dedistis mihi comedere* (Ibid. v. 35). His vero ignem æternum: dicit enim: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (Ibid. v. 41). Magnum verbi pondus: omnium Dominus et Conditor dici¹: *Esurivi, et non dedistis mihi comedere* (Ibid. v. 42). Cujus animam non movebunt hæc verba, etiamsi lapidea sit? Dominus tuus esuriens obambulat, et tu es in deliciis: neque hoc solum, sed in deliciis ipsum despicias; tametsi non multum sit quod a te petit; nempe panem solum, quo famem possit sublevare. Et ipse quidem frigore rigescens obambulat, tu autem sericis indutus ne respicis quidem, nullam commiserationem præ te fers, sed immisericorditer præteris. Et qua venia sunt hæc digna? Ne igitur sit hoc studium nostrum, ut multas quibusvis artibus opes conquiramus: sed illud in scopo habeamus, quomodo et hæc bene disponamus, et egenis consulamus: et ne ab illis excidamus quæ semper manent, et quæ nullam admittunt vicissitudinem ac mutationem. Quocirca diem mortis nostræ incertum esse voluit Dominus, ut nos præpararet ad continuam sobrietatem et vigilantiam, et ita magis ad virtutis studium nos provocaret. Dicit enim: *Vigilate, quia nescitis neque diem, neque horam* (Matth. 25. 13). Atqui nos plane diversum operamur, et dormimus somno graviore quam sit naturalis ille. Nam qui naturali somno quiescit, nec bo-

¹ Hæc, et vocavit nomen ejus Jacob (καὶ ἐκάλεσεν τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ), desunt in Savil. et quibusdam manuscriptis; in Coisl. autem reperiuntur. Ob hanc ipsam causam modo supplevimus has voces, et vocavit nomen ejus Esaü, Coisl. et Bibl. sequuntur.

² Hæc, et dixit Esaü Edom, desunt in Coisl. et Savil. Mox Savil. et Bibl. da mihi. Bibl. addunt, hodie, quod expressit Interpres.

¹ Coisl., omnium Conditor, omnium Largitor dicit.

nium, nec malum operatur : nos autem alio somno dormimus, dormientes ad virtutis, vigilantes ad malitiae opera, strenui in malis, desides in bonis : idque facimus videntes quotidie multos hinc abduci, magnas autem aliorum esse in presenti vita vicissitudines : et neque tanta rerum inaequalitas ad virtutis amorem nos adducere potest, neque disponit ut despiciamus praesentia, et desideremus futura, praefereamusque somniis et umbrae veritatem. Non enim differant praesentia ab umbris et somniis. Proinde ne decipiamus nosmetipsos, neque sectemur umbras : sed vel sero tandem salutis nostrae curam habeamus, et opes indigentibus evacuemus, ut pro illis remunerationem a misericordi Deo accipere mereamur : qua nobis omnibus frui concedatur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA LI.

Facta est autem fames super terram, praeter famem priorem, quae fuerat tempore Abraham (Gen. 26. 1).

1. Iterum ex iis quae nuper diximus doctrinam vobis afferam : ut autem liquido sciatis ubi nuper sermonem missum fecerimus, et unde hodie resumendus sit, ea quae supra dicta sunt, vestrae caritati in memoriam referre operae pretium fuerit. Tametsi enim vos, quia multis curis distrahimini, eorum forte obliti estis, sed meum est ut in memoriam vobis reducam ea, quo sermo hodie dicendus manifestior vobis sit. Scitis enim nos nuper Rebeccae pietatem enarrantes, inde ad Esau et Jacob devenisse, ubi narratum est Esau primogenita, ut cibo frueretur, Jacobo vendidisse, et propter cibi cupiditatem semelipsum suo honore privasse. Hoc autem non temere factum, sed ut propheta compleretur, quae dicit : *Jacob dilexi, Esau autem odio habui (Malach. 1. 2. 3)*. Nam cum Deus futurorum sit praescius, praedixit et illius virtutem, et hujus animi nequitiam. Quenam autem sunt ille primogeniturae ? Igitur, quia tunc tempus non permittebat caritati vestrae dicere, nunc necesse est ut doceam. Apud veteres summus honor erat primogenitura : hinc autem honoris causam et originem habuit. Cum Deus Israelitarum gentem ab Aegypto liberare, et secundum promissionem patriarchae faciam a tyrannide Pharaonis eripere vellet, obloquentem et detinere volente tunc Aegypto : post varias plagas etiam hanc postremam eis intulit : fere cogens Aegyptios ut suis manibus extruderent Israelitarum genus (Exod. 12). Nam simul omnia Aegyptiorum primogenita occidi jussit (a) : vidissesque in singulis

domibus ejulatus et lacrymas ; neque sic putabant finire plagam, sed illinc etiam expectabant ut mors qua coeperat pergens, ad omnes perveniret. Itaque quia in Aegypto una omnium primogenitorum mors fuit, Israelitae autem divina freti gratia, illasi permanserunt : per hoc etiam ostendens omnium Deus suam erga illos benevolentiam, imperavit in posterum ut propter interfectionem primogenitorum Aegypti, primogeniti Judaeorum pueri sibi offerrentur. Ilinc et tribus Levi in sacerdotium segregata est, et ex illo non solum primogenita hominum oblata sunt Deo, sed et brutorum, et in universum omnium. Et praecipitum erat, pro hominibus et immundis animalibus pretium dependi. Quamvis autem legislatio hae de primogenitis posterior fuerit : attamen jam supra et olim videbantur aliquid habere privilegium, qui vulvam matris primum adaperiebant. Hanc igitur dignitatem, quam a natura habebat Esau, propter intemperantiam suam transtulit in fratrem. Et ille quidem perdidit quod a natura habebat : hic autem et quod non habebat a natura, accepit. Et quia haec antea oraculo promissa erant, ideo Rebecca, appellatione ei indita, Jacob eum vocavit : quod scilicet supplantationem interpretari potes, sicut et Esau post patris benedictiones ejulans dicebat, *Juste vocatum est nomen ejus Jacob : supplantavit enim me jam secundo, et primogenita mea accepit, et nunc benedictionem meam (Gen. 27. 36)*.

Nominum propriarum impositio. — Vide quanta erat priscorum prudentia, vel potius, quanta fuerit Dei sapientia, qua effecerit ut et mulieres natis nomina non temere nec fortuito imponerent, sed nomina darent, quae filiis essent futurorum praedictio. Et raro invenies eodem quo patres nomine appellari filios, vel forte nusquam : sed sive mater sive pater nomen filio impositurus erat, rarum quoddam et novum imponebat, ut per illud aliqua futura praesignificaret. Ita et Lamech filium vocavit Noe, dicens : *Hic nos requiescere faciet (Gen. 5. 29)*. Ita si singula nomina scruteris, omnino in omnibus invenies aliquid insinuari : non sicut nunc faciunt, qui temere et ut forte evenit, a parentibus agnominare solent : sed omnino illuc spectabant, ut perpetuam memoriam per appellationem illam filiis inderent. Caeterum videamus nunc post primogeniturae permutationem, quid iterum nobis narret beatus Moses de patre illorum, et quomodo sicut de patriarcha dictum est, ita et de hoc legimus, eum fame ingruente multam Dei curam sensisse, tum propter virtutem propriam, tum propter promissionem patriarchae factam. 1. *Facta est autem fames super terram, praeter famem priorem, quae fuerat tempore Abraham (Cap. 26)*. Ut ne putes de illa fame eum dicere, propterea subdidit : *Praeter famem quae erat tempore patriarchae, quasi diceret, alia similis nunc iterum fames venit super terram tempore Isaac, qualis erat tempore patris illius. Necessarium penuria omnes in summam angustiam concludere : atque ex suis migrare et ad illa loca transire cogeat, ubi rerum necessarium copiam invenirent. Unde cum*

(a) Hic videtur pugnancia loqui Chrysostomus, cum juris primogeniturae *inductio*, id est, causam et originem, refert ad interfectionem primogenitorum Aegypti, annis plus quam trecentis post ortum Esau et Jacobi : de quorum primogenitura et de jure illam comitante questio est. Sed bene advertit ille postea id non posse quadrare, cum dicit, quamvis legislatio illa Hebraeorum de primogenitis posterior fuerit, jus tamen aliquid primogeniturae antea fuisse. Et hac ratione quae non quadrare videbantur, utcumque corrigat.

χάνει· ἡμεῖς δὲ ἕτερον ὕπνον καθεύδομεν, πρὸς μὲν τὰ τῆς ἀρετῆς ἔργα καθεύδοντες, πρὸς δὲ τὰ τῆς κακίας ἐργηγορῶτες, κακείνα μὲν ἀόκνως διαπραττόμενοι, [499] ἐν δὲ τοῖς πολλῇ τὴν ῥαθυμίαν καὶ τὸν ὕπνον ἐπιδεικνύμενοι, καὶ ταῦτα ὀρῶντες καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς μὲν ἐντεῦθεν ἀπαγομένους, τοὺς δὲ καὶ ἐν τῇ παρόντι βίῃ πολλὴν τὴν μεταβολὴν ὑπομένοντας· καὶ οὐδὲ αὐτὴ ἡ ἀνωμαλία παιδεύσαι ἡμᾶς ἱκανή, καὶ εἰς πόθον τῆς ἀρετῆς ἀναγαγεῖν, καὶ παρασκευάσαι ὑπεριδεῖν τὸν παρόντι, καὶ ποθήσαι τὰ μέλλοντα, καὶ προτιμῆσαι τὴν σκιάς καὶ τὸν ὄνειράτων τὴν ἀλγίστην. Σκιάς γὰρ καὶ ὄνειράτων οὐδὲν τὰ παρόντα διενήνοχε. Μὴ τοίνυν ἑαυτοὺς ἀπατώμεν, μὴδὲ τὰς σκιάς μεταδιδώμεν· ἀλλ' ὅψε γούιν ποτε τῆς οἰκίας σωτηρίας φρονεῖν ποιησώμεθα, καὶ τὰ χρήματα κενώσωμεν εἰς τοὺς δεομένους, ἵνα τῆς ἐπὶ τοῖς ἀμοιῇς ἀξιώθωμεν παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαι, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ᾧμα τῷ ἀγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΑ'.

Ἐγένετο δὲ λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, χωρὶς τοῦ λιμοῦ τοῦ πρότερον, ὃς ἐγένετο ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ Ἀβραάμ.

α'. Πάλιν ἐκ τῆς ἀκολουθίας τῶν πρώην ἡμῖν εἰρημῶν βούλομαι τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀφασθαι διδασκαλίας· ὥστε δὲ εἰδέναι ὑμᾶς σαφῶς ποῦ τὸν λόγον πρώην κατελύσαμεν, καὶ ὅθεν αὐτὸν προσήκει σήμερον ἀναλαβεῖν, ἀναγκαῖον ὑπομνήσαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην. Εἰ γὰρ καὶ αὐτοὶ διὰ τὸ πολλὰς φροντίσι περιελασθαι ἰσως ἐπιλέλησθε, ἀλλ' ἔμοι προσήκει εἰς ὑπόμνησιν ὑμᾶς ἀγαγεῖν, ἵνα διὰ τῆς μνήμης σαφέστερος ὑμῖν ὁ λόγος γένηται ὁ μέλλων σήμερον ῥηθῆσθαι. Ἰστε οὖν πρότερον· τῆς Ρεβέκκας τὸ φιλόθεον διηγούμενος, κακείθεν ἐπὶ τὸν Ἡσαὺ καὶ τὸν Ἰακώβ ἐλθόντες, ἐκεῖ κατηντήσαμεν, ἐνθα τὰ πρωτοτόκια ἀπέδοτο τῷ Ἰακώβ ὁ Ἡσαὺ, τοῦ ἐφήματος ἀπολαύσας, καὶ διὰ τὴν τῆς τροφῆς ἐπιθυμίαν τῆς προεδρίας ἑαυτὸν ἀποστέρησε. Τοῦτο δὲ ἐγένετο οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἡ τοῦ Θεοῦ πρόβρῃσις διὰ τῶν ἔργων πληρωθῇ ἡ λέγουσα, Τὸν Ἰακώβ ἠγάπησα, τὸν δὲ Ἡσαὺ ἐμίσησα. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς Θεὸς τὰ μέλλοντα προφῇ, προανεφώνησε καὶ τοῦτο τὴν ἀρετὴν, κακείνου τῆς γνώμης τὴν μοχθηρίαν. Τί δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ τῶν πρωτοτοκίων; Εἰ καὶ μὴ τότε ὁ καιρὸς ἐπέτρεπεν εἰπεῖν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ἀλλ' ἀναγκαῖον νῦν ὑμᾶς διδάξαι. Μεγίστη γὰρ εἶναι τιμὴ τὸ παλαιὸν ἐνομίζετο· ἔσχε δὲ τῆς τιμῆς τὴν ὑπόθεσιν ἐντεῦθεν. Ἦνικα τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔθνος τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλάξαι ἐβούλετο ὁ τῶν ὀλων Θεός, καὶ τῆς τυραννίδος ἐλευθερώσαι τοῦ Φαραὺ διὰ τὴν πρὸς τὸν πατριάρχην ἐπαγγελίαν, ἀντιτείνοντος καὶ κατέχειν βουλομένου τότε τοῦ Αἰγυπτίου, μετὰ τὰς διαφορὰς πληγὰς ταύτην ἐπαγαγὼν τὴν πληγὴν ὁ Δεσπότης τελευτάσαν, [500] μονοουχὶ ταῖς οἰκίαις χειρὶ παρεσχάσας τοὺς Αἰγυπτίους ἐξῶσαι τὸ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἔθνος. Ἀβρόν γὰρ πάντων τῶν Αἰγυπτίων τὰ πρωτότοκα ἀναρεθῆναι προσέταξε, καὶ ἦν ἰδεῖν καθ' ἑκάστην οἰκίαν οἰμωγὰς καὶ δάκρυα· καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου στήναι ἐνόμεζον τὴν ἀπειλήν, ἀλλ' ἐκ τούτου προσεδόκων καὶ ἐπὶ πάντας ὁδοῖ βαδίζοντα ἐλευθεῖσθαι τὸν θάνατον. Ἐπεὶ οὖν τῶν ἐν Αἰγύπτῳ

πάντων τῶν γεννωμένων πρωτοτόκων ἀβρόν ὁ θάνατος γέγονεν, οἱ δὲ Ἰσραηλιταὶ τῆς ἀνωθεν βοῆς ἀπολαύοντες ἀδελφεῖς διέμενον, δεικνύς καὶ διὰ τοῦτο τὴν περὶ αὐτοὺς εὐνοίαν ὁ τῶν ὀλων Θεός, ἀντὶ τῆς ἀναιρέσεως τῶν πρωτοτόκων ἐκείνων, τὰ πρωτότοκα τῶν Ἰουδαίων αὐτῷ ἀνατιθέναι λοιπὸν προσέταξεν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Δεὺν πολὴ εἰς ἱερουργίαν ἀφωρίσθη, καὶ ἐξ ἐκείνου οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων τὰ πρωτότοκα ἀνέτιθεντο τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλόγων, καὶ πάντων ἀπαξιαπλῶς. Καὶ πρόσταγμα ἦν τὸ κελεῖν ὑπὲρ τε τῶν ἀνθρώπων, ὑπὲρ τε τῶν ἀκαθάρτων ζώων τὴν τιμὴν κατατιθέναι. Ἀλλ' εἰ καὶ ὕστερον αὐτὴ ἡ νομοθεσία γέγονεν ἡ περὶ τῶν πρωτοτόκων, ἀλλ' ὅμως ἦδη ἀνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων ἐδόκουν πλεόν τι ἔχειν προτέρημα οἱ τὴν νηδὺν τῆς μητρὸς διανοίξαντες. Ταῦτην οὖν τὴν τιμὴν, ἣν καὶ ἐκ φύσεως ἔσχεν ὁ Ἡσαὺ, μετήγαγε διὰ τὴν οἰκίαν ἀκράσιαν ἐπὶ τὸν ἀδελφόν. Καὶ ὁ μὲν καὶ τὸ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῷ δοθεὶς ἀπώλεσεν· ὁ δὲ καὶ ὅπερ οὐκ εἶχεν ἐκ φύσεως, αὐτῷ προσέλαβε. Καὶ ἐπειδὴ ἀνωθεν αὐτῷ ταῦτα ἦν κεχρησμοδομημένα, διὰ τοῦτο καὶ ἡ Ρεβέκκα τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ἐπιτίθεισα, Ἰακώβ αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὅπερ περινοστής ἐρμηνεύεται, καθάπερ καὶ ὁ Ἡσαὺ μετὰ τὰς τοῦ πατρὸς εἰς αὐτὸν εὐλογίας γεγενημένας ἀποδιδόμενος ἔλεγε, Δικαίως ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ· ἐπέτρεψε γάρ με ἦδη δευτέρου τοῦτο, τὰ τε πρωτοτόκιδ' ἐμὸν ἐλὶψει καὶ νῦν ἐλὶψε τὴν εὐλογίαν μου.

Ἐκόπει πόση τῶν παλαιῶν ἦν ἡ σύνεσις, μέλλον δὲ πόση τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, ὡς καὶ τὰς γυναῖκας παρασκευάζειν μὴ ἀπλῶς μὴδὲ ὡς ἔσχευε τὰς προσηγορίας τοῖς τεχνέσις ἐπιτιθέναι, ἀλλ' ἐναποτιθεσθαι τῇ τοῦ παιδίου προσηγορίᾳ τῶν μελλόντων ἐσεσθαι τὴν προαναφώνησιν. Καὶ σπανίως εὐρήσεις ὁμνύμενους τοῖς γεννησαμένους τοὺς τεχνέσις καλούμενους, ἢ τάχα που οὐδαμοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ πατὴρ τὴν προσηγορίαν τῷ παιδί μελλῇ ἐπιτιθέναι, ξένην τινὰ καὶ καινὴν ἐπιτίθεισιν, ὥστε δι' αὐτῆς προμνησθαι τινα τῶν μελλόντων ἐσεσθαι· καὶ ἡ μήτηρ πάλιν ὁμοίως. Οὕτω καὶ ὁ Λάμεχ τὸν υἱὸν προσαγορεύων, Νῦν ἐκάλεσε, καὶ ἐπήγαγε λέγων, Οὗτος διαπαύσει ἡμᾶς. Οὕτω καὶ ἐκάστην προσηγορίαν διερευνώμενος μετὰ ἀκριβείας, εὐρήσεις πάντως τι αἰνιττομένην, οὐ καθάπερ νῦν ποιοῦσιν, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔσχευεν ἀπὸ τῶν γεννησαμένων σπουδάζοντες τὰς προσηγορίας ὀνομάζειν, ἀλλὰ πᾶς ὁ σκοπὸς αὐτοῖς ἦν, ὥστε διηνεχθ' ὑπόμνησιν ἐναποτιθέναι διὰ τῆς προσηγορίας τῷ τεχνέντι. Ἀλλ' ἴδωμεν λοιπὸν μετὰ τὴν τῶν πρωτοτοκίων ἐναλλαγὴν, τί πάλιν ἡμῖν διηγείται ὁ μακάριος Μωϋσῆς περὶ τοῦ πατρὸς τούτων, καὶ ὅπως καθάπερ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου, καὶ οὗτος λιμοῦ καταλαβόντος πολλῆς ἀξιοῦται τῆς ἀνωθεν κηδεμονίας, [501] διὰ τε τὴν οἰκίαν ἀρετὴν, διὰ τε τὴν εἰς τὸν πατριάρχην γεγεννημένην ἐπαγγελίαν. Ἐγένετο δὲ, φησί, λιμὸς ἐπὶ τῆς γῆς, χωρὶς τοῦ λιμοῦ τοῦ πρότερον, ὃς ἐγένετο ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ Ἀβραάμ. Ἰνα μὴ νομίσῃς περὶ ἐκείνου τοῦ λιμοῦ αὐτὸν διαλέγεσθαι, διὰ τοῦτο ἐπήγαγε, Χωρὶς τοῦ λιμοῦ τοῦ πατριάρχου, ἀντὶ τοῦ, Ἐτερος τοιοῦτος νῦν κατέβαλε λιμὸς τὴν γῆν ἐπὶ τοῖς Ἰσραήλ. οἷός καὶ ἐπὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἡ τὸν ἀναγκαῖον σπάνιος πάντας ἐν θορόδῳ μεγίστῳ καθίστα, καὶ ἐκ τῶν οἰκίων μετανίστασθαι κατήπειγε, καὶ πρὸς ἐκείνους τοὺς τόπους χωρεῖν, ἵνα τὴν ἐπιτηδεύων τὴν εὐπορίαν ἦν εὐρεῖν. Ὅθεν καὶ ὁ δίκαιος οὗτος θεασάμενος τὴν

* Quinque mss. et Savil. in marg. ὅτι πρώην, quia nuper. Sic legit etiam interpretes vetus.

† In tribus mss. κεχρησμοδοτημένα.

λιμν, Ἐπορεύθη, φησί, πρὸς Ἀδιμέλεχ εἰς Γέραρα. Ἐνταῦθα γὰρ καὶ ὁ Ἀβραάμ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου ἐπάνοδοσιν πάλιν ἀπῆλθεν. Εἰκὸς δὲ καὶ τοῦτον διὰ τοῦτο ἐκεῖ ἀπεληλύθει, ὥς ἐκεῖθεν ὁρμήσαι βουλόμενον ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον· καὶ οἱ τοῦτο ἐστίν, ἀκούσας τῆς Γραφῆς λεγούσης· Ὁφθῆναι γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ εἶπε· Μὴ καταβῇ εἰς Αἴγυπτον. Οὐ βούλομαι σε, φησὶ, τὴν μακρὰν ἐκείνην στεῖλαισθαι ὁδόν, ἀλλ' ἐνταῦθα μένειν. Ἄλλ' οὐδὲ ἀφῆται σε πείραν τῆς στενοχωρίας λαβεῖν, ἀλλὰ τὴν ὑπόσχεσιν τὴν πρὸς τὸν πατέρα σου εἰς ἔργον ἀξῶ, καὶ τὰ ἐκείνῳ ἐπηγγελμένα εἰς σὲ ἐκθίσειται, καὶ σὺ τὸν πρὸς ἐκείνον ὑπόσχεσιν τὸ πέρασ δέξῃ. Μὴ καταβῇ εἰς Αἴγυπτον, κατοικήσουσιν δὲ ἐν τῇ γῇ, ἣ ἐὰν σοι εἴπω, καὶ παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ.

β'. Ἰνα μὴ νομίση ὁ δίκαιος ὅτι βουλόμενος αὐτὸν τῆς στενοχωρίας τῆς ἀπὸ τοῦ λιμοῦ πείραν λαβεῖν, τοῦτο ἐπιτάττει, καὶ οὐ συγχωρεῖ εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπελθεῖν, φησὶ· Μὴ ἀγωνία, μηδὲ φρόντιζε, ἀλλ' ἐνταῦθα μένε· Ἐγὼ γὰρ ἔσομαι μετὰ σοῦ. Τὸν χορηγὸν ἀπάντων τῶν αγαθῶν ἔχων, μὴ φρόντιζε μηδενός. Ἐγὼ γὰρ ὁ πάντων ἀσπότης ἔσομαι μετὰ σοῦ· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐλογῶ σε, ἀντὶ τοῦ, Ἐπιδοξάζω σε ποιῆσαι, καὶ τὴν παρ' ἐμοῦ σοι εὐλογίαν παρέξω. Τί ἂν εἴη τοῦτου μακαριώτερον τοῦ δικαίου τοῦ τοσαύτην ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ δεξαμένου, ὅτι Ἐσομαι μετὰ σοῦ, καὶ εὐλογῶ σε; Τοῦτό σε πάντων εὐπορώτερον ἀποδείξει, τοῦτό σε ἐν πολλῇ περιστάσει εἶναι παρασκευάσει, τοῦτό σοι ἡ μεγίστη ὁδός, τοῦτο ἡ ἀπατος περιφάνεια, τοῦτο ἡ ἀσφάλεια, τοῦτο τῶν αγαθῶν τὸ κεφάλαιον, τὸ ἐμὲ εἶναι μετὰ σοῦ, καὶ εὐλογηταί σε. Πῶς δὲ σε εὐλογῶ; Σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου δώσω τὴν γῆν ταύτην. Ὡς ἐξένος καὶ ἀλλήτης νομίσεις ἐπιχωριάζειν τοῖς μέρεσι τούτοις· Ἰσθὶ οἱ σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου πᾶσα αὕτη δοθήσεται ἡ γῇ. Καὶ ἵνα βαρβύνῃς ἔχνης, μάθανες, ὅτι Τὸν ὄρκον, ὃν ὁμοσε Ἀβραάμ τῷ πατρὶ σου, τοῦτον ἐπὶ σὺ στήσω. Ὅρα συγκατάβαινεν Θεοῦ. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Τὰς συνθήκας, ἀς ἐποιήσαμην πρὸς τὸν πατέρα τὸν σὸν, οὕτως τὰς ἐπαγγελίας, ἀς ὑπέσχεσθαι· ἀλλὰ τί; Τὸν ὄρκον ὃν ὁμοσε. Ὅρκῳ αὐτὸν ἐπιστάσασθαι, φησὶ, καὶ ὀφείλω εἰς ἔργον ἀγαγεῖν καὶ πληρῶσαι τὸν ὄρκον τὸν ἐμόν.

Ὅρξας Θεοῦ φιλονεικῶν· Οὐ πρὸς τὴν οἰκίαν ἀξίαν ὁρῶν φεγγέται· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀσθενεῖαν συγκαταβαίνων τὴν ἡμετέραν. [502] Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκείνα εἰς ἔργον ἀγειν σπουδάζουσιν, οὐχ ἅπαρ ἂν ἀπλῶς ὑπόσχωνται τισιν, ἀλλ' ὅσα ἂν μετ' ὄρκου ἐπαγγέλλονται· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ὁ τῶν ὁλῶν Θεὸς πληροφορῶν τὸν δίκαιον, ὅτι πάντως ἔσται τὰ παρ' αὐτοῦ λεγόμενα, φησὶν· Ἰσθὶ οἱ τὰ παρ' ἐμοῦ ὀμνυθέντα εἰς ἔργον ἀχθῆναι δεῖ. Τί οὖν, φησὶν; ὁ Θεὸς ὁμοσε; καὶ κατὰ τίνο; ὁμῶσαι ἔδυναντο; Ὅρξας οἱ συγκαταβάσεως ἦν τὸ εἰρημνέον· τὴν γὰρ βεβαίωσιν τῆς ὑποσχέσεως ὄρκον ἐκάλεσε. Καὶ στήσω, φησὶ, τὸν ὄρκον μου, ὃν ὁμοσε Ἀβραάμ τῷ πατρὶ σου. Εἰτα διδάσκει αὐτὸν καὶ τίνα ἐστὶν ὁ ὑπόσχετο, καὶ περὶ τίνων αὐτῷ διεθεδαύσαστο. Καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου, ὥς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ. Τοῦτο γὰρ καὶ τῷ πατριάρχῃ ἔλεγεν, ὅτι Τοσοῦτον ἔσται τὸ σπέρμα σου, ὥς καὶ τοῖς ἀστροῖς

καὶ τῇ ἄμῳ παρισωθῆναι. Καὶ δώσω, φησὶν, τῷ σπέρματι σου πᾶσαν τὴν γῆν ταύτην, καὶ ἐνευλογηθήσονται ἐν τῷ σπέρματι σου πάντα τὰ θνητὰ τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο δὲ τὰς ὑποσχέσεις τὰς εἰς ἐκείνον γεγενημένας εἰς σὲ πληρῶσω, Ἀνθ' ὧν ὑπέσχεοσε Ἀβραάμ ὁ πατὴρ σου τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰ δικαιώματά μου, καὶ τὰ νόμιά μου. Ὅρα Θεοῦ σοφίαν, ὅπως διεγείρει τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν, καὶ προθυμότερον ἐργάζεται, καὶ παρασκευάζει μιμητὴν τοῦτον τοῦ οἰκίου πατρὸς καταστήσαι. Εἰ γὰρ ἐκείνος, ἐπειδὴ, φησὶν, ὑπέσχετο τῆς ἐμῆς φωνῆς, ταύτης ἡρώδης τῆς ὑποσχέσεως, καὶ διὰ τὴν ἐκείνου ἀρετὴν εἰς σὲ τὸν ἐξ αὐτοῦ τεχθέντα ταῦτα πληροῦν μέλλω· εἰ καὶ σὺ αὐτὸς ἐκείνου ζηλωτὴς κατασταίης, καὶ τὴν ἐκείνου ὁδὸν ἐλθοῖς, ἐννόησον, ὅσας ἀπολαύσεις τῆς παρ' ἐμοῦ εὐνοίας, καὶ πόσας προνοίας ἀξιώθησιν. Ὁ γὰρ διὰ τὴν ἑτέρου ἀρετὴν μέλλων εὐπάσχειν, εἰ καὶ αὐτὸς ἐνάρετος γένοιτο, πολλῷ πλείονος ἀξιώθησεται κηδεμονίας. Τί δὲ ἐστίν, Ἀνθ' ὧν ὑπέσχεοσε τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰς ἐντολάς μου, καὶ τὰ δικαιώματά μου; Εἶπον αὐτῷ· Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ δεῦρο εἰς τὴν γῆν ἣν ἄν σοι δείξω· καὶ κατέλειπε τὰ ἐν χερσὶ, καὶ τὰ ἀόηλα ἐδίωκε. Καὶ οὐκ ἐνεδοκίμασεν, οὐδὲ ἡμέλιπσεν, ἀλλὰ μετὰ πάσης προθυμίας τὸ ἐπίταγμα πληρῶν ὑπέσχετο τῆς ἐμῆς φωνῆς. Πάλιν τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτῷ ἐπηγγειλάμην, καὶ μετὰ τὸ τὴν ἡλικίαν ἀπαγορεύσαι, καὶ μηκέτι μήτε αὐτὸν, μήτε τὴν μητέρα τὴν σὴν πρὸς τεκνονομίαν ἔχειν τινα ἐπιτηδεύσασθαι, ἀκούων παρ' ἐμοῦ ὅτι τὸ ἐξ αὐτοῦ σπέρμα εἰς τοσοῦτον ἐκταθήσεται, ὥς πᾶσαν πληρῶσαι τὴν γῆν, οὐδὲ τότε διαταράχῃ τὸν λογισμόν, ἀλλ' ἐπίστευσε· δι' ὃ καὶ δικαιοσύνη αὐτῷ ἐλογίσθη, ὅτι τῇ δυνάμει τῇ ἐμῇ πιστεύσας, καὶ ταῖς ὑποσχέσεσι θαυρόσας ταῖς ἐμαῖς, ἀνώτερος γέγονε τῆς ἀσθενείας τῆς ἀνθρωπίνης. Καὶ μετὰ τὸ σὲ τεχθέντα, τῆς μητρὸς τῆς σῆς δυσχεραίνουσας πρὸς τὸν Ἰσμαὴλ τὸν ἐκ τῆς παιδείας τεχθέντα, καὶ βουλομένης αὐτὸν ἀπελάσαι τῆς οἰκίας μετὰ τῆς Ἀγαρ, ὥστε μηδὲν κοινὸν ἔχειν πρὸς σὲ, τοῦ πατριάρχου διὰ τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν ἦδη σχέσιν τινα καὶ πρὸς ἐκείνον ἔχοντος, ἀκούσας παρ' ἐμοῦ, ὅτι Τὸ δοκοῦν ποιεῖ τῇ Σάρρα, ἐπελάθετο τῆς φυσικῆς φιλοστοργίας, καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἰσμαὴλ μετὰ τῆς παιδείας, [503] καὶ πανταχοῦ ὑπέσχετο τῆς ἐμῆς φωνῆς, καὶ ἐφύλαξε τὰ προστάγματά μου. Καὶ γὰρ τὸ τελευταῖον προσταχθεὶς ὅπ' ἐμοῦ εἰς θυσίαν ἀνενεγκεῖν τὸν ἐν τῷ γήρει αὐτῷ δοθέντα, τὸν οὕτω περιπόνητον, οὐ περιεργάσατο τὸ πρόσταγμα, οὐ διαταράχῃ τὸν λογισμόν, οὐδὲ ἀνεκοινωνάτο τῇ μητρὶ τῇ σῇ, οὐ τοῖς παισιν, οὐ σοὶ αὐτῷ τὸ μέλλον ὑπ' αὐτοῦ πραχθήσεσθαι καταδύλον ἐποίησεν, ἀλλ' ἐβρώμενον τῷ λογισμῷ καὶ συντεταμένῃ τῇ προθυμίᾳ εἰς ἔργον ἀγειν τὸ ἐπίταγμα ἡπείχετο τὸ ἐμόν· διὸ τὴν γνώμην αὐτοῦ στεφανώσας, τὸ ἔργον ἐκώλυσεν γενέσθαι. Ἐπεὶ οὖν διὰ πάντων πολλὴν ἐπεδείξατο τὴν ὑπακοὴν καὶ φυλακὴν τῶν ἐμῶν προσταγμάτων, διὰ τοῦτο σὲ, τὸν ἐξ ἐκείνου τεχθέντα, τὸν ὑπόσχεσιν τῶν εἰς αὐτὸν γεγενημένων ποιῶ κληρονόμον.

γ'. Μίμησαι τοῖνον ἐκείνου τὴν ὑπακοήν, καὶ τοὺς παρ' ἐμοῦ λεγομένους πίστευε, ἵνα πολυπλασίονος τῆς ἀμοιβῆς ἀξιώθῃς, ὑπὲρ τε τῆς τοῦ πατρὸς ἀρετῆς, ὑπὲρ

* Sex mss. ἀκούσας τὴν ἀπατον τοῦ Θεοῦ φιλονεικῶν· ὡφθῇ. Savil. ἀκούσας τὴν ἀπατον τοῦ Θεοῦ εὐσεβιστῆναι. M^{ss} cel. ἀκούσας τῆς Γραφῆς λεγούσης, ὡφθῇ.

justus ille famem videret, *Profectus est*, inquit, *ad Abimelech in Gerara*. Eo enim et Abraham post reditum suum ex Ægypto venerat. Verisimile autem et hunc propterea illuc abiisse, quod inde in Ægyptum contendere vellet; et quod hoc ita sit, audi Scripturam dicentem ¹: **2. Visus est enim ei**, inquit, *Deus, et dixit: Ne descendas in Ægyptum*. Nolo te, inquit, longam illam viam proficisci, sed hic manere volo. Neque permitto ut angustiam experiaris, sed promissionem patri tuo factam implebo, et quæ illi promissa sunt, in te evenient: et tu promissiones, quæ illi factæ sunt, re ipsa accipies. *Ne descendas in Ægyptum: habita autem in terra quam tibi dixerò*, **3. et peregrinus esto in terra hac**.

2. Deinde ut ne putet justus, Deum hoc imperare quasi volentem eum famis angustiam experiri, et non permittere ei transitum in Ægyptum, inquit: Ne sis anxius, neque curam habe, sed hic manē: *Ego enim ero tecum*. Igitur cum suppeditatorem bonorum omnium habeas, ne sis sollicitus: ego enim Dominus omnium ero tecum: neque hoc solum, sed *Et benedicam te*, hoc est, gloriosum te faciam, et benedictionem meam præbebo. Quid hoc justo beatius, qui talem promissionem a Deo accepit: *Ero tecum, et benedicam te*? Hoc te declarabit omnibus feliciorē, hoc te affluentem rebus omnibus faciet, hæc est summa gloria, hæc est vera securitas, hoc est culmen et caput bonorum, quia ego tecum sum. *Et benedicam te*. Quomodo autem te benedicam? *Tibi et semini tuo dabo terram hanc*. Tu videris in hac regione versari quasi hospes et vagus: scias autem quod tibi et semini tuo dabitur hæc omnis terra. Et ut bene confidas, disce me juramentum illud, quod juravi Abraham patri tuo, tecum statuere. Vide quomodo sermonem suum Deus iterum attemperat nostræ infirmitati. Non dixit simpliciter, *Pacta quæ feci cum patre tuo, neque promissiones quas promisi*: sed quid? *Juramentum quod juravi*. Jurejurando ipsum confirmavi juramentum, et teneor ut opere perficiam quod juravi.

Non spectat suam dignitatem Deus, sed nostram infirmitatem.—Vides Dei clementiam? Non ad propriam dignitatem respiciens loquitur, sed ad nostram sese attemperans infirmitatem. Nam quia homines fere semper illa opere perficere student, non quæ simpliciter promiserunt alicui, sed quæ cum juramento promiserunt: simili modo et Deus justo plenam fidem faciens, ea quæ a se dicta sunt omnino futura esse dicit: Scias ea quæ a me juramento firmata sunt, opere implenda esse. Quid igitur? inquires: Deus juravit? et per quem jurare potuit? Vides hoc sese ad nostram infirmitatem attemperantis esse: firmationem promissionis vocavit juramentum. *Et statutam*, inquit, *juramentum meum, quod jurans juravi Abraham patri tuo*. Deinde docet eum quæ sunt illa quæ promisit, et de quibus ei juravit. **4. Et multiplicabo semen tuum sicut stellas cæli**. Hoc enim et pa-

triarchæ in principio dicebat: *Tantum erit semen tuum, ut et stellis et arenæ adæquetur*. *Et dabo, inquit, semini tuo terram istam, et benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ* (Gen. 22. 17). Propterea promissiones quæ illi factæ sunt, in te implebo. **5. Eo quod audivit Abraham pater tuus vocem meam, et custodivit mandata mea** (a), *et justificationes meas, et legitima mea*. Vide Dei sapientiam, quomodo erigit mentem justī, et alacriorem reddit: et ut patris imitator fiat, efficit. Nam si ille, inquit, quia meæ obedivit voci, tanta pollicitatione dignus habitus est, et eam propter illius virtutem in te, qui ex eo natus es, sum impleturus: si et ipse illius imitator fueris, et eadem qua ille via incesseris, cogita quantum apud me benevolentiam habiturus sis, et quanta mea cura te dignaturus sim. Nam si cui ob alterius virtutem bene futurum est, si et ipse virtute præditus fuerit, multo majore dignus habebitur cura. Quid autem est: *Eo quod obedivit voci meæ, et custodivit mandata mea, et præcepta mea, et justificationes meas*? Dicebam ei: *Egredere de terra tua et de cognatione tua, et veni in terram quam monstravero tibi* (Ibid. 12. 1): reliquitque illa quæ in manibus erant, et incerta persequens est. Et non fluctuabat neque cunctabatur: sed cum omni alacritate mandatum implebat, et obediebat voci meæ. Iterum quæ super naturam sunt ei promisi, et cum jam ætas eum a spe dejiceret, ac neque ipse neque mater tua procreandæ proli idonei essent, cum audiret a me semen ejus in tantum fore propagandum, ut omnem terram esset impleturum; neque tunc animo turbatus fuit, sed credidit: ideo et in justitiam ei reputatum est (Ibid. 15. 6); quia virtuti meæ credendo, et in promissionibus meis spem habendo, humana infirmitate superior fuit. Et postquam tu natus es, cum mater tua succenseret Ismaeli ex ancilla nato, et vellet eum abigere a domo cum Agar, ita ut nihil commune illi tecum esset, licet in illum patriarcha paterna et genuina dilectione bene afficeretur: audiens tamen a me, sibi faciendum esse quod visum esset Sarrae, oblitus naturalis dilectionis, ejecit Ismaelem cum ancilla, et semper obedivit voci meæ, ac custodivit præcepta mea. Denique cum præcepissem ei, ut mihi in sacrificium offerret filium in se nequitie sibi concessum, et tam dilectum, nihil causatus est, neque curiosius de præcepto inquisivit, neque turbatus est mente, neque communicavit cum matre tua, neque cum pueris, neque tecum, quid factururus esset; sed forti mente et ingenti alacritate festinavit, ut mandatum meum impleret: proinde voluntatem ejus coronavi, opus autem ut perficeretur non admisi. Eapropter, quia in omnibus magnam obedientiam declaravit, et mandatorum meorum custodiam, te ex illo natum promissionum, quæ illi factæ sunt, heredem facio.

3. Imitare igitur illius obedientiam, et his quæ a me dicta sunt crede, ut multo pluribus remunerari dignus habere, et pro patris tui virtute, et pro tua.

(a) Bibl. addunt, *et præcepta mea* (καὶ τὰς ἐντολάς μου), quod infra agnoscit S. Chrysostomus.

¹ Sex Mss., *audi ineffabilem Dei humanitatem. Visus est, etc. Savil., audi ineffabilem Dei misericordiam*. Morel. nos æquari sumus.

obedientia : et ne descendas in *Ægyptum*, sed hic mane. Vidisti Dei misericordiam, quomodo per mentionem virtutis patris hujus mentem roboravit ? 6. *Habitavit autem Isaac in Geraris*. Vide quomodo ferme in eadem pericula incidit ille, in qua et pater ejus. Nam cum domicilium haberet in Geraris, 7. *Rogaverunt*, inquit, *viri loci illius de Rebecca uxore ejus, et dixit, Soror mea est*; timuit enim ne forte occiderent eum, victi pulchritudine uxoris : *Ne forte occidant eum*, inquit, *viri loci propter Rebecca, quia pulchra facie erat*. 8. *Fuit autem illic longo tempore. Abimelech autem cum prospiceret per fenestram, vidit Isaac ludentem cum Rebecca uxore sua*, 9. et vocavit eum, et dixit ei : *Profecto uxor tua est. Cur dixisti, Soror mea est* ? Postquam ex conjecturis deprehensus est justus, non ultra negat : sed fatetur, et causam manifeste assert, quare sororem vocandam censuerit. *Dixit enim, inquit, Ne forte moriar propter ipsam* : mortis timor me hoc agere coegit. Forte autem edoctus erat, patrem quoque talem fabulam commentum sic saluti suæ consuluisse ; cujus viam et ipse sequutus est. Sed rex adhuc memor eorum quæ tempore patriarchæ rapta Sarra passus fuerat, statim ob castigationem olim immissam se reum constituens (a), dixit illi : 10. *Cur hoc fecisti ? Parum absuit quin concubuerit quispian de genere meo cum uxore tua, et induxisses super nos ignorantiam* ? Hanc fraudem, inquit, et olim sustinimus a patre tuo, et nunc nisi in tempore prospexissemus, eadem latari eramus, *Et induxisses super nos ignorantiam*. Etenim et tunc per ignorantiam peccatori eramus, et nunc quoque propter ignorantiam ferme in causa fuisses, ut in peccatum incideremus. 11. *Præcepit autem Abimelech populo suo, dicens : Omnis qui tetigerit hominem hunc et uxorem ejus, mortis reus erit*. Vide Dei providentiam, vide ineffabilem curam. Nam qui dixerat ei : *Ne descendas in Ægyptum, et habita in terra ista, et ero tecum* : ille erat qui hæc omnia dispensabat, et justum in tanta consiluebat securitate. Considera enim regem procurantem ut impavide ibi agat, liberque sit ab omni cura. Mortem, inquit, interminatus est omnibus quicumque tetigerint aut eum, aut uxorem ejus. Quia enim hic erat timor, mortis scilicet, qui concusserat ejus mentem, propterea et illum auferri curavit misericors Dominus, ut postea omnino secure ageret. Et vide rem miram et stupendam, quomodo solers cum sit et sapiens, omnia secundum suam voluntatem vertat, et in inviis viam inveniat, per illa ipsa quæ maxime adversa videntur, saluti servorum suorum consulens. Hinc enim est, quod rex ille tantam habeat curam just, quasi prædicans eum omnibus civitatis suæ incolis, et declarans quam gloriosus sit, et summo

honore dignus, quem et maximi faciebat. Sic et Nabuchodonosor postquam pueros illos tres in fornacem injecerat (Dan. 3. 95), et reipsa comprobaverat captivorum adolescentum virtutem, tunc prædicare eos coepit, et ubique lingua sua fecit illustres. Hæc enim potissimum magna Dei virtus est, quando facit ut per inimicos celebrentur servi Dei. Et qui cum furore accendi jusserat fornacem illam, quoniam vidit per supernum auxilium puerorum virtutem ignis actionem vincere, repente mutatus clamavit dicens : *Servi Dei excelsi*. Vide, non solum illos excelsos prædicat, sed et Dominum universorum : *Servi enim, inquit, Dei excelsi, egredimini*. Quid factum est ? nonne tu eos tormento tradidisti ? nonne tu in tantum fornacem accendi præcepisti ? Profecto, inquit, sed nunc video res admirabiles et novas. Elementum enim hoc suæ operationis oblitum, quasi vinculis quibusdam ligatum, tantam exhibuit obedientiam, ut neque contingeret illorum capillos. Unde videre possumus id factum supra humanam naturam esse, et ineffabilem quandam ac divinam vim hæc operari, tantamque puerorum habere providentiam. Vidisti Dei misericordiam, quomodo numquam derelinquens servos suos, permittit in fornacem injici ; sed eos volens clariiores facere, et suam virtutem demonstrare, barbari demulsit animum et tantam tolerantiam ostendit ? Neque enim tam admirabile erat, si a principio prohibuisset eos in caminum injici : sicuti nunc admirabilius et rarius factum est, cum in medio ignis existentes, nihil insuave pati permittit. Nam quando vult, etiam eos qui in mediis sunt periculis et pœnis, potentiores facit : et eos qui patiuntur, his qui illos affligunt superiores reddit. Hoc et in apostolis factum est. Nam qui eos urgebant et adducebant in medium, et quasi dentibus adversus eos fremebant, inter se dicebant : *Quid faciemus viris istis (Act. 4. 16) ? in manibus illos habebant, et dubitabant secum, quid de eis facerent*. Tanta, tamque valida res est virtus, tamque imbecillis malitia, ut illa quidem, licet patiat, vincat, hæc vero et si quid agat, nihil aliud proficiat, quam quod suam prodat infirmitatem.

Moralis exhortatio. — Id scientes, dilecti, magnam virtutis habeamus rationem, et vitia fugiamus : ita enim et supernam gratiam nobis conciliabimus, et futura consequemur bona : quæ nobis omnibus eveniant, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui sit, cum Patre et Spiritu sancto, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LII.

Seminavit autem Isaac in terra illa, et invenit centuplicans hordeum in anno illo (Gen. 26. 12).

1. Reliquias heri dictorum operæ pretium est hodie reddere vestræ caritati, et repetita sermonis serie iterum videre quantum justus Isaac supernam providentiam sit assequutus. Nam qui ei prohibuerat descendere in *Ægyptum*, et dixerat : *Habita in terra hac,*

(a) Cum videlicet propter raptam Sarram increpatus et castigatus fuisset Abimelech, ubi comperit Rebecca, quam sororem suam dixerat Isaac, illius esse uxorem, veritus ne a quopiam ex subditis ea conjugi abriperetur, et jam olim immissæ in simili casu pœnæ memor, se quasi reum existimans, verba quæ sequuntur tremoris plena protulit.

τε τῆς οἰκίας ὑπακοῆς, καὶ μὴ καταβῆς εἰς Αἴγυπτον, ἀλλ' ἐνταῦθα μένε. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅπως διὰ τῆς μνήμης τῆς ἀρετῆς τοῦ πατρὸς τούτου τὸν λογισμὸν ἐνέκυρσε; Κατόψεσθε δὲ, φησὶν, Ἰσαὰκ ἐν Γεράροις. Ὅρα τοὺς αὐτοὺς καὶ τούτων περιπίπτοντα σχεδόν, οἷς ὁ πατήρ περιέπεσεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν κατοικίαν ἐποίησαν ἐν Γεράροις, Ἐπηρώτησαν, φησὶν, οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου περὶ τῆς Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ εἶπεν, Ἀδελφὲ μου ἐστίν· ἐφοβήθη γὰρ μήποτε ἀποκτείνωσιν αὐτὸν, ἡττώμενοι τοῦ κάλλους τῆς γυναικὸς. Μήποτε γάρ, φησὶν, ἀποκτείνωσιν αὐτὸν οἱ ἄνδρες τοῦ τόπου περὶ Ῥεβέκκας, ὅτι ὥρεια τῇ ὄψει ἦν. Ἐγένετο δὲ πολυχρόνιος ἐκεῖ. Παρακλήσας δὲ Ἀδὴμῆλεχ εἶδε τὸν Ἰσαὰκ παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, καὶ ἐκάλεισεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀρὰ γε γυνὴ σου ἐστίν; Τί ὅτι εἶπες, Ἀδελφὲ μου ἐστίν; Ἐπειδὴ ἐκ τῶν τεκμηρίων ἐφωρόθη ὁ δίκαιος, οὐκέτι λοιπὸν ἀρνείται, ἀλλ' ὁμολογεῖ, καὶ τὴν αἰτίαν φανερὰν καθίστησι, δι' ἣν ἀδελφὴν καλεῖται κατεδέξατο. Εἶπε γάρ, φησὶ, Μήποτε ἀποθάνω δι' αὐτήν; ὁ τοῦ θανάτου φόβος εἰς τοῦτό με ἐλθεῖν κατηγάγα-σεν. Ἰσῶ; δὲ μεμαθηκὸς ἦν, ὅτι καὶ ὁ πατήρ τοῦτο τὸ δρῆμα κατασκευάσας διέσωσεν ἑαυτὸν, καὶ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ταύτην ἤλθε τὴν ὁδόν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐναντιὸν ἔχων τὴν μνήμην ὧν πέπονθεν ἐπὶ τοῦ πατριάρχου τὴν Σάρραν ἀφελόμενος, παραχρῆμα ὑπὸ τῆς ἄνωθεν ἐπιτιμῆσεως ἑαυτὸν ὑπεύθυνον καταστή-σας, φησὶ πρὸς αὐτόν· Τί τοῦτο ἐποίησας; Μικροῦ ἐκοιμήθῃ τις τοῦ γένους μου μετὰ τῆς γυναικὸς σου, καὶ ἐπήγαγες ἄν ἔρ' ἡμῶς ἄγνοιαν. Ταύτην, φησὶ, τὴν ἀπάτην καὶ ἥδῃ ὑπέστημεν ὑπὸ τοῦ πατρὸς τοῦ σου, καὶ νῦν εἰ μὴ ταχέως συνείδημεν, τὰ αὐτὰ ἂν ἐμύλλομεν ὑπομένειν, καὶ ἐπήγαγες ἄν ἔρ' ἡμῶς ἄγνοιαν. Καὶ γὰρ καὶ τότε δι' ἄγνοιαν ἀμαρτάνειν ἐμύλλομεν, καὶ νῦν ὑπὸ τῆς ἀγνοίας μικροῦ δεῖν ἡμᾶς [504] ἀμαρτίαν περιπέσειν παρεκκλίστας. Συνέταξε δὲ, φησὶν, Ἀδὴμῆλεχ τῷ λαῷ αὐτοῦ λέγων· Πᾶς ὁ ἀπτόμενος τοῦ ἀνθρώπου τούτου, ἢ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ, θανάτου ἐνοχος ἔσται. Ὅρα Θεοῦ πρόνοιαν, ὅρα κηδεμονίαν ἄφατον. Ὁ γὰρ εἰπὼν αὐτῷ· Μὴ καταβῆς εἰς Αἴγυπτον, καὶ κατοίκει ἐν τῇ γῇ ταύ-τῃ, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ· οὗτος ἦν ὁ ταῦτα πάντα οἰκονομῶν, καὶ τὸν δίκαιον ἐν τῷ αὐτῷ ἀσφαλεῖ κα-θιστάς. Σκόπει γὰρ τὸν βασιλέα ἔργον τοῦτο ποιοῦμενον, ὥστε ἐν ἀδείᾳ διάγειν αὐτὸν, καὶ πάσης ἀπληγάθαι φροντίδος. Θάνατον γάρ, φησὶν, ἠπέλησεν ἅπασιν, εἰ τις ἄφατον αὐτοῦ, ἢ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτος ἦν ὁ φόβος, ὁ τοῦ θανάτου λέγων, κατασεύων τοῦ δικαίου τὴν διάνοιαν, διὰ τοῦτο καὶ τούτων ἐκκληθῆναι πεποίηκεν ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης, καὶ ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ αὐτὸν λοιπὸν διάγειν. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστὸν καὶ παρόδοξον, πῶς εὐμήχανος ὢν καὶ σοφὸς καὶ πάντα κατὰ τὸ βούλημα τὸ οἰκεῖον μετασκευάζων, καὶ ἐν ἀπόροις πόρον εὐρίσκειν, διὰ τῶν ἐναντίων αὐτῶν καὶ πολεμίων εἶναι νομίσσεται, διὰ τούτων τὴν ἀσφάλειαν τοῖς ἰσίοις θεράπουσι γενέσθαι προξενεῖ. Πόθεν γάρ, εἰπέ μοι, ὁ βασιλεὺς οὗτος τοσαύτην τοῦ δικαίου ποι-εῖται τὴν πρόνοιαν, μονονουχὶ ἀνακρύπτων αὐτὸν ἅπασι τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι, καὶ περιφανῇ δεικνύς καὶ περι-σπούδατος αὐτῷ; Οὕτω καὶ ὁ Ναθοὺχοδονόσορ μετὰ τὸ βαλεῖν εἰς τὴν κάμινον τοὺς παῖδας τρεῖς, καὶ διὰ τῶν πραγμάτων μαθεῖν τῶν νέων τῶν αἰχμαλώ-των τὴν ἀρετὴν, τότε ἀνακρύπτειν αὐτοὺς ἤρετο, καὶ πανταχοῦ διὰ τῆς οἰκίας γλώττης περιφανεῖς

καθίστην. Τοῦτο γάρ ἐστι μάλιστα τῆς περιουσίας τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ὅταν διὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνακρύπ-τεσθαι τοὺς αὐτοῦ δούλους παρασκευάξῃ. Καὶ ὁ μετὰ θυμοῦ τὴν κάμινον ἐκείνην ἐξαφθῆναι ποιήσας, ἐπειδὴ εἶδεν, ὅτι διὰ τὴν ἄνωθεν συμμαχίαν, καὶ τῆς τοῦ πυρὸς ἐνεργείας περιεγένετο ἡ τῶν παίδων ἀρετὴ, ἀδρόσιν μεταβαλλόμενος ἐκράυγας λέγων· Οἱ δούλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὀφύστου. Ὅρα μὴ μόνον αὐτοὺς ἀνα-κρύπτοντα, ἀλλὰ καὶ τὸν Δεσπότην τῶν ὅλων· Οἱ δού-λοι γὰρ τοῦ Θεοῦ, φησὶ, τοῦ ὀφύστου, ἐξέλειπτε. Τί γέγονεν; οὐ σὺ τῇ τιμωρίᾳ παρέδωκας; οὐ σὺ ἐπὶ τοσοῦτον ἐκκαυθῆναι τὴν κάμινον προσέταξας; Ναί, φησὶν· ἀλλὰ νῦν ὁρῶ ξένα καὶ παρόδοξα πράγματα. Τὸ γὰρ στοιχεῖον τοῦτο τῆς οἰκίας ἐνεργείας ἐπιλα-θόμενον, ὥσπερ δεσμοὶς τισι πεδῆθεν, τοσαύτην ἐπ-αδείξατο τὴν ὑπακοήν, ὥς μὴδὲ τῶν τριχῶν ἐρράσασθαι αὐτῶν. Ὅθεν ἐστὶ συνίδειν, ὅτι ὑπὲρ ἀνθρωπίνην φύ-σιν ἐστὶ τὸ γεγονός, καὶ ἀπὸρρήτος τις καὶ θεία δυνά-μις ἐστὶν ἡ ταῦτα ἐργαζομένη, καὶ τὴν παίδων τοῦ-των τοσαύτην ποιουμένη τὴν πρόνοιαν. Εἶδες Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ὅπως οὐκ ἐγκαταλιμπάνων τοὺς ἰσίοις θεράποντας συνεχώρησεν εἰς τὴν κάμινον εἰσενεχθῆ-ναι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς βουλόμενος λαμπροτέρους ἐργά-σασθαι, καὶ τὴν οἰκίαν δυνάμειν ἐνδεικνύμενος, καὶ τοῦ βαρβάρου κατεμάλαξε τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν το-σαύτην μακροθυμίαν ἐπαδείξατο; Οὐδὲ γὰρ οὕτω θαυ-μαστὸν ἦν, εἰ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐκώλυσεν αὐτοὺς εἰς τὴν κάμινον ἐμβληθῆναι, ὥς νῦν θαυμαστότερον γέ-γονε, καὶ πολλὸ τὸ παρόδοξον, ὅτι καὶ ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ τυγχάνοντας οὐδὲν ἀβέβη παθεῖν συνεχώρησεν. Ὅταν γὰρ αὐτοὺς βούληται, καὶ τοὺς ἐν μέσῳ δεινοὺς [505] γεγεννημένους ἀνωτέρους καθίστησι, καὶ τοὺς πάσχον-τας τῶν ποιούντων δυνατωτέρους ἀπεργάζεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. Οἱ ἔχοντες γὰρ αὐ-τοὺς ἀπειλημένους ἐν τῷ μέσῳ, καὶ μονονουχὶ τοὺς ὀδόντας θήγοντες κατ' αὐτῶν, πρὸς ἀλλήλους ἔλεγον· Τί κρήσομεν τοῖς ἀνθρώποις τοῦτοι; ὕποχειροὺς αὐτοὺς ἔχοντες, ἐν ἀπορίᾳ καθεισθησκισαν. Τοσοῦτον ἐστὶν ἡ ἀρετὴ ἰσχυρὴν, καὶ οὕτως ἡ κακία ἀσθενὲς, ὥς ἐκείνην μὲν καὶ ἐν τῷ πάσχειν περιγίγνεσθαι, ταύτην δὲ καὶ ἐν τῷ ποιεῖν τὴν οἰκίαν ἀσθενεῖαν ἐπιδεικνύσθαι.

Ὅπερ εἰδότες, ἀγαπητοί, πολλὴν τῆς ἀρετῆς κοινῶμεθα λόγον, καὶ φεύγωμεν τὴν κακίαν. Οὕτω γὰρ καὶ τὴν ἄνωθεν ἐπισπασόμεθα ῥοπήν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν· ἐν γένοντο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMILIA NB.

Ἐσπειρε δὲ Ἰσαὰκ ἐν τῇ γῇ ἐκείνῃ, καὶ εὗρεν ἑκατοστουσάν κριθὴν ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ.

α'. Τὰ λείψανα τῶν χυβὲς εἰρημένων ἀναγκαῖον ἀπο-δοῦναι σήμερον τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, καὶ τοῦ λόγου τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαβόμενος ἰδεῖν πάλιν τὸν δίκαιον Ἰσαὰκ, ὅσης ἀπολαύει τῆς ἄνωθεν ἡγεμονίας. Ὁ γὰρ τὴν εἰς Αἴγυπτον καθόδον αὐτοῦ διακεκάλυψας, καὶ εἰπὼν, Παροίκει ἐν τῇ γῇ ταύτῃ, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ, οὕτως αὐτὸν διὰ πάντων περιφανῇ καθίστησιν, ὥς μετ' οὐ πολὺ ἐπέφθονον αὐτὸν γενέσθαι παρὰ τῷ βασιλεῖ Γεράρων. Ὅρωντες γὰρ αὐτοῦ καθ' ἐκάστην ἡμέραν αὐξανομένην τὴν εὐπορίαν, ἐδεδοίκεσαν λοι-πὴν τοῦ ἀνδρὸς τὴν αὐτόθι κατοικίαν, καὶ μετανα-στῆναι ἐκέλευεν καταναγκάζουσιν. Ἀξίον δὲ καὶ αὐτῶν

ἀκούσαι τῶν ῥημάτων τῆς θείας Γραφῆς, ἵνα διὰ πάντων θεασάμεθα τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν, ἣν περὶ τοὺς αὐτοὺς οἰκέτας ἐπιδείκνυται. *Ἐσπευρε δὲ, φησὶν, Ἰσαὰκ ἐν τῇ γῇ ἐκείνῃ, καὶ εὗρεν ἑκατοστεῦσαι κριθὰς ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ.* Σκόπει μοι τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν· ἵνα δεῖξῃ τῷ δικαίῳ ὅτι δημιουργὸς ὢν τῆς φύσεως, καὶ ἐξ ἀπόρων πόρον παρασχεῖν δύναται, καὶ οἱ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτὸς τὴν γῆν τῷ οἰκείῳ προστάγματι διηγείρε πρὸς τὴν τῶν καρπῶν βλάστην, παρασκευάσας τὸν δίκαιον ἑκατονταπλασίονα τῶν ὕψ' αὐτοῦ σπαρέντων ἐπὶ τῆς γῆς ὡς κομίσασθαι τὰ θράγματα, ὁμοῦ καὶ αὐτὸν ἐν πλείονι καθιστὰς εὐπορίᾳ, τῷ μηδεὶς ἐν χρεῖᾳ γενέσθαι, χάκεινους διὰ τῶν ἔργων διδάσκων, ὅσος ὁ δίκαιος ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν βοήθης. Εὐμήχανος γὰρ ὢν καὶ σοφός, διὰ τῶν αὐτῶν πολλὰκις πραγμάτων καὶ τοὺς οἰκέτους εὐεργετῇ, καὶ τοὺς ἔτι πεπληνημένους διδάσκεισθαι παρασκευάζει τῆς οἰκείας προνοίας τὴν δύναμιν. [506] Τοῦτο καὶ μετὰ ταῦτα κατὰ τὴν Αἴγυπτον εἰργάστω, ἐκείνοις μὲν τὰς τιμωρίας ἐπαγαγόν, τὸν δὲ λαὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπαθῆ διαφυλάττων. Ἐμάνθανον γὰρ οὐ μόνον διὰ τῆς κατ' αὐτὸν ἀναγκτήσεως τοῦ τῶν ὧλων Θεοῦ καὶ δημιουργοῦ τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς προνοίας τῆς εἰς ἐκείνους. Καὶ οὗτοι πάλιν οὐκ ἐκ τῆς εἰς αὐτοὺς προνοίας καὶ κηδεμονίας μόνον ἐδιδάσκοντο τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν περὶ αὐτοὺς φιλοανθρωπίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἐκείνους ἐύρων καὶ ἐκάστην ἡμέραν τὰς πληγὰς δεχομένους. Καὶ διὰ τῶν αὐτῶν πραγμάτων καὶ τοὺς οἰκέτους καὶ τοὺς ἐναντίους ἐδείκνυ τῆς οἰκείας δυνάμεως τὴν ὑπερβολήν. Καὶ γὰρ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα τὴν παρ' αὐτῶν διακονίαν καὶ τὴν ὑπακοὴν ἐπιδείκνυται τοῖς ὁμοδόλοις, ὅταν ὁ Δεσπότης εὐνοϊκῶς πρὸς αὐτοὺς διακρίνῃ. Καὶ τοῦτο ἂν τις θεάσαιοτο γενοῦς ἐπὶ τοῦ δικαίου τούτου. Ὅπερ ἄλλοτε ἡ φύσις τῆς γῆς οὐκ ἐπεδείξατο, τοῦτο διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ τῶν ὧλων Θεοῦ νῦν ἐπιδείκνυται, καὶ τοσαύτην ἤνεγκε τὴν φορὰν, ὡς ἀθρόον ἐν περιουσίᾳ πολλῇ καταστῆναι τὸν Ἰσαὰκ. *Εὐλόγησε γὰρ αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος, καὶ προβαίτων μελίων ἐγένετο, ὥς οὐ μέγας ἐγένετο σφόδρα.* Ἐπειδὴ γὰρ τότε ἐν τούτοις ἦν τὰ τῆς εὐπορίας τοὺς δικαίους, ἐν τῇ τῆς γῆς εὐπορίᾳ καὶ ἐν τῇ τῶν θρεμμάτων πληθύνει, διὰ τοῦτο φησιν, *Εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ Θεός, καὶ ὑψώθη ὁ ἄνθρωπος,* ἀντὶ τοῦ, Εὐπορος ἐγένετο· καὶ οὐχ ἀπλῶς εὐπορος, ἀλλὰ καὶ, *Μελίων*, φησὶν, *ἐγένετο, ὥς οὐ μέγας ἐγένετο σφόδρα.* Ἐνόησον γὰρ ὅσον ἦν, ἑκατονταπλασίονα τῶν παρ' αὐτοῦ καταβαλλομένων ὑποδέχεσθαι. Εἰ δὲ τοῦτο σοι μέγα φαίνεται, σκόπει τὴν ἐπίτασιν τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας, ἣν τοῦ χρόνου προϊόντος περὶ ἡμᾶς ἐπεδείξατο. Τοῖς γὰρ μετὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν τὴν ἀρετὴν μετιούσιν οὐ μόνον ἑκατονταπλασίονα ἐνταῦθα παρέχειν ὑπσχείνεται, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰώνιον ζωὴν καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰς ἀπολαύσιν. Εἶδες φιλοτιμίαν Δεσπότης; εἶδες ἐπίτασιν εὐεργεσίας; εἶδες πόσον ἡμῖν κεχαρίσται ἡ τοῦ Μονογενοῦς παρουσία; ὅπως ἀφάτων τῶν πραγμάτων τὴν ἐναλλαγὴν εἰργάστω; Ταῦτα τοίνυν ἕκαστος καὶ αὐτὸν λογιζόμενος, καὶ ὁρῶν τὴν διαφοράν, καὶ τίνα μὲν ἦν, ἃ τοὺς πρὸ τῆς χάριτος παρέχειν ὑπσχείνεται, τίνα δὲ μετὰ τὴν χάριν, δοξαζέτω καὶ οὕτως τὴν ἀπειραν αὐτοῦ φιλοανθρωπίας, καὶ μὴ τῇ τῶν καιρῶν ἐναλλαγῇ τὸ πᾶν ἐπιγραφείτω. Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπανέλθειν δίκαιον, καὶ εἶναι ὅπως οἱ ἐν Γεράροις ὁρῶντες τοῦ δικαίου τὴν

πολλὴν εὐπορίαν, εἰς ζῆλον διηγέρθησαν, καὶ ἀπελαύνειν αὐτὸν ἐκείθεν ἐπεχειροῦν. *Ἐξήλυσαν γὰρ, φησὶν, αὐτὸν οἱ Φυλιστιεῖς.* Εἶτα δεῖξαι βουλομένη ἡ θεία Γραφή, ἐν τίνι τὸν ζῆλον ἐπεδείκνυτο, ἐπηγάγε· *Καὶ πάντα ὁ ὠρυξάν φράτα οἱ παῖδες ἐν τῷ χρόνῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἐνέφραξαν αὐτὰ, καὶ ἐπέβησαν γῆς.* Σκόπει πόση τῶν αὐτῶν ἡ κακία, ὡς καὶ τῶν ὕδατων φθονῆσαι τῷ δικαίῳ, καὶ οὐδὲ ὁ βασιλεὺς ὁ ἐν τοσαύτῃ περιουσίᾳ καθεστὼς κατασχεῖν τὸν φθόνον ὁ Ἰσχυρεν, ἀλλὰ φησιν· *Ἀπελθε ἀπ' ἡμῶν, ὅτι δυνατώτερος ἡμῶν ἐγένου σφόδρα.* Πολλὴ ἡ ἀγνωμοσύνη. Τίνος γὰρ ἔνεκεν [507] ἀπελαύνεις τὸν δίκαιον; μὴ γὰρ ἐλυμήνατό τι τοὺς σοῖς; μὴ γὰρ ἡδίκησέ τι; Ἀλλὰ τοιοῦτον ὁ φθόνος· οὐδὲν μετὰ λογισμοῦ διαπράττεται. Δέον γὰρ αὐτὸν θεασάμενον τοσαύτης εὐνοίας ἀπολαύοντα τὸν δίκαιον παρὰ τοῦ τῶν ὧλων Θεοῦ, μᾶλλον περιέπειν, μᾶλλον θεραπεύειν, ἵνα διὰ τῆς εἰς ἐκείνον τιμῆς ἐπιστάσεται καὶ αὐτὸς τὴν ἀνωθεν βοήθην· ὁ δὲ οὐ μόνον τοῦτο οὐ ποιεῖ, ἀλλὰ καὶ ἀπελαύνει ἐπιχειρεῖ, καὶ φησι· *Ἀπελθε ἀπ' ἡμῶν, ὅτι δυνατώτερος ἡμῶν ἐγένου σφόδρα.* Τοιοῦτον γὰρ ἡ βασκανία· οὐκ ἀνέχεται καὶ αὐτὸς τὴν ἐτέρων εὐπραγίαν, ἀλλὰ τὴν τοῦ πλησίον εὐμερίαν οἰκεῖαν δυσπραγίαν εἶναι νομίζει, καὶ τήκεται τοὺς τοῦ πλησίον αγαθοῖς· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα γέγονεν. Ὁ γὰρ βασιλεὺς, ὁ τῆς πόλεως ἀπάσης τὴν ἐξουσίαν ἔχων, καὶ πάντας ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τὴν αὐτοῦ ἔχων, τῷ ξένῳ, τῷ ἀλλοτρίῳ, καὶ ἐνταῦθεν ἐκεῖ, χάκειθεν ὥδε μετανισταμένῳ φησιν· *Ἀπελθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι δυνατώτερος ἡμῶν ἐγένου σφόδρα.* Καὶ ἀληθῶς δυνατώτερος ἦν, τὴν ἀνωθεν συμπαρίαν ἔχων ἐν ἀπασί, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς φρουρούμενος. Ποῦ τοίνυν ἀπελαύνεις τὸν δίκαιον; οὐκ οἶσθα ὅτι, ὅπου ἂν αὐτὸν ἀπελθεῖν συμβαίῃ, ἐν τοῖς τοῦ Δεσπότης τοῦ αὐτοῦ εἶναι αὐτὸν ἀνάγκη; οὐκ ἐπαλειψάσε σε τῶν πραγμάτων ἡ πείρα, ὅτι ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἐστὶν ἡ περιφανὴ τὸν δίκαιον καθιστώσα; Τίνος οὖν ἔνεκεν δι' ὧν τὸν δίκαιον ἀπελαύνεις, τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ Δεσπότην ἀγνωμοσύνην ἐπιδείκνυσαι, καὶ οὐδὲ ἡ πολλὴ τοῦ ἀνδρός ἐπικεικία περιγενέσθαι ἡδυνήθη τῆς βασκανίας τῆς σῆς, ἀλλ' ἥττηθείς ὑπὸ τοῦ πάθους εἰς ἔργον ἀγαγεῖν σπεύδεις τὸν φθόνον, καὶ πάλιν μετανάστην γενέσθαι παρασκευάζεις τὸν οὐδὲν σε ἡδικοῦντα; Οὐκ οἶδας ὅτι καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἔρημον ἀπελθεῖν καταναγκάσσης, οὕτως εὐμήχανον ἔχει Δεσπότην, ὡς χάκει γινόμενον, πολλῷ πλέον περιφανέστερον αὐτὸν ἀποδεῖξαι; Οὐδὲν γὰρ ἰσχυρότερον τοῦ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπολαύοντος, ὥσπερ οὐδὲν ἀσθενέστερον τοῦ τῆς ἐκείθεν βοηθείας ἡρημωμένου.

β'. Εἶδες, ἀγαπητὲ, καὶ τοῦ βασιλέως Γεράρων καὶ πάντων τῶν αὐτῶν οἰκούντων τῆς γνώμης τὴν μοχθηρίαν; Ὅρα καὶ τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν ἐπισκεψίαν· πῶς οὐκ ἐπρόντης μέγα, οὐδὲ ὧρὼν διὰ τῶν πραγμάτων πολλὴν τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθην περὶ αὐτὸν γινόμενῃν, κατεξάνεστη τοῦ βασιλέως, τῇ τοῦ συμμαχοῦντος αὐτῷ δυνάμει πεποισμένος· ἀλλὰ καθάπερ τις ἀνὴρ, καὶ ἀπροστάτετος, καὶ οὐδαμῶθεν οὐδεμιᾶς ἀπολαύων βοηθείας, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς ἐπικεικίας, οὐδὲ μέχρι λόγων ἀντιτείνας τῷ βασιλεῖ, ἐποίει τὸ παρ' αὐτοῦ καλεούμενον, καὶ εὐθὺς ἐκείθεν ἀπανίστατο, καὶ πορρωτέρω γενόμενος, κατέστειλε τοῦ πάθους τὴν φλόγα, ὁμοῦ καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν αὐτοῦ ἐπικεικίαν ἐνδεικνύμενος, χάκειν τοῦ πάθους παραμυθούμενος. *Καὶ ἀπῆλθεν ἐκείθεν, καὶ κατόκη-*

* Sav. conj. παρασκευάζει.

† Quinque mss. παρὰ τῆς γῆς.

* Alii διακρίνεται.

† Qualiter mss. τὸν ψόγον.

et ero tecum : ille in omnibus tam clarum eum fecit, ut non multo post invidiam moveret regis Gerarorum. Videntes enim ejus substantiam quotidie augeri, metu affecti sunt quod ibi secum habitaret, et transigrare inde coerupti. Dignum autem est, ut ipsa Scriptura verba audiamus, ut per omnia videamus Dei benevolentiam, quam erga famulos suos declarat. 12. *Seminavit autem, inquit, Isaac in terra illa, et invenit centuplicans hordeum in anno illo.* Vide mihi, obsecro, Dei sapientiam, ut ostendat justo se naturæ conditorem esse, et in rebus difficilibus facilia omnia facere posse : ac qui ab initio terram suo mandato fecerit idoneam ad proferendos fructus, idem nunc efficiat ut centuplices reddat pro satis manipulos : simul illum in tanta affluentia constituens, ut nullius indigeat : atque alios per opera docens, quanta superna gratia justus fruatur. Omnipotens enim et sapiens Deus per res easdem frequenter benefacit suis ; et curat etiam ut ii quoque qui adhuc in errore versantur, suam virtutem et potentiam addiscant. Hoc postea et in Ægypto fecit : illis enim penas irrogabat, Israelitas vero illæsos conservabat. Discebant enim non solum per indignationem Dei, qua ipsi puniebantur, omnium Opificis virtutem, sed etiam per sollicitudinem quam in illos exhibebat. Et iterum non ex sola providentia et sollicitudine, quam experiebantur, discebant ingentem Dei bonitatem : sed etiam per eos quibus quotidie videbant tot plagas irrogari. Per eadem enim opera et suis, et adversariis indicabat suæ potentia magnitudinem. Nam elementa ipsa suum ministerium et obsequium conservis demonstrant, quando benevole Dominus erga illos afficitur. Et hoc utique viderit quis huic justo contingere. Id enim quod aliqui natura terræ non habuit, hoc propter mandatum universorum Dei nunc profert tanta ubertate, ut repente valde opibus abundans effectus sit Isaac. *Benedixit enim, inquit, eum Deus, 13. et exaltatus est homo, et procedens major fiebat, donec magnus factus est valde.* Nam quia tunc abundantia justorum erat in fertilitate terræ, et in multitudine pecorum : propterea dicit, *Benedixit eum Deus, et exaltatus est homo*, id est, abundavit : et non simpliciter abundavit, sed et *Major*, inquit, *fiebat donec magnus factus est valde.* Considera enim quantum sit, pro iis quæ seminabat centuplum accipere. Quod si hoc tibi magnum videtur, considera immensam Dei clementiam, quam processu temporis erga nos declaravit. Iis enim qui post ejus adventum virtutem exerceant, non solum centuplum hic promittit, sed et vitam æternam, et regni carolorum possessionem. Vidisti liberalitatem Domini? vidisti beneficentiæ augmentum? vidisti quantum nobis largitus est unigeniti Filii Dei adventus? quomodo ineffabilem rerum commutationem operatus est? Hæc igitur unusquisque apud se expendens, et videns differentiam inter ea quæ illis ante gratiæ tempus promitti solebant, et ea quæ nunc post gratiæ tempus, glorificet etiam in hoc immensam ejus misericordiam, et ne temporum mutationi totum adscribat. At par est ut ad seriem sermonis redeamus, ut

videamus quomodo Gerareni videntes affluere justo opes, in emulationem provocati abigere eum inde conati sunt. 14. *Emulati sunt enim eum, inquit, Philistiim.* Deinde monstrare volens Scriptura divina, in quo emulationem declararunt, subdidit : 15. *Et omnes puteos, quos effoderunt servi tempore patris ejus, obturaverunt, et impleverunt terra.*

Invidia Gerarenorum quanta. — Considera quanta illorum incolarum malitia, qui et aquas justo invident : neque rex, qui in tanta potestate erat, invidiam¹ continere potuit ; sed dicit : 16. *Abi a nobis, quia potentior nobis factus es valde.* Magna malevolentia. Cujus gratia abigis justum? num aliqua in re tibi nocuit? num injuriam intulit? Sed ita se habet invidia; nihil cum ratione operatur. Cum enim oportuisset eum, quem videbat tanta omnium Dei benevolentia fruente, magis fovere et colere, ut honore in illum collato, etiam ipse divinum sibi favorem conciliaret : ille non solum hoc non facit, sed expellere tentat ac dicit : 16. *Abi a nobis, quia multo potentior factus es, quam nos sumus.* Ita agere solet invidentia; non potest benigne videre aliorum felicitatem, sed felicitatem proximi suam putat infelicitatem, et tabescit bonis proximi : id quod et hic accidit. Rex enim, sub cujus potestate tota civitas erat, et habens omnes sub manu sua, peregrino, vago, huc et illuc migranti dicit : *Abi a nobis, quia potentior factus es, quam nos sumus.* Et vere potentior erat, supernum presidium habens in omnibus, dexteræque Dei munitus. Quo igitur abigis justum? ignoras quod quocumque eum ire coegeris, semper erit in iis quæ Domini sui sunt? non docuit te rerum experientia, Dei manum esse, quæ illustrem facit et conservat justum? Quare igitur abigendo justum, erga Dominum ejus te ingratum declaras? et neque magna viri mansuetudo tuam domare potuit invidiam, sed victus a morbo, invidiam opere complex, et iterum migrare eum cogis, qui in nullo te læsit? Nescis quod licet in ipsissimam solitudinem eum fugaris, habet tamen ita solertem Dominum, ut se vel illic versantem multo clariorem reddere possit? Nihil enim robustius eo qui fruitur superno presidio : sicut nihil infirmius eo qui tali auxilio destituitur.

2. *Nihil robustius eo quem Deus juvat.* — Vidisti, dilecte, et regis Gerarorum, et omnium qui ibi habitabant mentis malitiam? Vide et justi magnam mansuetudinem, quomodo non superbit, neque videns reipsa divinam sibi gratiam assistere, contra regem, fretus commilitantis virtute, insurrexit : sed quasi vir omni patrocínio carens, et nullum auxilium aliumde expectans, multa cum mansuetudine, ne verbis quidem resistens, faciebat quod sibi a rege præcipiebatur, et statim illinc discessit : et ulterius progressus, repressit aegritudinis flammam, simul et eximiam suam mansuetudinem declarans, et illius perturbatum animum mitigans. 17. *Et abiit inde, et habitavit in valle Gerarorum.* Et id quod discipulis suis omnibus Christus adveniens præcipit, dicens : *Quando persequuntur vos, fugite in alium locum (Matth. 10. 23) :*

¹ Quatuor Mss., increpationem.

hoc ille jam operibus exhibebat. Et sicut David Saulis magnam invidiam reprimebat, secedens et subducens se, et illius refrigerabat ardorem (1. Reg. 19) : eodem sane modo et justus ille apostolicum illud implebat : *Dilecti locum iræ* (Rom. 12, 19) : et relictâ civitate, exiit in vallem. Cæterum vide quantam illic iterum mansuetudinem præ se tulit. Neque enim hic finis fuit molestiarum : nam cum etiam illic esset, et fontes effodere vellet, rixas moverunt. 18. *Fodit enim, inquit, puteos, quos ante pueri patris ejus fecerant, et obtulerunt Philistiim, et imposuit eis nomina, quæ pater suus imposuerat.* 19. *Et foderunt, inquit, pueri Isaac, et invenerunt puteum aquæ viventis : hoc est, subtilis scaturientis.* 20. *Et litigaverunt pastores Gerarorum, dicentes suas esse aquas.*

Mansuetudo vera quæ. Patientia Isaaci. — Hic quoque nihil contendit justus, neque oblectatur, sed etiam pastoribus cedit. Hæc enim vere mansuetudo est, non quando quis offensus a potentioribus mansuete fert : sed quando quis ab iis etiam qui inferiores putantur offensus cedit : tunc enim ejus qui invaditur mansuetudini totum adscribitur : nam alias diceret quis, eum mansuetudinem simulasse, quia non posset potentiæ offensantis resistere. Sed ut discas eum regi cessisse, non propter potentiam ejus, sed suo more agentem : vide quomodo idem apud pastores faciat. Et sicut ille dicebat, *Recede a nobis* : et statim, quasi accepto mandato, abcessit : ita et nunc, pastoribus ledere cupientibus, et puteum sibi vindicantibus, recedit. Atque ut perpetuo hanc injustitiam scirent posteri, nomen imponit puteo ex eo quod acciderat. Enimvero quia manifestam admiserant injustitiam, *Vocavit nomen putei, Loci injustitia.* Et erat postea, quasi in columna ærea, posteris nomen loci doctrina et mansuetudinis justî, et iniquitatis illorum. Nomen enim loci faciebat, ut quisquis rogaret quarenam sic vocaretur, disceret et hujus virtutem, et ingentem illorum malitiam. Animadvertite, quæso, quomodo etiam hic suam augeat virtutem, per omnia mansuetudinem suam exhibens, et illi ingenti nequitia, etiam inviti justum illustriorem reddere satagant. Neque enim contenti iis quæ fecerant, postquam aliqui effoderunt puteum, iterum instant, rixamque movent. 21. *Profectus enim, inquit, illinc, fodit puteum alium : litigabant autem etiam de illo, et nominavit eum, Inimicitias.* Illic iterum animadvertite justî prudentiam. Non omnino puteum, ut videtur, abstulerunt, sed contendebant : et visa manifesta injustitia, discesserunt. Propterea inimicitias eum appellavit, quod inimicitiarum fuisset occasio. Cæterum quotidie propemodum talia ferens ab iis qui regionem incolebant, non gravatus tulit, non abjecto fuit animo, non cogitavit secum, neque dixit : Ecce ne puteorum quidem ut sim dominus, mihi datur : an non superno auxilio destitutus sum ? an non Dominus abjecta cura mei oblitus est ? Nihil ejusmodi vel dixit vel cogitavit : sed omnia magna cum mansuetudine toleravit, et idcirco dignus fuit habitus, qui ampliori divino auxilio adjuvaretur. Nam hæc quæ evenerunt, exercitatio, ut ita

dicam, virtutis justî suere. Dicit enim : 22. *Profectus illinc, fodit puteum alium, et non contenderunt super illo : et agnominavit nomen ejus, Latitudinem, dicens : Quia nunc dilatavit nos Dominus, et crescere nos fecit super terram.*

3. *Gratus animus Isaaci. Deus exigit ut gratias agamus.* — Vide gratum animum justî. Nam cum priores fontes diripere tentarent, non egretulit, non oblectatus est : sed in sola puteorum appellatione malitiæ illorum indelebilem reliquit memoriam. Illic vero quia nulla fuerunt obstacula, sed cum omni libertate laboribus suis frui licuit, totum tribuit Deo. *Vocavit enim, inquit, puteum illum, Latitudinem* : et deinde interpretatus vocabulum, dedit : Propter hoc Latitudinem voco, *Quia dilatavit Dominus et auxit nos super terram.* Vidisti piam mentem, quomodo non facia mentione tantarum difficultatum quæ obstiterant, bonorum tantum meminit, et pro illis gratias Deo agit, et dicit : *Quia dilatavit Dominus nos, et auxit nos super terram ?* Nihil enim tam acceptum Deo, ut anima grata et gratias agens. Nam cum innumeris beneficiis quotidie omnes nos prosequatur, sive velimus sive nolumus, sive ea sciamus sive ignoremus, nihil tamen aliud a nobis exigit, quam ut habeamus gratiam pro iis quæ nobis concessa sunt, ut pro illa ipsa gratiarum actione ad ampliora danda provocetur. Hoc ut scias, vide quomodo justus ille grati admodum animi causa deo supernum meruerit visum. Nam quoniam condignum suæ virtutis specimen exhibuerat, et apud Gerarenos, et cum rex eum expelleret, et cum pastores puteos auferrent : benignus Dominus veluti confirmaturus ejus alacritatem, jam ob insignem illam mansuetudinem eum acceptum habens : postquam 25. *Ascendit illinc ad puteum juramenti, 24. visus est ei Dominus in nocte illa, et dixit : Ego sum Deus Abraham patris tui, ne timeas : tecum enim sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum.* Visus est ei, inquit, in nocte illa. Considera Dei sollicitudinem : ut illum refocillet ac fidentiores reddat, appareat ei, et dicit : *Ego sum Deus Abraham patris tui, patrem tuum glorificavi et adeo celebrem reddidi, ac peregrinum advenamque illustriorem omnibus incolis feci. Ego sum ille, qui hunc ita crescere curavi, et in omnibus curam ejus gessi. Ego sum : Ne igitur timeas. Quid tibi vult illud, Ne timeas ? Ne tibi mirum videatur quod ab Abimelech sis expulsus, quod a pastoribus sis injuria affectus. Multa talia et pater tuus pertulit, et inde gloriosior effectus est. Ne igitur hoc te terreat : Ego enim tecum sum. Idcirco hæc fieri permitto, simul volens et declarare tuam virtutem, et manifestari mentis illorum pravitatem, ut horum omnium causa te coronem : Tecum enim sum. Ideo et invictus eris, atque infestantibus potentior, et invadentibus fortior. Et tantam tui curam habeo, ut invidiosus illis sis futurus : Ego enim tecum sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum.*

Deus cur se dicat Deum Abrahami. — Considera benignitatem Dei. Nam postquam dixit, *Ego sum Deus*

σερ ἐν τῇ φάραγγι Γεράρων. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς παραγενόμενος τοῖς μαθηταῖς ἐνετέλλετο λέγων, Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς, φεύγετε ἐτέρωθι, τοῦτο καὶ οὗτος ἤδη διὰ τῶν ἔργων ἐπλήρου. Καὶ καθάπερ Δαυὶδ τοῦ βασιλῆως τὸν πόλιν φθόνον καταστέλλων, διὰ τῆς ἀναχωρήσεως ἐαυτὸν ὑπεξάγων, ἐκείνου τὴν πολλὴν παρεμυθεῖτο φλεγμονήν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ δικαίος οὗτος ἐπλήρου τῷ ἀποστολικῷ ἐκείνῳ λόγῳ, Ὅστε εἶπον τῇ ὁρτῇ· καὶ καταλιπὼν τὴν πόλιν ἐξῆλθε, [508] φησὶν, ἐν τῇ φάραγγι. Ἄλλ' ὅρα αὐτὸν κακεῖ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας τὴν ἐνστασιν ἐνδεικνύμενον. Οὐδὲ γὰρ μέχρι τούτου ἐστὶ τὰ δεινὰ, ἀλλὰ κακεῖ γενομένη καὶ τὰ φρέατα ἀνορύξει βουλομένη μάχεσθαι ἐπιχειροῦν. Ὁρυξε γὰρ, φησὶ, τὰ φρέατα, ἅπερ ἦσαν οἱ παῖδες τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀποποιήσαντες, καὶ ἐνέφραξαν αὐτὰ οἱ Φυλιστιεῖς, καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς τὰ ὄνματα, ἅπερ ἦν ὁ πατὴρ ἐπιθείς. Καὶ ὤρυεν, φησὶν, οἱ παῖδες Ἰσαὰκ, καὶ εὗρον φρέαρ ὕδατος ὥρτος. ἀντὶ τοῦ, κάτωθεν ἀναδύζοντος. Καὶ ἐμαχέσαντο οἱ ποιμένες Γεράρων, φάσκοντες αὐτὸν εἶναι τὸ ὕδωρ.

Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα φιλονεικεῖ ὁ δικαίος, οὐδὲ ἀντιτείνει, ἀλλὰ καὶ τοῖς ποιμαῖσι παραχωρεῖ. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς ἐπιεικεία, εὐχὴ ὅταν τις παρὰ τῶν ἐν δυναστείᾳ ἀδικούμενος φύγῃ πρῶτος, ἀλλ' ὅταν καὶ ὑπὸ τῶν νομιζομένων ὑποδοστέριων εἶναι ἐπηρεαζόμενος παραχωρῇ· ἐνταῦθα μὲν γὰρ τῇ ἐπιεικειᾷ ἂν τις τὸ πᾶν λογισαίτο τοῦ ἐπηρεαζομένου· ἐκεῖ δὲ ἰσῶς τις εἴποι, διὰ τὴν μὴ δύνασθαι ἀντιτείνειν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἡδικοῦτος, τὴν ἐπιεικείαν ἐπιδείκνυσθαι. Ἀλλ' ἵνα μάθῃς οἱ καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλείως, οὐ διὰ τὴν ἐκείνου δυναστείαν, ἐπεδείξατο τὴν ἐπιεικείαν, ἀλλὰ διὰ τὸν οἰκεῖον τρόπον, ὅρα αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῶν ποιμένων τὸ αὐτὸ ποιοῦντα. Καὶ καθάπερ ἐκείνους ἔλεγεν, Ἀπείθε ἀπ' ἡμῶν, καὶ εὐθέως, καθάπερ ἐπιτάγμα θεοῦ, ὁ πανεχθρὸς· οὗτο καὶ νῦν, τῶν ποιμένων ἐπηρεάζειν ἐπιχειροῦντων, καὶ τὸ φρέαρ οἰκειομένων, παραχωρεῖ. Καὶ ἵνα διηνεχῇς ἢ τοῖς μετὰ ταῦτα ἢ γνώσις τῆς ἀδικίας, ὄνομα ἐπιτίθῃσι τῶν φρέατι ἐκ τοῦ συμβεβηκότος. Ἐπειδὴ γὰρ φανεράν ἐπεδείξαντο τὴν ἀδικίαν, Ἐκάλεσε, φησὶ, τὸ ὄνομα τοῦ φρέατος, Τόπου ἀδικαία. Καὶ ἦν λοιπὸν καθάπερ ἐν στήλῃ χαλκῇ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου διδοσκαλίας τοῖς ἐξῆς καὶ τῆς τοῦ δικαίου ἐπιεικείας, καὶ τῆς ἐκείνου ἀγνωμοσύνης. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ τόπου ἕκαστον παρασκευάζει τὴν αἰτίαν τῆς προσηγορίας μανθάνοντα γινώσκοντι τοῦ μὲν τὴν ἀρετὴν, τῶν δὲ τῆς κακίας τὴν ὑπερβολήν. Καὶ σκόπει πῶς καὶ οὗτος ἐπιτείνει τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, διὰ πάντων ἐπιδεικνύς ἐαυτοῦ τὴν ἐπιεικείαν, κακεῖνον τῇ ὑπερβολῇ τῆς κακίας λαμπρὸν καὶ ἀκοντες πειρώμενοι τὸν δικαίον ἀποφαίνειν. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεσθέντες, πάλιν ἔτερον εὐρύσαντες φρέαρ ἐπιτίθενται. Ἀπάρας γὰρ, φησὶν, ἐκείθεν, Ὁρυξε φρέαρ ἕτερον· ἐκρίνοντο δὲ καὶ περὶ ἐκείνου, καὶ ἐπωρόμασεν αὐτὸ, Ἐχθρία. Ἐκπίπει πάλιν τοῦ δικαίου τὴν σύνεσιν. Ἐνταῦθα οὐ πάντῃ, ὡς εἴκοι, τὸ φρέαρ ἀφελοντο, ἀλλὰ διαμαχεσάμενοι, καὶ πρὸς τὸ προφανές τῆς ἀδικίας ὁρῶντες ἀπέστησαν. Διὰ τοῦτο Ἐχθρίαν αὐτὸ προσηγόρευσε, ἐπειδὴ Ἐχθρας ὑπέθεσε κατέστη. Καὶ καθ' ἑκάστην, ὡς εἶπεν, ὑπὸ τῶν ἐγγυρίων τοιαῦτα ὑπομένον, οὐκ ἐδωκέν, οὐδὲ μικροβύχον τι ἐπεδείξατο, οὐδὲ ἐνενόησε πρὸς ἐαυτὸν, οὐδὲ εἶπεν, οἱ οὐδὲ μέχρι φρέατων ἀπολαύειν εἰμὶ κύριος· ἄρα μὴ ἐξημος γέγονα τῆς ἀνωθεν βοήτης; ἄρα μὴ τῆς προνοίας ἐστέρημαι τῆς παρὰ τοῦ δεσπότη; Οὐδὲν τούτων οὐκ ἐνενόησεν, οὐκ ἔλογισατο, ἀλλὰ μετ' ἐπιεικείας ἀπάσης ἀπαντα ἔφερε. Διὰ [509] τοῦτο καὶ πλείονος ἀπὸλαυσε τῆς ἀνωθεν

• Edit. tñ dñ. Sed tñ dñ habet Cōstl. et coniect. Sav.

συμμαχίας. Ταῦτα γὰρ, ὡς εἶπεν, τὰ συμβαίνοντα γυμνασία τις ἦν τῆς τοῦ δικαίου ἀρετῆς. Ἀπάρας γὰρ, φησὶν, ἐκείθεν, Ὁρυξε φρέαρ ἕτερον, καὶ οὐκ ἐμαχέσαντο περὶ αὐτοῦ· καὶ ἐπωρόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ἐνρυχωρία, λέγων, Διότι τὸν ἐκλάτυνε Κύριος ἡμῶν, καὶ ἠβήσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς.

γ'. Ὅρα εὐγνωμοσύνη τοῦ δικαίου. Ἦνίκα μὲν τὰ πρότερα φρέατα ἐκείνοι παραπάσασθαι ἐπιχείρησαν, οὐκ ἐδυσχέρανεν, οὐκ ἀντέτεινεν, ἀλλὰ μόνον τῇ προσηγορίᾳ τῶν φρέατων ἀνεξάλειπτον τὴν μνήμην τῆς ἐκείνων κακίας ἐναπετίθει. Ἐνταῦθα δὲ πάλιν, ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐμποδὼν γέγονεν, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας πάσης τῶν οἰκείων πόνων ἀπῆλανε, τὸ πᾶν ἀνατίθῃσι τῷ θεῷ. Ἐκάλεσε γὰρ αὐτὸ, Ἐνρυχωρίαν. Εἴτα ἐρμηνεύει αὐτὴν τὴν προσηγορίαν· διὰ τοῦτο, φησὶν, Ἐνρυχωρίαν, τοῦτο καλῶ, Ὅτι ἐκλάτυνε Κύριος ἡμῶν, καὶ ἠβήσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς. Εἶδες γνῶμην φιλόθεου, πῶς τῶν ἐν μέσῳ δυσχερῶν οὐδεμίαν μνήμην ποιησάμενος, τῶν χρηστικῶν μόνον μεμνημένος, ὅπερ ἐκείνου τὴν εὐχαριστίαν ἀναφέρει, καὶ φησὶν, Ὅτι ἐκλάτυνε Κύριος ἡμῶν, καὶ ἠβήσεν ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γῆς; Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὁ θεὸς ἀποδέχεται, ὡς ψυχὴν εὐγνωμονα καὶ εὐχάριστον· καὶ μυρία καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἅπαντας ἡμᾶς εὐεργετῶν καὶ ἐκόντας καὶ ἀκοντας, καὶ εἰδότας καὶ ἀγνοοῦντας, οὐδὲν ἕτερον παρ' ἡμῶν ἐπιζητεῖ, ἢ τὸ χάριτας εἶδέναι αὐτῷ ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμᾶς γεγενημένων, ἵνα καὶ ὑπὲρ τούτου αὐτοῦ πάλιν πλείονα ᾖ ἡ ἀμοιβὴν ἡμῶν παράσχη. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅρα τὸν δικαίον τούτου διὰ τὴν πολλὴν αὐτοῦ εὐγνωμοσύνην πάλιν τῆς ἀνωθεν ἐπιφανείας ἀξιούμενον. Ἐπειδὴ γὰρ ἀρκεῖσαν βάσανον τῆς οἰκείας ἀρετῆς ἐπεδείξατο ἐπὶ τε τῶν ἐν Γεράροις, ἐπὶ τε τοῦ βασιλείως ἀπωθουμένου αὐτόν, ἐπὶ τε τῶν ποιμένων παρασπώντων τὰ φρέατα, ὥστε νευρώσει βουλούμενος αὐτοῦ τὴν προθυμίαν ὁ φιλόανθρωπος δεσπότης, καὶ τῆς ἐπιεικείας αὐτοῦ ἀποδεχόμενος τῆς πολλῆς, ἐπειδὴ Ἀρέθῃ ἐκείθεν ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου, ὤφθη αὐτῷ Κύριος ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, καὶ εἶπε· Ἐγὼ εἰμι ὁ θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς σου· μὴ φοβοῦ· μετὰ σου γὰρ εἰμι, καὶ εὐλόγησόν σε, καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου διὰ Ἀβραὰμ τὸν πατέρα σου. ὤφθη αὐτῷ, φησὶν, ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ. Ἐκπίπει θεοῦ κηδεμονίαν. Ἰνα γὰρ αὐτὸν ἀνακτήσῃ, καὶ θαρρύνει παρασκευάζει, ἐπιρρίπτει αὐτῷ, καὶ φησὶν· Ἐγὼ εἰμι ὁ θεὸς Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς σου, ὁ τὸν πατέρα τὸν σὸν ἐπίδοξον πεποιηκώς, καὶ ἐν τῷ αὐτῇ περιφανείᾳ καταστήσας, καὶ ξένον ὄντα περιφανέστερον τῶν ἐγγυρίων ἀπεργασάμενος. Ἐγὼ εἰμι ἐκείνος ὁ ἐκείνον οὕτως αὐξηθῆναι παρασκευάσας, καὶ μεγάλην διὰ πάντων τὴν περὶ αὐτὸν πρόνοιαν ἐπιδειξάμενος. Ἐγὼ εἰμι· Μὴ τοῖνυν φοβοῦ. Τί ἐστι, Μὴ φοβοῦ; Μὴ σε ταῦτα ξενίζω, τὸ παρὰ τοῦ Ἀβιμέλεχ ἐλαθῆναι, τὸ παρὰ τῶν ποιμένων ἀδικηθῆναι. Πολλὰ τοιαῦτα καὶ ὁ πατὴρ ὁ σὸς πέπονθε, καὶ διὰ τούτων λαμπρότερος ἀνεδείχθη. Μὴ τοῖνυν ταῦτα σε φοβεῖται· Μετὰ σοῦ γὰρ [510] εἰμι. Διὰ τοῦτο ταῦτα γίνεσθαι συγχωρῶ, ὅμοι καὶ σὲ βουλούμενος διὰ τῆς ἐπιεικείας ἐνδείξασθαι τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, κακεῖνον τῆς γνώμης τὴν μοχθηρίαν κατάβλην ἅπασιν γενέσθαι, ἵνα σὲ καὶ ὑπὲρ τούτων στεφανώσω· Μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι. Δι' ὃ καὶ ἀχειρώσεσθαι, καὶ τῶν πολεμούντων δυνατώτερος, καὶ τῶν ἐπηρεαζόντων ἰσχυρότερος. Καὶ ἡ μὲν παρ' ἐμοῦ πρόνοια καὶ ἐπιφρονὴν σε ἐργάσεται· Μετὰ σοῦ γὰρ εἰμι, καὶ εὐλόγησόν σε, καὶ πληθυνῶ τὸ σπέρμα σου διὰ Ἀβραὰμ τὸν πατέρα σου.

Ἐκπίπει θεοῦ φιλόανθρωπῆαν. Εἰπόν, Ἐγὼ εἰμι ὁ θεός.

• Savil. et trēs mss. ἀνέβη ἀνωθεν ἐπὶ.

• Sex mss. ὄντα τῶν ἐγγυρίων λαμπρότερον ἀπεργασάμενος.

Ἀδελφεὶ τοῦ πατρὸς σου, καὶ δειξας ὅπως ψευδῶς τοὺν πατριάρχην, ὡς καταξίωσαι θεὸν αὐτὸν καλεῖν Ἀδελφίμ, καὶ ὁ τῆς οἰκουμένης δεσπότης καὶ δημιουργὸς ἐνὸς ἀνθρώπου φάσκειν εἶναι θεός, οὐ συγκλείων μέχρι τοῦ πατριάρχου τὴν οἰκίαν δεσποτεῖαν, ἀλλὰ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν ἐκινῶν, ὁβύτω, φησὶν, αὐτὸν ψευδιστῆν, ὡς πάντων τῶν ἄλλων ἀντάξιον ἐκείνων ἐμὸι νομισθῆναι. Δι' ὃ καὶ πληθυντὶ τὸ σπέρμα σου διὰ Ἀδελφίμ τὸν πατέρα σου. Πολλὰς ὀφείλω τὰς ἀμοιβὰς ἐκείνῳ τῆς εἰς ἐμὲ ὑπακοῆς· δι' ἐκείνον οὖν πληθυντὶ τὸ σπέρμα σου· ὁμοῦ καὶ παρεθάρρυνε τὸν δίκαιον, καὶ διὰ τῆς μνήμης τοῦ πατρὸς εἰς ζῆλον αὐτὸν διηγείρεται τοῦ τὴν ὁμίαν ἐκείνῳ ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι. Εἰτα ἐπειδὴ τοσαῦτα αὐτῷ ἀγαθὰ ὑπέσχετο, Ἀποδόμησεν ἐκεῖ, φησὶ, θυσιαιστῆριον, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ ἐπηξεν ἐκεῖ τὴν σκηρὶν αὐτοῦ. Τί ἐστιν, Ἀποδόμησεν ἐκεῖ θυσιαιστῆριον; Τὰς εὐχαριστίας, φησὶν, ἐκεῖ ἀνήνεγκε τῷ δεσπότη, ὑπὲρ ὧν τοσαύτην περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν ἐπέδειξετο. Καὶ ὤρυεσθαι ἐκεῖ οἱ παῖδες Ἰσαὰκ ὄρυεσθαι. Ἐν ἀδείᾳ λοιπὸν ὁ δίκαιος γίνεται· ὁ γὰρ εἰπὼν, Μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ εὐλογήσω σε, καὶ πληθυντὶ τὸ σπέρμα σου, οὗτος ἀθρόον αὐτῷ καὶ τὴν περιφάνειαν ἐχαρίσατο, καὶ πᾶσιν αὐτὸν περιβλεπτοῖν γίνεσθαι πεποίηκεν. Ὅρα γοῦν τὸν Ἀδελφεὶ ἐκείνον, τὸν ἐλάσαι ἐπιχειρήσαντα καὶ εἰπόντα, Ἀπέλθε ἀπ' ἡμῶν, νῦν πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενον. Ἐπορεύθη γὰρ, φησὶν, Ἀδελφεὶ, καὶ ὁ νυμφαγωγὸς αὐτοῦ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος· καὶ ἔλεον αὐτοῖς Ἰσαὰκ· Ἰνα τί ἤλθετε πρὸς με; ὅμεις δὲ ἐμυσήσατέ με, καὶ ἀπεστείλατε ἀπ' ὧμῶν. Θέα μοι πόση τοῦ δικαίου ἡ πραΰτης. Ὅρῳν τοὺς ἀπελάσαντας καὶ τοσοῦτον περὶ αὐτὸν τὸ μένος ἐπιδειξαμένους, νῦν ἐν τάξει ἱκετῶν πρὸς αὐτὸν παραγινόμενους, οὐκ ἐφρόνησε μέγα κατ' αὐτῶν, οὐδὲ ἐπὶ ῥῆθρῳ τὴν διάνοιαν, ἔναυλον ἔχων τὴν μνήμην τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ῥηθέντων, οὐδὲ τῇ δυνάμει τοῦ δεσπότη τοσοῦτως κατεξινίσταται τοῦ βασιλείως, ἀλλὰ πάλιν τὴν συνήθη ἐπιεικίαν ἐπιδεικνύμενος μετὰ πολλῆς πραΰτητος φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἰνα τί ἤλθετε πρὸς με; ὅμεις δὲ ἐμυσήσατέ με, καὶ ἀπεστείλατε ἀπ' ὧμῶν. Τίνος ἔνεκεν, φησὶ, παραγινέσθαι πρὸς με κατεδέξασθε, τὸν ἐλαθέντα, τὸν μισθόντα; Καὶ εἶπεν· Ἰδόντες ἐώρακαμεν ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ, καὶ εἰπαμεν· Γενέσθω ἀπὸ ἀνὰ μέσον ἡμῶν καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ, καὶ διαθρομέμεθα διαθήκην μετὰ σοῦ, μὴ ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν κακόν, καθότι ἡμεῖς οὐκ ἐδεδελυξάμεθα σε, καὶ ὃν τρόπον ἐχρησάμεθα σοι καλῶς, καὶ [511] ἐξαπεστείλαμεν σε μετ' εἰρήνης, καὶ νῦν εὐλογημέτος σὺ ἀπὸ Κυρίου.

δ. Ὅρα πόση τῆς ἐπιεικείας ἡ ἰσχὺς, καὶ ὅση τῆς ὀρετῆς ἡ δύναμις. Οἱ γὰρ πρώην ἐλάσαντες, νῦν παραγινόμενοι πρὸς τὸν ξένον, πρὸς τὸν ἀπίστιδα, πρὸς τὸν ἀλήτην, οὐ μόνον ἀπολογοῦνται ὑπὲρ τῶν φθὴ γεγεννημένων, καὶ συγγνώμην αἰτοῦσιν ὑπὲρ τῶν ἡμαρτημένων, ἀλλὰ καὶ ἀνακηρύττουσι τὸν δίκαιον, καὶ δεῖκνύουσι τὸν ἐπιτεθέντα αὐτοῖς φόβον, καὶ ὁμολογοῦσι καὶ τὴν οἰκίαν ἀσθένειαν, καὶ τὴν δικαίῳ μεγάλῃ μαρτυροῦσι τὴν δύναμιν. Τί γὰρ ἂν εἴη τοῦτο ἰσχυρότερον τοῦ μεθ' αὐτοῦ τὸν θεὸν ἔχοντος; Ἰδόντες, φησὶν, ὅτι Κύριος μετὰ σοῦ. Πόθεν ὅμιν ἡ τοιαύτη γνώσις; Ναί, φησὶν, αὐτὰ ἡμῖν τὰ πράγματα ἀντὶ διδασκαλίας γέγονεν. Εἰδομεν γὰρ ὅτι ἐλαυνόμενος τῶν ἐλαυνόντων ἰσχυρότερος γέγονας, καὶ ἐπηρεαζόμενος τῶν ἐπηρεαζόντων περιγέγονας, καὶ ἐκ τῆς τῶν πραγμάτων ἀκολουθίας συνειδομεν, ὅτι πολλῆς ἀπολαύσεως τῆς ἀνωθεν βοτῆς. Τοῦτο δὲ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας ἔργον, τὸ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ποιῆσαι καταπληγῆναι τὸν δίκαιον, καὶ γνῶσιν αὐτοῖς ἐνθελῆναι τοιαύτην. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ἐγνωμεν ὅτι

Κύριος μετὰ σοῦ, Γενέσθω ἀπὸ ἀνὰ μέσον ἡμῶν. Ὅρα πῶς ὑπὸ τοῦ συνειδότης ὠθεῖσθαι, καὶ οὐδενὸς ἐτέρου καταναγκάζοντος, οὐδὲ τὰ γεγεννημένα ἐξαγγέλλοντος, αὐτοὶ αὐτοὺς ἐλέγχειν ἐπείγονται. Εἰ γὰρ μὴ ἠδίκησατε, φησὶ, τίνος ἔνεκεν καὶ συνθήκας ἀπαιτεῖτε παρὰ τοῦ δικαίου; Ἀλλὰ τοιοῦτόν ἐστιν ἡ ἀδικία· καθ' ἐκάστην ἡμέραν καταξίανει τὸ συνειδῆναι, καὶ σιγῶντος τοῦ ἠδικημένου, οἱ τὴν ἀδικίαν ἐργασάμενοι τὴν δίκην ἐπρεσθάναι νομίζοντες, ἐφ' ἐκάστης ἡμέρας ἐναγώνιοι γίνονται, καὶ μονονοῦχ' ὑπογράφουσιν αὐτοῖς τὴν ἐκδίκην τῶν ἡμαρτημένων. Ὅ δὴ καὶ οὗτοι μαθόντες, Γενέσθω, φησὶν, ἀπὸ ἀνὰ μέσον ἡμῶν καὶ ἀνὰ μέσον σοῦ. Εἰτα λέγουσιν, ὅποιαν βούλονται γενέσθαι τὴν ἀράν. Καὶ διαθρομέμεθα διαθήκην μετὰ σοῦ, μὴ ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν κακόν, διότι ἡμεῖς οὐκ ἐδεδελυξάμεθα σε. Ὅρα πῶς ἐναντία αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ θυροῦ καὶ τῆς ἀγωνίας φθέγγονται· Μὴ ποιήσῃς μεθ' ἡμῶν κακόν. Τίνος ἔνεκεν οὕτω φοβεῖσθε τὸν δίκαιον, ὁρῶντες καὶ πρὸς τοὺς ἐπιπράξαντας τοσαύτην τὴν ἐπιεικίαν ἐπιδεικνύμενον; Ἀλλ' ὁ ἀδίκαστος δικαστής, τὸ συνειδῶς, αὐτοὺς διηγείρεται, καὶ εἰς ἔννοιαν ἤρχοντο, ὅσην περὶ τὸν δίκαιον τὴν ἀγωνισμένην ἐπέδειξαν, καὶ διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς δειλίας οὐ συνορῶσιν, ὅπως ἐναντία λέγουσι. Μὴ ποιήσῃς, φησὶ, κακόν μεθ' ἡμῶν, καθότι ἡμεῖς σε οὐκ ἐδεδελυξάμεθα. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀπηλάσατε; Ἀλλ' ὁ δίκαιος οὐκ ἀπαιτεῖ εὐθύναν, οὐδὲ ἐλέγχει τὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα. Καὶ ἐν τρέπον, φησὶν, ἐχρησάμεθα σοι καλῶς, καὶ ἐξαπεστείλαμεν σε μετ' εἰρήνης, καὶ νῦν σὺ εὐλογημέτος ἀπὸ Κυρίου. Ὅρῃς ὅτι τὴν ἀνωθεν δίκην ἐδέδεισαν. Ἥδισαν γὰρ ὅτι καὶ αὐτὰς δι' ἐπιεικίαν μὴ ἀνέστην τὰ εἰς αὐτὸν γεγεννημένα, ἀλλὰ ὁ τοσαύτην περὶ αὐτὸν πρόνοιαν ἐπιδεικνύμενος, εὐθύναν αὐτοῖς ἀπαιτῆσαι τῶν εἰς τὸν δίκαιον γεγεννημένων. Διὰ τοῦτο ἐξευμενίζοντες τὸν δίκαιον, καὶ συνθήκας ἀπαιτεῖν ἐπείγονται, ὁμοῦ καὶ ὑπὲρ τῶν φθὴ γεγεννημένων ἀπολογούμενοι, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐξῆς [512] τὴν ἀσφάλειαν αὐτοῖς περιποιούμενοι. Καὶ ἐποίησεν αὐτοῖς, φησὶ, δοχὴν, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον· καὶ ἀναστάντες τῷ πρωί, ὡμοσεν ἑκαστός πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ, καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτοὺς Ἰσαὰκ, καὶ ἀπώρχοντο ἀπ' αὐτοῦ μετὰ σωτηρίας. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν φιλοφροσύνην, πῶς ἀμνηστιακῶς αὐτοῖς διελέχθη, καὶ οὐ μόνον λήθην ἐποίησατο τῶν εἰς αὐτὸν γεγεννημένων, ἀλλὰ καὶ πολλὴν περὶ αὐτοὺς τὴν φιλοξενίαν ἐπιδεικνύεται. Ἐποίησε γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς δοχὴν, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον. Διὰ τῆς ἐσιτάσεως πληροφθορίας αὐτοὺς βούλεται, ὡς οὐδεμίαν μνήμην ποιεῖται τῶν εἰς αὐτὸν ἐργασμένων παρὰ αὐτῶν. Καὶ ἐξαπέστειλεν αὐτούς, φησὶ, καὶ ἀπώρχοντο μετὰ σωτηρίας. Ἡνέκατο διὰ τοῦτο ἡ θεία Γραφή, ὅτι μετὰ πολλοῦ τοῦ φόβου τὸν κίνδυνον προσδοκῶντες παρεγίνοντο, καὶ περὶ τοῦ παντός, ὡς εἰπεῖν, ἀγωνίζοντες τὴν πρὸς τὸν δίκαιον ἀπολογία ἐπνευσαν ποιήσασθαι. Εἶδες πῶς οὐδὲν ἰσχυρότερον ἀρετῆς, οὐδὲ δυνατώτερον; πῶς οὐδὲν ἀσφαλέστερον τοῦ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπολαύοντος; Εἰτα ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, φησὶν, ἀπελάθοντες οἱ παῖδες τοῦ Ἰσαὰκ ὤρυεσθαι ὄρυεσθαι, καὶ εἶπαν, Οὐχ εὐρωμεν ὕδωρ. Καὶ ἐκάλεσεν αὐτοὺς Ὅρκον. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τῷ πόλει, Φρέαρ ὄρκον, ὥς τῆς σήμερον ἡμέρας. Ὅρα καὶ ἐνταῦθα ἐκ τῶν γεγεννημένων τὴν προσηγορίαν αὐτὸν ἐπιτεθέντα τῷ τόπῳ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ τὸ φρέαρ ὄρυξαντες οὐδὲν εὐρον, ἐν ᾧ τοὺς ὄρκους ἐποίησαντο πρὸς ἀλλήλους, Φρέαρ ὄρκον ἐπὶ τῇ ἐνομῇ τῷ τόπῳ, ἵνα ὑπόμνησις ᾖ τῶν γεγεννημένων. Εἶδες πῶς οὕτε τὴν ἀπὸ τοῦ νόμου διδασκαλίαν ἔχων ὁ δίκαιος οὗτος, οὕτε πρὸς ἑτερόν τινα ἰδεῖν ἔχων, ἀλλὰ τῷ πατρὶ κατακολουθῶν, καὶ ἀπὸ τοῦ τῇ

*Abrahæ patris tui, et ostendit quomodo sibi vindicaverit, propriumque fecerit patriarcham, ita ut dignatus sit se vocare Deum Abrahæ, atque Dominus ac conditor orbis, unius hominis Deum se dixerit, non concludens in uno patriarcha dominium suum, sed magnam in illum suam benevolentiam monstrans: ita, inquit, eum mihi feci proprium, ut apud me reputetur tanti, quanti alii omnes: ideo Et multiplicabo semen tuum propter Abraham patrem tuum. Multas, inquit, illi debeo retributiones ob suam in me obedientiam: igitur propter illum Multiplicabo semen tuum: simul et iusto fiduciam indidit, et facia patris mentione, ad æmulandam paternam virtutem provocavit. Postquam autem tanta ei bona promisit, 25. *Edificavit, inquit, ibi altare, et invocavit nomen Domini, et fixit illic tabernaculum suum.* Quid est, *Edificavit illic altare?* Gratiarum actiones, inquit, illic Domino obtulit, qui tantam pro se gesserat sollicitudinem. *Et foderunt illic pueri Isaac puteum.* Denique cum securitare degit justus: nam qui dixerat, *Ego tecum sum, et benedicam te, et multiplicabo semen tuum:* ipse simul eum et illustravit, et omnibus fecit spectabilem. Itaque vide Abimelech illum, qui abigere eum aggressus est, ac dixit, *Abi a nobis, nunc ad eum accedentem.* 26. *Ivit enim, inquit, Abimelech, et præfectus gynæcei et dux exercitus ejus:* 28. *et dixit eis Isaac:* Quare venistis ad me? vos autem odio me habuistis, et expulistis a vobis. Vide, obsecro, quanta sit mansuetudo iusti. Videns eos a quibus fugatus erat, et qui tanto eum odio fuerant prosequuti, nunc veluti supplices ad se venire, non superbit contra eos, non elato fuit animo, memor eorum quæ sibi a Domino dicta fuerant, neque virtute Domini fretus insurrexit contra regem: sed iterum consuetam mansuetudinem præ se ferens, cum magna lenitate verborum dixit eis: *Quare venistis ad me? vos autem odio me habuistis, et a vobis expulstis.* Quare, inquit, consulitis ut vobis veniendum sit ad me expulsum et odio habitum? 28. *Et dixerunt: Videntes vidimus quia Dominus tecum, et diximus: Fiat execratio inter nos et inter te, et disponemus fœdus tecum,* 29. *ut ne feceris nobiscum malum, sicut nos non abominati sumus te, et quomodo tecum bene sumus tui, et dimisimus te cum pace, et nunc benedictus tu a Domino.**

4. Vide quantum mansuetudinis robur, quantaque virtutis potentia. Nam qui pridem abegerant, nunc veniunt ad peregrinum, ad virum civitate carentem, ad erronem: et non solum satisfaciunt, ac excusant se de iis quæ commiserant, et peccatorum veniam petunt, sed et prædicant justum, indicantque sibi incussum metum, ac consentiunt suam infirmitatem, et iusti magnam testantur virtutem. Quid enim robustius eo qui secum habet Deum? *Videntes, inquit, quod Dominus tecum est.* Unde vobis illa scientia? Prefecto, dicunt, res ipsæ nos docuerunt. Vidimus te abactum abigentibus fortorem factum esse, et vexatum eos a quibus vexabare superasse, et ex rerum serie intelleximus te superno frui auxilio. Hoc autem divina dispensationis opus est, quod mens eorum obstupuerit justum, et quod hoc cognoverint. Quoniam igitur,

inquit, Dominus tecum, *Fiat execratio inter nos.* Vide quomodo impellente conscientia semetipsos reprehendere festinant, cum nullus alius cogat, vel facta obijciat. Nam nisi injuriam fecissetis, quare a iusto petitis ut ineatur fœdus? Sed ita se habet injustitia: quotidie conscientia mordet, et silente eo qui offensus est, poenam atque rationem exigi putant qui injustitiam sunt operati: quotidie anguntur, et quasi sibi metipsis præscribunt peccatorum suorum ultionem. Id cum et illi didicissent, *Sit, inquit, execratio inter nos et inter te.* Deinde dicunt qualem execrationem fieri velint. *Et inibimus fœdus tecum, ut ne feceris nobis malum, sicut nos non sumus te abominati.* Vide quomodo pugnantia inter se præ mentis angore et turbatione loquuntur: *Ne feceris nobis malum.* Quare sic timuistis justum, videntes eum tantam præ se ferre mansuetudinem erga eos qui lacescebant? Sed incorruptus iudex, conscientia, eos excitavit, et animadvertenter quantum erga justum ingrati fuerint: propterea præ timore atque formidine non attendunt se diversa et pugnantia loqui. *Ne feceris, inquit, malum nobiscum, sicut nos te non abominati sumus.* Quare igitur abegistis? Verum justus non petit rationem, neque expostulat, neque eorum dicta arguit. *Et quomodo, inquit, bene te tui sumus, et dimisimus te cum pace, et nunc tu benedictus a Domino.* Vides eos supernam vindictam timuisse. Norant enim quod licet ipse propter humanitatem suam non ulcisceretur quæ fecerant, eum certe qui tantam ejus curam agebat, repetiturum esse rationem eorum quæ in justum facta fuerant: eapropter justum placent, et pactum in se cum eo student, simul et pro iis quæ facta erant rationem reddentes, et in futurum securitatem sibi conciliantes. 30. *Et fecit eis, inquit, convivium, et comederunt et biberunt:* 31. *et cum surrexissent mane, juravit unusquisque proximo suo, et dimisit eos Isaac, et discesserunt ab eo cum salute.* Vide iusti benignitatem, quomodo cum eis absque vindicandi cupiditate loquitur: et non solum obliviscit eorum quæ in se facta, sed magna hospitalitate illos excipit. *Fecit enim eis convivium, et comederunt et biberunt.* Convivio satis certa dat argumenta, se non fore memorem eorum quæ in se commiserant. *Et dimisit eos, inquit, et abierunt cum salute.* Significavit per hoc divina Scriptura, eos magno cum timore advenisse, periculum expectantes, et de rerum summa, ut ita dicam, anxios, ut excusarent se, ad justum contendisse. Vidisti quomodo nihil validius virtute? nihil potentius supernis auxiliis freto? Postea dicit: 32. *In die illo abierunt pueri Isaac, et foderunt puteum, et dixerunt: Non invenimus aquam.* 33. *Et vocavit eum, Juramentum. Et idcirco vocavit nomen civitati, Puteus juramenti, usque in hodiernum diem.* Vide et hic, ex iis quæ facta sunt, loco nomen impositum. Nam quia effosso puteo nihil invenerunt in die illo quo juramenta inter se fecerunt, Puteum juramenti vocavit nomen loci, ut factorum duraret memoria. Vidisti quomodo justus ille, qui neque a lege eruditus fuit, neque ad aliquem virtute præditum respicere potuit, sed patris vestigia sequi-

tus, et ductus a conscientia magistra humane naturae insita, tantam exhibuit philosophiam? Quae enim ab eo facta sunt, non solum mansuetudinem indicabant iusti, sed et praecepta Christi suis illum operibus implere ostendebant. Nam id quod Christus discipulis suis praecipiens et admonens dicebat, ne solos diligentes diligere, sed et erga inimicos caritatem exhiberent (Matth. 5. 44): hoc ille nunc multo antea implebat, et tanta hospitalitate tractabat eos qui magno ipsam odio prosequuti fuerant: omnemque vindictae cupiditatem animo suo excludebat.

5. *Moralis epilogus.* — Qua igitur nos venia digni erimus, qui post gratiam, post tantam doctrinam et Salvatoris praecepta, neque ad huius iusti mensuram pervenire valemus? Et quid dico, ad ejus mensuram? Neque prope adstare possumus. Tanta enim nunc malitiae abundantia obdedit omnia, ut et diligentes diligere res admodum rara sit. Unde igitur nobis salutis spes, si publicanis deteriores fuerimus? sicut dicit Christus. Si diligitis diligentes vos, quid amplius facitis? nonne et publicani hoc faciunt (Ibid. v. 46)? Et Christus quidem volens nos ad summum virtutis venire fastidium, illis superiores vult esse: nos autem inferiores esse studemus. Et quid dico, publicanis? Deteriores et latronibus, et sepulcrorum directoribus, et homicidis. Etenim hi omnes diligunt eos qui erga se bene affecti sunt, et saepenumero etiam pro dilectis periclitantur. Quid igitur fuerit nobis miserabilis, qui tantam a Domino misericordiam habemus, et innumera mala facientibus deteriores invenimur? Obsecro igitur, cogitemus et supplicii magnitudinem, et confusionis quae alibi futura est gravitatem, ac vel saltem nunc nostram agnoscamus generositatem, et obtemperemus doctrinae Christi, ac non solum nos diligentes sincere diligamus, omni odio et invidia ab animabus nostris eliminatis: sed et eos qui hostiliter nos persequuntur, diligere studeamus: neque enim aliter salutem consequi nos possibile erit, nisi hac incedamus via: et magis quam eos qui nos diligunt, illos diligere studeamus, utpote qui nobis innumerosum bonorum sint auctores. Sic enim et peccatorum nostrorum remissionem invenire, et humiliata mente et contrita anima Deum precari poterimus. Quia cum anima ab omni odio libera mente tranquilla est, Dominum sedulo invocat, multumque sibi superne auxilium conciliat: quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria cum Patre et sancto Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA LII.

Erat autem Esau annorum quadraginta, et duxit Judith filiam Beel (a) Chetiei, et Basemath filiam Elom Esai, et exasperabant Isaac et Rebecca (Gen. 26. 34. 35).

1. Age et hodie si placet aggrediamur ea quae heri

(a) Hebraicus textus *Beel*. Vulgata recte *Beer*. Voce autem Latina *Beel*, accurate interpretatur versio Graeca *Bea*. Porro haec versio Graeca maxime omnium ad Hebraicam lectionem accedit. Nam quod *Bea* legatur pro *Beer*, aut *Beer*, id haud dubie ortum ex transmutatione litterarum Hebrai-

dicta sequuntur, et singula, quantum nobis conceditur, aperiamus, ut domum cum utilitate aliqua redire possimus. Videamus igitur, quae primùm lecta sunt. 34. *Erat autem Esau, inquit, annorum quadraginta, et accepit Judith filiam Beel Chetiei, et Basemath filiam Elom Esai: 35. et exasperabant Isaac et Rebecca.* Vide quanta ex paucis his verbis addisci possunt. Quare enim nobis numerum annorum Esau signavit? Non absque causa, sed ut senectutem discamus Isaac, eoque jam profectum fuisse aetate. Nam si memores fuerimus eorum quae antea dicta sunt, et eum, quando accepit Rebecca, quadraginta annorum fuisse, quando autem nati sunt ei filii, annorum sexaginta: sciemus eum nunc centenarium esse, et in profundissima senectute. Quoniam enim posthac narraturus est, quomodo praesens senio hebetatos oculos habuerit, ideo numerum annorum Esau assignat, ut inde tempus Isaac certo scire possimus. Propterea dicit, *Erat autem Esau annorum quadraginta.* Deinde ut sciamus filii ejus temeritatem, qui uxores ducebat a gentibus, a quibus non oportebat, declaravit nobis, unam fuisse ex genere Chetieorum, aliam autem ex genere Evarum: quamvis nihil tale eum agere oportebat, qui didicisset quantam diligentia patriarcha adhibuit, et, praecipiens uxori suo, ut de cognatione sua filio Isaac adduceretur: quia etiam mater ipsorum Rebecca ex Charran venerat. Veram ut statim ab initio suos inordinatos mores indicaret, inconsultis parentibus illas duxit. Et ut sciamus quam male morate mulieres fuerint, dicit Scriptura: *Et erant exasperantes Isaac et Rebecca.* Et quid est hac malitia pejus, quando illae quae omnem honorem impendere debebant, non solum hoc non agebant, sed et ad contentionem paratae erant? Haec autem omnia non absque causa historia nobis significat: sed ut postea, cum videris Rebecca Jacob majore benevolentia prosequi, discas eam non injuria rem eam fecisse. Jam autem ne seriem contextus praeviamus, scripta ipsa sequamur. 1. *Factum est autem postquam sensit Isaac, et hebetati sunt oculi ejus ad videndum (Cap. 27):* jam enim, inquit, praesens senio videre non poterat: et vocavit Esau filium suum natu majorem, et dixit ei: 2. *Fili mi, ecce sensi, et nescio diem mortis meae.* 3. *Nunc igitur sume arma tua, pharetram et arcum, et egredere in campum, et venare mihi venationem.* 4. *et fac mihi edulia, sicut ego amo, et affer mihi, ut comedam, et benedicat te anima mea, priusquam ego moriar.* Hic obsecro, dilecte, animadvertite immensam Dei sapientiam, et quomodo pater quidem genuinam praesens ferens dilectionem, haec imperavit Esau: sapiens autem et omnipotens Dominus per Rebecca praedictionem suam impleri curat, docens nos, quantum valeant virtus et morum suavitas. Ille enim et ob primogenituram, et ob patris erga se affectionem primatum se habere putans, simul destitutus omnibus inventus est, quia quae in se erant, afferre noluit: hic autem, quia domestica erat virtute praeditus, et gratiarum, quae frequenter accidit in Bibliis, ut in Prolegomenis ad Hexapla ostendimus.

φύσει τῇ ἀνθρωπίνῃ ἔχγειμένου τῷ συνεῖδῳ διδασκαλίου ὀδῶν, τοσαύτην φιλοσοφίαν ἐπεδείκνυτο; Τὰ γὰρ γεγενημένα οὐ μόνον τὴν ἐπισείκειαν ἐδείκνυτο τοῦ δικαίου τούτου· ἀλλὰ καὶ τὰ τοῦ Χριστοῦ παραγγέλματα δι' αὐτῶν τῶν ἔργων αὐτὸν πληροῦν ἀπέφηνε. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς ἔλεγε διατεταγμένως τοῖς μαθηταῖς καὶ παραινῶν, οὐ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾷν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθρούς τὴν ἀγάπην ἐπιδείκνυσθαι, τοῦτο οὕτως ἀνωθεν ἐπλήρου, καὶ πρὸς τοὺς τοσοῦτον μίσος περὶ αὐτὸν ἐσχευότας τοσαύτην ἐπεδείκνυτο τὴν φιλοξενίαν, καὶ τὸ τῆς μνησικαχίας πάθος ἐξῆρξε τῆς αὐτοῦ ψυχῆς.

ε'. Τίνος οὖν ἀνεφήμεν ἡμεῖς συγγνώμης ἄξιοι, ἡμεῖς οἱ μετὰ τὴν χάριν, καὶ τὴν τοσαύτην διδασκαλίαν, καὶ τὰ τοῦ Σωτῆρος παραγγέλματα, οὐδὲ τὸ αὐτὸ μέτρον τῷ δικαίῳ τούτῳ φέσαι δυνάμενοι; Καὶ τί λέγω τὸ αὐτὸ μέτρον; Ἀλλὰ μὴδὲ ἔγγυς στήναι ἰσχύοντες. Τοσαύτη γὰρ νῦν ἐπεκρίλασε τῆς κακίας ἡ ὑπερβολή, ὥς σπάνιον εἶναι καὶ τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπᾷν. Πόθεν οὖν ἡμῖν ἔσται σωτηρίας ἔλπις, εἰ μέλλομεν καὶ τῶν τελωνῶν χεῖρους γίνεσθαι; καθὼς φησὶν ὁ Χριστὸς λέγων, *Ἐνθ' ἀπαῖτες τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τί περισσὸν ποιεῖτε; οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσι;* Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς βουλόμενος ἡμᾶς εἰς τὴν ἀκραν κορυφὴν τῆς ἀρετῆς ἀνελθεῖν, ἐκείνων ἀνωτέρους εἶναι βούλεται· ἡμεῖς δὲ χάκειναι ἐλάττους εἶναι σπεύδομεν. [513] Καὶ εἰ λέγω τελωνῶν; χεῖρους καὶ τῶν ληστῶν, καὶ τῶν τυρβωρῶν, καὶ τῶν ἀνδροφόνων. Καὶ γὰρ τοῦτον ἔκαστος τὸν πρὸς αὐτὸν ἀγαπητικῶς διακείμενον ἀγαπᾷ, καὶ πολλάκις καὶ κινδυνεύειν ὑπὲρ τοῦ ἀγαπητοῦ καταδύσκειται. Τί οὖν ἂν εἴη ἡμῶν ἐλπιεστότερον, ὅταν οἱ τοσαύτης ἀξιοθέντες παρὰ τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας τῶν μυρία ἐργασμένων κακῶν εὐρισκόμεθα χεῖρους; Ἐννοοῦντες τοῖνον, παρακαλῶν, καὶ τῆς τιμωρίας τῆς ἐκείνῃ γινόμενης τὸ μέγεθος, καὶ τῆς αἰσχύνῃς τῆς ἐνταῦθα τὴν ὑπερβολὴν, ὅψα ἔχοντες τὴν οἰκίαν ἐπιγυρόμεν εὐγένειαν, καὶ πειθόμεθα τῇ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, καὶ μὴ μόνον τοὺς ἀγαπῶντας ἀγαπῶμεν γνησίως, πᾶσαν βασιλείαν καὶ φθόρον ἐξορίζοντες τῆς αὐτοῦ ψυχῆς, ἀλλὰ καὶ ἄβυσσους τινες ὡς πρὸς ἡμᾶς διακείμενοι, καὶ τοὺς ἀγαπᾷν σπουδάζομεν· καὶ γὰρ οὐδὲ ἐτέρως σωθῆναι δυνατόν ἡμᾶς, μὴ ταύτην ἔλθοντα τὴν ὁδόν· καὶ μᾶλλον τῶν ἀγαπῶντων ἡμᾶς τούτους ἀγαπᾷν σπουδάζομεν, ἅτε δὴ μυρίων ἡμῶν τῶν ἀγαθῶν προξένους γινόμενους. Οὕτω γὰρ καὶ τῶν ἡμαρτημένων ἡμῖν τὴν συγχώρησιν εὐρασθαι διανοηόμεθα, καὶ μετὰ κατεσταλμένης διανοίας καὶ συνεπιτεταμένης ψυχῆς τὰς πρὸς τὸν Θεὸν ἐκείνας ποιεῖσθαι. Ὅταν γὰρ ψυχὴ ἐκτὸς γένηται πάσης ἀπεχθείας, καὶ τὸν λογισμὸν ἐν γαλήνῃ ἰδρυμένον ἔχη, μετὰ πολλῆς τῆς νήψεως τὸν Δεσπότην καλοῦσα, πολλὴν ἐπισπᾶται τὴν ἀνωθεν βοήθην· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀξιωθῆναι, χάριτι καὶ φιλοανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰῶνων. Ἀμήν.

OMIΛΙΑ ΝΓ'.

Ἦν δὲ Ἡσαὺ ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ ἔλαβε τὴν Ἰουδὴ θυγατέρα Βεθλὸ τοῦ Χετταίου, καὶ τὴν Βασεμῶ θυγατέρα Ἐλῶμι τοῦ Ἐδαίου, καὶ ἦσαν ἐρρίζουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ.

α'. Φέρε καὶ σήμερον, εἰ δοκεῖ, τὰ ἔξῃς τῶν χρόνῶν ἐρημένον ἐπιλόθοντες, κατὰ τὸ ἡμῖν ἐγγυρόν ἀναπτύξομεν ἕκαστον τῶν γεγραμμένων, ἵνα τὴν ἐντεῦθεν

ὠφέλειαν καρποσάμενοι, οὕτως οἴκαδε ἀναχωρήσωμεν. Ἰδομεν τοῖνον τὴν ἀρχὴν τῶν ἀνεγνωσμένων, *Ἦν δὲ Ἡσαὺ, φησὶν, ἐτῶν τεσσαράκοντα, καὶ ἔλαβε τὴν Ἰουδὴ θυγατέρα Βεθλὸ τοῦ Χετταίου, καὶ τὴν Βασεμῶ θυγατέρα Ἐλῶμι τοῦ Ἐδαίου, καὶ ἦσαν ἐρρίζουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ.* Ὅρα πόσα ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ῥημάτων ἔστι καταμαθεῖν. Τίνος γὰρ ἐνεκεν ἡμῖν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν τοῦ Ἡσαὺ ἐσήμανεν; Οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἐντεῦθεν καταμάθωμεν τοῦ Ἰσαὰκ τὸ γῆρας, καὶ ὅτι λοιπὸν προβέβηκώς ἦν. Ἐὰν γὰρ μνημονεύσωμεν τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων, καὶ ὅτι, ἡνίκα μὲν ἔλαβε τὴν Ῥεβέκκαν, καὶ αὐτὸς τεσσαράκοντα ἐτῶν ἐτύγγαγεν, ὅτε δὲ ἐτέχθησαν οἱ παῖδες, ἐξήκοντα ἐτῶν ἦν, ἐισάμεθα ὅτι νῦν ἑκατοστοῦ λοιπὸν ἔτους ἐπιβὰς ἐν βαρυτάτῃ γῆρᾳ ἐτύγγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει μετὰ ταῦτα διηγεῖσθαι ἡμῖν, [514] ὡς ὑπὸ τοῦ γῆρως ἀμβλυτέρως ἔσχε τὰς ὁψεις, διὰ τοῦτο τῶν ἐτῶν τοῦ Ἡσαὺ τὸν ἀριθμὸν ἐσήμανεν, ἵνα ἐντεῦθεν εἰδέναι ἔχωμεν ἀκριβῶς τοῦ Ἰσαὰκ τὸν χρόνον. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν, *Ἦν δὲ Ἡσαὺ ἐτῶν τεσσαράκοντα.* Εἴτα ἵνα μάθωμεν τοῦ πατρὸς τὴν προμείναν, καὶ ὅτι παρὰ τὸν ἐόντων, οὐκ ἐχρῆν. τὰς γαμετὰς ἡγάγετο, ἐδήλωσεν ἡμῖν, ὅτι ἡ μὲν ἐκ τοῦ γένους τῶν Χετταίων ἦν, ἡ δὲ ἐκ τῶν Ἐδαίων· καίτοι γε ἐχρῆν αὐτὴν μαθόντα, ὅσον σπουδὴν ὁ πατριάρχης ἐποιήσατο διατεταγμένως τῷ παιδί τῷ αὐτοῦ, ὥστε ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ γαμετὴν τῷ Ἰσαὰκ ἐνέγκαι, καὶ ὅτι ἡ μήτηρ αὐτῶν ἡ Ῥεβέκκα ἐκ τῆς Καρρὴν ὠρμητο, μὴδὲν τοιοῦτον βουλεύσασθαι. Ἀλλ' ἵνα ἐκ προοιμίων δείξῃ τὸν οἰκίαν τρόπον τὸ ἀτακτον, προλαβὼν ἐκείνας ἡγάγετο. Καὶ ἵνα μάθωμεν τῶν γυναικῶν τὸ δύστροπον, φησὶν ἡ Γραφή, *Καὶ ἦσαν ἐρρίζουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεβέκκᾳ.* Καὶ τί ἂν εἴη ταύτης τῆς μοχθηρίας χαλεπώτερον, ὅταν αἱ πᾶσαν τιμὴν ἀπονέμειν ὀφείλουσαι, μὴ μόνον τοῦτο μὴ ποῖσιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς φιλονεκίαν παρασκευάζονται; Ταῦτα δὲ πάντα οὐχ ἀπλῶς ἡμῖν ἡ ἱστορία σημαίνει, ἀλλ' ἵνα μετὰ ταῦτα, ἐπειδὴν ὤσῃς τὴν Ῥεβέκκαν πρὸς τὸν Ἰακώβ πολλὴν τὴν εὐνοίαν ἐπεδεικνυμένην, μάθῃς ὡς οὐκ ἀπεικὸς πρῶτα διεπράττετο. Τέως δὲ ἵνα μὴ τὴν ἀκολοῦσάν προφθάσωμεν, αὐτοῖς ἐπὶ ὠφέλεια τοῖς γεγραμμένοις. Ἐγένετο δὲ μετὰ τὸ γηρᾶσαι τὸν Ἰσαὰκ, καὶ ἡμεῖς ἐννοήσωμεν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ τοῦ ὀφθαλμοῦ· οὐκ ἔτι γὰρ, φησὶν, ὑπὸ τοῦ γῆρως ὀφθαλμοὶ ἥδυναντο· *Καὶ ἐκάλειεν Ἡσαὺ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν κρεσσύτερον, καὶ εἶπεν αὐτῷ·* Υἱέ μου, ἰδοὺ ἐγὼ γεγήρηκα, καὶ οὐ γινώσκω τὴν ἡμέραν τῆς τελευτῆς μου. Νῦν οὖν ἄλβε τὸ σκεῦός σου, τὴν τε φάρετραν καὶ τὸ τόξον, καὶ δέσλεις εἰς τὸ πεδίον, καὶ θήρυσόν μοι θήραν, καὶ ποιήσόν μοι ἐδόσματα, ὡς φιλοῦ ἐγὼ, καὶ ἐσθῆκέ μοι, ἵνα φάγω, ὅπως εὐλόγησέ σε ἡ ψυχὴ μου, πρὶν ἢ ἀποθανεῖν με. Ἐνταῦθα μὲν οὐκ οἶπει, ἀγαπητέ, τὴν ἀφαιρῶν τοῦ Θεοῦ σοφίαν, καὶ ὅπως ὁ μὲν πᾶτερ τὴν φυσικὴν φιλοστοργίαν ἐπεδεικνύμενος ταῦτα διετάξατο τῷ Ἡσαὺ· ὁ δὲ σοφὸς καὶ εὐμήχανος Δεσπότης διὰ τῆς Ῥεβέκκας τὴν οἰκίαν πρόρρησιν εἰς ἔργον ἐξενεχθῆναι παρασκευάζει, διδάσκων ἡμᾶς ὅση τῆς ἀρετῆς ἡ ἰσχὺς καὶ τῆς τῶν τρόπων ἐπικεικίας. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος μὲν καὶ ἀπὸ τῶν πρωτοκόλων, καὶ ἀπὸ τῆς τοῦ πατρὸς περὶ αὐτὸν διαθήσεως τὰ πρωτεία ἔχειν νομίζων, ἀθρόον ἀπάντων ἔρρημος ἡρόσκετο, ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσενεγκεῖν οὐκ ἔβουληθῆν· οὗτος δὲ, ἐπειδὴ οἴκωθεν ἦν ἐνάρετος, καὶ τὴν ἀνωθεν εἶχε βοήθην συμμαχοῦσαν αὐτῷ, καὶ ἀκοντος τοῦ πατρὸς

την παρ' αὐτοῦ εὐλογίαν ἐπισπάται. Οὐδὲν γὰρ ἰσχυρότερον τοῦ παρὰ τῆς δεξιᾶς ἐκείνης βοηθούμενου. Ὅρα γοῦν ἀκριβῶς ἅπαντα, ἵνα μάθῃς τῆς οἰκονομίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ πῶς ὁ μὲν τῆς ἐκείθεν ἀπολαύων βοήθει, πολλῆς ἐν ἅπασιν ἀξιοῦται τῆς συνέργειας, ὥστε τὴν τοῦ πατρὸς εὐλογίαν εἰς αὐτὸν μετενεχθῆναι· ὁ δὲ πάντων διαμαρτάνει, προδεδωμένος οἰκοθεν διὰ τὴν τῶν τρόπων μοχθηρίαν. *Ῥεβέκκα* δὲ, φησὶν, ἤκουσε λαλοῦντος *Ἰσαὰκ* πρὸς *Ἡσαὺ* τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Ἐπορεύθη δὲ *Ἡσαὺ* εἰς τὸ πεδῖον θηρῶσαι θήραν τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ *Ῥεβέκκα* πρὸς τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν ἑλάσσω. Διὰ τί προσέθηκε, τὸν ἑλάσσω; Ἐπειδὴ ἀνωτέρως εἶπεν, ὅτι [515] Ἐκέλευσεν *Ἰσαὰκ* τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν πρεσβύτερον, ἵνα μάθωμεν τίνι νῦν διαλέγεται ἡ *Ῥεβέκκα*, φησὶ. Πρὸς τὸν ἑλάσσω, τοῦτ' ἐστὶ, τὸν *Ἰακώβ*. Ἰδεῖ γὰρ ἤκουσα τοῦ πατρὸς σου λαλοῦντος πρὸς *Ἡσαὺ* τὸν ἀδελφόν σου, καὶ λέγοντος· Ἐνεγκέ μοι θήραν, καὶ ποιήσόν μοι ἐδέσματα, ἵνα φαγῶν εὐλογήσω σε ἐναντίον Κυρίου, πρὸ τοῦ ἀποθαρῆναι με. Ταῦτα μὲν ἤκουσα τοῦ πατρὸς σου πρὸς τὸν ἀδελφόν σου τὸν *Ἡσαὺ* διαλεγόμενου. Νῦν οὖν, υἱέ, ἀκούε μου καθά σοι ἐγὼ ἐντέλλομαι, καὶ πορευθεὶς εἰς τὰ πρόβατα, λάβε μοι ἐκείθεν δύο ἐρίφους ἀπαιλοὺς καὶ καλοὺς, καὶ ποιήσω αὐτοὺς ἐδέσματα τῷ πατρὶ σου, ὡς φιλεῖ, καὶ εἰσίοις τῷ πατρὶ σου, καὶ σφάγεται, ὥπως εὐλόγησῃ σε ὁ πατήρ σου πρὸ τοῦ ἀποθαρῆναι αὐτόν.

β'. Ὅρα μητρὸς φιλοστοργίαν, μᾶλλον δὲ Θεοῦ οἰκονομίαν. Αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ καὶ ταύτην πρὸς τὴν συμβουλήν διεγείρων, καὶ τὸ πᾶν κατορθωθῆναι ποιῶν. Ἐδὲς τῆς μητρὸς τὴν ἀρίστην συμβουλήν; Ὅρα καὶ τοῦ *Ἰακώβ* τὸ περιεσκεμμένον, καὶ ὅπως διὰ τῆς ἀποκρίσεως τῶν οικείων τρόπων δείκνυσιν τὴν ἐπιλείαν. Εἶπε γὰρ, φησὶ, πρὸς τὴν μητέρα αὐτοῦ· Ἔστιν ὁ ἀδελφός μου *Ἡσαὺ* ἀνὴρ δασὺς, ἐγὼ δὲ ἀνὴρ λεῖος· μήποτε ψήλασθήσῃ με ὁ πατήρ, καὶ ἔσομαι ἐναντίον αὐτοῦ ὡς καταστροφῶν, καὶ ἐπάξω ἑμαυτὴν κατάραν, καὶ οὐκ εὐλογίαν. Πολλὴ τοῦ παιδὸς ἡ εὐγνωμοσύνη, καὶ ἡ πρὸς τὸν πατέρα αἰδώς. Δέδοικα, φησὶ, μὴ εἰς τὸ ἐναντίον μοι τὰ τῆς σπουδῆς ἐπέλθῃ, μὴ δόξω ἐναντιοῦσθαι τῇ τοῦ πατρὸς γνώμῃ, καὶ ἀντὶ τῆς εὐλογίας κατάραν ἐπισπάσσωμαι. Τί οὖν ἡ *Ῥεβέκκα*, ἡ θαυμασία καὶ φιλόστοργος; Ἐπειδὴ οὐκ ἐξ οικείας γνώμης μόνον τοῦτο διεπράττετο, ἀλλὰ καὶ τῇ ἀνωθεν ὑπηρετεῖτο προρρήσει, πᾶσαν σπουδὴν ποιεῖται τὸν φόβον ἐξελεῖν τοῦ παιδὸς, καὶ θάρσος ἐνθελῖναι, ὥστε τὴν συμβουλήν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν· καὶ οὐχ ὑπισχέται αὐτῷ ὅτι δυνήσεται παρακρούσασθαι τὸν πατέρα καὶ λαθεῖν· ἀλλὰ τί; Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάραν σου, τέκνον· μόνον ὑπάκουσον τῆς φωνῆς μου, καὶ πορευθεὶς ἐνεγκέ μοι. Κἂν γένηται τοιοῦτόν τι, φησὶν, οὐδὲν αὐτὸς παραβλαβήσῃ. Μὴ τοῖνον δέσης, ἀλλὰ θαρρῶν *Ἰακώβ* οὐδὲν μου τῆς φωνῆς, καὶ ποιῇ τὰ παρ' ἐμοῦ σοι συμβουλευθέντα. Τοῦτο ἀληθῶς φιλοστοργία μητρὸς, τὸ ὑπὲρ τοῦ παιδὸς ἐτοίμως ἅπαντα καταδέχεσθαι. Ταῦτα εἰπούσα ἰσχυρεῖ ἐξελεῖν τοῦ παιδὸς τὸν φόβον. Καὶ πορευθεὶς ἔλαβε καὶ ἤνεγκε τῇ μητρὶ αὐτοῦ· καὶ ἐποίησεν ἐδέσματα καθὰ ἐφίλει ὁ πατήρ αὐτοῦ. Καὶ λαβοῦσα, φησὶν, ἡ *Ῥεβέκκα* τὴν στολὴν τοῦ υἱοῦ αὐτῆς τοῦ πρεσβυτέρου τὴν καλὴν, ἡ ἦν παρ' αὐτῇ ἐν τῷ οἴκῳ, ἐνέδυσεν *Ἰακώβ* τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν νεώτερον, καὶ τὰ δέσματα τῶν ἐρίφων περιέθηκε περὶ τοὺς ὤμους αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὰ γυμνά τοῦ τραχήλου αὐτοῦ, καὶ ἔδωκε τὰ ἐδέσματα καὶ τοὺς ἄρτους, ὅς ἐποίησεν, εἰς τὰς χεῖρας *Ἰακώβ* τοῦ υἱοῦ αὐτῆς, καὶ εἰσήνεγκε τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Θέα μοι ἐνταῦθα τῆς *Ῥεβέκκας* μετὰ τῆς φιλοστοργίας καὶ τὴν πολλὴν σοφίαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν ἀνωτέρω, ὅτι ὁ μὲν ἦν δασὺς, ὁ δὲ λεῖος, τὴν στολὴν, φησὶν, ἐνέδυσεν αὐτόν τοῦ *Ἡσαὺ*, καὶ τὰ δέσματα περιέθηκεν αὐτῷ, [516] καὶ πανταχόθεν σχηματίσασα αὐτόν, ὡς τὴν ἀπάτην εἰς ἔργον ἔλθειν, δοῦσα τὰ ἐδέσματα καὶ τοὺς ἄρτους εἰς τὰς χεῖρας, παρεσκεύασε προσαγαγεῖν τῷ πατρὶ. Σκόπει μοι πάλιν ἐνταῦθα, πῶς τῆς ἀνωθεν χάριτος ἦν τὸ πᾶν. Ὅταν γὰρ ἡμεῖς τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσενέγκωμεν, δαφνίως ἀπολαύσομεν καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συνεργίας. Ἰνα γὰρ μὴ ῥαθυμώμεν, μηδὲ ἀναπεπτωκότες ὦμεν, βούλεται καὶ ἡμεῖς τι συνεισφέρειν, ἢ οὐτὼ καὶ τὰ παρ' ἐαυτοῦ ἐπιδείξεται· καὶ οὕτε τὸ πᾶν τῆς ἀνωθεν γίνεται βοηθείας, ἀλλὰ δεῖ καὶ ἡμεῖς τι συνεισενεγκεῖν· οὕτε παρ' ἡμῶν πάλιν ἀπαιτεῖ τὸ πᾶν, εἰδὼς τῆς ἡμετέρας ἀσθενείας τὴν ὑπερβολὴν, ἀλλὰ τὴν οικίαν φιλανθρωπίαν μιμούμενος, καὶ βουλόμενος ἀφορμὴν τινα λαβεῖν, ὥστε τὴν οικίαν φιλοτιμίαν ἐπιδείξασθαι, ἀναμένει τὰ παρ' ἡμῶν εἰσενεχθῆναι· ὅπερ καὶ νῦν γέγνηται. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ *Ἰακώβ* καὶ ἡ *Ῥεβέκκα*, ἅπερ ἐχρὴν ἀπ' ἐαυτῶν γενέσθαι, πεποιθήκασιν, καὶ ὁ μὲν ὑπήκουσε τῆς συμβουλῆς τῆς μητρὸς, ἡ δὲ τὰ παρ' ἐαυτῆς πάντα ἐπλήρωσε, τότε λοιπὸν καὶ ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης τὸ πάντων δυσχερέστερον τοῦτο ματ' εὐκολίας ἀνυσθῆναι πεποίηκε, τὸ μὴ γενέσθαι κατὰ δόλον τῆς ἀπάτης τὸ δρᾶμα τῷ *Ἰσαὰκ*. Ἐπειδὴ γὰρ προσήνεγκε τὰ ἐδέσματα τῷ πατρὶ, Εἶπε· Τίς εἰ σὺ, τέκνον; Καὶ εἶπεν *Ἰακώβ* τῷ πατρὶ αὐτοῦ· Ἐγὼ εἰμι *Ἡσαὺ* ὁ υἱός σου ὁ πρωτότοκος· πεποιθήκα σοι, καθὰ ἐλάληκάς μοι. Ἀναστὰς ἀθήσου, καὶ σφάγε ἐκ τῆς θήρας μου, ὥπως εὐλόγησῃ με ἡ ψυχὴ σου. Ἐνὼς μοι μετ' ὅσης ἀγωνίας ταῦτα ἐφθέγγετο ὁ *Ἰακώβ*. Ὁ γὰρ ἐν προσιμίοις εἶπὸν τῇ μητρὶ, Φοβοῦμαι μὴ ἐπάξω κατάραν κατάραν, καὶ οὐκ εὐλογίαν, νῦν ἐν ὁσῷ φόβῳ καθεστῆκε τοσοῦτον δρᾶμα ὑποκρινόμενος; Ἀλλ' ἐπειδὴ θεὸς ἦν ὁ συνεργῶν τοῖς γινόμενοις, ἅπαντα εἰς ἔργον ἔβηκε. Τί οὖν, ἀν εἰποι τις, καὶ τῷ ψεύδει τῷ τοιοῦτῳ θεὸς συνήργησε; Μὴ ἀπλῶς ἐξέταξε τὸ γινόμενον, ἀγαπήκε, ἀλλὰ τὸν σκοπὸν καταμάνθανε, καὶ ὅτι οὐ βιωτικῆς ἐνεκὸν τινος πλεονεξίας τοῦτο ἐγένετο, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς τὴν εὐλογίαν ἐπισπάσασθαι ἐσπουδαζεν· ἄλλως δὲ εἰ μέλλους ἀπλῶς τὰ γινόμενα ἐξετάζειν, καὶ μὴ τὸν σκοπὸν πανταχοῦ ἐπιζητεῖν, ὅρα ὅσοι τὸν πατριάρχην παιδοκτόνον ὀνομάζειν, καὶ τὸν θινεὺς ἀνδροφόνον. Ἀλλ' οὕτε ἐκεῖνος παιδοκτόνος, ἀλλὰ καὶ λίαν φιλόστοργος, εἰ καὶ τις ἄλλος· οὕτε οὗτος ἀνδροφόνος, ἀλλὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἀγὰν ζηλωτῆς. Ἐκάτερος γὰρ αὐτῶν τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ διεπράττετο. Διὸ περ ὁ μὲν διὰ τὴν ὑπακοὴν πολλῆς ἀξιοῦται τῆς ἀνωθεν ἀμοιβῆς· ὁ δὲ διὰ τὸν ζῆλον ἀνακηρύσσεται. Ἔστι γὰρ, φησὶ, θινεὺς, καὶ ἐξελίσσεται. Εἰ τοῖνον φόνος εὐδοκίμησε καὶ παιδοκτονία ἐν ἐκείνῳ, ἐπειδὴ κατὰ Θεοῦ γνώμην ἐγένετο, καὶ οὐ τοῖς γεγονόσι προσέχονεν, ἀλλὰ τῷ σκοπῷ τῶν γινόμενων, καὶ τῇ τὸν πεποιθηκότων γνώμῃ, πολλῷ μᾶλλον καὶ ἐνταῦθα τοῦτο λογίζεσθαι χρῆ.

γ'. Μὴ τοῖνον τοῦτο σκόπει, ὅτι ψεύδης ἦν τὰ λεγόμενα παρὰ τοῦ *Ἰακώβ*, ἀλλ' ἐκεῖνο ἐννοεῖ, ὅτι βουλούμενος

* Quineque mss. ὑπήκουσε τῇ συμβουλῇ.

* Morel et Savil. ὥρα. Coisl. ὅρα σοι καὶ τ. α.

* Coisl. ἀλλὰ καὶ ζηλωτῆς.

* Sic Coisl., melius quam editi, qui habent ἐπείδοι. En
b Quineque mss. et Bibl. περιέθηκεν ἐπὶ τοὺς.

tiam supernam habuit subsidiariam, etiam invito patre illius benedictionem acribit. Nihil enim validius eo qui dextra illa adjuvatur. Vide igitur diligenter omnia, ut discas dispensationis excellentiam; et quomodo hic quidem illa gratia fretus, magnum in omnibus auxilium et cooperationem adipiscitur, ita ut patris in eum transferatur benedictio: ille autem omnia amittit, perdens semetipsum propter morum iniquitatem. 5. *Rebecca autem, inquit, audit loquentem Isaac cum Esau filio suo. Ivit autem Esau in campum, ut venaretur pradam patri suo.* 6. *Dixit autem Rebecca ad filium suum juniorem. Quare adiecit, Juniorem?* Quia superius dixerat, *Vocavit Isaac filium suum natum maiorem, ut discamus cui nunc loquatur Rebecca, inquit, Ad juniorem, hoc est, Jacob. Audivi, inquit, patrem tuum loquentem cum Esau fratre tuo, et dicentem:* 7. *Affer mihi venationem, et fac mihi edulia, ut cum comeder, benedicam te coram Domino, priusquam moriar ego.* Hæc quidem audiivi patrem tuum fratri tuo Esau loquentem. 8. *Nunc igitur, fili, audi me sicut ego tibi præcipio,* 9. *et vade ad oves, et sumito mihi inde duos hædos teneros et bonos, et faciam ex eis edulia patri tuo, ut amat:* 10. *et inferes patri tuo et comedet, ut benedicat te pater tuus priusquam moriatur ipse.*

2. *Rebecca in rebus quæ ad benedictionem Jacobi ab Isaaco spectant, et suo gremio et ipsi Dei ministravit oraculo; cooperari nos vult auxilio suo Deus; non cooperatur mendacio.* — Vide magnum matris amorem, imo dispensationem Dei. Ipse enim erat qui ei hoc consilium dedit, et omnia bene agere curavit. Vidisti patris optimum consilium? Vide et Jacob providentiam: et quomodo respondens, suorum morum indicat mansuetudinem. 11. *Dixit enim, inquit, matri suæ: Est frater meus vir hispidus, ego autem vir lævis:* 12. *ne forte contrectet me pater meus, et ero ante eum quasi contemnens, et inducam mihi ipsi maledictionem, non benedictionem.* Magna pueri honestas, et in patrem reverentia. Timeo, inquit, ne in diversum eveniant studia mea, ne videar adversari patris sententiæ, et pro benedictione maledictionem mihi adducam. Quid igitur Rebecca, admirabilis illa et amans filii? Quia non ex sua tantum sententia faciebat, sed et divino ministrabat oraculo, ideo omni studio conatur eximere puero metum, et addere animos, ut consilium perficiat: nec promittit ei quod possit deludere patrem, et latere: sed quid? 13. *In me recidat maledictio hæc, fili mi: tantum obedi voci meæ, et vadens affer mihi.* Et si fuerit aliquid tale, inquit, nihil tibi nocebit. Ne igitur timeas, sed bene fidens *Obedi voci meæ, et fac quæ tibi consuluntur.* Hæc vere materna dilectio est, ut pro puero parata sit omnia ferre. His dictis filium a timore liberavit. 14. *Cum igitur abiisset, sumpsit et attulit matri suæ: et fecit edulia, sicut amabat pater ejus.* 15. *Et ut sumpsit Rebecca, inquit, stolam filii sui senioris pulchram, quam habebat apud se domi, induit Jacob filium suum juniorem,* 16. *et pellibus hædorum brachia ejus: et nuda colli ejus circumdedit,* 17. *et dedit edulia, et panes quos fecerat in manus Jacob filii sui, et obtulit patri suo.*

Vide, obsecro, hic Rebecca cum magna dilectione conjunctam raram sapientiam. Nam quia superius dixit, illum quidem hispidum esse, hunc vero lævem stola, inquit, Esau induit eum, et pellibus circumdedit eum, et cum undique eum ad deceptionem instruxisset, datis eduliis et panibus in manus, effectit ut patri afferret. Considera hic rursum, quomodo omnia superna gratia evenerint. Nam quando quod a nobis est offerimus, largiter divinam cooperationem consequimur. Nam ut ne desides et supini simus, vult etiam nos aliquid conferre, quo sic illa sua exhibeat, et non totum sit superni auxilii, sed oporteat etiam nos aliquid simul afferre; neque a nobis iterum exigit totam, sciens infirmitatis nostræ magnitudinem: sed pro sua benignitate, et volens occasionem aliquam accipere, ut suam declaret liberalitatem, exspectat ut afferamus quæ a nobis sunt: id quod et nunc factum est. Nam quia Jacob et Rebecca fecerunt ea quæ a se fieri oportebat: et ille quidem obediuit consilio matris, hæc autem omnia quæ ad se attinebant implevit: tunc ultra bonus Dominus magna facilitate perfici curavit quod omnium erat difficillimum, ne fraudis hujus fabula nota esset Isaaco. Nam postquam attulit edulia patri, 19. *Dixit ad eum: Quis tu es, fili? Et dixit Jacob ad patrem suum: Ego sum Esau primogenitus tuus: feci tibi sicut loquutus mihi es. Surge ergo, sede, et comedet de venatione mea, ut benedicat me anima tua.* Considera hic, obsecro, quanta cum anxietate verba hæc loquutus sit Jacob. Qui enim principio dixerat matri: Timeo ne inducam super me maledictionem, et non benedictionem: nunc expende in quanto timore constitutus fuerit, qui tantam fabulam ageret? Verum quia Deus erat qui cooperabatur iis quæ fiebant, omnia opere sunt impleta. Quid igitur, dicet aliquis, cooperatusne Deus est mendacio? Dilecte, ne indages tantum quod fit, sed attende etiam scopum, et quod id non factum sit temporalis commodi vel avaritiæ causa, sed quod ille patris benedictionem sibi comparare studeret: alioqui si ita simpliciter quæ sunt examinaturus es, neque semper scopum exquiras, vide ne et patriarcham filii interfectorem, et Phineem homicidam dicas¹. Verum neque Abraham filii homicida fuit, sed et valde ei affectus erat, si quis alius: neque Phinees homicida, sed zelo plenus. Uterque enim quod Deo probabatur, faciebat. Quamobrem ille per obedientiam, multam a Deo remunerationem promeruit; hic vero propter zelum prædicatur. Dicitur enim: *Stetit Phinees, et placavit (Psalm. 105. 30).* Si igitur homicidium et filii cædes placuerunt, quia secundum Dei sententiam fiebant, nec attendimus ad facta, sed ad scopum eorum quæ gerebantur, et ad voluntatem eorum qui fecerunt: multo magis et hic perpendendum istud fuerit.

3. Ne igitur hoc considera, quod falsa fuerint ea quæ dicebantur a Jacobo, sed illud cogita, volentem

¹ Juxta Morel. et Savil. sic legendum est, scopum exquiras, jam tibi dicendum erit patriarcham esse filii interfectorem, et Phineem homicidam.

Deum prædictionem impleri, omnia ut sic fierent dispensavisse. Et ut scias Deum omnia facilia reddidisse, etiam ea quæ difficilia erant : vide quomodo justus non potuerit suspicari fraudem, sed persuasus sit dictis Jacob, et cum edulia ista comedisset, benedictionibus eum remuneret. Et non prius a venatione rediit Esau, quam omnia essent impleta : ut per omnia sciamus, voluntate Dei hæc gesta fuisse. 20. *Dixit autem, inquit, Isaac : Quid hoc, quod tam cito invenisti, fili? Ille autem dixit : Quod tradidit Dominus Deus tuus coram me.* Adhuc in angustiis stabat Jacob, augebaturque plurimum timor ejus : verum hæc omnia propterea facta sunt, ut discamus rebus ipsis Dominum non simpliciter suam declarare sollicitudinem et providentiam, nisi viderit et nostrum accedere fervorem. Ne enim præterea obiter hunc agonem, dilecte, sed consideres de rerum summa fuisse periculum : eumque timore ac tremore plenum fuisse, ne propter benedictionem fieret omni maledictioni obnoxius. Deinde inquit, 21. *Dixit Isaac : Appropinqua mihi, et contrectabo te, fili, an sis filius meus Esau, vel non.* Etenim ob vocem paululum dubitabat justus : sed quia dispensatio implenda erat, non permisit Deus ut dolus sentiretur. 22. *Appropinquavit autem, et contrectavit eum, et dixit : Vox quidem vox Jacob, manus autem manus Esau : et non agnovit eum.* Vide quomodo ostendat totum a Dei gratia manasse : quæ efficiebat, ut ipse nihil horum agnosceret, et Jacob paternam frueretur benedictione. Et non agnovit eum, inquit ; erant enim manus ejus sicut manus Esau. 24. *Et dixit, Tunc es filius meus Esau? Vide iterum, quomodo ostendit divina Scriptura, quod dubitasset justus.* Dixit enim, inquit, Num tu es filius meus Esau? ut ex eo quoque sciamus, patrem victum naturali affectione omnia fecisse : Deum autem, qui futura prævidet, et virtutum nota servos suos insignire solet, omnia hunc in modum dispensavisse. Et dixit Jacob : Ego. Postquam enim dixit, Num tu es Esau filius meus? et dixit, Ego : dixit, 25. *Affer mihi, et comedam de venatione tua, fili, ut benedicat te anima mea : vix tandem a cura solvitur Jacob, et attulit patri edulia, attulitque vinum, et bibit.* 26. *Et dixit ei : Accede ad me, et osculare me, fili.* 27. *Et accedens osculatus est eum ; et odoratus est odorem vestimentorum ejus, et benedixit eum, ac dixit.* Vide divinæ Scripturæ observationem. Postquam interrogavit, Num tu es Esau? et dixit, Ego : iterum contrectavit eum, et subdubitabat, cum ex voce pene simulationem deprehendisset : et iterum interrogavit, Num tu es filius meus Esau? et dixit, Ego : et postea attulit ei, et comedit : tunc, inquit, *Osculatus est eum, et benedixit eum.* Ut ne quis opinetur eum in personam Esau benedictionem fecisse, sed in illum quem osculatus est : propterea commemorat divina Scriptura, quod osculatus est, et benedixit illum, quem osculatus est. *Odoratus est enim odorem vestimentorum ejus et benedixit eum, et dixit : Ecce odor filii mei, sicut odor agri pleni, quem benedixit Dominus.* 28. *Et dabit tibi Deus de rore cæli, et de pinguedine terræ, et multitudinem frumenti et vini.*

Det, inquit, Dominus Deus tibi, qui edulia attulisti, qui a me osculum accepisti : *Et serviant tibi gentes.* Vide quomodo necessariorum copiam ipsi precatus sit, deinde principatum gentium, prædicens et futuram ejus prosperitatem et eorum qui ab eo nascuntur incrementum. *Et adorent te principes.* Non solum ei apprecatur gentium subjectionem, sed etiam principum. *Et sis dominus fratris tui.* Vide quomodo servit justus, etiam ignorans, Dei voluntati. Omnia enim hæc propter hoc dispensabantur, ut hic propter virtutem dignus, recipiat benedictionem. *Et adorabunt te filii patris tui.* Filios consuevit Scriptura vocare omnem generationem : sicut et hic, filios patris tui : ac si quis diceret eos qui ex semine Esau futuri erant. Non enim alios filios habuit Isaac, quam hos duos solos. *Qui maledixit te, sit maledictus : qui benedixit te, sit benedictus.* Ecce coronidem benedictionis, ecce summam omnium bonorum, esse benedictum. Vidisti Dei clementiam? Qui timuerat ne maledictionem acciperet pro benedictione, non solum cum tanta largitate benedictiones a patre reportat : sed et illi maledicuntur, qui attentant eum maledicere. Hinc discamus, quod quando qui secundum voluntatem Dei sua dispensare vult, tanto superno subsidio adjuvatur, ut hoc plane reipsa experiatur. Quis enim non admiretur et obstupescat Dei ineffabilem dispensationem, quod non prius Esau de venatione advenit, quam solveretur fabula illius argumentum, et quando ille accepta benedictione a patre discessit? Hoc enim nos docere volens beatus Moses adjicit : 30. *Et factum est postquam cessavit Isaac benedicere Jacob filium suum : et factum est quando exivit Jacob a facie Isaac patris sui, ecce Esau frater suus venit de venatione.*

4. Quidquid peractum sit, post adventum Esau, narrat commentando Chrysostomus ; benedictionis Esau explicatio numerum claudit. — Vide quomodo post illius exitum alter statim advenit. Non hoc absque causa vel temere factum, sed ut ignorans afferret et ipse edulia, et a patre addisceret rem totam ut acta erat. Nam si in fratrem incidisset, forsitan et ipsum interemisset, victus ira : qui enim hoc postea deliberravit, multo magis dum ageretur negotium, id attentasset. Sed manus Dei erat, quæ puerum servabat : et hunc quidem dignum benedictione effecit, illum autem et benedictione privavit et primogenitura. 31. *Ut autem advenit, inquit, fecit et ipse edulia, et attulit patri suo, et dixit : Surgat pater meus, et comedat de venatione filii sui, ut benedicat me anima tua.* Vide, obsecro, iterum justum perturbari, et mente cruciari. Nam ut audivit, 32. *Dixit : Quis es tu? Ille autem dixit : Ego sum filius tuus primogenitus Esau.* Vide quomodo superbe se gerat in re presenti : non satis ipsi fuit dicere, *Ego sum Esau* : sed addidit, *Primogenitus.* 33. *Obstupuit autem Isaac stupore vehementi, et dixit : Quis igitur venatus est mihi venationem, et attulit mihi, et comedi de omnibus antequam tu venires : et benedixi eum, et sit benedictus? Vide quomodo in perplexitate constitutus justus, et narrans factum, addidit tamen graviter illius animum vulnerans : Et*

ὁ θεὸς εἰς ἔργον τὴν πρόρρησιν αὐτοῦ ἀγαγεῖν, ἅπαντα οὕτως φρονόμεως γενέσθαι. Καὶ ἰνα μάθῃς [517] ὅτι ὁ θεὸς ἦν ὁ πάντα ἐξευμαρίων, καὶ τὰ δύσκολα εὐκολα ποίων, ὅρα πῶς ὁ δίκαιος οὐκ ἠδυνήθη συνιδεῖν τὴν ἀπάτην, ἀλλὰ καὶ πείθεται τοῖς παρὰ τοῦ Ἰακώβ ῥηθείαι, καὶ ἀπολαύσας τὸν ἔδεσμάτων ἀμείβεταί ἀπὸ τῆς θήρας ὁ Ἡσαῦ, μέχρις ὅτε πάντα τέλος διαβεν, ἰνα διὰ πάντων γινώμεν ὅτι κατὰ θεοῦ γνώμην τὸ γινόμενον ἦν. **Ἐπεὶ δέ, φησίν, Ἰσαὰκ·** Τί τοῦτο, ὅτι ταχὺ ἔδρες, ὡ τέκνον; **Ὁ δὲ εἶπεν·** Ὁ παρὲδωκε Κύριος ὁ θεὸς σου ἐναντίον ἐμοῦ. **Ἐτι** ἐναγωνίως εἰστέχει ὁ Ἰακώβ, καὶ ἤλθετο αὐτῷ τὰ τοῦ φόβου, καὶ πάντα ἐγίνετο, ἰνα μάθωμεν δι' αὐτὸν ὅτι ὁ φιλόφρωνος δεσπότης οὐκ ἀπλῶς τὴν οἰκίαν ἐπιτείνονται πρόνοιαν, ἀν' μὴ πολλὴν βῆ καὶ τὴν παρ' ἡμῶν θερμότητα γινόμενῃ. Μὴ γάρ μοι παραδράμῃς, ἀγαπητέ, τοῦτον νῦν τὸν ἄγωνα, ἀλλὰ σάομαι ἐκ περὶ τοῦ παντός ἦν αὐτῷ ὁ κίνδυνος, καὶ ἰδοὺ δίδωκε καὶ ἔτρεψε μὴ δι' εὐλογίαν κατάρως ὑπεύθυνος γένεταί. **Εἰτά** φησιν, **Ἐπεὶ δέ Ἰσαὰκ·** Ἐγγισόν μοι, καὶ ὑψήλαφίσω σε, τέκνον, εἰ σὺ εἰς ὁ υἱός μου Ἡσαῦ, ἢ οὐ. Ἀπὸ γὰρ τῆς φωνῆς ἡρέμα πῶς ἐνεδολεῖεν ὁ δίκαιος· ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχρησεν τὴν οἰκονομίαν εἰς ἔργον ἐξελλείπειν, οὐ συνεχωρήθη συνιδεῖν τὴν ἀπάτην. **Ἦγως** δέ, φησίν, **Ἰακώβ, καὶ ὑψήλαφισεν αὐτὸν καὶ εἶπεν·** Ἡ μὲν φωνή, φωνὴ Ἰακώβ· αἱ δὲ χεῖρες, χεῖρες Ἡσαῦ· καὶ οὐκ ἐπέγνω αὐτόν. **Ὅρα** πῶς δεικνύται ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ χάριτος ἦν τὸ πᾶν, τῆς παρασκευαζούσης καὶ αὐτὸν ἡδὲν τὸν γινόμενον συνιδεῖν, καὶ τὸν Ἰακώβ ἀπολαύσαι τῆς πατρικῆς εὐλογίας. **Καὶ οὐκ ἐπέγνω αὐτόν, φησίν·** Ἰσαν γὰρ αἱ χεῖρες αὐτοῦ ὡς αἱ χεῖρες Ἡσαῦ. **Καὶ εἶπεν·** Εἰ σὺ εἰς ὁ υἱός μου Ἡσαῦ· **Ὅρα** πάλιν πῶς δεικνύται ἡ θεία Γραφή ὅτι ἰδίσταται ὁ δίκαιος. **Ἐπεὶ** γάρ, **Εἰ σὺ εἰς ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;** ἰνα καὶ ἐκ τούτου πάλιν γινώμεν, ὅτι ὁ πατὴρ μὴ ἡττηθείς τῇ φυσικῇ φιλοσοφίᾳ ἅπαντα διεπράττετο· ὁ δὲ θεὸς ὁ τὰ μέλλοντα προορῶν, καὶ ἀπὸ τῆς τῶν τρόπων ἀρετῆς χαρκτηρίων καὶ δεικνύς τοὺς ἀπὸ τοῦ θεοῦ θεράποντας, οὕτως ἅπαντα οἰκονομεῖ. **Καὶ εἶπε, φησίν·** Ἐγώ. **Ἐπειδὴ** γὰρ εἶπεν, **Εἰ σὺ εἰς ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;** καὶ εἶπεν, **Ἐγώ·** εἶπε, **Προσάγαγέ μοι, καὶ φάγομαι ἀπὸ τῆς θήρας σου, τέκνον, ἰνα εὐλογήσω σε ἡ ψυχὴ μου·** μόλις ποτὲ τῆς ἀγωνίας λοιπὸν ἀππλάγη ὁ Ἰακώβ, **Καὶ προσήνεγκε τῷ πατρὶ τὰ ἐδέσματα, καὶ εἰσῆνεγκεν ὀφρον, καὶ ἐβιε. Καὶ εἶπεν αὐτῷ·** Ἐγγισόν μοι, καὶ ἐβλήσόν με, τέκνον. **Καὶ ἐγγίσας ἐβλήσεν αὐτόν·** καὶ ὡς φράνθη τὴν ὁσμὴν τῶν ἱματίων αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν. **Ὅρα** τῆς θείας Γραφῆς τὴν παρατήρησιν. **Ἐπειδὴ** ἠρώτησεν, **Εἰ σὺ εἰς ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;** καὶ εἶπεν, **Ἐγώ, καὶ πάλιν ἐψήλαφισεν αὐτόν, καὶ ἡρέμα πῶς ἐνεδολεῖεν ὑπὸ τῆς φωνῆς εἰς ὑπόνοιαν τινα καὶ ὑπόκρισιν ἐμπεσῶν, καὶ πάλιν ἠρώτησεν, Εἰ σὺ εἰς ὁ υἱός μου Ἡσαῦ;** καὶ εἶπεν, **Ἐγώ, εἰτα προσήνεγκεν αὐτῷ, καὶ ἔφαγε·** τότε, φησίν, **Ἐβλήσεν αὐτόν, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν.** ἰνα μὴ νομίση τις ὅτι εἰς τὸ τοῦ Ἡσαῦ πρόσωπον τὴν εὐλογίαν [518] ἐποίησας, ἀλλ' εἰς ἐκεῖνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ φιληθέντα· διὰ τοῦτο ἐμνημόνευσεν ἡ θεία Γραφή, ὅτι καὶ ἐβλήσεν, καὶ ἠλόγησεν ἐκεῖνον τὸν ὑπ' αὐτοῦ φιληθέντα. **Ὁσφράνθη** δέ, φησίν, **τὴν ὁσμὴν τῶν ἱματίων αὐτοῦ, καὶ εὐλόγησεν αὐτόν, καὶ εἶπεν·** Ἰδοὺ ὁσμὴ τοῦ υἱοῦ μου, ὡς ὁσμὴ ἀγροῦ πλῆθους, ὃν ἠλόγησε Κύριος. **Καὶ δώσει σοι Κό-**

• Hic quendam exciderant in Morel. δι' ὁμοιοκλειαν, quæ in Savil. et in quatuor mss. habentur et ab interprete lecta sunt.

ριος ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς πισότητος τῆς γῆς, καὶ πλῆθος σίτου καὶ οἶνου. Δώσει, φησὶ, σοὶ τὴν ἐδέσματα προσενεχόντι, τῷ παρ' ἐμοῦ φιληθέντι, **Καὶ δουλεύσάτωσαν σοι ἔθνη.** Ὅρα πῶς τὴν τῶν ἀναγκαίων ἀφθονίαν αὐτῷ ἐπληρώσατο, εἰτα τὴν ἀρχὴν τῶν ἐθνῶν, προμηνύων ἥδη τὴν μέλλουσαν αὐτῷ ἵστασθαι εὐμερίαν, καὶ τὸν ἐξ αὐτοῦ τιτουμενὸν τὴν ἐπίδοσιν. **Καὶ προσκυνήσάτωσαν σοι ἀρχόντες.** Οὐ μόνον τὴν τῶν ἐθνῶν ὑποταγὴν αὐτῷ ἐπαύεται, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀρχόντων. **Καὶ γίνων κύριος τοῦ ἀδελφοῦ σου.** Ὅρα πῶς ὀνηρεῖται καὶ ἀγνοῦν ὁ δίκαιος τῇ τοῦ θεοῦ γνώμῃ. **Καὶ ἅπαντα ταῦτα διὰ τοῦτο φρονομεῖτο, ἰνα οὕτως ὁ διὰ τὴν ἀρετὴν ἀξίος, αὐτὸς καρπώσεται τὴν εὐλογίαν. Καὶ προσκυνήσουσιν αἱ οἰκίαι τοῦ πατρὸς σου.** Υἱὸς εἶσθαι ἡ Γραφὴ καλεῖν, πᾶσαν τὴν συγγένειαν· ὡς καὶ ἐνταῦθα, τοὺς υἱοὺς τοῦ πατρὸς σου, ὡς ἀν εἶποι τις, τοὺς ἐκ τοῦ σπέρματος τοῦ Ἡσαῦ ἵστασθαι μέλλοντας, οὐδὲ γὰρ ἕτερον παῖδα ἔσχεν ὁ Ἰσαὰκ, ἀλλ' ἡ τούτους μόνους. **Ὁ καταρῶμενός σε, ἐπικατάρατος·** ὁ δὲ εὐλογῶν σε, εὐλογημένος. Ἰδοὺ ἡ κορωνὶς τῆς εὐλογίας, ἰδοὺ τὸ κεφάλαιον τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων, τὸ εὐλογημένον εἶναι. Εἶδες θεοῦ φιλοφροσύνην; Ὁ θεοδικῶς μὴ καταράν ἐπισπάσεται ἀντὶ εὐλογίας, οὐ μόνον μετὰ τοσαύτης θαυμασίας τὰς εὐλογίας κομίσεται παρὰ τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ καὶ ἐκείνους ἀρᾶται τοὺς ἐπιχειροῦσιν αὐτὸν καταρᾶσθαι. Ἐντεῦθεν μανθάνωμεν ὅτι ἐπειδὴ τις κατὰ τὰ τῷ θεῷ δοκούντα τὰ καθ' ἑαυτὸν οἰκονομεῖν βούληται, τοσαύτης ἀπολαύσει τῆς ἀντιθεῖς συνεργείας, ὡς αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας αἰσθῆσιν λαβεῖν. Τίς γὰρ οὐκ ἀν ἐκπλαγίσαι καὶ θαυμάσει τοῦ θεοῦ τὴν ἀπατον οἰκονομίαν, ἐπὶ οὐ πρότερον ὁ Ἡσαῦ ἀπὸ τῆς θήρας παραγέγων, μέχρις ὅτε πέρας διαβεν ἡ τοῦ ἐδάματος ὑπόθεσις, ἐκείνους δεξάμενος τὰς εὐλογίας παρὰ τοῦ πατρὸς ἀνεχώρησε; Τοῦτο γὰρ ἡμᾶς διδάσκει βουλευμένος ὁ μακάριος Μωϋσῆς ἐπηγάγε· **Καὶ ἐγένετο μετὰ τὸ καθύσασθαι τὸν Ἰσαὰκ ἐλθοῦντα Ἰακώβ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ ἔλθοντος ὡς ἐβλήσεν ἀπὸ προσώπου Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἰδοὺ Ἡσαῦ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἦλθεν ἀπὸ τῆς θήρας.**

δ. Ὅρα πῶς μετὰ τὴν τοῦτο ἐξοδὸν ἐκείνους εὐθέως παρεγένετο, οὐκ ἀπλῶς οὐδὲ εἰς, ἀλλ' ἰνα ἀγνοῦν προσάγαγῃ καὶ αὐτὸς τὰ ἐδέσματα, καὶ παρὰ τοῦ πατρὸς μάθῃ ἅπασαν τοῦ πράγματος τὴν ὑπόθεσιν. Εἰ γὰρ ἐβῆ κατалаβεῖν τὸν ἀδελφόν, ἴσως ἀν αὐτόν καὶ διεχειρίσατο ἡττώμενος ὑπὸ τοῦ θυμοῦ· ὁ γὰρ μετὰ ταῦτα τοῦτο βουλευσάμενος, πολλὰ μέλλον ἐν ἀκμῇ τοῦ πράγματος τοῦτο ἀν ἐργάσατο. Ἀλλ' ἡ τοῦ θεοῦ χεὶρ ἦν ἡ τὸν παῖδα διασώζουσα, καὶ τοῦτον μὲν ἄξιον τῆς εὐλογίας ἀπεργασαμένη, ἐκεῖνον δὲ [519] ἀποστερήσασα καὶ τῆς εὐλογίας καὶ τῶν πρωτοτοκίων. **Παραγενόμενος δέ, φησίν, ἐποίησε καὶ αὐτὸς ἐδέσματα, καὶ προσήνεγκε τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ εἶπεν·** Ἀναστήτω ὁ πατήρ μου, καὶ φαγέτω τῆς θήρας τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ, ὅπως εὐλόγησῃ με ἡ ψυχὴ σου. Ὅρα μοι πάλιν τὸν δίκαιον ἐν θυμῷ γενόμενον καὶ διαταραττόμενον τὸν λογισμόν. Ἀκούσας γὰρ, φησίν, **Ἐπεὶ Τίς εἰ σὺ;** Ὁ δὲ εἶπεν· **Ἐγώ εἰμι ὁ υἱός σου ὁ πρωτότοκος Ἡσαῦ.** Ὅρα πῶς μεγαλοφρονῶν ἐπὶ τῷ πράγματι, οὐκ ἠρέσθη τῷ εἰπεῖν, **Ἐγώ εἰμι Ἡσαῦ,** ἀλλὰ προσέθηκεν, **Ὁ πρωτότοκος.** **Ἐξέστη δὲ Ἰσαὰκ ἐκστασιν μετὰ τὴν σφάρα, καὶ εἶπε·** Τίς οὗν ὁ θηρεύσας μοι θήραν, καὶ εἰσενέγκας μοι, καὶ ἔφαγον ἀπὸ πάντων πρὸ τοῦ σὲ ἔλθειν, καὶ εὐλόγησα αὐτόν, καὶ εὐλογημένος ἔστω; Ὅρα πῶς καὶ εἰς ἀπόριαν γενοὺς ὁ δίκαιος, καὶ διηγούμενος αὐτῷ τὸ συμβάν, ὁμῶς προσέθηκε,

• Sex mss. τὴν γενεάν. • Colsl. προστάγματι.

καίριαν ἐκεῖνο διδούς τὴν πλητὴν, τὸ, καὶ εὐλόγηκα
αὐτόν, καὶ εὐλογημένος ἔσται. Τοῦτο δὲ ποιεῖς ὁ
δικαίος τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας δηγουμένης αὐτοῦ τὴν
γλῶτταν, ἵνα πάντα μετὰ ἀκριβείας ἐκείνος μαθὼν
εἰδέναι ἔχη, ὡς οὐδὲν αὐτῷ πλεόν ἔσται οὔτε ἀπὸ τῶν
πρωτοτοκίων, οὔτε ἀπὸ τῆς θήρας. Ἀκούσας δὲ,
φησὶν, *Ἡσαὺ ἀνεβόησε φωνῇ μεγάλῃ σφόδρα*
καὶ πικρᾷ. Τί ἐστὶ, φωνῇ μεγάλῃ σφόδρα καὶ
πικρᾷ; Τὸν θυμὸν ἠνέστα διὰ τοῦ ῥήματος, καὶ τῆς
ὀργῆς, ἥς ἐπλήσθη ταῦτα μαθὼν, τὴν ὑπερβολὴν.
Καὶ εἶπεν, *Εὐλόγησον δὴ καμὲ, πάτερ. Εἶπε δὲ*
αὐτῷ· Ἐλθὼν ὁ ἀδελφός σου μετὰ δόλου, ἔλαβε
τὴν εὐλογίαν σου. Προλαβὼν, φησὶν, ὁ ἀδελφός σου
τὴν εὐλογίαν πᾶσαν ἐπιστάσας μετὰ πολλῆς τῆς θα-
ψιλείας. Καὶ ἵνα γινῶς, ὅτι ἡ ἀνωθεν χάρις ἦν ἡ τὸν
δικαίον ἀπατηθῆναι συνεργήσασα, ὅρα πῶς αὐτός
τοῦτο ὁμολογεῖ λέγων, *Ἐλθὼν ὁ ἀδελφός σου μετὰ*
δόλου, μονοθυλὶ ἀπολογούμενος τῷ πατρὶ, καὶ διδά-
σκων αὐτόν, ὅτι Ἄγνωτον ἐπ' ἐκείνον τὰς εὐλογίας
ἐποίησάμην, καὶ ὅτι Εἰς σὲ ταύτας ἔτοιμος ἤμην
ποιήσασθαι· ἀλλ' ἐκείνος, Ἐλθὼν μετὰ δόλου, ἔλαβε
τὴν εὐλογίαν σου· τὰ σοὶ παρασκευασθέντα ἐκείνος
ἔδεδετο· οὐ παρὰ τὴν ἐμὴν δὲ αἰτίαν γέγονε. Καὶ εἶ-
πε, φησὶν, *Ἡσαὺ· Δικαίως ἐπεκλήθη τὸ δόγμα αὐ-*
τοῦ Ἰακώβ· ἐπέρριψε γὰρ με ἡδὴ δευτέρου τοῦτο·
τὰ τε πρωτοτόκιόν μου εἰλήφει, καὶ νῦν εἰλήψε
τὴν εὐλογίαν μου. Οὐ μάτην, φησὶ, τῆς προσηγο-
ρίας ταύτης ἐξῆσθη· περὶ τούτου γὰρ ἐρμηνεύεται τὸ
δόγμα αὐτοῦ, ὅπερ οὕτως εἰς ἐμὲ ἐπεδείξατο, καὶ
τῶν πρωτοτοκίων ἀποστερήσας καὶ τῆς εὐλογίας.
Τί οὖν ὁ Ἡσαὺ πρὸς Ἰσαάκ; *Οὐχ ὑπελάβαινον μοι εὐ-*
λογίαν, πάτερ; Ἀποκριθεὶς δὲ Ἰσαάκ εἶπεν αὐ-
τῷ· Μάνθανε, φησὶν, ὅτι πάσας εἰς αὐτὸν ἐξέχετο τὰς
εὐλογίας, *Εἰ κύριον αὐτὸν ἐποίησά σου.* Ὅρα πῶς
εὐθέως ἀπὸ τούτου ἀρχεται, καὶ οὐδὲν ἕτερον λέγει,
ἀλλὰ τὴν βουλείαν αὐτῷ σημαίνει καὶ τὴν ὑποταγὴν·
καὶ φησὶν, *Εἰ κύριον αὐτὸν ἐποίησά σου, καὶ*
πάντας τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ οἰκέτας, σίτω καὶ
οἶνω ἐστθίριζα αὐτόν· σοὶ δὲ τί ποιήσω, τέκνον;
Οὐδὲν ἕτερον λοιπὸν ὑπολείπεται· εἰ δεσπότην αὐτὸν
ἐποίησά σου, καὶ πάντας αὐτοῦ οἰκέτας τοὺς ἀδελ-
φούς, καὶ [530] τῶν ἀναγκαίων αὐτῷ τὴν ἀφθονίαν ἐπ-
ηγάμην, τί λοιπὸν ἕτερον λείπεται; *Εἶπε δὲ Ἡσαὺ*
πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· Μὴ εὐλογία μία σοὶ
ἐστί, πάτερ; Εὐλόγησον δὴ καμὲ. Ἐπειδὴ ἤκουσε
τοῦ πατρὸς εἰπόντος, καὶ εὐλόγησα αὐτόν, καὶ
εὐλογημένος ἔσται, εἶτα καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτῷ
πᾶσαν ὅλην ἐποίησε, τότε φησὶν, *Εὐλόγησον δὴ*
καμὲ, πάτερ· μὴ γὰρ μία σοὶ ἐστὶν εὐλογία; Μὴ
γὰρ οὐχ ἱκανὸς σὺ καμὲ ἀξιώσαι τῆς παρὰ σοῦ εὐλο-
γίας, τὴν οὕτω παρὰ σοῦ ἀγαπώμενον, τὸν πρωτότο-
κον, τὸν διὰ τὴν θήραν παρὰ σοῦ ἀποσταλέντα; Συν-
έχεε διὰ τῶν βημάτων τὸν πατέρα. *Κατανυχθέντος*
γάρ, φησὶν, Ἰσαάκ ἀνεβόησε φωνῇ Ἡσαὺ, καὶ
ἐκλαύσεν. Εἶπε τὸν πατέρα ἐν ἀμνηστία ὑπάρχοντα,
καὶ οὐ δυνάμενον, οὐδὲ ἀνεχόμενον ἀνατρέφαι τὰ ἥδη
γεγονότα· καὶ ὁ μὲν τῇ βοῇ καὶ κλαυθμῷ προσέθη-
κεν, εἰς πλεονα συμπαθείαν ἀγαγεῖν τὸν πατέρα
βουλόμενος. Οἰκτεῖρας δὲ αὐτὸν ὁ Ἰσαάκ, εἶπεν αὐτῷ·
Ἰδοὺ ἀπὸ τῆς αἰσθητοῦ τῆς γῆς ἔσται ἡ κατ-
ορίσθις σου, καὶ ἀπὸ τῆς θρόσου τοῦ οὐρανοῦ
ἄνωθεν, καὶ ἐπὶ τῇ μαχαίρᾳ σου ζήση, καὶ τῷ
ἀδελφῷ σου δουλεύσεις· ἔσται δὲ ἡνίκα ἂν καθ-
έλῃς σου. Ἐπειδὴ, φησὶ, καὶ αὐτὸς τῆς παρ' ἐμοῦ
εὐλογίας ἀπολαῦσαι ἐπιθυμεῖς, μάνθανε ὅτι οὐχ οἶόν
• Sex. mss. et Sav. πρωτοτόκων. Morel. melius πρωτο-
τοκίων.

τέ με ἐναντία τῇ τοῦ Θεοῦ γνώμῃ διαπράττειν· ἀλλὰ
καὶ σοὶ μὲν ἐπευχομαι τὴν ἀπὸ τῆς θρόσου τοῦ οὐρα-
νοῦ ἀπολαύσιν· ἵσθι δὲ μύλων πολεμικὸν ἀναδέξασθαι
βίον· *Ἐπὶ τῇ μαχαίρᾳ γὰρ σου ζήση, καὶ τῷ*
ἀδελφῷ σου δουλεύσεις.

ε'. Ἀλλὰ μηδεὶς ἀκούων ταῦτα ξενίζεσθω, ὁρῶν μετὰ
ταῦτα τὸν ἀδελφὸν ἀλήτην γενόμενον διὰ τὸν παρὰ
τούτου φόβον, καὶ εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἐπιγόμενον, μη-
δὲ τοῖς προοιμίσι προσέγων, νομίζετω διαπίπτειν τὴν
προβόρησιν. Ὅταν γὰρ ὁ δεσπότης τι ὑπόσχεται, καὶ
ἐναντία τῶν ὑποσχέσεων ἴσται ἐν τοῖς προοιμίσι
ἐκβαίνοντα, μὴ θορυβώμεθα· οὐ γὰρ οἷόν τε ποτε μέ-
χρι τέλους διαμαρτεῖν. Τοῦτο δὲ γίνεται, ἵνα λαμπρό-
τεροι διὰ πάντων οἱ δικαίοι δεκνύμενοι, τὴν περιου-
σίαν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως κατὰδῃλον ἡμῖν ἄπασι
γενέσθαι παρασκευάσωσι. Καὶ ἐφ' ἐκάστου τῶν δι-
καίων τοῦτο εὐρήσεις, εἰ βουληθείης ἀπάσας μετὰ
ἀκριβείας κατεῖναι τὰς ἱστορίας, ὅ δὴ καὶ νῦν γέ-
νηται. Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο ἴδης, ὅτι νῦν εὐθέως φυγὰς
ἐγένετο, ἀλλὰ τὴν μετὰ ταῦτα περιφάνειαν λογίζου,
καὶ ὅτι τοῦ χρόνου παραδραμόντος αὐτὸς οὕτως ὁ φοβε-
ρὸς αὐτῷ γεγονὸς τοσαύτην περὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυνται
τὴν αἰδῶ, καὶ ὅτι εἰς τοσαύτην ἤλθε δόξαν μετὰ τὴν
ἐπὶ τῆς ξήνης ταλαιπωρίαν, ὡς καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ
τεχθέντας εἰς ἅπαιρον πλήθος ἐκταθῆναι, καὶ διὰ τῆς
τούτου προσηγορίας ἅπαν τὸ ἔθνος χαρακτηρίζεσθαι.
Νυνὶ δὲ διδάσκουσα ἡμᾶς ἡ θεία Γραφὴ τοῦ ἀδελφοῦ
τὸν θυμὸν, καὶ ὅτι πρὸς φόβον ἀπέβλεπε, φησὶ· *Καὶ*
ἐνεκότες Ἡσαὺ τῷ Ἰακώβ περὶ τῆς εὐλογίας, ἥς
εὐλόγησεν αὐτόν ὁ πατήρ αὐτοῦ. Καὶ ἵνα μάθω-
μεν, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ὀργὴ ἦν πρόσκαιρος τοῦτο, διὰ
τῆς λέξεως ἐσήμανεν ἡμῖν τῆς κακίας αὐτοῦ τὴν
ὑπερβολήν. *Ἐνεκότες γάρ, φησὶν, ἀνὴρ τοῦ, ἐνέκειτο,*
ἐπέμενε, ὡς καὶ διὰ τῶν βημάτων τὴν ἐν τῷ βάθει
κρυπτομένην γνώμην φανεράν καταστήσας. Εἶπε γὰρ,
φησὶν, *ἐν τῇ διανοίᾳ· Ἐγγισάτωσαν αἱ ἡμέραι*
τοῦ πένθους τοῦ πατρὸς μου, ἵνα ἀποκτείνω Ἰα-
κώβ τὸν ἀδελφόν μου. Ὅντως ἄρα καὶ τῶν μαινο-
μένων αὐτῶν οὐκ ἔλαττον ὁ θυροῦμενος παραπαλεῖ.
Σκόπει [531] γάρ, ὅπως καθάπερ τοὺς μαινόμενους
ὁ δαίμων ἐκείνος ἐπεισιγλῶν ἐκφρονᾷ ἐργάζεσθαι,
καὶ ἐναντία τοῖς ὀρωμένοις διαπράττειν ἀναπέθεαι.
Οὐ γὰρ ὀρώσιν ὀργῇ, οὔτε ἕτερόν τι διαπράττονται
τῶν χρησίμων, ἀλλὰ καθάπερ τὰς αἰσθητοῦς πενηρω-
μένοι, καὶ τὸ διακριτικὸν διαφθείραντες, οὕτως
ἅπαντα ἐργάζονται. Οὕτω καὶ οἱ θυμούμενοι, οὐ τοὺς
παρόντας ἐπιγινώσκουσιν, οὐ συγγενεῖς μνησθῆναι,
οὐ φίλας, οὐ συνηθείας, οὐκ ἀξιώματος. οὐκ ἄλλου
τινὸς ἔννοιαν λαμβάνουσιν, ἀλλ' ὅλοι ὑπὸ τοῦ θυμοῦ
τυραννόμενοι κατὰ κρημνῶν φέρονται. Τί οὖν ἂν εἴη
τῶν τοιούτων ἐλεονότερον, ὅταν ἄλόντες ὑπὸ τοῦ πά-
θους, καὶ ἀπῆλμωτοι γενόμενοι, καὶ πρὸς φόβον ἐπ-
είγονται; Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Παῦλος τὴν ῥίξαν
ἀποσπᾶσαι βουλόμενος τοῦ κακοῦ, γράφων παρήγει,
οὕτω λέγων, *Πᾶσα ὀργὴ καὶ θυμὸς καὶ κραυγὴ ἀρ-*
θῆτω ἀπ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κακίᾳ. Οὐ μόνον, φησὶ,
θυμούσθαι ὅμως οὐ βούλομαι, οὐδὲ μὴ ὀργίζεσθαι,
ἀλλὰ μηδὲ μετὰ κραυγῆς τοῖς πλησίον διαλέγεσθαι,
κραυγὴν ἐνταῦθα λέγων, τὴν ὑπὸ τοῦ θυμοῦ γινόμε-
νην. Ὅταν γὰρ τὸ πάθος ἐκδοθῇ διαγείρηται, καὶ ἡ
καρδία οἰδαίνῃ, οὐκ ἔτι λοιπὸν ἡ γλῶσσα ἡρέμα
φθέγγεσθαι ἀνέχεται, ἀλλὰ τὴν διάθεσιν τῆς καρδίας
ἐμφαίνουσα, μετὰ κραυγῆς τῷ πλησίον διαλέγεσθαι
παρασκευάζει. Βουλόμενος οὖν ἐν γαλήνῃ διάγειν
διηγεῖται τοὺς αὐτῷ πισθιμένους ὁ μακάριος οὗτος, εἰ-
πόν, *Πᾶσα ὀργὴ, ἔβειε τί ἐστὶ Πᾶσα ὀργὴ, ἡ ἀπ'*
οἷου δὴ ποτε πράγματος κινουμένη· καὶ πᾶς θυμὸς

benedixi eum, et sit benedictus. Hoc autem faciebat justus, sapientia Dei illius linguam dirigente, ut cum ille omnia diligenter didicisset, scire posset nihil ei profere vel primogenituram, vel venationem. 34. Auditis sermonibus patris, Esau clamavit voce magna et acerba. Quid est, Voce magna et acerba? Indignationem significavit per verbum, et iram magnam qua succensus est cum hæc didicisset. Et dixit, Benedic, obsecro, et me, pater. 35. Dixit autem ei: Frater tuus venit cum dolo, et accepit benedictionem tuam. Prior, inquit, frater tuus benedictionem omnem ubertim et copiose abripuit. Et ut sciassupernam gratiam ad hoc fuisse cooperatam, ut justus deciperetur, vide quomodo ipse hoc fateatur dicens: Venit frater tuus cum dolo: quasi excuset se apud filium, et illum doceat dicens, Ignorans illi benedictiones impendi, et paratus eram tibi eas largiri: sed ille Venit cum dolo, et accepit benedictionem tuam; quæ tibi præparata erant, ille præripuit: non hoc mea culpa factum est. 36. Et dixit, inquit, Esau: Recte vocatum est nomen ejus Jacob: supplantavit enim me jam secundo: et primogenita mea tulerat, et nunc accepit benedictionem meam. Non in vanum, inquit, nomen hoc sortitus est: supplantationem enim interpretatur nomen ejus (a): id quod hic in me declaravit, et primogenitura et benedictione me privans. Quid igitur ad Isaac Esau: Non reservasti et mihi benedictionem, pater? 37. Respondit autem Isaac, et dixit Esau: Disce, inquit, quod omnes benedictiones in eum effudi, Cum eum fecerim dominum tuum. Vide quomodo statim ab hoc exorditur, et nihil aliud ei quam servitutem significat et subjectionem: ac dicit: Si eum feci dominum tuum, et omnes fratres ejus servos, frumento et vino stabilivi eum: tibi autem quid faciam, fili? Nihil aliud ultra relictum est: cum dominum eum fecerim tuum, et omnes fratres famulos, et rerum necessariarum ubertatem precatus ei sim, quid aliud ultra relictum est? 38. Dixit autem Esau ad patrem suum: Num benedictio una tibi est, pater? Benedic, obsecro, et me. Quoniam audivit patrem dicentem: Et benedixi eum, et benedictus erit, atque omnem illi deinde benedictionem manifestavit: tunc inquit, Benedic, obsecro, et me, pater: num una tibi benedictio est? Non potes et mihi tuam benedictionem impartiri, qui ita a te diligor, qui primogenitus, qui a te in venationem missus sum? Conturbavit patrem verbis. Compuncto autem Isaac, inquit, clamavit voce magna Esau, et flevit. Vidit patrem consilio destitutum, et non posse, neque velle revocare quæ facta sunt: et clamori etiam adjecit ploratum, ut ad majorem commiserationem patrem flecteret. Misertus itaque ejus Isaac dixit ei: 39. Ecce de pinguedine terræ erit habitatio tua, et de rore cæli desuper, 40. et in gladio tuo vives, et fratri tuo servies: erit autem quando depones et exsolves jugum ejus a collo tuo. Quoniam, inquit, et ipse meam benedictionem desideras, disce non esse possibile ut agam quæ divinæ voluntati adversa sunt: sed et tibi quidem apprecor, ut rore cæli fruaris: scias

(a) אָפֶק Ekeb Hebreis est planta pedis, sive etiam supplantatio, unde factum אָפֶק.

autem te militarem vitam acturum esse: nam in gladio tuo vives, et fratri tuo servies.

5. Cæterum nullus hæc audiens miretur, videns post hæc fratrem ejus vagantem ob illius metum, et in terram alienam contententem: neque initia attendens, existimet vaticinium excidere. Nam quando Dominus aliquid pollicetur, etsi contraria iis quæ pollicetur videamus in principio evenire, non turbemur: neque enim possibile est ut ad finem usque promissa excidant. Hoc autem fit, ut dum justi per omnia fulgidiore redduntur, abundantiam virtutis Dei manifestam nobis omnibus faciant. Et in unoquoque justorum hoc invenies, si volueris historias singulas diligenter animadvertere, quod sane nunc quoque factum est. Ne hoc attendas, quod nunc statim profugus sit, sed cogita gloriam quæ posthac sequetur; ut quomodo temporis processu hic ipse sic terribilis illi factus, tantam erga eum declaret reverentiam: quomodo item in tantam venerit gloriam post ærumnas, quas in terra aliena tulit, ut qui ex ipso nati sunt, in immensam multitudinem propagentur, et ejus nomine tota gens cognominetur et insigniatur. Nunc autem docens nos divina Scriptura fratris indignationem, qua ad homicidium spectabat, inquit: 41. Et odio gravi prosequatur Esau Jacob propter benedictionem, quæ benedixerat eum pater suus. Et ut sciamus non fuisse simplicem subitanam iram, per dictionem nobis significavit malitiæ ejus excessum. Gravi odio prosequatur, dicit: hoc est, instabat et perseverabat odium, ita ut et mentem in profundo latentem per verba significaret. Dixit enim in corde suo: Appropinquant dies luctus patris mei, ut occidam Jacob fratrem meum. Vere omnino is qui irascitur non minus quam ille qui furiosi sunt, insanit. Considera enim quomodo daemon ille sicut insanientes subingressus, mente destituit quos corripit, et suadet ut plane contraria faciant iis quæ oculis videntur. Neque enim recte vident illi, neque aliud quiddam faciunt: sed quasi hebetatis sensibus, et judicandi vi amissa, faciunt omnia. Ita sane et qui irascuntur, non agnoscunt præsentia, non memores sunt cognationis, non amicitiam, non consuetudinem, non dignitatem, neque quidquam aliud in mentem admittunt, sed iræ vi pressi, in præceps miserabiliter feruntur. Quid igitur illis miserius fuerit, quando victi et capti ab ægritudine animi etiam ad homicidium festinant? Propterea beatus Paulus radicem hujus mali volens extirpare, admonet, sic scribens: Omnis ira et indignatio, et clamor auferatur a vobis cum omni malitia (Ephes. 4. 31). Non solum, inquit, nolo vos succensere et indignari, et irasci, sed neque cum clamore proximis loqui: clamorem hic dicens, qui ab ira nascitur. Quando enim morbus hic intrinsecus excitatur et cor tumult, non jam sinit ut lingua placide loquatur; sed affectionem cordis demonstrans, efficit ut clamose cum proximo loquatur. Volens igitur beatus ille sibi obtemperantes in perpetua versari tranquillitate, dixit: Omnis ira (hoc est, a quacumque causa moveatur), et omnis indignatio et omnis clamor tollatur a vobis: deinde radicem hujus

mali volens arefacere, et inutilem reddere, dicit : Cum omni malitia. Nam qui sic afficitur, semper in portu sedet a terrenis fluctibus liber; et neque tempestatem timet, neque naufragium; sed quasi in tranquillitate navigans, vel in placido portu sedens, ita presentem vitam trahit, non solum ab omni perturbatione liber, sed et immortalium et ineffabilium bonorum fructus sibi per omnia concilians : qui nobis omnibus concedantur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri, et sancto Spiritui sit gloria, honor, imperium, nunc et semper, et in secula seculorum. Amen.

HOMILIA LIV.

Rebecca autem vocato filio suo juniore dixit ei
(Gen. 27. 42).

1. *Gratia divinae auxilium. Conscientia sufficiens magister.*—Vidistis heri publicani bene affectum animum, et Domini ineffabilem misericordiam, et Judæorum stupiditatem immensam (a)? Vidistis quomodo omnes nos erudierit beatus Mattheus, statim obediens, et tantam morum mutationem præ se ferens : quia in voluntate nostra, post supernam gratiam, sitæ sunt et virtutes, et vitia : et quia studio nostro possumus fieri virtutibus conspicui; et contra desides facti, in peccati præcipitium deferri? Hoc enim est quo a brutis differimus, quia ratione insigniti sumus a benigno Deo, et in natura nostra insita est scientia boni et mali. Nullus ergo prætexat, se ex ignorantia virtutem negligere, vel quia nullum habeat viæ ducem et monstratorem. Sufficientem enim magistrum habemus conscientiam, et fieri non potest, ut quis illo adjumento privetur. Nam simul cum formatione hominis insita est illi scientia faciendorum, ut rectum suum animum declarans in præsentī vita, quasi in palæstra quadam exercitatus ad virtutum labores, probitatis virtutisque præmia reportet, et brevi tempore in laboribus decurso, perpetuas coronas mereatur, atque in fluxu hoc sæculo virtutem amplexatus, æternis bonis in infinita secula fruatur. Id sane scientes, fratres, nostram ne perdamus nobilitatem, ne simus post tantam beneficentiam ingrati, ne sectemur voluptates, quæ tam brevi tempore durant, perpetuum dolorem nobis accersentes : sed ante nos semper intuentes oculum illum qui nunquam sopitur, qui et abscondita cordis novit, res nostras ita instituamus et moderemur, et muniti armis Spiritus bene affectum animum exhibeamus, ut superno fruantes auxilio, devicto hoste illo et adversario nostro, ejusque machinamenti inutilibus redditis, bonis illis frui valeamus, quæ promisit Dominus diligentibus se. Ne ergo quis spectet ad laborem virtutum, sed lucrum inde partum cogitans prompte labores suscipiat. Nam si il qui in terrenis versantur negotiis, et ad colligendas opes insaniunt,

omnia prompte suscipiunt facienda; et pericula maris, naufragia, piratarum insidias prospicientes non franguntur, nec segniores sunt, quamvis de fine nihil certi habeant : qualem nos habituri sumus defensionem, si non omni studio et alacritate accingamur ad virtutum studia et agones, propter æterna illa bona? Quare ita ingrati sumus benefactori nostro, et neque quæ jam donata sunt versamus animo, neque promissa cogitamus; sed omnium propemodum oblitī, frustra et in vanum, quasi peccatores, vitam totam transigimus : animæ quidem nullam habentes curam, ventrem autem solum dirumpentes cibis, atque etiam propter hoc misero corpori perniciem parantes, ac propter intemperantiam et ingluviem innumera nobis negotia facimus et accersimus, dum animam fame perire sinimus? tametsi præstantior anima sit quam corpus, et ablata illa, hoc mortuum relinquitur. Cum igitur oporteret et huic atque illi congrua et convenientia præbere alimenta, modum neque hic, neque illic servantes, utrique nocemus : hoc plus quam oportet agnantes, illam autem fame perire cogentes. Id quod universorum Dominus loco maxime indignationis aliquando interminatus est Judæorum populo dicens : *Dabo vobis non famem panis, neque sitim aquæ, sed famem audiendi sermonem Domini* (Amos 8. 11); docens nos, illam quidem famem corpus macilentum reddere, hanc autem animam attenuare : idipsum, quod Dominus tunc supplicii loco illis minabatur, nunc nos sponte nobis attrahimus; idque postquam Deus tantam nostri curam declaravit, et dispensavit, ut cum sacrarum Scripturarum lectione habeamus et a doctoribus admonitiones.

Cum lectione Scripturæ monita Doctorum. — Ideo oro vestram caritatem, ut excussa desidia paululum expergiscamini, et studium omne in animæ salutem transferatis. Sic enim et a Deo benevolentiam uberem attrahetis, nosque alacriores ad docendum vos erimus, quos videbimus consilio nostro parere. Quoniam et agricola, quando videt terram secundam, culture idoneam fructuumque feracem, parat se etiam ipse ut majori studio illam colat : eodem modo et nos si viderimus vestrum in divinis profectum, et vos ea quæ a nobis dicuntur, factis studiose implere, majorem docendi laborem exhibebimus : utpote scientes, nos non in petris seminare, sed in pingui et profunda terra.

2. *Utilitatem, non plausus auditorum, querit Chrysostomus. Radix homicidii invidia.*— Ea enim de causa quotidie vobis concionamur, ut aliquid lucri faciatis, et virtutes vestræ crescant, nosque letemur vestrum videntes profectum. Numquid enim temere et in vanum dicere volumus, ut a vobis laudum fructus recipiamus, et ut plaudentes manibus recedatis? Non hoc spectamus; absit : sed vestram utilitatem. Mea maxima laus est et summus plausus, si quis a viliis ad virtutum convertatur, si quis antea deses, nostra adhortatione studiosus fiat : hoc et mihi maximum affert solatium et laudem, et vobis lucrum et divitias spirituales. Sed non ambigo, quin multum studii ex-

(a) Hic commemoratur homilia ubi de publicano penitente, de Judæorum stupiditate, deque Matthæi apostoli vocatione agebatur : an vero hæc homilia ex editarum numero sit, nondum explorare potui; suspicor tamen ex amissarum numero esse.

καὶ πᾶσα κρυψὴ ἀρρήτου ἀφ' ὧν· εἰτα αὐτὴν τὴν
ρίξαν τῆς κακίας ἡρῶναι βουλόμενος καὶ ἀναρπῶν
ἐργάσασθαι, φησί, *Σὺν πάσῃ κακίᾳ*. Ὁ γὰρ οὕτω
διακείμενος διηγεῖται ἐν λιμένι κἀθήται, τὸν ἀπὸ τῆς
τῆς κυμάτων ἀππληγμένον, καὶ οὕτω χειμῶνα δε-
δοικεν, οὕτω ναυάγιον, ἀλλὰ καθάπερ ἐν γαλήνῃ
πλέων ἢ ἐν εὐδίᾳ λιμένι καθήμενος, οὕτως ἔλκει τὸν
παρόντα βίον πάσης ταραχῆς ἐκτός ὧν α, καὶ οὐ μόνον
τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀθανάτων καὶ ἀπορρήτων
ἀγαθῶν τὴν ἀπολαύσιν αὐτοῦ διὰ πάντων προξενεῖ·
ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φι-
λανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ
τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος,
τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

OMILIA NA'.

Καλέσασα δὲ *Ῥεβέκκα* τὸν υἱὸν αὐτῆς τὸν γεώ-
τερον, *εἶπερ αὐτῷ*.

α'. Εἴθετε χθὲς καὶ τοῦ τελώνου τὴν πολλὴν εὐγνωμο-
σύνην, καὶ τοῦ δεσπότης τὴν ἄφατον φιλανθρωπίαν,
καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν υπερβέβηλυσαν ἀναισθησίαν·
[522] Εἴθετε πῶς ἅπαντας ἡμᾶς ἐπαίδευσεν ὁ μακάριος
Ματθαῖος, δι' ὧν οὕτω ταχέως ὑπῆρχουσε, δι' ὧν
τοσαύτην ἐπιδείξατο τὴν μεταβολὴν, ὅτι ἐν τῇ προ-
αιρέσει κείται τῇ ἡμετέρᾳ, μετὰ τὴν ἀνωθεν χάριν, τὰ
τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας· καὶ οὕτω καὶ σπουδάζαν-
τες δυνάμεθα γενέσθαι ἐν ἀρετοῖς, καὶ ῥαθυμῆσαντες
πάλιν εἰς τὸν τῆς ἀμαρτίας κρημνὸν καταφερόμεθα·
Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὧ τῶν ἀλλῶν ιδιότης, τὸ λόγῳ
τετιμῆσθαι ἡμᾶς παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ, καὶ
ἐν τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ ἐναποκεῖσθαι τὴν γνώσιν τοῦ
καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Μηδεὶς τοίνυν προφασίζεσθαι
ὡς δι' ἀγνοίαν ἀρετῆς ἀμελῶν, ἢ διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν
ὑποδεικνύοντα τὴν ταύτης ὁδόν. Ἀρχοῦντα γὰρ ἔχο-
μεν διδάσκαλον τὸ συνέειδός, καὶ οὐχ οἶδόν τινα ἀπε-
στερηθῆσαι τῆς ἐκείθεν βοηθείας. Καὶ γὰρ ἅμα τῇ
πλάσει τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ γνώσις τῶν πρακτέων
αὐτοῦ ἐναπετέθη, ἵνα τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἐπι-
δείξάμενος, καθάπερ ἐν παλαίστρᾳ τινί, τῷ παρόντι
βίῳ ἐγγυμνασάμενος πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους,
τὰ ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς βραβεῖα κομίσηται, καὶ ἐν βραχεῖ
χρόνῳ πονήσας, ἐν διηνεκείῳ τῷ αἰῶνι τῶν στεφάνων
ἀξιώσει, καὶ ἐν τῷ ἐπικλήρῳ τούτῳ αἰῶνι τὴν ἀρετὴν
ἐλόμενος, ἐν τοῖς ἀπειροῖς καὶ αἰδίῳσι αἰῶσι τῶν
ἀθανάτων ἀγαθῶν ἀπολαύῃ. Ὅσον εἰδότες, ἀγαπη-
τοί, μὴ προδόμεν ἡμῶν τὴν εὐγένειαν, μὴ ἀγνώμονες
περὶ τὴν τοσαύτην εὐεργεσίαν γενώμεθα, μηδὲ τὸ
πρόσκαιρον τῆς δοκοῦσης ἡδονῆς μεταβιβάσαντες,
διηνεχθῇ τὴν ὁδὸν αὐτοῖς κατασκευάσωμεν· ἀλλὰ
τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας
ἐπιστάμενον διηγεῖται προορώμενοι, οὕτως ἅπαντα
τὰ καθ' ἑαυτοὺς οἰκονομῶμεν, καὶ τοῖς ὅπλοις τοῦ
Πνεύματος φρεσίζαμενοι, καὶ τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύ-
νην ἐπιδειξάμενοι, ἐπισπασώμεθα τὴν ἀνωθεν βοήθειαν,
ἵνα τῆς ἐκείθεν ἀπολαύοντες συμμαχίας, καὶ τοῦ
ἐχθροῦ καὶ πολεμίου περιγενόμενοι, καὶ ἀκυρα αὐτοῦ
καταστήσαντες τὰ μηχανήματα, τῶν ἀγαθῶν ἐκεί-
νων ἀπολαύσαι δυνηθώμεν· ὧν ἐπηγγελῆται τοῖς
ἀγαπῶσιν αὐτὸν ὁ Κύριος. Μὴ τὸν πρὸς τὸν πόνον
τις ὁράτω τῆς ἀρετῆς, ἀλλὰ τὸ ἐντεῦθεν κέρδος λο-
γίζομενος ἱετούς τοὺς ὑπὲρ ταύτης πόνους κατα-
δεχόμενος. Εἰ γὰρ οἱ περὶ τὰ βιωτικὰ στρεφόμενοι,
καὶ περὶ τὴν τῶν χρημάτων συλλογὴν μεμνηότες,
ἅπαντα προθύμως καταδέχονται, καὶ οὕτω κατὰ βά-

λατταν κινδύνους, καὶ τὰ ναύαγια, καὶ τὰς τῶν πει-
ρατῶν ἐπρόδους προορώμενοι, οὕδ' οὕτως ὀκνηρότεροι
γίνονται, καὶ ταῦτα οὐδὲ θαρβύνει περὶ τοῦ τέλους δυ-
νάμενοι· πόσων ἡμεῖς ἐξομεν ἀπολογίαν, τῶν ἀθανά-
των ἐκείνων ἕνεκεν πρὸς τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας
μὴ πάσῃ σπουδῇ καὶ προθυμίᾳ ἀποδιδόμενοι· Τίνας
ἕνεκεν οὕτως ἀγνώμονες περὶ τὸν εὐεργέτην γινόμε-
θα, καὶ οὕτω τὰ ἥδη δωρηθέντα λογίζομεθα, οὕτω τὰ
ἐπαγγελθέντα ἐννοοῦμεν, ἀλλὰ πάντων, ὡς εἶπεν,
λήθην ποιησάμενοι, ἀπλῶς καὶ εἰκὴ βροχημάτων δι-
κην βίον ἅπαντα παρατρέχοντες, τῆς μὲν ψυχῆς οὐδε-
μίαν ἐπιμέλειαν ποιούμενοι, τὴν δὲ γαστέρα μόνον
διαβρῆγγνύντες, καὶ πολλὴν διὰ ταύτης τῇ ταιαπύρῳ
τούτῳ σώματι τὴν λύπην κατασκευάζοντες, καὶ τοῦτο
μὲν διὰ τῆς ἀμετρίας, καὶ τῆς πολλῆς ἀσφαλείας
μυρία πράγματα κατασκευάζειν ἡμῖν παρασκευάζο-
μεν, τὴν δὲ ψυχὴν λιμῷ τηκεσθαι συγχωροῦμεν·
[525] καίτοι ψυχὴ σώματος κυριώτερον, καὶ ἐκείνης
ἀπειρηκίας νεκρὸν τοῦτο καταλείπεται. Δέον οὖν
κακείνην τὴν κατάλληλον καὶ ἀριμύττουσαν παρέχειν
τροφὴν ἡμᾶς, ἐκαιτέροις λυμηνώμεθα, ἀμετρίαν καὶ
ἐνταῦθα κακεὶ πολλὴν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ τὸ μὲν
ὑπὲρ τὴν χρῆσιν παικνόντες, τὴν δὲ ὑπὸ λιμοῦ δια-
φθείρεσθαι καταναγκάζοντες. Καὶ ὅσον ὁ τῶν ὧν
δεσπότης ἐν τάξει κυριότης ἀναναγκηστικῶς ἡπείλησέ
ποτε τῷ τῶν Ἰουδαίων δήμῳ, λέγων, *Δάσω ὅμῳν οὐ
λιμὸν ἄρτου, οὐδὲ δίψαν ὕδατος, ἀλλὰ λιμὸν τοῦ
ἀκοῦσαι λόγον Κυρίου*, διδάσκων ἡμᾶς ὅτι ἐκείνους
μὲν ὁ λιμὸς τὸ σῶμα κατατείνειν δύναται, οὗτος δὲ ὁ
λιμὸς αὐτῆς καθικνεῖται· τῆς ψυχῆς τοῦ· αὐτὸς νῦν,
ὅσον ἀνὴρ τιμωρίας ἐκείνους ἐπάγειν τότε ἡπείλησεν
ὁ δεσπότης, ἡμεῖς ἐκόντες ἐπισπώμεθα, καὶ ταῦτα τοῦ
Θεοῦ τοσαύτην περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπιδειξάμενοι, καὶ
οἰκονομήσαντες μετὰ τῆς ἀπὸ τῶν Γραφῶν ἀναγνώσεως,
ἔχειν ἡμᾶς καὶ τὴν ἀπὸ τῶν διδασκάλων νοουθεσίαν.
Δι' ὃ παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, πᾶσαν
βαθυμίαν ἀποπειράσασθαι καὶ διεγερθῆναι μικρὸν,
καὶ πᾶσαν τὴν σπουδὴν μεταθεῖναι ἐπὶ τὴν τῆς
ψυχῆς σωτηρίαν. Οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὴν παρὰ τοῦ
Θεοῦ εὐνοίαν μετὰ θαφλείας ἐπισπάσῃτε, καὶ ἡμεῖς·
προθυμότερον τὴν πρὸς ὅμῃς διδασκαλίαν ποιήσω-
μεθα, ὁρῶντες εἰς ἔργον ἡμῶν ἐκβαίνουσιν τὴν συμ-
βουλὴν. Ἐπεὶ καὶ γεωργός, ἐπειδὴν ἴδῃ τῆς γῆς τὴν
ἐπιτηδεύτητα πολλὴν παρέχουσιν αὐτῷ τὸν καρπὸν
τὴν φορὰν, καὶ αὐτὸς μετὰ πλείονος τῆς σπουδῆς
πρὸς τοὺς τῆς γεωργίας πόνους ἐπαποδύεται· τὸν
αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡμεῖς ἂν θεασοίμεθα τὴν κατὰ
θεὸν ὁμῶν προκοπὴν, καὶ οὕτω τὰ παρ' ἡμῶν λεγόμενα
διὰ τῶν ἔργων ἐνδείκνυσθαι σπουδάζετε, πλείονα καὶ
αὐτοὶ τὸν πόνον τὸν διδασκαλικὸν ἐπιδειξόμεθα· ὅτε
εἰδότες ὅτι οὐ κατὰ πατρῶν σπεύρομεν, ἀλλ' εἰς λιπα-
ρὰν καὶ βαθύγειον καταβάλλομεν τὰ σπέρματα.
β'. Διὰ γὰρ τοῦτο καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν πρὸς ὅμῃς
διδασκαλίαν ποιούμεθα, ἵνα καὶ ὑμεῖς κερδάναντες τι
χρήσιμον ἐντεῦθεν ἀπέλθῃτε, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς ὁμῶν
αὐξάνηται, καὶ ἡμεῖς ὁρῶντες ὁμῶν τὴν προκοπὴν
εὐφραίνώμεθα. Μὴ γὰρ ἀπλῶς καὶ εἰκὴ λέγειν βουλό-
μεθα, ὥστε τὸν παρ' ὁμῶν ἔπαινον καρποσάσθαι, καὶ
ἵνα κροτήσαντες ὅμῃς ἀναχωρήσῃτε· Ὅδὲ διὰ τοῦτο,
μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὴν ὠφέλειαν τὴν ὑμετέραν.
Ἐμοὶ μέγιστος ἔπαινος καὶ ἀρετὸς, εἰ τις ἀπὸ τῆς
κακίας ἐπὶ τὴν ἀρετὴν μεταβάλλοιτο, εἰ τις πρὸ τοῦ-
το ῥάθυμος ὢν, σπουδαῖος ἐκ τῆς παρ' ἡμῶν ὁπο-
μνήσεως γένηται· τοῦτο καὶ ἐμοὶ μέγιστον φέρει τὸν
ἔπαινον καὶ τὴν παραμυθίαν, καὶ ὁμῶν πολὺ τὸ κέρδος
καὶ τὸν πλοῦτον τὸν πνευματικόν. Ἀλλὰ καὶ οἱ μὲν

* Sex mss. ταραχῆς ἐκείθεν ὧν.

πολλὴν ἐπέδειξε τὴν σπουδὴν, οὐκ ἀμειβάλλου-
σθα γὰρ ἐτι θεοδιδάκτοι ἐστε, δυνάμενοι καὶ ἄλλους
νοθεῖν. διὰ τοῦτο ἐνταῦθα στήσας τὴν περὶ τοῦ-
του συμβουλὴν, τῆς συνήθους ἄφροι διδασκαλίας ἐκ
τῶν τοῦ μακαρίου Μωυσέως ῥημάτων, μᾶλλον δὲ τῶν
παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος δι' αὐτοῦ ἡμῖν εἰρημένων,
μικρά τινα εἰς τὸ μέσον προσθεῖς, ἐκείθεν ὑμῖν σή-
μερον τὴν ἐστῆσιν παραθήσομαι. Ἰκούσατε πρῶτην
ὅπως κατὰ τὴν συμβουλὴν τῆς Ῥεδέκκας ἅπαντα
διαπραξάμενος ὁ Ἰακώβ, τὴν παρὰ τοῦ [524] πατρὸς
εὐλογίαν ἐπεσπάσατο, τὴν ἐπαινετὴν ἐκείνην κλοπὴν
ἐπιδειξάμενος, δι' ὃ καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ συνερ-
γίας ἀπήλαυσε, καὶ εἰς ἔργον ἐξῆλθεν αὐτῷ τὸ σπου-
δαζόμενον· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐντεῦθεν αὐτῷ πολλὸς ὁ φθόνος
ἐτίκτετο παρὰ τοῦ Ἡσαῦ, καὶ πρὸς φθόνον λοιπὸν
παρεσκευάζεται· τοιοῦτον γὰρ τοῦτ' ἐὼς ὁλέθριον πά-
θος· οὐ πρότερον ἴσταται, μέχρις ἂν τὸν ὑπὸ τοῦ πά-
θους ἀλόντα κατὰ κρημνῶν ἐνεχθῇ· παρὰ τοῦτο, καὶ
πρὸς τὴν τοῦ φθόνου παρανομίαν δραμεῖν. Ῥίξα
γὰρ τοῦ φθόνου ὁ φθόνος. Οὕτως καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐπὶ τοῦ
Καὶν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀβελ γέγονεν. Οὐδὲν γὰρ ἔχων
οὐδὲ ἐκείνος, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ἐγκαλέσαι τῷ
ἀδελφῷ, ἐπειδὴ εἶδεν εὐδοκίμουνα παρὰ τῷ ἀσεπῇ
τῶν ὧων ἀπὸ τῆς προσκομιδῆς τῶν δώρων, καὶ ἐαυτὸν
ἀπόβλητον γεγεννημένον διὰ τὴν οἰκίαν βρδυμῖαν, εἰς
φθόνον εὐθὺς διεγείρετο, καὶ τὴν ῥίζαν τοῦ φθόνου τε-
κὼν ἐν τῇ διανοίᾳ, παραχρῆμα καὶ τὸν καρπὸν ἐκείνον
τὸν ὁλέθριον ἐπέδειξετο, καὶ τὸν φθόνον εἰς ἔργον ἤγα-
γεν. Οὕτω δὴ καὶ νῦν ὁ Ἡσαῦ ἰδὼν τὸν ἀδελφὸν τὰς
εὐλογίας παρὰ τοῦ πατρὸς δεξάμενος, καὶ ὑπὸ τοῦ
θυμοῦ καὶ τῆς βασκανίας εἰς φθόνον ὡς ἐξενεχθεῖς, ἐμε-
λέτα τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ἀναίρεσιν.

Ἀλλ' ἡ θαυμασία μήτηρ τοῦτο αἰσθημένη, πάλιν τὴν
μητρικὴν φιλοστοργίαν περὶ τὸν παῖδα ἐπιδείκνυται καὶ
συμβουλὴν εἰσάγει τὴν δυναμένην αὐτὸν ἐξαρπάσαι τῶν
τοῦ ἀδελφοῦ χειρῶν. Καλέσασα γὰρ, φησὶ, τὸν υἱὸν αὐ-
τῆς τὸν νεώτερον, εἶπεν αὐτῷ· Ἰδοὺ Ἡσαῦ ὁ ἀδελ-
φός σου ἀπελθεῖ σοι ἀποκτείνει σε. Νῦν οὖν ἀκου-
σὸν μου τῆς φωνῆς. Ὁ παῖρά σε διδάσκει, φησὶν,
ὅτι τὰ λυσταίῃ σοι συμβουλεύω, καὶ καθάπερ ἦδη τῆς
ἐμῆς φωνῆς ἀκούσας, τὰς μεγάλας ἐκείνας εὐλογίας
ἐπεσπάσατο παρὰ τοῦ πατρὸς, οὕτω δὴ καὶ νῦν ἀκουσόν
μου τῆς φωνῆς, ἵνα διαφυγῇς θανάτῳ τοῦ ἀδελφοῦ
τὰς χεῖρας. Οὕτω γὰρ ἐκ τῶν ἐλευθερώσεως τῶν κιν-
δύνων, καμὲ τοῦ πένθους· Εἰκός γὰρ ἐκείνον, εἰ τοῦτο
τολμήσει, δεικνύει ἀπαιτηθῆναι, καὶ πανταχόθεν ἔμολ
τῆς οὐδύνῃ τὴν ἐπίτασιν αἰεσεῖν. Ἀκουσον οὖν
μου τῆς φωνῆς, καὶ ἀναστὰς ἀπὸ δραπετὸς πρὸς τὸν
ἀδελφόν μου Ἀδὰμ εἰς Χαρρὰν, καὶ οἰκησον μετ'
αὐτοῦ ἡμέρας τινὰς, ἕως τοῦ ἀποστρέψαι τὸν
θυμὸν καὶ τὴν ὀργὴν τοῦ ἀδελφοῦ σου ἀπὸ σοῦ,
καὶ ἐκλιθῇται ὁ πεποιήσας αὐτῷ· καὶ ἀποστει-
λάσα μεταπέμψομαι σε ἐκεῖθεν, μήποτε ἀτε-
κνωθῶ ἐκ τῶν δύο ὅμων ἐν ἡμέρᾳ μῶ. Ἀπιδί,
φησὶ, πρὸς τὸν ἀδελφόν μου Ἀδὰμ, καὶ οἰκεῖ
ἐκεῖ μετ' αὐτοῦ. Εἰκός γὰρ καὶ τὸν χωρισμὸν καὶ τὸν
ἐν μέσῳ χρόνον λαχῶσαι τι πλόν, καὶ παραμυθῆσα-
σθαι τὸ πάθος, καὶ τὴν βασκανίαν λωφῆσαι, καὶ λήθην
αὐτῷ γενέσθαι τῶν ὑπὸ σοῦ γεγεννημένων περὶ τὴν
τῆς εὐλογίας κλοπῇ. Καὶ ἐκλιθῇται, φησὶν, ὁ
πεποιήσας αὐτῷ. Εἰκότως, φησὶν, ὀργίζεται· δι' ὃ
προσθήκει ἐκκλίνει αὐτοῦ τὴν ὀργήν, ὅπως ἀπὸ τοῦ
χρόνου λήθης ἐγγενομένης αὐτῷ, μετὰ ἀσφαλείας
λοιπὸν δυνηθῇ τὴν ἐνταῦθα οἰκησιν ποιήσασθαι. Καὶ

in omnibus pene mss. deest. Infra post hanc verba, ῥίξα γὰρ
τοῦ φθόνου ὁ φθόνος, interp. legisse videtur καὶ καρπὸς τοῦ
φθόνου ὁ φθόνος. Nec suo Marte illa inseruisse videtur int., et
sunt vere digna Chrys.

ᾠ Savil. et quinque mss. φθόνος.

ἵνα μὴ [525] δυσχερὴν ὁ παῖς ἐπὶ τὴν ἀλλοτρίαν
ἀπιδίαι καταναγκαζόμενος, ὅρα πῶς παραμυθεῖται
τοῦ νέου τὴν ψυχὴν, πρῶτον μὲν εἰποῦσα· Ἀπιδί
πρὸς Ἀδὰμ τὸν ἀδελφόν μου. Μὴ γὰρ πρὸς ἔξω
τινὰ, φησὶ, καταπίγω σε ἀπαιθεῖν; Πρὸς τὸν ἀδελ-
φόν τὸν ἐμὸν, καὶ οἰκεῖ μετ' αὐτοῦ ἡμέρας τινὰς.
Βραχύν, φησὶ, χρόνον, ὀλίγας ἡμέρας, ἕως τοῦ παύ-
σασθαι τὴν ὀργήν. Νῦν γὰρ καὶ ἀμιάζει αὐτῷ, φη-
σὶν, ὁ θυμὸς, καὶ οὐτε τοῦ πατρὸς αἰδῶ τινα ποιεῖται,
καθάπερ τυραννόμενος ὑπὸ τοῦ πάθους, οὕτε τὴν
ἀδελφικὴν στοργὴν ἐν διανοίᾳ λαμβάνει, ἀλλ' ἐνδὲς
μόνον γίνεται, τοῦ τὸν θυμὸν ἀποπληρῶσαι. Καὶ
ἀποστειλάσα μεταπέμψομαι σε ταχέως, φησὶν,
ἐκεῖθεν. Σὲ ἐπανάξω. Ἀπιδί τοίνυν βαρύνων, ἐπὶ Ἀπο-
στειλάσα μεταπέμψομαι σε· περὶ γὰρ τοῦ παντός
ἐστὶ μοι ὁ ἀγὼν, καὶ περὶ ἀμφοτέρων δέδοικα, μή-
ποτε ἀποστρεφθῶ ἀμφοτέρων. Ὅρα σύνεστιν μητρὸς·
πῶς οἰκοθεν κινούμενη, μᾶλλον δὲ τῇ τοῦ Θεοῦ προφ-
ήσει καὶ νῦν ὑπηρετοῦμένη, ἐκείνα συμβουλεύει τῷ
παίδι, ἅπερ ὁ Χριστὸς παρήγει τοῖς μαθηταῖς, συμ-
βουλεύων μὴ ὁμίως χωρεῖν τοὺς κινδύνους, ἀλλὰ διὰ
τῆς ἀναχωρήσεως παραμυθεῖσθαι τοῦ πάθους τὴν
μανίαν. Τοῦτο τοίνυν καὶ αὕτη εἰσηγουμένη τῷ
παίδι, πρότερον αὐτῷ συμβουλεύσασα καὶ παραβα-
ρύνασα αὐτὸν ἐν λογισμῶν, ὥστε μὴ δυσχερᾶναι
πρὸς τὸν χωρισμὸν, τότε λοιπὸν καὶ ἀφορμὴν εὐλογον
τῇ ἀποδημίᾳ περιθεῖναι βούλεται, ὥστε μὴ προσφάνως
δοῦσαι διὰ τὴν τοῦ ἀδελφοῦ βασκανίαν ἀναχωρεῖν,
μηδὲ τὸν πατέρα γνῶναι τὴν ἀληθῆ τῆς ἀποδημίας
αἰτίαν, μήτε τοῦ Ἡσαῦ τὴν κατὰ αὐτοῦ ἀγανάκτησιν.
Καὶ εἰσελθούσα, φησὶ, πρὸς τὸν Ἰσαὰκ ἡ Ῥε-
δέκκα εἶπεν· Προσώχθησα τῇ ζωῇ μου διὰ τὰς θυ-
γατέρας τῶν υἱῶν Χέτ. Εἰ λήψεται Ἰακώβ θυ-
γαῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῆς γῆς ταύτης, ἵνα τί
μοι τὸ ζῆρ;

γ'. Ἐκότες πῶς εὐπρόσωπον εὔρε πρόφασιν. Ὅταν
γὰρ ἡμῖν ἡ ἀνωθεν συμπράττει δεξιὰ, καὶ τὰ δυσχερῆ
εὐκολα γίνεται, καὶ τὰ δύσκολα ῥάδια. Ἐπεὶ οὖν καὶ
αὕτη εἶχε τὸν τῶν ὧων θεὸν συναινούντα αὐτῆς τῇ
γνώμῃ, πάντα τὰ δυνάμενα συντελεῖν τῇ οἰκονομίᾳ
τῇ μελλούσῃ, καὶ τοῦ παιδὸς τῇ σωτηρίᾳ, ὑπέβαλεν
αὐτῆς τῇ διανοίᾳ. Προσώχθησα, φησὶν, τῇ ζωῇ διὰ
τὰς θυγατέρας τῶν υἱῶν Χέτ. Εἰ λήψεται Ἰακώβ
θυγαῖκα ἀπὸ τῶν θυγατέρων τῆς γῆς ταύτης, ἵνα
τί μοι τὸ ζῆρ; Ἐνταῦθα αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ τῶν
γυναικῶν τοῦ Ἡσαῦ τὸ δύστροπον, καὶ τοῖς πολλῇς
ἀδελὰς αὐτοῖς ὑπόθεσις γενέσθαι. Καὶ γὰρ ἀνωτέρω
διηγῆσθε ἡμῖν ἡ θεία Γραφή, ὅτι ἔλαθεν ἀπὸ τῶν
Χετταίων καὶ ἀπὸ τῶν Εὐβαίων γυναῖκας ὁ Ἡσαῦ,
καὶ ἦσαν ἐρίζουσαι τῷ Ἰσαὰκ καὶ τῇ Ῥεδέκκᾳ.
Τοῦτο οὖν αὐτὸ ὑπομνήσας αὐτὸν βουλομένην, μονο-
σχετὶ ταῦτα φησὶ πρὸς αὐτόν· Οἶδας ὅπως μοι τὴν
ζωὴν πικρὰν πεποιθήσασιν αἱ γαμεταὶ τοῦ Ἡσαῦ,
καὶ ὅπως διὰ τὴν τοῦτον μοχθηρίαν λοιπὸν πρὸς
πάσας ἀπεχθὺς ἔχω τὰς θυγατέρας τῶν υἱῶν Χέτ,
καὶ ἅπαν τὸ ἔθνος δι' ἐκείνας μεμίσηκα. Εἰ τοίνυν
συμβαλεῖ καὶ τὸν Ἰακώβ ἐκ τούτων ἀγαγέσθαι θυ-
γαῖκα, ποῖα μοι λοιπὸν ἔσται σωτηρίας ἐλπίς; Ἰνα
τί γάρ μοι τὸ ζῆρ; [526] Εἰ γὰρ ἐκείνας ἐνεγκὴν οὐκ
λαχόμεν, εἰ καὶ οὗτος φθάσει ἀπὸ τῶν θυγατέρων
τῆς γῆς ταύτης λαβεῖν γυναῖκα, τὰ τῆς ζωῆς ἡμῖν
οἴχεται. Ἀκούσας δὲ ταῦτα ὁ Ἰσαὰκ, καὶ εἰς ὑπό-
μνησιν ἐλθὼν τῆς ἐκείνων κακίας, Προσκαλεσά-
μενος τὸν Ἰακώβ, ἐδλόγησε, φησὶν, αὐτόν, καὶ
ἐνετελλάτο αὐτῷ λέγων· Οὐ λήψῃ γυναῖκα ἀπὸ
τῶν θυγατέρων τῶν Χετταίων· ἀλλ' ἀναστὰς
πορεύσθαι εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἰς τὸν οἶκον τοῦ
πατρὸς τῆς μητρὸς σου, καὶ λάβε σεαυτῷ ἐκείθεν
γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μη-
τρὸς σου. Καὶ οὐκ ἔστι μέχρι τούτου, ἀλλὰ βουλό-

hilituri sitis : scio enim vos a Deo doctos esse, posseque etiam allos admonere. Propter hoc hic sistens meum consilium, pergam ad solitam doctrinam ex verbis beati Moysi, imo Spiritus sancti per eum loquentis : et ubi pauca quædam proposuero, hodie vobis illinc convivium apponam. Audistis nuper quomodo Jacob omnia faciens secundum consilium Rebecæ, patris benedictionem arripuerit, laudatumque furtum commiserit, ideo et cooperatorem Deum habuit, et conatus ejus bene successit : sed quia Esaû ob id ipsi valde invidebat, et se ad eadem preparabat : ita enim se habet mala hæc affectio ; non ante desistit, donec a se captum in præceptis dejiciat, ita ut ad homicidium currat scelus. Radix enim homicidii invidia [et fructus invidiæ homicidium]. Ita et a principio fuit inter Cain et Abel. Ille enim nihil habens vel parvum vel magnum, de quo accusaret fratrem, ubi vidit illum Domino probari propter oblationem munerum, se vero ob negligentiam suam rejici, ad invidiam statim provocatus est : et nata homicidii radice in mente ejus, statim perniciosum illum fructum attulit, et homicidium commisit. Ita sane etiam Esaû, cum videret accepisse fratrem benedictionem a patre, ab ira et invidia ad homicidium inductus, meditabatur moriem fratris.

Quomodo Rebecca salutis filii sui consuluerit ; consilium ab ipsa datum ad consilium ab ipso Christo datum refertur. — Verum admirabilis illa mater hoc sentiens, iterum maternum amorem erga filium declaravit : et consilium attulit quo posset fratris manibus eripi. 42. Vocato enim, inquit, filio suo juniore, dixit ei : Ecce Esaû frater tuus minatur tibi mortem. 43. Nunc igitur audi vocem meam. Experientia te doceat me tibi utilia consilire ; et sicut jam audita voce mea, magnas illas a patre benedictiones assequutus es : ita et nunc audi vocem meam, ut effugere possis fratris manus. Sic enim et temetipsum a periculis liberum reddes, et me a luctu. Verisimile enim est illum, si hoc ausus fuerit, poenam daturum esse, atque ita undique mihi gravis dolor et cruciatus erit. Audi igitur vocem meam, et surge, statimque vade ad Laban fratrem meum in Charran, 44. et habita cum eo ad aliquot dies, usquequo avertatur ira et indignatio fratris tui erga te, 45. et obliviscatur quæ ei fecisti : et mitte et reducam te inde, ne forte uno die vobis ambobus orberet. Abi, inquit, ad fratrem meum Laban, et habita illic cum eo. Verisimile enim est separationem et temporis processum posse aliquid amplius, nempe mitigare iram, invidiam sedare et oblivionem asferre eorum quæ in furto benedictionis gesta sunt. Et obliviscatur, inquit, quæ feceris ei. Verisimile est, inquit, eum irasci : ideo par est ut iram et impetum ejus

declines, si forte per tempus rei gesta obliviscatur. et postea cum libertate possis hic domicilium habere. Et ne filius ejus gravatim ferat, quod cogatur in alienam terram abire : vide quomodo soletur illius animam. Primum quidem dixit : Abi ad Laban fratrem meum. Num ad extraneum et alienum ire te jubeo ? Ad fratrem meum abi, et habita cum eo ad dies aliquot. Breve, inquit, tempus, paucos dies, quousque quiescat ira. Nunc enim fervet indignatio ejus, neque patris habebit reverentiam ira semel inundante, neque quantum fraternæ necessitudini debeat in mentem accipiet : sed unum hoc agat, ut furorem suum expleat. Et mittens, statim inde reducam te. Te, inquit, revocabo. Abi igitur bona cum fiducia : te enim nuntiis eo missis reducam : nam de toto mihi certamen est, de utroque anxiam sum, ne forte utroque priver. Vide sapientiam matris, quæ a seipsa mota, imo Dei prædictioni etiam nunc serviens, illa consulit puero quæ Christus discipulis suis consulebat, ne temere periculis se immiscerent, sed secessu insaniam male affectorum demulcerent. Hoc igitur etiam illa filio consulit, primum ejus animo fiduciam indens ut discessum non ægre ferret, tunc deinceps et causam honestam protectioni ejus excogitat, ita ut ne manifeste videatur propter fratris invidiam recedere, neve pater sciat veram peregrinationis causam, Esaû scilicet indignationem contra illum. 46. Et ingressa, inquit, ad Isaac Rebecca dixit : Gravis mihi vita est propter filias filiorum Chet. Si acceperit Jacob uxorem de filiabus terræ istius, ad quid mihi vita ?

5. Considera quomodo honestam invanit obtentum. Quando enim nobis superna gratia cooperatrix est, et difficilia facilia fiunt, et gravia levia. Quia igitur et hæc habuit Deum sententiæ suæ annuentem, omnia, quæ ad futuram dispensationem et ad salutem filii conducere poterant, suggessit ejus menti. Gravis mihi, inquit, est vita mea propter filias filiorum Chet. Si acceperit Jacob uxorem de filiabus terræ hujus, ad quid mihi vita ? Hic mihi significare videtur pessimos uxorum Esaû mores, quæ eis fuerint multæ amaritudinis causa. Etenim de Esaû superius narravit nobis divina Scriptura, quod acceperit a Chetæis et Evæis uxores, quæ exasperabant Isaac et Rebecam (Gen. 26. 34. 35). Hæc igitur in memoriam ei suggerere volens, ita fere loquitur : Scis quomodo vitam meam exacerbant uxores Esaû, et quomodo propter illarum malitiam in omnes filias filiorum Chet male afficior, et propter illas omnem gentem exosam habeam ; si igitur contingat et Jacob ex illis uxorem ducere, quæ mihi postea salutis spes ? Ad quid mihi tum vita ? Nam si illas ferre non possumus, si etiam Jacob ex filiabus terræ hujus uxorem acceperit, actum est de vita nostra. Quibus auditis Isaac, atque malitiæ illarum recordatus, 1. Isaac advocans Jacob, benedixit eum, inquit, et præcepit ei, dicens : Non sumes uxorem de filiabus Chananeorum ; 2. sed surge, et vade in Mesopotamiam, in domum patris matris tuæ, et accipe tibi inde uxorem de filiabus fratris matris tuæ (Cap. 28). Neque his contentus verbis, voluit et alacriorem eum reddere

¹ In graeco, *Εὐχόμενος, ἐπιλέγων*. Ad litteram melius esset, jure irascitur : et fortassis hoc dicere voluit Chrysostomus. Et vero, ut statim videtur, causa aderat ut irasceret Esaû, ob surreptam sibi fraude primogenituram. Etsi enim dicat Augustinus, Tono IV, cap. 10, post initium, id quod suadente matre fecit Jacob, non esse mendacium, sed mysterium, et huc Chrysostomus supra Rebecæ et Jacobi factum excusaverit ; primo tamen intuitu fallaciam conspicimus, et Esaû jure indignatus videtur.

in peregrinatione, et eum iterum benedictionibus confirmat ac dicit: 3. *Deus autem meus benedicit te, et augebit te, et multiplicabit te, et eris in congregationes gentium, 4. et dabit tibi benedictionem Abraham patris mei, tibi et semini tuo post te: ut in hereditatem accipias terram peregrinationis tuæ, quam dedit Deus Abraham.* Vide quomodo iustus prædicit ei omnia, ac bona ei viatica dat et solatia: prædicit enim ei redditum hereditatemque terræ, futurum esse dicens ut non solum in multitudinem crescat, sed etiam congregationes gentium ex semine ejus egrediantur. Quæ ut audivit filius, implevit jussa patris, et profectus est in Mesopotamiam ad Laban matris fratrem. Et iterum, ut hoc didicit Esau, nempe Jacobum benedictum fuisse a patre, et mandatum accepisse ne duceret uxorem ex filiabus Chananæorum, sed contendisse in Mesopotamiam: quasi corrigere volens erratum suum et placare patrem, 9. *Addidit, inquit, et accepit uxorem ad duas uxores suas, filiam Ismael filii Abraham.* Vidisti, dilecte, quanta prudentia filium suum Jacob e periculis amantissima mater eripuerit: speciosam obtinens peregrinationis causam, et neque Esau malitiam prodens, neque patri causam manifestam reddens; sed et filio conveniens dans consilium, ut ex metu ad suam amplectendam sententiam adduceretur, dum etiam patri congruentem causam suggerat? Unde et iustus ejus dictis assensum præbens, viatico benedictionis instructum Jacob dimisit.

Peregrinatio Jacobi narratur. — Cæterum si placet, et non defatigamini, videamus quomodo peregrinationem obierit Jacob. Non parvum enim et hinc fructum accipere possumus, si attenderimus. Justorum enim conversatio et vita totius philosophiæ continet doctrinam. Vide igitur hunc juvenem, qui domi educatus, qui antea nunquam peregrinationis cuiuspiam periculum fecerat, nunquam in extranea regione versatus fuerat, neque grave aliquid expertus erat, quomodo iter arripit, et disce philosophiæ illius excellentiam. 10. *Et egressus Jacob a fonte juramenti, profectus est in Charran, 11. et occurrit loco, et dormivit illic: occidebat enim sol: et accepit de lapidibus loci, et posuit ad caput suum, et dormivit in loco.* Vidisti ineffabilem philosophiam? vidisti quomodo veteres iter faciebant? Vir domi educatus (rursus enim ea dicam), tantoque assuetus famulatio (*Simplex enim erat, inquit, et domi habitans [Gen. 25. 27]*), peregrinaturus, neque jumentis egebat, neque ministris, neque viaticis; sed apostolicum morem imitatus, iter facit: et cum occumberet sol, ibi dormivit, ubi eum nox comprehendit. *Accipit, inquit, lapidem, et posuit ad caput suum.* Vide pueri robur: lapide pro pulvinari usus est, et super pavimentum dormivit. Igitur, quoniam bene moratam animam habebat, et virilem spiritum, ab omni seculari vanitate liberum, admirabilem visionem illam meruit. Hoc enim more agit Dominus noster; quando videt animam bene affectam, præsentia non magni facientem, plurimam sibi illius curam esse declarat.

4. Vide igitur justum illum in solo cubantem, et

visionem videntem, imo visione Domini dignum habitum. Dicit enim: *Obdormivit, 12. et ecce scala erat firmata super terram, cujus caput perungebat in caelum, et angeli Dei ascendebant et descendebant super eam*¹. 13. *Dominus autem innixus erat super eam, et dixit. Ego Deus Abraham, et Deus Isaac patris tui: ne timeas. Considera, obsecro, hic eximiam curam clementis Dei. Quia videbat eum secundum consilium matris propter timorem fratris peregrinationem suscipere, et quasi erronem quemdam iter facere, solam atque ab aliis abstractum nullanque habentem consolationem ullo ex loco, sed totum in supernum auxilium projicientem: statim in ipso initio volens confirmare abscritatem ejus, ei apparet, ac dicit: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac patris tui. Ego et patriarcham et patrem tuum in tantum splendorem evexi. Ne igitur timeas, sed crede me, qui implevi illis promissiones, et te mea cura et providentia dignaturum. Ne timeas ergo, sed confide: et omni timore depulso, crede iis quæ a me dicuntur. Etenim terram, in qua tu dormis, tibi dabo et semini tuo, 14. et erit semen tuum sicut arena maris. Ne putes, inquit, quia in terram alienam nunc vadis, privandum te terra in qua natus es, ubi educatus, ubi adolexisti. Etenim tibi dabo eam et semini tuo, quod sicut arenam maris augeri curabo, Et dilatabitur ad mare, et africanum, et septentrionem, et orientem: hoc est, ubique propagabitur: Et benedicentur in te omnes tribus terræ, et in semine tuo.*

Quomodo exerceat justorum obedientiam Deus. — Vide quomodo jam omnia ei quæ post longum tempus eventura erant, prædicit. Hic enim mos est omnium Domino, ut singulis quidem justis se id facturum polliceatur, non autem continuo promissiones impleat: sed exerceat justorum obedientiam et patientiam, atque sic multa cum liberalitate impleat promissa. Deinde ubi pollicitus est ei futura, eum indigeret iustus in rebus præsentibus non vulgari consolatione: vide quomodo benignus Dominus futura polliceatur, et per illa ipsa quæ nunc in eum declarat, de illis adduciam indit. Dicit enim: Ne putes me hæc sola tibi polliceri; sed et nunc 15. *Tecum sum, custodiens te in omni via, quo vadis.* Ne igitur putes, inquit, te solum iter facere: me habebis itineris comitem, me habebis custodem in omni via, omnia tibi difficilia facilia reddentem. Exinde magis augens consolationem, jam prædicit ei redditum ad sua. *Et reverti faciam te, inquit, in terram hanc.* Ne formides, inquit, quasi in aliena terra versaturus. *Et reducam te in terram hanc, et minime te derelinquam, donec fecero omnia quæ loquutus sum tibi.* Non despiciam te, neque te consilii inopem sinam; sed hæc quæcumque tibi promisi in opus adducam. Quomodo quis pro dignitate admirabitur et obstupescet divinam benignitatem et inestimabilem indulgentiam? Vide enim quantum pondus promissionum dat iusto, et quomodo animum ejus erexit. Cogita item et iusti hujus gratum affe-

¹ Ita Codex unus, atque sic habetur in Bibliis Græcis, et eodem modo legit Interpres. In Editis, et aliis omnibus Mss. hæc, et descendebant (καὶ κατέβαινον), desunt.

μενος προθυμότερον αὐτὸν ἐργάσασθαι περὶ τὴν ἀποδημίαν, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ εὐλογίας πάλιν προτίθῃσι, καὶ φησιν· Ὁ θεὸς μου εὐλογήσει σε, καὶ αὐξήσῃ σε, καὶ πληθυνεῖ σε, καὶ ἐσθὶ εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, καὶ δώσῃ σοι τὴν εὐλογίαν Ἀβραὰμ τοῦ πατρὸς μου, σοὶ καὶ τῷ σπέρματι σου μετὰ σέ, κληρονομήσεις τὴν γῆν τῆς παροικιότητός σου, ἣν ἔδωκεν ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ. Ὅρα τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως προαναφώνει αὐτῷ ἅπαντα, καὶ ἰκανὰ αὐτῷ ἐφόδια πρὸς παραμυθίαν διδῶσι, προμηνύων αὐτῷ καὶ τὴν ἐπάνοδον καὶ τῆς γῆς τὴν κληρονομίαν, καὶ οὐ μόνον εἰς τὴν κληρονομίαν, ἀλλὰ καὶ συναγωγὰς ἐθνῶν ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ἐξελεύσεσθαι. Ταῦτα ἀκούσας ὁ παῖς ἐπλήρου τὰ δόξαντα τῷ πατρί, καὶ ἐπορεύετο εἰς τὴν Μεσοποταμίαν πρὸς Λάβαν τὸν τῆς μητρὸς ἀδελφόν. Ἀλλὰ πάλιν ὁ Ἡσαὺ τοῦτο μαθὼν, καὶ οἱ εὐλογητεῖς παρὰ τοῦ πατρὸς ὁ Ἰακώβ ἐντολὰς ἔλαβε, μὴ λαβεῖν γυναῖκα ἐκ τῶν θυγατέρων τῶν Χαναανίων, ἀλλ' ὥρμησεν εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, ὥστερ διερθεῖναι βουλόμενος τὸ οἰκεῖον πταίσμα, καὶ ἐξευμενίσασθαι τὸν πατέρα, Προσθεῖς, φησὶν, ἔλαβε γυναῖκα πρὸς ταῖς γυναῖκας αὐτοῦ, θυγατέρας Ἰσμαὴλ τοῦ υἱοῦ Ἀβραάμ. Εἶδες, ἀγαπητέ, μεθ' ὅσας συνέσεις βουλομένης αὐτὴ μήτηρ ἐξήρπασε τὴν κινδύνων τὸν Ἰακώβ πρέπον σχῆμα ἐπιθεῖσα τῇ ἀποδημίᾳ, καὶ οὕτε τοῦ Ἡσαὺ τὴν κακίαν ἐξέφηνεν, οὕτε τῷ πατρί τὴν αἰτίαν δῆλυν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸν πατέρα καταλλήλως ἐποίησεν τὴν συμβουλήν, ἵνα προτρέψασθαι δυνήθῃ διὰ τοῦ φόβου καταδείξασθαι τὰ παρ' αὐτῆς λεγόμενα, καὶ τῷ πατρί ἀρμόζουσιν γνώμην ἐισηγήσατο· Ὅθεν καὶ ἐπὶ τὸν δίκαιον τοῖς ῥήμασι παρ' αὐτῆς ἐφοδιάσας ταῖς παρ' αὐτοῦ εὐλογίαις τὸν Ἰακώβ ἐξέταμψεν. Ἀλλ' εἰ δοκεῖ, καὶ μὴ ἀπεκρίματε ἰδωμεν ὅπως τὴν ἀποδημίαν ποιεῖται ὁ Ἰακώβ. Οὐ μικρὰ γὰρ καὶ ἐντεῦθεν καρπώσασθαι δυνήσμεθα, ἐὰν προσέχωμεν. Καὶ γὰρ φιλοσοφίας ἀπάσης διδασκαλίαν περιέχει τῶν δικαίων ἡ διαγωγή. Ὅρα γοῦν ἐνταῦθα τὸν νόν τοῦτον, τὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας ἐραφέντα, τὸν οὐχ ὀδοιπορίας πείραν εἰληφότα ποτὲ, οὐ τῆς ἐν ξένῃ διατριβῆς, οὐχ ἑτέρας τινὸς κακοτυχίας, ὅπως ἄπτεται τῆς ὀδοιπορίας, καὶ μάνθανε τῆς φιλοσοφίας τὴν ὑπερβολήν. Ἐξήλθε, φησὶν, Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ ῥεάτορος τοῦ ὄρκου, καὶ ἐπορεύθη εἰς Χαρρὰν, καὶ ἀπήντησε τόπῳ, καὶ ἐκοιμήθη ἐκεῖ· ἔδω γὰρ ὁ ἥλιος· καὶ ἔλαβεν ἀπὸ τῶν λίθων τοῦ τόπου, καὶ ἔθηκε πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἐν τῷ τόπῳ. Εἶδες ἄρα τὸν φιλοσοφίαν; εἶδες πῶς οἱ παλαιοὶ τὰς ὀδοιπορίας ἐποιούσιν; [527] Ἀνὴρ ἐν οἰκίᾳ τραφεὶς (πάλιν γὰρ τὰ αὐτὰ ἐρῶ), τοσαύτης ἀπολαύσεως θεραπεύει ('Απλάστορ γὰρ, φησὶν, οἰκὼν οἰκίαν), ἀποδημεῖν μέλλων οὐχ ὑποζυγίων ἰδεῖσθαι, οὐκ ἀκολουθεῖν, οὐκ ἐφοδῶν· ἀλλ' ἀποστολικὸν ἥδη μιμούμενος τρόπον, οὕτως ἤπειτο τῆς ὁδοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ὁ ἥλιος, φησὶν, ἦν πρὸς δυσμὰς, ἐνθα κατέληφθαι, ἐκεῖ ἐκάθευδε. Λάβων, φησὶ, λίθον ἔθηκε πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὅρα τοῦ παιδὸς τὴν ἀνδρείαν· τῷ λίθῳ ἀντὶ προσκεφαλίου ἐχρησάτο, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐξόρκου ἐκάθευδε. Διὰ τοῦτο, ἐπειδὴ φιλόσοφος εἶχε ψυχὴν, καὶ φρόνημα ἀνδρείον, καὶ πάσης φαντασίας βιωτικῆς ἀπῆλλακτο, καὶ τῆς ὕψεως ἐκείνης ἡμίωθ τῆς θαυμαστῆς. Τοιούτος γὰρ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος· ἐπειδὴ ἔφη ψυχὴν εὐγνώμονα, καὶ τῶν παρόντων οὐ πολλὴν ποιούμενην λόγον, πολλὴν περὶ αὐτὴν τὴν οἰκίαν ἐπιδείκνυται πρόνοιαν. δ'. Ὅρα τοῖνον τὸν δίκαιον τοῦτον ἐπὶ τοῦ ἐξόρκου καίμενον, καὶ ὅπτασιαν ὀρῶντα, μέλλων δὲ τῆς τοῦ

θεοῦ ὀπτασίας ἀξιόμουνον. Ἐνυπνιδόθη γάρ, φησὶ, καὶ ἰδοὺ κλίμαξ ἦν ἐστηρικμένη ἐν τῇ γῇ, ἥς ἡ κεφαλὴ ἀρκενέτο εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ θεοῦ ἀνέβαινον καὶ κατέβαινον ἐκ' αὐτῆς. Ὁ δὲ Κύριος ἐστήρικτο ἐκ' αὐτῆς, καὶ εἶπεν· Ἐγὼ ὁ θεὸς Ἀβραάμ τοῦ πατρὸς σου, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ· μὴ φοβοῦ. Θέα μοι ἐνταῦθα τοῦ φιλανθρώπου θεοῦ τὴν ὑπερβάλλουσαν κηδεμονίαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἴωρα κατὰ τὴν συμβουλήν τῆς μητρὸς διὰ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ φόβον τὴν ἀποδημίαν καταβεβήμενον, καὶ καθάπερ ἀλήτην τινὰ οὕτω τὴν ὁδὸν ποιοῦμενον, καὶ οὐδαμῶθεν οὐδέμιαν ἔχοντα παραμυθίαν, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἐπὶ τὴν ἀνωθεν συμμαχίαν ἐπιβρίψαντα, εὐθὺς ἐν προοιμίῳ τῆς ὁδοῦ νεύρωσαι αὐτοῦ τὴν προθυμίαν βουλόμενος ἐπιφαίνεται αὐτῷ, καὶ φησιν· Ἐγὼ εἰμι ὁ θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς σου. Καὶ τὸν πατριάρχην καὶ τὸν πατέρα τὸν σὸν εἰς τοσαύτην αὐξήθησιν περιέφανεν πεποίθηκα· μὴ τοῖνον φοβοῦ, ἀλλὰ πίστευε ὅτι ἐγὼ, ὁ ἐκείνους τὰς υποσχέσεις πληρώσας, καὶ οὐ τῆς μῆς ἀξίωσιν προτίσας. Μὴ οὖν φοβοῦ, ἀλλὰ θάρσει, καὶ πᾶσαν δειλίαν ἀπωσάμενος πίστευε τοῖς παρ' ἐμοῦ σοι λεγομένοις. Καὶ γὰρ τὴν γῆν, ἐφ' ἣ σὺ καθεύδεις, σοὶ δώσω αὐτήν καὶ τῷ σπέρματι σου, καὶ ἐστὶ τὸ σπέρμα σου ὡς ἡ ἄμμος τῆς θαλάσσης. Μὴ νομίσης, φησὶν, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἀλλοτριότητος νῦν πορεύῃ, ἀπειστερηθεὶς τῆς γῆς ταύτης, ἐνθα ἐτέχθης, ἐνθα ἐτρέφης, ἐνθα ἡγῆσθης. Καὶ γὰρ σὺ αὐτὴν παρέως, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὅπερ ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης αὐξήθησιν παρασκευάσω, καὶ ἀλατυνήσεται πρὸς θάλασσαν, καὶ λίθα, καὶ βοφρᾶν, καὶ ἀνατολάς· ἀντὶ τοῦ, πανταχοῦ ἐκταθήσεται. Καὶ ἐντυλογηθήσονται ἐν σοὶ πᾶσαι αἱ φυλαὶ τῆς γῆς, καὶ ἐν τῷ σπέρματι σου.

Ὅρα πῶς ἥδη πάντα αὐτῷ τὰ μετὰ πολλὴν ἐσόμενα χρόνον μνηύει. Οὕτω γὰρ ἔθος τῷ τῶν ὅλων Δεσπότη ἐφ' ἐκάστου τῶν δικαίων τοῦτο ποιεῖν· ὑποσχέσθαι μὲν, μὴ παραχρῆμα δὲ τὰς υποσχέσεις εἰς ἔργον ἄγειν, ἀλλὰ γυμνάζειν τὸν δικαίων τὴν ὑπακοήν καὶ τὴν πολλὴν ὑπομονήν, [528] καὶ οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς θαφιλίας πληροῦν τὰ ἐπαγγελθέντα. Εἶτα ἐπειδὴ ὑπέσχετο αὐτῷ τὰ μέλλοντα μετὰ ταῦτα γενήσεσθαι, ἰδεῖτο δὲ ὁ δίκαιος οὐ τῆς τυχεύσεως παρακλήσεως καὶ ἐν τῷ αὐτῷ μάλιστα προκειμένους· ὅρα τὸν ἀγαθὸν Δεσπότην, πῶς καὶ τὰ μέλλοντα ὑποσχεῖται, καὶ δι' ὃν νῦν πρὸς αὐτὸν ἐπιδείκνυται, περὶ ἐκείνῳ θαρρεῖν παρασκευάζει. Μὴ γὰρ δι' νομίσης, φησὶν, οὐ ταῦτα μόνον σοι ὑποσχενομαι, ἀλλὰ καὶ νῦν μετὰ σοῦ εἰμι διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ, οὗ ἐὰν πορευθῇς. Μὴ τοῖνον νομίσης μόνος τὴν ὀδοιπορίαν ποιεῖσθαι· ἐμὲ ἔξεις συνοδοιπόρον, ἐμὲ ἔξεις φύλακα ἐν πάσῃ ὁδῷ, πάντα σοι τὰ δυσχερῆ ἐξευμαρίζοντα, καὶ τὰ δύσκολα εὐκολα κατασκευάζοντα. Εἶτα ἐπιτείνων αὐτῷ τὴν παραμυθίαν, ἥδη προμηνύει αὐτῷ καὶ τὴν εἰς τὰ οἰκία ἐπάνοδον. Καὶ ἀποτρέφω σε, φησὶν, εἰς τὴν γῆν ταύτην. Μὴ δειλίσῃς ὡς ἐπὶ τῆς ἀλλοτριότητος λοιπὸν διάξω. Καὶ γὰρ ἐπαράξω σε εἰς ταύτην τὴν γῆν, καὶ οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω, ὥς τοῦ ποιεῖσθαι με πάντα ὅσα ἐλάλησά σοι. Οὐ περιφρομαι σε, φησὶν, ἀλλὰ ταῦτα πάντα, ἅπερ ὑπεσχεσάμην, εἰς ἔργον ἔλθειν παρασκευάσω. Πῶς ἂν τις κατ' ἄξιον ἐκπλαγίστην τὴν ἄρα τὸν τοῦ θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν συγκατάθεσιν; Ὅρα πόσον ὄγκον

* Quidam mss. addunt καὶ μόνον ἀπειλημένον.

d Alii ἀποστρέφονται.

* Οὐ περιφρομαι σε, φησὶν. Post hæc verba aliud quidam legis videtur interpret, qui post hæc verba non despiciam te, adicit, neque te consilii inopem sinam; nisi forte hæc majoris explicationis causa addiderit.

* Coisl. συναγαγῶν... ἐξελεύσονται.

b Septem mss et Bibl. πρὸς κεφαλῆς.

ὑποσχέσεων ἐποιήσατο πρὸς τὸν δίκαιον, καὶ ὅπως αὐτοῦ τὸ φρόνημα διανέστησε. Καὶ ἐπειδὴ θαυμάσης τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, ἐνδείκει καὶ τοῦ δικαίου τοῦτου τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ ὅτι μετὰ τοσαύτας ὑποσχέσεις εἰκοσιν ἐτῶν ἀριθμὸν ταλαιπωρηθεὶς παρὰ τῷ Λάβαν, οὐκ ἐδυσχέρανεν, οὐκ ἐνάρηκε πρὸς τὸ μῆκος τοῦ χρόνου· ἀλλὰ πάντα γενναίως ἔφερεν, ἀναμένων τὸν ὑποσχέσεων τὸ τέλος, καὶ εἰδὼς ὡς οὐχ οἶόν τε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ῥηθέντα διαπιστεῖν, καὶ μάλιστα ἐπειδὴ ἡμεῖς τὰ παρ' αὐτῶν εἰσενεγκεῖν σπουδάζομεν, τὴν πίστιν, τὴν ὑπομονήν, τὸ τοῖς μῆται γεγυῖσιν, ἐπειδὴ ὁ Δεσπότης ὑπόσχεται, ὡς ἦδη εἰς ἔργον ἐξεληούσι θαρραῖν. Τοῦτο γὰρ ἀληθῶς πίστις, τὸ μὴ τοῖς ὀρωμένοις προσέχειν, κἀν ἐναντία ἢ τὰ γινόμενα τῇ ὑποσχέσει, ἀλλὰ θαρραῖν τῇ δυνάμει τοῦ ἐπαγγελιαμένου. Τέως δὲ ἴδωμεν τοῦ δικαίου τοῦτου τὴν εὐγνωμοσύνην. *Καὶ ἐξηγήσθη, ψῆσιν, Ἰακώβ ἀπὸ τοῦ ὕπνου αὐτοῦ, καὶ εἶπεν, ὅτι Ἐστὶ Κύριος ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ἔγὼ δὲ οὐκ ᾔδειν. Καὶ ἐφοβήθη, καὶ εἶπεν Ὡς φοβερός ὁ τόπος οὗτος. Οὐκ ἔστι τοῦτο, ἀλλ' ἡ οἰκος Θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Καταπλεγείς, ψῆσιν, ὁ δίκαιος, τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ἐφοβήθη, καὶ εἶπεν Οὐκ ἔστι τοῦτο ἀλλ' ἡ οἰκος τοῦ Θεοῦ, καὶ αὕτη ἡ πύλη τοῦ οὐρανοῦ. Οὗτος ὁ τόπος λοιπὸν ἐμοὶ οἶκος τοῦ Θεοῦ νενομίσταί. Τοσαύτης οὖν ἐπιφανείας ἀξιώθεις, καὶ αὐτὴν, ὡς εἶπεν, τὴν πύλην τοῦ οὐρανοῦ θεωρῶν, δίκαιος ἂν εἴην τὴν ὀφειλομένην εὐχαριστίαν ἀνεγκέειν ἐνταῦθα τῷ Δεσπότη. Καὶ ἀνέστη Ἰακώβ, καὶ ἔλαβε τὸν λίθον, ὃν εἶχε πρὸς κεφαλὴν αὐτοῦ, καὶ ἔστησεν αὐτὸν στήλῃν, καὶ ἐπέχεεν ἔλαιον ἐπὶ τὸ ἄκρον αὐτῆς. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, Οἶκος Θεοῦ. Ἐξερῶν γὰρ ἦν ὄνομα τῷ τόπῳ τὸ πρότερον. Ἐπειδὴ μεγάλων ἡξιώθη διὰ [529] τῆς ὀπτασίας, τῇ προσηγορίᾳ τὴν μνήμην ἐναποτίθεσθαι βούλεται τῷ τόπῳ, καὶ ἐπιστομὴν εἰς τὸ ἐξῆς ἐργάσασθαι. Καὶ τὸν λίθον ἀντὶ τῆς στήλης στήσας, καὶ τὸ ἔλαιον ἐπιχέας (τοῦτο γὰρ αὐτὸν μόνον εἰδὼς ἐπιφέρεσθαι, ὅτε οὕτως ὀδοιποροῦντα), εὐχὴν προσάγει τῷ φιλανθρώπῳ Θεῷ πάσης γέμουσαν φιλοσοφίας.*

ε'. Καὶ εἰ βούλεσθε, καὶ αὐτὸν ἐπακούσωμεν τῶν ῥημάτων. *Ἡἔξατο γὰρ, ψῆσιν, εὐχὴν, λέγων Ἐάν ἢ Κύριος ὁ Θεός μετ' ἐμοῦ, καὶ φυλάξῃ με ἐν τῇ ὁδῷ ταύτῃ, ἢ ἐγὼ πορεύομαι. Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ διαφυλάξω σε ἐν τῇ ὁδῷ, ἢ ἐάν πορεύῃ διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς ψῆσιν Ἐἰ ἐκεῖνά μοι ὑπάρξει, ἅπερ μοι ὑπέσχο. Εἶτα καὶ αἰτησὶν οἰκοθεῖν προσφέρει, λέγων, Ἐάν δὲ μοι Κύριος ἄρτον καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι. Οὐ πλοῦτον, οὐ περιουσίαν τινὰ ἤτησεν, ἀλλ' ἄρτον καὶ ἱμάτιον, τὸ μὲν εἰς τὴν τοῦ σώματος περιβολήν, τὸ δὲ εἰς τροφήν τῆς χρείας. Σκόπει πῶς ἀποστολικὸν χαρακτήρα διὰ τῆς αἰτήσεως ἡμῖν ἦνίκατο· οὕτω πολλὰς ἔγχευε τῆς φιλοσοφίας τοῦ δικαίου τὸ φρόνημα. Ὑπερ γὰρ ὁ Χριστὸς ἔλεγε, Μὴ κτήσῃσθε χρυσὸν, μηδὲ ἀργύριον, μηδὲ δύο χιτῶνας, τοῦτο οὗτος οὐδέπω παρ' οὐδενὸς διδάχθεις, ἀλλ' οἰκοθεῖν καὶ ἐκ τοῦ ἐγκαιμίου τῇ φύσει τῇ ἡμετέρᾳ διδασκάλου ταῦτα μαθὼν, ἐπιζητεῖ παρὰ τοῦ Δεσπότης αὐτοῦ παρασχεθῆναι, ἄρτον φαγεῖν καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι. Ἐάν ταῦτά μοι, ψῆσιν, ὑπάρξῃ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας, καὶ ἀποστρέψῃ με μετὰ σωτηρίας εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς μου, καθάπερ ὑπέσχετο. Καὶ ἔσται Κύριος ἐμοὶ εἰς Θεόν, καὶ ὁ λίθος οὗτος, ὃν ἔστησα στήλῃν, ἔσται μοι οἶκος Θεοῦ· καὶ πάντων ὧν ἂν μοι δῶς, δεκάτην ἀποδεκατώσω αὐτὰ σοι. Ὅρα τοῦ δικαίου*

τὴν εὐγνωμοσύνην. Τὴν αἰτησὶν μὲν αἰτούμενος, οὐδὲν πολυτελὲς αἰτῆσαι κατεδέξατο, ἀλλ' ἄρτον καὶ ἱμάτιον· ὑπισχυόμενος δὲ τὰ παρ' αὐτοῦ τῷ Δεσπότη, εἰδὼς αὐτοῦ τὸ φιλότιμον ἐν ταῖς δωρεαῖς, καὶ ὅτι ὑπερβαίνει ταῖς ἀντιδόσεσι τὰς ἐννοίας τὰς ἡμετέρας, ψῆσι. Καὶ τὴν στήλην ταύτην εἰς οἶκον Θεοῦ ἔξω, καὶ πάντων τῶν παρὰ σοῦ μοι χορηγούμενων τὰς δεκάτας ἀποδεκατώσω. Εἶλες γνώμην φιλόθεον; Οὐπω οὐδὲν ἔλαβε, καὶ ὑπισχναίται τῶν μελλόντων αὐτῷ δίδοσθαι τὰς δεκάτας τῷ Θεῷ προσοίσαι.

Μὴ ἀπλῶς, ἀγαπητοί, παρατρέχωμεν τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ζηλώσωμεν ἅπαντες τοῦτον τὸν δίκαιον, οἱ ἐν τῇ χάριτι τὸν πρὸ τοῦ νόμου, καὶ μὴδὲν βιωτικὸν αἰτῶμεν παρὰ τοῦ Δεσπότη. Οὐδὲ γὰρ περιμένει τὴν παρ' ἡμῶν ὑπόμνησιν, ἀλλὰ κἀν μὴ αἰτῶμεν, ἡμῖν τὰ πρὸς τὴν χρείαν δωρεῖται. Ἀνατέλλει γὰρ τὸν ἥλιον ἐπὶ ποτηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Καὶ πειθόμεθα αὐτῷ παρινοῦντι καὶ λέγοντι Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑμῖν. Ὅρῃς δὲ αὐτὸς ἐκεῖνα ἡμῖν ἡτοίμασε παρασχεῖν, καὶ ταῦτα ἐν προσθήκῃς μέρει δοῦναι ἐπαγγέλλεται; Μὴ τοῖνυν ἅπερ ἐν προσθήκῃς μέρει λαμβάνειν μέλει, ταῦτα ὡς προηγούμενα αἰτεῖ, μὴδὲ ἀντιστρέφωμεν τὴν τάξιν, ἀλλὰ ζητοῦμεν ἐκεῖνα, καθὼς ἐπέταξεν, ἵνα κἀκεῖνων καὶ τούτων ἐν ἀπολαύσει γινώμεθα. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἐν τοῖς τῆς εὐχῆς ῥήμασιν ὅρους ἡμῖν καὶ κανόνα· τιθεὶς, μέχρι τίνος δεῖ τὴν περὶ τῶν βιωτικῶν αἰτησὶν ποιέσθαι, τὰ ῥήματα [530] ἐκεῖνα λέγειν ἡμᾶς ἐκέλευσε, τὰ πάσης φιλοσοφίας γέμοντα, *Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὲς ἡμῖν σήμερον, ἀντὶ τοῦ, σὴν τῆς ἡμέρας τροφήν· ἅπερ ὁ δίκαιος οὗτος, οὐδὲν τούτων ἀνηκούως, ἡγήτο λαλῶν Ἐάν δὲ μοι Κύριος ἄρτον φαγεῖν, καὶ ἱμάτιον περιβαλέσθαι. Μὴ τοῖνυν ἑτέρον τι τῶν βιωτικῶν αἰτῶμεν παρ' αὐτοῦ. Ἀνάξιον γὰρ σφόδρα παρὰ τοῦ οὕτω φιλοτίμου καὶ τοσαύτην δυνάμειος περιουσίαν κακῆτιμῶν ταῦτα αἰτεῖν, ἃ τῷ παρόντι συγκαταλύεται βίβη, καὶ πολλὴν ἔχει τὴν μεταβολὴν καὶ τὴν μετάπτωσιν· τοιαῦτα γὰρ ἅπαντα τὰ ἀνθρώπινα, κἀν πλοῦτον εἴη, κἀν δυναστείαν, κἀν δόξαν ἀνθρωπίνην· ἀλλ' αἰτῶμεν τὰ ἀεὶ μένοντα, τὰ διαρκῆ, καὶ μεταβολὴν οὐκ ἐπιστάμενα. Καὶ εἰδότες τοῦ ἡμετέρου Δεσπότη τὴν ἀγαθότητα, μηδὲνα ποιῶμεθα λόγον τῶν παρόντων, ἀλλὰ πᾶσαν ἡμῶν τὴν σπουδὴν εἰς τὸν τῶν ἐπουρανίων πόθον μεταστήσωμεν. Εἰ γὰρ Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ ποτηροῦς καὶ ἀγαθοῦς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους, πολλῶν μᾶλλον τοὺς ἀπεχομένους τῆς πονηρίας καὶ τὴν ἀδικίαν φεύγοντας οὐ περιόφεται, ἀλλὰ πολλὰς ἀξιώσει τῆς προνοίας, καὶ τὴν αὐτοῦ κηδεμονίαν ἐν ἅπασι παρέξει. Ὅπερ εἰδότες, ἀγαπητοί, μὴ ἀπιστῶμεν ταῖς τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεσι, μηδὲ ἐναντία ὧν ἐκέλευσε διαπραττώμεθα. Τὰ γὰρ νῦν παρ' ἡμῶν γινόμενα οὐδὲν ἀπιστούντων διενήνοχεν. Ὅταν γὰρ αὐτὸς μὲν ἐπαγγέλλεται τὰ μέλλοντα, ἡμεῖς δὲ μὴ βουλώμεθα θαρραῖν ἐκείνους, ἀλλὰ τοῖς παρούσιν ὧμεν προστηλωμένοι, ποῖον ἑτέρον δεῖγμα ἀπιστίας λοιπὸν τις ἐπιζητήσει, τὴν πραγματικὴν αὐτῶν λαμπρὰν ἀφιέντων φωνήν; Καὶ πάλιν, αὐτοῦ καλεῖντος μὴδὲν ζητεῖν παρ' αὐτοῦ τῶν ἐπιτήρων τούτων καὶ βιωτικῶν, ἀλλ' ἐκείνων μᾶλλον, ἡμεῖς ἀπ' ἐναντίας αὐτοῦ ἐρχόμενοι, ἅπερ εἶπε μὴ ζητεῖν, ἐκεῖνα ζητοῦμεν, καὶ ἅπερ εἶπε ζητεῖν, ἐκεῖνα οὐ ζητοῦμεν. Καὶ ταῦτα διαπραττόμενοι, καὶ οὕτω βριθύμενος τὰ κατ' αὐτοὺς διοικούντες, καὶ παροργίζοντες τὸν ἡμέρον καὶ προσγνῆ Δεσπότην, ὥσπερ ἐπιλαθόμενοι τὴν παρ' ἡμῶν γινόμενὴν, τὴν αἰτίαν*

etiam, et quomodo post illas promissiones apud Laban viginti annis laboribus afflictus, non gravatim tulit, non segnior fuit tam diuturno tempore; sed omnia fortiter sustinuit, expectans promissionum tempus, et sciens non posse intercideri quæ a Deo dicta sunt: matine si et nos afferre nostra studeamus, fidem et patientiam, et ita bene fidamus illis quæ a Domino promissa sunt, atque si jam impleta essent. Hæc enim vera fides est, non attendere ea quæ videntur, etiam si omnino sint adversa promissioni, sed soli promittentis potentie confidere. Jam vero videamus justum hujus gratum animum. 16. *Et evigilavit, inquit, Jacob de somno suo, et dixit: Dominus est in loco isto, ego autem nesciebam.* 17. *Et timuit, et dixit: Quam terribilis est locus iste! Non est hoc aliud, quam domus Dei: et hæc est porta cæli.* Stupescens justus propter magnam misericordiam Dei, timuit, inquit, et dixit: *Non est hoc nisi domus Dei, et ista est porta cæli.* Hic locus mihi posthac pro domo Dei reputabitur. Tanta igitur visione dignus habitus, et cum ipsam, ut ita dicam, quasi cæli portam viderim, justum fuerit, ut debitam hic gratiarum actionem Domino reddam et offeram. 18. *Et surrexit Jacob, et accepit lapidem quem posuerat ad caput suum, et statuit eum in columnam, et infudit oleum super summum ejus.* 19. *Et vocavit Jacob nomen loci illius, Domus Dei.* Aliud enim erat nomen loco antea. Postquam autem per visionem tam magna consequutus fuit, vocabulo memoriam loco inscribere vult, posterisque eum facere celebrem, lapide pro columna erecto, superfusoque oleo (verisimile enim est quod illud solum secum tulerit, utpote iter faciens), votum offert benigno Deo, omni plenum philosophia.

5. Et si vultis, etiam ipsa audiamus verba. 20. *Vovit enim votum, dicens: Si fuerit Dominus Deus mecum, et custodierit me in via hac, qua ego ambulo.* Quoniam dixerat, *Ego tecum sum, et custodiam te in via hac qua ambulas:* propter hoc et ipse dicit: *Si illa mihi eveniant, quæ scilicet te daturum promissisti.* Deinde et petitionem offert, dicens: *Si dederit mihi Dominus panem ad manducandum, et vestem ad tegendum.* Non divitias, non abundantiam quandam petivit; sed panem et vestem: et hanc ad contegendum corpus, illum vero in necessarium alimentum. Considera quomodo nobis apostolicum characterem petitione sua significavit: tanto sapientie studio plenus erat justus animus. Nam id quod Christus dicebat, *Ne possidentis aurum, vel argentum, vel duas tunicas* (Matth. 10. 9): hoc iste nondum a quoquam doctus, sed a seipso, et ab insito nature nostre magistro didicit, et optavit a Domino suo præberi panem ad comedendum, et vestem ad tegendum. Si hæc mihi fuerint, inquit, in terra aliena, 21. *Et reduxerit me Dominus saltem in domum patris mei, sicut promissit: erit Domnus mihi in Deum;* 22. *et lapis iste quem erexi in columnam, erit mihi domus Dei: et omnium quæ mihi dederis, decimas tibi offeram.* Vide justum probum affectum. Petebat quidem, at nihil pretiosum, sed panem et vestem; promittebat autem et sua Do-

mino, gnarus quam certet muneribus, et quam nostras cogitationes retribuendo transcendat, alique: *Et columnam hanc in domum Dei habebō, et omnium quæ mihi a te suppeditabuntur decimas dabo.* Vidisti mentem piam ac religiosam? Nihil adhuc acceperat, et promisit se Deo decimas eorum quæ sibi donanda erant oblaturum.

Moralis epilogus. — Ne simpliciter, dilecti, prætereamus quæ dicta sunt, sed æmulemur omnes hanc justum: et nos qui in gratia, eum qui ante legem: et nihil temporale petamus a Domino. Neque enim expectat donec a nobis admoveatur, sed et non petentibus nobis largitur ea quæ ad usum pertinent. *Oriri enim facit solem super malos et bonos, et pluit super justos et injustos* (Matth. 5. 45). Et credamus ei admonenti, et dicenti: *Quærite primum regnum Dei, et hæc omnia apponentur vobis* (Matth. 6. 33). Vides ipsum nobis etiam illa in donum præparavisse, et hæc in lucri et auctarii parte daturum se promittere? Ne igitur ea quæ tamquam auctarii loco accepturus es, quasi primaria pete: ne invertamus ordinem, sed quaeramus illa sicut præcepit, ut et his et illis frui liceat. Ea enim de causa in orationis nostre verbis limites et regulas nobis Dominus præscripsit, quatenus petenda sint temporalia. Verba illa jobet nos dicere, quæ omni philosophia¹ sunt repleta, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* (Matth. 6. 11): diei alimentum, inquit: id quod justus iste, tametsi nihil horum audierat, precatus est, dicens: *Si dederit mihi Dominus panem ad comedendum, et vestem ad tegendum.* Ne igitur temporale aliquid aliud ab eo petamus. Indignum enim valde est, a tam liberali et tanta virtute præstanti hujusmodi petere, quæ eum præsentī vita dissolvuntur, et magnam vicissitudinem et mutationem experiuntur: id genus enim sunt humana omnia, sive divitias dixeris, sive potentiam, sive humanam gloriam: sed petamus semper manentia, sufficientia, vicissitudinis nescia. Et scientes Domini nostri bonitatem, nihili pendamus præsentia, sed omne nostrum studium in cælestium desiderium transferamus. Nam si *Solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super justos et injustos*, multo magis abstinentes a malitia, et injustitiam fugientes non despiciet: sed multa dignos ducet providentia, et sua sollicitudine omni tempore dignabitur. Id scientes, dilecti, ne increduli simus divinis pollicitationibus, neque contraria illis quæ ille jussit faciamus. Enimvero quantum ad ea quæ nunc a nobis sunt, nihil ab infidelibus differimus. Quando enim ipse quidem futura nobis promittit, nos autem nolumus fidere illius promissionibus, sed presentibus sumus affixi, quod aliud incredulitatis indicium adhuc requiritur, rebus ipsis tam clara voce attestantibus? Et rursum, Christo jubente nos nihil a se petere fragilium horum et temporalium, sed potius illa postulare, nos ei repugnantes, quæ petere prohibuit, illa quaerimus: et quæ jussit quaeri, illa non quaerimus. Et hæc facien-

¹ Sic Savil. et quinque Mss. Morel. vero, *paterno affectu* (φιλοστοργίας), pro, *philosophia* (φιλοσοφίας).

tes, et tam pigre segniterque nostra instituentes, et exacerbantes mitem et humanum Dominum, quasi obliti eorum quæ nos fecerimus, causam quarimus ejus erga nos indignationis, et quare nos sæpe despiciat, cum in varias incidimus tentationes: et non cogitantes peccatorum nostrorum magnitudinem, nosmetipsos ultro decipimus. Idcirco obsecro, ut iis omnia repulsis, nihil salutis nostræ præferamus. *Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ vero suæ detrimentum patiatur (Matth. 16. 26)?* Et supervacuas divitias jam evacuemus in pauperes, magnumque sapientiæ studii specimen in omnibus exhibeamus, vanam gloriam despicientes, humanum fastum conculcantes, et omne caritatis studium alii in alios mutuo impendentes: ut et præsentibus et futuris bonis perfui, mereamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LV.

Et dixit Laban ad Jacob: Quoniam frater meus es tu, non servies mei gratis; dic mihi, quæ merces tua (Gen. 29. 15).

1. *Paucis dicta heri resumit; confidentiam Jacobi in Deum prædicat.* — Satis heri ex præludiis peregrinationis justî edocti sumus quanta fuerit ejus philosophiæ magnitudo, propter quam causam tantam promissionem a Deo consequutus est. Iterum autem per preces et votum, quæ fecit universorum Domino, sufficientem doctrinam nobis omnibus dedit, si velle-mus ad imitandam virtutem illius excitari. Etenim admiratione dignum est, quomodo virtutem sciens promittentis, et audiens magnitudinem sibi promissorum, neque sic magnum aliquid et sublime postulare attentaverit: sed illa dumtaxat petiit, quæ audistis heri, nempe ea quæ ad quotidianum alimentum sibi sufficere possint, et vestimentum ad corpus tegendum: et promittit, si redditum sibi in sua concedat Deus, sicut sibi promiserat, daturum se illi omnium quæ ab eo accipiet decimas: per omnia monstrans religionem suam, et ipsum adscribens omnium largitorem; docetque nos ut ei tantum habeamus gratiam. Noverat enim justus ineffabilem ejus benignitatem, hoc conjectans ex iis quæ in patrem suum exhibuerat, et sciebat eum sibi magnam abundantiam concessurum esse: et horum quidem ipse nihil petiit a Domino, neque vult de iis precari, sed cum decimas omnium daturum se pollicetur, ostendit quantum in omnibus confidebat ejus potentiae qui promiserat. Propterea et ipse quando cum eo loquebatur, dicebat, *Ego sum Deus Abraham et Isaac patris tui; ne timeas (Gen. 26. 24).* Cogita, inquit, et patriarcham quasi peregrinum et ignotum in terram hanc advenisse, et in tantam venisse gloriam, ut omnium ore celebretur. Cogita item et patrem tuum, in extrema senectute patri suo natum esse, atque ita opibus auctum fuisse, ut invidiosus fieret indigenis. Eadem igitur et ipse exspecta, omnemque timorem et anxietatem depo-

nens, peregrinationem obi. Hæc secum cogitans justus, non ad præsentem respiciebat statum, (nihil enim omnino secum afferebat: quomodo enim potuisset qui solus erat et iter facere cogebatur?) sed jam fidei oculis non multo post futuram prævidens abundantiam suam, declarabat gratam voluntatem: et qui nihil adhuc acceperat, vovet, digniorem fide existimans promissionem Domini, quam rerum possessionem. Neque enim ita fidere debemus his quæ in manibus habemus et videmus, ut promissionibus Dei, etiamsi non eveniant statim primo tempore. Justus igitur sumpta iis quæ Deus dixerat fiducia maxima, peregrinationem obiit. Quo pacto enim non fisurus esset, cui dictum erat, *Ecce ego tecum sum, custodiens te in omni via, qua iturus es: et multiplicabo semen tuum; et reducam te iterum in terram hanc, et non te derelinquam (Gen. 28. 15),* usquequo compleantur promissa omnia? Verum, ut heri dixi, cogita et omnipotentem Dei sapientiam, et justî illius magnam patientiam et gratum animum. Surrexit enim post promissiones illas, et in Charran contendit, et iterum agit ut peregrinus et vagus, et in omnibus divina gratia fruitur, benigno Deo ipsi viam ubique parante, et suam promissionem adimplente. Qui enim dixerat, *Tecum sum, custodiens te in omni via, qua iturus es,* is duxit justum ad fontem aquæ, ubi aquabant pastores terræ incolæ: a quibus cum interrogasset de Laban fratre matris suæ, et didicisset omnia quæ circa illum gerebantur: deinde cum et hujus filiam, et greges oculis spectasset, videretque indigenas non sufficere ut lapidem a fonte ipsi amoverent, et aquarent oves, accurrit, et id quod illi facere non valebant, ipse superno auxilio roboratus, præveniens beneficiis Laban, amovit lapidem et adaquavit oves quas pascebat Rachel. Dein ubi osculatus est puellam, et significavit quis esset et unde venisset, mansit ipse apud fontem. Verum quia Deus est qui justo disponebat omnia, hic et puellam excitavit ut celeriter curreret, atque hæc annuntiaret patri, qui frater erat hujus matris: narraretque beneficium quod ab eo præstitum esset et in ipsam et in greges: et se neque peregrinum esse, neque ignotum, sed sororitis filium.

Quanta veterum hospitalitas. Exemplo Jacobi probat omnia feliciter succedere ei quem Deus juvat. — Considera, obsecro, dilecte, divinæ Scripturæ diligentiam, quomodo nobis omnia manifeste recenseat, docendo nos mores veterum, et quantæ in excipiendis hospitibus fuerint alacritatis. Nam ut puellæ indicaret alacritatem, non simpliciter dixit, eam abiisse et annuntiassse quæ facta fuerant, sed cucurrisse, hoc est, magno cum gaudio (Cap. 29. v. 12). Deinde et de Laban, qui pater illius erat; dicit, quod auditus his a virgine, cucurrerit et ipse in occursum Jacob, et osculatus sit eum, et induxerit in domum suam (Ibid. v. 13).

2. Postquam autem Laban omnia diligenter didicit ab eo, 14. Dixit, inquit, ei: *Ex ossibus meis et ex carne mea es tu (Cap. 29).* Sororis, inquit, meæ cum

ζητοῦμεν τῆς καθ' ἡμῶν ἀναγκαστικῆς, καὶ τίνος ἐνεκεν ἡμᾶς πολλάκις περιορᾷ ποικίλοις πειρασμοῖς περιπίπτοντας, καὶ οὐκ ἐννοοῦμεν τὸ μέγεθος τῶν ἡμῶν ἡμαρτημένων, ἀλλ' ἐκόντες ἑαυτοὺς παραλογίζεσθαι. Διὸ, παρακαλῶ, ταῦτα πάντα ἀποσιτάμενοι, μὴδὲν ἔτερον τῆς οικείας σωτηρίας προτιμῶμεν. Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἐὰν μὲν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ζημιώσῃ; Καὶ τὰ περὶ τῶν χρημάτων ἤδη κενώσωμεν εἰς τοὺς δεομένους, καὶ πολλὴν ἐν ἅπασι τὴν φιλοσοφίαν ἐπιδειξάμεθα τῆς ματαίας δόξης καταφρονοῦντες, τὸν ἀνθρώπινον τύπον καταπατοῦντες, καὶ πολλὴν τὴν ἀγάπην πρὸς ἀλλήλους ἐπιδεικνύμενοι· ἵνα καὶ τὸν ἐνταῦθα καὶ τῶν μελλόντων αγαθὸν ἀπολαύσαι δυνηθῶμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[531] OMIAIA NE.

Καὶ εἶπε Ἀδάμ τῷ Ἰακώβ· Ὅτι γὰρ ὁ ἀδελφός μου εἰ σὺ, οὐ δουλεύσεις μοι δωρεάν· ἀπώγνησόν μοι, εἰς ὁ μισθός σου.

α'. Ἰκανὸς ἡμᾶς χθὲς τὰ προοίμια τῆς ἀποδημίας τοῦ δικαίου τῆς φιλοσοφίας αὐτοῦ τὸ μέγεθος ἐπαίδευσεν, δι' ἣν αἰτίαν τοσαύτης τῆς ὑποσχέσεως ἡμῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Θαρσύνσας πάλιν, διὰ τῆς αἰτήσεως καὶ τῆς εὐχῆς, ἣν ἐποίησατο πρὸς τὸν τὸν ὅλων Θεόν, ἀρκοῦσαν ἡμῶν ἅπασι διδασκαλίαν παρεῖχεν, εἰ βουληθεῖμεν πρὸς μίμησιν διεγερθῆναι τῆς ἀρετῆς τοῦ δικαίου. Καὶ γὰρ θαυμάσαι ἀξίον, ὅπως καὶ τὴν δύναμιν εἰδὼς τοῦ ὑποσχόμενου, καὶ τῶν ἐπαγγελθέντων αὐτῷ τὸ μέγεθος ἀκηκόως, οὐδὲ οὕτω μέγα τι καὶ ὑπερόχον αἰτῆσαι κατεδέξατο· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον αἰτήσας, ἅπερ χθὲς ἡκούσατε, ὅσα πρὸς τὴν ἐφ' ἡμέραν αὐτῷ τροφὴν ἀρετῆν ἡδύνατο, καὶ τὴν τοῦ σώματος περιβολὴν παρασχέιν, ὑπισχέται, εἰ τὴν ἐπ' ἀνδρὸς αὐτῷ τὴν εἰς τὰ οικεῖα χάριται, καθάπερ ὑπέσχετο, πάντων αὐτῷ δεκάτας δώσω, ὡς ἂν λάβω παρ' αὐτοῦ· διὰ πάντων δεικνύς αὐτοῦ τὸ φιλόθεον, καὶ αὐτὸν ἐπιγραφόμενος τῶν ἀπάντων χορηγόν, καὶ διδασκὸν ἡμᾶς μόνῃ αὐτῷ πάντων εἰδέναι χάριν. Ἦδει γὰρ ὁ δίκαιος, εἰδὼς τῆς ἀπάτης αὐτοῦ φιλανθρωπίας τὴν ὑπερβολὴν, καὶ ἐννοῶν τοῦτο ἐξ ὧν εἰς τὸν αὐτοῦ πατέρα ἐπεδείξατο, ὅτι καὶ αὐτὸν ἐν πολλῇ καταστήσει τῇ περίουσίᾳ· καὶ τούτων μὲν αὐτὸς οὐδὲν αἰτεῖ παρὰ τοῦ Δεσπότου, οὐδὲ ἀνέχεται περὶ τούτων ἱκεσίαν προσάγειν, ἀλλὰ δι' ἣν ὑπέσχετο τὰς δεκάτας δώσειν, ἐδείξεν ὅπως ἐν ἅπασι θαρρῆναι τῇ τοῦ ὑποσχομένου δυνάμει. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς, ἡνίκα αὐτῷ διελέγετο, ἔλεγεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς σου· μὴ φοβοῦ. Ἐννόησον, φησὶν, ὅτι καὶ ὁ πατριάρχης, καθάπερ ξένος καὶ ἀγνωστος εἰς τὴν γῆν ταύτην παραγεγονώς, εἰς τοσαύτην ἡλθε περιφάνειαν, ὥς ἐν τοῖς ἀπάντων εἶναι στόμασι. Καὶ τὸν πατέρα δὲ τὸν σὸν λογιζόμενος, ἐν ἐσχάτῃ γῆρᾳ τῷ πατρὶ τεχθεὶς, οὕτως ἠθέλησεν, ὥς ἐπίφθονον γενέσθαι τοῖς ἐγγυητοῖς αὐτόν. Ταῦτα σὺν καὶ αὐτὸς προσδοκῶν, πάντα φόβον καὶ ἀγωνίαν ἀποσεισάμενος, ἔχου τῆς ἀποδημίας. Ταῦτα ὁ δίκαιος λογιζάμενος, καὶ οὐ πρὸς τὴν ἐν τῷ παρόντι κατά-

στασιν ἀπιδὼν (οὐδὲν γὰρ ὧς ἐπεφέρετο· πῶς γὰρ μόνος ὢν καὶ ὁδοιοπορεῖν ἀναγκαζόμενος;), ἀλλ' ἡδὴ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς τὴν μετ' οὐ πολλὸν μελλούσαν αὐτῷ ἔσεσθαι εὐπορίαν προορῶν, τὴν οικεῖαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύεται, καὶ μὴδέ τι λαθὼν ὑπισχέται, ἀξιοπιστοτέρην αὐτῆς τῆς πείρας τῶν πραγμάτων εἶναι νομίζων τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Δεσπότου. Οὐδὲ γὰρ οὕτω τοῖς ὀρωμένοις καὶ ἐν χερσὶ κρατούμενοις θαρρῆναι ὀφείλομεν, ὥς ταῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεσι, κἂν μὴ παρ' αὐτὸν τὸν καιρὸν εἰς ἔργον ἐκβῶσι. Θάρρος τοίνυν μέγιστον λαθὼν ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ῥηθέντων ὁ δίκαιος, εἴχετο τῆς ἀποδημίας. Πῶς γὰρ οὐκ ἐμελλε θαρρῆναι ἀκούσας, ὅτι [532] Ἰδοὺ ἐγὼ μετὰ σοῦ εἰμι, διαφυλάττω σε ἐν τῇ ὁδῷ πάσῃ, οὐ ἐὰν πορεύσῃ, καὶ πλῆθυνῶ τὸ σπέρμα σου, καὶ ἀποστερήσω σε πάλιν εἰς τὴν γῆν ταύτην, καὶ οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω, ἕως οὗ πάντα εὐδοκήσω εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ ἐπαγγελθέντα; Ἀλλ', ὅπερ χθὲς ἔλεγον, ἐννέει καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐμήχανον σοφίαν, καὶ τοῦ δικαίου τούτου τὴν πολλὴν ὑπομονὴν καὶ εὐγνωμοσύνην. Μετὰ γὰρ ταῦτας τὰς ὑποσχέσεις· ἀναστὰς, ὠρμησεν ἐπὶ τὴν Χαρρὰν, καὶ πάλιν ἀλήτου καὶ ξένου τρόπον ποιεῖται τὴν ἀποδημίαν, καὶ διὰ πάντων ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν εὐνοίας, τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ ἅπαντα αὐτῷ προσδοποιοῦντος, καὶ τὴν οικεῖαν ὑπόσχεται διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνυμένου. Ὁ γὰρ εἰπὼν, ὅτι Μετὰ σοῦ εἰμι, διαφυλάττω σε ἐν τῇ ὁδῷ, οὐ ἐὰν πορεύσῃ, οὗτος ἀδήγητος καὶ ἡγαγε τὸν δίκαιον ἐπὶ τὸ φρεαρ τοῦ ὕδατος, ἐνθα ἐπότηζον τὰ ποίμνια οἱ ἐγγυῶροι· παρ' ὧν πυθόμενος τὰ περὶ τοῦ Ἀδάμ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, καὶ μαθὼν τὰ κατ' αὐτὸν ἅπαντα, εἶτα καὶ τὴν τοῦτο θυγατέρα καὶ τὰ ποίμνια θεασάμενος, ὁρῶν τε τοὺς ἐγγυῶρους οὐ δυναμένους αὐτοῖς ἀρκέσαι πρὸς τὸ μετακινήσαι τὸν λίθον τοῦ φρεάτος, καὶ ποτίσαι τὰ πρόβατα, ἐπιδραμὼν· οὗτος, ὅπερ ἐκεῖνον ποιῆσαι οὐκ ἴσχυον, αὐτὸς ὑπὲρ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας δυναμούμενος, προφθάνει ταῖς εὐεργεσίαις τὸν Ἀδάμ, καὶ μετακινήσας τὸν λίθον ποτίζει τὰ πρόβατα, ἅπερ ἐνεμεν ἡ Ραχὴλ. Εἶτα ἀσπασάμενος τὴν κόρην, καὶ γνωρίσας τίς τε εἴη, καὶ πόθεν παραγέγονεν, ἐμενεν ἐφ' ἑαυτοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἦν ὁ ἅπαντα τῷ δικαίῳ προσδοποῖων, οὗτος καὶ τὴν κόρην διηγείρεται μετὰ πολλοῦ τοῦτάχους δραμεῖν καὶ ἀναγγεῖλαι ταῦτα τῷ πατρὶ, ὃς ἀδελφὸς ἐτύγγανε τῆς τοῦτο μητρὸς, καὶ διηγῆσθαι τὴν τε εὐεργεσίαν τὴν παρ' αὐτοῦ γενομένην εἰς τε αὐτὴν καὶ τὰ ποίμνια, καὶ ὅτι οὐ ξένος τίς ἐστὶν οὐδὲ ἀγνωστος, ἀλλὰ τῆς ἀδελφῆς υἱός.

Σκόπει μοι, ἀγαπητὲ, τῆς θείας Γραφῆς τὴν ἀκριβείαν, ὅπως ἡμῶν ἅπαντα σαφῶς διηγείται, παιδεύουσα ἡμᾶς τῶν παλαιῶν τοὺς τρόπους, καὶ δὴν ἐπιδείκνυντο τὴν προθυμίαν περὶ τὴν φιλοξενίαν. Ἰνα γὰρ βεῖξῃ καὶ τῆς κόρης τὸ πρόθυμον, οὐχ ἁπλῶς εἶπεν, ὅτι Ἀπῆλθε, καὶ ἀπήγγειλε τὰ γεγενημένα, ἀλλὰ Δραμοῦσα, ἀνελὶ τοῦ, μετὰ πολλῆς τῆς περιχαρείας. Εἶτα καὶ περὶ τοῦ Ἀδάμ, ὃς πατὴρ αὐτῆς ἐτύγγανε, φησὶν, ὅτι ταῦτα ἀκούσας παρὰ τῆς κόρης, ἔδραμε καὶ αὐτὸς εἰς συνάντησιν τοῦ Ἰακώβ, καὶ ἀσπασάμενος αὐτὸν εἰσήγαγεν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ.

β'. Καὶ μαθὼν ὁ Ἀδάμ ἅπαντα παρ' αὐτοῦ μετ' ἀκριβείας, Εἶπε, φησὶν, αὐτῷ· Ἐκ τῶν ὁστέων μου, καὶ ἐκ τῶν σαρκῶν μου εἰ σὺ. Τῆς ἀδελφῆς, φησὶ,

* Alii δόξης ὑπεροπῶντες.

† Hec, ὅτι γὰρ, reddidit interpres, habentque LXX et infra ipse Chrysostomus; hic etiam loci legit Colis., a quo mutatus est. Edit.

* Sic Savil. et aliquot mss.; Morel. et alii ἐκδραμῶν.

τῇ ἐμῇ τυχάνῳ υἱός, ὡδὲν ἕτερον, ἢ σὰρξ ἡμῶν, τυγχάνεις, καὶ ἀδελφός ἡμέτερος. Καὶ ἦν μετ' αὐτοῦ, φησί, μήνα ἡμερῶν. Λοιπὸν ὡς ἐν οἰκίᾳ ἰδίᾳ, οὕτω διήγεν ὁ δίκαιος, ἐν ἀδείᾳ τυγχάνων καὶ πάσης ἀπηλλαγμένος φροντίδος. Ἄλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἦν ὁ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον οἰκονομῶν τῷ δικαίῳ τούτῳ, καὶ ἐν ἅπασιν αὐτῷ τὴν παρ' αὐτοῦ συνεργίαν χαρίζομενος, οὕτως καὶ τοῦ Λάβαν τὴν προθυμίαν διήγειρε, καὶ ὁρῶν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἐπιείκειαν, φησί πρὸς αὐτόν· [533] Ὅτι γὰρ ἀδελφός μου εἰ σὺ, οὐ δουλεύσεις μοι δωρεάν· ἀπάγγιστόν μοι, τίς ὁ μισθός σου ἐστί. Ὅρα πῶς μὲν αὐτὸς ἐπιζητήσεν οὐδὲν, ὁ δὲ Λάβαν μόνον ἀφ' αὐτοῦ τοῦτο προτίθῃσι τῷ δικαίῳ. Καὶ σκόπει μοι πῶς, ἐπειδὴν ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χειρὸς τις βοηθῆται, πάντα αὐτῷ κατὰ ῥοὴν πρόεισιν. Οὐ δουλεύσεις μοι, φησί, δωρεάν· ἀπάγγιστόν μοι, τίς ὁ μισθός σου ἐστί. Καίτοι ἀγαπητῷ· εἶχεν ὁ μακάριος οὗτος, καὶ τὸ ἀπλῶς τῆς ἐφημέρου τροφῆς ἀπολαύειν, καὶ πολλὴν καὶ ὑπὲρ τούτου ἡθέλειν αὐτῷ χάριν ἔχειν· ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτὸς πολλὴν τὴν ἐπιείκειαν ἐπεδείξατο, προλαβὼν ὁ Λάβαν μισθὸν αὐτῷ τελέσειν ὑπισχίνεται, ὃν ἂν αὐτὸς προῆλθῃ. Τί οὖν ὁ δίκαιος; Ὅρα μοι καὶ ἐνταῦθα τῆς συνέσεως αὐτοῦ τὴν ὑπερβολήν, καὶ πῶς οὐδεμίαν ἔχει περὶ χρημάτων συλλογὴν ἐπιθυμίαν, οὐδὲ καθάπερ μισθωτός τις ἀκριβολογεῖται πρὸς τὸν Λάβαν, καὶ ἕτερον τι ἀπαιτεῖ, ἀλλὰ μεμνημένος τῆς μητρὸς καὶ τῶν ἐντολῶν τοῦ πατρὸς, καὶ τῆς οἰκείας σωφροσύνης δεικνύς τὴν ὑπερβολήν, φησί πρὸς τὸν Λάβαν· Δουλεύσω σοι ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη περὶ Ῥαχὴλ τῆς θυγατρὸς σου τῆς ἡγετέρας. Ταύτην γὰρ ἐξ ἀρχῆς θεασάμενος· ἐπὶ τοῦ φρέατος, ἡγάπησα. Καὶ ὅρα ἐγνώμοσύνην ἀνδρός. Ἐαυτῷ καὶ τὸν χρόνον ὀρίζει, καὶ διὰ τοῦ χρόνου τῶν ἐτῶν ἱκανὴν βάσανον τῆς οἰκείας σωφροσύνης παρέχει. Καὶ τί θαυμάζει, ἀγαπητέ, ἀκούων ὅτι ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη δουλεύειν ὑπέσχετο ὑπὲρ τῆς ἀγαπωμένης κόρης; Ἰνα γὰρ διέξῃ ἡ θεία Γραφή, ὅπως ὁ πόθος ὁ πολὺς ἐπετέμετο καὶ τὸν κάματον αὐτῷ καὶ τοῦ χρόνου τὸ μήκος, φησί· Καὶ ἐδούλευσεν Ἰακώβ περὶ Ῥαχὴλ ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη, καὶ ἦσαν ἐναντίον αὐτοῦ ὡς ἡμέραι ὀλίγαι, παρὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν αὐτήν. Ὁ τῶν ἐπτὰ, φησὶν, ἐτῶν ἀριθμὸς ὀλίγαι ἡμέραι ἐνομίζοντο διὰ τὴν ἀγάπην τὴν ὑπερβάλλουσαν τὴν περὶ τὴν κόρην. Ὅταν γὰρ τρωθῇ τις τῷ πόθῳ τῆς ἀγάπης, οὐδὲν ὁρᾷ τῶν δυσχερῶν, ἀλλ' ἄπερ ἂν ἡ κινδύνων μεστὰ, καὶ πολλῆς ἐτέρας ταλαιπωρίας, πάντα κούφως φέρει, πρὸς ἐν ὁρῶν μόνον, ὥστε τὸν οἰκεῖον ἀποπληρωσάι πόθον.

Ἀκούωμεν οἱ ῥάθυμοι καὶ ἀναπεπτωκότες, οἱ πολλὴν περὶ τὸν Δεσπότην ἀγνώμοσύνην ἐπιδεικνύμενοι. Εἰ γὰρ ὁ δίκαιος οὗτος διὰ τὸν τῆς κόρης πόθον ἐπὶ ἐτῶν ἀριθμὸν δουλεύσαι κατεδέξατο, καὶ τὴν ἀπὸ τῆς ποιμενικῆς ταλαιπωρίαν ὑπομένειν, καὶ οὐδὲ αἰσθησὶν ἐλάμβανεν οὐ τῶν πόνων, οὐ τοῦ μήκους τοῦ χρόνου, ἀλλὰ πάντα αὐτῷ κοῦρα καὶ ῥάδια ἐφαίνετο, καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς ἀπολαύσεως τρεφόμενος, ὡς ἡμέρας ὀλίγας τὸν πόλυν ἐκείνον εἶναι χρόνον ἐνόμιζε· πόλιν ἡμεῖς ἔχομεν ἀπολογία καὶ μὴ τὸν ὁμοῖον πόθον περὶ τὸν Δεσπότην τὸν ἡμέτερον, τὸν εὐεργέτην, τὸν κηδεμόνα, τὸν πάντα ἡμῖν γινώμενον ἐπιδεικνύμενος; Ἄλλ' ἂν μὲν βιωτικὸν κέρδος πρόκειται, πάντα προθύμως ὑπομένειν αἰρούμεθα, καὶ κάματον ἔχῃ, καὶ ἄλλην τινὰ ταλαιπωρίαν, καὶ αἰσχύνην, καὶ κόλασιν τὴν ἐν τῷ παρόντι, τὴν ἐν τῷ μέλλοντι· διὰ δὲ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, καὶ ὑπὲρ τοῦ τὴν ἀνωθεν ἐπιεπάσασθαι ῥοπήν, χαίνομεν καὶ ἀναπεπτωκότες καὶ δια-

λελυμένοι φαινόμεθα. Καὶ ποία ἡμῖν ἔσται συγγνώμη, τίς δὲ ἀπολογία οὕτω ῥαθυμῶς διακειμένοις, καὶ οὐδὲ ὅσον ὁ μακάριος οὗτος περὶ κόρην τὸν πόθον ἐπεδείξατο, τοσαύτην ἀγάπην περὶ τὸν Θεὸν ἐπιδείξασθαι βουλομένοις, καὶ ταῦτα τοσαύτως ἔχοντες ἀριθμεῖν εὐεργεσίας εἰς ἡμᾶς γεγενημένας, καὶ καθ' ἑκάστην [534] ἡμέραν γινομένας; Ἄλλ' εἰ καὶ ἡμεῖς οὕτως ἀγνώμονες, ἀλλ' οὐχ ὁ Παῦλος οὕτως, ὁ τοσοῦτον ζέων τῷ πνεύματι, καὶ πεπυρωμένος εἰς τὸν περὶ τὸν Θεὸν πόθον, ὡς ἐκεῖνα τὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἄξια φθέγγασθαι ῥήματα καὶ ἀναδοῆσαι, καὶ εἰπεῖν· Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; Ὅρα λέξεως ἐμφανὲς· ὅρα πόθον τυραννικοῦ μανίαν· ὅρα ἀγάπην πεπυρωμένην. Τίς ἡμᾶς χωρίσει; Τί, φησὶν, ἐστίν, ὃ δύναται τῆς ἀγάπης ἡμᾶς ἀποστερηθῆαι τῆς πρὸς τὸν Θεόν; τί τῶν ὀρωμένων, τί τῶν μὴ ὀρωμένων;

γ'. Εἶτα βουλόμενος καὶ κατ' εἶδος ἅπαντα ἀπαριθμήσασθαι, καὶ πᾶσιν ἡμῖν κατάδηλον ποιήσασθαι τὸν πόθον τὸν ἀχάθεκτον, ὃν περὶ τὸν Δεσπότην ἐκείνῳ, ἐπήγαγε λέγων· Ὁλίβις, ἢ στενοχωρία, ἢ λιμός, ἢ διωγμός, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; Ὡς ψυχῆς μαινομένης μανίαν σωφροσύνης μητέρα! Τί, φησὶ, τῶν ἐπαγομένων ἡμῖν δυνήσεται ἡμᾶς ἀποστήσαι τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης; Αἱ ὀλίβις αἱ καθημεριναί; Οὐδαμῶς. Ἄλλ' αἱ στενοχωρίαι; Οὐδὲ αὐταί. Ἄλλ' οἱ διωγμοί; Οὐδ' ὅλως. Ἄλλὰ τί; λιμός; Οὐδὲ τοῦτο. Ἀλλὰ κίνδυνος; Καὶ τί λέγω λιμὸν καὶ γυμνότητα καὶ κινδύνους; ἀλλὰ μάχαιρα; Αὐτὸς, φησὶν, ὁ θάνατος ἐπαγόμενος τοῦτο ἰσχύσται οὐ δυνήσεται· ἀμήχανον γὰρ καὶ πάντα ἀδύνατον. Οὐδέ τις ἕτερος οὕτως ἀγαπήσει κατηξιώθῃ τὸν Δεσπότην, ὡς ἡ μακαρία αὕτη ψυχὴ. Καθάπερ γὰρ ἀπαλλαγὴς τοῦ σώματος, καὶ μετάρσιος, ὡς εἶπεν, γεγονώς, καὶ οὐδὲ ἐπὶ τῆς βαθίσειν νομίζων, οὕτως ἅπαντα φθέγγεται. Ὁ γὰρ περὶ τὸν Θεὸν πόθος, καὶ ἡ πεπυρωμένη ἀγάπη μετέστησεν αὐτοῦ τὸν λογισμὸν ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὰ νοητά, καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων ἐπὶ τὰ μέλλοντα, καὶ ἀπὸ τῶν βλεπομένων ἐπὶ τὰ μὴ ὀρώμενα. Τοιοῦτον γὰρ ἡ πίστις, καὶ ἡ περὶ τὸν Θεὸν ἀγάπη. Καὶ ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν πολλὴν ἐγνώμοσύνην, ὅρα τὸν οὕτως ἀγαπῶντα τὸν Δεσπότην, καὶ ἐκκαίμενον εἰς τὸν περὶ αὐτὸν πόθον, ἐλαυνόμενον, διωκόμενον, μαστιζόμενον, μυρία δεινὰ ὑπομένοντα, καὶ λέγοντα· Ἐν κόποις περισσοτέρως, ἐν πληγαῖς υπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλῶν· οὐδ' ἰουδαίων περὶ τὰς τεσσαράκοντα παρὰ μίαν ἔλαβον τρις ἐρραβδίσθη· ἀπαξ ἐλιθάσθη· νυχθημέρον ἐν τῷ θυμῷ πεποίχη, ὁδοπορίας πολλὰς, κινδύνους ποταμῶν, κινδύνους ἐν ψευδαδέλφοις, ἐν κόπῳ καὶ μόθῳ· καὶ τοσαῦτα πάσων ἔχειρε καὶ ἡγαλλιάτο. Ἦδει γὰρ καὶ ἐπεληροφόρητο, ὅτι οἱ πρὸς τὸ παρὸν πόνοι τῶν μεγίστων αὐτῷ βραδείων πρόξενοι γίνονται, καὶ οἱ κίνδυνοι στεφάνους ἔτικτον. Εἰ γὰρ ὁ Ἰακώβ διὰ τὸν περὶ τὴν Ῥαχὴλ πόθον ὡς ἡμέρας ὀλίγας τῶν ἐπτὰ ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἐνόμιζε, πολλῷ μᾶλλον ὁ μακάριος οὗτος οὐδὲν ἅπαντα ἡγείτο, πυρῶν εἰς ὅσα τῷ περὶ τὸν Θεὸν πόθῳ, καὶ διὰ τὸν ἀγαπῶμενον Χριστὸν ἅπαντα ὑπομένον. Σπουδάζομεν τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ ἡμεῖς ἀγαπήσαι τὸν Χριστόν. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον, φησὶν, ὁ Χριστὸς ζητεῖ παρὰ σοῦ, ἢ τὸ ἀγαπᾶν αὐτόν [535] ἐξ ὅλης τῆς καρδίας,

sis filius, nihil aliud quam caro nostra es et frater noster. *Et erat cum eo, inquit, ad mensem dierum.* Dein quasi in domo propria apud eum impavide et ab omni cura liber agebat. Cæterum quoniam Deus erat, qui omnia ad utilitatem hujus justī dispensabat, et in omnibus ei suam præbebat cooperationem, ipse alacritatem Laban excitavit : et videns viri mansuetudinem, dicit ei : 15. *Quoniam enim frater meus es tu, non servies mihi gratis : dic mihi, quæ merces tua sit.* Vide quomodo ipse quidem petebat nihil, Laban autem a se hoc proponit justo. Et attende, obsecro, quomodo cui divina manus assistit, ei omnia feliciter succedant. *Non servies mihi, inquit, gratis : indica mihi quæ merces tua sit.* Quamvis beatus ille magnæ caritatis loco haberet vel simpliciter quotidiano alimentum frui, multamque pro eo gratiam redderet : verum quia miram humanitatem præ se ferebat, ideo Laban mercedem ei pollicetur, quam ipse proposuerit. Quid igitur justus? Vide, obsecro, et hic excellentem ejus sagacitatem, et quomodo nullam congregandarum opum habuerit curam. Non enim sicut mercenarius aliquis cum Laban convenit, et operam suam exquisitiore mercede locat, et aliud quid petit : sed memor matris et præceptorum patris, et mirificam continentiam præ se ferens, dicit Labano : 18. *Serviam tibi septem annis pro Rachel filia tua juniore.* Ilanc enim mox ut apud fontem vidi, amavi. Et vide benevolentiam viri. Sibiipsi et tempus præscribit, et tanto tempore sufficiens argumentum suæ continentiae præbet. Et quid admiraris, dilecte, audiens eum septem annis se servitutum promississe pro dilecta puella? Ut enim ostendat nobis Scriptura, quomodo amor magnus et laborem et temporis longitudinem succidit, et ut breve videretur effecit, dicit : 20. *Et servivit Jacob pro Rachel annis septem, et erant coram eo quasi dies pauci, eo quod ipse illam diligeret.* Septem, inquit, anni, pauci dies videbantur ob ingentem erga puellam amorem. Quando enim quis sauciatur caritatis desiderio, nihil difficile spectat : sed id quod fuerit plenum periculis et multa miseria, leviter fert, ad hoc unum respiciens, quomodo suo potiaturo voto et desiderio.

Moralis epilogus. Amor Jacobi erga Rachel indifferentiam nostram erga Deum redarguit. Quomodo Paulus dilexit Deum; ipsum imitari suos auditores hortatur. — Audiamus nos ignavi et supini, ingrati erga Deum animum exhibentes. Nam si justus ille propter puellæ amorem septennem servire ferreque pastoralium laborum ærumnas decrevit, et non sensit vel labores, vel temporis longitudinem, sed omnia ei levia et facilia videbantur, expectationeque et spe fruendi fultus, ita ut dies paucos longum illud tempus putaret : qualem nos habebimus excusationem, qui non pari studio erga Dominum nostrum et benefactorem et curatorem, et qui nobis sit omnia, afficimur? Sed ubi proponitur lucrum temporale, omnia alacriter sustinere volumus, etiamsi quid laboriosum sit, et valde ærumnosum et sordidum, et pœnam in præsentem et futuro sæculo præbens : propter nostram autem

salutem, et ut supernum nobis favorem conciliemus, remissi et supini et dissoluti videmur. Et qualis nobis erit venia, qualis excusatio sic negligentiae delictis, qui neque quantum beatus ille in puellam declaravit amorem, tantam in Deum caritatem habemus : idque cum tanta possimus numerare beneficia in nos collocata, et quæ quotidie collocantur? Sed etsi nos tam ingrati sumus, non ita certe beatus Paulus, qui tam servebat et ignitus erat caritate in Deum, ut verba illa tanto animo digna loqueretur et clamaret, dicens : *Quis nos separabit a charitate Christi?* Vide dictionis emphasim, et latentem vim : vide amoris violenti fervorem, vide caritatem incensam. *Quis nos separabit (Rom. 8. 35)?* Quid, inquit, est, quod possit nos a charitate Dei separare? quid inter visibilia¹, quid inter invisibilia?

3. Deinde volens et particulatim omnia enumerare, et omnibus nobis manifestum facere insuperabile desiderium quod erga Dominum possidebat, subdixit dicens : *Tribulatio? an angustia? an fames? an persecutio? an nuditas? an periculum? an gladius?* O animam, insania, quæ continentiae mater est, furentem! Quid, inquit, ex iis quæ nobis inferri possunt, nos avocare a caritate quæ est in Deum poterit? Afflictiones quotidianæ? Minime. Angustiae? Neque illæ. Num persecutiones? Neque illæ. Sed quid? num fames? num nuditas? num pericula? Verum quid dico famem, et nuditatem, et pericula? num gladius? Ne mors quidem ipsa, si infligatur, hoc poterit efficere : id enim prorsus impossibile est. Nullus alius sic dignatus est diligere Dominum, ut beata illa anima. Quasi enim liberatus a corpore, et sublimis factus, ut sic dicam, neque super terram ambulare se putans, ita loquitur. Amor enim in Deum et succensa caritas mentem ejus a sensibilibus ad spiritualia transtulit, et a præsentibus ad futura, et a visibilibus ad non visibilia. Talis enim res est fides et caritas in Deum. Et ut discas magnum ejus cordis affectum, vide eum qui sic Dominum dilexit, et in ejus caritatem exarsit, fugari, persecutionem pati, flagellari, innumera gravia ferre, et dicere : *In laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter : a Judæis quinquies quadragenas una minus accepi : ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte et die in profundo maris fui, in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis in falsis fratribus, in labore et ærumna (2. Cor. 11. 23-27) :* et talia patiens, gaudebat et exultabat. Sciebat enim, et argumentis multis certus erat, labores præsentis maxima sibi præmia conciliare, et pericula coronas parere. Nam si Jacob propter amorem in Rachelem quasi paucos dies septennium putabat, multo magis beatus ille omnia nihili faciebat, succensus semel amore in Deum, et propter Christum dilectum omnia ferens. Studeamus igitur, obsecro, et nos diligere Christum. Nihil enim aliud, inquit, Christus

¹ Sic duo Mss., atque ita legit vetus Interpres. In Editis hæc, *quid inter visibilia* (τὶ τῶν ὁρατῶν), deficiebant : sed ea series postulabat.

requirit a te, quam ut ipsum diligas ex toto corde, et facias mandata ejus (*Marc. 12. 30*). Qui enim diligit sicut oportet Deum, manifestum quod et mandata ejus implere nitatur. Quando enim quis erga aliquem fraterne afficitur, omnia facere studet, ut dilectum attrahere possit in amorem suum. Et nos quoque si Dominum sincere dilexerimus, mandata ejus implere, nihilque eorum, quæ exacerbare poterunt dilectum, facere studebimus. Hoc fuerit regnum cælorum, hoc bonorum fruitio; hoc infinita bona continet, si germane et sicut oportet eum dilexeris: illum autem sincere diligimus, si propter caritatem in eum, et erga conservos multam exhibeamus dilectionem. *In his enim duobus mandatis, inquit, universa lex et prophetæ pendunt (Math. 22. 40):* nempe ut diligas Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et ex tota mente tua, et ex omnibus viribus tuis; et proximum tuum sicut teipsum (*Marc. 12. 30. 31*). Hæc omnium virtutum summa, hoc fundamentum. Simul enim cum caritate in Deum ingreditur dilectio proximi. Nam qui Deum diligit, non despiciet fratrem, neque opes plures, quam membrum suum, faciet, sed magnam præ se feret benignitatem, memor ejus qui dixit: *Qui fecerit aliquid uni horum minutorum, mihi fecerit (Math. 25. 40)*. Et cogitans, propter ministerium in conservum Deum ipsum esse qui ut sibi præstitum officium adscribat, magna cum alacritate omnia operabitur, magnamque liberalitatem exhibebit circa eleemosynam, non ad vilitatem respiciens pauperis qui apparet, sed ad magnitudinem ejus qui promisit se habiturum perinde ac si sibi facta essent, quæcumque illi facta fuerint. Ne igitur prætereamus simpliciter, oro, lucrumstrarum animarum et remedium nostrorum vulnerum. Hoc enim, hoc maximum pharmacum ita curabit et abolebit ulcera animarumstrarum, ut neque vestigium neque cicatrix aliqua apparitura sit: id quod in corporis vulneribus non est possibile. Nam licet quis millies cataplasmata accepta a medicis superponat, necesse est cicatricem in corpore manere; et merito: corpus enim est quod curatur. Ille autem quia anima est quæ curatur, quando quis bonam suam voluntatem declarat, multam in melius mutationem accipit: et sic omnia ulcera depellit, ut ventus vehemens pulverem deturbat. Atque horum omnium exemplis plenæ sunt Scripturæ. Ita Paulus apostolus factus est ex persecutore, et qui prius impugnabat Ecclesiam, postea factus est ejus pronubus.

4. *Brevi tempore potest delictorum remissio impetrari. Eleemosynæ magnitudo.* — Vidisti quanta rerum vicissitudo? vidisti quanta transmutatio? Sic et latro, qui multa fecerat homicidia, in uno temporis puncto, propter pauca illa verba ita omnia abluit peccata, ut audiret a Domino: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43)*. Sic et publicanus, qui percusserat peccatus, et sua peccata confessus erat, descendit justificatus magis, quam Phariseus (*Id. 18. 13*). Verum omnes hi animæ suæ bonum affectum declararunt, et priora confessi peccata, remissionem obtinere. Videamus autem et hujus mandati robur, et quantam

abundantiæ vini possideat larga eleemosyna, ut cum didicerimus lucrum quod inde nascitur, alacriter eam largiamur. Forte enim tanta ejus est potestas, ut non solum peccata purgare, sed et mortem fugare valeat. Et quomodo, ego dicam. Et quis, dicet aliquis, eleemosynam faciens, superior morte factus est? Sane omnes videmus sub mortis tyrannidem venisse. Ne turberis, dilecte, sed rebus ipsis discas quomodo eleemosynæ vis et mortis viciit tyrannidem. Tabitha erat mulier, cujus nomen si quis interpretatur, dicitur Dorcas: hæc quotidie dabat operam, ut colligeret ex eleemosyna divitias. Et vestiebat, inquit, viduas, et alios omnes sumptus eis præbebat. Factum est autem ut infirmata ipsa moreretur. Sed vide quomodo hæc quæ ab illa curabantur, et quas vestiebat, beneficam opportune remunerarint. Stantes circa apostolum, monstrabant, inquit, ei vestes, et cuncta quæ faciebat, cum adhuc in humanis ageret Dorcas: et alumnæ requirebant, lacrymas profundebant, et ad magnam miserationem apostolum provocabant. Quid igitur beatus Petrus? *Genibus positus, inquit, oravit: et conversus ad corpus, dixit: Tabitha, surge. Illa autem aperuit oculos suos, et ut vidit Petrum, resedit. Dato autem ei manu, erexit eam: et accersitis sanctis et viduis, commendavit illis eam vivam (Act. 9. 40)*. Vidisti virtutem apostoli, imò operantis per eum Domini? vidisti quanta retributio beneficentiæ in viduas, etiam in præsentem? Quid enim tantum, quæso, præbuit illa viduis, quantum illæ ei rependerunt? Vestes præbuit et alimenta, sed illæ ad vitam hanc reduxerunt; et mortem ab ea fugarunt: imò non illæ, sed clemens Dominus noster propter curam quam illis impenderat. Vidistis pharmaci potentiam, dilectissimi? Hoc omnes nobis ipsis paremus: neque enim sumptuosum est, quamvis tantæ sit virtutis, sed et vili emitur, nec multo sumptu indiget. Magnitudo enim eleemosynæ non in multitudine pecuniarum vel opum sita est, sed ex alacritate dantium judicatur (*Math. 10. 42*). Propter hoc et qui potum aquæ frigidiæ dedit, acceptus est, necnon ea quæ duo minuta in carbonem misit (*Luc. 21. 2*), ut discamus, ubique rectam mentem requiri ab universorum Domino. Fieri potest ut qui parum habet, magnam præ se ferat liberalitatem, si magna valet alacritate: et qui multa possidet, minor videatur iis qui parum habent, propter sordidi animi tenacitatem. Effundamus igitur, quæso, facultates nostras in egenos mente liberali, ex iis quæ nobis Dominus dedit: et quæ ab eo data sunt, ipsi iterum demus, ut sic iterum nostra cum lucro fiant. Tanta enim ejus est liberalitas, ut licet accipiat de iis quæ ipse dedit, non putet tamen propria accipere, sed magna munificentia nobis ea redditurum se pollicetur: tantum si nos quæ nostra sunt facere velimus, et sic pauperibus erogemus, quasi deponentes ea in manus Domini: scientes quæcumque acceperit manus illa, ea non solum reddituram, sed multiplicata nobis iterum largiatur, suæ liberalitatis gloriam declarantem. Et quid æsero, ea reddere multiplicata? Manus illa non ea

καὶ ποιεῖν τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν αὐτὸν καθ' ὃν δεῖ τρόπον ἀγαπᾶν, δηλονότι καὶ τὰς αὐτοῦ ἐπιτέλλεται ἐντολὰς ποιεῖν. Ὅταν γὰρ τις περὶ τινα γνησίως διάκειται, πάντα πράττειν σπουδάζει, ἃ τὸν ἀγαπῶμενον ἐφέλκεσθαι δύναται εἰς τὸν περὶ αὐτὸν πόθον. Καὶ ἡμεῖς τοίνυν, ἔάν ἀγαπήσωμεν γνησίως τὸν Δεσπότην, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ πληρῶσαι δυνασώμεθα, καὶ μὴδὲν πράττειν ἐκείνων τῶν παροξύνων δύναμεν τὸν ἀγαπῶμενον. Τοῦτο ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, τοῦτο ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀγαθῶν, τοῦτο τὰ μυρία ἀγαθὰ, τὸ καταξιώθῃναι γνησίως καὶ καθ' ὃν χρὴ δὲ τρόπον ἀγαπᾶν· ἀγαπήσομεν δὲ αὐτὸν γνησίως, ἔάν διὰ τὴν περὶ αὐτὸν ἀγάπην, καὶ περὶ τοὺς ὁμοδούλους πολλὴν ἐπιδειξώμεθα τὴν ἀγάπην. Ἐν ταύταις γάρ, φησί, ταῖς δυσὶν ἐντολαῖς ὁλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμονται, ἐν τῷ ἀγαπήσαι Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς διανοίας σου, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Τοῦτο τῶν ἀρετῶν τὸ κεφάλαιον, τοῦτο πασῶν τῶν τοῦ Θεοῦ ἐντολῶν τὸ θεμέλιον. Τῇ γὰρ ἀγάπῃ τῇ περὶ τὸν Θεὸν συνεισέρχεται καὶ ἡ περὶ τὸν πλησίον ἀγάπη. Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν Θεὸν οὐ περιόφεται τὸν ἀδελφόν, οὐδὲ τὰ χρήματα τοῦ οἰκείου μέλους προσιμῆσαι, ἀλλὰ πολλὴν περὶ αὐτὸν ἐπιδείξεταί τὴν φιλοτιμίαν, μεμνημένος τοῦ εἰρηκότος, ὅτι Ὁ ποιητὰς ἐνὶ τούτῳ τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἔμοι ἐποίησε. Καὶ ἐνοῶν, ὅτι διὰ τῆς εἰς τὸν ὁμόδουλον θεραπείας αὐτός ἐστιν ὁ τὰ γινόμενα οἰκειούμενος ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης, μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἅπαντα ἐργάζεται, καὶ πολλὴν τὴν δαψίλειαν περὶ τὴν ἐλεημοσύνην ἐπιδείξεταί, οὐ πρὸς τὴν εὐτέλειαν ὁρῶν τοῦ φαίνεσθαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ οἰκειούσθαι ἐπαγγελαμένου τὰ εἰς τοὺς πένητας γινόμενα. Μὴ δὲ παρατρέψωμεν ἁπλῶς, παρακαλῶ, τὸ κέρδος τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, τὸ φάρμακον τῶν ἡμετέρων τραυμάτων. Τοῦτο γάρ, τοῦτο μέλλιστά τοι φάρμακον τοσαύτην ἡμῖν παρέξει τὴν θεραπείαν, καὶ οὕτως ἀφανίσει τὰ ἔλκη τῶν ἡμετέρων ψυχῶν, ὡς μὴδὲ ἔχουσ μὴδὲ οὐλὴν καταλείψῃναι· ὅπερ ἐπὶ τῶν σωματικῶν τραυμάτων οὐλοῦν τε γενέσθαι. Κἂν γὰρ μυριάκις τις τὰ φάρμακα τῷ οἰκίῳ τραύματι ἐπιθῇ τὰ παρὰ τῶν ἱατρῶν κατασκευαζόμενα, ἀνάγκη τὴν οὐλὴν ἐν τῷ σώματι ἐναπομένειν· καὶ εἰκότως· σῶμα γὰρ ἐστὶ τὸ θεραπευμένον. Ἐνταῦθα δὲ ἐπιθεῖ ψυχὴ ἐστὶν ἡ θεραπευομένη, ἐπειδὴν τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξεταί, πολλὴν δέχεται τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, καὶ οὕτως ἅπαντα φυγαδεύεται τὰ ἔλκη, ὡς ἂν κωνιορθεῖ, ἀνέμου σφοδρῶς διεγερθέντος. Καὶ τοῦτων ἀπάντων τῶν ὑποδειγμάτων ὑπερπλήρεις ἡμῖν αἱ Γραφαί. Οὕτως ὁ μακάριος Παῦλος ἀπόστολος γέγονεν ἀπὸ δούλου, καὶ ὁ πρότερον πορθὺν τὴν Ἐκκλησίαν, ὑστερον αὐτὸς αὐτῆς γέγονε νυμφαγωγός.

θ. Εἶδες ἄκραν τὴν μεταβολὴν; εἶδες ἄρατον τὴν μεταστάσιν; Οὕτω καὶ ὁ λησθὴς μυρίους ἐργασάμενος φόνους, ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπή διὰ τῶν ὀλίγων ἐκείνων ῥημάτων οὕτως ἅπαντα ἀπένιψατο τὰ ἁμαρτήματα, ὡς ἀκούσαι παρὰ τοῦ Δεσπότη, ὅτι Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ. [536] Οὕτω καὶ ὁ τελώνης, στήθος πλήξας, καὶ τὰ οἰκία ἁμαρτήματα ὁμολογῆσας, κατῆλθε δεικναιμένος ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον. Ἀλλὰ τοῦτων μὲν ἕκαστος ψυχῆς εὐγνωμοσύνην ἐπιδείξας, καὶ τὰ πρότερα ὁμολογῆσας πταίσματα, οὕτως τῆς συγχωρήσεως ἀπήλασεν. Ἴδωμεν δὲ ταύτης τῆς ἐντολῆς τὴν ἰσχύιν, καὶ ὅσην περιστάς δύναμιν κέκτηται ἡ δαψιλὴς ἐλεημοσύνη, ἵνα μαθόντες τὸ ἐξ

αὐτῆς ἡμῖν ἐγγινόμενον κέρδος, προθύμως αὐτὴν μετέλωμεν. Τάχα γὰρ τοσαύτη αὐτῆς ἡ περιστάς, ὡς μὴ μόνον ἁμαρτήματα ἐκκαθαίρειν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν θάνατον φυγαδεύειν. Καὶ λέγω τὸν τρόπον. Καὶ τίς, φησὶν, ἐλεημοσύνην ἐπιδείξας, τοῦ θανάτου κρείττων γέγονε; Καὶ μὴν ἅπαντας ὁρώμεν ὑπὸ τὴν τυραννίδα τοῦ θανάτου γινόμενους. Μὴ δορυβηθῆς, ἀγαπητέ, ἀλλὰ μάθε δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, ὅπως ἡ τῆς ἐλεημοσύνης δύναμις ἐνίκησε καὶ τοῦτο τὴν τυραννίδα. Ταβιθά τις ἐγένετο γυνὴ, ἥτις διερμηνευομένη λέγεται Δορκὰς· αὕτη ἔργον ἐποίητο καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν ἀπὸ τῆς ἐλεημοσύνης εὐπορίαν συλλέγειν ἑαυτῇ· καὶ ἐνεδίδυσκε, φησὶ, τὰς χήρας, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν εὐπορίαν αὐταῖς παρέχεν. Ἐγένετο δὲ ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν. Ἀλλὰ βλέπε μοι ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, πῶς αἱ τῆς θεραπείας ἀπολαύουσαι, καὶ τὰ σῶματα σκεπόμενα ἀπ' αὐτῆς, ἐν καιρῷ τὴν εὐεργετίαν ἀμειβόμεναι, περιστώσαι τὸν ἀπόστολον, ἐπιδείκνυνον, φησὶ, τὰ ἱμάτια. καὶ ὅσα ἐποίει μετ' αὐτῶν οὕσα ἡ Δορκὰς, καὶ τὴν τροφὴν ἐπέζητουν, καὶ δάκρυα ἴσως προσέτεον, καὶ εἰς πολὺν οἶκτον τὸν Ἀπόστολον ἐρεῖκοντο. Τί οὖν ὁ μακάριος Πέτρος; Τὰ γόνατα θείας, φησὶ, προσήψατο, καὶ ἐπιστρέψας πρὸς τὸ εὐώκα, εἶπε· Ταβιθά, ἀνάστηθι. Ἡ δὲ ἤνοιξε τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς, καὶ ἰδοῦσα τὸν Πέτρον, ἀνέκλιθες. Δοὺς δὲ αὐτῇ χεῖρα, ἀνέστησεν αὐτὴν, καὶ ῥωτήσας τοὺς ἀγίους καὶ τὰς χήρας, παρέστησεν αὐτὴν ζῶσαν. Εἶδες δύναμιν τοῦ ἀποστόλου, μέλλον δὲ τοῦ ἐνεργούντος ἐν αὐτῷ Δεσπότη; εἶδες ὅση τῆς εἰς τὰς χήρας εὐποιίας ἀμοιβὴ καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ γέγονε; Τί γὰρ τοσοῦτον, εἰπέ μοι, παρέσθεν αὐτῇ ταῖς χήραις, ὅσον αὐταὶ αὐτὴν ἡμεῖς αὐτοὺς; Ἰμάτια παρέσχε καὶ τροφὰς αὐταῖς, ἀλλ' αὐταὶ πρὸς ζωὴν αὐτὴν ἐπανηγάγον, καὶ τὸν θάνατον ἐξ αὐτῆς δραπέτευσαι· ἐποίησαν· μέλλον δὲ οὐχ αὐταί, ἀλλὰ διὰ τὴν εἰς ταύτας θεραπείαν ὁ φιλόανθρωπος ἡμῶν Δεσπότης. Εἶδετε φάρμακον δύναμιν, ἀγαπητοί! Τοῦτο πάντες ἑαυτοῖς κατασκευάσωμεν· οὐδὲ γὰρ πολυτελές ἐστὶ, καίτοι γε τοσαύτην ἔχον τὴν δύναμιν, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὐδωκον, καὶ οὕτε δαπάνης δεῖται πολλῆς. Τὸ γὰρ τῆς ἐλεημοσύνης μέγεθος οὐκ ἐν τῇ πλήθει τῶν χρημάτων κρίνεται, ἀλλ' ἐν τῇ προθυμίᾳ τῶν δίδόντων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ποτήριον ψυχρῷ δούς ἀπόδεκτος γέγονε, καὶ ἡ τὰ δύο λεπτὰ καταβαλοῦσα, ἵνα μάθωμεν ὅτι πανταχοῦ γνῶμην ὀρθὴν ἐπὶζητεῖ ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης. Ἔστι πολλάκις καὶ ὀλίγα ἔχοντα πολλὴν τὴν δαψίλειαν τῆς ἐλεημοσύνης ἐπιδείξασθαι, ὅταν ᾗ ἡ προθυμία ἐρρωμένη· καὶ πάλιν τὸ ἐναντίον, ἔστι καὶ πολλὰ κεκτημένον ἐλάττωνα ὀφθῆναι τῶν ὀλίγα ἔχόντων διὰ τὴν τῆς ἰδίας γνῶμης μικρολογίαν. [537] Ἐκχέωμεν οὖν, παρακαλῶ, τὰ ὄντα εἰς τοὺς ἐν χρεῖαι ὄντας μετὰ δαψιλοῦς γνῶμης, ἐξ ὧν ὁ Δεσπότης ἡμῖν καυχάριται, καὶ αὐτὰ τὰ παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντα αὐτῷ πάλιν ἡμεῖς δώμεν, ἵνα αὐτὸν πάλιν μετὰ πολλῆς προσθήκης ἡμέτερα γένηται. Τοσαύτη γὰρ αὐτοῦ ἡ φιλοτιμία, ὅτι καὶ ἀφ' ὧν ἔδωκε λαμβάνων, οὐχ ἡγείται τὰ ἴδια λαμβάνειν, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἡμῖν αὐτὰ τῆς φιλοτιμίας ἀποδίδουσι ὑποχρεῖται· μόνον ἔάν ἡμεῖς τὰ παρ' αὐτῶν ἐπιδείξασθαι βουληθώμεν, καὶ καθάπερ τῇ τοῦ Θεοῦ χειρὶ ταῦτα παρακαταθήμενοι, οὕτως αὐτὰ τοῖς πένθις χορηγῶμεν, εἰδότες ὅτι ἅπερ ἂν ἡ χεὶρ ἐκείνη δέξηται, οὐκ ἐκεῖνα μόνον ἀποδίδωσιν, ἀλλὰ καὶ πολυπλάσια τὰ δοθέντα οὕτως ἡμῖν αὐτὰ πάλιν χαρίζεται, τὴν οἰκίαν φιλοτιμίαν διὰ πάντων ἐπιδεικνύμενος. Καὶ τί λέγω, ὅτι αὐτὰ πάλιν πολυπλασιάζει; Ἡ χεὶρ ἐκείνη δίδωσιν

οὐκ αὐτὰ μόνον, ἀλλὰ μετὰ τούτων καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν δωρεῖται, καὶ ἀνακηρύττει καὶ στεφανοί, καὶ τὰ μυρία ἀγαθὰ χαρίζεται, ἐὰν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῦ δοθέντων μικρὸν τι εἰσενεγκέτω βουλευθῶμεν. Μὴ γὰρ βαρὺ τι καὶ ἐπαχθὲς παρ' ἡμῶν αἰτεῖ*; Τὰ περὶ τῆς χρείας βούλεται ἀναγκαῖα ἡμᾶς ποιῆσαι, καὶ ἅπερ εἰκὴ καὶ μάτην ἐν τοῖς ταμείοις ἐναπόκειται, ταῦτα βούλεται ὑφ' ἡμῶν αὐτῶν καλῶς διανεμηθῆναι, ἵνα ἀφορμὴν λαβὼν ἐντεῦθεν, λαμπρῶς ἡμᾶς στεφανώσῃ. Σπεύδει γὰρ καὶ ἐπείγεται, καὶ πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε ἀξιώσαι ἡμᾶς ὧν καὶ ἐπηγγελάτο.

ε'. Μὴ τοῖνυν ἐκ τούτου ἀποστερήσωμεν, παρακαλῶ, τῶν τοσοῦτων ἀγαθῶν. Εἰ γὰρ οἱ περὶ τὴν γῆν πονούμενοι καὶ ταλαιπωρούμενοι, τὰς ἐαυτῶν ἀποθήκας κενούοντες, εἰς τὴν γῆν καταβάλλουσι τὰ σπέρματα, καὶ τὰ πάλαι συνηγμένα σκορπίζουσι, καὶ μεθ' ἥδονης τοῦτο ποιοῦσι, τῇ ἐλπίδι τοῦ πλείονος ἐαυτοὺς παραμυθούμενοι, καὶ ταῦτα εἰδότες ὡς καὶ ἀέρων ἀνωμαλίαι, πολλάκις, καὶ γῆς ἀκαρπία, καὶ ἑτεραι πολλάκις περιστάσεις, ἡ ἀρχὴν στρατοπέδον, ἡ ἐρυσίθης ἡ ἐφοδος τῆς προσδοκίας διαμαρτεῖν ἐποίησε, καὶ ὅμως ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἐαυτοὺς τρέφοντες, τὰ ἐν τοῖς ταμείοις συνηγμένα τῇ γῇ παρακατατίθενται· πολλῶν μὲν ἡμᾶς τὰ ἀπλῶς ἀποκειμένα σκορπίζειν εἰς τὴν τῶν πνήτων διατροφήν προσήκεν, ἔνθα οὐκ ἐνὶ ποτὶ διαμαρτεῖν τοῦ τέλους, οὐδὲ δεῖσαι τὴν ἀποτυχίαν τὴν ἐπὶ τῆς γῆς γινόμενην. Ἐσκορπίσας γὰρ, φησὶν, ἔδωκε τοῖς πένησιν. Ἄλλ' ἀκούε καὶ τῶν ἐξῆς· Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ὁ θαυμασιὸς σκορπισμὸς. Ἐν βραχεὶ τῷ χρόνῳ τὴν διανομὴν ἐποίησας, καὶ ἐν διγίαις τῷ αἰῶνι ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ διαμένει. Τί τοῦτο μακαριστότερον γένοιτο; ἂν ποτε; διὰ τοῦτο, παρακαλῶ, τὴν διὰ τῆς ἐλεημοσύνης δικαιοσύνην ἐαυτοὺς ἐπισπασώμεθα, ἵν' ἡ καὶ περὶ ἡμῶν τοῦτο λέγεσθαι ἀρξαιέται, ὅτι Ἐσκορπίσαν, ἔδωκαν τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπεν, Ἐσκορπίσαν, ἔδωκεν, ἵνα μὴ νομίσης ὅτι τὰ σκορπισθέντα ἀπώλετο, διὰ τοῦτο ἐπῆλθεν, ἐπὶ γὰρ, Ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος. Ἐκεῖνων, φησὶ, τῶν σκορπισθέντων ἡ δικαιοσύνη ἀνάλωτος μὲν^β, [558] παντὶ τῷ αἰῶνι παρεκτείνωμένη καὶ μηδέποτε πέρας λαμβάνουσα. Καὶ μετὰ τῆς ἐλεημοσύνης καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς πολλὴν τὴν ἐπιμέλειαν ποιησώμεθα, καὶ τὰ πάθη τῆς σαρκὸς καταστέλλωμεν, καὶ ἐξορίσωμεν ἐκ τῆς ἐαυτῶν ψυχῆς πᾶσαν ἐπιθυμίαν ἁσποῦν, πάντα πονηρὰ λογισμῶν, ὀργῆν, θυμὸν, βασκανίαν, καὶ τὴν εὐμορφίαν τῆς ψυχῆς διὰ πάντων καλλιοπίζωμεν, ἵνα παιδρὸν αὐτῆς καὶ λαμπρὸν τὸ κάλλος κατασκευάσαντες ἐπισπασώμεθα ἐαυτοὺς τὸν τῶν οὐρανῶν Δεσπότην, καὶ μόνην παρ' ἡμῶν καταξιώσῃ ποιῆσαι. Ἐνθα γὰρ ἂν ἴδῃ ψυχῆς εὐμορφίαν, εὐθέως ἐκεῖ ἐρίσκειται. Αὐτὸς γὰρ εἶπεν, ὅτι Ἐὰν τίνα ἐπιβλέψω, καὶ εἰδῇ ἡ ἐπὶ τὸν πρῶτον, καὶ ἡσυχίον, καὶ ταπεινόν, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Εἰδὲς πῶς ἡμᾶς ἐδίδαξεν ἅπαντα τὰ πνευματικὰ χρώματα τὰ δυνάμενα τῆς ψυχῆς τὴν εὐμορφίαν παιδρὸν ἀπεργάσασθαι· Ἐὰν τὸν πρῶτον, φησὶ, καὶ ἡσυχίον, καὶ ταπεινόν. Εἰτα τὸ πάντων κατασκευαστικὸν ἐπῆγαγε, Καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους. Τί ἐστὶ τοῦτο. Καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; Τὴν ὑπακοήν

* Quinquē mss. παρ' ἡμῶν ἐπικτεῖ.

^β Savil. et Coisl. μένει.

^γ Ἀπεργάσασθαι. Quis in editis post hanc vocem sequantur (καὶ τὸ κάλλος σφοδρῶς ἐκαστράπτειν), a septem qss. absunt, adeo ἀσυστάτα, ut mirum non sit si H. Savilium inseriat in notis p. 25.

τῶν τοῦ Θεοῦ προσταγμάτων δι' αὐτῶν τῶν ἔργων πληροῦντα, καθάπερ καὶ ἀλλαχοῦ φησὶ· Μακάριοι οἱ καταπτήσκει πάντα δι' εὐλάβειαν. Εἰ γὰρ ἡμεῖς, ἐπειδὴν ἴδωμεν οἰκτὴν ἡμέτερον μετ' ἐπιμελείας πολλῆς τὰ ἐπιτάγματα πληροῦντα τὰ ἡμέτερα, καὶ πολλοῦ τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου, πλείονα τὴν παρ' ἐαυτῶν εὐνοίαν καὶ συμπάθειαν εἰς αὐτὸν ἐπιδεικνύμεθα· πολλῶν μᾶλλον ἂν ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης εἰς ἡμᾶς τοῦτο ἐπιδείξηται. διὰ τοῦτο τοῖνυν ἐλέγεν· Ἐὰν ἐκεῖνον ἐπιβλέψω τὸν πρῶτον, καὶ ἡσυχίον, καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους. Τρέμωμεν τοῖνυν, παρακαλῶ, καὶ μετὰ πολλοῦ φόβου πληρῶμεν αὐτοῦ τοὺς λόγους· αὐτοῦ γὰρ εἰσι λόγοι τὰ παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντα προσταγματα· καὶ μαθόντες τίςιν ἀρέσκειται, καὶ τίνα προσίεται, ἐκεῖνα μετῴμεν, καὶ τοιοῦτο γανίσσθαι σπουδάζωμεν, ἡσυχίαν, πραότητα, ταπεινότητα πολλὴν ἐπιδεικνύμενοι, καὶ πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ ἐπιτάγματα μετ' εὐλαβείας πολλῆς μετεργόμενοι καὶ φόβου πολλοῦ, ἵνα τὴν διάθεσιν τῆς γνώμης τῆς ἡμετέρας ἀποδεξάμενος ὁ τῶν ἁπάντων Δεσπότης, καὶ ἀρεσθεὶς^δ ἡμῶν τῇ ὑπακοῇ, ἐπιβλέψαι ἐφ' ἡμᾶς καταξιώσῃ. Ἐὰν γὰρ τοῦτο ποιῇσαι καταδείξηται, ἐν πάσῃ ἀσφαλείᾳ ἡμᾶς καταστήσῃ· Ἐπιβλέψω γὰρ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ, προνομίᾳ ἀξιῶμαι, χεῖρα ὀρέξω, ἐν ἁπαντὶ ἀντιλήψομαι, τὰς παρ' ἐμαυτοῦ φιλοτιμίας μετὰ δαφιλείας παρέξω. Ταῦτα οὖν ἅπαντα μετῴμεν, παρακαλῶ, ἵνα ἐπιβλέψῃ καὶ ἐφ' ἡμᾶς ὁ Δεσπότης, καὶ δυνηθείμεν καὶ τὸν παρόντα βίον ἁλύψωμεν, καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, ὡν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[559] OMIAIA NG.

Εἶπε δὲ Ἰακώβ πρὸς Λάβαν· Ἀπόδος μοι τὴν γυναῖκά μου· πεπλήρωται γὰρ αἱ ἡμέραι, ὥπως εἰσελθῶ πρὸς αὐτήν.

α'. Ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Ἰακώβ, ἣν περὶ τὴν Ραχὴλ ἐπέδειξας, εἰς τὴν Παύλου ἀγάπην μεταστάντες, καὶ τὸ μέγεθος τοῦ περὶ τὸν Χριστὸν πόθου αὐτοῦ καταμαθόντες, καθάπερ ὑπὸ ῥύμης τινὸς σφοδρῶτα ἐξελευσθέντες, οὐκ ἐτι ἰσχύσαμεν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἐπανελεῖν τοῦ λόγου. Διόπερ, εἰ δοκεῖ, σήμερον τοῖς ἐξῆς ἐπεξελεθόντες, τὰ λειπόμενα ἀναπληρώσωμεν, ἵνα καὶ ἐκ τῶν σήμερον λεγομένων ἀρχοῦσαν ὑφέλειαν καρπισσάμενοι, οὕτως οἴκαδε ἐπανελθώμεν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπληρώθη ὁ τῶν ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν, Καὶ ἦσαν, φησὶν, ἐνῶπιον Ἰακώβ ὡς ἡμέραι ὀλίγαι ὁ τοσοῦτος χρόνος διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτὸν αὐτήν, Εἶπε τῷ Λάβαν· Ἀπόδος μοι τὴν γυναῖκά μου· πεπλήρωται γὰρ αἱ ἡμέραι μου, ὥπως εἰσελθῶ πρὸς αὐτήν. Συνήγαγε δὲ Λάβαν πάντας τοὺς ἀνδρας τοῦ τόπου, καὶ ἐποίησε τὸν γάμον. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ λαβὼν Λάβαν Λείαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, εἰσήγαγεν αὐτήν πρὸς Ἰακώβ.

Εἶδεν δὲ παλαιὸν μεθ' ὧν σεμνότητος τοὺς γάμους ἐπετέλουν; Ἀκούσατε, οἱ περὶ τὰς σατανικὰς πομπὰς ἐπιτιμώμενοι, καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου καταισχύνοντες. Μὴ που αἰῶλοι; μὴ που κύμβολα; μὴ που χορεῖται σατανικαί; Τίνος γὰρ ἐνεκεν, εἰπέ μοι, τοσαύτην λύμην εὐθέως ἐπαισάγεις εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς σκηνῆς καὶ τῆς ὀρχήστρας καλεῖς, ἵνα μετὰ τῆς ἀκαίρου δαπάνης καὶ τὴν τῆς κόρης λυμὴν σωφροσύνην, καὶ τὸν νέον ἀναισχυντότερον ἐργάσῃ; Ἀγαπήτον γὰρ, καὶ ἀνευ τούτων τῶν ὑπεκκαυμάτων, ἐκεῖνην τὴν ἡλικίαν δοθῆναι πρᾶως ἐνεγκέν τὸν χειμῶνα τῶν παθῶν· ὅταν δὲ καὶ τοσαῦτα ἦ τὰ διὰ τῆς βδελύξεως καὶ διὰ τῆς

^δ Savil. et Morel. ἀρεσθεὶς, multi mss. καὶ ἀρεσθεῖς.

lum reddit, sed eum illis regnum caelorum donat, et celebrat, atque coronat, innumeraque bona largitur, modo ex iis quæ ab ipso data sunt parvum quiddam inferre voluerimus. Num grave aliquid et onerosum a nobis requirit? Ea quæ abundant et supervacanea sunt nobis, necessaria nobis facere vult: et quæ frustra et in vanum in promptuariis reposita sunt, ea vult a nobis bene distribui, ut occasione accepta hinc, nos splendide coronet. Festinat enim et urget, atque omnia facit et molitur, ut dignos nos reddat iis quæ ille promisit.

5. *Eleemosyna commendatur.* — Ne igitur, quæso, nosipsos privemus tantis bonis. Nam si laboriosi agricolæ penum suam evacuant, et semina terræ concedunt, et olim collecta dispergunt, idque cum voluptate faciunt, spe majora recipiendi se solantes: et quamvis sciant sæpe aeris intemperiem, nonnumquam et terræ sterilitatem aliaque multa accidentia, ut locustarum exercitum¹, et rubiginis incursum, exspectationem suam fefellisse; attamen bona spe sese alentes, ea quæ in promptuariis collecta sunt, terræ concedunt: multo magis nos quæ absque usu recondita sunt, dispergere in pauperum usum et educationem convenit, ubi numquam spes eluditur, neque timenda aliqua terræ sterilitas. Dicit enim: *Dispersit, dedit pauperibus.* Sed audi etiam quæ sequuntur: *Justitia ejus manet in sæculum sæculi (Psal. 111. 9).* O mirabilem sementem! Brevi tempore distribuit, et in perpetua sæcula justitia ejus permanet. Quid hoc beatius umquam fuerit? Idcirco oro, ut justitiam quæ ex eleemosyna est nobis acquiramus, ut et de nobis dicatur: *Disperserunt, dederunt pauperibus, justitia eorum manet in sæculum sæculi.* Postquam enim dixit, *Dispersit, dedit*, ne putes dispersa perisse, ideo statim subdidit: *Justitia ejus manet in sæculum sæculi.* Illis, inquit, dispersis, justitia maneat inextinguibilis, et in omne sæculum se extendat numquam finem habitura. Atque cum eleemosyna etiam alias virtutes diligenter curemus, et affectiones carnis reprimamus, et eliminemus ex anima omnem illicitam concupiscentiam, omnem malam cogitationem, iram, indignationem, invidiam; et ornemus omnibus modis animæ pulchritudinem, ut claritate pulchritudinis ejus conciliemus nobis caelorum Dominum, et apud nos habitare dignetur. Nam ubi viderit animæ venustatem, statim adveniet. Dixit enim: *Super quem alium respiciam quam super mansuetum et quietum et humilem, et tremementem sermones meos (Isai. 66. 2)?* Vidisti quomodo nos docuit omnes spirituales colores, quibus animæ pulchritudo potest decorari? *Super mansuetum, inquit, et quietum, et humilem.* Deinde quod hæc omnia efficit addidit: *Et tremementem sermones meos.* Quid est, *Tremementem sermones meos?* Obedientiam Dei mandatis per ipsa opera implentem, quod et alibi dicit: *Beatus qui timet omnia propter pietatem (Prov. 28. 14).* Nam si nos, cum videmus famulum qui mandata nostra cum diligentia timoreque multo ac tremore im-

plere curat, majorem erga illum declaramus benevolentiam et commiserationem: multo magis bonus Dominus erga nos id declarabit. Propter hoc dicebat: *Super illum respiciam mansuetum et quietum, et tremementem sermones meos.* Tremamus igitur, oro, et cum magno timore sermones ejus impleamus; nam ejus sunt sermones nobis ab illo tradita mandata: et cum didicerimus quæ illi placent, et quæ probat, ea obeamus, et tales fieri studeamus; quietem, mansuetudinem, humilitatem magnam exhibeamus, et omnia quæ ab eo mandata sunt cum reverentia et timore adimpleamus: ut cum approbarit affectum mentis nostræ, placatus nostra obedientiam, respicere etiam super nos dignetur. Quod si nobis continget, erimus per omnia securi: dicit enim, *Respiciam*, hoc est, *Providentia mea dignabor, manum porrigam, in omnibus auxiliator ero, ubertim in eum meam liberalitatem profundam.* Hæc igitur omnia faciamus, obsecro, ut respiciat super nos Dominus, quo et præsentem vitam absque tristitia transigamus, et futura bona consequi possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVI.

Dixit autem Jacob ad Laban: Da mihi uxorem meam: impleti sunt enim dies, ut ingrediar ad eam (Gen. 29. 21).

1. Heri a dilectione Jacob, quam erga Rachel exhibuit, ad Pauli caritatem et magnitudinem amoris, quem erga Christum gerebat, transeunt, quasi ab impetuoso quodam torrente rapti, non potuimus ad seriem et contextum sermonis regredi. Ideo, si placet, hodie sequentia aggressi, ea quæ tunc relictæ sunt impleamus: ut ex iis quæ hodie dicuntur percepta utilitate aliqua, domum repetamus. Igitur postquam impletus est septem annorum numerus, 20. Et fuerunt, inquit, *coram Jacob quasi dies pauci* tot anni ob amoris vehementiam, 21. dixit ad Laban: *Da mihi uxorem meam: impleti enim sunt dies mei, ut ingrediar ad eam.* 22. *Congregavit autem Laban omnes viros loci, et fecit nuptias.* 23. *Et factum est vespere, et accepit Laban Liam filiam suam, introduxitque eam ad Jacob.*

In satanicas nuptiarum pompas iuvehitur. — Vidisti cum quanta olim honestate nuptias egerint? Audite qui satanicas pompas admiramini, et statim ab initio nuptiarum honestatem dedecore afficitis. Num tunc tibix? num tunc cymbala? num tunc choreæ diabolicæ? Quare enim, dic mihi, tantum statim ab initio damnum inducis in domum tuam, et eos qui in scenis et orchestris operam locant vocas, ut cum in tempestivo sumptu virginis lædas continentiam, et juvenem impudentiorem facias? Optabile enim et arduum erat, absque illis fomitibus illam ætatem potuisse moderate ferre tempestatem affectionum: cum autem et hæc accedant, tam quæ videntur, quam quæ audiuntur, dum majus accenditur incendium, et fornax concupiscentiarum magis inflammatur, quo-

¹ Vox, exercitum (στρατόνικον), deest in quibusdam Mss.

modo non pessum fit adolescentis anima? Hinc enim omnia pereunt et corrumpuntur: quia ab initio castitas eorum qui inter se conventuri sunt oppugnatur, et sæpe primo die juvenis, oculis videns incontinentibus, toto diabolico in anima vulneratur: et puella per ea quæ audit et videt captiva fit, et ab eo die postea crescunt vulnera, majusque fit malum. Etenim illinc statim et mutuam concordiam dilacerant, et amorem debilitant. Quando enim ille mentem ad aliam vertit, hinc et inde dividens animum, a diabolo ipso ductus, multa amaritudine donum implet. Quod si et illa comperitur ita affecta esse, ex ipsis fundamentis omnia, ut ita dicam, subvertuntur: postea alter ab altero occultatur, et ille quidem suspiciose observat uxorem, et similiter illa virum. Atque ubi oportebat concordiam esse et copulam, quippe debebant esse caro una (*Erunt enim, inquit, duo in carnem unam [Gen. 2. 24]*), hi in tanta vivunt dissensione, quasi reijuncti essent. Diabolus enim subingressus tantam in eis perniciem operatur, ut quotidianæ pugnæ inter eos nascantur et a malis numquam habeant quietem. Quid enim quis dixerit quomodo postea a famulis contemnantur, quomodo a vicinis rideantur, quam fœda operentur? Nam sicut quando gubernatores inter se dissident, etiam qui navi vehuntur, una periclitantur, ac timent ne cum navi submergantur: ita et hic, si discordes sint vir et mulier, consequens est omnes qui apud illos sunt participes esse malorum. Propterea oro ut hæc omnia prævidentes, consuetudinem ne sectemini. Scio enim multos receptum morem obtendere, neque patienter ferre ut hæc a nobis dicantur: attamen necesse est ut nos utilia dicamus, et quæ illos a futuro supplicio liberent. Ubi enim tantum animæ damnum, qua de causa mihi consuetudinem prætexere audes? Ecce enim et ego tibi consuetudinem meliorem objicio, quæ apud veteres erat, quando nondum tanta piæ religionis erat agnitio. Et ne justum hic Jacob tantum cogites, sed et Laban adhuc idolorum cultui deditum, nec vel minimam veræ religionis notitiam habentem, et tamen tantam præ se ferentem philosophiam. Neque enim hæc honestas ejus erat, qui ducturus puellam, sed patris eam tradentis. Ideo et illum feci sermonem, non ad sponso tantum spectans quantum ad parentes, et ad patrem qui virginem locat. Quomodo enim non absurdum, si nos qui tantam accepimus misericordiam, et tam terribilium ineffabilemque sacramentorum participes sumus, hac in re inferiores simus Labano, qui cultui idolorum adhuc erat deditus? Annon audis Paulum dicentem sacramentum esse nuptias et imaginem dilectionis Christi, quam erga Ecclesiam exhibuit (*Ephes. 5. 32*)? Ne igitur confundamus nos ipsos, et honestatem nuptiarum corrumpamus. Nam si quidem bonum et utile fuerit consilium, etiamsi non sit consuetudo, fiat: sin damnosum et perniciosum est id quod a vobis efficitur, etiamsi consuetudo sit, rejiciatur. Nam si hoc admiserimus, et fur, et adulter, et quantumvis malus alius, consuetudinem obtendet: at nullum hinc illis lucrum est vel venia,

sed major potius accusatio, quod malam consuetudinem superare non valuerint.

2. Si enim volerimus vigilare, et curam habere nostræ salutis, possumus et a mala consuetudine desistere, et in bonam consuetudinem nos reducere: sique posteris nostris non parvam dabimus occasionem eadem imitandi, et accipiemus etiam nos mercedem eorum quæ ab iis aguntur. Nam qui initium bonæ viæ præbuit, hic auctor est eorum quæ et ab aliis recte fiunt, et duplicem recipiet mercedem, tam pro iis quæ ipse recte facit, quam quibus alios in optimam illam inducit philosophiam. Ne prætexatis, obsecro, frigida et ridicula verba hæc, dicentes legitima quædam esse hæc, et propterea impleri oportere. Non enim hæc legitimum faciunt conjugium, sed si secundum leges Dei cum castitate et honestate fiat conventus, et si concordia magna cohæreant ii qui conveniunt. Noverunt hoc etiam externæ leges: et audies eos, qui his studuerunt, dicere, conjugium nihil aliud constituere quam consuetudinem. Ne igitur divinas leges cum humanis transgrediamur, nec præferamus diabolicas leges et perniciosam hanc consuetudinem: illius enim lex sunt hæc, qui gaudet de interitu nostro. Quid igitur hæc consuetudine magis ridiculum, quando vir et uxor innumeris conviciis et scommatis a servis nullisque pretii hominibus incessuntur, ac nemo est qui increpet: sed licet cuivis volenti ad vesperam omnia loqui, et convicia jacere in sponsum et sponsam? Et in alio die si quis conaretur ita salubris mordere, periclitaretur, ad tribunal abduceretur et puniretur: tunc autem quando plurimam oportebat esse reverentiam, majoremque honestatem et castitatem, tanta obscenitate implentur omnia illa, ut probabile sit diabolo duce hæc omnia inventa esse. Verum ne ægre feratis, oro: non enim absque causa in hunc sermonem digressi sumus, sed curam habens vestræ salutis et honestatis, vellem optimam hanc mutationem fieri, vosque optimæ hujus consuetudinis esse duces. Nam si solum principium et via fiat operis, paulatim uno alterum laudabili hac æmulatione æmulante, omnes laudatores habebitis: et non tantum qui civitatem incolunt, imitabuntur optimam hanc innovationem, sed et eos qui procu. habitant conciliabitis, et imitatores vestros constituetis: atque insuper longe ampliorem a Deo reportabitis coronam, quod propter Dei timorem et ejus mandatum diabolicam hanc superaveritis consuetudinem. Sed quod suscepturi sitis magna alacritate hoc nostrum consilium, et opere impleturi, valde confido. Videns enim vos magna cum voluptate audire ea quæ dicuntur, id ex applausu et laudibus conjecto, vos etiam operibus idem ipsum comproburos esse. Propterea contentus dictis, ad contextum seriem regrediar. *Et facta est, inquit, vespera, et accepit Laban Liam filiam suam, et introduxit eam ad Jacob.*

Quomodo a Labano deceptus fuerit Jacob; ejus simplicitas. — Ne obiter etiam hoc prætereamus: nam hic quoque multa considerari possunt: primum simplicitas Jacob, et quomodo ab omni malitia alienus

ἀκοῆς θαυμάσιον ἀνάπτοντα τὴν πυρὰν, καὶ τὴν καίμινον τῶν παθῶν φλογωδέστεραν ἐργάζομενα, πῶς οὐκ ὑποδρόχιος ἡ τοῦ νέου ψυχῆ γενήσεται; Ἐντεῦθεν γὰρ ἅπαντα ἀπόλωλε καὶ διέφθαρται, ἀπὸ τοῦ τὴν σωφροσύνην ἐξ ἀρχῆς διορτυτῆσθαι τῶν μελλόντων ἀλλήλῃς συνίεναι· καὶ πολλάκις ἐκ πρώτης ἡμέρας καὶ ὁ νέος ἐδέξατο βέλος σατανικὸν ἐν τῇ ψυχῇ, ἀκολάστοις ἰδῶν ὀφθαλμοῖς, καὶ ἡ κόρη καὶ διὰ τῆς ἀκοῆς καὶ διὰ τῆς ὀφείας αἰχμάλωτος γέγονε, καὶ ταῦτα ἐξ ἐκείνης λοιπὸν τῆς ἡμέρας τὰ τραύματα αὐθιγόμενα μετίζον ἐργάζεται τὸ κακόν. Καὶ γὰρ πρῶτον μὲν τὴν πρὸς ἀλλήλους αὐτῶν ὁμόνοιαν διορτυττεῖ, καὶ τὸν πόθον καταμαραίνει. Ὅταν γὰρ πρὸς ἑτέραν ἐκείνος προσῇ τῇ διανοίᾳ, ὥς κάκειος μεριζόμενος τὸν λογισμόν, καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου αὐτοῦ στρατηγούμενος, πολλὰς ἀπῆλθε πληρώσει τὴν οἰκίαν. Εἰ δὲ κάκειν ἑυρεθείη τοιοῦτόν τι παθούσα, ἐξ αὐτῶν, ὡς εἴπειν, τῶν βάρων ἅπαντα ἀνατρέπεται, καὶ λοιπὸν ἀλλήλους κρύπτοντες, ὁ μὲν δὲ ὑπόφλιας ἔχει τὴν γαμετήν, ἡ δὲ τὸν ἄνδρα. Καὶ ἐνθα ἐχρῆν ὁμόνοιαν εἶναι καὶ σύνδεσμον, καὶ οἱ ὀφειλόντες ἀρετῆς εἶναι μία (Ἔσονται γὰρ, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν), οὗτοι [540] ἐν τῷ αὐτῷ διαίρεται τυγχάνουσιν, ὡς εἰ καὶ κατατετμημένοι ἦσαν. Ἐπεισελθὼν γὰρ ὁ διάβολος τῷ αὐτῷ ἐν αὐτοῖς ἐργάζεται τὴν λύμην, ὡς πολέμους καὶ μάχας καθήμερινὰς τίττεσθαι, καὶ μηδέποτε ἀνάπαυαν ἔχει τὸν κακὸν. Τί γὰρ ἂν τις εἴποι λοιπὸν τῶν οἰκετῶν τὰς καταφρονήσεις, τῶν πλησίων οἰκούντων τὸν γέλωτα, τὰς ἀσχημοσύνας; Καθὰπερ γὰρ τῶν κυβερνητῶν στασιαζόντων καὶ οἱ ἐμπλέοντες τῶν κινδύνων συναπαλαύουσι, καὶ αὐτὰν ἄνδρα τὴν ναῦν καταποντισθῆναι· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, τοῦ ἀνδρός καὶ τῆς γυναίκος πρὸς ἀλλήλους διαστασιαζόντων, καὶ τοὺς ἄλλους ἅπαντας συναπαλαύνει τῶν κακῶν εἰκὴς. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ, ταῦτα ἅπαντα προορωμένους, μὴ τῇ συνηθείᾳ κατακολοβεῖν. Ὡς γὰρ εἴη πολλοὶ ταύτην ἡμῖν προβαλλόμενοι οὐδὲ ἀνέχοντες τὸν παρ' ἡμῶν λεγόμενον· ἀλλ' ὁμοῦς ἡμᾶς ἀνάγκη τὰ λυσιστέλῃ καὶ τὰ τῆς μελλούσης κολάσεως ἐξαργυρίζοντα λέγειν. Ὅπου γὰρ λύμη τοσαύτη ψυχῆς, τίνας ἐνεκέν μοι συνηθεῖαν βούλει προβάλλεσθαι; Ἰδοὺ κἀντὺ συνηθεῖαν σοὶ προβάλλομαι βελτίονα, ἢ οἱ ἐξ ἀρχῆς ἐκέχρητον, ὅτε οὐδέπω τοσαύτη γνῶσις ἦν τῆς εὐσεβείας. Καὶ μὴ μοι τὸν δίκαιον ἐνταῦθα λογιζέσθαι, τὸν Ἰακώβ λέγω, ἀλλὰ τὸν Λάβαν ἐνδοῖν, ἄνδρα εἶ τοις εἰδωλοῖς προσανέχοντα, καὶ οὐδεμίαν γνῶσιν ἔχοντα τῆς εὐσεβείας, καὶ τοσαύτην φιλοσοφίαν ἐπιδεικνύμενον. Τοῦτο γὰρ οὐ τοῦ μελλόντος ἦν ἀγεσθαι τὴν κόρην τὸ κατόρθωμα, ἀλλὰ τοῦ πατρὸς τοῦ τὴν κόρην ἐκδιδόντος. Δι' ὃ καὶ τοῦτον ἐκίνησα τὸν λόγον, οὐχὶ πρὸς τοὺς νυμφίους τοσοῦτον ἀποτεινόμενος, ὅσον πρὸς τοὺς γεγεννηκότας, πρὸς τὸν πατέρα τοῦ νυμφίου, καὶ πρὸς τὸν τὴν κόρην ἐκδιδόντα φημί. Πῶς γὰρ οὐκ ἀποπον ἡμᾶς τοὺς τοσαύτης ἀπολαύσαντας φιλοφροσύνης, καὶ τῶν φρικτῶν καὶ ἀπορρήτων μυστηρίων ἀξιωθέντας, ἐλάττω κατὰ τοῦτο γίνεσθαι τοῦ Λάβαν, τοῦ εἰς ἐβέλεια θεραπεύοντος; Ἡ οὐκ ἀκούεις Μάουλου λέγοντος, ὅτι μυστήριον ἐστὶν ὁ γάμος, καὶ εἰκὴν ἐστὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, ἣν περὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἐπέδειξατο; Μὴ τοῖνυν καταισχυόμεν αὐτούς, καὶ τὰ σεμνὰ τοῦ γάμου διαφθείρωμεν. Εἰ μὲν γὰρ καλὸν ἐστὶ τῆς συμβουλῆς καὶ ἐπωφελές, κἂν μὴ συνηθεῖα ᾖ, γινέσθω· εἰ δὲ βλάβην ἔχον καὶ πολὺν τὸν ὄλεθρον τὸ νῦν παρ' ὁμῶν ἐπιτελούμενον, κἂν συνηθεῖα ᾖ, ἐγκοπτέσθω. Ἐπεὶ εἰ τοῦτο συγχωρήσαιμεν, καὶ ὁ κλέπτων, καὶ ὁ πορνεύων, καὶ ὁ τὴν ἄλλην

ἅπασαν κακίαν ἐπιδεικνύμενος, τὴν συνηθεῖαν ἡμῶν προβαλεῖται· ἀλλ' οὐδὲν ἀπὸ τούτου κέρδος αὐτῷ ἔσται, οὐδὲ συγγνώμη, ἀλλὰ καὶ πολλὴ ἡ κατήγορα, ὅτι οὐκ ἴσχυσε συνηθεῖας περιγενέσθαι πονηρὰς.

β'. Ἐὰν γὰρ βουλόμεθα νῆφειν, καὶ πολλὴν τῆς ἐαυτῶν σωτηρίας ποιεῖσθαι τὴν φροντίδα, δυνησόμεθα καὶ τῆς κακῆς συνηθείας ἀποστῆναι, καὶ εἰς καλὴν συνηθεῖαν ἑαυτοὺς ἀγαγεῖν· καὶ οὕτω καὶ τοῖς μεθ' ἡμᾶς οὐ μικρὰν παρέξομεν ἀφορμὴν τοῦ τὰ αὐτὰ ζηλοῦν. καὶ τῶν ὑπ' ἐκείνων κατορθουμένων ἡμεῖς ἀποφάμεθα τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ τὴν ἀρχὴν παρασχὼν τῆς καλῆς ὁδοῦ, οὗτος καὶ τῶν ὀψ' ἐτέρων γινόμενον [541] αἴτιος ἔσται, καὶ διπλοῦν κομίζεται τὸν μισθόν, ὑπὲρ ὧν τε αὐτὸς κατορθεῖ, ὑπὲρ ὧν τε ἐτέροις πάγει εἰς τὴν ἀρίστην ταύτην φιλοσοφίαν. Μὴ μοι τὰ ψυχρὰ ἐκεῖνα βήματα καὶ γέλωτος γέμοντα προβάλλετε, λέγοντες νόμιμὰ τινα εἶναι ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο πληροῦσθαι χρή. Οὐ ταῦτα γὰρ νόμιμον ποιεῖ συνοικέσιον, ἀλλὰ τὸ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους μετὰ σωφροσύνης καὶ σεμνότητος τὴν συνέλευσιν γίνεσθαι, καὶ τῇ ὁμονοίᾳ συμπληρέσθαι τοὺς ἀλλήλους συνιόντας. Τοῦτο καὶ οἱ ἐξῴθεν ἴσασιν νόμοι, καὶ ἀκούσθη τῶν περὶ ταῦτα σχολακῶτων λεγόντων, ὅτι συνοικέσιον οὐδὲν ἕτερον συνίστησιν ἢ συνηθεῖα. Μὴ ταῖνυν καὶ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους παραδῶμεν μετὰ τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ προτιμῶμεν τοὺς διαβολικοὺς νόμους καὶ τὴν ἄλεθρίαν ταύτην συνηθεῖαν· ἐκείνου γὰρ ἐστὶ νόμος ταῦτα, τοῦ χαίροντος ἀεὶ τῇ ἀπώλειᾳ τῇ ἡμετέρᾳ. Τί οὖν ἂν γένοιτο καταγλαστώτερον τῆς συνηθείας ταύτης, ὅταν ὑπὸ οἰκετῶν καὶ τριωδαλμίων ἀνθρώπων σκώμματα καὶ λοιδορίας ἀπείρους δέχωνται καὶ ὁ ἀνὴρ καὶ ἡ γυνή, καὶ οὐδεὶς ἢ ὁ ἐπίτιμῶν, ἀλλ' ἔξεστι τῷ βουλευμένῳ ἀδειῶς κατὰ τὴν ἐσπέραν ἅπαντα φθέγγεσθαι, καὶ βάλλειν τοῖς σκώμμασι καὶ τὸν νυμφίον καὶ τὴν νύμφην; Καὶ ἐν ἐτέρᾳ μὲν ἡμέρᾳ ἐὰν τις ἐπιχειρήσῃ λοιδορῆσθαι, δικαστήρια αὐτῷ, καὶ ἀπαγωγὰ, καὶ κίνδυνος· τότε δὲ, ὅτε μάλιστα πολλὴν ἐχρῆν εἶναι τὴν αἰδῶ, πολλὴν τὴν κοσμιότητα, πολλὴν τὴν ἀνείαν, τοσαύτης ἅπαντα πληροῦνται τῆς ἀσχημοσύνης, ὡς εἰκὴς τὸν διάβολον στρατηγούντα ταῦτα ἅπαντα ἐπιδεικνύσθαι. Ἀλλὰ μὴ δυσχεραίνετε, παρακαλῶ· οὐδὲ γὰρ ἁπλῶς εἰς τοῦτον ἐξέβη τὸν λόγον, ἀλλὰ κηδόμενος ὁμῶν καὶ τῆς σωτηρίας καὶ τῆς εὐκοσμίας, καὶ βουλόμενος ὁμᾶς τὴν ἀρίστην ταύτην μεταβολὴν ἐπιδείξεσθαι, καὶ τῆς καλῆς ταύτης συνηθείας ἀρχηγὸς καταστῆναι. Ἐὰν γὰρ μόνον ἀρχὴ καὶ ὁδὸς γίνηται τοῦ πράγματος, κατὰ μικρὸν εἰς τὸν ἕνα ζηλοῦντες τὸν καλὸν τοῦτον καὶ ἐπαινετὸν ζῆλον, πάντας ἐπαινέτας ἔξετε, καὶ οὐ μόνον οἱ τὴν πόλιν οἰκούντες μιμησονται τὴν καλλίστην ταύτην μεταβολὴν, ἀλλὰ καὶ τοὺς πόρρωθεν οἰκούντας ἐπισπάσσεσθε, καὶ ζηλωτὰς ὁματέρους καταστήσετε, καὶ πολυπλάσια τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ κομίσασθε στέφανον, εἰ διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ ὄφδον καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἐντολήν, τῆς σατανικῆς ταύτης περιγεγόντα συνηθείας. Ἀλλ' εἰ μὲν δέξεσθε μετὰ προθυμίας ταύτην ἡμῶν τὴν συμβουλὴν, καὶ εἰς ἔργον αὐτὴν ἄξετε, σφόδρα πέπεισμαι. Ὅρων γὰρ ὁμᾶς μετὰ τοσαύτης ἡδονῆς ἀκούοντας τῶν λεγομένων, ἀπὸ τοῦ χρότου καὶ τῶν ἐπαίνων στοχαζόμεναι, εἰ καὶ πρὸς τὴν διὰ τῶν ἔργων καθάρωσιν ἐπιχειρήσεσθε. Διὸ ἀρχεσθε τοῖς εἰρημένοις ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπανήξω. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἑσπέρα, καὶ ἔλαβε Λάβαν τὴν Ἀσίαν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ, καὶ εἰσήγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἰακώβ.

Μὴ ἁπλῶς, μηδὲ τοῦτο παραδράμωμεν· ἔστι γὰρ καὶ ἐκ τούτου πολλὰ συνιέναι ἐν μὲν τοῦ Ἰακώβ τὸ

deceptus sit : secundum, quod tanta facilitate omnia fiant, et nusquam lampades, choreæ, facesque præter usus necessitatem : ita ut et deceptio Laban locum habuerit. Possumus autem et hic videre, quomodo Laban magna affectione dilexerit Jacob. Hoc enim commentus est, ut diutius apud se justum retineret. Sciebat quidem quod alterius amore flagraret, atque si voti compos fieret, non eligeret posthac serviutem propter Liam sustinere, nec vellet eum eo habitare : et propterea quia vidit Laban virtutem viri, et cogitavit se non aliter eum vincere et persuadere posse, ita eum decepit, et dedit ei Liam cum Zelfa ancilla. Deinde cum argueretur a justo quod eum decessisset, honestam attulit excusationem. Nam postquam dixit Jacob : 25. *Quare mihi hoc fecisti? nomen propter Rachel serviri tibi? et quare decepti me?* quid ergo Laban? 26. *Non est sic in hoc loco ut elocetur junior prius quam major natus.* 27. *Perfice igitur hebdomadam istius, et dabo tibi etiam hanc pro labore, et opere, quod operaberis apud me adhuc annis septem.* Vides illum ea de causa hæc omnia commentum esse. Nam quia vidit amorem quem erga puellam habebat, inquit : Ne putes injuria te affici : Quoniam hæc apud nos lex est, ut primum nuptiis tradatur major natus : propterea hoc quidem factum est ; accipies autem et hanc quam amas, si similes septem annos pro ea servieris. Quibus auditis justus omnia prompto animo suscepit : et post hos alios annos septem (a), 28. *Dedit, inquit, Laban Rachel filiam suam ei uxorem.*

3. *Polygamia olim ; nunc monogamia ; cur.* — Vides iterum nuptias fieri cum magna honestate. Sed audiens eum accepisse majorem natu, et postea minorem, ne turberis : neque secundum statum qui nunc est, opera quæ tunc facta sunt iudices. Tunc enim quia principia erant, permissum fuit cum duabus vel tribus vel pluribus uxoribus misceri, ut humanum genus propagaretur ; nunc vero quia per Dei gratiam humanum genus valde multiplicatum est, virtus quoque incrementum accepit. Adveniens enim Christus, et virtutem in hominibus plantans, angelosque, ut ita dicam, ex hominibus faciens, omnem illam veterem consuetudinem abolevit. Vides quomodo non oporteat consuetudinem prætexere, sed quod justum est inquire? Ecce enim quoniam mala erat hæc consuetudo, explosa est, et non licet ulli eam prætexere. Nusquam igitur, obsecro, consuetudinem inquiras ; sed quod sit utile quære, non quod animæ perniciosum ; et si quid est bonum, etiamsi non sit consuetudo, id fiat a nobis : si vero perniciosum est, etiamsi consuetudo sit, fugiamus et aversemur. 29. *Et dedit, inquit, Jacob Rachelem cum Balla ancilla.* Vidisti quanta sit hæc philosophia (b)? Num servorum greges? num syn-

grapha? et pacta, atque conditiones illæ ridiculæ : *Si hoc fuerit, si hoc evenierit?* Et priusquam conveniant, nescientes an usque ad vespertam maneant, quæ post multa tempora ventura sunt ; in literis suis consignant : *Si liberis carens, inquit, defunctus fuerit : si filios habuerit, et quæcumque talia.* At hic nihil tale, sed cum utrique suam ancillam dedisset, filias elocavit pater. 30. *Dilexit autem, inquit, Rachel magis quam Liam :* et servivit ei septem annis aliis. Quis enim ab initio adamavit puellam propter venustam formam, et vix eam consequutus est : ideo eam magis dilexit quam Liam. Etenim illius venustas allexit eum ad eam amandam. Verum hic iterum vide Domini ineffabilem misericordiam, et quomodo quæ ab ipso fuerant promissa paulatim compleat. Nam qui dixit : *Ero tecum, custodiens te in omni via qua ambulaveris :* et, *Angebo et multiplicabo te* (Gen. 28. 15) : ipse etiam nunc omnia dispensat. Et ut id scias, audi ipsam divinam Scripturam hoc manifeste dicentem. 31. *Ut vidit autem Dominus Deus, quod odio haberetur Lia, aperuit vulvam ejus : Rachel autem erat sterilis.* 32. *Et concepit Lia, et peperit filium Jacobo.* Vide solertem Dei sapientiam. Quoniam illa quidem pulchritudine sua conciliarat sibi gratiam viri, hæc vero minime formosa odio haberi visa est : hanc idoneam facit partui, illam vero inutilem ; hæc ambo sua misericordia dispensans ut et hæc per liberos qui ex ea nascebantur solatium haberet, in sui amorem virum alliciens ; et illa ne propter pulchritudinem et formositatem adversus sororem insurgeret. *Et aperuit, inquit, vulvam ejus.* Disce hic, dilecto, Conditorum omnium omnia moderari ac dispensare, et naturam ipsam ad partum excitare, nullamque esse concubitum utilitatem, si absit divina cooperatio. Propterea enim dixit, *Aperuit vulvam ejus, ut sciamus voluisse Dominum Liam procreandis liberis aptam fieri, quo ejus mœror leniretur.* Ipse enim est qui in vulva figurat et animat foetus, sicut et David dicit : *Suscipisti me de utero matris meæ* (Psal. 138. 13). Et vide quomodo monstrat nobis divina Scriptura naturæ Conditorum utraque sua virtute efficientem ; nempe alterius vulvam idoneam reddentem, Rachelis autem constringentem. Siquidem naturæ Dominus cum sit, omnia facile operatur. *Et concepit, inquit, Lia, et peperit filium Jacobo ; vocavitque nomen ejus Ruben, dicens : Quia vidit Dominus visitationem meam, nunc diligit me vir meus.* Vide quam grata mulier dicit : Dominus visa humilitate mea præbuit mihi partum, propter quem diligar. Et specta hic iterum, quomodo Deus muneribus certare contendit cum eo, et beneficia accumulat, simul et justum semen augeri, et hanc magis Jacobo amabilem reddi volens. 33. *Et concepit, inquit, iterum, et peperit filium secundum Jacobo, et dixit : Audivit Dominus quod odio habeor, et apposuit mihi et hunc ; et vocavit nomen ejus Symeon.* Attende quomodo per singulos pueros gratias agit Domino, et ob beneficia gratum animum declarat. *Audivit, enim, inquit, Dominus, quod odio habeor, et apposuit mihi etiam hunc : propterea Vocavit nomen ejus Symeon.*

(a) Hic memoria lapsus videtur Chrysostomus cum ait Labanum Jacobo Rachelem dedisse post alios septem annos servitutis. Nam in Hebraico textu et in Vulgata, quibus etiam consonant LXX interpretes, ductam in uxorem Rachelem esse dicitur ante illos septem alios servitutis annos, et conjugium septimo post ductam Liam die consummatum fuisse.

(b) Philosophia hic accipitur pro simplicitate morum et pro frugalitate, ut sæpe alias apud Chrysostomum et apud veteres.

4. Vidisti quomodo non simpliciter, neque temere nomina natis indiderit? Vocavit enim eum Symeon, quoniam audivit Dominus (a). Nobis siquidem Hebraico idiomate per hoc nomen signatur, quod audita sit. 54. *Et concepit iterum, et peperit filium, et dixit: Nunc temporis apud me erit vir meus; peperit enim ei tres filios: propter hoc vocavit nomen illius Levi.* Videtur mihi hic significari, eam natis duobus filiis nondum potuisse allicere virum, qui adhuc in Rachelem propensior erat: ideo dicit, *Nunc temporis apud me erit vir meus.* Fortassis accessio tertii virum meum reddet benevolam, et melius mihi affectum. Ecce enim tres filios ei peperit. 55. *Et concepit adhuc filium, ac peperit, et dixit: Nunc adhuc istud confitebor Domino: propterea vocavit nomen ejus Judam.* Quid est, *Istud confitebor Domino? Confitebor* hic idem est ac, *Gratias agam, et glorificabo eum*, quia et quartum mihi adjecit filium, et tantam mihi abundantiam concessit: et quæ ob corporis deformitatem de viri erga me benevolentia periclitatura eram, nunc procreatione filiorum a Deo mihi data, et mœroris excessu discussa, me, quæ ob deformitatem odio habebam, consolatus est, odiumque transulit in sororem meam. *Ut peperit autem Judam, inquit, cessavit parere.* 4. *Cum autem vidisset Rachel quia non peperisset Jacobo, amicta est Liam sororem suam, et dixit Jacobo, Da mihi filios: sin minus, moriar ego* (Cap. 30). Inconsiderata et muliebris est hæc petitio animæque zelotypia impugnata, *Da mihi filios.* Non audisti, quod non viri concubitus illi parium præbuerit, sed Dominus Deus: qui *Ut vidit, inquit, quod odio haberetur, aperuit vulvam ejus?* Quare a viro petis ea quæ supra naturam sunt, et relicto naturæ Domino virum arguis, qui ad hoc nihil conferre tibi poterit? *Da mihi filios: sin minus, moriar ego.* Grave malum est zelotypia, et desinit in insipientiam: id quod et huic evenit. Videns enim chorum filiorum sororis, et cogitans suam solitudinem, non ferebat hanc contumeliam, neque continere poterat cogitationem quæ se turbabat, sed illa insipientiæ plena verba loquebatur: *Da mihi filios: sin minus, moriar ego.* Fortassis vidit viri erga illam amorem, et putabat ea de causa illam tot filios habuisse, et se nondum peperisse: unde dicit, *Da mihi filios.* Deinde terrere volens virum, subdit: *Quod si minus, moriar ego.* Quid igitur pius et religiosus Jacob? 2. *Succensuit, inquit, ad verba hæc, et dixit ei: Numquid pro Deo ego sum, qui fructu ventris te privavit?* Quare derelicto naturæ Domino reprehensionem mihi inducis? Ille est qui privavit te fructu ventris. Quare non ab illo petis, qui potest aperire naturæ officinam, et fecundam facere vulvam? Disce igitur illum esse qui te privavit fructu ventris tui, et sorori tuæ tantam fecunditatem præstitit. Ne igitur a me quæras quæ præbere non possum, et quorum non sum dominus. Nam si hoc in me fuisset, omnino te sorori prætulissem, majorem erga te benevolentiam habens. At quando etiamsi in infinitum majori te

complectar benevolentia, nihil tibi in hoc prodesse potero, ab illo quære, qui et sterilitatem afferre et solvere potest. Vide justi prudentiam, quomodo etiam ob illius dicta succensens, responsum illi dat sapientissimis verbis: docens diligenter omnia, causamque manifestans, ut non relicto Domino quærat ab alio ea quæ ille solus præstare potest. Igitur ut didicit quod sterilis facta esset a Deo, et videns sororem liberis florere, vel mediocre solatium requirens, dicit ad Jacob: Quoniam nunc docuisti me non culpa tua liberis carere, saltem ancillam meam accipe, filiosque ex ea procrea, ut parvum aliquod solatium invenire possim, ea mihi vindicans quæ ab illa nascentur. 4. *Et dedit ei, inquit, Ballam ancillam suam uxorem:* 5. *et intravit ad eam; et concepit, et peperit filium Jacobo,* 6. *et dixit Rachel: Judicavit mihi Deus, et exaudivit vocem meam, deditque mihi filium.* Propter hoc vocavit nomen ejus Dan (a). Hæbit aliquo modo pariente ancilla vel brevem consolationem: ideo ipsa nomen puero imponit, gratiasque agit Domino pro nato. 7. *Et concepit, inquit, iterum Balla, et peperit filium:* 8. *et dixit Rachel: Adjuvit me Deus, et convertata sum cum sorore mea, et invalui.* Et vocavit nomen ejus Nephtalim. Et didicit postea manifeste per ancillam, Jacobum non in causa fuisse quare liberis careret. Ideo natos quasi suos filios educavit, et nomina eis imposuit, maximam inde sibi ipsi consolationem esse rata. 9. *Ut autem vidit Lia quod cessasset parere, et ipsa ancillam suam Zelfham dedit Jacobo uxorem:* 10. *et concepit, et peperit,* 11. *Et dixit Lia: Fortunata fui, hoc est, Voti compos facta sum. Et vocavit nomen ejus Gad.* Et quoniam reipsa eventum optabat, vocavit nomen ejus Gad. 12. *Et concepit adhuc, et peperit alium:* 13. *dixitque Lia: Beata ego, quia beatam me dicent mulieres: et vocavit nomen ejus Aser.*

5. Vidisti quomodo et hæc natos ex ancilla ut sibi proprios haberet, et beatam se esse dicat, et beatitudine dignam ob procreationem filiorum. Sed vide ea quoque quæ post hæc gesta sunt, ut discas quomodo zelotypiæ affectio huc et illuc transibat, et nunc hæc, nunc illa impugnabatur. 14. *Et itit, inquit, Ruben in diebus messis triticeæ, et invenit mala mandragorarum in agro, et attulit ea matri suæ. Dixitque Rachel Lia: Da mihi de mandragoris filii tui.* 15. *Dixit autem Lia: Non satis tibi quod accepisti virum meum? num et mandragoras filii mei accipies?* Vides quomodo aegritudinem animi verbis manifestam facit? *Non satis tibi, inquit, quod accepisti virum meum? num et mandragoras filii mei accipies?* *Dixit autem Rachel: Non sic: dormiat tecum nocte hac pro mandragoris filii tui.* Da mihi de mandragoris, et accipe hodie tecum virum (b). Vide quomodo exhibetur affectui Rachelis omnino deductus. Nam si tanto choro filiorum Liæ nato, fuit ad-

(a) Hebraice יָדָן. Radix est יָדָן, *judicavit*. Hinc nomen puero datum, ut in textu dicitur.

(b) Existimavit vetus Interpres hæc verba ex textu biblico esse. Sed sunt a Chrysostomo adjecta explicationis causa.

(a) A voce namque שָׁמַע *audivit*, derivatur שִׁמְעוֹן *Symeon*.

δ' Εἶδες πῶς οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἔτυγεν, οὐδὲ τὰς ὀνομασίας τοὺς τικτομένους ἐπιτίθει; Ἐκάλεσε γὰρ αὐτὸν Συμεὼν, ἐπειδὴ ἤκουσε Κύριος. Τοῦτο γὰρ ἑρμηνεύεται τὸ ὄνομα ἔτι, Ἐβραϊκῇ διαλέκτῳ, ὅτι κηρύσσει. Καὶ συνέλαβεν αὐτὴν, καὶ ἔτεκεν υἱόν, καὶ εἶπε· Ἐν τῷ νῦν καιρῷ πρὸς ἐμοῦ ἔσται ὁ ἀνὴρ μου· τέτοκα γὰρ αὐτῷ τρεῖς υἱούς· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτῷ Λευί. Δοκεῖ μοι ἐνταῦθα αἰνέσσεσθαι, ὅτι καὶ τῶν δύο τεχθέντων οὐδέπω ἰσχυρον εἰς τὴν περὶ αὐτὴν διάθεσιν ἐφελκύσασθαι τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ἔτι ὁδὸς ἦν πρὸς τὴν Ῥαχὴλ γενεακῶς· διὰ τοῦτο φησιν· Ἐν τῷ νῦν καιρῷ πρὸς ἐμοῦ ἔσται ὁ ἀνὴρ μου. Τάχα, φησὶ, κἀν ἡ προσθήκη τοῦ τρίτου παρασκευάζει τὸν ἄνδρα εὐνοϊκῶς περὶ ἐμὲ διατεθῆναι. Ἰδοὺ γὰρ αὐτῷ τέτοκα τρεῖς υἱούς. Καὶ συλλαβούσα ἔτι, ἔτεκεν υἱόν, καὶ εἶπε· Νῦν ἔστι τοῦτο ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰούδας. Τί ἐστι· Τοῦτο ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ; Τὸ Ἐξομολογήσομαι ἐνταῦθα, εὐχαριστήσω καὶ δοξάσω αὐτὸν ἔστιν, ὅτι καὶ τέταρτον προσέθηκε μοι υἱόν, καὶ τοσαύτην μοι τὴν εὐπορίαν ἐχαρίσατο· καὶ ὅπερ ἀπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀμορφίας εἰς τὴν παρὰ τοῦ ἀνδρὸς εὖνοιαν ἐμάλλον καταβάλλεσθαι, τοῦτο ἡ τέκνιον παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας χαρισθέντων μοι γονὴ διωρθώσατο, καὶ τῆς ἀθυμίας τὴν ὑπερβολὴν διεσκέδασε. τὴν διὰ τὴν ἀμορφίαν μισουμένην παραμυθισάμενος^α, καὶ μεταστῆρας τὸ μῖτος εἰς τὴν ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν. Τεχούσα δὲ, φησὶ, τὸν Ἰούδα, ἔσται τοῦ τίκτειν. Ἰδοῦσα δὲ Ῥαχὴλ, ὅτι οὐ τέτοκε τῷ Ἰακώβ, ἐξήλωσε τὴν ἀδελφὴν αὐτῆς, καὶ εἶπε τῷ Ἰακώβ· Ἀδὸς μοι τέκνα· εἰ δὲ μὴ, τελευτήσω ἐγώ. Ἀπερίσκεπτος ἡ αἰτήσις καὶ γυναικῶδες, καὶ ψυχῆς ὑπὸ τῆς ζηλοτυπίας πολιορκουμένης· Ἀδὸς μοι τέκνα. Οὐκ ἤκουσας ὅτι οὐχ ἡ τοῦ ἀνδρὸς συνουσία ἐκείνη τὸν τόκον παρέσχεν, ἀλλὰ Κύριος ὁ Θεός, ὁ Ἰδὼν, φησὶν, ὅτι μισεῖται, ἤνοιξε τὴν μήτραν αὐτῆς; Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰ ὑπὲρ τὴν φύσιν ἀπαιτεῖς παρὰ τοῦ ἀνδρὸς, καὶ καταλιπούσα τὸν τῆς φύσεως δεσπότην, τῷ ἀνδρὶ ἐγκαλεῖς τῷ μηδὲν πρὸς τοῦτο συμβάλλεσθαι σοι δυναμένῳ; Ἀδὸς μοι τέκνα· εἰ δὲ μὴ, τελευτήσω ἐγώ. Δεινὸν ἡ ζηλοτυπία κακόν· καὶ γὰρ εἰς ἀφροσύνην ἐκπίπτει· ὁ δὲ καὶ αὕτη πέπονθεν. Ὁρῶσα γὰρ τῶν τέκνων τῆς ἀδελφῆς τὸν χορὸν, καὶ τὴν οἰκίαν ἐρημίαν λογισμένη, οὐκ ἔφερε τὴν ἐπήρειαν, οὐδὲ κατασχέειν ἡδονὴν τοῦ ταραττοντος αὐτὴν λογισμοῦ, ἀλλ' ἐκείνα τὰ ἀνολὰς ἀνάμιστα φθέγγεται ῥήματα, καὶ φησὶ· Ἀδὸς μοι τέκνα· εἰ δὲ μὴ, τελευτήσω ἐγώ. Ἰσως εἶδε τὸν ἀνδρὸς τὸν περὶ αὐτὴν πόθον, καὶ νομίζουσα παρὰ τὴν ἐκείνου αἰτίαν κἀκείνην τοσοῦτος ἔσχηκεναι παῖδας, καὶ αὐτὴν μηδέπω τετοκένας, φησὶ· Ἀδὸς μοι τέκνα. Εἴτα ποθεῖσαι βουλομένη τὸν ἄνδρα, ἐπάγει· Εἰ δὲ μὴ, τελευτήσω ἐγώ. Τί οὖν ὁ φιλόθεος Ἰακώβ; Ἐθνυμώθη, [545] φησὶ, πρὸς τὰ ῥηθέντα, καὶ εἶπε αὐτῇ· Μὴ ἀντὶ Θεοῦ ἐγώ εἰμι, ὃς ἐστέρησέ σε καρπῶν κοιλίας; Τί, φησὶ, καταλιπούσα τὸν δεσπότην τῆς φύσεως, τὴν μέμφιν ἐμοὶ ἐπάγεις; Ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀποστερήσας σε τοῦ καρποῦ τῆς κοιλίας. Διατί μοι παρ' ἐκείνου ζητεῖς, τοῦ δυναμένου διανοῦξαι τῆς φύσεως τὸ ἐργαστήριον, καὶ διεγείρει τὴν μήτραν πρὸς γονήν; Μάθανε τοῖνον, ὅτι ἐκείνους ὁ σὲ στερήσας τοῦ καρποῦ τῆς κοιλίας, καὶ τῇ ἀδελφῇ τῇ σῇ τὴν τοσαύτην εὐπορίαν ἐχαρίσατο. Μὴ τοῖνον παρ' ἐμοῦ ζῆται, ἀ μὴ δύναιμι παρασχέειν, καὶ ὃν οὐκ εἶμι κύριος. Εἰ γὰρ ἐπ' ἐμοὶ τοῦτο ἦν, πάντως ἂν σε τῆς ἀδελφῆς προστήμιχα, τὴν πλείονα εὖνοιαν περὶ σὲ κακῆναι. Ἐπειδὴ δὲ, κἀν μυριάκις ὧ εὐνοϊκῶς περὶ σὲ διακείμενος, οὐδὲν σοι πρὸς τοῦτο συμβάλ-

^α Hæc apud Sav. vitata sunt hoc pacto: τὴν γὰρ διὰ τὴν ἀμορφίαν μισουμένην με πρίν, νῦν αὐτὸς ἔσται παραμυθισάμενος. Coisl. τὴν ἀθυμίαν, ἣν εἶχον διὰ τὴν ἀμορφίαν μισουμένην, παραμυθισάμενος, etc.

λεσθαι δυνήσομαι, παρ' ἐκείνου ζῆται τοῦ καὶ τὴν στείρωσιν ἐπάγοντος, καὶ ταύτην λύσαι δυναμένου. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν συνέσιν, ὅπως καὶ εἰς θυμὸν ἐξαναχθεῖς ἐκ τῶν παρ' αὐτῆς ῥηθέντων, μετὰ πολλῆς τῆς σοφίας τὴν πρὸς αὐτὴν ἀπόκρισιν ποιεῖται, μετὰ ἀκριβοῦς αὐτὴν πάντα διδάσκων, καὶ τὴν αἰτίαν αὐτῇ δῆλν ποιῶν. ἵνα μὴ καταλιπούσα τὸν δεσπότην, παρ' ἐτέρου ζητῇ, ἀπερ ἐκεῖνος μόνος παρασχέει δύναται. Μαθούσα τοῖνον ὅτι παρὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ τίκτειν ἀπαστῆρται, καὶ ὁρῶσα τὴν ἀδελφὴν κομῶσαν τοὺς τέκνους, μετρίαν γοῦν παραμυθίαν πορίζομένην, φησὶ τῷ Ἰακώβ· Ἐπειδὴ νῦν με εἰδίδας, ὅτι οὐ παρὰ τὴν σὴν αἰτίαν ἀτεκνός ἐγώ τυγχάνω, κἀν τὴν παιδείαν μου λαβὼν, τεκνοποίησον ἐξ αὐτῆς, ἵνα κἀν βραχέειαν παραμυθίαν εὐρεῖν δυνήθῃ, τὰ παρ' αὐτῆς τικτόμενα οικειουμένη. Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ, φησὶ, Βάλλαν τὴν παιδίσκην αὐτῆς αὐτῷ γυναικῇ· καὶ εἰσηλθε πρὸς αὐτὴν· καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε τῷ Ἰακώβ υἱόν· καὶ εἶπε Ῥαχὴλ· Ἐκρινέ μοι ὁ Θεός, καὶ ὤπηκοντες τῆς φωνῆς μου, καὶ ἔδωκέ μοι υἱόν. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Δάν. Βραχέειαν γοῦν ἔσχε παρακλησιν τεκνοῦσης τῆς παιδείας. Διὸ καὶ αὕτη τὴν προσηγορίαν ἐπιτίθησι τῷ παιδί, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ δεσπότη ὑπὲρ τοῦ τεχθέντος. Καὶ συνέλαβε, φησὶν, ἔτι Βάλλα, καὶ ἔτεκε· καὶ εἶπε Ῥαχὴλ· Συναντελδέσθε μοι ὁ Θεός, καὶ συναντεστέρεθ' ἐπὶ ἀδελφῇ μου, καὶ ἡδυνήθη. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νεφθαλεμ. Καὶ ἐμάνθανε λοιπὸν διὰ τῆς παιδείας σαφῶς, ὅτι οὐχ ὁ Ἰακώβ αἴτιος αὐτῆς τῆς ἀτεκνίας ἐγένετο. Διὸ καὶ τοὺς τεχθέντας ὡς οικίους παῖδας ἀνατρέφει, καὶ τὰς προσηγορίας ἐπιτίθησι, μεγίστην ἑαυτῇ παραμυθίαν ἐντεῦθεν ἐπινοήσασα. Ἰδοῦσα δὲ, φησὶν, Ἀσία, ὅτι ἔσται τοῦ τίκτειν, καὶ αὐτὴ τὴν παιδίσκην τὴν Ζέλραν ἔδωκε τῷ Ἰακώβ εἰς γυναικῇ· καὶ συνέλαβε καὶ ἔτεκε. Καὶ εἶπε Ἀσία· Τετύχηκα, ἀντὶ τοῦ, Ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γάδ. Καὶ ἐπειδὴ εἰς ἔργον ἐξῆλθεν αὐτῇ τὸ σπουδασθῆν, ἐπινόμενος τὸ ὄνομα αὐτοῦ Γάδ. Καὶ συνέλαβεν ἔτι, καὶ ἔτεκεν ἕτερον· καὶ εἶπε Ἀσία· Μακάριος ἐγώ, [546] ὅτι μακαριοῦσέ μοι αἱ γυναικες· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Λοθρ.

ε' Εἶδες καὶ ταύτην τοὺς παρὰ τῆς παιδείας τεχθέντας πῶς ψευδῶσατο, καὶ μακαρίαν ἑαυτὴν εἶναι λέγει καὶ μακαρισμοῦ ἄξιαν ἐπὶ τῷ τόκῳ τῶν παίδων; Ἄλλ' ὅρα μοι πάλιν τὰ μετὰ ταῦτα, ἵνα μάθῃς ὅπως τὸ τῆς ζηλοτυπίας πάθος ἐντεῦθεν ἐκεῖ, κἀκείθεν ὡς μεταβαίνει, καὶ ποτὲ μὲν ἐκείνη τοῦτο ἐπολιορκεῖτο, ποτὲ δὲ αὕτη. Ἐπορεύθη δὲ, φησὶ, Ῥουβὴν ἐν ἡμέραις θερισμοῦ πυρῶν, καὶ εὗρε μῆλα μανδραγορῶν ἐν τῷ ἀγρῷ, καὶ ἤρπαιεν αὐτὰ τῇ μητρὶ αὐτοῦ. Καὶ εἶπε Ῥαχὴλ τῇ Ἀσίᾳ· Ἀδὸς μοι τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ σου. Εἶπε δὲ Ἀσία· Οὐκ ἰκανόν σοι ὅτι ἔλαβες τὸν ἄνδρα μου; μὴ καὶ τοὺς μανδραγοράς τοῦ υἱοῦ μου λήψῃ; Ὅρξ πῶς τὸ πάθος τῆς ψυχῆς διὰ τῶν ῥημάτων κατὰδῶλον ποιεῖ; Οὐκ ἰκανόν σοι, φησὶν, ὅτι ἔλαβες τὸν ἄνδρα μου; μὴ καὶ τοὺς μανδραγοράς τοῦ υἱοῦ μου λήψῃ; Εἶπε δὲ Ῥαχὴλ· Οὐχ οὕτω· κοιμηθῆτω δὴ μετ' αὐτὸν τὴν νύκτα ταύτην ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ σου. Ἀδὸς μοι τῶν μανδραγορῶν, καὶ λάβε σήμερον μετὰ σοῦ τὸν ἄνδρα. Ὅρξ πῶς δεκνύται ὁδὸς τῇ εὖνοιας τῆς Ῥαχὴλ προσηγόμενος; Εἰ γὰρ καὶ τοσοῦτον παῖδων χορὸν

^β Savil. et quinque mss. καὶ ἐπινόμενος τὸ ὄνομα. Hic Chrysostomus in textu biblico legit τετύχηκα. At in Biblia τὸν Ὁ legimus ἐν τύχῃ. In Hebræo legitur וַיִּבֶן cum Camets sub prima littera secundum Massoretas, qui notant in margine legendum esse וַיִּבֶן quam lectionem sequitur Aquila qui vertit ἡλθεν ἡ τύχη. Symmachus quoque ut in Coisl. codice fertur, Massoretice lectioni favet, ἡλθεν Γάδ πειρασθῆν, venit Gād p̄wlatiorum mams; LXX וַיִּבֶן ito vertunt, ut וַיִּבֶן propositiois loco habeant, et וַיִּבֶן fortune significare putent. Hier. vertit, feliciter.

επικούσης τῆς Λείας, ἐτι πρὸς τὴν Ραχὴλ τὴν προσκείμενος τῇ εὐνοίᾳ, εἰ μὴ τοῦτο ἐγεγονέη, πῶς ἂν ἐνεργεῖν ἡ Λεία ἠδυνήθη τὴν μετὰ τῆς ἀδελφῆς συνολίκεσιν; Ὡς γὰρ ἐξουσίαν ἔπασαν ἔχουσα τοῦ ἀνδρός, οὕτω πολεῖται τῶν μανδραγορῶν τὴν ἀνδρᾶ, καὶ φησὶ· Κοιμηθῆναι σήμερον μετὰ σοῦ ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν. Πλήρωσόν μου, φησὶ, τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἐπὶ τοῖς μανδραγοραῖς, καὶ δέχου τὸν ἀνδρᾶ. Παραγενομένου δὲ τοῦ Ἰακώβ, ἐξεληθοῦσα εἰς συνάντησιν ἡ Λεία εἶπε· Πρὸς ἐμὲ εἰσελεύσῃ σήμερον· μεμυσθῆναι γάρ σε σήμερον ἀντὶ τῶν μανδραγορῶν τοῦ υἱοῦ μου. Καὶ ἐκοιμήθη, φησὶ, μετὰ αὐτῆς τὴν νύκτα ἐκείνην. Καὶ ἐπήκουσεν ὁ Θεὸς Λείας, καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκε τὸν πέμπτου υἱόν. Καὶ εἶπε Λεία· Ἐδωκέ μοι ὁ Θεὸς τὸν μισθόν μου, ἀνθ' οὗ ἔδωκα τὴν παιδίσκην μου τῷ ἀνδρί μου. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰσαχάρ, ὃ ἐστὶ μισθός. Ἐπήκουσε, φησὶν, ὁ Θεὸς τῆς Λείας. Ἐπειδὴ ἐώρα κατώδυνον αὐτὴν οὖσαν καὶ παρευδοκιμομένην, ἐπήκουσεν αὐτῆς ὁ Θεός, καὶ ἔτεκε καὶ εἶπεν· Ἐκοιμίστην μισθὸν πᾶν ἔδωκα τὴν παιδίσκην μου. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσεν αὐτὸν Ἰσαχάρ. Καὶ συνέλαβεν ἐτι, καὶ ἔτεκεν υἱὸν ἕτερον. Καὶ εἶπε Λεία· Δεδωρήθη μοι ὁ Θεὸς δώρον καλόν. Ἐν τῷ νῦν καιρῷ ἀλπειεῖ με ὁ ἀνὴρ μου· τέτοκα γὰρ αὐτῷ υἱὸς δέξ. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαβουλὼν. Λοιπὸν, φησὶν, ἐπέραστο ἴσομαι καγὼ ἀνδρί μου· ἔτεκεν γὰρ ἐξ υἱού. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαβουλὼν. Ἐτεκε δὲ καὶ θυγατέρα, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτῆς Δείνα. Ἐμνήσθη δὲ ὁ Θεός, φησὶ, τῆς Ραχὴλ, καὶ ἐπήκουσεν αὐτῆς, καὶ ἡνοίξεν αὐτῆς τὴν μήτραν. Καὶ συνέλαβε, καὶ ἔτεκε τῷ Ἰακώβ υἱόν. Εἶπε δὲ Ραχὴλ· Ἀπειλέ μου ὁ Θεὸς τὸ δρεῖδος. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωσήφ, λέγουσα· Προσέθετό μοι ὁ Θεὸς υἱὸν ἕτερον. Ἀπειλέ μου, φησὶν, ὁ Θεὸς τὸ δρεῖδος· ἔλυσεν τὴν στείρωσιν, [547] κατηλλάγη, καὶ διηγείρεται μοι πρὸς παιδοποιαν τὴν μήτραν, καὶ ἡλευθέρωσέ με τοῦ οὐνειδισμοῦ. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰωσήφ, λέγουσα· Προσέθετό μοι ὁ Θεὸς υἱὸν ἕτερον. Ὅρξ πῶς αὶ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσεις κατὰ μικρὸν εἰς ἔργον ἐξήσαν; Ἰδοὺ γὰρ ἀθρόον πόνων παίδων χορὸν ὁ δίκαιος ἔσχε διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν πρόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν τὴν ὑπομὴν ἐπεδείξατο ἐν δεκατέσσαρσιν ἔτεσι τὴν δουλείαν ἀσπαζόμενος, διὰ τοῦτο καὶ ὁ τῶν ἑλίων Θεὸς ἀμειβόμενος τὸ δικαίου τοῦ φιλόθεου, εἰ; τοσούτων αὐτὸν αὐξήθηναί παρεσκεύασεν, ὥς ἐπιφθονον γενέσθαι λοιπὸν, ὥς ἐκ τῶν ἐξῆς μαθησόμεθα, οἷς ἐβουλόμην ἐπεξελεῖν.

ζ'. Ἄλλ' ἵνα μὴ εἰς πολλὴ μῆκος τὸν λόγον ἐκτείνοντες παρενοχλεῖν δώσωμεν τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, εἰ δοκεῖ, τὰ λειπόμενα εἰς τὴν ἐξῆς ταμειουσάμενοι, τὸν λόγον ἐνταῦθα καταπαύσωμεν, ἐκεῖνο παραινέσαντες ὑμῶν τῇ ἀγάπῃ, μεμνησθαι τὸν εἰρημένον, ζηλοῦν τῶν παλαιῶν τὴν ἀρετὴν, οὕτω τοὺς παῖδας ἐαυτῶν ἐκδιδόναι, οὕτω τὰς θυγατέρας τοῖς νυμφίοις παραδιδόναι, οὕτω διὰ τῆς οικίας ἀρετῆς τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν ἐπισπασάσθαι. Ὅταν γὰρ ἐκείνους ἡμῖν εὐμένῃς ᾖ, κἂν ἐπ' ἄλλοις ὤμεν, κἂν πάντων ἔρημοι, κἂν μηδὲν γνῶριμοι, πάντων ἐσόμεθα περιφανέστεροι. Οὐδὲν γὰρ μακαριότερον ἀνδρός ὑπὸ τῆς ἀνωθεν χειρὸς βοηθουμένου. Ἐκείνη γὰρ ἀπολαύει τῆς συμμάχιας καὶ ὁ μακάριος Ἰακώβ ἐπὶ τοσαύτην κατὰ μικρὸν ἠδύνησεν περιφάνειαν, ὥς καὶ αὐτοῖς τοῖς ὑποδεξαμένοις ἐπιφθονος γενέσθαι. Τοῦτο τοῖνυν καὶ

ἡμεῖς σπουδάζωμεν, ὥστε τῆς ἐκείθεν ἀξιούσθαι βοηθείας, καὶ μὴ πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους καταφεύγωμεν δυνάστεας, μηδὲ τὴν τούτων προστασίαν διώκωμεν· οὐδὲν γὰρ ταύτης ἐπισημειώτερον· καὶ τοῦτο ἡ παῖδων πραγμάτων ἡμῶς ἱκανὴ διδάσκει. Καὶ γὰρ ὁρώμεν καθ' ἑκάστην ἡμέραν δευρόβροτους τὰς μεταβολάς, καὶ εἰς τὸ ἐναντίον ἅπαντα περιτρεπόμενα, καὶ τὸν ἐν τῇ ἀνωτάτῃ εὐημερίᾳ πρὸ μικροῦ τυγχάνοντα, ἀθρόον εἰς ἐσχάτην δυσπραγίαν καταφερόμενον, καὶ τὰ τῶν καταβύκων πολλάκις ὑπομένοντα. Ποίας οὖν ἂν εἴη παρανοίας τούτων μεταδιώκειν τὴν προστασίαν τῶν ἐν τοσαύτῃ ἐπὶ λήλῃ τυγχάνοντων; καὶ οὐδὲ καθ' ἑαυτοὺς ἱκανῶν ὄντων μετὰ ἀσφαλείας διαθεῖναι; διὰ πάσης μὲν ἀνθρωπίνης προστασίας ἐαυτοὺς ἀποστήσωμεν, μεμνημένοι καὶ τοῦ προφήτου λέγοντος· Ἐπικατάρatos ἄνθρωπος, ὃς τὴν ἐλπίδα ἔχει ἐπ' ἀνθρώπων. Ὅρξ ὅτι ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον ἀνόητος, ἀλλὰ καὶ ἐπικατάρatos, ἅτε δὴ καταλιπὼν τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην, καὶ πρὸς τὸν ὁμόδουλον τρέγων, τὸν οὐδὲ κατὰ ἀρκείας δοῦναι; Φεύγωμεν τοίνυν τὴν κατάραν ταύτην, παρακαλῶ, καὶ τὴν ἐλπίδα πᾶσαν ἐπὶ τὸν Θεὸν μεταστήσωμεν. Αὕτη γὰρ βεβαία καὶ ἀκίνητος καὶ μεταβολὴ οὐκ ἐπιδεχομένη, καθάπερ ἡ ἐπὶ τὸν ἀνθρώπον. Ἡ γὰρ θάνατος ἐνταῦθα διεκόψε τὴν προστασίαν, καὶ γυμνοῦς καὶ ἐρήμους γενέσθαι παρεσκεύασε τοὺς ἐπὶ τοῦτον καταφεύγοντας· ἡ καὶ πρὸ τοῦ θανάτου μεταβολὴ πραγμάτων ἐκελθοῦσα, ἅπαντα ἄκυρα ἀμφοῖν πεποίηκε. Καὶ τούτων τῶν παραδειγμάτων πᾶς γέμει ὁ βίος. διὰ οὐδὲ συγγνώμης εἰσὶν ἄξιοι, οἱ μετὰ τὴν τοσαύτην παῖραν ἐπὶ ἀνθρωπίνῃ [548] προστασίᾳ προστατεῖν, καὶ πολλάκις ὑπ' αὐτῶν δοκούντων εἶναι προστατῶν τὰ μυρία θεινὰ ὑπομένοντες. Τοσαύτη γὰρ τῆς κακίας ἡ ὑπερβολή, ὥς καὶ τοὺς θεραπεύοντας τοῖς ἑναντίοις ἀμείβεσθαι. Ἐπὶ δὲ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ἅπαν τούτων ἐλπίαν· καὶ ἀγνοοῦντας ἡμᾶς ἐκείνους εὐεργετῆς ἢ, καὶ τὴν οικίαν ἀπονέμει προστασίαν, οὐ πρὸς τὴν ἡμετέραν ὁρὴν ἀγνοοῦσιν, ἀλλὰ τὴν οικίαν ἐν ἅπασι φιланθρωπίαν μιμούμενος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύσαι, χάριτι καὶ φιланθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΖ.

Ἐγένετο δὲ, ὡς ἔτεκε Ραχὴλ τὸν Ἰωσήφ, εἶπεν ὁ Ἰακώβ τῷ Ἀδὰμ· Ἀπόστειλόν με, ἵνα ἀπέλθω εἰς τὸν τόπον μου καὶ εἰς τὴν γῆν μου.

α'. Τὰ λειπόμενα τῶν χόδς εἰρημένων ἀναγκαῖον ἀποδοῦναι σήμερον τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, ἵνα καὶ ἐκ τῶν νῦν λεγομένων καὶ τὴν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν, ἣν περὶ τὸν Ἰακώβ ἐπεδείκνυτο, καὶ τὸ τοῦ δικαίου φιλόθεου καταμαθόντες, ζηλώσωμεν τοῦ ἀνδρὸς τὴν ἀρετὴν. Οὐδὲ γὰρ ἀπῶς ἡμῖν τὰς ἱστορίας ταύτας ἀναγράψους ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις γενέσθαι παρεσκεύασεν, ἀλλ' ἵνα πρὸς μίμησιν ἡμᾶς διεγείρῃ καὶ ζῆλον τῶν ἐναρέτων ἀνδρῶν. Ὅταν γὰρ ἀκούσωμεν τοῦ μὲν τὴν ὑπομὴν, τοῦ δὲ τὴν σωφροσύνην, ἐτέρου δὲ περὶ τὴν φιλοξενίαν ἑτοιμον, καὶ ἐκάστου τὴν πολλὴν ἀρετὴν, καὶ ὅπως τούτων ἑκάστος διέλαμψε καὶ περιφανέστερος γέγονεν, εἰς ὁμοίον διεγειρόμεθα ζῆλον. Φέρε οὖν καὶ τὰ λειπόμενα τῆς κατὰ τὸν δίκαιον τοῦτον ἱστορίας σήμερον ἐκελθόντες, τέλος ἐπιθώμεν τῷ λόγῳ. Ἐγένετο δὲ, φησὶν, ὡς ἔτεκε Ραχὴλ τὸν Ἰωσήφ, εἶπεν Ἰακώβ τῷ Ἀδὰμ· Ἀπόστειλόν με, ἵνα

* Editum erat μετὰ τὸν ἀνδρᾶ. Praeparationem delevimus. Morel., Savil., et serie postulantibus. Edit.

ἢ Sex mss. ἡμᾶς ἐπ' ἐκάστης εὐεργετῆ.

huc amore magis propensus in Rachelem: si hoc non fuisset factum, quomodo ferre potuisset Lia sororis contubernium? Ut enim omnem viri potestatem habens, ita permittit ei pro mandragoris virum, et dicit: *Dormiat hodie tecum pro mandragoris.* Satisfac, inquit, meo desiderio, et accipe virum. 16. *Adveniente autem,* inquit, *Jacob, egressa in occursum ejus Lia dixit: Ad me ingredieris hodie; mercede enim conduxi te mihi pro mandragoris filii mei: et dormivit cum ea nocte illa.*

17. *Et exaudivit Deus Liam, et concepit et peperit Jacobo quintum filium.* 18. *Et dixit Lia: Dedit mihi Deus mercedem meam, eo quod dedi ancillam meam viro meo.*

Et vocavit nomen ejus Isachar, quod est merces. *Exaudivit,* inquit, *Deus Liam.* Quia videbat eam dolentem, neque valde marito acceptam, exaudivit eam, inquit, Deus, et peperit, ac dixit: Tuli mercedem, eo quod dedi ancillam meam. Propterea vocavit nomen ejus Isachar. 19. *Et concepit adhuc Lia, et peperit filium sextum.* 20. *Et dixit Lia: Donavit mihi Deus donum bonum.* Nunc temporis me eligit vir meus; peperit enim ei filios sex. *Et vocavit nomen ejus Zabulon.* Posthac, inquit, amabilis ero et ego, quia peperit sex filios. Ideo vocavit nomen ejus Zabulon. 21. *Peperit autem et filiam, et vocavit nomen ejus Dina.* 22. *Recordatus est autem Deus Rachelis, et exaudivit eam, et aperuit ejus vulvam.* 23. *Et concepit, et peperit filium Jacobo.* Dixit autem Rachel: *Abstulit a me Deus opprobrium meum.*

24. *Et vocavit nomen ejus Joseph, dicens: Apposuit mihi Deus filium alium.* *Abstulit a me,* inquit, *Deus opprobrium;* solvit sterilitatem: propitius factus est mihi, et idoneam fecit ad procreandum filios vulvam, liberamque me fecit ab opprobrio meo. *Et vocavit nomen ejus Joseph, dicens: Apposuit mihi Deus filium alium.*

Vides quomodo paulatim promissiones Dei in opus egressæ sunt? Ecce enim quantum repente chorum filiorum circa se habuit justus, propter manifestam Dei erga se providentiam. Quoniam enim magnam præ se tulit patientiam, quatuordecim annis servitutum ferens, propterea et universorum Dominus remunerans justis pietatem, in tantum eum crescere fecit, ut et posthac invidiosus aliis fieret, sicut ex sequentibus discemus, quæ vellem pertractare.

6. *Moralis epilogus; humanum auxilium non querendum.*—Verum ne prolixius sermonem extendamus, neve molestus esse videar caritati vestræ, si placet, quæ reliqua sunt in sequentem concionem reservaturi, finiamus hic sermonem, illud interim caritatem vestram admonentes, ut eorum quæ dicta sunt memores, imitemini priscorum virtutem, filias elocando, pueros nupti tradendo, vestra virtute Dei gratiam conciliare vobis studendo. Nam cum ille nobis amicus fuerit, etiamsi in aliena terra fuerimus, etiamsi ab omnibus destituti, etiamsi nullis cogniti, omnibus erimus clariores. Nihil enim beatus viro superna manu adjuto. Etenim beatus Jacob illo fretus præsidio, in tantam paulatim gloriam evectus est, ut et iis qui tam amice exceperant, invidiosus sit factus. Hoc igitur et nos studeamus, ut supernum acquiramus auxilium, et non ad humanos confugia-

mus principatus, neque illorum præsidium sectemur: nihil enim periculosius; id quod rerum experientia satis discimus. Etenim videmus quotidie res se tanta velocitate ad mutationem inclinare, et verti in diversum omnia, eumque qui in summa prosperitate paulo ante erat, subito in extremam infelicitatem dejici, ac reum sæpe agi. Quantæ igitur insipientiæ fuerit, horum quærere præsidium, qui in tam incerto statu versantur, ac ne sua quidem possunt in tuto collocare? Ideo ab omni humano præsidio desistamus, memores etiam prophete dicentis: *Maledictus homo, qui spem ponit in homine (Jer. 17. 5).* Vides talem hominem non solum insipientem, sed etiam maledictum esse; utpote qui relicto Domino omnium, ad conservum currit, qui semetipsum juvare nequit? Fugiamus igitur maledictionem hanc, oro, et omnem spem in Deum transferamus. Ista enim solida est et immobilis et nescia vicissitudinis, cujus plena est illa quam in hominibus habemus. Vel enim mors tollit humanum præsidium, et eos qui ad hoc confugiunt, solitarios nudosque relinquit: et vel etiam ante mortem mutatio rerum ambobus omnia vana reddit. Plena est hæc vita exemplis talibus. Ideo si post tantam experientiam nulla venia sunt digiti, qui adhuc humano nituntur præsidio, et sæpe ab illis, qui eis opitulari videbantur, infinita mala ferunt. Eousque enim crevit malitia, ut mala rependant etiam iis qui ipsos summpere colebant. Verum apud universorum Deum secus res se habet; nam licet quotidie ingrati simus, benefacit tamen, suoque præsidio nos non destituit, non ad ingratum nostrum respiciens animum, sed in omnibus pro sua agens clementia: qua nobis omnibus frui concedatur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVII.

Factum est autem postquam peperit Rachel Joseph, dixit Jacob ad Laban: Dimitte me, ut abeam in locum meum et in terram meam (Gen. 30. 25).

1. *Exempla sanctorum imitanda nobis proponit Scriptura. Mansuetudine nihil validius.*—Reliquias heridictorum nostrum est hodie vestræ caritati reddere, ut ex his quæ nunc dicuntur discentes et providentiam Dei, quam erga Jacob declaravit, et justis pietatem spectantes, imitemur ejus virtutem. Neque enim absque causa sancti Spiritus gratia scriptas nobis reliquit hæc historias, sed ut ad æmulationem et imitationem tantorum virorum provocet. Quando enim audimus hujus quidem obedientiam, istius autem continentiam, illius vero in hospitibus colligendis sollicitudinem, magnamque singulorum virtutem, ac quomodo claruerint, ad similia facienda excitamur. Age igitur ad ea quæ relicta sunt in historia illius justis hodie accedentes, finem imponamus sermoni. 25. *Factum est autem,* inquit, *postquam peperit Rachel Joseph, dixit Jacob ad Laban: Dimitte*

me, ut abeam in locum meum et in terram meam. 26. Redde mihi uxores et filios meos pro quibus serviivi tibi. Vide justi magnam in affectu probitatem, quomodo videns manifeste Deum sui habere curam, non superliviit contra Laban, sed cum magna mansuetudine dixit, *Dimitte me, ut abeam*. Vere nihil mansuetudine validius, nihil potentius. Vide igitur quomodo primum mansuetudine usus, effecit ut et Laban magna ei benevolentia responderit. 27. Dixit enim ei, inquit, Laban: Si inveni gratiam coram te, siquidem conjectare certo possum quod benedixerit me Deus in ingressu tuo. 28. Indica mihi mercedem tuam, et dabo. Non ignoro, inquit, post adventum tuum locupletiozem mihi divinam benevolentiam contigisse. Igitur quia sentio beneficia quæ mihi propter adventum tuum data sunt, quantam vis mercedem indica, et ego prompte præstabo. Considera quantum valeat mansuetudo: ne perfunctorie dictum transeamus; sed attende quomodo justus neque cogitaverit, neque mentionem fecerit, neque requisierit mercedem laborum; sed hoc solum dixerit, *Redde mihi uxores et filios pro quibus serviivi tibi, ut abeam*: ille reveritus justam magnam æquitatem, inquit: Dic quam vis tibi mercedem a me dari, et illam prompte dabo. Annon cum ipso erant mulieres et pueri? Quare igitur dixit, *Redde mihi uxores et pueros*? Digno honore eum prosecutus est, suumque morem per omnia observat, et libere discedere vult. Vide igitur ex verbis ipsis quomodo attraxit Labanum, ut se mercedem datorum sponte promittat, atque electionem ei permittat. Quid igitur justus? Vide excellentem ejus mansuetudinem, quomodo neque sic onerosus et molestus est Labano. Sed quid? Ipsum testem facit sui affectus et officiorum suorum, et suæ omni tempore in illo serviendo benevolentie. 29. Tu nosti, inquit, qualiter tibi servierim¹, et quanta fuerint pecora tua mecum. 30. Parva enim erant coram me, et aucta sunt in magnam multitudinem, et benedixit te Dominus ad pedem meum: nunc igitur quando faciam et ego mihi ipsi domum? Te voco testem laborum meorum. Vidisti enim quanto studio et fide omnia administrarim, ac quomodo in parvo numero acceperim pecora tua, quæ diligentia vigilantiaque mea in tantum numerum crescere curavi. Deinde monstrans suam religionem inquit: *Benedixit enim te Dominus ad pedem meum: nunc igitur quando faciam et ego mihi domum*? Vidisti etiam ipse post meum adventum gratiam divinam tuas auxisse facultates. Nunc igitur, quoniam et ego quæ meæ erant facultatis omnia magna animi alacritate faciens, ministerium perfecti, et gratia Dei manifesta visa est: justum est ut et ego mihi ipsi faciam domum. Quid est, Mihi faciam domum? Id est, In libertate postea verser, et curam domus meæ habeam. Hæc ut audivit Laban, 31. Dixit ei: Quid tibi dabo? Quid vis a me tibi dari? Confiteor enim, et inficias non eo: scio enim quanta mihi fuerint a Deo data, et quod benedixerit me Deus ad ingressum

tuum. Dixit autem ei Jacob: Non dabis mihi quidquam. Si vero feceris verbum istud, iterum pascam oves tuas. Nihil volo a te mercedis nomine reportare, sed hoc tantum quod dico suscipere, et iterum pascam oves tuas. Quod autem volo, hoc est. Vide justum, quia speravit in auxilio divino, qualia proponat Labano. 32. Prætereant, inquit, oves tuæ hodie, et congrega illinc omnem ovem fuscam in agnis, et omnis subalbicans et maculosa in capris erit mihi merces. 33. Et exaudiet me justitia mea in die crastino, quia est merces mea coram te: omne quod non fuerit maculosum et varie albicans in capris, et quod rufum in agnis, furto sublatum erit a me.

2. Considera justam prudentiam. Quoniam sciebat quanta sibi superne gratia affligeret, et videbatur sibi secundum naturæ ordinem vel difficile esse, vel omnino impossibile (rarum enim est varium esse colorem pecudum recens natarum), hæc petit ab eo, unde petitioni ejus Laban statim annuit, et inquit: 34. Sit juxta verbum tuum. 35. Et divisit in die illa hircos maculosos et subalbicantes, et omnes capras maculosas et subalbicantes, et omne quod erat in eis candidum, et omne quod erat fuscum in ovibus, et dedit per manum filiorum suorum: 36. et fecit distare viam trium dierum inter ea et inter Jacob. Separavit, inquit, greges secundum propositionem Jacob, et dedit illis suis: Jacob autem pavit pecudes Laban reliquas. Qualesnam hæc? Nullam scilicet habentes coloris varietatem. Hoc autem totum factum est, ut justus reipsa compertam haberet Dei erga se providentiam, et Laban videret quantum Dei auxilium haberet Jacob. 37. Accepit autem Jacob, inquit, sibi virgam styracinum viridem et amygdalinam et platani, et decorticavit Jacob eas in decorticationem albam, abradens quod viride; apparebat autem in virgis album, quod decorticarat varium. 38. Et apposuit virgas, quas decorticavit, in canales aqualorios, ut cum venirent pecudes ad bibendum, conciperent pecudes secundum virgas. 39. Et concipiebant pecudes secundum virgas, et pepererunt pecudes subalbas, maculosas et cinericio colore sparsas. Hæc faciens justus non a seipso movebatur, sed inspirante menti ejus superna gratia. Neque secundum naturæ ordinem erat quod fiebat, sed valde admirabile, et naturæ modum transcendens. 40. Et agnos, inquit, distinxit, et statuit coram ovibus arietem subalbicantem; et omne varium in ovibus: et separavit oves suas, et non miscuit eas cum ovibus Laban. Postea quia omnia quæ nascebantur, erant talia qualia proposuit, separavit ea, et fecit sibi greges separatos. 41. Factum est autem in tempore quo concipiunt oves gravidae, posuit Jacob virgam coram ovibus in canalibus, ut conciperent juxta virgas. 42. Quando autem pariebant oves, non ponebat. Facta autem sunt non signata Laban, signata vero Jacob; 43. et ditatus est homo valde valde. Quid vult sibi illa repetitio? Abundantiam multam significat: et eum non modo ditatum, sed et admodum ditatum fuisse. Fuerunt enim ei, inquit, pecora multa et boves et servi et ancillæ. Sed vide hic iterum justo invidiam nasci. 1. Audivit enim, inquit, verba filiorum Laban

¹ Quatuor MSS., quæ tibi dederim.

ἀπέλθω εἰς τὸν τόπον μου καὶ εἰς τὴν γῆν μου.
 Ἀπόδος μοι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδιά μου, περὶ
 ὧν δεδομέναι σοι. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν
 εὐγνωμοσύνην, πῶς ὁρῶν ἐναργῆ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ
 εὐνοίαν περὶ αὐτὸν, οὐδὲν μὲγα ἐφρόνησε κατὰ τοῦ
 Ἀδάμ, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας φησὶν· Ἀπό-
 στειλὸν με, ἵνα ἀπέλθω. Ἀληθῶς οὐδὲν ἐπιεικείας
 ἰσχυρότερον, καὶ οὐδὲν ταύτης δυνατώτερον. Ὅρα
 γοῦν, ἐπειδὴ προλαβὼν τῇ ἐπιεικείᾳ ἐχρήσατο, ὅπως
 καὶ τὸν Ἀδάμ παρεσκεύασε μετὰ πολλῆς τῆς εὐγνω-
 μοσύνης τὴν πρὸς αὐτὸν ἀπόκρισιν ποιήσασθαι. Εἶπε
 γὰρ αὐτῷ, φησὶ, Ἀδάμ· Εἰ εὐδὸν χάριν ἐναντίον
 σου· οὐκ ἐπιδόξωμαι ἂν· εὐλόγησέ γάρ με ὁ Θεὸς
 ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ. Διδόσκειλόν τὸν μισθόν σου
 ἀπὸς με, καὶ δώσω. Οὐκ ἄγνοω, φησὶν, ὅτι μετὰ τὴν
 σὴν παρουσίαν πλουσίως ἀπῆλυσας τῆς παρὰ τοῦ
 Θεοῦ εὐνοίας. Ἐπεὶ οὖν αἰσθάνομαι τῆς εὐεργεσίας,
 ἥς διὰ τὴν σὴν παρουσίαν ἔτυχον, ὃν βούλει μισθὸν
 πρότεινον, καὶ ὡς ἐτοίμως παρέξω. Σκόπει πόσον ἐστὶν
 ἐπιεικεία, καὶ μὴ ἀπλῶς παραδράμωμεν τὸ εἰρημένον·
 ἀλλ' ἐνόησεν ὅτι οὐδὲ [549] μνήμην ποιησάμενον τοῦ
 δικαίου, οὐδὲ ἐπαγγελλόμενος τὸν μισθὸν τὸν χαμάτων,
 ἀλλὰ τούτο μόνον εἰρηκότος, ὅτι Ἀπόδος μοι τὰς
 γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια, ὡς περὶ ὧν δεδομέναι σοι,
 ἵνα ἀπέλθω, ἐκείνος αἰσθεθεὶς τοῦ δικαίου τὴν πολλὴν
 ἐπιεικείαν, φησὶν· Εἰπέ τίνα βούλει μισθόν παρ' ἐμοῦ
 σοι δοθῆναι, καὶ τοῖτον προθύμως δώσω. Μὴ γὰρ οὐ
 σὺν αὐτῷ ἦσαν αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παῖδια; Τίνος οὖν
 ἔνεκεν ἔλεγεν· Ἀπόδος μοι τὰς γυναῖκας καὶ τὰ
 παῖδια; Τὴν προσήκουσαν αὐτῷ τιμὴν ἀπονέμων, καὶ
 τὸν οἰκίαν τρόπον διὰ πάντων ἐμφανίζων, καὶ μετ'
 ἑλευθερίας τὴν ἀναχώρησιν ποιήσασθαι βουλόμενος.
 Ὅρα γοῦν ἐκ τῶν ῥημάτων τούτων ὅπως ἐπεικώ-
 σατο τὸν Ἀδάμ, ὥς καὶ μισθὸν ἐπαγγελίας αὐτὸν προ-
 σθεῖναι, καὶ τοῖτον αὐτῷ ἐπιτρέψαι τὴν ἀρεσκίαν. Τί
 οὖν ὁ δίκαιος; Ὅρα πάλιν τῆς αὐτοῦ ἐπιεικείας τὴν
 ὑπερβολὴν, καὶ ὅπως οὐδὲ οὕτως ἐπαχθῆς γίνεται καὶ
 φορητὸς τῷ Ἀδάμ. Ἀλλὰ τί; Πάλιν αὐτὸν μάρτυρα
 καλεῖ τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ, καὶ τῆς ἐν τῷ χρόνῳ
 παντὶ γενομένης παρ' αὐτοῦ εὐνοίας περὶ τὴν δου-
 λεύαν. Σὺ γινώσκεις, φησὶν, ὁ δεδομέναι σοι α, καὶ
 ὅσα ἦν κτήνη σου μετ' ἐμοῦ. Μικρὰ γὰρ ἦν
 ὅσα σοι ἐναντίον. ἐμοῦ, καὶ ἠδὲ ἤθη εἰς πληθος, καὶ
 εὐλόγησέ σε Κύριος ἐπὶ τῷ ποδί μου· γὰρ οὐκ
 ἔπαυ ποιῆσαι καὶ γὰρ ἐμνηστὴ οἶκον; Σε μάρτυρα,
 φησὶ, καλῶ τῶν χαμάτων τῶν ἐμῶν. Οἶδας γὰρ πῶς
 μετ' εὐνοίας τὰ παρ' ἐμαυτοῦ ἅπαντα ἐπεδείξαμην,
 καὶ ὅπως εὐαρεθίμην ταῖς τὰ ῥέμματά σου, τῇ
 ἐπιμελείᾳ τῇ ἐμαυτοῦ καὶ τῇ ἀγρυπνίᾳ εἰς πληθος
 αὐτὰ ἐπιδοῦναι πεποιθῆκα. Εἶτα ἐπιδεικνύς ἑαυτοῦ τὸ
 φιλόδοτον, φησὶν· Εὐλόγησέ γάρ σε Κύριος ἐπὶ τῷ
 ποδί μου· γὰρ οὐκ ἔπαυ ποιῆσαι καὶ γὰρ ἐμνηστὴ
 οἶκον; Οἶδας καὶ αὐτὸς ὅτι μετὰ τὴν ἐμὴν παρουσίαν
 ἡ ἄνωθεν χάρις ἠβήτησέ σου τὴν παρουσίαν. Νῦν οὖν,
 ἐπειδὴ καὶ γὰρ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πάντα ἐπεδείξαμην
 μετὰ πάσης εὐνοίας, τὴν ὑπηρεσίαν ἀποπληρώσας,
 καὶ ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθεια δὴλη γέγονε, δίκαιον καμὲ
 ἐμαυτῷ ποιῆσαι οἶκον. Τί δὲ ἐστὶ, Ποιῆσαι ἐμαυτῷ
 οἶκον; Ἀντί τοῦ, Ἐν ἐλευθερίᾳ λοιπὸν διαγίγναι, καὶ
 οἰκίας φροντίδα ἰδίας ποιήσασθαι. Ταῦτα ἀκούσας ὁ
 Ἀδάμ, ἔλεγεν αὐτῷ· Τί σοι δώσω; ἢ τί βούλει παρ'
 ἐμοῦ σοι δοθῆναι; εἰπέ. Ὁμολογῶ γὰρ καὶ γὰρ, καὶ
 οὐκ ἀρνηθεῖν· οἶδα γὰρ ὅσα μοι ὑπέβλεπε παρὰ τοῦ
 Θεοῦ, καὶ ὅτι εὐλόγησέ με ὁ Θεός ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ.
 Εἶπε δὲ, φησὶν, αὐτῷ Ἰακώβ· Οὐ δώσεις μοι οὐ-
 δέν. Ἐὰν δὲ ποιήσῃς μοι τὸ ῥῆμα τοῦτο, πάλιν
 ποιμανῶ τὰ πρόβατά σου. Οὐδὲν, φησὶ, βούλομαι
 παρὰ σοῦ μισθὸν ἔνεκα κομισσάσθαι, ἀλλὰ τοῦτο μόνον
 ὁ λέγω καταδέξασθαι, καὶ πάλιν ποιμανῶ τὰ πρό-

βάτα σου. Ὁ δὲ βούλομαι, ἐστὶ τοῦτο. Ὅρα τὸν δι-
 καιον, ἐπειδὴ ἐπεποιθεὶ τῇ περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ βοήθ.
 οἶαν πρότασιν τῷ Ἀδάμ προτεῖναι· Παρελθέτω,
 φησὶ, τὰ πρόβατά σου σήμερον, καὶ διαχωρίσων
 ἐκείθεν πᾶν πρόβατον φαῖν ἐν τοῖς ἄγρασι, καὶ
 πᾶν διὰλευκὸν καὶ ῥαντὸν ἐν ταῖς αἰξί·ν ἐσται μοι
 μισθός. Καὶ ἐκακοῦσεται μοι ἡ δικαιοσύνη μου ἐν
 τῇ ἡμέρᾳ τῇ αἰρίον, ἐπὶ ἐστὶν ὁ μισθός μου ἐν-
 ὡπίον σου· πᾶν δ' ἂν μὴ ἢ ῥαντὸν καὶ διὰλευκὸν
 ἐν ταῖς αἰξί, καὶ φαῖν ἐν τοῖς ἄγρασι, κεκλεμ-
 μένον ἐσται μοι.

[550] β. Σκόπει τοῦ δικαίου τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ ἤδει
 ὅσης ἀξιούται τῆς ἀνωθεν εὐνοίας, καὶ ἐδόκει κατὰ
 τὴν τῆς φύσεως ἀκολουθίαν τοῦτο ἢ δυσχερὲς εἶναι,
 ἢ καὶ πάντῃ ἀδύνατον (σπάνιον ἦν γὰρ ποτε τοῦτο,
 ἐνηλλαγμένην εἶναι τὴν χροιάν τῶν τικτομένων),
 ταῦτα αἰτεῖται παρ' αὐτοῦ, ὅθεν καὶ ταχέως; ἐπέδρα-
 μεν ὁ Ἀδάμ τῇ αἰτήσῃ, καὶ ἔστιν, Ἐστω κατὰ
 τὸ ῥῆμά σου. Καὶ διόσκειλόν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ
 τοὺς ἐργάτους τοὺς ῥαντοὺς καὶ διὰλευκούς, καὶ
 πᾶσας τὰς αἰξας τὰς ῥαντάς καὶ τὰς διὰλευκούς,
 καὶ πᾶν δ' ἦν λευκὸν ἐκ' αὐτοῖς, καὶ πᾶν δ' ἦν
 φαῖν ἐν τοῖς ἄγρασι, καὶ ἔδωκε διὰ χειρὸς τῶν
 υἱῶν αὐτοῦ· καὶ ἀπέστησεν ὁδὸν τριῶν ἡμερῶν
 ἀπὸ μέσον αὐτῶν καὶ ἀπὸ μέσον Ἰακώβ. Χωρίσας,
 φησὶ, τὰ ποίμνια^β κατὰ τὴν τοῦ Ἰακώβ πρότασιν,
 ἔδωκε τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Ἰακώβ δὲ ἐποίησε τὰ πρό-
 βατὰ Ἀδάμ τὰ δουλοῦσθῆναι. Ποία δὴ ταῦτα; Τὰ
 μηδεμίαν ἔχοντα ἐν τῇ χροιά διαφορὰν. Τοῦτο δὲ πᾶν
 ἐγένετο, ἵνα καὶ ὁ δίκαιος διὰ τῶν πραγμάτων μάθῃ
 τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν κτρεμονίαν, καὶ ὁ
 Ἀδάμ ἰδὼν ὅσης ἀπολαύει τῆς ἀνωθεν βοήθης· ὁ Ἰα-
 κώβ. Ἐλαβε δὲ, φησὶν, ἐκ τῶν ὁ Ἰακώβ ῥάβδον
 στυρακίνην χλωρὰν καὶ καρυίνην καὶ πλατά-
 νου, καὶ ἐλέκτισεν αὐτάς ὁ Ἰακώβ ἱερὰματα
 λευκά, περιστέρας τὸ χλωρὸν· ἐφάνετο δὲ ἐπὶ
 ταῖς ῥάβδοις τὸ λευκόν, ὁ ἐλέκτισε, ποικίλον. Καὶ
 παρέθηκες τὰς ῥάβδους, ὥς ἐλέκτισεν, ἐν τοῖς λη-
 νοῖς τῶν ποτιστηρίων τοῦ ὕδατος, ἵνα ὡς ἂν ἐλ-
 θῶσι τῇ πρόβατᾳ πιστῇ, ἐκώπιον τῶν ῥάβδων
 ἐλθόντων αὐτῶν εἰς τὸ πῖν, ἐγκιστήσῃσι τὰ πρό-
 βατὰ εἰς τὰς ῥάβδους. Καὶ ἐκτίσων τὰ πρόβατὰ
 εἰς τὰς ῥάβδους, καὶ ἔκτικον τὰ πρόβατὰ διὰλευκά
 καὶ ποικίλα καὶ σποδοειδῆ ῥαντά. Ταῦτα α· ὁ δι-
 καιος, οὐκ ὅσῃθεν ὁρμώμενος, ἀλλὰ τῆς ἀνωθεν χά-
 ριτος ἐνηκούσης αὐτοῦ τῇ διανοίᾳ. Οὐδὲ γὰρ ἦν κατὰ
 φύσεως ἀκολουθίαν τὸ γινώμενον, ἀλλὰ πολὺ τὸ παρά-
 δοξον καὶ ὑπερβαίνον τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν ἦν. Καὶ
 τοὺς ἀμνοὺς διέσπειρε, καὶ ἔστησεν ἐναντίον τῶν
 προβάτων κρινὸν διὰλευκόν, καὶ πᾶν ποικίλον ἐν
 τοῖς ἀμνοῖς, καὶ διεχώρισεν εἰς τὰ ποίμνια καθ'
 ἑαυτὸν, καὶ οὐκ ἔμικεν αὐτὰ εἰς τὰ πρόβατὰ Ἀδά-
 μ. Ἐπειδὴ λοιπὸν τοσαῦτα ἦν τὰ τικτόμενα, ἅπαντα
 ὅσα προσέθηκε, διεχώρισεν αὐτά, φησὶ, καὶ ἐποίησεν
 ἐαυτῷ ποίμνιον κατὰ μόνας. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ
 καιρῷ, ἐν ᾧ ἐκτίσων τὰ πρόβατὰ ἐν γαστρὶ λαμ-
 βάοντα, ἔθηκεν Ἰακώβ τὰς ῥάβδους ἐναντίον
 τῶν προβάτων, τοῦ ἐγκιστήσῃσι αὐτὰ κατὰ τὰς ῥά-
 βδους. Ἦντινα δ' ἂν ἔτικτε τὰ πρόβατὰ, οὐκ ἐτίθη.
 Ἐγένετο δὲ τὰ ὄσσημα τοῦ Ἀδάμ, τὰ δὲ ἑπὶ ὄσσημα
 τοῦ Ἰακώβ· καὶ ἐκλούτῃσιν ὁ ἀνθρώπος σφόδρα
 σφοδρῶς. Τί βούλεται ὁ διπλασιασμός; Τὴν πολλὴν
 παρουσίαν ἐστὶν ἐμφανῶν, καὶ ὅτι οὐκ ἀπλῶς σφό-
 δρα ἐπλούτησεν, ἀλλὰ πολὺ σφόδρα. Ἐγένετο γὰρ
 αὐτῷ, φησὶ, κτήνη πολλὰ καὶ βόες καὶ παῖδες καὶ
 παιδίσκαι. Ἄλλ' ὅρα μοι πάλιν τὸν φθόνον τὸν ἐν-

^β Savil. et Morel. τὰ πρόβατα.

^γ Addunt quos Colis. et Savil.

^δ Κατὰ μόνας. Sic bene Colis. et Savil.; Morel. et Montl.

μετὰ μόνας. Mox Colis. ἤνικα δὲ ἔκτικεν.

^ε LXX σφόδρα, σφόδρα. Chrysostomus non semper lit-

^α Quatuor mss. & δέδικται σο. Sav. & δεδομένα σοι.

τεῦθεν τιχτόμενον τῷ δικαίῳ. Ἦκουσε γὰρ τὰ ῥή-
ματι τῶν υἱῶν Ἀδάμ λεγόντων· Ἐλῆξεν Ἰακώβ
πάντα τὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ ἐκ τῶν τοῦ
πατρὸς ἡμῶν πεποιήκει πᾶσαν τὴν δόξαν ταύτην.
Ὅρα πῶς ἡ βασκανία εἰς ἀγνωμοσύνην αὐτοῦ ἐν-
ήγαγε, καὶ οὐκ αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ [551] αὐτὸν
τὸν Ἀδάμ. Εἶδε γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ τὸ πρόσωπον
Ἀδάμ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν πρὸς αὐτὸν, ὡς χθὲς καὶ
τρίτην ἡμέραν. Τὰ γὰρ ῥήματα τῶν παίδων διεσά-
λευσεν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ ἐπιλαθέσθαι πεποιήκεν
ὡς πρῶτον διαλεγόμενος τῷ Ἰακώβ ἐφθέγγετο, εἰπὼν,
Εὐλόγησέ με ὁ Θεὸς ἐπὶ τῇ σῇ εἰσόδῳ καὶ οὐχα-
ριστήσας τῷ Δεσπότη, οἷον διὰ τὴν τοῦ δικαίου παρ-
ουσίαν αὐξηθῆναι αὐτοῦ τὴν περιουσίαν πεποιήκει.
νῦν παρατραπείς τὴν διάνοιαν ὑπὸ τῶν παίδων, καὶ
εἰς βασκανίαν ἐξαφθείς, ἴσως ἐπειδὴ εἴωρα ἐν πολλῇ
περιουσίᾳ τὸν δικαίον τυγχάνοντα, οὐχ ὁμοίως αὐτῷ
προσφέρεσθαι ἐβούλετο. Εἶδε γὰρ, φησὶν, Ἰακώβ τὸ
πρόσωπον Ἀδάμ, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν πρὸς αὐτὸν ὡς
χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. Εἶδες τοῦ μὲν δικαίου τὴν
πολλὴν ἐπιείκειαν, ἐκείνων δὲ τὴν ἀγνωμοσύνην καὶ
ὅπως οὐ φέροντες κατέχειν τὴν βασκανίαν, καὶ τοῦ
πατρὸς τὴν γνώμην διεσάλευσας· Ὅρα λοιπὸν τοῦ
Θεοῦ τὴν ἄφατον κηδεμονίαν, καὶ ὅσην συγκαταβάσει
κέρηται, ἐπειδὴν ἴδῃ τὰ παρ' αὐτῶν ἐσφέροντας
ἡμᾶς. Ὅρων γὰρ τὸν δικαίον ὑπ' αὐτῶν βασκανί-
μενον, ἤσθι πρὸς τὸν Ἰακώβ· Ἀποστρέφου εἰς τὴν
γῆν τοῦ πατρὸς σου, καὶ εἰς τὴν γῆν σου, καὶ
ἐσομαι μετὰ σοῦ. Ἀρκέσθητι, φησὶ, τῇ ἐπὶ τῆς
ξένης διαγωγῇ. Ἀπερ ὑπεσχόμεν σοι πρῶτον λέγων,
Ἀποστρέψω σε εἰς τὴν γῆν σου, ταῦτα νῦν εἰς
ἔργον ἀγαγίνει βούλομαι. Ἐπάνει τοίνυν μηδὲν δε-
δοικώς· Ἐγὼ γὰρ ἐσομαι μετὰ σοῦ. Ἰνα γὰρ μὴ
δυνήστερος γένηται ὁ δικαίος περὶ τὴν ἀποδημίαν,
ἀλλὰ μετὰ τοῦ θαρρύνει ἀφῆται· τῆς ἐπὶ ἀνόδου, διὰ
τοῦτο φησὶν· Ἐγὼ ἐσομαι μετὰ σοῦ ὁ μέχρι τοῦ
παρόντος τὰ κατὰ σὲ οικονομήσας, καὶ αὐξηθῆναι
σου τὸ σπέρμα ποιήσας, ἐγὼ καὶ εἰς τὸ ἐξῆς· Ἐσο-
μαι μετὰ σοῦ. Ταῦτα ἀκούσας ὁ δικαίος παρὰ τοῦ
Θεοῦ, οὐκ ἡμέλιπτε, ἀλλ' ἤδῃ πρὸς τοῦτο παρεσκευά-
ζετο. Ἀποστείλας γὰρ, φησὶν, ἐκάλεσε Παχὴλ
καὶ Λεῖαν εἰς τὸ πεδίον, οὗ τὰ ποιμνία ἐπολιμαίνεν,
καὶ εἶπεν αὐταῖς. Προβείναι βούλεται ταῖς γυναῖξι
τὴν περὶ τῆς ἀποδημίας διάσκεψιν, καὶ γνωρίσαι τὸ
τε τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα, τὴν τε τοῦ πατρὸς περὶ αὐ-
τὸν βασκανίαν. Εἶπε γὰρ, φησὶν, αὐταῖς· Ὅρῳ ἐγὼ
τὸ πρόσωπον τοῦ πατρὸς ὑμῶν, οἷον οὐκ ἔστι πρὸς
με ὡς χθὲς καὶ τρίτην ἡμέραν. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ
πατρὸς μου ἦν μετ' ἐμοῦ. Αὐταὶ δὲ οἶδαντες ὅτι ἐν
πάσῃ τῇ ἰσχυρί μου δεδομένον τῷ πατρὶ ὦμῶν.
Ὁ δὲ πατὴρ ὑμῶν παρεκρούσατό με, καὶ ἡλλυξέ
τό με μισθὸν μου τῶν δέκα ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔδωκεν
αὐτῷ ὁ Θεὸς κακοποιῆσαι με. Ἐὰν γὰρ οὕτως
εἴπῃ· Τὰ ποικίλα ἔσται σοι μισθός· καὶ τέξεται
πάντα τὰ πρόβατα ποικίλα. Ἐὰν δὲ εἴπῃ· Τὰ
λευκὰ ἔσται σοι μισθός· καὶ τέξεται πάντα τὰ
πρόβατα λευκὰ καὶ ἀρτίλετο ὁ Θεὸς πάντα τὰ
κτήνη τοῦ πατρὸς ὑμῶν, καὶ ἔδωκε μοι αὐτά.

γ'. Ὅρα πῶς ἀμφοτέρω αὐτὰς διδάσκει, καὶ τοῦ πα-
τρὸς τὴν ἀγνωμοσύνην τὴν περὶ αὐτὸν, καὶ τὴν οἰκείαν
εὐνοίαν, ἣν περὶ τὴν δουλείαν ἐπεδείξατο. Οἶδατε
γὰρ, φησὶν, οἷον ἐν πάσῃ τῇ ἰσχυρί μου δεδομένον
τῷ πατρὶ ὦμῶν. Καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτὸν
ἐναργὴ κηδεμονίαν κατάδηλον ποιεῖ, δεικνύς ὅτι ἡ
ἀνωθεν [552] συμμαχία ἦν ἡ τὸ πᾶν ἐργαζομένη, καὶ
τὴν περιουσίαν τοῦ Ἀδάμ εἰς αὐτὸν μεθίστωσα.

Ἀρτίλετο γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς τὰ κτήνη τοῦ πατρὸς
ὑμῶν, καὶ ἔδωκε μοι αὐτά. Ἐγέρετο δὲ ἡνίκα
ἐνεκίσσων τὰ πρόβατα, καὶ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς
μου ἐν τῷ ὄνῳ, καὶ ἰδοὺ οἱ τράγοι καὶ οἱ κριοὶ
ἀναβαίνοντες ἦσαν ἐπὶ τὰ πρόβατα καὶ τὰς αἰγας,
διάλυνκοι καὶ ποικίλοι καὶ σποδοειδὲς ῥαντοί.
Καὶ εἶπέ μοι ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ· καθ' ὅσον
Ἰακώβ. Ἐγὼ δὲ εἶπον· Τί ἐστὶ; Καὶ εἶπεν· Ἀνά-
βλεψον τοῖς ὀφθαλμοῖς σου, καὶ ἰδε τοὺς τράγους
καὶ τοὺς κριοὺς ἀναβαίνοντας ἐπὶ τὰ πρόβατα καὶ
τὰς αἰγας, διαλεούκους, ποικίλους καὶ σποδοει-
δεῖς ῥαντούς. Ἐώρακα γὰρ ὅσα σοι Ἀδάμ ποιεῖ,
Ὅρῳ δὲ ἡ ἀνωθεν ἐνέργεια ἦν ἡ τὸ πᾶν ἐργα-
ζομένη, καὶ τὸν δικαίον τῶν καμάτων ἀμειβομένη;

Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνους ἀγνώμων περὶ αὐτὸν ἐγίνετο, ὁ
φιλότιμος Δεσπότης μετὰ θαφίλειας ἀμείβετα τὸν
δικαίον· Ἐώρακα γὰρ, φησὶν, ὅσα σοι Ἀδάμ ποιεῖ.
Ἐντεῦθεν μανθάνομεν, ὅτι ἐπειδὴν ἀδικοῦμενοι παρ'
οὐτινοσὺν ἐπεικὴς καὶ πρᾶως ἐνέγκωμεν, μετίζοντες
καὶ θαφίλειστας ἀπολαύομεν τῆς ἀνωθεν συμμαχίας.
Μὴ τοίνυν ἀντιτείνωμεν πρὸς τοὺς ἐπηρεάζειν βου-
λομένους, ἀλλὰ φέρωμεν γενναίως, εἰδότες ὡς ὁ τὸν
ἀπάντων Δεσπότης οὐ περιόφεται ἡμᾶς, μόνον ἐὰν
ἡμεῖς τὴν οἰκείαν εὐγνωμοσύνην ἐπιδείνωμεθα. Ἐμοὶ
γὰρ, φησὶν, ἐκδίκησις· ἐγὼ ἀνταποδώσω, λέγει
Κύριος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰακώβ εἶπεν· Οὐκ ἔδωκεν
αὐτῷ ὁ Θεὸς κακοποιῆσαι με. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτὸς
ἀποστρέψαι, φησὶ, μὲ ἐβουλήθη τῶν ὑπὲρ τῶν
καμάτων μισθῶν, ὁ Δεσπότης μετὰ τοσαύτης περιου-
σίας τὴν εἰς ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπεδείξατο, ὡς πᾶσαν
αὐτοῦ τὴν οὐσίαν μεταστῆσαι εἰς ἡμᾶς. Καὶ εἰδὼς
ὡς ἐγὼ μὲν μετ' εὐνοίας τὴν δουλείαν ἐποιήσαμην,
ἐκείνος δὲ οὐ προσηκόντως μοι προσηνέχθη, τοσαύ-
την ἐποιήσατο ἡμῶν τὴν πρόνοιαν. Καὶ οἷον οὐκ ἀπλῶς
ταῦτα λέγω, οὐδὲ εἰκὴ καὶ μάτην κατηγορεῖν αὐτοῦ
βουλομένους, καὶ τὸν Θεὸν ἔχω μάρτυρα τοῖς παρὰ
τοῦ πατρὸς ὡμῶν εἰς ἐμὲ γενομένοις. Ἐώρακα γὰρ,
φησὶν, ὅσα σοι Ἀδάμ ποιεῖ· οἷον οὐ τοῦ μισθοῦ σε
μόνον ἀπεστέρησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οὐχ ὁμοίως νῦν πρὸς
σὲ διακρίεται, ὡς καὶ πρότερον· ἀλλὰ διεφθάρται τὴν
γνώμην. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς σου, ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν
τόπῳ Θεοῦ, οὗ ἡλειψάς μοι ἐκεῖ στήλην. Εἰς
ὑπόμνησιν αὐτὸν ἀγαγίνει βούλεται, ὡς αὐτῷ τότε
ὑπέσχετο, εἰπὼν, Εἰς πλῆθος σε αὐξηθήναι ποιήσω,
καὶ οἷον Διαφυλάξω σε εἰς τὴν γῆν σου. Ἐγὼ οὖν
ὁ τότε ὀφθεῖς σοι καὶ τὰς ὑποσχέσεις πρὸς σὲ ποιησά-
μενος, ἐγὼ καὶ νῦν, ἐπειδὴ καιρὸς ἦκει, τὰ τότε παρ'
ἐμοῦ σοι ἐπαγγελθέντα εἰς ἔργον ἄγω, καὶ ἐπανελεῖν
σε καλεῶ ἀνυποχώρητος. Μετὰ σοῦ γὰρ ἐσομαι.
Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθεῖς σοι ἐν τῷ τόπῳ, οἷον
ἡλειψάς μοι στήλην, καὶ ἡδῶ μοι εὐχὴν.
Ἰπομνησθεῖ αὐτὸν τῆς εὐχῆς καὶ τῆς ἐπαγγελίας
ἧς ἐποιήσατο. Τίς δὲ ἦν ἡ εὐχή; Ὅτι· Ὅρ ἄν μοι δῶς,
ἀποδεκατώσω αὐτά σοι. Ἐπειδὴ γὰρ τότε μὴδὲν
ἄλλως ἐμπερόμενος, ἀλλὰ καθάπερ φωτὰς τὴν ὁδοπο-
ρίαν ποιοῦμενος ταῦτα ἡδῶτο, διὰ τοῦτο φησὶν·
Ἦνικα σοι ὤφθη, ἡδῶ [553] εὐχὴν, λέγων· Ὅρ ἄν
μοι δῶς, δεκατὴν ἀποδεκατώσω σοι· διὰ τῆς εὐχῆς
καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὴν δύναμιν τὴν ἐμὴν προη-
νύων, καὶ τοῖς τῆς πίστειος ὀφθαλμοῖς προορῶν τὴν
μέλλουσαν εὐπορίαν ἐσεσθαι σοι· νῦν οὖν οἷον εἰς ἔρ-
γον τὰ παρ' ἐμοῦ λεγθέντα δεῖ ἔλθειν, καὶ καιρὸς
ἦκει καλῶν τὴν εὐχὴν τὴν σὴν πληρωθῆναι. Ἐπὶ αὐτῇ
νῦν οὖν, φησὶν, ἀνάστηθι, καὶ ἐξελεθε ἐκ τῆς γῆς

• Hæc, τοῦ Θεοῦ, e Coisl. et Bibl. adjecta sunt. Emr.

• Hæc, ταῦτα... φησὶν, omittit Coisl. Nec reddidit interp.

• Septem mss. ut Bibl. ἀποδεκατώσω αὐτά σοι.

dicentium : *Accepit Jacob omnia quae sunt patris nostri, et ex his quae sunt patris nostri fecit omnem hanc gloriam* (Cap. 31). Vide quomodo invidia ingratos illos reddidit; non illos autem solum, sed et ipsum Labanum. Vidit enim, inquit, Jacob faciem Laban, et ecce non erat erga se sicut heri et nudius tertius. Verba enim filiorum illius mentem ejus turbaverant, et oblivionem induxerant eorum quae pridem Laban dixerat ad Jacob his verbis : *Benedixit me Deus ad ingressum tuum* (Gen. 30. 27), et gratias egerat Domino, quod propter adventum justae facultates suae auctae fuerant : nunc mutato per filiorum dicta animo et invidia flagrans, forte quia videbat justum valde abundare, non talem se illi exhibebat, qualem antea. Vidit enim, inquit, Jacob faciem Laban, et ecce non erat erga se sicut heri et nudius tertius. Vidisti justum magnam mansuetudinem, et illorum ingratum animum, ac quomodo cum invidiam ferrè non possent, patris mentem perturbaverunt? Vide, obsecro, nunc et Dei ineffabilem misericordiam, et quanta attemperacione utatur, cum videt nos quae nostra sunt facere. Videns enim justum ab illis odio haberi, dicit ad Jacob : 3. *Revertere in terram patrum tuorum, et ad generationem tuam, et ero tecum*. Satis diu versatus es, inquit, in terra aliena. Nam quae pridem tibi promisi, dicens, *Reducam te in terram tuam* (Gen. 28. 15), ea nunc opere implere volo : revertere igitur nihil timens; *Ego enim ero tecum*. Ut igitur justus signior non fiat in proficiscendo, sed magna fiducia iter arripiat : ideo dicit, *Ego ero tecum* : qui hucusque res tuas gubernavi, et augeri curavi semen tuum, ego et in posterum *Ero tecum*. Haec ut audivit justus a Deo, non fuit negligens, sed ad iter se accinxit. 4. *Misit enim, inquit, et vocavit Liam et Rachel in campum ubi erant greges, et dixit eis*. Proponere vult mulieribus profectiois negotium, et significare eis mandatum Dei, et patris erga se odium. 5. *Dixit enim, inquit, eis : Video ego faciem patris vestri, quod non sit erga me sicut heri et nudius tertius : Deus autem patris mei fuit mecum*. 6. *Ipsae autem scitis, quod servivi patri vestro pro omni virili mea*. 7. *Pater autem vester circumvenit me, et mutavit mercedem meam decem agnis*¹, et non dedit ei Deus ut me affligeret. 8. *Et cum sic diceret : Varia erunt merces tua : et pariebant omnes oves varia*. Cum autem diceret : *Candida erunt merces tua : et pariebant omnes oves candida* : 9. *et tulit Deus omnia pecora patris vestri, et dedit mihi ea*.

3. Vide quomodo utrumque docet, et patris ingratum erga se animum, et suum studium quod in servitute declaravit. Scitis enim, inquit, *me pro virili mea servivisse patri vestro*. Et declaravit quantam sui curam Deus habuerit, monstrans supernum auxilium omnia operatum fuisse, et facultates Labani in se transtulisse. Tulit enim Deus omnia pecora patris vestri, inquit, et dedit mihi ea. 10. *Quando autem consi-*

piebant oves, et vidi oculis meis in somno, et ecce hirci et arietes ascendebant super oves et capras, subalbicantes et varii, et cinericio colore sparsi. 11. *Et dixit mihi angelus Dei in somno : Jacob. Ego autem dicebam : Quid est? Et dixit : 12. Aspice oculis tuis, et vide hircos et arietes ascendentes super capras et oves, subalbos et varios, et cinericio colore sparsos : vidi enim quaecumque Laban tibi facit. Vides omne quod tunc fiebat, superna contigisse operatione, quae justae labores remunerabatur? Nam quoniam ille ingratus erga eum erat, benignus Dominus justum ubertim remunerat : Vidi enim quaecumque Laban tibi fecit.*

Deus non despicit eos qui calumniam patiuntur. — Hinc discimus quomodo, quando injuria nobis inferatur, si mansueti et mites ac tolerantes fuerimus, majori et largiori auxilio divino fruamur. Ne igitur oblectemur iis qui nos premunt, et calumniari volunt, sed feramus generose, scientes omnium Dominum nos non despecturum esse, dummodo nos gratum affectum et benevolentiam demonstremus. *Nihi enim, inquit, vindicta; ego retribuam, dicit Dominus* (Rom. 12. 19 et Deut. 32. 35). Propter hoc et Jacob dicebat : *Non dedit ei Deus, ut affligeret me*. Nam quia ipse privare me laborum mercede voluit, Dominus tam uberem in me declaravit misericordiam et providentiam, ut omnis ejus substantia in me translata fuerit. Sciens enim me omni studio servivisse, illum autem non respondisse mihi officio suo, tantam nostri habuit curam. Et quod non haec absque causa et vane dicam, neque temere accusam, etiam Deum habemus testem eorum quae pater vester egit erga me. *Vidi enim, inquit, quaecumque tibi Laban fecit, quod non solum mercedem abstulerit, sed et quod non ut antea erga te nunc affectus sit, sed alienaverit animum*. 13. *Ego sum Deus qui apparui tibi in loco ubi inunxisti mihi columnam*. In memoriam ei referre vult, quae ipsi tunc pollicitus fuerit, dicens : *In multitudinem te crescere faciam et custodiam te, ac reducam te in terram tuam* (Gen. 28. 14. 15). Ego igitur, inquit, qui tunc apparui tibi, et promissiones tibi feci : ego etiam nunc, quando tempus venit quo ea quae tunc promisi opere complenda sunt, regredi te jubeo absque omni mentis angore. *Tecum enim ero*. *Ego sum Deus qui apparui tibi in loco in quo inunxisti mihi columnam* (a), et *vovisti mihi votum*. Memoriam ipsi refricat voti et promissionis, quam receperat. Quodnam autem erat votum? *De iis quae mihi dederis, decimas tibi offeram* (Gen. 28. 22). Quoniam tunc nihil tecum afferebas, quasi profugus iter faciens : cum autem tibi apparerem, vovisti votum, dicens : *De omnibus quae mihi dederis, decimas dabo tibi*, voto et promissione potentiam meam praesignans, et fidei oculis praevidentem futuram tibi rerum abundantiam : nunc quia evenerunt et impleta sunt quae a me praedicta, justum fuerit ut et votum tuum impleas. *Nunc ergo, inquit, surge, et egredere de terra ista, et vade*

¹ In Hebraeo est, כֶּסֶף עֶשְׂרִים, ubi Aquila vertit, *decem numeros, vel, decem numeris*, Symmachus, *decies numero*, Syrus, *decies*, Hieronymus, *decem vitibus*, quod idipsum est. Melchizantes multi, *decem partibus*.

(a) In Graeco, ἀπὸ τοῦ, quod apte *cippum* verteris, vel melius, *aram* : ara enim vere fuit, quam religione motus inunxit, et in qua preces et vota enusit.

in terram natiuitatis tuæ, et ero tecum. Ego te ubique comitabor, ego tibi facilem ostendam viam, et nulum a quopiam damnum feres; dextera enim mea ubique te proteget. 14. *Hæc audientes Rachel et Lia, dixerunt ei: Numquid est nobis pars vel hereditas in domo patris nostri?* 15. *Nonne ut alienæ reputatæ sumus apud eum? Vendidit enim nos, et decorando comedit pretium nostrum.* 16. *Et quas omnes Deus abstulit diuitias et gloriam a patre nostro, tibi dedit: nunc igitur quæcumque dixerit tibi Deus tuus, fac.* Vide et has sequentes Dei arbitrium, et asserentes rationem cui contradici non potuit. Num est aliquid commune nobis, aiunt, cum patre nostro? Semel enim nos vendidit. *Diuitias et gloriam quam abstulit Deus a patre nostro, et dedit tibi; nos habebimus, et filii nostri.* Ne cessa igitur, neque differ, sed fac quæ tibi a Deo sunt imperata. *Nunc igitur quæcumque dixit tibi Deus tuus, fac.* 17. *Hæc ut audiuit Jacob, surrexit et accepit uxores suas, et filios, et ascendere fecit super camelos:* 18. *et abduxit omnia quæ habebat, et suppellectilem suam, quam acquisierat in Mesopotamia, et omnia sua, ut abiret ad Isaac patrem suum.*

4. *E domo Labani fugit Jacob; quæ fugam sequuta sint; prædicatur cura Dei erga suos, quæ in persona Jacob elucet.* — Considera, obsecro, fortitudinem animæ iusti, et quomodo repulso omni mentis angore ac metu, mandato dominico obtemperavit. Quoniam enim vidit male sanam mentem Labani, non ultra, sicut prius, interrogare eum voluit: sed quod imperatum erat a Domino, implebat, et acceptis mulieribus et pueris, iter arripuit. 19. *Laban autem, inquit, abiit ad tendendum oves suas; Furata autem est Rachel idola patris sui.* Neque hoc absque causa nobis propositum est, sed ut sciamus quomodo adhuc paternam habentes consuetudinem, idolorum cultui addictæ erant. Animadvertite enim, quantum illa in hoc studium impenderit, cum nihil aliud a patre auferre voluerit, quam idola ejus, idque faciebat ignorante viro: neque enim ille hoc permisisset fieri. 20. *Occultavit autem, inquit, Jacob a Laban Syro, ne annuntiaretur ei quod fugeret.* 21. *Et abscessit ipse et omnia ipsius, et transiit fluvio, contendit ad montem Galaad.* Vide, obsecro, etiam hic magnam Dei providentiam, quomodo, donec justus procul aufugisset, non permisit ut Laban illius secessum sciret. 22. *Tribus enim diebus, inquit, præteritis, ipsi Laban innotuit.* 23. *Et assumptis omnibus fratribus suis, persecutus est eum via dierum septem; et consequutus eum in monte Galaad.* Obsecro hic quoque attendas Dei providentiam. Nam qui dixit, *Revertere in terram tuam, et ero tecum*, ille etiam nunc suam declarat providentiam. Quia enim vidit Laban cum multa indignatione persequi justum, et pœnam furtivi secessus, ut ita dicam, sumpturum, apparuit Laban nocte in somno. 24. *Venit enim, inquit, Deus ad Laban Syrum in somno nocte, et dixit ei.* Vide Dei indulgentiam, quomodo ob idam in justum providentiam cum Laban colloquitur: ut terribis ejus mente impetum ejus a Jacob coerceat. *Cave tibi, ne loquaris cum Jacob mala.* Magna Domini benignitas. Quia

enim sciebat enim ad pugnam contendere, et contra justum insurgere velle, hoc verbo mentem ejus compescit, et dicit: *Cave tibi, ne loquaris cum Jacob mala*: perinde ac si diceret: Cave ne vel verbis offendere Jacob coneris: sed serva teipsum, contine malum hunc tuum impetum, comprime furorem, refrena iratum tuum animum, ac ne vel verbo ipsum contristare velis. Et considera Dei elementiam. Non imperavit Labano ut ad propria reverteretur, sed solum prohibet ne quid durum vel molestum cum justo loquatur. Quare, et propter quid? Ut discat per negotia et per opera ipsa justus, quantam sui curam gerat Deus. Nam si reversus fuisset Laban, unde illud scivisset Jacob, aut ejus uxores? Ideo permittit ei ut abeat, et lingua sua confiteatur quæ Deus dixit ad se, quo et justus majorem alacritatem habeat proficiscendo, fiduciamque accipiat, et ut hujus uxores¹ discant quanto studio Deus omnium Dominus Jacobum curet, rejiciantque errorem paternam, et imitentur justum, atque ad cognoscendum Deum sufficientem doctrinam inde accipiant. Neque enim sic fide digna erant quæ Jacob dicebat, ut quæ a Laban dicebantur, qui adhuc idola colebat. Semper enim infidelium et adversantium veræ religioni testimonia majorem habent fidem. Et hoc est ex omnipotenti sapientia Dei, cum inimicos veritatis ipsos testes veritatis efficit, et sua lingua ipsam firmare satagunt. 25. *Consequutus est autem Laban Jacobum.* Jacob autem *fixit tabernaculum suum in monte: Laban vero constituit fratres suos in monte Galaad.* 26. *Dixit autem Laban ad Jacob: Cur hoc fecisti?* Vide quomodo præceptum Dei magnum illius calorem represcit, et furorem refrenavit: et idcirco cum magna mansuetudine colloquium habet cum eo, quasi se excusans, et paternam dilectionem erga illum declarans. Quando enim superna providentia nobis assistit, non solum malorum hominum insidias effugere possumus, sed etsi in bestias ipsas incidamus, nihil adversi nobis evenit. Omnium enim Dominus suæ virtutis præstantiam declarans, bestiarum mutat naturam, easque in oves mansuetas transformat: non quod bestialem eis naturam immutet, sed relictas in natura eas, ovium mores et naturam exhibere satagit. Idque non solum in feris quis videre poterit, sed et in elementis ipsis. Quando enim vult, tunc et elementa ipsa virtutis suæ obliviscuntur, et neque ignis facit quod ignis solet. Et hoc quoque discere poterit aliquis tam in tribus pueris, quam in Daniele (Dan. 6. 22). Nam hunc leones sicut oves circumdabant, et superno auxilio retusa eorum ferocitate, nihil illi incommodi dabant. Nam quod ferocitatem non exercentes feræ, eam tamen retinuerint, il qui feris truculentiores erant reipsa experti sunt.

5. Hoc autem ad majorem illorum accusationem factum est, quia ratione insigniti, crudelitate bestiarum ratione carentes vincebant. Tandemque reipsa didicerunt quomodo ex Domini providentia feræ ipsa justum sint reveritæ, neque ausæ fuerint ejus corpus attingere: illi vero feras immanitate supera-

¹ Sex Mss., et ut hujus filiae, καὶ αἱ τοῦτου θυγατέρες.

ταύτης, καὶ ἀπελθε εἰς τὴν γῆν τῆς γενέσεώς σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ. Ἐγὼ σοι πανταχοῦ συνέσομαι, καὶ ἐγὼ σοι τὴν ὁδοπορίαν εὐμαρῇ καταστήσω, καὶ οὐδεὶς ἐνέει σκέπης πανταχοῦ γινόμενης σοι. Ταῦτα ἀκούσασαι αἱ περὶ τὴν Ῥαχὴλ εἰπαν αὐτῷ· Μὴ ἔσται ἡμῖν μερίς, ἡ ἀληρονομία ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς ἡμῶν; Οὐχ ὡς ἀλλότριαι λελογίσμεθα αὐτῷ; Πέπρακε γὰρ ἡμᾶς, καὶ κατέγραψε καταβρώσει τὸ ἄρτιον ἡμῶν. Καὶ πάντα τὰς πλοῦτας καὶ τὴν δόξαν, ἣν ἀπέλειπε ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς ἡμῶν, σοὶ ἔδωκε. Νῦν ὅσα εἰρηκέσῃ ὁ Θεός σου, ποιεῖ. Ὅρα καὶ ταύτας ἐπομένους τῇ τοῦ Θεοῦ γνώμῃ, καὶ λογιστὴν ἀναντιρρήτων εἰσαγοίτας. Μὴ γάρ, φησὶν, εἴ τι κοινὸν ἡμῖν πρὸς τὸν πατέρα ἡμῶν; Ἀπαξ γὰρ ἀπέδοτο ἡμᾶς. Τὸν μέντοι πλοῦτον καὶ τὴν δόξαν, ἣν ἀπέλειπε ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς ἡμῶν, καὶ ἔδωκε σοι, ἡμεῖς ἔχομεν, καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν. Μὴ μέλλε οὖν, μὴ δὲ διαναβάλλου, ἀλλὰ ποιεῖ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ σοι ἐπιταχθέντα. Νῦν οὖν ὅσα εἰρηκέσῃ ὁ Θεός σου, ποιεῖ. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰακώβ, ἀναστὰς ἔλαβε τὰς γυναῖκας αὐτοῦ καὶ τὰ παῖδια, καὶ ἀνεβίβασεν αὐτὰς ἐπὶ καμήλους, καὶ ἀπήγαγε πάντα τὰ ὑπόρχοτα αὐτοῦ, καὶ τὴν ἀποσκευὴν, ἣν περιποίησας ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ, καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, ἀπέλειπεν πρὸς Ἰσαὰκ τὸν πατέρα αὐτοῦ.

δ'. Σκόπει μοι τοῦ δικαίου τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν, καὶ ὅπως πάντα φόβον καὶ ἀγῶνα παρησάμενος ἐπέβητο τῷ τοῦ Δεσπότη ἐπιτάγματι. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τοῦ Ἀδάμ οὐχ ὅγχι τὴν γνῶμην, οὐκ εἶτι καθάπερ πρότερον πυθέσθαι αὐτὸν κατεδέξατο, ἀλλὰ τὸ προσταχθὲν παρὰ τοῦ Δεσπότη, ἐπλήρου, καὶ λαβὼν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια ἤπειτο τῆς ὁδοῦ. Ἀδάμ δέ, φησὶν, ὥχεται κείραι τὰ πρόβατα αὐτοῦ. Ἐκτερε δὲ Ῥαχὴλ τὰ εἰδωλά τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο πρόσκειται, ἀλλ' ἵνα γινώμεν, πῶς εἶτι τῆς πατρικῆς εἶχοντο συνθέσις, καὶ πολλὴν τὴν περὶ τὰ εἰδωλά θεραπείαν ἐπεδείκνυντο. Ἐνόησαν γὰρ ὅτι αὕτη σπουδὴν ἐποίησαντο, ὡς μὴδὲν ἕτερον ὑφελέσθαι τῶν τοῦ πατρὸς, ἀλλὰ τὰ εἰδωλά μόνον, καὶ τοῦτο ἐποίησε καὶ τὸν ἄνδρα λαμβάνουσα· οὐδὲ γὰρ ἂν ἐκείνος συνεχώρησε ταῦτα γενέσθαι. Ἐκρυψε δέ, φησὶν, Ἰακώβ Ἀδάμ τὸν ὕπνον, τοῦ μὴ ἀναγείναι αὐτῷ, εἰ ἀποδιδράσκει. Καὶ ἀπέρρα αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ αὐτοῦ, καὶ διέδωκε τὸν ποταμὸν, καὶ ὥρμησεν εἰς τὸ ὄρος Γαλαὰδ. Θέα μοι τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐνταῦθα πρόνοιαν, ὅπως, μέχρις ὅτε πόρρωθεν γέγονεν ὁ δίκαιος, οὐ συνεχώρησε τῷ Ἀδάμ εἰς γῶσιν ἐλθεῖν τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰακώβ. Τριῶν γὰρ ἡμερῶν, [554] φησὶ, παρελθούσας, τῷ Ἀδάμ ἐγνώσθη. Καὶ παραλαβὼν πάντα τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, ἐδίωξεν ὁπίσω αὐτοῦ ὁδὸν ἡμερῶν ἐπτά· καὶ κατέλαβεν αὐτὸν ἐν τῷ ὄρει Γαλαὰδ. Σκόπει πάλιν τὴν ἀφρονίαν τοῦ Θεοῦ κηδεμονίαν. Ὅ γὰρ εἰπόν, Ἀπόστρεψε εἰς τὴν γῆν σου, καὶ ἔσομαι μετὰ σοῦ, οὗτος καὶ νῦν τὴν οἰκίαν ἐπιδείκνυται πρόνοιαν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδε τὸν Ἀδάμ μετὰ πολλῆς ἀγανακτήσεως καταδιώκοντα τὸν δίκαιον, καὶ δίκην, ὡς εἰπεῖν, εἰσπράξασθαι βουλόμενον τῆς ἀναχωρήσεως, ἐπιφαίνεται τῷ Ἀδάμ καθ' ὅσον τὴν νύκτα. Ἦλθε δέ, φησὶν, ὁ Θεὸς πρὸς Ἀδάμ τὸν ὕπνον τὴν νύκτα, καὶ εἶπεν αὐτῷ. Ὅρα Θεοῦ συγκατάβασις, καὶ ὅπως διὰ τὴν περὶ τὸν δίκαιον κηδεμονίαν καὶ τῷ Ἀδάμ διαλέγεται, ἵνα καταλείψας αὐτὸν τὴν δianoian ἀποστήσῃ τῆς κατὰ τοῦ Ἰακώβ ὁρμῆς. Φύλαξαι σεαυτὸν, μήποτε λαλήσῃς μετὰ τοῦ Ἰακώβ πονηροῦ. Πολλὴ τοῦ Δεσπότη ἡ ἀγαθότης. Ἐπειδὴ ἔώρα αὐτὸν πρὸς μάχην ἐπειγόμενον, καὶ κατεξαναστήναι

τοῦ δικαίου βουλόμενον, μονονοχὶ διὰ ῥήματος καθέλει αὐτοῦ τὴν λογισμὸν, καὶ φησὶ· Φύλαξαι σεαυτὸν, μήποτε λαλήσῃς μετὰ Ἰακώβ πονηροῦ. Μὴδὲ μέχρι ῥημάτων, φησὶν, ἐπιχειρήσεις λυπῆσαι τὸν Ἰακώβ, ἀλλὰ φύλαξαι σεαυτὸν, ἐπίσχευς σου τὴν κακὴν ταύτην ὁρμὴν, κατὰστείλαι τὸν θυμὸν, ἀναγκασθὲν τοῦ θυμουμένην τὴν διάνοιαν, καὶ μὴδὲ μέχρι ῥήματος λυπῆσαι αὐτὸν ἀνάσχη. Καὶ σκόπει μοι Θεοῦ φιλανθρωπίαν. Οὐ προσέταξε τῷ Ἀδάμ εἰς τὰ οἰκία ὑποστρέψαι, ἀλλὰ μόνον παρεκέλευστο μὴδὲν φορτικόν, μὴδὲ ἐπαχθὲς διαλεχθῆναι τῷ δικαίῳ. Τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; Ἴνα μάθῃ καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν ὁ δίκαιος καὶ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅσης ἀξιοῦται παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς κηδεμονίας. Εἰ γὰρ ὑπέστρεψεν ὁ Ἀδάμ, πόθεν ἂν τοῦτο ἔγνω ὁ Ἰακώβ, ἢ αἱ τοῦτο γυναῖκες; Καὶ διὰ τοῦτο συγχωρεῖ αὐτὸν ἀπέλθαι, καὶ διὰ τῆς οἰκίας γλώττης ὁμολόγησαι τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ῥηθέντα, ἵνα καὶ ὁ δίκαιος πλείονα τὴν προθυμίαν κτήσεται περὶ τὴν ἀποθμίαν, καὶ θάρσος προσλάβῃ, καὶ αἱ τοῦτο γυναῖκες μαθούσαι ὅσης ἀξιοῦται ὁ Ἰακώβ παρὰ τοῦ τῶν ὁδῶν Θεοῦ τῆς κηδεμονίας, ἀποσιέονται τὴν πατρικὴν πλάνην καὶ ζηλώσωσι τὸν δίκαιον, καὶ θεογνωσίας ἐντεῦθεν ἀρκοῦσαν διδασκαλίαν διέκωνται. Οὐδὲ γὰρ οὕτως ἦν τὰ παρὰ τοῦ Ἰακώβ ἀξιώσιστα, ὡς τὰ παρὰ τοῦ Ἀδάμ λεγόμενα, τοῦ εἶτι περὶ τὰ εἰδωλά ἐπονημένου. Αἱ γὰρ παρὰ τὸν ἀπίστον μαρτυρίαι καὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς εὐσεβείας αἰεὶ πολὺ τὸ ἀξιώσιστον ἔχουσιν. Καὶ τοῦτο γὰρ τῆς εὐμαχάνου τοῦ Θεοῦ σοφίας, ὅταν καὶ τοὺς ἐχθρούς τῆς ἀληθείας αὐτοῦς μάρτυρας ποιῇ γενέσθαι τῆς ἀληθείας, καὶ διὰ τῆς οἰκίας γλώττης τὰ αὐτὰ συναγωνίζονται. Κατέλαβε δὲ Ἀδάμ τὸν Ἰακώβ. Ἰακώβ δὲ ἐπέστη τὴν σκητὴν αὐτοῦ ἐν τῷ ὄρει· Ἀδάμ δὲ ἐστήσε τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ ἐν τῷ ὄρει Γαλαὰδ. Καὶ εἶπε Ἀδάμ τῷ Ἰακώβ· Τί τοῦτο ἐποίησας; Ὅρα πῶς τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα τὴν πολλὴν αὐτοῦ φλεγμονὴν κατέστειλε, καὶ τὸν θυμὸν ἐχαλίνωσε. Διὰ τοῦτο μετὰ πολλῆς ἡμερότητας τοὺς πρὸς αὐτὸν ποιεῖται λόγους, μονονοχὶ ἀπολογούμενος, καὶ πατρικὴν φιλοστοργίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείκνυμενος. Ὅταν γὰρ [555] τῆς ἀνωθεν ἀπολαύμεν προνοίας, οὐ μόνον τῶν ἀνθρώπων τῶν πονηρῶν διαφυγεῖν δυνάμεθα τὰς ἐπιβολάς, ἀλλὰ καὶ θηρίους ἀνημέρους ἐάν περιπίσωμεν, οὐδὲν ὑποστησόμεθα δεινόν. Ὅ γὰρ τῶν ἀπάντων Δεσπότης τῆς οἰκίας δυνάμεως τὴν παρουσίαν ἐπιδείκνυμενος, καὶ τῶν θηρίων μεταβάλλει τὴν φύσιν, καὶ εἰς προβάτων ἡμερότητα αὐτὰ μεθίστησιν, οὐχὶ τῆς θηριωδίας αὐτὰ μεθιστάς, ἀλλ' ἐν αὐτῇ τῇ φύσει καταλιμπάνων, τὰ τῶν προβάτων ἐπιδείκνυσθαι παρασκευάζει. Καὶ οὐκ ἐπὶ τῶν θηρίων μόνον τοῦτο ἴδοι τις ἂν, ἀλλὰ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν στοιχείων. Ὅταν γὰρ αὐτοῦ βούληται, καὶ τὰ στοιχεία αὐτὰ τῆς οἰκίας ἐνεργείας ἐπιλαμβάνεται, καὶ οὐδὲ πῦρ τὰ πυρὸς ἐπιδείκνυται. Καὶ τοῦτο τις καταμάθοι ἐπὶ τε τῶν τριῶν παίδων, ἐπὶ τε τοῦ Δανιὴλ. Ὁ μὲν ὑπὸ λεόντων περιστατούμενος, ὡς ὑπὸ προβάτων κυκλοῦμενος, οὐδὲν ἔπασεν ἀγέλης, τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς τὴν ἐκείνου ἀγριότητα ἀναχατίζουσης. Ὅτι γὰρ θῆρες ὄντες ἔμενον τὰ τῆς θηριωδίας μὴ ἐπιδείκνυμενοι, δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ἔγνωσαν τῶν ἀλόγων θηρίων οἱ ἀγριώτεροι.

ε'. Καὶ τοῦτο δὲ ἐγίνετο πρὸς μέλλονα κατηγορίαν ἐκείνων, ὅτι οἱ λόγους τετιμημένοι τὰ ἀλογα θηρία ὑπερηκόντισαν τῇ ὠμότητι. Καὶ ἐμάνθανον διὰ τῶν πραγμάτων, ὅπως διὰ τὴν τοῦ Δεσπότη πρόνοιαν τὰ μὲν δίκαιον καὶ τὰ θηρία ἡδέσθη, καὶ οὐκ ἐτόλμησαν

* Sic indicat Rachelem et Liam more Graecorum. LXX habent Ῥαχὴλ καὶ Λία.

b Alius περιτετιμώμενος, alius vero περιστοιχούμενος. Unus, teste Safillio, ἐπιτετιμώμενος habet.

ἐρῆσθαι τοῦ σώματος· αὐτοὶ δὲ τὰ τῶν θηρίων αὐτῷ χεῖρον διέθηκαν. Καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι φαντασάν τινα γεγενῆσθαι, διὰ τῶν μετὰ ταῦτα βληθέντων εἰς τὸν λάκκον ἐπεγίνωσκον, ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ δικαίου τῶν προσβάτων ἑμμοῦντο τὴν ἡμερότητα, καὶ τῆς φύσεως ἐπλανθάνοντο· ἐπὶ δὲ τῶν μετὰ ταῦτα βληθέντων τὰ τῆς θηριωδίας ἐπεδείκνυντο. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς γέγονε. Τοὺς μὲν ἔνδον ὄντας καὶ ἐν μέσῳ τῷ πυρὶ τυγχάνοντας ἤδειτο τὸ στοιχείον, καὶ οὐκ ἐνῆργει τὰ τοῦ πυρὸς· ἀλλὰ καθάπερ πεθεθείσης τῆς ἐνεργείας, οὕτως ἀβλαστῇ τῶν παίδων τούτων διεφύλαττε τὰ σώματα, καὶ οὐδὲ αὐτῶν τῶν τριχῶν ἐρῆσθαι ἐτόλμησε, καθάπερ ὑπὸ προσταγμάτων τινος τὸ στοιχείον τὴν οἰκίαν ἐνεργεῖαν ἐπιθέσθαι καλωμένον· τοὺς δὲ ἔξω τῆς καμίνου διάγοντας κατηνάλωσε, δι' ἀμφοτέρων πολλὴν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμειος τὴν παρουσίαν ἑμφαίνον, καὶ δι' ὧν τοὺς ἔσω τυγχάνοντας ἀβλαβεῖς διεφύλαττε, καὶ δι' ὧν τούτους διέφθειρεν. Οὕτως ὅταν τῆς ἀνωθεν ἀπολαύμεν ῥοπῆς, οὐ μόνον τῶν πρὸς ἡμᾶς πολέμιους ἔχοντων διαφεύγουμεν τὰς ἐπιβουλὰς, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοῖς θηρίοις περιπέσωμεν· οὐδὲν πέσιμόμα δεινόν. Ἡ γὰρ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἡ πάντων δυνατωτέρα, αὐτὴ πολλὴν ἡμῖν πανταχόθεν περιτείθει τὴν ἀσφάλειαν, καὶ ἀχειρώτους ἐργάζεται· ὅπερ καὶ ἐπὶ τοῦ δικαίου τοῦτου γέγονεν. Ὁ γὰρ μετὰ τοσαύτης ὁμῆς καταλαβεῖν βουλόμενος τὸν Ἰακώβ, καὶ δίκην ἀπαιτῆσαι τῆς πάντων ἀναχωρήσεως, οὐ μόνον οὐδὲν πρὸς αὐτὸν τραχὺ οὐδὲ ἐπαχθὲς φέγγεται, ἀλλὰ καθάπερ πατὴρ διαλεγόμενος πρὸς παῖδα, οὕτως μετὰ πολλῆς τῆς ἐπεικειας πρὸς αὐτὸν ποιεῖται τὰ ῥήματα, καὶ φησὶ· *Τί ἐποίησας τοῦτο; τί κρυπὴ ἀπέδρας;* Ὅρα [556] πόση ἡ μεταβολή· ὅρα πῶς ὁ καθάπερ θηρίον μεμνῶνς, προσβάτων μάλιστα ἡμερότητα. *Ἰνα τί κρυπὴ ἀπέδρας,* καὶ ἐκλοποδότησός με, καὶ ἀπήγαγες τὰς θυγατέρας μου ὡς αἰχμαλωτίδας μαχητοῦ; Τίνος ἔνεκεν, φησὶ, τοῦτο πεποίηκας; τί σοι ἔδοξε; διὰ τί οὕτω λανθάνοντας ἐποίησας τὴν ἀποδημίαν; *Εἰ γὰρ ἀνήγγειλός μοι, μετὰ πολλῆς τῆς πομπῆς καὶ τῆς εὐφροσύνης ἐξαπέστειλά δὲ σε.* Καὶ γὰρ τοῦτο ἔγνω, φησὶ, *Μετὰ μουσικῶν καὶ τυμπάνων καὶ κithάρας προέπεμψα δὲ σε.* Οὐκ ἡξιώθη γιλιῆσαι τὰς θυγατέρας μου· *νῦν δὲ ἀφρόνως ἐπραξες.* Ὅρξ πῶς λοιπὸν αὐτὸν ἐλέγχει, καὶ διὰ τῆς οἰκείας γλώττης ὁμολογεῖ, ὅτι αὐτὸς μὲν κακῶς παρεσκευάζετο διαθεῖναι τὸν δίκαιον, ἥδε τὸ τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν τῆς ὁμῆς αὐτὸν ἐνέκοιεν. *Υσχύει, φησὶν, ἡ χεὶρ μου κακοποιῆσαι σε· ὁ δὲ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου ἐχθρὸς εἶπε πρὸς με λέγων· Φύλαξαι ὁσαντόν, μήποτε λαλήσης πρὸς Ἰακώβ·^α ποτηρὰ.* Ἐννοεῖ μοι πόσης τῷ δικαίῳ παρακλήσεως γέγονε ταυτὶ τὰ ῥήματα, καὶ σκόπει πῶς οὕτως καὶ τὰ βουλευθέντα αὐτῷ ἐξέφηνε, καὶ ἐπὶ ποίους τὴν κατάληψιν ποιήσασθαι ἐβόλετο, καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ φόβος αὐτὸν ἐπέσχευε εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ κακῶς αὐτῷ βουλευθέντα. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ πατρὸς σου, φησὶν. Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸς ὁ Λάβαν οὐ μικρὰν ἐνέτευθεν ὑπερβίαν ἐκαρποῦτο, μερίστην τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμειος ἀπόδειξιν λαμβάνων ἐκ τῶν πρὸς αὐτὸν λεχθέντων. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ σὺ, φησὶ, τοῦτο ἐβουλεύσω, καὶ ὁ Θεὸς ἐστὶν ὁ τοσαύτην σου ποιοῦμενος κηδεμονίαν. *Νῦν οὖν πεπορεύσαι ἐπιδυμῶν γὰρ ἐπεθύμησας ἀπελθεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς σου.* Ἰνα τί ἐκλεψας τοὺς θεοὺς μου; Ἔστω, φησὶ· τοῦτο σοι δεδομένον ἦν, καὶ ἔκρινας ἐπαναλθεῖν εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς

σου· ἵνα τί τοὺς θεοὺς μου ἐκλεψας; Ὡς ἀνοίας ὑπερβολή· καὶ τοιοῦτοί εἰσιν οἱ θεοὶ σου, ὡς καὶ κλαπήναι· οὐκ αἰχμὴν λέγων, *Ἰνα τί ἐκλεψας τοὺς θεοὺς μου;* Ὅρα πόση ἦν ἡ ὑπερβολὴ τῆς πλάνης, ὡς τοὺς λόγῳ τετιμημένους ἔβλα καὶ λίθους θεραπεύειν. Καὶ οἱ μὲν θεοὶ οἱ σοὶ, ὦ Λάβαν, οὐδὲ κλέπτεσθαι μέλλοντες αὐτοῖς ἄμυναι ἰσχυσαν. Πῶς γὰρ οἱ ἀπὸ λίθου ὄντες συγκαίμενοι; Ὁ δὲ τοῦ δικαίου Θεός, καὶ ἀγνοοῦντος τοῦ δικαίου, τὴν σὴν ἐρμῆν ἐπέσχε. Καὶ οὐκ ἔννοεῖς τὸ μέγεθος τῆς πλάνης, ἀλλὰ καὶ τῷ δικαίῳ κλοπῇ ἐγκαλεῖς; Τίνος γὰρ ἔνεκεν ὁ δίκαιος ἐκείνους ὑφείλεσθαι ἀν κατεδέξατο, οὐς ἐβδελύττετο, μᾶλλον δὲ οὐς ᾗδε λίθους ὄντας ἀναισθήτους; Ἀλλὰ ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰακώβ μετὰ πολλῆς ἐπεικειας, πρῶτον μὲν ἀπολογεῖται πρὸς τὰ προλαβόντα ἐγκλήματα, καὶ τότε περὶ τῶν θεῶν προτρέπεται ποιήσασθαι τὴν ἔρευναν. *Εἶπα γάρ, φησὶ, μήποτε ἀρῆλὴ τὰς θυγατέρας σου ἀπ' ἐμοῦ, καὶ πάντα τὰ ἐμά.* Ἐπειδὴ, φησὶν, ἐμῶν σε οὐκ ὄγως πρὸς με διακείμενον, ἐναγώνιος γέγονα, μήποτε ἐπιχειρήσης ἀφείλεσθαι τὰς θυγατέρας σου καὶ τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἀποστερήσῃ με τῶν ἐμῶν, καθάπερ ᾗδὲ πεποίηκας. Αὐτὴ τοῖσιν ἡ αἰτία καὶ ὁ φόβος παρεκίνησέν με λανθάνόντως τὴν ἀποδημίαν ποιήσασθαι. *Παρ' ᾧ οὖν ἂν εἰδῶς τοὺς θεοὺς σου, οὐ ζήσεται ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν.* Ὅρξ· ὅτι ἡγγόει ὁ Ἰακώβ τὴν παρὰ τῆς [557] Ῥαχὴλ κλοπῇ γεγεννημένην; Ὅρα γάρ μεθ' ὅσης σφοδρότητος τὸ ἐπιτίμιον ὀρίζει τῇ τὴν κλοπῇ ἐργασαμένῳ. *Παρ' ᾧ ἂν, φησὶν, ἐρεθώσιν, οὐ ζήσεται ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν ἡμῶν.* Οὐκ ἐπειδὴ μόνον, φησὶν, ὑφείλετο, ἀλλ' ὅτι διὰ τῆς κλοπῆς δειγμα ἐναργὲς ὁ τοιοῦτος ἐκφέρει τῆς οἰκείας πλάνης. *Ἐπίγνωθι εἰ τί ἐστι τῶν σῶν παρ' ἐμοῦ, καὶ λάβε.* Ἐρεῦνῃσον, φησὶν, εἰ τί τῶν μὴ προστηκόντων ἀφείλεται. Οὐδὲν ἑτερόν μοι ἔχεις ἐγκαλεῖσαι, ἥδε τί λάβρα τὴν ἀποδημίαν ἐποίησά μιν· καὶ τοῦτο οὐκ ἐκὼν πέπονθα, ἀλλ' ὑφορώμενος τὴν δίκαιαν, καὶ δεδοικώς μὴ βουληθῆς καὶ τὰς θυγατέρας σου ἀφείλεσθαι, τοῦτο μαθὼν, καὶ τὴν ἀλλήν μου περιουσίαν. *Καὶ οὐκ ἐπέγνω, φησὶ, παρ' αὐτῷ οὐδὲν.* Οὐκ ᾗδε δὲ Ἰακώβ· ὅτι Ῥαχὴλ ἡ γυνὴ αὐτοῦ ἐκλεψεν αὐτούς. *Εἰσελθὼν δὲ Λάβαν ἠρεῦνῃσε τὸν οἶκον Λείας, καὶ οὐκ εἶδεν.* Εἰσηλθὼς δὲ καλεῖται τὸν οἶκον Ῥαχὴλ. Ῥαχὴλ δὲ ἔλαβε τὰ εἰδῶτα, καὶ ἐνέβαλεν αὐτάς εἰς τὰ σάγματα τῶν καμῆλων, καὶ ἐπακάθισεν αὐτοῖς, καὶ εἶπε τῷ πατρὶ αὐτῆς· *Μὴ βάρως φέρεις, κύριε μου· οὐ δύναμαι ἀναστῆναι ἐνώπιόν σου, ὅτι τὰ κατ' ἐπίσημόν τῶν γυναικῶν μοι ἐστίν.* Ἡρεῦνῃσε δὲ Λάβαν ἐν ὅλῳ τῷ οἴκῳ αὐτῆς, καὶ οὐκ εἶδεν.

ς'. Πολλὴ τῆς Ῥαχὴλ ἡ σύνεσις, δι' ἧς τὸν Λάβαν παρακρούσασθαι ἰσχυεν. Ἀκουέτωσαν οἱ ἐπὶ τῇ πλάνῃ προσητηκότες, καὶ τῶν εἰδῶτων τὴν θεραπείαν περὶ πολλοῦ ποιοῦμενοι. Ἐθηκεν αὐτούς, φησὶν, ὅπῃ τὰ σάγματα τῶν καμῆλων, καὶ ἐπακάθισεν αὐτοῖς. Τί τούτων καταγέλαστότερον; Οἱ λόγῳ τετιμημένοι, καὶ τοσαύτης ἀξιώθεντες προεδρίας παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας, λίθους ἀναισθήτους θεραπεύειν καταδέχονται, καὶ οὐκ ἐγκαλύπτονται, οὐδὲ λαμβάνουσιν ἐννοίαν τινα τῆς τοσαύτης ἀτοπίας, ἀλλὰ καθάπερ βοσκήματα, οὕτω τῇ συνηθείᾳ ἀπάγονται; διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος ἐλεγχε γράφων· *Οἴδατε ὅτι, ὅτε ἔθνη ἦτε, πρὸς τὰ εἰδῶτα τὰ φωνὰ ὡς ἀνῆγεσθε ἀπαγόμενοι.* Καὶ καλῶς εἶπε, *Τὰ φωνὰ.* Οἱ φωνὴν ἔχοντες, καὶ ἀκοῆς καὶ λόγου μετέγοντες, πρὸς τὰ μηδεμίαν αἰσθησὶν ἔχοντα, ὡς ἄλογα ἀπάγεσθε. Καὶ πόλιν ἂν οἱ τοιοῦτοι συγγνώμης τύχοιεν; Ἀλλ' ἴδωμεν ὅπως ὁ δίκαιος λοιπὸν θαρρήσας ἐκ τῶν παρὰ τοῦ Λάβαν ὁμολογηθέντων, καὶ ἐξ ὧν οὐδέμιαν εὐλογον αἰτίαν εὑρετῆς κατ' αὐτοῦ μέμνηται, τί φησιν; Ἀρρήσθη δὲ Ἰακώβ καὶ ἐμαχέσατο τῷ Λάβαν, καὶ εἶπεν· Ὅρα πῶς καὶ

^a Hinc est lectio Savillii. Colsi. καὶ τοῖς θηρίοις π. Morel.

ei Montl. καὶ αὐτοῖς θηρίοις π. Edit.

^b Quinque mss. ei Bibl. μετὰ Ἰακώβ.

runt ¹. Et ne putarent hæc ex visu solo ac specie facta esse; per eos qui postea in lacum injecti sunt agnoverunt, eas cum justo viro ovium mansuetudinem imitatas, et naturæ suæ oblitæ esse: cum iis autem qui postea injecti sunt ferociam suam exhibuisse. Similiter et in fornace ignis factum est (*Daniel. 3*). Nam eos qui intus erant reverebatur elementum, et non urebat ignis: sed quasi ligata operatione sua, ita nihil nocebat puerorum corporibus, et neque capillos eorum attingere ausus fuit, quasi mandato alicujus elementum propriam declarare virtutem prohiberetur: eos autem qui extra fornacem erant, absumpsit. In utroque magna Dei potentia declaratur, et quia illi intus manserunt illæsi, et quia qui foris erant, perierunt. Sic quando superno auxilio munimur, non solum effugimus inimicorum insidias, sed etsi in bestias ipsas incidamus, nihil patimur grave. Dei enim manus potentior est omnibus; ipsa nos undique satis munit, et invictos facit: id quod et in justo hoc declaratum est. Nam qui tanto impetu comprehendere Jacobum, et penam fugæ de eo sumere volebat; non solum nihil asperum et durum adversus eum loquitur, sed sicut pater filium compellans, ita blandis verbis convenit: dicit enim: 26. *Cur hoc fecisti? quare clam abscessisti?* Vide quanta mutatio: vide quomodo is qui ut bestia insaniebat, ovium imitatur mansuetudinem. *Quare clanculo discessisti, et mea furtim abstulisti?* Vide quanta mutatio: vide quomodo is qui ut bestia insaniebat, ovium imitatur mansuetudinem. *Quare, inquit, hoc fecisti? quid tandem in proposito habuisti? quare sic occulto parasti discessum?* 27. *Nam si annuntiasses mihi, cum magno honore et lætitia fuisset te prosequutus.* Enimvero si hoc scivissem, cum musicis, et tympanis et cithara prosequutus fuisset te. 28. *Non sum dignus habitus osculari filias meas: nunc autem insipienter egisti.* Vides quomodo nunc semetipsum arguit, et per linguam suam fatetur, sese quidem justum male afficere paratum fuisse, Dei autem providentiam, a molimine suo ipsum impedivisse. 29. *Potest, inquit, manus mea te affligere; Deus autem patris tui heri mihi dixit: Cave tibi ipsi, ne forte loquaris cum Jacob mala.* Cogita hic quanta cum consolatione justii emissa fuerint hæc verba, et considera quomodo hic effatur quæ adversus justum decreverit, et qualiter eum comprehendere voluerit, seque timore Dei a malis consiliis cohibebat fuisse. *Deus patris tui, inquit. Vide quomodo ipse Laban non parum utilitatis hinc perceperit, maximam ex iis quæ sibi dicta fuerunt virtutis Dei accipiens demonstrationem.* Verum quia et tu, inquit, hoc decrevist, et Deus est qui tantam tui curam gerit, 30. *Nunc igitur vade: magno enim desiderio desiderasti abire in domum patris tui. Quare furatus es deos meos? Esto, inquit; hoc decreveris ut abeas in domum patris tui: quare deos meos furatus es? O ingentem insipientiam! talesne sunt dii tui, ut quis eos furari queat? Non erubescis dicens, Quare furatus es deos meos? Vide quanta fuit erroris gravitas, dum ii qui ratione præditi erant, colebant lapides et ligna. Hi*

¹ Hæc verba, illi vero feras immanitate superarunt, αὐτοὶ δὲ τὰ τῶν θηρίων αὐτῶν χεῖρας διέβησαν, desunt in multis Mss.

sunt dii tui, o Laban, qui neque cum furaturi se quidam erant, juvare se potuerunt? Qui enim possent qui e lapide sunt confecti? Deus autem justus, ignorante justo, impetum tuum coercuit. Et non cogitas erroris magnitudinem, et justum furti arguis? Quare enim justus illos furari voluisset, quos abominabatur, imo quos sciebat esse sensu vacuos lapides? Porro hæc cum audisset Jacob, primum magna mansuetudine de objectis criminibus se purgat, et tunc ut inquirantur dii jubet. 31. *Dixi enim, inquit, ne forte auferas filias tuas a me, et omnia mea.* Quia, inquit, videbam te non bene erga me affectum, anxius fui ne forte conareris auferre filias tuas et facultates meas, atque privare me meis, sicut quondam fecisti. Ista igitur causa timoris fecit, ut clam te abirem. Cæterum 32. *Apud quem inveneris deos tuos, non vivet coram fratribus nostris.* Vides ignorasse Jacob furtum a Rachele commissum. Vide enim quanta austeritate supplicium decernit ei qui furtum admiserat. *Apud quem, inquit, inventi fuerint, non vivet coram fratribus nostris.* Non solum, inquit, quia ablatum est, sed et quia furtum qui fecerit, manifestum sui flagitii indicium proferet. *Scias si quid est tuorum apud me, et accipe.* Scrutare, inquit, num quid abstulerim quod ad me non pertinerit. Nihil aliud in me arguere poteris, quam quod clam abierim: et hoc non sponte feci, sed suspensus injustitiam, et timens ne velles auferre filias tuas, et alias meas facultates, si id rescires. Et non agnovit apud eum aliquid. *Nesciebat autem Jacob quod Rachel uxor sua furata fuisset eos.* 33. *Ingressus autem Laban scrutatus est domum Lia, et non invenit. Ingressus est autem et in domum Rachel.* 34. *Rachel vero accepit idola, et posuit ea subter stramenta camelorum, et sedit super ea.* Et dixit patri suo: 35. *Ne graviter feras, domine mi: non possum surgere coram te, quia secundum consuetudinem mulierum mihi est. Scrutatus autem est Laban in tota domo ejus, et non invenit.*

6. Magna Rachelis solertia, per quam deludere potuit Labanum. Audiant qui adhuc erroribus sunt addicti, et idololatriam magni faciunt. *Posuit ea subter stramenta camelorum, inquit, et sedit super ea.* Quid his magis ridiculum? Qui ratione præditi erant, et tantam misericordia Dei assequuti fuerant dignitatem, lapides sensu vacuos putant colendos: nec pudet eos, nec tantam secum reputant absurditatem, sed a consuetudine quasi oves abducuntur? Idcirco Paulus quoque scribens dicebat: *Scitis quando gentes eratis, ad idola muta utcumque ducebamini omnes* (1. Cor. 12. 2). Et recte dixit, *Muta.* Qui vocem, inquit, habetis et aures, et rationis estis participes, ad ea quæ nullum sensum habent, sicut bruta abducimini. Et qualem qui tales sunt veniam merentur? Sed videamus quomodo justus nunc fiduciam accepit, partim ex iis quæ Laban confessus est, partim quoniam nullum crimen contra se invenerat reprehensione dignum, quid dicit? 36. *Iratus est autem, inquit, Jacob, et contendit cum Laban, et dixit.* Vide quomodo etiam expostulando animæ suæ virtutem detegit. *Quæ injustitia mea, vel quod pecca-*

tum meum, inquit, quod persequutus es me? Quare, inquit, tanto impetu insectatus es me? qualem injustitiam mihi potes exprobrare? quale peccatum? Neque id satis, nisi et tantam superinduxisses contumeliam, ut scrutareris omnia quæ in domo mea. 37. Quid invenisti de omnibus vasīs quæ in domo tua? Pone hic coram fratribus tuis et fratribus meis, et judicent inter nos duos. Tanto, inquit, scrutinio facto, potuistine aliquid invenire quod ad me non attineat, vel quod tuum sit? Si invenisti, profer in medium, ut qui hic adsunt apud me et te, judicium reddant. Quoniam vidit se inculpatum in omnibus, magna sumpta fiducia, enumerat beneficia quæ illi per omne tempus exhibuit, et inquit: 38. Hi sunt viginti anni, quibus tecum sum. Pro labore tot annorum, haccine dignus eram contumelia? Hi mihi viginti anni. Hodie viginti annorum complevi in domo tua numerum. Oves tuæ et capræ tuæ steriles non fuerunt, arietes ovium tuarum non comedi: 39. captum a fera tibi non attuli. Ego satisfeci de meo, furta diei et furta noctis. 40. Die urebar aestu, et nocte gelu, et discebat somnus ab oculis meis. Oblitus es, inquit, laborum quos exantlavi pascens oves tuas et capras? Num potes arguere quod umquam oves vel capræ tuæ fuerint steriles? Vide quantam demonstrat a Deo benevolentiam contigisse domui Laban propter suum adventum. Hoc enim est id quod et supra dicebat: Benedixisti te Deus ad pedem meum. Hoc enim nullus a pastore exigeret. Neque enim pastoralis artis hoc opus est, sed naturæ. Propterea ante omnia hoc ponit, providentiaque superna factum hoc fuisse in pendibus ostendit. Arietes ovium tuarum non comedi. Num potes, inquit, dicere quod aliquando comederim arietem de gregibus tuis, qui scilicet multorum pastorum mos est? A bestia captum non attuli tibi. Neque ipse, inquit, aliquando comedi, neque bestia aliquando rapere potuit. Num attuli aliquid a bestia captum? Annon quotidie vides eos, quibus greges crediti sunt, capta a bestiis afferre dominis? At tu nihil tale vel demonstrare vel objicere factum potes in viginti annis. Et quid dico captum a fera? Sed neque si furto ablatum quid, ut sæpe contingit, ad notitiam tuam venire curavi: sed ego pro iis quæ furtim ablata fuerunt satisfeci, sive die sive nocte accidisset. Et cum aestus flagraret, ferebam fortiter, similiter et frigus noctis, ut illæsi conservarentur greges tui: ac non hoc solum, sed et ipse somnus propter multam curam discedebat ab oculis meis.

Increpat negligentes animarum pastores. — Vidisti pastoris vigilantiam? vidisti intentum studium? Qualem habebunt excusationem ii, quibus rationales greges crediti sunt, magnamque præ se ferunt negligentiam: et quotidie, secundum prophetam, pecudes alias mactant (Ezech. 34. 3-6): alias a bestiis captas contemnunt: alias vero ab illis raptas reducere non curant; tametsi minor sit labor, et cura facilius? Anima enim est quæ docetur: illic autem unitus est et corporis et animæ labor.

7. Vide enim quid dicat. Die urebar aestu, et gelu

nocte, et discebat somnus a me. Quis hæc nunc potest dicere, se propter eorum salutem quos pascit, tot ferre labores et pericula? Et hoc quidem nunc nullus dicere audeat. Paulo autem soli orbis magistro licet hoc fidenter dicere, atque his majora. Et ubi, inquis, Paulus hæc sustinuit? Audi eam dicentem: Quis infirmatur, et ego non infirmor? quis scandalizatur, et ego non uror (1. Cor. 11. 29)? O pastoris dilectionem! Alienæ ruinæ, inquit, meos dolores augent, aliena scandala fornacem doloris mei succedunt. Hunc omnes imitentur, quibus rationales oves concredite sunt, et ne deteriores fiant illo qui tantæ in brutis pecudibus custodiendis vigilantia fuit, idque tot annorum numero. Et illic quidem, si incuria quædam acciderit, nullum damnum: hic autem si vel una ovis rationalis perierit, vel a bestia fuerit capta, grave damnum, maximum detrimentum, ineffabilis poena. Nam si Dominus noster sanguinem suum proprium effundere pro illa non declinavit, qua venia dignus fuerit, qui sic honoratam a Domino despicere voluerit, et non omnia quæ potest in curanda ovicula adimpleverit? Cæterum ad seriem sermonis redeamus. 41. Hi mihi, inquit, viginti anni, quibus sum in domo tua. Servivi tibi quatuordecim annis pro filiabus tuis, et sex annis pro ovibus tuis, et fraudasti mercedem meam decem agnabus. 42. Et nisi Deus patris mei Abraham, et Deus Isaac¹ fuisset mihi adjutor, nunc forte me vacuum dimisisses. Humilitatem meam et laborem manuum mearum vidisti Deus, et arguit te heri. Vide quomodo ea quæ confessus est Laban, animarunt justum, ut eum fiducia illum reprehenderet. Vidisti, inquit, quomodo viginti annorum numero servivi tibi, pro filiabus, quatuordecim annis, reliquis autem pro ovibus: tamen privare me voluisti mercede, et non te super hoc argui? Verum ex illis ipsis, quæ tu confessus es, scio quod nisi Deus Abraham et Isaac fuisset mihi adjutor, nunc me vacuum dimisisses et nudum, omnia forte abstulisses a me, et injustitiam, quam proposueras, opere complevisset. Sed Deus qui scit Humilitatem meam et laborem manuum mearum. Quid est, Humilitatem meam et laborem manuum mearum? Quoniam, inquit, scit Deus quomodo ego magno studio servitutem meam perfecerim, et quantum laborem sustinuerim, pascens oves, die noctueque in curis versatus: ad illa, inquam, respexit benignus Dominus cum heri arguit te: coercuit injustitiam quam adversum me struebas, et irrationabiles tuos conatus. Satis tetigit defendendo se Labanum, et postquam reprehendisset illius in se injustitiam, sua in illum beneficia recensuit. Ideo ille erubescens de iis quæ dixerat, nunc in timore versus est, et fœdera inire vult cum justo. Vide providentiam Dei. Qui tanto impetu ad persequendum exierat, tanto timore affectus est, ut ab eo fœdera quereretur. 43. Respondens autem Laban, dixit ad Jacob: Filia tuæ, filia meæ: et filii tui, filii mei: et pecora tua, pecora mea: et omnia quæcumque tu

¹ Coisl. et Bibl., metus Isaac., δ φόβος Ισαάκ.

διὰ τῆς μάχης τῆς οικείας ψυχῆς ἐκκαλύπτει τὴν ἀρετήν. *Τί τὸ ἀδικημά μου*, φησὶν· ἡ τί τὸ ἀμάρτημά μου, ὅτι κατεδίωξας ὀπίσω μου; Τίνος ἐνεκεν, φησὶ, μετὰ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς κατεδίωξας με; ποῖον ἀδικημα ἐγκαλεῖς ἔχων; ποῖον ἀμάρτημα; Καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τὸ αὐτὸν ὕδριν ἡμῖν ἐπιπάγας, ὥστε καὶ ἐρευνῆσαι πάντα τὰ ἐν τῷ οἴκῳ μου. *Τί εἶπες ἀπὸ πάντων σκευῶν τοῦ οἴκου σου*; *Θεὸς ὡς ἐναντίον τῶν ἀδελφῶν σου καὶ τῶν ἀδελφῶν μου*, καὶ ἐλεγεῖσθεσαν ἀπὸ μέσων τῶν δύο ἡμῶν. Τοσαύτην, φησὶν, ἐρευναν ποιησάμενος, ἀρα ἡδυνήθης εὐρεῖν τῶν μὴ προσηκότων μοι; ἢ τῶν σοι διαφερόντων; Εἰ εὗρες, ἐν τῷ μέσῳ παράγαγε, [558] ἵνα οἱ συνδόντες μοι καὶ οἱ μετὰ σοῦ παραγεγνημένοι τὴν διακρίσιν ποιῶσινται. Ἐπειδὴ εἶδεν ἀνεύθυνον ἑαυτὸν ἐν ἅπασιν γεγεννημένον, πολλὴν λοιπὴν παρῥήσιαν προσλαβὼν ἀπαριθμεῖται τὴν εὐνοίαν, ἣν περὶ αὐτὸν ἐν παντί τῷ χρόνῳ ἐπεδείχθητο, καὶ φησὶ· *Ταῦτά μοι εἰκόσιν ἔτη*. Μετὰ τὸν κάματον τῶν τοσούτων ἐτῶν τούτων, ἤμην ἄξιός ταύτης τῆς ὑδρώς; *Ταῦτά μοι εἰκόσιν ἔτη*. Σήμερον εἰκόσιν ἐτῶν ἀριθμὸν ἔχω ἐν τῷ οἴκῳ τῷ σὺ. Τὰ προβάτα σου καὶ αἱ αἰγὲς σου οὐκ ἤτεκνώθησαν· κριοὺς τῶν προβάτων σου οὐ κατέφαγον· θηριόλωτον οὐκ ἐνῆρχά σοι. *Ἐγὼ ἀπέστεινον παρ' ἑμαυτοῦ, κλέμματα ἡμέρας καὶ κλέμματα νυκτός*. Ἐγερσμένη τῆς ἡμέρας σὺν καίμῳ τῷ καύματι, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, καὶ ἀφίστατο ὁ θνητός ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν μου. Ἐπελάθου, φησὶ, τῶν καμάτων τῶν ἐμῶν, ὧν ἐπεδείξαμην ποιμαίνων τὰ πρόβατά σου καὶ τὰς αἰγὰς; Μὴ ἔχεις ἐγκαλέσαι ὅτι ποτὲ τὰ πρόβατα, ἡ αἱ αἰγὲς ἤτεκνώθησαν; Ὅρα πόσῃ δεικνυσὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίαν γεγεννημένην εἰς τὸν οἶκον τοῦ Λάβαν διὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὅπου καὶ ἄνω ἔλεγεν· *Εὐλόγησέ σε ὁ Θεὸς ἐπὶ τῷ ποδί μου*. Τοῦτο γὰρ οὐδεὶς ἀνὰ παρὰ ποιμένος ἀπαιτήσκειν. Οὐδὲ γὰρ τῆς ποιμαντικῆς τοῦτο ἔργον· φύσεως γὰρ ἐστὶ. Διὰ τοῦτο πρὸ πάντων τοῦτο προτίθησι, καὶ πολλὴν δεικνυσὶ τὴν ἀνωθεν γεγεννημένην πρόνοιαν περὶ τὰ ποίμνια. Κριοὺς τῶν προβάτων σου οὐ κατέφαγον. Μὴ δύνασαι εἰπεῖν ὅτι ποτὲ κατέφαγον κρῖον ἐκ τῶν προβάτων σου, ὁ πολὺς ἂν τῶν ποιμένων ποιεῖν ἔθος; *Θηριόλωτον οὐκ ἐνῆρχά σοι*. Οὕτως αὐτὸς, φησὶ, ποτὲ κατέφαγον, οὕτως θηρίον ἱσχυρὸς ποτὲ ἀπελάθει. *Μὴ ἐνῆρχά σοι θηριόλωτον*; Ἡ οὐχὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τοὺς τὰ ποίμνια ἐλκεχειρισμένους ὁρᾷς θηριόλωτα τοὺς δεσπότης προσάγοντας; Ἀλλὰ σὺ οὐδὲν τοιοῦτον ἐγκαλεῖσαι δυνήσῃ, ἢ δεῖξαι γεγεννημένον ἐν τοῖς εἰκόσιν ἔτεσι. Καὶ τί λέγω θηριόλωτον; Ἀλλ' οὐδὲ εἰ ἐκλάπη ποτὲ, ὅσα συμβαίνειν εἰδὼς, εἰς τὴν σὴν γνῶσιν τοῦτο πεπονήκα, ἀλλ' ἐγὼ καὶ κλέμματα κλεπτόμενα ἀπέστεινον, τὰ τε ἐν ἡμέρᾳ, τὰ τε ἐν νυκτὶ γινόμενα. Καὶ διηνεκῶς καὶ τὸν τοῦ καύματος καύσωνα ἐφέρον γενναίως, καὶ τὸν κρυμὸν τὸν ἀπὸ τῆς νυκτός, ὑπὲρ τοῦ ἀδελφῆ σοι τὰ ποίμνια διασώσασθαι· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ὕπνος διὰ τὴν πολλὴν φροντίδα ἀφίστατο ἀπ' ἐμοῦ.

Εἶδες ποιμένους ἀγρυπνῶντας; εἶδες σπουδὴν ἐπιτεταμένην; Ποῖαν ἂν ἔχοιεν ἀπολογία οἱ τὰ λογικὰ ποίμνια ἐγκεχειρισμένοι, καὶ πολλὴν τὴν βεβουμένην ἐπιδεικνύμενοι, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, κατὰ τὸν προσήρτην, τὰ μὲν κατασφάττοντες, τὰ δὲ ὠνόντες θηριόλωτα γινόμενα, τὰ δὲ ὕφ' ἑτέρων συλῶμενα, καὶ οὐδεμίαν κηδεμονίαν αὐτῶν ποιεῖσθαι βουόμενοι; καίτοι γε ἐνταῦθα ἐλάττων ὁ πόνος, καὶ εὐκολός ἡ ἐπιμέλεια. Ψυχὴ γὰρ ἐστὶν ἡ παιδευομένη· ἔχει δὲ πολλὰ καὶ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ ὁ πόνος.

ζ'. Ὅρα γὰρ τί φησιν· Ἐγερσμένη τῆς ἡμέρας σὺν-

• Sic Coisl. Edebatur πολλούς. Edit.

καίμῳ τῷ καύματι, καὶ τῷ παγετῷ τῆς νυκτός, καὶ ἀφίστατο ὁ θνητός ἀπ' ἐμοῦ. Τίς ἀν' αὐτοῦ, νῦν δυνήθει· εἰπεῖν, ὅτι διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν ἀπ' αὐτοῦ ποιμαίνοντων [559] κινδύνους ἀνεδείξατο καὶ τολαιωπρίας; Τῶν μὲν νῦν οὐδεὶς ἀν' αὐτοῦ εἰπεῖν τολμήσει. Παῦλῳ δὲ μόνῳ ἔξεστι ταῦτα μετὰ παρῥήσιας λέγειν, καὶ τούτων μελίζονα, τῷ διδασκάλῳ τῆς οἰκουμένης. Καὶ τοῦ, φησὶ, Παύλου ταῦτα ὑπέμεινεν; Ἀκούε αὐτοῦ λέγοντος· *Τίς ἀσθενεῖ, καὶ οὐκ ἀσθενῶ; τίς σκανδαλίζεται, καὶ οὐκ ἐγὼ πυροῦμαι*; Ἡ ποιμένος φιλοστοργία. Τὰ ἑτέρων, φησὶ, πτώματα ἐμοὶ ἐπιτείνει τὰς ἀληθινὰς· τὰ ἑτέρων σκάνδαλα ἐμοὶ τὴν κάμινον τῆς δόξης ἀνάπτει. Τούτων ἅπαντας ζηλοῦσιν οἱ τὴν τῶν λογικῶν προβάτων ἐγκεχειρισμένοι προστάταιν, καὶ μὴ χεῖρους γενέσθωσαν τοῦ περὶ τὴν τῶν ἀλόγων πρόνοιαν τοσαύτην ἀγρυπνῶν ἐπιδειξαμένον, καὶ ἐπὶ τοσούτων ἐτῶν ἀριθμὸν. Ἐκεῖ μὲν γὰρ κἄν βραβυῖα τις γένηται, οὐδὲν τὸ βλάβος· ἐνταῦθα δὲ κἂν ἐν πρόβατο, λογικῶν ἀπώληται, ἡ θηριόλωτον γένηται, πολλὴ ἡ ζημία, μεγίστη ἡ βλάβη, ἄρατος ἡ κλάσις. Εἰ γὰρ ὁ δεσπότης ὁ ἡμέτερος τὸ αἷμα τὸ ἴδιον ἐκχεῖαι· σὺν αὐτοῦ οὐ παρητήσεται, ποῖας ἀν' εἰς ὁ τοιοῦτος υπαγνώμης ἄξιός, ὁ τὸν οὕτω τιμηθέντα παρὰ τοῦ δεσπότης παρορᾷ ἀνεχόμενος, καὶ μὴ τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα πληρῶν εἰς τὴν τοῦ προβάτου ἐπιμέλειαν; Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου ἐπανελέωμεν. Ταῦτά μοι, φησὶν, εἰκόσιν ἔτη εἰμὶ ἐν τῇ οἰκίᾳ σου. Ἐδοῦλευσά σοι δεκατέσσαρα ἔτη ἀντὶ τῶν δύο θυγατέρων σου, καὶ δὲ ἔτη ἐν τοῖς προβάτοις σου, καὶ παρελογίσω τὸν μισθόν μου δέκα ἀμνάδας. Εἰ μὴ ὁ Θεὸς τοῦ πατρὸς μου Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ ἦν μετ' ἐμοῦ, τί ἂν με κενὸν ἐξαπέστειλας. Τὴν ταπεινότητά μου καὶ τὸν κόπον τῶν χειρῶν μου εἶδεν ὁ Θεός, καὶ ἡλεγεῖ σε χθές. Ὅρα πῶς τὰ παρὰ τοῦ Λάβαν ὁμολογηθέντα παρεθάρρυνε τὸν δίκαιον, καὶ μετὰ παρῥήσιας τὸν ἔλεγον ποιεῖται. Οἶδας, φησὶν, ὅπως τῶν εἰκόσιν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἐδοῦλευσά σοι, ὑπὲρ τῶν θυγατέρων σου τὰ δεκατέσσαρα ἔτη, ἐν δὲ τοῖς προβάτοις τὰ ὑπόλοιπα· καὶ ὅπως ἀποστερήσαι με κατεδέξω τὸν μισθόν, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τούτου ἐνεκάλεισας; Τοῦτο δὲ, ἐξ ὧν αὐτὸς ὁμολόγησας, οἶδα, ὅτι εἰ μὴ ὁ Θεός τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἰσαὰκ ἦν μοι βοηθός, νῦν ἂν με κενὸν ἐξαπέστειλας, ἔρημον, καὶ πάντα ἂν ἀφείλω ἀπ' ἐμοῦ, καὶ τὴν ἀδικίαν, ἣν πρόβου, εἰς ἔργον ἂν ἤγαγες. Ἀλλ' ὁ Θεός ὁ εἰδὼς τὴν ταπεινότητά μου καὶ τὸν κόπον τῶν χειρῶν μου. Τί ἐστὶ, τὴν ταπεινότητά μου καὶ τὸν κόπον τῶν χειρῶν μου; Ἐπειδὴ ἦδει ὁ Θεός, ὅπως μὲν ἐγὼ μετὰ πολλῆς τῆς εὐνοίας τὴν δουλείαν ἐποιήσαμην, καὶ τὸν κόπον δὸς ὑπέμεινα ποιμαίνων τὰ πρόβατα, καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ φροντίζων διετελόν, πρὸς ἑκάστην ἰδίαν ὁ φιλόανθρωπος δεσπότης χθὲς ἡλεγεῖ σε, ἐπέχεε τῆς κατ' ἐμοῦ ἀδικίας καὶ τῆς ἀλογίστου ὁρμῆς. Ἰκανῶς ἐν τάξει ἀπολογίας καθίστατο τοῦ Λάβαν, καὶ μετὰ τὸ ἐλέγξαι τὴν εἰς αὐτὸν ἀδικίαν, καὶ τὰς παρ' αὐτοῦ εἰς αὐτὴν εὐεργεσίας ἀπρηριθμήσας. Διὰ αἰδέσθους ἑκείνους τὰ παρ' αὐτοῦ εἰρημένα, λοιπὸν καὶ εἰς δειλίαν καθίσταται, καὶ συνθήκας ἀπαιτῆσαι βούλεται παρὰ τοῦ δικαίου. Ὅρα Θεοῦ κηδεμονίαν. Ὁ οὗτος παρεσκευασμένος, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς ὁρμῆς τὴν καταδωλὴν ποιησάμενος, εἰς τῆς αὐτῆς κατέστη δειλίαν, ὡς τὰς παρ' αὐτοῦ συνθήκας ἐπὶζητεῖν. Ἀποκριθεὶς γὰρ Λάβαν, [560] φησὶν, εἶπε τῷ Ἰακώβ· Αἱ θυγατέρες σου, θυγατέρες μου, καὶ οἱ υἱοί σου, υἱοί μου, καὶ τὰ κτήνη σου, κτήνη μου, καὶ πάντα ὅσα σὺ ἔρῃς, ἐμὰ ἐστὶ καὶ τῶν θυγατέρων μου· τί ποιῶν ταύτας σήμερον, ἢ τοῖς τέ-

• Edebatur δυνήθει. Coisl. δυνήθει. Edit.

κροίς αὐτῶν τοῖς τεχνεῖσιν; Οἶδα ὅτι καὶ αἱ θυγατέρες, φησὶν, ἐμαί εἰσι, καὶ πάντα ὅσα σοὶ ἐστίν, ἐκ τῆς ὑπαρέξεως τῆς ἐμῆς προσεγίνετό σοι. Τί οὖν ποιήσω ταύταις σήμερον, ἢ τοῖς ὕπ' αὐτῶν τεχνεῖσιν; Νῦν δεῦρο, διαβώμεθα διαθήκην ἐγὼ τε καὶ σὺ, καὶ ἔσται εἰς μαρτύριον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ τε καὶ σοῦ. Συνθήκας, φησὶ, ποιησώμεθα, καὶ ἔσται εἰς μαρτύριον ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, εἰς ἐλεγχον, εἰς ἀπόδειξιν. Εἶπε δὲ αὐτῷ· Εἰ τις παραθήναι τὰ νῦν παρ' ἡμῶν προταθέντα ἐπιχειρήσῃ, Ἰδοὺ οὐδεὶς μεθ' ἡμῶν· ὁ δὲ θεὸς μάρτυς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ.

ἦ· Σκόπει πῶς κατὰ μικρὸν ὁ Λάβαν καὶ εἰς θεογνωσίαν ἐνάγειται. Ὁ γὰρ τὴν κλοπὴν πρὸ τούτου τῶν θεῶν αὐτοῦ ἐπιτρέπων τῷ δικαίῳ, καὶ τοσαύτην ἔρευναν ποιησάμενος, νῦν φησὶν· Ἐπειδὴ οὐδεὶς ἐστὶ μεταξὺ ἡμῶν ὁ δυνάμενος, εἰ τί μετὰ ταῦτα γένοιτο, μαρτυρήσαι τοῖς νῦν παρ' ἡμῶν γινομένοις, ὁ θεὸς μάρτυς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Ἐκείνος πάρεστιν, ὁ τὰ πάντα ὁρῶν, ὃν οὐδὲν λαθεῖν δύναται, ὁ τὴν ἐκάστου γνώμην ἐπιστάμενος. Λαβὼν δὲ, φησὶν, Ἰακώβ ἐστη-
σε στήλην, καὶ ἐποίησε βουνὸν, καὶ ἔφαγον ἐπὶ τοῦ βουνοῦ. Εἶτα εἶπεν αὐτῷ Λάβαν· Ὁ βουνὸς οὗτος μαρτυρεῖ ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Τί ἐστίν, Ὁ βουνὸς οὗτος; Ἀντὶ τοῦ, τὰ ῥήματα τὰ ἐνταῦθα γινόμενα ἐν τῷ βουνῷ τούτῳ ὑπόμνησις ἡμῖν ἔσται διηγε-
κῶς. Καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου, βουνὸς μαρτυρίου. Εἶτα φησὶν· Ἐπίδοι ὁ θεὸς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Σκόπει πῶς πάλιν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ δίκην ἐπικαλεῖται ὁ Λάβαν· Ἐπίδοι γάρ, φησὶν, ὁ θεὸς ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ὅτι ἀποστησώμεθα ἕτερος τοῦ ἑτέρου. Νῦν, φησὶ, χωρισθώμεθα, καὶ σὺ μὲν ἀπελεύσῃ εἰς τὴν οἰκίαν γῆν, ἐγὼ δὲ ἐπαν-
ελεύσομαι εἰς τὸν οἶκον τὸν ἐμόν. Εἰ ταπεινώσεις τὰς θυγατέρας μου, εἰ λάβοις γυναῖκας πρὸς ταῖς θυγατέρας μου, ὅρα, οὐδεὶς μεθ' ἡμῶν ἐστίν· ὁ ὁρῶν θεὸς μάρτυς. Σκόπει πῶς καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρον καὶ πολλάκις τὸν Θεὸν καλεῖ μάρτυρα. Καὶ γὰρ ἡ πρό-
νοια ἡ περὶ τὸν Ἰακώβ γεγεννημένη ἐπαίδευσεν αὐτὸν, ὅση τῷ Δεσπότῳ ἡ δύναμις, καὶ ὡς οὐχ οἷόν τε τι λαθεῖν τὴν ἀκοίμητον ὀφθαλμόν. Διὰ τοῦτό φησι· Κἂν διαχωρισθῶμεν, κἂν μηδεὶς ἕτερος ὁ μαρτυρήσαι δυ-
νάμενος, αὐτὸς ἔσται μάρτυς ὁ πανταχοῦ παρὼν· δι' ἐκάστου τῶν ῥημάτων ἐνέφηγεν, ὅτι τῆς πανταχοῦ γῆς ἐστὶ μαρτυρεῖ. Εἶτα πάλιν ὁ Λάβαν φησὶν· Ἐδρ τε γὰρ ἐγὼ μὴ διαβῶ πρὸς σέ, μήτε σὺ διαβῆς πρὸς ἐμέ τὸν βουνὸν τούτον καὶ τὴν στήλην ταύτην ἐπὶ κακίᾳ, ὁ θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς Ναχώρ κρίνοι ἀνὰ μέσον ἡμῶν. Θέα πῶς μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ τὸν πάππον τὸν αὐτοῦ συνήψεν, ἀδελφὸν μὲν τοῦ πατριάρχου τυγχάνοντα, αὐτοῦ δὲ πάππον. Ὁ θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ θεὸς Ναχώρ κρίνοι ἀνὰ μέσον ἡμῶν. Καὶ ὡμοσεν Ἰακώβ κατὰ τοῦ φόβου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαάκ, [561] καὶ ἔδυσσε θυσίαν ἐν τῷ ὄρει, καὶ ἐκάλεσε τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον, καὶ ἐκοιμήθησαν ἐν τῷ ὄρει. Ἔδυσσε θυσίαν ἐν τῷ ὄρει· ἡ χάρις τῆς, φησὶ, τῷ Θεῷ ἐπὶ τοῖς γεγονόσι. Καὶ ἔφαγον, καὶ ἔπιον, καὶ ἐκοιμήθησαν ἐν τῷ ὄρει. Ἀναστὰς δὲ Λάβαν τῷ πρωτῷ καταβλήσας τοὺς υἱούς αὐτοῦ, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ ἐβλόγησεν αὐτούς. Καὶ ἀποστραφεὶς Λάβαν ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον αὐ-
τοῦ. Εἶδες, ἀγαπητέ, πόση τοῦ Θεοῦ ἡ σοφία, ὅπως κατὰ ταῦτον καὶ τὴν περὶ τὸν δίκαιον πρόνοιαν ἐπ-

εδείξατο, κἀκεῖνον ἀπέστησε τῆς κατ' αὐτοῦ δίκαιας, καὶ δι' ὧν αὐτῷ παρεγγύησε μὴ ληθῆσαι πονηρὰ κατὰ τοῦ Ἰακώβ, εἰς τὴν τῆς θεογνωσίας ὁδὸν κατὰ μικρὸν αὐτὸν ἐνήγαγε, καὶ ὁ καθάπερ θηρίον ἐπιτρέμων, καὶ φθάσαι βουλόμενος καὶ ἀνελεῖν, ἀπολογησάμενος καὶ καταφιλήσας καὶ τὰς θυγατέρας καὶ τοὺς υἱούς αὐ-
τῶν, οὕτως οἰκᾷ ἐπέστρεψε; Τάχα εἰς πολλὸ μῆκος τὸν λόγον ἐξετείναμεν, ἀλλὰ τῆς ἱστορίας εἰς τὴν ἀνάγκην ἡμᾶς ταύτην καταστήσασθαι.

Διότι ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον, ἐκεῖνο παρα-
κάλωμεν ὁμῶν τὴν ἀγάπην, ὥστε πάντα ποιεῖν καὶ πραγματεύεσθαι, ἵνα τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν ἐπισπασώ-
μεθα. Ἐάν γάρ ἐκεῖνον ἔχωμεν ἐμμενῆ, πάντα ἡμῖν ῥόδια ἔσται καὶ εὐκόλα, καὶ οὐδὲν ἡμᾶς τῶν ἐν τῷ παρόντι βίῃ λυπῆσαι δυνήσεται, κἂν λυπηρὸν εἶναι δοκῇ. Τοσαύτη γὰρ τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ἡ ὑπερβολή, ὡς καὶ αὐτὰ τὰ λυπηρὰ εἰς τὸ ἐναντίον περιτρέπειν, ὅταν βούληται. Οὕτω καὶ Παῦλος ἐν θλίψεσιν ὧν ἔχαιρε καὶ ἡγάλλετο τῇ προσδοκίᾳ τῶν ἀποκειμένων ἀμοιβῶν πεπορεύμενος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης ἔλε-
γεν, Ἐν θλίψει ἐπιδύναται μοι, διδάσκων ἡμᾶς, ὅτι ἐν αὐτῇ τῇ θλίψει τυγχάνοντα ἀδείας καὶ ἀνέσεως αὐτὸν ἀπολαύειν παρεσκεύαζεν ὁ θεός. Τοιοῦτον τοῖ-
νον ἔχοντες Δεσπότην, οὕτω δυνατόν, οὕτως εὐμήχα-
νον καὶ σοφόν, οὕτω φιλόφρονον, τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσφέρωμεν, καὶ τῆς ἀρετῆς πολλὴν ποιώμεθα λόγον, ἵνα καὶ τῶν ἐνταῦθα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὧν τῷ Πατρὶ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, ᾧμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΗ'.

Καὶ ἀναβλέψας Ἰακώβ εἶδε παρεμβολὴν Θεοῦ παρεμβεβληκυῖαν, καὶ συνήτησεν αὐτῷ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ. Εἶπε δὲ Ἰακώβ, ἥρις ἐλεον αὐτούς· Παρεμβολὴ Θεοῦ αὐτῇ· καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, Παρεμβολαί.

α'. Οἶδα ὅτι κεκμήκατε χθὲς, εἰς πολλὸ μῆκος τοῦ λό-
γου προελθόντες ἡμῖν· ἀλλὰ καὶ θαρσύνετε· ὁ κόπος ὁμῶν οὐκ ἐστὶ κενός· ἐν Κυρίῳ γάρ ἐστι γινόμενος, δι' ὃν καὶ ὁ πρὸς βραχὺ πόνος μεγάλων μισθῶν πρόξενος γίνεται. Εἰ γὰρ καὶ τὸ σῶμα κέκμηκεν, ἀλλ' ἡ ψυχὴ πλέον ἐρρῶννυται. Διὸ καὶ αὐτὸς ὁρῶν ὁμῶν ἀκμά-
ζοντα τὸν πόθον, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν διεγχευμένην, βουλόμενος συστεῖλαι τὴν διδασκαλίαν, οὐκ ἠβούλη-
θην [562] πρὸ τοῦ τέλους εἰς σιγὴν καταλύσαι τὸν λόγον, εἰδὼς ὡς ταύτῃ μᾶλλον ὑμῖν χαρισῶμαι. Τὸ γὰρ πληθὺς τῶν εἰρημένων μάλιστα ἰδεῖσθαι τῆς ὑμετέρας φιληκολίας τὴν πολλὴν σπουδὴν καὶ τὸν ἀκό-
ρεστον πόθον· διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς μετὰ πλείονος προθυμίας τῆς πρὸς ὑμᾶς ἂπομαι διδασκαλίας, ὁρῶν ὁμῶν καθ' ἐκάστην ἡμέραν τὴν ὀρεξίν ἐπιτεινομένην. Φέρε οὖν καὶ σήμερον τὰ ἐξῆς τῶν χθὲς εἰρημένων κατὰ δύναμιν ἐπελθόντες, τὴν συνήθη ἐπίστασιν παρα-
θώμεν ὁμῶν τῇ ἀγάπῃ, καὶ ἴδωμεν, μετὰ τὴν τοῦ Λάβαν ἀναχώρησιν ὅπως ὁ δίκαιος τῆς ὁδοπορίας ἄπτεται. Οὐδὲν γὰρ ἄργον τῶν ἐν τῇ θεῇ Γραφῇ κειμένων ἐστίν, ἀλλὰ πάντα τὰ ὑπὸ τῶν δικαίων γι-
νόμενα μεγίστης γέμει τῆς ὠφελείας. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν τῶν ὧν Δεσπότην εἶχον διηγεκῶς αὐτοῖς συμ-
παρόντα, καὶ τοὺς κατὰ τὴν ὁδοπορίαν πόνους ἐπι-
κουφίζοντα, πολλὴν καὶ ἀπὸ τῆς φύλης αὐτῶν ὁδοι-

* Sic bene Coisl. Edebatut γέννηται. Edit.

vides, mea sunt, et filiarum mearum: quid facerem illis hodie, vel pueris qui ab eis sunt nati? Scio, inquit, quod filiae meae sunt, et omnia quaecumque habes, ex substantia mea accesserunt. Quid igitur facerem illis hodie, vel pueris qui ab eis nati? 44. Nunc igitur veni, et ineamus fœdus ego et tu, et erit in testimonium inter me et te. Pacta, inquit, faciamus, Et erunt in testimonium inter me et te: in iudicium et demonstrationem. Dixit autem ei: Si quis transgredi attentaverit quæ nunc a nobis sunt proposita: Ecce nullus nobiscum, Deus autem testis inter me et te.

8. Considera quomodo paulatim et Laban ad cognitionem Dei ducitur. Nam qui ante hoc arguebat justum de furto deorum suorum, et tantam propter eos scrutationem faciebat, nunc inquit: Quia nullus est inter nos, qui possit, si quid posthac novatum fuerit, testis esse fœderis nostri, Deus testis sit inter me et te. Ille, inquit, adest, qui omnia videt, quem nihil latere potest, qui uniuscujusque mentem agnoscit. 45. Sumens autem, inquit, Jacob erexit columnam, et fecit collem¹, et comederunt super collem. 47. Et dixit ei Laban: Collis hic testatur inter me et te. Quid est, Collis hic? Id est, Verba quæ sunt in hoc colle memoria perpetua nobis erunt. Et vocavit nomen ejus loci, Collis testimonii. Deinde inquit: 49. Aspiciat Deus inter me et te. Attende quomodo poenam iterum a Deo deprecatur Laban. Aspiciat, inquit, Deus inter me et inter te, quia recedemus alter ab altero. Nunc, inquit, separabimur, et tu quidem ibis in terram propriam, ego autem redibo in domum meam. 50. Si humiliaveris filias meas, si acceperis uxores ad filias meas, vide, nullus nobiscum est qui videat; Deus testis. Considera quomodo semel et iterum atque sæpius Deum in testem vocat. Quia providentia, quam expertus erat Jacob, docuit eum quanta esset Domini potentia, et quod impossibile sit aliquid occultum esse oculo qui dormire nequit. Propterea inquit: Etiam si separemur, etiam si nullus alius adsit qui testificari possit, ille testis erit ubique præsens: per singula verba docet ipsum totius terræ esse Dominum. 51. Et dixit Jacob: Ecce collis ille testatur. 52. Deinde iterum Laban inquit: Si enim ego non transiero ad te, neque tu transeas ad me collem hunc et columnam hanc in malitia: 53. Deus Abraham, et Deus Nachor judicet inter nos. Vide quomodo cum patre et avum suum conjunxit, qui frater fuit patriarchæ, ipsius autem avus. Deus Abraham, et Deus Nachor judicet inter nos. 54. Et juravit Jacob per timorem Dei patris sui Isaac, et sacrificavit sacrificium in monte: et vocavit fratres suos: et comederunt, et biberunt, et dormierunt in monte. Sacrificavit sacrificium in monte: gratias, inquit, egit Deo ob ea quæ acciderant; Et comederunt, et biberunt, et dormierunt in monte. 55. Surrexit autem Laban mane, et osculatus est filios suos et filias suas, et benedixit eos. Et reversus Laban abiit in locum suum. Vidisti, dile-

cte, quanta Dei sapientia, quomodo uno facto et suam erga justum declaravit providentiam, et illum ab injustitia abduxit, et in divinis notitiis viam paulatim induxit Labanum, interminando ei ne quid mali contra Jacob loqueretur: et qui quasi fera accurrebat et comprehendere atque interficere volebat, desinit in defensionem, et in filiorum filiarumque deoscultationem, et sic domum redit? Forte prolixius sermo se extendit, sed ignoretis: non hoc sponte admisimus, sed coegit nos historie ratio.

Moralis exhortatio. — Ideo hic missum facientes sermonem, oramus vestram caritatem, ut omnia faciamus et tractemus, quo supernam nobis concilemus benevolentiam. Nam si Deum habuerimus amicum, omnia nobis facilia erunt: et nihil nos in presenti vita contristare poterit, quamvis injucundum esse videatur. Tanta enim ejus virtutis est excellentia, ut etiam ea quæ tristitia sunt, jucunda facere queat. Sic et Paulus in afflictionibus existens gaudebat et exultabat expectatione repositorum bonorum animatus (Rom. 5. 2. 5). Propterea et propheta dicebat: In afflictione dilatasti mihi (Psal. 4. 2): docens nos, Deum se in ipsa afflictione liberum et tranquillum constituisse. Talem igitur habentes Dominum, tam potentem, tam sapientem, tamque misericordem, quod nostrum est asseramus, virtutisque magnam habeamus rationem, ut non solum præsentia, sed et futura bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et Spiritui sancto sit gloria, imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LVIII.

Et elevatis oculis Jacob vidit castra Dei metata, et occurrerunt ei angeli Dei; quos cum vidisset, dixit Jacob: Castra Dei sunt hæc, et appellavi nomen loci illius, Castra (Gen. 32. 1-2).

1. Scio vos heri defatigatos fuisse, nobis sermonem prolixius extendentibus: sed bono estote animo; labor vester non est inanis: in Domino enim factus est, propter quem et brevis labor magnam mercedem vobis allaturus est. Nam licet corpus fatigaretur, anima tamen magis confirmabatur. Ideo et ipse videns vestrum servens desiderium et studium, volebam contrahere doctrinæ sermonem; sed antequam finiretur historia, nolui, sciens me vobis hac ratione magis gratificaturum. Multitudo enim dictorum satis declarabat inextinguibile vestrum desiderium et studium audiendi avidum: propterea et ipse cum majori alacritate vos docere incipio, videns vestram quotidie appetentiam crescere. Age et hodie quæ sequuntur hesternam lectionem pro virili nostra pertractemus, consuetum vestræ caritati convivium proponentes, et videamus, post discessum Laban quomodo justus iter arripit. Nihil enim supervacaneum in divina Scriptura positum est, sed omnia quæ a justis fiunt, maxima utilitate plena sunt. Quoniam enim universorum Dominum continuo habuerunt co-

¹ Et fecit collem. Hæc pluribus narrantur in textu Scripturæ, ubi dicitur Jacob præcepisse fratribus suis ut lapides concervarent, exque his collem constituisse.

mitem, et itineris difficultates reddentem faciles, multum etiam nos utilitatis ex parvo eorum itinere possumus percipere. Nam postquam Laban in domum suam abiit, 1. *Et Jacob viam suam perrexit, et elevatis oculis vidit castra Dei castrametata esse, et occurrerunt ei angeli Dei (Caput 32).* Postquam enim cessavit, et finem habuit timor Labani, excepit eum timor fratris: propter hoc clemens Dominus animare justum volens, et omnem ejus metum discutere, fecit ut angelorum videret castra. *Occurrerunt enim, inquit, ei angeli Dei. 2. Et dixit Jacob, castra Dei sunt hæc. Et vocavit nomen loci ejus, Castra: ut ex ea appellatione perpetua maneret memoria visionis quæ illic ei contigerat.* Deinde post visionem hæc, 3. *Misit, inquit, ante se nuntios ad Esaû fratrem suum, et mandavit eis, dicens: Sic dicetis domino meo Esaû. Vide et post visionem quantus adhuc timor urgebat justum. Timebat enim fratris violentiam, et angebatur animo, ne forte memoria eorum quæ olim facta sunt impelleret illum ad insidias. 4. Dicite, inquit, domino meo Esaû: Sic dicit servus tuus Jacob: Peregrinus fui cum Laban, et longo tempore ibi moratus sum usque nunc, 5. et contigerunt mihi boves, et asinæ, et oves, et servi, et ancillæ, et misi ut annuntiaretur domino meo Esaû, ut inveniat puer tuus gratiam coram te.* Attende quomodo timeat fratrem: et propterea placare eum volens, præmittat significans ei et reditum suum et substantiam quæ sibi contigerat, et ubi tanto tempore moratus fuerit, ut placato ejus furore clementem reddere possit: id quod et factum est, Deo cor illius demulcente, et illum tractabilem extincta ira faciente. Nam si Labanum qui tanta concitatione persequabatur, deterruit per ea quæ ad ipsum dicebat: multo magis fratrem mansuetiorem erga justum reddidit. 6. *Benæri sunt autem, inquit, dicentes: Venimus ad fratrem tuum, et venit in occursum tuum, et quadringenti viri cum eo. Vide quomodo et istud ipsum auget metum justi. Neque enim sciebat evidenter mentem fratris: sed ut didicisset multitudinem venientium cum illo, formidavit, suspicans ne quasi in bellum contra se veniret, et ita vellet occurrere. 7. Timuit enim, inquit, Jacob, et perplexus erat. Formido mentem ejus turbaverat, et nesciebat quid faceret, sed mansit perplexus: propterea timuit quasi de salute sua, et mortem ante oculos habens. Divisit autem in duas turmas omnem populum qui secum erat. 8. Dixit enim, Si venerit ad turmam unam, et percusserit eam, erit adhuc altera, quæ salvabitur. Talia suggerebant ei timor et magna formido. Videns autem se quasi in reti comprehensum, ad invictum Dominum confugit, et promissiones quæ ei factæ erant repetit ab omnium Deo, quasi dicens ad eum: Nunc venit tempus in quo et propter primogenitorum virtutem, et propter promissionem quæ a te facta est mihi, dignus habear qui tuo adjuver præsidio. 9. Dixit enim Jacob: Deus patris mei Abraham, et Deus patris mei Isaac, tu qui dixisti mihi, Vade in terram nativitatis tuæ; qui evocasti me, inquit, de terra aliena, et præcepisti ut redirem ad pa-*

trem meum, et in terram nativitatis: 10. *Satis mihi sit: de omni justitia et veritate, quam fecisti puero tuo. Sufficiat mihi, inquit, ad subsidium in præsentem tempore. Qui enim usque ad præsens tempus tantam erga me declarasti providentiam, potes etiam nunc eripere me ab urgentibus periculis. Non enim ignoro, quod In isto baculo meo transivi Jordanem: sed propter tuam de me sollicitudinem, qui baculum solum gestans abivi in terram alienam, Nunc cum duobus turmis adveni. Tu igitur, Domine, qui tantam mihi substantiam largitus es, qui tantum incrementum dedisti, nunc 11. Eripe me de manu fratris mei Esaû: quia timeo ego eum, ne forte percutiat me, et matrem cum pueris. 12. Tu dixisti: Beneficiam tibi, et ponam semen tuum sicut arenam maris, quæ numerari nequit præ multitudine.*

2. *Jacob petit a Deo ut suas promissiones impleat; luctatio Jacobi cum angelo; mutatio nominis in Israel; cur humana figura appareant angeli. —* Vide justum religiosum animum, et primum affectum: quomodo non aliud Dominum precatur, quam ut suas promissiones adimpleat. Et de prioribus exhibita gratiarum actione, confessusque se nudum et omnibus destitutum in tantam pervenisse abundantiam, supplicat ut de periculo se liberet. *Dixisti enim, inquit, Ponam semen tuum sicut arenam maris, quæ dinumerari nequit. Cum igitur orationem suam ad Deum fecisset, et supplicationem precum obtulisset, facit et suum officium. Et acceptis muneribus, inquit, ex iis quæ afferbat, misit fratri, cum segregasset quæ mitterentur, et mandata dedisset, ita ut placaretur etiam per verba animus fratris, et suus nuntiaretur adventus (v. 13. - 19). 20. Dicit enim, inquit, Ecce puer tuus advenit post nos; ut primum redderetur amicus, et tunc in faciem ejus occurreret. Posthac enim, inquit, videbo faciem ejus: forte enim accepta erit ei facies mea. 21. Et antecederant dona secundum faciem ejus. Verum vide, obsecro, ineffabilem Dei clementiam, et quomodo semper congruo tempore suam declarat providentiam. Nam de Laban quidem quoniam justus nihil tale suspicabatur, neque sciebat Labanum cum tanta vi invadere se velle, ut clam susceptum ab se discessum ulcisceretur, dictum est apparuisse angelum noctu Labano, et repressisse ejus impetum, mandatumque dedisse ne vel asperum verbum loqueretur Jacob: dicebat enim, *Ne loquaris cum Jacob mala (Gen. 31. 24):* et hoc ita dispensabat, quo per illius linguam notum fieret justo, ut fidentiorem esset animo comperta tanta Dei in se providentia. Nunc autem, quia frater temporis longitudine mitigatus erat, quieveratque ira et indignatio contra Jacob: hic autem anxius erat, timens et tremens fratris occursum: bonus Dominus non jam Esaû præcipit, (nihil enim contra fratrem meditabatur), sed justum solatur. Nam postquam misisset offerentes munera, et dormivisset, 22. *Surrexit in nocte illa, et uxores duas et filios transmisit in transitu Ja-**

¹ Juxta Coisl. legendum est: *satis mihi est*, et infra: *sufficit mihi.*

πορίας ἐστὶ τὴν ἐφέλειαν καρπώσασθαι. Ἀπελθόντος, φησί, τοῦ Λάβαν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, καὶ Ἰακώβ ἀπηλθὼν εἰς τὴν αὐτοῦ ὁδόν, καὶ ἀναβλέψας εὐθεὶ παρεμβολῇ Θεοῦ παρεμβεβληκυῖαν, καὶ συνήτησαν αὐτῷ ὁ ἀγγέλου τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ γάρ, παυσανέου τοῦ φόβου τοῦ Λάβαν καὶ τέλος εὐληφότες, διεδέχeto λοιπὸν ὁ φόβος τοῦ ἀδελφοῦ, διὰ τοῦτο ὁ φιλάνθρωπος Δεσπότης παραβαρύνει τὸν δίκαιον βουλόμενος, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν δειλίαν ἀποσκευάζει, παρσκευάσεν αὐτὸν τῶν ἀγγέλων τὴν παρεμβολὴν ἰδεῖν. Συνήτησαν γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ὁ ἀγγέλου τοῦ Θεοῦ. Καὶ εἶπεν Ἰακώβ· Παρεμβολὴ Θεοῦ αὕτη. Καὶ ἐκάλεισε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, Παρεμβολαί^a, ὥστε ἐκ τῆς προσηγορίας διηνεκτὴ τὴν ὑπόμνησιν εἶναι τῆς γεγεννημένης αὐτῷ ἐκείσε ὁπτασίας. Εἶτα μετὰ τὴν ὁπτασίαν ταύτην, Ἀπέστειλε, φησὶν, ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἀγγέλους πρὸς Ἠσαῦ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ ἐντείλειτο λέγων· Οὕτως ἐρεῖτε τῷ κυρίῳ μου Ἠσαῦ. Ὅρα καὶ μετὰ τὴν ἔβην πῶς ἐστὶ ὁ φόβος ἐπέκειτο τῷ δικαίῳ. Ἐδεδόκει γὰρ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν ὁρμὴν, καὶ ἡγωνία, μὴ ἡ μνήμη τῶν πρὶν ὑπ' αὐτοῦ γεγεννημένων εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ ἐφοδὸν παρορμήσῃ. Εἶπατε, φησί, τῷ κυρίῳ μου Ἠσαῦ· Οὕτως λέγει ὁ παῖς σου Ἰακώβ· Μετὰ Λάβαν παρῴκησα, καὶ ἐχρόνισα ἕως τοῦ νῦν, καὶ ἐγένοντό μοι βόες καὶ ὄνοι καὶ πρόβατα καὶ παῖδες καὶ παιδίσκαι, καὶ ἀπέστειλε τῷ κυρίῳ μου, ἵνα εὐθὺς ὁ παῖς σου ἐνῶτιόν σου χάριπ. Σκόπει πῶς δίδωκε τὸν ἀδελφόν, καὶ διὰ τοῦτο ἐξευμενίσασθαι αὐτὸν βουλόμενος, προαποστέλλει μνησίων αὐτῷ τὴν τε οἰκίαν ἐπάνωθεν, τὴν τε γεγεννημένην αὐτῷ περιουσίαν, καὶ ὅπου τὸν ἅπαντα διέτελεσε χρόνον, ἵνα μαλάξας αὐτοῦ τὸν θυμὸν, ἡμερον αὐτὸν καταστήσῃαι δυνήθῃ· ὁ δὲ καὶ γέγνηται, τοῦ Θεοῦ κατευνάσαντος αὐτοῦ τὴν καρδίαν, καὶ σβέσαντος τὴν ὀργὴν αὐτοῦ, καὶ ἡμερον αὐτὸν καταστήσαντος. Εἰ γὰρ τὸν Λάβαν τὸν μετὰ τοσαύτης ὁρμῆς καταδιώξαντα, ἐν τοσούτῳ φόβῳ γενέσθαι παρσκευάσε δι' ὃν πρὸς αὐτὸν εἶπε, πολλῶν μᾶλλον τὸν ἀδελφὸν ἡμερώτερον ἂν γενέσθαι παρσκευάσε περὶ τὸν δίκαιον. Ἀνέστρεψαν δέ, φησὶ, λέγοντες· Ἀπὸ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸν ἀδελφόν σου, καὶ ἐρχάται εἰς συνάντησίν σου, καὶ τετρακισίοι ἄνδρες μετ' αὐτοῦ. [563] Ὅρα πῶς καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐπέτεινε τῷ δικαίῳ τὸν φόβον. Οὐδὲ γὰρ ἦδει τὸν σκοπὸν τὸν ἀδελφοῦ μετὰ ἀκρίβειας, ἀλλὰ μαθὼν τὸ πλῆθος τῶν συνόντων αὐτῷ ἔδεδόκει, ὑπορώμενος μὴ ὡς πρὸς πόλεμον παρασκευασάμενος, οὕτω τὴν ὑπάντησιν ποιήσασθαι βούληται. Ἐφοβήθη γάρ, φησὶν, Ἰακώβ, καὶ διηπορεῖτο. Ὁ φόβος αὐτοῦ τὴν διάνοιαν διέταρσσε, καὶ οὐκ ἦδει τὸ τί πράξει, ἀλλ' ἐν ἀπορίᾳ ἐγεγονέι· διὸ ὡς περὶ τοῦ παντός δεδοικώς, καὶ τὸν θάνατον πρόφθαλμῶν ἔχων, διαιρεῖ εἰς δύο παρεμβολὰς πάντα τὸν λαόν τὸν μετ' αὐτοῦ. Εἶπε γάρ, φησὶν· Ἐὰν ἔλθῃ εἰς παρεμβολὴν μίαν καὶ κόψῃ αὐτήν, ἡ δευτέρα ἔσται εἰς τὸ σώζεσθαι. Ταῦτα μὲν ὁ φόβος ὑπηγόρευσε καὶ ἡ πολλὴ δειλία. Ὅρων δὲ αὐτὸν ὡς ἐν δικτύοις ἀπειλημένον, ἐπὶ τὸν ἄμαχον Δεσπότην καταβύει, καὶ τὰς ὑποσχέσεις τὸς εἰς αὐτὴν γενημένας ἀπαιτεῖ παρὰ τοῦ τῶν ὀλων Θεοῦ, μονονουχὶ λέγων πρὸς αὐτόν· Νῦν ἦκει καιρὸς, ἐν ᾧ καὶ διὰ τὴν τῶν προγόνων ἀρετὴν, καὶ διὰ τὴν παρὰ σοῦ γεγενημένην ὑπόσχεσιν δίκαιος ἂν εἴην ἀπάσης ἀπολαύσαι συμμαχίας. Εἶπε γάρ, φησὶν, Ἰακώβ· Ὁ Θεὸς τοῦ

πατρός μου Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς τοῦ πατρός μου Ἰσαὰκ, σὺ, φησὶν, ὁ Θεός, ὁ εἰπὼν μοι· Ἀπόκρισε εἰς τὴν γῆν· τῆς γενέσεώς σου· ὁ ἀναστήσας με, φησὶν, ἀπὸ τῆς γένης, καὶ προστάξας ἐπανελθεῖν πρὸς τὸν πατέρα τὸν ἰδίον καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς γενέσεως· Ἰκαρὸςθω μοι^b ἀπὸ πάσης δικαιοσύνης, καὶ ἀληθείας, ἥς ἐποίησας τῷ παιδί σου. Ἀρκεῖσθω, φησὶ, πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος καιροῦ συμμαχίαν. Ὁ γὰρ μέχρι τοῦ παρόντος τοσαύτην ἐπιδειξάμενος περὶ ἐμὲ κηδεμονίαν, δυνατός εἰ καὶ νῦν ἐξαρπάσαι με τῶν ἐπικειμένων μοι κινδύνων. Οὐδὲ γὰρ ἀγνοῶ, ὅτι· Ἐν τῇ ῥάβδῳ μου ταύτῃ διήλθον τὸν Ἰορδάνην τοῦτον· νῦν δὲ διὰ τὴν σὴν περὶ ἐμὲ πρόνοιαν, ὁ τὴν βακτηρίαν μόνην ἐμπεφύμενος, ἡνίκα εἰς τὴν ἀλλοτριάν ἀπῆειν, Νῦν μετὰ δύο παρεμβολῶν παραγέτορα. Σὺ οὖν, Δέσποτα, ὁ ταύτην μοι τὴν εὐπορίαν χαρισάμενος, ὁ εἰς τοσούτον με αὐξηθῆναι παρσκευάσας, σὺ νῦν Ἐφέλῳ με ἐκ χειρὸς τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἠσαῦ, ὅτι φοβοῦμαι ἐγὼ αὐτόν, μήποτε πατάξῃ με, καὶ ματῇρα ἐπὶ τέκνους. Σὺ εἶπας· Εὐ σε ποιήσω, καὶ θήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμορ τῆς θαλάσσης, ἥ οὐκ ἀριθμηθήσεται ὑπὸ τοῦ πλήθους^c.

β. Ὅρα τοῦ δικαίου τὸ φιλόθεον καὶ τὴν πολλὴν εὐγνωμοσύνην, πῶς οὐδὲν ἕτερον ἀξιοῖ τὸν Δεσπότην, ἢ τὰς οἰκίας ὑποσχέσεις πληρῶσαι. Καὶ ἐπὶ τοῖς προλαβοῦσιν εὐχαριστίαν ἐπιδειξάμενος, καὶ ὁμολογῆσας ὅτι γυμνὸν ὄντα καὶ ἀπερῆμμένον εἰς ἃ τοσαύτην περιουσίαν κατέστησεν, ἱκετεύει τοῦ κινδύνου αὐτὸν ἐξαρπάσαι. Εἶπας γάρ, φησὶν, ὅτι θήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὴν ἄμμορ τῆς θαλάσσης, ἥ οὐκ ἀριθμηθήσεται. Ποιησάμενος δὲ τὴν πρὸς τὸν Δεσπότην παράκλησιν, καὶ τὴν ἱκετηρίαν τῆς προσευχῆς ἀνενέγκας τῷ Δεσπότη, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ προστίθεισι. Καὶ λαδὼν, φησὶ, ὧρα, εἰς ὃν ἐπετρέπετο, ἀπέστειλε τῷ ἀδελφῷ, διελὼν τὰ ἀποσταλέντα, καὶ ἐντολὰς δεικνύς, ὥστε καὶ διὰ τῶν λόγων ἐξευμενίσασθαι, καὶ [564] μνησθαι τὴν αὐτοῦ παρουσίαν. Εἶπατε γάρ, φησὶν, ὅτι Ἰδοὺ ὁ παῖς σου παραγίνεται ὀπίσω ἡμῶν· ὥστε πρότερον ἐξευμενίσασθαι, καὶ τότε τὴν κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ γενέσθαι συντυχίαν. Μετὰ τοῦτο γάρ, φησὶν, θῶμαι τὸ πρόσωπον αὐτοῦ· ἵσως γάρ, φησὶ, προσδέξεται τὸ πρόσωπόν μου. Καὶ προεπορεύετο τὰ ὧρα κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅρα μοι ἐνταῦθα πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἀφαντοφιλάνθρωπίαν, καὶ ὅπως δεῖ καταλλήλως τὴν οἰκίαν πρόνοιαν ἐνδείκνυσται. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Λάβαν, ἐπειδὴ ὁ δίκαιος οὐδὲν τοιοῦτον ὑπόπτειεν, οὐδὲ ἦδει ὅτι πάντως αὐτὸν καταλήψεται ὁ Λάβαν μετὰ πολλῆς τῆς ὁρμῆς ἐπὶ τὸ ἀμύνεσθαι τὸν δίκαιον τῆς λάθρα γενομένης ἀναχωρήσεως ἕνεκα, τῷ Λάβαν ἐπιφανὲς καταστέλλει αὐτοῦ τὴν ὁρμὴν, καὶ ἐντέλλεται μηδὲν τῷ Ἰακώβ μηδὲ ἐν ῥήμασι λυπηρὸν ἀποκρίνασθαι· Μὴ λαλήσῃς γάρ, φησὶ, μετὰ Ἰακώβ σπονδῶν· καὶ τοῦτο φρονέει διὰ τῆς ἐκεῖνου γλώττης γνωρίμον γενέσθαι τῷ δικαίῳ, ἵνα μαθὼν τὴν περὶ αὐτὸν γεγεννημένην οἰκονομίαν θαρσαλέωτερον καταστή. Νῦν δὲ, ἐπειδὴ ὁ ἀδελφὸς μὲν ὑπὸ τοῦ χρόνου λωφίσας ἦν, καὶ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἀγανάκτησιν παύσας τὴν κατὰ τοῦ Ἰακώβ, οὗτος δὲ ἐναγώνως ἦν, δεδοικώς καὶ τρέμων τοῦ ἀδελφοῦ τὴν συντυχίαν, ὁ ἀγαθὸς Δεσπότης οὐκ ἐτι τῷ Ἠσαῦ ἐντέλλεται· οὐδὲ γὰρ ἐβουλεύετο τι κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ· ἀλλὰ τὸν δίκαιον παραμυθίζεται. Μετὰ γὰρ τὸ ἀποστέλλαι, φησὶ, τοὺς τὰ ὧρα ἀποκομίζοντας, καθευδόμενος, φησὶ, καὶ Ἀναστὰς ἐν τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ, διήγαγε

^a Quinque mss. παρεμβολή. Alii παρεμβολαί, et sic legitur in τοῖς O, ubi primo loco illud Hebraicum מַחֲלָה מַחֲלָה, quia in singulari positum, vertitur παρεμβολή. Secundo autem loco ubi in Hebraeo legitur מַחֲלָה מַחֲלָה, forma duali, παρεμβολαί vertunt LXX.

^b τοῖσι. ἱκαρῶνται μοι, et paulo post ἀρκέει μοι τὴν ἐπὶ τοῦ.

^c Sex mss. ἀπὸ τοῦ πλήθους, forte melius.

^d Sex mss. γυμνὸν ὄντα καὶ ἔρημον εἰς.

τὰς δύο γυναῖκας καὶ τὰ παῖδια τὴν διδασκίαν τοῦ Ἰακώβ· καὶ ἔλαβεν αὐτοὺς, καὶ διέβη τὸν χειμάρρουν. Ὑπελείφθη δὲ Ἰακώβ μόνος, καὶ ἐπάλειεν ἀνθρώπους μετ' αὐτοῦ. Μεγάλη ἡ τοῦ Δεσπότου φιλανθρωπία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλέ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιήσασθαι, ἵνα μάθῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδὲν ἀγῆδες ὑποστήσεται, ἐν σχήματι ἀνθρώπου παλαίειν μετὰ τοῦ δικαίου καταδέχεται. Εἰτα ὁρῶν ἑαυτὸν ἡττώμενον ὁ Ἰακώβ, Ἐκράτησε, φησί, τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ αὐτοῦ. Ὅλον δὲ τοῦτο συγκαταβάσεως ἔνεκεν ἐγίνετο, ἵνα τὴν δειλίαν ἐξέλῃται τῆς τοῦ δικαίου ψυχῆς, καὶ πίση ἐκτός πάσης ἀγωνίας τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιήσασθαι. Κρατήσαντος γὰρ, φησὶν, τοῦ Ἰακώβ τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ, Ἐνάρκησε τὸ πλάτος τοῦ μηροῦ Ἰακώβ ἐν τῷ παλαίειν αὐτὸν μετ' αὐτοῦ. Εἰτα ἵνα μάθῃ ὁ Ἰακώβ τὴν δύναμιν τοῦ πρὸς αὐτὸν παλαίειν νομιζομένου, φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἀποστείλον με· ἀνέβη γὰρ ὁ δρόμος. Αἰσθόμενος τοῖνον ὁ δικαίος τὸ μέγεθος τῆς δυνάμεως τοῦ ταῦτα εἰρηκότος, φησὶ· Οὐ μὴ σε ἀποστείλω, ἐὰν μὴ με εὐλόγησῃς. Μεγάλων ἡξιώθη, φησὶ, καὶ ὑπὲρ τὴν ἀξίαν τὴν ἑαυτοῦ. Οὐ πρότερον τοῖνον σε ἔασω, μέχρις ἂν τῆς εὐλογίας ἀπολαύσω τῆς παρὰ σοῦ. Εἰτά φησι, *Τὴν τὸ δρομά σου ἔστην*; Ὅρα πάλιν συγκαταβάσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἥρωτησεν, οὐκ ἦδει τοῦ δικαίου τὴν προσηγορίαν; Ἦδει πάντως, ἀλλὰ βούλει αὐτὸν πιστώσασθαι διὰ τῆς ἐρωτήσεως, καὶ διδάξαι, [565] τίς ἐστιν ὁ πρὸς αὐτὸν διαλεγόμενος. Καὶ ἐπειδὴ εἶπεν, Ἰακώβ, φησὶν· Οὐ κληθήσεται ἐτι τὸ δρομά σου Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται τὸ δρομά σου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσθι. Εἶδες πῶς ἔδειξε τὴν αἰτίαν ἄπασαν, δι' ἣν τὴν τοσαύτην συγκατάβασιν ἐπεδείχτο, καὶ ὁμοῦ διδάσκει τὸν δίκαιον διὰ τῆς ἐπιτεθείσης αὐτῷ προσηγορίας, τίς ἐστιν ὃν εἶδε καὶ κατασχέιν κατηξιώθη. Οὐκ ἐτι γὰρ κληθήσεται, φησὶν, Ἰακώβ τὸ δρομά σου, ἀλλ' Ἰσραὴλ. Ἰσραὴλ δὲ ἑρμηνεύεται, Ὁρῶν Θεόν. Ἐπειδὴ, ὡς ἰδεῖν ἀνθρώπων δυνατόν, ἰδεῖν κατηξιώθη Θεόν, διὰ τοῦτο καὶ τὴν προσηγορίαν σοι ταύτην ἐπιτίθημι, ἵνα πᾶσι τοῖς ἔξης καταδόλῳ γέννηται, οἷας ἡξιώθης ὀπτασίας. Καὶ ἐπήγαγεν, *Ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ Θεοῦ, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς ἔσθι*. Μηδὲ λοιπὸν βέδειθι, μηδὲ βλάβῃ τινὰ προσδοκῆσθαι παρὰ τίνος ὑπομένειν. Ὁ γὰρ τοσαύτην ἰσχὺν προσλαβὼν, ὡς καὶ μετὰ Θεοῦ δυνατὸς ἔσθαι παλαίειν σε, πολλὴν μᾶλλον τῶν ἀνθρώπων περίσῃ, καὶ ἀχείρωτος ἅπασι γενήσῃ.

γ'. Ταῦτα ἀκούων ὁ δίκαιος, καὶ καταπλαγεὶς τοῦ πρὸς αὐτὸν διαλεγομένου τὸ μέγεθος, φησὶν· Ἀνάγγειλόν μοι τὸ δρομά σου. Καὶ εἰπὲν· Ἰνα τί ἐρωτᾷς τὸ δρομά μου; Καὶ εὐλόγησεν αὐτόν. Ἔσω, φησὶ, τῶν οἰκείων ὄρων μένε, καὶ μὴ ὑπέρθαινέ σου τὰ μέτρα. Εὐλογία βούλει ἀπολαύσαι τῆς παρ' ἐμοῦ; Ἰδοὺ, ταύτην σοι δωροῦμαι. Εὐλόγησεν γὰρ, φησὶν, αὐτόν. Καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ δρομά τοῦ τόπου ἐκείνου, Εἶδος Θεοῦ. Εἶδον γὰρ Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Ὅρξιν πόσον αὐτῷ θάρσος γέγονεν ἀπὸ τῆς ὀπτασίας τῆς γεγεννημένης; Ἐσώθη γὰρ μου, φησὶν, ἡ ψυχὴ, ἡ

σχεδὸν ἀποτεθνηκυῖα ὑπὸ τοῦ δέους. Ἐπειδὴ ἰδεῖν κατηξιώθη πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὸν Θεόν, Ἐσώθη μου ἡ ψυχὴ. Ἀντέτειλε δὲ αὐτῷ ὁ ἤμιος, ἡνίκα παρήλθε τὸ εἶδος τοῦ Θεοῦ. Εἶδες πῶς τῇ ἀσθενείᾳ τῇ ἀνθρωπίνῃ συγκαταβαίνειν ὁ Δεσπότης; πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν ἐπιδείξασθαι; Καὶ μὴ ξενισθῆς, ἀγαπητὲ, πρὸς τὸ τῆς συγκαταβάσεως μέγεθος, ἀλλ' ἐνόησον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ πατριάρχου, ἡνίκα παρὰ τὴν δρῶν ἐκαθέζετο, ἐν ἀνθρώπῳ σχήματι μετὰ τῶν ἀγγέλων ἐπεξενώθη τῷ δικαίῳ, προμηνύων ἡμῖν ἀνοθεῖν καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὅτι μέλλει ἀνθρωπίνην μορφήν λαμβάνων, οὕτω πᾶσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ἐκ τῆς τοῦ διαδόλου τυραννίδος ἐλευθεροῦν, καὶ πρὸς τὴν σωτηρίαν ἐπανάγειν.

Ἄλλα τότε μὲν, ἐπειδὴ ἀρχὴ καὶ προοίμια ἦν, ἐν σχήματι φαντασίας ἐκάστῳ αὐτῶν ἐφαίνετο, καθάπερ καὶ αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου φησὶν· Ἐγὼ ὄρσεις ἐπ' ἰσθμῶν, καὶ ἐν χειρὶ ἀπορητῶν ὁμοιωθήσῃ· ὅτε δὲ κατηξίωσε τὴν τοῦ δούλου μορφήν ἀναβῆναι, καὶ τὴν ἀπαρχὴν τὴν ἡμετέραν ἀναδέξασθαι, οὐ φαντασίᾳ, οὐδὲ δοκῇσιν τὴν σάρκα ὑπέδω, ἀλλ' ἀληθείᾳ. Καὶ διὰ τοῦτο διὰ πάντων τῶν ἡμετέρων ἰδεῖν κατεδέξατο, καὶ ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι, καὶ βρέφος γενέσθαι, καὶ σπαργανωθῆναι, [566] καὶ γαλακτοτροφῆθαι, καὶ πάντα τὰ ἄλλα ὑποστῆναι, ἵνα πιστώσῃται τῆς οἰκονομίας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀποβράβη τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα. Διὰ τοῦτο καὶ καλεῖται ἐπὶ τοῦ πλοίου, καὶ ὁδοιπορεῖ, καὶ κοπιᾷ, καὶ πάντα τὰ ἀνθρώπινα ὑπομένει. ἵνα διὰ τῶν πραγμάτων πάντας πληροφορήσῃ διυληθῇ. Διὰ τοῦτο καὶ δικαστηρίῳ παρίσταται, καὶ σταυροῦται, καὶ θάνατον ὑπομένει τὸν ἐπονείδιστον, καὶ ἐν μνημείῳ τίθεται, ἵνα τὰ τῆς οἰκονομίας διὰ πάντων καταδόλῳ γίνηται. Εἰ γὰρ μὴ κατὰ ἀλήθειαν τὴν σάρκα τὴν ἡμετέραν ἀνέλαβεν, οὐδὲ ἐσταυρώθη, οὐδὲ ἀπέθανεν, οὐδὲ ἐτάφη, οὐδὲ ἀνέστη. Εἰ δὲ μὴ ἀνέστη, πᾶς ὁ τῆς οἰκονομίας λόγος ἀνατέτραπται. Ὅρξιν εἰς ὅσην ἀποτίαν ἐκπίπτουσιν οἱ μὴ βουλομένοι τῇ τῆς θείας Γραφῆς κατακολουθεῖν κανόνι, ἀλλὰ τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς ἅπαντα ἐπιτρέποντες; Ἄλλ' ὥσπερ ἐνταῦθα ἀλήθειά ἐστι προφανής, οὕτως ἐπὶ τοῦ δικαίου τοῦτο φαντασία τις ἦν, δι' ἣς ἐχρῆν πληροφορηθῆναι τὸν δίκαιον, ὅτις ἀπολαύει τῆς παρ' αὐτοῦ προνοίας, καὶ οὐκ ἀχείρωτος ἔσται πᾶσι τοῖς ἐπιβουλεύειν ἐπιχειροῦσιν. Εἰτα ἵνα μηδένα τῶν εἰς τὸ ἐξῆς λάθῃ ἡ γεγεννημένη αὐτῷ ὀπτασία, Ἐπέσκαζε, φησὶ, τῷ μηρῷ αὐτοῦ. Ἐρεκα τοῦτο αὐτὸ μὴ γάρῃσιν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ ρεῦρον, ὃ ἐνάρκησεν, ὃ ἐστὶν ἐπὶ τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ, ὡς τῆς ἡμέρας ταύτης, ὅτι ἦψατο τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ Ἰακώβ, ὃ καὶ ἐνάρκησεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν δίκαιος ἐμελλε πληρώσας τῆς ζωῆς αὐτοῦ τοὺς χρόνους μεθίστασθαι τοῦ βίου, ἐχρῆν δὲ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ γεγεννημένην εἰς αὐτὸν κληρονομίαν, καὶ τὴν τοσαύτην συγκατάβασιν παντὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων γνωρίσει γενέσθαι, διὰ τοῦτο φησὶν· Οὐ μὴ γάρῃσιν υἱοὶ Ἰσραὴλ τὸ ρεῦρον τοῦ πλάτους τοῦ μηροῦ, ὃ ἐνάρκησεν. Εἰδὼς αὐτῶν τὴν πολλὴν ἀγνωμοσύνην, καὶ ὅπως ἐπλανθάνονται τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, διὰ τοῦτο σοφίζόμενος διηγεῖται αὐτοὺς ἔχειν τὴν μνήμην τῶν παρ' αὐτοῦ γεγεννημένων εὐεργεσιῶν, τὰ ὑπομνήματα φυλάττεσθαι αὐτοὺς ἐμνηχάσθαι διὰ τῶν τοιούτων παρατηρήσεων· καὶ τοῦτο διὰ πάσης τῆς Γραφῆς ἐστὶν εὐρεῖν. Αὕτη γὰρ μάλιστα ἐστὶν ἡ αἰτία τῶν πλείονων παρατηρήσεων,

^a Savil. male ἑρμηνεύεται, νοὺς ὁρῶν Θεόν, quod in uno tantum ms. habetur: νοὺς enim abest a cæteris omnibus. Legitur in Coisi. Esset potius ἀντὶ ὁρῶν Θεόν, vir videns Deum: ut quidam interpretantur, is, ἀντὶ, vñ. Hebraice vñ m. Sed n. primum deest in nomine Ἰσραὴλ.

^b Quinque mss. μηδένα λοιπὸν, non male.

boch; 25. et accepit eos, et transiit torrentem. 24. Relictus est autem Jacob solus, et luctabatur homo cum eo. Magna Domini clementia. Quoniam occurrurus erat fratri, ut sciret reipsa quod nihil asperum laturus esset, in figura hominis luctari cum justo voluit. Deinde videns se vinci (a), 25. Apprehendit, inquit, latitudinem femoris ejus. Totum autem hoc factum est, ut se illius humilitati attemperaret, formidinem ex anima justi eximeret, et persuaderet ei, ut citra angorem fratri occurreret. Nam cum tenuisset latitudinem femoris Jacob, Emarcuit latitudo femoris Jacob, cum colluctaretur ille cum eo. Deinde ut sciret Jacob virtutem ejus quem secum luctari putabat, dicit ad eum: 26. Dimitte me; ascendit enim aurora. Sentiens igitur justus magnitudinem virtutis ejus, qui hæc sibi dixerat, dixit: Minime te dimittam, nisi me benedixeris. Magna consequutus sum, et quæ supra meam sunt dignitatem: non prius te relinquam, donec benedictionem a te accipiam. Deinde dicit, 27. Quod nomen tuum est? Vide iterum quantum sese humiliet et attemperet. Num si non interrogasset, nescivisset justi nomen? Sciebat utique: sed interrogatione vult ejus fiduciam solidare, et docere quis sit qui loquatur. Et postquam dixit, Jacob, 28. inquit: Non vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Quoniam si contra Deum fortis fuisti, multo magis contra homines potens eris. Vidisti quomodo ostendit totam causam, propter quam adeo se demisit, et simul docuit justum per nominis impositionem quis esset quem viderit et comprehenderit. Non ultra enim vocaberis Jacob, sed Israel erit nomen tuum. Israël autem, si quis interpretetur, sonat, Videns Deum. Quoniam sicut videre homini possibile est, Deum videre meruisti: propterea et hanc appellationem tibi impono, ut omnibus posteris manifestum sit, quam visionem assequutus fueris. Et subjicit: Quoniam prevaluisti contra Deum, et contra homines potens eris: nihil amplius time¹, neque damnum aliquod exspectes, quod ab aliquo feras. Nam qui tantam virtutem accepisti, ut cum Deo luctari valueris, multo magis homines superabis, et invictus omnibus eris.

3. His auditis justus obstupescens magnitudinem ejus qui secum colloquebatur, dicit ei: 29. Annuntia mihi nomen tuum. Et dixit: Cur queris nomen meum? Et benedixit eum. Intra tuos limites, inquit, mane, et ne transgrediaris mensuram tuam. Vis meam benedictionem obtinere? Ecce eam tibi do. Dicit enim, Et benedixit eum. 30. Et vocavit, inquit, Jacob nomen loci illius, Speciem Dei. Vidi enim Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea. Vides quantum ei fiducie a visione sit inditum? Salva facta est anima

¹ Quinque Mss., neminem amplius time.

(a) Hic series se intricatam exhibere incipit: nam si ita se habeat, ut in Editis et in Manuscriptis omnibus legitur, Jacob ipse in lucta victus fuerit, ipse dixerit: Dimitte me, ascendit enim aurora. Et tamen non modo Hebraicus textus, omnesque interpretes hæc verba dicunt esse ejus qui luctabatur cum eo; sed ipse Chrysostomus infra dicit, Sentiens igitur justus magnitudinem virtutis ejus qui sibi hæc dixerat. Quamobrem videtur series aliquantum vitiosa esse. Ut est, textum, nullo suffragante Codice, mutare non ausi sumus.

mea, quæ erat propemodum mortua præ timore. Quoniam videre mihi datum est Deum facie ad faciem, Salva facta est anima mea. 31. Orius est autem ei sol, quando præterit visio Dei. Vidisti quomodo infirmitati humane Dominus sese attemperans, omnia agit et tractat, ut suam benignitatem declararet? Et ne admireris, dilecte, quod tanta sit indulgentiæ illius magnitudo: sed cogita quomodo et patriarchæ, cum apud quercum sederet, in hominis figura cum angelis hospes fuerit, præsignans nobis jam multo antea et ab initio se humanam naturam suscepturum esse, ut sic omnem humanam naturam a diaboli tyrannide liberaret, et ad salutem reduceret.

Veritas incarnationis declaratur; beneficiorum Dei monumenta in Scriptura.— Verum tunc quidem, quoniam initia et principia erant, in figura unicuique illorum apparebat, sicut ipse per alium prophetam dicit: Ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum (Osee 12. 10): quando autem dignatus est Dominus humanam formam suscipere, et primitias nostras recipere, non in figura neque apparentem tantum carnem, sed veram induit. Et eapropter voluit per omnia nostra transire, ex muliere nasci, infans fieri, panniculis involvi, et lacte pasci, aliaque omnia ferre, ut dispensationis veritas credibilior esset, et hæreticorum ora obturerentur. Propterea et dormit in navi, et iter facit, et fatigatur, et omnia humana sustinet, ut per res ipsas certisque argumentis persuadeat omnibus. Propter hoc etiam tribunali adstat, et crucifigitur, mortemque sustinet ignominiosissimam, et in sepulcro ponitur, ut sua incarnatio per omnia fiat manifesta. Nam si non vere carnem nostram assumpsit: neque crucifixus est, neque mortuus, neque sepultus, neque resurrexit. Quod si non resurrexit, omnis de incarnatione sermo subversus est. Vides in quantam absurditatem incidunt qui divine Scripturæ canonem sequi nolunt, sed suis cogitationibus permittunt omnia? Verum sicut hic perspicua est veritas, ita apud justum illum figura quedam erat, per quam justus multis argumentis certior fieret, quantam sui curam Deus haberet, et invictum se futurum esse omnibus qui sibi insidiarentur. Deinde, ut posteritati nota fieret ejus visio, Claudicavit, inquit, femore suo. 32. Propter hoc non comedunt filii Israel nervum qui emarcuit, qui est super latitudinem femoris, usque in hunc diem: quia attingit nervum super latitudinem femoris Jacob, et emarcuit. Quoniam enim justus impletis vitæ suæ annis, emigraturus erat ex hac vita: oportebat autem providentiam Dei in illum, et tantam Dei attemperationem omni hominum generi declarari: Ideo, inquit, non comedunt filii Israel nervum latitudinis femoris, qui emarcuit. Sciens eorum admodum ingratam mentem, et quam facile obliviscantur Dei beneficia, perpetuo artibus quibusdam efficit ut monumenta habeant eorum quæ a se facta sunt, providetque ut illa monumenta per hujusmodi observationes custodiantur; id quod per Scripturam totam invenies. Hæc enim maxima causa est plurima-

rum observationum, quod velit perpetuo futuras generationes meditari beneficia Dei, et non oblivione unquam oblitterantes ad suos errores recurrere : qui mos fuit Judæorum maxime genti peculiaris. Nam qui de beneficiis sæpe summam præ se tulerunt ingratam voluntatem, multo magis, nisi hoc fuisset factum, omnia quæ a Deo in ipsos facta sunt, e mente sua abjecissent. Cæterum videamus nunc quomodo fratri suo Jacobus occurrerit. Postquam enim ex iis quæ facta sunt, idoneam accepit consolationem et promissionem quod fortis futurus esset, et potens etiam contra homines, 1. *Elevatis oculis vidit, et ecce Esau frater ejus, et quadringenti viri cum eo. Et divisit Jacob pueros ad Liam et Rachel, et duas ancillas. 2. Et posuit duas ancillas et pueros earum in principio, et Liam et pueros ejus postea, et Rachel ac Joseph postremos. 3. Ipse autem præcessit ante eos et adoravit super terram septies, donec appropinquavit ad fratrem suum (Cap. 28).* Vide quomodo divisione facta, ipso præ omnibus occurrit. *Et adoravit super terram, inquit, septies, donec appropinquavit ad fratrem suum : per gestus, et per adorationem fratrem in sui benevolentiam provocans : id quod et factum est. 4. Nam Esau accurrens, inquit, amplexatus est eum, et osculatus est, prociditque in collum ejus : et flebant uterque.*

4. Vide dispensationem Dei : quod enim heri dicebam, id etiamnum dicam. Quando vult omnium Dominus suam erga nos declarare providentiam, eos etiam qui atroci in nos animo sunt, ovibus mansuetiores facit. Considera igitur quantam mutationem declarat Esau. *Accurrit enim, inquit, in occursum ejus, et amplexatus eum osculatus est : et fleverunt ambo. Vix tandem justus respiravit et timorem excussit, animosior factus. 5. Elevatis autem oculis, inquit, Esau vidit mulieres et pueros, et dixit, Quid hæc tibi sunt? Videns enim fratris facultates, in admirationem adductus est, ideo et rogare voluit. Quid igitur justus? Filii, inquit, sunt, quibus misericorditer donavit Deus servum tuum. Vide quantum mansuetudinis robur : et quomodo per verborum modestam humilitatem illius indignationem fregit et mitigavit. 6. Et appropinquerunt, inquit, ancillæ et filii. 7. Et adoraverunt Lia et Rachel. Et dixit : 8. Quid hæc tibi sunt, omnia castra illa quæ mihi obviam venerunt? Ille autem dixit : Ut inveniat servus tuus gratiam coram te.*

Humilitate vincit fratrem Jacob. — Considera, obsecro, quomodo humilitate ingenti fratrem devicerit : et quem putabat afflicti erga se hostiliter et atroceiter, ita invenit mansuetum ut voluerit in ministerium ejus omne officium suum declarare. 9. *Dixit enim, inquit, sunt mihi multa, frater, sint tibi tua. Verum neque hoc permisit Jacob, sed monstrans quanti faciat ejus amicitiam, inquit, 10. Si inveni gratiam coram te, accipe dona de manibus meis. Nam propter hoc videbam faciem tuam, quasi aliquis videret vultum Dei. Accipe, inquit, dona quæ a me tibi offeruntur. Cum tanta enim jucunditate vidi faciem tuam, cum quanta quis viderit Dei faciem. Hoc magni obsequii gratia dicum est a justo, ut eum demulceret, et ad frater-*

nam benevolentiam duceret. Et beneplacitum mihi facies, hoc est, gratum mihi facies. 11. Accipe igitur benedictiones quas attuli tibi, quia misertus est mei Deus, et sunt mihi omnia. Ne detrectes, inquit, accipere. Hæc enim omnia a Deo mihi donata sunt, et hic mihi bonum omnium suppetitor factus est. Per quæ placide et illum docuit, quanta erga se fuerit Dei providentia, et effecit ut magnam sibi reverentiam exhiberet. Et corgit eum, et accepit. Vide nunc mutationem. Et dixit Esau, Profecti eamus in rectam : Hoc est, nunc simul iter faciamus. Ille autem causatus honestum prætextum : Dominus meus, inquit, scit quod filii mei teneriores, et oves, et boves scelerati sint : si igitur sequi ea cogam uno die, morientur. Non possum, inquit, acceleratius facere iter, sed cogor lente et pedetentim progredi, tam propter pueros quam propter pecudes, ut non labore plurimo peream. Vade igitur, inquit, tu : ego autem parcens labori puerorum et pecudum, conveniam te in Seir. Quibus auditis frater : 15. Si vis, inquit, relinquam aliquos meorum apud te. Faciebat hoc in signum magni honoris et officii. Ille autem nihil tale accepit. Sufficiens enim mihi, inquit, quod vere inveni gratiam coram te. Hoc unum mihi curæ erat, ut amicum te invenirem. Quoniam igitur hoc assequutus sum, non alterius eujuspiam indigeo. 17. Et profectus, inquit, Jacob fecit sibi ipsi et jumentis suis tabernacula : propterea vocavit locum illum Tabernacula.

5. *Moralis epilogus : inimicos sibi conciliare magna virtus : mansuetudo quantam vim habeat.* — Hæc audientes imitemur justum illum, et eandem exhibeamus humilitatem animi : et si qui sunt qui male erga nos afficiantur, non magis eorum accendamus iram, sed magna mansuetudine et humilitate tam verborum quam operum reprimamus eorum inimicitias, et indignatas eorum curemus animas. Vide enim sapientiam hujus justii, quomodo magna verborum efficacia ita Esau demulserit, ut et ad eum colendum festinaret, et facere vellet omnia quæ ad ejus pertinebant honorem. Hoc vere summæ virtutis est, ut non solum eos qui bene in nos afficiuntur, magno studio diligamus, et eis omnibus modis serviamus : sed ut etiam eos qui nobis infesti esse volunt, assiduitate officiorum nobis conciliemus amicos. Nihil enim mansuetudine violentius. Nam sicut rogam vehementer incensum aqua injecta restinguit, ita et animum camino magis exardescentem, verbum cum mansuetudine prolatum extinguit : et duplex inde nobis lucrum accrescit, tum quod nos mansuetudinem exhibemus, tum quod fratris indignationem sedamus, et mentem ejus aurbatione liberamus. Quid enim, dic mihi? Annon reprehendis fratrem tuum et accusas ejus indignationem, quod hostiliter sit affectus erga te? Cur igitur non diversa via studes incedere, sed ipse magis irasci vis? Num potest igni ignis extinguere? Repugnat hoc naturæ. Sic neque furor furore alio demulceri poterit unquam. Etenim quod igni est aqua, hoc est ira mansuetudo et moderatio. Propterea et Christus dicebat discipulis : Si diligentes vos diligitis, quam mercedem habetis (Matth. 5. 46)? Deinde magis ad hoc cohort-

ἐλθὼν τοῦ Θεοῦ τὰς εὐεργασίας, καὶ μὴ λήθην ταύτων ποιησάμενους ἐπὶ τὴν οἰκίαν πλάνην πάλιν ἀνατρέχειν· μάστιγα γὰρ τοῦτο ἔθος τῶν τῶν Ἰουδαίων γένει. Οἱ γὰρ καὶ παρ' αὐτὰς τὰς εὐεργασίας πολλὰκις τὴν οἰκίαν ἀγνοοῦσιν ἐπιδεικνύμενοι, πολλὰ μάλλον εἰ μὴ τοῦτο εἴναιτο, πάντα ἂν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτοὺς γεγενημένα ἐξέβαλον τῆς οἰκίας διανοίας. Ἀλλ' ἴδωμεν λοιπὸν, πῶς τὰ τῆς συντυχίας γίνεται τῷ Ἰακώβ πρὸς τὸν ἀδελφόν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀκούσαν ἑκάδε παρὰ κλησὶν ἐκ τῶν γεγενημένων καὶ ὑπόσχεσιν ἰδέετο τὸν ἰσχυρὸς ἔσται, καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατὸς, Ἀναβλέψας, φησὶν, εἶδε, καὶ ἴδου Ἡσαὺ ὁ ἀδελφός αὐτοῦ, καὶ τετρακόνσιοι ἄνδρες μετ' αὐτοῦ. Καὶ διεῖπεν Ἰακώβ τὰ παῖδια καὶ Λείαν καὶ Ραχὴλ καὶ τὰς δύο παιδικὰς. Καὶ ἔθετο τὰς δύο παιδικὰς καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν ἐν πρῶτοις, καὶ Λείαν καὶ τὰ παῖδια αὐτῆς ὀπίσω, καὶ Ραχὴλ καὶ τὸν Ἰωθὴν ἐν [867] ἐσχάτοις. Αὐτὸς δὲ προήλθεν ἐμπροσθεν αὐτῶν, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τῇ γῇ· ἑστάναι, ὡς ἡγγικε τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ὅρα πῶς τὴν διαίρεσιν ποιησάμενος, αὐτὸς πρὸ πάντων τὴν συντυχίαν ποιεῖται. Καὶ προσεκύνησεν, φησὶν, ἐπὶ τῇ γῇ· ἑστάναι, ὡς ἡγγικε τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ· ἐλκεόμενος καὶ διὰ τοῦ σχήματος καὶ διὰ τῆς προσκυνήσεως τὸν ἀδελφὸν εἰς τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν· ὅθι καὶ γέγονε. Προσδραμὼν γὰρ, φησὶν, Ἡσαὺ, καὶ περιλαβὼν αὐτὸν ἐπλήσθη, καὶ προσέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ· καὶ ἔκλαυσεν ἀμφοτέροι.

δ. Ὅρα Θεοῦ οἰκονομίαν· ὅπερ γὰρ χθὲς ἔλεγον, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ· ὅτι ὅταν βούληται ὁ τῶν ὧν Δεσπότης τὴν περὶ ἡμᾶς κηδεμονίαν ἐπιδείξεισθαι, καὶ τοὺς ἀνημέρους πρὸς ἡμᾶς διακειμένους προβάτων ἡμετέρους ἐργάζεσθαι. Ἐκότει τοίνυν, ὅτην μεταβολὴν ἐπιδεικνύται ὁ Ἡσαὺ. Προσέδραμε γὰρ, φησὶν, εἰς συνάντησιν αὐτοῦ, καὶ περιλαβὼν ἐπλήσθη· καὶ ἔκλαυσεν ἀμφοτέροι. Μόλις ποτὶ ὁ δίκαιος ἀνέπνευσε, καὶ τὸν φόβον ἀπιστίας, καὶ τῆς δουλίας ἑλευθερωθεὶς, θαρσαλέωτερος γέγονεν. Ἀναβλέψας δὲ, φησὶν, Ἡσαὺ εἶδε τὰς γυναῖδας καὶ τὰ παῖδια, καὶ εἶπε· Τί ταῦτά σοι ἐστίν; Ὅρων γὰρ τοῦ ἀδελφοῦ τὴν περιουσίαν, ἐξαιρέτο καὶ ἐθαύμαζε· διὸ καὶ ἱερῶς ἐβόλευτο. Τί οὖν ὁ δίκαιος; Τὰ παῖδια, φησὶν, οἳς ἠλήσθησεν ὁ Θεὸς τὸν πατέρα σου. Ὅρα πόση τῆς ἐπιεικείας ἡ ἰσχύς, καὶ ὅπως διὰ τῆς τῶν βημάτων ταπεινοφορήσεως ἐκείνου τὸν θυμὸν κατεπραῖνε. Καὶ προσήγγισαν, φησὶν, αἱ παιδικὰ καὶ αἱ τὰ τέκνα, καὶ προσεκύνησεν ἡ Λεία καὶ ἡ Ραχὴλ. Καὶ εἶπε· Τί ταῦτά σοι ἐστίν, πᾶσι αἱ παρεμβολαὶ σῆται, αἳ ἀπήντηκα; Ὁ δὲ εἶπεν· Ἰνα εὐρὴ ὁ καὶς σου χάριν ἐναιτίαν σου.

Θέα μοι πῶς τῇ ὑπερβολῇ τῆς ταπεινοφορήσεως κατεβούλευσεν τὸν ἀδελφόν καὶ ἐν ἐνόμειεν ἀγρίως πρὸς αὐτὸν διακείσθαι, οὕτως εὗρεν ἡμερον, ὡς βούλεσθαι πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ πάντα τὰ παρ' ἐκείνου ἐκτελεῖσθαι. Εἶπε γὰρ, φησὶν, ἐστὶ μοι πολλὰ, ἀδελφέ, ἔστω σοι τὰ σά. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἠνάγκατο ὁ Ἰακώβ, ἀλλὰ δεκτικὸς ὅσην ποιεῖται σπουδὴν τοῦ εὐμενῆ αὐτὸν ἔχειν, φησὶν· Εἰ εὐρηκα χάριν ἐναιτίαν σου, δέξαι τὰ δῶρα ἐκ τῶν χειρῶν μου. Ἐνεκεν γὰρ τούτου εἶδον τὸ πρόσωπόν σου, ὡς ἐν εἰς ἰδοὶ πρόσωπον Θεοῦ. Δέξαι, φησὶ, τὰ παρ' ἐμοῦ σοι δῶρα προσάγεμα. Μετὰ τοσαύτης γὰρ περιχαρείας εἶδον σοὶ τὸ πρόσωπον, μετ' ὅσης ἐν εἰς ἰδοὶ Θεοῦ πρόσωπον. Τοῦτο θεραπείας πολλῆς ἕνεκα ἐβρόθη παρὰ τοῦ δικαίου, ὥστε αὐτὸν καταμαλᾶζει, καὶ πρὸς τὴν ἀδελ-

φίχην εὐνοίαν ἀγαγεῖν. Καὶ εὐδοκήσεις με, ἀντί τοῦ, τὸ ἀρίσκον μοι ποιήσεις. Δάδε τοίνυν τὰς εὐλογίας, ὡς ἐν ἡγορά σοι, ὅτι ἠλέησέ με ὁ Θεός, καὶ ἐστὶ μοι πάντα. Μὴ παραιτήσῃ, φησὶ, λαβεῖν. Ταῦτα γὰρ πάντα παρὰ τοῦ Θεοῦ μοι δωρηται, καὶ αὐτὸς μοι τούτων ἀπάντων χορηγὸς γεγίνηται. Διὰ τούτων ἡρέμα κακείνον ἐδίδασκαν, ὅπως ἀξιοῦται τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ παρειαυγάζετο πολλὴν τὴν περὶ αὐτὸν αἰδῶ ἐπιδεικνύσθαι. Καὶ παρεβιάσατο αὐτὸν, καὶ ἔλαβεν. Ὅρα λοιπὸν τὴν μεταβολὴν. Καὶ εἶπεν Ἡσαὺ Ἀδελφάντες πορευσώμεθα ἐκ' εὐθείαν, ἀντὶ τοῦ. Λοιπὸν κοινῇ ποιησώμεθα τὴν [568] ὁδοπορίαν. Ὁ δὲ αἰτεῖ, πρόφασις εὐλογον εὐρηκῶς· Ὁ κύριός μου, φησὶ, γινώσκει, ὅτι τὰ παῖδια ἀπαλώτερα, καὶ τὰ πρόβατα καὶ αἱ βόες λοχεύονται· ἐὰν οὖν καταβιῶξω αὐτὰ ἡμέρας μίαν, ἀποθανόνται. Οὐ δύναμαι, φησὶ, συντομώτερον ποιήσασθαι τὴν ἀποδημίαν, ἀλλ' ἡρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἀναγκάζομαι ὁδοπορεῖν διὰ τε τὰ παῖδια καὶ τὰ ποίμνια, ὥστε μὴ διαφραθῆναι τῷ πλείστῳ καμῆτι. Πορεύου οὖν, φησὶν, αὐτὸς, ἐγὼ δὲ κατὰ μέρος ὑποτεμνόμενος τῶν παιδίων τὸν κάματον καὶ τῶν ποιμνίων, οὕτω καταλήψομαι σε εἰς τὴν Σελήν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀδελφός, Εἰ βούλῃ, φησὶ, καταλείψω τινὰς τῶν σὸν ἐμοὶ μετὰ σοῦ, πολλῆς τιμῆς καὶ θεραπείας καὶ τοῦτο δεῖγμα ποιοῦμενος. Ὁ δὲ οὐδὲ τοῦτο καταδύχεται· Ἀρκεῖ μοι, φησὶν, ὅτι ὅπως εὐρὸν χάριν ἐναιτίαν σου. Τοῦτό μοι ἦν περισπούδαστον, τὸ εὐμενῆ σε εὐρεῖν. Ἐπεὶ οὖν τούτου ἐπέτυχον, οὐδενὸς ἔτερου δέομαι. Καὶ ἀπάρας, φησὶν, Ἰακώβ ἐποίησεν αὐτῷ σκητὰς καὶ τοῖς κτήνεσιν αὐτοῦ· διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸν τόπον, Σκητὰς.

ε'. Ταῦτα δὲ ἀκούοντες μιμώμεθα τὸν δίκαιον τοῦτον, καὶ τοσαύτην ἐπιδεικνύμεθα ταπεινοφορήσιν· καὶ ἐπειδὴν ὡς τινες πρὸς ἡμᾶς ἀφῶς βλακείαν, μὴ ἐπὶ πλέον ἐξάπτωμεν τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τῇ πολλῇ ἐπιεικείᾳ καὶ τῇ ταπεινοφορήσιν, τῇ διὰ βημάτων, τῇ διὰ πραγμάτων καταστέλλωμεν αὐτὴν τὴν ἔχθραν, καὶ λατρεύωμεν αὐτὴν τὴν ψυχὴν κακακωμένην. Ὅρα γὰρ τὴν σοφίαν τούτου τοῦ δικαίου, ὅπως τῇ πολλῇ εὐνομίᾳ τῶν βημάτων οὕτω τὸν Ἡσαὺ κατεμαλᾶξεν, ὡς καὶ πρὸς θεραπείαν αὐτοῦ ἐπέβησεν, καὶ πάντα πρὸς τὴν τοῦτο τιμὴν βούλεσθαι ποιεῖν. Τοῦτο ἀληθὺς μεγίστης ἐστὶν ἀρετῆς, οὐχ ὅταν τοὺς γνησίως πρὸς ἡμᾶς διακειμένους ἀγαπῶν σπουδάζωμεν, καὶ θεραπεύωμεν παντὶ τῷ τρόπῳ, ἀλλὰ καὶ ὅταν τοὺς ἐπηρεάξῃ ἡμῖν βουλομένους διὰ τῆς πολλῆς προσηκείας ἐπισπώμεθα. Οὐδὲν γὰρ ἐπιεικείας σφοδρότερον. Ὅσπερ γὰρ τὴν πυρὰν σφοδρῶς πολλὰκις ἐκκαυμένην ὕδωρ ἐπιβλήθην κατέσβεσεν, οὕτω καὶ τὸν θυμὸν καμίνον σφοδρότερον ἐξαπτόμενον λόγος μετ' ἐπιεικείας προῶν κατασβένυσσι, καὶ διέκοιεν ἡμῖν τὸ κέρος γίνεται, ὅπερ ἂν τε αὐτοὶ τὴν ἐπιεικίαν ἐπαδεικνύμεθα, καὶ ὅπερ ἂν τοῦ ἀδελφοῦ τὸν θυμὸν κατεπαύσαντες, τὸν λαγισμὸν αὐτοῦ καταρχῆς ἐλευθερώμεν. Τί γὰρ, εἰπέ μοι; Οὐχὶ μέμνη καὶ καταγορεῖς τοῦ ἀδελφοῦ θυμομένου, καὶ ἐχθρῶς πρὸς σὲ διακειμένου; Τίος οὖν ἔνεκεν οὐχὶ διὰ τῶν ἐναντιῶν αὐτοῦ ἐρχεσθαι σπουδάζεις, ἀλλὰ θυμοῦσθαι καὶ αὐτὸς ἐπὶ πλέον βούλει; Μὴ γὰρ δυνατόν περὶ πυρὶ σβένυσθαι; Οὐκ ἔχει φύσιν τὸ γαγγυμένον. Οὕτως οὐδὲ θυμὸν ἐτέρῳ θυμῷ καταπραῦνεσθαι δυνατόν ἂν γένοιτό ποτε· ὅπερ γὰρ ἐστὶ τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ, τοῦτο τῷ θυμῷ ἐπιεικία καὶ πραῖτης. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Ἐλθὲ τοὺς δραπε-

^a Ita sex mss. Sav. autem et Mor interpretantur. Sed melius quadrare videtur sine prepositione, ut habent mss.

τας ὁμᾶς ἀγαπᾶτε, τίνα μισθὸν ἔχετε; Εἰτα ἐντρέψαι βουλόμενος τῇ ἐπαγωγῇ, καὶ καθικέσθαι τὸν βουμῆν βουλομένον, φησὶν· *Οὐχὶ καὶ οἱ τελῶναι τὸ αὐτὸ ποιοῦσιν*; Ὅντινα γὰρ ἂν λάβῃς τῶν βιβλίων, οὐχὶ τούτο διαπράττεται; [569] καὶ αὐτοὶ οἱ τελῶναι οὐχὶ τούτο διὰ σπουδῆς ἔχουσι; Τί γὰρ τελώνου χεῖρον; Καὶ ὁμοῦ τούτο παντὶ τρόπῳ εὐρήσεις παρ' αὐτοῖς πληρούμενον, καὶ οὐχ ὅσον τε τὸν ἀγαπώμενον μὴ καὶ ἀγαπᾶν. Ἐγὼ δὲ, ἐπειδὴ καὶ ὑψηλότερους ὕμᾶς εἶναι βούλομαι, καὶ ἔχειν τι τούτων πλέον, οὐ τούτο παραινῶ, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐχθροὺς ἀγαπᾶν. Ὅπερ ὁ μακάριος ὁ οὗτος πρὸ τοῦ νόμου, πρὸ τῆς διδασκαλίας τῆς παρ' ἐτέρων, οὐκ ὅθεν κινούμενος, διὰ τῆς υπερβαλλούσης ἐπιεικειᾶς πρότερον μὲν τοῦ Ἀδάμ περιγέγονε, νυνὶ δὲ καὶ τοῦ ἀδελφοῦ. Εἰ γὰρ καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπήλυσεν, ἀλλ' ὁμοῦ καὶ τὰ παρ' ἑαυτοῦ προπεδείκνυτο. Οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς πείσωμεν ἑαυτοὺς, ὅτι καὶ μυριάκις σπουδάζωμεν, οὐδὲν οὐδέποτε κατορθῶσαι δυνήσόμεθα, εἰ μὴ καὶ τῆς ἀνωθεν βοῆς ἀπολαύσαιμεν. Ὅπερ γὰρ, εἰ μὴ τῆς ἐκείθεν συμμαχίας ἀπολαύσωμεν, οὐδὲν ἰσχύομεν ποτε τῶν δεόντων κατορθῶσαι· οὕτω πάλιν εἰ μὴ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσενέγκωμεν, οὐ δυνήσόμεθα τῆς ἀνωθεν ἀξιῶσθαι βοῆς. Διὸ σπουδάζωμεν καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν εἰσφέρειν, καὶ τὴν ἀνωθεν κηδεμονίαν ἐφέλκεσθαι, ἵνα καὶ ἐκ τῆς ἡμετέρας σπουδῆς, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας τὰ τῆς ἀρετῆς ἡμῖν καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπιτείνηται, καὶ πολλῆς ἀπολαύσωμεν τῆς ἀνωθεν χάριτος· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΝΘ.

Καὶ ἡλθεν Ἰακώβ εἰς Σαλήμ πόλιν Σηλὴμων ὃ, καὶ ἐκτίσας τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ παρὰ Ἐμὼρ τοῦ πατρὸς Συγῆμι ἑκατὸν ἀμνῶν, καὶ ἔστησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ.

α'. Εἰδετε γὰρ καὶ τοῦ κοινῶν τῶν ἀπάντων Δεσπότου τὴν ὑπερβάλλουσαν φιλανθρωπίαν, καὶ τῶν μαθητῶν τὴν φιλοσοφίαν, καὶ τῶν Ἰουδαίων τὴν ἀγωνισμῶν. Εἰδετε μεθ' ὧν ἀνεξικακίας ἐπιστόμισεν αὐτῶν τὴν ἀνασχόντων τὸλμαν, τὴν ὑπὲρ τῶν μαθητῶν ἀπολογία καὶ ποιοῦμενος, καὶ δεικνὺς ὅτι αὐτοὶ οἱ τὸν νόμον ἐκδικεῖν ἐθέλοντες, ἀγνοοῦσι τοῦ νόμου τὸ βούλημα, καὶ ὅτι τῆς ἀληθείας φανείσης ἐν τῇ σικῇ παρακαλεῖσθαι ἤθελον. Εἰδετε πῶς ἀνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς τὰς παρατηρήσεις νομικὰς ἀνελεῖν ἐσπούδαζε, διδάσκων αὐτοὺς ὅτι τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης φανέντος οὐκ ἐστὶ δυνατόν τὸ λυχνιαῖον ἐνεργεῖν φῶς· ἡ γὰρ αὐγὴ τοῦ φωτὸς τοῦ ἡλιακοῦ προσβάλλουσα ἀποκρύπτει τοῦτο τὴν χρεῖαν. Ἐμάθετε πῶς δυνατόν ἀεὶ ἐορτάζειν, καὶ ἀπηλλάχθαι τῆς τῶν καιρῶν παρατηρήσεως. Διὰ γὰρ τούτου παρεγένετο ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος, ἵνα ἡμᾶς ἐλευθερώσῃ τῆς τῶν καιρῶν ἀνάγκης, καὶ παρασκευάσῃ ὑψηλότερα πείσσειν, καὶ ἐν οὐρανῷ λοιπὸν ἔχειν τὸ πολίτευμα, καὶ ἀνθρώπους ὄντας τὴν [570] τῶν ἀγγέλων μιμεῖσθαι πολιτεῖαν, καὶ καταγελάειν πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Φέρε δὲ σήμερον, εἰ δοκεῖ, ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν πρώην

ἡμῖν εἰρημένων ἐκ τῶν τοῦ μακαρίου Μωυσέως ρημάτων ἐπανελθόντες, ἐκείθεν ὅμιν παραδῶμεν ἐστίασιν. Ἰστε γὰρ ὅτι ἐπανελθόντος ἐκ Μεσοποταμίας τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιησάμενον, καὶ μετὰ τούτο διαχωρισθέντος, καὶ ἐκείνου μὲν εἰς τὴν Σηλὴν ὁρμήσαντος, τοῦ δὲ Ἰακώβ τὰς σκηνὰς πηγαμένου, καὶ τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ συμβάντος ὀνομάσαντος *Σκηπὸς*, ἐνταῦθα τὸν λόγον καταλύσαμεν· διὸ χρὴ τὰ ἐξῆς ἐπιελθόντες κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν τὴν διδασκαλίαν ὅμιν παραθεῖναι τὴν πνευματικὴν. Ἐν ἀδείᾳ γὰρ λοιπὸν γεγονὸς ὁ δίκαιος, καὶ ἐλευθερωθεὶς πάσης ἀγωνίας, *Ἡλθε*, φησὶν, εἰς *πόλιν Σηλὴμων*, καὶ ἐκτίσας τὴν μερίδα τοῦ ἀγροῦ παρὰ Ἐμὼρ τοῦ πατρὸς Συγῆμι ἑκατὸν ἀμνῶν· καὶ ἔστησεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ. Μὴ ἀπλῶς παρατηρήσωμεν τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς κεῖμενα. Εἰ γὰρ οἱ τὰ φήγματα τοῦ χριστοῦ ἐκ τῆς γῆς ἀνορτῶντες, πάντα πόνον ὑπομένουσι, καὶ πάντων ἀνέχονται τὸν δυσχερῶν, ὥστε δυνηθῆναι τῆς γῆς χωρίσαι τὸ χρυσίον πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς δίκαιον ἂν εἴη τὰ λόγια τοῦ Πνεύματος διερευνᾶσθαι, καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν ὠφέλειαν καρπώσασθαι, οὕτως ἐντεθεὶς ἐξίναί. Ἐννοεῖ μοι τοίνυν τὸ θαυμαστόν τοῦτο ἀνδρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ὅπως τοσαύτης ἀπολαύων τῆς ἀνωθεν βοῆς, καὶ ὄρων ἑαυτοῦ τὴν περιουσίαν αὐξομένην, τὴν τῶν θρεμμάτων λέγω, καὶ τοσοῦτων παιδῶν χορὸν αὐτῷ περιστῶτα, οὐ περὶ οἰκοδομὰς λαμπράς ἑαυτὸν ἐξέδωκεν, οὐδὲ ἀγροὺς καὶ κώμας ὠνήσασθαι ἐσπούδαζε, δυναμένους ἀρκεῖσαι πρὸς τὴν διανομήν τῶν παιδῶν. Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα οἱ νῦν ἡμῖν προβάλλονται, καὶ ἕνα πολλὰς τις ἐσχηκὼς υἱὸν μυρία τὰ τάλαντα χρυσοῦ συλλέγειν σπουδάζει, καὶ ἀγροὺς ὠνήσασθαι καὶ οἰκοδομὰς περιφανεῖς κατασκευάζειν. Καὶ εἴθε ἐκ δικαίων πόνων, καὶ ἀνεῦ ἀδικίας· εἰς τὴν περιουσίαν συνέλεγεν· ἀλλὰ τὸ βαρὺ καὶ πάντων δεινότερον, ὅτι ἐτέρους ἀρπάων, καὶ πλεονεκτῶν, καὶ πράγματα συρράπτων, οὕτω τὰς ἐτέρων οὐσίας εἰς ἑαυτὸν μετέστη. Καὶ εἰς τὴν ἐρητίαν· Τίνος ἔνεκεν ἡ τοσαύτη τῶν χρημάτων μανία; εὐθέως τὸν παῖδα προβάλλεται, καὶ διὰ τὴν περὶ ἐκεῖνον εὐνοίαν ταῦτα φησὶ διαπράττεσθαι. Καὶ οὗτος μὲν καὶ παῖδα προβάλλόμενος ταῦτα ἀφιστοῦται, εἰχὴ καὶ μάτην. Εἰχὴ δὲ οἱ μηδὲ παῖδας ἔχοντες μεμνησθαι περὶ τὴν τῶν χρημάτων συλλογὴν, καὶ μυριάκις ἂν εἴκοιτο τὰ ἀνέκιστα ὑπομεῖναι, ἢ ἕνα ὀβολὸν προέσθαι τινὶ τῶν δεομένων. Ἄλλ' ὁ δίκαιος οὗτος οὐδὲν τοιοῦτον ἐβουλεύσατο, οὐδὲ ἐνενόησεν, ἀλλὰ καὶ ἡνίκα ἔδει βραχὺν ἀγρὸν ὠνήσασθαι, ἑκατὸν ἀμνῶν δόξας, οὕτω τῷ ἀγρῷ τὴν μερίδα ὠνήσατο παρὰ Ἐμὼρ τοῦ πατρὸς Συγῆμι. Καὶ ὅρα τοῦ ἀνδρὸς τὸ φιλόθεον, καὶ τίνας ἔνεκεν ἀγρὸν λαβεῖν ἐσπούδαζε. Καὶ ἔστησεν ἐκεῖ, φησὶ, *θυσιαστήριον*, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ τοῦ ἀγροῦ τὴν μερίδα δι' οὐδὲν ἔτερον ὠνήσατο, ἢ ἵνα τὰς εὐχαριστίας [571] ἀνενέγκῃ τῷ κοινῷ πάντων Δεσπότῃ. Τοῦτον ἅπαντας ἐχρῆν ζῆλον τοὺς ἐν τῇ χάριτι τὸν πρὸ τοῦ νόμου, καὶ μὴ οὕτω μαίνεσθαι περὶ τὴν τῶν χρημάτων συλλογὴν. Τίνος γὰρ ἔνεκεν, εἰπέ μοι, καὶ ἐαυτῷ τοσαῦτα φορτία ἀκανθῶν συνάγεις, καὶ τοῖς παιδίοις τοῖς σοῖς ὕλην κακίας καὶ ὑποθεῖς καταλιμπάνων οὐκ αἰσθάνῃ; Οὐκ οἶδας ὅτι σοῦ μᾶλλον κηδεταὶ τοῦ σοῦ παιδός, αἱ

^a Ὅπερ ὁ μακάριος. Savil. : « Vel legendum ὅπερ, ut sit datus instrumenti, vel suppleendum ποιήσας, aut tale aliquid participium, a quo regatur accusativus ὅπερ. »

^b Savil. εἰς πόλιν Σηλὴμων. Quinque mss. εἰς πόλιν Σηλὴμων. Morel. et exemplaria tamen O' ut in textu.

^c Ἐκατὸν ἀμνῶν, centum agnis. In Hebraeis legitur *ἑκατὸν ἄμν*; alii vertunt, centum munitis.

^d Alii αὐτονομήν.

tari et reprehendere negligentes volens, dicit: *Nonne et publicani idem faciunt?* Quemcumque enim ignavorum sumpseris, nonne hoc facit? Nonne et publicani magno studio hæc faciunt? Quid autem publicano deterius? Attamen invenies eum hoc omnibus modis observare, et non est possibile ut non redamet qui amatur. Ego autem quia et excelsiores vos esse volo, et aliquid amplius habere, non hoc admoneo, sed ut inimicos diligatis. Id quod beatus ille ante legem, ante doctrinam ab aliis acceptam sponte sua fecit: et propter excellentem mansuetudinem prius superavit Laban, nunc autem et fratrem. Nam licet superno præsidio fretus fuerit, attamen quod suum erat prius exhibuit (a). Ita sane et nos persuadeamus nobis, licet millies enitamar, nihil tamen prorsus recte agere posse, nisi superno auxilio adjutos. Sicut enim nisi illo subsidio fruamur, nihil umquam possumus recte agere: ita nisi quod nostrum est attulerimus, non poterimus supernum auxilium obtinere. Demus igitur operam ut et nostra afferamus, et supernum favorem alliciamus, ut et ex nostro studio et ex Dei benignitate virtutes nostræ quotidie crescant, multaque superna fruamur gratia. Quod nobis omnibus concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LIX.

Et venit Jacob (b) in Salem civitatem Secimorum¹, et emit partem agri ab Emor patre Sychem centum agnis: et erexit ibi altare, et invocavit Deum Israel (Gen. 35. 18-20).

1. Vidistis heri et nostri omnium Domini eximiam clementiam, et discipulorum philosophiam, et Judæorum ingratum animum? Vidistis quanta cum patientia eorum impudentem audaciam obmutescere coegit, cum suos excusaret discipulos, monstrans ipsos qui legem vindicare volebant, legis voluntatem ignorare, et irradiante veritate, adhuc umbræ assidere velle? Vidistis quomodo jam inde ab initio observationes legales auferre studebat, docens eos, exorto sole justitiæ, lucernæ lumen nihil jam efficere posse? Jubar enim solaris luminis quod accedit, hoc tegit, et videri non sinit. Didicistis quomodo possibile sit, ut feræ perpetuæ agantur, et a temporum observatione liberemur. Nam propter hoc venit Dominus noster, ut nos liberaret a temporum necessitate: et efficeret, ut altius evolaremus, et jam in cælo haberemus municipatum, et cum adhuc homines sumus, Ange-

¹ Juxta Savig. legendum esset, *Sicimorum*; et juxta quicquid MSS., *Sicimorum*.

(a) Nota quæ sequuntur contra eos qui Chrysost. Pelagio favere dicunt.

(b) Hanc homiliam habuit postridie, ut initio ait, quam aliam habuerat, ubi Domini clementia, et discipulorum philosophia exhibebatur, Judæorum ingratus animus declarabatur, incusantium discipulos: quæ de re incusarent haud difficile est augurari, quod fame laborantes dum per sata transirent sabbato spicas vellerent et comederent, quam vivendi frugalitatem hic et aliis in locis Chrysostomus philosophiam vocat. Judæorum vero audaciam coercuit Christus, ut ibidem narrat Chrysostomus. Homiliam porro hic memoratam amissimus.

lorum imitaremur vitam, ac res humanas omnes irrideremus. Age hodie, si videtur, seriem verborum beati Mosis sequentes, ea quæ superioribus diebus dicta sequuntur, tractemus, et inde vobis apponamus convivium. Scitis enim nos, cum redisset ex Mesopotamia Jacob, et occurreret fratri, et iterum ab eo separaretur, et ille quidem in Seir montem contenderet, Jacob autem tabernacula sigeret, et locum ab eventu Tabernacula vocaret, sermonem hic missum fecisse: ideo opus est ut sequentia pro viribus nostris tractantes, doctrinam vobis relinquamus spiritualem. Securus enim tandem factus justus, et ab omni mentis angore liberatus, 18. *Venit, inquit, in civitatem Secimorum*, 19. *et emit partem agri ab Emor patre Sychem centum agnis*: 20. *et erexit ibi altare, et invocavit Deum Israel*. Ne prætereamus obiter ea quæ in divinis Scripturis sunt contenta. Nam si qui auriamenta e terra effodiunt, nulli labori parcent, et omnia gravia ferunt, ut possint aurum a terra separare: multo magis justum fuerit ut scrutemur eloquia Spiritus, et utilitatem quæ inde est percipiamus, et sic hinc exeamus. Cogita, obsecro, eximii istius viri philosophiam, quomodo tanto auxilio superne fruens, et videns augeri facultates suas, pecora dico, et tantum numerum filiorum circumstantem, non exstruendis ædificiis amplis et præclaris fuit occupatus, neque agros et villas emere curavit, quæ sufficere possent ut distribuerentur filiis. Hæc enim et similia agere solent qui nos opibus antecellunt: et sæpe qui unum tantum habet filium, decem millia talentorum auri colligere querit, ut agros emat, et domus claras exstruat: et utinam ex justis laboribus, et sine injustitiis tantas opes colligeret; sed quod grave est, et omnium gravissimum, ab aliis rapit, alios circumvenit, aliis lites movet, et ita alienas facultates suas facit. Et si quis dixerit: Ad quid tanta ad colligendas opes insania? ille statim filium prætexit, et dicit se talia operari ob suum in illum amorem. Et ille quidem tanetsi puerum prætexens, hæc utcumque expiat, frustra tamen et incassum. Sunt autem qui neque pueros habent, et insaniunt ut pecunias colligant: et mallet gravissima ferre, quam unum obolum indigentibus erogare. Sed justus ille nihil simile consultavit, neque cogitavit: sed cum parvo opus haberet agro, centum agnis datis, partem agri emit ab Emor patre Sychem. Et vide pietatem, religionemque viri, quæ de causa agrum emere studuerit. *Et erexit ibi, inquit, altare, et invocavit Deum Israel*: et agri partem emit nulla alia de causa, quam ut gratias ageret communi nostri omnium Domino. Illum oporteret imitari omnes qui sub gratia sunt, qui fuit ante legem; et non sic insanire in pecuniarum collectionem. Quare enim, dic mihi, et tibiipsi hæc onera spinarum congregas, filiisque tuis materiam et occasionem malitiæ te relinquere non advertis? Nescis Dominum majorem, quam tu habeas, filii tui curam

¹ In Hebraico legitur *בבית שכם*: alii vertunt, *centum nummis*.

gerere, tu autem tamquam illius majorem curam gerens, occasiones illi relinquere studes, quæ submergere animam ejus valeant?

Juventus ad malum proclivis.—An nescis juventutem per seipsam ad ruinam proclivem esse, et ad malitiam levi momento inclinari? quando autem et opum affluentiam acceperit, multo magis ad malum prae-ruit. Sicut enim ignis cum fomitem invenit, validioribus flammis exsurgit: ita et quando in juvenem materia pecuniarum incidit, tantam accendit fornacem, ut animam juvenis totam inflammet. Quando nam poterit talis homo continentiae curam habere, et intemperantiam fugere, ac laborem pro virtute, vel aliud spirituale quiddam suscipere?

2. Divitiarum vanitas.—Annon audis Christum dicentem: *Curæ hujus sæculi et deceptio divitiarum suffocant mentem, ac sterilis fit (Matth. 13. 22)*, quæ omnia spinas nominavit? Nam cum dixisset in parabola seminis, aliud ex seminibus in spinas incidisse, deinde discipulis interpretans quænam sint spinæ, inquit: Sollicitudo hujus sæculi et deceptio divitiarum suffocant mentem, et sterilis fit (*Matth. 13; et Luc. 8*). Et bene spinis comparavit sollicitudinem hujus sæculi. Sicut enim spinæ non sinunt semen emicare, sed densitate sua seminatum supprimunt: ita et curæ temporales, spirituale semen, quod in anima seminatur, non sinunt fructum afferre: sed adorunt et suffocant sicut spinæ, nec sinunt spirituale semen erescere. *Et deceptio divitiarum.* Recte dixit deceptionem divitiarum: etenim vere deceptio est. Quæ enim utilitas tot talentorum, et tantæ pecuniæ? Profecto, inquit, magnam præbet lætitiæ possessio. Qualem lætitiæ? Et quid dico lætitiæ? Nonne maxime intemperativam tristitiæ et mororem multum parit? nondum dico magnam illam et in futuro repositam propter ipsas ponam: sed de his loquor quæ in præsentia vita contingunt, nempe ne voluptatem quidem ullam hanc vere habere posse, sed potius quotidianas turbationes et amaritudines. Nec mare fluctibus ita intumescit, ut talem animam a cogitationibus et affectionibus infestari, et in omnes tam suos quam alienos male affici videamus. Et si quando partem illorum auferat aliquis: multa enim accidunt, et multi insidiantur, nempe famulorum malignitas, potentiumque violentia: tunc utique invenies illos vitam sibi acerbam ducere. Qualibus igitur lamentis tales non fuerint digni, qui omnia facere student quæ sibi noceant, et in perniciem animæ suæ talia colligere volunt? Verum, si videtur, talibus relictis ad historiam justi hujus redeamus, et videamus sequentium seriem. *Exiit, inquit, altare in parte agri, et invocavit Deum Israël, et postea in Seemils domicilium habere voluit.* Sed vide iterum quomodo justus et hic suam mansuetudinem declarat. Et quid accidit? *1. Egressa est autem, inquit, Dina filia Lia, ut videret filias indigenarum.* *2. Et ut vidit eam Sychem filius Emor, dormivit cum ea, 3. et dilexit virginem, et loquutus est ei juxta mentem virginis (Cap. 34).* Vidisti quantum sit juvenis malum, quando rectæ rationis freno caret?

Vidit enim virginem, et totus propter aspectum amore correptus, concupiscentiam opere complevit, et loquutus est ei juxta mentem virginis. Quid est, juxta mentem virginis? Quoniam juvenis erat puella, ejusmodi verba, inquit, cum ea loquutus est, quæ sufficiebant ad conciliandum sibi eam. Et inquit ad patrem: *4. Accipe mihi puellam hanc in uxorem.* Audivit autem Jacob factum, et tunc leviter tulit, expectans fratrum ejus adventum. Erant enim in pascuis. *5. Et silvit, inquit, Jacob, donec venirent illi.* *6. Cum autem venisset Emor ad Jacob, 7. venerunt et fratres Dinae, et cum audivissent quæ facta erant sorori suæ, compuncti sunt.* Quid est, compuncti sunt? contristati sunt, remque intolerabilem esse putaverunt et gravissimam, eratque eis mœrendi magna occasio. *Magna enim, inquit, eos tristitia afficiebat, quod rem turpem fecerat in Israël Sychem, qui dormiverat cum filia Jacob.* Vides filiorum continentiam? turpitudinem maximam hoc factum reputabant? Vidisti quomodo justus pueros suos erudit ad virtutem? Quomodo item filius Emor suam concupiscentiam opere complens, fit patri et toti civitati perniciæ auctor? Sed prius audiamus quæ Emor ad eos dixerit, et postea scietis fratrum Dinae versutiam, et quomodo vindicare studuerunt injuriam sorori illatam. *8. Et loquutus est eis Emor dicens: Sychem filius meus prælegit animam filiam vestram.* Vide quomodo jam præsignat perniciem se comprehensuram. *Prælegit enim, inquit, anima: hoc est, animam suam exposuit pro filia vestra.* Ille quidem dicebat concupiscentiam ejus, quam erga puellam habebat: paulo post autem didicit, hanc suæ et omnium qui ibi erant, perditionis fore occasionem. Quia igitur ille virginem sic deperibat, *Date, inquit, istam illi uxorem, 9. et affinitatem contrahite nobiscum: filias vestras date nobis, et filias nostras accipite filiis vestris, 10. et inter nos habitate.* Et ecce terra lata est coram vobis, habitate et negotiamini in ea, et in ea possessiones habete. Vide patrem, quantum propter filii amorem habet erga peregrinos benignitatem, et quomodo eos conciliare sibi vult, data eis in omni regione sua potestate. Et hæc quidem egit pater: filius autem quia vidit patris erga se studium, et quomodo omnia facere paratus fuerit, ut impleretur quod cupiebat, adjicit quod suum est, dicitque ad Jacob et ad fratres puellam: *11. Inveniam gratiam coram vobis, et quidquid dixeritis, dabimus: 12. Multiplicate dotem, et dabo secundum quod dixeritis mihi, et dabitis mihi puellam hanc in uxorem.* Vidisti patrem propter studium et curam in filium obnixè precari, juvenemque promptè omnia promittere, ut puella potiretur?

3. Hæc enim, hæc perniciosa affectio omnia suscipienda libidine diffuenti persuadet, donec in inferni profundum ducat. Et vide, obsecro: senior quidem Jacob hæc audiens silet, et pro sua mansuetudine nihil loquitur: sed vim filiae factam patienter fert. *13. Filii autem Jacob dixerunt Sychem et Emor patri ejus dolosa, et loquuti sunt illis, quod coinquinarint Dinam sororem suam.* Considera hic quomodo propter unius

δὲ ὡς πλεονάζει τὴν περὶ αὐτὸν ἐπιδεικνύμενος πρόνοιαν, ἀφορμὰς αὐτῷ καταλείπει σπουδαίους τὰς ἐναντιμαίνας ὑποδρόμιον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν ἐργάσασθαι;

Ἡ οὐκ οἶδα ὅτι ἡ νεότης καὶ καθ' ἑαυτὴν μὲν εὐδαιμονία ἐστὶ πρᾶγμα καὶ δέξασθαι πρὸς κακίαν; Ὅταν δὲ καὶ χρημάτων περιουσίαν προσλάβῃ*, πολλῷ μᾶλλον ἐπιβραβεύεται τὸ κακὸν γίνεσθαι. Καθάπερ γὰρ πῦρ ὕλην προσλαβὼν, σφοδροτέραν ἀνάπτει τὴν φλόγα· οὕτω καὶ ἡ νεότης καθάπερ πυρὰν τὴν ὕλην τὴν χρημάτων δεξαμένη, τοσαύτην ἀνάπτει τὴν κάμινον, ὡς δόλοκληρον ἐμπρῆσαι τοῦ νέου τὴν ψυχὴν. Πότε γὰρ οὗτοιτος δυνήσεται σωφροσύνης ἐπιμελησάσθαι, καὶ ἀκολαστὰν φυγεῖν, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς πόρους ἀναδέξασθαι, ἢ ἐι ἑτέραν πνευματικὴν;

β'. Ἡ οὐκ ἀκούεις τοῦ Χριστοῦ, ὅτι Ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου συμπαίγει τὸν λογισμόν, καὶ ἀκαρπός γίνεται· ἅς καὶ ἀκάνθας ἐμπαιπτύνειναι, εἰς τὰ ἐρμηνεύουσιν τοῖς μαθηταῖς τινες εἰσὶν αἱ ἀκανθαί, φησὶν. Ἡ μέριμνα τοῦ αἰῶνος τούτου, καὶ ἡ ἀπάτη τοῦ πλοῦτου συμπαίγει τὸν λογισμόν, καὶ ἀκαρπός γίνεται. Καὶ καλῶς ἀκάνθαις παρείχετο τὴν μέριμναν τοῦ αἰῶνος τούτου. Καθάπερ γὰρ αἱ ἀκανθαὶ οὐκ ἔως προκύβαι τὸν σπόρον, ἀλλὰ τῇ πυκνότητι συμπαίγουσι τὸ καταβληθὲν· οὕτω καὶ αἱ μέριμναι αἱ βωτικαὶ τὸν σπόρον τὸν πνευματικόν, ἐπειδὴν εἰς τὴν ψυχὴν καταβλήθῃ, οὐκ ἀφίσαι καρπὸν ἐνεργεῖν, ἀλλὰ συγκαίουσαι καὶ συμπαίγουσαι, καθάπερ αἱ ἀκανθαί, οὐκ ἔως προκύβαι τὸν σπόρον τὸν πνευματικόν. Καὶ ἡ ἀπάτη, φησὶ, τοῦ πλοῦτου. Καλῶς εἶπεν ἀπάτην τοῦ πλοῦτου· καὶ γὰρ ὄντως ἀπάτη ἐστὶ. Τὶ γὰρ ἡρελός τὸν τοσούτων ταλάντων, καὶ τῆς τοσαύτης τῶν χρημάτων περιβολῆς; Ναί, φησὶ· πολλὴν τὴν εὐφροσύνην παρέχει τὸ κεκτησθαι. Ποιαν εὐφροσύνην; Καὶ τί λέγω εὐφροσύνην; Οὐχὶ τοῦτο μάλιστα τὰς ἀκαίρους ἀθυρίας, τὰς πολλὰς ἀηδίας τίκτεσθαι παραιοκαίαι; Καὶ οὕτω λέγω τὴν διὰ ταῦτα κλίσιν ἐπηρημένην, ἀλλ' ἀπλῶς τὰ ἐν τῷ παρόντι βίῃ, ὅτι οὐδὲ ἡδονὴν τὸ πρᾶγμα ἔχειν δύναται, ἀλλὰ καθημερινὰς παραχὰς καὶ ἀηδίας. Καὶ οὐχ οὕτω τὴν δόλαν ἐστὶν ἰδεῖν πρὸς τὰ κύματα κορυφωμένην, ὡς τὴν τοιαύτην ψυχὴν ὑπὸ τῶν λογισμῶν καὶ τῶν παθῶν πολιορκουμένην, καὶ πρὸς ἅπαντας καὶ οἰκείους καὶ ἀλλοτρίους ἀηδὸς διακειμένην. Καὶ ἐάν ποτε κἀν μέρος τι τούτων ὑφέλῃται τις (πολλὰ γὰρ τὰ συμπίπτοντα, καὶ πολλοὶ οἱ ἐπεδρευόντες, καὶ οἰκτιρῶν κακοεργίαι, καὶ δυναστευόντων ἐπήρειαι), τότε δὴ, τότε εὐρήσεις τοὺς τοιούτους ἀδύων τὸν βίον ἡγουμένους. Ποῖον οὖν οὐκ ἂν εἴην [572] θρήνην οἱ τοιοῦτοι ἀδύων, οἱ καθ' ἑαυτῶν ἅπαντα πράττειν σπουδάζοντες, καὶ ἐπὶ λύμῃ τῆς ἑαυτῶν ψυχῆς ταῦτα συλλέγειν βουλόμενοι; Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, τοούτους καταλιπόντας, ἐπὶ τὴν κατὰ τὸν δίκαιον ἱστορίαν ἐπανελθωμεν, καὶ ἱδωμεν τῶν ἑξῆς τὴν ἀκολουθίαν. Ἐστῆσε, φησὶ, *θυσιασταὶριοι* ἐν τῇ μερίβῃ τοῦ ἀγροῦ, καὶ ἐπεκαλέσατο τὸν Θεὸν Ἰσραὴλ, καὶ λογιζόμενος ἐν Σηκίμοις τὴν οἰκίαν ἐβουλεύσατο ποιεῖσθαι. Ἄλλ' ὅρα πάλιν ὅπως ὁ δίκαιος καὶ ἐνταῦθα τὴν οἰκίαν ἐπισκεῖται ἐπιδεικνύωναι. Τὶ γὰρ; Ἐξῆλθε, φησὶ, *Δείνα* ἡ θυγάτηρ *Δείας*, ἰδεῖν τὰς θυγατέρας τῶν ἐγγυαίων. Καὶ ἰδὼν αὐτὴν *Συχεμ* ὁ υἱὸς Ἐμῶρ, ἐκοιμήθη μετ' αὐτῆς, καὶ ἠγάπησε, φησὶ, τὴν παρθένον, καὶ ἐλάλησεν αὐτῇ κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου. Εἶδες ὅσον ἐστὶν ἡ νεότης κακὴν, ὅτι ἐπει-

δὲν μὴ ἐχῇ χαλινὸν, τὸν εἰσὼθ' λογισμὸν; Εἶδες γὰρ, φησὶ, τὴν κόρην, καὶ ὅλος ὑπὸ τῆς ὕψεως ἔρωτος γεγυῖς, τὴν ἐπιθυμίαν εἰς ἔργον ἐξήγαγε, καὶ ἐλάλησεν αὐτῇ κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου. Τὶ ἐστὶ, κατὰ τὴν διάνοιαν τῆς παρθένου; Ἐπειδὴ νέα ἦν ἡ κόρη, ἐκεῖνα, φησὶν, αὐτῇ διελόχθῃ. ἅ ἦν ἱκανὰ ἐπιστάσασθαι καὶ εἰλεῖν αὐτὴν. Καὶ φησὶ πρὸς τὸν πατέρα· Ἄδεις μοι τὴν παιδίσκην ταύτην εἰς γυναικα. Ἦκουσε δὲ ὁ Ἰακώβ τὸ γεγονός, καὶ τῶς πρῶτος ἔφερεν, ἀναμένων τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς τὴν παρουσίαν. Ὅσον γὰρ ἐν τοῖς ποιμνίοις, καὶ παρεσιώπησε, φησὶν, Ἰακώβ ὥς τοῦ εἰλεῖν αὐτούς. Παραγεγομένην δὲ τοῦ Ἐμῶρ πρὸς τὸν Ἰακώβ, ἦλθεν καὶ οἱ ἀδελφοὶ τῆς Δείνας· καὶ ἀκούσαντες τὰ γεγενημένα εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν, κατενύγησαν. Τὶ ἐστὶ, κατενύγησαν; Ἐκλήθησαν, οὐκ ἀνεκτὸν αὐτοῖς ὄφθῃ, ἀλλὰ καὶ πάνυ χαλεπὸν, καὶ λύπη αὐτοῖς ὑπόθεσις γέγονε. Αὐτηρὸν γὰρ, φησὶν, ἦν αὐτοῖς σφόδρα, ὅτι ἀσχημὸν ἐποίησαν ἐν Ἰσραὴλ *Συχεμ*, κοιμηθεὶς μετὰ τῆς θυγατρὸς Ἰακώβ. Ὅρᾳ τῶν παίδων τὴν σωφροσύνην; Μεγίστην ὄβριον τὸ πρᾶγμα ἐλογίσαντο. Εἶδες πῶς μὲν ὁ δίκαιος τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ἐπαίδευεν εἰς τὴν ἀρετὴν; πῶς δὲ οὗτος Ἐμῶρ υἱὸς εἰς ἔργον ἀγαγὼν αὐτοῦ τὴν ἐπιθυμίαν, τῷ πατρὶ καὶ πόσῃ τῇ πόλει δόλθρου ὑπόθεσις γίνεται; Ἄλλὰ πρότερον ἀκούσασμεν τὰ παρὰ τοῦ Ἐμῶρ πρὸς αὐτοὺς λεγόμενα, καὶ μετὰ ταῦτα εἰσεσθε τῶν ἀδελφῶν τῆς Δείνας τὴν πανουργίαν, καὶ ὅπως ἐκδικήσεται τὰ εἰς τὴν ἀδελφὴν γεγενημένα σπουδῇ ἐποιήσαντο. Καὶ ἐλάλησε, φησὶν, αὐτοῖς Ἐμῶρ λέγων· *Συχεμ* ὁ υἱὸς μου προέλετο τῇ ψυχῇ τὴν θυγατέρα ὁμῶν. Ὅρα πῶς ἦδη τὸν μέλλοντα καταλήψεσθαι αὐτὸν διεθρον μὴνύει. Προέλετο, φησὶ, τῇ ψυχῇ, ἀντὶ τοῦ, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐξέδωκεν ὑπὲρ τῆς θυγατρὸς ὁμῶν. Ἐκείνος μὲν εἶπε, τὴν ἐπιθυμίαν αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν κόρην ἐθλῶν· μετὰ βραχὺ δὲ ἐμάνθανεν, ὅτι τῆς ἀπωλείας καὶ ἑαυτοῦ καὶ πάντων τῶν αὐτοῦ τοῦτο ἔσται ὑπόθεσις. Ἐπαι οὖν, φησὶν, οὕτως ἐκαλεῖται τῆς κόρης, ὁ δὲ αὐτὴν αὐτῇ γυναικα, καὶ ἐπιγομθεύσας ἡμῖν. Τὰς θυγατέρας ὁμῶν δότες ἡμῖν, καὶ τὰς θυγατέρας ἡμῶν λάβετε τοῖς υἱοῖς ὁμῶν, καὶ ἐν ἡμῖν κατοικήσετε. Καὶ ἰδοὺ ἡ γῆ *πλαιοῖς ἐνταῖριον* ὁμῶν, κατοικήετε καὶ ἐμπορεύεσθε ἐν αὐτῇ, καὶ κτήσεσθε ἐν αὐτῇ. Ὅρα τὴν πατέρα διὰ τὴν περὶ τὸν παῖδα φιλοστοργίαν ὅσην ποιῆται [573] πρὸς τοὺς ξένους τὴν φιλοφροσύνην, καὶ ὅπως αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι βούλεται, πάσης αὐτοῖς τῆς χώρας τὴν ἐξουσίαν διδούς. Καὶ ταῦτα μὲν ὁ πατὴρ· ὁ δὲ παῖς θεασάμενος τοῦ πατρὸς τὴν περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν, καὶ ὅπως πάντα ποιεῖν ἔτοιμος ἦν, ὥστε αὐτῷ εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὸ σπουδασθῆναι, προστίθησι καὶ παρ' ἑαυτοῦ, καὶ φησὶ τῷ Ἰακώβ καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφούς τῆς κόρης· *Εὐρομὶ χάριν ἐνταῖριον ὁμῶν, καὶ ὁ ἐάν εἰπῇτε, δώσωμεν. Πληθύνετε τὴν σερνὴν, καὶ δώσω, καθ' ὅ ἐτι ἂν εἰπῇτε μοι, καὶ δώσω* ἐνταῖριον μοι τὴν παῖδα ταύτην εἰς γυναικα. Εἶδες καὶ τὸν πατέρα διὰ τὴν περὶ τοῦ παῖδα κηδεμονίαν πολλὴν τὴν παράκλησιν ποιούμενον, καὶ τὸν νέον ἐτοίμως ἅπαντα προέμενον ὑπὲρ τοῦ τῆς κόρης ἐπιτηχεῖν;

γ'. Τοῦτο γὰρ, τοῦτο τὸ διέθριον πάθος πάντα πείθει τὸν ἀλόντα καταδέξασθαι, μέχρις ἂν αὐτὸν εἰς αὐτὸν ἀγάγῃ τοῦ βίου τὸν πυθμένα. Καὶ θέα μοι· ὁ μὲν πρεσβύτερος Ἰακώβ ταῦτα ἀκούων σιγῇ, καὶ τὴν οἰκίαν ἐπισκέπειν μισοῦμενος οὐδὲν φέγγεται, ἀλλὰ πρῶτος φέρει τὴν εἰς τὴν θυγατέρα γεγενημένην ἐπήρειαν. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἰακώβ εἰπαν, φησὶ, τῷ *Συχεμ* καὶ Ἐμῶρ τῷ πατρὶ αὐτοῦ μετὰ δόλου, καὶ ἐλάλησαν

* Savil. et sex mss. ὅταν δὲ καὶ χρημάτων περιουσία προστεθῇ, καθάπερ πῦρ. Mor. ut in textu. Ultraque lectio quadrat.

† Sic e Colcl. et Sav. correctimus. Eddebatur iunctis. For.

αὐτοῖς, *οἱ ἐμὲ λυτὰς τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν*. Σκόπει μοι διὰ τὴν τοῦ ἐνδὸς λαγνείαν πῶς ἅπαντες οἱ τὴν πόλιν οἰκούντες συναπολαύουσι τῶν κακῶν. Καθάπερ γὰρ πυρὶς ἀναφθείσῃ καὶ οἱ πᾶσι οἰκοῦντες τοῦ κινδύνου μετέχουσι, τοῦ πυρὸς ἅπαντα ἐπινευμένον· τὸν αὐτὸν δὲ τρῖπον καὶ νῦν ἡ τοῦ νέου ἀκολασία οὐ μόνον τὸν πατέρα, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς τῆς πόλεως ἀρθῶν ἡφάνισεν. Τί οὖν οἱ παῖδες τοῦ Ἰακώβ; Μετὰ δόλου πρὸς αὐτοὺς ἀποκρίνονται. Ἀξίον ἀκοῦσαι, ἵνα μάθῃτε ὅπως ὑπερήλυσαν τῆς ἀδελφῆς. *Εἶπεν γάρ, φησί, Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοὶ Δαίτας, υἱοὶ δὲ Δαίτας*. Οὐ δύνησόμεθα ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο, δοῦναι τὴν ἀδελφὴν ἡμῶν ἀνδρώσῳ, ὃς ἔχει ἀποκρουστίαν. *Ἐὰν οὖν περιτέμνησθε τὴν σάρκα τῆς ἀποκρουστίας ὑμῶν, δώσωμεν τὰς θυγατέρας ἡμῶν ὑμῖν, καὶ ἀπὸ τῶν θυγατέρων ὑμῶν ληψόμεθα, καὶ ἐσόμεθα ὡς γένος ἑν.* Τὰ μὲν τῆς προτάσεως εὐλόγα καὶ ἀκλόουθα· ἀλλὰ μετὰ δόλου, φησί, διελέχθησαν. *Καὶ ἐπεὶ μὴ βούλησθε, φησί, τοῦτο ποιῆσαι, λαβόντες τὴν θυγατέρα ἡμῶν ἀπελευσόμεθα.* Ταῦτα μὲν οἱ περὶ τὸν Συμεῶνα καὶ τὸν Λεὺν τὸν κατὰ πάντων φόνον μελετῶντες προέτειναν. Ἐκεῖνοι δὲ πρὸς τὸ σπουδαζόμενον ὀρώντες, καὶ τὴν κόρην λαβεῖν ἐπιθυμοῦντες, κατεδόξαντο τὰ εἰρημένα, καὶ ἡρέσθησαν τοῖς προταθείσιν. *Ἦρσε γάρ, φησὶν, ὁ λόγος ἐναντίον αὐτῶν, καὶ οὐκ ἠμέλλισεν*· τοῦ πληρώσαι τὰ ῥηθέντα ὁ *ῥεαλισκός*. Ἐνέκειτο γὰρ τῇ θυγατρὶ Ἰακώβ. Ὅλος, φησὶν, ἦν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς κόρης ἐκδεδομένος. *Καὶ ἐλθόντες αὐτοὶ καὶ ὁ πατήρ πρὸς τὴν πόλιν, φησί, διελέχθησαν πᾶσι τοῖς τῆς πόλεως οἰκοῦσι, καὶ συνεβουλεύσαντο τὴν περιτομὴν καταβεῖσθαι κατὰ τὴν ἐκείνων πρότασιν, καὶ δεῖξασθαι αὐτοὺς πρὸς τὴν συνοίκησιν.* Καὶ ἐπλήθυνον ἐκεῖνοι παραχρήμα τὰ παρὰ τοῦ Ἐμῶρ καὶ τοῦ Συγῆμι λεχθέντα· καὶ πάντες ἀθρόον τὸ σημεῖον τῆς περιτομῆς ἐπὶ τὸ σῶμα ἰδέοντο. [574] Ἀλλὰ τοῦτο μαθόντες οἱ περὶ τὸν Συμεῶν καὶ τὸν Λεὺν εἰς ἔργον ἀγαγεῖν ἐπαίοντο· ἡ τὰ ἡδὴ βουλευθέντα αὐτοῖς. *Καὶ λαβόντες ἕκαστος τὴν μάχαιραν αὐτοῦ ἐπὶ τὴν πόλιν ἀσφαλῶς.* Τί ἐστίν, *Εἰς τὴν πόλιν ἀσφαλῶς*; Καίτοι δύο μόνον ὄντες, πρὸς τοσοῦτον πλῆθος παρετάσσοντο· ἀλλὰ πολλὴν αὐτοῖς τὴν ἀσφάλειαν προσέθεναι· τὸ πάντα ἐκείνων καθάπερ τραυματία· καίτοι· ἵνα γὰρ τοῦτο ἡμῖν ὅλῳ ποιῆσῃ ἡ θεία Γραφή, φησὶν. Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ, ὅτε ἦσαν ἐν τῷ πόντῳ. Τοῦτο ἐκείνοις τὴν ἀσφάλειαν κατασκευάζει, καὶ τοὺς δύο ἰσχυροτέρους τῶν πολλῶν εἰργάζετο. *Καὶ ἀπέκτειναν, φησί, πᾶν ἀρσενικόν, ἀντὶ τοῦ, πάντας τοὺς ἀνδρας τοὺς διὰ τὸ περιτεμῆσθαι κειμένους, ὡς εἰπεῖν, πρὸς τὴν σφαγὴν ἐτοιμοὺς ὄντας*· καὶ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ τὸν νέον, τὸν εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτῶν ὑβρίσαντα, ἐπέστῃλον. Καὶ οὐκ ἀρκεσθέντες τῇ τοιαύτῃ τιμωρίᾳ, καὶ τὰ πρόβατα, φησὶν, αὐτῶν καὶ πάντα τὰ κτήνη, καὶ πάντα τὰ σώματα αἰχμαλωτίσαντες, οὕτως ἐπανήλθον, καὶ αὐτανδρόν ἀνέβλιν τὴν πόλιν. Εἶδες, ἀγαπητέ, ὅσον εἰργάσατο κακὸν ἐνδὸς νέου προπέτεια; εἶδες ὅσον ἤνεγκεν διεθρον πᾶσι τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι; Ταῦτα δὲ μανθάνοντες ἀναχατίζωμεν τῶν ἡμετέρων παίδων τὰς ὁρμὰς, καὶ πολλὴν τῇ νεότητι τὸν χαλινὸν κατακνευάζωμεν, τὸν ἀπὸ τοῦ φθόρου, τὸν ἀπὸ τῆς νοουθεσίας· καὶ ἐπιμελώμεθα τῆς αὐτῶν σωφροσύνης, καὶ πάντα ποιῶμεν καὶ πραγματευώμεθα, ὥστε τὴν ἡλικίαν τῆς νεότητος δουνηθῆναι διαφυγεῖν τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ κοινὸς ἡμῶν Δεσπότης ἰδὼν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τὴν ἀσθένειαν, τὸν γάμον ἰνομοθέτησεν, ὥστε τῆς παρανομίου ἡμῶς μίμης ἀπαγαγεῖν.

Μὴ κοῖνυν ἀμελῶμεν τῶν νέων, ἀλλ' ἰδόντες τῆς

* I XX ἐχρόνισεν.

ἡ Sex mss. ἀγαγεῖν ἡδούλοντο.

καμίνου τὴν πυρὰν, πρὶν ἢ εἰς ἀσέλγειαν ἐγκυλισθῆναι, σπουδάζωμεν κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον αὐτοὺς συνάπτειν πρὸς γάμον, ἵνα καὶ τὰ τῆς σωφροσύνης αὐτοῖς διατηρήται, καὶ μηδεμίαν λυμὴν δέξωνται ἐξ ἀκολασίας, ἔχοντες ἀκούσαν παραμυθίαν, καὶ δυνάμενοι τῆς σαρκὸς τὰ σκιρτήματα καταστῆλναι, καὶ κολάσεως ἐκτός εἶναι. Ἀλλ' ἴδωμεν ὅπως τὰ παρὰ τῶν παίδων γεγεννημένα διέθηκε τὸν πρεσβύτερον. *Εἶπε γάρ, φησὶν, Ἰακώβ· Συμεὼν καὶ Λεὺν, μισήτω με πεποιήκατε, ὥστε ποτηρὸν με εἶναι τοῖς κατοικοῦσι τὴν γῆν.* Τίνας ἔνεκεν, φησί, τοσαύτην ἐπεδείξασθε τὴν ἀμυναν; Τὰ γὰρ παρ' ὑμῶν γεγεννημένα μίσος ἐμοὶ μέγιστον προσενήσει παρὰ πάντων τῶν κατοικοῦντων τὴν γῆν. Εἶτα δεικνύς τὴν δειλίαν, ἐν ᾗ κατέστη, φησὶν, *Ἐγὼ δὲ εἰμι ὀλιγοστός, καὶ συναχθέντες ἐπ' ἐμὲ συγχεθῶντί με, καὶ ἐκτερίθσομαι· μονονοῦχὶ λέγων· Οὐκ ἴστε ὅτι ὀλίγοι ὄντες εὐκόλως τὰ αὐτὰ καὶ ἡμεῖς πεισόμεθα, ὥστε ὑμεῖς τοῦτο διαβεβαίω ἡβουλήθητε.* Καὶ καθάπερ ὁ Συγῆμι τῷ πατρὶ καὶ πᾶσι τοῖς τὴν πόλιν οἰκοῦσι τοῦτο τοῦ διέθρου γέγονεν αἴτιος, οὕτω καὶ ὑμεῖς ἐμοί. Διὰ γὰρ ὁμᾶς καὶ αὐτὸς μισητὸς ἔσομαι, καὶ οὐδὲν τὸ κωλύον ἐκτερίθῃ με διὰ τὴν ὑμετέραν τολμάν. *Οἱ δὲ, φησὶν, εἶπεν· Ἀλλ' ὥστε πόρνη χρήσεται τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν;* Ὅρα τοὺς παῖδας σωφροσύνης ἔνεκεν τὴν ἀμυναν ἐπιδεικνύμεν· [575] ἀπολογουμένη γὰρ τῷ πατρὶ, καὶ πᾶσι· Κατήσθυναν ἡμᾶς, ὡς εἰπεῖν, ὥστε πόρνη ἐχρήσαντο τῇ ἀδελφῇ ἡμῶν· καὶ διὰ τοῦτο τοῦτο ποιῆσαι κατηνυχάσθημεν, ἵνα καὶ τοῖς εἰς τὸ ἐξῆς διδασκαλία γένηται, μὴ τοιαῦτα τολμᾶν.

Ὁ· Ἀλλ' ὅρα μοι λοιπὸν ἐνταῦθα τὴν ἀφ᾽ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κληρονομίαν τὴν περὶ τὸν δίκαιον. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν δεδοικῶτα διὰ τὰ ὑπὸ τῶν παίδων γεγεννημένα τὴν αὐτῇ οἰκίαν, *Εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Ἀναστὰς ἀνάβηθι εἰς τὸν τόπον Βαιθῆλ, καὶ οἴκει ἐκεῖ.* Ἐπειδὴ δέδοικας τοὺς ἐνταῦθα, ἀναχώρει, φησὶν, ἐνταῦθεν, καὶ οἴκει εἰς τὴν Βαιθῆλ, *Καὶ ποιήσῃς ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ θῶντι σοι ἐν τῷ σε ἀποδιδράσκοντι ἀπὸ προσώπου Ἡσαὶ τοῦ ἀδελφοῦ σου.* Καὶ εἶπεν Ἰακώβ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ πᾶσι τοῖς μετ' αὐτοῦ· *Ἀράτε τοὺς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους ἐκ μέσου ὑμῶν, καὶ καθαρῶσθε, καὶ ἀλλύσαθε τὰς στολὰς ὑμῶν, καὶ ἀναστάντες ἀναβῶμεν εἰς Βαιθῆλ, καὶ ποιήσωμεν ἐκεῖ θυσιαστήριον τῷ Κυρίῳ τῷ ἐπακούσαντί μου ἐν ἡμέρᾳ θλίψεως, ὃς ἦν μετ' ἐμοῦ, καὶ δίδωσέ με ἐν τῇ ὁδῷ, ἐν πορείᾳ τῆς ἀποδηγῆς.* Σκόπει τοῦ δικαίου πάλιν τὴν ὑπακοὴν καὶ τὸ φιλόθεον. Ἐπειδὴ ἤκουσεν, Ἀνάβηθι εἰς Βαιθῆλ, καὶ ποιήσῃς θυσιαστήριον, καλέσας πάντας τοὺς αὐτοῦ εἶπεν· *Ἀράτε τοὺς θεοὺς. Ποῖους, ἂν τις εἴποι, θεοὺς; Οὐδαμῶν γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν θεοὺς αὐτὸν ἐσχηκότα· ἀνοθεν γὰρ καὶ ἐξ ἀρχῆς φιλόθεος ἦν ὁ δίκαιος. Ἀλλ' αἰνιττόμενος ἴσως τοὺς θεοὺς τοὺς τοῦ Λαβᾶν, οὓς ἡ Ῥαχὴλ ἦν ὑπελομένη, διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐπειδὴ μέλλομεν τῷ ἀληθινῷ Θεῷ, τῷ ἀεὶ μοι τὴν παρ' αὐτοῦ προστασίαν νείμαντι, τὰς εὐχαριστίας ἀναφέρειν, ἐξάρκατε, εἰ τινὰ ἐστὶν ὑμῖν εἰδῶτα, *Καὶ καθαρῶσθε, καὶ ἀλλύσαθε τὰς στολὰς ὑμῶν, καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν πόλιν ὁρμήσομεν, καὶ ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ἐκκαθαράντες, οὕτω συνέλθετε.* Μὴ μόνον τῇ τῶν ἡμετέρων φαιδρότητι τὴν καθαρότητα δεικνύντες, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν εἰδῶτων ἀφαιρέσει τοὺς λογισμοὺς τῆς διανοίας ἐκκαθαράντες, οὕτως ἀνέλθωμεν ἐπὶ τὴν Βαιθῆλ. *Καὶ ἔδωκεν, φησὶν, τῷ Ἰακώβ τοὺς θεοὺς τοὺς ἀλλοτρίους* (οὗ γὰρ ἦσαν αὐτῶν), *καὶ τὰ ἐνώτια τὰ ἐν τοῖς ὤσιν αὐτῶν.* Ἰσως γὰρ καὶ ταῦτα σύμβολα τινὰ ἦν τῶν εἰδῶτων ἐκείνων, διὰ καὶ αὐτὰ μετὰ τῶν βεῶν προσφέρουσι τῷ*

Intemperantiam universi civitatem habitantes poenarum socii sunt. Sicut enim accensa pyra, qui prope habitant periculi sunt participes, igne omnia depascente: eodem modo et nunc adolescentis intemperantia non solum patrem, sed et omnes urbis cives simul perdidit. Quid igitur filii Jacob? Dolose eis responderunt. Dignum est audito, ut discatis quantum propter sororem doluerunt. 14. *Dixerunt enim, inquit, Symeon et Levi fratres Dinæ, filii autem Liæ: Non poterimus facere verbum hoc, ut demus sororem nostram homini qui habet præputium.* 15. *Si igitur circumcidamini carne præputii vestri,* 16. *dabimus filias nostras vobis, et de filiabus vestris accipiemus, et erimus quasi genus unum.* Hæc quidem propositio honesta erat, et rationi consentanea, sed cum dolo, inquit, dicta est. 17. *Et si nolueritis, inquit, hoc facere, accepta filia nostra abibimus.* Hæc quidem Symeon et Levi eadem omnium secum meditantes proposuerunt. Illi autem respicientes ad quod exspectabant, puellamque habere cupientes, consenserunt in dicta, et placuerunt eis proposita. Dicit enim: 18. *Placuit coram eis sermo,* 19. *et non tardavit adimplere dicta adolescens. Deperibat enim filiam Jacob.* Hoc est, totum se in puellæ amorem dederat. 20. *Et venerunt, inquit, ipse et pater ejus ad portam, et loquuti sunt omnibus qui in civitate habitabant, et consulerunt ut circumcissionem susciperent secundum oblatam ab illis conditionem, et ut illos ad cohabitationem acciperent.* Implebant illi statim quæ ab Emor et Sychem dicta sunt, et omnes simul circumcissionis signum in corpore accipiebant. Hoc ubi resciverunt Symeon ac Levi, quæ jam dudum secum meditabantur, opere compleverunt; 25. *Et acceptis singuli gladiis suis, ingressi sunt in civitatem secure.* Quid est, *In civitatem secure?* Quia cum solum duo essent, tantæ multitudini se opposuerunt: sed magnam eis securitatem præstitit, quod omnes illi saucii jacerent. Quod ut nobis manifestaret divina Scriptura, *Factum est, inquit, in die tertio, quando erant in dolore.* Hoc illos securos reddidit, et duos fortiores multis fecit. *Occiderunt, inquit, omne masculinum, hoc est, omnes viros, qui propter circumcissionem jacebant, paratique erant, ut ita dicam, ut occiderentur: et cum aliis etiam juvenem ulti sunt, qui puellam vitiaverat. Et non contenti hac vindicta, etiam oves, inquit, eorum et omnia pecora, omniaque corpora in captivitatem duxerunt, ac civitate viris destituta et direpta redierunt.* Vidisti, dilecte, quantum malum operata sit auius juvenis temeritas? Vidisti quantam attulit perniciem omnibus civitatem habitantibus? Hæc scientes refrenemus filiorum nostrorum impetus, magnumque furem absterrendo et admonendo compescamus: et curemus eorum castitatem, omniaque faciamus et tractemus, ut absurdas concupiscentias juvenilis ætas effugere possit. Nam propter hoc et communis Dominus noster sciens humanæ naturæ infirmitatem, nuptias dedit et sancivit, ut ab illicito concubitu abstinere.

Juvenes uxoris jungendi. — Ne igitur negligamus

juvenes, sed scientes fornacis incendium, priusquam in luxuria implicentur, studeamus eos secundum legem Dei nuptiis copulare, ut et continentiam suam eustodiant, nullumque damnum lascivie suæ habeant, remedio illinc sumpto, ut possint carnis indomitos motus reprimere, et poenam effugere. Sed videamus quomodo ea quæ a pueris facta sunt, senem affecerint. 30. *Dixit enim, inquit, Jacob: Symeon et Levi, exosum me fecistis, ut molestus ego sim habitatoribus terræ.* Quare, inquit, tantam fecistis vindictam? Nam quæ a vobis facta sunt, odium mihi maximum parient apud omnes habitatores terræ hujus. Deinde monstrans timorem in quo erat constitutus, *Mihi autem, inquit, parvus numerus est, et congregati contra me, percutient me, et exterar: quasi diceret: Nescitis quod pauci sumus? facile eadem et nos patimur, quibus vobis illos afflicere placuit. Et sicut Sychem patri et omnibus civitatem habitantibus hujus interitus fuit auctor, ita et vos mihi.* Nam propter vos et ego exosus ero, et nihil prohibet quin delear propter vestram audaciam. 31. *Illi autem dixerunt, inquit, Numquid ut scorto abutentur sorore nostra? Vide pueros continentie gratia ultionem sumpsisse: excusant enim se patri, et dicunt: Infamia nos adlocerunt, veluti scorto abusi sunt sorore nostra: propterea hoc facere coacti sumus, ut et cæteri discederent, similia non audere.*

4. Sed vide, obsecro, hic ineffabilem Dei curam erga justum. Nam quia vidit eum formidantem regionis incolæ propter filiorum facinora, 1. *Dixit ei Deus: Surge, et ascende in locum Bethel, et ibi habita* (Caput 35). Quia, inquit, eos qui hic habitant times, recede hinc, et habita in Bethel, *Et fac illis altare Domino, qui apparuit tibi cum fugeres a facie Esau fratris tui.* 2: *Et dixit Jacob domui suæ, et omnibus suis: Tollite deos alienos e medio vestri, et purificamini, et mutate stolas vestras,* 3. *et surgite, et ascendamus in Bethel, et faciamus illis altare Domino, qui exaudivit me in die afflictionis, qui fuit mecum, et salvavit me in via qua ambulavi.* Animadvertite hic justî obedientiam et pietatem in Deum. Quia audivit: *Ascende in Bethel, et fac altare:* vocatis, inquit, omnibus suis, dixit, *Tollite deos.* Quales, dixerit quis, deos? Nusquam enim videmus ipsum habuisse deos: ab initio enim Dei cultor fuit justus. Significans forte deos Laban, quos Rachel subtraxerat, ideo dixit: Quoniam gratias acturi sumus vero Deo, qui semper tantam mei curam gessit, auferte si qua sunt in vobis idola. *Et purificamini, et mutate stolas vestras,* et sic ad civitatem pergemus, et intus et foris mundati simul ibitis. Non solum vestium nitore puritatem declarate, sed cum abiectione dolorum purificatis cogitationibus mentis ascendamus ad Bethel. 4. *Et dederunt, inquit, Jacob deos alienos* (non enim erant ipsorum), *et in aureas quæ in auribus eorum.* Forte enim et hæc signa quædam erant istorum idolorum, ideo et hæc cum diis asserunt Jacob. *Et abscondit ea subter terebinthum in Secimis, et perdidit ea usque in præsentem diem.* Abscondit, inquit, ea, et perdidit, ut ipsi erro-

ris servi errorem effugerent, et nullus etiam alius ex illis a damnum acciperet posthac. Et cum hæc omnia fecisset justus, 5. *Abit, inquit, a Secimis, et contendit ad Bethel.* Iterum hic attende quantam ejus curam habuerit Deus, et quam diligenter Scriptura hos omnia doceat. Cum egressus enim esset justus ex Secimis, *Factus est timor Dei super omnes civitates in circuitu eorum, et non persequuti sunt filios Israel.* Vides quanta providentia, et quam evidens ejus subsidium? *Iruit enim, inquit, super eos nictus, et non persequuti sunt illos.* Nam quia timebat hoc justus, et dicebat: *Mili parvus numerus est, et delebor:* narrat quomodo timore eos invadente, ipsos persequuti non sint. Nam quando Deus suum auxilium asserre voluerit, invalidos fortiores potentibus, et paucos potentiores pluribus facit, nihilque hecilius est eo qui supernum auxilium assequutus est. 6. *Et abit, inquit, Jacob in Luzam, quæ est, in terra Chanaan, quæ est Bethel, et omnis populus qui erat cum eo.* 7. *Et edificavit ibi altare, et vocavit nomen loci illius Bethel: ibi enim apparuit ei Deus, cum fugeret a facie Esau fratris sui.* Postquam venit, inquit, in Bethel, fecit sicut ei præceptum erat; et edificato altari, vocavit nomen loci Bethel. 8. *Mortua est autem, inquit, Deborra nutrix Rebecca, et sepulta est ad radices Bethel subter quercum: et vocavit Jacob nomen ejus, Quercus luctus.* Vides quomodo semper ab eventibus nominat loca, ut perpetua servetur memoria? Et quomodo, dixerit quispiam, nutrix Rebecca fuit cum Jacob jam primum veniente a Mesopotamia, priusquam occurreret patri suo? Forte hoc dicendum, eam quando a Laban ille rediit, simul cum Jacob venire cupivisse, ut post longum tempus Rebecca invideret: sed priusquam illi occurreret, defunctam esse.

5. *Moralis epilogus de liberorum castigatione.* — At nos etiam, si placet, hic finiamus sermonem, contenti his quæ dicta sunt. Illud autem vestram caritatem roga verimus, ut et vos virtutis curam geratis, et juvenum continentiam curetis. Hinc enim, ut ita dicam, omnia mala nascuntur. Consuetudo enim mali processu temporis invalescens tantam affert perniciem, ut postea non possit aliqua vinci admonitione; et cum semel a malitia fuerint occupati, quasi in captivitatem essent abducti, quoquo diabolus jasserit aguntur. Ille enim eis imperat, et perniciose illa dat mandata, quæ juvenes libenter perficiunt, præsentem tantum voluptatem spectantes, et futurum dolorem non cogitantes. Ideo oro ut præbeamus manum filiis nostris, ut ne etiam pro his quæ illi peccaverunt, nos penas sustineamus. An nescitis quid seni Eli acciderit, cum non debite emendaret filiorum delicta (1. Reg. 4. 18)? Quemadmodum enim medicus, si morbum sectione indigentem unctione aut emplastro curare voluerit, cito morbum incurabilem efficiet, cum congruam non adhibeat medicinam: ita et senex ille, cum deberet filios suos pro peccatorum ratione emendare, nimia lenitate illos ar-

guens, supplicii et ipse consors fuit. Proinde oro, exemplum hoc timeamus, et habentes filios providemus eis de honesta educatione, et in summa uniusquisque curam eorum agat, qui apud se habitant, et lucrum maximum ducat utilitatem proximi, ut unusquisque discens ea quæ ad virtutem pertinent, et peccati periculum effugere, et virtutem amplectatus supernum auxilium sibi conciliare valeat: quod nobis omnibus concedatur, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LX.

Et edificato altari vocavit nomen loci Bethel: illic enim apparuit ei Deus, cum fugeret a facie Esau fratris sui (Gen. 35. 7).

4. Age et hodie, si liber, repetitis his quæ nuper diximus, ad sequentia vobis exponenda accedamus. Nam etiam hodie historia Jacob apta est ad nos docendum multiplicem Dei in istum providentiam, et quomodo illum suis promissionibus iterum firmaverit remunerans ejus probitatem. Postquam enim superius narravit nobis, quomodo secundum præceptum Dei, relictis Secimis propter facinora filiorum suorum, ad Luzam contendit: *Et edificato altari, inquit, vocavit nomen loci Bethel: illic enim apparuit ei Deus, cum fugeret a facie Esau fratris sui.* Quo imperio Deus justum liberavit a timore quo timebatur propter occisos Secimitas: inmisit, inquit, in habitatores illarum civitatum metum, ita ut illum non persequerentur. Vide providentiam Dei, et quantam habeat sollicitudinem pro Jacobi. Concessit, inquit, timore animas eorum qui vicinas civitates inhabitabant, ut ne persequerentur illum: nam fortassis ulcisci volebant Secimitas. Sed quoniam illa præter justitiam facta fuerant, et Symeon ac Levi sororis violatam continentiam ulciscentes hæc fecerant, non solum cum et filios ejus a nimio timore liberavit, sed illos etiam timore concutens, a eorum persequendi retraxit. Vidistis quantum sit niti divino præsidio? Nam quando Deus nobis bene affectus est, e medio tolluntur terribilia omnia. Sicut enim justo fiduciam dedit, ita illis dedit metum. Enimvero Dominus cum sit, omnia prout voluerit vertit, et omnipotentem suam sapientiam in omnibus declarat. Ac nihil fortius est eo qui supernam sibi conciliavit opem, sicut etiam nihil infirmius eo qui illa privatus est. Ecce enim justus ille, paucos numero secum habens, quia custodiebatur a Deo, et fiduciam accepit, et insidias effugit: illi autem, cum multi essent, et conglobati conspirassent, nihil eorum quæ volebant operibus complere potuerunt. *Factus est enim, inquit, timor Dei super civitates in circuitu eorum.* Postquam igitur justus a timore latronum liberatus est, vide iterum eximiam Dei clementiam, quam erga eum declaravit. 9. *Visus est enim ei Deus iterum in Luz.* Quare adjicit hoc verbum, *iterum?* Non absque causa, sed ut discas, cum prius etiam in

¹ Quinque mss., *efficax*; non male.

Ἰακώβ. Καὶ ἐκρυσεν αὐτὰ, φησὶν, ὑπὸ τὴν τερπ-
 ονθον τὴν ἐν Σηλίμοις, καὶ ἀπώλειον αὐτὰ δια-
 τῆς σήμερον ἡμέρας. Ἐκρυσεν, φησὶν, αὐτὰ καὶ
 ἀπώλειον, ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς τῆς πλάνης δοῦλους
 τὴν πλάνην διαφυγεῖν, καὶ μηδένα ἑτερον τὴν ἐξ αὐ-
 τῶν λύμην βεβασιῆσαι. Καὶ ταῦτα ἅπαντα διαπραξά-
 μενος ὁ δίκαιος, Ἐξήρε, φησὶν, ἐκ Σηλίμων, καὶ
 ἐποιετο τὴν ὁρμὴν εἰς τὴν Βαιθὴλ. Ἄλλ' ὅρα μοι πάλ-
 λον τοῦ Θεοῦ τὴν περὶ αὐτὸν κηδεμονίαν, καὶ πῶς
 ἡμᾶς διδάσκει ἡ Γραφή ἅπαντα σαφῶς. Ἐξελθόντος
 γὰρ, φησὶ, τοῦ δικαίου ἐκ Σηλίμων, Ἐγένετο φόβος
 Θεοῦ ἐπὶ τὰς πόλεις τὰς κύκλῳ αὐτῶν, καὶ οὐ
 κατεδίωξαν ὀπίσω τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ. Εἶδες πόση
 ἡ πρόνοια, καὶ πῶς ἀναγρῆς ἡ παρ' αὐτοῦ ἀντίλη-
 ψις ἐγένετο; Ἐπέπεσε γὰρ ἐπ' αὐτοὺς φόβος, καὶ οὐ
 κατεδίωξαν ὀπίσω αὐτῶν. Ἐπειδὴ γὰρ τοῦτο ἐδεδοί-
 κει ὁ δίκαιος, [576] καὶ ἔειπεν· Ὀλιγοστός εἰμι,
 καὶ ἐκτριβήσομαι· διὰ τοῦτο φησὶν, Φέβον αὐτοῖς
 ἐπισκόντος οὐ κατεδίωξαν ὀπίσω αὐτῶν. Ὅταν γὰρ
 αὐτοὺς βούληται τὴν ῥοπὴν τὴν παρ' αὐτοῦ εἰσενε-
 γκαῖν, καὶ τοὺς ἀσθενεῖς ἰσχυροτέρους τῶν δυνατῶν
 ἀπεργάζεται, τοὺς ὀλίγους τῶν πλείων δυνατωτέ-
 ρους, καὶ οὐδὲν ἂν γένοιτο μακρσιότερον τοῦ τὴν
 ἀνωθεν ἐπισπασαμένου ῥοπῆν. Καὶ ἀπῆλθε, φησὶν,
 Ἰακώβ εἰς Λούζαν, ἥ ἐστιν ἐν γῇ Χαναάν, ἥ ἐστι
 Βαιθὴλ, καὶ πῶς ὁ λαὸς ὁ μετ' αὐτοῦ. Καὶ ψο-
 δομήσεν ἐκεῖ θυσιαστήριον, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα
 τοῦ τόπου Βαιθὴλ· ἐκεῖ γὰρ ἐπεγράφη αὐτῷ ὁ Θεός
 ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν αὐτὸν ἀπὸ προσώπου Ἠσαὺ
 τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Παραγενόμενος, φησὶν, εἰς τὴν
 Βαιθὴλ, ἐποίησε τὸ προστάχεν, καὶ τὸ θυσιαστήριον
 οἰκοδομήσας ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Βαιθὴλ.
 Ἀπέθουε δὲ, φησὶ, δευτέρα ἡ τροφὸς Ῥεβέκκας,
 καὶ ἐτάφη κατώτερον Βαιθὴλ ὑπὸ τὴν βάλανον·
 καὶ ἐκάλεσεν Ἰακώβ τὸ ὄνομα αὐτῆς, βάλανος
 πένθους. Ὅρξ πῶς δὲ ἀπὸ τῶν συμβαινόντων τοὺς
 τόπους ἀνόμεζεν, ὥστε διηνεκὴ διασώζεσθαι τὴν
 μνήμην; Καὶ πῶς, ἀν τις εἰποι, ἡ τροφὸς τῆς Ῥε-
 βέκκας συνῆν τῷ Ἰακώβ πρόσφορον ἀπὸ τῆς Μεσο-
 ποταμίας παραγενόμενον, καὶ μηδέπω τὴν πρὸς τὸν
 πατέρα συντυχίαν ποιησάμενον; Ἡ τάχα τοῦτο ἂν
 εἴποιεν, εἰτε, ἦν ἡλικία ἀπὸ τοῦ Λάβαν ἐπαυθεῖ, ἀναελ-
 θεῖν τῷ Ἰακώβ ἐπεθύμησεν, ὥστε διὰ μακροῦ τοῦ
 χρόνου τὴν Ῥεβέκκαν θεάσασθαι· καὶ πρὶν ἢ τὰ τῆς
 συντυχίας γενέσθαι, ἐκεῖ τὸν βίον καταλύσεν.

ε. Ἄλλ', εἰ βούλεσθε, καὶ ἡμεῖς ἀναυθὰ στῆσωμεν
 τὸν λόγον ἀρκεσθέντες τοῖς εἰρημένους, ἐκεῖνο παρα-
 καλέσμενος ὁμῶν τὴν ἀγάπην, ὥστε καὶ αὐτοὺς πολ-
 λὴν τῆς ἀρετῆς ποιηθῆαι τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ τῆς
 τῶν νέων σωφροσύνης ἐπιμελείας. Ἐντεῦθεν γὰρ,
 ὡς εἶπεν, ἅπαντα γίνεται καὶ κακά. Ἡ γὰρ συνήθεια
 τῆς πονηρίας τῷ χρόνῳ προέουσα τοσαύτην ἐργάζεται
 τὴν λύμην, ὡς μηδεμίαν λοιπὴν παραινέσιν δύνασθαι
 παρηνεῖσθαι τῶν ἁπᾶς ὑπὸ τῆς πονηρίας προδιδόμε-
 νων, καὶ καθάπερ αἰχμαλῶτων ἀγομένων, ἥπερ ἂν ὁ
 διάβολος κολυβή. Ἐκείνος γὰρ ἐστὶ λαϊκὸν ὁ ἐπιτάτ-
 των, καὶ τὸ ὁλόθρια ἐκεῖνα κελύων ἐπιτάγματα,
 ἅπερ μεθ' ἡδονῆς πληροῦσιν οἱ νέοι, τὸ παρὸν μόνον
 ἡδὺ ὀρώμεντες, καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἐδύνην οὐ λογίζο-
 μενοι. Διὰ παρακαλῶ χρεῖα ὁρῶμεν τοὺς πατεῖ τοὺς
 ἡμετέρους, ἵνα μὴ καὶ τὸν ὅς ἐκείνων προτιθέμενων
 αὐτοὶ τὰς εὐθύνas ὑποστῶμεν. Ἡ οὐκ ἴστε, τί ὁ προ-
 σβύτης Ἥλελ πέπρωθεν, ὃν προσκύνοντες διορθούμε-
 νων τῶν παιδῶν τὰ ἐλαττώματα; Ὅταν γὰρ ἡ πάθος
 τομῆς ἐδωκεν, εἰ μὴ οἱ ὁ ἱερεὺς τοῦτο κατανοήσας

θεραπεύειν, ταχέως ἀνίστην ἐργάζεται τὸ πάθος, ὡς
 τὴν ἀρμόττουσαν ἐπίγαν ἱερατεῖαν· τὸν αὐτὸν δὲ ἐρ-
 πον καὶ ὁ πρεσβύτερος ἐκείνος ὁρατὸν ἔχει τῶν πλημ-
 μελιμάτων εἰσπράξασθαι τοὺς αὐτοῦ παῖδας, πολλῇ
 τῇ ἐπαικαίᾳ χρησάμενος, τῆς τιμωρίας αὐτοῖς καὶ
 αὐτὸς ἀνοιώνῃσι. Θεοβθέντες οὖν, παρακαλῶ, τὸ
 ὑποβέβημα, καὶ οἱ παῖδες ἔχοντες προνομήν τῆς τού-
 των ἀνατροφῆς, καὶ ἀπλῶς ἕκαστος τῶν συνοικούν-
 των τὴν [577] ἐπιμέλειαν ποιησάτω, καὶ κέρδος μέγι-
 στον κερύνει τὴν τοῦ πλησίον ὠφελίαν, ἵνα τὰ πρὸς
 ἀρετὴν ἕκαστος πεπαιδευμένος, καὶ τῆς κακίας τὴν
 παῖραν διαφυγεῖν δυνηθῇ, καὶ τὴν ἀρετὴν ἐλλόμενος
 πολλὴν ἐπισπάσθαι τὴν ἀνωθεν ῥοπὴν· ἥς γένοιτο
 πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλονεικίᾳ τοῦ
 Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ,
 ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ
 ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Ε.

Καὶ οἰκοδομήσας θυσιαστήριον ἐκάλεσε τὸ ὄνομα
 τοῦ τόπου Βαιθὴλ· ἐκεῖ γὰρ ἐπεγράφη αὐτῷ ὁ
 Θεός ἐν τῷ ἀποδιδράσκειν αὐτὸν ἀπὸ προσώπου
 Ἠσαὺ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.

α. Φέρε καὶ σήμερον, εἰ βούλεσθε, τὴν ἀκολουθίαν
 τῶν πρώην ἡμῖν εἰρημένων ἀναλαβόντες, οὕτω πάλιν
 ἐκ τῶν ἐξῆς τὴν διδασκαλίαν πρὸς ὑμᾶς ποιησώμεθα.
 Ἐπὶ γὰρ ἡμᾶς ἡ κατὰ τὸν Ἰακώβ ἱστορία καὶ σήμε-
 ρον ἱκανῇ παιδεύσει τὴν πολλὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ
 πρόνοιαν, καὶ ὅπως ταῖς οἰκείαις αὐτῶν ὑποσχέσεσι
 πάλιν ἐπέβρωσεν ἀμειβόμενος αὐτοῦ τὴν ἐγνωσσύ-
 νην. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τοῖς προλαβοῦσι διηγήσατο ἡμῖν,
 ὅπως κατὰ τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσταγμα καταλεπόν τὴν
 Σήχηρα διὰ τὰ ὑπὸ τὸν παῖδων αὐτοῦ γεγενημένα,
 εἰς τὴν Λούζαν ἦλπιγετο· Καὶ οἰκοδομήσας, φησὶ,
 θυσιαστήριον, ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Βαι-
 θὴλ· ἐκεῖ γὰρ ἐπεγράφη αὐτῷ ὁ Θεός ἐν τῷ ἀποδι-
 δράσκειν αὐτὸν ἀπὸ προσώπου Ἠσαὺ τοῦ ἀδελ-
 φοῦ αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο προστάξας τῷ δικαίῳ, καὶ
 ἀπαλλάξας αὐτὸν τοῦ φόβου, οὐ κατέλιπε διὰ τὴν
 τῶν Σηχιμῶν ἀνάβρεσιν, τοὺς τὰς πόλεις ἐκείνας
 οἰκοῦντας ἐπιβάλε, φησὶ, φόβον, ὥστε μὴ καταβῆαι
 ὀπίσω αὐτοῦ. Ὅρα τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, καὶ ὅση
 κήρυται κηδεμονία περὶ τὸν Ἰακώβ. Κατέπεισε,
 φησὶ, τὸν φόβον τὰς ψυχὰς τῶν τὰς πόλεις ἐκείνας
 οἰκούντων, ὥστε μὴ καταβῆαι ὀπίσω αὐτοῦ· ἐβό-
 λοντα γὰρ ἴσως ἀπαμύναι τοῖς Σηχιμῶσι. Ἄλλ'
 ἐπειδὴ καὶ παρὰ γνῶμην τοῦ δικαίου γέγονε τὰ γε-
 γενημένα, καὶ οἱ περὶ τὸν Σιμεὼν καὶ τὸν Λεὺ
 τῆς ἀδελφῆς τὴν σωφροσύνην ἐκδικούντες ἐκεῖνα
 εἰργάσαντο, ὃ μόνον αὐτὸν καὶ τοὺς αὐτοῦ παῖδας
 τῆς ἀγωνίας τοῦ φόβου ἀπαλλάττει, ἀλλὰ καὶ αὐ-
 τοὺς δειλὴν ἐνέθεε ἀπέστησε τῆς κατ' αὐτὸν ὁμῆς.
 Εἶδετε πόσον ἐστὶν ἀπολαύειν τῆς ἀνωθεν ῥοπῆς;
 Ὅταν γὰρ αὐτοὶ ἡ ἐνοσίχθων τῆς ἡμᾶς διακαί-
 μενος, πάντα ἐκποδὸν γίναται τὰ λυπηρά. Ἄσπερ
 γὰρ τῷ δικαίῳ θάρρος ἐπέθηκεν, οὕτως ἐκείνους φόβον
 ἐπέσεισε. Δεσποτῆς γὰρ ἦν πάντα πρὸς ὁ βούλεται
 μετασκευάζει, καὶ τὴν εὐφρανῶν αὐτοῦ σφίλαι διὰ
 πάντων ἐπιδεικνύεται. Καὶ οὐδὲν ἰσχυρότερον ἂν γέ-
 νοιτο ποτε τοῦ τὴν ἀνωθεν συμμαχίαν ἐπισπασμένου,
 ὥσπερ οὐδὲν ἀσθενέστερον τοῦ ταύτης ἡρημυμέ-
 νου. Ἰδοὺ γοῦν οὗτος ὁ δίκαιος εὐαρίθμητος ὢν καὶ
 ἀπόδρα ὀλιγοστός, ἐπειδὴ ὑπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς
 ἐκρουεῖτο, καὶ θάρρος ἐλάβεκεν, καὶ τὴν ἐπιβούλῃν
 διέφυγεν· ἐκείνοι δὲ καὶ εἰς πλῆθος πολὺ συντίθεντες,
 καὶ κατὰ ταῦτ' αὐτὴν συμφωνίαν ἐπιδεικνύμενοι [578]
 οὐδὲ οὕτως ἰσχυροὶ τῶν βουλευθέντων τῆς ἐργῶν
 ἀγαγίν. Ἐγένετο γὰρ, φησὶ, φόβος Θεοῦ ἐπὶ τὰς
 πόλεις τὰς κύκλῳ αὐτῶν. Ἐπειδὴ τοῖσιν ἀπηλλογ-
 ρήν τοῦ φόβου καὶ ὁ τῶν ἐγγεγραμμένων ὁ δίκαιος, ὅρα πάλιν
 τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπερβόλῃσαν φιλανθρωπίαν, ἥ περ

^a Quilque mss. ἀναγίγ.

^b Κατανοήσας θεραπεύειν, *Unctione aut consilio im-*
pistio curare, a verbo κατανοῶν, illino, foveo.

^c Coisl. om. καὶ, nec legisse videtur interpre.

αὐτὸν ἐπιδείκνυται. Ὁρθῇ γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ὁ θεὸς
 εἶπεν· *ὅτι ἐν Λούζῃ*. Τίνος ἕνεκεν πρόκειται τὸ, *ἔτι*,
 ὅχι ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ ἦδη ἐν τῷ τόπῳ
 τούτῳ ὥσθι αὐτῷ πρότερον, ἦν ἵνα φεύγων τὸν ἀδελ-
 φὸν ἐπὶ τὴν Μεσοποταμίαν ἀποίειτο τὴν ὁρμήν. Καὶ
 νῦν οὖν φησὶ· Καθάπερ τότε ὥσθι αὐτῷ ἀπόνει, οὕτω
 καὶ νῦν ἐπαπεργόμεν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἐπιφαίνεται,
 καὶ βεβαίῳ τὰς ὑποσχέσεις, ὥς ἦν ἵνα ἀπῆλθε πρὸς αὐ-
 τὸν ἐποίησας, παρασκευάζων τὸν δίκαιον θαρρῆσαι
 τοὺς ἐπιγγελλόμενους, καὶ μὴ διὰ τὸν ἐν μέσῳ χρόνον
 ἐνδυσάσαι. Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν, καὶ εἶπεν αὐτῷ·
Τὸ δρομὰ σου οὐ κληθήσεται ἔτι· Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσ-
ραὴλ ἔσται τὸ δρομὰ σου. Καίτοι καὶ ἦδη τὴν προ-
 ηγορίαν αὐτῷ ἦν ἐπιτελεῖς, ἦν ἵνα τὴν διάδοσιν ἐποιή-
 σαστο τοῦ Ἰακώβ, ἀλλὰ πλείονα πληροφορίαν ἐνδύειναι
 τῷ δικαίῳ βουλόμενος, καὶ νῦν τὴν αὐτὴν ποιεῖται
 πρὸς αὐτὸν εὐλογίαν, καὶ φησιν· *Ἰσραὴλ κληθήσε-*
ται τὸ δρομὰ σου καὶ αὐξάνου, καὶ κληθύνου καὶ
ἐθνη καὶ συναγωγὰι ἐθῶν ἔσονται ἐκ σου, καὶ
 βασιλεῖς ἐκ τῆς οὐσότητος σου ἐντελευσονται. Ὅρα
 μέγεθος εὐλογίας. Οὐ μόνον εἰς πλῆθος αὐτὸν ἐκτα-
 θήσεται· φησιν, ἀλλὰ καὶ ἐπιδοξὸν γενήσεται· τὸ ἐξ
 αὐτοῦ σπέρμα. Βασιλεῖς γὰρ ἐκ τῆς οὐσότητος σου ἐξ-
 ελεύσονται· προηγουμένως αὐτῷ ἐντετεύχθη τὸ ἐξ αὐ-
 τοῦ τικτομένου τὴν περιφάνειαν. Καὶ τὴν γῆν, φησιν,
 ἣν τῷ Ἀδράμ καὶ Ἰσαὰκ δέδωκα, σοὶ δέδωκα αὐτήν,
 καὶ τῷ σπέρματί σου μετὰ σὲ δώσω τὴν γῆν ταύτην.
 Ἐπειδὴ διὰ τὰ γεγενημένα ἐν Σηχίμοις ὑπὸ τοῦ Συ-
 μεὼν καὶ Λευὶ Εἰσγεν· Ὁλίγοστός εἰμι ἐν ἀριθμῷ,
 καὶ συναχθέντες ἐπ' ἐμὲ συγχύσουσί με, καὶ ἐκτρι-
 θήσονται ἐγὼ τε καὶ ὁ οἶκος μου· καὶ διὰ πάντων
 ἐδεδίκαιον καὶ τὴν ἐλιγοφυλίαν, καὶ τὴν πολλὴν δειλίαν,
 ἐν ἣ κατέχευτο· διὰ τοῦτο ὁ φιλόανθρωπος Δεσπότης
 νῦν φησὶ πρὸς αὐτὸν· Ἐπειδὴ εἶπες, Ὁλίγοστός εἰμι,
 μάνθανε ὅτι καὶ αὐξήθησθαι, καὶ πληθυνθήσεται σου
 τὸ σπέρμα, καὶ οὕτως ἔσται ἐπιδοξόν, ὥς συναγωγὰς
 ἐθνῶν καὶ βασιλεῖς ἐξ αὐτῶν γενήσονται· καὶ οὐ μόνον οὐκ
 ἐκτρίβησθαι, ἀλλὰ σὺ καὶ τὸ σπέρμα τὸ σὺν παῖσιν τὴν
 γῆν ταύτην κληρονομήσει. Καὶ ταύτας πρὸς αὐτὸν τὰς
 ὑποσχέσεις προσηγάμενος, Ἀνέστη ὁ θεὸς ἀπ' αὐτοῦ,
 φησὶν, ἐκ τοῦ τόπου, οὗ ἐλάλησεν μετ' αὐτοῦ.
 Ὅρα πόση ἡ συγκατάθεσις τῶν λέξεων τῆς θείας
 Γραφῆς. Ἀνέστη, φησὶν, ὁ θεὸς ἀπ' αὐτοῦ· οὐχ ἵνα
 καὶ ἐν τόπῳ νομισθῶμεν περιχελεῖσθαι τὸ θεῖον, ἀλλ'
 ἵνα καὶ διὰ τοῦτο μάθωμεν αὐτοῦ τὴν ἀπατον φιλαν-
 θρωπίαν, ὅτι τῇ ἀνθρωπίνῃ ἀσθενείᾳ συγκαταβαίνουσα
 ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, οὕτως ἅπαντα διηγείται. Τὸ
 γὰρ, ἀνέστη καὶ κατέβη, ἀνάξιον θεοῦ· ἀλλ' ἐπειδὴ
 τοῦτο μάλιστα τεκμήριον τῆς ἀπάτου αὐτοῦ φιλανθρω-
 πίας, τὸ διὰ τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν καὶ τῆς πα-
 χύτητος τῶν τοιούτων ῥημάτων ἀνέχεσθαι, διὰ τοῦτο
 ἀνθρωπίναις λέξεσι κέχρηται, ἐπειδὴ οὐδὲ δυνατόν
 ἦν ἑτέρως [579] τὴν ἀκοὴν τὴν ἀνθρωπίνην ἐνεγκεῖν
 τῶν λεγομένων τὸ ὑψος, εἰ πρὸς τὴν ἀξίαν τοῦ Δεσπό-
 του ἡμῖν διελγέτο.

β'. Ὅπερ ἐννοοῦντες, μηδέποτε τῇ ταπεινότητι τῶν
 λέξεων ἐναπομένωμεν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦτο θαυμάζωμεν
 αὐτοῦ τὴν ἀπατον ἀγαθότητα, ὅτι τοσαύτῃ συγκατα-
 βάσει κέχρηται οὐ παραιτεῖται διὰ τὸ ἀσθενὲς τῆς
 φύσεως ἡμετέρας. Ἀλλ' ὅρα πάλιν τὸν δίκαιον τοῦτον
 τὴν οἰκίαν, εὐγνωμοσύνην ἐπιδεικνύμενον. Ἐστῆς
 γὰρ, φησιν, Ἰακώβ στήλην λιθίνην ἐν τῷ τόπῳ, ᾧ
 ἐλάλησεν μετ' αὐτοῦ ὁ θεός, καὶ ἔσκεισεν ἐπ'
 αὐτὴν σκοπὸν, καὶ ἐπέχευεν ἑλαιον, καὶ ἐκέλευσε
 τὸ δρομὰ τοῦ τόπου, ἐν ᾧ ἐλάλησεν μετ' αὐτοῦ,
 Βασιλῆι. Σκόπει πῶς αἱ ταῖς προσηγορίαις τῶν τό-
 πων ἀληστον ὁ δίκαιος οὕτως τὴν μνήμην ἐναποτίθε-

ται, ὥστε καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα γενεαῖς κατάδηλον
 γίνεσθαι τὴν αὐτοῦ γεγεννημένην ἐπασίαν τῷ δικαίῳ.
 Καὶ ἀτάρας, φησὶν, Ἰακώβ ἐπέχευε τὴν σκοπὴν
 αὐτοῦ ἐπέχευα τοῦ πύργου Γαθὴρ. Προσωτέρως
 πάλιν ἀναγοραὶ ὁ δίκαιος, ἐπιγόμενος κατὰ μικρὸν
 φθάσαι τὸν τόπον, ἐνθα κατέκει· ὁ Ἰσαὰκ. Εἶτα φη-
 σὶν· Ὅτε ἤγγισεν τοῦ εἰσελθεῖν εἰς Ἐφραθὰ ἡ
 Ῥαχὴλ ἐδυοτάκην ἐν τῷ τόπῳ. Καὶ ἐγένετο ἐν
 τῷ σκληρῷ αὐτὴν εἴκτειν, εἶπεν αὐτῇ ἡ μαῖα·
 θάρσει· καὶ γὰρ οὐτὸς σοὶ ἔστιν υἱός. Μὴ ἀγωνία,
 φησὶ· τέξθι γὰρ υἱόν. Εἰ γὰρ καὶ διακόπουσιν σε αἱ
 ὀδύναι, ἀλλ' ὅμως ἔξεις υἱόν. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ
 ἀμείνῳ αὐτὴν τὴν ψυχὴν, ἀπέθνησκεν γὰρ,
 καὶ ἐκέλευσε τὸ δρομὰ αὐτοῦ, Υἱὸς οὐδύνης
 μου· ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ ἐκέλευσεν αὐτὸν Βενια-
 μὴν. Ἐκείνη μὲν ἐκ τοῦ συμβεβηκότος αὐτῇ τὴν
 προσηγορίαν ἐπιτεθῆσι τῷ παιδί, ὁ δὲ πατὴρ Βεν-
 ιαμὴν αὐτὸν ἐκέλευσε. Καὶ μετὰ τὸ τεκεῖν, φησὶν,
 Ἀπέθνηκε καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὁδῷ Ἐφραθὰ· αὐτὴ
 ἐστὶ Βηθλέεμ. Καὶ ἐστῆσεν Ἰακώβ στήλην ἐπὶ
 τοῦ μνημείου. Τὴν ἀθυμίαν τὴν ἐπὶ τῇ τελευτῇ
 τῆς Ῥαχὴλ παρεμυθεῖτο ὁ ταχθεὶς, καὶ παρεσκευάζε
 πρῶτος φερεῖν τὸν δίκαιον τὴν ἀποβολὴν τῆς Ῥαχὴλ.
 Ἐντεῦθεν λοιπὸν διαδέχεται τὸ γεγονός· Ρουθὴν ἡ προτέ-
 ρα. Πορευθεὶς γὰρ, φησιν, ἐκοιμήθη μετὰ Βάλλας
 τῆς παλλακῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ· καὶ ἤκουσεν
 Ἰσραὴλ, καὶ πορνὴν ἐφάρη ἐναντίον αὐτοῦ. Καὶ
 γὰρ ἦν παράνομον σφόδρα τὸ γεγονός. Διὰ τοῦτο καὶ
 μετὰ ταῦτα νομοθετῶν Μωϋσῆς ἀπηγόρευεν υἱὸν
 καὶ πατέρα τῇ αὐτῇ ἐπιμύνησθαι. ἵνα γὰρ μὴ ὁδῷ
 προβαίνοντες συνήθειαν τὸ πρᾶγμα ἐργάσωνται, ὁ
 νομοθέτης προαναστῆλκει, τιμωρίᾳ ὑποθύνων εἶναι
 τὸν τοιοῦτον διαγορεύων. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτω νῦν
 μὲν πρῶτος ἔφερον ὁ Ἰακώβ τῇ φυσικῇ φιλοστοργίᾳ
 νικῶμενος. Μετὰ δὲ ταῦτα μέλλων ἐξείναι τοῦ βίου,
 στήλη τεύει τὸν παῖδα, ἀνάγραφον αὐτοῦ τὴν παρα-
 νομίαν ποιοῦμενος, καὶ ἀρώμενος αὐτῷ, ἵνα διὰ τῶν
 εἰς ἐκεῖνον γεγεννημένων καὶ οἱ εἰς τὸ ἐξῆς σωφρο-
 νίζωνται. Ἐντεῦθεν ἡμῖν λοιπὸν ἀπαριθμεῖται· τοὺς
 παῖδας τοῦ Ἰακώβ ὁ μακάριος Μωϋσῆς, καὶ διδάσκει
 ἡμᾶς, ἐξ ὧν διηγείται, τοῦ δικαίου τὴν ἀρετήν. ἵνα
 γὰρ μὴ νομίσῃς ἀπλῶς καὶ ὡς ἐτυχεν αὐτὸν τὴν
 συνουσίαν ποιήσασθαι τὴν πρὸς τὴν Ῥαχὴλ καὶ τὴν
 Λείαν· καὶ τὰς δύο παιδείας, δεικνύς ὅτι οἰκονομία
 τινὶ ὑπηρετοῦμενος τῆς πρὸς αὐτὰς [580] ὁμιλίας
 ἠνέσχετο, καὶ ὥστε τὰς δώδεκα φυλάς ἐξ αὐτοῦ τε-
 χθῆναι· διὰ τοῦτο οὐκ ἐστὶ μνημονεύει ἡ Γραφή
 ὡς ἑτέρου γενομένου αὐτῷ παιδὸς, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐκ
 ἀπλῶς οὐδὲ εἰκῇ τοῦτο γεγένηται. Ἦσαν δὲ, φησὶν,
 υἱοὶ τοῦ Ἰακώβ δώδεκα. Καὶ διαιρεῖ λοιπὸν τοὺς
 τῆς Λείας καὶ Ῥαχὴλ, καὶ τότε καὶ τοὺς τῶν παι-
 δισκῶν ἀπαριθμεῖται, καὶ φησιν· Οὗτοι υἱοὶ Ἰα-
 κώβ, οἱ ἐγένοντο αὐτῷ ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ. Καὶ
 μὴν ὁ Βενιαμὴν νῦν ἐτέχθη, ἦν ἵνα περὶ τὴν Βηθλέεμ
 ἐφασκε. Τίνος οὖν ἕνεκεν οὕτως εἶπεν ἡ Γραφή, Οἱ
 ἐγένοντο αὐτῷ ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ; Ἵσως πρὸ τῆς
 ἐκείθεν ἐξόδου ἡ Ῥαχὴλ αὐτὸν συλλαβοῦσα ἐτύγ-
 χανε. Καὶ ἤλθε, φησὶν, Ἰακώβ πρὸς Ἰσαὰκ τὸν
 πατέρα αὐτοῦ. Σκόπει· μοι πάλιν ἀνταῦθα, πῶς ἐν
 ἅπασιν πληροφορεῖν ἐδούλετο τοὺς δικαίους ὁ φιλόαν-
 θρωπος θεός. Ἐπειδὴ γὰρ παρεγένετο μετὰ τοσοῦ-
 των ἐτῶν ἀριθμὸν ὁ Ἰακώβ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ
 μεγίστη γέγονεν ἑκατέρους ἡ παράκλησις, καὶ τῷ
 παιδί ἐκ τῆς τοῦ πατρὸς θείας, καὶ τῷ πατρὶ θεασα-
 μένῳ τοῦ παιδὸς τὴν περιουσίαν, καὶ τὸν χρόνον τῶν

α LXX, ἦν ἵνα ἤγγισεν εἰς Χαβράμ τοῦ ἐλθεῖν εἰς τὴν Ἐφραθὰ.

β Coisl. et Bibl. omittunt καί.

hoc loco ei apparuisse, quando fugiens fratrem in Mesopotamiam contendebat. Itaque et hunc ait: Sicut tunc visus est ei abeanti, ita et nunc redeunti apparet in eodem loco, et confirmat promissiones, quas quando abiit cum eo fecit: hoc præstans ut justus firmitus suis promissionibus confidat, et ne propter tempus medium fluctuet. *Et benedixit eum, 10. et dixit ei: Nomen tuum non vocabitur ultra Jacob, sed Israel erit nomen tuum.* Quamquam jam pridem hoc nomen ei dederat, cum transiret in Jaboch, verum majoribus indicis certiorum volebat justum reddere, et nunc eandem benedictionem ei dat, et dicit: *Israel vocabitur nomen tuum; 11. et cresce, et multiplicare: et gentes et congregationes gentium erunt ex te, et reges ex lumbo tuo prodibunt.* Vide magnitudinem benedictionis. Non solum dicit eum in tantam multitudinem propagandum, sed et gloriosum fore ejus semen: *Reges enim, inquit, ex lumbis tuis egredientur: prædicens ei gloriam eorum qui ex ipso ortum ducturi erant. 12. Et terram, inquit, quam Abraham et Isaac dedi, tibi dedi eam, et semini tuo post te: dabo terram hanc.* Quoniam propter facta in Secimis a Symeone et Levi, dicebat: *In parvo numero sum ego, et congregati super me percussit me, et delcor ego et domus mea (Gen. 34. 30); et per omnia monstrabat pusillanimitatem et metum quo tenebatur: propterea benignus Dominus nunc dicit ad eum: Quoniam dixisti, in parvo numero sum, discas futurum esse, ut crescas, et multiplicetur semen tuum, et ita sit gloriosum, ut congregationes gentium et reges ex eo prodituri sint; atque futurum esse, ut non solum non delearis, sed et tu et semen tuum omnem terram hanc in hereditatem accipias.* Et factis ei promissionibus istis, *13. Ascendit Deus ab eo, ex loco ubi est loquutus cum illo.* Vide quantum attemperat se nostræ infirmitati divinæ Scripturæ verba. *Ascendit enim, inquit, Deus ab eo:* non ut loco concludi existimemus Deum, sed ut per hoc etiam ejus ineffabilem discamus clementiam: Spiritus enim gratis se ad infirmitatem nostram demittens omnia narrare solet. Descendere enim, et ascendere, indignum Deo est; sed quia maximum est ineffabilis ejus clementiæ indicium, quod propter nostram eruditionem talibus uti verbis dignetur, propterea humanis dictionibus utitur, quia alioquin impossibile erat humanas aures ferre verborum sublimitatem, si secundum dignitatem Domini dicta essent.

2. Quod cogitantes, numquam in humilitate verborum hæreamus, sed et propter hoc admiremur ineffabilem ejus bonitatem, quod neque ab hac humilitate abhorreat propter imbecillitatem naturæ nostræ. Sed vide justum illum iterum grati animi signa dantem. *14. Erexit enim, inquit, Jacob columnam lapideam in loco, in quo loquutus est cum eo Deus, et libavit ei libationem, et superfundit oleum, 15. et vocavit nomen loci in quo loquutus est cum eo, Bethel.* Considera, oro, quomodo in nominibus locorum memoriam immortalium beneficiorum reponat, ut et posteris manifesta fiat visio, qua justus ibi dignatus fuit. *16. Et profe-*

ctus, inquit, Jacob fixit tabernaculum suum ultra turrem Cader. Ulterior iterum procedit justus anhelans pauperem venire ad locum ubi habitabat Isaac. Deinde, inquit, *Quando appropinquavit ut intraret in Ephraim Rachel laborabat in partu. 17. Et factum est cum difficulter pareret, dixit ei obstetrix: Confide: etenim hic tibi est filius.* Ne sis anxius, inquit: paries enim filium. Nam licet te crucient dolores, verumtamen habebis filium. *18. Factum est autem, inquit, cum exhalaret animam suam, moriebatur enim, vocavit nomen pueri, Filius doloris mei: pater autem ejus vocavit eum Benjamin.* Illa quidem nomen ei dedit ex iis quæ sibi acciderant, pater autem Benjamin ipsum vocavit. Et postquam peperit, inquit, *19. Mortuus est, et sepultus in via Ephraim: hæc est Bethlehem. 20. Et erexit Jacob titulum super sepulcrum.* Mœrorem quem ex morte Rachelis conceperat, mitigavit natus puer, et effecit, ut justus Rachelis mortem æquo ferret animo. Sed hinc succedit Ruben temeritas, *22. Abiit enim, inquit, et dormivit cum Balla concubina patris sui: et quidvis Israel, et malum visum est coram eo.* Erat enim valde nefarium facinus. Ideo postea legislator Moyses prohibuit, ne pater et filius cum eadem rem habeant (Levit. 18. 8). Nam ut ne sensim progrediendo res illis in consuetudinem verteret, jam antea legislator reprimit eos, poenæ obnoxios eos qui talia auderent denuntians. Attamen id nunc mansueta tulit justus naturali amore victus. Postea autem cum emigraturus esset ex hac vita, filium vituperat, et flagitium ejus scripto tradi curat, maledicens ei, ut et ceteri illius poenâ emendarentur. Hic nobis postea enumerat filios Jacob beatus Moses: ac per ea quæ narrat justus virilem nos docet. Enimvero ne putes fortuito simpliciterque, ut contingere solet, ipsum concubuisse cum Rachel et Lia duabusque ancillis, monstrat se ex dispensatione quapiam cum illis rem habuisse, ut duodecim tribus ex eo nascerentur: propterea non ultra meminit Scriptura, ei alium natum esse filium, ut discas hoc non simpliciter, neque absque causa factum esse. *Erant autem, inquit, filii Jacob duodecim.* Distinguit vero postea, et privum eos qui Lix erant, dein eos qui Rachelis, denique et eos qui ancillarum erant, numerat, et dicit: *26. Hi sunt filii Jacob, qui nati sunt ei in Mesopotamia.* Atqui tunc natus est Benjamin quando venit Bethlehem. Quare igitur dicit Scriptura, *Qui nati sunt ei in Mesopotamia?* Fortasse quia Rachel ante egressum ex Mesopotamia conceperat. *27. Et venit, inquit, Jacob ad Isaac patrem suum.* Considera, obsecro, hic quomodo in omnibus certis indicis misericors Deus justos confirmare volebat. Quia enim venit post tot annos ad patrem suum Jacob, maxima utrisque fuit consolatio, et filio ex patris conspectu, et patri videnti tantam filii substantiam, chorumque filiorum ex eo natorum. *29. Tunc,*

¹ In Edit. LXX legitur: *Cum appropinquavit Chabatha, ut intraret in Ephraim.* Hanc autem vocem, in Chabatha, omisit Chrysostomus, vel fortassis in ejus exemplari non ferebatur.

Inquit, mortuus est Isaac senex, et vlenus dierum (Gen. 27. 1). Nam cum Jacob benedictionem sufflaretur, hebetes erant oculi ejus, unde factum est ut deciperetur: cogitat post tot annos quantum tenuerit. Et aspelierunt eum, inquit, Esau et Jacob. Sed jam sepultura patris facta, 6. Esau acceptis uxoris et filiis et omnibus suis, et omnibus quæ possidebat in terra Chanaanorum, profectus est. 7. Non poterat enim eos ferre terra peregrinationis præ multitudine facultatum. 8. Et habitavit postea in monte Seir (Caput 36). Et ubi narravit nobis divina Scriptura eos qui ex Esau nati sunt, et gentes quæ ex eo sunt ortæ, dicit: 1. Peregrinus autem fuit Jacob in terra, quæ peregrinatus fuit pater ejus in terra Chanaan (Caput 37). Sed hinc excipit nos alia narratio, quæ de admirabili Joseph agitur.

3. *Moralis epilogus.*— Et si libet, hic finiemus sermonem, historiam illi Jacob in aliud concionis initium remittentes. Illud tamen rogaverim vestram caritatem, ut ea quæ dicuntur diligenter auscultetis, et ex singulis Scripturæ dictis maxima vobis accrescat utilitas, nullamque eorum temere prætermittatur. Thesaurus enim spiritualis sunt divina eloquia; et sicut aliquis de sensibili thesauro sæpe unam gemmam recipiens, magnas sibi parat divitias: ita et hic justorum virtutes, modo attendere voluerimus, tantam nobis utilitatem asferre possunt, ut ad imitandum eos incitemur. Sic enim poterimus et nos eundem, quem illi, favorem Dei consequi. *Neque enim personarum acceptor est Deus, sed in omni gente qui timeat Deum et operatur justitiam, acceptus ei est (Act. 10. 34. 35):* ita ut, si voluerimus, nihil sit quod prohibeat, quin tanto vel etiam majori potiamur auxilio. Nam si nos dumtaxat viderit asferre quæ ex nobis sunt, et præferre humanis ea quæ sibi placent, tantam et ipse nostri curam declarabit, ut in omnibus invictos reddat. Hostem enim habemus perpetuum, et implacabili in nos odio flagrantem. Unde nobis magna vigilantia opus est, ita ut ejus fraudes vincere, ac superiores ejus telis constitui possimus. Non alter autem vincemus, quam si per optimam conversationem supernum nobis auxilium conciliemus. Optimum vero institutum est vita pura. Hoc enim basis et fundamentum est virtutis: quod qui recte jecerit, facile omnia devinct: neque illum superabit vel pecuniarum cupiditas, vel gloriæ amor, vel invidia, vel aliqua affectio mala. Et quomodo, ego dicam. Quando enim quis munda fuerit conscientia, et ab omni libera macula, poterit Dominum universi habere inhabitantem. Beati enim, inquit, mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8). Quod si quis illum inhabitatorem habere mereatur quasi frustra et sine impedimento corpore vestitus esset, ita postea afflicetur, et humanarum omnium rerum superbiam facile contemnet. Humana enim omnia umbra illi somniumque apparebunt, et sicut celestis civis præsentium nihil optabit. Talis erat beatus Paulus doctor orbis; propterea clamabat, dicens:

¹ Bibl., habitavit.

Nam experimentum queritis ejus qui in me loquitur, Christi (2. Cor. 13. 5)? Et iterum: Viro autem, non jam ego, vivit autem in me Christus (Galat. 2. 20). Et iterum: Quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo (Ibid.). Vidisti virum corpore circumdatum, qualis in corporea quiete fruente loqui omnia?

4. Multa hic commendantur, nempe: mortificatio carnis, cui ipsius spiritualis sacrificium, vigilantia, et examen conscientia. — Hunc omnes imitemur, mortificemus membra carnis, et ad male operandum inefficacia reddamus: sic enim potissimum valebimus ipsa Deo offerre sacrificium beneplacitum. Vidisti quam novum et admirabile hoc sacrificium? Quando mortua fuerint membra, tunc magis gratum erit Deo sacrificium. Quare et quomodo hoc? Quoniam spirituale sacrificium est, et nihil habet sensibile. Nam in sensibili quidem sacrificio non solum id, quod mortuum est, abjicitur, sed neque vivum, quod vitiatum fuerit, sacrificiis idoneum esse, ab initio lego cautum fuit, nec sine causa (Levit. 23. 23): sed ut per irrationabilium observationem paulatim inducamur ad spirituales hanc et rationalem hostiam cum magna cautela offerendam. Quod enim illis est vitiosum, nempe privatum auribus, vel mutilatum cauda, idipsum hic est mala concupiscentia, luxuria, opum amor et omnis nequitia: et quod est illis sanum et ab omni macula alienum esse, idipsum est hic mortuum mundo, ita ad spirituale sacrificium semetipsum idoneum exhibere. Hæc non simpliciter prætereamus, sed bene figentes ea in mente nostra, studeamus ne timus deteriores Judæis, qui in umbra tantum exhibent observationem. Sicut enim illi adhuc lucernæ assidentes tantopere illa observarunt, ita nos, postquam sol justitiae nos illustrare dignatus est, relictaque umbra ad veritatem adducti sumus, similem observationem circa hoc spirituale sacrificium exhibeamus. Et neque peccata quæ nobis videntur parva, perfunctorio prætereamus, sed quotidie a nobis rationes repetamus et verborum, et aspectuum: poenæque de nobis ipsis sumamus, ut nos a futuro supplicio liberemus. Propter hoc quippe Paulus inquit: Nam si nos ipsos judicaverimus, non utique judicemur (1. Cor. 11. 31). Ita si nos ipsos hic condemnaverimus propter quotidiana peccata, imminucinus severitatem judicii quod illic futurum est. Quod si ignavi fuerimus, Qui judicamur, inquit, a Domino erudimur. Prius igitur nosmetipsos condemnemus magna cum sinceritate, et nullo scientie in tribunali conscientia sedeamus: sicque examinemus nostras cogitationes, et reclam sententiam proferamus, ut mens imminente illo terrore percutsa, non patiar amplius decipi, sed impetum refrenet, ne prospiciens illum insonnem oculum, præcludat diabolo ingressum. Propter ignaviam enim serimus omnia, ut ipsa rerum experientia elamat. Nam quemadmodum si vel paululum excitari voluerimus, omnes illius insidias quasi pulverem repellimus: sic quando supplantamur, non propter illius tyrannidem hoc sustinemus, sed propter ignaviam nostram. Neque enim

ὅπ' αὐτοῦ τεχθέντων. Τότε, φησὶν, ἐταλευτήσαν ὁ Ἰσαὰκ πρὸς θυγατέρας, καὶ πλῆρης ἡμερῶν. Εἰ γὰρ ἦν αὐτῆς εὐλογίας τὴν κλοπὴν ἐποιεῖτο ὁ Ἰακώβ, ἡμελύνθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ, φησὶν, ὅθεν καὶ τὰ τῆς ἀπίστεως αὐτῷ προεχώρησεν, ἐνώθησεν μετὰ τοσούτων ἐπὶ τῶν ἀριθμῶν ὅπως ἦν γεγενηαῖος. Καὶ ἔθαναν αὐτὸν, φησὶν, Ἠσαὺ καὶ Ἰακώβ. Ἀλλὰ λοιπὸν τῆς τελευτῆς τοῦ πατρὸς γενομένης, λαβὼν, φησὶ, τὰς γυναικὰς αὐτοῦ Ἠσαὺ, καὶ τοὺς υἱοὺς, καὶ πάντας τοὺς αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἐκτήσατο ἐν γῇ Χαναὰν, ἐπορεύθη. Οὐκ ἠδύνατο γὰρ, φησὶν, ἡ γῆ τῆς παροικίσεως φέρειν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ πληθους τῶν ὑπαρχόντων. Καὶ φησιν Λοιπὸν ἐν τῷ ὄρει Σειρ. Καὶ διηγήσαμένη ἡμῖν ἡ θεία Γραφὴ τοὺς ἐκ τοῦ Ἠσαὺ τεχθέντας καὶ τὰ ἐθὺς τὰ ὅπ' αὐτοῦ γεγενημένα, φησὶ. Παρώκησε δὲ Ἰακώβ ἐν τῇ γῇ, οὐ παρώκησεν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἐν γῇ Χαναὰν. Ἀλλ' ἐνταῦθεν λοιπὸν πάλιν διαδέχεται ἡμᾶς ἑτέρα πραγματεία ἡ κατὰ τὸν θαυμασίον Ἰωσήφ.

γ. Ἀλλ' εἰ βούλεσθε, ἐνταῦθα στήσαντες τὸν λόγον εἰς ἑτέραν ἀρχὴν ταμειασάμεθα τὴν κατὰ τὸν παῖδα τοῦ Ἰακώβ ἱστορίαν, ἐκείνῳ παραινέσαντες ὡς ὅτι ἀγάπῃ, μετὰ ἀκριβείας προσέχον τοῖς λεγομένοις, καὶ ἐξ ἑκάστου τῶν ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ κειμένων μεγίστην καρποῦσθαι τὴν ὠφέλειαν, καὶ μηδὲν ἀπλῶς παρατρέχειν. Θεσαυροὺς γὰρ ἐστὶ πνευματικὸς τὰ θεῖα λόγια· καὶ καθάπερ ἀπὸ τοῦ αἰσθητοῦ θησαυροῦ καὶ λίθον ἕνα πολλὰς ὀφελόμενους τις, πολλὴν ἐαυτῷ ἐργάζεται τὸν πλοῦτον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα αἱ τῶν δικαίων ἀρεταί, αἱ προσέχον βουλεύματα, τοσαύτην ἡμῖν τὴν ὠφέλειαν παρέχουσιν, ὥς καὶ πρὸς τὸν ὅμοιον αὐτῶν διεγερθῆναι ζήλον. Οὕτω γὰρ διηγεσάμεθα καὶ ἡμεῖς τῆς αὐτῆς τοῖς δικαίοις ἀπολαύσαι παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας. Οὐδὲ γὰρ προσηκολίηται ἐστὶν ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν παντί εἶναι ὁ φοβούμενος αὐτὸν καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτὸς αὐτῷ ἔσται· ὥστε, εἰ βουλοίμεθα, οὐδὲν ἐκ πολλῶν τοσαύτης ἢ καὶ πλείονος ἡμᾶς ἀπολαύσαι τῆς ἀνωδιν βοῆς. Ἐάν γὰρ μόνον [581] ἡμᾶς ἴδῃ τὰ παρ' ἐαυτῶν εἰσφέροντας, καὶ τὰ αὐτῷ δοκούντα προτιμῶντας τῶν ἀνθρωπίνων, τοσαύτην καὶ αὐτὸς ἐπιδείξεται τὴν κηδεμονίαν, ὥς ἐν ἀπανσι ἀχειρώμενος ἡμᾶς ἐργάσασθαι. Καὶ γὰρ πολέμιον ἔχομεν διηγετὴ καὶ ἀσπονδὸν τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐχθρὰν κεκτημένον. Διὸ πολλῆς ἡμῖν δεῖ τῆς μηχανῆς, ὥστε περιγενέσθαι αὐτοῦ διηγετῆναι τῆς μηχανῆς, καὶ ἀνωτέρους καταστήναι τῶν τούτου βελῶν. Οὐκ ἑτέρως δὲ περιεσάμεθα, ἢ διὰ τῆς ἀρίστης πολιτείας· ἐπιστάσασθαι διηγετῆς τὴν ἀνωδιν συμπαχίαν. Ἀρίστη δὲ ἐστὶ πολιτεία βίος καθαρὸς. Τοῦτο γὰρ ὁ θεμελιος καὶ ἡ κρητὶς τῆς ἀρετῆς· ὁ γὰρ τοῦτον ἀσφαλῶς καταβαλλόμενος εὐκολώτερον τῶν ἄλλων ἀπάντων περιεσται· οὔτε γὰρ χρημάτων ἐπιθυμία τοῦ τοιοῦτου περιγενήσεται, οὔτε δόξης ἔρις, οὔτε βασιλεία, οὔτε ἑτέρον τι τῶν παθῶν. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὅταν γὰρ τις καθαρὸν ἔχῃ τὸ συνέδος, καὶ παντὸς ῥύπου ἀπηλλαγμένον, δυνήσεται καὶ τὸν ἀπάντων ἀσπότην ἐνοικον ἔχειν. Μακάριοι γὰρ οἱ καθαροί, φησὶ, τῇ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται. Ὅταν δὲ ἐκείνων ἐνοικον ἔχῃν καταξιώσῃ, ὥς ἀπλῶς καὶ εἰσιῇ ἐπὶ σῶμα πρὸς αὐτὸν, οὕτω λοιπὸν διακρίσεται, καὶ πάντων τῶν ἀνθρωπίνων πολλὴν ἐπιδείξεται τὴν ὑπεροφίαν. Ἀπαντα γὰρ τὰ ὀρώμενα σκία καὶ ὄψω τῷ τοιοῦτῳ φανερεῖται, καὶ καθάπερ ἐν τῷ ὁράνῳ τὸ πολιτεύμα ἔχον, οὕτως οὐδενὸς τῶν παρόντων ἐπιθυ-

μήσει. Τοιοῦτος ἦν Παῦλος ὁ τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος· διὰ καὶ ἔδρα λέγων· Ἡ δοκιμὴν ἐποίησε τοῦ ἐν ἐμοὶ ἀλλοθέντος Χριστοῦ· Καὶ πάλιν· Ζῷ δὲ, οὐκ ἐτετέρω, ἣν δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός. Καὶ πάλιν· Ὁ δὲ τὸν ὧ ἐν σαρκεὶ, ἐν πίστει ὧ. Ἐίδες ἀνδρα σῶμα παρικείμενον, καὶ ὡς ἐν ἀσωμάτων λήξει αὐτὸν τυγχάνοντα, οὕτω πάντα φεταγγόμενον;

δ. Τοῦτον ἀπαντας ζηλώσωμεν, καὶ νεκρώσωμεν ἡμῶν τὰ μέλη τῆς σαρκὸς, καὶ πρὸς τὴν ἀμαρτίαν ἀνενέργητα αὐτὰ ἐργασώμεθα· οὕτω γὰρ μάλιστα αὐτὰ διηγεσάμεθα παραστήσαι τῷ Θεῷ θυσίαν εὐάρεστον. Εἶδες τὸ καίνον καὶ παρὰ θεόν τῆς θυσίας ταύτης; Ὅταν νεκρά γένωνται τὰ μέλη, τότε μᾶλλον εὐπρόσδεκτα τῇ θυσίᾳ γίνονται. Τίνος ἐνικαν καὶ διὰ τί; Ἐπειδὴ πνευματικὴ ἐστὶν ἡ θυσία, καὶ οὐδὲν αἰσθητὸν ἔχει. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῆς θυσίας τῆς αἰσθητῆς οὐ μόνον τὸ νεκρὸν ἐστὶν ἀπείλητον, ἀλλὰ καὶ τὸ ζῶν, εἰ λώδην τινὰ ἔχοι, οὐδὲ τοῦτο εἰς θυσίαν δεκτὸν ἀν γέναιτο ποτε. Καὶ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐνομοθετεῖτο οὐκ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς τῶν ἀλόγων παρατηρήσεως κατὰ μικρὸν ἐναθώμεν μετὰ τῆς τοσαύτης φυλακῆς τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ λογικὴν θυσίαν προσάγειν. Ὁ γὰρ ἐστὶν ἐκεῖ λώδης, καὶ ἐν ὠτίμῳ καὶ κολοδόκῳ, τοῦτο ἐνταῦθα πονηρία, ἐπιθυμία, φάλαγγας, χρημάτων ἔρις καὶ πᾶσα ἀμαρτία· καὶ ὅπερ ἐστὶν ἐκεῖ τὸ ὄγιος, καὶ τὸ πάντῃ μόνον ἀπηλλαγμένον, τοῦτο ἐνταῦθα τὸ νεκρὸν τῷ κόσμῳ πάντῃ γεγόνετα οὕτω πρὸς τὴν θυσίαν τὴν πνευματικὴν ἐπιτήδειον ἐαυτὸν καταστήσαι. Ταῦτα μὴ ἀπλῶς παρατρέχωμεν, ἀλλ' ἐμπηγνύνοντες αὐτὰ τῇ ἐαυτῶν διανοίᾳ, σπουδάζομεν μὴ ἐλάττους δοθῆναι τῶν Ἰουδαίων τῶν ἐν τῇ σκιά τοσαύτην ἐπιδεικνυμένων περατήρησιν. Ὅπερ γὰρ ἐκείνῳ ἐστὶ τῷ λύχνῳ παρακαθήμενοι τοσαύτην ἐποιούνομεν τὴν φυλακὴν, οὕτως ἡμεῖς, [582] ἐπειδὴ ὁπὸ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης καταπασθῆναι κατηξιώθημεν, καὶ τὴν σκίαν καταλιπόντες πρὸς τὴν ἀληθειαν ἐχειραγωγῶμεθα, τὴν ὁμοίαν φυλακὴν ἐπιδείξομεθα περὶ τὴν πνευματικὴν ταύτην θυσίαν. Καὶ μὴδὲ τὰ μικρὰ ἀμαρτήματα νομιζόμενα ἀπλῶς παρατρέχωμεν, ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐαυτοὺς ἐθύνοντας ἀπεικάζομεν καὶ ῥημάτων καὶ βλαμμάτων, καὶ δίκας ἐαυτοὺς εἰσπρατύνομεθα, ἵνα τῆς ἐκείθεν κολάσεως ἐαυτοὺς ἐλευθερώσωμεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ Παῦλος φησὶν· Εἰ γὰρ ἐαυτοὺς ἐκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρίνομεθα. Ὅτε, ἐάν ἐαυτοὺς ἐνταῦθα κατακρίνωμεν ἐπὶ τοῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὅς ἡμῶν ἀμαρτανόμενοι, ὑποταγόμεθα τῆς ἐκεῖ κρίσεως τὴν σφοδρότητα. Εἰ δὲ βραθυμῶμεν, Κρίνομενοι, φησὶν, ὁπὸ Κυρίου παιδευσάμεθα. Προλαβόντες τοίνυν ἐαυτοὺς καταδικάζομεν μετὰ πολλῆς τῆς ἐδγνομότητος, καὶ μηδενὸς εἰδότες τὸ δικαστήριον τοῦ συνεδίου καθίσαντες, οὕτω βασανίσωμεν ἐαυτῶν τοὺς λογισμοὺς, καὶ ὅρθην τὴν κρίσιν ἐκφράσωμεν, ἵνα τὸν ἐπηρεάμενον φόβον δεδοικὸς ὁ λογισμὸς μηκέτι ἀνέχεται ὑποσύρεσθαι, ἀλλὰ τὴν ὁρμὴν ἀναχαίτῃ, καὶ τὸν ἀκρίμην ἐκείνον ὀφθαλμὸν προορώμενος ἀποτιγίλῃ τῷ διαβόλῳ τὴν εἰσοδόν. Ὅτι γὰρ ἀπὸ βραθυμίας ἀπαντα ὑπομένομεν, αὐτὴ βοά τῶν πραγμάτων ἡ πέτρα. Ὅπερ γὰρ ἐάν μικρὸν διεγερθῆναι βουληθώμεν, καθάπερ κοινορτὸν αὐτῷ τοῦτο τὰς ἐπιθυμίας ἀποτινάζομεθα· οὕτως ἐπειδὴ ποτε ὑποσκελισθώμεν, οὐ παρὰ τὴν ἐκείνου τυραννίδα τοῦτο ὑπομένομεν, ἀλλὰ παρὰ τὴν βραθυμίαν τὴν ἡμετέραν. Οὐδὲ γὰρ βίε ἡμῶν περιγίγεται καὶ ἀνέγκη. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς μάνου.

* Quinqus mra. ἀπλῶς παρατρέχοντες· ἀλλὰ καθ'.

Τού δὲ μὴ ἀπατηθῆναι, εἰ θελήσωμεν μικρὸν διεγερθῆναι καὶ νῆφαι, ἡμεῖς κύριοι· οὐκ ἐπειδὴ καθ' αὐτοὺς τοσαύτην ἔχομεν τὴν ἰσχύν, ἀλλ' ἐπειδὴ τότε καὶ τῆς ἀνωθεν ἀκουόμεθα βοῆς. Ὅταν γὰρ τὰ παρ' αὐτῶν ἐπιδειξώμεθα καὶ τὰ παρὰ τοῦ Δεσπότη πάντως ἔπειται. Νῆψωμεν οὖν, παρακαλῶ, καὶ εἰδότες τοῦ πονηροῦ τὰς μηχανάς, διηγεκῶς γρηγορώμεν, καὶ τὸν θεὸν παρακαλῶμεν συνεφέσθαι ἡμῖν τῆς πρὸς αὐτὸν πάλης. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀχείρωτοι γενησώμεθα, καὶ τὰς ἐκείνου διαφευξώμεθα μηχανάς, καὶ τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ βοῆς ἀπολαύσωμεν, καὶ τῶν αἰώνιων ἐπιτευξώμεθα ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ᾧ μα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΣΑ'.

Αὐταὶ δὲ αἱ γενέσεις Ἰακώβ· Ἰωσήφ δεκάεπτά ἐτῶν ἦν ποιμαίνων μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὰ πρόβατα.

α'. Πάλιν ἐπὶ τὴν συνήθη τράπεζαν ὡμὰς ἀγαγεῖν βούλομαι, καὶ τῆς ἀκολουθίας τῶν πρώην ἡμῖν εἰρημένων λαβόμενος, ἐκ τῶν πρόσφατον ἀναγνωσθέντων τὴν ἐστίασιν ὡμῶν παραθεῖναι ταύτην τὴν πνευματικὴν. Ἰκανὰ γὰρ τὰ σήμερον ἀναγνωσθέντα διδάξαι πάντας ἡμᾶς, δὴ τῆς βασκανίας ἐστὶν ἡ λύμη, [583] καὶ ὅπως τὸ βέλτερον τοῦτο πάθος τὸ τοῦ φθόνου καὶ μέχρι τῆς συγγενείας αὐτῆς ἐκταθὲν τὴν οἰκίαν ἰσχύν ἐπιδείξεται. Ἀλλ' ἵνα δόξῃ κατὰ ἀκολουθίαν ὁ λόγος προελθεῖν, ἀνιγκαλὸν αὐτῆς ἀφασθαι τῆς ἀρχῆς τοῦ ἀναγνώσματος. Αὐταὶ δὲ, φησὶν, αἱ γενέσεις Ἰακώβ. Ὅρα τὸν θαυμαστὸν τοῦτον προφήτην, ὅπως ἐπαγγελία μὲν ἡμῖν διηγεῖσθαι τοῦ Ἰακώβ τὴν γενεολογίαν, εὐθέως ἐπὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ παιδὸς ἀνέδραμε· καὶ εἰπὼν, Αὐταὶ αἱ γενέσεις Ἰακώβ, καὶ καταλιπὼν διηγεῖσθαι ἡμῖν ἀκολουθῶς τοὺς τε ἐξ αὐτοῦ τεχνήσαντας, τοὺς τε ἐξ ἐκείνων πάλιν γεννωμένους (καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἠσαΐ τοῦτο πεποίηκεν), ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ εὐθέως ἐπεσε, τὸν νέον, τὸν πάντων τῶν ἀδελφῶν, ὡς εἰπεῖν, ἔσχατον, καὶ φησὶν· Ἰωσήφ δεκάεπτά ἐτῶν ἦν ποιμαίνων μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τὰ πρόβατα. Τίνας ἔνεκεν καὶ τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμὸν ἡμῖν σημαίνει; Ἴνα μάθῃς ὡς οὐδὲν ἡ νεότης κώλυμα γίνεται πρὸς ἀρετὴν, καὶ ἵνα ἐκ παρουσίας γνῶς καὶ τοῦ νέου τὴν πρὸς τὸν πατέρα ὑπακοήν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ὁμόνοιαν, κακεῖνων τὸ ἀνήμερον· καὶ πῶς οὐδὲ πρὸς τὸν οὕτω περὶ αὐτοὺς διακείμενον, καὶ ἀπὸ τῆς ἡλικίας αὐτῆς εἰς συμπάθειαν αὐτοὺς ἐφελκύσασθαι δυνάμενον παραφιλᾶσθαι τὴν ἀγάπην ἡβουλήθησαν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τὸν προοιμίον ὁρῶντες καὶ τοῦ παιδὸς τὸ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἐπιρροιαί, καὶ τοῦ πατρὸς τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν, εἰς τὴν κατ' αὐτοῦ βασκανίαν διηγείροντο. Κατήνευχε γὰρ Ἰωσήφ φόρον ποτηρὸν πρὸς Ἰσραὴλ τὸν πατέρα αὐτῶν. Ὅρα κακίαν ὑπερβολὴν· καὶ τὴν τοῦ πατρὸς ἀγάπην διασαλεύσαι ἐπιχειροῦν, καὶ τὰ μὴ ὄντα πλάττονται κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ, τοσοῦτα μόνον ἀνύοντες, ὅσον τὸν οἰκεῖον φθόνον καταδύηναι ποιῆσαι. Καὶ ἵνα μάθῃς,

ὅτι τοῦτο μόνον ἐκίρδαινον, τὸ φανερὰν αὐτῶν ποιῆσαι τὴν λαυθάνουσαν γνώμην, ὅρα τὸν πατέρα καὶ μετὰ τὴν παρ' αὐτῶν διαβολὴν ἐξεχόμενον τοῦ παιδὸς, καὶ πάντων αὐτὸν προκρίνοντα. Ἰακώβ δὲ, φησὶν, ἡγάπα τὸν Ἰωσήφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ὅτι υἱὸς γῆρας ἦν αὐτῷ. Ἐποίησε δὲ αὐτῷ χιτῶνα ποικίλον. Τί ἐστίν, Ἠγάπα τὸν Ἰωσήφ παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, ὅτι υἱὸς γῆρας ἦν αὐτῷ; Ἐπειδὴ πρὸς τὴν τέλει, φησὶ, καὶ ἐν αὐτῷ τῷ γῆρα ἦν τεχνεῖς, διὰ τοῦτο μᾶλλον ἀπάντων αὐτὸν ἡγάπα. Καὶ γὰρ ποθεινὰ πῶς εἶναι δοκεῖ τὰ παιδία τὰ πρὸς αὐτῷ τῷ γῆρα τιχόμενα, καὶ μᾶλλον ἐπισπάσασθαι δύνανται τὴν πατρικὴν εὐνοίαν. Ἀλλ' ἵνα μάθωμεν ὅτι οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ τὸν πατέρα ἐπισπῶμενον προτιμῆν τε αὐτὸν τῶν ἀδελφῶν παρασκευάσαν, διδάσκει ἡμᾶς ἡ θεία Γραφή, ὅτι καὶ μετὰ τοῦτον ἕτερος ἐτέχθη· καὶ εἰ καὶ τὴν φύσιν ἀκολουθίαν τὰς τῆς ἀγάπης ἐγένετο, ἐκείνος ἂν μᾶλλον ἡγαπήθη, ἅτε δὴ ἀληθῶς υἱὸς γῆρας ὢν, καὶ τότε τεχνεῖς, ἤνικα πρὸς ἔσχατον γῆρας ἤλασεν ὁ δικαίος. Τί οὖν ἐστὶν εἰπεῖν; Ὅτι χάρις τις ἦν ἀνωθεν ἡ τὸν νέον ἐπέραστον ποιοῦσα, καὶ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετὴν [584] πάντων αὐτὸν προτιμώτερον ἐραχομένη· ταύτην δὲ προσκεῖσθαι τὴν αἰτίαν· ἐν τῇ Γραφῇ, ὅτι ἐπειδὴ υἱὸς γῆρας ἦν αὐτῷ, διὰ τοῦτο αὐτὸν ἡγάπα πλέον, ἵνα μὴ φανερῶς αὐξήσῃ τῶν ἀδελφῶν τὸν φθόνον.

Δεινὸν γὰρ τοῦτ' ἐπὶ πάθος, καὶ ἐπειδὴν ἐπιλάθεται ψυχῆς, οὐ πρότερον αὐτὴν ἀνίστη, μέχρις ἂν εἰς ἔσχατὴν αὐτὴν ἀτοπίαν ἀγάγῃ, καὶ λυμαινόμενον τὴν τεκοῦσαν αὐτὴν ψυχὴν, τὸ ἐναντίον ἢ βούλεται τὸν φθονούμενον διατίθῃ, λαμπρότερον, ἐνδοξότερον, περιφανέστερον, ὅπερ πάλιν ἑτέρα πληγὴ βαρυτέρα τῇ βασκανίᾳ γίνεται. Σκόπει γοῦν ἐνταῦθα, πῶς ὁ μὲν θαυμαστός οὗτος οὐδὲν τῶν γινομένων εἰδώς, ἅτε δὴ καθάπερ ἀδελφοῖς καὶ τὰς αὐτὰς ὥδιναι αὐτῷ λύσασιν οὕτω προσφέρεται, θαρρῶν ἅπαντα καὶ διαλεγόμενος μετὰ πολλῆς τῆς ἀπλότητος· ἐκεῖνοι δὲ ὑπὸ τοῦ τῆς βασκανίας πάθους ἀλόντες, μισεῖν αὐτὸν παρεσκευάζοντο. Ἰδόντες γὰρ, φησὶν, οἱ ἀδελφοί, ὅτι αὐτὸν ὁ πατὴρ φιλεῖ ἐκ πάντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ, ἐμίσησαν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἠδύνατο λαλεῖν αὐτῷ οὐδὲν εἰρηνικόν. Ὅρα πῶς τὸν οὐδὲν ἡδικοῦντα μισεῖν ἐπιχειροῦν. Καὶ οὐδὲν, φησὶν, ἠδύνατο λαλεῖν αὐτῷ εἰρηνικόν. Τί ἐστίν, οὐδὲν ἠδύνατο λαλεῖν αὐτῷ εἰρηνικόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκυρίευσεν αὐτῶν τὸ πάθος, καὶ τὸ μῖσος ἠῤῥετο καθ' ἑκάστην ἡμέραν, καθάπερ αἰχμάλωτοι γένετο καὶ τυραννόμενοι ὑπὸ τοῦ πάθους, μετὰ δόλου προσέφεροντο, οὐδὲν εἰρηνικὸν αὐτῷ λαλεῖν δυνάμενοι. Καὶ σκόπει πῶς τὴν αἰτίαν ταύτην ἐσημνε τοῦ μίσους, ὅτι ἀπὸ τοῦ φθόνου τὴν ἀρχὴν ἐλάμβανεν. Ἰδόντες γὰρ οἱ ἀδελφοί αὐτοῦ, φησὶν, ὅτι ὁ πατὴρ αὐτὸν φιλεῖ ἐκ πάντων τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Τὸ φίλον τοῦ πατρὸς τὸν φθόνον αὐτῷ ἔτεκεν, ἀλλὰ τὴν τοῦ πατρὸς εὐνοίαν ἡ ἀρετὴ τοῦ παιδὸς ἐπασπάσατο. Δὸν τοίνυν ἐκείνους μιμήσασθαι τὸν ἀδελφὸν καὶ ζηλωσάιν τὸν τρόπον, ἵν' οὕτω καὶ

* Savil. male ταύτην δὲ προσήκει καλεῖσθαι τὴν αἰτίαν. Infra ἵνα μὴ φανερῶς αὐξήσῃ τῶν ἀδελφῶν τὸν φθόνον, ut non manifeste augetur invidiam fratrum.

vi sua et necessitate nos vincit, sed deceptione sola. Ne decipiamur autem in nobis est, si paululum esse vigiles voluerimus, et nobismetipsis attenderimus: non quod ex nobis solis tanta sit potestas, sed quia tunc supernum auxilium nobis affluget. Nam si quæ a nobis sunt fecerimus, sequentur etiam omnino quæ Domini sunt. Vigiles igitur simus, obsecro, et scientes artes maligni, perpetuo caveamus nobis, et oremus Deum ut nos adjuvet ad certandum nostrum cum diabolo certamen. Sic enim et nos invicti erimus, et machinationes illius effugiemus, et divinam consequemur gratiam, bonaque æterna adipiscemur: quæ nobis omnibus contingant, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri et Spiritui sancto sit gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXI.

Hæ autem sunt generationes Jacob: Joseph septemdecim annorum erat pascens cum fratribus suis pecora (Gen. 37. 2).

1. Iterum pro consuetudine mea ad mensam vos inducere volo, et prosequens ea quæ pridem vobis dicta, ex his quæ nunc lecta sunt convivium vobis hoc proponere spirituale. Sufficiunt enim quæ hodie lecta sunt ad docendum nos omnes, quantum invidiæ damnum sit, et quomodo invidiæ perniciēs etiam usque ad cognatum magna vi se extendit. Verum ut videatur ex consequentia sermo progredi, operæ pretium fuerit initium lectionis tangere. 2. *Hæ autem sunt, inquit, generationes Jacob.* Vide admirabilem hunc prophetam, quomodo cum promittat nobis genealogiam Jacob, statim ad historiam pueri recurrat, et postquam dixisset, *Hæ sunt generationes Jacob*, derelicta confestim narratione, quinam scilicet ex illo nati, et iterum qui ex natis ab eo geniti (sicut supra, cum de Esaū sermo esset, fecit), ad Joseph statim festinaverit, adolescentem, omnium fratrum sere postremum; nam dicit: *Joseph decem et septem erat annorum pascens cum fratribus suis oves.* Quam ob causam nobis annorum designat numerum? Ut scias adolescentiam non esse virtutis impedimentum: et ut plenius scias adolescentis erga patrem obedientiam, et in fratres benevolentiam, illorum autem inhumanitatem: et quomodo ne id quidem cohibere eos potuit, quod ita in eos affectus esset; nec in tam tenera ætate, quæ debebat eos ad commiserationem provocare, fraternum amorem servarunt: sed mox ab initio videntes et pueri bonam indolem, et patris erga illum benevolentiam, in invidiam contra eum excitati sunt. *Detulerunt enim, inquit, Joseph de pessimo crimine apud Israel patrem suum (a).* Vide malitiæ eminentiam: patris caritatem perturbare attentabant; et quæ non erant fingunt contra fratrem: id solum efficientes, ut

ipsorum invidia manifesta redderetur. Et ut discas eos nihil aliud lucrificasse, quam quod prius latentem pravam mentem palam fecerint, vide patrem etiam post eorum accusationem magis hærentem filio, et jam præferre eum omnibus. 3. *Jacob autem, inquit, dilexit Joseph supra omnes filios suos, quoniam filius senectutis erat ei.* Fecit autem ei tunicam variam. Quid est, *Dilexit Joseph super omnes filios suos, quoniam filius senectutis erat ei?* Quia postremus, et in ipsa senectute natus est ei, propter hoc magis dilexit. Nam magis amabiles videntur filii, qui in senectute ipsa generantur, majoremque patrum benevolentiam assequuntur. Sed ut sciamus, non hoc solum fuisse quod patrem illi conciliabat, ita ut eum aliis præferret, docet nos Scriptura etiam post illum alium quoque natum esse filium: et si secundum naturalem amorem dilectio fuisset, postremus fuisset magis dilectus, utpote vere senectutis filius, et tunc natus, quando ad postremam senectutem pervenit iustus. Quid igitur est dicendum? Supernam quamdam gratiam fuisse, quæ juvenem amabilem reddebat, et propter animæ virtutem ut cunctis præferretur faciebat: hanc autem in Scriptura proponi causam, quod filius senectutis fuerit, et ideo magis eum dilexerit, ut non manifeste augeret odium fratrum (a).

Invidia quantum malum. Cum primus ex invidio homicida. — Gravis enim hæc animi aegritudo est, et quando animam invaserit, non prius eam relinquit, donec in extremam absurditatem eam induxerit, et lædens animam a qua nata est, omnino aliter eum cui invidet afficit, quam vult: nempe clariorem, nobiliorem, illustriorem illum reddit; unde iterum alia gravior invidio plaga nascitur. Hic consideres igitur admirandum illum juvenem rerum quæ agebantur ignarum, representari cum illis ut cum fratribus, et quasi eodem utero natis, omnia cum fiducia et simplicitate loquentem, illos autem invidiæ malo captos odio eum persequentes. 4. *Videntes enim, inquit, fratres, quod pater præ omnibus filiis diligebat eum, oderant eum, et non poterant loqui ei quidquam pacifice.* Vide quomodo odio prosequuntur eum qui in nullo offenderat. *Et nihil, inquit, poterant loqui ei pacifice.* Quid est, *Nihil poterant loqui ei pacifice?* Quia affectus dominabatur eis et quotidie augebatur odium, ceu capti tyrannide hujus mali, in dolo loquebantur, et nihil ei pacifice loqui poterant. Vide autem quomodo causam odii significavit, quod nempe ab invidia exordium habuerit. *Ut viderunt enim, inquit, fratres, quod pater eum præ omnibus filiis suis diligebat.* Amor patris invidiam ei peperit, sed patris

(a) Sic LXX. In Hebræo et aliis versionibus legitur ipsum Josephum accusasse fratres suos apud patrem de pessimo crimine: sic etiam Vulgata: et hic est verus hujus loci sensus secundum Hebræicam fidem. Vide in Hexaplis nostris ad hunc locum.

(a) Sensus Chrysostomi est, Josephum a Jacobo patre plus cæteris adamatum fuisse, ob supernam gratiam et animæ virtutem: sed ne hoc ipsum majorem pareret fratrum invidiam, aliam adjectam fuisse amoris causam, quod videlicet in senectute sua genuisset eum: quasi videlicet hæc causa minus ad elendum livorem idonea videretur. Sed illud ipsum, quod in senectute sua genuisset eum, non vacat difficultate: nam eodem ferme, aut tantillo elapso tempore ab ortu postremorum Jacobi filiorum quos ex Lia et ex ancilla suscepit, natus est Joseph; ita ut non hunc specialiter in senectute sua suscepisse dicendum videatur. Verum hæc longius esset pluribus excutere.

benevolentiam virtus filii sibi conciliavit. Cum igitur oporteret illos imitari fratrem, et æmulari mores ejus, ut sic et ipsi patrem sibi conciliarent, ne hoc quidem illis in mentem venit, sed communi odio filium a patre dilectum prosequebantur. Et illi quidem, quasi hostes facti, intus latentem malitiam parientes, nihil pacifice ei, sed cum dolo loquebantur: ille autem admirabilis fraternam benevolentiam cum eis servans, nihilque suspicans, ut fratribus bene fidens, omnia quæ in se erant faciebat.

2. Hic morbus ab initio et Cain, ut fratrem occideret, armavit. Et sicut isti propter benevolentiam patris, quam erga filium declarabat, odio illum prosequiebantur, et impugnare moliebantur, et quotidie ipsius eadem parturiebant: eodem sane modo et ille, ut vidit fratris dona Deo magis accepta fuisse, ad eum occidendum provocatus est, et inquit, *Egrediamur in campum* (Gen. 4. 8). Vides hunc etiam nihil suspicatum, confidisse fratri, et exiisse ac præter animi sententiam in nefarium illum dextram incidisse? Sic sane et admirabilis Joseph nesciens matrum fratrum suorum consensum, tamquam cum fratribus cum eis loquebatur, et insomnia ipsa quæ sibi illeus revelaverat, præsignando gloriam sibi obventuram et fratrum subjectionem, in medium proponebat. 3. Cum enim somniasset, somnium, inquit, annuntiavit fratribus suis, 6. et dixit eis: *Audite somnium hoc meum*. 7. *Putabam nos manipulos ligare in medio agro, et surrexit manipulus meus, et erectus est: circumstantes autem manipuli vestri adoraverunt manipulum meum*. 8. *Dixerunt autem ei fratres: Num regnans regnabis super nos, aut dominans dominaberis nostri? Et apposuerunt adhuc eum odio prosequi propter somnia et verba sua*. Propterea prius quoque docuit illos odium erga eum antea exhibuisse, ut ne putemus eos hinc sumptisse odii sui contra eum exordium. Apposuerunt enim adhuc eum odio prosequi: hoc est, multo magis augebant odium et inimicitias contra eum. Et vide miram illorum cecitatem: ipsi enim somnium exponunt. Non enim est dicendum, eos propter ignorantiam eorum, quæ futura erant, invidiam gessisse contra eum; sed ut futura ex somniis didicerunt, auctum est odium eorum. O ingentem amentiam! Oportebat hoc scientes majorem erga illum benevolentiam declarare, e medio tollere odii causam atque effugare invidentiæ affectum: obtenebrati mente, et non videntes se contra semetipsos omnia facere, multo majore odio in eum exarserunt. Quare, o miser et calamitosi, tantam declarastis invidiam, non cogitantes et fratrum vinculum, et somniorum revelationem manifestam Dei erga illum declarare benevolentiam? Nolite enim existimare quæ a Deo præsignata sunt, posse subverti. Nam sicut somnium didicistis, ita erit non post multum temporis, etiam innumera excogitare volueritis. Solers enim et sapiens cum sit omnium Dominus, ut sæpe virtutis declararet potentiam, sæpe multa permittit interponi impedimenta, ut his quæ sibi pridem visa erant perfectis, summam virtutis auge declararet eminentiam.

Verum ita se habet invidia, nihil eorum cogitare potest, sed omnino, ut ita dicam, ubi invidus captus ab hoc morbo fuerit, contra suam ipsius salutem facit omnia. Et illi quidem narratione somnii odium auxerunt; admirabilis autem Joseph ubi et aliud somnium vidit, non ipsis solum, sed et patri narrat. 9. *Quasi sol et luna et undecim stellæ adorabant me*. 10. *Et increpavit eum pater suus, et dixit ei: Quod est somnium hoc, quod somnias? Numquid euntes ibimus ego et mater tua, et fratres tui, ut adoremus te super terram?* 11. *Æmulati autem sunt eum fratres sui, poter vero observavit verbum*. Sciens pater quod fratres inviderent ei, propter hoc increpavit puerum, et exposuit etiam ipse somnium, ac conjectans a Deo revelationem ei factam, observabat verbum. Verum non ita faciebant fratres. Sed quid? Iterum multo magis æmulabantur. Cur insani fuistis? cur stupidorum opera fecistis? Non engitastis, secundum insomnium non temere, neque fortuito factum esse: sed ut cum didiceritis omnino futura esse quæ predicta sunt, cessetis meditari fratricidium, utpote rem molien es impossibilis? Igitur oportebat quidem vos, cum cogitarotis, et in mentem acciperetis fraternam vestram conjunctionem, futuram fratris gloriam pro vestra ducere. Quoniam autem ad hoc non respiciebatis, consequens fuit illud cogitare, vos non contra eum, sed contra omnium Dominum, qui hoc ei jam revelavit, bellum gerere. Verum illi quidem, sicut dixi, neque naturæ vinculum reveriti, neque in mente capientes quanta ille superba benevolentia muniretur, odium quotidie auxerunt: et occulte intra semetipsos rogam accenderunt, neque pare, neque filio tale quidpiam suspicantibus, neque cogitantibus eis in tantam insaniam esse properaturos. Ideo ubi profecti sunt fratres ad greges: 13. *Dixit, inquit, pater ad Joseph: Nonne fratres tui pascunt oves in Sychem? Veni, mittam te ad eos. Dixitque ei: Ecce ego. Vidisti patris erga filios dilectionem? vidisti filii obedientiam?* Dixit autem ei: 14. *Vade, et vide, num sani sint fratres tui, et oves, et annuntia mihi*.

3. *Joseph figura Christi*. — Hæc autem omnia facta sunt, ut et Josephi erga fratres monstraretur benevolentia, et illorum sanguinaria mens fieret manifesta. Factum est autem et in figuram futurorum, ut in umbra multo antea veritatis res describerentur. Et sicut Joseph ad fratres abiit invisum eos, et illi neque fraternitatem, neque adventus causam reveriti, primum quidem de occidendo illo deliberabant, postea autem vendiderunt barbaris: ita et Dominus noster suam servans misericordiam, adventit invisus humanum genus, et suscepta nostræ formæ carne, dignatus fieri frater noster, sic adventit. Et clamat Paulus dicens: *Non enim angelos assumpti, sed semen Abraham: unde debuit per omnia fratribus similis fieri* (Hebr. 2. 16. 17). Sed ingrati Judei animarum corporumque Medicum innumera miracula quotidie patrantem occidere conati sunt, et opere compleverunt animo suo

¹ Savil. et quidam Mss., erga filium; minus recte.

αὐτοὶ τὸν πατέρα ἐπισπάσονται, τοῦτο μὲν οὐδὲ εἰς ἔννοιαν λαμβάνουσιν, ἀλλὰ κοινὸν μῖσος περὶ τὸν ὑπὸ τοῦ πατρὸς ἀγαπώμενον ἐπεδείκνυντο. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν, καθάπερ ἐκπολεμούμενοι, οὕτω λαμβάνουσιν ἔσωθεν τὴν πονηρίαν τίκτοντες, οὐδὲν εἰρηνικὸν αὐτῷ διελέγοντο, ἀλλὰ μετὰ δόλου προσέφεροντο· ὁ δὲ θαυμασῖος οὗτος τὴν ἀδελφικὴν εὐνοίαν πρὸς αὐτοὺς ἀποσώσας, καὶ οὐδὲν ὑπιδέμενος, ἅτε δὴ ὡς ἀδελφοὺς ἐθάβρει, καὶ τὰ καθ' ἑαυτὸν ἅπαντα ἀνέτιθετο.

β'. Τοῦτο τὸ πάθος καὶ ἐξ ἀρχῆς τὸν Κάιν εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ φόνον ὁρμήσειν παρεσκεύασε. Καὶ καθάπερ οὗτοι διὰ τὴν εὐνοίαν τοῦ πατρὸς, ἥ περὶ τὸν παῖδα ἐπεδείκνυντο, μισεῖν αὐτὸν παρεσκευάζοντο, καὶ πολεμεῖν ἐπαγείρουσιν, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ὠδινὸν τὴν κατ' αὐτοῦ σφαγὴν τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον κάκεινος θεασάμενος ὅτι τὰ παρὰ τοῦ ἀδελφοῦ ὄρωμα μᾶλλον δεκτὰ γέγονεν, εἰς τὸν κατὰ τοῦ ἀδελφοῦ φόνον ἐκίνησεν, καὶ φησιν, *Ἐξέλιθωμεν εἰς τὸ πεδίον*. Ὅρᾳς καὶ τοῦτον μὴδὲν ὑπορώμενον, ἀλλ' οἷα [585] δὴ ἀδελφῷ πειθόμενον, κατεξίοντα καὶ πάρεργον γινόμενον τῆς μιαιφῶς ἐκεῖνης δεξιᾶς; Οὕτω δὴ καὶ ὁ θαυμάσιος Ἰωσήφ, οὐκ εἰδὼς τὴν κακίην τῶν ἀδελφῶν ὁμόνοιαν, ὡς ἀδελφοὺς προσέφεροτο, καὶ τὰ ἐν ὕπνῳ. Ἄπερ αὐτῷ ὁ θεὸς ἀπεκάλυπτε, προημυῖον αὐτῇ τὴν περιφάνειαν ἐν ἧ γίνεσθαι ἐμελλε, καὶ τῶν ἀδελφῶν τὴν ὑποταγὴν εἰς μέσον προτίθει. *Ἐνυκνιασθεὶς γάρ, φησιν, ἐνύπνιον ἀνῆγγειλε τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς*. Ἀκούσατέ μου τοῦ ἐνυπνίου τούτου. *Ὅμην ἡμᾶς δεσμεύειν δράγματα ἐν μέσῳ τῷ πεδίῳ, καὶ ἀνέστη τὸ ἐμὸν δράγμα καὶ ἀνωρθώθη, περιστρεφέντα δὲ τὰ ὑμέτερα δράγματα προσεκύνησαν τὸ ἐμὸν δράγμα. Εἶπαν δὲ αὐτῷ οἱ ἀδελφοί*. Μὴ βασιλεύωμεν βασιλεύσεις ἐν ἡμᾶς, ἡ κυριεύον κυριεύσεις ἡμῶν; Καὶ προσέθεντο ἐτι μισεῖν αὐτὸν ἔνεκεν τῶν ἐνυπνίων αὐτοῦ καὶ τῶν ῥημάτων αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ προέλαβε καὶ ἰδίδασκεν ἡμᾶς, ὅτι ἀνωθεν τὸ μῖσος τὸ πρὸς αὐτὸν ἐπεδείκνυντο, ἵνα μὴ νομίσμεν ἐντεῦθεν ἀρχὴν αὐτοὺς εἰληφέναι τοῦ κατ' αὐτὸν πολέμου. Προσέθεντο γάρ ἐτι μισεῖν αὐτὸν, ἀντὶ τοῦ, πολλῷ πλέον ἠξάνον τὸ μῖσος καὶ τὴν ἔχθραν τὴν κατ' αὐτοῦ. Καὶ ὅρα τῆς κηρύσεως τὴν ὑπερβολήν· αὐτοὶ τὸ θναρ διακρίνουσιν. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δι' ἀγνοίαν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι ἐφθόνου κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ μαθόντες ἐκ τῶν ὀνειράτων τὰ ἐσόμενα, προσθήκη τὸν μῖσος ἐργάζοντο. Ὡς ἀνοίξας ὑπερβολήν. Δίον τοῦτο γνόντας μᾶλλον εὐνοίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείξασθαι, καὶ ἐκποδῶν ποιῆσαι τοῦ μίσους τὴν αἰτίαν, καὶ τῆς βασκανίας τὸ πάθος ἐξορίσαι, σκοτωθέντες τὸν λογισμὸν, καὶ οὐ συνορῶντες ὅτι καθ' ἑαυτῶν ἅπαντα διαπράττονται, ἐπὶ πλέον ἠξάνον τὸ κατ' αὐτοῦ μῖσος. Τίνος ἔνεκεν, ὡς ἀλλοιοὶ καὶ ταλαίπωροι, τοσαύτην ἐπιδείκνυντο τὴν βασκανίαν, οὐκ ἀγνοοῦντες ὅτι τὴν ἀδελφικὴν σχέσιν, οὕτε ἐτι ἡ τῶν ἐνυπνίων ἀποκάλυψις φανεράν δεικνυσι τοῦ θεοῦ τὴν περὶ αὐτὸν εὐνοίαν; Μὴ γὰρ δὴ νομίσητε λοιπὸν τὰ παρὰ τοῦ θεοῦ μνησθέντα αὐτῷ δυνατόν εἶναι ἀνταρπῆσαι. Καθάπερ γὰρ τὸ ὄνειρον τὴν διάκρισιν ἐποίησας, οὕτως ἔσται μετ' οὐ πολὺ, καὶ μυρία ἐπινοήσαι βουληθῆτε. Εὐμήχανος γὰρ ὢν καὶ σοφὸς ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης, καὶ τῆς οὐκείας δυνάμεως δεικνὺς τὴν περὶ παρουσίαν, πολλὰ ἢ πολλὰκις ἀφίτην ἐν τῷ μεταξὺ κωλύματα γενέσθαι, ἵν' οὕτω τὰ παλαι αὐτῷ δόξαντα

εἰς ἔργον ἀγαθῶν, μεγίστην ἀποφῆναι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ τὴν ὑπερβολήν. Ἀλλὰ τοιοῦτον ἡ βασκανία· οὐδὲν τοῦτον λογίζεσθαι δυνατόν, ἀλλ' ὅλως, ὡς εἰπεῖν, αἰγμάλτους γεγονὸς κατὰ τῆς οὐκείας σιωτήρας ἅπαντα διαπράττεται. Καὶ οὗτοι μὲν προσθήκη μίσους εἰργάζοντο διὰ τὴν ἐνυπνίου διήγησιν· ὁ δὲ θαυμασῖος Ἰωσήφ καὶ ἑταρον ἐνύπνιον θεασάμενος οὐκ αὐτοὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν πατρὶ διηγείται, καὶ φησιν· *Ὅσπερ ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη καὶ ἑνδεκα ἀστέρες προσεκύνουν μοι. Καὶ ἐπέτιμυσεν αὐτῷ ὁ πατήρ αὐτοῦ, καὶ εἶπεν αὐτῷ*. Τί τὸ ἐνύπνιον τοῦτο ὁ ἐνυκνιασθῆς; Ἀρὰ γε ἐλθόντες ἐλευσόμεθα ἐγὼ τε [586] καὶ ἡ μήτηρ σου καὶ οἱ ἀδελφοί σου προσκυνῆσαι σοὶ ἐπὶ τὴν γῆν; Ἐξήλωσαν δὲ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, ὁ δὲ πατήρ διετήρησε τὸ ῥῆμα. Εἰδὼς τὸν τιμωμένον αὐτῷ φθόνον παρὰ τῶν ἀδελφῶν ὁ πατήρ, διὰ τοῦτο ἐπέτιμυσεν τῷ παιδί, καὶ διακρίνει καὶ αὐτὸς τὸ θναρ, καὶ στοχαζόμενος παρὰ τοῦ θεοῦ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῷ γαγενήσθαι, διετῆρει τὸ ῥῆμα. Ἀλλ' οὐχ ὁ ἀδελφὸς οὕτως. Ἀλλὰ τί; Πάλιν πολλῷ πλέον ἐξήλωσαν. Τί μεμήναι; τί ἐξεστηκότων πράγματα διαπράττεσθε; Οὐχ ὁρᾶτε ὅτι ἡ τῶν ἐνυπνίων δευτέρωσις οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ γένηται, ἀλλ' ἵνα μαθόντες ὅτι πέντεσι ἑστέ τα προημυθέντα, παύσησθε τῆς φονικῆς ὁρμῆς, ἐνοήσαντες ὅτι ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖτε; Ἐρχῆν μὲν οὖν τὴν ἀδελφικὴν σχέσιν καὶ δίδωμι ἀναλαβόντας, καὶ οὐκ εἰς κρίνειν εὐδοκίμησιν τὴν τοῦ ἀδελφοῦ μέλλουσαν ἔσεσθαι περιφάνειαν. Ἐπειδὴ δὲ ταύτης ὕμιν οὐδὲ λόγος, καὶ ἐκεῖνο λογίσασθαι ἦν ἀκολουθεῖν, ὅτι οὐ πρὸς αὐτὸν ὕμιν ὁ πόλεμος, ἀλλὰ πρὸς τὸν ἅπαντων Δεσπότην τὸν ταῦτα αὐτῷ ἤδη ἐκκαλύψαντα. Ἀλλ' οὗτοι μὲν, καθάπερ ἐφθον εἰπὼν, οὐδὲ τὴν φύσιν αὐτὴν αἰδοῦμενοι, οὕτε τὴν ἀνωθεν γινωμένην περὶ αὐτὸν εὐνοίαν ἐν νῷ λαβόντες, τὸ μῖσος καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπέτεινον, καὶ λαθρανόντες τὴν πυρὰν παρ' ἑαυτοῖς ἀνῆπτον, οὐδὲν οὕτε τοῦ πατρὸς, οὕτε τοῦ νέου τοιοῦτόν τι ὑποπεύοντος, οὐδ' ὅτι πρὸς τοσαύτην μανίαν ἐλαύνειν ἐμελλον. Διὰ καὶ πορευθέντων τῶν ἀδελφῶν εἰς τὰ ποιμένα, *Εἶπεν ὁ πατήρ τῷ Ἰωσήφ*. Οὐχ οἱ ἀδελφοί σου ποιμαίνουσιν εἰς Συχέμ; Δεῦρο, ἀποστείλω σε πρὸς αὐτούς. Εἶπε δὲ αὐτῷ, Ἰδοὺ ἐγώ. Εἶδες πατὴρ πρὸς παῖδας ὁ φιλοστοργίαν; εἶδες παιδὸς ὑπακοήν; Εἶπε δὲ αὐτῷ. Πορευθεὶς ἴδε εἰ ὑμαίνουσιν οἱ ἀδελφοί σου, καὶ τὰ πρόβατα, καὶ ἀνῆγγειλὸν μοι.

γ'. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγίνετο, ἵνα καὶ τοῦ Ἰωσήφ διέχθῃ ἡ περὶ τοὺς ἀδελφοὺς εὐνοία, κακείων κατὰδῆλος γένηται ἡ φονικὴ γνώμη. Ἐγίνετο δὲ καὶ τύπος τῶν ἔσεσθαι μελλόντων, καὶ ἐν τῇ σκιᾷ προβεβηγέμενος τὰ τῆς ἀληθείας πράγματα. Καὶ ὥσπερ ὁ Ἰωσήφ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἀπῆλθε ἐπισκεψόμενος αὐτοὺς, κακείνοι οὐκ αἰδουμένοι οὕτε τὴν ἀδελφότητα, οὕτε τὴν αἰτίαν τῆς παρουσίας, πρότερον μὲν ἀνέλθιν ἐδουλεύοντο, ἔπειτα δὲ καὶ ἐπίπρασκον τοῖς βαρβάρους· οὕτω καὶ ὁ Δεσπότης ὁ ἡμέτερος τὴν οὐκείαν καταξίωσας οὕτω παραγάγετο. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· *Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐπιλαμβάνεται, ἀλλὰ σπέρματος Ἀβραάμ, ὅθεν ὤφειλε κατὰ πάντα τοῖς ἀδελφοῖς ὁμοιωθῆναι*. Ἀλλ' οἱ ἀγνώμονες Ἰουδαῖοι τὸν τῶν σωματίων καὶ τὸν τῶν ψυχῶν ἱετρὸν, τὸν μυρία θαύματα καθ' ἑκά-

* Mira oratoris licentia. Ἐργον enim est id quod agendum suscipitur, πάρεργον opus quod aliud agenti offertur exsequendum, et ut plurimum præter expectationem. Itaque cædes Abellæ πάρεργον Abellii fuit, non autem Caino. † E Coisl. accessit πολλὰ, quod agnoscit interpres. Ep.

* Quatuor mss. καὶ λαθρανόντες τὴν πυρὰν καθ' ἑαυτοὺς ἀνῆπτον.

† Savil. et quidam mss. πρὸς παῖδας.

στην ἡμέραν ἐργαζόμενον ἀνελθὼν ἐπεχείρουν, καὶ εἰς ἔργον ἤγαγον τὴν φοινικὴν αὐτὴν γνῶμην, καὶ ἐσταύρωσαν τὸν διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν τὴν τοῦ δούλου μορφὴν ἀναλαβεῖν καταδεξάμενον. Ἄλλ' οὗτοι μὲν καὶ ἐπεχείρησαν, καὶ σταυρῷ παραδόντες ἀνέβησαν· ἐκεῖνοι δὲ ἐβουλεύσαντο μὲν, οὐκ ἤγαγον ἐς εἰς ἔργον τὰ βουλευθέντα. [587] Ἐκεῖ δὲ τὸν τύπον ἔλαττον ἔχειν τῆς ἀληθείας, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη ἐκεῖνα τύπος τῶν μετὰ ταῦτα ἐσομένων. Διὰ τοῦτο ἐκεῖ μὲν ὥσπερ ἐν σκιᾷ προσέγραψεν. Καὶ ἐνόησον τὸ θαῦμα. Οὐκ ἀνέβη, ἀλλὰ πεπράκασι, καὶ τὸν χιτῶνα τῷ αἵματι τοῦ ἐρίφου μολύναντες ἤγαγον τῷ πατρὶ, πείσαι βουλόμενοι ὅτι ἀνηρέθῃ ὁ παῖς. Ὅρξεν ὅτι ἅπαντα ταῦτα ἔγινετο, ἵνα καθάπερ ἐν σκιᾷ, οὕτως ἡ εἰκὼν μόνη τῶν πραγμάτων γένηται, καὶ ἡ ἀλήθεια φυλάττηται· Ἄλλ' ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου τὸ λατὸν ἐπανέλθωμεν. Ἀπέστειλεν αὐτὸν, φησὶν, ὁ πατὴρ αὐτοῦ, καὶ ἦλθεν εἰς Συχέμ. Καὶ εὗρεν αὐτὸν ἄνθρωπος κληνόμενος ἐν τῷ πεδίῳ. Ἠρώτησε δὲ αὐτὸν ὁ ἄνθρωπος, λέγων· Τί ζητεῖς; Ὁ δὲ εἶπε· Τοῦς ἀδελφούς μου ζητῶ. Ἀντάγγειλόν μοι, ποῦ βόσκουσιν. Σκόπει πῶς οὗτος μὲν μετὰ σπουδῆς ποιεῖται τὸν ἀδελφὸν τὴν ἐπιζητήσιν, καὶ περιεργάζεται καὶ πολυπραγμονεῖ, καὶ πάντα ποιεῖ ὥστε αὐτοὺς ἰδεῖν. Εἶπε δὲ αὐτῷ, φησὶν, ἤκουσα αὐτῶν λεγόντων· Πορεύσθε εἰς Δωδαίαν. Καὶ ἐπερεύθη Ἰωσήφ, καὶ εὗρεν αὐτούς. Προεῖδον δὲ αὐτὸν μακρόθεν πρὸ τοῦ ἐγγίσει αὐτὸν, καὶ ἐκονηρεύοντο τοῦ ἀποκτεῖναι αὐτόν. Ἐννέει μοι ἐνταῦθα τοῦ Θεοῦ τὴν εὐμήχανον σοφίαν, ὅπως οὗτοι μὲν εἰς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον εἰσὼν τὴν ὁρμὴν ὁ δὲ τὰ πάντα ποιῶν καὶ μετασκευάζων συγγυρεῖ τὰ ἐν μέσῳ πάντα κωλύματα γενέσθαι, ἵνα τὸν οἰκτείνον ἀλλήτῃ λαμπρότερον ἀποδείξας, ὑπερὸν ἐπαγάγῃ τῶν ὁνειράτων τὴν ἔκδοσιν. Προεῖδον, φησὶν, αὐτόν, καὶ ἐκονηρεύοντο τοῦ ἀποκτεῖναι αὐτόν. Εἶπε δὲ ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· Ἰδοὺ ὁ ἐνυπνιαστής ἐκεῖνος ἔρχεται· νῦν οὖν δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν, καὶ ῥήσωμεν αὐτόν εἰς ἕνα τὸν Λάκκον, καὶ ῥοῦμεν, φησὶν, ποταμὸν κατέβαλεν αὐτόν, καὶ ὀψόμεθα τί ἔσται τὰ ἐνυπνια αὐτοῦ.

Εἶδες ὅτι τῶν ἐνυπνίων τὴν ἔκδοσιν προσδοκῶντες, ἀνελθὼν αὐτὸν ἐπεχείρουν; Ἄλλ' ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐχ οἷόν τε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ προαγορευθέντα μὴ εἶργον εἶλθαι, καὶ βουλεύονται καὶ ἐπιχειροῦσι καὶ τὰ τῆς οἰκείας ποτηρίας ἐπιδεικνύνται καὶ ὁ σοφὸς καὶ εὐμήχανος Θεὸς αὐτοὺς ἐπιβουλεύοντας ὑπερητήσασθαι καὶ ἄκοντας παρασκευάζει πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ συνεφώνησαν πρὸς τὸν κατ' αὐτοῦ φόνον, καὶ τῇ γνώμῃ τὴν σφαγὴν ἤδη ἐπέδειξαν, Ἀκούσας, φησὶ, Ρουθὴν ἐξέλετο αὐτὸν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ εἶπεν· Οὐ πατάξωμεν αὐτόν εἰς ψυχὴν· μὴ ἐκχέτε αἷμα· ἐμδάλλετε αὐτόν εἰς τὸν Λάκκον· τοῦτον τὸν ἐν τῇ ῥήμῳ, χεῖρα δὲ μὴ ἐκενέτηκε αὐτῷ· ὅπως ἐξέληται αὐτὸν ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ ἀποδῶ αὐτόν τῷ πατρὶ αὐτοῦ. Ὅρα καὶ τοῦτον πῶς οὐ πολὺ φανερώς ἐξελείσθαι τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τέως τὴν φοινικὴν αὐτῶν ὁρμὴν ἀναγαίτσει βουλομένός φησι, Μὴ ἐκχέτε αἷμα, ἀλλ' ἐμδάλλετε αὐτόν εἰς τὸν Λάκκον. Καὶ διδάξει ἡμᾶς βουλομένη ἡ θεία Γραφή τὸν σκοπὸν τοῦ Ρουθὴν, φησὶ· Ταῦτα δὲ ἱποίει, Ὅπως ἐξέληται αὐτόν, καὶ ἀποδῶ πατρὶ αὐτοῦ. Καὶ τούτων ταῦτα βουλευομένων οὐδέπω ὁ Ἰωσήφ ἦν παραγεγονώς, ἀλλὰ μετὰ τὸ πληρωθῆναι ταύτην αὐτῶν τὴν διάλεξιν, Ἡλθε, φησὶν, Ἰωσήφ πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ. [588] Δίον τοίνυν

ἐκεῖνους προσδραμεῖν τῷ ἀδελφῷ, καὶ περιπτύσσασθαι, καὶ μαθεῖν τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς αὐτοῖς δηλωθέντα, οἱ δὲ καθάπερ τινὲς ἀγριοὶ θῆρες ἄρνιον θεασάμενοι ἐπιπηδῶσι, καὶ Ἐξέδυσαν, φησὶ, τὸν Ἰωσήφ τὴν χιτῶνα τὸν ποικίλον, καὶ λαβόντες αὐτόν ἐβύβησαν εἰς τὸν Λάκκον. Ὁ δὲ Λάκκος ἦν κενός, ὅδωρ οὐκ ἔχω. Καθάπερ συνεβούλευσαν ὁ Ρουθὴν, οὕτως ἐποίησαν· καὶ βίβαντες αὐτόν, Ἐκάλυσαν τοῦ φαιγεῖν ἄρτον. Ὡς τῆς ὠμότητος, ὡς τῆς ἀπανθρωπίας. Ἐκεῖνος μὲν τοσαύτην ὁδὸν διήνυσεν, καὶ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς τὴν ἐπιζητήσιν αὐτῶν ἐποίησάτο, ὥστε καὶ ἰδεῖν καὶ ἀπαγγεῖλαι τῷ πατρὶ τὰ κατ' αὐτούς· ἐκεῖνοι δὲ καθάπερ βάρβαροι τινες καὶ ἀνήμεροι, ἐπειδὴ συνεβούλευθησαν ὑπὸ τοῦ Ρουθὴν μὴ ἐκχεῖν τοῦ ἀδελφοῦ τὸ αἷμα, τὸν διὰ τοῦ λιμοῦ θάνατον αὐτῷ κατεσκεύαζον. Ἄλλ' ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς ταχέως αὐτὸν ἐβύβαστο τῆς τῶν ἀδελφῶν μανίας. Καθίσταντες γάρ, φησὶ, φαιγεῖν ἄρτον, εἶδον ὁδοιπόρους Ἰσραηλίτας ἐρχομένους, καὶ ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον τὴν ὁρμὴν ἔχοντας. Καὶ εἶπεν Ἰούδας· Τί χρῆσιμον, ἐὰν ἀποκτείνωμεν τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καὶ κρύψωμεν τὸ αἷμα αὐτοῦ; δεῦτε, ἀποδώμεθα αὐτὸν τοῖς Ἰσραηλίταις τούτοις· αἱ δὲ χεῖρες ἡμῶν μὴ ἔστωσαν ἐκ' αὐτόν, ὅτι ὁ ἀδελφός ἡμῶν καὶ σὰρξ ἡμῶν ἐστίν.

δ'. Ὅρα πῶς καὶ πρότερον ὁ Ρουθὴν ἐλάττει κακῶς τὸ μέλιν ἐκώλυσε· καὶ νῦν πάλιν ὁ Ἰούδας παρθέναι συμβουλεύει τὸν ἀδελφόν, ὥστε τῆς σφαγῆς αὐτὸν ἐξαπατάει. Τοῦτο δὲ διὸν ἐγένετο, ἵνα πληρωθῇ καὶ ἀκόντων αὐτῶν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ προρρηθέντα, καὶ ὑπηρετούνται τῇ οἰκονομίᾳ. Καὶ δεξάμενοι, φησὶ, τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἰούδα, ἀναβιβάσαντες αὐτόν ἀπὸ τοῦ Λάκκου, ἀπέδοντο αὐτόν τοῖς Ἰσραηλίταις εἰκοσι χροσῶν. Ὡς συναλλάγματος παρανόμου, ὡς κέρδους δολιχοῦ, ὡς πράξεως ἀδικωτάτης. Τὸν τὰς αὐτὰς ὕμιν ὀδῖνας λύσαντα, τὸν οὕτω τῷ πατρὶ περιπόθητον, τὸν εἰς ἐπίσχεψιν ὀμαίεραν παραγεγόμενον, τὸν οὐ μικρὸν, οὐ μέγα ποτὲ ὕμᾶς ἀδικήσαντα πιπράσκειν ἐπιχειρεῖτε, καὶ πιπράσκειν βαρβάροις ἀνθρώποις καὶ εἰς τὴν Αἴγυπτον κατιούσι; Τίς ἡ τοσαύτη μανία; τίς ὁ φθόνος; τίς ἡ βασκανία; Εἰ μὲν γὰρ τὰ ὀνειράτα δεδοκίχτες τοῦτο ποιεῖτε, ὥς πεπεισμένοι ὅτι διὰ πάντως ἔσται, τίνος ἔνεκεν ἀδυνάτοις ἐπιχειρεῖτε, καὶ διὰ τῶν παρ' ὁμῶν γινομένων τὸν πρὸς τὸν Θεὸν πόλεμον ἐπιδεικνύετε, τὸν ταῦτα αὐτῷ προαγορεύσαντα; Εἰ δὲ οὐδὲν ἡγήσεσθε τὰ ὀνειράτα, ἀλλὰ λήρον αὐτὰ εἶναι νομίζετε, διὰ τί ταῦτα διαπράττεσθε, ἃ διηνεχῇ ὁμῖν τὴν κηλῖνα προξενήσας, καὶ πένθος ἀδιάλειπτον ἀπεργάζεσθαι τῷ πατρὶ; Ἄλλ' ὡς τῆς ὑπερβολῆς τοῦ πάθους, μέλλον δὲ τῆς μισαιφρόνου γνώμης. Ὅταν γὰρ τις ἐκδῶ ἑαυτὸν κατὰ τινα ἀποπον πρᾶξιν, καὶ ὑποδρύχιος γένηται ὑπὸ τῆς τῶν λογισμῶν ἀτοπίας, οὐ τὸν ἀκοίμητον λαμβάνει πρὸ ὀφθαλμῶν ὀφθαλμῶν, οὐ τὴν φύσιν αὐτὴν αἰδεῖται, οὐχ ἑταίρον τῶν δυναμένων αὐτόν εἰς συμπαθειαν ἀγαγεῖν, ὅπερ καὶ οὗτοι πεπνυμένοι· οὐχ ὅτι ἀδελφός ἦν, οὐχ ὅτι νέος, οὐχ ὅτι περιπόθητος τῷ πατρὶ, οὐχ ὅτι ἀπείρος ὡς τῆς ἐν ξένῃ διαγωγῆς, καὶ τῆς ἐν ἀλλοτρίᾳ διατριβῆς, [589] τοσαύτην μέλλει χώραν διαβαίνειν, καὶ βαρβάροις συνοικεῖν· ἀλλὰ πάντα σὺφφονα λογισμῶν ἀπασάμενοι, ἐνὸς μόνου ἐγίνοντο, τοῦ ἐν οἰκείῳ φθόνῳ, ὡς ἐνόμιζον, τέως εἰς ἔργον ἀγαγεῖν. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν τῇ γνώμῃ ἀδελφοκτόνοι γεγόνασιν· ὁ δὲ ταῦτα παθὼν ὅτι αὐτῶν ἅπαντα γενναίως ὀπόμενον.

Ἡ γὰρ θυὸς ἐν χειρὶ ἦν αὐτῶν ἡ φρουρούσα, καὶ πάντα τὰ δυσχερῆ ῥάβδια καὶ εὐκόλα ἐργαζομένη. ^a Boisius addendum censet ἐννοήσαν, vel ἐλογίσαντες vel εἰς ἐννοίαν ἑλθόν, vel tale quid.

decretam cædem; ac crucifixerunt eum qui propter nostram salutem servi formam suscipere dignatus est. Et isti quidem apprehensum, et cruci traditum occiderunt: illi autem consultabant quidem, sed opere quod consulebant non impleverunt. Oportebat autem figuram minus habere, quam veritatem: quia alioqui non fuisset figura eorum quæ posthac futura erant. Propterea illic quidem quasi in umbra præsignata sunt. Et animadvertite rem mirabilem. Non occiderunt, sed vendiderunt, et vestem hædi sanguine inquinantes dederunt patri, persuadere volentes occisum fuisse filium suum. Vides omnia hæc facta esse, ut quasi in umbra imago illa rerum fieret, et veritas custodiretur? Sed ad seriem sermonis redeamus. Et misit eum, inquit, pater, et venit in Sychem. 16. Et invenit eum homo errantem in agro. Rogavit autem eum homo dicens: Quid quæris? 16. Ille autem dixit: Fratres meos quæro. Annuntia mihi, ubi pascant oves. Considera quomodo hic magno studio de fratribus suis inquit, et curiose perlustrat, et omnia facit ut eos videre possit. 17. Dixit autem ei, inquit, homo: Audi vi eos dicentes, Eamus in Dothaim. Et ivit Joseph, et invenit eos. 18. Prius autem viderunt eum a longe antequam appropinquaret ad se, et maligne cogitabant, ut occiderent eum. Considera hic, quæso, Dei providam sapientiam, quomodo illi quidem concitati erant in cædem ejus: ipse autem omnia faciens et transmutans permittit interim omnia impedimenta obijci, ut athleta suo clariore facio, postremum somniorum adducat eventum. Prius autem viderunt eum, inquit, et maligne cogitabant ut occiderent eum. 19. Dicebat autem unusquisque ad fratrem suum: Ecce somniator ille venit: 20. nunc igitur venite, occidamus eum, et projiciamus eum in lacum unum ex his, et dicemus, Mala bestia devoravit eum, et videbimus quid erunt somnia ejus.

Quæ sunt a Deo prædicta nequeunt impediri. — Vidisti, eos somniorum eventum expectantes occidere eum conatos esse? Sed ut discant, non esse possibile ea quæ a Deo sunt prædicta, non opere compleri, consultant et attentant, et suam declarant malitiam: at sapiens et sagax Deus insidiatores ministrare etiam invitos cogit dispensationi futurorum. Quoniam enim conspiraverant in mortem ejus, et in proposito jam occiderant: 21. Ut audivit, inquit, Ruben, eripuit eum ex manibus eorum, et dixit: 22. Non percutiamus eum in animam: non effundite sanguinem; abjicite eum in lacum illum in solitudine, manum autem non injicite in eum: ut eum eriperet ex manibus eorum, et redderet eum patri suo. Vide et istum, quomodo non audet manifeste eripere fratrem, sed jam occidendi conatum et hæpetum refrenare volens, dicit: Non effundite sanguinem, sed abjicite eum in lacum. Docere enim nos volens divina Scriptura scopum et mentem Ruben, dicit: Hæc autem faciebat, Ut eriperet eum, et redderet patri suo. Et cum illi hæc consultarent, nondum Joseph advenerat, sed postquam colloquium hoc absolverunt, 23. Venit, inquit, Joseph ad fratres suos. Cum igitur oportuisset illos occurrere fratri, et

amplexari, et quomodo se pater haberet, inquirere, illi vero quasi feræ quædam, ubi agnum conspicatam fuerint, assiliunt, et Exuerunt, inquit, Joseph vestem varia, 24. et acceptum eum projecerunt in lacum. Lacus autem erat vacuus, aquam non habens. Quemadmodum consuluerat Ruben, ita fecerunt. Et injecto illo, Sederunt ad comedendum panem. O crudelitatem! o inhumanitatem! Ille quidem tantum itineris confecerat, et tanto studio de eis inquisierat, ut videret et annuntiaret patri quomodo se haberent res illorum: illi vero quasi barbari et inhumani, quia consuluerat eis Ruben ne effunderent sanguinem fame occidere volebant. Sed benignus Deus statim eum liberavit ab insania fratrum. 25. Cum enim consedisent ad comedendum panem, viderunt Ismaelitis viatores venientes, et Egyptum versus euntes. 26. Et dixit Judas: Quid prodest si occiderimus fratrem nostrum, et occultaverimus sanguinem ejus? 27. Venite, vendamus eum Ismaelitis istis: manus autem nostræ non sint super eum, quia frater noster et caro nostra est.

4. Vide quomodo et prius Ruben minore malo majus prohibuit, et nunc quoque Judas consulit ut vendatur frater, quo eum ab interitu eripere queat. Hoc autem totum ita gestum est, ut etiam invitis illis quæ a Deo prædicta fuerant evenirent, et dispensationi divinæ servirent. Et probato, inquit, consilio Judæ, 28. eduxerunt eum de cisternâ, et vendiderunt Ismaelitis viginti aureis. O inquam percutationem! o damnosum lucrum! o injustissimam venditionem! Eum qui vobis sanguine conjunctissimus erat, quem pater maxime amabat, qui ad visendum vos venerat, qui numquam vos vel in parvo, vel in magno offenderat, vendere audetis; et vendere hominibus barbaris, et in Egyptum descendentibus? Quæ tanta insania? quæ invidia? quis livor? Nam si hoc metu somniorum facitis, ut persuasi hæc omnino eventura esse: quare impossibilia attentatis, et factis vestris contra Deum bellum assumitis, qui hæc ei prædixerat? Quod si nihili facitis somnia, sed existimatis esse delirium, quare hæc agitis quæ perpetuam vobis maculam inurant, et luctum indesinentem patri vestro afferant? Sed o gravissimum morbum, imo mentem sanguinariam! Cum enim quis nefarium opus aggreditur, et obruitur a cogitationibus absurdis, is neque proponit ante oculos oculum illum qui non quiescit: neque reveretur naturam ipsam, neque attendit aliquid quod ad commiserationem se possit inducere; id quod et illis evenit. Non enim cogitabant quod frater esset, neque quod adolescens, neque quod tam amabilis patri, neque quod numquam in terra aliena vixisset, et apud externos numquam ante conversatus, nunc in terra tam semota inter barbaros habitaturus esset: sed omni honesta cogitatione abjecta unum duntaxat curabant, quomodo invidiam suam, ut putabant, opere explerent. Et illi quidem mente fratricidæ erant: qui autem ab eis passus est, omnia fortiter tulit.

Manus Domini custodit Joseph. — Custodiebat enim eum manus superna, et omnia difficilia faciebat ei facilia et levia. Quando enim superna benevolentia

frui, etiam inter medios barbaros, et in aliena regione melius et commodius versari possumus, quam ii qui domi habitant, et quibus summa cura ministratur: sicut etsi in domo versemur, et omnibus deliciis frui videamur, destituti autem simus superno præsidio, omnibus sumus miserie. Magnum enim est virtutis robur, et malitiæ infirmitas: et hoc maxime ostendit nobis historia, quam in manibus habemus. Dic enim quos miseros et innumeris lacrymis dignos esse putas, illosne qui tanta mala fecerunt, an fratrem qui in potestatem barbarorum venerat? Manifestum quod illos. Cogita enim, obsecro, hic admirabilem illum, qui tanta ministrorum cura educatus, et in ulnis paternis semper habitus fuit, quomodo repente coactus est ferre gravem servitutem apud viros barbaros, non meliores ipsis bestiis. Sed omnium Dominus erat, qui et illos humanos reddebat, et isti in omnibus patientiam indebat. Et cum vendidissent fratrem, quasi perfecissent propositum suum affecti fuere, illo ablato videlicet e medio, cui invidebant. 29. *Reversus est autem, inquit, Ruben ad cisternam, et non vidit Joseph; et dirupit vestimenta sua, 30. et rediit ad fratres suos; et dixit: Puer non est, ego vero quo ibo ultra?* Quoniam enim supra docuit divina Scriptura, eum propterea consuluisse eum in cisternam conjiciendum, ut ex sanguinariis manibus illum eriperet et redderet patri: nunc, inquit, ubi vidit se voti compotem non esse, discidit vestimenta sua, et dixit: *Puer non est, ego autem quo vadam?* Qualem habebimus defensionem, et maxime ego qui vobis præesse videor? Putabat enim eum occisum fuisse. At postquam factum est quod querebant, et in alienam terram miserunt eum quem odio habebant, atque invidiam suam aliquo modo mitigarunt: postea magna industria cogitarunt ut deluderent patrem, ne mala sua conspiratio illi manifesta fieret. 31. *Et occiso hædo caprarum, inquinaverunt vestem sanguine, 32. et attulerunt vestem patri suo, et dixerunt: Cognosce nunc vestis filii tui sit, necne. Quid decipitis vosmetipsos, o insensati?* Nam licet patrem decipere possitis, non tamen latebitis oculum illum qui sopiri nequit, quem maxime omnium formidare oportebat. Sed ita se habet humana natura, imo ita se habet multorum nequitia, ut humanum timorem et præsentis vitæ infamiam tantum maxime caveant, in mente autem non versent terribile illud tribunal, et intolerabilem poenam, sed hoc unum curent, quomodo effugere possint humanam reprehensionem: id quod et illi egerunt, dum patrem suum decipere molirentur. 33. *Agnovit enim, inquit, vestem patris, et dixit: Vestis filii mei est: fera mala devoravit eum, fera rapuit Joseph.* Etenim vere quasi in malas bestias incidisset, omnia crudeliter passus est. 34. *Discidit autem vestimenta sua, et posuit saccum super lumbos suos, et luxit filium suum diebus multis.* Quantis fuerint illi digni lacrymis, qui non solum fratrem barbaris vendiderunt, sed et patrem in extrema senectute in tantum luctum iniecerunt? 35. *Congregati autem sunt filii ejus et filia ut consolarentur*

eum, et noluit, dicens: Descendam ad filium meum lugens in infernum.

5. Opinor et hoc illis allam fuisse plagam. Videbant enim patrem tantum tamque ferventem amorem exhibere erga eum qui non aderat, imo et putabatur a bestiis disceptus, et majori tabescebat invidia. Sed illi quidem erga fratrem et erga patrem crudeles, nulla fuerint venia digni: Madianitæ autem et ipsi divinæ serviunt dispensationi, et denuo Josephum vendunt Petephre archimagiro (a) Pharaonis. Vidisti quomodo paulatim procedit, et per omnia suam virtutem et patientiam declarat, ut sic quasi athleta fortiter certans, redimiretur corona regni, et eventus somniorum implerentur: quo docerentur ii qui eum vendiderant, se nihil commodi ex sua malitia reportasse? Tantum enim robur habet virtus, ut clarior fieri soleat cum infestatur. Nihil enim ea robustius, nihil validius: non quod ipsa sola tantum habeat robur, sed quia is qui eam possidet, et supernum auxilium habet: quo præsidio et ope cum fruatur, omnibus est potentior et invictus, ac capi nequit, non solum hominum insidiis, sed et demonum machinationibus. Id sciens, ne fugiamus male afflicti, sed male agere: hoc enim est vere male afflicti. Nam qui proximum affligere tentat, illi quidem omnino nihil nocet: licet enim ad parvum tempus noceat, in hoc tantum sæculo id facit; sibi autem immortalia tormenta recondit, et poenas intolerabiles: quas non aliter effugere possumus, nisi paraverimus nos ad ferendas afflictiones, et secundum doctrinam Domini, precemur pro iis qui nobis injurias inferunt. Hoc enim nobis magnam parabit mercedem, et concedet dignos effici regno cælorum: quod nobis utinam concedatur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXII.

Et vidit Judas hominis Chananei filiam, quæ vocabatur Sava, et duxit eam, et ingressus est ad eam: et concipiens peperit filium, et vocavit nomen ejus Er (Gen. 38. 2. 3).

1. Satis nuper ex historia Joseph didicimus, quantum damni nascatur ex invidia, et quomodo perniciosus ille morbus animam primum corruptat, a quo nascitur. Vidistis quomodo per hanc ægritudinem fratres Joseph et cognationis obliti sunt, et bestiarum crudelitatem erga eum qui in nullo ipsos offenderat, exercuerunt, malitiam quidem suam potius manifestam reddentes, quam fratri nocentes. Malitia enim sua fratri suo non tantum nocuerunt, quantum seipsos ignominia affecerunt. Nam licet barbaris eum vendiderint, et illi iterum vendiderint archimagiro Pharaonis, nihilominus quia habuit supernum auxilium, a quo juvabatur, omnia ipsi levia et facilia visa sunt. Et

(a) Archimagiro, id est, principis coquorum; vulgata vero, magistro militum.

Ὅταν γὰρ τῆς ἀνωθεν εὐνοίας ἀπολαύωμεν, κἀν ἐν μέσῳ βαρβάρων ὤμεν, κἀν ἐπ' ἄλλοις τῶν οἰκοὶ διατρίβοντων καὶ πάσης ἀπολαύοντων θεραπείας ἄμεινον διάγειν δυνάμεθα· ὥστερ κἀν ἐπὶ τῆς οἰκίας διατρίβωμεν, κἀν πάσης ἀνέσεως ἀπολαύειν δοκῶμεν, ἐρημοὶ δὲ ὤμεν τῆς ἀνωθεν βοηθείας, πάντων ἐσμέν ἐλεεινότεροι. Πολλὴ γὰρ καὶ τῆς ἀρετῆς ἡ ἰσχὺς, καὶ τῆς κακίας ἡ ἀσθένεια· καὶ τοῦτο μάλιστα δεικνυσθὶν ἡμῖν αὕτη ἡ ἐν χερσὶν ἱστορία. Τίνας γὰρ, εἰπέ μοι, ἐλεεινούς καὶ μυρίων δακρύων ἄξιους κρίνει; τοὺς τοσαῦτα κακὰ ἐργασαμένους τὸν ἀδελφόν, ἢ τὸν ὑπὸ τῇ δουλείᾳ τῶν βαρβάρων γεγεννημένον; ἀηλονότι τούτους. Ἐννοεῖ γὰρ μοι λοιπὸν τὸν θαυμαστόν ἐκείνον, τὸν μετὰ τοσαύτης δορυφορίας ἀνατραφέντα, καὶ ὑπὸ ταῖς ἀγκάλαις ταῖς πατρικαῖς διηγεκῶς γεγεννημένον, ἀθρόον ἀναγκαζόμενον δουλείαν χαλεπὴν ὑφίστασθαι, καὶ δουλείαν παρὰ βαρβάρους ἀνδράσι, καὶ θηρίων οὐδὲν ἄμεινον διακειμένους. Ἄλλ' ὁ τὸν ἀπάντων ἀσποότης ἦν ὁ καὶ ἐκείνους ἡμέρους ἐργαζόμενος, κἀκεῖν' πολλὴν διδούς τὴν ὑπομονήν. Καὶ ἀποδόμενοι τὸν ἀδελφόν, ὥς εἰς τέλος ἀγαθόντες τὸν οἰκεῖον σκοπὸν, οὕτω λοιπὸν διέκριντο, ἐκποδὸν ποιησάμενοι τὸν ὅτι αὐτῶν φθονοῦμενον. Ἀνέστρεψε δὲ, φησί, Ῥουβὴν· ἐπὶ τὸν λάκκον, καὶ οὐκ ὅρῳ τὸν Ἰωσήφ· καὶ διέβηκεν τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἀνέστρεψε πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Τὸ παιδάριον οὐκ ἔστιν, ἐγὼ δὲ ποῦ πορεύσομαι ἐγὼ; Ἐπειδὴ γὰρ εἰδίδας ἐν ἀνωτέρῳ ἡ θεία Γραφή, ὅτι διὰ τοῦτο συνεβούλευσε Ῥουβὴν εἰς τὸν λάκκον τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν ἐμβληθῆναι, ὥστε καὶ τῶν χειρῶν αὐτὸν ἐξελεῖσθαι τῶν φονικῶν, καὶ ἀποδοῦναι τῷ πατρὶ· νῦν, φησὶν, ἰδὼν, ὅτι διήμαρτε τοῦ σκοποῦ, διέβηκε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ εἶπε· Τὸ παιδάριον οὐκ ἔστιν, ἐγὼ δὲ ποῦ πορεύσομαι ἐγὼ; Ποίαν, φησὶν, ἔξομεν ἀπολογίαν, καὶ μάλιστα ὁ δοκῶν ὁμῶν πρωτεύειν ἐγώ; Ἐνόμιζε γὰρ αὐτὸν ἀνῆρθησθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸ σπουδαζόμενον αὐτοῖς ἐγγίνοντο, καὶ τὸν μισοῦμενον εἰς τὴν ἄλλοτριαν ἐξέπεμψαν γῆν, καὶ τὸν φθόνον τὸν οἰκεῖον οὕτως ἠδυνήθησαν παραμυθῆσθαι, λοιπὸν πᾶσαν μηχανὴν ἐπιδείκνυνται, ὥστε παρακρούσασθαι τὸν πατέρα, καὶ μὴ κατὰ δόξαν αὐτῷ γενέσθαι τὴν κακὴν συμφωνίαν. Καὶ σφάξαντες, φησὶν, ἐρίφον αἰγῶν, καὶ μολύναντες τὸν χιτῶνα τῷ αἵματι, εἰσῆλθον τῷ πατρὶ αὐτῶν, καὶ εἶπον· Ἐπὶ τῷ θυμῷ ἐκ χιτῶν τοῦ υἱοῦ σου ἔστιν, ἢ οὐ. Τί ἀπατάς ἐκαστοῦ; ὦ ἀνόητοι; Κἀν γὰρ τὸν πατέρα δυνήθητε παρακρούσασθαι, ἀλλὰ τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν οὐ λήσεσθε, ὃν μάλιστα πάντων δεδοικέναι ἐχρῆν. Ἄλλὰ τοιοῦτον ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, μᾶλλον δὲ τοιοῦτον ἡ βῆρυξ τῶν πολλῶν· τὸν παρὰ τῶν ἀνθρώπων φόβον καὶ τὴν τοῦτων αἰσχύνην [590] τὴν πρὸς τὸ παρὸν μόνον περὶ πολλοῦ ποιούμενοι, οὐ λαμβάνουσιν ἐννοεῖν τὸ δικαστηρίου ἐκείνου τοῦ φερεῖν, καὶ τῆς κολάσεως τῆς ἀφορήτου, ἀλλ' ἐνδὸς μόνου γίνονται, πῶς τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων μέμψιν διαφυγεῖν δυνήσονται· ὃ δὲ καὶ οὕτοι πεπνῶσται, καὶ τὸν πατέρα ἀπατῶν ἐπιχειροῦσιν. Ἐπὶ τῷ γὰρ, φησὶ, τὸν χιτῶνα ὁ πατήρ, καὶ εἶπε· Χιτῶν τοῦ υἱοῦ μου ἔστι· θηρίον ποιεῖν κατέφαγεν αὐτὸν, θηρίον ἤφαγε τὸν Ἰωσήφ. Καὶ γὰρ ἀλθῶς, καθάπερ θηρίους περιπεσόντων, οὕτως ἀνηλεῶς ἅπαντα ὑπέμεινε. Διέβηκε δὲ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἐπέθετο σάκκον ἐπὶ τῇ ὀσφρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐπέθηκε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἡμέρας πολλὰς. Πόσων ἂν εἴεν οὗτοι δακρύων ἄξιοι, οὐκ ἔστι τὸν ἀδελφὸν τοῖς βαρβάρους πεπράκασι μόνον, ἀλλ' ὅτι

καὶ τὸν πατέρα ἐν ἐσχάτῳ γῆρ' λοιπὸν ὄντα τοσοῦτον πένθει περιέβαλον; *Συνηχθῆσαν δὲ, φησὶν, υἱοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ θυγατέρες παρακαλεῖσαι αὐτόν, καὶ οὐκ ἤθελε, λέγων ὅτι· Καταθήσεται πρὸς τὸν υἱὸν μου πενθῶν εἰς ὅδον.*

ε'. Οἶμαι καὶ τοῦτο πληγὴν ἑτέραν ἐκείνους γεγενῆσθαι. Ἐώρων γὰρ ὅτι καὶ πρὸς τὸν μὴ παρόντα, μᾶλλον δὲ καὶ νομιζόμενον ὑπὸ θηρίων ἀνῆρθησθαι, οὕτως ἀκμάζοντα τὸν πόθον ἐπιδείκνυνται, καὶ πλεόν ὑπὸ τοῦ φθόνου κατετήκοντο. Ἄλλ' οὗτοι μὲν καὶ πρὸς τὸν ἀδελφόν καὶ πρὸς τὸν πατέρα ὡμοὶ γεγονότες; οὐδεμίαν ἂν εἴεν συγγνώμης ἄξιοι· οἱ δὲ Μαδιγιναῖοι καὶ αὐτοὶ πάλιν ὑπερηκόσθησαν τῇ θεῷ οἰκονομίᾳ, καὶ πάλιν ἀποδίδονται τὸν Ἰωσήφ Πεπεφρῆ τῷ ἀρχιμαγείρῳ τοῦ Φαραῶ. Εἶδες πῶς ὁδῷ κατὰ μικρὸν πρόβεισι, καὶ διὰ πάντων τῶν οἰκείων ἀρετῶν καὶ τὴν ὑπομονὴν ἐπιδείκνυνται, ἵν' οὕτω καθάπερ ἀθλητῆς γενναίως ἀγωνισάμενος, ἀναδῆσθαι τῆς βασιλείας τὸν στέφανον, καὶ τῶν ὀνειράτων ἡ ἐκδοσις εἰς ἔργον ἐξεληθούσα, δι' αὐτῆς τῆς πείρας διδάξῃ τοὺς πεπρακτάς, ὥς οὐδὲν αὐτοῖς σφέλος γέγονε τῆς τοσαύτης μηχανῆς; Τοσαύτην γὰρ ἡ ἀρετὴ ἔχει τὴν ἰσχύν, ὥς καὶ πολεμουμένην αὐτὴν συμβαίνειν ἐπὶ πλεόν περιφανεστέραν γίνεσθαι. Οὐδὲν γὰρ ταύτης ἰσχυρότερον, οὐδὲν αὐτῆς δυνατώτερον· οὐκ ἐπειδὴ αὕτη καὶ' ἐαυτὴν τοσαύτην ἔχει τὴν ἰσχύν, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ταύτην κακτημένος καὶ τῆς ἀνωθεν ἀπολαύει ῥοπῆς· τῆς δὲ ἀνωθεν ἀπολαύων ῥοπῆς, καὶ τῆς ἐκείθεν ἀξιόμιστος συμμαχίας, πάντων ἂν εἴη δυνατώτερος, καὶ ἀχείρωτος, καὶ ἀνάλωτος οὐκ ἀνθρώπων μόνον ἐπιβουλαῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς τῶν δαιμόνων μηχαναῖς. Ὅπερ εἰδότες μὴ φεύγουμεν τὸ κακὸς πάσχειν, ἀλλὰ τὸ κακὸς ποιεῖν· τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ κακὸς πάσχειν. Ὁ γὰρ τὸν πλησίον κακῶς διαθεῖναι ἐπιχειρῶν, ἐκείνον μὲν οὐδὲ ὅλως κατέβλαψεν· εἰ γὰρ καὶ πρὸς ὀλίγον κατέβλαψεν, ἐν τῷ παρόντι αἰῶνι τοῦτο πεποίηκεν· ἐαυτῷ δὲ τὰς ἀθανάτους κολάσεις ταμνύεται, καὶ τὰς τιμωρίας τὰς ἀφορήτους, ἃς οὐκ ἂν ἑτέρως διαφυγεῖν δυνήσκημεν, εἰ μὴ παρασκευάσασιν ἐαυτοὺς ἐτοίμως πρὸς τὸ πάσχειν κακῶς, καὶ, κατὰ τὴν διδασχὴν τοῦ Δεσποτοῦ, εὐχόμεθα ὑπὲρ τῶν ταῦτα ἡμῖν ἐπιθεμένων. Τοῦτο γὰρ ἡμῖν πολὺν προξενήσει τὸν μισθόν, καὶ παρασκευάσει τῆς τῶν οὐρανῶν βασιλείας ἀξιώσθαι· ἢς γένοιο [591] πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάρτι καὶ φιλάνθρωπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΒ'.

Καὶ εἶδεν Ἰούδας θυγατέρα ἀνθρώπου Χαναανῶν, ἢ ὄνομα Σάβα, καὶ ἔλαβεν αὐτήν, καὶ εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν, καὶ συλλαβούσα ἔτεκεν υἱόν, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἦρ.

α'. Ἰκανὸς ἡμᾶς πρῶν ἡ κατὰ τὸν Ἰωσήφ ἱστορία εἰδίδας τοῦ φθόνου τὴν λύμην, καὶ ὅπως τὸ ὀλέθριον τοῦτο πάθος τὴν τίκτουςαν αὐτὸ ψυχὴν πρότερον διαρθεῖραι. Καὶ εἶδετε ὅπως ὑπὸ τοῦτου τοῦ πάθους συσχεθέντες οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς συγγενείας ἐπελάθοντο, καὶ θηρίων ἀγρίων ὠμότητα πρὸς τὸν οὐδὲν ἡδικοκτὰ ἐπιδείξαντο, τὴν μὲν ἐαυτῶν κακίαν ἐκδηλοῦν πεποιηκότας, τὸν δὲ ἀδελφὸν οὐδὲν τοσοῦτον καταβλάψαντες, ὅσον ἐαυτοὺς αἰσχύνῃ περιέβαλλον. Εἰ γὰρ καὶ βαρβάρους αὐτὸν πεπράκασι, κακῶν· πάλιν ἀπέδοντο τῷ τῷ Φαραῶ ἀρχιμαγείρῳ, ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ εἴχε τὴν ἀνωθεν αὐτῷ ῥοπήν ἐν ἅπασιν ἐπαρκούσαν, πάντα κοῦφα καὶ βῆδια αὐτῷ ἐφαίνετο. Καὶ ἐδουλόμην μὲν καὶ σήμερον τῆς αὐτῆς ἱστορίας ἀφ' αὐτοῦ, καὶ ἐντεῦθεν ὑμῖν ὀφθαί τὴν διδασκαλίαν·

* Savil. unique scribit Ῥουβὴν.

ἄλλ' ἐν μέσῳ τέτρα τις διήγησις παρέγκειται, ἣν οὐκ ἄξιον παραδραμεν, τότε πάλιν ἐπὶ τὴν κατὰ τὸν Ἰωσήφ ὑπόθεσιν ἰλθεῖν. Τί οὖν ἐστὶν ἡ ἐν μέσῳ κειμένη διήγησις; Ἡ κατὰ τὸν Ἰούδαν. Οὗτος γὰρ θυγατέρα Χαναναίου λαβὼν γυναῖκα τὴν Σαύαν, καὶ ἐσχηκώς ἐξ αὐτῆς τρεῖς παῖδας, ἑλαβε, φησί, τῷ πρωτοτόκῳ Ἦρ τὴν Θάμαρ γυναῖκα. Ἐπειδὴ δὲ πονηρὸς ἐφάνη ἐναντίον Κυρίου, ἀπέκτεινεν αὐτὸν ὁ Θεός. Καὶ ἐπέτρεψε τῷ Λύδαν λαβόντι τὴν τοῦ ἀδελφοῦ γυναῖκα ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ. Τοῦτο γὰρ ὁ νόμος ἐκέλευεν, ἀπέκτου ἀποθανόντος ἀδελφοῦ τὸν ἀδελφὸν λαβόντα τὴν γυναῖκα, ἀνιστῆναι τῷ ἀδελφῷ σπέρμα. Ἀλλὰ καὶ τοῦτον πονηρὸν φανέντα ἐθανάτωσεν ὁ Θεός. Τοῦτο τὸν Ἰούδαν εἰς φόβον κατέστησε, τῶν δύο παίδων τὴν ἀναίρειν οὕτω ταχέαν θεασάμενον· καὶ βουλόμενος τὴν Θάμαρ παραμυθῆσθαι, ὑπέσχετο καὶ τὸν ἑτερον υἱὸν δώσειν αὐτῇ, καὶ οὐκ ἐπλήρου τὰ ἐπαγγελθέντα, δεδιώς μὴ καὶ αὐτὸς ὁμοίως τοῖς ἀδελφοῖς τὴν τιμωρίαν δέξηται. Ταύταις οὖν ταῖς ὑποσχέσεσι τρεφομένη ἡ Θάμαρ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, φησὶν, ἐκαθίσετο, ἀναμένουσα εἰς ἔργον ἰλθεῖν τοῦ πενθεροῦ τὴν ὑπόσχεσιν· καὶ ὁρῶσα τὸν Ἰούδαν οὐ βουλόμενον τὰ ἐπαγγελθέντα πληροῦν, τῶς πρῶτος ἔπερεν, οὐκ ἀνεχομένη τὴν πρὸς ἑτερον συνουσίαν, ἀλλὰ στέργουσα τὴν χρεῖαν, καὶ καίρῳ ἐπιτήδειον ἀναμένουσα· ἔσπευδε γὰρ ἐκ τοῦ πενθεροῦ τεκνοποιῆσαι. Καὶ ἐπειδὴ εἶδε τὴν πενθερὰν τελευτήσασαν, καὶ τὸν Ἰούδαν εἰς Θάμνα παραγινόμενον, ὥστε καίρει τὰ ποῖμνα, κλέψαι βουλομένη [592] τὴν συνουσίαν τοῦ πενθεροῦ, καὶ ἐξ ἐκείνου ἐπιθυμοῦσα τεκνοποιῆσαι, οὐ δι' ἀσελγείαν, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ δέξαι ἀνώνυμος τις εἶναι· ἄλλως δὲ καὶ οἰκονομία ἦν τὸ γινώμενον, ὅθεν καὶ εἰς ἔργον ἐξελεῖν τὰ βουλευθέντα αὐτῇ ἐγένετο. Περιελομένη γὰρ, φησί, τὰ ἱματῖα χρηστεύσας αὐτῆς, καὶ περιβαλλομένη θέριστρον, καὶ καλλωπισομένη, ἐκάθισεν πρὸς ταῖς πόλεις. Εἶτα ὥσπερ ἀπολογουμένη ὑπὲρ αὐτῆς ἡ θεία Γραφή φησιν, Εἶδε γὰρ ὅτι μέγας γέγονε Σηλὼμ· αὐτὸς δὲ οὐκ ἔδωκεν αὐτὴν αὐτῷ γυναικί· καὶ διὰ τοῦτο ἐπὶ ταύτην ὥρμησε τὴν ἀπάτην. Ὁ μέντοι Ἰούδας νομισας αὐτὴν πόρνην εἶναι (κατεκαλύφτο γὰρ ἐκείνη τὸ πρόσωπον, ὥστε μὴ κατάδηλος γενέσθαι), Ἐξέκλιτε γὰρ αὐτὴν. Ἡ δὲ εἶπε· Τί μοι δώσεις; Ὁ δὲ ὑπέσχετο ἔριπον αἰγῶν ἀποστελλεῖν. Ἡ δὲ εἶπεν· Ἐάνδῳς ἀρραβὼνα, ὥς τοῦ ἀποστελλεῖν σε. Καὶ ἔδωκε τὸν δακτύλιον, καὶ τὸν ὀρμίσκον, καὶ τὴν ράβδον, καὶ εἰσῆλθε πρὸς αὐτὴν, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβεν ἐξ αὐτοῦ.

Ἀλλὰ μηδεὶς ταῦτα ἀκούων καταγινωσκέτω τῆς Θάμαρ· ὥς γὰρ ἐφθην εἰπών, καὶ οἰκονομία ὑπερταίειτο, καὶ διὰ τοῦτο οὕτε αὕτη μέμφιν τινὰ ὑπέμεινεν, οὕτε ὁ Ἰούδας ἐγκλημάσιν ὑπεύθυνος γέγονε. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ὁδῷ προβαίνων εὐρήσεις ἐκ τῶν παίδων τῶν τούτῳ τεχθέντων τὸν Χριστὸν κατὰγοντα τὸ γένος· ἄλλως δὲ καὶ τὰ δύο παιδία κατ' αὐτὸν τιττόμενα τῶν δύο λαῶν ἦν τύπος, καὶ προαναφώνησις τῆς πολιτείας τῆς Ἰουδαϊκῆς καὶ τῆς πνευματικῆς. Ἀλλὰ τέως ἴσμεν μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ἰούδα, ὅπως χρόνου μικροῦ παραδραμόντος, καὶ τοῦ πράγματος εἰς φανερόν ἔλθοντος, ὁ Ἰούδας ἐαυτῷ δικάζει, ἐκείνην ἀπαλλάττων ἐγκλημάτων. Ἐπειδὴ τοίνυν ἐπλήρωσεν ὅπερ ἐβούλετο ἡ Θάμαρ, πάλιν ἀμελείασα τὸ σῆμα, φησὶν, ἐκείθεν μετὰ ἀναχώρησεν, ἀπῆλθε δὲ εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς. Ὁ μέντοι

Imperfecta omnino erit sententia, nisi tollatur καί.

Ἰούδας τούτων οὐδὲν ἐπιστάμενος, τὴν ὑπόσχεσιν ἐπλήρου, καὶ τὸν ἔριπον ἀπέστειλεν, ἵνα τὸν ἀρραβῶνα τὸν παρ' αὐτοῦ δοθέντα ἀναλάβῃ· ἀλλ' οὐδαμῶς τῆς γυναικὸς εὐρεθείσης, ἐπανῆλθεν ὁ παῖς μὴνύων τῷ Ἰούδᾳ, ὡς οὐδαμῶς ἐπιστήναι τῇ γυναικὶ δεδύνηται. Ταῦτα μαθὼν ὁ Ἰούδας εἶπε, φησί, Μή ποτε καταγινωσθῶμεν, ὡς ἀγνώμονες νομισθέντες· οὐδὲ γὰρ ᾔδει τὸ γεγεννημένον. Ἀλλὰ τριῶν μηνῶν διελθόντων, καὶ τοῦ ὅγκου τῆς γαστρὸς μηνύοντος τὸν τόκον, καὶ οὐδενὸς ἐτέρου ἐπισταμένου τὴν κλοπὴν τῆς συνουσίας, Ἀπηγγέλει, φησί, τῷ Ἰούδᾳ, ὅτι ἐν γαστρὶ ἔχει ἐκ κορμίας. Καὶ μαθὼν εἶπεν· Ἐξαγάγετε αὐτὴν καὶ κατακαυθήτω. Μεγάλη ἡ ἀγανάκτησις, ἀφόρητος ἡ τιμωρία, ἐπειδὴ καὶ τὸ ἀμάρτυμα μέγα εἶναι ἔδοκει. Τί οὖν ἡ Θάμαρ; Ἐξαποστείλασα ἄπερ ἀρραβῶνος ἔνεκεν εἰλήφει, φησὶν· Οὐδὲν ταῦτά ἐστι, παρ' ἐκείνου τῆς γαστρὸς τὸν ὄγκον ἐδεξάμην.

β'. Σκόπει πῶς αἰγῶσα ἀξιοπίστους μάρτυρας ἐπάγειται φωνὴν ἀφιέντας, καὶ ἱκανοὺς ἀθῶον ταύτην ἀποδεῖλαι τοῦ ἐγκλημάτος. Ἐπειδὴ γὰρ τριῶν ἰδίαι μαρτύρων περὶ τῆς τοιαύτης ὑποθέσεως ἐγκαλουμένη, διὰ τοῦτο καὶ αὕτη ὥσαντι λαμπρὰν φωνὴν ἀφιέντα οὕτω διαπικμπεται τὰ τρία εἶδη τοῦ ἀρραβῶνος, τὸν [593] δακτύλιον, τὸν ὀρμίσκον, τὴν ράβδον, καὶ οἶκον καθήμεν καὶ αἰγῶσα τὴν νίκην ἤματο. Ἐπιγινούσας γὰρ ὁ Ἰούδας εἶπε· Δεδικαίωται αὕτη, ἡ ἐγώ, οὐ εἵνεκεν οὐκ ἔδωκα αὐτὴν Σηλὼμ τῷ υἱῷ μου. Τί ἐστὶ, Δεδικαίωται αὕτη, ἡ ἐγώ; Τοῦτο ἔστιν· Ἐκείνη μὲν ἀνείθυνος, ἐγὼ δὲ ἐαυτὸν καταδικάζω, καὶ μηδεὶς ἐλέγχοντος ἑμαυτὸν ἐκκαλύπτω· μᾶλλον δὲ ἀκούοντα ἑλεγχον ἔγω, τὸν ἀρραβῶνα τὸν παρ' ἐμοῦ δοθέντα. Εἶτα ἀπολογίαν πάλιν ὑπὲρ τῆς αὐτῆς Θάμαρ συντιθεῖς φησιν· Οὐ εἵνεκεν οὐκ ἔδωκα αὐτὴν Σηλὼμ τῷ υἱῷ μου. Τὰ καὶ τοῦτο γέγονε καὶ δι' ἣν μέλλω εἶρεν αἰτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμιζεν ὁ Ἰούδας παρὰ τὴν ἐκείνης αἰτίαν τὸν θάνατον ἐπενηνέχθαι τῷ Ἦρ καὶ τῷ Λύδαν, καὶ τοῦτο δεδοκώς, τὸν Σηλὼμ αὐτῇ οὐ δέδωκε, καὶ ταῦτα ὑποσχόμενος, ἵνα γνῷ δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων ὡς οὐκ ἐκείνη αἰτία τοῦ θανάτου ἐκείνου γεγέννηται, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκταὴν πονηρίαν τὰς τιμωρίας ἐδέχοντο (Ἀπέκτεινε γὰρ αὐτόν, φησὶν, ὁ Θεός· καὶ πάλιν, Ἐθανάτωσεν αὐτόν, περὶ τοῦ δευτέρου), διὰ τοῦτο αὐτὸς μίγνυται ἀγνώων τῇ οἰκίᾳ νόμφῃ, καὶ μαυθαίνει διὰ τῶν ἔργων ὅτι οὐχ ἡ αὐτῆς αἰτία, ἀλλ' ἡ ἐκείνων κακία ὑπευθύνους αὐτοὺς τῇ τιμωρίᾳ γενέσθαι πεποίηκε, καὶ ἐξομολογούμενος τὸ οἰκτεῖν ἀμάρτυμα κἀκείνην τῆς τιμωρίας ἀπαλλάξας, Οὐ προσέθετο, φησὶν, ἐκ τοῦ γινῶναι αὐτὴν· δεκνὺς ὅτι οὐδ' ἂν τὸ πρότερον αὕτη συνεγένετο, εἰ μὴ ἀγνοία τὴν μίξιν εἰργάσατο. Εἶτα ἐπειδὴ διηγῆσατο ἡμῖν ἡ θεία Γραφή μετὰ ἀκριβείας τὴν γεγεννημένην ἀπάτην ὑπὸ τῆς Θάμαρ, λοιπὸν διδάσκει ἡμᾶς, καὶ τίνα ἐστὶ τὰ παρ' αὐτῆς τιττόμενα παιδία. Ἐγένετο γὰρ, φησὶν, ἡνίκα ἐτίκτε, καὶ τῆς ἦν διδυμία ἐν τῇ γαστρὶ αὐτῆς. Ἐγένετο δὲ ἐν τῇ τίκτειν αὐτὴν, ὁ εἰς ἀπροεξήγηται τὴν χεῖρα· λαβοῦσα δὲ ἡ μαῖα ἔδραον ἐπὶ τὴν χεῖρα αὐτοῦ κόκκινον, λέγουσα· Αὐτὸς ἐξελεύσεται πρῶτος. Ὅρα μοι ἐνταῦθα μυστήριον καὶ προαναφώνησιν τῶν μελλόντων ἵσταται. Μετὰ γὰρ τὸ θῆσθαι τὴν μαῖαν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ κόκκινον, ὥστε κατάδηλον αὐτὸν γενέσθαι, τότε Ἐπισυνήγαγε τὴν χεῖρα, καὶ ἐξῆλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ. Παραχώρησε, φησί, τῷ ἀδελφῷ τὴν πρόθεον, καὶ ὁ τελευταῖος νομιζόμενος πρῶτος ἐξῆν, καὶ ὁ πρῶτος νομιζόμενος μετ' ἐκείνων προῆναι. Καὶ εἶπεν ἡ μαῖα· Τί διεκόνει διὰ σὲ φραγμός; Καὶ ἐκάλεισε τὸ δορυ αὐτοῦ φαρῆς. Διακοπὴ γὰρ ἐρρηγνύεται τὸ θυμὸν, καὶ μερισμός, ὡς ἂν εἴποι τις. Καὶ μετὰ τούτου

α Sic Savil. et sex mss. Morel. et alii καταγινωσκόμεν.

volebam etiam hodie eandem historiam tractare, inleque vobis contexere doctrinæ sermonem : verum in medio alia quædam narratio interjacet, quam non æquum est nos præterire; sed opus est ut quantum possibile est perscrutemur, et sic iterum ad argumentum Josephi redeamus. Quænam igitur illa quæ interseritur narratio? Illa de Juda. Hic enim accepta in uxorem filia Chananaei, Sava nomine, susceptisque ex illa tribus filiis, duxit, inquit, primogenito suo Er uxorem Thamar. Quia autem ille malus erat coram Domino, occidit eum Deus. Et præcepit Aunan, ut ducta uxore fratris sui, excitaret semen fratri suo. Id enim lex jussit, quæ dicit, Mortuo fratre sine liberis, frater ducta uxore excitet semen fratri (Deut. 25. 5). Verum et hunc, quia malus erat, occidit Dominus. Hoc Judam terrore perculit, videntem duos filios tam cito interiisse : et volens Thamar consolari, promisit se alium filium ei daturum : sed non implebat promissa, veritus ne et ipse eandem poenam ferret, quam fratres. Talibus promissionibus pascabatur Thamar, inque domo patris sui sedebat, expectans quando soceri promissio impleretur : et videns Judam non velle implere promissa, interim mansuete tulit, non sustinens aliorum conjugia, sed amplexa viduitatem, et tempus congruum expectans : festinabat enim ut filios procrearet ex socero. Et quia vidit socrum mortuam, et Judam venire in Thamina ad tendendas oves, furari voluit soceri concubitus, et ex illo filios procreare, non libidinem explere concupiscens, absit hoc, sed ne videretur esse sine nomine : aliquin et dispensatio erat id quod fiebat, unde et opere completa sunt ea quæ illa deliberavit. 14. *Depositis enim, inquit, vestibus viduitatis suæ, et induta thieratro, et ornata sedit apud portas (Cap. 38).* Deinde quasi excusans eam Scriptura, dicit : *Vidit enim quod creverat Selom; ipse autem non daret ipsam ei uxorem, et propterea ad deceptionem illam properavit.* Judas enim cum putaret eam esse scortum (velaverat enim illa faciem, ne agnosceretur), 16. *Diversit ad eam. Illa autem dixit : Quid mihi dabis? Ille autem pollicitus est hædum ex gregibus se missurum.* 17. *At hæc dixit : Si dederis arrhabonem, donec mittas.* 18. *Et dedit annulum et armillam, et baculum, et intravit ad eam, et grvida facta est ex eo.*

Christus ex semine Juda. — Nullus hæc audiens condemnet Thamar : nam, ut dixi, dispensationi ministravit : propterea neque ullam inde reprehensionem meretur, neque Judas criminibus fuit obnoxius. Etenim hac via procedens, invenies ex pueris inde natis Christum secundum carnem ducere genus. Præterea duo isti filii per eum nati, duorum populorum figura fuerunt, et prædictio quædam vitæ tum Judææ, tum spiritualis. Sed nunc videamus post recessum Judæ, quomodo parvo exacto tempore, et opere in apertum producto, Judas semetipsum condemnat, illam a criminibus liberans. Nam postquam implevit Thamar quod voluit, iterum mutato habitu inde quidem recessit, et venit in domum suam, Judas autem

nihil eorum sciens, promissionem implevit et hædum misit, ut arrhabonem suum illi datum reciperet : sed nusquam inventa muliere, rediit puer, significans Judæ se nusquam invenire mulierem potuisse. Quibus compertis, Judas dixit, inquit, Ne forte damnemur, ut habiti ingrati. Neque enim sciebat factum. Verum præteritis mensibus tribus, et sarcina ventris partum prædicente, et nullo alio furtivum sciente concubitus : 24. *Annuntiatum, inquit, est Judæ, quod uterum gereret ex adulterio. Et ut didicit, Edueite eam, inquit, et comburatur.* Magna indignatio, gravis poena, quia et peccatum grande esse videbatur. Quid igitur Thamar? Productis iis quæ in arrhabonem Judas reliquerat, inquit : 25. *Si quis est cujus hæc sunt, ab illo ventris sarcinam accipit.*

2. Attende quomodo silens fide dignos testes affert qui loquantur, et satis eam criminis innoxiam demonstrent. Quia enim tribus testibus egebat, quæ in tali causa arguebatur : idcirco et hæc quasi claro testimonio dato, tres arrhabonum species mittit, annulum, armillam, et baculum : et domi sedens tacensque in causa vicit. 26. *Judas enim cum agnovisset, dixit : Justificata est magis quam ego, propterea quod non dedi eam filio meo Selom.* Quid est, *Justificata est ipsa magis, quam ego?* Illa quidem, inquit, innoxia est, ego autem meipsum condemno, et nullo arguente me ipsum prodo; imo abunde me redarguunt, quæ data sunt illi in arrhabonem. Et deinde iterum Thamar excusans, dicit : *Quia non dedi eam Selom filio meo.* Forte autem hoc factum est ob hanc quam dicturus sum causam. Nam quia Judas putabat illius causam mortuos Er et Aunan, idque metuens eam non dedit Selom, quamvis ei promississet, ut manifeste ac evidenter sciret ipsam non istis causam fuisse mortis, sed eos propter suam malitiam poenas dedisse (*Occidit eum, inquit, Deus : et iterum, Occidit eum (Gen. 38. 7. 10).* inquit etiam de secundo), propterea ignarus ipse cum nuru sua rem habet, et clare didicit ipsam non in causa fuisse, sed illorum malitiam eos reos poenæ fecisse : et confessus peccatum suum, etiam illam a supplicio liberavit. *Non adjecit, inquit, ut cognosceret eam, quod declarat, neque primum cum ea rem habiturum fuisse, si agnovisset eam.* Deinde postquam diligenter narravit nobis divina Scriptura deceptionem quam fecerat Thamar, consequenter docet nos qui filii ei sint nati. 27. *Factum est autem, inquit, cum pareret, erant gemelli in ventre ejus : 28. Et cum pareret, unus protendit manum : apprehensam autem obstetrix coccino ligavit, dicens : Hic egreditur primus.* Vide hic, obsecro, sacramentum et prædictionem futurorum. Nam postquam ligavit obstetrix manum coccino, ita ut cognosci posset exiturus, tunc 29. *Retraxit manum, et exiit frater ejus.* Cessit, inquit, fratri, ut prior egrederetur, et qui posterior putabatur, prior exiit, et qui prior existimabatur, posterior egressus est. *Et dixit obstetrix : Quare divisa est propter te sepes? Et vocavit nomen ejus Phares.* Dissectionem enim et quasi partitionem hoc nomen significat. 30. *Et post hunc egressus est frater ejus,*

qui signum in manu dextera acceperat, et vocavit nomen ejus *Zara*, quod interpretatur *Oriens* (a).

Zara figura Ecclesiæ. Lex peccata demonstrat. — Et quod non temere et absque causa hæc facta sint, sed figura futurorum fuerint, res ipsæ declarant. Neque enim secundum naturæ ordinem hoc factum est. Quomodo enim erat possibile, ut postquam manus ligata fuit coccino, ipsa iterum contraheretur, et daret posteriori transitum, nisi divina quædam virtus hæc prius dispensasset, et sicut in umbra quadam præfigurasset, quod statim ab initio *Zara*, quod est *Oriens* (hic enim figura erat Ecclesiæ), prospectare cœpit: quo paulisper procedente, ac mox retrocedente, legalis observatio per *Phares* significata subintravit, quæ postquam diu regnum tenuisset, eo qui prius cesserat, *Zara* videlicet, rursus procedente, cessit Ecclesiæ omnis Judaica consuetudo? Sed forte nunc fuerit necessarium idem brevius et clarius dicere. Fuerunt, sicut *Zara* qui manum protulit, *Noe* et *Abraham*, imo ante *Noe* *Abel* et *Enoch*, quibus magnum studium fuit ut placerent Deo. Deinde postquam in multos propagati, multa peccatorum onera collegerunt, opus autem erat ut vel parvam aliquam consolationem haberent: data est lex ut umbra aliqua, non peccata tollens, sed ea demonstrans, et manifestans eis faciens, ut tamquam imperfecti filii qui lacte pascuntur, adolescere possent. Verum quia neque hoc his profuit, sed, vel lege peccatorum magnitudinem monstrante, ipsi iterum iisdem inquinati sunt, adveniens communis Dominus noster, spiritualementem hanc et virtutibus claram vitam humano generi largitus est, cujus figuram *Zara* implebat. Et idcirco evangelista etiam meminit *Thamar*, et eorum qui ex illa nati sunt, et dicit: *Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar* (Matth. 1. 5).

3. Ne igitur temere prætereamus ea quæ in divinis Scripturis sunt prodita, neque ea quæ dicuntur a superficie salutem; sed ingressi ad ipsum profundum, cum divitiis quæ ibi latent didicerimus, glorificemus Dominum nostrum, qui cum tanta sapientia dispensat omnia. Nam si noluerimus mentem et causam omnium quæ facta sunt exquirere, non solum hanc condemnabimus, quod cum socero suo concubuerit, sed et *Abraham* reprehendemus, ut puericidam animo factum, et *Phineem* ut gemini simul homicidii reum. Sin autem uniuscujusque causam diligenter didicerimus, et illos a crimine liberabimus, et nos multam inde utilitatem percipiemus. Cæterum nos quæ ad historiam hanc attinent, pro virili nostra pertractavimus caritati vestræ.

Historiam Josephi narrare pergit; ipsum gratia continuo adjutum ostendit. — Quod si non fatigamini, et volueritis, etiam sequentia attingemus; et iterum ad narrationem admirabilis *Josephi* veniemus, ut discas ex iis quæ hodie dicta sunt, quæ generosus ille athleta, post somnia illa regnum et principatum fratrum sibi promittentia, sustinuerit, et quomodo cer-

taminibus certamina. tentationibus tentationes successerint; ita ut increbrescerent naufragia, nec submergeretur gubernator: et cum validior insurgeret tempestas, quasi ad gubernacula sedens, navim regeret. E re autem fuerit verba ipsa audire, ut diligenter omnia discere possimus. 1. *Joseph autem deductus est in Ægyptum, et emit eum archimagirus Pharaonis de manu Ismaelitarum* (Caput 39). Deinde postquam illi moribus barbari, qui a fratribus eum emerant, Ægyptio archimagiro Pharaonis, vendiderunt, varios dominos sortitus est ille, qui inter ulnas patris educatus fuerat: ut ne admiremur quomodo tulerit gravem illam servitutem adolescens, et omnino duræ hujusmodi vitæ inexpertus, domique magna patris benevolentia enutritus: subdidit Scriptura dicens: 2. *Et erat Dominus cum Joseph, et erat vir assequens* (a). Quid est, *Erat Dominus cum Joseph*? Comitabatur eum, inquit, divina gratia, et reddebat ei facilia omnia quæ graviora erant. Hæc dispensabat omnes ejus res, hæc mansuetiores ei reddidit negotiatores, et vendere archimagiro coegit, ut paulatim hac via procedens, et per tentationes illas vadens, ad regium solium ascendere valeret. Verum tu, dilecte, audiens eum sustinuisse servitutem apud negotiatores, deinde servivisse apud archimagirum, cogita quomodo non turbatus sit, neque cogitaverit, neque hæsitaverit secum dicens: Quæ somniorum illorum deceptio, quæ tantam gloriam pollicebatur? Ecce enim post somnia illa servitus, et servitus gravis, ac domini varii: ab hoc transeo ad illum; ab illo ad alium: et cogor barbarorum assuescere moribus. Numquid derelicti sumus? numquid contempti sumus a superno præsidio? Nihil tale vel dixit vel cegitavit, sed tulit omnia mansueto et fortiter. *Erat enim Dominus cum Joseph, et erat vir assequens*. Quid est, *Assequens*? Omnia ei prospere succedebant, ubique præcedebat eum superna providentia, et ita manifesta erat gratia, quæ florebat super eum, ut etiam domino ejus archimagiro manifestum hoc fieret. 3. *Scietat enim, inquit, dominus ejus, quod Dominus esset cum eo, et omnia quæcumque faciebat, Dominus prospera reddebat in manibus ejus*. 4. *Invenit autem Joseph gratiam coram domino suo, et constituit eum super domum suam, et omnia quæcumque habebat, dedit in manus Joseph*. Vidisti quantum sit superna manu adjuvari? Ecce enim et juveni et peregrino et captivo servoque a domino tota domus creditur: *Et omnia quæ habebat, dedit in manus ejus*. Quare? Quia cum superno auxilio et suos attulit mores. *Gratus enim ei erat*; hoc est, cum magna gratia faciebat omnia. Deinde volens eum benignus Deus in majori securitate constituere, non liberavit a servitute, neque libertatem ei dedit. Ille enim mos est Deo, ut non liberet a periculis viros virtute claros, neque e tentationibus eximat; sed in ipsis tentationibus tantum suum ostendat auxilium, ut tentationes ipsæ eis fiant occasio festivitatis. Propter hoc et beatus *David* dicebat: *In tribulatione dilatasti me* (Psalm. 4. 2). Non tribulationem, inquit,

(a) Vox Hebraica est צָרָה, sed sequentius מִצָּרָה.

(a) Hebraice אֱלֹהִים מִצָּרָה, vir prospere agens, quo etiam sensu locum explicat Chrysostomus infra.

ἐξήλθεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ τὸ σημεῖον ἐπὶ τῆς χειρὸς τῆς δεξιᾶς δεξιόμενος, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ζαρεῖ, ὁ ἐρμηνεύεται ἀνατολή.

Καὶ ὅτι οὐχ ἀπλῶς ταῦτα γέγονται, ἀλλὰ τύπος ἦν τῶν μελλόντων ἔσεσθαι, αὐτὰ δηλοῖ τὰ πράγματα. Οὐδὲ γὰρ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν ἦν τὸ γεγονός. Πῶς γὰρ ἦν δυνατόν, μετὰ τὸ δεθῆναι τὴν χεῖρα τῷ κοκκίνῳ, πάλιν συσταλῆναι, καὶ δοῦναι πάροdon τῷ μετὰ ταῦτα, εἰ μὴ θεία τις ἦν δύναμις ἡ ταῦτα προοικονομοῦσα, καὶ καθάπερ ἐν σκιά τινι προδιετυπώτο, ὅτι ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων ὁ Ζαρεῖ, ὅπερ ἐστὶν ἀνατολή (οὗτος γὰρ ὁ τύπος τῆς Ἐκκλησίας), ἤρξατο προκύπτειν, καὶ μικρὸν προελθόντος αὐτοῦ καὶ ὑποχωρήσαντος, ἡ νομικὴ παρατήρησις ἡ διὰ τοῦ Φαρέος μνησμένη ἐπεισῆλθε. καὶ χρόνῳ πολλῷ κρατούσα, πάλιν τοῦ πρότερον [594] ὑποχωρήσαντος, τοῦ Ζαρεῖ λέγω, προελθόντος, παρεχώρησε πάλιν τῇ Ἐκκλησίᾳ πᾶσα ἡ Ἰουδαϊκὴ πολιτεία; Ἀλλὰ τάχα νῦν ἀναγκαῖον συντομώτερον πάλιν αὐτὸ καὶ σαφέστερον εἰπεῖν. Ἦρξαντο, καθάπερ ὁ Ζαρεῖ τὴν χεῖρα προεξήνεγκεν, ὁ Νῦν καὶ ὁ Ἀβραάμ, μέλλον δὲ πρὸ τοῦ Νῦν ὁ Ἀβελ καὶ ὁ Ἐνὼχ τῆς πρὸς τὸν θεὸν εὐarestήσεως πολὺν ποιῆσαι λόγον. Εἶτα ἐπειδὴ εἰς πλήθος ἐκταθέντες πολλὰ φορτία ἀμαρτημάτων συνειδέμενοι, ἔδει δὲ μικρὰς τινας αὐτοὺς παραμυθίας ἀπολαύειν, ὡς σκιά τις ὁ νόμος ἐδόθη, οὐχ ὅτι ἀμαρτήματα ἀναιρῶν, ἀλλὰ ταῦτα ἀποδεικνύς καὶ φανερά αὐτοὺς ἐργαζόμενος, ἵνα καθάπερ τὰ ἀτελῆ παῖδια γάλακτι τρεφόμενα εἰς ἀκμὴν ἡλικίας ἔλθωιν δυνήθωσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲ οὕτως ἀπάναντό τι, ἀλλὰ, καίτοι ὑποδεικνύοντος τοῦ νόμου τῶν ἀμαρτημάτων τὸ μέγεθος, οὗτοι πάλιν τούτους ἀνεφύρουντο, παραγενόμενοι ὁ κοινὸς Δεσπότης τὴν πνευματικὴν ταύτην καὶ ἐνάρτεον πολιτείαν τῶν τῶν ἀνθρώπων ἐχαρίζετο γένει, ἥς τύπον ὁ Ζαρεῖ ἐπλήρου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ εὐαγγελιστὴς μέμνηται καὶ τῆς θάμης καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς τεχνήσεων, καὶ φησιν· *Τούδας δὲ ἐγέννησε τὸν Φαρέα καὶ τὸν Ζαρεῖ ἐκ τῆς θάμης.*

γ'. Μὴ τοίνυν ἀπλῶς παρατρέχωμεν τὰ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς κείμενα, μηδὲ ἐξεπιπολὴς τοῖς λεγομένοις προσέχωμεν, ἀλλ' εἰς τὸ βάθος αὐτοῦς καθέντες, καὶ τὸν ἐναποκειμένον πλοῦτον καταμαθόντες, δοξάζωμεν τὸν ἡμέτερον Δεσπότην, τὸν μετὰ τῶσαυτῆς σοφίας ἅπαντα οἰκονομοῦντα. Εἰ γὰρ μὴ τὸν σκοπὸν καὶ τὴν αἰτίαν ἐκάστου τῶν γινόμενων ἐξετάζειν βουλοίμεθα, οὐ μόνον ταύτης κατηγορήσομεν, ὡς τῇ πενθερῇ αὐτῆς μιγείσης, ἀλλὰ καὶ τὸν Ἀβραάμ αἰτιασόμεθα, ὡς παιδοκτόνον τῇ γνώμῃ γεγεννημένον, καὶ τὸν Φινεὲς, ὡς κατ' αὐτὸν δύο φόνους ἐργασάμενον. Ἐὰν δὲ ἐκάστου τὴν αἰτίαν ἀκριθῶς καταμάθωμεν, κακέινους μέμψωμεν ἀπαλλάξομεν, καὶ αὐτοὶ πολλὴν ἐκείθεν τὴν ὠφέλειαν καρπυσόμεθα. Ἀλλὰ τὰ μὲν κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην, ὡς ἡμῖν ὦν τε ἦν, διεξιελθόμεθα ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης.

Εἰ δὲ μὴ ἀπεκρίματε, καὶ βούλεσθε, καὶ τῶν ἐξῆς ἐραφόμεθα, καὶ πάλιν ἐπὶ τὴν κατὰ τὸν θαυμαστὸν Ἰωσήφ διήγησιν ἤξομεν, ἵνα μάθῃτε καὶ ἐκ τῶν σήμερον λεγομένων, ὅσα ὁ γενναῖος οὗτος ἀθλητὴς μετὰ τὰ ὀνειράτα ἐκεῖνα, τὰ τὴν βασιλείαν αὐτῷ μνησύνοντα καὶ τὴν κατὰ τῶν ἀδελφῶν ἀρχὴν, ὑπέμεινε, καὶ ὅπως ἀπὸ ἀγώνων ἀγώνως αὐτὸν διεδέχοντο, καὶ πειρασμοῖς πειρασμῶν συνήπνοντο, καὶ ἐπάλλῃλα ἦν τὰ ναυάγια, καὶ ὁ κυβερνήτης οὐ κατεπονίζετο, καὶ σφοδρτέρου τοῦ χειμῶνος ἐπαν-

ισταμένου, καθάπερ ἐπὶ τῶν οὐρανῶν καθήμενος, οὕτω τὴν ναῦν ἴθυνεν. Ἀξίον δὲ ἀκούσαι καὶ αὐτῶν τῶν ῥημάτων, ἵνα πάντα μετὰ ἀκριβείας μάθωμεν δυνήθωμεν. Ἰωσήφ δὲ, φησὶ, κατήχησεν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐκτίσαστο αὐτὸν ὁ ἀρχιμαγείστρος Φαραὼ ἐκ χειρὸς Ἰσραηλιτῶν. Εἶτα ἐπειδὴ καὶ οἱ παρὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτὸν ὀνησάμενοι βάρβαροι τινας καὶ ἀλλόκοτοι ἦσαν τὸ ἔθνος, καὶ πάλιν αὐτοὶ τῷ Αἰγυπτίῳ τῷ ἀρχιμαγεῖρῳ τοῦ Φαραὼ αὐτὸν ἀπέδοντο, καὶ διαφόρους ἡμεῖς δεσπότης ὁ ἐν ταῖς ἀρχαῖς τοῦ πατρὸς ἀνατραφεὶς. ἵνα μὴ ξενηνώμεθα [595] πῶς ἤνεγκε τὴν μοχθηρὰν ἐκείνην δουλείαν νέος ὢν, καὶ πάσης τοιαύτης σκληραγωγίας ἀπείρος, καὶ ἐν οἰκίᾳ μετὰ πολλῆς τῆς πατρικῆς φιλοστοργίας ἀνατραφεὶς, ἐπήγαγεν ἡ Γραφή λέγουσα· *Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ, καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυγχάνων.* Τί ἐστὶ, *Καὶ ἦν Κύριος μετὰ Ἰωσήφ*; Συμπάρῃ αὐτῷ, φησὶν, ἡ ἀνωθεν χάρις, καὶ αὐτὴ αὐτῷ πάντα τὰ δυσχερῆ ἐξευμάριζεν. Αὕτη πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ψυχόνται· αὕτη καὶ τοὺς ἐμπόρους ἐκείνους ἡμερωτέρους αὐτῷ κατέστησε, καὶ ἀποδόσθαι τῷ ἀρχιμαγεῖρῳ κατηνάγκασεν, ἵνα ὁδῷ προβαλὼν οὕτω κατὰ μικρὸν, καὶ διὰ τῶν πειρασμῶν τούτων ὁδεύων ἐπὶ τὸν τῆς βασιλείας θρόνον ἀνέλθωιν δυνήθῃ. Ἀλλὰ σὺ, ἀγαπητέ, ἀκούων ὅτι ὑπέμεινε τὴν δουλείαν τὴν παρὰ τοῖς ἐμπόροις, εἶτα διεδέξατο ἡ δουλεία τοῦ ἀρχιμαγεῖρου, λογίζου, πῶς οὐκ ἐταράττετο, οὐδὲ διελογίζετο κατ' αὐτὸν καὶ ἡπόρει καὶ ἔλεγε· Τίς ἡ τῶν ὀνειράτων ἐκείνων ἀπάτη ἡ τῶσαυτην τὴν περιφάνειάν μοι μνησύνουσα; Ἰδοὺ γὰρ μετὰ τὰ ὀνειράτα ἐκεῖνα δουλεία, καὶ δουλεία χαλεπὴ, καὶ δεσπότης ἀμείβω, ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκείνον, καὶ ἀπ' ἐκείνου πρὸς τούτον, καὶ ἀναγκάζομαι ἵδωσιν ἀλλοκότους συναγαμίγνυσθαι. Ἄρα μὴ ἐγκατελείφθημεν; Ἄρα μὴ παρώφθημεν παρὰ τῆς ἀνωθεν βοήθης; Οὐδὲν τοιοῦτον οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν, ἀλλ' ἔφερε πάντα πρᾶως καὶ γενναίως. *Ἦν γὰρ Κύριος μετὰ Ἰωσήφ, καὶ ἦν ἀνὴρ ἐπιτυγχάνων.* Τί ἐστὶν, *Ἐπιτυγχάνων*. Πάντα αὐτῷ κατευώδου, πανταχοῦ προωδοποιοί αὐτῷ ἡ ἀνωθεν χάρις, καὶ οὕτω φανερά ἦν ἡ ἐπανθοῦσα αὐτῷ χάρις, ὡς καὶ τῷ δεσπότη αὐτοῦ τῷ ἀρχιμαγεῖρῳ κατὰδῶλον τοῦτο γενέσθαι. Ἦδει γὰρ, φησὶν, ὁ κύριος αὐτοῦ, ὅτι Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἀν ποιεῖ, Κύριος εὐδοοῖ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Εὐρὺ δὲ Ἰωσήφ χάριν ἐναντίον τοῦ κυρίου αὐτοῦ, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἦν αὐτῷ ἔδωκε διὰ χειρὸς Ἰωσήφ. Εἶδες ὅσον ἐστὶν ὅπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθείας διεξίς; Ἰδοὺ γὰρ καὶ νέος καὶ ξένος καὶ αἰχμάλωτος καὶ δούλος, καὶ πᾶσαν ἐγγερίζεται παρὰ τοῦ δεσπότη τὴν οἰκίαν. Καὶ πάντα διὰ χειρὸς αὐτοῦ ἔδωκε, φησὶ. Διὰ τί; Ἐπειδὴ μετὰ τῆς ἀνωθεν συνεργίας καὶ τὸν οἶκον τρόπον εἰσῆνεγκεν. Εὐνῆρσται γὰρ αὐτῷ, φησὶν, ἀντὶ τοῦ. Μετὰ πολλῆς εὐνοίας ἅπαντα διεκράττετο. Εἶτα βουλόμενος αὐτὸν ὁ φιλόφρωνος θεὸς ἐν κλείονι καταστήσαι ἀδελφὰ, οὐκ ἀπῆλλαξεν τῆς δουλείας, οὐδὲ ἐν ἐλευθερίᾳ παρεσκεύασεν εἶναι. Τοῦτο γὰρ αὐτῷ ἔθος ἔει, τοὺς ἐναρέτους ἀνδρας οὐκ ἀπαλλάττειν τῶν κινδύνων, οὐδὲ ἐλευθερῶν τῶν πειρασμῶν, ἀλλ' ἐν αὐτοῖς τοῖς πειρασμοῖς τῶσαυτην ἐπιδαίκνυσθαι τὴν οἰκίαν ῥοπήν, ὡς αὐτοὺς τοὺς πειρασμοὺς ὑπόδωσιν αὐτοῖς ἑορτῆς γίνεσθαι. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μακάριος Δαυτὶς ἔλεγεν· *Ἐν θλίψει ἐπλάτυνάς με.* Οὐχὶ τὴν θλίψιν ἀπῆλασας, φησὶν, οὐδὲ ταύτης ἀπαλλάξας ἐν ἀνέσει με εἶναι πεπονήχας, ἀλλ' ὅπερ ἐστὶ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον, ἐν μέσῳ τῶν θλίψεων τυγχάνοντα ἐν

ἀδελφὴ εἶναι παρεσκεύασας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ ὁ φιλόδηρος Δεσπότης. Εὐλόγησε γὰρ τὸν οἶκον τοῦ Αἰγυπτίου διὰ τὸν Ἰωσήφ. [596] Καὶ ἐμάνθανε λοιπὸν καὶ ὁ βάρβαρος, ὅτι τῶν φκειωμένων ἐστὶ τῷ Θεῷ ὁ νομιζόμενος οἰκέτης. Καὶ ἐπέτρεψε, φησὶν, ἅπαντα ὅσα ἦν αὐτῷ διὰ χειρὸς Ἰωσήφ· καὶ οὐκ ἤδει οὐδὲν, πλὴν τοῦ ἄρτου οὐ ἥσθιε. Μονονοχὶ δεσπότην αὐτὸν κατέστησε πάσης τῆς αὐτοῦ οἰκίας. Καὶ ἦν ὁ δούλος, ὁ αἰχμάλωτος ὑπὸ τὴν αὐτοῦ χεῖρα ἔχων πάντα τὰ τοῦ δεσπότη. Τοσοῦτόν ἐστιν ἀρετὴ· ὅπου γὰρ ἔδν αὕτη φανῇ, πάντων περιγίνεται καὶ κρατεῖ. Ὅσπερ γὰρ τοῦ φωτὸς ἀνατελειαντὸς ἀπελαύνεται τὸ σκότος, οὕτω καὶ νῦν τῆς ἀρετῆς φανείσης ἐκποδὼν πᾶσα κακία γίνεται.

δ. Ἀλλὰ τὸ πονηρὸν θηρίον ὁ διάβολος, θεασάμενος τοῦ δικαίου τὴν εὐδοκίμωσιν, καὶ ὅτι δι' αὐτῶν τῶν νομιζομένων λυπηρῶν περιφανέστερος ἐγίνετο, τρίζων τοὺς ὀδόντας καὶ μεμηνώς, καὶ οὐδὲ φέρων ὄρεν τὸν δίκαιον οὕτω καθ' ἐλάχιστην ἡμέραν λαμπρότερον γινόμενον, βόθρον αὐτῷ ἀνορύττει βαθύν, καὶ κρημνὸν, ὡς ἐνόμιζε, μέγιστον αὐτῷ τίκτοντα τὸν θλεθρον, καὶ χειμῶνα κατασκευάζει, σφοδρὸν αὐτῷ τὸ ναυάγιον ἐργάσασθαι δυνάμενον· ἀλλ' ἐμάνθανεν οὐκ εἰς μακράν, ὅτι πρὸς κέντρα λακτίζει, καὶ κατὰ τῆς οἰκίας κεφαλῆς ἅπαντα διαπράττειται. Καὶ ἦν Ἰωσήφ, φησὶ, καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὠραίος τῇ ὄψει. Τίνας ἔνεκεν ἡμῖν τὴν εὐμορφίαν τοῦ σώματος διηγείται; Ἰνα μάθωμεν ὅτι οὐ μόνον τῇ κατὰ ψυχὴν εὐμορφίᾳ ἦν καλὸς, ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι. Ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ ἄνθρωπῳ τῆς ἡλικίας νέος ἦν, καὶ καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὠραίος τῇ ὄψει. Ταῦτα δὲ προλαβούσα διηγείται περὶ αὐτοῦ ἡ θεία Γραφή, ἵνα διδάξῃ ἡμᾶς ὡς ἀλούσα τῷ κάλλει τοῦ νεανίσκου ἡ Αἰγυπτία πρὸς τὴν παράνομον ἐκείνην μίξιν αὐτὸν ἐκάλε. Καὶ ἐτίθετο, φησὶ, μετὰ ταῦτα. Τί ἐστὶ, μετὰ ταῦτα; Μετὰ τὸ πάσης τῆς οἰκίας τὴν ἐξουσίαν αὐτὸν ἐμπιστευθῆναι, καὶ μετὰ τὸ ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι τιμὴ ἀξιωθῆναι παρὰ τοῦ δεσπότη, Ἐπέβαλεν ἡ γυνὴ τοῦ κυρίου αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῆς ἐπὶ τὸν Ἰωσήφ. Ὅρα τὴν ἀναίδειαν τῆς ἀκολάστου γυναικός. Οὐχ ὅτι δεσποινὰ εἶναι ἐνόμιζετο ἐν διαβολῇ λαβέν, οὐχ ὅτι οἰκέτης ἦν ἐκεῖνος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς εὐμορφίας ἀλούσα, καὶ τὸν ἐμπρησμὸν τὸν σατανικὸν δεξαμένη, ἐπιτηδὼν ἐπιχειρεῖ λοιπὸν τῷ νεανίσκῳ, καὶ τὸν πονηρὸν τοιοῦτον λογισμὸν ἐν τῇ διαβολῇ συνέχουσα, καιρὸν ἐπέζητει καὶ ἐρημίαν τὴν δυναμένην αὐτῇ συμπερθεῖν πρὸς τὴν παράνομον ταύτην ἐπιχείρησιν. Ὅ δὲ, φησὶν, οὐκ ἤθελεν· οὐκ ἐπέλετο, οὐδὲ κατεδέχετο τὰ παρ' ἐκείνης ῥήματα. Ἦδει γὰρ πολλὴν αὐτῷ φέροντα τὸν θλεθρον· καὶ οὐ μόνον τὰ καθ' αὐτὸν ἐσκόπει, ἀλλὰ σπουδὴν ἐποιεῖτο κἀκείνην, καθ' ὅσον οἶόν τε ἦν. ἀπαλλάξαι τῆς μανίας καὶ τῆς ἀτόπου ταύτης ἐπιθυμίας. Καὶ συμβουλήν αὐτῇ εἰσάγει Ἰακώβην αὐτὴν καταδέσσει, καὶ ποιῆσαι τὸ συμφέρον ἐπιγνώσει. Εἶπε γὰρ, φησὶ, τῇ γυναικὶ τοῦ κυρίου αὐτοῦ (ἡ δεσποινὰ παρὰ τοῦ δούλου συμβουλήν δέχεται)· Εἰ ὁ κύριός μου οὐ γινώσκει δι' ἐμὲ οὐδὲν τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, ἀλλὰ πάντα ὅσα ἐστὶν αὐτῷ, δέδωκεν εἰς τὰς χεῖράς μου. Ὡς εὐγνωμοσύνης ἀνδρὸς. Ὅρα πῶς ἀπαριθμεῖται τοῦ δεσπότη τὰς εὐεργεσίας, ἵνα δείξῃ ὅση τῇ ἀγνωμοσύνῃ ἐκείνῃ χέρεται πρὸς [597] τὸν ὁμόλογον. Εἰ γὰρ ἐγὼ, φησὶν, ὁ οἰκέτης, ὁ ξένος, ὁ αἰχμάλωτος, τοσαύτης ἀπῆλυσσα παρ' αὐτοῦ ἀδελφάς, ὡς ἅπαντα ὑπὸ τὴν χεῖρα εἶναι

τὴν ἐμὴν, καὶ οὐδὲν ἐστὶν ὁ ὑπεξαίρεται τῆς χειρὸς μου, πλὴν σοῦ, ἀλλὰ πᾶσι μὲν αὐτοὺς ἐπείκειμαι, μόνῳ δὲ σοὶ ὑποτάτταμαι, καὶ ἐξω τυγχάνεις τῆς ἐμῆς ἐξουσίας. Εἶτα ἵνα καιρίαν δῶ τὴν πληγὴν, καὶ ὑπομνήσῃ τῆς εὐνοίας τοῦ ἀνδρὸς, καὶ πείσῃ αὐτὴν μὴ ἀγνώμονα περὶ τὸν σύννοικον γενέσθαι, φησὶ· Καὶ σὺ διὰ τοῦτο ἐξω τῆς ἐξουσίας τῆς ἐμῆς τυγχάνεις, διὰ τὸ σὲ γυναικα αὐτοῦ εἶναι. Εἰ τοίνυν γυνὴ αὐτοῦ τυγχάνεις, πῶς οὖν ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ ποτηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ; Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνη τὴν ἐρημίαν ἐζήτει, καὶ καιρὸν ἀνέμενε, λαθεῖν σπουδάζουσα τὸν ἄνδρα, καὶ τοὺς οἰκέτας τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκίας ἅπαντας, φησὶν ὁστος· Πῶς ἁμαρτήσομαι ποιῆσαι τὸ ποτηρὸν τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ; Τί γὰρ νομίζεις; Κἂν πάντας λαθεῖν δυνήθωμεν, τὸν ἀκολιμητὸν ὀφθαλμὸν οὐ δυνάμεθα λαθεῖν. Ἐκείνον μόνον δεδοικέναι δεῖ, καὶ ἀγωνισθῆναι καὶ τρέμειν, ὥστε μὴ ὑπὸ τοῖς ἐκείνου ὀφθαλμοῖς παράνομον τι διαπράξασθαι. Καὶ ἵνα μάθωμεν τὴν ὑπερβάλλουσαν τοῦ δικαίου ἀρετὴν, καὶ ὅτι οὐχ ἅπασι οὐδὲ δις, ἀλλὰ καὶ πολλάκις τὸν ἀγῶνα τούτων ὑπέμεινε, καὶ τῆς λείψεως ταύτης ἠνέσχετο, καὶ συμβουλεύων οὐκ ἐπαύσατο, φησὶν ἡ Γραφή· Ἐνίκη δὲ ἡμεῖς ἡμέραν ἐξ ἡμέρας, καὶ οὐχ ὑπήκουσεν αὐτῆς· ἐπιτηρήσασα τὰ ἐπὶ τῆς οἰκίας ἐκείνου ὑπέμεινε, ἐπιτηδὼν τῷ νεανίσκῳ, καθάπερ θηρίον θῆγον τοὺς ὀδόντας, καὶ ἐπισπασμένη τῶν ἱματίων κατεῖχε. Μὴ ἀπλῶς τοῦτο παραδράμωμεν, ἀλλ' ἐνωήσωμεν ὅσον ὑπέμεινε τὸν ἀγῶνα ὁ δίκαιος ἐκεῖνος. Οὐ γὰρ οὕτω θαυμαστὸν ἦν, ὡς εἰκοιγε δοκεῖ, ἐν μέσῃ τῇ Βαβυλωνίᾳ καμίνῳ τοὺς τρεῖς παῖδας ὄντας ἀδελφεῖς διαμείναι, καὶ μηδὲν ὑπὸ τοῦ πυρὸς παθεῖν, ὡς θαυμαστὸν ἐγένετο καὶ παράδοξον τὸν θαυμαστὸν τοῦτον νεανίσκον κατασχεθέντα τῶν ἱματίων ὑπὸ τῆς μιαιφῆς ταύτης καὶ ἀκολάστου μὴ ἐνδύναι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἱμάτια ἀφέντα ἐν ταῖς ἐκείνης χερσὶν οὕτως ἀποτηδῆσαι. Ὅσπερ γὰρ οἱ τρεῖς παῖδες ἐκείνοι διὰ τὴν οἰκίαν ἀρετὴν τῆς ἐνωθεν ἀπολαύσαντες ῥοπῆς, τοῦ πυρὸς κρείττους ὤφθησαν· οὕτω καὶ οὗτος, ἐπειδὴ τὰ παρ' αὐτοῦ εἰσέφερε, καὶ τῆς σωφροσύνης τοὺς ἀγῶνας μετὰ πολλοῦ τοῦ τόνου ἐπεδείκνυτο, πολλὰς καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας ἀπήλαυσε, τῆς τοῦ Θεοῦ δεξιᾶς συμπατροῦστος αὐτῷ τοσοῦτον ἄθλον νικήσαι, καὶ ἐξω τὸν δικτύων τῆς ἀσελγούς ἐκείνης κατασθῆναι. Καὶ ἦν ἰδεῖν λοιπὸν τότε τὸν θαυμαστὸν τοῦτον γυμνὸν μὲν ἐξίστατα ἱματίων, ἐνδεδυμένον δὲ τῆς σωφροσύνης τὸ ἐνδύμα, καὶ καθάπερ ἀπὸ τίνος πυρὸς καὶ καμίνου ἀδελφῇ διαφυγεῖν, καὶ οὐ μόνον οὐ κατακαυθέντα, ἀλλὰ καὶ λαμπρότερον καὶ φαειρότερον γεγεννημένον.

ε'. Ἀλλ' ὅρα μετὰ τοσαύτην νίκην, μετὰ τοσαύτην ἀνδρείαν, ὅπερ ὦν ἐχρῆν αὐτὸν στεφανωθῆναι, ὅπερ ὦν ἐχρῆν αὐτὸν ἀνακηρυχθῆναι, πάλιν ὥσπερ ἐποθύουν [598] τὰ μυρία ὑπομένοντα δεῖν. Ἡ γὰρ Αἰγυπτία ἐκείνη οὐ φέρουσα λοιπὸν τὴν αἰσχύνην καὶ τὸ βνείδος, ἥ περιέβαλεν ἐαυτὴν ἀδυνάτους ἐπιχειρήσασα, πρότερον μὲν τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκίας συγκαλεσαμένη κατηγορεῖ τοῦ νεανίσκου, καὶ τὰ παρ' αὐτῆς μανικῶς προταθέντα, ὡς παρ' ἐκείνου εἰρημένια φήσασα, οὕτως ἀπατῶν ἅπαντας ἐπιχειρεῖ. Τοιοῦτον γὰρ ἔθος τῇ κακίᾳ, ἀεὶ πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀγωνιζομένην τὰ ἐαυτῆς ἐλαττώματα ἐκείνῃ ἐπιχειρεῖν προστριβεῖσθαι· ὁ δὲ καὶ αὕτη τότε ἐπολεῖ, τὸν νεανίσκον ὡς ἀκόλαστον διαβάλλουσα καὶ αὐτῇ προσωπεῖον σωφροσύνης περιβεῖσα, καὶ λέγουσα διὰ τοῦτο κἀκεῖνόν τὰ ἱμάτια καταλειπόμενα, καὶ ταύτην ταῦτα κατεσχημέναι. Καὶ ὁ φιλόδηρος Θεὸς ἐμακροθύμει

α Quinque mss. αὐτοῦ, καὶ πάντα.

abstulisti, neque ab ea liberatum in tranquillitate esse voluisti: sed id quod est miraculum, et perquam rarum, in medio tribulationis constitutum, absque dolore esse me fecisti: illud sane et hic fecit benignus Dominus. 5. *Benedixit enim domum Egyptii propter Joseph.* Et didicit postea barbarus, eum qui ut servus habebatur, Deo peculiariter gratum esse, *Et permisit omnia quæ habebat in manibus Joseph;* 6. *et non sciebat quidquam, præter panem quem comedeat.* Quasi dominum totius domus constituit. En servus et captivus sub manu sua habet omnia quæ erant domini. Tanta res est virtus: nam ubicumque illa apparuerit, omnibus dominatur et prævalet. Etenim sicut oriente sole tenebræ discutiuntur, ita et nunc apparente virtute e medio tollitur omnis malitia.

4. *Victa a Josepho uxor Putipharis; Deus solus timendus est.*—Sed mala bestia diabolus, ut primum vidit justum gratum esse, et per ea quæ putantur esse adversa clariorem fieri, fremit dentibus et insanit: neque videre potest justum quotidie magis ac magis clarescere, sed profundum barathrum effodit, et præcipitium parat, quo illum maximo, ut arbitratur, damno afficiat; et tempestatem excitat, quæ possit violentum ipsi naufragium parere: sed didicit non post longum tempus, se contra stimulum calcitrare, et contra suum caput operari omnia. *Et erat Joseph, inquit, pulcher specie, et formosus aspectu.* Quare nobis corporis pulchritudinem narrat? Ut discamus eum non solum anima pulchrum fuisse, sed et corpore. In ipso enim flore ætatis erat: juvenis erat, et *Pulcher specie, et formosus facie.* Hæc autem prius narravit de eo Scriptura, ut doceat nos Egyptiam adolescentis pulchritudine captam ad illicitum eum concubitum incitasse. 7. *Et factum est post hæc.* Quid est, *Post hæc?* Postquam ei concedita potestas totius domus, postquam tantum honorem a domino suo consequutus est, *Iniecit uxor domini sui oculos suos in Joseph.* Vide intemperantiam lascivæ mulieris. Non subit illi in mentem se haberi dominam, non cogitavit illum esse servum, sed a formositate capta, et diabolico incendio suscepto, in juvenem postea insilire tentat: malamque illam cogitationem in mente servans, tempus inquirebat et solitudinem, quæ possent ei cooperari ad illicitum suum conatum. *Verum ille noluit:* neque paruit, neque verba illius suscepit. Sciebat enim hinc sibi magnam perniciem enasci: et non solum res suas spectabat, sed operam dabat ut et illam, quantum possibile erat, ab insania hac liberaret, et ab illicita ista concupiscentia: atque consilium ei affert, quod sufficiebat ei ut pudesceret, et quid sibi esset profuturum cognosceret. 8. *Dixit enim, inquit, uxori domini sui (domina a servo consilium accepit): Si dominus meus propter me nihil scit in domo sua, sed omnia quæcumque habet, dedit in manus meas.* O gratum viri animum! Vide quomodo enumerat beneficia domini, ut doceat quantum illa se ingratiæ erga conjugem ostendat. Si enim ego, inquit, qui famulus sum, qui peregrinus, qui captivus, tanta fruor apud eum libertate, ut omnia sua sub manu mea tradiderit: et nihil est

quod excepti de manu mea, præter te: et omnibus aliis ego præsum, soli autem tibi subjicior, eoque extra meam potestatem. Deinde ut letalem ei plagam daret, et in mentem revocaret viri benevolentiam, persuaderetque ei ne tam ingrata esset erga conjugem suum, inquit: Et tu propterea extra potestatem meam es, eo 9. *Quod tu uxor ejus sis.* Cum igitur uxor ejus sis, *Quomodo faciam hoc malum verbum, et peccabo coram Deo?* Quoniam enim illa solitudinem observabat, et tempus expectabat quo latere posset virum, et omnes qui in domo erant, dicit: *Quomodo potero facere malum hoc, et peccabo coram Deo?* Quid enim putas? Etiam si fecerimus ut res clam sit omnibus, oculum tamen illum, qui dormire nequit, latere non poterimus: illum solum timere oportet, et tremere ac pavere, ut ne in conspectu ejus mali quidpiam faciamus. Et ut discamus justum excellentem virtutem, et eum non semel neque bis, sed et sæpius certamen hoc sustinuisse, et colloquium hoc tulisse, consulereque non cessavisse, subdit Scriptura: 10. *Cum autem loqueretur de die in diem, et non obediret ei:* ubi observavit in domo facientem aliquid, assiluit in juvenem, sicut fera dentibus frendens, et apprehensis vestimentis tenuit eum. Non simpliciter hoc prætereamus, sed cogitemus quantum certamen sustinuerit justus ille. Non enim erat tam admirabile, ut mihi videtur, in fornace Babylonis versari tres pueros et illæsos permanere, nihilque ab igne pati (*Dan. 3*), ut admirabile hoc et rarum, nempe admirandum illum juvenem retineri vestimentis a scelestis illa et lasciva, nec tamen illi cedere, sed et vestibus relictis in manibus illius resilire. Sicut enim tres pueri illi propter suam virtutem superno freti auxilio, igne præstantiores visi sunt: ita et ille, quia quod in se erat afferebat, et continentia certamina cum magna exhibebat constantia, magno supernoque presidio muniebatur. Neque enim potuisset, dextera Dei non cooperante ei, tantum certamen certare, et a rebus illius libidinose mulieris aufugere. Et licebat postea videre admirabilem illum, nudum quidem vestibus exire, indutum autem continentia vestimentis, et quasi ab incendio et fornace illæsum effugere: ac non solum non adustum, sed et multo fulgidiorum et clariorem factum.

5. Sed vide post tantam victoriam, postque tantam fortitudinem, cujus causa illum oportebat coronari, et cujus causa oportebat illum prædicari, iterum quasi reum et obnoxium innumera sustinentem mala. Nam Egyptia illa non fereas pudorem et opprobrium, in quæ seipsam injecerat impossibilia attentans, primum quidem convocavit eos qui in domo erant, accusans adolescentem: testificaturque illum dixisse ea quæ ab ipsa magno furore proposita fuerant, atque ita omnes decipere tentat. Hic enim mos est malitiæ, semper contra virtutem pugnat, et ei sua peccata adscribere satagit: id quod et hæc faciebat, adolescentem quasi intemperantem criminans et se continentia larva tegens, dicensque propter hoc et illum vestes reliquisse, et se retinuisse illas. Benignus vero

Deus hæc fieri permittit, ut per omnia famulum suum clariorem efficiat. Nam hæc omnia venienti viro cum magna malitia dixit, et adolescentem accusavit, dicens : 17. *Intravit ad me puer Hebraeus, quem duxisti ad nos, ut illuderet mihi.* O misera et calamitosa ! Non ipse introduxit, ut illuderet tibi : sed diabolus te induxit, ut non solum adultera fieres, sed et ut, quantum in te fuit, homicidium patrares. Et ostendit postea ad probationem eorum quæ dicta erant adolescentis vestes.

Dei providentia erga Josephum. — Considera, obsecro, hic communis omnium Domini clementiam : sicut enim a fratribus illum eripuit, volentibus eum interficere : et effecit primum quidem ut secundum consilium Ruben in cisternam inmitteretur, et postea iterum secundum consilium Judæ negotiatoribus venderetur, ut somniorum eventus complerentur, fidemque facerent justo, non frustra neque temere hæc præsignata fuisse : ita et nunc superna manus erat quæ barbarum detinuit, et non permisit ut statim ad eandem justitiam festinaret. Quid enim prohibuisset eum hoc facere, cum intelligeret illum violare suum lectum tentavisse ? Verum providus Deus ideo tantam curavit ab illo exhiberi clementiam, ut injectus in carcerem, etiam illic suam declararet virtutem, et sic ad principatum regni perveniret. 19. *Succensuit enim, inquit, dominus ejus,* 20. *et misit eum in custodiam, ubi vincti regis detinebantur.* Sed si quidem non credebatur, non oportebat eum in carcerem conjicere : sin credebatur verum esse quod Ægyptia sinxerat, tunc neque carcere dignus erat, sed plecti capite et extremam penam pati debebat. Verum quando suum auxilium dextra superna ostendit, omnia levia et facilia fiunt : et feroces mansuetiores se præstant. Tunc autem supernum præsidium ubertim nobis assistit, quando multam et nos ostenderimus virtutem. Nam hic quoniam multum certavit, propterea etiam magnas retributiones consequitur. Et post tantam fortitudinem abducitur in carcerem, et silenter fert omnia. Scitis enim quanta ille qui non sunt sibi consilii malitiæ, quando sicut rei condemnantur, utantur sæpe fiducia, dicendique libertate instructi ingenti animo insurgant contra eos qui insontibus crimen intentant. Verum ille non sic : sed silet, et omnia mansuete fert, et magna cum patientia Dei expectat subsidium. Vide enim quomodo et in carcere principatum omnem accipiat a custode carceris, idque merito : 21. *Erat enim Dominus cum Joseph, inquit, et effundebat ei suam misericordiam.* Quid est, *Effundebat ei suam misericordiam ?* Ad miserationem inflectebat præfectum carceris, et mire erga illum benevolentiam suam declarari curabat : *Dedit enim ei gratiam coram illo.* Vere nihil beatius eo qui Dei benevolentia fruitur. 22. *Dedit enim, inquit, præfectus carceris carcerem in manum Joseph.* Vide quomodo custos carceris aliquid honoris ei defert, auctoritatemque ei permittit, atque omnes qui in carcere erant, esse jubet sub potestate ejus. 23. *Et nesciebat præfectus carceris aliquid : omnia enim erant in manu Josepha, eo*

quod Dominus erat cum eo, et omnia quæ ipse faciebat, Dominus prosperare faciebat in manibus ejus. Vilo quomodo comitabatur eum perpetuo superna gratia, et omnia quæ faciebat, erant plena gratia.

Moralis epilogus. Dei gratia efficit ut omnia bene succedant. — Hoc igitur et nos studeamus, ut nobiscum semper habeamus Dominum, et ut quæ a nobis fiunt, ab illo prosperentur. Nam qui illius auxilium assequitur, etiam in mediis malis existens ridebit, ac nihili putabit omnia, Domino omnium faciente et disponente cuncta, ut prospere succedant omnia, atque ardua facilia reddente. Quomodo autem poterimus nobiscum habere Dominum, ita ut ipso dirigente prospere agamus in omnibus ? Si sobrii vigilantesque fuerimus, et imitati fuerimus juvenis illius continentiam et alias virtutes, animunque generosum, ac viderimus sic omnia fieri diligenter oportere, ut nunquam a Domino condemnemur : sed sciamus possibile non esse, ut occultetur aliquid ab oculo illo qui dormire nequit, verum necesse omnino esse, ut is qui peccat, supplicis obnoxius fiat. Neque majoris faciamus timorem hominum, quam indignationem Dei, sed memores sinus semper verborum Joseph dicentis : *Quomodo faciam verbum hoc malum, et peccabo coram Deo ?* Igitur quando nos aliqua cogitatio perturbat, hoc in mente versemus verbum, et statim effugiet omnis illicita concupiscentia. Itaque sive quis corporum concupiscentia capiatur, sive pecuniarum amore, sive alia quadam absurda voluptate, statim hoc cogitet, illum nempe esse qui nos condemnet, a quo non est possibile occultare etiam ea quæ in mente nostra versantur : et omnino effugiemus etiam diabolicas machinationes, magnoque adjutorio superno juvabimur ; quo nobis frui contingat omnibus gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOIMILIA LXIII.

Et nesciebat aliquid præfectus carceris propter Joseph (Gen. 39. 23).

1. Reliquias eorum quæ a nobis heri dicta sunt, volumus hodie reddere caritati vestræ, et iterum attingere historiam Josephi. Scitis enim besterno sermone prolixius extenso, nos non potuisse ulterius progredi, sed sermoni finem imposuisse, quando propter Ægyptiæ calumniam ab archimagistro in carcerem est conjectus. Ideo hodie operæ pretium fuerit docere vestram caritatem, quæ in carcere ei acciderint. Nam postquam in carcerem est conjectus, et traditus præfecto carceris, etiam illic tantum Dei subsidium assequutus est, ut totius carceris principatus a præfecto carceris ipsi concederetur. *Et nesciebat aliquid præfectus carceris propter Joseph.* Vidisti quomodo in ipsis ærumnis versans, adversitatem ne senserit quidem, sed provida sapientia Dei omnia aspera verterit in jucunda. Et sicut licet quis margaritam luto obruat, nihilominus nativam retinet pulchritudinem : sic et virtus, quocumque eam projeceris, suam vim exserit,

καὶ ἤνείχετο, ἵνα διὰ πάντων τὸν ἑαυτοῦ οἰκέτην λαμπρότερον ἀποφῇ. Ταῦτα γὰρ ἅπαντα ἐλθόντι τῷ ἀνδρὶ μετὰ πολλῆς τῆς κακουργίας εἰπούσα καὶ κατηγορήσασα τοῦ νεανίσκου ἔλεγεν· *Εἰσήλθε πρὸς με ὁ παῖς ὁ Ἑβραῖος, ὃν εἰσήγαγες πρὸς ἡμᾶς, ἐμπαῖζαί μοι.* Ἀθλία καὶ ταραλίμορε. Οὐκ αὐτὸς εἰσήγαγεν ὥστε ἐμπαῖζαί σοι, ἀλλ' ὁ διάβολός σε εἰσήγαγεν, ὥστε μὴ μόνον μοιχαλίδι γενέσθαι, ἀλλὰ, ἐὸν ἔχον εἰς σέ, καὶ φόνον ἐργάσασθαι. Καὶ ἔδεικνυ λοιπὸν εἰς ἀπόδειξιν τῶν παρ' αὐτῆς λεγομένων τὰ ἱμάτια τοῦ νεανίσκου.

Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα τοῦ κοινοῦ πάντων ἀνθρώπων Δεσπότης τὴν φιλανθρωπίαν. Ἄσπερ γὰρ τῶν ἀδελφῶν αὐτὸν ἐξελετο βουλομένων αὐτὸν ἀνελεῖν, καὶ παρεσκευάσας πρότερον μὲν κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ῥουθὴν εἰς τὸν λάκκον ἐμβληθῆναι, καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν κατὰ τὴν συμβουλὴν τοῦ Ἰούδα τοῖς ἐμπόροις διαπραθῆναι, ἵνα τῶν οὐρανῶν ἡ ἐκθασίς εἰς ἔργον ἐλθούσα περὶ τὸν δίκαιον, ὃς οὐ μάρτην οὐδὲ εἰκὴ ἔκεινα αὐτῷ προσηνύετο· οὕτω καὶ νῦν ἡ ἄνωθεν χεὶρ ἦν ἡ τὸν βάρβαρον ἐκείνον κατέχουσα, καὶ μὴ συγχωρήσασα εὐθέως ἐπὶ τὴν σφαγὴν ὀρμήσῃ τοῦ νεανίσκου. Τί γὰρ ἦν τὸ κυλῶον, μαθόντα ὡς εἰς αὐτὴν τὴν εὐνὴν ἀδικῆσαι αὐτὸν ἐπεχείρησε, μὴ τοῦτο ποιῆσαι; Ἄλλ' ὁ εὐμήχανος Θεὸς τοσαύτην παρεσκευάσεν αὐτὸν ἐπιδειξάσθαι τὴν πραΰτητα, ἵνα ἐμβληθεὶς τῷ δεσμοτῆρῳ, καὶ πάλιν ἐκεῖ τὴν οικειάν ἐπιδειξάμενος ἀρετὴν, οὕτως ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς βασιλείας παραγένηται. Ἐθυμώθη γὰρ, φησὶν, ὁ κύριος αὐτοῦ, καὶ ἐνέβαλεν αὐτὸν εἰς τὸ ὄχυρμα, ὅπου οἱ δεσμῶται τοῦ βασιλέως κατέχονται. Εἰ μὴν γὰρ μὴ ἐπίστευσε, οὐκ ἔχρην αὐτὸν ἐμβαλεῖν ἐν τῷ δεσμοτῆρῳ· εἰ δὲ ἐπίστευσε πάλιν ἀληθὲς εἶναι τὸ παρὰ τῆς Αἰγυπτίας λεγόμενον, οὐδὲ οὕτω δεσμοτῆριος ἄξιός ἦν, ἀλλὰ ὁπομπηθῆναι καὶ δίκην δοῦναι τὴν ἐσχάτην. Ἄλλ' ὅταν ἡ ἄνωθεν δεξιὰ τὴν ἑαυτῆς πρόνοιαν ἐπιδείκνυται, πάντα εὐκόλα καὶ ῥᾶδια γίνεται, καὶ οἱ ἄγριοι ἡμερώτεροι καθίστανται. Τότε δὲ καὶ ἡ ἄνωθεν βοήθεια μετὰ θαύματος ἡμῖν παραγίνεται, ὅταν πολλὴν καὶ ἡμεῖς τὴν ἀρετὴν ἐπιδειξώμεθα. Ἐπειδὴ γὰρ μεγάλως οὕτος ἠγωνίσαστο, διὰ τοῦτο καὶ μεγάλως ἀπολαύει τῶν ἀμοιβῶν. Καὶ μετὰ τὴν τοσαύτην ἀνδρείαν ἀπήγετο εἰς τὸ δεσμοτῆριον, καὶ σιγῇ πάντα οὕμενον. Ἰστε γὰρ ὅπως ὁ μὲν ἑαυτοῖς συνεϊδότες πονηρὸν, ἐπειδὴ ὡς ὑπεύθυνοι καταδικάζονται, πόση κέρχεται πολλάκις τῇ παρρησίᾳ καὶ τῇ ἐλευθεροστομίᾳ, κατεξανιστάμενοι καὶ [599] μεγαλοφρονούντες κατὰ τὸν τὴν δίκην αὐτοῖς ἀνευθύνους οὖσιν ἐπαγόντων. Ἄλλ' οὕτος οὐχ οὕτως, ἀλλὰ καὶ σιγῇ, καὶ πάντα πρῶως δέχεται, καὶ ἀνέμενε μετὰ πολλῆς τῆς ὑπομονῆς τὴν τοῦ Θεοῦ βοήθειαν. Ὅρα γὰρ πῶς καὶ ἐν τῷ δεσμοτῆρῳ ὢν πάλιν τὴν ἀρχὴν ἔκασαν αὐτὸς ἰδέετο παρὰ τοῦ δεσμοφύλακος· εἰκότως· Ἦν γὰρ, φησὶ, Κύριος μετὰ Ἰωσήφ, καὶ κατέχευεν αὐτοῦ ἔλεος. Τί ἐστι τὸ, κατέχευεν αὐτοῦ ἔλεος; Πρὸς οἰκτον ἐπέκαμψε τὸν ἀρχιδεσμοφύλακα, καὶ πολλὴν περὶ αὐτὸν τὴν εὐνοίαν ἐπιδειξάσθαι παρεσκεύασεν· Ἐδωκε γὰρ αὐτῷ χάριν ἐναντίον αὐτοῦ. Αληθῶς οὐδὲν μακαριστότερον τοῦ τῆς ἄνωθεν εὐνοίας ἀπολαύοντος. Ἐδωκε γὰρ, φησὶν, ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ τὸ δεσμοτῆριον διὰ χειρὸς τῷ Ἰωσήφ. Ὅρα πῶς ὑπεξίσταται ὁ δεσμοφύλαξ, καὶ παραχωρεῖ, καὶ αὐτῷ τὴν αὐθεντίαν ἐπιτρέπει, καὶ πάντας τοὺς ἐν τῷ δεσμοτῆρῳ ὑπὸ τὴν ἐκείνου ἐξουσίαν εἶναι ἐκτελεῖς. Καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ γινώσκων οὐδὲν πάντα γὰρ ἦν διὰ χειρὸς

Ἰωσήφ, διὰ τὸ τὸν Κύριον μετ' αὐτοῦ εἶναι, καὶ ὅσα αὐτὸς ἐποίει, Κύριος ἐδώκεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Σὺτοι πῶς συμπαρῆν αὐτῷ διηνακὸς ἡ χάρις ἡ ἄνωθεν, καὶ πάντα ἅπαρ ἐπραττε χάριτος ἦν πληρωμένα.

Τοῦτο τοῖνυν καὶ ἡμεῖς σπουδάζομεν, ἵνα μεθ' ἑαυτῶν ἔχωμεν αἱ τὸν Κύριον, καὶ ἵνα τὰ παρ' ἡμῶν γινόμενα ὑπ' ἐκείνου κατενοῶνται. Ὁ γὰρ ταύτης ἀξιοθελὲς τῆς βοήθειας, καὶ μέσσις τοῖς δεινοῖς ὢν τυγχάνη, καταγαλάσσεται πάντων, καὶ οὐδὲν αὐτὰ ἡγήσεται, τοῦ Δεσπότης τῶν ὅλων, τοῦ πάντα ποιοῦντος καὶ μετασκευάζοντος, κατενοῶντος αὐτῷ ἅπαντα καὶ τὰ δυσχερῆ ῥᾶδια ἀπεργαζομένου. Πῶς δὲ δυνησώμεθα μεθ' ἑαυτῶν ἔχειν τὸν Κύριον, καὶ ὑπ' αὐτοῦ κατενοῶσθαι ἐν ἅπασιν; Ἐὰν νήφοντες ὦμεν καὶ ἐγρηγορήτες, καὶ μιμησώμεθα τοῦ νόου τούτου τὴν σωφροσύνην, καὶ τὴν ἄλλην ἀρετὴν, καὶ τὸ φρόνημα τὸ γενναῖον, καὶ ἴδωμεν ὅτι οὕτω χρὴ μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα διαπραττέσθαι, ὡς μηδέποτε ὅπῃ τοῦ Δεσπότης καταγινώσκονται, ἀλλ' αὐτὸς οὖν τίτινα λαβεῖν ἐκείνον τὸν ἀκοίμητον ὀφθαλμὸν εἰδέναι, ἀλλ' ἀνάγκη πάντως τὸν ἀμαρτάνοντα ταῖς τιμωρίαις ὑπεύθυνον γενέσθαι. Καὶ μὴ προτιμώτερον ἡγώμεθα τὸν τὸν ἀνθρώπων φόβον τῆς τοῦ Θεοῦ ἀγανακτήσεως, ἀλλὰ μνημονεύομεν διὰ παντὸς τῶν ῥημάτων τοῦ Ἰωσήφ λέγοντος· Πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο, καὶ ἀμαρτήσομαι ἐναντίον τοῦ Θεοῦ; Ὅταν τις οὖν λογισμὸς ἡμῶς διαπράττει, τοῦτο ἐν τῇ διανοίᾳ στρέφωμεν τὸ ῥῆμα, καὶ παραχρῆμα φυγαδεύεται πᾶσα ἀποπρὸς ἐπιθυμία. Ἐπεὶ οὖν αὐμάτων ἐπιθυμία τις ἄλλῃ, ἔστε χρημάτων ἔρωτι, ἔστε ἄλλῃ τινὶ ἀτόπῳ ἡδονῇ, εὐθέως τοῦτο λογίζεσθαι, ὅτι ἐκείνος ἡμῖν ἐστιν ὁ δικάζων, ὃν οὐχ οὖν τε λαβεῖν οὐδὲ τὰ ἐν τῇ διανοίᾳ βουλευόμενα· καὶ πάντως διαφυγώμεθα καὶ τὰς τοῦ διαβόλου μηχανάς, καὶ ἀπολαύσομεν πολλῆς τῆς ἄνωθεν συμμαχίας· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιπνεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, [600] μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΣΓ'.

Καὶ οὐκ ἦν γινώσκων οὐδὲν ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ διὰ Ἰωσήφ.

α'. Τὰ λείψανα τῶν χθὲς ἡμῖν εἰρημένον βουλόμεθα σήμερον ἀποδοῦναι τῇ ὑμετέρᾳ ἀγάπῃ, καὶ τῆς κατὰ τὸν Ἰωσήφ πάλιν ἱστορίας ἀψάσθαι. Ἰστε γὰρ οὗτοι χθὲς εἰς μῆκος ἡμῖν ἐκταθέντος τοῦ λόγου οὐκ ἰσχύσαμεν περαιτέρω προελθεῖν, ἀλλὰ μέχρις ἐκείνου τὸν λόγον ἐστήσαμεν, ἡνίκα διὰ τὴν τῆς Αἰγυπτίας συκοφαντίαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιμαγείρου εἰς τὸ δεσμοτῆριον ἐνεβλήθη. Διὸ σήμερον ἀναγκαῖον διδάξαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην τὰ κατὰ τὸ δεσμοτῆριον αὐτῷ συμβεβηκότα. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνεβλήθη εἰς τὸ ὄχυρμα, καὶ παρεδόθη τῷ ἀρχιδεσμοφύλακι, καὶ οὕτω τοσαύτη γέγονεν εἰς αὐτὸν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθεια, ὡς πᾶσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ δεσμοτῆριου αὐτὸν ἐμπαστεύθηναι παρὰ τοῦ ἀρχιδεσμοφύλακος. Καὶ οὐκ ἦν γινώσκων, φησὶν, οὐδὲν ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ διὰ Ἰωσήφ. Εἶδες πῶς ἐν αὐταῖς ταῖς θλίψεσι γενόμενος οὐδεμίαν αἰσθησὶν ἐλάμβανε τῶν λυπηρῶν, ἀλλ' ἡ εὐμήχανος τοῦ Θεοῦ σοφία πάντα μετέβαλλε τὰ λυπηρὰ. Καὶ καθάπερ τὸν μερῶν τὴν καὶ ἐν βορβόρῳ τις καταχύσσει, τὸ οὐκ αἰὼν καλὸς ἐπιδείκνυται· οὕτω καὶ ἡ ἀρετὴ, ὅπου ὁ ἄνθρωπος

• Quatuor mss. κατεργαζομένου.

• Sex mss. μὴ πρότερον ἡγώμεθα

ἐμβάλλει, τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπιδείκνυται, κἀν ἐν δουλείᾳ, κἀν ἐν δεσμοτηρίῳ, κἀν ἐν θλίψει, κἀν ἐν ἀνάσει. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἐμβληθεὶς εἶλε τὸν ἀρχιδεσμοφύλακα, καὶ πάντων τῶν αὐτοῦ τὴν ἐξουσίαν ἐδέξατο παρ' αὐτοῦ, ἰδωμεν ἐνταῦθα ὅπως τῆς προσούσης αὐτῷ χάριτος ἐκκαλύπτει τὴν ἰσχύϊν. Ἐγένετο γάρ, φησί, μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα. Ποιά; Ἄπερ διηγήσατο μετὰ τὸ συκοφαντηθῆναι, μετὰ τὸ καταδικασθῆναι τὸ δεσμοκτήριον οἰκεῖν· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸ γνωρίσαι ἡμῖν, ὅτι Κύριος ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ ὅτι ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ διὰ χειρὸς αὐτοῦ πάντα τὰ αὐτοῦ ἐπέτρεψεν οἰκονομεῖσθαι. Ἐγένετο οὖν μετὰ τὰ ῥήματα ταῦτα, μετὰ τὸ βληθῆναι αὐτὸν ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, ἀμαρτόντα τὸν ἀρχιοινοχόον καὶ τὸν ἀρχιστοιχοῦν καταδικασθῆναι ὅπῃ τοῦ βασιλέως τὸ δεσμοκτήριον οἰκεῖν· καὶ δεξιόμενος αὐτοὺς ὁ ἀρχιδεσμοφύλαξ συνέστησεν αὐτοὺς τῷ Ἰωσήφ. Οὐδὲ γὰρ ὡς δεσμῶνι λοιπὸν αὐτῷ ἐκέρητο, ἀλλ' ὡς κοινωνῶν τῆς φροντίδος, μάλλον δὲ καὶ ὡς ἱκανῶς ἐπικουφίζειν τὰς συμφορὰς τοῖς αὐτοῦ καθειργμένοις. Καὶ παρόστη αὐτοῖς, φησί. Τί ἐστὶ τὸ, Παρόστη αὐτοῖς; Ἀντὶ τοῦ, παρεμυθεῖτο, ἐνεῖναι αὐτῶν τὸν λογισμόν, διηγείρειν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, οὐ συνεχῶς καταποθῆναι ὑπὸ τῆς ἀθυμίας. Ἦσαν δὲ ἡμέρας πολλὰς ἐν τῇ φυλακῇ, καὶ εἶδον ἀμφοτέροι ἐνὺπνιον ἐν μιᾷ νυκτὶ ὅτε ἀρχιοινοχόος καὶ ὁ ἀρχιστοιχοῦς. Ἄλλ' ὁ θαυμάσιος οὗτος ἔργον ποιούμενος τὴν τούτων παράκλησιν, ἰδὼν αὐτοὺς ὑπὸ τῆς ὕψεως τῶν ὄνειράτων τεταραγμένους καὶ συγχυμένους τὴν διάνοιαν, φησί· Τί ἐστὶ τὰ πρόσκαιρα ὅμῳ σκυνθρωπᾷ σήμερον; Ἐδείκνυ [601] γὰρ ἡ τοῦ προσώπου κατάστασις τὴν ἐξόν παραχῆν. Διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις ἔλεγε· Καρδίας εὐφροαινομένης θάλλει πρόσκαιρον· ἐν δὲ λήπαις ὁδοῦς σκυνθρωπάζει. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν αὐτοὺς ἐν κατηφείᾳ τυγχάνοντας διὰ τὴν τῶν ὄνειράτων ἥβην, ἐπυνθάνετο τὴν αἰτίαν μαθεῖν βουλόμενος. Ὅρα πῶς καὶ ἐν δεσμοτηρίῳ τυγχάνων τὴν οἰκίαν ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο, καὶ τὰς ἀθυμίας ἐτέροις ἐπικουφίζειν ἐσπούδαζε. Τί οὖν ἐκείνοι; Ἐνὺπνιον εἶδομεν, καὶ ὁ συγκρίνων οὐκ ἔστιν αὐτό. Ἐγνόουν τοῦ πρὸς αὐτοὺς διαλεγόμενον τὴν σοφίαν· ὡς ἐν τῶν πολλῶν αὐτῷ προσελθόν, διὰ τοῦτο οὐδὲ τὸ ἐνὺπνιον λέγουσιν, ἀλλ' ὅτι μόνον εἶδον, καὶ φασι· Οὐδεὶς ἐστὶν ὁ συγκρίνων αὐτό. Ἄλλ' ὁ θαυμάσιος ἀνὴρ φησι πρὸς αὐτούς· Ὅχι διὰ τοῦ θεοῦ ἡ διασφραγὶς αὐτῶν ἐστὶ; Διηγήσασθε οὖν μοι. Μὴ γὰρ οἰκοθεν ἐπαγγέλλομαι τι ὑμῖν εἶπεν; Θεὸς ἐστὶν ὁ ἀποκαλύπτων. Διηγήσασθε οὖν μοι. Ὅρα συνέσιν καὶ ταπεινοφροσύνης ὑπερβολὴν. Οὐκ εἶπεν, ὅτι Ἐγὼ ὑμῖν διακρίνω, ἐγὼ ὑμῖν λέγω τῶν ὄνειράτων τὴν ἐκβασιν, ἀλλὰ τί; Διηγήσασθε οὖν μοι. Θεὸς γάρ ἐστι μόνος ὁ τὰ τοιαῦτα ἀποκαλύπτων. Καὶ διηγήσατο ὁ ἀρχιοινοχόος. Καὶ ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ φησι· Τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ. Οἱ τρεῖς πυθμένες, τρεῖς ἡμέραι εἰσὶν· ἐπὶ τρεῖς ἡμέραι, καὶ μνησθήσεται Φαραὼ τῆς ἀρχιοινοχοῦδος σου, καὶ ἀποκαταστήσει σε, καὶ δώσεις τὸ ποτήριον Φαραὼ εἰς τὴν χεῖρα αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀρχὴν σου τὴν προτέραν, ὡς ἦσθα οἰνοχόων. Ἀλλὰ ἀναμνησθήτω μοι διὰ σεαυτοῦ, ὅταν εὖ σοι γένηται, καὶ ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἔλεος, καὶ μνησθήτω περὶ ἐμοῦ πρὸς Φαραὼ, καὶ ἐξάξεις με ἐκ τοῦ ζυγώματος τούτου, ὅτι κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων, καὶ ὦδε οὐκ ἐποίησα οὐδέν, καὶ ἐνέβαλον με εἰς τὸν λάκκον τούτον. Ἐπειδὴ προσηνύσεν αὐτῷ τὰ μέλλοντα αὐτῷ χρηστὰ συμβῆσθαι, καὶ τὴν καταλλαγὴν τοῦ βασιλέως, φησί, Μνησθήτω

μοι διὰ σεαυτοῦ, ὅταν ἀπολάβῃς σου τὴν εὐμερίαν· μνημὴν ποιήσαι τοῦ σοῦ ταῦτα προμηνύσαντος, καὶ ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἔλεος.

β'. Τοῦτο ἀκούων, ἀγαπητὲ, μὴ μικροφυλίαν καταγῆς τοῦ δικαίου, ἀλλὰ ταύτῃ μάλιστα ἐκπλάγῃ, ὅτι τοσούτων δυσχερῶν ὄντων, τὴν αὐτοῦ οἰκήσιν γενναίως καὶ εὐχαρίστως ἔφερεν. Εἰ γὰρ καὶ πολλάκις τὴν παρὰ τοῦ ἀρχιδεσμοφύλακος ἐξουσίαν εἰλήφει, ἀλλ' ὅμως ἐδάρυνετο τὸ κατακεκλεισθαι, καὶ μετὰ τῶν αὐχμῶντων καὶ ρυπῶντων εἶναι. Ὅρα γὰρ αὐτοῦ καὶ ἐκ τούτου τὴν φιλόσοφον γνώμην· ὅπως μετὰ ἀνδρείας ἔφεραν ἅπαντα, διὰ πάντων πολλὴν τὴν ταπεινοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος. Καὶ ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἔλεος, καὶ μνησθήσῃ περὶ ἐμοῦ πρὸς Φαραὼ, καὶ ἐξάξεις με ἐκ τοῦ ζυγώματος τούτου. Ἐννοεῖ μετὰ ἀνδρείας, πῶς οὐδὲν λέγει κατὰ τῆς μιαιφῶς ἐκείνης μοιχαλίδος, οὐδὲ αἰτιάται τὸν δεσπότην, οὐδὲ τὴν τῶν ἀδελφῶν περὶ αὐτὸν ἀπανθρωπίαν διηγείται, ἀλλὰ συγκαλύπτει πάντα, φησί· Μνησθήτω μοι, καὶ ποιήσον ἐξενεχθῆναι με ἐκ τοῦ ζυγώματος τούτου. Ὅτι κλοπῇ ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων, καὶ ὦδε οὐκ ἐποίησα οὐδέν, ἀλλ' ἐνέβαλον με εἰς τὸν λάκκον τούτον. Μὴ ἀπλῶς τοῦτο παραδράμωμεν, ἀλλ' ἐννοήσωμεν τῆς [602] ψυχῆς αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ ὅπως καιρὸν εὐρηκῶς τοιοῦτον, καὶ εἰδὼς ὅτι δυνήσεται ἅπαντα ὁ ἀρχιοινοχόος ἐν εὐμερίᾳ γενομένης γνωρίσαι τῷ βασιλεὶ τὰ κατ' αὐτὸν, οὐ τὴν Αἰγυπτίαν διαβάλλει (πάνιν γὰρ τὰ αὐτὰ ἐρῶ), οὐ τὸν δεσπότην ἀγεί εἰς μέσον, οὐδὲ τοὺς ἀδελφούς· οὐ λέγει τὴν αἰτίαν, δι' ἣν τὸ δεσμοκτήριον οἰκεῖν καταδικασθῇ, οὐδὲ σπουδάζει δεῖξαι τὴν παρανομίαν τὴν εἰς αὐτὸν γεγεννημένην· ἀλλ' ἐνὸς μόνου γίνεται, οὐ τοῦ ἐκείνων δηλαδὴ κατηγορεῖσθαι, ἀλλὰ τοῦ ὑπὲρ αὐτοῦ μόνον εἰπεῖν. Καὶ τὰ μὲν παρὰ τῶν ἀδελφῶν συνεσχίασεν εἰπεῖν, Ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων· τὰ δὲ παρὰ τῆς Αἰγυπτίας ἐκείνης τῆς ἀκολάστου οὐδὲ εἰς μέσον ἀγεί, οὐδὲ τὴν παρὰ τοῦ δεσπότης ἀδικον κατ' αὐτοῦ ἀγανάκτησιν. Ἄλλὰ τί φησιν; Ὅδε οὐκ ἐποίησα οὐδέν, ἀλλ' ἐνέβαλον με εἰς τὸν λάκκον τούτον. Ταῦτα ἀκούοντες παιδευόμεθα, ἐπειδὴν τισι τοιοῦτοις περιπέσωμεν, μὴ ἐκείνους σπουδάζειν περιβάλλειν λοιδορίας, καὶ τὴν γλῶσσαν ἀκούειν κατὰ τῆς ἐτέρας κατηγορίας, ἀλλὰ μόνον πρῶως καὶ ἡμέρας αὐτοὺς ἀνευθύνους δεικνύναι, καὶ μμεισθαι τὸν θαυμάσιον τούτον, ὅτι οὐδὲ ἐν συμφορᾷ ὧν κατεδέξατο κἀν μέχρι ῥημάτων ἐκπομπέσαι τῆς Αἰγυπτίας τὴν ἀσελγίαν. Ὡς γὰρ ἐπὶ πολλοὶ πολλάκις καὶ ὑπεύθυνοι ὄντες ἐγκλήμασι, πολλῇ τῇ ἀναισχυντίᾳ κεχρημένοι τὰ αὐτῶν πλημμελήματα ἐτέροις περιάπτειν ἐπιχειροῦσιν· οὗτος δὲ τοῦ ἡλίου φανότερος ἢ τυγχάνων, καὶ δυνάμενος ἅπαντα μετὰ ἀληθείας εἰπεῖν, κἀκείνης τὴν μανίαν κατὰθλον ποιήσαι, καὶ αὐτὸν περιφανέστερον ἀποδείξει, οὐδὲν ἐκείνων εἰς μέσον ἀγεί. Οὐδὲ γὰρ τὴν παρὰ τῶν ἀνθρώπων ἐθιρᾶτο δόξαν, ἀλλ' ἠρκεῖτο τῇ ἀνωθεν εὐνοίᾳ, καὶ τὸν ἀκοίμητον ἐκείνον μόνον ὀφθαλμὸν ἐβούλετο ἐπαινετὴν ἔχειν τῶν γινόμενων. Δὲ καὶ σιγώμενος αὐτοῦ, καὶ πάντα κρύπτειν ἐπιχειροῦντος, ὁ φιλόθεος δεσπότης εἰς τοσαύτην αὐτὸν περιφάνειαν ἤγαγεν, ὅτε καλῶς εἶδε τὸν ἀβλητὴν ἀνωτισάμενον. Τέως δὲ μάθωμεν καὶ ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα γινόμενων τὴν ὑπομονὴν τοῦ ἀνδρὸς, καὶ ὅπως πρὸς τὴν μέλλουσαν οὐκ ἐδυσχεράεν, οὐδὲ ἀπεδυσπέτησεν· ἀλλὰ μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας ἅπαντα φέρων ἡδύχαρίστει τῷ ταῦτα συγχωροῦντι γίνεσθαι δεσπότην. Ταῦτα ἀκούσας ὁ ἀρχιστοιχοῦς, καὶ νομίσας καὶ τὸ

^a Coisl. in. κατηγόριος.

^b Coisl. in. et Savil. in marg. φανερώτερος.

etiam in servitute, etiam in carcere, etiam in afflictione, etiam in prosperitate. Quoniam igitur et in carcerem conjectus sibi conciliavit præfectum carceris, et super omnes qui ibi erant potestatem ab eo accepit: videamus et hic quomodo vim gratiæ sibi concessæ manifestarit. 1. *Factum est enim, inquit, post verba hæc (Cap. 40). Qualia? Quæ narravit post factam calumniam, postquam condemnatus est ad carcerem: et non hoc solum, sed et postquam significatum est nobis Dominum cum illo fuisse, et præfectum carceris omnia quæ ibi erant ipsi commisisse, ut per illum administrarentur. Factum est, inquit, post verba hæc, postquam injectus est in carcerem, cum peccassent præfectus pincernarum et præfectus pistorum, 2. et 3. condemnati sunt a rege, ut in carcerem mitterentur, 4. quos præfectus carceris Josepho commendavit. Neque enim ut victo usus est illo, sed ut curarum particeps, imo ut eo qui ibi detentorum miserias solari posset. Et adstitit eis, inquit. Quid est, Adstitit eis? Hoc est, consolatus est, roboravit eorum mentes, erexit eorum animos, et non permisit absorberi præ tristitia. Erant autem diebus multis in carcere, 5. et viderunt uterque insomnium in nocte una, præfectus pincernarum et præfectus pistorum. Sed beatus ille, cui curæ erat quomodo consolaretur illos, ut vidit eos ob visionem insomniorum turbari, et mente confundi, dicit: 7. *Cur facies vestræ hodie tam obnubilæ et mæstæ? Ostendebant enim facies eorum intus latentem perturbationem. Propterea et sapiens quidam dicebat: Corde latente floret facies, in tristitia autem existente, mæret (Prov. 15. 13). Igitur quia vidit eos tristitia affectos propter insomniorum visionem, causam discere volens rogavit. Vide quomodo et in carcere existens suam ostendit virtutem, et aliorum mærores allevare studuit. Quid igitur illi? 8. *Somnium vidimus, et non est qui conjectet illud. Ignorabant sapientiam ejus cum quo loquebantur, sed vulgare aliquem esse existimabant, et propterea somnium ei non narrant, sed tantum se vidisse dicunt, et addunt: Nullus est qui conjectet illud. Verum admirabilis ille vir dicit eis: Nonne a Deo manifestatio ejus est? Narrate igitur mihi. Num a me ipso promitto vobis aliquid me dicturum? Deus est qui revelat. Narrate igitur mihi. Vide intelligentiam et humilitatis excellentiam. Non dixit, Ego vobis dijudico, ego vobis dico somniorum eventum; sed quid? Narrate igitur mihi. Deus enim est solus qui talia revelat. 9. Et narravit præfectus pincernarum. 12. *Ut autem audivi Joseph, inquit: Hæc est interpretatio ejus. 13. Tres propagines, tres sunt dies: adhuc tres dies, et recordabitur Pharaon tuæ pincernarum præfecturæ: et hinc restituet te, et dabis poculum Pharaoni in manum ejus juxta pristinum officium tuum, ut solebas, vinum infundens. 14. Sed recordare mei per teipsum, quando tibi bene erit, et facies mihi misericordiam, et memor eris mei apud Pharaonem, et educes me ex carcere hoc: 15. quia furtim abductus sum ex terra Hebræorum, et hic feci nihil, et immiserunt me in hunc lacum. Quia prædixerat ei bona eventura, et reconciliandum regem, dicit: Memor esto mei per teipsum, quando****

felicitatem tuam obtinueris, mentionem faciendo ejus qui hæc tibi prædixit, et facies mihi misericordiam.

2. *Fortitudo animi Josephi quanta; quanta ejus erga proximum caritas. — Hæc audiens, dilecte, ne condemnes pusillanimitatem justi: sed hac ratione potissimum obstupesce, quod cum tam multa essent molesta, tam fortiter et æquo animo tulit illam inhabitationem. Nam licet magnam a custode carceris potestatem accepisset, attamen gravabatur in tanto pædore cum sordidis et squalidis agendo. Nam vide ejus philosophicam mentem, quomodo fortiter tulerit omnia, in omnibus magnam declarans animæ humilitatem. Et facies, inquit, in me misericordiam, et recordaberis mei apud Pharaonem, et educes me ex carcere hoc. Attende, obsecro, hic quomodo nihil dicat contra scelestam illam adulteram, neque arguat dominum, neque narret fratrum in se inhumanitatem, sed tectis omnibus, dicit: Recordare mei, et fac educi me ex carcere hoc: Quia furtim abductus sum de terra Hebræorum, et hic nihil feci, et immiserunt me in lacum hunc. Ne perfunctorie hoc prætereamus, sed consideremus quam philosophica mente præditus fuerit, et quomodo inventa opportunitate temporis, et sciens præfectum pincernarum in felicem statum restitutum posse omne negotium suum regi significare, non Ægyptiam reprehendit (iterum enim eadem dicam), non dominum asserit in medium, non fratres; non dicit causam propter quam condemnatus sit in carcerem, neque scelus in se commissum narrare studet: sed hoc unum curat, non ut illos condemnet, sed ut pro se solo dicat. Et fratrum quidem causam occultavit, dicens: Furti abductus sum ex terra Hebræorum: quæ autem Ægyptia illa fecerat, non profert in medium, neque injustam domini sui erga se indignationem. Sed quid dicit? Hic feci nihil, et immiserunt me in carcerem hunc. Hæc audientes discamus, si in talia inciderimus, ut caveamus ne conviciis illos, qui nos vexarunt, incessamus, et ad accusationem¹ illorum linguam acuamus: sed solum demonstramus in mansuetudine et lenitate nos innoxios esse, et imitemur illum admirabilem, qui neque in calamitate existens voluit vel verbis petulantiam et libidinem Ægyptiæ divulgare. Scitis enim multos criminibus etiam obnoxios, magna impudentia in alios sua delicta transferre conari: hic autem sole clarior existens, et qui poterat omnia cum veritate dicere, et illius insaniam manifestam facere, et semetipsum clariorem demonstrare, nihil illorum in medium asserit. Neque enim humanam venabatur gloriam, sed sufficiebat ei benevolentia superna, et oculum illum solum qui non dormit habere volebat laudatorem factorum suorum. Ideo silente eo, et omnia obtegere moliente, clemens Dominus in tantam eum gloriam perduxit, quando vili athletam suum recte certasse. Jam autem discamus et ex iis quæ postea sequuntur viri patientiam, et quomodo non gravatim fert dilationem, neque a sua alacritate excidit; sed æquo animo omnia fert, et*

¹ Coisl., detractationem.

prompte gratias agit Domino suo, qui hæc fieri permittebat. His auditis, princeps pistorum ratus et suum sibi somnium boni aliquid præsignare, narrat ei somni visionem. Quod ut audiit Joseph, accepta etiam ex superna revelatione ejus interpretatione, prædicit illi interitum imminens, et dicit: 19. *Adhuc tres dies, et auferet Pharao caput tuum a te, et suspendet te in ligno; et comedent volucres cæli carnes tuas a te.* Propter hoc prius dicebam, inquit, non a meipso vobis prædico, sed quæcumque Deus revelaverit: ut sive bonum aliquid, sive malum præsignet somniorum visio, non mihi adscribatis. Non enim a me hæc loquor, sed illa vobis declaro, quæcumque superna gratia mihi manifestari. Cæterum cum adesset statuti dies, opere impleta sunt quæ Joseph dixerat: et sicut ipse interpretatus erat, ita contigit utrique, et ille quidem ad pristinam rediit felicitatem, hic autem poenam luit. 23. *Porro præfectus pincernarum, qui tantam consolationem acceperat, non est recordatus Joseph, sed oblitus est ejus.* Vide iterum justum in palaestra aliqua certantem, et suæ virtutis exhibentem specimina, non perturbari, neque commoveri, neque ægrè ferre. Nam si quis ex vulgaribus fuisset, ita fortassis intra se dixisset: Quid hoc rei? præfectus pincernarum, mox ut interpretatus sum ei somniorum visionem, pristinam felicitatem accepit: et non est memor ejus qui sibi prædixit. Ille quidem solita felicitate fruitur, ego autem, qui nihil mali operatus sum, hic concludor cum homicidis, cum furibus, cum latronibus, cum illis qui innumera mala commiserunt. Nihil horum vel dixit, vel cogitavit: sciebat enim ampliora sibi stadia parari, ut legitime certando clariori redimiretur corona.

3. Considera enim quomodo post restitutionem illius duo anni præterierint. Oportebat enim expectari tempus opportunum, ut majori cum gloria inde educeretur. Si enim præfectus pincernarum ante somnia Pharaonis recordatus, cum subsidio suo liberasset, fortassis non tam perspicua fuisset aliis ejus virtus. Nunc autem solers et sapiens Deus sciens, sicut optimus artifex, quanto tempore in igne debeat aurum teneri, et iterum inde reduci, permittit ad tempus duorum annorum præfectum pincernarum illius oblivisci, ut et tempus somniorum Pharaonis veniat, et compellente necessitate ipsa, justus ille in toto regno Pharaonis notus fiat. 4. *Nam post duos annos vidit, inquit, somnia Pharao.* 8. *Et factum est mane, et turbata est anima ejus. Et misit, et vocavit omnes conjectores Egypti, et omnes sapientes suos, et narravit eis Pharao somnium, et non erat annuntiatus illud Pharaoni (Caput 41).* Vide multiplicem Dei dispensationem. Prius permittit omnes qui ibi habebantur sapientes tentari, ut demonstrata eorum ignorantia, tandem hic victus, captivus, servus, Hebræus in medium adductus nota faceret ea quæ multis ignota erant, quo omnibus manifestaretur superna gratia in illo refulgens. Cum igitur omnes sapientes venissent, et neque dicere aliquid, neque os aperire possent: tunc princeps pincernarum recordatus recensuit Pharaoni ea

quæ sibi in carcere contigerant, et inquit: 9. *Perchitum meum reminiscor hodie.* Et narrat statim quomodo in carcerem conjectus sit ipse et præfectus pistorum, et viderint somnia, et interpretationem eorum a Joseph acceperint, et quomodo secundum illius prædictionem ipsis everserint omnia. 14. *Hæc cum audisset rex, misit ad Joseph, et eduxit eum ex carcere, et tolonderunt eum, et mutaverunt vestimentum ejus, et intravit ad Pharaonem.* Vide statim ab initio quantus nunc honor. Postquam enim purgatus est per patientiam, sicut aurum rutilans exiit de carcere, et ductus est ad Pharaonem. Vidisti quantum sit a superna gratia adjuvari? Vide nunc quanta dispensata sint, ut res Josephi complerentur. Nam postquam summum illud certamen certasset, et scelestæ illius Egyptiæ pedicas effugisset, et in carcerem conjectus esset, permisit ut præfectus pincernarum et præfectus pistorum Pharaonis per illud tempus in carcerem illum injicerentur, et per interpretationem somniorum discerent viri sapientiam, ut eorum alter nunc tempestive illius mentionem faciens, eum in medium proferret. 15. *Dixit autem, inquit, Pharao ad Joseph: Somnium vidi, et non est qui interpretetur illud: ego autem audivi de te dicentes quod cum audieris somnia, ipsa interpreteris.* Vide quomodo confusus Pharao non dicit manifeste, nullum suorum sapientium potuisse dijudicare somnia: sed quid? *Somnium vidi, et non est qui interpretetur illud. Audivi autem de te dicentes, quod si audieris somnia, ipsa interpreteris.* Considera, obsecro, hic magnam prudentiam et pietatem Joseph, quomodo Pharaoni respondeat. Ne suspiceris, inquit, me aliquid a me dicturum, vel secundum humanam sapientiam dijudicaturum. Neque enim possibile est sine superna revelatione talium notitiam habere. Scias igitur, sine Deo non posse me respondere tibi. 16. *Sine Deo, inquit, non respondebitur salutare Pharaoni.* Cognosce universorum Dominum esse qui revelat, et ne ab hominibus quære, quæ solius Dei est manifestare.

Divina potentia per Josephum manifestata. — Vile quomodo responso suo docet Pharaonem, quam sint infirmi et inutiles sapientes ejus, et quanta sit potentia Dei. Igitur quoniam cognovisti ex me, neque ex humana sapientia, neque ex propriis rationibus hæc me loqui, dic quæ a Deo tibi sunt manifestata. Pharao ubi hæc audiit, narrat somnia, et primum et secundum, et inquit: 24. *Dixi conjectoribus, et non erat qui annuntiaret mihi.* Non audisti, inquit, a me, non esse humanæ sapientiæ talia significare? Ne igitur illis succenseas: numquam enim poterunt talia comprehendere, quæ superna egent revelatione. 25. *Et dixit Joseph, inquit: Somnium Pharaonis unum est.* 32. *Ut autem credas quod verum erit, quod a Deo tibi prægnatum est, et quod accelerabit Deus istud facere, repetitum est secundo.* Repetitio enim, inquit, confirmatio est visorum, et copiosior probatio quod omnino hæc futura sint. Et postquam distinxit numerum septem boum et septem spicarum, ac dixit magnam futuram abundantiam, et postea gravem sequenturam esse famem, deinde optimum consilium affert, et dicit: Con-

αὐτοῦ ὅναρ χρηστὸν τι αὐτῷ προμηγύνει, διηγείται αὐτῇ τῇ τοῦ ὄνειρου ὅψιν. Ἀλλ' ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἐκ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως καὶ τῆν τούτου ἀ σύγκρισιν δεξιόμενος, προμηγύνει αὐτῷ τὸν μέλλοντα αὐτὸν καταλήψεσθαι διαθρόνον, καὶ φησιν· Ἐτι τρεῖς ἡμέραι, καὶ ἀρελεῖ Φαραὼ τὴν καρδίαν σου ἀπὸ σοῦ, καὶ κρεμύσει σε ἐπὶ ἐξύλῳ, καὶ φάγεται τὰ ὄργανα τοῦ οὐρανοῦ τὰς σάρκας σου ἀπὸ σοῦ, διὰ τοῦτο, προλαβὼν εἶπον, φησὶν, ὅτι οὐκ ἀπ' ἐμαυτοῦ ταῦτα ὁμῖν προμηγύνω, ἀλλ' ἅπερ ἂν ὁ Θεὸς ἀποκαλύψῃ, ἵνα καὶ χρηστὸν τι ὑποφάνῃ τῶν ὀνειράτων ἢ ὅψιν, καὶ τὸ ἐναντίον, μὴ ἐμοὶ λογίσῃσθε. Οὐ γὰρ σκοθεὶν αὐτὰ φθέγγομαι, ἀλλ' ἐκείνα ὁμῖν διασαφῶ, ἅπερ ἂν ἡ ἀνωθεν χάρις καταδείξῃ ποιήσῃ. Ἀλλὰ [603] τῆς προθεσμίας ἐπιστάσης, εἰς ἔργον ἐξῆι τα παρὰ τοῦ Ἰωσήφ εἰρημένα, καὶ καθὰ αὐτὸς συνέκρινεν, οὕτω γέγονεν ἀμφοτέροις, καὶ ὃς μὲν εἰς τὴν προτέραν ἐπαυλῆσεν εὐμερίαν, ὃς δὲ ὁ τὴν τιμωρίαν ἐδέξατο. Ἀλλ' ὁ ἀρχιεραρχός, ὁ τοσαῦτα παρακληθεὶς, οὐκ ἐμνήσθη, φησὶ, τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλ' ἐπέλεθετο αὐτοῦ. Ὅρα πάλιν τὸν δίκαιον καθάπερ ἐν γυμνασίᾳ τιμὴ καὶ παλαιότερ' ἀγωνισμὸν, καὶ τῆς οικείας ἀρετῆς ἀπέδειξιν παρεχόμενον, καὶ οὐδαμῖαν ταραχὴν ὑπομένοντα, οὐδὲ θορυβούμενον καὶ δυσανασχετοῦντα. Εἶπε γὰρ ἂν ἄλλος πρὸς αὐτὸν Ἰωσήφ, εἰ τῶν πολλῶν τις ἦν· Τί τοῦτο; ὁ μὲν ἀρχιεραρχός, καθὰ συνέκρινε αὐτῷ τοῦ ὄνειρου τὴν ὅψιν, ἀπέλαβε μετὰ τοσαύτης ταχύτητος τὴν προτέραν εὐμερίαν, καὶ οὐδὲ μνήμην ἐποίησάτο ἐμοῦ τοῦ προμηγνύσαντος. Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν ἔστιν ἐν ἀνείσει τοσαύτῃ· ἐγὼ δὲ ὁ μηδὲν χυλεπὸν ἐργασάμενος, ἐνταῦθα κατακείμεσμαι μετὰ ἀνδροφρόνων, μετὰ τυμωρῶν, μετὰ ληστῶν, μετὰ τῶν μυρία ἐργασάμενων κακῶ. Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐκ ἐνενόησεν· ἥδει γὰρ ὅτι καὶ τὰ σκάμματα αὐτῷ μακρότερα ἐγίνετο, ἵνα νομίμως ἀγωνισάμενος λαμπρὸν ἀναδείξῃται τὸν στέφανον.

γ'. Σκόπει γὰρ μοι, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν ἐκείνου, φησὶ, δύο ἔτη παρήλθον ἡμερῶν. Ἐδεῖ γὰρ ἀναμείναι τὸν καιρὸν τὸν ἐπιτήδειον, ὥστε μετὰ περιφανείας αὐτῷ γενέσθαι τὴν ἐκείθεν ἔξοδον. Εἰ μὲν γὰρ πρὸ τῶν ὀνειράτων τοῦ Φαραὼ ὑπομνήσκει ὁ ἀρχιεραρχός διὰ τῆς οικείας προσηλασίας αὐτὸν ἡλευθέρωσεν τοῦ δεσποτηρίου, ἴσως οὐδὲ κατάδεξιός ἐμελλεν αὐτοῦ γίνεσθαι τοῖς πολλοῖς ἡ ἀρετῇ. Νυνὶ δὲ εἰδὼς ὁ εὐμήχανος καὶ σοφὸς δεσπότης, καθάπερ τεχνίτης ἀριστος ὅσον προσήκει χρόνον τὸ χρυσὸν ὁμίλειται τῷ πυρὶ, καὶ πότε αὐτὸ χρῆ ἐκείθεν ἀνελέσθαι, συγχωρεῖ τὸν χρόνον τῶν δύο ἐτῶν λήθην ἐγγενέσθαι τῷ ἀρχιεραρχῷ, ἵνα καὶ ὁ καιρὸς τῶν ὀνειράτων τοῦ Φαραὼ φθάσῃ, καὶ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς συναλευνούσης πάσῃ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Φαραὼ γνώριμος γίνηται ὁ δίκαιος. Μετὰ γὰρ τὰ δύο ἔτη εἶδε, φησὶ, τὰ ὀνειράτα ὁ Φαραὼ. Καὶ ἐγένετο πρῶτ', καὶ ἐπαράχθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἀποστείλας ἐκάλεσε πάντας τοὺς ἐξηγητὰς τῆς Αἰγύπτου, καὶ πάντας τοὺς σοφοὺς αὐτῆς, καὶ ὡσηρίσαστο αὐτοῖς Φαραὼ τὸ ἐνύπνιον, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων αὐτὸ τῷ Φαραὼ. Ὅρα τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν. Πρότερον συγχωρεῖ πάντων τῶν αὐτοῦ νομιζομένων σοφῶν πείραν αὐτὸν λαβεῖν, ἵνα ὅταν δευχθῇ ἡ ἐκείνων ἀγνοία, τότε οὕτως ὁ δεσπότης, ὁ αἰχμάλωτος, ὁ δοῦλος, ὁ Ἑβραῖος εἰς μέσον ἀχθεῖς, καὶ τὰ τοὺς πολλοὺς λανθάνοντα γνώριμα καταστήσας, πρὸδῃλον ὅπως κατασκευασθῇ γε-

νέσθαι ὁ τὴν ἀνωθεν αὐτῷ ἐπικνουσὺν χάριν. Ὅτε οὖν ἅπαντες οἱ σοφοὶ παρανεύμενοι οὐδὲν εἰσὶν ἡδυνήθησαν, οὐδὲ διαδοῖ τὸ στόμα ἰσχυσάν, τότε ὁ ἀρχιεραρχός εἰς μνήμην ἔλθων ὑπομνήσκει τὸν Φαραὼ τῶν εἰς αὐτὸν συμβεβηκότων, καὶ φησὶ· Τὴν ἀμαρτίαν μου ἀνυμνήσω σήμερον. Καὶ διηγείται αὐτίκα ὅπως, ἡνίκα εἰς τὸ δεσποτηρίον ἐνεβλήθη αὐτὸς καὶ ὁ ἀρχιεραρχός, καὶ ἰδεάσαντο τὰ ὀνειράτα, καὶ τὴν σύγκρισιν ἐδείξαντο παρὰ τοῦ Ἰωσήφ, ὅτι κατὰ τὴν ἐκείνου [604] προαγόρευσιν ἅπαντα αὐτοῖς εἰς ἔργον ἐξῆλθε, ταῦτα ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, μετεπλήρωσε τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἐξήγαγεν αὐτὸν ἐκ τοῦ οὐρῶματος, καὶ ἐξύρῃσεν αὐτὸν, καὶ ἡλλοξεν τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ ἐσθῆθ' αὐτὸς πρὸς Φαραὼ.

Ὅρα εὐθέως καὶ ἐκ προοιμίων λοιπὸν πόση ἡ τιμὴ. Ἐπειδὴ ἐκαθαρίσθη καλῶς διὰ τῆς ὑπομονῆς, καὶ καθάπερ χρυσὸν φαιδρυνόμενον ἐξῆι ἐκ τοῦ δεσποτηρίου, καὶ ἦγετο πρὸς Φαραὼ. Εἶδες πόσον ἐστὶ τὸ ὑπὸ τῆς ἀνωθεν βοηθείας ῥόπης; Ὅρα πόσα φρονήθη, ἵνα τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ εἰς ἔργον ἐξέλθῃ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν μέγιστον ἐκείνον ἄδλον ἡγωνίστα τῆς μαρᾶς ἐκείνης Αἰγυπτίας τὰ δίκαια διαφυγών, καὶ εἰς τὸ δεσποτηρίον ἐνεβλήθη, συνεχωρήθη τὸν ἀρχιεραρχόν καὶ τὸν ἀρχιεραρχοῦν τοῦ Φαραὼ κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἐκεῖ ἐβλήθη, καὶ διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν ὀνειράτων μαθεῖν τοῦ ἀνδρὸς τὴν σοφίαν, ἵνα νῦν ἐν καιρῷ μνήμην αὐτοῦ ποιησάμενος εἰς μέσον αὐτὸν ἀγάγῃ. Εἶλε δὲ, φησὶ, Φαραὼ πρὸς τὸν Ἰωσήφ· Ἐνύπνιον ἐώρακα, καὶ ὁ συγχρίνων οὐκ ἔστιν αὐτό· ἐγὼ δὲ ἀκήκοα περὶ σοῦ λεγόντων, ἀκούσαντά σε ἐνύπνια, συγχρίνειν αὐτά. Ὅρα πῶς αἰσχυρόμενος ὁ Φαραὼ οὐ λέγει φανερώς, ὅτι οὐδεὶς τῶν παρ' ἐμοὶ σοφῶν ἰσχυσε διακρίναι τὰ ὀνειράτα· ἀλλὰ τί; Ἐνύπνιον ἐώρακα, καὶ ὁ συγχρίνων οὐκ ἔστιν αὐτό· ἀκήκοα δὲ περὶ σοῦ λεγόντων, ἀκούσαντά σε ἐνύπνια, συγχρίνειν αὐτά. Σκόπει μοι καὶ ἐνταῦθα τοῦ Ἰωσήφ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν πολλὴν εὐλάβειαν, ὅπως ἀποκρίνεται τῷ Φαραὼ. Μὴ ὑποπαύσῃς, φησὶν, ἐμὲ τι οἰκοθεν φθέγγεσθαι, ἢ ἀπὸ ἀνθρωπίνης σοφίας ταῦτα διακρίνειν. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἀνευ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως τὴν γνώσιν τούτων καταλαβεῖν. Ἰσθὶ τοίνυν, εἰ ἀνευ τοῦ Θεοῦ οὐχ οἷόν τε με ἀποκριθῆναι σοι. Ἀνευ γὰρ, φησὶ, τοῦ Θεοῦ οὐκ ἀποκριθῆσεται τὸ σωτήριον τοῦ Φαραὼ. Μαθὼν τοίνυν ὡς ὁ τῶν ἀπάντων δεσπότης ἐστὶν ὁ ταῦτα ἀποκαλύπτων, μὴ παρὰ ἀνθρώπων ζῆται ταῦτα, ἀ μόνου, φησὶ, τοῦ Θεοῦ ἐστὶν εἰς φανερόν αὐτῶν.

Ὅρα πῶς διὰ τῆς ἀποκρίσεως παιδεύει τὸν Φαραὼ εἰδέναι καὶ τῶν παρ' αὐτοῦ σοφῶν τὴν ἀσθένειαν, καὶ τοῦ δεσπότης τὴν δύναμιν. Ἐπεὶ οὖν ἔγνω κατ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἀπὸ σοφίας ἀνθρωπίνης ταῦτα φθέγγομαι, οὐδὲ ἐξ οικείων λογισμῶν, λέγε τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ σοι μηνυθέντα. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Φαραὼ διηγείται τὰ ἐνύπνια, καὶ τὸ πρῶτον καὶ τὸ δεύτερον, καὶ φησιν· Εἶπα τοῖς ἐξηγηταῖς, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἀπαγγέλλων μοι. Οὐκ ἤκουσας, φησὶ, καὶ παρ' ἐμοῦ, ὅτι οὐκ ἔστι τὸ ταῦτα γνωρίζειν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας; Μὴ τοίνυν ἐκείνοις καταμέμφοι· οὐδὲ γὰρ ἂν ἰσχυσάν ποτε ταῦτα καταλαβεῖν, ἀ τῆς ἀνωθεν δεξιᾶς ἀποκαλύψεως. Καὶ εἶπε, φησὶν, Ἰωσήφ· Τὸ ἐνύπνιον Φαραὼ ἐνέσθαι. Τρα δὲ πιστεύσῃς ὅτι ἀληθὲς ἐστὶν τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ σοι μηνυθέν, δευτέρου ἀντιέχθη τὸ αὐτὸ σε θεάσασθαι, καὶ ὅτι ταχυνεῖ ὁ Θεὸς τοῦ ποιῆσαι αὐτό. Ἡ δευτέρως, φησὶ, βεβαίως ἐστὶ τῶν φανέντων, καὶ πληροφορία ὅτι πάντως ταῦτα γενήσεται. Καὶ ἐπειδὴ διεκρίνε τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπὶ τοῖς ῥῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὰ [605] σταγῶν, εἰπὼν εὐθὺς τὴν μεγάλην ἔσθαι, καὶ ταύτην λιμὸν διαδέξασθαι χαλεπὸν, λοι-

^a Savil. et quinque mss. τὴν περὶ τούτου.

^b Savil. et duo mss. καὶ ἀπαρῶς Φαραὼ.

^c Καὶ ἐμὲ εἰς τὴν... ὃς δὲ. Nota ὅς his repetitum articuli vice, quod forte ne semel quidem alias reperire est apud Chrysostomum.

^d Quinque mss. παρασκευάσθαι γενέσθαι.

πὴν καὶ συμβουλήν εἰσάγει ἀρίστην, καὶ φησί· Κατάστησον ἄνδρα ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου, ὃς δυνήσεται τῶν ἐπὶ αὐτῶν τῆς εὐθηνίας τὰ γεννήματα συναγαγόν οὕτως οἰκονομῆσαι, ὡς δυνήθηται ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ παραμυθίαν εὐρεῖσθαι, καὶ μὴ παντελῆ γενέσθαι τὸν ἀφανισμόν. *Ἦρσε ταῦτα τῷ Φαραὼ καὶ πᾶσι τοῖς κτιστῶν αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν ὑπηρετεῖ ὁ Φαραὼ τῇ ἐκδόσει τῶν ὀνειράτων τοῦ Ἰωσήφ, ὃν ἐθεάσατο ἡνίκα παρὰ τῷ πατρὶ διήγει. Καὶ αὐτὸς μὲν τὰ ὀνειράτα τοῦ Φαραὼ διέκρινεν· ὁ δὲ Φαραὼ εἰς τέλος ἦγε τῶν ὀνειράτων τὴν ἐκδοσὶν ἀγνοῶν. Ἀκούσας γὰρ ταῦτα, φησὶν, Εἶπε τοῖς κτιστῶν αὐτοῦ· Μὴ ἐδρήσωμεν ἀνθρώπων τοιοῦτον, ὃς ἔχει πνεῦμα Θεοῦ ἐν αὐτῷ;*

δ'. Εἶδες πῶς ἔγνω καὶ αὐτὸς ὅτι ἐκ τῆς ἀνωθεν ἀποκαλύψεως αὐτῷ ταῦτα κατάδηλα γέγονε; Τίνα γὰρ, φησὶν, εὐρήσωμεν, ὃς τοιαύτης ἡλιεύει χάριτος, ὡς πνεῦμα Θεοῦ ἔχειν ἐν αὐτῷ; *Καὶ εἶπε τῷ Ἰωσήφ· Ἐπειδὴ ἐδειξέ σοι ὁ Θεὸς πάντα ταῦτα, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος φρονιμώτερός σου.*

Σκόπει ἐνταῦθα πῶς, ὅταν βούληται ὁ εὐμήχανος Θεὸς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ αὐτῷ δόξαντα, οὐδὲν τῶν ἐν τῷ μέσῳ συμβαινόντων κύλημα γενέσθαι δύναται. Ἰδοὺ γὰρ, καὶ σφαγῇ σχεδὸν, ὡς εἶπεν, ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν γέγονε, καὶ πρᾶσις, καὶ κατηγορία περὶ αὐτὸν ἔσχοντο ἐπάγουσα κίνδυνον, καὶ δεσμωτήριον ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον, καὶ μετὰ ταῦτα ἅπαντα εἰς αὐτὸν ἀντιλήθη, σχεδὸν εἶπεν, τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν. *Ἐπειδὴ ἐδειξέ σοι ὁ Θεὸς πάντα ταῦτα, οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος φρονιμώτερός σου καὶ συνετώτερος.* Σὺ εὖν ἔσθῃ ἐπὶ τῷ ὄκῳ μου, καὶ ἐπὶ τῷ σπμάτι σου ἐπακούσεται πᾶς ὁ λαὸς, πλὴν τὸν θρόνον ὑπερέβη σου ἐγὼ. Ὅρα πῶς ἄθρόον ὁ δεσμώτης βασιλεὺς καθίσταται πάσης τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἀρχιμαγίστρου εἰς τὸ δεσμωτήριον εἰσαχθεὶς, ὑπὸ τοῦ βασιλεῖος εἰς αὐτὴν ἀνάγεται τὴν ἀνωτάτω τιμῇ· καὶ ὁ γενόμενος αὐτοῦ δεσπότης ἐξαίφνης ἔωρα, ὃν ὡς μοιχὸν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐμβέβληκει, τὴν ἀρχὴν πάσης Αἰγύπτου δεξάμενος. Εἶδες πόσον ἐστὶ τὸ φέρειν εὐχαρίστας τοῖς πειρασμοῖς; Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος εἶπεν· *Ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργεῖται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει.* Ὅρα οὖν ὅτι τὰς θλίψεις μεθ' ὑπομονῆς ἡγενηται· ἡ ὑπομονὴ δόκιμον αὐτὸν ἀπειργάσατο· δόκιμος γενόμενος ἐλπίζων διετέλει· ἡ ἐλπίς οὐ κατήσχυνεν. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτόν· Ἰδοὺ καθίστημι σε σήμερον ἐπὶ πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου. Καὶ περιελόμενος Φαραὼ τὸν δακτύλιον ἀπὸ τῆς χειρὸς αὐτοῦ, περιέθηκεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν χεῖρα Ἰωσήφ, καὶ ἐνέδυσεν αὐτὸν στολὴν βυσσίνην, καὶ περιέθηκεν κλοιδὸν χρυσοῦν περὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἐνεβίβασεν αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄρμα τὸ δεύτερον αὐτοῦ, καὶ ἐκήρυξεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ κήρυξ, καὶ κατέστησεν αὐτὸν ἐφ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν Θεὸν εἶχε μεθ' αὐτόν, οὗτος αὐτῷ ταῦτα πάντα προηυρέπει, καὶ εἰς τὴν περιφάνειαν αὐτὸν ταύτην ἀνήγαγεν. Εἶπε δὲ Φαραὼ· Ἄνευ σου οὐδεὶς ἐξάρῃ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπὶ πάσῃ [606] γῇ Αἰγύπτου. Καὶ ἐκάλεσε Φαραὼ τὸ ὄνομα Ἰωσήφ, *Φορμοζαφάηχ*· διὰ τῆς προσηγορίας τοῦ ὀνόματος διηγεῖται τὴν μνήμην βουλόμενος ἐναποθεῖσθαι τῆς ἐνυπαρχούσης αὐτῷ σοφίας. Τοῦτο γὰρ ἐρμηνεύει, *Τῶν κρυπτῶν γνώστης*· ἐπειδὴ γὰρ

τὰ πᾶσιν ἀγνωστα εἰς φανερόν ἤγαγε, σημαίνων τοῦτο αὐτὸ ὁ Φαραὼ τὴν προσηγορίαν αὐτῷ ἐπιτίθεσθαι. Καὶ ἐπιδαφεινόμενος τῇ τιμῇ, δίδωσιν αὐτῷ καὶ τὴν θυγατέρα Πετρεφρὴ εἰς γυναῖκα. Εἶτα ἐπειδὴ ὁμίονος ἦν οὗτος τῷ γενομένῳ αὐτοῦ δεσπότη, φησὶ, *Τοῦ ἱερέως Ἡλιουπόλεως.* Καὶ ἵνα μάθωμεν λοιπὸν οἶαν ἀγων τὴν ἡλικίαν ὁ θαυμασιος οὗτος τοσαύτης ἡξιοῦτο τῆς ἀμοιβῆς καὶ τοσοῦτους ἐπεδείξατο τοῖς ἄλλοις, φησὶν· *Ἰωσήφ δὲ ἦν ἐπιδόκοντα ἔτων, ὅτε ἔσθῃ ἐναντίον Φαραὼ.* Μὴ ἀπλῶς νομίσωμεν τῶν ἔτων τὸν χρόνον ἐγκρίσθαι, ἀλλ' ἵνα μάθωμεν, ὅτι οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἀμελοῦντος τῆς ἀρετῆς ἀπολογία, οὐδὲ ἐξέστι τινα προβαλεῖσθαι νεότητα, ἐνθα ἀρετὴν ἐπιδείξασθαι δεῖ. Ἰδοὺ γὰρ οὗτος οὐ μόνον νέος ἦν, ἀλλὰ καὶ καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὥρατος τῇ ὕψει. Ἔστι γὰρ καὶ νέον ὄντα μὴ κεκρίσθαι τὴν τοῦ σώματος εὐμορφίαν. Οὗτος δὲ μετὰ τῆς νεότητος καὶ καλὸς ἦν τῷ εἶδει, καὶ ὥρατος τῇ ὕψει, καὶ σχεδὸν ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας τῷ ἀνθεὶ τυγχάνων, δοῦλος καὶ αἰχμάλωτος ἐγένετο. Δεκαεπτά ἔτων γὰρ ἦν, φησὶν, ἡνίκα κατήχθη εἰς Αἴγυπτον. Εἶτα ἐν αὐτῇ τῇ καμίνῳ τῆς νεότητος γεγενήμεν ἐπιτίθεται ἡ ἀδόλαστος Αἰγυπτία, ἡ δέσποινα αὐτοῦ γεγενήμεν, καὶ οὐδὲ οὕτω περιεγένετο τῆς ἀνδρείας τοῦ δικαίου· εἶτα τὸ δεσμωτήριον, καὶ ἡ ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον ἐκεῖ ταλαιπωρία· καὶ ἔμενε καθάπερ ἀδάμας, οὐ μόνον οὐ γινόμενος ἀσθενέστερος, ἀλλὰ καὶ πλεονα ἰσχυρὸν προσλαμβάνων. Εἶχε γὰρ νευροῦσαν αὐτὸν τὴν ἀνωθεν χάριν. Καὶ ἐπειδὴ προλαβὼν τὰ παρ' αὐτοῦ πάντα ἐπεδείξατο, διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ δεσμωτηρίου ἐπὶ τὴν ἀρχὴν πάσης ἐκαλεῖτο τῆς Αἰγύπτου.

ε'. Ταῦτα ἀκούοντες μηδέποτε ἐν ταῖς θλίψεσιν ἀπαγορεύωμεν, μηδὲ τοὺς οἰκείοις λογιζομένους κατακόλουθοντες δυσαναγεγῶμεν· ἀλλὰ πολλὴν τὴν ὑπομονὴν ἐπιδεικνύμενοι· τῇ ἐλπίδι τρεφώμεθα, εἰδότες τοῦ δεσπότη ἡμῶν τὸ εὐμήχανον, καὶ ὅτι οὐ περιωρὸν ἡμᾶς καταλαμβάνει πείραν λαβεῖν τῶν λυπηρῶν, ἀλλὰ βουλόμενος ἡμᾶς ἀγωνισαμένους λαμπρὸν ἀναθήσασθαι τὸν στέφανον. Οὕτω πάντες οἱ ἄγιοι εὐδοκίμησαν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ ἀπόστολοι εἶπεν· *Διὰ πολλῶν θλίψεων δεῖ ἡμᾶς εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ.* Καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς εἶπε τοῖς μαθηταῖς· *Ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε. Μὴ τὸν ἀσφαλόμενον πρὸς τὰς θλίψεις, ἀλλ' ἀκούωμεν Παύλου λέγοντος, ὅτι οἱ θέλοντες τὴν ἐσθλαὴν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, διωχθήσονται.* Καὶ μὴ ξενίζώμεθα, μηδὲ δυσχεραίνωμεν, ἀλλὰ μετὰ πάσης ἀνδρείας καὶ ὑπομονῆς τὰ ἐπαγόμενα φέρωμεν, μὴ πρὸς τὰς θλίψεις ἀπορῶντες, ἀλλὰ πρὸς τὸ κέρος τοῦ ἡμῖν ἐντεῦθεν συλλεγόμενον· ἐμπορία γὰρ ἔστιν αὕτη πνευματικὴ. Καὶ καθάπερ οἱ τὰ χρήματα συλλέγειν βουλόμενοι, καὶ τὴν ἐμπορίαν ταύτην τὴν βιωτικὴν μετιόντες, οὐκ ἂν ἑτέρως δυνήθειεν αὐτῇσαι τὴν οἰκίαν περιουσίαν, εἰ μὴ πολλοὺς κινδύνους ὑπομένοντες κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν (καὶ γὰρ ληστῶν ἐφόδους, καὶ πειρατῶν ἐπιβουλὰς ἀνάγκη ὑποστῆναι), [607] καὶ ὅμως πάντα μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας καταδείχσθαι ἐτοιμῶνται, τῇ προσδοκίᾳ· τοῦ κέρους οὐδεμίαν τῶν λυπηρῶν ἀσθησὶν λαμβάνοντες· τὸν αὐτὸν δὴ τρόπον καὶ ἡμᾶς ἐννοοῦντας τὸν ἐντεῦθεν ἡμῖν συλλεγόμενον πλοῦτον καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν, προσήκει· χαίρειν καὶ ἀγάλλεσθαι, καὶ μὴ σκοπεῖν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα, καθάπερ ὁ Παῦλος παρακαλεῖ λέγων· *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα.* Τοῦτο γὰρ πίστις, ὅταν μὴ

* Alii τὴν ἀνωτάτω ἀρχὴν.

† Ὅρα οὖν. Haec omittit Colsi.

* Quinque mss. καταδέχονται τῇ προσδοκίᾳ. Infra lidem ἡμῖν συναγόμενον πλοῦτον, καὶ τὴν πνευματικὴν ἐμπορίαν.

stittue virum super Ægyptum, qui possit colligere redundantes fructus septem annorum, ac sic dispendere, ut possit in tempore famis solatium inveniri, et non fiat omnimoda consumptio. 37. *Placuerunt hæc Pharaoni et omnibus servis ejus.* Tuncque ministravit Pharaoni exitui somniorum Joseph, quæ viderat quando apud patrem agebat. Et ipse quidem somnia Pharaonis dijudicabat: Pharaon autem somniorum eventum ignorans ad finem ducebat. Nam ut hæc audivit, 38. *Dixit servis suis: Num inveniemus hominem talem, qui habet spiritum Dei in semetipso?*

4. Vidisti quomodo cognovit et ipse, ex superna revelatione hæc ei manifestata fuisse? Quem enim, inquit, inveniemus, qui tantam consequutus sit gratiam, ut spiritum Dei in se habeat? 39. *Et dixit, inquit, ad Joseph: Quia monstravit tibi Deus omnia hæc, non est homo prudentior quam tu.*

Nihil impedit decretum Dei. Quantum sit ferre cum gratiarum actione tentationes. — Attende hic quomodo, quandocumque voluerit providus Deus opere complere quæ sibi visa fuerint, nihil eorum quæ in medio obstat videntur, impedire possit. Ecce enim a fratribus prope occisus fuerat, postea autem venditus, accesserat item calumnia in extremum periculum adducens, et in carcere tanto tempore fuerat, et post hæc omnia ad ipsum, prope dixerim, regis solium evectus est. Quoniam ostendit tibi Deus hæc omnia, non est homo prudentior et intelligentior te. 40. *Tu igitur eris super domum meam, et in ore tuo obediet omnis populus: verumtamen throno ego te antecellam.* Vide quomodo captivus repente constituitur rex totius Ægypti, et qui ab archimagiro in carcerem conjectus fuerat, a rege in summum locum exaltatus est: ac qui fuerat ejus dominus, repente vidit quem ut adulterum in carcerem miserat, totius Ægypti suscepisse imperium. Vidisti quantum sit ferre cum gratiarum actione tentationes? Propterea Paulus dicebat, *Afflictio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes non putescit* (Rom. 5. 3-5). Vide igitur: afflictiones patienter tulit; patientia probatum eum fecit; probatus factus in magna spe agebat; spes non putescit. 41. *Dixit autem ad eum: Ecce constituo te hodie super omnem terram Ægypti.* 42. *Et Pharaon ablato annulo de manu sua, posuit eum in manu Joseph, induitque eum veste byssina, et circumdedit collum ejus torque aureo,* 43. *et fecit eum ascendere super currum suum secundum.* Et promulgavit coram eo præco, et constituit eum super totam Ægyptum. Nam Deus quem habebat secum, antea ei omnia bene disposuerat, atque eum in tantum gloriæ culmen evertit. 44. *Dixit autem Pharaon: Absque te nullus levabit manum suam in omni terra Ægypti.* 45. *Et vocavit Pharaon nomen Joseph, Psomthomphanech:* appellatione volens sapientiam ejus perpetua memoria testatam esse. Hoc enim significat, *Occultorum cognitor*. eo quod ea quæ omnibus occulta erant manifestaverit, ideo ex re gesta appellationem ei imponit. Et ut accumularet honorem,

dat ei filiam Petephre in uxorem. Deinde quia iste ejusdem nominis erat cum eo qui dominus ejus fuerat, dicit, *Sacerdotis Heliopoleos.* Et ut discamus in qua ætate fuerit admirabilis ille, qui tantam assequutus est mercedem, tantaque certamina exhibuit, inquit: 46. *Joseph autem erat triginta annorum, quando stetit coram Pharaone.* Ne temere putemus assignatur esse numerum annorum, sed ut discamus negligentem virtutem nullam esse excusationem: neque enim licet alicui obicere juventutem, ubi virtus exercenda est. Ecce ille non solum juvenis erat, sed etiam pulcher specie, et formosus facie. Contingit enim aliquando juvenem esse, et nulla corporis pulchritudine præditum. Hic autem et juvenis et pulcher erat specie, facioque decorus, ac quasi in ipso juventutis flore servus et captivus factus est. Decem enim et septem habebat annos, quando deductus est in Ægyptum (Gen. 37. 1). Deinde in ipsa fornace juventutis positum sollicitavit intemperans Ægypti domina ejus, neque sic superavit justi viri fortitudinem; denique in carcere tanto tempore ærumnosus fuit: et mansit quasi adamas; non solum non factus infirmior, sed et plus roboris assumens. Habuit enim roborantem se supernam gratiam. Quoniam prius quod suum erat totum attulerat, propterea o carcere ad principatum totius Ægypti accersitus est.

5. *Fortiter ferendæ sunt afflictiones.* Oculis fidei res spirituales conspiciendæ sunt, et verbo Dei firmiter credendum. — Hæc audientes in afflictionibus animum numquam despondeamus, neque propria ratiocinia sequentes ægre feramus: sed magnam patientiam exhibentes spe bona foveamur, scientes solertiam Domini nostri: qui sine nos aspera experiri, non deserit hos, sed vult ut certantes clariori corona redimiamur. Ita omnes sancti probati sunt. Propterea et apostoli dicebant: *Per multas afflictiones oportet nos in regnum Dei intrare* (Act. 14. 22). Et ipse Christus dicebat discipulis suis: *In mundo afflictionem habebitis* (Joan. 16. 33). Ne igitur morreamur in afflictionibus, sed audiamus Paulum dicentem, *Qui volunt pie vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur* (2. Tim. 3. 12). Et ne admiremur, neque ægre feramus, sed omnia cum fortitudine et patientia toleremus, non ad afflictiones respicientes, sed ad lucrum quod inde congregamus: spiritualis enim quidam negotiatio est. Et sicut qui pecunias colligere volunt, atque hujus sæculi negotiationem exercent, non aliter possunt augere suas opes, nisi multa pericula terra marique sustinerint (necesse est enim ut ferant latronum et piratarum insidias); attamen omnia magna alacritate suscipiant, et ob expectationem lucri, ærumnarum sensum nullum habent: eodem modo et nos, cogitantes divitias et spirituales merces¹, quas nobis hic colligere licet, oportet gaudere et exultare, et non contemplari quæ videntur, sed quæ non videntur, sicut et Paulus admonet, dicens: *Non considerantibus nobis ea quæ videntur* (2. Cor. 4. 18). Fidei enim est,

¹ Alii, ad summam potestatem.

¹ Juxta quinquæ Mss. legendum est, *spirituales abundantiam, pro, spirituales merces.*

non corporalibus oculis contentos esse, sed oculis mentis imaginari ea quæ non videntur. Nam illa fide ligniora credenda sunt, quam ea quæ corporalibus oculis videntur. Sic patriarcha gratus fuit Deo, quia credidit promissioni ejus, et superior natura factus, humanisque rationibus; ideo *Reputatum est ei in justitiam* (Rom. 4. 5). Considera, justitiam esse credere iis quæ a Deo dicuntur. Quando enim ille aliquid promiserit, ne mihi secundum humanam consequentiam res expendo, sed superior hujusmodi rationibus sis, ac confido potentie ejus qui promisit. Ita unusquisque justorum probatus fuit, ita et admirabilis ille Joseph, cum post illa somnia tanta interjecta fuerint impedimenta, non turbatus est animo, non commotus est, sed robusta mente fortiter tulit omnia, scilicet non esse possibile ea quæ Deus decrevit non evenire. Ideo post servitutem, post carcerem, tantamque calumniam, principatum suscepit totius Ægypti. Hæc igitur omnia cogitantes, fortiter suscipiamus ea quæ inferuntur, gratiasque agamus pro omnibus clementi Deo, ei ejus expectemur opitulationem: quæ nobis omnibus concedatur, gratia et clementia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, et honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXIV.

Exiit autem Joseph a facie Pharaonis, et peragravit omnem terram Ægypti; et fecit terra annis septem fertilitatis manipulos; et congregavit frumentum sicut arenam maris (Gen. 41. 46-49).

1. Vultis ut et hodie historiam Josephi tractemus, et videamus quomodo vir ille, suscepto totius Ægypti principatu, per innatam sibi intelligentiam omnes consolatus fuerit? 46. *Exiit enim, inquit, a facie Pharaonis, et transiit per omnem terram Ægypti; 47. et fecit terra annis septem fertilitatis manipulos; 48. et congregavit frumentum sicut arenam maris.* Suscepit prius a rege potestate omni, collegit, inquit, fruges, et in civitatibus reposuit, providens jam multo antea, quæ futura penurie succurrere possent. Vidisti quales retributiones fortitudinis et patientiæ, et aliarum virtutum etiam hic acceperit justus, cum a vinculis ad regia palatia ascendit? 50. *Noti sunt autem illi, inquit, duo filii, priusquam advenirent anni penuriæ: 51. et vocavit nomen prioris Manasse: quoniam oblivisci me fecit Deus omnium laborum meorum, et eorum quæ sunt pa-*

tris mei. Quid est, *Omnium laborum meorum?* Hinc subindicare mihi videtur primam et secundam servitutem, et miseriam quam in carcere tulit. *Et omnium quæ sunt patris mei:* segregationem significat, quam sustinuit abreptus ab ulnis paternis, quia immatura ætate, tam liberaliter educatus, libertatem cum servitute commutavit. 52. *Et nomen secundi vocavit Ephraim, quia crescere fecit me Deus in terra humilitatis meæ.* Vide et hujus nomen gratiarum actione plenum. Non solum enim, adversitatis oblitus sum, sed et auctus sum in terra, in qua tantam sustinui humiliationem, utpote in extremis periculis etiam de vita anxius. Verum nunc audita digna sunt quæ sequuntur. Nam post fertilitatem septem annorum, venerunt et septem anni penuriæ et famis, secundum prædictionem Josephi. Rerum enim eventus concessam viro sapientiam omnibus detegebat, idque efficiebat, ut omnes ei sese submitterent. Et cum fames valida facta esset, primum eos penuriam sentire non permisit. 54. *In omni enim terra Ægyptiorum erant panes.* Sed cum molestia famis invalesceret, clamavit populus ad Pharaonem, magna pressus indigentia: a fame enim coacti, ad regem cucurrerunt. Porro vide hujus benevolentiam. 55. *Dixit autem Pharaon Ægyptiis: Ille ad Joseph; et quidquid dixeris vobis, facite:* quasi diceret: Quid me auspiciis? Non videtis me regis habitum dumtaxat gestare, illamque nobis omnibus salutis auctorem factum? Ne igitur illo relicto ad me curratis, sed abite ad illum, *Et quacunque dixerit vobis, facite.* 56. *Aperuit autem Joseph horrea, et vendidit Ægyptiis.* Et quoniam omnes consumebat famis necessitas, 57. *Omnes, inquit, provinciæ veniebant in Ægyptum, ut emerent frumentum: invaluerat enim, inquit, fames super omnem terram.* Vide, obsecro, quomodo paulatim eventum accipere incipiant somnia Joseph. Nam ubi fames invaluit, et occupavit terram Chanaan, in qua habitabat Jacob hujus pater, qui 1. *Postquam didicit in Ægypto frumentum vendundum, dixit, inquit, filiis suis: Quare segnes estis? 2. Ecce audivi quod frumentum sit in Ægypto. Descendite, ut comparetis nobis pauca cibaria, ut vivamus, et non moriamur* (Cap. 42). Quid, inquit, hic sedetis? Abite in Ægyptum, et alimenta nobis afferte. Hæc autem omnia facta sunt, ut fratres Joseph visendi ejus omnia ministrarent: et interpretationem somnii quam ipsi conjectaverant, cum audirent Joseph somnium narrarent, implerent. 3. *Deacenderunt enim, inquit, decem fratres, 4. et Benjamin non acceperunt, qui erat frater Joseph ex eadem matre. Dicebat enim pater ejus: Ne forte accidat ei languor: parcens puero, eo quod ætate immatura erat.* 6. *Venerunt autem, et Joseph sicut principem Ægypti adoraverunt super faciem suam in terra.* Et nunc ignorantes quidem hæc omnia faciunt. Nam quia multum temporis intercesserat, faciem fratris non agnoverunt. Verisimile enim est, juvenem olim, nunc immutatum forma fuisse. Idque totum opinor divine dispensationis fuisse, ita ut non potuerint vel ex sermone, vel ex aspectu fratrem agnoscere. Unde enim umquam in hanc opinionem venissent? Etenim putabant eum apud

(a) Imo oblivionem omnium induxit, idque significabatur nomine Manasse, ut modo dixit Scriptura: Manasse enim Hebraice מַנַּסֶּה fit ex מָשַׁח, oblivisci. Verum mos obtinuit, ut cum quis ærumnis et malis omnibus ereptus fuit, dicatur malorum oblivisci; id est, in eorum sensum non ultra venire, etsi illorum recordetur.

τοῖς σωματικοῖς ὀφθαλμοῖς ἀρκούμεθα μόνον, ἀλλὰ τοῖς τῆς διανοίας ὁμμασι φανταζώμεθα τὰ μὴ ὁρώμενα. Ἐκεῖνα γὰρ μάλιστα τῶν διὰ τῶν σωματικῶν ὀφθαλμῶν ὁρωμένων ἀξιωματικότερα ἡμᾶς ἡγεῖσθαι δεῖ. Οὕτως ὁ πατριάρχης εὐδοκίμης, πιστεύσας τῇ τοῦ Θεοῦ ὑποσχέσει, καὶ ἀνώτερος τῆς φύσεως γεγονώς καὶ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν διὰ τοῦ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Ἐνόησον ὅτι δικαιοσύνη ἐστὶ τὸ πιστεῦν τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ λεγομένοις. Ὅταν γὰρ ἐκείνος ὑπόσχεται τι, μὴ μοι κατὰ ἀνθρωπίνην ἀκολοιθίαν ἀπαίτει τὰ πράγματα, ἀλλ' ἀνώτερος τῶν τοιούτων γινόμενος λογισμῶν θάρσει τῇ τοῦ ὑποσχομένου δυνάμει. Οὕτως ἱεσπας τῶν δικαίων εὐδοκίμησεν, οὕτω καὶ ὁ θαυμαστός οὗτος Ἰωσήφ, τοσούτων μετὰ τὰ ὀνείρατα ἐν μέσῳ κυλιμάτων γενόμενος, οὐκ ἐταράχθη τὸν λογισμὸν, οὐκ ἐθορυβήθη, ἀλλ' ἔβρωμεν τῷ φρονήματι πάντα γενναίως ἔφεραν, εἰδὼς ὡς οὐχ οὐδὲν τε διαπασθεῖν τὰ τῷ Θεῷ δόξαντα. Διὰ καὶ μετὰ δουλείαν, καὶ μετὰ δεσποτικῆς καὶ συκοφαντίας τοσαύτης, τὴν ἀρχὴν ἰδέχτο πάσης τῆς Αἰγύπτου. Ταῦτα δὴ πάντα λογιζόμενοι ἀντέχοντες γενναίως πρὸς τὰ ἐπαγόμενα, εὐχαριστοῦντες ὑπὲρ πάντων τῷ φιλονόμῳ Θεῷ, καὶ τὴν παρ' αὐτοῦ ἀναμένοντες ἀντίληψιν ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλονόμῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

OMIAIA ΣΔ'.

Ἐξήλθε δὲ Ἰωσήφ ἀπὸ προσώπου Φαραῶ, καὶ διήλθε πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου καὶ ἐποίησεν ἡ γῆ ἐν τοῖς ἐπτά ἔτεσι τῆς εὐθηνίας θράγματα καὶ συνήγαγε σίτον ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. α'. Βούλεσθε καὶ σήμερον τὴν κατὰ τὸν Ἰωσήφ ιστορίαν ἐπεξέλθωμεν^a, καὶ ἴδωμεν πῶς τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου πάσης δεξόμενος ὁ θαυμαστός οὗτος, διὰ τῆς προσοῦσης αὐτῷ συνέσεως ἅπαντας παρεμυθίσαστο; Ἐξήλθε γάρ, φησὶν, ἀπὸ προσώπου Φαραῶ, καὶ διήλθε πᾶσαν γῆν Αἰγύπτου καὶ ἐποίησεν ἡ γῆ ἐν τοῖς ἐπτά ἔτεσι τῆς εὐθηνίας θράγματα καὶ συνήγαγε σίτον ὡς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Παραλαβὼν παρὰ τοῦ βασιλέως τὴν ἐξουσίαν ἅπαναν, συνήγαγε, φησὶ, τὰ γεννήματα, καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἀπετίθετο, ποσά παρασκευάζων ἱκανὴν παραμυθίαν τῇ μελλούσῃ γίνεσθαι ἐνδείᾳ. [608] Εἶδες οἷας ἀποτίδας τῆς καρτερίας καὶ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς καὶ ἐνταῦθα ἐδέξατο ὁ δίκαιος, ἀπὸ δεσποτικῆς εἰς τὰ βασιλείαν ἀνελθὼν; Ἐγένοντο δὲ αὐτῷ, φησὶ, δύο υἱοί, πρὶν ἢ παραγεῖσθαι τὰ ἔτη τῆς ἐνδείας καὶ ἐκέλευσε τὸ ὄνομα τοῦ πρώτου, Μανασσῆ, ὅτι ἐπιλαθέσθαι με, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς πάντων τῶν πόρων μου, καὶ τῶν τοῦ πυτρός μου. Σκόπει τοῦ ἀνδρὸς τοῦ φιλόθεου, ὅπως τῇ προσηγορίᾳ τοῦ παιδὸς ἐναποτίθεται τὴν μνήμην ἀπάντων, ὥστε διηνεχὶ αὐτὸν ποιέσθαι τὴν εὐχαριστίαν, ἵνα καὶ ὁ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς διὰ τῆς οἰκείας προσηγορίας εἰδέναι ἔχη τοὺς πειρασμούς καὶ τὴν ὑπομονήν, ἣν ἐπιδείξαμενος ὁ δίκαιος εἰς τοσαύτην ἀνῆλθε περιφάνειαν. Ὅτι ἐπιλαθέσθαι με ἐποίησε πάντων τῶν πόρων μου, καὶ τῶν τοῦ πυτρός μου. Τί ἐστὶ, Πάντων τῶν πόρων μου; Ἐνταῦθα αἰνέτεσθαι μοι δοκεῖ τὴν τε προτέραν δουλείαν καὶ τὴν δευτέραν, καὶ τὴν ἐν τῷ δεσποτικῇ ταλαιπωρίαν. Καὶ πάντων τῶν τοῦ πατρὸς μου τὸν χωρισμὸν,

ὃν ὑπέμεινεν ἔξω τῶν ἀγκάλων γενόμενος τῶν πατρικῶν, ὅτι ἐν ἄνθρωπῳ ἡλικία μετὰ τοσαύτης ἀναταραχῆς ἐπιμελείας, δουλείαν ἀντὶ τῆς ἐλευθερίας ἠλάττωτο. Καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου ἐκάλεσεν Ἐφραίμ, ὅτι ἠδύνησέ με, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐν τῇ ταπεινώσει μου. Ὅρα καὶ τὴν τοῦτου προσηγορίαν εὐχαριστίας πληρωμένην. Ὁ μόνον γάρ, φησὶ, τὸν λυπηρὸν λήθην ἐποίησά μιν, ἀλλὰ καὶ ἠδύνησεν ἐν τῇ γῇ, ἐν ἣ τοσαύτην ὑπέμεινα τὴν ταπείνωσιν, ὡς ἐν τοῖς ἐσχάτοις γενέσθαι, καὶ τὸν περὶ τοῦ ζῆν ἐπιπνεύμασθαι μοι κίνδυνον. Ἀλλὰ λοιπὸν ἄξιον ἀκούσαι τὸν ἐπομεινών. Μετὰ γάρ τὴν εὐθηνίαν τῶν ἐπτά ἐτῶν, ἐφθασε καὶ τὰ ἔτη τοῦ λιμοῦ κατὰ τὴν προαγόρευσιν τοῦ Ἰωσήφ. Ἡ γὰρ τῶν πραγμάτων ἑκδοσις λοιπὸν ἀπαντας ἐπαίδευσεν τὴν προσοῦσαν τῷ ἀνδρὶ σοφίαν, καὶ πάντας ὑποκύπτειν αὐτῷ παρεσκεύασε. Καὶ λιμοῦ σφοδροῦ γενομένου, τίως ἐν προαιεσί τοὺς ἐμὲν αὐτοῦ αἰσθῶν λαβεῖν τῆς ἐνδείας παρεχώρησεν. Ἐν ἀσῇ γάρ, φησὶ, τῇ Αἰγύπτῳ ἦσαν ἄρτοι. Ἀλλὰ τῆς στενωχωρίας ἐπιταθείσης ἐκράβιν ὁ λαὸς πρὸς Φαραῶ, οὐ φέροντας τὴν ἐνδειαν τὴν πολλήν ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καταναγκάζομενοι ἐπὶ τὸν βασιλεῖα ἐτραχύν. Ἄλλ' ὅρα τοῦτου τὴν εὐγνωμοσύνην. Εἶπε δὲ Φαραῶ τοῖς Αἰγυπτίοις. Πορεύεσθε πρὸς τὸν Ἰωσήφ καὶ ὁ ἐάν εἴπῃ ὑμῖν, ποιήσατε· μονονυχὶ Αἰγύπτου. Τί πρὸς ἐμὲ κατήγαγε; Οὐχ ὁρᾷτε ὅτι ἐγὼ μὲν ἀπλῶς τὸ σχῆμα περικείμει, ἐκείνους δὲ ἐστὶν ὁ τῆς σωτηρίας ἅπασιν ἡμῖν αἴτιος γενόμενος; Μὴ τοίνυν ἐκείνους καταλιμπάνοντες ἐπ' ἐμὲ τρέχετε, ἀλλ' ἅπτα πρὸς ἐκείνους. Καὶ ὁ ἐάν εἴπῃ ὑμῖν, ποιείτε. Ἀνέφεξε δὲ Ἰωσήφ τοὺς σιτοβολῶνας, καὶ ἐπέλεξε τοῖς Αἰγυπτίοις. Καὶ ἐπειδὴ πάντας ἐπενέμετο τοῦ λιμοῦ ἡ ἀνάγκη, Πᾶσαι, φησὶν, αἱ χώραι ἤλθον εἰς Αἰγύπτου ἀγορεύειν σίτον· ἐπεκράτει γὰρ ὁ λιμὸς ἐν πάσῃ τῇ γῇ. Ὅρα μοι κατὰ μικρὸν ἀρχὴν λαμβάνουσιν τὸν ἐνείρατον τοῦ Ἰωσήφ τὴν ἑκδοσιν. Ἐπικρατήσατο γὰρ τοῦ λιμοῦ, καὶ καταλάβοντες καὶ τὴν Χαλδαίαν, ἐλθα κατήγαγε ὁ Ἰακώβ ὁ τοῦτου πατὴρ, Μαθὼν [609] ὅτι ἐστὶ πρᾶσις σίτου ἐν Αἰγύπτῳ, εἶπε, φησὶ, τοῖς πασι τοῖς υἱοῖς. Ἰνα εἰ ῥαθυμίαι; Ἰδοὺ ἀλήθεια ὅτι ἐστὶ σίτος ἐν Αἰγύπτῳ. Κατάθηκεν πρᾶσις αἱμὶν μικρὰ βρώματα, ἵνα ὤμεν, καὶ μὴ ἀποθάνωμεν. Τί, φησὶν, ἐνταῦθα κάθηρε; Ἀπὸ εἰς τὴν Αἰγύπτου, καὶ τὰ πρὸς διατροφήν ἡμῖν κομίζετε. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἐγίνετο, ἵνα τῇ βίᾳ παραβάλλωσιν ἅπαντα αὐτοῦ Ἰωσήφ ἀδελφοί, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου, ἣν αὐτοῖς συνέκριναν, ἥλικα ἤκουσαν τοῦ Ἰωσήφ τὸ ὄραμα διηγουμένου, εἰς ἔργον ἀγάγωσι. Κατέβησαν γάρ, φησὶν, οἱ δέκα ἀδελφοί, καὶ τὸν Βενιαμὴν οὐκ ἔλαβον, ὅς ἦν ἀδελφὸς τοῦ Ἰωσήφ ὁμομήτριος. Εἶπε γὰρ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Μὴ ποτε συμβῇ αὐτῷ μαλακία διὰ τὸ ἄωρον τῆς ἡλικίας ἐφείσατο τοῦ παιδός. Ἐλθόντες δὲ, καθάπερ ἀρχοντα τῆς Αἰγύπτου προσεκύνησαν τὸν Ἰωσήφ ἐπὶ πρόσωπον ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ νῦν μὲν τέως ἀγνοοῦντες ἅπαντα αὐτοῦ ποιοῦσιν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ὀλίγος γέγονεν ὁ μεταξὺ χρόνος, οὐκέτι τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀδελφοῦ ἐπεγίνωσκον. Εἰκὸς γὰρ ἐν ἡλικίᾳ αὐτῶν γενόμενον ἐναλλαγῇ τινα τοῦ χαρακτήρος ἐργάσασθαι. Τὸ δὲ ὅλον οἶμα καὶ οἰκονομία εἶναι τοῦ τῶν ἀπάντων Θεοῦ, ὥστε μὴ δυνηθῇ αὐτοὺς μῆτε ἐκ τῆς διαλέξεως, μῆτε ἐκ τῆς θέας ἐπιγνώναι τὸν ἀδελφόν. Πόθεν γὰρ ἂν ποτε καὶ εἰς νοῦν τοῦτο ἐβ[λ]ήοντο; Καὶ γὰρ ἐνόμιζον αὐτὸν παρὰ τοῖς Ἰσραηλίταις οἰκέτην γενόμενον λοιπὸν τὴν παρὰ τοῖς βαρβάροις δουλείαν ὑπομένειν. Καὶ αὐτοὶ μὲν οὐδὲν

^a Savil. τῇ κατὰ τὸν Ἰωσήφ ιστορίᾳ ἐπιβλημένη. Tres mss. τῆς κατὰ τὸν Ἰωσήφ ιστορίας ἐβλῆθαι. Mor. ut in textu.

τοιούτων οὐδὲ εἰς διάνοιαν λαβεῖν δυνθέντες οὐκ ἐπαγίνωσκον τὸν Ἰωσήφ. Αὐτὸς δὲ παραχρῆμα θα-
σάμενος αὐτοὺς ἐπέγνω, καὶ λανθάνειν ἐσπούδαζε,
καὶ ὡς ἄλλοις αὐτοῖς προσφέρεισθαι ἐβούλετο.
Ἡλλοτριούτο γὰρ, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν, καὶ ἐλάλη-
σεν αὐτοῖς σκληρὰ καὶ εἶπε· Πόθεν ἤκατε; Προ-
ποιεῖται παντελὴ ἀγνοίαν, ἵνα πάντα μετὰ ἀκριβείας
παρ' αὐτῶν μαθεῖν δυνήσῃ. Ἐπεθύμει γὰρ γινῶναι τὰ
κατὰ τὸν πατέρα καὶ τὰ κατὰ τὸν ἀδελφόν.

β'. Καὶ τίως μὲν πυνθάνεται ἐκ ποίας χώρας τυχ-
χάνουσι, καὶ φασὶν ἐκ τῆς Χαναὰν ἐλθεῖν ἀγοράσαι
βρώματα. Ἡ τοῦ λιμοῦ, φασὶν, ἀνάγκη τῆς ἔδοιπο-
ρίας ἡμᾶς ταύτης ἀνασχέσθαι πεποιήκει, καὶ διὰ τοῦτο
καταλιπόντες τὰ οἰκία ἐνταῦθα παραγεγόναμεν. Καὶ
ἐμνησθῇ, φησὶν, Ἰωσήφ τῶν ἐνυπνίων, ὧν εἶδεν
αὐτός. Εἰς ἔννοιαν ἐλθὼν τῶν ὀνειράτων, καὶ εὐρὼν
τὴν ἐκβασιν εἰς ἔργον ἐληλυθυῖαν, ἐβούλετο μετὰ
ἀκριβείας ἀπαντα μαθεῖν. Αἰδὲ καὶ μετὰ πολλῆς αὐ-
τοῖς τῆς σφοδρότητος εὐθέως ἀποκρίνεται, καὶ φησι·
Κατάσκοποι ἐστέ, καὶ κατανοήσατε τὰ ἴχνη τῆς
τῆς ἤκατε. Οὐχ ὕμει, φησὶ, γνώμη παραγεγόνατε.
Ἔοικα τέχνη τινὶ καὶ κακουργίᾳ τὴν ἐνταῦθα ἀφ-
εῖν πεποηκέναι. Οἱ δὲ ἐναγώνιοι γενόμενοι, φασὶν·
Οὐχί, κύριε. Καὶ ὅτερ μαθεῖν ἐσπούδαζεν ὁ Ἰωσήφ,
τοῦτο οἰκοῦν αὐτὸν διδάσκουσι, καὶ φασὶν· Οἱ παῖδες
σου ἡλδομεν πρίασθαι βρώματα. Πάντες ἐσμέν
υἱοὶ ἐνὸς ἀνθρώπου, εἰρηγικοί ἐσμεν, οὐκ εἰσὶν οἱ
παῖδες σου κατάσκοποι. Ἐτι περὶ αὐτῶν μόνον
ἀπολογούμενοι, καὶ ὑπὸ τοῦ φόβου κατασεισθέντες τὴν
θύνοιαν, οὐδέπω τὰ τῶν Ἰωσήφ σπουδαζόμενα εἰρή-
κασιν. Αἰδὲ ἐπέμνε λέγων· Οὐχί, ἀλλὰ τὰ ἴχνη τῆς
τῆς ἡλδοτε ἰδεῖν. Περιττῶς, φησὶ, [610] ταῦτά μοι
λέγετε· καὶ γὰρ αὐτὸ τὸ σῆμα τῆς παρουσίας ὑμῶν
δείκνυσιν, καὶ κακουργίᾳ τινὶ χρώμενοι ἐνταῦθα πα-
ραγεγόνατε. Οἱ δὲ ὑπὸ τῆς ἀνάγκης αὐτῆς συνελανό-
μενοι, καὶ βουλόμενοι εἰς οἶκτον αὐτὸν ἐπικάμψαι,
φασὶ· Δώδεκά ἐσμεν οἱ παῖδες σου ἀδελφοί. Ὁ τῆς
τῶν θημάτων ἀπάτης τῶν ἀριθμῶν συνήψαν· καὶ οὐ λέ-
γουσι, Δώδεκα ἦμεν, ἀλλὰ, Δώδεκά ἐσμεν ἀδελφοί·
καὶ ἰδοὺ ὁ νεώτερος μετὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Τοῦτο
γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ σπουδαζόμενον γινῶναι, εἰ μὴ καὶ τὸν
ἀδελφὸν τὰ αὐτὰ διατεθείκασιν. Ἰδοὺ ὁ νεώτερος
μετὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν· ὁ δὲ ἕτερος οὐχ ὑπάρχει.
Καὶ οὐ λέγουσι τὴν αἰτίαν σαφῶς, ἀλλ' ἀπλῶς, Οὐχ
ὕμεις. Ἐκ τούτου εἰς ὑποψίαν ἐλθὼν, μήποτε καὶ
εἰς τὸν Βενιαμὶν τὰ ὅμοια εἰργάσαντο, φησὶ· Τοῦτό
ἐστίν· εἰρηκα ὑμῖν, ὅτι κατάσκοποι ἐστέ. Οὐ γὰρ
μὴ ἐξέλιθε ἐντεῦθεν, ἕως οὗ ὁ ἀδελφὸς ὑμῶν ὁ
νεώτερος ἔλθῃ ὧδε. Ἐκεῖνον ἰδεῖν βούλομαι· ἐπιθυμῶ
θεάσασθαι τὸν τὰς αὐτάς μοι λύσαντα ὥδιν· ὑπορῶ-
μαι γὰρ ὑμῶν ἐκ τῶν κατ' ἐμὲ γενομένων τὴν μιᾶς ἀδελ-
φον γνώμην. Εἰ τοίνυν βούλεσθε, Ἀποστείλατε ἕνα ἐξ
ὑμῶν, καὶ ἀράγετε αὐτόν· ὁ μὲς δὲ οἰκεῖτε τὸ δεσμο-
τήριον, ἕως ἂν ἐκεῖνος παραγένηται. Ἐκεῖνος γὰρ
παραγεγόνως διδάξει, εἰ ἀληθὴ τὰ παρ' ὑμῶν λεγό-
μενα, καὶ ἐλευθερώσει ὅμης πάσης ὑποψίας. Εἰ γὰρ
μὴ τοῦτο γένοιτο, ὅθλον ἐσται· ὅτι κατάσκοποι ἐστέ,
καὶ διὰ τοῦτο ἐνταῦθα παραγεγόνατε. Καὶ ταῦτα
εἰρηκῶς, Ἐθετο αὐτοὺς ἐν τῇ φυλακῇ. Ὅρα πῶς
αὐτῶν βασανίζει τὰς γνώμας, καὶ δι' ὧν εἰς τούτους
ἐπαδίκνυται, τὴν φιλοστοργίαν δείκνυσιν τὴν πρὸς τὸν
ἀδελφόν. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας καλέσας αὐτοὺς
εἶπε· Τοῦτο ποιήσατε, καὶ ἤσχεσθε· τὸν γὰρ θεὸν
ἐγὼ φοβούμαι. Εἰ εἰρηγικοί ἐστέ, ἀδελφοὶ ὑμῶν
εἰς κατασχέθητι ἐν τῇ φυλακῇ· αὐτοὶ δὲ βαδί-
· Edebat γέ ηται, ὅθλον ἐστι. Coisl. secuti sumus. Ed.

σατε καὶ ἀπ[α]ράγετε τὸν ἀγορασμὸν τῆς σιτοδο-
σίας ὑμῶν, καὶ τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν τὸν νεώτερον
ἀράγετε πρὸς με, καὶ πιστευθήσεται τὰ ῥήματα
ὑμῶν· εἰ δὲ μὴ, ἀποθανεῖσθε.

Σκόπει σύνεισιν· Βουλόμενος καὶ τὴν περὶ τούτους
ἐννοίαν ἐπιδείξασθαι, καὶ τοῦ πατρὸς τὴν ἐνδειαν
παραμυθῆσθαι, καὶ περὶ τοῦ ἀδελφοῦ μαθεῖν τὸ
ἀληθές, ἵνα κατασχεθῇαι προστάξας, τοὺς ἄλλους
ἀπελθεῖν ἐκλευσεν. Ἀλλ' ὅρα μοι λοιπὸν ἐνταῦθα τὸν
ἀδελφόν δικαίᾳ, τὸ συνεῖδός αὐτῶν κατεξανιστά-
μενον, καὶ οὐδενὸς ἐλέγχοντος, οὐδὲ εἰς μέσον ἀγον-
τος, αὐτοὺς ἐαυτῶν κατηγοροῦς γινόμενους· Ἐλε-
γὰρ, φησὶν, ἕκαστος πρὸς τὸν ἀδελφόν αὐτοῦ·
Ναί· ἐν ἁμαρτίᾳ γὰρ ἐσμεν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ
ἡμῶν, ὅτι ὑπεριδόμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς ψυχῆς
αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο ἡμῶν, καὶ οὐκ εἰσκηνοῦσα-
μεν αὐτοῦ· ἔνεκεν οὖν τούτου ἐπῆλθεν ἡμῖν
πᾶσα ἡ ἀλήθεια αὕτη. Τοιούτον γὰρ ἡ ἁμαρτία·
ἐπειδὴν τελεσθῇ καὶ εἰς ἔργον ἔλθῃ, τότε τῆς οἰκίας
ἀτοπίας δείκνυσιν τὴν ὑπερβολήν. Καὶ καθάπερ ὁ
μαθὼν, ὅταν μὲν πολλὸν τὸν ἀκρατον ἐγγέῃ, οὐδεμίαν
αἰσθησὶν λαμβάνει τῆς ἐκ τοῦ οἴνου γινόμενης λύμης,
μετὰ δὲ ταῦτα διὰ τῆς πίρας αὐτῆς μαθάνει τῆς
βλάβης τὸ μέγεθος· οὕτω καὶ ἡ ἁμαρτία· μέχρι μὲν
ἂν τελεσθῇ^β, σκοτοὶ τὸν λογισμὸν, καὶ καθάπερ νε-
φελὴ πικρὴ, οὕτω πηροὶ τὴν διάνοιαν· ὕστερον δὲ
[611] τὸ συνεῖδός κατεξανιστάμενον παντὸς κατηγοροῦ
σφοδρότερον καταφαίνει τὴν διάνοιαν, καὶ δείκνυσιν
τῶν γεγενημένων τὴν ἀτοπίαν. Ὅρα γὰρ καὶ τούτους
νῦν εἰς αἰσθησὶν ἐρχομένους, καὶ ὅτε περὶ τοῦ πᾶν-
τός ἐλθόν ἐαυτοῖς ἐπιχειρέμενον τὸν κίνδυνον, τότε
ἐξομολογουμένους τὰ ὑπ' αὐτῶν γεγενημένα, καὶ λέ-
γοντας· Ναί· ἐν ἁμαρτίᾳ γὰρ ἐσμεν περὶ τοῦ
ἀδελφοῦ ἡμῶν, ὅτι ὑπεριδόμεν τὴν ἀλήθειαν τῆς
ψυχῆς αὐτοῦ. Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ μάτην, φησὶ, ταῦτα
ὁπομιμένον, ἀλλὰ δικαίως, καὶ σφοδρὰ δικαίως· δίχας
γὰρ ἰδόμεν· τῆς ἀπανθρωπίας καὶ τῆς ὀμότητος, ἧς
περὶ τὸν ἀδελφὸν ἐπεδειξάμεθα· Ὅτι ὑπεριδόμεν
τὴν ἀλήθειαν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ, ὅτε κατεδέετο
ἡμῶν, καὶ οὐκ εἰσκηνοῦσαμεν αὐτοῦ. Ἐπειδὴ,
φησὶν, ἀσυμπαθεῖς γεγόναμεν, καὶ πολλὴν ἐπεδειξά-
μεθα τὴν ὀμότητα, διὰ τοῦτο καὶ ἡμῖς νῦν τῶν
αὐτῶν πειρώμεθα· Ἐνεκεν γὰρ τούτου ἐπῆλθεν
ἐφ' ἡμῶς ἡ ἀλήθεια αὕτη.

γ'. Καὶ ταῦτα μὲν πρὸς ἀλλήλους διελέγοντο, νομι-
ζόντες μηδενὸς τούτων ἐπακούειν τὸν Ἰωσήφ. Ὡς γὰρ
ἀγνοῶν καὶ οὐκ εἰδὼς αὐτῶν τὴν γλῶτταν, παρεσχεύα-
σεν ἐρμηνεῖα μεταξὺ ἀμφοτέρων ἐστάναι, καὶ τὰ παρ'
αὐτοῦ διασαφεῖν ἐκείνοις, καὶ τὰ παρ' ἐκείνων αὐτῷ
ἐρμηνεύειν. Ταῦτα δὲ ἀκούων ὁ Πουδὴρ εἶπε
πρὸς αὐτούς· Οὐκ ἐλάλησα ὑμῖν, λέγων, Μὴ
ἀδικήσητε τὸ παιδάριον, καὶ οὐκ εἰσκηνοῦσάτε
μοι; Καὶ ἰδοὺ τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται. Οὐ συν-
εβούλευσα, φησὶ, τότε, ὅ οὐ παρεκάλεισα, ὥστε μηδε-
μίαν ἀδικίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδείξασθαι; Διὰ τοῦτο
νῦν τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται. Τῇ γὰρ γνώμῃ αὐ-
τὸν ἀνελεῖτε· εἰ γὰρ καὶ μὴ διὰ τοῦ λαμοῦ τὸ ξίφος
ᾧσας, ἀλλὰ βρομβάρους ἀνδράσιν αὐτὸν πεπράκατε,
καὶ χαλεπωτέραν θανάτου βουλείαν αὐτῷ ἐπενοήσατε·
διὰ τοῦτο, τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐκζητεῖται νῦν. Ἐννόησον
ὅσον ἐστὶν ὑπὸ τοῦ συνεῖδός κατηγορεῖσθαι, καὶ
τοῦτον τὸν κατηγορὸν διηγουμένως ἔχειν ἐπικείμενον,
καταδοῦντα καὶ τὴν παρανομίαν ὑπομνησκοντα.
Καὶ ταῦτα ἤκουε μὲν Ἰωσήφ· αὐτοὶ δὲ οὐκ

^β Quinque mss. τελειωθῇ.

^γ Naí alibi vertimus cerie, quæ est propria vocis signifi-
catio. Sed hic merito clarius exprimit mentem fratrum
Josephi, ut ex serie liquet.

Ismaelitas factum servum, servireque apud barbaros, unde nihil simile illis vel in mentem venire poterat; et non agnoverunt Joseph. Ipse vero statim ut vidit, agnovit eos: et ut ignoraretur studuit, ac cum eis quasi cum alienis agere voluit. 7. *Abalienabat enim se ab eis, et loquutus est eis dura; et dixit: Unde venistis?* Simulat omnimodam ignorantiam, ut omnia diligenter ab eis discere queat. Desiderabat enim scire quæ ad patrem et ad fratrem spectabant.

2. Et primum querit ex qua regione sint, et dicunt ex Chanaan se venisse ut emerent frumenta. Famis, inquit, necessitas in causa est quare id itineris confectius, et propterea relictis propriis huc venimus. 9. *Et recordatus est, inquit, Joseph somniorum quæ ipse viderat.* In mentem venerunt ei somnia, et videbat evenire ea, ideoque volebat diligenter omnia discere, et magna cum austeritate eis respondet, ac dicit: *Exploratores estis, et ad considerata vestigia terræ venistis.* Non recta, inquit, mente advenistis. Videmini arte et malignitate quadam huc profecti. Illi autem anxii dixerunt: 10. *Non, domine.* Et id quod discere studebat Joseph, hoc a semetipsis docent, et dicunt: *Servi tui venimus, ut emamus escas.* 11. *Omnes filii sumus unius viri, pacifici sumus, non sunt servi tui exploratores.* Adhuc de seipsis tantum rationem reddebant, et præ timore attoniti mente, nondum quæ ad Joseph pertinebant, dixerant: ideo ille perseverans dicebat: 12. *Non, sed venistis ut vestigia terræ exploratis.* Supervacue, inquit, hæc mihi dicitis: etenim vel ipsa adventus vestri ratio declarat, vos malo quodam proposito motos huc venisse. Illi autem necessitate coacti, et volentes eum ad misericordiam flectere dicunt: 13. *Duodecim sumus fratres servi tui. O verborum deceptionem!* Etiam eum quem negotiatoribus vendiderant, in numero suo recensent: nec dicunt: *Duodecim fuimus, sed, Duodecim sumus fratres, et ecce junior cum patre nostro.* Hoc enim erat quod scire cupiebat, num et fratrem similiter affligerent. *Et ecce junior cum patre nostro; alius autem non superest.* Nec dicunt rem manifeste, sed tantum, *Non superest.* Ex hoc cum suspicaretur, ne forte et Benjamin simili modo affecissent, 14. *Hoc est, inquit, quod dixi vobis, quod exploratores sitis.* 15. *Nequaquam hinc enim exibitis, quousque frater vester junior venerit huc.* Illum videre volo; cupio videre eum qui ex eodem utero natus est: suspicor enim ex his quæ adversus me egistis, mentem vestram fraterno odio laborare. Si igitur vultis, 16. *Mittite unum ex vobis, et adducite eum:* vos autem manete in carcere, donec ille venerit. Ille enim cum advenerit, docebit num vera sint quæ dicitis, et liberabit vos ab omni suspitione. Nam si hoc non fuerit, manifestum est vos exploratores esse, et propterea huc venisse. Et hoc cum dixisset, 17. *Posuit eos in carcere.* Vide quomodo ipsorum probat animum, et per ea quæ in illos agit, suam erga fratrem declarat benevolentiam. *Post tres autem dies vocatis illis, dixit: 18. Hoc facite, et vivetis: Deum enim ego timeo. 19. Si pacifici estis, unus fratrum vestrorum detineatur hic in carcere, vos autem pro-*

ficiisimini; et archite emptionem frumentationis vestra, 20. et fratrem vestrum juniorem ducite ad me, et credibilia erunt verba vestra: quod si minus, moriemini.

Conscientia damnat conscium peccati. — Considera sagacitatem: Volens suam erga illos benevolentiam declarare, et patris penuriam consolari, deque fratre veritatem discere, uno retento, alios abire jussit. Sed vide nunc quomodo conscientia eorum, incorruptus ille iudex, adversus eos insurgat, et nullo arguente, vel in medium quidpiam afferente, ipsi sui ipsorum accusatores fiant. *Dixit enim, inquit, unusquisque ad fratrem suum, 21. Merito: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum, quia despezimus afflictionem animæ ejus, quando deprecabatur nos, et non exaudivimus eum; propter hoc venit super nos omnis afflictio hæc.* Ita enim se habet peccatum; quando consummatum est et opere perfectum, tunc suæ absurditatis ostendit excessum. Et sicut ebrius, quando multo vino se ingurgitat, nullum sentit a vino damnum, postea autem sentit experimento quantum sit detrimentum; ita et peccatum, donec consummetur, obtenebrat mentem, et quasi densa nubes, ita mentem excæcat: deinde conscientia insurgit, et quovis accusatore mentem gravius arrodit, monstrans absurditatem facti. Enimvero vide nunc hos in peccati sensum venientes; et cum de summa salutis periculum immineret, tunc tandem conscientes quæ fecerant, et dicentes, *Merito: in peccatis enim sumus propter fratrem nostrum, quoniam despezimus afflictionem animæ ejus.* Non fortuito, neque sine causa hæc sustinemus, sed juste et valde juste penas luimus inhumanitatis et crudelitatis quam erga fratrem nostrum exhibuimus; *Quoniam despezimus afflictionem animæ ejus, quando deprecabatur nos, et non audivimus eum.* Quoniam, inquit, absque commiseratione fuimus, et multam exhibuimus crudelitatem, propterea nunc nos eadem experimur, et *Propter hoc venit afflictio hæc super nos.*

3. Et hæc quidem illi inter se disserebant, putantes nihil horum audire Josephum. Nam quasi ignorans, et nesciens eorum linguam, per interpretem loquebatur eis, qui ea quæ illi loquebantur, et ea quæ ille eis, explicaret. 22. *Audiens autem hæc Ruben, dixit eis: Nonne loquutus sum vobis dicens: Ne injuria afficiatis puerum, et non exaudistis me?* *Et ecce sanguis ejus exquiritur.* Nonne tunc, inquit, consulebam, nonne obsecrabam, ne quod peccatum in eum admitteretis? Propterea nunc *Sanguis ejus exquiritur.* Nam quantum ad propositum vestrum, occidistis: licet enim non per jugulum gladium transmiseritis, barbaris tamen viris eum vendidistis, et morte difficiliorem ei servitutem excogitastis: ideo nunc *Sanguis ejus exquiritur.* Cogita quantum sit a conscientia sua accusari, habereque perpetuo urgentem et clamantem accusatorem, et scelus commemorantem. 23. *Et hæc audiit quidem Joseph, ipsi autem nesciverunt, eo quod interprete uteretur:* sed non ultra ferre potuit, fraterna natura et commiseratione

ἔδωσαν, διὰ τὸ τὸν ἡμετέραν μεταξὺ ἐστάναι· ἀλλ' οὐκ ἔτι λοιπὸν φέρειν ἡδύνατο, τῆς φύσεως τῆς ἀδελφικῆς καὶ τῆς συμπαιδείας αὐτὸν ἐλεγχούσης. Καὶ ἀποστραφεῖς, φησὶν, ἀπ' αὐτῶν, ἐκλίσσεται, ὥστε μὴ κατὰ μέρος αὐτοῖς γενέσθαι. Καὶ πάλιν προσήλθε πρὸς αὐτοὺς, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Καὶ ἔλαθε τὸν Συμεῶνα, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐναντίον αὐτῶν. Ὅρα πῶς πάντα ποιεῖ, ὥστε εἰς φόβον αὐτοὺς ἐμβαλεῖν, ἵνα ὁρῶντες τὰ δεσπὰ τοῦ Συμεῶν, δόλους ἐαυτοὺς ποιήσωσιν, εἰ τινα περὶ τὸν ἀδελφὸν συμπάθειαν ἐπιδείκνυνται. Πάντα γὰρ ταῦτα ποιεῖ βασιλῶν αὐτῶν τὴν γνώμην, καὶ γινώσκει βουλούμενος, εἰ μὴ καὶ πρὸς τὸν Βενιαμὴν τοιοῦτα γέγοναι. Διὰ τοῦτο καὶ τὸν Συμεῶνα ἐναντίον αὐτῶν δεσμεύει καλεῖται, ἵνα βασιλῆσιν αὐτοὺς μετὰ ἀκριβείας, καὶ ἴδῃ εἰ τινα φιλοσοργίαν περὶ αὐτὸν ἐνδείκνυνται. Ἡ γὰρ περὶ τοῦτον φεῖδω παρεσκεύαζεν ἐπιταχύναι τὴν τοῦ Βενιαμὴν παρουσίαν, ὅπερ ἐβούλετο γενέσθαι, ὥστε πληροφορίαν λαβεῖν ἐκ τῆς τοῦ ἀδελφοῦ παρουσίας. Καὶ ἐπετελλίτο, φησὶν, ἐμπελίσσειν τὰ ἀγγεῖα αὐτῶν σίτου, καὶ ἀποδοῦναι [612] τὸ ἀργύριον ἐκάστῳ εἰς τὸν σάκκον αὐτοῦ, καὶ δοῦναι αὐτοῖς ἐπισιτισμὸν εἰς τὴν ὁδόν. Καὶ ἐπιθέντες τοῖς ἑνὶ αὐτῶν ἀπὸ τοῦ πλοῦτος. Ὅρα πόσην φιλοτιμίαν ἐπιδείκνυνται· καὶ ἀκοντας αὐτοὺς εὐεργετῇ, οὐ τὸν σίτον μόνον δεδοκώς, ἀλλὰ καὶ ἀργύριον. Αὐτοὺς δὲ εἰς τὴν ὁδὸν τὸν μαρσιππον αὐτοῦ, ὥστε δοῦναι χορτάσματα τοῖς ἑνὶ αὐτῶν, ὅρῳ τὸ ἀργύριον, καὶ εἶπε τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ ἐξέστη ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ ἐταράχθησαν εἰς ἀλλήλους λέγοντες· Τί τοῦτο ἐποίησεν ἡμῖν ὁ θεός; Ἐν αἰνίοντι πάλιν γεγόνασιν, ὑποφύμενοι μὴ καὶ τοῦτο προσθήκη ἐγκλημάτων αὐτοῖς γένηται, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ συνεδότητος ἔχοντες κατηγορίαν, πάντα ἐπ' αὐτοῖς ἐπιμαρτυρίαν εἰς τὸν Ἰωσήφ ὑπ' αὐτῶν γεγεννημένην. Παραγινόμενοι δὲ πρὸς τὸν πατέρα, καὶ ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας αὐτῶν ἀπαγγέλλαντες, διηγῆσαν τὴν ἀγανάκτησιν τὴν κατ' αὐτῶν γεγεννημένην παρὰ τοῦ ἀρχοντος τῆς; Αἰγύπτου, καὶ οἱ ἐθετο αὐτοὺς ἐν φυλακῇ, ὡς κατασκόπους. Εἶπεν δὲ αὐτῶν, φασὶν, οἱ ἐληγμένοι ἔσμεν, καὶ οἱ δώδεκα ἔσμεν ἀδελφοί· καὶ ὁ μὲν εἰς οὐκ ὑπάρχει, ὁ δὲ μικρότερος μετὰ τοῦ πατρὸς ἡμῶν. Εἶπε δὲ ἡμῖν· Ἐν τούτῳ φανεῖσθε, οἱ ἐληγμένοι ὅτε· ἀδελφὸν ἔνα ἄρσεν ὦδα, καὶ ἀράγετε τὸν ἀδελφὸν ὅμων τὸν νεώτερον, καὶ γινώσκωμαι οἱ οὐκ ὅστις κατὰ νόμον. Ταῦτα πάλιν ἀνέβαινε τοῦ δικαίου τὰς ἀθυμίας. Μετὰ γὰρ τῆς διηγῆσεως ταύτης τῆς λυπηρᾶς καὶ τοὺς ἐαυτῶν μαρσιππους κενώσαντες, ἠδύρεσκον ἕκαστος τὸ ἀργύριον, καὶ ἐφοβήθησαν αὐτοὶ τε καὶ ὁ πατήρ αὐτῶν. Ἀλλ' ὅρα μοι πάλιν ἐνταῦθα τὸν προσβύτην ἀποδεδυμένον. Τί γὰρ φησὶ πρὸς αὐτοὺς; Ἐμὲ ἠεκοποιήσατε Ἰωσήφ οὐκ ἔστι, Συμεῶν οὐκ ἔστι, καὶ τὸν Βενιαμὴν λήψετε; Ἐπ' ἐμὲ ἐγένοντο ταῦτα πάντα. Οὐκ ἔχει μοι, φησὶ, τὸ πένθος τοῦ Ἰωσήφ, ἀλλὰ προσεθήκατε τούτῳ καὶ τὸν Συμεῶν· καὶ οὐδὲ μέχρι τοῦτο ἵσταται μοι τὰ δεινὰ, ἀλλὰ καὶ τὸν Βενιαμὴν λαβεῖν βούλεσθε. Ἐπ' ἐμὲ ἐγένοντο ταῦτα πάντα. Ἰκανὰ τὰ ῥήματα δείξαι τοῦ πατρὸς διακοπτόμενα τὰ σπλάγγνα. Καὶ γὰρ ὡς περὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ αὐτῶν ἀπηγόρευτο (ἐνόμει γὰρ θηρῶν κατὰ θάλασσαν γεγενῆσθαι), οὕτω καὶ τὰ κατὰ τὸν Συμεῶνα ἀπηγόρευσε· λοιπὸν δὲ καὶ περὶ τοῦ Βενιαμὴν ἰδεδοίκεν. Ἀλλ' ὅμως ἀνέτεινεν ἐτι, καὶ οὐκ ἔδιδον τὸν πατέρα. Εἶπε δὲ αὐτῶν· Ρουβὴν ὁ πρωτότοκος αὐτοῦ· τοὺς δύο υἱοὺς μου ἀποκτείνω, ἐὰν μὴ ἀράγω αὐτὸν πρὸς σέ. Δὲς αὐτὸν εἰς τὰς χεῖράς μου, κατὰ δέξω αὐτὸν πρὸς σέ. Ἐμοὶ αὐτὸν, φησὶ, πιστεύουσιν, ἐμοὶ παράδος· ἐγὼ σοὶ αὐτὸν ἐπανάξω.

Θ. Τοῦτο δὲ ἐπολεῖ· Ρουβὴν, ἐννοῶν ὅς οὐκ οἶόν

τε, μὴ τοῦ παιδὸς συγκλητόντος αὐτοῖς, πάλιν εἰς τὴν Αἰγύπτου ἀπελθεῖν, καὶ τὰ πρὸς διατηρήσιν ὠνήσασθαι. Ἀλλ' οὐκ ἐνδίδωσιν ὁ πατήρ, ἀλλὰ φησὶν· Οὐ κατὰ θέσιντα ὁ υἱός μου μεθ' ὅμων. Εἶτα καὶ τὴν αἰτίαν λέγει, ὡς περὶ ἀπολογούμενος τοῖς παισίν. Ὅτι ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανε, καὶ αὐτὸς μόνος καταλείπεται. Καὶ συμβήσεται ὡς νέον κομιδὴν μαλακισθῆναι ἐν τῇ ὁδῷ, καὶ κατὰξέτε μου τὸ τῆρας μετὰ λύπης εἰς ἴδου. [613] Δέδοικα, φησὶ, τὸ νέον αὐτοῦ τῆς ηλικίας, καὶ ὑποφύμαι· μὴ καὶ τῆς τούτου παραμυθίας ἀποστραφῆς μετ' ὀδύνης τὸν βίον καταλύσω. Μέχρι γὰρ ὅτε οὗτος σύνεστί μοι, δεξιῶν μικρὰν τινα ἔχειν παραμυθίαν, καὶ ἡ τούτου συνουσία ὑποτίμνεται τὴν ἐπὶ τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ ἀθυμίαν. Ἀλλ' ὁ μὲν πόθος ὁ περὶ τὸν Βενιαμὴν οὐ συνεχῶς τῷ πατρὶ τούτον προσθαί. Ὁ δὲ λιμὸς σφοδρότερος ἐγένετο. καὶ ἐπέλειπεν αὐτοῖς τὰ βρώματα. Καὶ φησὶν ὁ πατήρ· Ἀπελθόντες πάλιν κομισάτε αὐτοὺς βρώματα. Εἶπε δὲ αὐτῶν· Ἰούδας Διαμαρτυρίαν διεμαρτύρατο ἡμᾶς ὁ ἀνθρώπος, λέγων· Οὐκ ὄφρασθε τὸ πρόσωπόν μου, ἐὰν μὴ ὁ νεώτερος ὅμων ἀδελφός μεθ' ὅμων ᾖ. Εἰ μὲν οὖν ἀποστέλλετε τὸν ἀδελφὸν ἡμῶν, καταθεσόμεθα, καὶ ἀγοράσομεν σοὶ βρώματα· εἰ δὲ μὴ ἀποστέλλετε, οὐ κορευσόμεθα. Ὁ γὰρ ἀνθρώπος εἶπεν ἡμῖν, οἱ οὐκ ὄφρασθε μου τὸ πρόσωπον, ἐὰν μὴ ὁ ἀδελφός ὅμων ὁ νεώτερος ᾖ μεθ' ὅμων. Μὴ νομίση, φησὶν, ἡμᾶς δύνασθαι ἀνευ τοῦ ἀδελφοῦ ἐκεῖ καταθεῖναι. Εἰ γὰρ βούλει καὶ ἀπραχτοὶ ἡμῶν γενέσθαι τὴν κἀκὸν, καὶ πάντας ἡμᾶς κινδύνῳ περιβληθῆναι, ἀπίστωμεν. Ἰσθὶ δὲ οἱ διεμαρτύρατο ἡμᾶς, ὡς οὐκ ὄφρασθε αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, εἰ μὴ ὁ ἀδελφός ἡμῶν μεθ' ὅμων παραγένηται. Στενά πάντοθεν ἦν τῷ Ἰακώβ· διὰ καὶ ἀποδεδυμένους, φησὶ πρὸς αὐτοὺς· Τί ἐκακοποιήσατέ με, ἀπαγγέλλαντες τῷ ἀνθρώπῳ, οἱ ἐστὶν ὅμων ἀδελφός;— Τί ἐκακοποιήσατέ με; Διὰ τί, φησὶν, ἐμοὶ τούτων τῶν κακῶν αἰτίαι γεγέννησθε; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐγνωρίσατε, οὐκ ἂν τοῦ Συμεῶν ἀπαστρεθῆναι, οὐκ ἂν τοῦτον ἐπεζητήσεν. Οἱ δὲ εἶπαν· Ἐπρώτησεν ἡμᾶς ὁ ἀνθρώπος· Εἰ ἐτι ὁ πατήρ ὅμων ᾖ, καὶ εἰ ἐστὶν ὅμων ἀδελφός, καὶ ἀπαγγέλλαντες αὐτῷ. Μὴ ἡδαιμεν, οἱ ἐρεῖ ἡμῖν, Ἀράγετε τὸν ἀδελφὸν ὅμων; Μὴ νομίση, φησὶν, ἡμᾶς ἐκόντας ὁμολογήκεναι τῷ ἀνδρὶ τὰ κατ' ἡμᾶς. Ἐπειδὴ γὰρ ὡς κατασκόπους ἡμᾶς ὑποπεύσας κατέχευεν, ἐπὶ πρώτῳ δὲ μετὰ ἀκριβείας τὰ κατ' ἡμᾶς, διὰ τοῦτο βουλούμενοι μετὰ ἀληθείας πάντα αὐτὸν διδάξαι, ταῦτα εἰρήκαμεν. Εἶπε δὲ πάλιν Ἰούδας πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ· Ἀποστείλον τὸ παιδάριον μετ' ἐμοῦ, καὶ ἀναστάντες κορευσόμεθα, ἵνα ὤσμεν, καὶ μὴ ἀποθάνωμεν. Ἐμοὶ, φησὶν, αὐτὸν ἐμπόστευσον, ἵνα ἡδὴ ἀφώμεθα τῆς ὁδοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἐτι ἔσται ἡμῖν σωτηρίας ἐλπίς, τῶν βρωμάτων ἀναλωθέντων, καὶ οὐδαμῶς ἐτέρωθεν εὐρισκόντων παραμυθίαν. Ἐγὼ δὲ δέχομαι αὐτὸν παρὰ σοῦ· ἐὰν μὴ ἀράγω αὐτὸν, καὶ στήσω ἐναντίον σου, ἡμαρτηκὼς ἔσομαι εἰς σέ πάσας τὰς ἡμέρας. Εἰ μὴ γὰρ ἐδραστῆραμεν, ἡδὴ ἂν ὑπεστρέψαμεν δις. Ἡ περὶ τὸν πατέρα, φησὶ, συμπάθεια πᾶσιν ἡμῖν τὸν διαβρὸν μέλλει προσεῖναι. Φθάνομεν γὰρ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καταναλωθῆναι, εἰ μὴ βουλήθῃς ἀπολύσας αὐτὸν ἐκπέμψαι ἡμᾶς. Βλέπε λοιπὸν ἐνταῦθα, ἀγαπητέ, πῶς ἡ τοῦ λιμοῦ ἀνάγκη ἐνίκησε τὴν φιλοσοργίαν τοῦ πατρὸς. Ὅρων γὰρ οὐδεμίαν αὐτοὺς εὐρίσκονταν παραμυθίαν ἑτέραν, καὶ τὸν λιμὸν ἐπιταίνοντα, φησὶν. Εἰ οὕτως ἐστὶ, καὶ τοῦτο δεῖ πάντως γενέσθαι, καὶ οὐκ οἶόν τε ἡμᾶς καταλεῖναι, εἰ μὴ καὶ τοῦτον λάβοιτε, ὁφείλετε καὶ δῶρα ἀποκομίσαι τῷ ἀνδρὶ. Καὶ τὸ ἀργύριον δὲ, ὅπερ ἐν τοῖς μαρσιπποῖς ὅμων εὐρήκατε, ἀπαγάγετε,

καὶ ἕτερον ἀργύριον, ὥστε πρῆσθαι [614]. Καὶ τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν λάβετε, καὶ ἀναστάντες κατέβητε πρὸς τὸν ἀνθρώπον. Ὁ δὲ θεὸς μου δέ[η] ὑμῖν χάριν ἐναντίον τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ἀποστείλαι τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν τὸν ἑνὰ καὶ τὸν Βενιαμῖν. Ἐγὼ γὰρ καθὰ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι. Ὅρα πῶς τὴν ἀπατον αὐτοῦ φιλοστοργίαν ἐπιδείκνυται, ἣν περὶ τὸν Ἰωσήφ ἐκέκτητο. Ἰνα γὰρ μὴ τις νομίῃ περὶ τοῦ Βενιαμῖν, ἢ περὶ τοῦ Συμεὼν εἰρησθαι τὸ, Ἐγὼ γὰρ καθὰ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι, διὰ τοῦτο προλαβὼν φησιν· Ὁ δὲ θεὸς μου δὴ ὑμῖν χάριν, καὶ ἀποστείλαι τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν τὸν ἑνὰ καὶ τὸν Βενιαμῖν. Εἰ καὶ οὕτω, φησὶ, καὶ οὗτοι διασωθῶσιν, ἀλλ' Ἐγὼ καθὰ ἠτέκνωμαι, ἠτέκνωμαι. Ἐννοεῖ πῶς ὡς τῇ εὐνοίᾳ τῷ Ἰωσήφ ἦν προσκείμενος. Ὅρων γὰρ τοσοῦτον χορὸν παίδων αὐτοῦ περιεστώτα, ἀπεκον ἑαυτὸν εἶναι ἐνόμενον, ἐπειδὴ ἐκείνου ἀπεστερίετο. Λαβόντες δὲ, φησὶν, οἱ ἄνδρες τὰ δῶρα, καὶ τὸ ἀργύριον διακλύον, καὶ τὸν Βενιαμῖν, κατέβησαν εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἐστῆσαν ἐναντίον Ἰωσήφ. Εἶδε δὲ αὐτοὺς ὁ Ἰωσήφ, καὶ τὸν Βενιαμῖν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ. Ὅσαρ ἐπαυόμεναι, ἰδεάσαντο τὸν αὐτῷ περιπόθητον. Εἶδεν εἰς ἔργον ἐξεληθῶσαν αὐτῷ τὴν σπουδὴν. Καὶ εἶπε, φησὶ, τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· Εἰσάγαγε τοὺς ἀνθρώπους εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ σφάξον θύματα· μετ' ἐμοῦ γὰρ φάγονται οἱ ἄνθρωποι. Ἰδόντες δὲ ὅτι εἰσιλήθησαν εἰς τὸν οἶκον τοῦ Ἰωσήφ, εἶπαν· Διὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ἡμῶν τὴν ἀρχὴν, ἡμεῖς εἰσαγόμεθα, τοῦ συκοφαντῆσαι ἡμᾶς καὶ ἐπιδοῦσθαι ἡμῖν, τοῦ λαβεῖν ἡμᾶς εἰς παῖδας, ἡμᾶς τε καὶ τοὺς δούλους ἡμῶν. Ὁ μὲν Ἰωσήφ τὴν περὶ αὐτοὺς φιλοφροσύνην ἐπιδεικνύμενος ἅπαντα διέταττετο· ἐκείνοι δὲ καὶ οὕτως ἐναγώνως γίνονται, ὑποφρόνουν μὴ τῶν ἀργυρίων ἕνεκα δίχας εἰσπραχθῶσιν, ὥς καὶ ἐν τούτῳ κακουρήσαντες. Καὶ διὰ τοῦτο προσελθόντες τὴν αἰτίαν τοῦ ἀγῶνος καταδῆλον ποιοῦσι τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας, καὶ διηγούνται ὅπως τὰ ἀργύρια ἐν τοῖς μαρσίπποις εὑρον, καὶ φασίν, ὅτι διὰ τοῦτο διακλύον νῦν ἐκμισαμέν μετ' ἑαυτῶν τὸ ἀργύριον, ὡς καὶ τὰ πρότερα ἀποδοῦναι, καὶ πρῆσθαι βρώματα.

ε'. Ὅρα πῶς αἱ συμφοραὶ κατελάσαν αὐτῶν τὸν λογισμὸν, καὶ ἐποίησαν αὐτοὺς ἐπεικιστέστερους. Εἶπε δὲ αὐτοῖς· Ἰλασθε ὑμῖν, μὴ φοβεῖσθε· ὁ θεὸς ὑμῶν, καὶ ὁ θεὸς τοῦ πατρὸς ὑμῶν ἔδωκεν ὑμῖν θησαυροὺς ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν· τὸ γὰρ ἀργύριον ὑμῶν εὐδοκίμουν ἀπέχω. Μὴ δειλιάτε, φησὶ, μηδὲ τούτου ἕνεκεν ἀγωνιάτε. Οὐδεὶς ὑμῖν ταύτης ἕνεκεν τῆς αἰτίας ἐγκλημα περιάφει· καὶ γὰρ τὸ ἀργύριον πεπληρώμεθα· τοῦ δὲ Θεοῦ ἡγήσθη καὶ τοῦτο γεγενησθαι, καὶ θησαυροὺς ὑμῖν δεῖξαι ἐν τοῖς μαρσίπποις ὑμῶν. Καὶ ταῦτα εἰρηγῶς ἐξήγαγε τὸν Συμεὼνα, καὶ ἤνεγκεν ὅσαρ νήφαι τοὺς κόδας αὐτῶν, καὶ χορτάσματα ἔδωκε τοῖς δούλοις αὐτῶν. Ὅρα πῶς ἡ εὐχὴ τοῦ πατρὸς πάντα αὐτοὺς κατευόδου· καὶ καθάπερ ἐκείνους αὐτοὺς ἐπηύξατο εἰπὼν, Ὁ θεὸς τοῦ πατρὸς μου χάριν ὑμῖν δῶ, οὕτως ἅπαντα ἐγένετο· καὶ πᾶσαν φιλοφροσύνην περὶ αὐτοὺς ἐπεδείκνυτο καὶ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ [615] Ἰωσήφ ὁ τὴν οἰκίαν πεπιστευμένος. Ἦτολμασαν δὲ τὰ δῶρα Ἰωσήφ. Καὶ εἰσελθόντι αὐτῷ προσήνεγκαν, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ πάλιν συνθάναται αὐτῶν· Εἰ θῆναι οὐ πατὴρ ὑμῶν, ὁ κρεσσύτερος, ὃν εἶπατε; ἔτι ζῇ; Οἱ δὲ εἶπον· Ὑγιαίνει ὁ παῖς σου ὁ πατὴρ ἡμῶν. Καὶ

εἶπεν· Ἐδύλογός· ὁ ἀνθρώπος ἐκείνος τῷ Θεῷ. Καὶ κύφοντες προσεκύνησαν. Εἶπε δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν ὁμομήτριον, καὶ εἶπεν· Οὗτος ὁ ἀδελφός ὑμῶν ὁ νεώτερος, ὃν εἶπατε πρὸς με ἀγαγεῖν; Καὶ εἶπεν· Ὁ θεὸς ἐλέησαι σε, τέκνον. Σκόπει πόσῃ καρτερίᾳ ἐπιδείκνυται, καὶ ἐκ ἀγνοίας προσποιεῖται, ἵνα διὰ τῶν ἐξῆς γενομένων δοκιμῇ αὐτῶν τῆς γνώμης λαβεῖν δυνήσῃ, ὅπως πρὸς τὸν Βενιαμῖν δικάσεται. Καὶ ἐπειδὴ ὑπὸ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐνικάτο, συνετρέφετο αὐτοῦ, φησὶ, τὰ σπλάγγνα, καὶ ἐζήτει κλαῦσαι. Εἰσελθὼν δὲ εἰς τὸ ταμειεῖον, ἐκλάυσεν ἐκεῖ. Καὶ νηφάμενος τὸ πρόσωπον ἐξῆλθε· καὶ λοιπὸν τὴν παρ' ἑαυτοῦ ἐπιδείκνυται φιλοφροσύνην, καὶ φησὶ· Παράδετε ἄρτους. Καὶ παρέθηκαν αὐτῷ μόνῳ, ἅτε δὴ ὡς βασιλεὶ καὶ ἀρχόντι πάσης Αἰγύπτου, Κάκεινους καθ' ἑαυτοῦ, καὶ τοῖς Αἰγυπτίοις τοῖς συνδαιτυνοῦσι μετ' αὐτοῦ καθ' ἑαυτούς. Οὐδὲ γὰρ ἐδύναντο οἱ Αἰγύπτιοι συνεσθῆναι μετὰ τῶν Ἑβραίων· βέλτερον γὰρ ἔστι τοῖς Αἰγυπτίοις. Ἐκάθισε δὲ ἐναντίον αὐτοῦ ὁ πρῶτος κατὰ τὰ κρεσσύντα αὐτοῦ, καὶ ὁ νεώτερος κατὰ τὴν νεότητά αὐτοῦ. Τοῦτο ἐκείνους εἰς ἐκπλήξιν ἤγε, καὶ ἐν ἀπορίᾳ καθίσταντο, πῶθεν αὐτῷ ἡ γνώμης ἐγένετο τῆς διαφοράς τῶν ἡλικιών. Καὶ πᾶσι δοὺς μερίδας, τῷ Βενιαμῖν πενταπλάσιον δίδωσι. Καὶ οὐδὲ οὕτως αἰσθάνονται τῶν γενομένων, ἀλλ' ἐνόμισαν ἀπλῶς συντυχίᾳ τιμὴ γίνεσθαι ταῦτα παρ' αὐτοῦ, ὡς ἅτε δὴ πρὸς νέον. Καὶ τέλος λαβούσης τῆς ἐστιάσεως, Καλέσας, φησὶν, ὁ Ἰωσήφ τὸν ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, ἐνεστῆσαν αὐτῷ, λέγων· Πλήσον τοὺς μαρσίππους τῶν ἀνθρώπων βρωμάτων, ὅσα ἂν δύναται ἄραι, καὶ τὸ ἀργύριον ὡσαύτως ἐκδότεν εἰς τὸν μάρσιππον αὐτοῦ, καὶ τὸ κόνδυ τὸ ἀργυροῦν ἐμβαλεῖ εἰς τὸν μάρσιππον τοῦ νεώτερου. Ὅρα πάλιν οἶαν μηχανὴν ἐξευρίσκει, ὥστε δοκιμῇ ἀκριβεστάτην λαβεῖν τῆς τῶν ἀδελφῶν γνώμης, ἣν περὶ τὸν Βενιαμῖν ἐπεδείκνυντο. Καὶ τούτων γενομένων, ἀπέλυσεν αὐτούς. Καὶ ἐπειδὴ ἤσαντο τῆς ὁδοῦ, Εἶπε, φησὶ, τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας αὐτοῦ· Ἀναστάς ἐπιδιώξον ὁπίσω αὐτῶν, καὶ εἰπεί· Τί ὅτι ἀνταπεδόκατε πονηρὰ ἀντὶ καλῶν; Ἰνα τί ἐκλέψατέ μου τὸ κόνδυ τὸ ἀργυροῦν; Οὐ τοῦτό ἐστιν, ἐν ᾧ πίπει ὁ κύριός μου, Αὐτὸς δὲ οἰωνίζεται ἐν αὐτῷ. Πονηρὰ συντετέλεσται, δ' ἀποκρίνατε. Εὐρύν δὲ αὐτοὺς, φησὶν, ἐπὶ τὸν αὐτοῖς· Τί τοῖς ἐναντίοις τὸν εὐεργέτην ἡμεψάσθη; διὰ τί τὴν οἰκίαν πονηρίαν καὶ μέχρι τοῦ τοσαύτην περὶ ὑμᾶς τὴν φιλοφροσύνην ἐπιειξαμένου ἐξετείνετε; διὰ τί οὐκ ἠδέσθητε τοῦ ἀνδρὸς τὴν περὶ ὑμᾶς μεγαλοφυλίαν; Τίς ἡ τοσαύτη κακουργία; τίς ἡ μανία, ἣν ἐμάνητε; Οὐκ ἴστε ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ σκεῦος, ἐν ᾧ ὁ κύριός μου οἰωνίζεται; Πονηρὰ ὑμῶν ἡ πράξις, ὀλεθρία ἡ γνώμη, ἀσύγνωστος ἡ ἐπιχειρήσις, μεγάλη ἡ τόλμα, πᾶσαν πονηρίαν ὑπερακοντίζουσα. Οἱ δὲ εἶπαν αὐτῷ· Ἰνα τί λαλεῖ ὁ κύριός κατὰ τὰ [616] ῥήματα ταῦτα; Τίνος ἕνεκεν, φησὶν, ἐπιφέρεις ἡμῖν ἐγκλημα, οὐ πάντῃ ἐοικέν ἀνέσθουν; Μὴ γένοιτο τοῖς πᾶσι σου ποιῆσαι κατὰ τὸ ῥῆμα τοῦτο· μὴ ἡμῖν ποτε τοῦτο γένοιτο διαπράξασθαι. Οἱ γὰρ τὸ ἀργύριον διπλοῦν ἀπενεγάχαμεν β', πῶς ἂν ὑπερίμεθα ἀργύριον, ἢ χρυσίον; Εἰ δὲ τοῦτο νομίζεις, Παρ' ᾧ ἂν εὐρεθῇ τὸ σκεῦος, ὅσαρ ἐπιζητεῖς, αὐτὸς μὲν ἀποθηροκτείω, ὡς τοσοῦτον δράσας τολμηρὸν· ἡμεῖς δὲ δοῦλοι ἐσόμεθα. Ἦ γὰρ ἀπὸ τοῦ συνεδίστοος παρρησίας παρεσκευάσαν αὐτοὺς μετὰ τοῦ θαρραλεῖν ταῦτα διαλέγεσθαι. Ὁ δὲ, φησὶν, εἶπε· Καὶ νῦν, ὡς λέγετε, οὕτως ἐσται. Παρ' ᾧ ἂν εὐρεθῇ τὸ κόνδυ, οὗτος ἐσται μου παῖς μόνος·

α' Deos ὑμῖν, Propitius vobis; modus loquendi, cum quis bene sperare et confidere jubet.

β' Alii ἐπενεγάχαμεν.

ut emere possitis frumenta. 13. Et fratrem vestrum accipite. Surgite igitur, et descendite ad hominem. 14. Deus autem meus det vobis gratiam coram homine illo, et mittat fratrem vestrum unum et Benjamin. Ego autem quemadmodum liberis orbatus fui, liberis orbatus sum. Vide quomodo eximiam suam dilectionem declarat, quam erga Joseph habuit. Ne quis enim existimet de Symeone, vel de Benjamin hoc esse dictum; Ego sicut filius orbatus fui, filius orbatus sum, Idcirco præmisit: Deus autem meus det vobis gratiam, et mittat fratrem vestrum illum unum et Benjamin. Nam licet illi, inquit, salvi fuerint, sed Ego quasi liberis caream, orbatus sum. Cogita hic, quomodo totus amor Joseph deditas sit. Videns enim tantam chorum liberorum se circumstantem, absque filiis se esse putavit, quia illo privatus erat. 15. Acceperunt autem, inquit, viri dona, et pecuniam duplicem, et Benjamin, et descenderunt in Ægyptum; et steterunt coram Joseph. 16. Vidit autem eos Joseph, et Benjamin fratrem suum. Quod desiderabat, vidit tam optatum sibi. Vidit satis esse factum suo desiderio. Et dixit, inquit, præfecto domui suæ: Introduc homines in domum, et occide victimas: mecum enim comedent viri. 18. Ut viderunt autem quod introducti sunt in domum Joseph, dixerunt: Propter pecuniam, quæ rediit in saccos nostros in principio, inducimur, ut calamitiam nobis intenet, et imponat nobis et accipiat nos in servos, et asinos nostros. Joseph quidem suam erga illos benignitatem declarans, omnia disponebat: illi autem anxii fuerunt, suspicantes ne pecuniarum gratia poenas luant, tamquam etiam in hoc male fecissent. Propterea cum accessissent, causam formidinis proferunt præfecto domus, et narrant quomodo pecuniam in saccis invenerint, et dicunt: 22. Propterea duplicem nunc attulimus pecuniam nobiscum, ut et priorem restituamus, et nunc denuo emanus frumenta.

5. Vide quomodo calamitates eorum animum mitigarent, eosque reddiderint mansuetiores. 23. Dixit autem eis: Propitius vobis¹, nolite timere; Deus vester, et Deus patris vestri dedit vobis thesauros in saccis vestris; pecuniam vestram bene probatam habeo. Ne timeatis, inquit, neque hujus gratia anxii sitis. Nullum vobis inde crimen imponetur; pecuniam plene accepimus. A Deo putate hoc esse factum, et thesauros vobis in marsupiiis vestris esse monstratos. Et cum hæc dixisset, eduxit Symeonem, 24. et attulit aquam, ut lavarentur pedes eorum, et pabula dedit asinis eorum. Vide quomodo preces patris omnia eis prospera facerent: et sicut ille eis apprecatus est, cum dixit, Deus patris mei gratiam vobis det, ita omnia facta sunt: et præfectus domus etiam ante adventum Joseph omnem eis benignitatem exhibuit. 25. Paraverunt autem dona Joseph. 26. Et obtulerunt ei cum ingressus es set, et adoraverunt eum super terram. 27. Et iterum interrogavit eos: Num bene habet pater vester senior, et nam dixistis vivere? 28. At illi dixerunt: Sanus est servus tuus pater noster. Et dixit: Benedictus homo ille Deo. Et curvati adoraverunt. 29. Vidit autem fra-

¹ In Hebræo est, שלום לכם, pax vobis, quod eodem recidit.

træm suum uterinum, et dixit: Hic est frater vester junior, de quo dixeratis mihi, ut duceretis ad me? Et dixit: Deus misereatur tui, fili. Considera quantum constantiam præ se ferat, et adhuc ignorantiam simulet, ut per sequentia experimentum animi ipsorum accipere possit, quomodo sint affecti erga Benjamin. Et quia vincebatur a natura sua, 30. Conturbabantur, inquit, viscera ejus et quærebat ut fleret. Ingressus autem in cubiculum, flebit illic. 31. Et abluta facie exivit; et postea suam demonstrat benignitatem, et dicit: Apponite panes. 32. Et apposuerunt ei soli; utpote tamquam regi et principi totius Ægypti; Et illis seorsum, et Ægyptiis qui simul cenabant cum eo seorsum. Non enim possunt Ægyptii comedere cum Hebræis: abominatio enim est Ægyptiis. 33. Sederunt autem coram eo, qui primus, secundum antiquitatem suam, et junior secundum juventutem suam. Hoc illos in stuporem adduxit; et valde dubio animo fuerunt, undenam ei cognitio diversæ illorum ætatis. Et cum daret omnibus partes, Benjamin quintuplices dat. Neque tamen adverterunt quid rei esset, sed putabant fortuito quodam eventu ab eo fieri, et huic tamquam juniore plura dari (a), Camque finitum esset convivium, 1. Vocavit, inquit, Joseph eum qui domui suæ præerat, et mandavit ei, dicens: Imple saccos hominum frumentis, quanta ferre poterunt, et pecuniam similiter in saccos singulorum. 2. et scyphum argenteum mitte in saccum junioris (Caput 44). Vide iterum qualem artem excogitet, ut diligentissime mentem fratrum exploret, quam erga fratrem suum Benjamin habeant. Et his facis, dimisit eos. Et cum jam arripissent iter, 4. Dixit præfecto domus suæ: Surge, persequere eos, et dices: 5. Quare retribuistis mala pro bonis? Quare furati estis scyphum meum argenteum? Nonne hic est e quo bibi dominus meus? Ipse autem auguratur in eo. Male acta sunt ea quæ fecistis. Postquam autem invenit eos, inquit, dicit eis: Quare benefactori mala rependistis? quare malitiam vestram eousque extendistis, ut ad eum quoque pertingeret qui erga vos tantam ostendit benignitatem? quare non reveriti estis viri erga vos magnanimitatem? Quæ hæc tanta malitia? quæ insania quæ insanitis? Nescitis quod hoc sit vas, in quo dominus meus auguratur? Malum est hoc opus vestrum, perniciosum propositum, venia indignus conatus, magna audacia, et omnem transcendens malitiam. 7. Illi autem dixerunt: Quare loquitur dominus juxta verba hæc? Quare, inquit, obicis nobis hoc crimen, a quo omnino sumus immunes? Absit ut servi tui secundum verbum hoc faciant; absit a nobis ut tale quid umquam attentemus. Nam qui pecuniam duplicem attulimus, quo pacto furamur argentum vel aurum? Quod si hoc putas, 9. Apud quem inventum fuerit vos quod inquiris, ille quidem moriatur, ut qui tale fecerit opus; nos autem servi erimus. Conscientiæ bona fiducia eos ad tam fidenter loquendum inducebat. 10. Ille autem, inquit, dixit:

(a) Hoc est, existimabant fratres Josephi, nescientes se cum Josepho esse, ejus jussu Benjaminio utpote adhuc puero plura dari, quoniam solemus pueris plusquam aliis blandiri.

Et nunc, sicut dixistis, erit. Apud quem inventum fuerit poculum, hic solus meus servus erit, vos autem dimittimini. Et cum hæc dixissent, permiserunt ei ut scrutinium faceret. 12. Et scrutatus est, initio a seniore facto, donec veniret ad Benjamin, et illius aperto sacco, invenit poculum. Hoc tenebris offudit eorum mentem: 13. Et diruperunt, inquit, vestimenta sua: et imposuerunt jumentis iterum saccos, et reversi sunt in civitatem. 14. Et ingressus Judas, et fratres sui ad Joseph, ceciderunt coram eo super terram. Vide quoties adorationem faciunt. 15. Dixit autem eis Joseph: Quare hoc fecistis? Nesciebatis quod augurando in hoc auguror? 16. Dixit autem, inquit, Judas: Quid contradicemus, vel quid loquemur domino, vel quomodo justificabimur? Deus autem invenit iniquitiam servorum tuorum. Iterum revocant sibi in memoriam ea quæ olim contra illum fecerunt. Ecce sumus servi domino nostro et nos et ille apud quem inventum est poculum. Jam magnam declarant benevolentiam, et seipso cum fratre in servitutem subjiciunt. 17. Dixit autem Joseph: Absit ut hoc faciam. Homo apud quem inventum fuerit poculum, ille erit meus servus, vos autem ascendite cum salute ad patrem vestrum.

6. Vide quomodo id quo timebat pater, hoc eis contingit: et in tam magnam devenerunt turbationem, ut quid facerent nescirent. 18. Appropinquavit autem Judas, inquit, et dixit. Quia ipse erat ille qui et a patre eum acceperat, et dixerat: Nisi reduxero eum ad te, ero tibi peccato obnoxius omnibus diebus: idcirco et propior factus diligenter narrat ei omnia, ut in commiserationem eo adducto, libertatem puero conciliaret. 18. Appropinquavit enim, inquit, ei Judas, et dixit: Oro, domine, loquatur servus tuus. Attende quomodo per omnia ut domino servus loquitur; et in memoria habe somnia manipulorum, propter quæ majorem erga eum invidiam acuerant, et obstupescere solertem Dei sapientiam, quomodo tantis obstaculis in medio positus, omnia opere sunt impleta. Loquatur, inquit, servus tuus coram te, et ne irascaris servo tuo, domine. 19. Tu interrogasti servos tuos, dicens: Habetisne fratrem vel patrem? 20. et diximus domino: Est nobis pater senex, et filium senectutis juvenem habet, et frater ejus mortuus est. Cogita hic quomodo se habuerit Joseph hæc audiens. Ille solus relictus est matri suæ; pater autem eum diligit. Quare autem et hic mentitur, sic dicens: Frater ejus mortuus est? Atqui eum negotiatoribus vendiderant. Verum quia sic patri persuaserunt, quasi occisus esset, et a bestiis devoratus: alioquin etiam putaverunt eum non ferentem barbarorum servitutem, jam esse mortuum, et idcirco dicit: Frater ejus mortuus est. 21. Dixisti autem servis tuis: Deducite eum ad me, et curam habeo ipsius. 23. Et dixisti: Nisi descendat frater vester vobiscum, non apponetis ut videatis faciem meam. 24. Factum est autem quando ascendimus ad servum tuum patrem nostrum, annuntiavimus ei verba domini. 25. Dixit autem pater noster nobis: Ite iterum, emite nobis pauca cibaria. 26. Nos autem diximus ei: Non poterimus descendere, nisi

frater noster descendat nobiscum. 27. Dixit autem servus tuus pater noster: Vos scitis, quod duos peperit mihi uxor, 28. et egressus est unus a me, et dixistis, quod a bestia sit devoratus. Considera quomodo per excusationem Judas Joseph omnia diligenter didicerit quæ post suam venditionem egerint domi, et qualia patri de se narraverint. 29. Nunc igitur, inquit, si et hunc tuleritis, et acciderit ei languor in via, deducetis senectutem meam cum mœrore ad inferos. Ita ergo patre nostro erga puerum affecto, quomodo poterimus faciem ejus videre, puero non existente nobiscum? 30. Pendet enim anima ejus ex hujus anima. 31. Et deducet servi tui senectutem patris nostri servi tui cum mœrore ad infernum. Servus enim tuus accepit puerum a patre suo dicens: Nisi ipsum ad te reduxero, peccato obnoxius ero tibi omnibus diebus. Has promissiones feci patri, ut puerum possim adducere, et ea implere quæ tu jusseras, monstrareque quam vere dixerimus, et nullum mendacium a nobis esse prolatum. 33. Nunc igitur manebo servus pro puero, famulus domini; puer autem ascendat cum fratribus. 34. Quomodo enim ascendemus ad patrem, cum non sit nobiscum puer? Et ne videam mala, quæ invenient patrem meum. Hæc Josephum animo commoverunt, et satis ei demonstrarunt illos et patrem digne colere, et fratrem multum amare. 1. Et non ultra potuit ferre, neque tolerare adstantes sibi, sed repulsis omnibus solus inter eos relictus, 2. missa voce cum fleu, notum se fecit fratribus. Et hoc innotuit in toto regno, in domo Pharaonis. 3. Et dicit fratribus suis: Ego sum Joseph. Vivite adhuc pater meus (Cap. 45)? Admirari hic subit et beati hujus constantiam tantam, et quod luscusque simulationem sustinuerit, et quod quis esset non declaraverit: atque vehementer obstupesco, quomodo illi potuerint stare, vel os postea aperire, quomodo non avolarit ab eis anima, quomodo eorum mens tota non obstupuerit, quomodo non se abliderint intra terram. Et non potuerunt, inquit, fratres ejus respondere ei: turbati enim erant. Merito: cogitantes quomodo eum tractaverant, et qualis ipse erga illos fuerat: et cogitantes gloriam in qua constitutus erat, de sua salute propemodum anxii erant. Propterea volens eos animare, 4. Appropinquate, inquit, ad me. Ne amoveamini vos: ne cogitetis vos proprio consilio hæc contra me egisse. Ista non tam vestra erga me adscribenda sunt iniquitati, quam divinæ sapientiæ et ineffabili misericordiæ: ut huc adveniens, nunc tempestive et vobis et toti huic regioni possem suppeditare alimenta. Et dixit: Ego sum Joseph frater vester, quem vendidistis in Ægyptum. 5. Nunc igitur ne doleatis. Ne vos, inquit, hoc conturbet; ne asperum vobis videatur quod factum est. Dei enim dispensatione contigerunt hæc. Deus enim me misit in vitam ante vos. 6. Nam hic secundus annus famis super terram, et adhuc restant quinque anni, in quibus non erit aratio, neque messis. 7. Misit enim me Deus ante vos, ut relinquerentur vobis reliquiae super terram. 8. Nunc igitur non vos me misistis huc, sed Deus.

7. Vide quomodo semel et iterum et tertio consolatur illos, dicens se non ipsis adscribere causam sui

ὁμοίς δὲ ἀπολυθήσεσθε. Καὶ ταῦτα εἰπόντες ἐπέτρεπον αὐτῷ τὴν ἔρευναν ποιήσασθαι. Καὶ ἡρῶντα ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου ἀρξάμενος, ὥς ἤλθεν εἰς τὸν Βενιαμίν. Καὶ τὸν ἐκείνου μάστιγος ἀνέλας ἐδρίσκει τὸ κόνου. Τοῦτο ἐκόντων αὐτὸν τὸν λογισμὸν. Καὶ διέβησαν, φησὶ, τὰ ἰμάτια αὐτῶν, καὶ ἐπέστρεψαν πάλιν τοὺς μαρτίπους αὐτῶν, καὶ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν. Καὶ εἰσελθὼν ὁ Ἰούδας, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ἔπασον ἐναντίον αὐτοῦ ἐπὶ τῇ γῇ. Ὅρα ποσάκις τὴν προσκύνησιν ποιοῦνται. Εἶπε δὲ αὐτοῖς Ἰωσήφ· Τί τοῦτο πεποιθήκατε; Οὐκ οἰδάτε ὅτι οἰωνισμῷ οἰωνίζομαι ἐν αὐτῷ; Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰούδας· Τί ἀνταρούμεν, ἢ τί λαλήσομεν τῷ κυρίῳ, ἢ τί δικαζώμεν; Ὁ δὲ θεὸς εὗρε τὴν ἀδικίαν τῶν παιδῶν σου. Πάλιν αὐτοὺς ἀναμνησκουσι τὸν ἥδη εἰς αὐτὸν ὑπ' αὐτῶν γενημένον. Ἰδοὺ ἔσμεν οἰκέται τῷ κυρίῳ ἡμῶν καὶ ἡμεῖς, καὶ παρ' ᾧ εὐρέθη τὸ κόνου. Τῶς πολλὴν ἐπιδείκνυνται τὴν εὐγνωμοσύνην, καὶ αὐτοὺς ἅμα τῷ ἀδελφῷ τῇ δουλείᾳ ὑποτάττουσιν. Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰωσήφ· Μὴ μοι γένοιτο ποιῆσαι τοῦτο. Ὁ ἀνθρώπος, παρ' ᾧ εὐρέθη τὸ κόνου, αὐτὸς ἔσται μοι παῖς· ὁμοίς δὲ ἀνάθετε μετὰ σωτηρίας πρὸς τὸν πατέρα ὁμῶν.

ζ'. Ὅρα πῶς, ὅπερ ἰδεδοίκαμεν ὁ πατήρ, τοῦτο αὐτοὺς συμβέβηκε· καὶ ὁόρυον ὑπομένουσιν καὶ ταραχὴν, οὐκ εἰδότες ὅτι καὶ πρέζουσιν. Ἐγγίσας δὲ, φησὶν, Ἰούδας εἶπεν· Ἐπειδὴ γὰρ καὶ αὐτὸς ἦν ὁ πατὴρ τοῦ πατρὸς αὐτὸν δεξάμενος καὶ εἰπόν· Ἐὰν μὴ ἀγάγῃ αὐτὸν πρὸς σέ, ἔσομαι ἡμαρτηκὼς ἐναντίον σου πάσας τὰς ἡμέρας· διὰ τοῦτο πλησίον γεγονὼς διηγείται ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας αὐτῷ, ἵνα εἰς συμπάθειαν αὐτὸν ἐφελκυσάμενος παρασκευάσῃ ἀφεῖναι τὸν παῖδα. Ἐγγίσας γὰρ αὐτῷ Ἰούδας εἶπε· Δόμοιαι, κείρις, ἀληθῶς δὲ παῖς σου. Σκόπει πῶς δι' ὅλου ὡς δεσπότη δούλος διαλέγεται· καὶ μνημόνευε μοι τῶν ὀνειράτων τῶν δραγμάτων, ἐξ ὧν καὶ μέλιστα τὸν κατ' αὐτοῦ φθόνον ἠκόνησται, καὶ ἐκλήγῃ τὸν εὐμήχανον τοῦ θεοῦ σοφίαν, ὅπως τοσοῦτον κωλυμάτων ἐν μέσῳ γενομένων εἰς ἔργον ἅπαντα ἐξῆλθε. Αἰδοῦσάτω, φησὶν, ὁ παῖς σου ἐναντίον σου, καὶ μὴ θυμωθῇς τῷ παιδί σου, κύριε. Σὺ ἠρότησας τοὺς παῖδας σου, λέγων· Εἰ ἔχετε πατέρα, ἢ ἀδελφόν; Καὶ εἶπαμεν τῷ κυρίῳ· Ἐστὶν ἡμῖν πατήρ πρεσβύτερος καὶ παιδίον γήρως νεώτερον [617] αὐτῷ, καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν. Ἐννοεῖ μοι ἐνταῦθα, τίς ἦν ταῦτα ἀκούων ὁ Ἰωσήφ. Αὐτὸς δὲ μόνος ὑποκλίσσεται τῇ μητρὶ αὐτοῦ· ὁ δὲ πατήρ αὐτὸν ἠγάπησε. Τίνος ἕνεκεν καὶ ἐνταῦθα φεβύεται οὕτω λέγων, ὅτι Ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν, καί τοις τοῖς ἐμπόροις αὐτὸν ἀπέδοντο; Ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτω τὸν πατέρα διέβηκεν, ὡς ἀναρεθόντος αὐτοῦ καὶ ὑπὸ θηρίων βρωθέντος, ἄλλως δὲ καὶ ἐνόμισαν οὐ φέροντα τὴν δουλείαν τὴν παρὰ τοῖς βαρβάρους ἥδη τεθυνημένοι· διὰ τοῦτο φησὶ· Καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἀπέθανεν. Εἶπας δὲ τοῖς παῖσι σου· Καταράγετε αὐτὸν πρὸς με, καὶ ἐπιμολοῦμαι αὐτοῦ. Καὶ εἶπας· Ἐὰν μὴ καταβῇ ὁ ἀδελφὸς ὁμῶν μεθ' ὁμῶν, οὐ προσθήσεσθε ἰδεῖν τὸ πρόσωπόν μου. Γεγένητο δὲ ἡρῶν ἀνέστημεν πρὸς τὸν πατέρα σου, πατέρα δὲ ἡμῶν, ἀπηγγέλλαμεν αὐτῷ τὰ ρήματα τοῦ κυρίου. Εἶπε δὲ ὁ πατήρ ἡμῶν ἡμῖν· Βαδίζατε πάλιν, ἀγοράσατε ἡμῖν μικρὰ βρώματα. Ἡμεῖς δὲ εἶπαμεν αὐτῷ· Οὐ δύνησόμεθα καταβῆναι, ἐὰν μὴ ὁ ἀδελφὸς ἡμῶν καταβῇ μεθ' ἡμῶν. Εἶπε δὲ ὁ παῖς σου ὁ πατήρ ἡμῶν· Ὑμεῖς γινώσκετε, ὅτι δύο ἐτεκέ μοι ἡ γυνὴ, καὶ ἐξῆλθεν ὁ εἰς ἀν' ἐμοῦ, καὶ εἶπατε ὅτι θηριό-

^a Septem mss. οὕτως τῷ πατρὶ διέβηκεν.

δρωτος γέγονε. Σκόπει πῶς διὰ τῆς ἀπολογίας τοῦ Ἰούδα πάντα μετὰ ἀκριβείας μαρτυρεῖται ὁ Ἰωσήφ τὰ μετὰ τὴν αὐτοῦ πρῶσιν ἐν τῇ οἰκίᾳ γεγονότα, καὶ ὅπως τὸν πατέρα διέβηκεν, καὶ τίνα περὶ αὐτοῦ εἰρήκασι. Νῦν οὖν, ἐὰν καὶ τοῦτον λάβητε, καὶ συμβῇ αὐτῷ μαλακίᾳ ἐν τῇ ὁδῷ, κατὰξέτε μου τὸ γῆρας μετὰ λύπης εἰς ἄδου. Οὕτω τοῖνον τοῦ πατρὸς ἡμῶν διακειμένου πρὸς τὸ παιδίον, πῶς δύνησόμεθα ἰδεῖν αὐτοῦ τὸ πρόσωπον, τοῦ παιδαρίου μὴ ὄντος μεθ' ἡμῶν; Ἐκτρέμαται γὰρ αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ἐκ τῆς τούτου φύξης. Καὶ κατὰξουσιν οἱ παῖδες σου τὸ γῆρας τοῦ παιδὸς σου πατρὸς ἡμῶν μετὰ λύπης εἰς ἄδου. Ὁ γὰρ παῖς σου ἐκδίδεται τὸ παιδίον παρὰ τοῦ πατρὸς, λέγων· Ἐὰν μὴ ἀγάγῃ αὐτὸ πρὸς σέ, ἡμαρτηκὼς ἔσομαι ἐναντίον σου πάσας τὰς ἡμέρας. Ταύτας τὰς ὑποσχέσεις ἡ ἐπισησάμεν πρὸς τὸν πατέρα ὑπὲρ τοῦ καὶ τὸν παῖδα δύνησθαι ἀγαγεῖν, καὶ κληρώσαι τὰ σοὶ ὀδῶντα, καὶ δεῖλαι ὡς ἀληθῶς εἰρήκαμεν, καὶ οὐδὲν ψευδὸς τὸν παρ' ἡμῶν λεγόντων. Νῦν οὖν παραμενῶ παῖς ἀντὶ τοῦ παιδὸς, οἰκέτης τοῦ κυρίου· τὸ δὲ παιδίον, ἀναθήτω μετὰ τῶν ἀδελφῶν. Πῶς γὰρ ἀναθήσομεν πρὸς τὸν πατέρα, τοῦ παιδαρίου μὴ ὄντος μεθ' ἡμῶν; Ἰνα μὴ ἴδω τὰ κακὰ, ἀ εὐρήσῃ τὸν πατέρα μου. Συνέχευε ταῦτα τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἱκανὴν αὐτῷ παρέσχεν ἀπόδειξιν καὶ τῆς εἰς τὸν πατέρα τιμῆς, καὶ τῆς περὶ τὸν ἀδελφὸν φιλοστοργίας. Καὶ οὐκέτι ἠδύναντο φέρειν, οὐδὲ ἀνέχεσθαι τῶν παρεστηκότων αὐτῷ, ἀλλὰ πάντας ἀποσάμενος, καὶ μὲτος μεταξὺ αὐτῶν ἀποκλιθεὶς, ἀφελὲς φωνῇ μετὰ κλανθμοῦ ἀναγγέλλεται τοῖς ἀδελφοῖς. Καὶ τοῦτο γνωστὸν ἐγένετο ἐν πόσῃ τῇ βασιλείᾳ, καὶ εἰς τὸν οἶκον Φαραὼ. Καὶ φησὶ πρὸς τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ· Ἐγὼ εἰμι Ἰωσήφ. Ἐτι ὁ πατήρ μου ζῇ; Θευμάσαι μοι ἔπεισιν ἐνταῦθα καὶ τοῦ μακαρίου τούτου τὴν τοσαύτην εὐτονίαν, καὶ ὅτι ἦνεγκε μέχρι τούτου σχηματισθῆναι, καὶ μὴ γνωρίσαι τὰ κατ' αὐτὸν, κακάνους μάλιστα ἐκπλαγῆναι, [618] ὅπως ἠδυνήθησαν στήναι καὶ διαδοῖν λοιπὸν τὸ σῶμα, πῶς οὐκ ἀπέπη ἀπ' αὐτῶν ἡ ψυχὴ, πῶς οὐκ ἐξέστη αὐτῶν ἡ διάνοια, πῶς οὐ κατέδυσαν εἰς τὴν γῆν. Οὐκ ἠδύναντο, φησὶν, οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἀποκηρῆναι αὐτῷ· ἐταράχθησαν γὰρ. Εἰκότως· ἐννοοῦντες τίνα μὲν αὐτὸν αὐτοὶ διέβηκεν, οἷος δὲ αὐτὸς περὶ αὐτοὺς γέγονε, καὶ λογίζοντο τὴν περιφάνειαν ἐν ᾗ καθίστηται, περὶ αὐτῆς, ὡς εἰπεῖν, τῆς σωτηρίας ἡγωνίαν. Διὰ τοῦτο βουλεύονται αὐτοὺς παραβαρύνειν, φησὶν· Ἐγγίσατε πρὸς με. Μὴ μακρύνετε αὐτούς· μὴ νομίζετε, φησὶν, οἰκεία γινώσκοντα κατ' ἐμὲ ὁμοῖς πεπράχθαι. Οὐ τοσοῦτον τῆς θυμίας ἐγένετο περὶ ἐμὲ νομηνίας, ὅσον τῆς τοῦ θεοῦ σοφίας, καὶ τῆς ἀπάτου φιλανθρωπίας, ἵνα ἐνταῦθα παραγενομένης, νῦν ἐν καιρῷ καὶ ὥρᾳ τὰ πρὸς διατροφήν χορηγῆσαι δύνηθω, καὶ πόσῃ τῇ χάριτι. Καὶ εἶπε, φησὶν, Ἐγὼ εἰμι Ἰωσήφ ὁ ἀδελφὸς ὁμῶν, ὃν ἀπέδωκε εἰς Αἴγυπτον. Νῦν οὖν μὴ λυπεῖσθε. Μὴ ὁμῶς, φησὶ, τοῦτο ταπεινῶς, μὴδὲ σκληρὸν ὅμιν λογισθῇ τὸ γεγεννημένον. Θεοῦ γὰρ οἰκονομία τὰ γινόμενα. Εἰς γὰρ ὧν ἀποδοτέα με ὁ θεὸς ἐμπροσθεν ὁμῶν. Τοῦτο γὰρ δευτέρου ἔτος λιμοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐτι λοιπὸν πέντε ἔτη, ἐν οἷς οὐκ ἔσται ἀροτρίαις, οὐδὲ ἀμνητός. Ἀπέστελαι γὰρ με ὁ θεὸς ἐμπροσθεν ὁμῶν, ὑποκλιπεσθαι ὅμιν κατάλειμμα ἐπὶ τῆς γῆς. Νῦν οὖν οὐχ ὁμοῖς με ἀποστρέφατε ὡς, ἀλλ' ὁ θεός.

ζ'. Ὅρα πῶς καὶ ἀπαξ καὶ δευτέρου καὶ τρίτου παραμυθίζεται αὐτούς, λέγων μὴ αὐτοὺς αὐτὸν ἐπιβάπτειν

^b Savil. et quatuor mss. ἐπὶ οὖν ταύτας τὰς ἡμέρας.

^c Aliquot mss. σκληρὸν ὅμιν ἐπιγράψαι.

την αἰτίαν, καὶ τὴν εἰς Αἴγυπτον αὐτοῦ κἀπόδον, ἀλλὰ τὴν θάμν τοῦτο πεποιμέναι, ὥστε εἰς ταύτην αὐτὸν ἰλθεῖν τὴν περιφάνειαν. Ὁ θεὸς, φησὶν, ἀπέστειλέ με, καὶ ἐποίησέ με ὡς πατέρα Φαραῶ, καὶ κύριον πατρὸς τοῦ οἴκου αὐτοῦ, καὶ ἀρχοντα πάσης τῆς Αἰγύπτου. Ἐκείνη, φησὶν, ἡ δουλεία ταύτην μοι τὴν ὀρχήν προσέβηκεν, ἐκείνη ἡ πρῶσις εἰς ταύτην με τὴν περιφάνειαν ἤγαγεν, ἐκείνη ἡ θλίψις ταύτης μοι τῆς εὐδοκίμησης ὑπόθεσις γέγονεν, ἐκεῖνος ὁ φθόνος ταύτην μοι τὴν δόξαν ἔτεκε. Ταῦτα μὴ μόνον ἀκούωμεν, ἀλλὰ καὶ μιμώμεθα, καὶ οὕτως τοὺς κακῶς ἡμᾶς διατιθέντας παραμυθώμεθα, ἀλλοτριοῦντες ἀπ' αὐτῶν τὰ κατ' ἡμῶν γινόμενα, καὶ μετὰ πολλῶν εὐγνωμοσύνης ἅπαντα φέροντες, καθάπερ ὁ θαυμάσιος οὗτος. Ἐπεὶ οὖν, φησὶν, ἐπίσθητε παρ' ἡμοῦ, οἱ οὐχ ὁμῶν ἐπιγρήφω τὰ εἰς ἡμὲ παρ' ὁμῶν γεγεννημένα, ἀλλ' ὁμᾶς μὲν ἀπαλλάττω τῶν ἐγκλημάτων, τῷ δὲ θεῷ τὸ πᾶν λογίζομαι, τῷ ἐκείνα πάντα οἰκονομήσαντι, ἵνα μοι τὸ τῆς παρούσης βλάβης προσγένηται. Σπεύσαντες οὖν ἀνδρόθεος πρὸς τὸν πατέρα μου, καὶ εἰσατε αὐτῷ. Τάδε λέγει ὁ υἱὸς σου Ἰωσήφ. Ἐποίησέ με ὁ θεὸς κύριον πάσης γῆς Αἰγύπτου. Κατάβηθι οὖν πρὸς με, καὶ μὴ ἀναμείνης· καὶ κατοικήσεις ἐν γῇ Γεσέμ, καὶ ἐσθ' ἐγγὺς μου σὺ, καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ οἱ υἱοὶ τῶν υἱῶν σου, καὶ τὰ πρόβατά, καὶ οἱ βόες, καὶ ὅσα σοὶ ἔστι, καὶ ἐκθρήψω σε (ἐπεὶ γὰρ πέτεται ἐπὶ ἡμῶς), ἵνα μὴ ἐκτριβῇς σὺ, καὶ οἱ υἱοί σου, καὶ πάντα τὰ ὑπάρχοντά σου. Ἰδοὺ οἱ ὀφθαλμοὶ ὁμῶν βλέπουνσι, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ Βενιαμὴν τοῦ ἀδελφοῦ μου, [619] ἐπεὶ τὸ στόμα μου τὸ λαλοῦν πρὸς ὁμᾶς. Ἀπογέμνατε τῷ πατρὶ μου πᾶσαν τὴν δόξαν μου τὴν ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ὅσα εἴδετε, καὶ ταχύναντες καταγέγετε αὐτόν. Ταῦτα ἅπαντα διαλεχθεὶς, καὶ ἀρκοῦντος αὐτοῦ παραμυθησάμενος, καὶ ἐντεταλόμενος εἰπεῖν τὰ παρ' αὐτοῦ τῷ πατρὶ, καὶ ταχέως αὐτὸν ἐπαναγαγεῖν. Ἐκίεσάν ἐπὶ τὸν τράχηλον τοῦ Βενιαμὴν ἐκλαυσεν (ἐκεῖνος γὰρ ἦν αὐτῷ ὁμομήτριος), καὶ αὐτοὶς ἀπὸ τῶν ἐκλαυσεν ἐκ' αὐτῷ· καὶ κατεβόλησε πάντας τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐκλαυσεν ἐκ' αὐτοῖς. Καὶ τότε μετὰ τὴν τοσαύτην διάλειψιν καὶ τὰ δάκρυα καὶ τὴν συμβουλὴν, ἣν πρὸς αὐτοὺς ἐποίησατο, μὴδὲ θηυήθησαν λαλῆσαι πρὸς αὐτόν. Μετὰ ταῦτα γὰρ, φησὶν, ἐλάλησαν πρὸς αὐτόν. Ταῦτα δὲ διέβηθ' εἰς τὸν οἶκον Φαραῶ, καὶ ἐχάρη, καὶ πάντες οἱ ἐν τῷ οἴκῳ. Ἐχαροποίησε, φησὶ, πάντας ὁ ἀναγνωριστὴς τῶν ἀδελφῶν τοῦ Ἰωσήφ. Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τῷ Ἰωσήφ· Εἰπὸν τοῖς ἀδελφοῖς σου· Τοῦτο ποιήσατε· γεμίσατε τὰ φορεῖα ὁμῶν σίτου, καὶ ἀπέλθετε. Καὶ ἀναλαβόντες τὸν πατέρα ὁμῶν ἦκατε πρὸς με, καὶ δώσω ὁμῖν πάντων τῶν ἀγαθῶν Αἰγύπτου· σὺ δὲ ἔντευλαι ταῦτα, λαθεῖν αὐτοὺς ἀμάρτας τοῖς παιδίοις καὶ ταῖς γυναῖξιν. Ὅρα καὶ τὸν βασιλεῖα, πῶς ἤδη φρονεῖει περὶ τῆς τοῦ Ἰακώβ ἐκπόδου. Καὶ ἀναλαβόντες, φησὶ, τὸν πατέρα ὁμῶν παραγίνεσθε, καὶ μὴ φείσεσθε τοῖς ὀφθαλμοῖς τῶν σκευῶν ὁμῶν. Πάντα γὰρ τὰ ἀγαθὰ Αἰγύπτου ὁμῖν ἔστιαι. Ἐποίησαν δὲ οὕτως οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Ἔδωκε δὲ Ἰωσήφ αὐτοῖς ἀμάρτας κατὰ τὰς ἐντολάς τοῦ βασιλέως· καὶ πᾶσι μὲν ἔδωκε δις τοὺς στολὰς, τῷ δὲ Βενιαμὴν ἔδωκε τριακοσίους χρυσοῦς, καὶ πέnte ἐξαλλασσοῦσας στολὰς, καὶ τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἀπέστειλεν ὁμοίως, καὶ δέκα βρῦνους αἰροντας ἀπὸ τῶν ἀγαθῶν Αἰγύπτου, καὶ δέκα ἡμέδρους αἰ-

ροντας ἀρτους τῷ πατρὶ αὐτοῦ εἰς τὴν δόδον. Καὶ ταῦτα ἅπαντα δοὺς ἐξαπέστειλε τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ ἐκπορεύσαν· καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Μὴ ὀργίζεσθε ἐν τῇ ὁδοῦ. Ὅρα γινώμην φιλοσοφον. Οὐ μόνον αὐτοὺς πᾶσαν αὐτοὺς ἀφῆκε τὴν ὁρμήν, καὶ τὼν ἐγκλημάτων αὐτοῦς ἀπήλλαξεν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς παραινεῖ, μὴ ὀργίζεσθαι κατὰ τὴν ὁδόν, μηδὲ ὑπὲρ τῶν γεγενημένων ἀλλήλους ἐγκαλεῖν. Εἰ γὰρ ἦν ἵκα εἰστήκεισαν πρῶν ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, εἶλεον πρὸς αὐτούς· Ναί, ἐν ἀμαρτίαις ἐσμέν περὶ τοῦ Ἰωσήφ, τοῦ ἀδελφοῦ ἡμῶν, οἱ ὑπερεῖδομεν αὐτοῦ τὴν θλίψιν· καὶ ἐπιστάς ὁ Ρουβὴν εἶλεον· Οὐκ εἶπον ὁμῶν· Μὴ ἀδικήσῃτε τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐλεηκοῦσάτε μου· πολλὰ μᾶλλον εἰκὸς ἦν αὐτὸν κατεξανίστασθαι αὐτῶν. Καὶ διὰ τοῦτο καταστειλὼν αὐτῶν τὸν θυμὸν, καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν, φησὶ· Μὴ ὀργίζεσθε ἐν τῇ ὁδοῦ· ἀλλ' ἐνοησάντες οἱ οὐδεμίαν ὁμῖν αἰτίαν ἐπήγαγον ὑπὲρ τῶν εἰς ἡμὲ γεγεννημένων, καὶ αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους εὐνοιοῦντες διατίθενται.

Τίς ἂν κατ' ἀξίαν τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου τούτου θαυμάσειεν, ὅς τιν ἐν τῇ Καινῇ φιλοσοφίᾳ μετὰ πολλῆς τῆς θαψιλείας ἀπεπλήρωσε· καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς παραινέει λέγων τοῖς ἀποστόλοις· Ἀγαπάτε τοὺς ἐχθροὺς ὁμῶν, εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεαζόντων ὁμᾶς, τοῦτο [620] οὕτως καὶ πολλὰ πάλιν ἐποίησαν· οὐδὲ γὰρ μόνον τοσαύτην ἀγάπην ἐπέδειξαν περὶ τοὺς ἀνελόντας αὐτὸν, τὸ γε εἰς αὐτοὺς ἤκον, ἀλλὰ πάντα ποιεῖ, ὥστε διδάξει αὐτοὺς, οἱ οὐδὲ ἡμαρτὸν τι εἰς αὐτόν. Ὁ φιλοσοφίας ὑπερβολὴ ὡς εὐγνωμοσύνης ἐπίστασις, καὶ τῆς πρὸς θεὸν ἀγάπης θαψιλεία! Μὴ γὰρ ὁμῖς, φησὶν, εἰς ἡμὲ ταῦτα διεπράξασθε; Ἡ τοῦ θεοῦ περὶ ἡμὲ κηδεμονία ταῦτα γενέσθαι συνεχώρησεν, ἵνα καὶ ἡμῶν τῶν ὀνειράτων τὴν ἐκδοσαν παράσχῃ, καὶ ὁμῖν ἀρκοῦσα σωτηρία ὑποθέσιν γένομαι. Τὸ ἐν θλίψεσιν οὖν, ἡ πειρασμοὶς γενέσθαι, πολλῆς τῆς περὶ ἡμᾶς τοῦ φιλανθρωπικοῦ θεοῦ κηδεμονίας καὶ προνοίας ἐστὶ τεκμήριον. Μὴ τοίνυν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀνεσιν καὶ τὴν ἀδειαν ἐπιζητῶμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀνέσει τυγχάνοντες, καὶ ἐν θλίψεσιν γινόμενοι, ὁμοίως τὴν εὐχαριστίαν ἀναπέμπωμεν τῷ ἀεσότητι, ἵνα τὴν εὐγνωμοσύνην θεασάμενος, θαψιλεστέρην τὴν περὶ ἡμᾶς ἐπιδείξῃται κηδεμονίαν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ τῷ Πατρὶ. ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΣΕ'.

Καὶ ἀνέβησαν, φησὶν, ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἦλθον εἰς τὴν Χαναάναιαν πρὸς Ἰακώβ τὸν πατέρα αὐτῶν, καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ, λέγοντες, οἱ υἱοὶ σου Ἰωσήφ ᾤ, καὶ αὐτὸς ἀρχὴ πάσης γῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἐδόξε τῷ Ἰακώβ τῇ διανοίᾳ· οὐ γὰρ ἐπίστευσεν αὐτοῖς.

α'. Εἴδετε ἐκ τῶν χθὲς ἡμῖν εἰρημένων τοῦ Ἰωσήφ τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ἀρετὴν ἀνεξικακίαν ἣν περὶ τοὺς αὐτοῦ ἀδελφοὺς ἐπέδειξετο, οὐ μόνον οὐδεμίαν μνήμην τῶν εἰς αὐτὸν γεγεννημένων ποιησάμενος, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς μέλλουσιν ἐπανεῖναι πρὸς τὸν πατέρα, τοῦτο αὐτὸ παραινέσας καὶ συμβουλήν εἰσαγαγὼν, ὥστε μὴ ἀλλήλους αἰτιεῖσθαι ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν αὐτοῖς εἰργασμένων, ἀλλὰ πᾶσαν ὁρμήν ἀπελάσαντας μετὰ ὁμονοίας τὴν ὁδοποιρίαν ποιεῖσθαι. Ἀναγκαῖον δὲ λοιπὸν σήμερον τὰ ἐξῆς ἀποπληρῶσαι, ἵνα ἴδωμεν καὶ τὴν τούτων ἐκπόδον τὴν πρὸς τὸν πατέρα, καὶ τοῦ Ἰακώβ τὴν εἰς Αἴγυπτον κἀπόδον· καὶ ὅπως αὐτὸν

* Aliquot mss. λογίζομαι, τῷ δὲ τὴν ἐπὶ τοῦ παρόντος δόξαν προπρογινόμενὴν ἐκείνα πάντα συγχωρῶσαντι. Σπεύσαντες οὖν.

† Edebat ut autem. Rescripsimus σου, quod coniecerat Montf. et Coisl. et marg. Savil. Eor.

* Sic maxima pars mss. Editi παρασμοὺς παραμείρεσθαι, quae lectio vitiosa fuit, ut recte suspicatus est Savil.

ingressus in Ægyptum, sed Deum hoc fecisse, ut ipse in hanc veniret gloriam. Deus, inquit, misit me, et fecit me quasi patrem Pharaonis, et dominum totius domus illius, et principem totius Ægypti. Illa, inquit, servitus hunc principatum mihi conciliavit, illa venditio in hanc me gloriam evesit, illa afflictio hujus mihi honoris occasio fuit, illa invidia hanc mihi claritatem peperit. Hæc nos non solum audiamus, sed et imitemur: et ita solemur eos qui nos afflixere, non imputantes eis quæ in nos admiserunt, et omnia cum magna ferentes benevolentia, sicut ille vir admirandus. Igitur, inquit, cum persuasum vobis fecerim, me non vobis adscribere ea quæ contra me a vobis facta sunt, sed quod liberem vos criminibus: Deo autem totum tribuam, qui illa ita dispensavit ut præsentem gloriam sic acquirerem: 9. Ideo festinantes ascendite ad patrem meum, et dicite ei: Hæc dicit filius tuus Joseph: Fecit me Deus dominum totius terræ Ægypti. Descende ad me, et ne differas: 10. et habitabis in terra Gesem, et eris apud me tu, et filii tui, et filii filiorum tuorum, et oves, et boves, et quæcumque habes, 11. et aliam te (adhuc enim quinque annis fames), ut non delearis tu, et filii tui, et omnis substantia tua. 12. Ecce oculi vestri vident, et oculi Benjamin fratris vestri, quod ore meo vobis loquor. Annuntiate patri meo omnem gloriam meam quæ est in Ægypto, et quæcumque vidistis, et festinantes deducite cum. Postquam hæc omnia dixit, et satis eos consolatus est, mandatumque dedit ut de rebus et statu suo patrem certiores redderent, statimque adducerent, 14. Cecidit in collum Benjamin fratris sui, et flevit (is namque erat uterinus frater), et ille vicissim flevit super eo; et osculatus est omnes fratres suos, et flevit super eos. Denique post tantum colloquium et lacrymas, et consolationem, et consilium quod eis dedit, vix potuerunt cum eo loqui. 15. Post hæc enim, inquit, loquebantur ei. 16. Hæc autem omnia divulgata sunt, et celebrata in domo Pharaonis, et gavisus est, et omnes qui in domo ejus. Exhilaravit, inquit, omnes agnitio fratrum Joseph. 17. Et dixit, inquit, rex Joseph: Dic fratribus tuis: Hoc facite: implete vehicula vestra frumento, et abite. 18. Et assumpto patre vestro redite ad me, et dabo vobis de omnibus bonis Ægypti: 19. tu autem manda, ut accipiant plaustra pueris et uxoriibus. Vide et regem, quomodo jam curam agit de rebus Jacob (a). Et assumpto, inquit, patre vestro venite, 20. et ne parcatis oculis de vasis vestris. Omnia enim bona Ægypti vestra erunt. 21. Fecerunt autem sic filii Israël. Dedit autem Joseph eis currus, juxta mandatum regis; 22. et omnibus quidem dedit binas stolas, Benjamin autem dedit trecentos anseros, et quinque stolas mulatorias, 23. et patri suo misit similiter et decem asinos ferentes de bonis Ægypti, et decem mulas ferentes panes patri suo in viam. 24. Quibus omnibus datis, misit fratres suos, et

(a) Sic omnes cum Editi, tum Manuscripti. At quorsum hic reditus Jacobi in Ægyptum, qui nunquam Ægyptum viderat? An hic vox Græca, *invidiam*, quæ, reditu, interpretata est, posita fuerit pro, *aditum*, vel potius, *aditum*, quæ voces jam non, reditum, sed, descensum, significant? Et hic sensus quadraret, quandoquidem qui ex Judæa in Ægyptum pergunt, descendere ut plurimum dicuntur.

profecti sunt: dixitque eis: Ne irascamini in via. Vide mentem moribus optimis præditam. Non solum ipse dimisit iram, et a criminibus liberavit, sed et ipsos admonet, ne irascantur in via, neque esse multo de factis accusent. Nam si nuper cum steterant ante Joseph, dicebant inter se, *Merito: in peccatis enim annus propter fratrem nostrum, quia desperamus ejus afflictionem* (Gen. 42. 21. 22); et exurgens Ruben dicebat: *Nonne dixi vobis, ne injuria officiatis parum, et non exaudistis me?* multo magis verisimile erat, illum in via cum aliis rixaturum esse. Propterea comprimens eorum iram et contentionem mutuum, dicit: *Ne irascamini in via; sed cogitantes quod ego non habuerim pro crimine quæ in me admisistis, ipsi etiam vos benevolentia vicissim prosequamini.*

Moralis exhortatio. — Quis pro dignitate admiraretur justi viri hujus virtutem, qui novæ legis philosophiam magna adimplevit diligentia; atque id quod Christus admonet discipulos, *Diligite inimicos vestros, orate pro persequentibus vos* (Math. 5. 44), hoc ille et multo magis fecit? Neque enim solum tantam exhibuit caritatem erga eos qui se, quantum in eis erat, occiderant; sed omnia facit, ut demonstret nihil eos in se peccatis admisisse. O philosophia excellentiam! o ingentem probitatem, et dilectionis Dei magnitudinem! Non vos, inquit, hæc mihi fecistis; sed Dei erga me providentia hæc fieri permisit, ut mihi summorum eventus concedatur, et vobis salutis causa esse possim. Ita ut in afflictionibus et in tentationibus esse, si sobrii simus, divinæ sit erga nos providentiæ et benevolentię signum. Ne igitur in omnibus prosperitatem et affluentiam inquiramus, sed et sive in prosperitate simus, sive in adversitate, similiter gratias offeramus Domino, ut visa grata mente nostra, largiorem suam erga nos declaret providentiam; quæ nobis omnibus concedatur gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri et sancto Spiritui sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA LXV.

Et ascenderunt, inquit, ex Ægypto, et venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum: et nuntiaverunt ei dicentes: Filius tuus Joseph vivit, et dominatur toti terræ Ægypti. Et obtulit Jacob; non enim credidit eis (Gen. 45. 25. 26).

1. Vidistis ex his quæ heri dicta sunt, philosophiam Josephi, et inenarrabilem clementiam quam erga fratres suos exhibuit: nec solum nullam fecit memoriam eorum quæ in se admiserant, sed et reductos ad parentem admonuit, ipsisque consilium dedit ne inter se jurgentur super his quæ in ipsum admiserant, sed dimissa omni ira, pacifice ambulent. Operæ pretium est autem et jam quæ sequuntur recensere, ut videamus et horum ad patrem reditum, et descensum Jacob in Ægyptum: necnon quomodo restituerit audiens ea quæ Joseph spectabant, atque, ut sic dicam, de sene juvenis redditus sit. Quis enim sermone complecti

posset voluptatem in qua tunc fuerit, cum disceret Joseph vivere, et in tanta dignitate constitutum esse? Inexpectata enim bona majorem voluptatem asserre solent. Quem enim putabat ante tot annos fuisse a bestis devoratum, ut intellexit tenere imperium totius *Aegypti*, quomodo non prae magnitudine gaudii mente excessit? Idem enim facere solet immodicum gaudium, quod ingens tristitia. Et videre licet multos effundere lacrymas prae gaudio immenso, alios etiam saepe obstupescere, quando fieri vident ea quae non expectaverant: et quos mortuos esse putabant, repente vivos vident¹. Sed ut manifestior fiat sermo noster, audiamus quae lecta sunt. 25. *Et ascenderunt, inquit, ex Aegypto, et venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum, 26. et annuntiaverunt ei, dicentes: Filius tuus Joseph vivit, et ipse dominatur toti terrae Aegypti. Et excessit mente Jacob: non enim credidit eis. Vides, id quod dicebam, incredibile ei visum esse quod de Joseph annuntiabatur, ita ut mente concuteretur, et quae a fratribus fiebant, deceptionem esse putaret? Qui enim tunc attulerant vestem sanguine hœdi inquinatam, et patri persusserant eum a bestiis esse devoratum, nunc dicunt eum vivere, et dominari in tota *Aegypto*. Et turbata mente cogitabat apud se quomodo rationi esset hoc consentaneum: nam si verum est illud prius dictum, quomodo poterat credi? si autem hoc credendum et verum, illud necessario fuerit mendacium. Turbavit autem eum maxime, quod aliud a filiis antea audierat, et alia nunc ab eisdem disceret. Videntes igitur patrisurbationem, et volentes ei pluribus argumentis persuadere, se verum dicere, 27. *Loquuti sunt ei omnia quae a Joseph dicta erant, et quaecumque sibi mandaverat. Et postea protulerunt plaustra, et dona quae a Joseph missa erant, et vix tandem fecerunt fidem patri, non esse mendacia quae a se dicerentur. Nam videns plaustra quae missa erant, ut descenderet in Aegyptum, Primum vigorem recepit, inquit. Senex, decrepitu, terram spectans, alacritate animi confestim juvenescebat. Quid est, Primum vigorem recepit? Sicut ignis in lucerna, quando deficit olei alimonia, et jam exstinguitur, si parum quis olei infuderit, repente qui exstingui putabatur, clariorem emittit lucem: ita et senex ille prae tristitia jam exstingui videbatur. Noluit enim, inquit, consolationem accipere, dicens: Descendam lugens in infernum (Gen. 37. 35). Ubi autem cognovit vivere filium, et dominari in tota *Aegypto*, et vidit plaustra, Primum vigorem recepit, et juvenis ex senex factus est. Deposuit mœroris nebulam, dispulit cogitationum tempestatem, tranquillius postea fuit: hæc omnia dispensante Deo, ut justus tam multorum laborum consolationem inveniret, et particeps fieret felicitatis filii: et praeterea ut summum impleretur id quod ipse interpretatus erat, dicens: Numquid venietis ego et mater tua, et fratres tui, ut adoremus te (Gen. 37. 40)? Et credidit dictis atque visis, 28. Et dixit, inquit: Magna mihi sunt, si adhuc visis Joseph:**

¹ Quatuor Mss., repente vident in magno splendore viventes.

ibo igitur, et videbo eum priusquam mori. Magna sunt mihi, inquit, et excedunt omnem cogitationem, et obscurant omnem humanam lætitiā, Si adhuc filius meus Joseph vivit: ibo igitur et videbo eum. Fessilemus igitur, ut ejus colloquio potiar, priusquam moriar. Nunc, inquit, nuntius ille erexit animum meum, et fugavit senectutis infirmitatem, et roboravit mentem. Quod si et eam eo colloqui contingat, perfectam lætitiā assequutus moriar. Et nihil moratus justus itineri se commisit, festinans et urgens ut videret tam desideratum filium, utque ante tot annos mortuum, et, ut putabat, factum cibum bestiarum, videret nunc regem *Aegypti*. 1. Et cum venisset ad puteum juramenti, preces, quibus gratias agebat, obtulit Domino, et sacrificavit sacrificium Deo patri sui Isaac (Caput 46).

2. Hæc audientes, discamus quando quid facturi, vel negotium aliquod cepturi, vel peregrinationem suscepturi sumus, ut precibus offeramus Domino sacrificium, et ejus adiutorium invocemus, et sic institutum aggrediamur, imitantes illorum justorum pietatem. Sacrificavit sacrificium Deo patri sui Isaac: ut discas eum vestigia patris sui sequutum esse, et hoc in cultu divino declarasse, sicut Isaac. Et quia gratum suum effectum prius per gratiarum actionem ostendit, statim subsequuta sunt etiam ea quae superni auxilii fuerunt. Nam quia videbat tantum itineris spatium, et cogitabat suam decrepitam ætatem, veritus ne morte præoccupatus, a colloquio et aspectu filii privaretur, precatur Dominum, ut tantam sibi vitæ mensuram concedat, ut perfecta voluptate fruatur. Sed vide quomodo bonus Dominus multis argumentis justum securum reddat. 2. Dixit enim Deus Israël in visione noctis: Jacob, Jacob; 3. ego sum Deus patrum tuorum; ne timeas descendere in Aegyptum. In magnam enim gentem faciam te illic. 4. Ego descendam tecum, et reducam te in finem, et Joseph imponent manus super oculos tuos. Vide quomodo ea quae justus ille desiderabat, ea illi Deus pollicetur: imo et multo majora. Liberalitate enim sua nostras petitiones transcendit, servans solitam suam misericordiam. Ne timeas, inquit, descendere in Aegyptum. Quoniam anxius erat ob viæ longitudinem, ideo dicit: Ne respicias ad infirmitatem senectutis. In gentem enim magnam faciam te illic: et descendam tecum in Aegyptum. Ego te comitabor, et omnia tua prospera reddam. Adverte quomodo verba humilitati nostrae attemperet: Descendam, inquit, tecum in Aegyptum. Quid hoc beatus fuerit, quam Deum ipsum habere comitem itineris? Sequitur postea consolatio, qua plurimum indigebat senex: Et Joseph, inquit, imponent manus super oculos tuos. Ille dilectus tuus ipse te fovebit, et manus imponent super oculos tuos. Gaudens itaque, et totus securus iter arripit. Cogita hic, obsecro, quam jucundum fecerit iter justus, acceptis tam certis Dei promissionibus. 5. Surrexit enim, inquit, Jacob, et filii ejus: 6. et acceperunt omnem possessionem suam, et venerunt in Aegyptum. 7. In sexaginta sex annis descendit Jacob in Aegyptum: 27.

ἀναθῆλαι· πεποίηκε τὰ κατὰ τὸν Ἰωσήφ γνωρισθέντα αὐτῷ, καὶ σχεδὸν εἰπεῖν, νέον ἐκ γέροντος αὐτὸν εἰργάσατο. Τίς γὰρ ἂν δυνήσθῃ τῷ λόγῳ παραστήσαι τὴν ἡδονήν, ἐν ᾗ τότε γέρονε, πύθμενος ᾤοντο τὸν Ἰωσήφ, καὶ ἐν τοσούτῃ περιφανείᾳ τυγχάνειν; Ἰστε γὰρ μάλιστα, ὅτι τὰ ἀπροσδόκητα τῶν ἀγαθῶν πολλὴν ἐπίστασιν τῆς ἡδονῆς ἐνεργάζεσθαι πέφυκεν. Ὅν γὰρ ἐνόμιζε πρὸ τοσούτων ἐτῶν κατὰδρωμα τῶν θηρίων γεγενῆσθαι, καὶ μαθὼν πάλιν τὴν ἀρχὴν τῆς Αἰγύπτου πᾶσαν κατέχειν αὐτόν, πῶς οὐκ ἂν ὑπὸ τοῦ μεγέθους τῆς ἡδονῆς ἐξέστη τῇ διανοίᾳ; Ὅπερ γὰρ υπερβάλλουσα ἀθυμία ἐργάζεται, τὸν πολλὰς καὶ ἐπιτεταμένην χαρὰ. Καὶ ἐστὶν ἰδεῖν πολλοὺς καὶ δάκρυα προχέοντας ἀπὸ χαρᾶς υπερβαλλούσης, ἑτέρους δὲ πολλὰς καὶ ἀποκλήκτους γινομένους, ὅταν ἂ μὴδὲ προσδοκῶσαν ἰδοὺσι γεγεννημένην, καὶ οὕτω θεογονεῖναι νουομίαςιν, ἐξαίφνης ζῶντας θεάσονται. [621] Ἄλλ' ἵνα ἡ σαφιστερός ἡμῖν ὁ λόγος γένηται, αὐτὸν ἐπακροῦμεν τῶν ἀναγνωσθέντων. Καὶ ἀνέβησαν, φησὶν, ἐξ Αἰγύπτου, καὶ ἦλθον εἰς τὴν Χαναὰν πρὸς Ἰακώβ τὸν πατέρα αὐτῶν, καὶ ἀνήγγειλαν αὐτῷ λέγοντες, ὅτι Ἰλὶς σου ὁ Ἰωσήφ ᾤ, καὶ αὐτὸς ἀρχεὶ πάσης τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ἐξέστη τῇ διανοίᾳ Ἰακώβ· τὸ γὰρ ἐπίστευσεν αὐτοῖς. Ὅρξ, ὅπερ ἔλεγον, ὅτι ἀπιστοὺν αὐτῷ ἔδοξεν εἶναι τὸ περὶ τοῦ Ἰωσήφ, ὡς καὶ τὴν διάνοιαν αὐτοῦ παρασαλευθῆναι, καὶ ἐνομίξεν ἀπᾶντὴν εἶναι τὰ παρὰ τὸν ἀδελφὸν λεγόμενα; Οἱ γὰρ τότε τὸν χιτῶνα εἰσαγαγόντες τῷ αἵματι τοῦ ἱεροῦ μολυνθέντα, καὶ εἰς πίστιν ἀγαγόντες τὸν πατέρα, ὅτι κατὰδρωμα θηρίων γέγονε, νῦν φασιν ὅτι ᾤ, καὶ ἀρχεὶ πάσης τῆς Αἰγύπτου. Καὶ ταρτατόμενος τὴν διάνοιαν ἠλογίζετο πρὸς ἑαυτὸν, πῶς ἂν ἔχοι τοῦτο λόγον· εἰ γὰρ τὸ πρότερον ἀληθές, τοῦτο οὐχ οἶόν τε εἶναι πιστόν· εἰ δὲ τοῦτο πιστόν καὶ ἀληθές, ἐκείνο ψεῦδος ἂν εἴη. Ἐτάραττε δὲ αὐτὸν μάλιστα τὸ παρὰ τὸν υἱὸν τὰ πρότερα ἀκηκοῖναι, καὶ ἕτερα νῦν παρὰ τῶν αὐτῶν μανθάνειν. Ὠρώντες τοῖνυν τοῦ πατρὸς τὴν ταραχὴν, καὶ βουλόμενοι αὐτὸν εἰς πίστιν ἀγαγεῖν καὶ πληροφορίαν, δὲ ἀληθῆ τὰ παρ' αὐτῶν πεμθέντα, μολὶς ἔδοξαν πείθειν τὸν πατέρα, ὅτι οὐκ ἔστι ψεῦδος τὰ παρ' αὐτῶν λεγόμενα. Ὠρὼν γὰρ τὰς ἀμείβας τὰς ἀποσταλείσας, ὥστε καταβῆναι αὐτὸν εἰς Αἰγύπτου, Ἀρεζωπύρῃσθε, φησὶν. Ὁ γέρον, ὁ πρεσβύτερος, ὁ συγκεκυφώς, ἀθρόον ἐνέαξε τῇ προθυμίᾳ. Ἀρεζωπύρῃσθε γὰρ, φησὶ. Τί ἐστίν, Ἀρεζωπύρῃσθε; Καθάπερ τὸ λυχνιαλὸν πῦρ, ἐπειδὴν ἐπιλήθῃ ἡ τοῦ ἱεροῦ τροφή, καὶ μὲλλῃ σβέννυσθαι, εἰ μικρὸν τις ἐπιστάξειεν αὐτῷ ἑλαιον, ἀθρόον τὸ σβέννυσθαι μέλλον λαμπρότερον δείκνυσσι τὸ φῶς· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ πρεσβύτερος οὗτος, μονονυχὶ σβέννυσθαι μέλλον ὑπὸ τῆς ἀθυμίας (Ὁδὴ ἠθέλησε γὰρ, φησὶ, παραληθῆναι, λέγων, ὅτι καταβήσομαι πεινῶν εἰς ἔθνος), μαθὼν πάλιν, ὅτι ᾤ καὶ ὅτι ἀρχεὶ τῆς Αἰγύπτου, καὶ ὁρῶν τὰς ἀμείβας, Ἀρεζωπύρῃσθε, φησὶ, νέος ἐκ γέροντος γέγονε, ἀπέθετο τῆς ἀθυμίας τὸ νέος, τὴν ᾤλην τῶν λογισμῶν ἀποκρουσάμενος, ἐν γαλήνῃ λοιπὸν ἐτύγχανε, τοῦ θεοῦ ταῦτα ἅπαντα οἰκονομοῦντος, ὥστε τῶν τοσούτων πόνοι τὴν παραμυθίαν εὐρασθαι τὸν δίκαιον, καὶ κοινωθῆσαι τῷ παιδί τῆς εὐθυμίας· ἀλλ' ὡς δὲ, ἵνα καὶ τὸ ἔργον πληρωθῇ, ὅπερ αὐτὸς διέκρινε, εἰπὼν· Ἀρὰ γε ἐλεύσεσθε ἀπὸ ἐμοῦ καὶ ἡ μήτηρ σου, καὶ οἱ ἀδελφοί, προσκυνήσαί σοι ἐπὶ τὴν γῆν·

^a Quatuor mss. et Coisl. εἰσφύνης θεάσονται καὶ περιφανείᾳ πολλῇ τυγχάνοντες. Ἄλλ' ἵνα.

Καὶ πιστεύσας τοῖς εἰρημένους καὶ τοῖς δρωμένοις, ἔλας, φησὶ, Μεγάλα μοι ἐστίν, εἰ δὲ Ἰωσήφ ὁ υἱός μου ᾤ· πορευθεὶς ὁφθαλμοὶ αὐτὸν πρὸ τοῦ ἀποδοτεῖν με. Μεγάλα μοι ἐστὶν, καὶ ὑπερβαίνει πάντα λογισμὸν, καὶ ἀποκρύπτει πᾶσαν ἐν ἀνθρώποις εὐφροσύνην, Εἰ ἐτι ὁ υἱός μου ᾤ· πορευθεὶς οὖν ὁφθαλμοὶ αὐτόν. Ἐπειχθόμενοι τοῖνυν λοιπὸν, ὥστε καὶ τὰ τῆς συντυχίας [622] μοι ὑπάρξαι, πρὶν ἢ ἀποδανείμειν. Νῦν γὰρ ἡ ἀκοὴ διανεστήσῃ μοι τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν τοῦ γήρως ἀσθένειαν ἐφυγάδευσε, καὶ ἀνέβρωσέ μοι τὸν λογισμόν. Εἰ δὲ συντυχία μοι γένοιτο, τελείας ἀπολαύσας τῆς εὐφροσύνης, οὕτω καταλύσω τὸν βίον. Καὶ μὴδὲν μελλήσας ὁ δίκαιος ἤπτετο τῆς ὀδοπορίας, σπεύδων καὶ ἐπιγρόμνος τὸν αὐτὸν περιπτόητον ἰδεῖν, καὶ τὸν πρὸ τοσούτων ἐτῶν ταυνητότα καὶ θηρίων κατὰδρωμα γενόμενον, ὡς ἐνόμιζε, θεάσασθαι νῦν βασιλεῖα τῆς Αἰγύπτου γεγεννημένον. Καὶ γετόμενος ἐπὶ τὸ φρέαρ τοῦ ὄρκου, εὐχαριστήριους εὐχὰς ἀναπέμφας τῷ Δεσπότη, ἔθυσσε, φησὶ, θυσίαν τῷ θεῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαάκ.

β'. Ταῦτα ἀκούοντες παιδευόμεθα, ὅπερ ἂν μέλλοιμεν διαπράττεσθαι, κἂν πράγματι τι ἐγχειρήσωμεν, κἂν ἀποδημίας ἀπόμενα, πρότερον τὴν διὰ τῆς εὐχῆς θυσίαν ἀναφέρειν τῷ Δεσπότη, καὶ τὴν ἐκείνου συμμαχίαν καλοῦντας, οὕτως ἀπτεσθαι τῶν προκειμένων, καὶ μιμεῖσθαι τῶν δικαίων τοῦτων τὸ φιλόθεον. Ἐθυσσε, φησὶ, θυσίαν τῷ θεῷ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Ἰσαάκ· ἵνα μάθῃς ὅτι κατ' ἴχνος τοῦ πατρὸς ἐπορεύετο, καὶ οὕτω τὴν παρὰ τὸ θεῖον θεραπείαν ἐπεδείκνυτο, καθάπερ ὁ Ἰσαάκ. Καὶ ἐπειδὴ τὴν οἰκίαν εὐγνωμοσύνην πολεῖν διὰ τῆς εὐχαριστίας ἐπεδείκνυτο, εὐθέως ἐπηκολούθησε καὶ τὰ παρὰ τῆς ἀνωθεν βοήθης. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὸ δάστημα τῆς ὁδοῦ προορῶν, καὶ πρὸς τὸ γῆρας ἀποβλέπων ἰδεδόκει, μὴ καὶ πρὸ τῆς συντυχίας ἐπιστάς ὁ θάνατος ἀποστερήσῃ τῆς τοῦ παιδὸς βίωσιν, εὐχὰς ποιεῖται πρὸς τὸν Δεσπότην ἐπιμαρτυρεῖν αὐτῷ ζῶντι, ὥστε τελείας ἀπολαύσας τῆς ἡδονῆς. Ἄλλ' ὅρα πῶς ὁ ἀγαθὸς θεὸς πληροφορεῖ τὸν δίκαιον. ἔλας γὰρ, φησὶ, ὁ θεὸς τῷ Ἰσραὴλ ἐν ὁράματι τῆς νυκτός· Ἰακώβ, Ἰακώβ· ἐγὼ εἰμι ὁ θεὸς τῶν πατέρων σου· μὴ φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἰγύπτου. Εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω σε ἐκεῖ. Ἐγὼ καταβήσομαι μετὰ σοῦ, καὶ γὰρ ἀναβήσῃς μετὰ ἐμοῦ εἰς τὸ τέλος, καὶ Ἰωσήφ ἐπιβαλεῖ τὰς χεῖρας ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου. Ὅρα πῶς ἀπερ ὁ δίκαιος ἐπιθύμει, ταῦτα αὐτῷ ὁ Δεσπότης ὑπογίνεται, μέλλον δὲ καὶ πολλῷ πλείονα. Φιλότιμος γὰρ ἂν ὑπερβαίνει τὰς ἡμετέρας αἰτήσεις, τὴν οἰκίαν φιλοφρονεῖν μισοῦμενος. Μὴ φοβοῦ, φησὶ, καταβῆναι εἰς Αἰγύπτου. Ἐπειδὴ ἡγωνία πρὸς τὸ μήκος τῆς ὁδοῦ, διὰ τοῦτο φησὶ. Μὴ πρὸς τὴν τοῦ γήρως ἀσθένειαν ἀπίθῃς· Εἰς γὰρ ἔθνος μέγα ποιήσω σε ἐκεῖ· καὶ καταβήσομαι μετὰ σοῦ εἰς Αἰγύπτου. Ἐγὼ σοι συνέσομαι, καὶ πάντα σοι εὐμαρῇ καταστήσω. Σκόπει συγκατάβασιν βημάτων· Καταβήσομαι μετὰ σοῦ εἰς Αἰγύπτου. Τί τοῦτο μακαριώτερον γένοιτο ἂν, τοῦ τὸν θεὸν ἔχειν συνοδοιπόρον; Εἴτα ἡ παραμυθία, ἥ; μάλιστα δεῖται ὁ πρεσβύτερος· Καὶ Ἰωσήφ ἐπιβαλεῖ τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς σου. Ἐκείνος ὁ περιπτόητος αὐτὸς σε περισταλεῖ, καὶ τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖ τοῖς ὀφθαλμοῖς σου. Χείρων οὖν καὶ πάσης ἀγωνίας ἐκτός γεγόνως, οὕτως ἔχου τῆς ὁδοῦ. Ἐννοεῖ μοι λοιπὸν τὸν δίκαιον μετ' ὅσης εὐθυμίας ποιεῖται τὴν ὀδοπορίαν, τοσαύτην ἐκ τῆς τοῦ θεοῦ ὑποσχέσεως λαβὼν τὴν πληροφορίαν. Ἀνάστη γὰρ, φησὶ, Ἰακώβ, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, καὶ ἔλθετε πᾶσα ἡ κτῆσιν αὐτῶν, καὶ ἦλθον εἰς Αἰγύπτου. Ἐρ ἐξήκοντα ἐξ ὧν [623] κατ-

ἐδῶν Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον· καὶ Ἰωσήφ μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ τῶν γενομένων αὐτῷ ἐννατὸς ἐτύγχανεν ὥς ὡς εἶναι μετὰ τοῦ Ἰωσήφ τὰς πάσας γυναικὰς ἐβδομήκοντα λέγτε. Τίνος ἕνεκεν τὸν ἀριθμὸν ἡμῖν μετὰ ἀκριβείας ἐπεσημάνατο ἡ θεία Γραφή; Ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν, ὅπως εἰς ἔργον ἔξεισιν ἡ τοῦ Θεοῦ πρόβησις ἢ λέγουσα, ὅτι εἰς ἔθνος μέγα ποιήσω σε ἐκεῖ. Ἀπὸ γὰρ τούτων τῶν ἐβδομήκοντα πάντες ψυχῶν εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας ἐξετάθη τὸ γένος τοῦ Ἰσραὴλ. Εἶδες πῶς οὐ μάτην, οὐδὲ εἰκὴ τὸν ἀριθμὸν τῶν κατελθόντων εἰς τὴν Αἴγυπτον εἰδῶξεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα εἰδέναι ἔχωμεν ἐξ ὧν πόσοι γεγόναισι καὶ μὴ διαπιστώμεν ταῖς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίαις. Ὅταν γὰρ ἐννοήσῃς, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ Ἰακώβ τελευτήν καὶ τοῦ Ἰωσήφ, τοσαύτῃ μηχανῇ χρησάμενος ὁ τῶν Αἰγυπτίων βασιλεὺς, ὥστε εἰς εὐαριθμήτους αὐτοὺς παρίσταναι καὶ μὴ ἐκταθῆναι αὐτῶν τὸ πλῆθος, οὐδὲ οὕτως ἴσχυεν, ἀλλὰ ταύτῃ μᾶλλον ἐπαίδου καὶ ἠθέτο, θαύμαζε καὶ ἐκπλήττου τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν, καὶ ὅτι οὐχ οἷόν τε ποτε διαπείναι τὰ αὐτῷ δόξαντα, κἂν μυρία ἔσται μηχανῶνται. Ἀλλ' ἰδόμεν τὴν ἀκολουθίαν ἁπασαν, ἵνα μάθωμεν ὅπως τὰ τῆς συντυχίας γέγονε τῷ Ἰακώβ. Ἦνικα, φησὶν, ἤγγικε τῇ Αἰγύπτῳ, ἀπέστειλε τὸν Ἰούδα ἐμπροσθεν αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰωσήφ, ὥστε μηνύσαι αὐτῷ τοῦ πατρὸς τὴν παρουσίαν. Μαθὼν τοίνυν ὁ Ἰωσήφ, καὶ εὐθὺς τὰ ἄρματα, ἀνέβη εἰς συνάντησιν τῷ πατρὶ αὐτοῦ, καὶ ὁρθεὶς αὐτῷ ἐπέπεσεν ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ ἔκλυσσε κλαυθμῷ κλείοντι. Τοῦτο ἦν ὅπερ ἐν προοιμίῳ ἔλεγον, ὅτι πολλάκις καὶ ἡδονὴ ὑπερβάλλουσα δάκρυα προχέειν παρασκευάζει. Ἐπιστῶν, φησὶν, ἐπὶ τὸν τράχηλον αὐτοῦ ἔκλυσε· οὐχ ἄλλως, ἀλλὰ, κλαυθμῷ κλείοντι. Εὐθέως γὰρ εἰς ἔννοιαν ἔλθων, ὧν πέπυνθεν αὐτὸς, ὧν ὑπέμεινε ὁ πατὴρ δι' αὐτὸν, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μῆκος λογισάμενος τοῦ μεταξὺ γενομένου, καὶ ὅτι παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν καὶ αὐτὸς τὸν πατέρα ἔώρα, καὶ ὁ πατὴρ τὸν παῖδα ἐθεάσατο, πηγὰς ἡφίει δακρύων, ὁμοῦ καὶ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἡδονὴν δεικνύμενος, καὶ εὐχαριστῶν τῷ δεσπότη ὑπὲρ τῶν γεγενημένων. Καὶ εἶπε, φησὶν, πρὸς Ἰωσήφ, Ἀποθανοῦμαι ἀπὸ τοῦ νῦν, ἐπεὶ ἔώρακα τὸ πρόσωπόν σου. Ἐπεὶ γὰρ σὺ ζῆς. Ἀπῆλυσσε, φησὶν, ὧν ἐπεθύμουν· ἐπέτυχον, οὐ οὐδέποτε προσεδόκησα· ὑπὴρξέ μοι τὰ μηδέποτε ἐλπισθέντα· τὸ λοιπὸν ἀρκοῦμαι τῇ ζωῇ. Εἶδον γὰρ ὅν ἐπεπόθουν, καὶ ἀρκεῖ μοι πρὸς πᾶσαν εὐφροσύνην τὸ θεάσασθαι, ὅτι ἐτι σὺ ζῆς, ὁ πάλαι νομισθεὶς τεθνήκειναι καὶ θηρίων κατὰδρωμα γεγενησθαι. Πατρικὴ ἡ φωνή, καὶ φιλοστοργίας γέμουσα, καὶ ἱκανὴ τὴν διάθεσιν τὴν ἐναποκειμένην τῇ ψυχῇ κατὰβλην ποιῆσαι. Εἶπε δὲ, φησὶν, Ἰωσήφ πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ· Ἀναβὰς ἀπαγγεῖλω τῷ Φαραῶ, καὶ ἔρω αὐτῷ· Οἱ ἀδελφοί μου ἦκασιν· οἱ δὲ ἄνδρες εἰσὶ ποιμένες. Ἄνδρες κτηνοτρόφοι εἰσὶ, καὶ τὰ κτήνη καὶ τοὺς βόας αὐτῶν ἀγρόχασιν. Ἐὰν οὖν καλέσῃ ὁμᾶς Φαραῶ, καὶ εἴπῃ, Τί τὸ ἔργον ὁμῶν; εἰπάτε, ὅτι κτηνοτρόφοι ἐσμέν. Βδελύγημα γάρ ἐστι τοῖς Αἰγυπτίοις πᾶς ποιμὴν προβάτων.

[624] γ'. Ὅρα σύνεσιν, οἷαν συμβουλίαν πρὸς αὐτοὺς ποιεῖται, οὐχ ἄλλως οὐδὲ ὡς ἔτυχε ταῦτα εἰρηγοῦμενος, ἀλλ' ὁμοῦ βουλούμενος καὶ ἐν πλείονι ἀδεία αὐτοὺς καταστήσαι, καὶ μὴ συγχωρεῖν συναναμίσγυνθαι τοῖς Αἰγυπτίοις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνοι ἐδεδούκοντο καὶ ἐξευτέλιζον τοὺς τῇ ποιμαντικῇ ἡσυχάζοντας, ὅτε

^a Αἱ τοσαύτῃ δυναστείᾳ χρησάμενος.
^b Colsi. ποιμαντικῇ.

δὴ αὐτοὶ περὶ τὴν σόφλιν τὴν Αἰγυπτιακὴν ἐσχολεύοντο, διὰ τοῦτο παραινεῖ τὸ ἐπιτήδευμα αὐτῶν προβαλίσθαι, ἵνα μετὰ προφάσεως εὐλόγου τὴν καλλιστεύουσαν αὐτοῖς γῆν ἀφορίας παρασκευάσῃ μετὰ πολλῆς διαγνῆς ἀδείας. Καὶ παραλαβὼν πάντες τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ εἰσήγαγον αὐτοὺς πρὸς Φαραῶν. Καὶ ἐκπρώτησεν αὐτούς· Τί τὸ ἔργον ὁμῶν; Καὶ εἶπαν· Κτηνοτρόφοι ἐσμέν. Νῦν οὖν κατοικήσομεν ἐν τῇ Γασέμ. Εἶπε δὲ Φαραῶ· Κατοικεῖτωσαν. Εἰ δὲ ἐπίστη, ὅτι εἰσὶν ἐν αὐτοῖς ἄνδρες δυνατοί, κατὰστησεν αὐτοὺς ἀρχοντας τῶν ἐμῶν κτηνῶν. Καθάπερ συνεβόλευσεν ὁ Ἰωσήφ, τὴν ἀπόκρισιν ποιησάμενοι οἱ ἀδελφοὶ τῷ Φαραῶ, ἐπετρέψαν κατοικεῖν τὴν Γασέμ. Ἀλλὰ τὴν περὶ τὸν Ἰωσήφ δεικνύς ὁ Φαραῶ εὖνοιαν, φησὶν· Εἰ οὐδὲς τις ἐν αὐτοῖς δυνατοῦς, καὶ τῶν ἐμῶν κτηνῶν ἀρχοντας κατὰστησεν. Εἰσήγαγον δὲ καὶ τὸν πατέρα πρὸς τὸν Φαραῶν. Καὶ εἶπε Φαραῶ τῷ Ἰακώβ· Πόσα ἐστὶ τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς σου; Ἐπειδὴ εἶδε τὸν πρεσβύτερον ἐν βαθύτῃ πολίᾳ τυγχάνοντα, πυνθάνεται τῶν ἐτῶν τὸν ἀριθμόν. Καὶ φησὶν ὁ Ἰακώβ· Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ὅς παροικῶ. Ὅρα πῶς ἕκαστος τῶν δικαίων, ὡς ἐν ἐξῆς διαγνῶν, ἐν τῷ βίῳ τούτῳ, οὕτω δέκεται. Ἀκούει γὰρ καὶ τοῦ Δαυὶδ μετὰ ταῦτα λέγοντος· Ὅτι παρικός ἐγώ εἰμι ἐν τῇ τῇ καὶ παρ-ἐπίδημος· καὶ οὗτος φησὶν· Αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ὅς παροικῶ. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος εἶπε περὶ τῶν δικαίων τούτων, ὅτι ὡμολόγουν, ὅτι ἐξῆνοι καὶ παρεπίδημοι εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Αἱ ἡμέραι, φησὶ, τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου, ὅς παροικῶ, ἐκαστὸν ἐριδύκοντα ἐστὶ, μικρὰ καὶ πονηρὰ γεγονῶσι, καὶ οὐκ ἀφίκοιτο εἰς τὰς ἡμέρας τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς τῶν πατέρων μου. Ἀς ἡμέρας παρώκησα, φησὶ, μικρὰ καὶ πονηρὰ γεγονῶσιν. Αὐνίτετα δὲ ἀναυθὰ τὰ ἐστὶ τῆς δουλείας, ἥ; ὑπέμεινε παρὰ τῷ Ἀδάμ, διὰ τὴν φυγὴν, ἣν διὰ τὸν ἀδελφὸν ἐποίησατο· εἶτα μετὰ τὴν ἐκείθεν ἐπάνοδον τὸν τέκνος τὸ ἐν τοσούτῳ χρόνῳ, ὃ ἔσχε διὰ τε τὸν τοῦ Ἰωσήφ θάνατον, καὶ τὰς ἄλλας τὰς ἐν τῷ μέσῳ ταλαιπωρίας. Πόσον γὰρ οἶε τὸν φόβον αὐτὸν ἐσχηκέναι, ἥνικα διὰ τὴν ἀδελφὴν οἱ περὶ τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λεὺϊ αὐτανδρὸν πῶλον ἀνέβλιν, καὶ πάντας τοὺς ἐν Σημίμοις αἰχμαλώτους ἔλαβον; Ἐλεγε γὰρ καὶ τότε, δεικνύς τὴν ἀγωνίαν ἐν ἣ κατέστη· Μισοῦν με πεποιήκατε, ὥστε πονηρὸν με εἶναι ἐν τοῖς κατοικοῦσιν ἐν τῇ γῇ. Ἐγὼ δὲ ὀλιγοστός εἰμι ἐν ἀριθμῷ. Καὶ συναχθέντες ἐπ' ἐμὲ συγκόψουσίν με, καὶ ἐκτριβήσονται ἐγὼ τε καὶ ὁ οἶκός μου. Διὰ τοῦτο φησὶ· Μικρὰ καὶ πονηρὰ αἱ ἡμέραι τῶν ἐτῶν τῆς ζωῆς μου. Καὶ κατέκρινεν Ἰωσήφ τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τοὺς ἀδελφοὺς αὐτοῦ, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς κατὰσχεσιν ἐν τῇ Αἰγύπτῳ, ἐν τῇ βελτίστῃ γῇ, ἐν τῇ Ῥαμεσσῇ, καθὼς προσέταξε Φαραῶ. Καὶ ἐστομέτρεται [625] Ἰωσήφ τῷ πατρὶ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ καὶ παντὶ τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ σίτον κατὰ σῶμα. Τοῦτο ἦν ὅπερ ἔλεγε τοῖς ἀδελφοῖς, ὅτι Ἀπέστειλέ με ὁ Θεὸς ἐμπροσθεν ὁμῶν, ὥστε ὑπολείπεσθαι ὁμῶν κατὰλειμμα ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ, ὅτι εἰς ζωὴν ἐξαπέστειλέ με ὁ Θεὸς ἐμπροσθεν ὁμῶν. Ἔστομέτρεται, φησὶν, αὐτοὺς κατὰ σῶμα.

Τί ἐστι, κατὰ σῶμα; Τὸ ἀρκοῦν ἐκάστην. Ἐδοξ γὰρ τῇ Γραφῇ ποτὲ μὲν ἀπὸ τῆς ψυχῆς τὸν πάντα ἄνθρωπον καλεῖν, ποτὲ δὲ ἀπὸ τοῦ σώματος. Καὶ καθάπερ ἀνωτέρω ἔλεγον, Ἐν ἐβδομήκοντα πάντες γυναικὲς κατέβη Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, ἵνα εἴπῃ ἐβδομήκοντα πάντες ἄνδρας καὶ γυναῖκας· οὕτω καὶ ἐν ταῦθα, κατὰ σῶμα, ἀντὶ τοῦ, καθ' ἕκαστον ἄνθρω-

et Joseph cum filiis suis, qui nati sunt ei in Ægypto, novem erant, et ita cum Joseph erant omnes animæ septuaginta quinque. Quare Scriptura numerum tanta diligentia annotavit? Ut scire possimus quomodo Dei prædictio impleta sit, dicens: *In gentem magnam faciam te illie* (Exod. 12. 37). Nam ex iis septuaginta quinque animabus in sexcenta millia genus Israël propagatum est. Vidisti quomodo non frustra, neque temere numerum eorum qui in Ægyptum descenderunt, nos docuit: sed ut scire possimus quam multi ex tam paucis facti sint, et divinis promissionibus ne minus credamus. Nam quando cogitaveris, post mortem Jacob et Joseph, tanta machinatione usum esse Ægyptiorum regem, ut numerum eorum minueret, et parvum faceret, ne in tantam propagaretur multitudinem, et nihil potuisse, sed magis et magis crevisse populum: admirare et stupescere providentiam Dei, et quomodo non sit possibile irrita esse quæ ipse decreverit, etiamsi infinita machinentur alii. Ceterum videamus contextum totum, ut discamus quomodo Jacob cum filio sit congressus. 28. *Quando autem appropinquavit in terram Ægypti, misit Judam ante se ad Joseph, ut significaret illi patri adventum.* 29. *Igitur Joseph ut didicit, juncit currus, et ascendit in occursum patri. Et mox ut vidit eum, cecidit in collum ejus, et flevit fletu multo.* Hoc erat id quod initio dicebam, ingentem sæpe voluptatem lacrymas exentere. *Cecidit, inquit, in collum ejus, et flevit:* non dixit hoc simpliciter, sed, *Fletu magno.* Satis enim in mentem ipsi venerunt quæ ipse passus erat, quæ patri propter se acciderant, et cogitans tam prolixum intercessisse tempus, et quomodo præter omnem expectationem et ipse patrem, et pater filium videret, fontes emisit lacrymarum, simul et magnam declarans lætitiā, et gratias Domino agens pro rebus gestis. 30. *Et dixit, inquit, Jacob ad Joseph: Moriar ætate, quia vidi faciem tuam. Adhuc enim tu vivis.* Volorum, inquit, compos factus sum; assequutus sum quod nunquam expectavi; evenerunt mihi quæ nunquam speraveram: deinceps contentus sum vita quam transegi. Vidi enim quem desideravi, et sufficit mihi ad lætitiā omnem, vidisse te adhuc vivere, qui pridem mortuus et a bestiis devoratus es habitus. Paterna vox et plena dilectione, satique affectionem animæ ejus declarans. 31. *Dixit autem Joseph fratribus suis: Descendam, et annuntiabo Pharaoni quod fratres mei venerint, et sint pastores.* 32. *Viri autem sui armentarii, et secum adduxerunt pecora et boves.* 33. *Si igitur vocaverit vos Pharao, et dixerit: Quod est opus vestrum? dicite:* 34. *Pecorum pastores sumus. Abominatio enim Ægyptiorum est omnis pastor ovium.* 3. Vide prudentiam, et quale consilium, eis del, non simpliciter neque fortuito hæc consulens, sed volens eos simul in majori securitate agere, neque commercium habere cum Ægyptiis. Nam quia illi abominabantur et contemnebant eos qui pastoriliā agerent vitam, utpote ipsi disciplinis Ægyptiorum vacantes, propterea admonet studium suum prætexere, ut sic rationabili et honesta occasione optima

terræ portio eis segregetur, quo in summa tranquillitate vivere possint. 2. *Et acceptis quinque fratribus suis, introduxit eos ad Pharaonem.* 3. *Et interrogavit eos: Quod est opus vestrum? Et dixerunt: Armentarii sumus.* 4. *Nunc igitur habitabimus in terra Gesem.* 5. *Dixit autem Pharao: 6. Habitent. Si autem scis aliquos ex eis, qui sint viri industrii, constitue eos magistros meorum pecorum* (Caput 47). Sicut consuluerat Joseph, ita responsum dederunt fratres Pharaoni: et concessum est eis habitare in terra Gesem. Ceterum Pharao declarans suam erga Joseph benevolentiam, dixit: *Si nosti in eis aliquos industrios, etiam meorum pecorum magistros constitue.* 7. *Introduxit autem et patrem ad Pharaonem.* 8. *Et dixit Pharao ad Jacob: Quot anni dierum vitæ tuæ? Quoniam vidit senem extremæ senectutis, quærit annorum numerum.* 9. *Et dixit Jacob: Dies annorum vitæ meæ, quibus peregrinus sum. Vide quomodo omnes justi in hac vita haud secus atque si in peregrinatione versarentur, ita affecti sunt. Audies enim et David post hæc dicentem: Quia peregrinus ego sum in terra, et advena* (Psal. 38. 43): sicut et hic dicit, *Dies annorum vitæ meæ, quibus peregrinus sum.* Propterea et Paulus dicebat de justis illis (Hebr. 11. 31), confesos illos se quasi peregrinos et advenas esse super terram. *Dies, inquit, annorum vitæ meæ, quibus peregrinus sum, centum triginta anni, pauci et mali fuerunt, et non pervenerunt ad dies annorum vitæ patrum meorum.* Dies, inquit, quibus peregrinus fui, pauci et mali fuerunt. Significat hic annos servitutis, quam sustinuit apud Laban post fugam, quam propter fratrem fecit: deinde post reditum ab eo loco, luctum quem tanto tempore habuit propter mortem Joseph, et propter alias interjectas miseras. Quantum enim timorem eum habuisse putas, quando propter sororem Symeon et Levi omnes civitatis viros occiderunt et omnes qui in Secimis erant captivos duxerunt? Dicebat enim tunc indicans animi angorem in quærat: *Invidiosum me fecistis, ita ut malis habere inter habitantes terram. Ego autem in paucis numero sum. Et congregati super me, concident me: et delebor et ego et domus mea* (Gen. 34. 30). Propterea dicit: *Pauci et mali dies annorum vitæ meæ.* 11. *Et Joseph habitare fecit patrem suum et fratres suos, et dedit eis possessionem in terra Ægypti, in optima terra, in terra Ramesse, sicut præceperat Pharao: 12. et frumentum metiebatur Joseph patri et fratribus suis, et omni domui patris sui, frumentum secundum corpus. Hoc erat quod dicebat fratribus: Misit me Deus ante vos, ut relinqueretur vobis portio super terram; et, In vitam misit me Deus ante vos* (Gen. 45. 7. 8). Frumenta metiebatur, inquit, eis secundum corpus.

Anima vel corpus totus homo. Quomodo se gesserit Josephus erga Ægyptios, saviante fame. — Quid est, Secundum corpus? Quantum sufficiebat unicuique. Mos enim est Scripturæ aliquando ab anima totum hominem nominare, aliquando a corpore. Et sicut superius dicebat, *In septuaginta quinque animabus descendit Jacob in Ægyptum* (Gen. 46. 27); ut diceret

septuaginta quinque viros et mulieres: sic et hic, *Secundum corpus*, id est pro singulis hominibus. Et tota quidem Ægyptus et Chanaanorum regio fame laborabant, ipsi autem prospere agebant, habentes quasi ex fontibus profluentia frumenta. 13. *Frumentum enim, inquit, non erat in omni terra. Invaluit enim fames supra modum. Defecit autem terra Ægypti et terra Chanaan pro fame.*

4. Vide ineffabilem Dei sollicitudinem et providentiam: quomodo antequam invaleretur fames, justum in Ægyptum deduxerit, ne illam sentiret angustiam quæ ventura erat in Chanaan. Et omnibus illuc decurrentibus, 14. *Congregavit, inquit, Joseph omnem pecuniam, tam eorum qui erant in Ægypto, quam eorum qui erant in Chanaan, et sic frumenta eis dispensavit.* 15. *Et defecit postea pecunia. Importavit enim omnem in domum Pharaonis. Venerunt autem Ægyptii omnes, et dicebant: Da nobis panes: et cur morimur ante te? Defecit enim pecunia.* Non sunt nobis, inquit, plures pecunie, ut emamus, et ideo fame perimus. Ne igitur despicias nos, qui a morte ita obsidemur, sed præbe nobis panes ut vivamus, et ne moriamur. 16. *Dixit autem eis Joseph: Afferite pecora vestra, et dabo vobis panes.* Si enim non suppetit vobis pecunia, inquit, accipio et pecora. Si defecit pecunia, adducite pecora vestra, et accipietis panes. 17. *Adduxerunt autem pecora, et dedit eis pro equis¹, et ovibus, et bobus, et asinis, et aluit eos pro pecoribus suis.* 18. *Venerunt autem ad eum et anno sequenti, et dixerunt ei: Ne forte pereamus, neque pecunia nobis suppetit, neque pecora: omnia enim apud te dominum nostrum sunt. Nihil enim nobis aliud relictum est, quam proprium corpus et terra nostra.* 19. *Ut igitur non pereamus, posside nos et terram nostram pro panibus, et erimus etiam nos et terra nostra servi Pharaonis. Da semen, ut seminemus et vivamus, et terra non redigetur in solitudinem.* Seipsos in servitutem subjecerunt, et terram vendiderunt, ita ut ali possent: tanta famis necessitas fuit. 20. *Et acquisivit Joseph terram Ægyptiorum Pharaoni. Vendiderunt enim eam fame coacti. Et facta est terra Pharaonis:* 21. *Et populum sibi in servos subiecit ab extremis finibus Ægypti usque ad extremos:* 22. *excepta terra sacerdotum. Illa enim dedit Pharaó cibos et comederunt: et propterea non vendiderunt terram suam.* Vide quantus intellectus, et quanta sapientia Joseph fuerit. Illos neque famem experiri permisit, et omnem terram acquisivit Pharaoni, simulque fuerunt Ægyptii omnes in servitutem reducti. Vide, obsecro, hic iterum eximiam diligentiam, et providentiam, quam erga illos habet. 23. *Dixit enim Ægyptiis, Ecce acquisivi vos et terram vestram hodie Pharaoni. Accipite igitur vobis semina, et seminate terram: et si fuerint proventus, 24. dabitis quintam partem Pharaoni: quatuor autem partes erunt vestre in semen terræ, et in cibum vobis, et toti domui vestræ.* Magna liberalitas, ingens providentia, ineffabilis sollicitudo. Ideo et illi agnoscentes bene-

¹ In septuaginta interpretibus legitur, et dedit eis panes pro equis, etc.

ficia, dicunt: 25. *Salvasti nos, invenimus enim gratiam coram domino nostro; et erimus servi Pharaonis.* Vidisti liberalitatem? Nam quia vidit eos nimia penuria confectos, cogitans quantum laborem et arduum sustinere cogantur colendo terram, dicit: Semen vobis ego suppeditabo, vos autem omnem aliam curam exhibete. Et si fuerint vobis proventus, dabitis partem unam, quatuor autem vestre erunt, et merces laborum, et alimentis sumptus. 26. *Hoc autem mandatum posuit eis Joseph, ut quintam partem darent Pharaoni, excepta sola sacerdotum terra.*

Sacerdotes colendi. — Audiant qui nunc vivunt, quantum olim sacerdotum idolorum curam habuerint; et discant ut vel saltem parem habeant honorem iis quibus omnium Dei ministerium creditum, et qui sacerdotio insigniti sunt. Si enim errantes illi, et tantum idolorum curam habentes, quia ex hoc putabant idola magis coli, ita eorum ministros colebant: quanta non condemnatione digni, qui nunc imminuunt quod ad illorum spectat cultum? An nescitis honorem ad Deum ipsum transire? Ne igitur respicias eum cui honos confertur. Non enim propter illum debes quod tuum est facere; sed propter illum, cuius sacerdos est, ut et ab illo retributiones ubertim accipias. Propter quod et dicebat: *Qui fecerit uni horum, mihi fecerit; et, Qui accipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet* (Matth. 23. 40. 41). Num enim a dignitate vel vilitate ministrorum tibi retribuet Dominus? Ob avaritatem tuam vel coronat, vel condemnat. Et sicut honor, qui propter ipsum impenditur, multum parit aduicæ (propria enim sibi facit Deus quæ in servos suos collocantur); ita et illorum contemptus mulam e superno penam nobis deferet. Sicut enim suum esse honorem, ita et contemptum duci: id quod scientes, numquam negligamus cultum qui sacerdotibus Dei debetur. Et hæc dico, non tantum illorum rationem habens, quantum vestra caritatis, cupiens vos in omnibus lucrificare. Quid enim tantum das, quantum accipis a Domino? quantum autem cultum offers? Attamen et pro illo vili, et qui in presenti vita simul dissolvitur, immortales accipies mercedes, et ineffabilia bona.

5. Hæc mente versantes, properemus ad eorum obsequia, non attendentes sumptum, sed lucrum et accessionem, quæ inde nascuntur. Nam si videntes viri alicujus seculari dignitate insignis familiarem, operam damus ut quantum possibile est illi præstemus obsequium, cogitantes officia quæ illi exhibentur, ejus domino accedere, et illum familiarem ubi significat patrone suo, majorem nobis apud eum favorem conciliaturum esse: multo magis hoc erit apud universorum Dominum. Nam si, quando quis in vulgarem aliquem et in foro abiectione benignitatem et commiserationem aliquam exhibuerit, Dominus quam sibi sibi propria esse ducens, promittit se in regnum introduci eum qui aliquid boni illi fecerint, et dicitur: *Venite, benedicti Patri mei, quia esuriei, et dedistis mihi manducare* (Matth. 25. 34): multo magis eos, qui propter Deum affliguntur, et sacerdotio insi-

πον. Καὶ πάσης τῆς Αἰγύπτου καὶ Χανανὶν λιμῷ διαφειρομένης, οὗτοι ἐν ἐσέτηρι ἐτόγγανον, καθάπερ ἐκ πηγῶν ἔχοντες ἐπιρρέοντα τὸν σίτον. Σίτος γάρ, φησὶν, οὗκ ἦν ἐν πόσει τῇ γῇ. *Ἐνίσχυσε γὰρ ὁ ἄνθρωπος σφόδρα. Ἐξέλιπε δὲ ἡ γῆ Αἰγύπτου καὶ ἡ γῆ Χανανὶν ἀπὸ τοῦ λιμοῦ.*

δ. Ὅρα τοῦ Θεοῦ τὴν ἄρατον κηδεμονίαν, ὅπως πρὸ τῆς ἐπιτάσεως τοῦ λιμοῦ τὸν δίκαιον εἰς τὴν Αἰγύπτου κατήγαγεν, ἵνα μηδεμίαν ἀλοήσιν λάβῃ τῆς στενοχωρίας τῆς μελλούσης καταλαμβάνειν τὴν Χανανὰν. Καὶ πάντων ἐκεῖ καταπερχόντων, Συνήγαγε, φησὶν, Ἰωσήφ ἀπὸ τὸ ἀργύριον τῶν τε ἐν Αἰγύπτῳ καὶ τῶν ἐν τῇ Χανανᾷ, καὶ οὕτω τὸν σίτον αὐτοῖς ἐχορήγει. Καὶ ἐξέλιπε λοιπὸν τὸ ἀργύριον. Εἰσῆγαγε γὰρ ἅπαν εἰς τὸν οἶκον Φαραῶ. Ἐλθόντες δὲ πάντες οἱ Ἀἰγύπτιοι ἔλεγον. Ἄδὲς ἡμῶν ἀρτους· καὶ ἵνα τί ἀποδύησκομεν ἐναντίον σου; Ἐξέλιπε γὰρ τὸ ἀργύριον. Οὐκ ἔτι, φησὶν, ἔχομεν ἀργύριον, ὥστε ὀνήσασθαι, καὶ διὰ τοῦτο ὅπῃ τοῦ λιμοῦ ἀπολλόμεθα. Μὴ τοίνυν περιβίθῃς ἡμᾶς ὅπῃ τοῦ θανάτου κυλιορούμενους, ἀλλὰ παράσχου ἡμῖν ἀρτους, ἵνα ζῶμεν καὶ μὴ ἀποθάνωμεν. Εἶπε δὲ αὐτοῖς Ἰωσήφ. Φέρετε τὰ κτήνη ὑμῶν, καὶ ὁσὼς ὑμῖν ἀρτους. Εἰ γὰρ μὴ εὐπορεῖτε, φησὶν, ἀργυρίου, δέχομαι τὰ κτήνη. Εἰ δὲ ἐξέλιπε τὸ ἀργύριον, τὰ θρόνυμα ὁμῶν κομίσαστε, καὶ λήψετε ἀρτους. Ἦσαν οὖν δὲ τὰ κτήνη, καὶ ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ ἀντὶ τῶν ἰσκιῶν, καὶ ἀντὶ τῶν προβάτων, καὶ ἀντὶ τῶν βοῶν καὶ τῶν θινῶν, καὶ ἐξέθρεψεν αὐτοὺς ἀντὶ τῶν κτηνῶν αὐτῶν. Ἦλθον δὲ πρὸς αὐτὸν καὶ τῷ ἔτει τῷ δευτέρῳ, καὶ εἶπον αὐτῷ. Μηποτε ἐκτριβώμεν, μήτε ἀργυρίου εὐχορούμεντες, μήτε κτηνῶν· πάντα γὰρ πρὸς σέ τὸν κύριον ἡμῶν ἔσται. Οὐδὲν οὖν ἡμῖν ἕτερον ὀπολέλειται, ἢ τὸ ἴδιον σῶμα, καὶ ἡ γῆ ἡμῶν. Ἦν οὖν μὴ ἀποθάνωμεν, κτήσασθαι ἡμᾶς καὶ τὴν γῆν ἡμῶν ἀντὶ τῶν ἀρτων, καὶ ἐσθίοντα καὶ ἡμεῖς καὶ ἡ γῆ ἡμῶν καὶ οὐκ ἐρημωθήσεται. Ἐαυτοὺς κατεδουλώσαντο, καὶ τὴν γῆν ἀπένδοντο, ὥστε δυνηθῆναι διατραφῆναι· τοσαύτη τοῦ λιμοῦ γέγονεν ἡ ἀνάγκη. Καὶ ἐκτίσθητο Ἰωσήφ τὴν γῆν τῶν Αἰγυπτίων τῷ Φαραῶ. Ἀπέδοντο γὰρ αὐτὴν διὰ τὴν ἀνάγκην τοῦ λιμοῦ. Καὶ ἐγένετο ἡ γῆ τῷ Φαραῶ. Καὶ τὸν λαὸν κατεδουλώσατο αὐτῷ εἰς καὶ δὲ ἀπὸ τῆς γῆς τῶν ἰσκιῶν. Ἐκεῖνος γὰρ ἔδωκε Φαραῶ βρώματα, [626] καὶ ἡσθιον· διὰ τοῦτο οὐκ ἀπέδοντο τὴν γῆν αὐτῶν. Ὅρα πόση ἡ σύνεσις καὶ σοφία τοῦ Ἰωσήφ γέγονεν. Οὕτε τοῦ λιμοῦ συνχώρησεν αἰσθῆσιν αὐτοῖς γενέσθαι, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν τῷ Φαραῶ προσεκτήσατο μετὰ τοῦ καὶ τοὺς Αἰγυπτίους ἅπαντας καταδουλώσασθαι. Ἀλλὰ σκέπει μὴ ἐνταῦθα πάλιν τὴν υπερβάλλουσαν αὐτῷ κηδεμονίαν, ἥν περ αὐτοὺς ἐπιδείκνυται. Εἶπε γὰρ τοῖς Αἰγυπτίοις. Ἰδοὺ κέκτημαι ὑμᾶς καὶ τὴν γῆν ὑμῶν σήμερον τῷ Φαραῶ. Ἀδελφοί οὖν ἑαυτοῖς σπέρματα, καὶ σπείρατε τὴν γῆν· καὶ ἐὰν ἔσται τὰ γενήματα αὐτῆς, δώσετε τὸ πέμπτον μέρος τῷ Φαραῶ· τὰ δὲ τέσσαρα μέρη ἔσται ὑμῖν αὐτοῖς εἰς σπέρμα τῇ γῇ, καὶ εἰς βρώσιν ὑμῶν καὶ πᾶσι τοῖς οἴκοις ὑμῶν. Πολλὴ ἡ φιλοτιμία, πολλὴ ἡ πρόνοια, ἄρατος ἡ κηδεμονία. Διὰ χάκειν αἰσθῆσιν λαβόντες τῆς εὐεργεσίας, φασί. Σέσωκας ἡμᾶς, εὖρο μὲν χεῖρ ἐναντίον τοῦ κυρίου ἡμῶν· καὶ ἐσώ-

μεθα παῖδες τῷ Φαραῶ. Εἶλες φιλοτιμίαν· Ἐπειδὴ δὲ αὐτοὺς κατεργασμένους ὅπῃ ἐνδείας, λογιζόμενος ὅσον μέλλουσιν ὑπομένειν χάματον γεωργούντας· καὶ ταλαιπωρούμενοι, φησὶ· Τὸ μὲν σπέρμα ὑμῖν ἐγὼ χορηγήσω, ὑμεῖς δὲ τὴν ἐπιμέλειαν τὴν ἄλλην ἅπασαν ἐπιδείκνυσθε. Καὶ ἐὰν γένηται τὰ γενήματα, δώσετε μέρος ἐν· τὰ δὲ τέσσαρα ὑμῖν ἔσται, καὶ μισθὸς τῶν πόνων, καὶ πρὸς διατροφήν αὐτάρκειαν. Καὶ τοῦτο δὲ ἔθετο αὐτοῖς τὸ πρόσταγμα Ἰωσήφ, ὥστε ἀποπειπετόν τῷ Φαραῶ, χωρὶς τῆς γῆς τῶν ἰσκιῶν μόνῃς.

Ἀκούσαντες οἱ νῦν, ὅσην τοῖς ἱερεῦσι τῶν εἰδῶλων προνομίαν παρεῖχον τὸ καλῶν· καὶ παιδευθέντων καὶ γούν τὴν ἴσην παρέχειν τιμὴν τοῖς τοῦ τῶν ὧν Θεοῦ τὴν λειτουργίαν ἐγκρατεριζομένοις. Εἰ γὰρ ἔκεινοι πλανώμενοι, καὶ τὴν περὶ τὰ εἰδῶλα θεραπείαν ἐπιδεικνύμενοι, οἱ ἐνόμιζον διὰ τοῦτο μάλιστα πλείονα τὴν ἀμοιβὴν ἀπονέμειν τοῖς εἰδώλοις, τοσαύτης ἡξίου τιμῆς τοὺς τοῦτων θεραπευτάς, πόσης οὐκ ἂν εἴεν καταγνώσεως· ἔδει οἱ νῦν τὴν εἰς τοὺς θεραπεύαν παραπεμπόμενοι· Ἡ οὐκ ἔστι, οἱ εἰς τὸν τῶν ὧν Δεσπότην ἡ τιμὴ διαβαίνει· Μὴ τοίνυν πρὸς τὴν τὴν τιμὴν ἐχόμενον ἀφῆρα. Οὐ γὰρ διὰ τοῦτον ὀφείλεις ποιεῖν τὰ παρὰ σοῦτο, ἀλλὰ δι' ἐκεῖνον, ὃ ἱερᾶται, ἵνα καὶ παρ' ἐκεῖνου τὰς ἀμοιβὰς μετὰ δαφιλίας κομίσῃ. Διὰ τοῦτο καὶ εἶπεν, Ὁ ποιήσας ἐνὶ τοῦτω, ὁμοῖ ἐποίησε· καὶ, Ὁ δεχόμενος προφήτην· εἰς ὅνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται. Μὴ γὰρ ἀπὸ τῆς ἐξίας, ἢ ἀπὸ τῆς εὐτελείας τῶν θεραπευομένων τὰς ἀμοιβὰς οἱ παρέχει ὁ Δεσπότης; Ἀπὸ τῆς προνομίας τῆς σῆς ἢ στεφανοῖ, ἢ κατακρίνει. Καὶ ὥστε ἡ τιμὴ ἢ οἱ αὐτῶν γινόμενη πολλὴν προξενεῖ τὴν παρρησίαν (οἰκιοῦται γὰρ τὰ εἰς τοὺς αὐτοὺς θεράποντας γινόμενα), οὕτω καὶ ἡ ὑπεροχὴ ἢ εἰς τοὺς πολλὴν οἰσεῖ τὴν ἀνωθεν δίκην. Ὅπως γὰρ τὰ τῆς τιμῆς οἰκιοῦται, οὕτω καὶ τὰ τῆς καταφρονήσεως· ὅπως εἰδότες, μηδέποτε ἀμελῶμεν τῆς θεραπείας τῶν τοῦ Θεοῦ ἱερῶν. Καὶ ταῦτα λέγω, οὐχ ἔκείνων τοσοῦτον ἀντεχόμενος, ὅσον τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, καὶ βουλόμενος ὑμᾶς διὰ πάντων κερδαίνειν. Τί γὰρ τοσοῦτον ὀδῶς, ὅσον λαμβάνεις παρὰ τοῦ Δεσπότη; πόσην [627] θεραπείαν εἰσάγεις; Ἀλλ' ὅμως καὶ ὑπὲρ ἐκείνης τῆς εὐτελείας καὶ ἐν τῷ παρόντι βίῳ συγκαταλυμένης ἀθανάτους κομίσῃ ἀμοιβὰς, καὶ τὰ ἀπέρρητα αγαθά.

ε'. Ἀπερ λογιζόμενοι, ἐπιτρέχουμεν ταῖς τοιαύταις διακονίαις, μὴ τὴν δαπάνην λογιζόμενοι, ἀλλὰ τὸ κέρδος καὶ τὴν πρόσδοσιν τὴν ἐνταῦθεν τιετομένην. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων τινὲ τῶν ὑπερεχόντων ἐν ἐξιώμασι βιωτικῶς οἰκιοῦμένων τινα θεασομένης, πᾶσαν θεραπείαν εἰς αὐτὸν ἐπιδείκνυσθαι σπουδάζουσαν, ἐννοούντες ὅτι τὰ εἰς ἐκεῖνον γινόμενα εἰς τὸν προστάτην διαθήσεται τὸν αὐτοῦ, καὶ οἱ ἐκεῖνος γνωρίσας ἐκεῖνον, ὃν προστάτην ἐπιγράφεται, πλείονος ἡμῖν ἀπολαῦσαι παρασκευάσει τῆς παρ' αὐτοῦ εὐνοίας· πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Δεσπότη τῶν ὧν τοῦτο ἔσται. Εἰ γὰρ, καὶ ἐπὶ τῶν τυχόντων καὶ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς ἐρριμμένους εἰ ἐπιδείξαι τις τινα φιλοφροσύνην καὶ συμπάθειαν, οἰκιοῦμενος τὰ γενόμενα ὁ Δεσπότης ἐπαγγέλλεται εἰς τὴν βασιλείαν εἰσάγειν τοὺς αγαθὸν τι εἰς ἐκεῖνον εἰργασμένους, καὶ ἐρεῖν· Δεῦτε οἱ ἐδολογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, οὐκ ἐκείνησθε, καὶ ἐδώκατέ μοι φραγεῖν· πολλῷ μᾶλλον τοὺς διὰ τὸν

^a LXX addunt ἄρτους.

^b Quatuor mss. ἐγκρατερισμένους, καὶ τῇ ἱεροσύνῃ ταμιευόμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ. Intra quidam πλείονα τιμὴν ἀπονέμειν.

θερὸν ὀλιγομένους, καὶ ἱεροσύνην τετιμημένους εἰ
θεραπεύσει τις, οὐ τῆς τοσαύτης ἀπολαύσεται τις
ἀμειβῆς, ἀλλὰ πολυπλασίονος, τοῦ φιλανθρωποῦ
θεοῦ ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος νικῶντος ἀντὶ τὰ παρ'
ἡμῶν γινώμενα. Μὴ τοίνυν γινώμεθα χείρους τῶν
ἀπίστων, τῶν διὰ τὴν περὶ τὰ εἰδωλα πλάνην ἐτι καὶ
τοσαύτην θεραπείαν ἐπιδεικνυμένων περὶ τοὺς τοῦ-
των θεραπευτάς· ἀλλ' ὅση ἡ διαφορά τῆς πλάνης
πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῶν ἐκείνων ἱερῶν πρὸς τοὺς
τοῦ θεοῦ ἱερεῖς, τοσαύτην διαφορὰν καὶ περὶ τὴν
τιμὴν ἐπιδειξώμεθα, ἵνα πολυπλασίονος ἡ τὰς ἀνωθεν
ἀμειβάς κομισσάσθαι δυνήθωμεν. Κατέκησε δὲ, φη-
σὶν, Ἰακώβ ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ᾠδήθησαν καὶ ἐπλη-
θύνοντο σφόδρα. Αὕτη γὰρ ἦν καὶ τοῦ θεοῦ ἡ
ὑπόσχεσις πρὸς αὐτὸν γεγενημένη, ὅτι Ποιήσω σε
εἰς ἔθνος μέγα. Καὶ ἐπέλησεν Ἰακώβ δεκαεπταὶ
ἔτη, καὶ ἐγένοντο αἱ ἡμέραι Ἰακώβ ἑκατὸν τεσ-
σάρκοντα ἑπτὰ ἔτη. Διὰ τοῦτο τῆς ζωῆς αὐτοῦ τὸν
χρόνον τοῦτον ἐπιμέτρησεν ὁ θεός, ἵνα τῆς τάλαι-
πωρίας, ἧς ἐν παντὶ τῷ χρόνῳ τῆς ζωῆς ὑπέμεινεν,
ἀρχέουσιν παραμυθίαν κομισάμενος, οὕτω τὸν βίον
καταλύσῃ.

Ἄλλ' εἰ βούλασθε, ἵνα μὴ τῷ πλήθει τῶν εἰρημένων
καταγνώσωμεν ὁμῶν τὴν μνήμην, τὰ λειπούμενα εἰς
τὴν ἐξῆς ταμειωσάμενοι, ἐνταῦθα καταπαύσωμεν τὸν
λόγον, ἵνα οὐ παρακαλέσαντες ὁμῶν τὴν ἀγάπην,
ὥστε μετὰ ἀκριβείας προσέχιν τοῖς λεγομένοις, καὶ
τὴν μνήμην διηγεῖται τοῦτων κακῆσθαι, καὶ ταῦτα
διηγεῖται ἀσέβειν ἐπὶ τῆς διανοίας, καὶ λογίζεσθαι
τὴν ὑπομονήν, ἣν οἱ δίκαιοι οὗτοι ὑπέμεινον, τὴν μα-
κροθυμίαν, τὴν πίστιν, ἣν ἐπεδείκνυντο περὶ τὰς τοῦ
θεοῦ ὑποσχέσεις, οὐ παρασαλεύομενοι τὸν λογισμὸν
διὰ τὰ μετὰ τὴν ὑπόσχεσιν συμπέποντα· ἀλλὰ θαρ-
ρούντες ἐπὶ τοῦ ἐπαγγελιαμένου δυναμένους, οὕτως
ἅπαντα πρῶτος ἔφερον, καὶ διὰ τούτων εὐδοκίμουν.
Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος μετὰ τὸ ἐν ἑταῖς το-
σοῦτοις πανθῆσαι τὸν Ἰωσήφ ὅς ἀποτεθνήκετο, εἶδεν
[628] αὐτὸν τὴν βασιλείαν τῆς Αἰγύπτου κατέχοντα·
καὶ ὁ θαυμάσιος Ἰωσήφ μετὰ τὴν δουλείαν, μετὰ τὸ
δεσποτῆριον, μετὰ τὰ ἅλλα πάντα, ἅπαν ὑπέμεινε,
τὴν ἀρχὴν ἁπασαν ἐδέχτο τῆς χώρας. Καὶ εἰ βου-
λοίμεθα ἐπὶ αὐτὴν πᾶσας τὰς ἐν τῇ Γραφῇ κειμένας
ἱστορίας, εὐρήσωμεν τοὺς ἐπ' ἀρετῇ ἅπαντας διὰ πει-
ρασμῶν οὐδέναντας, καὶ οὕτω δυνθέντας πολλὴν
τὴν ἀνωθεν ἐπιστάσθαι βοήθην. Εἰ τοίνυν βουλό-
μεθα καὶ ἡμεῖς τῆς εὐνοίας ἀξιοῦσθαι τῆς παρὰ τοῦ
θεοῦ, μὴ ἀσπάζωμεν ἐν τοῖς πειρασμοῖς, μηδὲ
δυσχεραίνωμεν πρὸς τὰ ἐπιόντα· ἀλλὰ μᾶλλον χαί-
ρωμεν καὶ εὐφραίνωμεθα ἐπὶ πίστει νευρούμενοι, εἰ-
δότες ὅτι ταύτῃ μάλιστα πολλῆς ἀπολαυσόμεθα τῆς
προνοίας, εἰ μετ' εὐχαριστίας ἅπαντα φέρειν μελε-
τήσωμεν. Γένοιτο δὲ πάντα ἡμᾶς καὶ τὸν παρόντα
βίον ἐν ἀρετῇ διαγόντας τῶν μελλόντων ἐπιτυχεῖν
ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν
Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὐ τῷ Πατρὶ, ἀμα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ ΕΣ'.

Ἦγισσαν δὲ, φησὶν, αἱ ἡμέραι Ἰσραὴλ τοῦ ἀπο-
θανεῖν, καὶ ἐκάλεσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ,
καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εἰ εὐρήκα χάριν ἐναντίον σου,
ἀπόδος τὴν χειρὰ σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, καὶ
ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἐλεημοσύνην καὶ ἀλήθειαν,
τοῦ μὴ με θάψαι ἐν Αἰγύπτῳ· ἀλλὰ κοιμη-
θῆσμαι μετὰ τῶν πατέρων μου· καὶ ἀρεῖς με
ἐξ Αἰγύπτου, καὶ θάψεις με ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν.
Ὁ δὲ εἶπεν· Ἐγὼ ποιῶ κατὰ τὸ ρήμα σου.

• Ἄλλι πολυλόκους τὰς.

Εἶπε δὲ· Ὁμοσόν μοι. Καὶ ὁμοσεν αὐτῷ. Καὶ
προεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥόδου
αὐτοῦ.

α'. Φέρε καὶ σήμερον τὸ τέλος ἐπιθώμεν τῇ κατὰ τὸν
Ἰακώβ διηγῆσαι, καὶ ἴδωμεν τίνα ἐστίν, ἃ μέλλων
καταλύειν τὸν βίον διατάττειται. Ἀλλὰ μηδαίς πρὸς
τὴν νῦν τῶν πραγμάτων κατάστασιν ἀφορῶν ταῦτα
ἀπαιτεῖται παρὰ τῶν τότε δικαίων, ἅπαν νῦν τοὺς
πίστούς φιλοσοφεῖν προσέχιν· ἀλλὰ πρὸς τοὺς και-
ροὺς καὶ τὰ πράγματα κρινέτω. Ταῦτα δὲ ἐπιτήδεος
ἐπιομιμασάμεν· διὰ τὰ μέλλοντα ὑπὸ τοῦ πατριάρ-
χου τῷ Ἰωσήφ λέγεσθαι. Τίνα δὲ ἐστίν, ἀκούσωμεν·
Ἦγγισαν δὲ, φησὶν, αἱ ἡμέραι Ἰσραὴλ τοῦ ἀπο-
θανεῖν, καὶ ἐκάλεσε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν Ἰωσήφ,
καὶ εἶπεν αὐτῷ· Εἰ εὐρήκα χάριν ἐναντίον σου,
ἀπόδος τὴν χειρὰ σου ὑπὸ τὸν μηρόν μου, καὶ
ποιήσεις ἐπ' ἐμὲ ἐλεημοσύνην καὶ ἀλήθειαν, τοῦ
μὴ με θάψαι ἐν Αἰγύπτῳ· ἀλλὰ κοιμηθῆσμαι
μετὰ τῶν πατέρων μου· καὶ ἀρεῖς με ἐξ Αἰγύπτου,
καὶ θάψεις με ἐν τῷ τάφῳ αὐτῶν. Ὁ δὲ εἶπε·
Ποιῶ κατὰ τὸ ρήμα σου. Εἶπε δὲ· Ὁμοσόν μοι,
καὶ ὁμοσεν αὐτῷ. Καὶ προεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ
τὸ ἄκρον τῆς ῥόδου αὐτοῦ.

Πολλοὶ τῶν μικροφύλων, ἐπειδὴν παραινῶμεν αὐ-
τοῖς μὴ πολλὴν ποιῆσαι λόγον περὶ ταφῆς, μηδὲ
περισπούδατον πρόγραμμα ἡγείσθαι ἐπὶ ἀπὸ τῆς ἁλλο-
τρίας ἐπὶ τὴν οἰκίαν πατρίδα τῶν τετελευτηκότων
τὰ λείψανα ἐπινάγειν, ταύτην ἡμῖν προβάλλονται
τὴν ἱστορίαν, [629] φάσκοντες, καὶ τὸν πατριάρχην
τοσαύτην ὑπὲρ τούτου πεποιθῆσθαι τὴν φροντίδα. Ἀλλὰ
πρῶτον μὲν, ὅπου ἐβόησαν εἰπὼν, τοῦτο δεῖ λογίζεσθαι,
ὅτι οὐ τοσαύτην τότε τὴν φιλοσοφίαν ἀνητούντος,
ὅσην οἱ νῦν ἔπειτα ὅτι καὶ τοῦτο αὐτὸ οὐχ ἀπλῶς ὁ
δίκαιος· ἐβουλήθη γενέσθαι, ἀλλ' ἑλπίδας αὐτοῖς
χρηστὰς ὑποφαίνων, ὡς καὶ αὐτοὶ ἐπὶ ποτὶ ἐπαν-
ήρουν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Καὶ ὅτι ταύτης
ἐνεκεν τῆς αἰτίας τοῦτο διετάξατο, φανερώτερον
ἡμᾶς διδάσκει ὁ τοῦτο παῖς φάσκων. Ἐπισκοπῇ
ἐπισκῆται ὁ θεός ὑμᾶς, καὶ συνανόσετε τὰ
ὄσα μοι ἐντέθεν. Ὅτι γὰρ τοῖς τῆς πίστεως
ὀφθαλμοῖς, τὰ μέλλοντα ἐφαντάζοντο, ἄκου αὐτοῦ
ῆθη κοίμῃσιν τὸν θάνατον λέγοντος· φησὶ γάρ· Κοι-
μηθῆσμαι μετὰ τῶν πατέρων μου. Διὰ τοῦτο καὶ
Παῦλος εἶπεν· Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες
μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πόθῳ
αὐτὰς ἰδόντες καὶ ἀσπασάμενοι. Πῶς; Τοῖς τῆς
πίστεως ὀφθαλμοῖς. Μηδαίς τοίνυν νομίζετω μικρο-
ψυχίας εἶναι τὴν διάταξιν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ
καὶ ἀπὸ τοῦ προσῆν τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ἔσθαι
ἐπ' ἀνέκδοτον, πάσης αἰτίας ἀπολύτω τὸν δίκαιον. Νῦν
μὲν γὰρ, ἐπειδὴ τὰ τῆς φιλοσοφίας ἐπατάθη μετὰ τὴν
τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν, εἰκότως ἂν τις μεμψάιτο τῷ
τὰ τοιαῦτα ἐπισκῆπτοντι.

Καὶ μὴ ταλανίζετω τὸν ἐπ' ἁλλοτρίας τὸν βίον
καταλύσαντα, μηδὲ τὸν ἐπ' ἐρημίας τῆς παρουσίας
ζωῆς μετιστάμενον. Οὐδὲ γὰρ ὁ τοιοῦτος ταλανισμοῦ
ἀξιος, ἀλλ' ὁ ἐν ἁμαρτίαις τεθνηκώς, κἂν ἐπὶ τῆς κλί-
νης, κἂν ἐπὶ τῆς οἰκίας, κἂν τῶν ἐπιτηδείων παρόντων
τὸν βίον καταλύσῃ. Καὶ μὴ μοι τὰ ψυχρὰ ἐκείνα
ῥήματα καὶ γέλωτος γέμοντα καὶ ἀνόλου μετὰ λεγέτω
τις· Ὁ δαίνα κυνὸς ἀτιμότερον τετελευτήκειν, οὐδένος
τῶν γνωρίμων αὐτῷ παρόντος, οὐδὲ τὰ τῆς ταφῆς
αὐτῷ παρασχεῖν δυνθέντος, ἀλλ' ἐξ ἐράνου καὶ πολ-
λῶν τινῶν συνεισενεγκόντων, οὕτω τὰ πρὸς τὴν κη-
δεῖαν αὐτῷ παρεσχέθη. Οὐ τοῦτο ἐστίν, ἀνθρώπε,
κυνὸς ἀτιμότερον τετελευτηκέναι. Τί γὰρ ὁ τοιοῦτος;

• Ἄλλι ἀλλὰ τὸν καιρὸν λογίζομενος, οὕτω κρινέτω τὰ
πράγματα. Ταῦτα δὲ ἐπιτήδεος προητοιμασάμεν

gniti sunt si quis coluerit, non solum parem assequatur retributionem, sed multipliciter majorem, clemente Deo ex abundantia misericordiae semper ea quae a nobis sunt vincente. Ne igitur simus deteriores infidelibus, qui propter idolorum errorem adhuc tantum cultum exhibent illorum famulis: sed quantum discrimen est errorem inter et veritatem, atque inter sacerdotes illos et Dei sacerdotes; tantam in honore atque cultu differentiam exhibeamus, ut multo plures supernae nobis retributiones accrescant. 25. *Habitavit autem Jacob in Aegypto, et aucti sunt, et multiplicati sunt valde.* Erat enim haec promissio Dei ipsi facta, *Faciam te illic in gentem magnam.* 26. *Et supervixit Jacob decem et septem annis. Et facti sunt dies Jacob anni centum quadraginta septem.* Propterea Deus dimensus est ei hoc tempus vitae, ut post miseriam quam toto vitae tempore sustinuit, consolatione magna accepta hinc migraret.

Moralis conclusio. — Verum, si vultis, ne multitudine dictorum memoriam vestram obruamus, quae reliqua sunt reservabimus, et finem orationis faciemus: vestram autem caritatem hoc rogarimus, ut diligenter iis quae dicuntur intendatis, et ipsa perpetuae memoriae commendatis, continuo in mente vestra versantes, et cogitantes quantam patientiam justus sustinuerint, quamque longanimitatem et fidem in promissionibus Dei habuerint, non animo fluctuantes propter ea quae post promissiones eveniebant: sed fidentes ejus qui promiserat virtuti, omnia aequo animo ferebant, et propterea celebres et clari fuerint. Ecce enim et justus ille Josephum, postquam tot annis luxit quasi mortuum, vidit regnum Aegypti tenere: et admirabilis Joseph, post servitutem, post carcerem, post alia omnia quae sustinuit, principatum totius regionis suscepit. Et si adire voluerimus eas, quae in sacra Scriptura continentur, historias, inveniemus omnes virtute praeditos per tentationes ingressos, et sic magnam a Deo assequutos auxilium. Si ergo divinam nobis benevolentiam conciliare volumus, ne simus anxii in tentationibus, nec gravatim feramus quae nobis obveniunt: sed magis gaudeamus et laetemur fide corroborati, scientes nos hac ratione potissimum divina providentia fruituros esse, si cum gratiarum actione omnia ferre meditemur. Ut autem omnes nos et praesentem vitam in virtutibus transigamus, et futura consequamur bona, concedat nobis per clementiam et gratiam suam Dominus noster Jesus Christus, quicum Patri et sancto Spiritui sit gloria, imperium et honor, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

HOMILIA LXVI.

Appropinquerunt autem, inquit, dies Israel ut moreretur, et vocavit filium suum Joseph, et dixit ei: Si inveni gratiam apud te, suppone manum tuam subter femur meum, et facies mecum misericordiam et veritatem, ut non sepiar ego in Aegypto; sed dormiam cum patribus meis: et auferes me ex Aegypto, et sepelies me in sepulcro eorum. Ille autem dixit: Faciam

secundum verbum tuum. Dixit autem: Jura mihi. Et juravit ei. Et adoravit Israel ad fastigium virgae ejus (Gen. 47. 29-31).

1. Age hodie finem imponamus narrationi et historiae Jacobi, et videamus quanam sint illa quae jam moriturus disponat et ordinet. Verum nullus ad praesentium rerum statum spectans, talia exigit ab illis qui tunc fuerunt justi, qualia nunc in vita sapienter instituta fideles praestare convenit, sed secundum tempora et res judicet. Haec autem dedita opera prius dixerim, propter ea quae a patriarcha ipsi Joseph dicuntur. Qualia autem sint, audiamus. 29. *Appropinquerunt autem, inquit, dies Israel, ut moreretur, et vocavit filium suum Joseph, et dixit ei: Si inveni gratiam apud te, suppone manum tuam subter femur meum, et facies mecum misericordiam et veritatem, ut non sepiar ego in Aegypto; 30. sed dormiam cum patribus meis; et auferes me ex Aegypto, et sepelies me in sepulcro eorum. Ille autem dixit: Faciam secundum verbum tuum. 31. Dixit autem: Jura mihi. Et juravit ei. Et adoravit Israel ad fastigium virgae ejus.*

Cur voluerit in patria sepeliri Jacob. — Multi abjectioris animi, quando a nobis admonentur, ne magnam curam sepulturae habeant, neque rem multo studio dignam arbitrentur, ab aliena terra in suam patriam mortuorum reliquias reduci, hanc nobis praetextunt historiam, dicentes, etiam patriarcham hujus rei tantam fecisse curam. Verum primum quidem, sicut dixi, hoc cogitare oportet: tunc non tanta exigebatur philosophia, quanta ab iis qui nunc vivunt: deinde patriarcha hoc non simpliciter voluit fieri, sed spem bonam illis pollicens, fore ut sui vel sero tandem redirent in terram promissionis. Et quod ob hanc causam hoc praeceperit, manifestius nos docet illius filius, dicens: *Visitando visitabit vos Deus, et simul feretis ossa mea hinc (Gen. 50. 24).* Quod enim oculis fidei futura praeviderent, audi illum jam vocare mortem suam dormitionem: dicit enim, *Dormiam cum patribus meis.* Propterea et Paulus dicebat: *Iuxta fidem mortui sunt hi omnes, non accepta promissione: sed procul eam viderunt et salutarunt (Hebr. 11. 13).* Quomodo? Oculis fidei futura videbant. Nullus igitur puer pusillanimitatis esse hoc mandatum, sed et a tempore, et a praevisione futuri redditus, omni culpa excuset justum. Nunc enim quoniam ea quae ad sapienterem vitam attinent, post adventum Christi aucta sunt, merito quis reprehenderit eum cui talia sunt eura.

Non est miserum peregre mori. — Neque puer quis miserum eum esse qui in alieno solo vitam finiat, neque eum qui in solitudine ex hac vita decedat. Neque enim ille dignus ut miser dicatur, sed qui in peccatis mortuus est, etiamsi super lectum, etiamsi praesentibus amicis omnibus mortem obeat. Et ne mihi frigida illa verba, ridiculaque et insipientia plena dicat aliquis: Ille talis cane vilis est mortuus, nullo familiarium praesente, neque sepultura et funus ei contigerunt; sed collectitia stipe iuxta facta sunt. Non est hoc, mi homo, cane ignominiosius mortuum

esse. Quid enim ille damni sensit? Illud unum, si virtutis amictum se tegentem non habuerit. Nam quod id nihil lædat justum virtute præditum, discere, quia plerique justorum, prophetas dico et apostolos, ubi siti sint, paucis exceptis, ignoramus. Etenim alii quidem capite truncati, alii lapidati mortui sunt: et alii innumeris et variis pœnis seipsos exposuerunt propter pietatem, omnes propter Christum martyres facti sunt: et nullus de illis dicere audebit, ignominiosam esse eorum mortem: sed sequetur divinam Scripturam, dicentem: *Pretiosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus* (Psalm. 115. 15). Et sicut mortem sanctorum pretiosam vocavit, audi quomodo et mortem peccatorum malam vocet. *Mors enim*, inquit, *peccatorum mala* (Psalm. 35. 22). Itaque etiam si domus moriantur, et uxore et filiis præsentibus, et familiaribus, et notis adstantibus, virtute autem careant, mala horum mors est. Sic etsi in aliena terra, etsi super pavimentum quis jacens: et quid dico, etsi in aliena? etiamsi in latrones incidat, etiamsi a bestiis devoretur, virtute autem præditus sit, pretiosa ejus mors erit. Dic enim, obsecro, Zachariæ filius nonne decollatus est? Stephanus autem primus martyr coronam redimitus, nonne lapidatus vitam finit?

Paulus capite cæsus; Petrus inverso capite crucifixus. — Paulus autem et Petrus, nonne ille quidem capite truncatus, hic autem modo contrario quam Dominus crucifixus, ita hac vita excessit? Nonne propter hoc magis in toto mundo celebrantur et prædicantur?

2. Hæc autem omnia cogitantes, neque eos qui in aliena terra moriuntur, miseros dicamus, neque domus morientes beatos prædicemus: sed divinæ Scripturæ canonem sequentes, claros virtutibus hinc migrantes beatos dicamus, et eos qui in peccatis moriuntur miseros prædicemus. Sicut enim qui virtute præditus est in meliorem vitam transit, accipiens laborum suorum præmia: ita et qui illa caret, initia et procæmia suppliciorum jam accipit, et gestorum rationes reddere coactus, intolerabilibus complicitur malis.

Vita prærens palæstra. Quomodo Israel adoravit Josephum. — Ideo oportet hæc cogitantes virtutum habere curam, et in præsentis vitæ quasi in palæstra certare, ut cum solum fuerit theatrum, splendida redimiri corona queamus, ne frustra poenitentes inveniamur. Quamdiu enim durat certamen, possibile est, si voluerimus, et desideria excutere, et virtutem exercere, ut propositam assequamur coronam. Cæterum, si videtur, redeamus ad sermonis seriem. Nam postquam commisit filio de sepultura, et dixit Joseph: *Ego faciam juxta verbum tuum*, addit, *Jura mihi. Et juravit ei. Et adoravit*, inquit, *Israel ad fastigium virgæ illius*. Vide senem, decrepitem, patriarcham adoratione honorem in Joseph declarare, et reipsa implere visionis eventum. Quando enim narravit Joseph visionem, *Dixit*, inquit, *Numquid ego et mater tua veniemus, et adorabimus te super terram?* Sed forte dixerit aliquis: Et quomodo impletum est omnium in matre, quæ jam ante defuncta erat, et filium non adoravit? Perpetuus Scripturæ mos est, a magis principali totum significare.

Quoniam igitur, *Caput mulieris vir*: Erunt enim, inquit, *duo in carnem unam* (1. Cor. 11. 3; Gen. 2. 23): cum adoravit caput, manifestum est corpus totum caput sequutum esse. Si enim pater hoc fecit, multo magis illa, nisi ex hac vita præcepta fuisset, hoc fecisset. *Et adoravit*, inquit, *ad fastigium virgæ ejus*. Propterea et Paulus dicebat: *Fide Jacob moriens singulos filios Joseph benedixit, et adoravit ad fastigium virgæ illius* (Hebr. 11. 21). Vides eum istud ipsum fide motum secisse, prævidentem, regii generis futurum esse eum qui ex semine illius nasciturus erat? Itaque cum quæcumque volebat filio imperasset, non multo post ut didicisset Joseph ægrotare patrem suum, et jam in foribus esse mortem, quia appropinquaverant dies mortis illius, 1. *Acceptis duobus filiis suis, venit ad Jacob*. 2. *Annuntiatur autem hoc Jacob, et corroboratus Israel sedit super lectum* (Cap. 48). Vide quomodo amor erga filium senem firmabat, et alacritas vincebat infirmitatem. Audita enim illius præsentia, inquit, *Sedit super lectum*. Et ut vidit illum, paternam dilectionem ei exhibet, et quia moriturus erat, benedictione sua firmat filios, maximas has facultates relinquens, et divitias quæ absumi non poterant. Et vide quomodo incipit. Primum narrat benevolentiam quæ sibi a Deo concessa erat, et tunc benedictiones filiis impertit, et dicit: 3. *Deus meus apparuit mihi in Luza, in terra Chanaan, et benedixit mihi, et dixit mihi*: 4. *Ego te crescere faciam, et multiplicabo te, et faciam te in congregationes gentium, et dabo tibi terram hanc, et semini tuo post te, in possessionem æternam*. Promisit mihi, inquit, Deus, quando in Luza a me visus est, tantum se multiplicaturum semen meum, ut congregationes gentium ex eo futurae sint, et terram mihi et semini meo se doturum promisit. 5. *Nunc igitur duo illi filii, qui nati sunt tibi in Ægypto, mei sunt: Ephraim et Manasses, sicut Ruben et Symeon, erunt mei*. Hos, inquit, quos habuisti ante adventum meum, ego in meorum filiorum numerum adopto, et parem iis qui ex me nati sunt a me benedictionem accipient. 6. *Quoscumque autem postea genueris, ii tui erunt; in nomine fratrum suorum vocabuntur in illorum sortibus*. 7. *Scias autem, quod et mater tua Rachel, quando appropinquaveram Bethlehæm, mortua est, et defodi eam in via Hippodromi*. 8. *Et videns duos filios Joseph, dixit: Qui sunt hi?* 9. *Ille autem: Filii mei, quos dedit mihi Deus. Et dixit Jacob: Adduc mihi eos, ut benedicam eos*. 10. *Et appropinquare eos illi fecit. Et osculatus est eos, et amplexatus est eos*. Vide, obsecro, senem quomodo festinat et urget ut benedicat filios Joseph. Et appropinquare eos fecit illi, inquit. Et osculatus est eos, et amplexatus est eos, 11. *et dixit ad Joseph: Ecce facie tua non sum privatus, et ecce monstravit mihi Deus semen tuum*. Magna mihi, inquit, præstitit Dei clementia, et plura quam expectavi; imo et quæ nunquam expectavi. Non enim solum non sum privatus facie tua, sed ecce etiam vidi eos qui ex te nati sunt. 12. *Et eduxit eos Joseph a genibus, et adoraverunt eum super faciem, super terram*. Vide quomodo et pueros statim ab iul-

παρεβλάθη; Μόνον εἰ τὸ τῆς ἀρετῆς ἐνδυμα μὴ εἶχε ἱεριστέλλον αὐτόν. Ὅτι γὰρ οὐδὲν τοῦτο λυμαινεται τὸν ἐνάρητον, μάθανε ὅτι οἱ πλείους τῶν δικαίων, τῶν προφητῶν λέγω καὶ τῶν ἀποστόλων, πλὴν ὁλίγων, οὐδὲ ἴσμεν ὅπου κατετέθησαν. Οἱ μὲν γὰρ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθησαν, οἱ δὲ καταλευσθέντες οὕτω τοῦ βίου μετέστησαν, καὶ ἕτεροι μυριάς καὶ διαφοροῖς τιμωρίαις αὐτοὺς ἐκδόντας διὰ τὴν εὐσέβειαν, πάντες ὑπὲρ Χριστοῦ ἐμαρτύρησαν· καὶ οὐδεὶς ἀντολήσει περὶ τῶν τοιούτων εἰπεῖν, ὅτι ἀτιμὸς αὐτὸν γέγονεν ὁ θάνατος, ἀλλὰ ἀκολουθεῖται τῇ θεῇ Γραφῇ λεγούσῃ, *Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν ὁσίων αὐτοῦ*. Καὶ ὥσπερ τὸν τῶν ὁσίων θάνατον τίμιον ἐκάλει, οὕτως ἀκούει καὶ τὸν τῶν ἀμαρτωλῶν πονηρὸν καλοῦντος τὸν θάνατον. Θάνατος γὰρ, φησὶν, *ἀμαρτωλῶν πονηρός*. Ὅστε καὶ ἐπὶ τῆς οἰκίας τις καταλύσῃ τὸν βίον, καὶ γυναικὸς καὶ παιδίων παρόντων, καὶ ἐπιτηδεύων καὶ γνωρίμων παροσώτων, ἀρετῆς δὲ ἔρμος ευχαρίστησιν, πονηρὸς ἂν εἴη ὁ τοῦτο θάνατος. Οὕτω καὶ ἐπ' ἀλλοτρίας, καὶ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κείμενος· καὶ εἰ λέγω ἐπ' ἀλλοτρίας, [630] καὶ τοῦ ἐδάφους; καὶ λησταίς· περιπέσῃ, καὶ θηρίων κατὰδρωμα γένηται ὁ τὴν ἀρετὴν κακτικμένος, εἰμὸς ἂν εἴη ὁ θάνατος τοῦτο. Εἰπὲν γὰρ μοι, ὁ τοῦ Ζαχαρίου παῖς οὗ τὴν κεφαλὴν ἀπετμήθη; Στέφανος δὲ ὁ πρῶτος τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον ἀνοησάμενος, οὐχὶ καταλευσθείς οὕτω τὸν βίον κατέλυσε;

Παῦλος δὲ καὶ Πέτρος οὐχὶ ὅς μὲν ἀποτιμηθείς, ὅς δὲ ἀπ' ἐναντίας τῷ ἀεσπότη τῷ σταυροῦ τὴν τιμωρίαν δεξάμενος, οὕτω μετέστη τῆς παρουσίας ζωῆς; Οὐχὶ διὰ τοῦτο μάλιστα πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ᾄδονται καὶ ἀνακηρύσσονται;

β'. Ταῦτα δὲ ἅπαντα ἀναλογιζόμενοι, μήτε τοὺς ἐπὶ τῆς ἐξουσίας τελευτῶντας ταλανίζωμεν, μήτε τοὺς ἐπὶ τῆς οἰκίας καταλύοντας τὸν βίον μακαρίζωμεν· ἀλλὰ τῷ τῆς θείας Γραφῆς κανόνι κατακολουθοῦντες, καὶ τοὺς ἐν ἀρετῇ βεβιωκότας, καὶ οὕτω μεθισταμένους, μακαρίζωμεν, καὶ τοὺς ἐν ἀμαρτίαις τελευτῶντας ταλανίζωμεν. Ὅσπερ γὰρ ὁ ἐνάρητος εἰς βελτίονα ζωὴν μεθίσταται τῶν πόνων τὰς ἀμοιβὰς κομιζόμενος· οὕτως ὁ ταύτης ἔρμος ὢν, ἀρχὰς καὶ προοίμια τῶν τιμωριῶν ἦδη δεχόμενος, καὶ τὰς εὐθύνas τῶν πεπραγμένων ἀπαιτούμενος, ἀνηκίστοις περιβάλλεται κακοῖς.

Διὰ χρὴ ταῦτα ἐννοοῦντας ἀρετῆς ἐπιμελεῖσθαι, καὶ καθάπερ ἐν παλαίστρᾳ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου ἀγωνίζεσθαι, ἵνα μετὰ τὸ λυθῆναι τὸ θέατρον, λαμπρὸν ἀναδήσασθαι δυνήθωμεν τὸν στέφανον, καὶ μὴ ἀνόνητα μεταμελώμεθα. Ἔως γὰρ ὅπου ἐνέστηχεν ὁ ἀγὼν, δυνατόν ἐστιν, εἰ βουληθεῖμεν, καὶ τὴν βῆθυσιν ἀποτινάξασθαι, καὶ τῆς ἀρετῆς ἀντέχεσθαι, ἵνα καὶ τῶν ἀποκειμένων στεφάνων ἐπιτυγχεῖν δυνηθῶμεν. Ἄλλ' εἰ δοκᾷ, λοιπὸν ἐπανεῖθωμεν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν τοῦ λόγου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπέσκηψε τῷ παιδί περὶ τῆς ταφῆς, καὶ εἶπεν ὁ Ἰωσήφ· Ἐγὼ ποιήσω κατὰ τὸ ῥῆμά σου, φησὶν, *Ὁμοσόν μοι. Καὶ ὁμοσεν αὐτῷ. Καὶ προσεκύνησεν Ἰσραὴλ ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ*. Ὅρα τὸν γέροντα, τὸν πρεσβύτερον, τὸν πατριάρχην διὰ τῆς προσκυνήσεως τὴν εἰς τὸν Ἰωσήφ τιμὴν ἐπιδεικνύμενον, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν πληροῦντα νῦν τοῦ δράματος τὴν ἐκβασιν. Ἦνίκα γὰρ διηγῆσται αὐτῷ ὁ Ἰωσήφ τὸ ὄραμα, εἶπε, φησὶν, *Ἀρὰ γε ἐλθόντες ἐγὼ τε καὶ ἡ μήτηρ σου προσκυνήσομέν σοι ἐπὶ τὴν γῆν*; Ἄλλ' ἰσως εἶποι τις ἐν· Καὶ πῶς ἐξῆλθε τὸ ὄραμα τῆς μητρὸς προαπειλούσης, καὶ μὴ προσκυνήσας τὴν πατέρα; Ἐθὺς δὲ τῇ Γραφῇ ἀπὸ τοῦ κυριωτέρου τὸ πᾶν δηλοῦν. Ἐπεὶ οὖν *Κεφαλή τῆς γυναικὸς ὁ ἀνὴρ,*

Καὶ ἔσονται, φησὶν, οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν· τῆς κεφαλῆς προσκυνήσας, δηλονότι καὶ τὸ σῶμα ἅπαν ταύτῃ εἵπετο. Εἰ γὰρ ὁ πατὴρ τοῦτο πεποιήκει, πολλῶν μᾶλλον κάκεινη, εἰ μὴ τῆς ζωῆς προεξηγήσασθαι, τοῦτο πεποιήκειν ἂν. Καὶ προσεκύνησε, φησὶν, ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος εἶπε· *Πίστει Ἰακώβ ἀποθνήσκων ἕκαστος τῶν υἱῶν Ἰωσήφ εὐλόγησε, καὶ προσεκύνησεν ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς ῥάβδου αὐτοῦ*. Ὅρξ ἐτι καὶ τοῦτο αὐτὸ πιστεῖ ἐπολεῖ, προσρῶν ὅτι βασιλικὸν γένους γενήσεται ὁ ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ ταχθεὶς; Ἐπὶ οὖν ἐπέταξεν, ἄπερ ἐβούλετο, τῷ παιδί, μετ' οὐ πολλῶν, φησὶ, μαθὼν Ἰωσήφ, ὅτι ἐνοχλεῖται ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὅτι ἐπὶ θύραις ἐστὶ τοῦ θανάτου, ὅτι ἤγγισαν τῆς τελευτῆς αἱ ἡμέραι, *Λαβὼν τοὺς δύο υἱοὺς αὐτοῦ, ἡλθε [631] πρὸς Ἰακώβ*. Ἀπηγγέλλῃ δὲ τοῦτο τῷ Ἰακώβ, καὶ ἐνισχύσας Ἰσραὴλ ἐκάθισεν ἐπὶ τὴν κλίνην. Ὅρα πῶς ἡ περὶ τὸν πατέρα φιλοστοργία τὸν πρεσβύτερον ἐνέκρου, καὶ ἡ προθυμία ἐνίκα τὴν ἀσθένειαν. Ἀκούσας γὰρ αὐτοῦ τὴν παρουσίαν, φησὶν, *Ἐκάθισεν ἐπὶ τὴν κλίνην*. Καὶ ἰδὼν αὐτόν, τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν περὶ αὐτὸν ἐπιδεικνύεται, καὶ ἐπειδὴ ἐμαλλε τελευταῖον, τῇ εὐλογίᾳ τῇ αὐτοῦ τειχίζει τοὺς παῖδας, μερίτην αὐτοῖς ταύτην παρουσίαν καταλαμβάνων, καὶ πλοῦτον μηδέποτε δαπανηθῆναι δυνάμενον. Καὶ δὲ πῶς ἀρχεται· Πρῶτον διηγείται τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ γεγεννημένην εἰς αὐτὸν εὐνοίαν, καὶ τότε τὰς εἰς τοὺς παῖδας εὐλογίας ποιεῖται, καὶ φησὶν· Ὁ θεὸς μου ὥρθη μοι ἐν Λουζὰ ἐν γῇ Χαναάν, καὶ εὐλόγησέ με, καὶ εἰπέ μοι· Ἐγὼ αὐξάνω σε, καὶ ἀπληθυνῶ σε, καὶ κοίτησω σε εἰς συναγωγὰς ἐθνῶν, καὶ δώσω σοι τὴν γῆν ταύτην καὶ τῷ σπέρματι σοι μετὰ σὲ εἰς κατὰσχεσιν αἰώνιον. Ἐπήγγελλται μοι, φησὶν, ὁ θεός, ἡνίκα ἐν Λουζὰ ὥρθη μοι, τοσοῦτον πληθύναι μοι τὸ σπέρμα, ὥς συναγωγὰς ἐθνῶν γενέσθαι ἐξ αὐτοῦ, καὶ τὴν γῆν δὲ ταύτην ἐμοὶ καὶ τῷ σπέρματι μου δώσειν ὑπέσχετο. Νῦν οὗτοι οἱ δύο υἱοὶ σου, οἱ γενόμενοι σοι ἐν Αἰγύπτῳ, ἐμοὶ εἰσιν· Ἐρραῖμ καὶ Μανασσῆς, ὡς Ῥουβὴν καὶ Συμεὼν, ἔσονται μοι. Τοὺτους, φησὶν, οὗς ἔλας πρὸ τῆς παρουσίας τῆς ἐμῆς, ἐγὼ εἰς τὸν τῶν ἐμῶν τέκνων ἀριθμὸν εἰσποιούμαι, καὶ ὅμοιως τοῖς ἐξ ἐμοῦ ταχθεῖσι τῆς παρ' ἐμοῦ εὐλογίας ἀπολαύσουσι. Τὰ δὲ εἰς τὸ ἐξῆς ἔκτονα, ὅσα ἂν γεννηθῶσι μετὰ ταῦτα, σοὶ ἔσονται· ἐπὶ τῷ ὀνόματι τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν κληθήσονται ἐν τοῖς ἐκείνων κλήροις. Ἰσθὶ δὲ ὅτι καὶ ἡ μήτηρ σου Ῥαχὴλ, ἡνίκα ἤγγισα εἰς τὴν Βηθλὲμ, ἀπέθανε, καὶ κατέφραξα αὐτὴν ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ Ἰακωβ. Καὶ ἰδὼν τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ, εἶπε· Τίτες σοὶ οὗτοι; Καὶ εἶπεν· Υἱοί μου, οὗς ἔδωκέ μοι ὁ θεός. Καὶ εἶπεν Ἰακώβ· Προσάγατέ μοι αὐτούς, ἵνα εὐλογήσω αὐτούς. Καὶ ἤγγισεν αὐτοὺς πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐβλόησεν αὐτούς, καὶ περιέλαβεν αὐτούς. Ὅρα μοι τὸν πρεσβύτερον, ὅπως σπεύδει καὶ ἐπιτάγει εὐλογῆσαι τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωσήφ· Καὶ ἤγγισεν αὐτούς, φησὶ, πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐβλόησεν αὐτούς, καὶ περιέλαβεν αὐτούς, καὶ εἶπε πρὸς Ἰωσήφ· Ἰδὼν τοῦ προσώπου σου οὐκ ἔστερήθην, καὶ ἰδοὺ ἔδειξέ μοι ὁ θεός καὶ τὸ σπέρμα σου. Μεγάλα μοι, φησὶ, παρέσχεν ἡ τοῦ θεοῦ φιλανθρωπία, καὶ πλεόν ἡ προσεδόκησα· μᾶλλον δὲ ἄπερ οὐδέποτε προσεδόκησα. Οὐ γὰρ μόνον τοῦ προσώπου σου οὐκ ἔστερήθην, ἀλλ' ἰδοὺ καὶ τοὺς ἐκ σοῦ ταχθέντας ἔθεσάμην. Καὶ ἐξήγαγεν αὐτούς, φησὶν, Ἰωσήφ ἀπὸ τῶν γονάτων αὐτοῦ, καὶ προσεκύνησαν αὐτῷ ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἐπὶ τῆς γῆς. Ὅρα καὶ τοὺς παῖδας· πῶς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ προοιμίων

ἐπαίψετε τὴν ὀρελομένην τιμὴν ἀπονέμειν τῇ πρεσβυτέρῃ. Καὶ λαβὼν, φησὶν, Ἰωσήφ κατὰ τὴν τῶν πρωτοτόκων προεδρίαν προσήγαγε τὸν Μανασσῆ, καὶ τότε τὸν Ἐφραίμ.

γ'. Ἐνταῦθ' αὖ μοι ὁρα τὴν δίκαιον τοὺς μὲν τοῦ σώματος ὀφθαλμοὺς ἦδη ὑπὸ τοῦ γήρως λοιπὸν ἀσθενεῖς κακῶς κλημένον (Ἐβραϊστικῶς γὰρ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ γήρως, καὶ οὐκ ἡδύνατο βλέπειν), τοὺς δὲ τῆς διανοίας ὀφθαλμοὺς ἰσχυρομένους ἔχοντα, καὶ τῇ πίστει [632] τὰ μέλλοντα ἦδη προορῶντα. Οὐδὲ γὰρ ἀνασχόμενος τὸν Ἰωσήφ, ἀλλὰ ἐναλλάξ τὰς χεῖρας εὐλογῶν, τὴν προεδρίαν εἰς τὸν νέον ἐποίησεν, προτάξας τὸν Ἐφραίμ τοῦ Μανασσῆ. Καὶ φησὶν· Ὁ Θεός, ὃς εὐηρέστησεν οἱ πατέρες μου. Ἐκότεν ταπεινοφροσύνην τοῦ πατριάρχου, ὁρα ψυχὴν φιλόθεον. Οὐκ ἐτόλμῃσεν εἰπεῖν, Ὁ Θεός ὃς εὐηρέστησεν· ἀλλὰ τί; Ὁ εὐηρέστησεν οἱ πατέρες μου. Εἶδες εὐγνωμονα ψυχὴν; καίτοι πρὸ μικροῦ διηγούμενος ἔλεγεν, ὅτι· Ἐν Δουρᾷ ὤφθη μοι, καὶ ὁπότε μοι δώσῃ μοι καὶ τῷ σπέρματι μου πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ εἰς συναγωγὰς ἐθῶν ποιήσῃ τὸ σπέρμα μου. Καὶ οὕτως ἐναργίᾳ ἔχων τὰ δειγμάτων τῆς περὶ αὐτὸν τοῦ Θεοῦ εὐνοίας, εἰς κατεσταλμένην εἴχε τὴν διάνοιαν, καὶ φησὶν· Ὁ Θεός ὃς εὐηρέστησεν οἱ πατέρες μου ἐνώπιόν αὐτοῦ, Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ. Εἶτα πάλιν· Ὁ Θεός ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου. Σκόπει καὶ διὰ τοῦτου πάλιν τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν. Οὐ λέγει τὴν οἰκείαν ἀρετὴν, ἀλλὰ τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ εἰς αὐτὸν γεγεννημένα διηγᾶται, καὶ φησὶν· Ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Αὐτός γὰρ ἐστὶν ὁ ἐξ ἀρχῆς μέχρι τοῦ παρόντος τὰ κατ' ἐμὲ οἰκονομήσας. Οὕτω καὶ πρῶτον ἔλεγεν· Ἐν γὰρ τῇ ῥύδῳ μου ταύτῃ διέβην τὸν Ἰορδάνην, καὶ ἰδὼν τὴν γέφυραν εἰς δύο παρεμβάλας. Καὶ νῦν τὸ αὐτὸ πάλιν ἑτέροις ῥήμασι φησὶν· Ὁ τρέφων με ἐκ νεότητός μου ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης, ὁ ἀγέλιος ὁ ρυόμενός με ἐκ πόντων τῶν κακῶν. Εὐχαρίστου γνώμης τὰ ῥήματα, φιλοθέου ψυχῆς καὶ ἐχούσης ἐναύλους τὰς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας τῇ μνήμῃ. Ἐκεῖνος, φησὶν, ὃς οἱ πατέρες μου εὐηρέστησεν, ὁ ἐμὲ διαβρῆσας ἐκ νεότητος ἕως τοῦ παρόντος, ὁ ἐξ ἀρχῆς πάντων με τῶν κακῶν ρυσάμενος, ὁ τοσαύτην περὶ ἐμὲ κτῆσιν ἐπέδειξάμενος, αὐτὸς ἐβλόγησεν τὰ παῖδια ταῦτα· καὶ ἐκκληθῆσεται ἐν αὐτοῖς τὸ ὄνομά μου, καὶ τὸ ὄνομα τῶν πατέρων μου Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ, καὶ πληθυνθήσονται εἰς πλῆθος πολὺ ἐκ τῆς γῆς. Εἶδες ὁμοῦ καὶ σύνεσιν καὶ ταπεινοφροσύνην; Σύνεσιν μὲν, ὅτι τοὺς τῆς πίστεως ὀφθαλμοὺς προορῶν τὸν Ἐφραίμ προέταξε τοῦ Μανασσῆ· ταπεινοφροσύνην δὲ, ὅτι οὐδαμοῦ τῆς οἰκείας ἀρετῆς μνήμην ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς τῶν πατέρων εὐεργεσιῶν τὴν εὐχὴν καὶ τὴν εὐλογίαν αὐτοῖς· ἐπηύχεσθαι. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἰακώβ προορῶν τὰ μέλλοντα, οὕτως εἰς αὐτοὺς εὐλογίαν πεποιήσας. Ὁ δὲ Ἰωσήφ ὁρῶν τὸν νεώτερον ἀποκριθὲν τοῦ πρωτοτόκου, καὶ βαρὺ αὐτὸ λογιζάμενος, εἶπε, φησὶν, Οὗτος ὁ πρωτότοκος· ἐπίδεδ' ἔστιν ἐν σοὶ ἐλὼν τὴν κληρίαν αὐτοῦ. Καὶ οὐκ ἠθέλησεν, ἀλλ' εἶπεν· Οἶδά, τέκνον, οἶδα. Καὶ οὗτος ἐστὶν εἰς λαόν, καὶ οὗτος ἐνέωθήσεται· ἀλλ' ὁ ἀδελφός αὐτοῦ ὁ νεώτερος μεῖζων αὐτοῦ ἐσται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐσται εἰς πλῆθος ἐθνῶν. Μὴ νομίσῃς με, φησὶν, ἀπλῶς συντυχίαν εἶναι τοῦτο πεποιημέναι, μηδὲ δι' ἄγνοιαν. Οἶδα γάρ, καὶ προορῶν τὰ ὑστερον ἐσόμενα, οὕτω τὴν εἰς αὐτὸν εὐλογίαν ἐποίησάμην. Εἰ γὰρ καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως ἔχει τὴν προεδρίαν ὁ Μανασσῆς, ἀλλ' ὁ νεώτερος μεῖζων αὐτοῦ ἐσται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ εἰς πλῆθος ἐθνῶν. Τοῦτο δὲ ὅλον ἐγένετο

ἐπειδὴ ἐντεῦθεν ἐμῶν ἡ βασιλεία ἀναδείκνυσθαι. Διὰ τοῦτο ἦδη [633] προαναφανῶν τὰ μέλλοντα, οὕτω τὴν εἰς αὐτὸν εὐλογίαν ἐποίησεν. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς λέγων· Ἐν ὅμιν εὐλογηθήσεται Ἰσραὴλ, λέγοντας· Ποιήσαι σε ὁ Θεός ὡς Ἐφραίμ καὶ Μανασσῆ. Καὶ ἔθηκε τὸν Ἐφραίμ μεκροτέρου τοῦ Μανασσῆ. Οὕτως ἴσονται, φησὶ, περιφανεῖς ἀμφοτέροις, ὥς πάντας εὐχῆς ἔργον ποιῆσαι εἰς τὴν τούτων ἰλθεῖν περιφάνειαν· ὁμοῦ ὁ Ἐφραίμ πρότερος ἐστὶν τοῦ Μανασσῆ. Ὅρθε πῶς ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις προεμήνυνεν αὐτῷ, καὶ προφητικῶς κινούμενος πνεύματι, οὕτω τοὺς παῖδας τοῦ Ἰωσήφ εὐλόγει, τὰ μετὰ τοσοῦτον ἐσόμενα χρόνον, ὥς ἦδη παρόντα, καὶ ὑπὸ τοῖς ἀδελφοῖς ὁρώμενα, οὕτω προβλέπων; Τοιοῦτον γὰρ ἡ προφητεία.

Καὶ καθάπερ οἱ τοῦ σώματος ὀφθαλμοὶ οὐδὲν πλέον τῶν ὁρωμένων φαντασθῆναι δύνανται, οὕτω καὶ οἱ τῆς πίστεως οὐ τὰ ὁρώμενα βλέπουσιν, ἀλλ' ἐκείνα φαντάζονται, ἃ μετὰ πολλὰς ὑστερον γενεὰς ἵσταται μέλλει. Καὶ τοῦτο ἀκριβέστερον εἰσέσθαι ἐκ τῶν εὐλογιῶν, ὧν εἰς τοὺς οἰκείους ποιεῖται παῖδας. Ἀλλ' ἵνα μὴ μακρὸν ποιῶμεν τὸν λόγον, καὶ πολὺν ὅμιν τὸν κόπον παρέχωμεν, ἀρκασθέντες τοὺς εἰρημένους εἰς τὴν ἐξῆς τὴν πρὸς τοὺς παῖδας εὐλογίαν ταμειωσόμεθα, ἐκείνου παρακαλέσαντας ὅμιν τὴν ἀγάπην, ζηλοῦν τὸν δίκαιον τοῦτον, καὶ τοιαύτας κληρονομίας τοῖς παισὶ καταλαμβάνειν τοῖς ἑαυτῶν, αἱ μηδέποτε παρὰ τινος βλάβην δεῖξασθαι δύνανται. Αἱ γὰρ τῶν χρημάτων πολλάκις καὶ λεσθῶν ἔτεκον τοὺς διαδεξαμένους, καὶ ἐπιβουλὰς, καὶ πολὺν τὸν κίνδυνον· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιούτων ἐστὶν ὑποπτεῦσαι ποτε. Θησαυρὸς γὰρ ἐστὶ δαπανηθῆναι μὴ δυνάμενος, θησαυρὸς ἐστὶν ἀνάλωτος, θησαυρὸς ἐστὶν οὐκ ἀνθρώπων ἐπιβουλῇ, οὐ ληστῶν ἐφόδῳ, οὐκ οἰκείων κακοουργίᾳ, οὐκ ἄλλῳ τοιούτῳ τινὶ ἐλαττωθῆναι δυνάμενος, ἀλλὰ διηνεκῶς μένει· πνευματικὸς γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐκ ἐκων ταῖς ἀνθρωπίναις ἐπιβουλῇ· ἀλλ' ἐὰν οἱ δεξιόμενοι νήφειν βούλωνται, καὶ εἰς τὴν μέλλουσαν συναποδημεῖ ζῶν, καὶ τὰς αἰωνίους προευνετρεπίζει σκηνάς.

δ'. Μὴ τοίνυν χρήματα συλλέγειν σπουδάζωμεν, καὶ ταῦτα τοῖς παισὶ καταλαμβάνειν· ἀλλ' ἀρετὴν αὐτοὺς παιδεύωμεν, καὶ τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐλογίαν αὐτοῖς ἐπιευχόμεθα. Αὕτη γὰρ, αὕτη ἡ μεγίστη περιουσία, οὗτος ὁ ἀπατος πλοῦτος, ὁ ἀδαπάνητος, ὁ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὴν περιουσίαν πλεονα ἐργαζόμενος. Οὐδὲν γὰρ ἀρετῆς ἴσων, οὐδὲν ταύτης ἰσχυρότερον· καὶ αὕτη μοι τὴν βασιλείαν εἰποι, καὶ τὸν τὸ διάδημα περιεικόμενον, εἰ μὴ ταύτην ἔχοι, παντὸς πένιτος βάρια περιβεβλημένου ἀδλιώτερος ἐστὶν. Τί γὰρ αὐτὸν τὸ διάδημα δυνήσεται ὠφελῆσαι, ἢ ἡ πορφύρα^a, ὑπὸ τῆς οἰκείας ῥαθυμίας προδεδομένον; Μὴ γὰρ ἀξιωματῶν τῶν ἐξωθεν οἶδε διαφορὰν ὁ δεσπότης; μὴ γὰρ προσώπων δυσωπεῖται περιφανεῖς; Ἐν ἑστὶν ἐκεῖ τὸ ζητούμενον, ἀπὸ τῆς ἐργασίας τῆς ἀρετῆς τὰς θύρας ἐστὶν εὐρεῖν ἡνεργημένας τῆς πρὸς αὐτὸν παρρησίας· ὥς ὁ μὴ ἐντεῦθεν τὴν παρρησίαν κτησάμενος, ἐν τοῖς ἡτοιμαμένοις καὶ ἀπαρρησιαστοῖς γενήσεται.

Τοῦτο οὐδ' ἀπαντες σκοπῶμεν, καὶ τοὺς ἡμετέρους παῖδας ἐδιδάσκωμεν ταύτην πάντων προτιμᾶν, καὶ [634] μηδὲν ἡγεῖσθαι τὴν τῶν χρημάτων περιουσίαν. Αὕτη γὰρ, αὕτη πολλὰς καὶ κούμια πρὸς τὴν ἀρετὴν γίνεται, ὅταν μὴ εἰδῇ τοὺς χρήμασιν ὁ νέος εἰς δέον κεχρηθῆναι. Καὶ καθάπερ τὰ παῖδια τὰ μικρά, ἐπειδὴν μαχαίρας ἐπιλάθονται ἢ ξίφους, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι δεινότερας κεχρηθῆναι, πολλάκις εἰς πρόπτον ἑαυτὰ κίνδυνον ἐμβάλλει, ὅθεν οὐδὲ ἀφίστιν

^a Savil. τὸ διάδημα ὀνόμαται, ἢ ἡ πορφ. Tres mss. τὸ διάδημα σῶσαι δυνήσεται, ἢ ἡ πορφύρα, ἵαν ὑπὸ τῆς οἰκείας.

tio debitum seni honorem reddere docuit. Et Joseph; inquit, secundum dignitatem primogenitaræ adduxit Manassen, et tunc Ephraim.

3. *Jacob oculis mentis videbat.* — Vide hic quomodo justus corporis oculos præ senectute nunc infirmos haberet, (10. *Gravati enim erant oculi ejus præ senio, et non poterat videre*), valeret autem oculis mentis, et fide prævideret futura. Neque enim tulit Joseph ordinem, sed mutatis manibus benedicens, dignitatem juniore contulit, præferens Manassæ Ephraim: et dixit: 15. *Deus, cui bene placuerunt patres mei.* Attende modestiam Jacob, vide animam religiosam. Non audebat dicere, Deus cui bene placui: sed quid? *Cui bene placuerunt patres mei.* Vidisti animam gratam? tametsi paulo antea narrans dicebat: *In Lusa apparuit mihi, et promisit daturum se mihi et semini meo omnem terram, et in congregationibus gentium se facturum semen meum.* Et tam evidentia habens indicia divinæ erga se benevolentie, adhuc tamen humilitatam habuit mentem, et dicit: *Deus cui bene placuerunt patres mei coram ipso, Abraham et Isaac.* Deinde iterum: *Qui pascit me a juventute mea.* Accipe et ex hoc gratissimum ejus animum. Non dicit propriam virtutem, sed ea quæ sibi a Deo fuerunt facta. *Qui pascit me a juventute mea usque in diem hanc.* Ipse enim, inquit, est qui ab initio usque ad præsens res meas dispensavit, et moderatus est. Ita et prius dicebat: *In virga enim mea hac transivi Jordanem: et ecce nunc factus sum in duo castra (Gen. 32. 10).* Et nunc iterum aliis verbis dicit: *Qui pascit me a juventute mea usque in diem hunc, 16. angelus qui liberavit me de omnibus malis.* Gratæ animæ ac piæ, et bene memoris beneficiorum Dei, verba. Ille, inquit, cui patres mei bene placuerunt, qui me a juventute mea usque in præsentem diem educavit, qui me ab initio ab omnibus malis liberavit, qui tantam erga me declaravit providentiam, ipse *Benedicet hos pueros: et invocabitur in eis nomen meum, et nomen patrum meorum, Abraham et Isaac, et multiplicentur in multitudinem magnam super terram.* Vidisti simul et intelligentiam, et modestiam? Intelligentiam quidem, quia fidei oculis prævidens Ephraim prætulit Manassæ: modestiam vero, quia nusquam suæ virtutis mentionem fecit; sed ex probata patrum vita, et ex beneficiis in se collatis ipse preces fudit, et benedictionem filiis precatus est. Verum Jacob quidem prævidens futura, ita illis benedixit: 17. *Joseph vero videns juniorem prælatum seniori, grave et indignum esse putans, dicit: 18. Hic est primogenitus; pone dexteram tuam super caput ejus. 19. Et noluit, sed dixit: Scio, fili, scio. Et hic erit in populum, et hic exaltabitur; sed frater ejus junior major eo erit, et semen ejus erit in multitudinem gentium.* Ne putes me, inquit, casu ac fortuito hoc fecisse, vel per ignorantiam. Scio enim, et prævidens futura, ita ei benedictionem dedi. Nam licet natura primatum habeat Manasses, sed *Juvenis ille major eo erit, et semen ejus in multitudinem gentium.* Hoc autem totum factum est, quia hinc regnum demonstrabatur exoriturum. Propterea prædicens futura, sic eum

benedixit. 20. *Et benedixit eos, dicens: In vobis benedicent Israel, dicentes: Faciat te Deus sicut Ephraim et Manasse. Et posuit Ephraim ante Manassen.* Ita, inquit, ambo erunt gloriosi, ut omnes in optatis habeant ad eandem cum illis gloriam pervenire: attamen prior erit Ephraim Manasse. Vides quomodo gratia Dei præmonstrabat ei futura, ac prophetico afflatus spiritu filius Joseph benedixit, et quod tantis temporibus aberat, tamquam præsens et ante oculos situm viderit? Hoc enim modo se habet prophetia.

Oculi fidei perspicaciores corporeis. Moralis epilogus. — Nam sicut oculi corporales nihil amplius præterquam visibilia spectare possunt, ita et oculi fidei non quæ videntur spectant, sed illa vident, quæ multo post futura sunt. Et hoc manifestius scietis ex benedictionibus, quas suis filiis dat. Cæterum ne longum sermonem faciamus, multoque vos oneremus labore, contenti dictis, in sequentem sermonem reservabimus filiorum ejus benedictionem. Illud tamen obsecravim vestram caritatem, ut imitemini justum hunc, et tales hereditates filiis vestris relinquatis, quæ a nullo unquam dampnum accipere possint. Divitiæ enim sæpe etiam accipientibus perniciem pepererunt, et insidias, et multa pericula: hic autem nihil tale suspicari poteris unquam. Thesaurus enim est, qui nunquam exauriri, nunquam potest consumi: thesaurus, qui non hominum dolis, nec latronum insidiis, non famulorum malitia, non alio quopiam imminui potest, sed perpetuo manet: spiritualis enim est, hominis non cedens insidiis, sed cum iis qui illum accipiunt, et sobrii esse volunt ac prudentes, in futuram vitam migrabit, et eis æterna præparabit tabernacula.

4. Ne igitur operam nostram in colligendas opes collocemus, quas relinquamus filiis; sed doceamus eos virtutem, et benedictionem Dei illis apprecemur. Istæ enim, istæ maximæ sunt facultates: istæ sunt ineffabiles divitiæ, quæ non absumuntur, quæ quotidie substantiam nostram augent. Nihil enim virtuti par, nihil virtute potentius: etiam mihi digas eum qui regnum habet, ac diadema gerit, nisi hanc habeat, quovis panniculoso paupere miserior erit. Quid enim illi prodesse poterit diadema aut purpura, qui virtutem suam desidia perdit? Numquid Dominus exteriarum dignitatum varietatem spectat? numquid personarum gloria permovetur? Unum est illic quod quaeritur, ut per operationem virtutum apertas invenire possimus januas fiduciæ in Deum; nam qui nihil fiduciæ hinc defert, inter ignominiosos et desperantes locum habebit.

Pecuniæ virtuti obstant. — Hoc igitur omnes consideremus, et nostros filios doceamus, ut virtutem rebus omnibus præferant, nihilque faciant pecuniarum abundantiam. Hæc enim, hæc est quæ virtuti sæpe plurimum obstat: quandoquidem nesciunt pecuniis uti juvenes ut oportet. Et sicut parvi pueri sæpe, quando cultellos et gladios arripiunt, eo quod nesciunt bene illis uti, periclitantur, unde matres non permittunt illis eos impune attingere: ita profecto et juvenes, qui pecuniarum abundantiam susceperint cum

noiant eis bene uti, in periculum certum se precipitant, sarcinam peccatorum sibi inde colligentes. Nascentur enim inde luxur, delicie, et absurde voluptates et infinita mala: non simpliciter a pecuniis dico, sed ideo quia qui illas receperunt, eis nesciunt recte uti. Propterea et sapiens quidam dicebat: *Bona divitiis, quibus non est conjunctum peccatum* (Eccli. 13. 50). Quia et Abraham dives erat, et Job dives erat, et non solum nihil damni eis accidit a divitiis, sed et clariores fuerunt. Quare? Quia non in usum suum tantum has possidebant, sed ut iis juvarent etiam alios, quorum succurrerent inopie, et esset domus eorum aperta peregrinis omnibus. Audi enim unum eorum dicentem: *Si autem egressus es quis de domo mea sine vacuo; ceterum et impotentes viribus, si quando indigebant subsidio, non privabantur* (Job. 31. 16). Et non solum per pecunias subsidium indigentibus ferebant, sed et sollicitudinem eorum gerebant. *Et eram, inquit, pes claudis, oculus cecis, et a medio dentium eripui pradam* (Job. 29. 15. 17). Vides illum et curam agere eorum qui injuria afficiuntur, et debilibus membrorum vicem per omnia representare? Hunc omnes oportet imitari, hunc, inquam, qui ante legem fuit, et ante gratiam tam bene moratam vitam gessit: idque cum nec preceptorem habuerit, neque progenitores virtute preditos, sed a semetipso et a sententia recta in bonam hanc vitam prodierit. Nam unusquisque nostrum in natura sua habet insitam scientiam virtutis: et nisi quis eam voluerit per ignaviam suam perdere generositatem, numquam ea privabitur. Utinam autem eam omnes nos eligamus, et cum diligentia exerceamus, ita ut bona que diligentibus Deum promissa sunt consequamur, gratia et misericordia Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre et sancto Spiritu sit gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in secula seculorum. Amen.

OMILIA LXVII.

Dixit autem Israel ad Joseph: ecce ego morior, et erit Deus vobiscum, et reducet vos Deus ex terra hac in terram patrum vestrorum. Ego autem do tibi Secima electa prae fratribus tuis, quas cepi in gladio meo et arcu (Gen. 48. 21. 22).

1. Jacobi historiam pergit Chrysostomus, et iis que precedentem homiliam concluderunt breviter resumptis, identidem Jacobum inducit res futuras predicentem filiis et de morte sua proxima ipsos admonentem, ex verbis Jacobi quedam moralia principia eruens, verbi gratia: nihil prodesse dona naturalia nisi mores probi accedant. — Pollicebamur nuper finem nos imposituros historie Jacob, sermoneque prolixius se extendente, ad finem quod promittebamur perducere non valuimus. deo volo que pridem relicta fuerunt in medium proponere, ut nunc saltem, si Deus dederit, finem imponamus. Operæ pretium autem fuerit, primum vestram commonefacere caritatem, et ostendere ubi sermonem nuper missum fecerimus. Scitis utique, et memores estis, cum Jacob benedicturus esset filios Joseph, ipsum Ephraim Manassé proposuisse, idque etiam patre ejus non probante: cui et dixit: *Scio, fili; ve-*

*rumtamen et hic erit in populum, et hic exaltabitur: sed frater ejus junior major eo erit, et semen ejus erit in multitudinem gentium. Et benedixit eos in die illa, dicens: In vobis benedicent Israel, dicentes: Faciat te Deus sicut Ephraim et Manassé; et ponit Ephraim ante Manassé. Et hucusque processimus, ac ne sermonum nimia copia vestram obrueremus memoriam, cessavimus a doctrina: sed si videtur, hodie sequentia videamus. 21. Dixit autem Israel ad Joseph: Ecce ego morior, et erit Deus vobiscum, et reducet vos Deus ex terra hac in terram patrum meorum. 22. Ego autem do tibi Secima electa prae fratribus tuis, quas cepi in gladio meo et arcu. Postquam filios benedixit, et futura providens juniorem proposuit seniori: volens persuadere Josepho, se non simpliciter, neque temere hoc fecisse, sed predicentem futura: predicit etiam ei suam mortem, et quod redituri sint ex aliena terra in Chanaan, in terram patrum suorum: et bonam eis spem auget, ita ut expectatione solatium habeant. Nam spes bonorum hujus vite labores semper imminuit. Et monstrans etiam tempore mortis, quam dilectionem erga Joseph habeat, dicit ei: *Ego autem do tibi Secima electa prae fratribus tuis: quasi per hoc declarans. Hoc omnino erit, et secundum meam predicationem redibitis, et in hereditatem possidebitis terram patrum vestrorum: et Secimorum civitatem tibi do hereditatem electam prae fratribus tuis, quam cepi de manu Amorrhæorum in gladio meo et arcu. Quidnam hoc est? Quæ a Symeone et Levi facta sunt contra Secimitas in personam propriam transferret: et propter hoc dicit, Quas cepi in gladio meo et arcu. Sed hic opportune queraverit quispiam: Et quare hoc facinus suum facit, cum postea testamentum editurus accusatione clare scripta eos arguat? Non secum pugnat justus, sed declarat mansuetudinem mentis suæ, et præter suæ mentis sententiam hoc factum esse: non solum enim non probavit factum, sed et arguit, postquam in factum fuerat. Propterea volens monstrare suam erga Joseph dilectionem, ei concedit Secima, et dicit: Quas cepi in gladio meo et arcu. Nam licet illorum fuerit opus, in mea tamen potestate positum est. Si enim filiorum dominus pater, multo magis eorum quæ a filiis possidentur: si autem dominus, et quod voluerit dare possit. Itaque declarare volens suam erga Joseph benevolentiam, non solum Ephraim et Manassé benedixit, sed et Secima electam hereditatem relinquit filio. 1. Et vocavit, inquit, Jacob filios suos, et dixit: Congregamini, ut annuntiem vobis quid eventurum sit vobis in novissimis diebus. 2. Congregamini, et audite Israel patrem vestrum (Caput 49). Vide justi intelligentiam. Quia præciebat mortis tempus, vocavit filios suos ad se, et dicit: Congregamini, ut vobis jam prædicam quid vobis eventurum sit in ultimis diebus. Congregamini, et audite Israel patrem vestrum. Venite, inquit, et discite a me, non presentia, non quæ post parvum tempus eventura, sed quod accidet in ultimis diebus. Et hæc vobis non a memetipso annuntio, sed afflatus a Spiritu: et ideo quæ multis postea generationibus contingent prædico. Etenim e vita hac**

αἱ μητέρες ἀδελφῶν τῶν τοιοῦτων ἐφάπτεσθαι· οὕτω δὲ καὶ οἱ νόμοι, ἐπειδὴν χρημάτων παρουσίαν διαβέβαιον, διὰ τὸ μὴ θέλειν αὐτοῖς δεδότης καυχῆσθαι, εἰς προφανὲς κίνδυνον αὐτοῦς περιτρέφουσιν, τὸν φόβον τῶν ἀμαρτημάτων ἐντείνουσαν αὐτοῖς συλλέγοντες. Αἱ γὰρ τρυφαί, καὶ αἱ ἀποποιήσεις, καὶ τὰ μυρία κακὰ ἐντείνουσαν τίκεται· οὐχ ἀπλῶς ἀπὸ χρημάτων λέγων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μὴ εἰδέναι προσηκόντως αὐτοῖς καυχῆσθαι τοὺς ταῦτα διαβεβαμένους. Διὰ τοῦτο καὶ σοφὸς τις ἔλεγεν· Ἀγαθὸς ὁ κλοῦτος, ὃ μὴ δοτὶν ἀμαρτία. Ἐπεὶ καὶ ὁ Ἀδραμῆ κλοῦσιος ἦν, καὶ ὁ Ἰὼβ κλοῦσιος ἦν, καὶ οὐ μόνον οὐδὲν ἀπὸ τοῦ κλοῦτου παρεβλάθησαν, ἀλλὰ καὶ μειζνῶς εὐδοκίμησαν. Τίνος ἔνεκεν καὶ διὰ τί; Ὅτι οὐκ εἰς οικίαν ἀπλουσιν μόνον οὕτω ἐκίχοντο, ἀλλὰ πρὸς τὴν τῶν ὁλῶν παραμυθίαν, καὶ τὰς τῶν δεομένων διορθούμενοι πνίγας, καὶ ἡ οικία αὐτῶν παντὶ ξένῳ ἦν ἀνεργμένη. Ἄκουε γὰρ ἐνός αὐτῶν λέγοντος· Εἰ δὲ καὶ ἐξήλθῃ τις ἐκ τοῦ οἴκου μου κλίμα κενῶν, καὶ ἀδύνατος δέ, εἰ ποτε εἶχον χρυσίον, οὐκ ἀνέτυχον. Καὶ οὐ μόνον τὴν διὰ χρημάτων ἐπικουρίαν εἰς τοὺς δεομένους ἐπεδείκνυντο, ἀλλὰ καὶ τὴν διὰ τῆς προστασίας πρόνοιαν. Ἐγὼ γὰρ ἤμην, φησί, πού τις χωλὸν, ὀρθαλμὸς δὲ τυφλῶν, καὶ ἐκ μέσου ὁδόντων ἐξέσπασα ἀρπαγμα. Ὅρξ αὐτὸν καὶ προνοῦντα τῶν ἀδικουμένων, καὶ ἀντὶ τῶν πεπρωμένων μελῶν ἔπασσε γινόμενον; Τοῦτον ἀπαντᾷ ἐχρὴν ζηλοῦν, τὸν πρὸ τοῦ νόμου, τὸν πρὸ τῆς χάριτος; τοσαύτην φιλοσοφίαν ἐπιδειξάμενον, καὶ ταῦτα οὐδὲ διδασκαλὸν ἐσχηκότα, οὕτε προγόνους ἐναρέτους, ἀλλὰ οὐκ ὀκνηθεὶς ἀπὸ γνώμης ὀρθῆς ἐπὶ τὴν χρηστέην ταύτην πολιτείαν ἰδόντα. Καὶ γὰρ ἕκαστος ἡμῶν ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ ἐναποκειμένην ἔχει τὴν γνώσιν τῆς ἀρετῆς· καὶ εἰ μὴ τις βουλευθῇ ἀπὸ βεβηλίας τὴν οικίαν προδοῦναι εὐγένητον, οὐκ ἂν ποτε ταύτης ἀμοιρήσειε. Γένοιτο δὲ πάντας ἡμᾶς ταύτην ἐλπίαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας ταύτην κατορθώσαντας, καὶ τῶν ἐν ἐπαγγελίαις κειμένων ἀγαθῶν τοὺς ἀγαποῦντες αὐτὸν ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοanthropia τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ὡς τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας αἰώνων. Ἀμήν.

[635] ΟΜΙΑΙΑ ΣΖ.

Ἐκεῖ δὲ, φησὶν, Ἰσραὴλ τῷ Ἰωσήφ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἔσται ὁ Θεὸς μεθ' ὁμῶν, καὶ ἀποστερήσει ὁμῶς ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων ὁμῶν. Ἐγὼ δὲ δίδωμι σοὶ Σέκιμα ἐξαιρετὸν παρὰ τοὺς ἀδελφούς σου, ἢ Ἐμαίρα ἐν μαχαίρα μου καὶ τόξῳ.

α'. Πρῶτον ἐπαγγελάμενος τέλος ἐπιθεῖναι τῇ κατὰ τὸν Τακιδὸς ὑποθέσει, εἰς μήκος ἡμῖν ἐκταθέντος τοῦ λόγου, τὴν ὑπόθεσιν πᾶσαν εἰς πέρας ἀγαγεῖν οὐκ ἰσχύσαμεν. Διὰ βούλομαι σήμερον τὴν πρῶτην ἡμῖν ἐκείθεν ἀπολειφθέντα εἰς μέσον προθεῖναι, ἵνα οὕτω καὶ νῦν, Θεοῦ δίδόντος, τὸ τέλος ἐπιθῶμεν. Ἀναγκαῖον δὲ πρότερον ὑπομνήσαι τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, καὶ δεῖξαι μέχρι τίνος τότε τὸν λόγον στήσαντες, οὕτω τὴν διδασκαλίαν καταλύσαμεν. Ἰστέ δὴπου καὶ μνησθήσε, ὅτι ἦν ἡμεῖς τοὺς τῷ Ἰωσήφ παῖδας μέλλων ὁ δίκαιος εὐλογεῖν, τὸν Ἐφραίμ τοῦ Μανασσὴ προεῖναι, καὶ ταῦτα τοῦ πατρὸς δυσχεράναντος, πρὸς ὃν καὶ εἶπεν, Οἶδα, τέκνον· καὶ οὗτος ἔσται εἰς λαόν, καὶ οὗτος ὀφεισθήσεται· ἀλλ' ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὁ νεώτερος μαίζων αὐτοῦ ἔσται, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἔσται εἰς κληῖδος ἐθνῶν. Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, λέγων· Ἐν ὁμῖν εὐλογηθήσεται Ἰσραὴλ, λέγοντες· Ποίησαι σε ὁ Θεὸς ὡς Ἐφραίμ καὶ Μανασσῇ· καὶ ἔθηκε τὸν Ἐφραίμ ἐμπροσθεν τοῦ Μανασσῆ. Μίτρι

τοῦτο γινόμενοι, ὥστε μὴ τῷ κλήθει καταγῶσαι ὁμῶν τὴν μνήμην, ἐπαυόμεθα τῆς διδασκαλίας· ἀλλ' εἰ δοκεῖ, σήμερον ὡμεν τὰ ἐξῆς. Ἐκεῖ γὰρ, φησὶν, Ἰσραὴλ τῷ Ἰωσήφ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω, καὶ ἔσται ὁ Θεὸς μεθ' ὁμῶν, καὶ ἀποστερήσει ὁμῶς ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς ταύτης εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων μου. Ἐγὼ δὲ δίδωμι σοὶ Σέκιμα ἐξαιρετὸν ὑπὲρ τοὺς ἀδελφούς σου, ἢ Ἐμαίρα ἐν μαχαίρα μου καὶ τόξῳ. Ἐπειδὴ τοὺς υἱούς εὐλόγησε, καὶ τὰ μέλλοντα προορῶν προεῖπεν τὸν νεώτερον τοῦ πρεσβυτέρου, βουλόμενος παῖσαι τὸν Ἰωσήφ, ὅτι οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ εἰς τὸ ταῦτα πεποιθὲν, ἀλλὰ προφητεύων τὰ μέλλοντα ἰσχυροῦς, προλέγει αὐτῷ καὶ τὴν οικίαν τελευταίην, καὶ ὅτι ἐπανήξουσιν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας εἰς τὴν Χαναάν, εἰς τὴν γῆν τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ χρησάμενοι αὐτοῖς ἐλπίδας ὑποσείνει, ὥστε τῇ προσδοκίᾳ κομφίζεσθαι. Ἡ γὰρ τῶν χρηστῶν ἐλπίς ὑποτίθεται αἰ τοὺς ἐν τῷ παρόντι βίῳ πόνους. Καὶ δεκνὺς λοιπὸν καὶ ἐν τῷ τῆς τελευταίας καιρῷ τὴν φιλοστοργίαν, ἢ παρὰ τὸν Ἰωσήφ ἐκτετακτο. φησὶ πρὸς αὐτόν· Ἐγὼ δὲ δίδωμι σοὶ Σέκιμα ἐξαιρετὸν ὑπὲρ τοὺς ἀδελφούς σου· μόνον οὐκ διὰ τοῦτο δηλῶν, ὅτι οὕτω πάντως ἔσται τοῦτο, καὶ κατὰ τὴν ἐμὴν πρόβησιν ἐπαυλάσεισθε, καὶ κληρονομήσετε τὴν γῆν τῶν πατέρων ὁμῶν, ὅτι καὶ τὴν Σέκιμον πόλιν σοὶ δίδωμι κληρονομίαν. Ἐξαιρετὸν ὑπὲρ τοὺς ἀδελφούς σου, ἢ Ἐμαίρα ἐκ χειρὸς Ἀμορρίτων ἐν μαχαίρᾳ μου καὶ τόξῳ. Τί δὲ τοῦτο ἔστι; Τὰ παρὰ τοῦ Συμεὼν καὶ Λευὶ γεγενημένα εἰς τοὺς ἐν Σέκιμοις οἰκοῦνται, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· Ἦν Ἐμαίρα ἐν μαχαίρᾳ μου καὶ τόξῳ. Ἄλλ' ἐνταῦθα εὐκαίρως ζητήσαντες ἂν τις, τίως ἔνεκεν οἰκισσόμενος τὸ γεγενημένον, ὁ μετὰ ταῦτα μέλλων [636] διατάττεσθαι, ἀνάγκησιν τὴν κατ' αὐτὸν ποιεῖται καταγοργίαν; Οὐχ ἑαυτῷ ἐναντιούμενος ὁ δίκαιος, ἀλλὰ δεκνὺς τὸ ἡμέρον αὐτοῦ τῆς γνώμης, καὶ ὅτι παρὰ τὴν αὐτοῦ γνώμην τοῦτο διαπράττετο· οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἠρέσθη τοῖς γινόμενοις, ἀλλὰ καὶ ἐμμενέτο, ἐπειδὴ γέγονε. Διὰ τοῦτο θέλων δεῖξαι τὴν παρὰ τὸν Ἰωσήφ φιλοστοργίαν, αὐτῷ παραχωρεῖ τὴν Σέκιμα, καὶ φησὶν· Ἦν Ἐμαίρα ἐν μαχαίρᾳ μου καὶ τόξῳ. Εἰ γὰρ καὶ ἐκείνων τὸ ἔργον γέγονεν, ἀλλ' ἐν τῇ ἐμῇ καίται ἐξουσία. Εἰ γὰρ τῶν πατέρων ἐσπότης ὁ πατήρ, πολλῶν μέλλων τῶν ὅπ' αὐτῶν κτηθέντων κύριος ἂν εἴη· εἰ δὲ κύριος, καὶ ὁ βούλεται διανέμειν ἂν δύναται. Ἐπεὶ οὖν ἐβούλετο δεῖξαι τὴν παρὰ τὸν Ἰωσήφ εὐνοίαν, οὐ μόνον διὰ τῆς τοῦ Ἐφραίμ καὶ τοῦ Μανασσὴ εὐλογίας τοῦτο πεποιθὲν, ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ τὴν Σέκιμα ἐξαιρετὸν κληρονομίαν καταλείπειν τῷ παιδί. Καὶ ἐκέλευσε, φησὶ, τοὺς υἱούς αὐτοῦ Ἰακώβ, καὶ εἰπε· Συνάχθετε, ἵνα ἀναγείλω ὁμῖν τὴν ἀκωνήσεται ὁμῖν ἐκ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ἀθροίσθετε, καὶ ἀκούσατε Ἰσραὴλ τοῦ πατρὸς ὁμῶν. Ὅρα τοῦ δικαίου τὴν σύνεσιν. Ἐπειδὴ προσέειπε τῆς τελευταίας τὸν καιρὸν, καλεῖ τοὺς παῖδας πρὸς ἑαυτὸν, καὶ φησὶ· Συνάχθετε, ἵνα ὁμῖν ἤδη προαναγγέλω τὴν ἐκ τῶν ἀκωνήσεται ἐκ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ἀθροίσθετε, καὶ ἀκούσατε Ἰσραὴλ τοῦ πατρὸς ὁμῶν. Αὐτῷ, φησὶ, καὶ μάθητε παρ' ἐμοῦ, οὐ τὰ παρόντα, οὐ καὶ μετὰ βραχὺν ἐσόμενα χρόνον, ἀλλὰ τὰ ἐν ἐσχάταις ἡμέραις γεγενημένα. Καὶ ταῦτα ὁμῖν οὐκ ἀπ' ἑαυτοῦ μνησῶ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐνηχοῦμενος· διὰ τοῦτο καὶ τὰ μετὰ πολλὰς ὑστερον ἐσόμενα γενεὰς ἤδη προαναγγέλλω. Καὶ γὰρ μέλλων τὴν ζωὴν ταύτην καταλείπει, βούλομαι ἐκαστῷ ὁμῶν, ὥστε ἐν στήλῃ χαλεπῇ, ἐναποθέσθαι τὴν μνήμην. Ἐκπῆται δὲ τὸν δίκαιον, πῶς συναχθῆναι τὸν πατέρα, τὴν ἐκείνην χρησάμενος; τῆς ἐξω γενέσεως, οὕτω τὴν ἀρμόττουσαν

πρὸς ἑαυτὸν ποιεῖται· ἢ κατὰραν, ἢ εὐλογία, καὶ τοῦτο
δεικνύς τῆς οικείας ἀρετῆς τὴν ὑπερβολὴν. Καὶ ἄρχεται
ἀπὸ τοῦ πρώτου. *Ῥουθην*, ἦσαν, *ὁ πρωτότοκος, ἰσχυρός*
μου, καὶ ἀρχὴ τέκνων μου· σκληρὸς φέρεσθαι,
καὶ σκληρὸς αὐθάδης. Ὅρα πόση ἡ σοφία τοῦ δι-
καίου. Μαίονα γὰρ τὴν κατ' αὐτὸν κατηγορίαν αὐξή-
σαι βουλόμενος, πρότερον εἶπε τὰ ἀπὸ τῆς φύσεως
αὐτῷ ἐνυπάρχοντα προτερήματα, καὶ τὴν προεδρίαν,
ἣς ἀπῆλυσεν αὐτὸς, ἀρχὴ τέκνων γενόμενος, καὶ τῆς
ἀξίας τῆς τοῦ πρωτοτόκου ἀπολαύων· καὶ τότε τὰ
ἀπὸ τῆς προαιρέσεως ἁμαρτήματα ὥσπερ ἐν στήλῃ
χαλκῇ ἐναποτίθεται, δείκνυς ὅτι οὐδὲν ὄφελος τῶν
φυσικῶς ἡμῖν ἐνυπαρχόντων, μὴ τὸν ἀπὸ τῆς προαι-
ρέσεως κατορθωμάτων ἐπομένον· ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ
καὶ ἔπαινον φέροντα καὶ φόγον προστιρόμενα. Σκλη-
ρὸς, ἦσι, *φέρεσθαι, καὶ σκληρὸς αὐθάδης*. Τὴν
ἀπὸ τῆς φύσεως ἔξωσαν οἱ, ἦσι, δεδομένην προδου-
κας διὰ τῆς οικείας προπετίας. Εἶτα καὶ αὐτὸ τὸ
εἶδος τοῦ ἁμαρτήματος ἀνάγραφτον καταλιμπάνει,
ὥστε καὶ τοῖς ἐξῆς διδασκαλίαν εἶναι μεγίστην πρὸς
τὸ μὴ τοὺς αὐτοὺς ἐπιχειρεῖν, τὴν κατ' αὐτοὺς κατ-
ηγορίαν γεγεννημένην. *Ἐξούριςας*, ὡς ὄδωρ μὴ
ἐκέσσης. Ἀνέσσης γὰρ, ἦσιν, ἐπὶ τὴν κοίτην τοῦ
πατρὸς σου· τότε *ἐμίλυνες τὴν στρωμνὴν, οὐ*
ἀνέσσης. [637] Τὴν μετὰ τῆς Βάλλας γεγεννημένην
αὐτῷ συνοῦσαν αἰνίττεται.

β'. Ὅρα πῶς διὰ τῆς συνέσεως τῆς ὑπὸ τοῦ Πνεύμα-
τος αὐτῷ χαρισθείσης προλαβὼν, ὅπερ ἐμελλε Μωϋ-
σῆς νομοθετεῖν, ὥστε μὴ ἐξείναι τῇ αὐτῇ μίγνυσθαι
γυναῖκα πατέρα καὶ παῖδον, τοῦτο αὐτὸς ἤδη, δι' ὃν
ἐπιτίμησι τῷ παιδί, ἀπαγορεύει, καὶ ἦσιν· *Ἐμίλ-
υνες τὴν στρωμνὴν, ἀνεβλὼν ἐπὶ τὴν κοίτην τοῦ πα-
τρὸς σου*. Πράγμα παράνομον εἰργάσω, ἦσι. Διὰ
τοῦτο ἐπιτιμῇ οὕτως *Ἐξούριςας*, ὡς ὄδωρ μὴ
ἐκέσσης. Ἀνόντης σοι, ἦσιν, ἔσται ἡ τοιαύτη ἐπι-
χειρήσι, ὅτι οὐδὲ τὸ πατρὸς αἰδῶ τινα λαβὼν, μι-
ῖναι αὐτοῦ τὴν κοίτην ἐτολμήσας. Ἵνα οὖν ἤδη ἐν ταῖς
ἐξῆς γενεαῖς τὴν τοιαύτην μίμνησιν φυγεῖν ἔχωσι, διὰ
τοῦτο ἀναποθέσθαι τοῖς γράμμασι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον
τὴν κατηγορίαν ταύτην ψωνόμηναι, ὥστε πάντας
ἀποκούσας παιδεύεσθαι καὶ εἰδέναι σαφῶς, ὡς οὐδὲν
αὐτοῖς ὄφελος τῆς ἀπὸ τῆς φύσεως προεδρίας καχα-
ριζμένης, εἰ μὴ καὶ τὰ τῆς προαιρέσεως ἐπιτηται.
Εἶτα ἐπιτιμῇ ἀποκύντως τοῦτο ἐπιτίττεται τὴν μιαι-
νὴν ταύτην πράξιν, ἔρχεται ἐπὶ τὸν Συμεὼν καὶ Λευὶ.
Συμεὼν καὶ Λευὶ *συνετέλεισαν ἀδικίαν ἐξαιρέ-
σεως αὐτῶν*. Ἡ φιλονεικία αὐτῶν, ἦσιν, ἦν ὡπὲρ
τῆς ἀδελφῆς ἐπαβεῖσαντο, εἰς τὴν ἀδικίαν ἐκείνην
αὐτοὺς παρώρμησεν. Εἶτα δηλῶν ὅτι λαβόντες αὐτὸν
τὴν αὐτῶν γνώμην εἰς ἔργον ἤγαγον, ἦσιν· *Εἰς*
βουλὴν αὐτῶν μὴ ἔλθοι ἡ ψυχὴ μου, καὶ ἐπὶ τῇ
συστάσει αὐτῶν μὴ ἄρσῃς τὰ ἡκατὰ μου. Μὴ
γένειτό μοι, ἦσι, κοινωνήσαι αὐτοῖς τῆς γνώμης, ἢ
συγκαταθέσθαι τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀδικίως γεγεννημένοις.
Ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους.
Ἀλόγιτος αὐτῶν, ἦσι, γέγονεν ὁ θυμὸς. Εἰ γὰρ καὶ
ἤμαρτε Συγῆμ, ἀλλὰ κατὰ πάντων οὐκ ἔχρην τοσαύ-
την ἐπιδείξασθαι μαιφονίαν. Καὶ ἐν τῇ *ἐπιθυμίᾳ*
αὐτῶν ἐντροχέπησαν ταύρων. Τὸν υἱὸν τοῦ Ἐμ-
μῶρ ἐνταῦθα αἰνίττεται, διὰ τὸ ἀκμάζον τῆς ἡλι-
κίας ταύρων αὐτὸν ὀνομάσας. Εἶτα εἰπὼν τὰ εἰργα-
σμένα αὐτοῖς, καὶ ἀρὰν προστίθῃσι, καὶ ἦσιν· *Ἐπι-
καράτος ὁ θυμὸς αὐτῶν, οὐκ αὐθάδης· καὶ ἡ*
μηνίς αὐτῶν, οὐκ ἐσκληρύνθη. Τὸν δόλον αἰνίττεται,
ὃν πρὸς αὐτοὺς ἐποίησαντο ἀπατήσαντες αὐτούς, καὶ
μετὰ δόλου αὐτοῖς ἐπιβήμενοι. Αὐθάδης γὰρ, ἦσιν,
ὁ θυμὸς αὐτῶν, προπετής, ἀλόγιτος. Καὶ ἡ *μηνίς*
αὐτῶν, οὐκ ἐσκληρύνθη. Ὅτε γὰρ ἐνόμισαν οἱ Ση-

χιμίται πολλὴν τὴν περὶ αὐτοὺς εὐνοίαν ἐκδεδεῖσθαι,
τότε βαρύναν τὴν μὴνιν ἐπιδειξάμενοι, τὰ τῶν πολε-
μίων αὐτοὺς διέθηκαν. Καὶ εἰπὼν τὸ γεγεννημένον
αὐτοῖς ἁμάρτημα, προμηνύει καὶ τὴν ὑπὲρ τοῦτο
διαδεξομένην αὐτοὺς τιμωρίαν. Διαμερίσας αὐτοὺς ἐν
Ἰακώβ, καὶ διασπαρῶν αὐτοὺς ἐν Ἰσραὴλ. Πανα-
χοῦ, ἦσι, διασπαρμένοι ἔσονται, ἵνα τοῦτο αὐτὸ
πᾶσι κατὰδῃλον γένηται, ὅτι διὰ τὸ τὸλμημα τὸ γε-
γεννημένον τοῦτο οὗτοι ὑπομεμενῆκασιν. *Ἰούδα, σέ*
αἰρέσασιν οἱ ἀδελφοί σου. Ἡ εἰς τὸν Ἰούδαν γε-
γεννημένη εὐλογία μυστικῇ τῆς ἐστὶ, προμηνύουσα
ἡμῖν τὰ κατὰ τὸν Χριστὸν ἅπαντα. *Ἰούδα* γάρ, ἦσι,
σέ αἰρέσασιν οἱ ἀδελφοί σου. Ἐπειδὴ γὰρ ἐντεῦ-
θεν ἐμελλεν ἐκ τῆς τούτου φυλῆς ἀναρραίνεσθαι κατὰ
τὴν τῆς οἰκονομίας λόγον, διὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Πνεύμα-
τος τοῦ ἁγίου ἤδη κινούμενος, [638] προμηνύει διὰ τῶν
εἰς τὸν Ἰούδαν λεγομένων οὐ μόνον τὴν εἰς ἀνθρώ-
πους κἀθοδὸν τοῦ ἀσπότης, ἀλλὰ καὶ τὸ μυστήριον,
καὶ τὸν σταυρὸν, καὶ τὴν ταφήν, καὶ τὴν ἀνάστασιν,
καὶ πάντα ἀπαξιαλῶς. *Ἰούδα* γάρ, ἦσι, *σέ αἰρέ-
σασιν οἱ ἀδελφοί σου· αἱ χεῖρες σου ἐπὶ ῥώτῳ*
τῶν ἐχθρῶν σου· καὶ ἀρσενήσουσι σοὶ οἱ υἱοὶ
τοῦ πατρὸς σου: τὴν ὁποιατὴν δηλῶν, ἣν μέλλου-
σιν ὑποτάττεσθαι. *Σκύμνος λίοντος Ἰούδα*. Ἐκ
βλαστοῦ, *υἱὸς μου, ἀνέσσης*. Τὴν βασιλείαν αὐτοῦ
προλέγει. *Ἐξ* γὰρ αὐτῇ τῇ Γραφῇ διὰ τῆς εἰκόνος
τοῦτο τοῦ ζώου τὴν βασιλικὴν αὐθεντίαν αἰνίττεσθαι.
Ἀναπεσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος.
Τίς ἔγερει αὐτόν; Τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ταφήν ἐνταῦθα
αἰνίττεται. *Τίς ἔγερει αὐτόν;* Καθάπερ γὰρ τὸν
λίοντα ἢ τὸν σκύμνον καθύδοντα οὐδεὶς ἂν τοιμή-
σειεν ἀναστήσας, οὕτως, ἦσιν, Ἐκοιμήθης ὡς
λέων, καὶ ὡς σκύμνος. *Τίς ἔγερει αὐτόν;* Αὐτόν;
γὰρ ἐστὶν ὁ λέγων· *Ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐ-
τήν*. Εἶτα καὶ τὸν καιρὸν σαφῶς μνῃσεί, καὶ ὃν
ἐπιστήσασθαι ἐμελλεν ὁ Χριστὸς κατὰ τὸν τῆς οἰκο-
νομίας λόγον. *Οὐκ ἐκλείψει, ἦσιν, ἀρχὼν ἐξ*
Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μνηστῶν αὐτοῦ,
ἕως ἂν ἔλθῃ, ὃ ἀπόκειται· καὶ αὐτὸς ἀρσενήσῃ
ἐθῶν. Μέχρι τότε διαρκεῖσι, ἦσι, τὰ Ἰουδαϊκά,
καὶ οἱ ἀρχόντες οἱ ἐξ Ἰουδαίων, ἕως ἂν ἐκείνους πα-
ραγένηται. Καὶ καλῶς εἶπεν, *ἕως ἂν ἔλθῃ, ὃ ἀπό-
κειται*· ἐκείνῳ ἦσιν, ὃ προσηγορευμένῳ τῇ βασιλείᾳ·
διότι αὐτὸς ἐστὶν ἡ ἀρσενήσας τῶν ἐθῶν. Ὅρα πῶς
ἤδη λέγει καὶ τὴν μέλλουσαν τῶν ἐθνῶν ἵστασθαι σω-
τηρίαν. Καὶ αὐτὸς ἐστὶν, ἦσι, ἀρσενήσας τῶν
ἐθῶν. Τὴν τούτου παρουσίαν τὰ ἐθῶν προσδοκῇ.
Ἀσμενῶν, ἦσι, ἀπὸς ἀμικλὸν τὸν πᾶν αὐ-
τοῦ, καὶ τῇ *ἐλπίδι τὸν πᾶν τῆς θροῦ αὐτοῦ*·
διὰ τοῦ πᾶντος πάλιν τὴν τῶν ἐθνῶν προμηνύον προ-
αγωγὴν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀκάθαρτον ζῶον ὁ θνός, διὰ
τοῦτο ἦσιν· *Ἐκείνα τὰ ἀκάθαρτα ἐθῶν μετὰ τοσ-
αύτης εὐκολίας ἐνέξει, ὡς ἂν τις τῇ ἐλπίδι τῆς ἀμπε-
λου τὸν πᾶντος προσδοκῇ, τῆς ἐξουσίας τὴν ὑπερβολὴν*
αἰνιτιτόμενος, καὶ τῶν ἐθνῶν τὴν πολλὴν ὑπακοήν. Πολ-
λὴς γὰρ ἐστὶ τῆς ἡμετέρας τοῦ τοῦ θνοῦ τὸ ἀνέχεσθαι τῇ
ἐλπίδι τῆς ἀμπελου προσδοκῆναι. Τῇ ἀμπελῷ δὲ παρεί-
κασε τὴν οἰκίαν διδασκαλίαν. *Ἐγὼ γὰρ εἰμι, ἦσιν,*
*ἡ ἀμπελὸς ἡ ἀληθινή, καὶ ὁ Πατήρ μου ὁ γεωρ-
γὴς ἐστίν*. Ἐλικας δὲ ἐκάλεσε τὸ ἀπαλὸν τῶν προ-
ταγμάτων καὶ τῶν νομοθεσιῶν τὸ εὐκολόν· ἵνα ἤδη
προμηνύσῃ, ὅτι τὰ ἐθῶν ἐπιειδέστερα τούτων γε-
νήσεται. *Πλυνεῖ ἐν ὀνύχῃ τὴν στολὴν αὐτοῦ, καὶ*
ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ.

γ'. Ὅρα πῶς ἅπαν ἡμῖν τὸ μυστήριον ἐνταῦθα ἥνι-
* Savil. et aliquot mss. hic et supra se αἰνίσαντες. Mor.
et alii se αἰνίσαντες. καὶ οἱ ἄλλοι ἡμῖν τὸ μυστήριον ἐνταῦθα ἥνι-

migraturas, volo unicuique vestrum quasi in titulo et columna ærea memoriam insculpere. Considera autem justum, quomodo congregatis liberis, natalium servato ordine, unicuique congruentem dei vel maledictionem vel benedictionem; et in hoc monstrans sue virtutis eminentiam, incipiat a primo. 3. *Ruben, inquit, primogenitus, fortitudo mea, et principium filiorum meorum: durus ad ferendum, durus et perversus.* Vide quanta sapientia iusti. Volens enim accusationem magis intendi, prius dixit privilegia ei a natura concessa, et dignitatem quam tenebat, eum nempe principium filiorum, et primogenituræ honore clarum esse: et postea peccata illius quasi in ærea columna inscribit: monstrans nihil profutura nobis esse ea quæ a natura insunt, nisi et voluntatis bona opera sequantur: hæc enim sunt quæ et laudem habent et vituperium. *Durus, inquit, ad ferendum, durus et perversus.* Naturæ, inquit, dignitatem tibi datam amisisti propria tua temeritate. Deinde et speciem peccati bene scriptam relinquit, ita ut quod ille accusatus reprehensusque sit, posteris magna sit eruditio, ne similia attentent. 4. *Contumelia affecti, sicut aqua non effervesces.* Ascendisti enim, inquit, super lectum patris tui: tunc polluisti stratum quod ascendisti. Significat concubitus ejus cum Balla.

2. Vide quomodo per sapientiam a Spiritu sancto sibi datam, prius dixit id quod postea Moses inter leges recensiturus erat, non licere cum eadem muliere patrem et filium rem habere (Lev. 18. 8). Et nunc istud ipse, filium suum increpando, sic prohibet. *Polluisti, inquit, stratum, ascendens super lectum patris tui.* Rem perversam fecisti. Propter hoc quod ita *Contumelia mo affecti, sicut aqua non effervesces.* Inutilis erit, inquit, ille conatus tuus: quod neque patrem reveritus, polluere ejus lectum ausus fueris. Ut igitur nunc in sequentibus generationibus talia nemo imitetur, propterea Spiritus sanctus ordinavit, ut literis commendetur hæc accusatio: et omnes qui audiunt erudiantur, sciantque manifeste, nihil prodesse dignitatem naturæ concessam, nisi et voluntatis accedant ornamenta. Deinde quia satis traduxerat nefarium hoc opus, venit ad Symeonem et Levi. 5. *Symeon et Levi compleverunt injustitiam voluntatis suæ.* Contentio eorum, quam propter sororem suam declararunt, eos in injustitiam illam impulit. Deinde declarans eos se ignaro rem fecisse, dicit: 6. *In consilium eorum non venit anima mea, et in cœtu eorum non firmentur jecora mea.* Absit, inquit, ut communicem eorum sententia, et obsequar eis in illis quæ injuste egerunt. *Quia in furore suo occiderunt homines.* Irrationabilis, inquit, fuit eorum indignatio. Nam licet peccasset Sychem, attamen non oportebat tantam stragem facere et omnes perdere. *Et in concupiscentia sua subnervaverunt taurum.* Filium Emor hic significat. Nam quia in florenti ætate erat, taurum eum nominavit. Deinde ut dixit ea quæ fecerant, etiam maledictionem apponit et dicit: 7. *Maledictus furor eorum, quia per-*

Alit, suffoderunt murum; sic vulgata. Vid. Hexapla nostra.

ticæ: et ira eorum, quia obdurata est. Dolum significat, quo illos circumvenerunt, ac cum dolo ipsos adorti sunt. *Pervicax enim, inquit, furor eorum, temerarius, impetuosis, ratione carens.* Et ira eorum, quia obdurata est. Quando enim Secinitæ putaverunt eos sibi valde amicos, tunc gravi ira et bello eos oppresserunt. Et dicto eorum peccato, dicit et supplicium quod luituri erant. *Partiari eos in Jacob, et disseminabo eos in Israel.* Ubique, inquit, dispersi erunt, ut istud ipsum manifestum fiat, eos propter facinus commissum id passos fuisse. 8. *Juda, te laudent fratres tui.* Benedictio Judæ data mystica est, præsignans omnia quæ ad Christum attinent. *Juda, inquit, te laudent fratres tui.* Quia ex hac tribu exorturus erat Christus secundum dispensationis rationem, propterea Spiritu sancto afflatus Jacob, prædicit per ea, quæ in Judam dicuntur, non solum descensum Domini ad homines, sed et mysterium, et crucem, et sepulturam, et resurrectionem, et ut semel dicam, omnia. *Juda enim, inquit, te laudent fratres tui: manus tuæ in tergo inimicorum tuorum: et adorabunt te filii patris tui.* Quibus declarat, eos subjiciendos illi esse. 9. *Catulus leonis Juda.* De germine, fili mi, ascendisti. Regnum ejus prædicit. Semper enim Scripturæ mos est, per figuram hujus animalis regiam auctoritatem insinuare. *Recumbens dormivisti ut leo, et sicut catulus.* Quis excitabit eum? Crucem et sepulturam hic significat. *Quis excitabit, inquit, eum?* Sicut enim leonem vel catulum dormientem nullus audet excitare, ita *Dormivisti ut leo, et ut catulus.* Quis excitabit eum? Ipse enim est qui dicit: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum recipiendi eam* (Joan. 10. 18). Postea et tempus quoque manifeste declarat, quo adventurus sit Christus secundum dispensationis rationem. 10. *Non deficiet, inquit, princeps de Juda, neque dux de senioribus ejus, donec veniat, cui repositum est: et ipse erit expectatio gentium.* Tandiu, inquit, durabunt Judæi, et principes Judæorum, donec ille venerit. Et bene dixit, *Donec ille venerit, cui repositum est: quasi dicat, ille cui præparatum est regnum: propterea ipse est expectatio gentium.* Vide quomodo jam dicit etiam gentes salute donandas. *Et ipse erit, inquit, expectatio gentium.* Hujus adventum gentes expectant. 11. *Ligans ad vitem pullum suum, et ad palmitem pullum asinum suum.* Per pullum iterum gentium significat adductionem. Nam quia asinus immundum erat animal, propterea dicit: *Ille imundus gentes eum tanta facilitate adducentur, quasi quis ad palmitem vitis asinum alliget: simul insinuans et potestatis excellentiam et gentium obedientiam.* Magnæ enim mansuetudinis est, quod asinus patitur se ad palmitem vitis ligari. Viti autem suam doctrinam comparat: *Ego enim eum, inquit, vitis vera, et pater meus agricola est* (Joan. 15. 1). Palmitem autem vocavit teneritudinem præceptorum, et facilitatem legis ferendæ: ut jam præsignet gentes magis credulas fore, quam Judæos. *Lavabi in vino stolam suam, et in sanguine uxor omicium suum.*

5. Mysterium Eucharistie præsignatur. — Vide quod

modo nobis totum mysterium insinavit. Sciunt qui initiati sunt, quod dictum est : *Lavabit in vino stolam suam*. Stola puto corpus dici, quod propter dispensationem ferre dignatus est. Deinde ut diligenter discas vinum quid appellavit, subdit : *Et in sanguine novæ amictum suum*. Vide quomodo sanguinis nomine crucem nobis et occisionem significet, et omnem mysteriorum dispensationem. 12. *Jucundiores oculi ejus vino ; et candidiores dentes ejus lacte*. Hic gloriam nobis demonstrare vult per metaphoram vini et oculorum. *Et candidiores dentes ejus lacte*. Justitiam signat et claritatem judicis. Nam per dentes et lac nihil aliud significare vult quam fore candidum et manifestum judicium ut est lactis et dentium conditio. 13. *Zabulon, inquit, in maritimo habitabit, et ipse apud stationem navium, et extendetur usque ad Sidonem*. Vide quomodo et huic prædicit ubi domicilium habiturus sit, et quod usque ad Sidonem extendetur. 14. *Isachar bonum desideravit, recumbens inter sortes : 15. et videns requiem quod bona, et terram quod pinguis, suppositis humerum suum ad laborandum, et factus est vir agricola*. Laudat hunc quod operationem terræ elegerit, et hanc omnibus aliis prætulit. 16. *Dan judicabit populum suum, sicut et una tribus in Israel*. 17. *Et fiat Dan serpens in via, insidens in semita, mordens ungulam equi : et cadet equus retrorsum, 18. salutem expectans Domini*. Dignum ut quis admiraretur et obstupescat, quomodo justus ille oculis spiritus omnia prævidens, filiis suis præsentaverit quid unicuique eveniturum sit : nam etiam illa quæ post multum temporis futura sunt prædicit. 19. *Gad, tentatio tentabit eum ; ipse autem tentabit illum ad pedes*. 20. *Aser, pinguis ejus panis, et ipse dabit cibum principibus*. 21. *Nephtalim, virgultum resolutum, dans in germine pulchritudinem*. Et quia paucis transit illos, venit consequenter ad Joseph. Et ait : 22. *Joseph filius auctus, invidiosus : Joseph filius auctus, filius meus junior, invidiosus, inquit, factus est ab ipsis iniuria*. 23. *Quem concilio communicato conviciis inceserunt*. Fratrum significat conspirationem contra eum. Et id quod supra dicebat Scriptura, eos crimine malo detulisse Joseph apud patrem suum (Gen. 37. 2), hoc iste dicit : *Quem communicato concilio conviciis inceserunt, et intendebant in eum domini sagitationum*. Sanguinarium illorum significat animum. 24. *Et contriti sunt eum fortitudinis arcus eorum*. Vide quomodo postquam dixit ea quæ contra Joseph attentarunt, dicit et ea quæ eis contigerunt. *Contriti enim, inquit, arcus eorum, et dissoluti sunt nervi brachiorum manuum eorum*. Ipsi quidem occidere te conati sunt, et quantum ex ipsis pendebat, opere complerent : sed et arcus eorum contriti sunt, et dissoluti sunt eorum nervi. Sic enim eis accidit, quando audierunt Joseph dicentem : *Ego sum frater vester Joseph, quem vendidistis in Egyptum* (Gen. 45. 3). Tunc enim, tunc maxime soluti sunt nervi eorum, *Per manum potentis Jacob*. 25. *Inde qui corroboravit Israel a Deo patris tui, et adjunxit te Deus meus*. Qui dissolvit eorum nervos, inquit, potens est. *Ipe enim adjunxit te Deus meus*. Vido germanam justii

erga Dominum dilectionem, quomodo orbis Domini suum esse Deum dicat, non concludens ejus dominium, neque privans eum potestate universali, sed suum declarans amorem. *Et benedixit tibi benedictione cæli et supernis*. Non solum, inquit, adjunxit te, sed et *Benedixit te benedictione terræ omnia continentis, propter benedictionem nberum et vulva, 26. benedictionem patri tui et matri tue*. Prævaluit benedictionibus montium firmorum, et de sideris collum æternorum. Per colles æternos gloriam et majestatem, et regnum Egypti : per montes et colles, sublimitatem et fortitudinem designat, et in summum fastigium principatus erectum esse hic insinuat. *Hæ enim, inquit, benedictiones erunt super caput Joseph, et in vertice fratrum, quorum dux est*. Hæ scilicet, inquit, benedictiones erunt super caput tuum. 27. *Benjamin lupus rapax, mane comedet, et ad vespæram distribuet eam*. Et hic præsignat ei quod longo post tempore futurum erat, et quod grassaturus esset sicut lupus rapax, occidens et innumera mala faciens. Quoniam autem omnibus filiis congruentes benedictiones præsignavit, 28. *Et benedixit, inquit, singulis juxta benedictionem suam, quæ benedixerat eis : hoc est, unicuique prædicebat quæ decebat, et quæ in unaquaque tribu eventura essent prædixit*. Postquam autem ordinavit ea quæ a Spiritu ipsi præsignata fuerant, dicit eis : 29. *Ego apponit ad populum meum, et sepelietis me cum patribus meis*.

4. Vide quomodo per mandatum hoc maximam eis consolationem afferat. Considerabant enim, justum hoc non mandatum fuisse, nisi omnino scivisset reditum ipsorum futurum, et liberandos se a servitute Egypti. Postea quoque locum nominat : *In spelunca, inquit, quæ est in agro Ephron Chethæi*. 33. *Et ut hæc dixit, cessavit imperare filiis suis*. Et sublevari Jacob pedes suos super lectum, et defecit, et appositus est ad populum suum. Vide mortem justii etiam magno miraculo plenam. Nam postquam imperavit pueris suis, *Sublevari pedes in lectum suum, quasi cum voluptate rem reciperet*. Ita impletis omnibus, *Pedes sustulit : hoc est, planos et rectos fecit, et extendit : Defecit, hoc est, finivit vitam, Et appositus est ad populum suum*. 1. *Et recidit Joseph super faciem patris sui, et flevit super eum, et osculatus est eum* (Caput 50). Vidisti illi dilectionem ? vidisti ignitam caritatem ? Et post animæ recessum *Recidit Joseph super faciem ejus, et osculatus est, et flevit super eo*. His factis Joseph quæ a patre mandata erant exequi curavit. 2. *Et mox mandavit pollinctoribus, ut sepelirent patrem suum*. 3. *Ei ipse quidem quadraginta diebus, Egyptus autem septuaginta diebus eum luit*. Et postquam justa omnia persoluta sunt, significavit Pharaoni, et iis qui cum eo erant, quæ illi pater adhuc vivus demandarat, et dixit : 5. *Adjuravit me pater meus, dicens : In sepulcro, quod fodi mihi in terra Chanaan, illic me sepelies*. Nunc igitur ascendam, et sepeliam patrem meum, et redibo. Equum est, inquit, ut quæ ab eo præcepta sunt, impleam. Ubi igitur ea fecero quæ jusserit, redibo. Hæc ut audiit, permisit Pharaon. 7. *Et ascendit, inquit, Joseph ut sepeliret patrem suum, et simul ascen-*

ἔστο. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τοῦ λεγόμενου· Πλυνεῖ ἐν ὁλῳ τὴν στολὴν αὐτοῦ· στολὴν, οἶμαι, τὸ σῶμα λέγουν, ὃ διὰ τὴν οἰκονομίαν φορεῖται κατηξίωσαν. Εἶτα ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς οἶνον τί προσηγάρευσεν, ἐπήγαγε· Καὶ ἐν αἵματι στυφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Ὅρα πῶς τῷ τοῦ αἵματος ὀνόματι τὴν σπαγὴν ἡμῖν καὶ τὸν σταυρὸν ἠνέζετο, καὶ πᾶσαν τὴν μυστηρίων τὴν οἰκονομίαν. Χαροποι εἰ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ἀπὸ οἶνου, καὶ [659] λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα. Ἐνταῦθα τὸ φαῖδρὸν ἡμῖν ἐνδείξασθαι βούλεται διὰ τῆς μεταφορᾶς τοῦ οἶνου καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ λευκοὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ ἢ γάλα· τὸ δίκαιον καὶ τὸ λαμπρὸν τοῦ κριτοῦ. Διὰ γὰρ τὴν ὀδόντων καὶ τοῦ γάλακτος οὐδὲν ἕτερον ἡμῖν σημαίνει ἡβουλῆθῃ, ἢ ὅτι οὕτως ἔσται λευκὸν καὶ περιφανὲς τὸ κριτήριον, καθάπερ ἡ τοῦ γάλακτος καὶ τῶν ὀδόντων ποιότης. Ζαβουλὼν φησὶ, παρὰ τοὺς κατοικῆσαι, καὶ αὐτὸς παρ' ὁρίων πλοῖον, καὶ παραστῆναι ὡς Σιδῶνος. Ὅρα πῶς καὶ τοῦτο προμηνύει· ἔνθα τὴν οἰκιστὴν ἔξει, καὶ ὅτι μέχρι Σιδῶνος ἐκτεθῆσεται. Ἰσάχαρ τὸ καλὸν ἐπεθύμησεν, ἀνακαυόμενος ἀνὰ μέσον τῶν κλιθῶν· καὶ ἰδὼν τὴν ἀνάστασιν ὅτι καλὴ, καὶ τὴν γῆν ὅτι πλουτῶ, ὑπέθηκε τὸν ὄμωρ αὐτοῦ εἰς τὸ ποιεῖν, καὶ ἐγένετο ἀνὴρ ῥωμηρός. Ἐκπαίνει τοῦτον, ὡς τὴν τῆς ἔργασίαν ἔλκετον, καὶ τὸ περὶ τὴν γῆν ποιεῖσθαι πάντων προτετιμημένα. Δὲν κρινεῖ τὸν αὐτοῦ λαόν, ὥστε καὶ μία φυλὴ ἐν Ἰσραὴλ. Καὶ γενηθήτω δὲν ὅρις ἐπ' ὁδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τριβῶν, δάκνων πέτρων Ἰακώβ· καὶ αἰσθεῖται ὁ Ἰακώβ εἰς τὰ δάκρυα, τὴν σωτηρίαν περιμένων Κυρίου. Θαυμάσαι δεῖον καὶ ἐκπλαγῆναι τὸν δίκαιον τοῦτον, ὅπως τοῖς τοῦ πνεύματος ὑφθαλμοῖς ἅπαντα προορίων τοῖς παισὶ περισημαίνει, καὶ τὰ ἐκάστη συμβεβημένα προέλεγε· τὰ γὰρ μετὰ πολλὴν ἐσόμενα χρόνον ἤδη προαναφώνει. Γὰρ, πειρατήριον πειρατεύσει αὐτόν· αὐτὸς δὲ πειρατεύσει αὐτόν ποδὶ πόδας. Ἀσὴρ, πλὴν αὐτοῦ ὁ ἄρτος, καὶ αὐτὸς δώσει τροφὴν ἀρχουσι. Νεφθαλεὶμ, στέλεχος ἀνεμῆνον, ἐπιδιδόδης ἐν τῷ γεννηματι κάλλος. Καὶ ἐπειδὴ ἐν συντόμῳ παρήραμε τοῦτον, ἐρχεται λοιπὸν ἐπὶ τὸν Ἰωσὴφ, καὶ φησιν· Ἰωσὴφ υἱὸς ἡδξήμερος, ὡλῶτος· Ἰωσὴφ υἱὸς ἡδξήμερος, υἱὸς μου νεώτερος. Ἐπιφθονος γέγονας, φησὶν, ἐξ αὐτῶν τῶν προορίων. Εἰς δὲ διαβουλευόμενος ἐλοιδορούμεν. Τῶν ἀδελφῶν τὴν κατ' αὐτοῦ συμφωνίαν αἰνίσσεται. Καὶ ὅπερ ἀνωτέρω ἔλεγον ἢ Γραφῇ, ὅτι φόγον πονηρὸν κατήνεγκαν Ἰωσὴφ πρὸς τὴν πατέρα αὐτοῦ, τοῦτο ὁὕτως ἐνταυθὰ φησιν· Εἰς τὸν διαβουλευόμενον ἐλοιδοροῦν. Καὶ ἐρεῖχον αὐτῷ κύριοι τοξευμάτων· τὴν φονικὴν αὐτῶν αἰνιτιζόμενος γνώμην. Καὶ συνετρίβη μετὰ κρότους τὰ τόξα αὐτῶν. Ὅρα πῶς, ἐπειδὴ εἶπε τὰ παρ' αὐτῶν κατὰ τοῦ Ἰωσὴφ τολμηθέντα, λέγει καὶ τὰ αὐτοῖς συμβεβηκότα. Συνετρίβη γὰρ, φησὶ, τὰ τόξα αὐτῶν, καὶ ἐξελύθη τὰ νεῦρα βραχιόνων χειρῶν αὐτῶν. Αὐτοὶ μὲν ἀνελεῖν ἐπεχείρησαν, καὶ τὸ γέ γε ἦγον εἰς αὐτοὺς, εἰς ἔργον τὴν γνώμην ἐξήγαγον· ἀλλὰ καὶ τὰ τόξα αὐτῶν συνετρίβη, καὶ ἐξελύθη αὐτῶν τὰ νεῦρα. Πῶς γὰρ οὐχὶ τοῦτο πεπὸνθασιν, ὅτε ἤκουον τοῦ Ἰωσὴφ λέγοντος· Ἐγὼ εἰμι ὁ ἀδελφὸς ὁμῶν Ἰωσὴφ, δὲ ἀπέδοσθε εἰς Αἰγύπτου; Τότε γὰρ μάλιστα, τότε ἐξελύθη αὐτῶν τὰ νεῦρα. Διὰ χεῖρα δυνατοῦ Ἰακώβ. Ἐκείθεν ὁ κατωχόμενος Ἰσραὴλ παρὰ θεοῦ τοῦ πατρὸς σου, καὶ ἐβούλησας σοὶ ὁ θεὸς ὁ ἐμός. Ὁ δὲ ἐκλύσας αὐτῶν τὰ νεῦρα, φησὶν, ὁ δυνάστης ἐστίν. Αὐτὸς γὰρ ἐβούλησέ σοι ὁ θεὸς ὁ ἐμός. Ὅρα τοῦ δικαίου τὸ γνήσιον περὶ τὸν Δεσπότην φι-

τρον, ὅπως τὸν τῆς οἰκουμένης Δεσπότην αὐτοῦ μένου λέγει εἶναι θεόν, οὐχὶ συγκλείων αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, [640] οὐδὲ ἀποστειρῶν αὐτὸν τῆς ἐβουλήσεως τῆς οἰκουμένης, ἀλλὰ τὸν οἰκεῖον ἐμφαίνων πόδον. Καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογία ὁρανοῦ ἀνωθεν. Ὁ μόνον, φησὶν, ἐβούλησεν, ἀλλὰ καὶ εὐλόγησέ σε εὐλογία τῆς ἐχούσης πάντα, ἔτεκεν εὐλογίας μιστῶν καὶ μήτρας, εὐλογίας πατρὸς σου καὶ μητρὸς σου. Ἐπερίσχυον ἐπ' εὐλογίας ὄρων μορίων, καὶ ἐπιθυμίας θινῶν σιωρίων. Τὴν δόξαν καὶ τὴν περιφάνειαν ἐνταῦθα αἰνίσσεται καὶ τὴν βασιλείαν τῆς Αἰγύπτου, διὰ τῶν ὀρίων καὶ τῶν θινῶν τὸ ὑψηλὸν τε καὶ ἱσχυρὸν ἐμφαίνων, ὡς καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω κορυφὴν τῆς ἀρχῆς ἀνεκτεθῆναι. Αὐταί, φησὶν, αἱ εὐλογίαι ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἔσσονται Ἰωσὴφ, καὶ ἐπὶ κορυφῆς ὡς ἡγήσατο ἀδελφῶν. Αὐταί, φησὶν, αἱ εὐλογίαι ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ἔσσονται τὴν σὴν. Βεταμὴν λύκος ἀραξ, τὸ πρῶτον ἰδεταί, καὶ εἰς τὸ ἐσπέρας διαδώσει τροφὴν. Καὶ ἐνταῦθα προμηνύει αὐτῷ τὰ μετὰ μικρὸν ἐσόμενα χρόνον, καὶ ὅτι, καθάπερ λύκος, οὗτος ἐπιθήσεται ἀπάγων, ἀναιρῶν, καὶ μυρία κατὰ διατίθεσις. Ἐπειδὴ δὲ πᾶσι τοῖς υἱοῖς καταλλήλους τὰς εὐλογίας προμήνυσται, καὶ εὐλόγησε, φησὶν, ἕκαστον κατὰ τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, ἢ εὐλόγησεν αὐτοὺς· ἀντὶ τοῦ, ὅπερ ἔχρην ἐκάστη προμήνυσται, καὶ τὰ ἐπ' ἐκάστης φυλῆς συμβεβημένα προανεφώνησεν· ἐπειδὴ διατάξατο τὰ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος αὐτῷ προμηνυθέντα, φησὶ πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ προστίθωμι πρὸς τὸν ἐμὸν λαόν, καὶ θάψετε με μετὰ τῶν πατέρων μου.

δ'. Ὅρα πῶς διὰ τῆς ἐπιστοφῆς ταύτης μεγίστην αὐτοῖς παραμυθίαν χαρίζεται. Ἐνεόνουν γὰρ, ὅτι οὐκ ἂν ὁ δίκαιος τοῦτο διεστέλατο, εἰ μὴ πάντως ἦβαι τὴν ἀνοδὸν αὐτῶν ἐσόμενην, καὶ τῆς δουλείας τῆς ἐν Αἰγύπτῳ τὴν ἀπαλλαγὴν. Εἶτα καὶ τὸν τόπον λέγει· Ἐν τῷ σπηλαίῳ, φησὶν, ὁ ὅστις ἐν τῷ ἀγρῷ Ἐρῶν τοῦ Χετταίου. Καὶ ταῦτα ἐκείνη κατέπαυσε, φησὶν, ἐπιτάσσων τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ. Καὶ ἐξάρας Ἰακώβ τοὺς πόδας αὐτοῦ ἐπὶ τὴν κλίνην, ἐξέλειπε, καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαόν αὐτοῦ. Ὅρα καὶ τὴν τελευταίην τοῦ δικαίου πολλοῦ θαύματος γέμουσαν. Διαταξάμενος γὰρ, φησὶ, τοῖς παισὶν αὐτοῦ, Ἐξάρας τοὺς πόδας ἐπὶ τὴν κλίνην, ὥσπερ μὲν ἡδονῆς τὸ πρῶτον καταδεχόμενος. Οὕτω μετὰ τὸ πάντα διατάξασθαι, τοὺς πόδας ἐξάρας, ἀντὶ τοῦ, ἐπαυλώσας, ἢ τεύνας, ὡς ἂν εἰποι τις, Ἐξέλειπε, τοῦτό ἐστι, κατέλυσε τὴν ζωὴν. Καὶ προσετέθη πρὸς τὸν λαόν αὐτοῦ. Καὶ ἐπισπῶν, φησὶν, Ἰωσὴφ ἐπὶ πρόσωπον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἔκλινον ἐπ' αὐτῷ, καὶ κατεπλήθυνεν αὐτόν. Εἶδες παῖδες φιλοστοργίαν; εἶδες πεπυρωμένην ἀγάπην; Καὶ μετὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀναχώρησιν Ἐπισπῶν ἐπὶ τὸ πρόσωπον, καὶ κατεπλήθυνεν, ἐκλινον ἐπ' αὐτῷ. Καὶ τοῦτον γενόμενον Ἰωσὴφ τὰ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐνταλθέντα εἰς ἔργον λοιπὸν ἐσπουδάζειν ἀγαγεῖν. Τίως δὲ Προσέταξε τοῖς ἐνταγασταῖς ἐνταγίσαι τὸν πατέρα αὐτοῦ. Καὶ αὐτὸς μὲν ἐσοπαρόντος ἡμέρας τὰς τῆς ταφῆς, ἢ δὲ Αἰγύπτου ἐβδομήοντος ἡμέρας αὐτὸν ἐκένθησε. Καὶ ἐπειδὴ τὰ νενομισμένα ἅπαντα γαγένηται, λοιπὸν γνωρίζει τῷ Πατρὶ καὶ τοῖς μετ' αὐτοῦ τὰ ὑπὸ τοῦ πατρὸς κελευσθέντα, καὶ φησιν· Ὁρκωσθε με ὁ πατήρ μου [641] λέγων· Ἐν τῷ μνημαίῳ, ὃ ὤρυεα ἐμὲν τῷ ἐν τῇ Χαρὰν, ἐκεῖ με θάψαι. Νὺν οὖν συναναβῶ θάψω τὸν πατέρα μου, καὶ ἐπαυλεύσομαι. Προστίχον ἐστὶ, φησὶ, τὰ παρ' αὐτοῦ διαταγέντα πληρωθῆναι παρ' ἐμοῦ. Ποιήσας οὖν τὰ δόξαντα αὐτῷ, ἐπαυλεύσομαι. Ταῦτα ἀκούσας ἐπ-

ἐτρεψεν ὁ Φαραώ. Καὶ ἀνέστη, φησὶν, Ἰωσήφ θάψαι τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτοῦ πάντες οἱ παῖδες Φαραώ. Καὶ τὴν συγγένειαν, καὶ τοὺς βόας καὶ τὰ πρόβατα ὠφελείκοντο. Καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτοῦ ἄρματα καὶ ἱππεῖς, καὶ ἐγένετο ἡ παρεμβολὴ μεγάλη σφόδρα. Ὅρα διὰ τὴν εἰς τὸν Ἰωσήφ τιμὴν πόσῃν ἐπιδείκνυνται σπουδὴν οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ συνανέρχονται τῷ Ἰωσήφ, ὥστε γενέσθαι αὐτοὺς παρεμβολὴν μεγάλην. Καὶ παραγερόμενοι. Ἐν τινὶ τόπῳ, ἐκόψαντο αὐτὸν κοπετὸν μέγαν καὶ ἰσχυρὸν σφόδρα. Καὶ ἐποίησε τὸ πένθος τῷ πατρὶ αὐτοῦ ἐπὶ τὰς ἡμέρας. Καὶ εἶδον οἱ κατοικοῦντες Χαναὰν, καὶ εἶπαν· Πένθος μέγα ἐστὶ τοῖς Αἰγυπτίοις. Διὰ τοῦτο ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου, Πένθος Αἰγύπτου, ὅ ἐστι πέναντος τοῦ Ἰορδάνου.

Ἀλλὰ οὐ ταῦτα ἀκούων, ἀγαπήσῃ, μὴ ἀπλῶς παρὰ τρεχε, ἀλλὰ τὸν καιρὸν ἐννοῶν, καθ' ὃν ἐγένετο, πάσης αἰτίας ἀπάλλαττε τὸν Ἰωσήφ. Οὐδέπω γὰρ ἦσαν τὰ δεσφὰ διαλυθέντα, οὐδὲ κοίμησις ὁ θάνατος λεγόμενος ἦν. Διὰ τοῦτο ἐπειδὴ ἐδεδοίκεισαν τὸν θάνατον, ταῦτα ἐποιοῦν· οὐκ δὲ διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν, ἐπειδὴ ὁ θάνατος γέγονε, καὶ κοίμησις ἡ τελευτή, καὶ πολλὴ τῆς ἀναστάσεως ἡ πληροφορία, ὡς ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν μετιστάμενοι, οὕτως ἀγαλλόμεθα καὶ εὐφρανόμεθα. Καὶ τί λέγω ἀπὸ ζωῆς εἰς ζωὴν; Ἀπὸ τῆς χειρόνος ἐπὶ τὴν βελτίονα, ἀπὸ τῆς προσκαιροῦ ἐπὶ τὴν αἰώνιον, ἀπὸ τῆς ἐπιγείου ἐπὶ τὴν ἐπουράνιον. Καὶ πληρώσας πάντα, φησὶν, Ἰωσήφ ὑπέστρεψεν εἰς Αἴγυπτον, αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ συναναβάντες μετ' αὐτοῦ. Ἄλλ' ὅρα μοι λοιπὸν ἐν ταῦθα τῶν ἀδελφῶν τὸν Ἰωσήφ τὴν δειλίαν, καὶ τὸν φόβον τὸν κατασειόντα αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Ἰδόντες γάρ, φησὶν, οἱ ἀδελφοὶ Ἰωσήφ, ὅτι τέθνηκεν ὁ πατήρ αὐτῶν, εἶπαν· Μήποτε μνησικακίῃ ἡμῶν Ἰωσήφ, καὶ ἀνταποδοῖν ἀνταπόδομα ἡμῶν, πάντα τὰ κακὰ ἃ ἐνεδείξαμεθα αὐτῷ. Μεγάλως αὐτῶν ὁ φόβος· ἐτάραττε τὴν διάνοιαν, καὶ ὑπὸ τοῦ συνεδέστος αἰντούμενοι οὐκ εἶχον ὅ τι πράξωσι. Διὰ τοῦτο, φησὶ, θεασάμενοι τοῦ πατρὸς τὴν τελευτήν, καὶ ὑπιδέμενοι, μὴ τὴν ἀξίαν αὐτοὺς εἰσπράξῃται δίκην ὁ Ἰωσήφ ὑπὲρ τῶν εἰς αὐτὸν εἰργασμένων, Παραγερόμενοι, φησὶ, πρὸς αὐτὸν εἶπον· Ὁ πατήρ σου ὥρκασε πρὸ τοῦ τελευτήσαι αὐτόν, λέγων· Εἰπατε Ἰωσήφ, Ἄφες αὐτοῖς τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν. Ὅρα πάλιν, πῶς αὐτοὶ ἑαυτὸν κατήγοροι γίνονται. Εἰπέτε ὅσον ἐστὶν ὁ τοῦ συνεδέστος ἔλεγχος. Ὅπως ἴστε, ὅτι ἀδικίαν καὶ ἁμαρτίαν εἰργάσαθε, ὅτι πολλὰ ἐνεδείξαθε. Καὶ νῦν δέξαι τὴν ἀδικίαν τῶν θεραπόντων τοῦ Θεοῦ τοῦ πατρὸς σου. Εἶδες πῶς, οὐδενὸς ἀναγκάζοντος, αὐτοὶ ἑαυτὸν κατήγοροι γίνονται, καὶ φασιν· Εἶπεν ὁ πατήρ σου, Ἄφες αὐτοῖς, ὅτι πολλὰ σοὶ ἐνεδείξαντο, καὶ δέξαι τὴν ἀδικίαν τῶν θεραπόντων τοῦ Θεοῦ τοῦ πατρὸς [642] σου. Ἄλλ' ὁ θαυμαστὸς οὗτος καὶ πανάρετος τοσοῦτον ἀπέσχε τοῦ μνήμην τινὰ ποιήσασθαι τῶν εἰς αὐτὸν εἰργασμένων, ὅτι καὶ πρὸς τὰ ῥήματα αὐτῶν συνεχύθη. Καὶ ἔκλαυσε, φησὶν, Ἰωσήφ, λαλοῦντων αὐτῶν πρὸς αὐτόν. Καὶ ἐλθόντες εἶπον· Ἰδοὺ, ἡμεῖς σοὶ οἰκέται. Ὅρα πόσον ἐστὶν ἀρετὴ, πῶς ἰσχυρὸν καὶ ἄμαχον, καὶ δσὴ τῆς κακίας ἡ ἀσθένεια. Ἰδοὺ γάρ, ὁ μὲν τοσαῦτα πεπονθὼς βασιλεύει, οἱ δὲ ταῦτα διαθέντες τὸν ἀδελφόν, οἰκέται εἶναι παρακαλοῦσι τοῦ παρ' αὐτῶν εἰς δουλείαν ἐκδοθέντος.

ε'. Ἄλλ' ἀκούς τοῦ Ἰωσήφ τὴν περὶ τοὺς ἀδελφούς ἀνεξικαλίαν, καὶ ὅπως διὰ πάντων αὐτοὺς παραμυ-

α. Savil. et quidam mss. αὐτῷ. Γενναῖος αὐτῶν.

θῆσασθαι βούλεται, καὶ πείσαι, ὡς οὐδὲν εἰς αὐτὸν ἡμαρτήκασι. Καὶ φησὶ, Μὴ φοβείσθε· τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Ὑμεῖς ἐδουλεύσαθε κατ' ἐμοῦ πολλὰ· ὁ δὲ Θεὸς ἐδουλεύσατο περὶ ἐμοῦ εἰς ἀγαθὸν, ὥπως ἂν γνηθῇ ὡς σήμερον, ἵνα διατραφῇ λαὸς πολλός. Μὴ δειλιάσητε, φησὶ, μὴδὲ ἐναγώνιοι γένησθε· Τοῦ Θεοῦ γὰρ εἰμι ἐγώ, καὶ τὸν Δεσπότην τὸν ἐμὸν μιμούμαι, καὶ εὐεργεσίαις ἀμείβεσθαι σπουδάζω τοὺς τὰ ἀγῆκεσθὰ με διαθέντας· Τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ. Εἶτα δεικνύς ὅσης ἀπολαύει παρὰ τοῦ Θεοῦ εὐνοίας, φησὶν· Ὑμεῖς πολλὰ γνῶμὴν τὰ κατ' ἐμὲ εἰργάσαθε, ὁ δὲ Θεὸς εἰς ἀγαθὰ μοι πάντα περιέσχεσε. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος εἶπε, Τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεόν πάντα συνεργεῖται εἰς ἀγαθόν. Πάντα, φησὶ, τί ἐστὶ, Πάντα; Καὶ τὰ ἐναντία, καὶ τὰ λυπεῖν δοκούντα, καὶ ταῦτα εἰς ἀγαθὸν μετέστησεν· ὁ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ θαυμασίου τοῦτου γεγένηται. Τὰ γὰρ παρὰ τῶν ἀδελφῶν γεγεννημένα, ταῦτα μάλιστα αὐτῷ τὴν βασιλείαν προσέβηκε, τῆς εὐμνήμονος τοῦ Θεοῦ σοφίας πάντα τὰ πονηρὰ εἰς ἀγαθὰ μεταβαλλούσης. Ἰνα διατραφῇ, φησὶ, λαὸς πολλός. Οὐ μόνον ὁμῶν ἐνεκεν ταῦτα εἰς ἀγαθὸν μετέβαλεν, ἀλλ' ἵνα καὶ πᾶς οὗτος ὁ λαὸς διατραφῇ· καὶ δυνήθῃ. Καὶ εἶπεν αὐτοῖς· Μὴ φοβείσθε· ἐγὼ διατρέψω ὑμᾶς, καὶ τὰς οἰκίας ὑμῶν. Καὶ παρεκάλεσεν αὐτοὺς, καὶ ἐλάλησεν αὐτῶν εἰς τὴν καρδίαν. Τί τοῖνυν δεδοκατε; Ἐγὼ ὑμῖν χρηγίησθαι τὰ πρὸς τροφήν, καὶ πᾶσι τοῖς μετ' ὑμῶν. Καὶ παρεκάλεσεν αὐτοὺς, καὶ ἐλάλησεν αὐτῶν εἰς τὴν καρδίαν. Οὐχ ἀπλῶς αὐτοὺς παρεκάλεσεν, ἀλλὰ τοσαύτη ἐχρήσατο τῇ σπουδῇ, ὥστε πᾶσαν αὐτῶν τὴν ἀθυμίαν ἐξέλκιν. Καὶ κατέκρινεν Ἰωσήφ ἐν Αἰγύπτῳ, αὐτὸς καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσα ἡ παροιμία τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ εἶδεν Ἰωσήφ παῖδιά Ἐφραίμ ὡς τριτίης γενεᾶς. Καὶ εἶπεν Ἰωσήφ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ λέγων· Ἐγὼ ἀποθνήσκω. Ἐπισκοπῇ δὲ ἐπιτελέσθαι ὑμᾶς ὁ Θεός, καὶ συνανολέστε τὰ ὅσα μοι ἐνετύθεν. Ὅρα καὶ τοῦτον ὁμοίως τῷ πατρὶ ἐπισκήπτοντα τοῦ μετακομιθῆναι αὐτοῦ τὰ ὅσα. Καὶ ὅρα πῶς πάλιν βουλόμενος ἀναβῶσαι αὐτῶν τὸν λογισμὸν, καὶ χρηστὰς ἐλπίδας ἔχειν περὶ τῆς ἐπονοῦδος, πρότερον τοῦτο προεμήνυσεν, ὅτι ἐπανελεύσεσθε, καὶ τότε φησὶ, Συνανολέστε. Ἀνιόντες, φησὶν, ὑμεῖς Συνανολέστε τὰ ὅσα μοι. Τοῦτο δὲ ἐπολεῖ οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ μάτην, ἀλλὰ δύο ταῦτα οἰκονομῶν· ἓν μὲν, ἵνα μὴ οἱ Αἰγύπτιοι μεμνημένοι τῶν τοσοῦτων αὐτοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ εὐκόλως ἐξ ἀνθρώπων θεοὺς προσαγορεύοντες, ὑπόθεσιν ἀσεβείας ἔχωσι τοῦ δικαίου [643] τὸ σῶμα· ἕτερον δὲ, ἵνα ὡς πεπληροφορημένοι, ὅτι πάντως ἐπανεγίξουσιν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν ὡμολογημένον, οὐκ ἂν οὕτω διεστελλάτο, ὥστε μετ' αὐτῶν ἀναγαγεῖν τὰ ὅσα. Καὶ ἦν ἰδεῖν λοιπὸν πρᾶγμα καινὸν καὶ παράδοξον, τὸν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου πάντα τὸν Ἰσραὴλ διατρέφοντα, τοῦτον καὶ τῆς ἐπανεῖδος ἡγούμενον, καὶ εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας αὐτοὺς εἰσάγοντα. Καὶ ἐτελεύτησε, φησὶν, Ἰωσήφ ἐτῶν ἑκατὸν δέκα. Τίνος ἐνεκεν ἐτῶν τῆς Αἰγύπτου τὴν ἡγεμονίαν ἐνχειρίσθη. Ἐπτακαίδεκα ἐτῶν γενόμενος κατέβη εἰς τὴν Αἴγυπτον· καὶ τριάκοντα ἐτῶν γεγονὼς ὤφθη τῷ Φαραώ, καὶ διεκρίνε τὰ ἐνύπνια. Ὁδοφύοντα δὲ οἱ λοιποὶ ἐτεσι κατέσχε πᾶσαν τὴν τῆς Αἰγύπτου ἀρχήν. Εἶδες πῶς μετρίως τῶν πόνων αἱ ἀμοιβαί, καὶ πολλοπλάσιους αἱ ἀντιδόσεις; Ἐν δέκα καὶ τρισὶν ἔτεσιν ἐπάλασε τοὺς πειρασμοὺς, τὴν δουλείαν ὑπομένων, τὴν κατηγόριαν ἐκείνην τὴν παράνομον, τὴν ἐν τῷ δεσποτηρίῳ κακονομίαν. Καὶ ἐπειδὴ γενναῖος μετ'

derunt cum eo omnes servi Pharaonis. 8. Et cognitionem, et boves et oves reliquerunt, 9: et simul ascenderunt cum eo currus et equites, et facta sunt castra magna valde. Vide quantum officium declarent Egyptii in honorem Joseph, et venerunt cum Joseph, ita ut fierent castra magna. 10. Et ut venerunt ad locum quemdam, planxerunt eum planctu magno, et valde vehementi. Et fecit plangere patri suo septem dies. 11. Et viderunt habitatores Chanaan, et dixerunt: Plangens magnus est Egyptiis. Propter hoc vocavit nomen loci, Plangens Egypti, qui est trans Jordanem.

Cur magnus plangens in Veteri Testamento.—Verum tu hæc audiens, dilecte, ne simpliciter prætercurre, sed tempus cogita, quo facta sunt, et ab omni culpa libera Joseph. Nondum enim fuerant portæ inferni confractæ, neque mortis vincula dissoluta, neque mors dicebatur dormitio. Et ideo quia timerunt mortem, hæc faciebant: nunc autem propter gratiam Christi, quia mors facta est somnus, consummatio et quies, ac certa multa sunt resurrectionis indicia, quasi de vita in vitam transferendi, sic exultamus et lætamur. Et quid dico de vita in vitam? De deteriori ad meliorem, de temporali ad æternam, de terrena ad cælestem. 14. Et peractis omnibus, inquit, reversus est Joseph in Ægyptum, ipse et fratres ejus, et omnes qui cum eo ascenderant. Sed vide consequenter fratrum Joseph timorem hic, et terrorem eorum mentem concutientem. 15. Ut viderunt autem fratres Joseph, quod mortuus esset pater suus, dixerunt: Ne forte memor sit injuriæ nostræ Joseph, et retribuat retributionem nobis, et omnia mala quæ in eum commisimus. Terror validus eorum mentem perculerat, et a conscientia stimulati, nesciebant quid facerent. Propterea, dicit, cum vidissent patris mortem, veriti ne dignam de se penam sumeret Joseph, ob ea quæ in illum peccaverant, 16. Advenientes ad eum dixerunt: Pater tuus adjuravit nos prius quam moreretur, dicens: Dicite Joseph, dimitte eis injustitiam hanc et peccatum eorum. Vide iterum, quomodo ipsi accusatores sui ipsorum sint. Vide quanta est conscientie reprehensio. Omnino scitis, vos injustitiam et peccatum operatos esse, malaque ei exhibuisse. Et nunc accipe injustitiam servorum Dei patris tui. Vides quomodo nullo cogente sui peccati sunt testes, et dicunt: Dixit pater tuus, Dimitte eis, quia mala tibi exhibuerunt, et accipe injustitiam servorum Dei patris tui. Sed beatus hic et totus virtutibus clarus, tantum aberat, ut aliquam memoriam relineret eorum quæ in se fecerant, ut etiam verbis eorum auditis conturbatus sit, Et fleuit, inquit, Joseph, loquentibus illis secum. 18. Et venerunt, et dixerunt, Ecce nos servi tui. Vide quantum valeat virtus, quam valida et inexpugnabilis sit, et quanta malitiæ infirmitas. Ecce enim, ille, qui hæc quidem passus est, regnat: qui autem ita affligerunt fratrem, famuli ejus esse orant, quem in servitutem exposuerant.

5. Finis historiae Josephi: fratres cum ineffabili mansuetudine consolatur et bonis cumulat; moriens reditum Judæorum prædicit.—Verum tu audi clementiam Jo-

seph in fratres, non recordantis injuriarum, et quomodo omnibus modis eos consolari velit, et eis persuadere, quasi nihil in se peccaverint. Dicit enim: 19. Ne timeatis; Dei enim sum ego. 20. Vos cogitastis contra me mala; Deus autem cogitavit pro me in bona, quomodo factum, sicut hodie videtis, ut pascatur populus multus. Ne timeatis, inquit, neque anxii sitis: Dei enim sum ego, et Dominum meum imitor, ac beneficia rependere studeo iis qui non ferenda contra me fecerunt: Dei enim sum ego. Deinde cum monstrasset quanta cum benevolentia prosequutus esset, dicit: Vos mala mente hæc contra me fecistis, Deus autem in bonum mihi omnia vertit. Idcirco et Paulus dicebat: Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum (Rom. 8. 28). Omnia, inquit, Quid est, Omnia? Et adversa, et quæ contristare videntur, etiam ista in bonum mutat. Hoc utique et in hoc justo factum est. Nam quæ a fratribus facta sunt, ea maxime regnum ei conciliarunt propter Dei sapientiam, quæ omnia mala in bonum commutat. Ut pascatur, inquit, populus multus. Non solum vestra causa hæc in bonum vertit, sed ut et omnis ille populus pasci possit. 21. Et dixit eis: Ne timeatis: ego pascam vos, et domus vestra. Et consolatus est eos, et loquutus est in cor eorum. Quid igitur, inquit, timetis? Ego suppeditabo alimenta vobis, et omnibus qui vobiscum sunt. Et consolatus est eos, et loquutus est in cor eorum. Non simpliciter eos consolatus est, sed tanto usus est officio, ut eis omnem tristitiam e corde eximeret. 22. Et habitavit Joseph in Ægypto: ipse et fratres ejus, cum omni domo patris sui. 23. Et vidit Joseph filios Ephraim usque in tertiam generationem. 24. Et loquutus est Joseph fratribus suis, dicens: Ecce morior. Visitatione autem visitabit vos Dominus, et simul deportabitis ossa mea hinc. Vide quomodo et ille eadem quæ pater curat: volens ut simul auferrentur inde ipsius ossa, quo magis eorum confirmaretur mens, et bonam spem haberent de reditu suo, primum hoc prædicit, redituros illos esse, et tunc dicit: Simul feretis ossa mea hinc vobiscum. Hoc autem non temere neque frustra faciebat: duo enim agebat: unum, ne Ægyptii memores beneficiorum ejus, cum pro more suo facile ex hominibus deos appellarent, corpus justi haberent in impietatis occasionem: alterum, ut securi et certi omnino essent se redituros. Nam nisi hoc certum fuisset, non jussisset secum reportare ossa. Et videre licebat rem novam et admirabilem, eum qui omnem Israel in Ægypto pascerebat, illum et ducem reditus, et in terram promissionis ipsos introducentem. 25. Et mortuus est Joseph annos habens centum et decem. Quare nobis et illius annos significavit? Ut discas quot annis Ægypti principatum tenuerit, Septem et decem annorum erat, eum veniret in Ægyptum: et triginta annorum factus comparuit coram Pharaone, et interpretatus est somnia. Deinde octoginta annis præfuit toti terræ Ægypti. Vidisti quomodo majora sint præmia quam labores, retributionesque multiplices? Tredecim annis certavit in tentationibus, ferens servitutem, et calumniam illam iniquam, et affli-

ctionem in carcere, et quia genere et cum gratiarum actione tulit omnia, propterea larga præsina accepit etiam in hac vita. Considera enim, cum pro brevi illo tempore, quo servitutem et carcerem sustinuit, octoginta annis regnum administravisse. Quod vero fide omnia disposuerit, et propter hoc etiam de transvectione ossium mandavit, audi Paulum dicentem: *Fide Joseph moriens, de egressione filiorum Israel meministi* (Hebr. 11. 22). Et non fuit his contentus, sed ut discas causam, propter quam injunxit ossium transvectionem, addit, *Et de ossibus suis mandavit*.

Conclusio cum morali exhortatione.—Forte pluribus hæc dicta sunt, sed ignorete. Nam quoniam ad finem libri pervenimus, volumus cum ejus fine hunc quoque sermonem hodie finire, et solitam exhortationem

FINIS HOMILIARUM IN GENESIM.

AD SERMONES OCTO IN GENESIM

Optime conficit Tillemontius, cum ait opinari se ineunte Quadragesima anni 386 Chrysostomum hos habuisse Sermones; quod autem adjicit, primum Sermonem dictum fuisse prima Quadragesimæ die, feria nempe secunda, qua incipiebatur Antiochiæ Quadragesima, et hoc anno incidebat in 16 Februarii, illud, inquam, eatenus exploratum esse potest, quatenus Tabulis Paschalibus fidere possumus, quæ hoc anno Pascha in quintam Aprilis incidere testificantur. Sed cum illæ Tabulæ Paschales non omnino vacent suspitione, ut pluribus diximus in Monito ad Orationes contra Judæos Tomo primo: his non omnimoda fides habenda. Itaque certum est primum in Genesim Sermonem habitum fuisse prima die Quadragesimæ, quæ feria secunda, biduo nempe ante Quadragesimam nostram, semper Antiochiæ incipiebat; non perinde vero certum est qua mensis die, ut in eodem Monito videas.

Habitos autem anno 386 ipse perspicue commonstrat Chrysostomus cum secundum Sermonem his verbis ordiatur: Ἀρα μέμνησθε τῶν ζητημάτων τῶν πρώην προτεθέντων ὑμῖν; Εἰς τοσοῦτον γὰρ ἡμᾶς ἀπονοίας καὶ τόλμης ἐπήρατε, ὥς καὶ ζητημάτων ἤδη κατατολμῶν· μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν εἴη τόλμης οὐδὲ ἀπονοίας τοῦτο. Οὐ γὰρ οἰκαίᾳ δυνάμει θαρρῆσαντες, ἀλλὰ ταῖς εὐχαῖς τῶν προδόντων καὶ ταῖς ὑμετέραις τὸ πᾶν ἐπὶβήσαντες, ἀπεδυσάμεθα πρὸς τὸ σταδίων. Id est: Numquid meministis quæstionum, quæ vobis nuper sunt propositæ? In tantam enim arrogantiam et audaciam nos provexitis, [ut quæstiones intrepide aggrediamur: imo nec audaciæ nec arrogantia id facinus est. Non enim viribus nostris confidentes, sed antistitum precibus ac vestris omnia committentes, ad stadium nos accinximus. Hic clare vides Chrysostomum ad stadium se accingentem, et Quadragesimæ sermones primum ineuntem, seque pene audaciæ incusantem, quod rem tantam aggrediretur; quæ certe omnia quadragesimales sermones prima vice incipientem indicant: non enim ea usus est ordiendi ratione anno insequente 387, cum Sermones de Statuis per to-

εὐχαριστίας ἅπαντα ἤνεγκε, διὰ τοῦτο καὶ θαψίλεις ἐκοιμήσατο τῆς ἀμοιβῆς καὶ ἐπὶ τοῦ παρόντος βίου. Ἐννόησον γάρ μοι, ὅτι ὑπὲρ τοῦ βραχέος ἐκείνου χρόνου, ἐν τῇ δουλείᾳ καὶ τῷ δεσποτήριον ὑπέμεινεν, ἐν ὁδοιχόντῃ ἐτίθει τὴν βασιλείαν διέπτε. Καὶ οὐκ οἶσται πάντα διέπραττε, καὶ διὰ τοῦτο καὶ περὶ τῆς τῶν ὁσίων μετακομιδῆς ἐνετείλατο, ἀκούε τοῦ Παύλου λέγοντος· Πίστει Ἰωσήφ ταλευτῶν περὶ τῆς ἐξόδου τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐμνημόνευσε. Καὶ οὐκ ἔστη μέχρι τούτου, ἀλλ' ἵνα μάθῃς τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἐπέσκηψε τῶν ὁσίων τὴν κομιδὴν γενέσθαι, φησὶ, Καὶ περὶ τῶν ὁσίων αὐτοῦ ἐνετείλατο.

Τὰχα κλεινοὶ τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ σύγγνωτε. Πρὸς γὰρ τὸ τέλος τοῦ βιβλίου φθάσαντες ἐβουλήθημεν ἅπαν σήμερον τελέσαντες τὸ βιβλίον, οὕτω καταπαῦσαι τὸν λόγον, καὶ τὴν συνήθη παράκλησιν ὑμῖν προσαγαγεῖν,

ὥστε μεμνησθαι τῶν εἰρημένων, καὶ ζηλοῦν τῶν δικαίων τούτων τὴν ἀρετὴν, τὴν περὶ τοὺς ἀδικούντας ἀνέξικακίαν, τὴν περὶ τοὺς ἐπηρεάζοντας μακροθυμίαν, τὴν σωφροσύνην τὴν ὑπερβάλλουσαν. Ἐντεῦθεν γάρ καὶ ὁ δίκαιος οὗτος τοσαύτην ἐπιστάδατο παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν. Εἰ τοίνυν βουλόμεθα καὶ ἡμεῖς τὴν ἀνωθεν ἐπιστάδασθαι ῥοπήν, πολλὴν τῆς ἀρετῆς ποιούμεθα λόγον. Οὕτω γάρ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπισπασόμεθα τὴν χάριν, καὶ τὸν παρόντα βίον ἀλύπως διανύσομεν, καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ὁμοῦ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΕΛΟΣ ΟΜΙΛΙΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΝΕΣΙΝ.

MONITUM.

iam Quadragesimam habuit. Itaque hi Sermones sine dubio pertinent ad annum 586, quo ineunte presbyter ordinatus fuit, ut dictum est in Monito ad Homiliam cui titulus, *Cum presbyter fuit ordinatus*, Tomo L.

Aliquot igitur annis antequam Homilias 67, quæ præcedunt, haberet, hos Sermones dixerat, ubi plurima passim animadvertas, quæ hisdem sæpe verbis in Homiliis illis observantur: unde fortasse dixerit quispiam hos Sermones in fronte hujusce Tomi et ante Homilias locandos fuisse, ut temporis ordo servaretur. Verum maluimus Frontonem Ducem sequi et tantum illud corpus Homiliarum initio locare, quam hosce pauculos et perbreves Sermones. Ad hæc autem Sermo nonus, qui agmen claudit, non modo post alios octo, sed etiam post Homilias dictus est.

Etiam porro hi Sermones inter primas Chrysostomi conciones numerentur, in illis non modo eloquentiam et inventionis felicitatem admireris, quæ in cæteris omnibus ejus operibus elucet; sed etiam animadvertas quantum ad extemporaneam declamationem semper comparatus fuerit tantus artifex, et quam ad res quantumvis inopinatas stylo persequendas præsto fuerit. Hoc uno rem exemplo percipias: in Sermone quarto num. 3, cum accedente nocte lucernæ ecclesie accenderentur, auditores, avertis a concionatore oculis, ad lucernas se convertunt: hinc ille statim eorum socordiam carpit, et multa haud dubie imparatus dixit præclare, ac si rem meditatus accessisset, qui tamen hæc prævidere nullo modo potuerat.

Primi Sermonis interpretationem novam concinnavimus, quia veteris Interpretis versio non ferenda erat. Reliquorum interpretatio est Frontonis Ducis, quam multis in locis castigavimus.

[644-645] ΛΟΓΟΣ Α'.

Δεσθεὶς ἐν ἀρχῇ τῆς τεσσαρακοστῆς εἰς τὸ, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· καὶ περὶ νηστείας καὶ ἐλεημοσύνης.

α'. Ἦδὺ μὲν ναύταις τὸ ἔαρ, ἡδὺ δὲ καὶ γηπόνους· ἀλλ' οὕτε ναύταις, οὕτε γηπόνους οὕτως ἡδὺ τὸ ἔαρ, ὥς τοῖς βουλομένοις φιλοσοφεῖν ἡδὺς ὁ τῆς νηστείας καιρὸς, τὸ πνευματικὸν τῶν ψυχῶν ἔαρ, ἡ ἀληθὴς τῶν λογισμῶν γαλήνη. Γηπόνους· μὲν γὰρ ἡδὺ τὸ ἔαρ, ὅτι τοῖς ἀνθεσι τότε στεφανουμένην ὁρῶσι τὴν γῆν, καὶ καθάπερ ἱμάτιον ποικίλον ἐπαπλούμενον αὐτῇ πάντων. τὴν βλάστησιν τὴν ἀπὸ τῶν βοτάνων· ναύταις δὲ ἡδὺ τὸ ἔαρ, ὅτι τὰ θαλάττια νῆα μετὰ ἀσφαλείας ἔχουσι πλεῖν, κυμάτων ἐστορεσμένων, δελφίνων ἐν πολλῇ παίζοντων γαλήνῃ καὶ παρ' αὐτοῦς τῆς νηὸς τοῖχος· κυβιστούντων ὁ πολλὰκις. Ἦμῖν δὲ ἡδὺ τὸ τῆς νηστείας ἔαρ, ὅτι κύματα ἡμῶν, οὐχ ὕδατων, ἀλλ' ἐπιθυμιῶν ἀλλόγων καταστῆλθαι εἴθε, καὶ στέφανον ἡμῶν οὐ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ τὸν ἀπὸ τῶν χαρίτων περιτίθεισιν τῶν πνευματικῶν. Στέφανον γὰρ χαρίτων, φησί, δέξῃ σὴ κορυφῇ. Οὐχ οὕτω χαλῶν φανεῖσα τὸν χειμῶνα ἀπελαύνειν εἰσθεν, ὥς νηστεία φανεῖσα τὸν χειμῶνα τῶν παθῶν τῆς διανοίας ἐκβάλλει τῆς ἡμετέρας. Οὐκέτι μάχη τῇ ψυχῇ πρὸς τὴν σάρκα, οὐδὲ κατεξανίσταται τῆς κυρίας ἡ δοῦλη, ἀλλὰ πᾶς οὗτος τοῦ σώματος ὁ πόλεμος λήγεται. Ἐπεὶ οὖν πολλὴ μὲν παρ' ἡμῶν εἰρήνη, πολλὴ δὲ καὶ ἡ γαλήνη, φέρε καὶ ἡμεῖς τὸ σκάφος· τῆς διδασκαλίας ἐλκύσωμεν, ἀπὸ λιμένο· εἰς λιμένα παραπέμποντες τῶν ὑμετέρων ἀκοῶν τὴν ἡμερότητα. Φέρε, λεπιοτέρων καταταλμήσωμεν νοημάτων, περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης καὶ τοῦ λοιποῦ τῆς κτίσεως φιλοσοφούντες σώματος· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἀνεγνώσθη σήμερον. Καὶ τί πρὸς ἡμᾶς, φησὶν, ὁ περὶ κτίσεως λόγος; Πρὸς ἡμᾶς μὲν οὖν, ἀγαπητοί. Εἰ γὰρ ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται, ὥσπερ ἂν τῷ μεγέθει τῆς καλλονῆς τῶν κτισμάτων ἐνδιατρίβωμεν, ποσοῦτον πρὸς τὸν γενεσιουργὸν χειραγωγούμεθα.

Μεγα ἀγαθὸν εἰδέναι, τί μὲν ἐστὶ κτίσμα, τί δὲ κτιστὴς· τί μὲν ἔργον, τί δὲ ποιητὴς. Καὶ γὰρ εἰ ταῦτα ἤβρισαν ἀκριβῶς διαιρεῖν οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροί, οὐκ ἂν πάντα συνέχεον, τὰ ἅμα κάτω ποιούντες· οὐκ ἂν τὰ ἄσπρα καὶ τὸν οὐρανὸν κατήνεγκαν, τὴν δὲ γῆν ἀνήνεγκαν· ἀλλ' ὅτι τὸν τῶν οὐρανῶν βασιλεῖα ἀπὸ τῶν θρόνων καταβιβάσαντες τῶν βασιλικῶν, μετὰ τῆς κτίσεως ἔστησαν, τὴν δὲ κτίσιν τοῖς τῆς θεότητος προεδρίοις ἐτίμησαν. Εἰ περὶ κτίσεως ἤβρισαν φιλοσοφῶν Μανιχαῖοι καλῶς, οὐκ ἂν τὴν ἐξ οὐκ ὄντων, τὴν φθειρομένην, τὴν βέουσαν, τὴν ἀλλοιουμένην τοῖς τῆς ἀγεννησίας πρεσβείοις [646] ἐτίμησαν. Εἰ περὶ κτίσεως ἤβρισαν Ἕλληνες φιλοσοφῶν καλῶς, οὐκ ἂν ἀπεπλανήθησαν τῆς ἀληθείας, οὐκ ἂν ἐσεβάσθησαν καὶ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Καλὸς ὁ οὐρανός, ἀλλὰ διὰ τοῦτο θεμιουργήθη, ἵνα προσκυνήσῃ τὸν ποιήσαντα· φαῖδρος ὁ ἥλιος, ἀλλ' ἵνα θεραπεύσῃ τὸν ἔργασάμενον· εἰ δὲ μέλλεις ἐναπαύμεναι τῷ τῆς κτίσεως θαύματι, καὶ τῷ κάλλει τῶν ἔργων παρακάθῃσαι, τὸ φῶς σοι γέγονε σκότος, μέλλον δὲ τῷ φωτὶ

πρὸς σκότος ἐχρήσω. Εἶδες ὅσον ἀγαθὸν ἐστὶ τὸ εἰδέναι τοὺς περὶ κτίσεως λόγους; Μὴ τοῖνυν παραδράμῃς τὸ κέρδος, ἀλλὰ μετὰ ἀκρίβειας πρόσχε τοῖς λεγομένοις· οὐ γὰρ διὰ περὶ οὐρανοῦ μόνον ἐροῦμεν, καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς γεννήσεως τῆς ἡμετέρας, καὶ πᾶθεν ὁ θάνατος, καὶ πᾶθεν ἡ ἐπιμοχθος ζωῇ, καὶ πᾶθεν αἱ ἀθυμίαι καὶ φροντίδες. Καὶ γὰρ ὑπὲρ τούτων καὶ ὑπὲρ πλείονων ἑτέρων ἀπολογίαν συνθεῖς ὁ Θεός, τὸ βιβλίον τοῦτο πρὸς ἡμᾶς ἐπέμψεν· οὐδὲ γὰρ ἀπολογεῖσθαι παραταῖται τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεός, ἀλλὰ βοᾷ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν, λέγει Κύριος. Οὐκ ἀπολογεῖται· διὰ μόνον καὶ δικάζεται, ἀλλὰ καὶ ὅπως διαφύγωμεν τὴν καταδίκην διδάσκει· οὐ γὰρ ἀπλῶς εἶπε, Δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν· ἀλλὰ πρότερον διδάξας τί μὲν εἰπεῖν, τί δὲ ποιῆσαι χρῆ, οὕτω πρὸς τὸ δικαστήριον εἰλκυσεν. Ἀκουσον οὖν ἀνῶθεν τοῦ προφητικῶ ῥήματος. Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀζέετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· μάθετε καλὸν ποιεῖν, κρίνατε ὄψαν, καὶ δικαιοῦσατε χίρην· καὶ τότε φησί· Δεῦτε, καὶ διαλεχθώμεν, λέγει Κύριος. Οὐ βούλομαι γυμνοῦς, φησί, καὶ ἐρήμους τῶν δικαιοματικῶν λαβεῖν, ἀλλὰ καθοπλισθε ὑμᾶς ταῖς ἀπολογίαις, οὕτως ἐπὶ τὰς εὐθύνas καλῶ· καὶ γὰρ δικάζεσθαι βούλομαι πρὸς ὑμᾶς, οὐχ ἵνα κατακρίνω, ἀλλ' ἵνα φείσωμαι. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ φησί· Λέγε σὺ πρῶτον· ὁ τὰς ἀνομίας σου, ἵνα δικαιωθῇς. Ἐχεις κατηγοροῦν μικρὸν καὶ ἀνήμερον, προλαβὼν ἄρτασον ἐκεῖνον τὴν τάξιν, ἐμφράξον τὸ ἀναίσχυντον στόμα.

β'. Παρὰ μὲν οὖν τὴν ἀρχὴν δι' αὐτοῦ τοῖς ἀνθρώποις ὁ Θεὸς ὤμειλε, ὥς ἀνθρώποις ἀκούσαι δυνατὸν. Οὕτω πρὸς τὸν Ἀδὰμ ἦλθεν· οὕτως ἐπετίμησε τῷ Κάϊν· οὕτω διελέθη τῷ Νῶε· οὕτως ἐπεφάνη τῷ Ἀβραάμ. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς κακίαν ἡ φύσις ἡμῶν ἀπέκλινε, καὶ καθάπερ εἰς ὑπερλίαν τινα μακρὰν ἐαυτὴν διέστησε, ἐνικαυτὰ λοιπὸν, καθάπερ ἐν μακρᾷ καθέστασιν ἀποδημῇ, γράμματα πέμπει, ὥσπερ διὰ τινοῦ ἐπιστολῆς τὴν παλαιὰν πρὸς ἡμᾶς ἀνανεύμενος φιλίαν. Καὶ τὰ μὲν γράμματα ταῦτα ἐπέμψεν ὁ Θεός, ἐκείναι δὲ ὁ Μωϋσῆς. Τί οὖν λέγει τὰ γράμματα; Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τίνος ἕνεκεν οὐ περὶ τῶν ἀγγέλων ἡμῶν διαλέγεται, οὐ περὶ τῶν ἀρχαγγέλων; Εἰ γὰρ ἀπὸ τῶν κτισμάτων ὁ δημιουργὸς θεωρεῖται, πολλῷ μᾶλλον ἀπ' ἐκείνων φαίνεται. Καλὸς ὁ οὐρανός, ἀλλ' οὐχ αὐτὸς καλός, ὡς ἀγγελός· φαῖδρος ὁ ἥλιος, ἀλλ' οὐχ αὐτὸς φαῖδρος, ὡς ἀρχάγγελος. Τίνος οὖν ἕνεκεν τὴν ὑψηλοτέραν ἀφελὲς ὁδὸν, διὰ τῆς ταπεινοτέρας ἡμᾶς ὁδηγεῖ; Ὅτι Ἰουδαῖοις διαλέγεται, τοῖς ἀλογώτερον διακειμένοις, τοῖς πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐπιοτημένοις, τοῖς ἐξ Αἰγύπτου [647] νῦν ἐπανοῦσιν, ὅθι κροκοδείλους καὶ κύνας καὶ πιθήκους ἐθεράπευσαν οἱ ἄνθρωποι· καὶ οὐκ ἐνῆν διὰ τῆς ὑψηλοτέρας αὐτοὺς ὁδοῦ χειραγωγῆσαι· πρὸς τὸν δημιουργόν. Ὑψηλοτέρα μὲν γὰρ ὁδὸς ἐστὶν ἐκείνη, ἀλλὰ τραχυτέρα, καὶ προσάντης, καὶ μέλλον ὁρθίος τοῖς ἀσθενεστέροις. Διὰ τοῦτο αὐτοὺς διὰ τῆς εὐκολωτέρας ἀγει, δι' οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, καὶ τῆς ὁρμώμενης κτίσεως ἀπάσης. Ὅτι μὲν γὰρ τοῦτο τὸ αἶτιον, ὅτι μικρὸν ἐπέδωκαν,

* Reg. γαλήνη, ἡ ἀκυρὰ τῶν πιστῶν, καὶ πρὸς Θεὸν γέφυρα. Καὶ γηπόνους.

* Reg. κυβιστούντων, sicque legendum est. Editi κυβιστούντων, minus recte.

* Reg. πρῶτος.

SERMO PRIMUS,

Habitus in principio Quadragesimæ in illud, In principio fecit Deus cælum et terram (Gen. 1. 1); ac de jejuniis et eleemosyna (a).

1. *Jejunium veri comparatur.* — Jucundum nautis est ver, jucundum agricolis; sed neque nautis neque agricolis ita jucundum ver est, ut volentibus philosophari jucundum est jejunii tempus, animarum ver spirituale, cogitationum vera tranquillitas¹. Nam agricolis ver ideo jucundum est, quia tunc coronatam vident floribus terram, et herbarum comis velut amictu undique ornatam; nautis item ver jucundum, quia marium dorsa tuto possunt navibus sulcare, sedatis nempe fluctibus, delphinis tranquille ludentibus, et ad ipsa navis latera plerumque exsistentibus. Nobis autem jucundum est jejunii ver, quia fluctus nobis, non undarum, sed absurdorum motuum concupiscentiarumque sedare, et coronam nobis, non florum, sed spiritualis gratiæ texere solet: Coronam gratiarum, inquit, accipies capiti tuo (Prov. 1. 6). Non sic adventans hirundo hiemem solet depellere, ut adventans jejunium turbulentorum animi motuum hiemem a nobis ejicit. Non ultra pugna animæ cum carne, non insurgit adversus dominam ancilla; sed hujusmodi in corpore motum bellum totum solvitur. Quandoquidem igitur magna fruimur pace, ingentique tranquillitate, age, et nos quoque doctrinæ scapham trahamus, atque ex portu in bene affectarum aurium vestrarum portum transmittamus. Age, subtiliora Scripturæ sensa aggrediamur, ac de cælo, de terra, de mari, deque tota rerum natura philosophemur: hæc quippe nobis hodie lecta sunt. Sed quid ad nos, inquit, creationis ratio? Ad nos utique pertinet, dilecti. Nam si ex magnitudine et pulchritudine creaturarum proportionem quadam Creator agnosceret, quanto magis creaturarum rerum pulchritudinem magnitudinemque contemplantur, tanto magis ad ipsius Opificis notitiam adducemur.

Manichæorum et Gentilium errores. — Magnum bonum est nosse quid sit creatura, quid Creator; quid opus, quid Opifex. Nam si hæc accurate distinguere scirent veritatis hostes, non omnia confunderent, ac sus deque verterent: non quod stellas et cælum deduxerint, et terram sublimem fecerint; sed cælorum Regem a regio solio deturbatum cum creatis rebus collocaverint, creaturam vero divinitatis sedibus honorarint. Si de natura rerum recte scissent philosophari Manichæi, numquam eam, quæ ex nihilo facta, corruptioni obnoxia, fluxa et mutabilis erat, quasi non factam honorassent. Si de rerum natura recte scissent ratiocinari gentiles, non a vero aberrassent, neque coluissent adorantemque creaturam potius quam Creatorem. Pulchrum est cælum, sed ideo creatum est ut adores Opificem: pulcher sol, sed ideo pul-

cher ut colas Factorem: sed si in mira rerum forma consistas, et earum pulchritudini inhæreas, lux tibi versa est in tenebras, imo potius luce ad tenebras usus es. Vides quantum bonum sit rerum creaturarum nosse rationes? Ne itaque lucrum prætereas, sed dictis accurate animum adhibe: non enim de cælo, de terra, de mari tantum dicturi sumus, sed etiam de origine nostra, atque unde mors orta sit, unde vita laboriosa, unde tristitia et sollicitudines. Nam ut de his deque multis aliis sese purgaret Deus, hunc ad nos librum misit: neque enim sese defendere Deus dedignatur, sed per prophetam clamat: *Venite, et disputemus, dicit Dominus (Isai. 1. 18)*. Nec modo sese defendit ac judicio contendit, sed etiam quomodo condemnationem fugere possimus docet: non enim solum dixit, *Venite, et disputemus*, sed postquam docuit quid dicendum, quid agendum esset, sic ad tribunal traxit. Audi itaque propheticum sermonem superius prolatum: *Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ab animabus vestris: discite bene facere, iudicate pupillo, et justificate viduam (Ibid. v. 16)*; et tunc ait: *Venite, et disputemus, dicit Dominus*. Nolo vos, inquit, nudos et defensione vacuos sumere, sed instructos ratiocinio et defensione ad rationem reddendam voco: siquidem vobiscum disceptare volo, non ut condemnem, sed ut parcam. Sic et alio loco dicit: *Dic tu prior iniquitates tuas, ut justificeris (Ibid. 43. 26)*. Habes acerbum et immitem accusatorem: præveni eum, locum prius occupa, os impudens obtura.

2. *Deus per literas agit cum homine.* — (a) Initio certe Deus per se hominibus loquebatur, quantum scilicet hominibus audire fas est. Sic Adamum adiit, sic Cainum increpavit; sic cum Noe loquutus est; sic ab Abrahamo hospitio susceptus. Verum quia natura nostra ad malum declinavit, et quasi in longinquum exilium seipsam transtulit; demum ille nobis, quasi longam peregrinationem suscepimus, literas mittit, quasi per epistolam nobiscum veterem renovans amicitiam. Hujusmodi literas misit Deus, attulit Moyses. Quid ferunt literæ? *In principio fecit Deus cælum et terram (Gen. 1. 1)*. Cur non de angelis vel de archangelis loquitur nobis? Nam si ex creaturis Creator conspicitur, multo magis ex illis nosci potuit. Pulchrum est cælum, sed non ita pulchrum ut angelus; splendidus sol, sed non ita splendidus ut archangelus. Cur itaque sublimiore dimissa via, per humiliorem nos ducit. Quia cum Judæis loquitur, qui intellectu minus instructi erant, qui sensibus hærebant, qui ex Ægypto nuper egressi, ubi crocodili, canes, simiæ ab hominibus colebantur, nec licebat sublimiore via illos ad Creatorem ducere. Sublimior utique via illa erat, sed asperior, prærupta et ardua infirmioribus. Ideo illos per faciliorem ducit, per cælum, terram, mare, cæteraque visibilia creata.

¹ Reg., *Tranquillitas, ancora fidelium, et pons ad Deum. Et agricolis, etc.*

(a) Collati sunt hi sermones cum Codice Regio 2512 (nunc 775).

(a) Hæc isdem pene verbis habes supra Homilia 2 in Genesim col. 28 et seqq.: sunt etiam alia multa passim in his sermonibus, quæ eadem ipsa habentur in Homiliis. Vide Notitiam supra.

Quod autem hæc vera sit causa, audi quomodo, postquam paulum profecerant¹, propheta de illis supernis virtutibus loquatur. *Laudate Dominum, inquit, de cælis, laudate eum in excelsis: laudate eum omnes angeli ejus, laudate eum omnes virtutes ejus: quoniam ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et creata sunt* (Psal. 148. 1. 2. 5). Et quid mirum si in Veteri Testamento hic doctrinæ modus reperitur, cum etiam in Novo, quando sublimiorum documentorum² tempus erat, cum Atheniensibus loquens Paulus, eandem tenuerit viam, quam Moyses cum Judæos institueret? Neque enim de angelis deque archangelis sermonem fecit: sed de cælo, de terra, et de mari, ita concionatus: *Deus qui fecit mundum, et omnia quæ in eo sunt: hic cæli et terræ cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat* (Act. 17. 24). At cum Philippenses (a) alloquebatur, non hac illos via duxit; sed ad sublimiorem illos concionem provehit his verbis: *Quoniam in ipso creata sunt universa quæ in cælis et quæ in terra, sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates: omnia per ipsum et in ipso creata sunt* (Coloss. 1. 16). Sic et Joannes quia perfectiores habuit discipulos, universam simul creationem commemoravit. Non enim dixit, cælum et terram et mare, sed, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est* (Joan. 1. 3); sive visibile, inquit, sit, sive invisibile. Sicut enim apud ludimagistros, alius puellum a matre accipiens, prima ipsum docet elementa; alius deinde excipiens, discipulum ad sublimiora documenta provehit: ita a Moyse et Paulo et Joanne actum est. Moyses enim ignaram omnium et nuper ablactatam naturam nostram prima divinæ cognitionis elementa docuit. Joannes autem et Paulus, quasi a ludimagistro acceptos a Moyse, homines ad sublimiora documenta deducunt, priora tamen paucis commemorantes. Vidisti utriusque Testamenti affinitatem? vidisti consensum in documentis? Audisti in Veteri sensibilem rerum creationem, et de spiritualibus Davidem dicentem: *Ipsæ dixit, et facta sunt* (Psal. 32. 9)? Sic iterum in Novo, postquam dictum est de invisibilibus potestatibus, etiam de creatura sensibili sermo habetur. *In principio fecit Deus cælum et terram*. Sermo quidem brevis et simplex, ac dictum unum, sed quod omnes adversariorum turres subvertere possit. Hic mentem adhibe.

Manichæi veritatem mendacii accusant. — Accedit Manichæus dicens, Materia non facta fuit: responde illi: *In principio fecit Deus cælum et terram*: et totam ejus arrogantiam statim subvertisti. Sed non credit Scripturæ dictis, inquit. Ergo ea de causa quasi furibundum illum repelle et aversare. Nam qui Deo non credit palam loquenti, et qui veritatem mendacii accusat, quo pacto insanix argumentum non ferat, nempe incredulitatem? At quomodo, inquit, ex nihilo fieri quid possit? Tu vero mihi dicas, quomo-

do ex prius existentibus fieri quid possit? Nam quod ex non existentibus terra facta sit, ego credo, tu autem dubitas; quod autem ex terra factus sit homo, ambo constemur. Dic igitur illud quod in confesso et facilius est, quomodo ex terra facta sit carnis natura. Ex terra enim lutum, later, vas fictile, et testata fieri solet: carnem vero ex terra factam nemo unquam viderit. Quomodo igitur facta est carnis natura? quomodo ossa efformata sunt? quomodo nervi, venæ et arteriæ? quomodo membranæ, adeps, carnes, cutis, ungues, capilli, et tanta diversitas variorum substantiarum ex una subjacente terra? Verum hæc dicere minime possis. Quomodo ergo absurdum non fuerit eum qui id quod clarius et facilius est ignorat, difficiliora et arcana curiose scrutari?

3. *Rerum naturalium rationem non intelligimus, quanto minus divinam.* — Vis te adhuc ad faciliora ducam, quæ quotidie fieri solent? Attamen ne de his quidem rationem reddes. Panem quotidie comedimus. Quomodo igitur, quæso, panis ipsa natura in sanguinem vertitur, in pituitam, in bilem et in reliquos humores? Nam panis quidem densus durusque est, sanguis vero mollis et fluidus; panis vel candidus vel frumenti colore, sanguis ruber et niger. Cæterarum item qualitatium differentiam si quis persequatur, multum inveniet panem inter et sanguinem discrimen. Quomodo igitur hæc fiunt, rationem reddas velim. Sed numquam possis. Ergone tu qui cibi quotidie immutati rationem reddere nequis, a Deo peractæ creationis rationes a me repetes? Annon hoc extremæ dementiæ fuerit? Si nostri similia est Deus, rationem exige operum; imo ne id quidem concedatur: multa quippe humana certe facta qui fiant dicere non possumus; exempli causa, quomodo ex metallica terra aurum fiat; quomodo arena in vitri puritatem mutetur. Multoque plura dici posset humano artificio facta, quorum rationem ignoramus. Verumtamen si nostri similis sit Deus, per me licet rationem repetas; sin immenso spatio a nobis distat, et supra modum antecellit, annon extremæ fuerit insanix eos, qui immensam illius sapientiam et virtutem constituentur, eamque divinam et incomprehensibilem, quasi de humana quadam arte, sic per singula factorum rationem expetere? Verum his missis ratiociniis, ad petram illam solidam redeamus: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Supra illud fundamentum sta, ne quis in te humanarum cogitationum fluctus moveat: *Cogitationes enim mortalium timidae, et incertæ ad inventiones eorum* (Sap. 9. 14). Ne igitur id quod firmum est deseras, ut animæ tuæ salutem infirmis et fallacibus ratiociniis committas: sed mane in iis quæ didicisti, et quæ tibi concedita sunt, et dic: *In principio fecit Deus cælum et terram*. Si Manichæus (a) accesserit, si Marcion, si Valentini morbo laborantes, si quisvis alius, hoc dictum obijce; si ridentem vide-

¹ neg., postquam paulum se pietati addixerant.

² Reg., philosophorum præceptorum.

(a) hic memoria habetur Chrysostomus. Locus enim non in Epistola ad Philippenses, sed ad Colossenses legitur.

(a) Manichæus, Marcion, Valentinus Deum creatorem esse negabant. Manichæus sive Manes dicebat materiam æternam esse. Ejus liber sic incipiebat, teste Euphiano, p. 650: *Erat*

ἀκούσονται πῶς αὐτοῖς ὁ Προφήτης καὶ περὶ ἐκείνων διαλέγεται τῶν ἄνω δυνάμεων. *Αἰρεῖτε τὸν Κύριον, φησὶν, ἐκ τῶν οὐρανῶν, αἰρεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις· αἰρεῖτε αὐτὸν, πάντα οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰρεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ·* δεῖ αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν. Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ ἐν τῇ Παλαιᾷ οὗτος ὁ τρόπος· τῆς διδασκαλίας ἐστίν, ὅπου καὶ ἐν τῇ Καινῇ, ὅτε τῶν ὑψηλοτέρων διδαγμάτων ὁ καὶρὸς ἦν, Ἀθηναῖος διαλεγόμενος ὁ Παῦλος ταύτην ἤλθε τὴν ὁδόν, ἥνπερ ἤλθε Μωϋσῆς Ἰουδαίους παιδεύων· Οὐδὲ γὰρ οὗτος περὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων εἶπεν αὐτοῖς, ἀλλὰ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, οὕτω πῶς· δημηγορῶν· Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, οὗτος οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις κατοικεῖ ἰσχύς. Ἀλλ' οὐκ, ὅτε Φιλιππησίους διαλέγετο, διὰ ταύτης ἤγαγεν αὐτοὺς τῆς ὁδοῦ· ἀλλ' ἐπὶ τὴν ὑψηλοτέραν αὐτοὺς ἀνάγει δημηγορίαν, αὐτῶσι λέγων· Ὅτι ἐν αὐτῷ ἐκτίσθη τὰ πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ ἐπὶ τῆς γῆς, εἰς θρόνοι, εἰς κυριότητες, εἰς ἀρχαί, εἰς ἐξουσίας· πάντα δι' αὐτοῦ, καὶ εἰς αὐτὸν ἐκτισται. Οὕτω καὶ Ἰωάννης, ἐπιθεὶς τελειοτέρους εἶχε τοὺς μαθητευομένους, πάσης ὁμοῦ τῆς κτίσεως ἐμνημόνευσεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ θάλατταν, ἀλλ', ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν ὃ γέγονεν· εἰς ὁρῶμενον, φησὶν, εἰς μὴ ὁρῶμενον. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν διδασκάλων, ἂ μὲν παρὰ τῆς μητρὸς διδασκαλὸς τὸ παιδίον λαβὼν, τὰ πρῶτα· αὐτὸν παιδεύει στοιχεῖα, ὃ δὲ παρ' ἑτέρου λαβὼν διδασκάλου, μαθητὴν πρὸς τὰ ὑψηλότερα τῶν διδαγμάτων ἀγει· οὕτω καὶ ἐπὶ Μωϋσέως καὶ Παύλου καὶ Ἰωάννου γέγονε. Μωϋσῆς μὲν γὰρ μηδὲν εἰδὼς τὴν φύσιν ἡμῶν παραλαβὼν ἀπὸ τοῦ γάλατος ἀπαλλαγείσας, τὰ πρῶτα τῆς θεογνωσίας ἐπαίδευσεν στοιχεῖα· Ἰωάννης δὲ καὶ Παῦλος, καθάπερ παρὰ διδασκάλου τοῦ Μωϋσέως αὐτοὺς λαβόντες, ἐπὶ τὰ ὑψηλότερα τῶν διδαγμάτων ἀνάγουσι, τῶν προτέρων ἀναμνησκόμενοι ἐν βραχεί. Εἰδὼς ἑκατέρων τῶν Διαθηκῶν τὴν συγγένειαν· Εἰδὼς τὴν συμφωνίαν τῶν διδαγμάτων· Ἦκουσας περὶ τῆς τῶν αἰσθητῶν δημιουργίας ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ περὶ τῆς τῶν νοητῶν τοῦ Δαυὶδ λέγοντος, Ὅτι αὐτὸς εἶπε, καὶ ἐγενήθηθησαν· Οὕτω πάλιν ἐν τῇ Καινῇ, εἰπὼν περὶ τῶν ἀοράτων δυνάμεων, εἶπε καὶ περὶ τῆς αἰσθητῆς κτίσεως· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τὸ ῥῆμα τοῦτο βραχὺ μὲν ἐστὶ καὶ ψιλόν, καὶ ῥῆμα ἐν ἅπαντας δὲ τῶν ἐναντίων τοὺς πύργους καταστρέφει· [649] δυνήσεται. Σκόπει δέ.

Προσέρχεται Μανιχαῖος λέγων, Ἀγνήνητός ἐστιν ἡ ὕλη· εἰπέ πρὸς αὐτόν, Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὸν τύπον αὐτοῦ κατέστρεψας εὐθέως. Ἀλλ' οὐ πιστεύεις τῷ ῥήματι τῆς Γραφῆς, φησὶν. Οὐκ οὖν διὰ τοῦτο αὐτὸν ὡς μακρομένον διάκρουσας καὶ ἀποστράφηθι. Ὁ γὰρ τῷ Θεῷ μὴ πιστεύων ἀποραιομένης, ἀλλὰ ψεύδους τῆς ἀληθείας καταγινώσκων, πῶς οὐ λαμπρῶς μανίας ἐκφέρει δαίγμα, τὴν ἀπιστίαν· Καὶ πῶς ἐξ οὐκ

ὄντων γένοιτο· ἂν τι, φησὶ· Σὺ δὲ μοι εἰπὲ, πῶς ἐξ ὄντων γένοιτό τι· Ὅτι μὲν γὰρ ἐξ οὐκ ὄντων ἡ γῆ γέγονεν, ἐγὼ μὲν πιστεύω, σὺ δὲ ἀμφιβάλλεις· δεῖ δὲ ἐκ γῆς γέγονεν ἄνθρωπος, ἀμφότεροι ὁμολογοῦμεν. Εἰπέ τοίνυν τὸ συνομολογούμενον καὶ εὐκολώτερον, πῶς ἀπὸ τῆς γῆς γέγονε σαρκεὶς φύσις. Ἀπὸ γῆς γὰρ πηλὸς, καὶ πλίνθος, καὶ κέραμος, καὶ δοτράκων γίνεται· σάρκα δὲ ἀπὸ γῆς γινομένην οὐδεὶς ἂν βῶι ποτὶ. Πῶς οὖν γέγονε σαρκεὶς φύσις· πῶς ὅσπου διεπλάσθη· πῶς νεῦρα· πῶς φλέβες· πῶς ἀρτηρίαι· πῶς ὄμην, καὶ λίπος, καὶ σάρκας^δ, καὶ δέρμα, καὶ ὀνυχες, καὶ τρίχες, καὶ τοσαύτη ποικιλία διαφόρων οὐσιῶν ἐκ μιᾶς τῆς ὑποκειμένης γῆς· Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχους εἰπεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἄξιον τὸ σφαιότερον καὶ εὐκολώτερον ἀγνοῦντα, τὸ συζηρέστερον καὶ ἀπορητότερον περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν;

γ'. Βούλει σε καλεῖν ἑταρον καὶ εὐκολώτερον ἀγάγω, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν γινόμενον· Ἀλλ' ὁμῶς οὐδὲ τοῦτο μοι τὸν λόγον ἐρεῖ. Ἄρτον σιτοῦμεθ^α καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, τὸ τοῦ ἄρτου φύσις αὐτῇ εἰς αἶμα μεσίσταται καὶ φλέγμα, καὶ χολήν, καὶ τοὺς λοιποὺς ἐν ἡμῖν χυμοὺς· Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ πυκνὸς καὶ σκληρὸς, τὸ δὲ αἷμα χυλὸν καὶ διαβρρόον, καὶ ὁ μὲν λευκὸς ἢ σιτόχρους, τὸ δὲ ἐρυθρὸν καὶ μέλαν. Καὶ τῶν ἄλλων δὲ ποιότητων τὰς διαφορὰς εἰ τις ἐπέλθοι, πολὺ τὸ μέσον εὐρήσει ἄρτου καὶ αἵματος. Πῶς οὖν ταῦτα γίνεται, εἰπέ μοι, καὶ τὸν λόγον ἀπόδος. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχους. Εἰτα τροφῆς τῇ· καθ' ἡμέραν ἀλλοιούμενης παρασχέιν τὸν λόγον οὐκ ἔχων, τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας ἀπαιτεῖς με εὐθύνας· Καὶ πῶς οὐκ ἐσχάτης ἀνοίας τοῦτο· Εἰ μὲν γὰρ καθ' ἡμᾶς ἐστὶν ὁ Θεός, ἀπαιτεῖ τῶν γενομένων τὸν λόγον· μᾶλλον δὲ μηδὲ οὕτω· πολλὰ γὰρ τῶν ἀνθρωπίνῃ γινομένων τέχνῃ ὅπως γίνεται εἰπεῖν οὐκ ἔχον· οἷον, πῶς ἀπὸ γῆς τῆς ἐν τοῖς μέταλλοις χρυσίου γίνεται φύσις· πῶς εἰς οὐλοῦ καθαρότητα ἡ φάμμος μεσίσταται^β. Καὶ ἑτερα τούτων ἐστὶ πλείονα εἰπεῖν, ἢ γίνεται μὲν ἀνθρωπίνῃ τέχνῃ, τὸν δὲ λόγον οὐκ ἴσμεν ἡμεῖς. Πλὴν ἂν^γ εἰ μὲν καθ' ἡμᾶς ὁ Θεός ἐστιν, ἀπαιτεῖ λόγον· εἰ δὲ ἀπειρὸς ἡμῶν δίδεσθε καὶ ἀσυγκρίτως ὑπερχει, πῶς οὐκ ἐσχάτης ἂν εἴη μανίας, ἀπειρὸν αὐτοῦ καὶ τὴν σοφίαν καὶ τὴν δύναμιν ὁμολογοῦντας, καὶ ὑεῖαν καὶ ἀκατάληπτον, ὥς περὶ ἀνθρωπίνης τινὸς τέχνης, οὕτω καθ' ἑκαστου τῶν γινομένων ἀπαιτεῖν εὐθύνας αὐτόν· Ἀλλὰ γὰρ ἀφέντες τοὺς λογισμοὺς, ἐπὶ τὴν [649] πέτραν ἐκινῶμεν τὴν ἀβραγῆ· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἐπὶ τούτῳ στήθι τῷ θεμελίω· μὴ τίς σε εἰς λογισμῶν ἀνθρωπίνων παραχὴν καταγάγῃ· Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δεῖλοί, καὶ ἐπισφαλεῖς αἱ ἐπινόαι αὐτῶν. Μὴ τοίνυν τὸ στερεὸν^δ ἀφελῇ, τῷ σαθρῷ καὶ ἐπισφαλεῖ τὴν σωτηρίαν ἔχειρίσῃς τῆς σῆς ψυχῆς· ἀλλὰ μένε ἐν οἷς ἐμαθες· καὶ ἐπιστάθῃς, καὶ λέγε· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεός τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Κἂν Μανιχαῖος προσέλθῃ, κἂν Μαρκίων, κἂν οἱ τὰ Οὐαλεντινίου νοσοῦντες, κἂν ὅστισιν ἑτερος, τοῦτο προβάλλου τὸ ῥῆμα· κἂν ἴδῃς γελῶντα, σὺ δάκρυσον αὐτὸν ὡς μακρομένον. Πά-

^α Μικρὸν ἐαυτοὺς ἐπέδωκαν πρὸς θεοσέβειαν. Ἀκούσων Reg.

^β Τὸν φιλοσόφον διδαγμάτων Reg.

^γ Ita Reg. et ipse Savil. ex conject. In editis τὰ πρω-

τα male.

^δ Ὑμῶν καὶ πινελῇ καὶ σάρκας Reg.

^ε Μεσίσταται Reg. et Savil., κατέσταται Morel.

^ς Reg. στερεόν. Infra κἂν Μανιχαῖος.

ξινον ἔχουσιν ἐκεῖνοι τὸ χρώμα, καὶ κατασταλμένην τὴν ὀφρύν, καὶ ῥημάτων ἐπιείκειαν· ἀλλὰ φύγε τὸ δέλεαρ, καὶ τὸν ἐν τῇ δορῇ τοῦ προβάτου κρυπτόμενον καταμάνθην λύκον. Διὰ τοῦτο αὐτὸν μάλιστα μίσησον, ὅτι πρὸς μὲν τὸν ὁμόδουλόν σε προσήνης καὶ ἡμερὸς εἶναι δοκεῖ, πρὸς δὲ τὸν κοινὸν ἡμῶν ἀπάντων δεσποτὴν κυνὸν λυτάντων ἐστὶν ἀγριώτερος, ἀκήρυκτον εἰς τὸν οὐρανὸν μάχην εἰσάγων καὶ πόλεμον ἀσπονδόν, καὶ δυνάμιν τινα ἐξ ἐναντίας ἀντικαθιστῶν τῷ Θεῷ. Φύγε τὸν ἰὼν τῆς πονηρίας, μίσησον τὰ δηλητήρια φάρμακα· καὶ ἦν παρὰ τῶν πατέρων ἐδίξω κληρονομίαν, τὴν ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν πιστὴν καὶ διδασκαλίαν, ταύτην κάτεχε μετὰ πολλῆς τῆς ἀσφαλείας. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τί τοῦτο; πρῶτον τὸν οὐρανὸν, εἶτα τὴν γῆν; πρῶτον τὸν ὁρατὸν*, εἶτα τὸν ἄφωτος; Οὐ γὰρ ἀνάγκη φύσεως ὑπόκειται, οὐδὲ ἀκολουθία τέχνης δουλεύει. Καὶ γὰρ καὶ φύσεως καὶ τέχνης καὶ τῶν ὄντων ἀπάντων ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ δημιουργὸς καὶ τεχνίτης ἐστὶ. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀάριστος καὶ ἀκατασκευάστος. Τίνος ἕνεκεν τὸν μὲν οὐρανὸν ἀπαρτίσθαι παρήγαγε, τὴν δὲ γῆν κατὰ μικρὸν τεχνεύειν ὡς αὐτὸν φησὶν ὁ Μωϋσῆς; Ἰνα ἐν τῷ βελτίονι στοιχείῳ μάθω τὴν δύναμιν πληροφορηθῆς ὅτι καὶ ταύτην ἠδύνατο, καθάπερ ἐκεῖνον, ἀπηρτισμένην παραγαγεῖν. Ἀλλὰ διὰ οὗ καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν σὴν οὐκ ἐποίησεν οὕτω. Πῶς δι' ἐμὲ καὶ τὴν σωτηρίαν τὴν ἐμὴν, φησὶ ε; Κοινὴν τράπεζαν καὶ πατρὶς καὶ τροφῆς καὶ μήτηρ ἀπάντων ἐστὶν ἡ γῆ, καὶ πόλις καὶ τάφος κοινός. Καὶ γὰρ τὰ σώματα ἡμῶν ἐξ αὐτῆς, καὶ τροφή τοῖς σώμασιν ἡμῶν ἐκείθεν, καὶ οἰκησις ἐν αὐτῇ καὶ διαγωγή, καὶ μετὰ θάνατον πρὸς αὐτὴν πάλιν ἐπάνοδος. Ἰν' οὖν μὴ τὸ τῆς χρεῖας ἀναγκαῖον ὑπὲρ τὴν ἀξίαν σε θαυμάζειν αὐτὴν παρασκευάσῃ, καὶ τὸ τὴν εὐεργεσιῶν πλήθος πρὸς ἀσέβειαν ὑποκαλίσῃ, δείκνυσσι σοι, πρὶν ἢ γενέσθαι, αὐτὴν ἀμόρφωτον καὶ ἀδιατάκτως, ἵνα τὴν ἀσθένειαν ἴδῃς, θαυμάσης τὸν παραγαγόντα αὐτὴν, καὶ πᾶσαν ἰσθύνῃς αὐτῇ τὴν δύναμιν ταύτην· ἵνα δοξάσης τὸν τὰ τοιαῦτα [650] πρὸς ἡμετέραν ἀνεσιν κατεσκευάσθαι. Δοξάζεται δὲ ὁ Θεὸς οὐ διὰ δογμάτων ὁρῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ πολιτείας ἀρίστης. Λαμψάτω γὰρ ὁμῶν, φησὶ, τὸ πῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἰδῶσιν ὁμῶν τὰ καλά ἔργα, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὁμῶν τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

δ. Ἐβουλόμην τοὺς περὶ ἐλεημοσύνης προσθεῖναι λόγους· ἀλλὰ περιττόν μοι δοκεῖ εἶναι λόγῳ διδάσκειν ὁμᾶς, τοῦ διὰ τῶν ἔργων ὁμᾶς παιδεύειν δυναμένου νῦν ἐν μέσῳ καθήμενου, τοῦ κοινοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ διδασκάλου, ὃς τὴν οἰκίαν τὴν πατρῴαν, ὥσπερ εἰς αὐτὸ τοῦτο παρὰ τῶν προγόνων δεξάμενος, ἵνα ταῖς τῶν ξένων αὐτὴν θεραπείαις παράσχῃ, οὕτω διαπαντός τοις πάντοθεν ἔλαινόμενοις ὑπὲρ τῆς ἀληθείας ἀνῆκε, καὶ ὑποβιβάζεται, καὶ θεραπεύει θεραπείας ἐρώπων παντοδαπῶν· ὥστε οὐκ οἶδα εἰ χρὴ τοῦτο μᾶλλον, ἢ τῶν ξένων καλεῖν τὴν οἰκίαν τὴν τοῦτο· μᾶλλον δὲ διὰ τοῦτο τοῦτο^δ νομίζειν εἶναι αὐτὴν, ἐπειδὴ τῶν ξένων ἐστὶ. Καὶ γὰρ τὰ ἡμέτερα κτήματα τότε μάλιστα ἡμέτερα γίνονται, ὅταν μὴ ἡμῖν αὐτοῖς, ἀλλὰ

τοῖς πένησιν αὐτὰ κεκτημένοι διαπαντός ὦμεν*. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ἄν εἰς δεξιὰν τοῦ πένιτος ἀποθῇς τὸ ἀργύριον, οὐ συκοφάντης ἐπιτίθεται, οὐ βάσκανος ὀφθαλμὸς ὀρᾷ, οὐ ληστὴς ὑφαίρειται, οὐ τοιχωρύχος διορύσας, οὐκ οἰκῆτης ἀφελόμενος ἀποδιδράσκει· καὶ γὰρ ἐστὶν ἄσυλον ἐκεῖνο τὸ ταμιεῖον. Ἄν δὲ οἱκοι κατορύξῃς, καὶ ληστὴ καὶ τοιχωρύχῳ καὶ βάσκανῳ καὶ συκοφάντῃ καὶ οἰκῆτῃ καὶ πάσῃ βλάβῃ ποιῇς ὑπεύθυνον τὸ χρυσίον. Πολλάκις γοῦν μετὰ θύρας μυρίας καὶ μοχλοῦς τὰς μὲν ἐξῆθεν ἐπηρείας διέφυγε, τοὺς δὲ φύλακας οὐ διέφυγεν, ἀλλ' οἱ τηροῦντες αὐτὸ λαβόντες ἀπέδρασαν. Ὅρξῃς ὅτι τότε μᾶλλον κύριοι τῶν κτημάτων ἐσμεν, ὅταν τοῖς πένησιν αὐτὰ παρακαταθήμεθα. Οὐ φυλακῆς δὲ ἔνθα μόνον ἐκεῖνο ἀσφαλιστερον τὸ χωρίον, ἀλλὰ καὶ κέρδους καὶ προσόδου πλείονός ἐστιν ὑπόθεσις. Ἄν μὲν γὰρ ἀνθρώπων θανεῖσθαι, ἑκατοστὴν ἑλαβες· ἂν δὲ Θεῷ θανεῖσθαι διὰ τοῦ πένιτος, οὐχ ἑκατοστὴν, ἀλλ' ἑκατονταπλάσιονος λήψῃ. Κἂν μὲν σπείρῃς εὐφορον ἄρουραν, ὅταν πολλὴν ἐνέγκῃς τὴν φορὰν, δεκαπλάσιονος ὀση τὰ σπέρματα· ἂν δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν σπείρῃς, μετὰ τὸ γενέσθαι ἑκατονταπλάσιονος, καὶ ζῶνι αἰώνιον καὶ ἀγήρω καὶ ἀθάνατον ἀπολήψῃ. Καὶ ἔνταῦθα μὲν πολλὸς ὁ πόνος τοῖς τὰ σπέρματα καταβάλλουσιν· ἐκεῖ δὲ χωρὶς ἀρότρου καὶ βοῶν καὶ γηπόνων καὶ τῆς ἄλλης τλαιπωρίας ἀπάσης ἡ τῶν καταβληθέντων φορὰ φύεται, καὶ οὐκ αὐχμὸν ε, οὐκ ἐμπομβρίας, οὐκ ἐρυσίθην, οὐ χάλασαν, οὐκ ἀκρίδων στρατοπέδον, οὐ ποταμῶν ἐπικλύσεις, οὐκ ἄλλο τι οὐδὲν ἐκεῖ σπείροντάς ἐστι φορηθῆναι τότε· ἀλλὰ πάσης ἀνωτέρω βλάβος ἔστι καὶ τὰ ἐκεῖ καταβάλλόμενα σπέρματα. Ὅταν οὖν μήτε πόνο, μήτε κίνδυνον, μήτε ὑποψία, μήτε ὑποτυγία τις ἦ, καὶ πολλῶν πλείονα τῶν καταβαλλομένων γένηται τὰ φύόμενα, καὶ τοσαῦτα βλαστάνῃ ἀγαθὰ, ὅσα οὐτε ὀφθαλμοὶ εἶδεν, οὐτε οὐς ἤκουσαν, οὐτε ἐκεῖ καρδίας ἀνθρώπων ἀνέβη, πῶς οὐκ ἂν εἴη βάρθυμας ἡ τυχάνης. [651] τὸ πλέον ἀφέντας, τὸ ἑλαττον διώκειν, καὶ τὸ ἀσφαλὲς καταλιπόντας, τὸ ἀπὸιστον καὶ κινδύνων γέμον καὶ πολλὰς ἰχθὺν ἀποτυχίας μετιέναι; Τίς γὰρ ἡμῖν ἔσται συγγνώμη τοῦτο ποιοῦσι, ποῖα δὲ ἀπολογία; Πενίαν προβαλλόμεθα πάντως· ἀλλ' οὐκ ἐσμεν τῆς χήρας ἐκείνης πενιστεροί, ἢ δύο λεπτά· ἢ ἔχουσα μόνα, καὶ ταῦτα κατεβάλλεται. Ζηλωσάμεν τοῖνυν ἐκείνης τὸν πλοῦτον, μιμησώμεθα τῆς προαιρέσεως τὴν μεγαλοφυγίαν, ἵνα καὶ τῶν ἐκείνῃ ἀποκειμένων ἀγαθῶν ἐπιτύχωμεν· ὧν γίνονται πάντας ἡμᾶς καταξιοθῆναι, χάριτι καὶ φιλοανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΔΟΓΜΕ Β'.

Τί δήποτε ἐπὶ μὲν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἄλλων εἶπε, Γενήθητω· ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνθρώπου, Ποιήσωμεν; καὶ τί ποτε ὅτι τὸ, Κατ' εἰκόνα.

α'. Ἄρα μέμνησθε τῶν ζητημάτων τῶν πρώην προτεθέντων ὁμῖν; Εἰς τοσούτον γὰρ ἡμᾶς ἀπονοίας καὶ τόλμης ἐπήρατε, ὥς καὶ ζητημάτων ἥδη κατατολμῶν μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν εἴη τόλμης, οὐδὲ ἀπονοίας τοῦτο. Οὐ γὰρ οἰκεῖ δύναμις θαρρῆσαντες, ἀλλὰ ταῖς εὐχαῖς

* Post. ὁρατον Reg. vai addit.

δ Reg. τεχνεύειν.

ε φησὶν ἄκουσιν συνετῶς. Reg.

δ Reg. addit. χρῆ.

* Reg. διαπαντός νέμωμεν.

† Reg. τὰ σπέρματα, ἢ δις τοσαῦτα.

‡ Reg. βλάβος γίνεται, καὶ οὐτε λύμην.

§ Reg. δύο θηνάρια, εἰ ἴσως ταῦτα κατέβαλε.

ris, tu eum ut furem deplora. Buxeum illi habent colorem, demissum supercilium, verborum modestiam præferunt: tu fuge illecebras, et lupum sub ovis pelle occultum deprehende. Propterea illum maxime odio habeas, quia dum erga te conservum mitis et mansuetus esse videtur, adversus commune nostrum omnium Dominum cane rabido ferocior est, implacabile bellum et prælium gerens contra cælum, et potestatem quamdam Deo opponens. Fuge virus iniquitatis, perniciose pharmaca odio habet: et quam a patribus accepisti hereditatem, nempe divinaram Scripturarum ædemque doctrinam, hanc cum multa cautela retine. *In principio fecit Deus cælum et terram.* Quid hoc est? primo cælum, postea terram? primo tectum, postea solum? Non enim naturæ necessitati subditus est, non artis regulis servit. Etenim et naturæ et artis, et rerum omnium voluntas Dei opifex artifexque est. *Terra autem erat invisibilis et incompressa.* Cur cælum perfectum produxit, terram autem paulatim fabricatum eum esse narrat Moyses? Ut postquam in præstantiori elemento ejus virtutem didiceras, certior fieres illum perinde potuisse terram perfectam producere, ut cælum fecerat. Sed propter te et propter salutem tuam non sic fecit. Quomodo, inquit, propter me et propter meam salutem? Communis mensa et patria et nutritrix et mater omnium est terra, urbs et sepulcrum commune. Etenim corpora nostra ex ipsa, indeque corporibus nostris sumitur alimentum, in ipsa habitamus et versamur, et post mortem iterum in ipsam revertimur. Ne itaque ex necessariis usibus ipsam plus quam par erat mirareris, neve beneficiorum copia te in impietatem pertraheret ac supplantaret, ipsam tibi prius informem et incompressam declarat, ut ejus infirmitate conspecta, mireris eum qui produxit, et hanc illi totam virtutem indidit, celebresque eum, qui res tantas ad commodum nostrum paravit. Deus autem glorificatur non modo per recta dogmata, sed etiam per optimum vitæ institutum: *Luceat enim, inquit, lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Matth. 5. 16).*

3. *Flavianus episcopi Antiocheni laudes.* — Volebam de eleemosyna sermonem adicere: at mihi superfluum esse videtur vos verbo docere, cum is qui in medio sedet communis pater et doctor noster possit vos operibus et exemplo erudire, qui ac si domum paternam ad hoc solum a majoribus accepisset, ut eam hospitibus expiendis præberet, sic eam semper iis qui pro veritate pelluntur recipiendis destinavit, ut eos omnibus modis foveret; ita ut nesciam utrum eam ejus, ad peregrinorum domum appellare par sit; imo potius annon ea illius esse idem existimanda sit,

Deus et materia, lux et tenebræ. Marcion duo principia admittit, bonum et malum. Bonum Deum nihil in mundo creavisse dicebat, Epiph. p. 304. Valentiniæ Æonibus omnia adscribebant. Paulo post, *buxeum habent illi colorem;* hoc est flavum, pallidum bixi instar: hoc dicitur de his qui simulate, et hi alios circumveniant, macerationem et pallidum vultum affectant.

quia peregrinorum est. Etenim facultates nostræ tunc maxime nostræ sunt, quando non nobis, sed pauperibus eas possidemus et dispensamus. Quomodo autem hoc sit, ego dicam. Si ad dexteram pauperis argentum deponas, non sycophanta invadit, non invidus oculus respicit, non fur, non parietum effossor abripit, non servus eo ablato fugam facit: nam illa penus vere asylum est. Si autem domi defodias, furi, murorum effossori, invidio, sycophantæ, servo, et cuilibet perniciæ aurum tuum obnoxium facis. Sæpe accidit, ut januis et rectibus multis oppositis exterorum damna pecuniæ vitarent, sed penuriorum manus non effugerint, ipsis cum pecunia aufugientibus. Vides tunc nos vere facultatum nostrarum dominos esse, cum eas apud pauperes deponimus. Neque custodiæ solum gratia hic tutior locus est, sed est etiam majoris lucri et proventus causa. Nam si homini senereris, centesimam accipis: si autem Deo per pauperem senereris, jam non centesimam, sed centuplum accipies. Si in feraci seras agro, et larga seges fuerit, decuplum seminis¹ referas; si in calo seras, postquam centuplum acceperis, vitam etiam æternam, perpetuam, immortalem possidebis. Et hic quidem multus labor iis subeundus est qui semina jaciunt; illic vero sine aratro, bobus, agricolis, et reliquis laboribus, jaeta semina pullulant; non æstus, non pluviz nimia, non eruca, vel grando, vel locustarum agmen, vel fluviorum inundationes, vel cætera hujusmodi metuenda sunt seranti; sed quæ ibi jaeta sunt semina, nulli perniciæ sunt obnoxia. Cum igitur nec labor, nec periculum, nec suspicio, neque factura quæpiam adsit; sed jacto semine longo plura nascantur, et tanta hinc pullulent bona, *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt (1. Cor. 2. 9):* annon extrema ignavia fuerit, relicto majore, id quod minus est persequi, et eo quod tutum erat, deserto, incerta, periculis plena, et infortuniis multis obnoxia adire? Quæ nobis venia id agentibus, quæ excusatio? Paupertatem obtendimus: at pauperiores non sumus vidua illa, quæ cum duo solum minuta haberet, hæc deposuit (Luc. 21. 2). Illius itaque divitias æmulemur, imitemur propositi magnificentiam, ut reposita illi bona consequamur: quæ nos omnes adipisci contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui, gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

Cur in sole et luna et cælo et aliis dixerit: Fiat, in homine autem, Faciamus; et quidnam et illud, Ad imaginem (Gen. 1. 3. 6. 26).

1. *Vis orationis Ecclesiæ.* — Numquid meministis questionum, quæ vobis nuper sunt propositæ? In tantam enim arrogantiam et audaciam nos provexitis, ut questiones intrepide aggrediamur: imo nec audaciæ nec arrogantiz id facinus est. Non enim vi-

¹ Neg., decuplum seminis, vel bis decuplum.

ribus nostris confidentes, sed antistitum precibus ac vestris omnia committentes ad stadium nos accingimus. Tanta porro vis est precum Ecclesie, ut licet magis muti quam lapides essemus, penna quavis leviorē linguam nostram efficiant. Nam sicut in media navi incidens vela zephyrus sagitta velocius cymbam promovet: sic et in linguam dicentis incidens oratio Ecclesie, vehementius quam zephyrus sermonem promovet. Propterea nos etiam quotidie confidenter ad certamen nos accingimus. Si enim in externis certaminibus quispiam, cui decem tantum aut viginti fuerint amici in tanto populo, alacriter in arenam descendit: multo magis nos, qui non decem aut viginti, sed totum theatrum ex fratribus patribusque conflatum habemus, confidenter id agemus. Tametsi in externis certaminibus non multum prodest athletam certanti spectator, nisi forte ut clamet et laudet quæ geruntur, et in superiori loco sedens cum illis contendat, qui contradicunt: in stadium verò descendere, manumque porrigere, vel adversarii pedem trahere, vel aliud ejusmodi quidpiam agere, minime licet. Qui enim ab initio certamina illa constituerunt, acutis palis delixis, ac funibus in gyrum extensis spectatorum insaniam arcant. Quid vero mirum, si descendere spectatori non licet, cum et palæstræ magistrum jubcant foris sedentem juxta arenam, a longe certantibus doctrinæ subsidium præbere, prope vero non sinant accedere? Illic vero non ita fit; sed et doctores et spectatori licet ad nos descendere, atque affectu prope adstare, precibusque vires addere. Age ergo more athletarum illorum aggrediamur certamina. Siquidem illi cum se invicem medios prehenderint, ac vi nexuum fuerint ad circumstantem se foris turbam impulsī propter angustias loci, nexibus soluti ad certaminis locum rursus revertuntur: deinde redeunt non recti congregiuntur rursus, verum in eundem se nexuum modum statumque restitunt, in quo antea sunt divisi. Quando igitur nos quoque sermonem absolvere loci angustia coegit, age ad ipsum locum certaminis revertentes, nexu ab iis quæ hodierno die nobis sunt lecta solvamus. *Et dixit Deus, inquit, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 25).*

Cur Deus dixerit, Faciamus hominem, non, Fiat homo. — (a) Unum hoc primum quæsitum dignum, cur tandem, cum cælum fieret, nusquam dictum sit, *Faciamus*, sed, *Fiat cælum, Fiat lux*, atque ita in singulis creaturarum generibus: hic vero solum additum sit illud, *Faciamus*, et consilium ac deliberatio et cum altero quopiam honoris consorte communicatio? Quisnam igitur ille tandem est qui creandus, cui tantum honoris deferatur? Homo est, magnum illud animal et admirabile, quodque omni creatura præstantius est apud Deum, propter quem cælum et terra et mare ac reliquum omne creaturæ corpus est conditum:

(a) His prorsus similia habet Hom. 8 in Genesim, col. 70, imo per totam pene Homiliam. In sequentibus etiam non pauca hujusmodi reperies.

homo, cujus ita Deus salutem adamavit, ut ne Unigenito quidem suo propter eum parceret: neque enim omnia præstare moliri que destitit, donec in altum erectum in sua dextera collocavit. Enimvero clamat id Paulus dicens: *Conresuscitavit et conserare fecit nos in celestibus in Christo Jesu (Ephes. 2. 6)*. Propterea consilium et deliberatio et communicatio, non quod indigeat consilio Deus; absit: sed ipsa verborum figura præ se fert honorem, qui nascenti defertur. Qui fit autem, dicit aliquis, si præstantior est toto mundo, ut post mundum producat? Ob hoc ipsum nimirum, quod mundo præstantior sit. Nam quemadmodum ingressuro in urbem quamdam Imperatore, duces, præfecti, satellites, omnesque servi præcedunt, ut palatia adornato, et omni alio ministerio preparato, magno cum honore Imperatorem excipiant: sic nimirum et hic, quasi introducendus rex esset, sol præcessit, cælum præcurrit, prius ingressum est lumen, creata sunt omnia et adornata, tumque multo cum honore homo introducit (a).

Vocem, Faciamus, discutit, ut ad Unigenitum Dei filium agnoscendum hostes veritatis adducat. Anthropomorphitas redarguit. — Faciamus hominem, ad imaginem. Audiat Judæus. Ad quem dicit Deus, Faciamus? Mosis sunt literæ, Mosis, cui se credere dicunt, et mentiuntur. Ut enim scias illos mentiri et non credere, Christum illos convincentem audi, ac dicentem: Si crederetis Moysi, crederetis et mihi (Joan. 5. 46). Jam vero apud illos quidem sunt libri, apud nos autem librorum thesaurus: apud illos literæ, apud nos et literæ, et sententiæ. Ad quem igitur dicit, *Faciamus hominem*? Ad angelum, inquit, vel ad archangelum simpliciter verba facit. Ut enim verberones famuli, dum ab heris accusantur, nec habent quod eis aperte respondeant, quidquid in buccam venerit proferunt: sic et vos ad angelum et archangelum hæc esse dicta vultis. Quem tandem angelum? quem archangelum? Neque enim angelorum est creare, neque archangelorum hæc operari. Quare vero cum cælum quidem conderet, non dixit angelo et archangelo, sed per se illum produxit: cum vero cælo totoque mundo præstantius animal produxit hominem, tum servos sibi socios creationis adsciscit?

2. Non ita est, plane non ita est; quippe angelorum est assistere, non creare: archangelorum est ministrare, non participem esse sententiæ et consilii. Audi quid de virtutibus Seraphim, quæ archangelis sunt celsiores, dicat Isaias: *Vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum, et Seraphim adstant in circuitu ejus: sex alæ uni, et sex alæ alteri; et duobus quidem alis operiebant facies suas (Isai. 6. 1. 2)*, ut scilicet oculos suos munirent, quod exsiliem et solio fulgorem sustinere non possent. Quid ais? Seraphim adstant, et tanta sunt admiratione ac stupore correpta, idque cum Dei videant indulgentiam; angeli vero et consilii sunt participes, consultationisque

(a) Vide similem sententiam Hom. 8 in Gen.

τῶν προδόντων καὶ ταῖς ὑμετέροις τὸ πᾶν ἐπιθρόνιαντες ἀπεδοσάμεθα πρὸς τὸ στάδιον. Εὐχὴ δὲ Ἐκκλησίας τοσούτων δυνάται, ὥς εἰ καὶ λίθων ἤμεν ἀβυρότεροι, πτερῶν παντὸς κουφοτέρων ἡμῖν τὴν γλῶτταν ἐργάσασθαι. Ὅσπερ γὰρ ζέφυρος εἰς μέσα τῆς νῆος ἐμπέσων τὰ ἰστία, βέλους δέξυται παραπέμπει τὸ σκάφος· οὕτω καὶ Ἐκκλησίας εὐχὴ εἰς τὴν τοῦ λέγοντος ἐμπέσους γλῶτταν, ζέφυρον σφοδρότερον παραπέμπει τὸν λόγον. Αὐτὸ καὶ ἡμεῖς καθ' ἐκάστην ἡμέραν θαρρόντες ἀποδοσάμεθα. Εἰ γὰρ ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων δέκα τις μόνον, ἢ εἰκοσι ἔχων ἐραστὰς ἐν δόμῳ τοσούτῳ, μετὰ προθυμίας εἰς τὸν ἀγῶνα κατέεισι· πολλῷ μᾶλλον ἡμεῖς, ὅπου οὐ δέκα, οὐδὲ εἰκοσι μόνον, ἀλλ' ἅπαν ἡμῖν τὸ θέατρον ἐξ ἀδελφῶν καὶ πατέρων σύγκειται, θαρρόντες τοῦτο ποιήσομεν. Καίτοι ἢ γε ἐπὶ τῶν ἔξωθεν ἀγώνων οὐδὲν ἂν μέγα καρπώσαιτο ἢ ἀπαιτήσει παρά τοῦ θεατοῦ, ἀλλ' ἢ ὅσον βοήσας ἐκείνους, καὶ θαυμάσαι τὰ γεγενημένα, καὶ φιλονεικῆσαι τοῖς ἀντιλέγουσιν ἄνω καθήμενον· καταδῆναι δὲ εἰς τὸ στάδιον, καὶ χεῖρα ὀρέξαι, καὶ ἐκλῦσαι πόδα τοῦ ἀνταγωνιζομένου, ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον ἐπιδείξασθαι, τοῖς οὐ θέμις. Οἱ γὰρ τοὺς ἀγῶνας ἐκείνους ἐξ ἀρχῆς διαταξάμενοι, σκόλοπας πῆξαντες ὀρεῖς, καὶ σχοινία κύκλῳ περιβαλόντες, οὕτω τῶν θεατῶν τὴν μαρίαν εἰργουσι. Καὶ εἰ θαυμαστὸν, εἰ θεατῇ καταδῆναι οὐ θέμις, ὅπου καὶ τὸν παιδοτρέβην ἔξω παρὰ τὴν κόριν καθίσαντες, πόρρωθεν τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας συμμαχίαν εἰσάγειν τοῖς αγωνιζομένοις κελεύουσι, πλησίον δὲ οὐκ ἔωσιν ἔλθιν; Ἀλλ' οὐκ ἐν ταῦθα οὕτως· ἀλλὰ καὶ διδασκάλῳ καὶ θεατῇ καταδῆναι πρὸς ἡμᾶς ἐνι, καὶ ἔγγυς στήναι τῇ διαδίκῃ, καὶ διὰ τὸν εὐχὴν ἡμῖν συγκατοῖσαι τὴν δύναμιν [652]. Δεῦρο γοῦν κατ' αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς ἀθλητὰς τῶν παλαισμάτων ἀψώμεθα. Καὶ γὰρ ἐπειδὴ ἐκείνοι μέσους ἑαυτοὺς κατασχόντες, ὑπὸ τῆς βίας τῶν ἀμμάτων πρὸς τὸν ἔξωθεν αὐτοὺς περισσῶτα ἐξακοντισθῶσιν ὄχλον διὰ τὴν τοῦ τόπου στενοχωρίαν, λύσαντες τὰ ἄμματα, πρὸς τὸν τῆς ἀγωνίας πάλιν ἐπανερχόμενοι τόπον· εἰτα ἐπανελθόντες οὐκ ὀρθοὶ συμπλέκονται πάλιν, ἀλλ' ἐν ἐκείνῳ τῷ τρόπῳ τῶν δεσμῶν ἑαυτοὺς καταστήσαντες, ἐν ᾧ καὶ ὄντες διελύθησαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμᾶς ἢ τόπου στενοχωρία καταλύσαι τὸν λόγον ἠνάγκαζε, φέρε πρὸς τὸν τόπον τῆς ἀγωνίας ἐπανελθόντες, τὰ ἄμματα λύσωμεν ἀπὸ τῶν τῆμερον ἀναγνωσθέντων ἡμῖν. *Καὶ εἰπεν ὁ Θεός, φησὶ, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν.*

Ἐν πρώτῳ τοῦτο ἄξιον ζητῆσαι, τί δήποτε, ὅτε μὲν ὁ οὐρανὸς ἐγίνετο, οὐδαμοῦ τὸ *Ποιήσωμεν*, εἰρηται, ἀλλὰ, *Γενηθήτω οὐρανός, Γενηθήτω γῆς*, καὶ καθ' ἕνασιν τῆς κτίσεως μέρος οὕτως· ἐν ταῦθα δὲ τὸ, *Ποιήσωμεν*, πρόσκειται μόνον, βουλὴ καὶ σκέψις καὶ πρὸς ἑτέρον τινα ὁμοτίμον ἀνακρίνωσι; Τίς ποτε ἀρα ἐστὶν ὁ δημιουργησάμενος μέλλων, ὅτι τοσαύτης ἀπολαύει τιμῆς; Ἀνθρωποποιεῖται, τὸ μέγα ζῶον καὶ θαυμαστὸν, καὶ τῆς κτίσεως ἀπάσης τῷ Θεῷ τιμιώτερον, δι' οὗ οὐρανὸς καὶ γῆ καὶ θάλαττα καὶ τὸ λοιπὸν ἅπεν τῆς κτίσεως σῶμα· ἄνθρωπος, οὐ τῆς σωτηρίας οὕτως ὁ Θεὸς ἠράσθη, ὥς μὴ δὲ τοῦ Μονογενοῦς φέρεσθαι δι' αὐτόν· οὐ γὰρ ἀπέστη πάντα ποιῶν καὶ πραγματευόμενος, ἕως αὐτὸν ἀναγαγόν· ἐκεί-

ισεν ἐνδεεῖς ἑαυτοῦ. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· *Συνήγειρε καὶ συνενεκάθισεν ἡμᾶς ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ*. Διὰ τοῦτο βουλὴ καὶ σκέψις καὶ ἀνακρίνωσις, οὐκ ἐπειδὴ ὁ Θεὸς βουλῆς δεῖται· μὴ γίνετο· ἀλλὰ τῷ σχήματι τῶν ρημάτων τὴν εἰς τὸν γινόμενον ἡμῖν ἐνδείκνυται τιμὴν. Καὶ πῶς, φησὶν, εἰ τοῦ κόσμου τιμιώτερός ἐστι παντὸς, ὑπερὸν τοῦ κόσμου ἢ παράγεται; Αἰ· αὐτὸ τοῦτο, ἐπειδὴ τοῦ κόσμου τιμιώτερός ἐστιν. Ὅσπερ γὰρ βασιλεύς εἰς τινὰ πόλιν ἐλαύνειν μέλλοντος, στρατηγοὶ καὶ ὑπαρχοὶ καὶ δορυφόροι καὶ πάντες οἱ δοῦλοι προφθάνουσιν, ἵνα τὰ βασίλεια παρασκευάσαντες, καὶ πᾶσαν τὴν ἄλλην εὐτρεπίσαντες θεραπείαν, μετὰ πολλῆς τῆς τιμῆς υποδέξινται τὸν βασιλέα· οὕτω δὲ καὶ ἐν ταῦθα, καθάπερ βασιλεύς εἰσάγεσθαι μέλλοντος, προέφθασεν ὁ ἥλιος, προέβραμεν ὁ οὐρανὸς, προεβῆλε τὸ φῶς, ἅπαντα γέγονε καὶ εὐτρεπίσθη, καὶ τότε ὁ ἄνθρωπος μετὰ πολλῆς ὑπερὸν εἰσάγεται τῆς τιμῆς.

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα. Ἀκούειν δὲ Ἰουδαίους. Πρὸς τίνα φησὶν ὁ Θεός, *Ποιήσωμεν*; Μωυσέως ἐστὶ τὰ γράμματα, Μωυσεῖος, ᾧ πιστεύειν φερόμενοί φασι. Καὶ οἱ φεύδονται καὶ οὐ πιστεύουσιν, ἄκουε τοῦ Χριστοῦ διαλέγοντος αὐτοὺς καὶ λέγοντος· *Εἰ ἐπιστεύετε Μωυσεῖ, ἐπιστεύετε ἂν ἐμοί*. Νῦν δὲ παρ' ἐκείνους μὲν τὰ βιβλία, παρ' ἡμῖν δὲ τὸν βιβλίων ὁ θησαυρός· παρ' ἐκείνους τὰ γράμματα, [653] παρ' ἡμῖν καὶ τὰ γράμματα καὶ τὰ νοήματα. Πρὸς τίνα οὖν, εἰπὲ, λέγει, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; Πρὸς ἀγγέλων, φησὶν, ἢ πρὸς ἀρχαγγέλων ἀπλῶς φέγγεται. Καθάπερ γὰρ οἱ μαστιγῆαι τῶν οἰκτιρῶν παρὰ τῶν δεσποτῶν ἐγκαλούμενοι, καὶ ἐξ εὐθείας οὐκ ἔχοντες ἀποκρίνασθαι, τὸ ἐπελθὼν ἅπαν προσφέρουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς, πρὸς ἀγγέλων, φησὶ, καὶ ἀρχαγγέλων· εἰπὲ. Ποῖον ἀγγέλων; ποῖον ἀρχαγγέλων; Οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐστὶ τὸ δημιουργεῖν, οὐδὲ ἀρχαγγέλων τὸ ἐργάζεσθαι ταῦτα. Τίνος δὲ ἔσκεν, ὅτε μὲν τὸν οὐρανὸν ἐποίησεν, οὐκ εἶπεν ἀγγέλῳ καὶ ἀρχαγγέλῳ, ἀλλὰ δι' ἑαυτοῦ παρήγαγεν· ὅτε δὲ τὸ τιμιώτερον οὐρανοῦ καὶ παντὸς κόσμου παρήγαγε ζῶον, τὸν ἄνθρωπον, τότε τοὺς δοῦλους κοινωνοὺς λαμβάνει τῆς δημιουργίας;

β'. Οὐκ ἐστὶ ταῦτα, οὐκ ἐστὶ· ἀγγέλων γὰρ τὸ παρεσθάναι, οὐ τὸ δημιουργεῖν· ἀρχαγγέλων τὸ λειτουργεῖν, οὐχὶ τὸ γνῶμης κοινωνεῖν καὶ βουλῆς. Ἀκούσον τί φησὶν Ἡσαΐας περὶ τῶν Σεραφίμ δυνάμεων, τῶν ἀνωτέρων τῶν ἀρχαγγέλων· *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπημέτου, καὶ τὰ Σεραφίμ παρεισθίκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ· καὶ ταῖς μὲν δυσὶ πτέρυξι κατεκάλυπτον τὰ πρόσωπα αὐτῶν, ἀποτειχίζουσαι δηλονότι τὰς ὄψεις, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι τὴν ἐκ τοῦ θρόνου φερομένην ἀστραπὴν ὑποδέξασθαι. Τί λέγεις; Τὰ μὲν Σεραφίμ παρεσθίκασι, καὶ ἐν θαύματι τοσούτῳ εἰσι καὶ ἐκλήθησι, καὶ ταῦτα συγκατάβασιν Θεοῦ βλέποντα· ἀγγελοὶ δὲ καὶ γνῶμης κοινωνοὺσιν αὐτῷ, καὶ σκέψεως μετέχουσιν; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι λόγον. Ἀλλὰ τίς ἐστὶ πρὸς ὁψησιν, *Ποιήσω-**

^a Reg. ὑπερὸς τοῦ κόσμου.

^b Post ἀρχαγγέλων hæc adiunctum in Reg. et Savil. εἰπὲ. Ποῖον ἀγγέλων, ποῖον ἀρχαγγέλων; οὐ γὰρ ἀγγέλων ἐστὶ τὸ δημιουργεῖν, οὐδὲ ἀρχαγγέλων. Quam desunt in Mores.

μεν ἄνθρωποι· Ὁ θαυμαστὸς σύμβουλος, ὁ ἐξουσιαστής, ὁ θεὸς ὁ ἰσχυρὸς, ὁ ἀρχὼν τῆς εἰρήνης, ὁ πατὴρ τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ θεοῦ υἱός. Πρὸς ἐκεῖνον τοῖνον λέγει, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*. Οὐδὲ γὰρ εἶπε τὴν ἐμὴν καὶ τὴν σὴν, ἢ τὴν ἐμὴν καὶ τὴν ὁμῶν, ἀλλὰ, *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν**, μίαν δηλῶν τὴν εἰκόνα καὶ μίαν τὴν ὁμοίωσιν· θεοῦ δὲ καὶ ἀγγέλων οὐκ ἔστιν εἰκὼν μία, οὐδὲ ὁμοίωσις μία. Πῶς γὰρ ἂν εἴη τοῦ ἀσπούτου καὶ τῶν λειτουργῶν εἰκὼν μία καὶ ὁμοίωσις; Ὡς πάντοθεν ὁμῶν ὁ λόγος ἐλήλεγχετο· καὶ γὰρ ἀρχῆς εἰκόνα ἐδήλωσεν ἐνταῦθα, καθὼς καὶ τὸ ἐξῆς δηλοῖ. Εἰπόντων γὰρ *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*, ἐπήγαγε, *Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἐχθρῶν τῆς θαλάσσης*· ἀρχὴ δὲ θεοῦ καὶ ἀγγέλων οὐκ ἂν εἴη μία. Πῶς γὰρ, τῶν δούλων καὶ τοῦ ἀσπούτου, τῶν λειτουργῶν καὶ τοῦ καλεῦντος; Ἀλλὰ καὶ ἑταίροι πάλιν ἡμῖν ἐπιφύονται τινες λέγοντες, ὅτι εἰκόνα ὁ θεὸς ἔχει τοιαύτην, ὅταν καὶ ἡμεῖς, κακῶς νοοῦντες τὸ εἰρηγόνον. Οὐ γὰρ οὐσίας εἶπεν εἰκόνα, ἀλλὰ ἀρχῆς εἰκόνα, καθὼς δηλώσωμεν ἐκ τῶν ἐξῆς ἐπαγομένων. Ὅτι γὰρ οὐκ ἔστι τὸ θεῖον ἀνθρωπομορφον, ἀκούσον τοῦ Παύλου λέγοντος· Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ἐκείλει κατακαλύπτεισθαι^α, εἰκὼν καὶ εἶδεα θεοῦ ὑπάρχων· γυνὴ δὲ εἶδεα ἀνδρός ἐστι· διὸ ὁφείλει, φησί, καλυμνίαν ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς. [654] Καὶ μὴν εἰ εἰκόνα ἐνταῦθα τοῦτο εἶπε, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς μορφῆς τῆς πρὸς τὸν θεὸν δηλῶν, καὶ διὰ τοῦτο εἰκὼν ἀνθρώπου θεοῦ καλεῖται, ὅτι ὁ θεὸς οὕτω διατετύπεται· οὐκοῦν κατ' ἐκείνους οὐκ ἐχρὴν μόνον τὴν ἀνδρὰ εἰκόνα λέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναικα. Γυναίκα γὰρ καὶ ἀνδρὸς εἰς ὁ τύπος καὶ ὁ χαρακτήρ, καὶ ἡ ὁμοίωσις· μία. Τίνοι; οὐκ ἔνεκεν ὁ ἀνὴρ εἰκὼν τοῦ θεοῦ λέγεται, ἡ γυνὴ δὲ οὐκ εἶται; Ὅτι οὐ τὴν εἰκόνα τὴν ἐν τῇ μορφῇ λέγει, ἀλλὰ τὴν εἰκόνα τὴν κατὰ τὴν ἀρχὴν, ἣν ὁ ἀνὴρ ἔχει μόνος, οὐκ εἶται δὲ καὶ ἡ γυνή. Οὗτος· μὲν γὰρ οὐδενὶ ὑποτάσσεται· ἐκείνη δὲ ὑπὸ τούτου γέγονε, καθὼς ὁ θεὸς φησι· Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστορφή σου, καὶ αὐτὸς σε κυριεύσει. Διὰ τοῦτο ὁ μὲν ἀνὴρ εἰκὼν τοῦ θεοῦ, ἐπειδὴ οὐδένα ἔχει ἀνώτερον, καθάπερ οὐδὲ τοῦ θεοῦ ἀνώτερός τις ἔστιν, ἀλλὰ πάντων ἀρχεῖ· ἡ γυνὴ δὲ εἶδεα τοῦ ἀνδρός, ἐπειδὴ τῷ ἀνδρὶ ὑποτάσσεται. Καὶ πάλιν ἀλλαχού φησιν· Οὐκ ὁφείλομεν χρυσοῦ, ἢ ἀργύρου, ἢ λίθου, ἢ χαράγματι τέχνης, ἢ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου νομίσειν τὸ θεῖον εἶναι ὁμοιον. Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτον ἔστιν· Οὐ μόνον τοὺς ὁρωμένους τύπους ἐκτέθεικε*, φησὶ, τὸ θεῖον, ἀλλ' οὐδὲ διάνοια διατυπώσαι τὸ τοιοῦτον δύναται· ἂν, ὅπολός ἐστιν ὁ θεός. Πῶς οὖν ἀνθρώπου θεὸς μορφὴν ἔχειν δύναται· ἂν, ὅποτε ὁ Παῦλος μηδὲ διάνοιαν εἰνασθημένην τὴν δυναμένην τυπώσαι παρ' αὐτοῦ λέγει τοῦ θεοῦ τὴν οὐσίαν; Τὴν γὰρ ἡμεῶν μορφὴν καὶ τὸν τύπον ἅπαντες βλάβως παρ' αὐτοῖς ἀνατυπώσαιμεν ἂν κατὰ τοὺς λογισμοὺς. Πάλιν τοῦ; περὶ ἐλεημοσύνης ἐπαγαγόν λόγους καὶ νῦν ἐβουλόμην, ἀλλ' ὁ καιρὸς ἡμᾶς οὐκ ἀφίησι· διὸ πρὸς σιγὴν τρέψωμεν λοιπὸν αὐτοὺς, ἐκείνους παραγγυήσαντες ὁμῶν, μετὰ ἀκριβείας ἅπαντα κατέχιν τὰ εἰρημένα, καὶ πολλὴν τῆς ὀρθῆς πολιτείας ποιεῖσθαι τὴν πρόνοιαν, ἵνα μὴ

μάτην καὶ εἰκὴ ἐνταῦθα συλλεγώμεθα. Κἂν γὰρ δογμάτων ὀρθότητα διατηρώμεν, τῆς τῶν ἔργων ἀρετῆς μὴ προσούσης, πάντως ἐκπαιστούμεθα τῆς αἰωνίου ζωῆς. Οὐ πᾶς γὰρ, φησὶν, ὁ λέγων μοι, Κύρια, Κύρια, εἰσαλεῖσθαι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Ποιῶμεν οὖν τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ μετὰ σπουδῆς ἀπάσης καὶ προθυμίας, ἵνα δυνηθώμεν εἰς τοὺς οὐρανούς· εἰσελθεῖν, καὶ τῶν ἀποκατεμένων ἀγαθῶν τοῖς ἀγαπῶσι τὸν θεὸν ἐπιτυχεῖν· ὃν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ πνεύματι ὁδὸς, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[655] ΛΟΓΟΣ Γ'.

Τί ἐστι τὸ, καθ' ὁμοίωσιν, καὶ τίνας ἔνεκεν, τοῦ θεοῦ εἰκόντος τὸν θεοῦ ἡμᾶς ἀρχεῖν, οὐκ ἀρχομεν, καὶ ὅτι κηδεμονίας τοῦτο πολλή.

α'. Ὡς περ τῶν σπειρόντων ὁρεῖος οὐδὲν, ὅταν παρὰ τὴν ὁδὸν τὰ σπέρματα ῥίπνται· οὕτως οὐδὲ τοῦ λέγοντος ἔσται τι πλὴν, ὅταν μὴ πρὸς τὴν τῶν ἀκουόντων διάνοιαν ὁ λόγος φέρεται, ἀλλ' ἀπλῶς εἰς τὸν αἶρα διαχυθεὶς τῆς φωνῆς ἡ ἀκήχησις ἀνάνητον καταλιμπάνη τὸν ἀκροατὴν. Ταῦτα δὲ ὁμῶν οὐκ ἀπλῶς εἰρηκα, ἀλλ' ἵνα μὴ πρὸς τὰ ἀπλούστερα τῶν νοημάτων ἦτε κεχηγότες μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν βαθυτέρων κατατολμήσητε. Εἰ γὰρ μὴ νῦν καταβαίημεν πρὸς τὸ βάθος τῶν γραφῶν, ὅταν κοῦρα μὲν ἡμῖν τὰ κῶλα πρὸς τὸ νήχεσθαι, δεύτερον δὲ τὸ ὅρμα οὐκ εἶται τῷ πονηρῷ τῆς τρυφῆς ἐνοχλούμενον βέμματι, διαρχέστερον δὲ τὸ πνεῦμα, ὥστε μὴ ἀποκινέσθαι, πότε καταθεσώμεθα; Ὅταν τρυφή καὶ ἐστίασις ἢ καὶ μέθη καὶ τράπεζα ἀδδραγαλίας γέμουσα; Ἀλλὰ τότε οὐδὲ κινήσθαι βλάβον, οὕτω τὸ βαρὺ τῆς τρυφῆς φορτίον πιεῖς τὴν ψυχὴν. Οὐχ ὁρᾷτε ὅτι καὶ οἱ λίθους πολυτελεῖς εὐρίσκουσιν βουλόμενοι, οὐκ ἂν παρὰ τὸν αἰγιαλὸν καθήμενοι καὶ τὰ κύματα ἀριθμοῦντες οὕτως εὐρίσκουσι τὸ ζητούμενον*, ἀλλ' εἰς αὐτὸ καταδύνονται τὸ βάθος· καίτοι πολλὸς μὲν ὁ πόνος ἐν τῇ ζητήσει, πολλὸς δὲ ὁ κίνδυνος ἐν τῇ εὐρέσει, καὶ μετὰ τὴν εὐρεσιν κέρδος οὐδὲν; Τί γὰρ ἂν μέγα εἰσενέγκω εἰς τὸν βίον τὸν ἡμέτερον λίθων εὐρεσις πολυτελῶν; Εἰ μὲν οὖν μὴ μεγάλα εἰσέγαγε κακὰ. Τὸ γὰρ ἀνατρέπον ἡμῶν τὴν ζωὴν καὶ πᾶν ἂν καὶ κάτω ποιοῦν, οὐδὲν ἑτερόν ἔσται, ἢ ἡ τῶν χρημάτων μανία. Ἀλλ' ὁμως καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα ἐκείνους προσενταί τῆς ἐφημέρου τρυφῆς ἔνεκεν, καὶ τῶν κυμάτων κατατολμῶσιν· ἐνταῦθα δὲ οὐ κίνδυνος, οὐ πόνος οὕτως ἐπιτεταμένος, ἀλλ' ὀλίγος καὶ κοῦφος, καὶ οὗτος διὰ τὴν τῶν εὐρισκομένων φυλαχὴν. Τὰ γὰρ μετ' εὐκολίας εὐρίσκειμενα καὶ εὐκαταπρόντητα πολλοὶς εἶναι δοκεῖ. Οὐκ ἔστι κυμάτων ταραχὴ ἐν τῷ πλάγῃ τῶν γραφῶν, ἀλλὰ παντὸς λιμένος εὐδιώτερον τοῦτο τὸ πλῆθος.

* Joannis Chrysostomi Homilia de Adam et Eva tom. II, edit. Bas. cap. 11, 12 et 13 epist. 21. Coelestini ad Gallos hoc est indiculi praedictae epistolae adjuncti temporibus Xysti III, qui Coelestino proxime successit. Eisdem 5 homiliis insequitur et 40 versus ex lib. August. contra Jul.

α. Reg. ἀνάνητον λαμβάνει τὸν. Infra idem νῦν καταδύναν.

• Reg. τὸ ποδόμενον.

* Hic quendam deerant in Morel.

α. Reg. κατακαλύπτεισθαι τὴν κεφαλὴν.

• Reg. ἀναδύσθαι.

consortes? Id nullo modo est rationi consentaneum. Sed quis ille est ad quem dicit, *Faciamus hominem*? Admirabilis, consiliarius, potens, Deus fortis, princeps pacis, pater futuri sæculi (*Isai. 9. 6*), ipse est unigenitus Dei Filius. Ad eum igitur dicit, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*. Neque enim dixit meam et tuam, vel meam et vestram, sed, *Ad imaginem nostram*, indicans imaginem unam et unam similitudinem: at Dei et angelorum una imago non est, neque una similitudo. Qui enim posset una Domini et famulorum esse imago et similitudo? Itaque omni ex parte convincitur falsi sermo vester: nam dominatus imaginem hic significat, ut indicat et quod sequitur. Cum enim dixisset, *Ad imaginem et similitudinem*, adjecit: *Et dominentur piscibus maris* (*Gen. 1. 26*): dominatus autem Dei et angelorum unus esse nequit. Quomodo enim esse posset, cum unus servorum sit et alter Domini, famulorum unus et alter imperantis? Sed et alii quidam rursus in nos insurgunt dicentes, Deum talem habere imaginem qualem et nos, male intelligentes quod dictum est. Neque enim substantiæ dixit imaginem, sed dominatus imaginem, ut ex iis quæ deinde adjiciuntur, ostendemus. Ut enim scias humana forma præditum non esse Numen, audi Paulum dicentem: *Vir quidem non debet velari, cum sit imago et gloria Dei: mulier autem gloria viri est* (*1. Cor. 11. 7*): propterea debet, inquit, *velum habere supra caput* (*Ibid. v. 10*). Enimvero si hoc loco imaginem id appellavit, æqualem divinx omni ex parte formæ similitudinem significans, et idcirco Dei imago vocatur homo, quia Deus hoc pacto figuratus est: igitur secundum illos non virum tantum ad imaginem factum dici oportebat, sed etiam mulierem. Mulieris enim virique figura et forma et similitudo est una. Quam igitur ob causam imago Dei vir dicitur, mulier vero non item? Quia nimirum non de imagine mentionem facit, quæ in forma sita sit, sed de imagine quæ in dominatu, quam solus homo habet, non autem mulier. Nam hic quidem nemini subditus est, illa huic subdita, quemadmodum inquit Deus: *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (*Gen. 3. 16*). Idcirco Dei quidem imago est vir, quia sublimiorem nullum habet, quemadmodum Deo sublimior est nullus, sed omnibus dominatur: mulier vero gloria viri est, quia viro subjecta est. Et alibi rursus ait: *Non debemus æstimare auro, aut argento, aut lapidi, vel sculpturæ artis, aut cogitationis hominis, Divinitatem esse similem* (*Act. 17. 16*). Quod autem dicit, hanc sententiam habet: non modo figuras quæ cernuntur excedit Numen, sed neque mens efformare tale quiddam potest, qualis est Deus. Qui fieri potest ergo, ut hominis figuram habeat Deus, cum ne mentem quidem ullam posse dicat Paulus essentialiam Dei apud se cogitatione informare? Siquidem formam nostram ac figuram omnes apud nos cogitatione facile possumus informare. Rursus de eleemosyna sermonem inferre statueram, sed nobis tempus id non permittit: quapropter finem hic dicendi faciamus, si

prius ad illud vos cohortati fuerimus, ut diligenter omnia quæ dicta sunt memorizæ mandetis, multamque rectæ conversationis curam geratis, ne frustra et sine fructu collectas agamus. Quamvis enim dogmatum rectitudinem conservemus, nisi operum virtus accedat, omnino a vita æterna excidemus. Non enim omnis, inquit, *qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum celorum: sed qui facit voluntatem Patris mei, qui est in celis* (*Matth. 7. 21*). Voluntatem igitur Dei cum omni studio faciamus, ut in celos intrare, ac bona quæ præparata sunt iis, qui Deum diligunt, adipisci possimus: quorum utinam nos participes fieri omnes contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri, simulque sancto Spiritui gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO III.

Quid sit illud, Ad similitudinem (*Gen. 1. 26*), et quæ de causa, cum dixerit Deus nos dominari in feras, non dominemur, et hoc magnæ erga nos curæ argumentum esse.

1. *Accuratam Scripturæ lectionem commendat; Scripturam confert cum geminis.* — Quemadmodum nihil proficiunt qui seminant, cum secus viam æminis jacta fuerint: sic neque proderit is qui dicit, si ad mentem auditorum oratio non feratur, sed sonus vocis in aërem temere diffusus auditorem nulla percepta utilitate relinquit. Hæc autem a me non sine causa dicta sunt vobis, sed ne faciliores tantum sententias appetitis, verum profundiores etiam aggrediamini. Nisi enim jam ad Scripturarum interiora descendamus, dum ad natandum expedita nobis sunt membra, dum acutius cernunt oculi, neque deliciarum humoribus conturbantur, dum constantior est spiritus, ut ne suffocemur, quando descendemus? An cum deliciæ adfuerint, epulæ, ebrietas, et ingluvie redundans mensa? Atqui tum ne moveri quidem facile possumus: tantum deliciarum onus animam gravat. Nonne videtis ut ii, qui pretiosos reperire lapides cupiunt, non in litore sursum sedentes fluctusque numerantes illud inveniant quod quærunt, sed in profundum ipsam delabantur; tametsi multus est in quærendo labor, multumque in inveniendis discrimen, et postquam invenerint, lucrum nullum? Quam enim magnam in vitam nostram invêhere potest utilitatem lapidum inventio pretiosorum? Utinam ne multas calamitates importaret! Nihil enim aliud vitam subvertit, et sursum ac deorsum cuncta miscet præter hanc pecuniarum insaniam. Verumtamen illi et animam et corpus exponunt quotidiani victus causa, seque fluctibus audacter committunt: hic vero neque discrimen, neque tantus labor est, verum exiguus, et is propter eorum quæ inventa sunt conservationem suscipitur. Nam quæ cum facilitate reperta sunt, nullius pretii multis videntur. Non est in pelago Scripturæ procella fluctuum, sed

quovis portu tranquillius est hoc pelagus : necesse non est in obscuros sinus abyssi se demittere, neque rationis expertum aquarum violentiæ salutem suam committere; sed multa lux hic affulget multo radiis solaribus ipsis splendidior, multa serenitas; omnis procella submota est, et eorum quæ reperiuntur tantum est lucrum, ut ne oratione quidem ulla possit explicari. Ne igitur defatigemur, sed inquisitionem agrediamur. Audistis Deum ad imaginem suam hominem condidisse, et quid sit illud, *Ad imaginem et similitudinem*, diximus, nempe non esse substantiæ comparationem, sed dominatus similitudinem : illud autem, *Ad similitudinem*, indicat mitem ac manentem esse oportere, Deoque pro viribus ratione virtutis assimilari, prout ait Christus : *Estote similes Patri meo, qui in cælis est* (Matth. 5. 45). Ut enim in hac lata et spatiosa terra quædam animalia magis sunt rationis expertia, quædam ferociora : sic in animæ nostræ latitudine quædam sunt a ratione magis alienæ ac belluinæ cogitationes, quædam ferociores et immaniores. Subigendæ igitur ac domandæ sunt, earumque dominatus rationi committendus. Et qui fieri potest, dicet aliquis, ut belluinam cogitationem quis subigat? Quid ais, mi homo? Leones subigimus, eorumque animas cicures reddimus, et dubitas an cogitationum feritatem ad mansuetudinem possis traducere? Tametsi leoni naturalis est feritas, præter naturam autem mansuetudo; tibi vero contra naturalis est benignitas, feritas vero præter naturam. Ergone qui id expellis quod est naturale, et animæ belluæ inseris quod præter naturam est, in tua ipsius anima quod est naturale non poteris conservare? quis hoc summæ non tribuat negligentia? Nam in leonis quidem anima præter hanc difficultatem est altera : est enim expertus rationationum anima belluæ. Et tamen leones sæpe vidistis ovibus mansuetiores per forum duci, et multi qui in officinis versantur pecuniam eorum custodi numerant tamquam artis mercedem ac peritiæ, qua belluam cicurem reddidit : at in anima tua et ratio est et Dei timor, multumque undique auxilium ostenditur. Ne igitur prætextus et excusationes obtendas. Potes enim, si velis, fieri mansuetus et lenis. *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominetur bestiis.*

2. *Gentilium objectioni respondet. Initio feras homo non timebat.* — Hoc loco insurgunt in nos gentiles, et id falso dici contendunt; non enim nos bestiis dominamur; ipsæ nobis potius dominantur multumque metum injiciunt. Sane quidem hoc verum non est : sufficit enim ad bestiam abigendam si facies humana compareat : tantus in eas a nobis timor dimanat. Quod sicuti ad se ulciscendas impetum faciant, sive fame cogente, sive quod nos ipsi eas in angustias redigamus, eisque vim inferamus, hoc vero perfectus non est dominatus. Neque enim si quis nostrum visis latronibus impetum facientibus armetur, et ad se ulciscendum se comparet, dominatus appellari res illa potest, sed propriæ salutis tuendæ sollicitudo : attamen non inde quæro defensionem, sed aliunde, quam

vobis utile fuerit audisse. Timemus bestias ac reformidamus, atque dominatu excidimus : non nego; imo sponte confiteor : non tamen id mendacem esse Dei legem ostendit. Non enim ita se res habebant a principio, sed metuebant et tremebant, æque homini tamquam domino submittebant : quoniam autem fiducia et honore excidimus, idcirco illas timentes. Unde vero id constat? *Adduxit bestias ad Adam Deus, ut videret quid vocaret eas* (Gen. 2. 19) : neque resiliit Adam quasi timore correptus, sed tamquam subditis sibi servis nomina cunctis imposuit. Hoc vero dominatus est indicium. Quamobrem volens etiam Deus per hoc illi suæ potestatis ostendere dignitatem, nomen impositionem ipsi permisit, atque imposita illis nomina in eis ex illo tempore permanserunt. *Omne enim quod vocavit Adam, hoc nomen illis*, inquit. Itaque unum hoc indicium est ab initio feras homini terribiles non fuisse : alterum vero etiam priori manifestius est, serpentis colloquium cum muliere. Nam si terribiles hominibus fuissent bestiae, mulier serpente conspecto non mansisset, verum aufugisset; neque consilium admisisset¹, neque tanta cum securitate colloquuta cum illo fuisset, sed confestim ad aspectum ejus obstupefacta profugisset : jam vero et colloquitur, nec reformidat, quod nondum ille timor esset. Postquam autem peccatum intravit, dignitas etiam est ablata. Et sicut inter famulos qui honestiores sunt et clariores, conservis suis terrori sunt, qui autem offenderunt herum, conservos timent : sic et homini contigit. Nam dum fiducia apud Deum salva mansit, terribilis fuit bestiis : postquam autem offendit, etiam ultimos conservorum deinceps timuit. Quod si hoc ita non sit, ostende tu mihi fuisse terribiles hominibus bestias ante peccatum : atqui non poteris.

Timor bestiarum utilis homini. — Quod si postea subit timor, hoc etiam sollicitudinis Domini est argumentum. Nam si post homini traditi a Deo mandati transgressionem integer in eum a Deo collatus honor mansisset immotus, haud facile a lapsu resurrexisset. Quando enim et inobedientes et obedientes pari honore fruuntur, ad improbitatem erudiuntur magis, neque facile a vitio desistunt. Si enim jam cum terrores et poenæ ac supplicia imminet, respiscere non dignantur, quales fuissent si nihil grave pro suis delictis passi essent? Itaque nobis dominatus ob singularem nostri curam et sollicitudinem a Deo est ablati. Tu vero hic quoque ineffabilem ejus benignitatem considera. Siquidem Adam totum mandatum violavit, ac legem transgressus est : Deus autem non totum honorem sustulit, neque tota eum potestate dejecit, sed ea dumtaxat ab ejus imperio exemit animalia, quæ non multum ad hujus vitæ subsidium illi conducunt : quæ vero necessaria sunt et utilia, quæque multum inserviunt vitæ nostræ, ea subdita nobis esse permisit. Bonum nobis reliquit armenta, ut vorem trahamus, ut terram sulcemus, ut semina terræ

¹ Reg., *Neque consilium illud durum et perniciosum admisisset.*

οὐκ ἔστιν ἀνάγκη πρὸς τοὺς ζοφεροὺς τῆς ἀδύσπου κολπὸν κατενεχθῆναι, οὐδὲ ὁδῶν ἀλόγων ῥύμη τὴν τοῦ σώματος ἐπατρεῖαι σωτηρίαν· ἀλλὰ πολὺ μὲν ἐνταῦθα τὸ φῶς, καὶ αὐτῶν τῶν ἀκτίνων φαιδρότερον, πολλὴ δὲ ἡ γαλήνη, πᾶσα δὲ ἐκποδῶν ταραχή, καὶ τῶν εὐρισκομένων τοσούτων τὸ κέρδος, ὅσον οὐδὲ λόγῳ παραστήσαι δυνατόν. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν, ἀλλ' ἐπιχειρήσωμεν τῇ ζητήσει. Ἠκούσατε ὅτι κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· καὶ τί ποτὲ ἔστι τὸ κατ' εἰκόνα τοῦτο καὶ καθ' ὁμοίωσιν εἰρήκαμεν [656] ὅτι οὐκ οὐσίας ἀπαρallaξία, ἀλλ' ἀρχῆς ὁμοιότης· τὸ δὲ, καθ' ὁμοίωσιν, τὸ ἡμερον εἶναι καὶ πρᾶον, καὶ εἰς δύναμιν ἐξομοιοῦσθαι τῷ Θεῷ κατὰ τὸν τῆς ἀρετῆς λόγον, ὡς φησιν ὁ Χριστός· *Γίνεσθε ὅμοιοι τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καθάπερ γὰρ ἐν τῇ γῇ τῇ πλατεῖα καὶ εὐρυχωρῇ ταύτῃ τῶν ζώων τὰ μὲν εἰσιν ἀλογώτερα, τὰ δὲ θηριωδέστερα· οὕτω καὶ ἐν τῷ πλάτει τῆς ἡμετέρας ψυχῆς, τῶν λογισμῶν οἱ μὲν εἰσιν ἀλογώτεροι καὶ κτηνώδεις, οἱ δὲ θηριωδέστεροι καὶ ἀγριώτεροι. Δεῖ τοίνυν αὐτὸν κρατεῖν καὶ περιγίνοσθαι, καὶ τῷ λογισμῷ τὴν τούτων ἀρχὴν παραδιδόναι. Καὶ πῶς ἂν τις περιγίνοιτο λογισμοῦ θηριώδους, φησί; Τί λέγεις, ἄνθρωπε; Τῶν λεόντων περιγινόμεθα, καὶ τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἡμεροῦμεν, καὶ ἀμυρίδας εἰς λογισμοῦ θηριωδῶν πρὸς ἡμερότητα δυνήσῃ μεταβαλεῖν; Καίτοι τῷ λέοντι μὲν κατὰ φύσιν τὸ ἀγριον, παρὰ φύσιν δὲ τὸ ἡμερον· σοὶ δὲ τὸ ἐναντίον, κατὰ φύσιν μὲν τὸ προσήκον, παρὰ φύσιν δὲ ἡ θηριωδία. Ὁ τοίνυν τὸ κατὰ φύσιν ἐκβάλλων, καὶ τὸ παρὰ φύσιν ἐντιθεὶς τῇ τοῦ θηρίου ψυχῇ, ἐν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ τὸ κατὰ φύσιν οὐ δυνήσῃ διατηρεῖσαι; καὶ πόσης οὐκ ἂν εἴη τοῦτο βῆθυσμα; Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς τῶν λεόντων ψυχῆς καὶ ἑτέρα δυσκολία μετὰ ταύτης ἐστὶ· λογισμῶν γάρ ἐστιν ἔρημος ἡ τοῦ θηρίου ψυχῆ. Ἀλλ' ὅμως ἐωράκατε πολλάκις λέοντας προβάτων ἡμερωτέρους διὰ τῆς ἀγορᾶς ἀγομένους, καὶ πολλοὶ τῶν ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις ἀργυρίων πολλάκις κατέβαλον τῷ κατέχοντι, μισθὸν τινα τῆς τέχνης καὶ τῆς σοφίας, εἰ ἥς τὸ θηρίον ἡμέρωσεν· ἐπὶ δὲ τῆς σῆς ψυχῆς καὶ λογισμὸς ἐστὶ, καὶ Θεοῦ φόβος, καὶ πολλὴ πoλλυχρόθεν ἡ βοήθεια. Μὴ τοίνυν στήφεις μοι λέγε καὶ προσφάσεις. Δυνατὸν γάρ, ἂν θέλῃς, ἡμερὸν σε εἶναι καὶ πρᾶον. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων*.

β'. Ἐνταῦθα Ἕλληνες ἡμῖν ἐπιφύονται, καὶ φασὶ τὸ λόγιον ψεύδεσθαι· οὐ γὰρ ἡμεῖς ἀρχομεν τῶν θηρίων· αὐτὰ ἡμῶν ἀρχεῖ, καὶ πολλὴν ἡμῖν ἐκβάλλει τὴν ἀγωνίαν. Μάλιστα μὲν οὖν τοῦτο οὐκ ἀληθές· ἀρκαὶ γὰρ καὶ θύξ ἀνθρωπίνῃ φανεῖσα ἐκποδῶν ποιῆσαι θηρίων τοσούτους αὐτοῖς ἐστι παρ' ἡμῖν ὁ φόβος. Εἰ δὲ που πρὸς ἀμυναν ὀρμήσειεν, ἡ λιμοῦ καταναγκάζοντες, ἡ ἡμῶν αὐτῶν στενοχωροῦντων πολλάκις, καὶ πρὸς ἀνάγκην ἐκβαλλομένων· αὐτὰ, τοῦτο οὖν οὐκ ἂν εἴη ἀρχῆς ἀπειρησιμένης. Οὐδὲ γὰρ, εἴ τις ἡμῶν ληστὰς ἐπιδιώκας ὁρῶν ἐπαιζέτο, καὶ πρὸς τὴν ἀμυναν χωροῖτο, ἀρχῆς τὸ πρῶγμα ἐστίν, ἀλλὰ τῆς οἰ-

καίας σωτηρίας πολλὴ πρόνοια· πλὴν οὐκ ἐντεῦθεν ποιῶμαι τὴν ἀπολογία, ἀλλ' ἐτέρωθεν, ὅθεν καὶ ὑμῖν χρήσιμον ἀκούσαι. Φοβούμεθα τὰ θηρία καὶ δεδοίκαμεν, καὶ τῆς ἀρχῆς ἐκπεπτοκάμεν· οὐκ ἀντιλέγω· φημί καὶ αὐτό· ἀλλ' οὐ τοῦτο ψευδὴ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον δεικνυσι. Παρὰ γὰρ τὴν ἀρχὴν οὐχ οὕτω τὰ πράγματα δέκεται, ἀλλ' ἰδεοῖται καὶ ἔτρεψε, καὶ ὑπέκυπτεν, ὡς δεσπότη, τῷ ἀνθρώπῳ, ἐπειδὴ δὲ τῆς παρῆρσις ἐξεπέσομεν καὶ τῆς τιμῆς, διὰ τοῦτο δεδοίκαμεν αὐτά. [657] Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἦγαγεν ὁ Θεὸς τὰ θηρία πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά· καὶ οὐκ ἀπεπῆδησεν ὁ Ἀδὰμ, καθάπερ δεδοικώς, ἀλλ' ὥσπερ δούλοις ὑποτεταγμένοις τὰ ὀνόματα ἐπέθηκεν ἅπασιν. Τοῦτο δὲ δεσποτίας σύμβολον. Διὰ καὶ ὁ Θεὸς βουλόμενος αὐτῷ καὶ διὰ τούτου δεῖξαι τὸ τῆς ἐξουσίας ἀξίωμα, τὴν τῶν ὀνομάτων αὐτῷ θέσιν ἐπέτρεψε, καὶ τὰ τεθέντα ὀνόματα ἔμεινεν ἐξ ἐκείνου εἰς αὐτά. *Πᾶρ γὰρ ὁ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ, τοῦτο ὄνομα αὐτοῖς*, φησίν. Ἐν δὲ τούτῳ σημειοῦν τοῦ μὴ φοβερά εἶναι τῷ ἀνθρώπῳ τὰ θηρία παρὰ τὴν ἀρχὴν· θειότερον δὲ καὶ τοῦ πρώτου σαφέστερον, ἡ πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ βρεως διάλεξις. Εἰ γὰρ ἦν φοβερά τὰ θηρία τοῖς ἀνθρώποις, οὐκ ἂν ἰδοῦσα τὸν ὄντιν ἔμεινεν ἡ γυνὴ, ἀλλ' ἐφυγεν· ἂν οὐκ ἂν ἐδέξατο συμβουλὴν^δ, οὐκ ἂν μετὰ τοσαύτης αὐτῷ διελέχθῃ τῆς ἀδείας, ἀλλ' εὐθέως· ἂν πρὸς τὴν θῖν καὶ ἐξεπλάγῃ καὶ ἀπεπῆδησεν· νυνὶ δὲ διαλέγεται, καὶ οὐ φοβεῖται· οὐδέπω γὰρ ἦν ὁ φόβος οὗτος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ ἀμαρτία εἰσῆλθεν, ἀνῆρέθη καὶ τὰ τῆς τιμῆς· καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν οἰκετῶν, οἱ μὲν εὐδοκιμοῦντες φοβεροὶ τοῖς συνδούλοις εἰσιν, οἱ δὲ προσκεκρουκότες καὶ τοὺς ὁμοδούλους δεδοίκασιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου γέγονεν. Ἔως μὲν γὰρ εἶχε πρὸς τὸν Θεὸν παρῆρσιαν, φοβερὸς τοῖς θηρίοις ἦν· ἐπειδὴ δὲ προσέκρουσε, καὶ τοὺς ἐσχάτους τῶν ὁμοδούλων δέδοικε λοιπόν. Εἰ δὲ μὴ τοῦτό ἐστι, σὺ μοι δεῖξαι πρὸς τῆς ἀμαρτίας, ὅτι φοβερά τοῖς ἀνθρώποις τὰ θηρία ἦν· ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοις.

Εἰ δὲ μετὰ ταῦτα εἰσῆλθεν ὁ φόβος, καὶ τοῦτο τῆς τοῦ δεσπότης κηδεμονίας. Εἰ γὰρ τῆς ἐντολῆς τῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῷ ἀνθρώπῳ κινήσεως καὶ λυθείσης, ἡ τιμὴ ἡ δοθείσα αὐτῷ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀκίνητος· ἔμεινεν, οὐκ ἂν ἀνέστη βλάβος. Ὅταν γὰρ καὶ παρακούοντες οἱ ἄνθρωποι καὶ μὴ παρακούοντας τῆς αὐτῆς ἀπολαύσει τιμῆς, παιδοτριβοῦνται πρὸς πονηρίαν μᾶλλον, καὶ οὐκ εὐκόλως ἀφίστανται τῆς κακίας. Εἰ γὰρ νῦν φόβον καὶ τιμωρίων καὶ κολάσεων ἐπικαιμένων οὐκ ἀνέχονται σωφρονεῖν, τίνας ἂν ἦσαν, εἰ μὴδὲν ἐπαθον ὑπὲρ ὧν ἐπλημμελοῦν δεινόν; Ὡς δὲ δῆλον ὅτι κηδόμενος ἡμῶν καὶ φρονεῖζον ὁ Θεός, ἐξέβαλεν ἡμᾶς τῆς ἀρχῆς. Σὺ δὲ καὶ ἐνταῦθα μοι σκόπει τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ φιλελευσιν. Ὁ μὲν γὰρ Ἀδὰμ πᾶσαν ἀνέτρεψε τὴν ἐντολήν, καὶ παρῆδη τὸν νόμον· ὁ δὲ Θεὸς οὐ πᾶσαν ἔλυσε τὴν τιμὴν, οὐδὲ πάσης ἐξέβαλεν αὐτὸν τῆς ἐξουσίας· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον ἔξω τῆς ἀρχῆς ἀφῆκεν εἶναι τὰ ζῶα, ἃ μὴ σφόδρα αὐτῷ συντελεῖ πρὸς τὴν τῆς ζωῆς χρῆσιν· τὰ δὲ ἀναγκαῖα καὶ χρήσιμα καὶ πολλὴν εἰσφέροντα λειτουργίαν εἰς τὴν ζωὴν τὴν ἡμετέραν, ταῦτα εἴασκε μῆνιν ἐν τῇ δουλείᾳ. Ἀπῆκε βοῶν ἀγέλας, ἐνα ἄροτρον ἔκωμεν, ἐνα τὴν γῆν τέμνωμεν, ἐνα τὰ σπέρματα

^α Οὐσίας ὁμοιότης, ἀλλ' ἀρχῆς ἀξίωμα Reg.

^β Reg. ἐστὶ. Ποία δὲ αὕτη; Λογισμῶν ἔρημος ὑπάρχει.

^γ Reg. ἐκκαλούμενων.

^δ Reg. ἰδέξατο τὴν πικρὰν ἐκείνην καὶ ὀλέθρην συμβουλὴν.

καταβάλλωμεν· ἀφῆκε τῶν ὑποστυλῶν τὰ γένη, ἵνα πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίων μετακομιδὴν συναντιλαμβανῇται ἡμῖν τῶν πόνων· ἀφῆκε προβάτων ποιμνία, ἵνα ἔχωμεν εἰς περιβολὰς ἱματίων χορηγίαν ἀρκούσαν· καὶ ἕτερα δὲ [658] γένη ζώων εἶπας πολλὴν ἡμῖν ἑτέραν εἰσάγοντα χρεῖαν. Ἐπειδὴ γὰρ κολάζων τὸν ἄνθρωπον ἔλεγεν, Ἐν ἰδρώτι τοῦ προσώπου σου φάγη τὸν ἄρτον σου, ἵνα μὴ ὁ ἰδρῶς οὗτος καὶ ὁ μόχθος καὶ ὁ πόνος ἀφόρητος ᾖ. ἐπεκουφίσαι τὸ βαρὺ καὶ φορτικὸν τοῦ ἰδρώτος τῷ πλήθει τῶν ἀλόγων τῶν συνεφαπτομένων ἡμῖν τοῦ πόνου καὶ τῆς ταλαιπωρίας ταύτης. Καὶ καθάπερ δεσπότης φιλόανθρωπος καὶ κηδεμονικὸς τὸν οἰκεῖτον τὸν ἑαυτοῦ μαστίξας, θεραπεῖαν τινὰ προσάγει ταῖς μαστίξιν· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς καταδίκην ἐπιθεῖς, παντὶ τρόπῳ τὴν καταδίκην ταύτην κορυφώτεραν βούλεται ποιῆσαι, ἰδρῶτι μὲν ἡμᾶς καταδικάζας καὶ πόνῳ διηγνεῖ, τοῦ δὲ πόνου συνεφάπτεσθαι πολλὰ τῶν ἀλόγων γένη παρσκευάζας ἡμῖν. Ὑπερ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ· καὶ γὰρ τὸ δοῦναι τὴν τιμὴν ἡμῖν, καὶ τὸ πάλιν ἀφελεῖν τὴν τιμὴν, καὶ τὸ μὴ πᾶσαν ἀφελεῖν αὐτὴν, καὶ τὸ τὸν φόβον ἡμῖν ἐπιστήσαι τῶν θηρίων, καὶ πάντα, ἂν τις ἐξετάξῃ, πολλῆς γέμει σοφίας, πολλῆς κηδεμονίας, πολλῆς φιланθρωπίας· ἥ· γένοιντο πάντας ἡμᾶς ἀπολαύειν διηγουμένους εἰς δόξαν τοῦ ταῦτα ἐργασσαμένου Θεοῦ· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Ὅτι δουλείας τρόπους τρεῖς εἰσῆγαγεν ἡ ἀμαρτία· καὶ πρὸς τοὺς ῥαθύμως ἀκούοντας, καὶ μὴ τιμῶντας γονεῖς.

α'. Ἦκούσατε χθές, πῶς μὲν ἐποίησε βασιλεία καὶ ἄρχοντα τῶν θηρίων τὸν ἄνθρωπον ὁ Θεός, πῶς δὲ αὐτὸν εὐθὺς τῆς βασιλείας ἐξέβαλε· μάλλον δὲ οὐχ ὁ Θεός, ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτὸν διὰ τῆς παρακοῆς ἐξέβαλε τῆς τιμῆς. Τὸ μὲν γὰρ τυχεῖν τῆς βασιλείας, τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγένετο μόνος. Οὐ γὰρ κατορθωμάτων αὐτῷ ταύτην ἔδωκε τὴν ἀμοιβήν, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι, ἐκόσμησε τῇ τιμῇ. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃς, ὅτι μετὰ ταῦτα γενόμενος ὁ ἄνθρωπος, εἶτα πολλὰ κατορθώσας, οὕτως ἐπεσπάσατο τὸν Θεὸν εἰς τὸ δοῦναι αὐτῷ τὴν τῶν θηρίων ἀρχήν, μέλλων αὐτὸν διαπλάττειν περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ διαλέγεται οὕτω λέγων· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ ἀρχέτωσαν τῶν θηρίων τῆς γῆς. Πρὸ τῆς ζωῆς ἡ τιμὴ, πρὸ τῆς δημιουργίας ὁ στέφανος, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι, ἐπὶ τὸν βασιλικὸν ἀνάγεται θρόνον. Ἀνθρώποι μὲν γὰρ τοὺς ὑποκειμένους αὐτοῖς ἐν ἐσχάτῳ γῆρᾳ μετὰ πολλοὺς πόνους καὶ μισείας κινδύνους, τοὺς ἐν εἰρήνῃ, τοὺς ἐν πολέμοις, τότε τιμῶσιν· ὁ δὲ Θεὸς οὐχ οὕτως, ἀλλ' εὐθέως γένόμενον αὐτὸν ἐπὶ τὴν τιμὴν ταύτην ἤγαγε, δεικνύς ὅτι οὐ κατορθωμάτων ἐστὶν ἀμοιβὴ τὸ γινόμενον, ἀλλὰ ὅτι χάρις, καὶ οὐκ ὀφείλη. Τὸ μὲν οὖν λαβεῖν αὐτὸν τὴν ἀρχήν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας ἐγένετο μόνος· τὸ δὲ ἐκπεσεῖν τῆς ἀρχῆς, ἀπὸ τῆς αὐτοῦ ῥαθυμίας. Ὅσπερ γὰρ οἱ βασιλεῖς τοὺς οὐχ ὑπακούοντας τοῖς αὐτῶν προτάγμασι παραλύουσιν τῆς ἀρχῆς· οὕτω καὶ ὁ Θεός· ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου, τότε παραλύσας αὐτὸν τῆς ἀρχῆς. Ἀναγκαῖον δὲ [659] σήμερον εἰπεῖν, πόσων καὶ ἄλλων τιμῶν ἡ τῆς ἀμαρτίας παρείλετο· φύσις, καὶ δοσοὺς δουλείας εἰσῆγαγε

τρόπους, ὥσπερ τις τυράννος ἐν πολυτρόποις δεσμοῖς, ταῖς παντοδαπαῖς ἀρχαῖς τὴν ἡμετέραν δεσμεύουσα φύσιν. Ἔστι τοίνυν ἀρχὴ καὶ δουλεία πρώτη. καθ' ἣν καὶ γυναικῶν οἱ ἄνδρες κρατοῦσι· μετὰ γὰρ τὴν ἀμαρτίαν ἡ ταῦτης ἐγένετο χρεῖα. Πρὸ γὰρ τῆς παρακοῆς ὁμότιμος ἦν τῷ ἀνδρὶ· καὶ γὰρ δεσὶν ταύτην διέπλαιεν ὁ Θεός, ὅς ἐχρήσατο ῥήμασι καὶ ἐπὶ τῆς διαπλάσεως τοῦ ἀνδρός, τούτοις καὶ ἐπὶ τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός. Ὅσπερ οὖν εἶπεν ἐν· καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν, καὶ οὐκ εἶπε, Γενηθήτω ἄνθρωπος· οὕτω καὶ ἐπὶ ταύτης οὐκ εἶπε, Γενηθήτω γυνή, ἀλλὰ καὶ ἐνταῦθα, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν· καὶ οὐκ ἀπλῶς βοηθόν, ἀλλὰ, Κατ' αὐτόν, πάλιν τὸ ὁμότιμον δηλῶν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὴν εἰς τὴν τῆς ζωῆς ἡμῶν χρεῖαν τὰ ἄλογα τὴν τῆς βοηθείας εἰσῆγαγε κοινωνίαν, ἵνα μὴ τῶν δούλων νομίση εἶναι καὶ τὴν γυναῖκα, ὅρα πῶς ποιεῖ τὴν διάκρισιν φανεράν. Ἥγαγε τὰ θηρία, φησὶν, ἐνώπιον τοῦ Ἀδὰμ, καὶ οὐχ εὐρέθη βοηθὸς ὅμοιος αὐτῷ κατ' αὐτόν. Τί οὖν; ὁ ἱππὸς οὐ βοηθός, συμπαραταττόμενος ἐν τοῖς πολέμοις; ὁ βοῦς οὐ βοηθός, ἄροτρον ἔλκων καὶ συγκαρμῶν ἡμῖν ἐν ταῖς τῶν σπερμάτων καταβολαῖς; ὄνος καὶ ἡμίονος οὐ βοηθοί, πρὸς τὴν τῶν ἀγωγίων ἡμῖν συμπράττοντες μετακομιδῇ; Ἀλλ' ἵνα μὴ τοῦτο λέγῃς, διὰ τοῦτο ἀκριβῆ ποιεῖται τὴν διαίρεσιν. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, ὅτι οὐχ εὐρέθη αὐτῷ βοηθός, ἀλλ' ὅτι Οὐχ εὐρέθη βοηθός ὅμοιος αὐτῷ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ, Ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθόν κατ' αὐτόν, εἶπε. Ταῦτα δὲ πρὸ τῆς ἀμαρτίας· μετὰ δὲ τὴν ἀμαρτίαν, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστραφὴ σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Ἐποίησά σε, φησὶν, ὁμότιμον· οὐκ ἐχρήσω καλῶς τῇ ἀρχῇ· μετὰδθι πρὸς τὴν ὑποταγήν. Οὐκ ἤνεγκας τὴν ἐλευθερίαν, κατὰδεξαι τὴν δουλείαν. Οὐκ οἶδας ἀρχεῖν, καὶ δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων ἐδεῖξας τῆς πείρας· γενεὴ τῶν ἀρχομένων, καὶ τὸν ἄνδρα ἐπίγνωθι κύριον. Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστραφὴ σου, καὶ αὐτός σου κυριεύσει. Καὶ ὅρα Θεοῦ ἐνταῦθα φιλανθρωπίαν. Ἴνα γὰρ μὴ ἀκούσασα τὸ, Αὐτός σου κυριεύσει, φορτικὴν εἶναι νομίση τὴν δεσποτεῖαν, πρότερον τὸ τῆς κηδεμονίας ἔβηκεν ὄνομα εἰπὼν, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστραφὴ σεν, τούτεστιν, Ἠκαταφυγὴ σου καὶ ὁ λιμὴν καὶ ἡ ἀσφάλεια ἐκεῖνος ἔσται σοι· ἐν πᾶσι τοῖς ἐπιούσι δεινοῖς πρὸς ἐκεῖνον ἀποστρέφεσθαι καὶ καταφεύγειν σοι· διδωμι β. Οὐ ταύτη δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ φυσικαῖς αὐτοὺς συνέδησεν ἀνάγκαις καθάπερ ἀρρήκτον τινα δεσμόν, τὴν ἐκ τῆς ἐπιθυμίας περιβάλειν αὐτοῖς ἄλυσιν. Εἶδες πῶς εἰσῆγαγε μὲν τὴν ὑποταγήν ἡ ἀμαρτία, ὁ δὲ εὐμήχανος καὶ σφοδρὸς Θεὸς καὶ τούτοις πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν ἀπεχρήσατο; Ἀκούσον πῶς καὶ Παῦλος περὶ ταύτης λέγει τῆς ὑποταγῆς, ἵνα μάθῃς ἅλυν Παλαιὰς [660] καὶ Καινῆς τὴν συμφωνίαν. Γυνή, φησὶν, ἐν ἡσυχίᾳ μαρτανέτω ἐν πόσει ὑποταγῇ.

Εἶδες καὶ αὐτὸν ὑποτάξαντα τῷ ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα; Ἀλλ' ἀνάμεινον, καὶ τὴν αἰτίαν ἀκούσῃ. Διὰ τί, Ἐν πόσει ὑποταγῇ; Γυναικα· γὰρ, φησὶ, διδάσκουσιν οὐκ ἐπιτρέπω. Διὰ τί; Ἐδίδαξεν γὰρ ἅπας κακῶς τὸν Ἀδὰμ. Οὐδὲ ἀδελφεῖν τοῦ ἀνδρός. Τί δὲ ποτε;

b Reg. unus οὐκ εἰδωμι

c Reg. idem γυναῖκα.

* Reg. unus τὸ δὲ ἐκβαλεῖν αὐτόν τῆς ἀρχῆς

mandemus : reliquit et subjugaliū multa genera, ut ad sarcinas convehendas laborem nobiscum exantlent : reliquit ovium greges, ut habeamus, quæ ad nos vestiendos sufficiant : reliquit et alia genera animantium, ex quibus multa in nostros usus commoda derivantur. Nam quia dum hominem puniret dixerat : *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19) : ut ne sudor ac labor iste intolerabilis esset, sudoris molestiam laborisque gravitatem jumentorum multitudine levavit, quæ una nobiscum laborant et molestias ferunt. Et quemadmodum benignus ac providus herus flagellato servo curam aliquam congruam flagellis adhibet : sic nimirum ubi pœnam reo imposuit Deus, omni ratione pœnam istam leviozem reddere voluit, dum ad sudorem nos laboremque perpetuum damnatos in labore curavit ferendo a multis generibus animantium adjuvari. Pro his sane omnibus ei gratias agamus : nam quod honorem nobis contulit, ac rursus honorem eripuit, et non omnem eripuit ipsum, et quod bestiarum timorem immisit, et omnia, si quis examinet ea, multam sapientiam, multam providentiam, multamque clementiam præ se ferunt : qua nobis omnibus frui perpetuo contingat in Dei gloriam, qui hæc omnia perfecit : ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IV (a).

Quod servitutis modos tres induxit peccatum : et in negligentibus auditores, eosque qui parentes non honorant.

1. *Honore afficit subditos suos Deus, quomodo.*— Audivistis heri, quo pacto Deus hominem bestiarum regem ac principem constituerit, quo pacto item confestim e regno illum ejecerit; vel potius non Deus, sed ipse per inobedientiam honore seipsum abdicavit. Nam quod illi regnum obtigerit, divinæ solius fuit benignitatis. Neque enim hanc illi mercedem tribuit recte factorum, sed et priusquam esset, hoc illum honore decoravit. At ne diceret hominem postea natum, deinde multis editis præclaris facinoribus ita Deum sibi conciliasse, ut ab eo imperium in belluas obtineret, cum formaturus eum esset, de ipsius imperio verba facit ita dicens : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram, et dominentur bestiis terræ* (Gen. 1. 26). Ante vitam honor, ante creationem corona, et antequam fiat, ad regium solium evehitur. Etenim homines subditos suos in extrema senectute post multos labores et infinita pericula, cum in pace tum in bellis, tum demum honore afficiunt : Deus autem non ita, sed statim atque est, ad hunc eum honorem evehit, et hoc non recte factorum esse mercedem ostendit, sed gratiam divinam, et non debitum. Quod igitur principatum acceperit, id ex sola Dei benignitate illi obvenit : quod autem exciderit principatu, ex ipsius ignavia. Ergo ut reges eis qui suis non parent mandatis abrogant principatum : ita se gessit erga hominem Deus, cum ei tunc principatum abrogavit. Hodie autem operæ pretium

(a) Collatus cum codice Regio 1076 et cum 2542.

fuerit dicere, quantum etiam alium honorem illi peccati natura eripuerit, et quot servitutis modos induxerit, dum ut tyrannus quispiam diversis vinculis, multis generibus principatum naturam nostram devinxit. Primus igitur principatus est servitus, qua et mulieribus imperant viri : siquidem post peccatum hæc opus fuit. Nam ante inobedientiam par honore fuit viro, cumque illam formavit Deus, quibus in formatione viri verbis usus erat, his et in creatione mulieris est usus. Ut igitur de illo dixit, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, neque dixit, *Fiat homo* : sic et de ista non dixit, *Fiat mulier*, sed hic quoque : *Faciamus ei adiutorem* (Gen. 2. 18), neque simpliciter adiutorem, sed, *Secundum ipsum*, quo rursus honoris æqualitatem ostendit. Nam quoniam brutæ animantes ad necessarios vitæ usus multum nobis conferunt adiumentum, ne forte mulierem quoque inter mancipia putares esse numerandam, vide quomodo ab illis eam manifeste distinguat. *Adduxit bestias*, inquit, *coram Adam*, et non est inventus adiutor similis ei secundum ipsum (Gen. 2. 19. 20). Quid igitur? non est adiutor equus, qui operam suam illi præstat in bellis? non est adiutor bos, qui vomerem trahit, et dum semina terræ mandantur, nobiscum laborat? non sunt adiutores asinus et mulus, qui ad onera transvehenda nos adjuvant? Sed ne hoc dicas, propterea hæc accurate distinguit. Non enim simpliciter dixit, Non est inventus illi adiutor, sed, *Non est inventus adiutor similis ei*. Ita hic quoque non dixit, simpliciter, *Faciamus illi adiutorem*, sed, *Faciamus illi adiutorem secundum ipsum*, dixit. Hæc autem ante peccatum contigerunt : post peccatum autem : *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur* (Gen. 3. 16). *Æqualem honore te creavi*, inquit; non recte usa es principatu : ad subjectionem descende. Non tulisti libertatem : servitutem admitte. Nescivisti imperare, quod et ipsa rerum experientia declarasti : esto una ex subditis, et dominum virum agnosce. *Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur*. At vide hoc loco Dei benignitatem. Ne enim audiens, *Ipsæ tui dominabitur*, gravem censeret esse dominatum, prius posuit nomen curæ dicens, *Ad virum tuum conversio tua*, hoc est, Refugium tuum, portus, et securitas tibi erit ille : ut in omnibus, quæ ingruent, malis ad ipsum te convertas et confugas, tibi concedo. Neque hoc solum, sed et naturalibus eos necessitatibus colligavit, et tamquam infractum quoddam vinculum, cupiditatis illis catenam iniecit. Vides ut subjectionem invexerit quidem peccatum, solers autem et sapiens Deus his quoque ad nostram utilitatem sit usus? Audi quid de hæc subjectione dicat Paulus, ut rursus Veteris ac Novi Testamenti concordiam intelligas. *Mulier*, inquit, *in silentio discat cum omni subjectione* (1. Tim. 2. 11. 12).

Mulieris officium; mulier subiecta viro, quare. Alterum servitutis genus ex peccato.— Vides et ipsum viro mulierem subiecisse? Sed exspecta, et causam audie. Cur, *Cum omni subjectione*? *Mulier* enim, inquit, *docere non permitto*. Quid ita? Semel enim male docuit

Adam, Neque dominari in virum. Cur id tandem? Semel quippe male dominatus est. Sed *esse in silentio*. Dic vero causam. Adam enim, inquit, non est seductus: mulier autem seducta in pravaricatione fuit (1. Tim. 2. 14). Idcirco illam a doctrinae solio deiecit. Qui enim docere nescit, discat, inquit: quod si noluerit discere, sed docere voluerit, et seipsum, et discipulos insuper suos perdet: id quod etiam tunc mulieri accidit. Verum illam quidem viro subjectam fuisse, ac propter peccatum fuisse subjectam, hinc manifestum est: illud autem audire velim, Ad virum tuum conversio tua, et ipse tui dominabitur.

2. Scire velim quo pacto de hac etiam cura loquatur Paulus, et dominatum misceat cum benevolentia. Quoniam igitur in loco id facit? Ad Corinthios (a) scribens ait, Viri, diligite uxores (Ephes. 5. 25): ecce illud, Ad virum tuum conversio tua. Uxores autem ut timeant viros (Ibid. v. 33): ecce illud, Ipse tui dominabitur. Vides ut minime gravis sit dominatus, quando servidus amator, mulieris servientis fuerit dominus, quando metus fuerit cum caritate conjunctus? Sic enim tollitur omnis molestia servitutis. Unum itaque principatum induxit inobedientia. Noli enim hoc spectare, quod illam ut oportebat temperavit Deus, sed quod ipsam servitutis naturam constituerit peccatum: quod est alterum genus servitutis multo priori gravius, quod et ipsum originem et occasionem duxit a peccato. Nam post diluvium Noe, commune illud universi terrarum orbis naufragium et exitium, peccavit in genitorem suum Cham¹, cumque nudatum patrem vidisset, accusatione illum amplius sua apud fratres suos nudavit, atque inde fratrum servus est factus. Corruerat enim naturae nobilitatem pravitas voluntatis: ac merito quidem. Scriptura igitur innumeras pro justo proferat excusationes, vel potius uno verbo omnem illi dat veniam. *Cæpit enim*, inquit, *Noe homo agricola* (Gen. 9. 20). Illud vero, *Cæpit*, multam continet ebrietatis excusationem. Nam neque quantum vini bibendum esset noverat, nec quomodo; merumne an aqua mixtum: nec quando bibendum, statimne ex torcularibus haustum, an post aliquod tempus elapsum. Ac Scriptura quidem per hæc Noe factum excusat; qui vero ex ipso prognatus erat, qui ab ipso servatus (siquidem propter exhibitum patri honorem, una cum cæteris tempestate sublatus non perierat), nulla naturae habita ratione, non salutis obtentæ recordatus, non metu ad meliorem mentem reductus, cum adhuc superesse reliquias cerneret iræ diviniæ, cum vestigia calamitatis apparere, cum adhuc eorum quæ acciderant metum vigere, contumelia parentem affecit. Hoc etiam admonet sapiens quispiam dicens: *Ne gloriaris in contumelia patris tui: non enim est tibi gloria patris contumelia* (Eccli. 3. 12). Verum neque hoc noverat ille; sed peccatum omni venia et excusatione indignum admisit. Ideo peccati poenam servitutem incurrit, fratrumque servus est

factus, et prerogativam honoris a natura delatam animi pravitate amisit. Habes alterum servitutis genus. Vis etiam tertium nosse? Duobus prioribus gravius est istud, multoque formidabilius. Nam quoniam illis non est emendatus⁴, vincula nobis adauxit Deus. Quodnam igitur illud est? Principum ac magistratum nimirum; non tale quale mulieris, neque tale quale servorum, sed multo magis formidabile. Videre est undique gladios acutos, carnifices, supplicia, tormenta, poenas, vitæ necisque potestatem. Ut autem scias hunc quoque modum principatus ex occasione peccati ortum habuisse, rursus Paulum ipsum de hoc philosophantem audi. Si autem vis non timere potestatem, bonum fac, inquit, et habebis laudem ex illa. Si autem malum feceris, time: non enim sine causa gladium portat (Rom. 13. 3. 4). Vides propter eos, qui malum perpetrant, et principem et gladium imminere? Audi manifestius istud ipsum rursus. Vindex enim est, inquit, ei qui malum agit (Ibid.). Neque dixit, Non enim sine causa princeps est: sed quid? *Non enim sine causa gladium portat*. Armatum iudicem tibi præfecit, Ut enim pater filiorum amans, ubi negligenter officio suo fungi videt illos, et propter paternam indulgentiam se ab illis contemni, ob suam bonitatem pedagogis ac præceptoribus terribilibus illos committit: sic et a nostra natura se contemptum cernens Deus, ob suam bonitatem tamquam magistris ac pedagogis quibusdam principibus illam tradidit, ut negligentiam ejus corrigerent. Sed si vultis, ex veteri Testamento illud spectemus, ob nostram nimirum pravitatem hoc opus fuisse principatu. Propter iniquos quispiam propheta succensens his verbis utitur: *Tacebis dum impius devorat justum, et facies homines quasi pisces maris, et quasi reptilia non habentia ducem* (Habac. 1. 13. 14)? Ergo ideo dux est, ne tamquam reptilia simus: ideo princeps, ne tamquam pisces⁵ nos invicem devoremus. Nam ut propter morbos medicamenta sunt data, sic propter delicta, supplicia. Quoniam enim is qui virtute præditus vivit, ejusmodi præfectura non indiget, audi quid dicat Paulus: *Sin autem vis non timere potestatem, bonum fac, et habebis laudem ex illa* (Rom. 13. 3). Spectator tuus, inquit, est iudex. Si recte vivas, non spectator solum, sed etiam laudator. Sed quid ego de principum loquor necessitate, cum et aliis multo majoribus sublimiores sint qui philosophiam colunt? Siquidem principum ipsorum principes sunt leges. Attamen neque legibus indiget is, qui cum modestia et æquitate vivit: atque hoc testantem audi Paulum his verbis, *Iusto lex non est posita* (1. Tim. 1. 9). Quod si lex posita non est, multo magis princeps ei præfectus non est. En tibi tertium genus principatus, qui et ipse ductam habet occasionem a peccato et improbitate.

⁴ Reg. unus, non emendati sumus. Edit., ille non emendatus est.

⁵ Reg. unus, o providens Deus, taces dum justus ab impio devoratur, et facis.

⁶ Reg., pisces maris.

¹ Ita Regii bene. Edit. male, Chanaan.

(a) Memoria lapsa Chrysostomus Paulum Corinthiis scribentem inducit; sed locus est in Epist. ad Ephesios.

Καὶ γὰρ ἠδυνήθησαν ἑκατὶ κακῶς. Ἄλλ' εἶναι ἐν ἡσυχίᾳ. Ἄλλ' εἰπὲ καὶ τὴν αἰτίαν. Ἀδὰμ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατήθησιν ἐν παραδόξῃ γέγονε. Διὰ τοῦτο αὐτὴν ἀπὸ τοῦ τῆς διδασκαλίας κατεδίδατε θρόνου. Ὁ γὰρ διδάσκειν οὐκ εἰδώς, μανθάνετω, φησὶν· εἰ δὲ μὴ βούλοιοτο μανθάνειν, ἀλλὰ διδάσκειν ἐθέλοι, καὶ ἑαυτὴν καὶ τοὺς μανθάνοντας προσπολεῖ· ὅπερ οὐ καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς τότε γέγονεν. Ἄλλ' ὅτι μὲν ὑποτέτακται τῷ ἀνδρὶ, καὶ διὰ τὴν ἁμαρτίαν ὑπετάγη, ὅθλον ἐντεῦθεν· βούλομαι δὲ ἐκεῖνο ἀκοῦσαι, τὸ, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει.

β. Βούλομαι μαθεῖν πῶς καὶ περὶ τῆς κηδεμονίας ταύτης ὁ Παῦλος διαλέγεται, καὶ τὴν δεσποτεῖαν ἀναμύγνυσι τῇ φιλοστοργίᾳ. Ποῦ οὖν τοῦτο ποιεῖ; Κορινθίους ἐπιστέλλων φησὶν· Οἱ ἄνδρες, ἀγαπᾶτε τὰς γυναῖκας· Ἰδοὺ τὸ, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστροφή σου. Αἱ γυναῖκες ἴνα φοβῶνται τοὺς ἄνδρας· Ἰδοὺ τὸ, Αὐτὸς σου κυριεύσει. Εἶδες πῶς ἀνεπαχθῆς ἡ δεσποτεῖα, ὅταν ἐραστὴς μανικὸς τῆς δουλευούσης ὁ δεσπότης ᾖ, ὅταν φόβος ᾖ μετὰ ἀγάπης; Οὕτω γὰρ τὸ φορτικὸν ἀνῆρηται τῆς δουλείας. Μίαν μὲν οὖν εἰσήγαγε τὴν ἀρχὴν ἢ παρακοή. Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο ἴδης, ὅτι πρὸς τὸ δέον ἐβρόθυμisen αὐτὴν ὁ Θεός, ἀλλ' ὅτι αὐτὴν τῆς δουλείας τὴν φύσιν ἡ ἁμαρτία κατεσκεύασεν· ἡ ἐστὶ καὶ δεῦτερον δουλείας εἶδος τοῦ πρότερον φορτικώτερον, καὶ αὐτὸ δὲ τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐκ τῆς ἁμαρτίας ἔχει. Μετὰ γὰρ τὸν κατακλυσμὸν τὸν ἐπὶ τοῦ Νῶε, καὶ τὸ κοινὸν τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ναυάγιον καὶ τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην, ἡμαρτεν εἰς τὸν γεγεννηκότα ὁ Χάμ, καὶ γυμνωθέντα ἰδὼν τὸν πατέρα, μᾶλλον ἐγυμνωσε τῇ πρὸς τοὺς ἀδελφούς κατηγορία, καὶ ἐντεῦθεν οἰκείτης ἐγένετο τῶν ἀδελφῶν. Ἐλυμνήνατο γὰρ τῆς φύσεως τὴν εὐγένειαν ἢ τῆς προαιρέσεως πονηρία· καὶ μάλιστα εἰκότως. Ἡ μὲν οὖν Γραφὴ μυρίας ὑπὲρ τοῦ δικαίου συντίθησιν ἀπολογίας, μᾶλλον δὲ ἐνὶ ῥήματι πᾶσαν αὐτῇ δίδωσι συγγνώμην. Ἐρξάτω γὰρ, φησὶ, Νῶε ἄνθρωπος γεωργός. Τὸ δὲ, Ἠρξάτω, τοῦτο πολλὴν ἔχει τὴν ἀπολογίαν τὴν ἐπὶ τῇ μέθῃ. Οὐτε γὰρ πόσον πιεῖν ἔχρη τὸν οἶνον ἤδει, οὔτε πῶς πιεῖν, ἄκρατον, ἢ μεμιγμένον ὕδατι, οὔτε πότε πιεῖν, εὐθέως τῶν ὑποληνίων ἐξαντληθέντα, ἢ μικρὸν ἀναμεινάντα χρόνον. Ἡ μὲν οὖν Γραφὴ διὰ τούτων ἀπολογεῖται ὑπὲρ τοῦ Νῶε· ὁ δὲ ἐξ αὐτοῦ γεννηθεὶς, ὁ δὲ ἐκεῖνον σωθεὶς (διὰ γὰρ τὴν εἰς τὸν πατέρα τιμὴν οὐ συναπώλετο τῇ τῶν λοιπῶν κλυδωνίᾳ), [661] οὐ πρὸς τὴν φύσιν ἰδὼν αὐτὴν, οὐ τῆς σωτηρίας ἀναμνηθεὶς, οὐ τῷ φόβῳ σωφρονισθεὶς, ὁρῶν ἔτι τὰ λείψανα τῆς τοῦ Θεοῦ μένοντα ὀργῆς, καὶ τῆς συμφορᾶς τὰ ἔργη φαινώμενα, καὶ τὸν τῶν γεγεννημένων ἐκμάζοντα φόβον, ἐξυθρίσεν εἰς τὸν γεγεννηκότα. Διὰ τοῦτο καὶ τὰς σοφρὰς παρακαλεῖ λέγων· Μὴ δοξάζῃς ἐν ἀτιμίᾳ πατρός σου· οὐ γὰρ ἐστὶ σοὶ δοξα πατρός ἀτιμία. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔγνω ἐκεῖνος· ἀλλ' ἡμαρτεν ἁμαρτίαν πάσης συγγνώμης καὶ ἀπολογίας μερίζουσα. Διὰ τοῦτο τιμωρίαν ἔδωκε τῇ ἁμαρτίᾳ τὴν δουλείαν, καὶ τῶν ἀδελφῶν οἰκείτης ἐγένετο; καὶ τὴν ἀπὸ τῆς

φύσεως προδρίαν τῇ τῆς γνώμης κακίᾳ προέδωκεν. Ἰδοὺ καὶ δεῦτερος δουλείας τρόπος. Βούλει καὶ τρίτον μαθεῖν; Φορτικώτερος δὲ οὗτος τῶν δύο τῶν προτέρων ἐστὶ, καὶ πολὺ φοβερώτερος. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκαίνοις οὐκ ἐσωφρονίσθη, ἐπέτεινεν ἡμῖν ὁ Θεὸς τὰ δεσμά. Τίς οὖν οὗτός ἐστιν; Ὁ τῶν ἀρχόντων, ὁ τῶν ἐξουσιῶν· οὐ τοιοῦτος, οἷος ὁ τῆς γυναικὸς, οὐδὲ τοιοῦτος, οἷος ὁ τῶν δούλων, ἀλλὰ πολλῶ φοβερώτερος. Ζίφη γὰρ ἐστὶν ἰδεῖν ἡκονημένα πανταχοῦ, δημίους, κολάσεις, βασανιστήρια, τιμωρίας, τὴν μακρὰ θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν. Καὶ ὅτι καὶ οὗτος τῆς ἀρχῆς ὁ τρόπος ἀναγκαῖος διὰ τὴν ἁμαρτίαν ἐγένετο, ἀκουσον ἄλιν αὐτοῦ τοῦ Παύλου περὶ τοῦτου φιλοσοφούντος. Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, φησὶ, καὶ ἔξεις ἐπαινὸν ἐξ αὐτῆς. Ἐὰν τὸ κακὸν ποιῇς, φοβοῦ· οὐ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Ὅρξ ὅτι διὰ τοὺς τὸ κακὸν πράττοντας καὶ ἄρχων καὶ μάχαιρα; Ἀκουσον γοῦν σαφέστερον τοῦτο πάλιν. Ἐκδίδως γὰρ, φησὶν, ἐστὶ τῷ τὸ κακὸν πρόσσονται. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὁ γὰρ εἰκὴ ἄρχων ἐστίν· ἀλλὰ τί; Ὁ γὰρ εἰκὴ τὴν μάχαιραν φορεῖ. Ἀπλυσμένον σοι ἐν δικαστῇ ἐπίστησε. Καθὰ περ γὰρ φιλοστοργος πατὴρ παῖδας εἰς αὐτὸν βιβνύμουντας, καὶ διὰ τὴν πατρικὴν φιλοστοργίαν καταφρονούντας αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀγαθότητα παιδαγωγοῖς καὶ διδασκάλοις ἐκδίδωσι φοβεροῖς· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν καταφρονούσαν αὐτοῦ, διὰ τὴν ἀγαθότητα, καθάπερ διδασκάλοις καὶ παιδαγωγοῖς, τοὺς ἀρχουσιν ἐξέδωκεν, ὥστε αὐτοὺς ἐπιστρέφει αὐτῶν τὴν βιβνυρίαν. Ἄλλ', εἰ βούλεσθε, καὶ ἀπὸ τῆς Παλαιᾶς αὐτὸ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι διὰ τὴν πονηρίαν τὴν ἡμετέραν καὶ τῆς ἀρχῆς ἐγένετο χρεῖα ταύτης. Τῶν προφητῶν τις παροξυνόμενος ἐπὶ τοῖς ἁδίκους, οὕτω πῶς φησὶ· Πορασώκησιν ἐν πῶ καταπίνουν τὸν δόσθη τὸν δικαίον, καὶ ποιήσεις τοὺς ὀφειλόμενους, ὡς τοὺς ἰχθύας τῆς θαλάσσης, καὶ ἐρπετὰ οὐκ ἔχοντα ἡγνούμενος· Οὐκοῦν διὰ τοῦτο ἡγνούμενος, ἵνα μὴ ὡς ἐρπετὰ ὦμεν· διὰ τοῦτο ἄρχων· ἵνα μὴ ὡς οἱ ἰχθύες ὁ καταπίνωμεν ἀλλήλους. Ὅσαπερ γὰρ διὰ τὰ νοσήματα τὰ φάρμακα, οὕτω διὰ τὰ ἁμαρτήματα αἱ κολάσεις. Ἐπεὶ ὅτι γε ὁ συζῶν ἀρετῇ, τῇ ἐκείθεν ἐπιστασίας οὐ δεῖται, ἀκουσον τί φησιν ὁ Παῦλος· Εἰ δὲ θέλεις μὴ φοβεῖσθαι τὴν ἐξουσίαν, τὸ ἀγαθὸν ποιεῖ, καὶ ἔξεις ἐπαινὸν ἐξ αὐτῆς. Θεατῆς σου, φησὶν, ὁ δικαστὴς ἐστίν. Ἐὰν ὀρθῶς ζῇς, οὐ θεατῆς [662] μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπαινέτης. Καὶ τί λέγω τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχόντων χρεῖαν, ὅπουγε καὶ ἑτέρων μεζόνων ἀνώτεροι οἱ φιλοστοργίαν διώκοντες εἰσιν; Ἀρχοντες γὰρ ἀρχόντων εἰσιν οἱ νόμοι. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ νόμον δεῖται ὁ μετ' ἐπεικείας ζῶν· καὶ τοῦτο ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος, Δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται. Εἰ δὲ νόμος οὐ κεῖται, πολλῶ μᾶλλον ἄρχων οὐκ ἐφέστηκεν. Ἰδοὺ τρίτος ἀρχῆς τρόπος, καὶ οὗτος ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας καὶ πονηρίας ἔχων τὴν ὑπόθεσιν.

ἢ Reg. unus ἐκείνους οὐκ ἐσωφρονίσθημεν. Edit. ἐκεῖνοι, οὐκ ἐσωφρονίσθη.

ἢ Reg. unus προνοητὰ τοῦ κόσμου παρασιώπησεν ἐν τῷ καταπίνεσθαι τὸν δικαίον ἀπὸ τοῦ ἀσεβοῦς καὶ ποιῆσαι τοὺς.

ἢ Reg. ἰχθύες τῆς θαλάσσης.

* Reg. unus, hodie 779, καὶ τῇ δεσποτείᾳ ἀναμύγνυσι τὴν φιλοστοργίαν.

Υ. Πῶς οὖν ὁ Παῦλος φησιν, *ὅτι ὅσα ἔστιν ἐξουσία, εἰ μὴ ἀπὸ Θεοῦ*; Ὅτι αὐτὸς αὐτὴν πρὸς τὸ λυσιτελεῖς ἡμῖν κατέστησεν. Εἰσῆγγαγε μὲν γὰρ αὐτῆς τὴν *χρεῖαν ἢ ἀμαρτίαν*· ὁ δὲ Θεὸς πρὸς τὸ συμπερὶν ἡμῖν ἀπερχόσαστο. Καὶ καθάπερ ἡ χρεῖα τῶν φαρμάκων ἀπὸ τῶν τραυματίων γίνεται, ἡ δὲ ἐπαγωγὴ τῶν φαρμάκων ἀπὸ τῆς τῶν ἰατρῶν σοφίας· οὕτω καὶ ἡ χρεῖα τῆς δουλείας ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας γέγονε· τὸ δὲ εἰς δέον αὐτὴν ρυθμίσει, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας. Ἀλλὰ γὰρ διανύσθητε, καὶ τὴν βραθυμίαν ἀποβέθετε. Τίνος ἕνεκα τοῦτο λέγω; Περὶ Γραφῶν ὑμῖν διηγουμένα, ὑμεῖς δὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀποστήσαντες ἡμῶν, πρὸς τὰς λαμπάδας καὶ τὸν τὰς λαμπάδας ἄπτοντα μετεστήσατε. Καὶ πῶς τοῦτο βραθυμία, ἡμᾶς ἀφέντας, τούτῳ προσέχιν; Πῶρ ἀνάπτω κάτω· τὸ ἀπὸ τῶν Γραφῶν, καὶ ἐπὶ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας λαμπάδιον καλεῖται τὸ τῆς διδασκαλίας. Τοῦτο μεῖζον καὶ βέλτιον τὸ φῶς ἐκείνου τοῦ φωτός· οὐ γὰρ δὴ θρυαλλίδα διάβροχον ἐλάττω, καθάπερ οὗτος, ἐξάπτομεν, ἀλλὰ ψυχὰς ἐν εὐσεβείᾳ ἀρδόμενας τῇ τῆς ἀκροάσεως ἀνάπτομεν ἐπιθυμίᾳ. Διελέγετο ποτε καὶ ὁ Παῦλος ἐν ὑπερήρῳ τινί. Ἀλλὰ μηδεὶς νομίζετω με Παῦλον παραβάλλειν ἑμαυτὸν· οὐ γὰρ οὕτω μέμνη· ἀλλ' ἵνα μάθητε πῶς περὶ τὴν ἀκροάσιν σπουδῇ ἐπιεικύνεσθαι χρή. Διελέγετο τοίνυν ὁ Παῦλος ἐν ὑπερήρῳ, καὶ ἐσπέρα κατέλαθε, καθάπερ καὶ νῦν, καὶ λαμπάδες ἦσαν ἐν τῇ ὑπερήρῳ· εἴτα ὁ Εὐτυχὸς ἀπὸ τῆς θυρίδος κατέπεσε, καὶ οὐ διέλυσε τὸ πῦμα τὸν σὺλλογον, οὐδὲ ἀνέστησε τὸ θέατρον ὁ θάνατος· ἀλλ' οὕτως ἦσαν προσηλωμένοι τῇ τῶν θείων ἀκροάσει λογίων, ὡς μηδὲ αἰσθηθῆναι τοῦ πτώματος· ὑμεῖς δὲ οὐδὲν ξένον ἰδόντες, οὐδὲ παράδοξον, ἀλλ' ἀνθρωπινὰ τὰ συνήθη ποιοῦντα, τὰς ὁφείας ἐκεῖ μετεθήκατε. Καὶ πολὺς ἂν εἴη τοῦτο συγγνώμης ἄξιον; Μηδεὶς τοίνυν, ἀγαπητοί, φορτικὴν τινα τὴν ἐπιτίμησιν νομίζετω· οὐ γὰρ μισούντες, ἀλλὰ κηδόμενοι ἐγκαλούμεν. Ἀξιοπιστότερα γὰρ *τραυμάτια φίλων, ἢ ἐκούσια φιλήματα ἐχθρῶν*.

Διανύσθητε τοίνυν, παρακαλῶ, καὶ τοῦτο ἀφέντες τὸ πῦρ, τῷ φωτὶ προσέχετε τῶν θείων Γραφῶν. Ἐτερον γὰρ ὑμῖν ἀρχῆς βούλομαι τρόπον εἰπεῖν, οὐκ ἀπὸ ἀμαρτίας λαμβάνοντα [663] τὴν ὑπόθεσιν, ἀλλὰ παρὰ τῆς φύσεως αὐτῆς. Τίς οὖν οὗτός ἐστιν; Ὁ τῶν τεκόντων εἰς ἔκγονα. Ὡδίνων γὰρ ἐστὶν ἀμοιβὴ ἡ τοιαύτη τιμὴ. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς λέγει· Ὡς *δεσπόταις δουλεύουσιν τοῖς γεννησάσι σε*. Εἴτα καὶ τὴν αἰτίαν ἐπάγει λέγων· *Τί γὰρ αὐτοῖς ἀνταποδώσεις, καθὼς αὐτοῖς σοι*; Καίτοι τί ποτέ ἐστιν, ὃ μὴ δύναται παῖς ἀποδοῦναι πατρί; Οὐδὲν οὖν ἄλλο ἢ τοῦτο λέγει· Καθὼς αὐτοῖς σε ἐγέννησαν, σὺ αὐτοὺς γεννησάι οὐ δύνησθι. Ἐπεὶ οὖν κατὰ τοῦτο ἡλαττώμεθα, ἐτέρωθεν πλεονεκτήσωμεν ταῖς εἰς αὐτοὺς τιμαῖς, μὴ διὰ τὴν τῆς φύσεως νόμον μόνον, ἀλλὰ πρὸς τῆς φύσεως διὰ τὸν τοῦ Θεοῦ φόδον. Καὶ γὰρ σφόδρα ὁ Θεὸς βούλεται τοὺς τεκόντας τιμᾶσθαι παρὰ τῶν ἐκθέντων· καὶ τοὺς μὲν τοῦτο ποιοῦντας μεγάλους ὁ γὰρ Θεὸς καὶ ὡρεαῖς ἀμείβεται, τοὺς δὲ παραβαίνοντας τὸν νόμον μεγάλους καὶ δεινοὺς κολάζει κακοῖς. Ὁ *κακολογῶν*, φησί, *πατέρα ἢ μητέρα, θανάτω*

τελευτάτω. Τοῖς δὲ τιμῶσιν αὐτοὺς οὕτω πῶς φησιν· *Τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι γένηται*· καὶ *ἔσθι μακροχρόνιος ἐπὶ τῆς γῆς*. Ὅπερ μέγιστον ἀγαθὸν εἶναι νομίζεται, γῆρας λιπαρὸν καὶ μῆκος ζωῆς, τοῦτο ἔθηκεν ἐπαθλὸν τοῖς τιμῶσιν αὐτούς· καὶ ὅπερ ἔσχατον εἶναι δοκεῖ κακὸν, θάνατος ἄωρος, τοῦτο ἔθηκεν ἐπιτίμιον τοῖς ὑβρίζουσιν εἰς αὐτούς· τοὺς μὲν ἐπισπώμενος εἰς εὐνοίαν τῇ τῆς τιμῆς ἐπαγγελίᾳ, τοὺς δὲ καὶ ἄκοντας ἀπάγων τῆς ὑβρεως τῇ τῆς τιμωρίας φόβῳ. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ἀποθνήσκειν καλεῖται τὸν πατραλοῖαν, οὐδὲ δημίους αὐτὸν ἀπὸ τοῦ δικαστηρίου λαβόντας· ἐξάγειν διὰ τῆς ἀγορᾶς, οὐδὲ τῆς πόλεως ἔξω τὴν κεφαλὴν ἀποτέμνειν· ἀλλ' ἀγει μὲν αὐτὸν εἰς μέσσην τὴν πόλιν αὐτὸς ὁ πατήρ, καὶ χωρὶς ἀποδείξεως πάσης πιστεύεται· καὶ μάλα δικαίως. Ὁ γὰρ καὶ χρήματα καὶ σώματα καὶ πᾶν ὅτιον ἐλόμενος ὑπὲρ τοῦ παιδὸς καταδαπανῆσαι, οὐκ ἂν ποτε κατήγορος αὐτοῦ γέγονεν, εἰ μὴ πολλῇ τῆς ὑβρεως ἦν ἡ ὑπερβολή. Ἄγει τοίνυν αὐτὸν εἰς τὸ μέσον τῆς πόλεως, εἴτα καλεῖ τὸν δῆμον ἅπαντα, καὶ λέγει τὴν κατηγορίαν· οἱ δὲ ἀκούοντες πάντες, ἕκαστος λίθον λαβὼν, οὕτω βάλλουσι τὸν πατραλοῖαν. Οὐ γὰρ δὴ θεατὰς μόνον τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ καὶ αὐτουργοὺς εἶναι βούλεται ὁ νομοθέτης, ἵνα εἰς τὴν δεξιὰν ἕκαστος ἰδὼν τὴν ἑαυτοῦ, δι' ἧς τὸν λίθον καὶ αὐτὸς ἔβαλε κατὰ τῆς τοῦ πατραλοῖου κεφαλῆς, ἱκανὸν ὑπόμνημα πρὸς διάρθρωσιν ἔχῃ. Οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἡμῖν ὁ νομοθέτης αἰνίττεται, ὅτι ὁ τοὺς γονεῖς ὑβρίζων οὐκ ἐκείνους ἥδικηκε μόνον, ἀλλὰ καὶ πάντας ἀνθρώπους. Διὰ τοῦτο πάντας ἐπὶ τὴν κοινωνίαν τῆς τιμωρίας καλεῖ, καθάπερ ὑβρισμένους ἅπαντας, καὶ δῆμον ὅμοῦ καὶ πόλιν περιστάσιν ἅπασαν, παιδεύων καὶ τοὺς οὐδὲν ἔχοντας κοινὴν πρὸς τοὺς ἥδικημένους ἐπὶ γονεῦσιν ὑβριζομένοις ἀγανακτεῖν, ὡς τῆς κοινῆς φύσεως ὑβριζομένης, καὶ τὸν τοιοῦτον ἀνθρωπὸν, ὥσπερ λοιμὸν τινα καὶ κοινὴν νόσον, μὴ τῆς πόλεως μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ φωτὸς ἀπαλαύνειν αὐτοῦ. Πολέμιος γὰρ ὁ τοιοῦτος καὶ κοινὸς ἀπάντων ἐστὶν ἐχθρὸς, καὶ [664] τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς φύσεως, καὶ τῶν νόμων, καὶ τῆς κοινῆς ἀπάντων ἡμῶν ζωῆς. Διὰ τοῦτο πάντας συναφάπτεσθαι καλεῖται τῆς σφαγῆς, ὥσπερ τινὰ καθαρμὸν τῆς πόλεως ἐργαζόμενος. Πολλὰ ὑμῖν ἀγαθὰ γένοιτο, ὅτι μετὰ τοσαύτης ἡδονῆς τοὺς περὶ τοῦ πατραλοῖου λόγους ἐδέξασθε, καὶ ἀντὶ τῶν λίθων ταῖς βοαῖς αὐτὸν ἐβάλλετε· τεκμήριον γὰρ τοῦτο ἐστὶ τοῦ πολλῆν περὶ τὸν ἑαυτοῦ πατέρα ἔκαστον ὑμῶν τὴν εὐνοίαν ἐπιδειχθῆναι. Καὶ γὰρ τότε τοὺς νόμους μάλιστα θαυμάζειν εἰκόθαμεν τοὺς τὰ ἀμαρτήματα κολάζοντας, ὅταν μὴ συνειδότες ἑαυτοῖς τὰ ἀμαρτήματα ὦμεν. Ὑπὲρ δὴ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ τῷ κηδομένῳ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, καὶ προνοοῦντι γονέων, καὶ παίδων φροντίζοντι, καὶ πάντα ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας οἰκονομοῦντι σωτηρίας. Αὐτῷ γὰρ πρέπει δόξα, τιμὴ, καὶ προσκύνησις οὖν τῷ ἀνάρχῳ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Reg. πῶς ἄπτον κάτω.

3 Quonam igitur pacto ait Paulus potestatem non esse nisi a Deo (Rom. 13. 2)? Quod nimirum ad utilitatem nostram nobis illam Deus constituerit. Nam peccatum quidem necessitatem ejus inexit: Deus autem ad nostram utilitatem est usus. Et quemadmodum ex vulneribus sit ut medicamentis indigeamus; ex medicorum autem sapientia, ut adhibeantur medicamenta: sic et necessitas servitutis ortum habuit a peccato: ut autem ad id quod opus erat illa dirigeretur, id sane divinæ acceptum ferendum est sapientiæ. Verum adeste animis, et desidiam omnem excutite. Car tandem id dico? Scripturas vobis enarramus, vos vero aversis a nobis oculis, ad lucernas et ad eum qui lucernas accendebat (a), eos convertistis. Quantæ porro est hoc socordiae, nobis relictis, huic attendere? Ignem ego quoque accendo¹, qui latet in Scripturis, et in nostra lingua succenditur lucerna doctrinæ. Hoc illo majus est lumen ac melius: non enim oleo madens ellychnium, ut iste, accendimus, sed irrigatas pietate animas audiendi cupiditate inflammas. Disserebat etiam Paulus aliquando in cœnaculo quodam (Act. 20. 7-9). Nemo tamen arbitretur meipsum velle me cum Paulo comparare, non enim adeo sum insanus, sed ut intelligatis quantum studii vos oporteat ad audiendum adhibere. Disserebat ergo Paulus in cœnaculo, et vespera, ut nunc etiam, incidit, erantque lucernæ in cœnaculo: deinde cecidit Entychus de fenestra, neque conventum casus ille dissolvit, neque mors theatrum sustulit: verum ita divinis eloquiis audiendis affixi erant, ut neque casus illius sensum ullum ceperint: vos vero nulla insolita re conspecta vel mira, sed homine tantum, qui solitum ministerium obibat, illuc oculos convertistis. Et qua tandem venia dignum hoc fuerit? Nemo igitur, dilectissimi, reprehensionem molestam et gravem arbitretur: neque enim odio impulsus, sed sollicitudine inducti reprehendimus. *Fideliora quippe sunt amicorum vulnera, quam spontanea oscula inimicorum* (Prov. 27. 6).

De officiis filiorum erga parentes; de remunerationibus manentibus parentum cultores. De pœnis parricidarum: cur lapidari eos voluit Deus. — Attendite igitur, quæso, et hoc igne relicto ad sacrarum Scripturarum lumen animum adhibete. Alium enim principatus modum statui dicere, qui non a peccato, sed a natura ipsa traxit originem. Quis ille porro est? Parentum in liberos. Est enim remuneratio partus honor iste. Propterea sapiens quispiam dicit: *Quasi dominis serviitis, qui te genuerunt* (Eccl. 3. 8). Deinde causam adjicit dicens: *Quid enim retribuies illis, quomodo illi tibi* (Ibid. 7. 30)? Tametsi quid tandem est, quod filius patri retribuere non possit? Nihil ergo aliud præter hoc dicit: Ut te ipsi genuerunt, tu illos gignere minime poteris. Quando igitur in hac re illis inferiores sumus, aliunde illos, delatis ipsis honoribus, superemus, non ob legem naturæ tantum, sed ante naturam ob Dei timorem. Multum enim parentes a liberis honorari vult Deus: et qui hoc fecerint, magnis bonis

remuneratur ac donis, eos vero qui legem transgressi fuerint, magnis et gravibus malis punit. *Qui maledixerit, inquit, patri vel matri, morte moriatur* (Exod. 21. 17). Eis vero, qui honorant illos, sic ait: *Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene sit tibi: et eris longævus super terram* (Exod. 20. 12). Quod maximum esse bonum censetur, beatam scilicet sanectutem, et vitæ prolixitatem, hoc proposuit premium iis qui ipsos honorarint: et quod summum esse malum videtur, mortem immaturam, hoc in pœnam proposuit iis, qui contumeliosi in eos fuerint: atque ita horum quidem benevolentiam sibi honoris pollicitatione conciliat, illos vero etiam invitos pœnæ formidine a contumelia revocat. Non solum enim mori parricidam jubet, neque abreptum a judicio per forum a lictoribus educi, neque extra civitatem capite truncari: sed in mediam civitatem deducit ipsum pater, et absque alia quavis probatione fides illi habetur: ac merito quidem. Nam qui pecunias et corpora et aliud quidvis pro filio libenter impenderet, numquam ejus fieret accusator, nisi summa ab illo injuria esset affectus. Deducit igitur illum in medium civitatis, deinde populo advocato accusationem pronuntiat: qui vero audiunt, singuli arrepto lapide parricidam illum percutiunt. Non enim spectatores tantum supplicii, sed etiam ministros eos esse vult legislator, ut cum dexteram suam quisque conspexerit, qua lapidem et ipse in parricidæ caput projecit, hac sufficienti admonitione instructus ad meliorem frugem revocetur. Neque vero id solum, sed et aliud nobis innuit legislator, eum nimirum, qui contumelia parentes affecerit, non illos tantum, sed etiam omnes homines læsisse. Propterea cunctos ad supplicii consortium vocat, quasi contumelia fuerint affecti omnes, ac populum simul et totam convocat civitatem, ut doceat, eos quibus nihil est commune cum illis qui affecti sunt injuria, in eos indignatione commoveri, qui contumeliosi fuerint in parentes, tamquam in communem naturam cadente injuria, utque talem hominem quasi pestem quamdam communemque morbum non ex urbe solum, sed ex ipsa quoque vita ejiciant. Hostis enim est vir ejusmodi, et omnium communis inimicus, Dei, naturæ, legum, et omnium nostrum viventium. Idcirco simul omnes aggredi eadem jubet, ut expiationem quamdam perficiat civitatis. Multa vobis bona contingant, quod tanta cum voluptate de parricida sermonem exceperitis, ac lapidum loco vocibus illum percusseritis: hoc enim indicium ingentis est benevolentiae, qua patrem suum vestrum unusquisque complectitur. Tunc enim præcipue leges, quæ delicta vindicant, laudare consuevimus, cum delictorum ipsi nobis minime conscii fuerimus. Pro his igitur omnibus elementis Deo gratias agamus, qui vitæ nostræ curam gerit, qui parentibus providet, qui de liberis est sollicitus, et pro nostra salute cuncta disponit. Ipsum enim decet gloria, honor, et adoratio, una cum Patre principii experte, ac sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

¹ neg., ignem super terram accendo.

(a) Lampades sive lucernæ in ecclesia accendebantur.

SERMO V (a).

Quod non propter Adamum punimur, et maiora per eum bona quam mala sunt importata, si nobis ipsis attendere voluerimus: et adversus eos qui pauperes praeter-eunt.

1. Vos quidem fortasse nos omnem putatis de dominatu absolvisse sermonem: at ego multum adhuc in eo video fructum apparere. Sed ne defatigemini, quæso, quousque totum ipsum decerpserimus. Nam et diligentes agricolæ cum vitem foliis comantem viderint, et multo fructu oneratam, non externos tantum abscindunt racemos, sed et ulterius progressi palmites confringunt, et folia coercent, ita ut ne minimi quidem acini racemorum frondibus oblecti lateant. Nolite igitur negligentes illis videri, neque priusquam totum a vobis sit acceptum recedite: praesertim cum labor quidem meus, fructus autem sit vester.

Cur ob unius peccatum alii puniantur. — Hesterno die mulieres accusavimus, vel potius non mulieres, sed Evam quod per peccatum servitutem innoxit. Fortasse dicent nobis mulieres: Quare, cum illa peccasset, nos damnata fuimus, et unius personæ lapsus fuit, crimen autem sexus totius? Hoc etiam dicere servi possent: Quid causæ est cur, cum in patrem contumeliosus fuisset Chanaan (b), ad totum genus poena transivit? Et qui magistratus reformidant, possent obijcere: Cur tandem cæteris scelerate viventibus ipsi iugo servitutis addicti sunt? Quid igitur his omnibus respondebimus? Siquidem una solutione questionibus istis omnibus satisfiet: priores quidem illos peccasse, ac sua prævaricatione servitutem introduxisse; verum introductam illam posteriores peccatis suis confirmasse. Nam si quidem perpetuo se possent a peccatis immunes ostendere, jure fortasse possent contradicere: sin autem multis ipsi quoque poenis sunt obnoxii, frustra hac excusatione se tument. Ego enim non dixi, peccatum jam servitutem non introducere, sed omne peccatum cum servitute esse conjunctum, et in peccati naturam, non in solam peccati differentiam causam rejeci. Ut igitur omnes quidem incurabiles morbi mortem inferunt, non omnes tamen ejusdem sunt naturæ: sic et omnia quidem peccata pariunt servitutem, non tamen ejusdem naturæ sunt omnia. Peccavit Eva, cum lignum gustavit, et idcirco damnata est. Propterea noli tu rursus aliud illo fortasse deterius peccatum committere. Hoc et de servis merito dixerimus, hoc et de illis qui magistratibus subsunt, primos nimirum peccatum introduxisse, posteriores autem succedentes dominatus virtutem suis re-tinuisse delictis. Possum et alia defensione uti: quod multi nempe, cum ad virtutem regressi essent, a dominatu fuerint vindicati. Ac prius, si placet, de mu-

lieribus sermonem instituamus, ut videas quo pacto, cum illis vincula beatus Paulus indidisset, eadem tur-sus ipse laxaverit. Si qua mulier, inquit, virum habet infidelem, et hic consentit habitare cum illa, non dimittat illum (1. Cor. 7. 13). Qua de causa? Unde enim scis, mulier, an virum servatura sis (Ibid. v. 16)? Et quo pacto, inquit, virum poterit servare mulier? Si doceat, si instruat, si de religione sermonem inferat. Atqui dicebas heri, beate Paule, Mulieri docere non permitto (1. Tim. 2. 12). Qui sit igitur, ut illam viro magistratam adhibeas? Non mecum ipse pugnans id ago, sed mecum valde consensio. Audi, quæso, et cur illam dejecerit, et cur rursus ad magisterii cathedram illam evexerit, ut Pauli sapientiam discas. Doceat vir, inquit. Quid ita? Quippe qui seductus non sit (1. Tim. 2. 14). Adam enim, inquit, non est seductus. Discat mulier, inquit. Quid ita? Quippe quam seducta sit. Mulier enim seducta in prævaricatione fuit. Hic vero contrarium videmus. Cum enim vir fuerit infidelis, mulier autem fidelis, Doceat, inquit, mulier. Quid ita? Quia seducta non est, cum sit fidelis. Discat igitur vir, quia seductus est, cum sit infidelis. Commu-tatæ sunt docendi vices: commutentur etiam deinceps vices dominantium. Vides, quo pacto ubique ostendit servitutem non naturam, sed deceptionem et peccatum sequi? Venit igitur ad mulierem ab initio deceptio, sequuta est subjectio deceptionem: commigravit ad virum deinde deceptio, commigravit quoque sub-jectio. Et sicut in principio mulieris salutem viro credidit, quia seductus non erat, sic dicens, Ad virum conversio tua, et ipse tui dominabitur (Gen. 3. 16): sic etiam hoc loco cum esset mulier fidelis, quæ virum haberet infidelem, salutem viri mulieri credidit his verbis utens: Unde enim scis, mulier, an virum servatura sis? Quid hac fieri demonstratione clarius potest, ut servitutem constet non naturam consequi, sed peccatum? Hoc de servis quoque dici potest. Servus vocatus es? Non sit tibi cura (1. Cor. 7. 21). Vides, ut rursus nudum esse nomen servitutis ostendat, cum virtus adfuerit? Sed et si potes fieri liber, magis utere: hoc est, Permane potius in servitute. Quam ob causam? Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini (Ibid. v. 22). Vides nomine solo tenus esse servitutem, re autem ipsa libertatem? Cur porro servum manere permisit? Ut libertatis præstantiam cognosceres. Nam sicut multo majus ac majori admiratione dignum est illæsa servare trium puerorum corpora manente fornace, quam illam extinguere: sic multo majus et admirabilius est, quam solvere servitutem, manente illa libertatem ostendere. Ideo dixit: Et si potes fieri liber, magis utere; hoc est, Servus mane: verissimam enim possides libertatem.

2. Visne in magistratibus etiam istud cernere? Rex fuit Nabuchodonosor, qui fornacem quam vehementissime curavit accendi, ac tres pueros in medium adduci, juvenes, desertos, omni auxilio destitutos. servos, captivos, extorres. Et quid ait? Si vere, Seducrac, Misac, Abdenago, deos meos non colitis, et imaginem auream quam statui non adoratis (Dan. 3. 18)?

(a) In codice Regio 2342 hæc Homilia non in serie aliam ponitur, et omnino prætermittitur.

(b) Hic puto mendose poni Chanaan pro Cham, ut etiam in Homilia præcedenti Edit. Morel. Sed ibi Mss. auctoritate Cham posuimus: hic non audeamus, quæ Mss. etiam Chanaan habent.

ΑΓΟΥΣ Ε΄.

Ὅτι οὐ διὰ τὸν Ἀδὰμ καταλύμεθα, καὶ ἔτι μεῖζον τὸν δι' ἐκείνου εἰσεσπρόχθοντος Ἀναπύρου τὰ χρηστά, ἐὰν ἐαυτοῖς προσέχημεν· καὶ κατὰ τῶν παρατρέχοντων τοὺς πένητας.

α'. Ὑμεῖς μὲν ἰσως νομίζετε τὴν περὶ τῆς δεσποτίας· ἡμῖν ἅπαντα ἀπηρτίσθαι λόγον· ἐγὼ δὲ ἔτι πολὺν ὢν τὸν καρπὸν ἐν αὐτῷ φαινόμενον. Ἀλλὰ μὴ ἀποκάμψετε, παρακαλῶ, ἕως αὐτὸν ἅπαντα ἐκτρογῆσωμεν. Καὶ γὰρ οἱ φιλόπονοι τῶν γεωργῶν ὅταν ἰσῶσιν ἄμπελον πολλοῖς μὲν τοῖς φύλλοις κομῶσαν, πολλῶν δὲ τῷ καρπῷ βριθομένην, οὐχὶ τοὺς ἐξωθεν βότρους ἐκτέμνουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω χωροῦσι τὰ κλήματα ἀνακλίνοντες, καὶ τὰ φύλλα ἀναστέλλοντες, ὥστε μὴδὲ μικρὰς σταφυλῆς βάρυς ὑπὸ τοῖς πετάλοις κρυπτομένης λαθεῖν. Μὴ τοίνυν ἐκείνων φανῆτε ζαθυμότεροι, μὴδὲ ἀποστήτε, ἕως ἂν τὸ πᾶν λάβητε· καὶ μάλιστα, ὅτι ὁ μὲν πόνος ἡμῶς, ὁ δὲ καρπὸς ὑμέτερος.

Κατηγορήσαμεν γὰρ τῶν γυναικῶν, μᾶλλον δὲ οὐχὶ τῶν γυναικῶν, ἀλλὰ τῆς Εὐας, ὅτι διὰ τῆς ἀμαρτίας τὴν δουλείαν εἰσήγαγεν. Εἰποῖεν ἂν αἱ γυναῖκες ἡμῖν· Τίνος οὖν ἔνεκεν, ἐκείνης ἀμαρτησάσης, ἡμεῖς καταδικάσθημεν, καὶ τὸ μὲν παράπτωμα γέγονεν ἐνός προσώπου, τὸ δὲ ἐγκλημα κοινὸν τῆς φύσεως ἀπάσης; Τοῦτο καὶ δοῦλοι εἰποῖεν ἂν· Τί δήποτε, τοῦ Χαναὰν εἰς τὸν πατέρα ὀδρίσαντος, τὰ τῆς τιμωρίας εἰς ἅπαν διέθῃ τὸ γένος; Καὶ οἱ τοὺς ἀρχοντας δὲ φοβούμενοι τοῦτο ἂν αἰτ.ᾶσαιντο· Τί δήποτε, ἐτέρων ἐν πονηρίᾳ ζητάντων, αὐτοὶ τῷ ζυγῷ τῆς ἀρχῆς παρεδόθησαν; Τί οὖν ἂν εἰποῖμεν ἡμεῖς πρὸς τοὺτους ἅπαντας; Μία γὰρ ἔσται πάντων ζητημάτων ἡ λύσις· ὅτι ἡμαρτον μὲν οἱ πρότεροι, καὶ διὰ τῆς οικίας παρακοῆς τὴν δουλείαν εἰσήγαγον· εἰσαχθεῖσαν δὲ οἱ [665] μετὰ ταῦτα ταῖς παρ' ἐαυτῶν ἐκύρωσαν ἀμαρτίαις. Εἰ μὲν γὰρ ἔγοιεν ἐαυτοὺς δεῖξαι διαπαντός ἀμαρτημένους ὄντας καθαρούς, ἰσως ἂν εἴη αὐτοῖς καλῶς δοκεῖν ἀντιλέγειν· εἰ δὲ καὶ αὐτοὶ πολλοῖς εἰσιν ἐπιτιμιοὺς ὑπεύθυνοι, περὶ τὰ τὰ τῆς ἀπολογίας ταύτης ἔστιν. Ἐγὼ γὰρ οὐκ εἶπον, ὅτι ἤδη μὲν ἡ ἀμαρτία δουλείαν οὐκ εἰσάγει, ἀλλ' ὅτι πᾶσα ἀμαρτία δουλείᾳ συγκεκλήρωται, καὶ φύσιν ἀμαρτίας, οὐ διαφορὰν ἀμαρτίας ἠτιασάμεν μόνον. Ὅσπερ οὖν ἅπαντα μὲν τὰ ἀνίατα νοσήματα εἰς θάνατον ἄγει, οὐχ ἅπαντα δὲ τῆς αὐτῆς ἔστι φύσεως· οὕτω καὶ τὰ ἀμαρτήματα ἅπαντα μὲν δουλείαν τίχτει, οὐχ ἅπαντα δὲ τῆς αὐτῆς ἔστι φύσεως. Ἡμαρτεν ἡ Εὐα ἀφ' αἵματός τοῦ ζύλου, καὶ κατεκρίθη δι' αὐτό. Διὰ τοῦτο μὴ ἀμαρτησῆς σὺ πάλιν ἑτέραν ἰσως ἐκείνης ἀμαρτίαν χαλεπωτέραν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν δούλων ἄξιον εἰπεῖν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχομένων, ὅτι εἰσήγαγον μὲν οἱ πρῶτοι τὴν ἀμαρτίαν, οἱ δὲ μετ' ἐκείνου διεδεξάμενοι κατέλογον τῆς δεσποτίας τὴν δύναμιν δι' ὧν ἐπλημμέλησαν. Ἐχω καὶ ἑτέρας ἀπολογήσασθαι· ὅτι πολλοὶ πρὸς ἀρετὴν ἐπανελθόντες, ἀπὸ πλάνης τῆς δεσποτίας. Καὶ πρότερον, εἰ δοκεῖ, ἐπὶ τῶν γυναικῶν τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἰν' ἴδῃς πῶς ὁ μακάριος Παῦλος, ὁ περιθεὶς αὐταῖς τὰ δεσμὰ, αὐτὰς αὐτὰ πάλιν ἀνῆκε. Εἴ τις γυνή, φησὶν, ἄνδρα ἔχει ἀμαρ-

στον, καὶ αὐτὸς συνενδοκαῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφίετω αὐτόν. Διὰ τί; Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; Καὶ πῶς, φησὶ, δύναται οἶσαι γυνή; Διδάσκουσα, κατηχούσα, ἐνάγουσα πρὸς τὸν τῆς εὐσεβείας λόγον. Κατὰ γὰρ χθές, ὁ μακάριος Παῦλος, ἔλεγεν, ὅτι Γυναῖκα διδάσκουσιν οὐκ ἐπιτρέψω. Πῶς οὖν πάλιν διδάσκαλον αὐτὴν ποιεῖς τοῦ ἀνδρός; Οὐχὶ μαχόμενος ἑμαυτῷ τοῦτο ποιῶ, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμφωνῶν. Ἀκούε γοῦν καὶ τίνος ἔνεκεν αὐτὴν ἐξέβαλε, καὶ τίνος ἔνεκεν αὐτὴν πάλιν ἐπανάγει πρὸς τὸν τῆς διδασκαλίας θρόνον, ἵνα μάθῃς τὴν Παύλου σοφίαν. Διδασκέτω, φησὶν, ὁ ἄνθρωπος. Διὰ τί; Οὐκ ἡπατήθη γὰρ. Ἀδὰμ γὰρ, φησὶν, οὐκ ἡπατήθη. Μανθανέτω, φησὶν, ἡ γυνή. Διὰ τί; Ἠπατήθη γὰρ. Ἡ γυνή γὰρ, φησὶν, ἀπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονεν. Ἐνταῦθα δὲ τὸ ἐναντίον. Ὅταν μὲν γὰρ ἄπιστος ᾖ ὁ ἄνθρωπος, πιστὴ δὲ ἡ γυνή, διδασκέτω, φησὶν, ἡ γυνή. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἡπάτηται· πιστὴ γὰρ ἐστὶ. Μανθανέτω τοίνυν ὁ ἄνθρωπος· ἡπατήθη γὰρ· ἄπιστος γὰρ ἐστίν. Ἀντεστράφη, φησὶ, τὰ τῆς διδασκαλίας· ἀντεστράφηω λοιπὸν καὶ τὰ τῆς δεσποτίας. Εἶδες πῶς πανταχοῦ οὐ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ ἀπάτῃ καὶ τῇ ἀμαρτίᾳ δείκνυσσι τὴν δουλείαν ἀκολουθούσαν; Ἦλθε τοίνυν πρὸς τὴν γυναῖκα ἡ ἀπάτη παρὰ τὴν ἀρχὴν, ἡκολούθησε τῇ ἀπάτῃ ἡ ὑποταγή· μετέστη μετὰ ταῦτα πρὸς τὸν ἄνδρα ἡ ἀπάτη, μετέστη καὶ ἡ ὑποταγή. Καὶ καθάπερ ἐν ἀρχῇ τῷ ἀνδρὶ τὴν σωτηρίαν τῆς γυναικὸς ἐνεπίστευσεν, ἐπειδὴ οὐκ ἡπάτητο, οὕτως λέγων, Πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστραφὴ σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς πιστῆς τῆς τὸν ἄπιστον ἄνδρα ἐχούσης, τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνδρός ἐμπιστεύει τῇ γυναικὶ, λέγων· [666] Τί γὰρ οἶδας, γύναι, εἰ τὸν ἄνδρα σώσεις; Τί ταύτης τῆς ἀποδείξεως σαφέστερον γένοιτο ἂν, τοῦ μὴ τῇ φύσει τὴν δουλείαν, ἀλλὰ τῇ ἀμαρτίᾳ ἔπεσσαι; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν δούλων ἔσται εἰπεῖν. Δούλος ἐκλήθη; Μὴ σοι μελέτω. Ὅπως πῶς πάλιν δείκνυσσι φιλὸν ὄνομα τὴν δουλείαν οὔσαν, ὅταν ἀρετὴ παρῇ; Ἀλλ' εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι, τοῦτέστι, μᾶλλον μένει ἐν τῇ δουλείᾳ. Διὰ τί; Ὅ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος, ἀκατέσθερος Κυρίου ἐστίν. Εἶδες μέχρι προσηγορίας τὴν δουλείαν, ἐν τῷ πράγματι δὲ τὴν ἐλευθερίαν; Τίνος δὲ ἔνεκεν ἀφῆκε μένειν δούλον; Ἵνα τῆς ἐλευθερίας μάθῃς τὴν περιουσίαν. Ὅσπερ γὰρ τοῦ σβῆσαι τὴν κάμινον τὴν ἐπὶ τῶν τριῶν παιδῶν πολλὴ θαυμαστότερον ἦν τὸ μενούσης αὐτῆς ἀσινῇ διατηρεῖται τὰ αἶματα· οὕτω τοῦ λύσαι τὴν δουλείαν τὸ μενούσης αὐτῆς δεῖξαι τὴν ἐλευθερίαν πολλῶν μείζον ἐστὶ καὶ θαυμαστότερον. Διὰ τοῦτο φησὶν· Εἰ καὶ δύνασαι ἐλευθερὸς γενέσθαι, μᾶλλον χρῆσαι· τοῦτέστι, μένει δούλος· τὴν γὰρ ἀληθεστάτην ἔχεις ἐλευθερίαν.

β'. Βούλει καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχόντων τοῦτο ἰδεῖν; Βασιλεὺς ἦν ὁ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τὴν κάμινον ἀνέψα μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς μέσον παρήγαγε, νέους, ἐρήμους, οὐδεμίαν ἔχοντας προστασίαν, δούλους, αἰχμαλώτους, ἀπώλειας. Καὶ τί φησιν; Εἰ ἀληθῶς, Σεδράκ, Μισάκ, Ἀβδε-καζώ, τοῖς θεοῖς μου οὐ λατρεύετε, καὶ τῇ εἰκόνι

τῇ χρυσῇ, ἥ ἔσθησα, οὐ προσκυνεῖτε; Τί οὖν ἐκείνοι; Θάσσαι πῶς αὐτοὺς ἡ ἀρετὴ αἰχμαλώτους ὄντας βασιλικώτερος ἐποίησε τοῦ βασιλέως, καὶ ὑψηλότερον αὐτῶν ἔδειξε τὸ φρόνημα. Οὐ γὰρ ὡς βασιλεῖ διαλεγόμενοι, ἀλλ' ὥσπερ πρὸς ὑπῆκοον τὸν λόγον ἔχοντες, οὕτω μετὰ παρρησίας ἀπεκρίνοντο. Οὐ χρεῖα, φασίν, ἐστὶν ἡμῖν περὶ τοῦ ρήματος τούτου ἀποκριθῆναι τῷ βασιλεῖ. Οὐ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων ποιησόμεθα τὴν ἀπόδειξιν. Ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ δυνατός ἐξελεσθαι ἡμᾶς. Ἀνέμνησαν αὐτὸν τῆς ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ εὐεργεσίας, αὐτὰ τὰ ῥήματα εἰπόντες, ἅπερ ὁ προφήτης εἶπε τότε. Τί γὰρ ἐκεῖνος ἔλεγεν; Οὐκ ἐστὶ μάγων Γαζαρηνῶν, Χαλδαίων τὸ ῥήμα, ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπαυτεῖ· ἅλ' ἐστὶ θεὸς ἐν οὐρανοῖς ἀποκαλύπτων μυστήρια. Ταύτης οὖν αὐτὸν ἀναμνησκουσί τῆς φωνῆς, ὥστε ποιῆσαι ἐπιεικέστερον. Εἰτά φησί· Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, ἥ ἔσθησας, οὐ προσκυνούμεν. Ὅρα σοφίαν τῶν νέων ἐκείνων. Ἰνα μὲν γὰρ μὴ καταγνώσιν ἀσθένειαν τοῦ θεοῦ οἱ τότε παρόντες, εἰ συμβαίῃ ἐμπέσοντα; αὐτοὺς εἰς τὴν κἀμιν ἀποθανεῖν, προλαβόντες ὡμολόγησαν αὐτοῦ τὴν δύναμιν, εἰπόντες, ὅτι Ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ, ὃς δύναται ἐξελεσθαι ἡμᾶς· Ἰνα δὲ μὴ πάλιν διαφυγόντες τὴν φλόγα, νομισθῶσιν ἐπὶ μισθῷ καὶ ἀμοιβῇ τῷ θεῷ δουλεύειν, ἐτήχοντο, ὅτι Καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, ἥ ἔσθησας, οὐ προσκυνούμεν· [667] ὁμοῦ καὶ τοῦ θεοῦ τὴν δύναμιν ἀνακηρύττοντες, καὶ τὸ παράστημα τῆς ἑαυτῶν δεικνύντες ψυχῆς, ἵνα μὴ, ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἰῶδ εἶπεν ὁ διάβολος συκοφαντῶν, τοῦτο τις καὶ περὶ τούτων εἴπῃ. Τί δὲ περὶ τοῦ Ἰῶδ εἶπεν ὁ διάβολος; ὅτι Οὐ δύναται σέβεται σε Ἰῶδ· περιέφραξας γὰρ αὐτοῦ τὰ ἔσω καὶ τὰ ἔξω. Ἰν' οὖν μὴ καὶ περὶ τούτων ἔχῃ τις τοῦτο λέγειν, ἐκεῖνοι προλαβόντες ἐνέφραξαν τὸ ἀναίσχυντον στόμα.

Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, καὶ αἰχμάλωτος ἦ τις, καὶν δοῦλος, καὶν ξένος, καὶν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας διατριβῇ γῆς, καὶ τὴν ἀρετὴν ἔχῃ μετ' ἑαυτοῦ, πάντων βασιλέων βασιλικώτερος ἐσται. Εἶδες καὶ τὴν τῶν γυναικῶν δουλείαν λυθείσαν, καὶ τὴν τῶν οἰκετῶν, καὶ τὴν τῶν ἀρχομένων; Διὸρ σοι δεῖξω λοιπὸν καὶ τὸν τῶν θηρίων φόβον ἐκδεδηλημένον. Ἐνέβαλον τὸν Δανιὴλ εἰς τὸν λάκκον ἐπὶ τῆς αὐτῆς Βαβυλωνός ποτε· ἅλ' οὐκ ἐτόλμων ἀφ᾽ αὐτοῦ οἱ λόντες αὐτοῦ. Τὴν ἀρχαίαν γὰρ καὶ βασιλικὴν εἰκόνα διαλάμπουσαν εἶδον ἐν αὐτῷ, ἐκείνους τοὺς χαρακτῆρας ἔλεπον, οὓς ἑώρων ἐπὶ τοῦ Ἀδὰμ πρὸ τῆς ἁμαρτίας. Καὶ γὰρ μετὰ τῆς αὐτῆς ὑποταγῆς ἑλθόντες πρὸς τὸν Ἀδὰμ, τὰ ὀνόματα ἐδέξαντο τότε. Καὶ οὐκ ἐνταῦθα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τοῦ μακαρίου Παύλου τοῦτο γέγονε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνος εἰς τὴν βαρβάρων νῆσον ἐκπεσὼν, παρεκλήθητο πυρρὴ θερμαινόμενος· εἶτα ἀπὸ τῶν φρυγῶνων ἐκπηδήσας ἔχως ἐκτίκετο αὐτοῦ τῆς χειρὸς. Τί οὖν μετὰ ταῦτα ἐγίνετο; Ἐξέπεσε τὸ θηρίον εὐθὺς. Ἐπειδὴ γὰρ ἁμαρτίαν οὐκ εὔρεν, οὐδὲ δακνὴν ἴσχυεν· ἅλ' ὥσπερ ἡμεῖς, ἐπειδὴν τινα σκόπιλον λείπον βουλόμεθα ἀναθῆναι, μηδ' ἀποθῆναι εὐρίσκοντες ἀντιλαβὰς, καταπίπτομεν εὐθὺς, καὶν πέλαγος ὑποκειμένην ἢ, καὶν βάραθρον· οὕτω καὶ τὸ θηρίον ἐκείνο, καὶ ταῦτα πυρρὰς ὑποκειμένης, οὐκ εὔρον τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀντιλαβὴν, οὐδὲ ὅπου τοὺς

δόδοντας ἀπερίσση, κατέπεσεν εἰς τὴν πυρρὰν, καὶ διαφθάρη. Βούλει καὶ τρίτον εἰπω σοι τρόπον ἀπολογίας; Εἰς μὲν ἐστὶ, τὸ μὴ τοὺς προτέρους ἡμαρτηκέναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς μετ' ἐκείνων· δευτέρος, τὸ τοὺς κατορθωκότας, καὶ ταῦτα ἐν τῷ παρόντι διατριβοντας βίῳ, κουφοτέρας πειραθῆναι τῆς δουλείας· μᾶλλον δὲ ὀλοκλήρως ταύτης ἀπαλλαγῆναι, καθάπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῶν γυναικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχομένων, καὶ ἐπὶ τῶν θηρίων ἔδειξαμεν. Τρίτος μετ' ἐκείνους, τὸ μείζονα τῶν ἀγαθῶν, ὧν οἱ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἁμαρτύντες ἡμᾶς ἐξέβαλον, παραγενόμενον ἡμῖν ὑποσχεσθαι τὸν Χριστὸν ἀγαθὰ νῦν. Τί γὰρ θρηνεῖς, εἰπέ μοι; ὅτι σε ἁμαρτῶν ὁ Ἀδὰμ ἐξέβαλε τοῦ παραδείσου; Κατάρθωσον, καὶ ζήλωσον σὺ ἀρετῇ· καὶ οὐχὶ παράδεισον, ἀλλ' αὐτὸν ἀνοίγω σοι τὸν οὐρανὸν, καὶ οὐδὲν ἐκ τῆς τοῦ πρωτοπλάστου παρακοῆς ἀφῆμ' ἐν σοὶ παθεῖν δαινόν. Θρηνεῖς ὅτι σε τῆς ἀρχῆς τῶν θηρίων παρέλυσεν; Ἰδοὺ σοι καὶ δαίμονας ὑποτάττω, ἐὰν προσέχης. Παύτε γὰρ, φησὶν, ἐλάνω ὄρεω καὶ σκορπίω, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἔχθρου. [668] Οὐκ εἶπεν, ἄρχετε, καθάπερ ἐπὶ τῶν θηρίων, ἀλλὰ, Παύτε, ἐπιτεταμένην εἰσάγων τὴν ἀρχὴν.

γ'. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος οὐκ εἶπεν, Ὁ θεὸς ὑποτάξει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν, ἀλλ' Ὁ θεὸς συντρίψει τὸν Σατανᾶν ὑπὸ τοὺς πόδας ὑμῶν. Οὐκέτι, καθάπερ πρότερον, αὐτός σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ αὐτοῦ τηρήσεις πτέραν· ἀλλ' ὀλοκλήρος ἡ νίκη, καθαρὸν τὸ τρόπαιον, παντελὴς ἀφανισμὸς τοῦ πολεμίου, καὶ συντριβὴ, καὶ ἀπώλεια. Ὑπέταξέ σε τῷ ἀνδρὶ ἡ Εὐα· ἀλλ' ἐγὼ σε οὐκ ἀνδρὸς ὁμότημον μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ποιῶ τῶν ἀγγέλων, ἐὰν ἐθέλῃς. Ἀπεστέρησέ σε τῆς παρουσίας ζωῆς· ἐγὼ δὲ σοι καὶ τὴν μέλλουσαν χαρίζομαι, τὴν ἀγῆρω καὶ ἀθάνατον, καὶ μυρίαν γέμουσαν ἀγαθῶν. Μηδεὶς τολμῶν διὰ τοὺς προτέρους ἐπηρεᾶσθαι νομίζτω· καὶ γὰρ ἂν θελήσωμεν ἅπασιν, οὐς παρέχειν μέλλει, ἐπεξελεῖν, πολλῷ μείζονα τὰ δοθέντα, ὧν ἀπωλέσαμεν, εὐρήσομεν. Ἀπὸ δὲ τῶν εἰρημένων καὶ τὰ λοιπὰ ὅλα. Βίον ἐπιμοχθον εἰσῆγαγεν ὁ Ἀδὰμ· ὁ Χριστὸς ὑπέσχετο ζωὴν, ἐνθα ἀπείδω ὀδύνῃ καὶ λύπῃ καὶ στεναγμῶς, καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν χαμεῖσθαι ἐπαγγέλλεται. Δεῦτε γὰρ, φησὶν, οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου. Ἐπεισάσα γὰρ, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποτίσατέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς ἤμην, καὶ περιεβάλετέ με· ἐν φυλακῇ, καὶ ἤλθετε πρὸς με.

Ἄρα οὐκ ἀκουσόμεθα καὶ ἡμεῖς τῆς μακαρίας ἐκείνης φωνῆς; Οὐ σφόδρα ἂν ἰσχυρισάμεν ἐγὼ· πολλὴ γὰρ παρ' ἡμῖν τῶν πενήτων ἡ ὑπεροφία. Νηστείας καιρὸς, παραίνεις τοσαύτη καὶ διδασκαλία σωτηρίων διδασμάτων, εὐχαὶ συνεχεῖς, σύλλογοι καθημερινοί, καὶ τί μετὰ τὴν τοσαύτην ἐπιμέλειαν ὀφείλος; Οὐδέν. Ἀναχωροῦμεν γὰρ ἐνταῦθεν ὀρμαθοὺς πενήτων ὀρῶντες στοιχηθῶν ἐκατέρωθεν ἐστηκότων· καὶ ὥσπερ κίονας βλέποντες, ἀλλ' οὐκ ἀνθρώπινα σώματα, οὕτως ἀνηλεῶς παρατρέχοντες. Ὡςπερ οὖν ἀνδριάντας ἀψύχους, ἀλλ' οὐκ ἐμπνέοντας

Quid ergo illi? Vide, quo pacto virtus eos, qui captivi erant, magis regios quam regem ipsum reddiderit, ac multo excelsiori animo præditos illos ostenderit. Non enim tamquam regem alloquentes, sed tamquam cum aliquo sibi subdito sermonem serentes cum fiducia respondebant. *Non opus habemus*, inquit, *nos de verbo hoc respondere regi* (Dan. 3. 16). Non verbis, sed rebus ipsis demonstrationem exhibebimus. *Est Deus in caelo, potens eripere nos* (Ibid. v. 17). Beneficium a Daniele acceptum in memoriam illi revocantur iisdem usi verbis, quæ propheta tunc protulit. Quid enim ille dicebat? *Non est magorum Gazarenorum, Chaldaeorum verbum, quod requirit rex: sed est Deus in caelis revelans mysteria* (Id. 2. 27. 28). Hanc igitur illi vocem in memoriam revocant, ut modestiorem illum reddant. Deinde addit Scriptura: *Et si non, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus* (Id. 4. 18). Vide juvenum sapientiam. Nam ut ne, qui tunc aderant, Deum infirmitatis accusarent, si forte collapsos illos in fornacem mori contigisset, potentiam ejus ante constiterunt dicentes, *Est Deus in caelo, qui potest nos eripere*: ne autem rursus cum flammam evasissemus, mercedis ac præmii causa Deo servire putarentur, adjecerunt: *Et si non, notum sit tibi, rex, quia deos tuos non colimus, et imaginem auream, quam statuisti, non adoramus*; quibus verbis simul et prædicant Dei virtutem et generosam animæ suæ fiduciam præ se ferunt, ne forte de illis quis dicere posset, quæ adversum Job diabolus calumniando jactabat. Quid vero dicebat diabolus? *Non gratis colit te Job: siquidem munisti res ejus, quæ intra, et quæ extra sunt* (Job 1. 9. 10). Ne igitur de his etiam illud dici posset, illi anteverunt, et impudens os obturant.

Virtutem qui sectatur, liber est et superior regibus; virtus omnem metum excludit.—Sed, ut dicebam, licet captivus sit aliquis, licet servus, licet peregrinus, licet in aliena regione versetur, et virtutem secum habeat, superior omnibus erit regibus. Vides et mulierum solutam esse servitutem, et famulorum, et eorum qui principibus subsunt? Age deinceps ostendam tibi metum quoque bestiarum esse depulsum. In eadem quondam Babylone conjectus fuerat in lacum Daniel: sed eum leones attingere non audebant. Videbant enim antiquam et regiam imaginem in ipso resurgentem, illamque formam cernebant, quam in Adamo viderant ante peccatum. Siquidem cum eadem subjectione, cum ad Adamum accessissent, nomina tum acceperunt. Neque hic solum; sed et in beato Paulo idem contigit. Nam et ille cum in barbarorum insulam ejectus esset, pyra assidebat, ut calcifieret (Act. 28): deinde prosiliens e sarmentis vipera manum ejus invasit. Quid ergo postea contigit? Confestim bestia cecidit. Nam quoniam peccatum non invenit, ne mordere quidem potuit: sed quemadmodum nos, si quando levem aliquem scopulum ascendere volumus, dum nusquam reperimus, quod apprehensum teneamus, repente concidimus, sive in subjectum pelagus, sive in præcipitum: sic et illa bestia, cum

subjecta esset pyra, quod peccatum, cui adhaereret non invenisset, neque cui dentes infigeret, in pyram decidit, et interempta est. Vis alterum tibi defensionis genus in medium afferam? Unum quidem est, quod non priores tantum peccarint, sed et qui post illos nati sunt; alterum vero, quod qui bene se gesserint, idque dum in hac vita versarentur, leviores experiantur servitutem: vel potius ab illa integra liberentur, ut etiam in mulieribus, et in subditis, et in belluis a nobis ostensum est. Tertium vero post illa, quod Christus cum advenisset, majora nunc bona sit nobis pollicitus, quam ea quibus spoliati fuimus ab iis, qui a principio peccarant. Quid enim, quæso, nunc luges? an quod admissio peccato e paradiso te Adam ejecerit? Fac bona opera, virtutem æmulare; nec jam paradisum, sed tibi caelum resero, neque permitto, ut ex primi parentis prævaricatione mali tibi quiddam obveniat. An luges, quod dominatu in feras privatus sis? Ecce tibi demones quoque subijcio, si velis attendere. *Calcate* namque, inquit, *supra serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici* (Luc. 10. 19). Neque dixit, Dominamini, ut cum de bestiis ageret, sed, *Calcate*, ut summum induceret dominatum.

3. Propterea Paulus quoque non dixit, Deus subijciet satanam sub pedibus vestris, sed, *Deus conteret satanam sub pedibus vestris* (Rom. 16. 20). Non jam, ut prius, *Ipse observavit caput tuum, et tu ipsius calcaneum observabis*: sed integra est victoria, perfectus triumphus, plena strages hostis, internecio, et exitium. Viro te subjecit Eva; ego vero te non viro tantum, sed et ipsis angelis honore æqualem reddo, si velis. Vita te præsentem privavit: ego vero futuram tibi largior, perennem, immortalem, et bonis innumeris redolantem. Nemo igitur propter illos priores damno se affectum arbitretur: etenim si velimus omnia, quæ nobis largiturus est, persequi, multo majora his, quæ amisimus, nobis esse donata experiemus. Caterum ex iis, quæ dicta sunt, de reliquis etiam constabit. Laboriosam Adamus vitam invexit; at Christus vitam promisit, unde fugit dolor, tristitia, et gemitus, seque regnum celorum largiturum pollicetur. *Venite* namque, inquit, *benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi manducare: sitiivi, et dedistis mihi bibere: hospes eram, et collegistis me: nudus eram, et cooperuistis me: in carcere, et venistis ad me* (Matth. 25. 34-36).

Moralis epilogus. Hortatur ad eleemosynam.—Nunc quid igitur nos quoque beatam illam vocem audiemus? Equidem non admodum id ausim asseverare, præsertim cum pauperes valde contemnamus. Jejuniis tempus est, tot cohortationes fiunt, tot salutaria documenta proponuntur, preces continuæ, quotidianæ collectæ, quid tamen post tantam curam ista proficiunt? Nihil plane. Illic enim recedimus ordine disposita pauperum agmina hinc inde stantium intuentes; et quasi columnas, non humana corpora cerneamus, sic absque misericordia præterimus. Itaque

non secus ac si status animæ carentes, non spirantes homines spectaremus, ita domum properamus. Enimvero fames cogit, inquit. Immo suadet debet fames, ut subsistas; siquidem, ut vulgato fertur proverbio, Pleni ventres esurientes non noverant: at qui esuriunt ex necessitate sua etiam alienam agnoscunt; vel potius ne sic quidem fieri potest, ut illam totam perspectam habeant. Nam tu quidem ad paratam mensam festinas, et ne ad modicum quidem tempus potes expectare: pauper autem stat ad ipsam usque vesperam festinans et sedulo incumbens, ut quotidianum victum comparet: cumque diem finitum viderit, pecuniam vero nondum totam collectam, quæ ad quotidianum victum sufficiat, dolet et exandescit, et ad ea quæ vires ipsius excedunt audenda compellitur. Ideo sub vesperam vehementius nos invadunt jurantes, adjurantes, lugentes, plorantes, manus tendentes, alia innumera impudenter agere coacti. Verentur enim ne, cum omnes domum recesserint, in urbe tamquam in deserto sint erraturi: et sicut qui interdiu naufragium fecerant, tabula arrepta, ante vesperam ad portum pervenire festinant, ne forte cum nox advenerit, foris manentes gravius naufragium patiantur: ita et pauperes dum famem tamquam naufragium pertimescunt, ante vesperam pecuniam ad diurnum victum sufficientem colligere festinant, ne cum omnes domum discesserint, extra portum remaneant. Portus enim illis sunt eorum manus, qui opem ferunt.

3. *Pauperum miseram conditionem describit, divitiibusque duritiam cordis exprobat.* — At nos neque in foro calamitatibus eorum commovemur, neque cum domum reversi sumus: sed et cum mensa nobis apposita fuerit, sæpe infinitis bonis referta (siquidem ea bona vocanda sunt quæ ad nostræ inhumanitatis condemnationem comedimus), verumtamen etiam cum apposita fuerit mensa, dum per angustias inferius illos incedentes audimus, et in triviis magna voce clamantes, profundis dolentes in tenebris, in multa solitudine, ne sic quidem commovemur: sed et saturi dum ad somnum nos convertimus, et ille rursus tempore multis clamoribus dolorem testantes audimus, quasi rabidum canem, non humanam vocem audiremus, ita præterimus: et neque difficultate temporis movemur, quod intempesta nocte dormientibus omnibus lamentetur ille solus, neque quod perexiguum quid postulet, quod nihil amplius a nobis quam panem, aut paulum argenti petat, neque magnitudine calamitatis, quod perpetua fame conflictetur, neque modestia supplicantis, qui cum tanta necessitate prematur, non ad fores accedere audeat, non cominus stare, sed inferius longo remotus intervallo supplicationem suam offerat. Ac si quidem accipiat, innumeras preces rependit: si non accipiat, ne sic quidem asperum verbum emitit, neque probis insectatur aut infamat eos, qui cum dare possint, nihil præbent: sed ut quispiam dum ad intolerandum quoddam supplicium a carnifice ducitur, deinde cum prætereuntes omnes cohortans et obsecrans, nullam

subsidium obtinere poterit, multa cum inhumanitate ad supplicium ducitur: ita hic quoque dum tamquam a carnifice trahitur ad noctem a fame, atque ad vigilias intolerabiles, manus tendit, et vehementi cum clamore sursum in ædibus sedentes deprecans, nec ullum humanitatis auxilium impetrans, cum multa crudelitate immisericorditer amandatur. Nihil tamen horum nos inflectit, sed post tantam inhumanitatem manus in cælum tendere audemus, ac de misericordia apud Deum verba facere, veniamque nostrorum delictorum postulare: nec timemus, ne finitis ejusmodi precibus post tantam crudelitatem et immanitatem de cælo fulmen in nos ruat. Qui, quæso, sit, ut cum ad somnum et quietem pergimus, non vereamur, ne nobis hic ipse pauper in somnis apparens squalidus, sordidus, pannis obitus, lamentetur, ac lugeat, et crudelitatem exprobet? Sic enim multos audivi dicentes se, cum de die pauperibus subvenire neglexissent, visos sibi de nocte fimbriis contractis egenorum manu trahi, cruciari, et innumeris malis affici. Sed hæc quidem somni sunt et insomnium, ac pœna temporaria: nos autem nonne metuemus, quæso, ne quando pauperem hunc lamentantem, clamantem, et plorantem in Abraham sinu videamus, ut olim Lazarum ille dives? Quæ vero et sequuntur inde, vestra conscientia colligenda relinquo, peracerba, et intoleranda illa tormenta, quo pacto aquam petierit, quo pacto ne guttam quidem obtinuerit, quo pacto cruciata lingua fuerit, quomodo post multas preces suas nullam fuerit veniam consequutus, et quomodo supplicis torqueretur æternis. At enim absit ut ista nos experimento noscamus, sed ea tantum dicta audientes, minas operibus illatas evitemus, ac digni redditi, quos proavus Abraham comiter ac peramanter excepiat, ad eundem cum illo pervenire locum possimus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VI (a).

De ligno, an ex eo cognitionem boni et mali Adamus adeptus sit, an vero antequam ederet, hac dignoscendi facultate præditus fuerit: itemque de jejuniis, et quod oporteat domi meditari quæ in ecclesia dicuntur (Gen. 2. 17. sqq.).

1. *Quanto utilius sit concionibus interesse, quam profanis convitiis.* — Jejunium quidem diligo quod temperantiæ sit parens, et fons omnis philosophiæ: sed et illud propter vos diligo, et propter vestram caritatem, quod hunc mihi sacrum atque venerandum cœtum coegerit, idque præstet, ut optatos vultus vestros intueri possimus, et concedat, ut hoc sacro conventu ac festivitate cum fiducia delectemur. Non enim errabit is, qui consessum hunc vestrum et sacrum conventum, et festivitatem, et alia sexcenta bona nuncupavit. Nam si in forum profectus quispiam, et in aliquem incidens ex amicis, omnem sæpe tristitiam abstergit: nos qui

(a) Hunc sermonem et sequentem confer cum tit. 18 supra col. 148.

ἀνθρώπους βλέποντες, οὕτως οἴκαδε ἐπιγόμεθα. Τὸ γὰρ πεινῆν καταναγκάζει, φησί. Καὶ μὴν τὸ πεινῆν παύσασθαι μὴ δύναται· αἱ μὲν γὰρ ἐμπεπλησμέναι γαστέρες, κατὰ τὴν παροιμίαν, τὰς πεινώσας ἀγνοοῦσιν· αἱ δὲ πεινώσαι ἐκ τῆς οἰκείας ἀνάγκης καὶ τὴν ἀλλοτρίαν ἐπιγινώσκουσι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ οὕτω δυνατόν πᾶσαν αὐτὴν κατεῖναι. Σὺ μὲν γὰρ ἐπὶ περισσευασμένην τρέχεις τράπεζαν, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναμείναι ἀνέχῃ· ὁ δὲ πένης· ἔσθηκε μέχρι τῆς ἐσπέρας αὐτῆς, σπεύδων καὶ ἐπιγόμενος τὴν ἐφῆμερον τροφὴν ἀπαρτίσαι· καὶ ὁρῶν τὴν μὲν ἡμέραν πληρωθεῖσαν, τὸ δὲ ἀργύριον οὐδέπω πληρωθὲν ἅπαν, τὸ πρὸς τροφὴν ἄρκοῦν ἐφῆμερον, δυνάσθαι καὶ ἐμπύραται, καὶ μεῖζονα τῆς οἰκείας δυνάμεως τολμᾷ ἀναγκάζεται. διὰ τοῦτο ἐν ἐσπέρᾳ σφοδρότερον ἡμῖν ἐπιτίθενται, ὁμνούντες, ὁρκοῦντες, θρηνοῦντες, ὀλοφυρόμενοι, τὰς χεῖρας ἐκτείνοντες, μυρία ἕτερα ἀναισχυντεῖν ἀναγκάζομενοι. Δεδοίκασι γὰρ μὴ, πάντων οἴκαδε ἀναχωρησάντων, [669] ὥς ἐν ἑρήμῳ, τῇ πόλει πλανᾶσθαι μέλλωσι. Καὶ καθάπερ οἱ ναυαγίῳ περιπεσόντες ἐν ἡμέρᾳ, ἐπειδὴν ἐπιλάθονται σάνδος, πρὸ τῆς ἐσπέρας τὸν λιμένα καταλαβεῖν ἐπείγονται, μήποτε τῆς νυκτὸς ἐπιλαθούσης ἔξω μέιναντες χαλεπωτέρου πειραθῶσι τοῦ ναυαγίου· οὕτω καὶ οἱ πένιες, καθάπερ ναυάγιον δεδοικότες τὸν λιμὲν, σπεύδουσι πρὸς τῆς ἐσπέρας τὸ πρὸς τροφὴν αὐτοῖς ἀργύριον ἄρκοῦν συναγαγεῖν, ἵνα μὴ, πάντων ἀποδημησάντων οἴκαδε, ἔξω τοῦ λιμένος μένωσι. Λιμὴν γὰρ αὐτοῖς· αἱ τῶν ἀντιλαμβανομένων χεῖρες εἰσιν.

θ. Ἡμεῖς δὲ οὐτε ἐν ἀγορᾷ πρὸς τὰς ἐκείνων ἐκκαμπόμεθα συμφορὰς, οὐτε οἴκαδε ἀπελθόντες· ἀλλὰ καὶ τῆς τραπέζης ἡμῖν παρακειμένης, πολλάκις καὶ μυρίων γεμούσης ἀγαθὸν (εἴγε ἀγαθὰ χρὴ καλεῖν, ἃ ἐπὶ κατακρίσει τῆς ἡμῶν ἀπαγωγῆς· ἐσθλοῦμεν), πλην ἀλλὰ καὶ τῆς τραπέζης παρακειμένης, ἀκούοντες κάτωθεν διὰ τῶν στενωπῶν βαδίζοντων ἐκείνων, καὶ μεγάλα βοῶντων ἐν τοῖς ἀμφοδίοις, ὀδυνωμένων ἐν βαθυτάτῃ σκότῳ, ἐν ἑρημίᾳ πολλῇ, οὐδὲ οὕτως ἐκκαμπόμεθα· ἀλλὰ καὶ ἐμπλησθέντες, καὶ πρὸς ὅππῃ βαδίζοντες, καὶ ἐν ἐκείνῳ πάλιν τῷ καιρῷ μεγάλη κάτωθεν ὀδυρομένων ἀκούοντες, ὥσπερ κυνὸς λυττιώτος, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπίνης ἀκούοντες φωνῆς οὕτω παρατρέχομεν· καὶ οὐτε πρὸς τὸν καιρὸν ἐπιστρεφόμεθα, ὅτι ἄνωρ λοιπὸν τῶν νυκτῶν καθυδόντων ἀπάντων ἐκείνος ὀδύρεται μόνος, οὐτε πρὸς τὸ κούφον τῆς αἰτήσεως, ὅτι ἄρτου πλέον οὐδὲν ἡμεῖς ἀπαιτεῖ, ἢ ἀργύριον ὀλίγον, οὐτε πρὸς τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς, ὅτι λιμὴν παλαίει διηνεκεῖ, οὐτε πρὸς τὴν ἐπισκίαν τοῦ ἵκτου, ὅτι τοσαύτῃ κατεχόμενος ἀνάγκῃ, οὐ πρὸς τὰς θύρας ἔλθειν, οὐκ ἐγγὺς γενέσθαι τολμᾷ, ἀλλὰ κάτωθεν ἐκ πολλοῦ τοῦ διαστήματος ποιεῖται τὴν ἱκετηρίαν. Κἂν μὲν λάθῃ, μυρίας δίδωσι τὰς εὐχάς· ἂν δὲ μὴ λάθῃ, οὐδὲ οὕτω μικρὸν ἐκβάλει ῥήμα, οὐδὲ λοιδορεῖται καὶ βλασφημεῖ τοὺς δυναμένους δοῦναι, καὶ μὴ παρέχοντας· ἀλλ' ὥσπερ τις ὑπὸ δημίου τινὸς ἐπὶ κόλασιν ἀγόμενος ἀφόρητον, εἰτα τοὺς παρίοντας ἅπαντας παρακαλῶν, ἱκετεύων, καὶ μηδεμιᾶς τυγχάνων ἀντιλήψεως, μετὰ πολλῆς

τῆς ἀπανθρωπίας πρὸς τὴν κόλασιν ἄγεται· οὕτω καὶ οὗτος, καθάπερ ὑπὸ δημίου τοῦ λιμοῦ πρὸς τὴν νύκτα ἔλκομενος καὶ τὴν ἀφόρητον ἀγρυπνίαν, ἐκτείνει μὲν τὰς χεῖρας, μετὰ σφοδρᾶς τῆς βοῆς τοὺς ἐν ταῖς οἰκίαις ἄνω καθημένους παρακαλῶν, οὐδεμιᾶς δὲ φιλανθρωπίας τυγχάνων, ἀνηλεῶς ἀποτίμπαται καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ὀμότητος. Ἀλλ' οὐδὲν τοῦτον ἡμεῖς ἐπιχάμπεται, ἀλλὰ μετὰ τοσαύτην ἀπανθρωπίαν εἰς τὸν οὐρανὸν ἐκτείνει τὰς χεῖρας τολμῶμεν, καὶ περὶ ἑλέου διαλεχθῆναι τῷ θεῷ, καὶ συγγνώμην αἰτῆσαι τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων· καὶ οὐ δεδοίκαμεν μὴ κεραινοῦμεν μετὰ τὴν τοιαύτην αὐτὴν κατενεχθῆ, μετὰ τὴν τοσαύτην ὀμότητα καὶ ἀπανθρωπίαν. Πῶς πρὸς ὅππῃ, εἰπέ μοι, βαδίζομεν καὶ ἀνάπαυσιν, καὶ οὐ δεδοίκαμεν [670] μὴ κατ' ὅναρ αὐτὸς οὗτος ὅμιν ὁ πένης ἐπιστὰς, αὐχμῶν, ῥυπῶν βάρια περιδελημένος, ὀδύρεται καὶ θρηνησῇ, τὴν ὀμότητα ἐγκαλῶν; Καὶ γὰρ πολλὴν πολλάκις ἤκουσα λεγόντων, ὅτι μεθ' ἡμέραν ὑπεριδόντες τῆς τῶν πτωχῶν ἀντιλήψεως, ἐν νυκτὶ σχολία περιδελημένους ἑαυτοῦς· εἶδον καὶ ἔλκομενους ὑπὸ τῆς τῶν πεινῆτων χεῖρος, σπαρταγμένους, μυρία πάσχοντας πράγματα. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὕπνος καὶ ὄναρ, καὶ πρόσκαιρος τιμωρία· ἡμεῖς δὲ οὐ δεδοίκαμεν, εἰπέ μοι, μήποτε τὸν πένητα τοῦτον τὸν ὀδυρόμενον καὶ βοῶντα καὶ ὀλοφυρόμενον ἐν τοῖς κόλποις ἔωμεν τοῦ Ἀβραάμ, καθάπερ ποτὲ τὸν Λάζαρον ὁ πλούσιος ἐκείνος; Τὰ δὲ ἐντεῖθεν ἀφίημι ὅμιν τῷ συνεῖδότη, τὰ πικρὰ καὶ ἀπαρμύθητα ἐκεῖνα κολαστήρια, πῶς ἦρτσεν ὕδωρ, πῶς οὐδὲ σταγόνας ἔτρεχε, πῶς ἡ γλῶττα ἀπετηγανίσθη, πῶς πολλὴν τὴν ἱκετηρίαν θείας, οὐδεμιᾶς συγγνώμης ἀπείλυσεν, καὶ πῶς ἀθάνατα ἐκολάζετο. Ἀλλὰ γὰρ μὴ γένοιτο ἡμεῖς ταῦτα διὰ τῆς πείρας μαθεῖν, ἀλλὰ διὰ τῶν λόγων ἀκούσαντας φυγεῖν τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπειλήν, καὶ τῆς τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ φιλοφροσύνης ἀξίους ἀποδειχθέντας, εἰς τὸν αὐτὸν ἐκείνῳ χωρῆσαι τόπον, χάριτι καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῇ, δόξῃ, κράτος σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Γ΄.

Περὶ τοῦ ξύλου, εἰ δὲ ἐκεῖνοι γέγονεν ἡ γυνὴ τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ τῷ Ἀδὰμ, ἢ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχε τὴν διαίτησιν ταύτην· ἐν ᾧ καὶ περὶ νηστείας, καὶ περὶ τοῦ δεῖν ἐκ οἰκίας μελετᾶν τὰ λεγόμενα ἐν ἐκκλησίᾳ.

α'. Φιλῶ μὲν τὴν νηστείαν, ὅτι μήτηρ σωφροσύνης ἐστίν, καὶ πηγὴ φιλοσοφίας ἀπάσης· φιλῶ δὲ αὐτὴν καὶ ὁ ὅμας, καὶ διὰ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ὅτι μοι ταύτην τὴν ἱερὰν καὶ τιμίαν ὁμῶν συνήγαγε σύνοδον, καὶ τὰ ποθούμενα πρόσωπα δίδωσι πάλιν ἰδεῖν, καὶ παρέχει μετὰ ἀδείας ἐντροφεῖσθαι τῇ καλῇ ταύτῃ πανηγύρει καὶ ἑορτῇ. Καὶ γὰρ καὶ πανηγυρίων καὶ ἑορτῶν καὶ μυρία ἀγαθὰ οὐκ ἂν τις ἁμάρτοιο τὴν ὑμετέραν σύνοδον προσεπικῶν. Εἰ γὰρ εἰς ἀγοράν τις ἐμβαλῶν, καὶ ἐνὶ συντυγχάνων φίλῳ, πολλάκις πᾶσαν ἀθυμίαν ἀποτίθεται· ἡμεῖς οὐκ εἰς ἀγοράν, ἀλλ' εἰς ἐκκλησίαν ἀπαντῶντες, καὶ οὐκ ἐνὶ συντυγχάνοντες φίλῳ, ἀλλὰ

τοσοῦτοις καὶ τοιούτοις ἀδελφοῖς καὶ πατράσι συγγινόμενοι, πῶς οὐ πᾶσαν ἀποθησόμεθα ἀθυρίαν; πῶς οὐ πᾶσαν ἡδονὴν καρπωσόμεθα; Οὐ γὰρ τῷ κληθεὶ μόνον οὗτος βελτίων ὁ σύλλογος τῶν συνεδρίων τῶν ἐν ταῖς ἀγοραῖς, ἀλλὰ καὶ αὕτῃ τῇ φύσει τῆς διαλέξεως. Οἱ μὲν γὰρ ἐν ἀγοραῖς συνεδρεύοντες καὶ μετὰ ἀλλήλων συγκαθήμενοι κύκλῳ, πολλάκις καὶ περὶ ἀνοήτων [671] διαλέγονται πραγμάτων, καὶ ψυχρὰν εἰσάγουσιν ὁμιλίαν, καὶ φθέγγονται περὶ τῶν οὐδὲν αὐτοῖς προστηκόντων. Καὶ γὰρ εἰώθαμεν, ὥς τὰ πολλὰ, μετὰ πλείονος σπουδῆς τὰ ἀλλότρια περιεργάζεσθαι καὶ πολυπραγμονεῖν. Ὅτι μὲν οὖν ἐστὶν ἐπισφαλὲς καὶ κινδυνὸν ἔχον, τὰ ῥήματα προεῖναι καὶ ἀκούειν τοιαῦτα, καὶ παρασύρεσθαι, καὶ πολλοὶ πολλάκις ἀπὸ τῶν τοιούτων συνεδρίων χεიმῶνες ἐπὶ ῥωρίσθησαν ἐν οἰκίαις, παρήμιαι νῦν· ὅτι δὲ ἀνόητος καὶ ψυχρὰ καὶ βιωτικὴ πᾶσα ἐκείνη ἡ διάλεξις, καὶ πνευματικὸς λόγος οὐκ ἂν ποτε ταχέως εἰς τοιοῦτον εἰσέλθοι σύλλογον, οὐδεὶς ἀντίποι. Ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἅπαν τούναντιον· πᾶσα μὲν γὰρ ἀκερδὴς διάλεξις ἀπελθίεται, πᾶσα δὲ πνευματικὴ διδασκαλία εἰσενήνεκται. Καὶ γὰρ περὶ ψυχῆς τῆς ἡμετέρας διαλεγόμεθα, καὶ τῶν ψυχῇ προστηκόντων ἀγαθῶν, καὶ περὶ τῶν ἀποκειμένων ἐν τοῖς οὐρανοῖς στεφάνων, καὶ περὶ τῶν λαμπρῶν βίων, καὶ περὶ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς προνοίας τοῦ παντός, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν μάλιστα προστηκόντων ἡμῖν, καὶ τίνας ἐνεκεν γεγόναμεν, καὶ ποῖα μετὰ τὴν ἐντεῦθεν ἀποδημίαν ἀπαντήσεται λήξις ἡμῖν, καὶ ἐν τίσει τὰ ἡμέτερα ἔσται τότε. Καὶ τοῦ συλλόγου τούτου οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ προφῆται καὶ ἀπόστολοι κοινωνοῦσι· καὶ τὸ δὴ μείζον πάντων, αὐτὸς ὁ τῶν ἀπάντων Δεσπότης μέσος ἡμῶν ἔσθηκεν Ἰησοῦς. Αὐτὸς γὰρ φησιν, Ὅπου δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰσὶν εἰς τὸ ὄνομα μου, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Εἰ δὲ ὅπου δύο ἢ τρεῖς εἰσι συνηγμένοι, ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐστί, πολλοὶ μᾶλλον ὅπου τοσοῦτοι μὲν ἄνδρες, τοσαῦται δὲ γυναῖκες, τοσοῦτοι δὲ πατέρες, καὶ ἀπόστολοι καὶ προφῆται ἐν μέσῳ πάρισι.

Διὸ καὶ ἡμεῖς μετὰ πλείονος προθυμίας φθεγγόμεθα τῆς ἐκείθεν ἀπολαύοντες βοήτης, καὶ τὴν ὑπόσχεσιν ὑμῖν ἀποδιδάμεν. Ὑπεσχόμεθα γὰρ εἶναι περὶ τοῦ ξύλου πρότερον, εἰ ἐξ ἐκείνου γέγονεν ἡ γνῶσις τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ τῷ Ἀδὰμ, ἢ καὶ πρὸ τῆς βρώσεως εἶχε τὴν διάγνωσιν ταύτην. Θαρροῦντες οὖν ἂν εἴποιμεν νῦν, ὅτι καὶ πρὸ τῆς βρώσεως ταύτην εἶχε τὴν διάγνωσιν. Εἰ γὰρ μὴ ἦδει τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρὸν, καὶ αὐτῶν τῶν λόγων ἀλογώτερος ἦν, καὶ τῶν δούλων ὁ δεσπότης ἀνοητότερος. Πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, αἰγας μὲν καὶ πρόβατα εἰδέναι ποῖα μὲν αὐτοῖς βοτάνη χρήσιμος, ποῖα δὲ ὀλεθρία, καὶ μὴ πᾶσιν αὐτὰ ἐπιέναι τοῖς φαινόμενοις, ἀλλ' ἔχειν τὴν διάγνωσιν, καὶ εἰδέναι σαφῶς, τί μὲν αὐτοῖς ἐπιβλαβές, τί δὲ ὠφέλιμον· τὸν δὲ ἄνθρωπον τοσαύτης ἀποστερεῖσθαι τῆς ἀσφαλείας; Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο εἶχεν, οὐδενὸς ἄξιός ἦν, ἀλλὰ καὶ εὐτελεστέρος πάντων

• Neg. ὑμῖν ἀποδώσομεν.

ὄψηρχε. Πολλῷ γὰρ αἰρετώτερον ἦν αὐτῷ ἐν σκότῳ διάγειν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκεκρόσθαι, καὶ τοῦ φωτός ἀπεστερηθῆναι, ἢ μὴ εἰδέναι τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρὸν. Ἐὰν γὰρ τοῦτο ἀνέλθῃ τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας, πᾶσαν τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀνέλθῃ, καὶ πολλῆς συγχύσεως τὰ πάντα ἐνέπλησας. Τοῦτο [672] γὰρ ἐστίν, ὃ τῶν λόγων διαφέρομεν, καὶ ὃ τῶν θηρίων ἀμείνους ἐσμέν, τῷ κακίᾳ καὶ ἀρετῇ εἰδέναι, καὶ τῷ ἐπιγινώσκειν τὸ πονηρὸν, καὶ τὸ καλὸν μὴ ἀγνοεῖν. Εἰ δὲ ἡμεῖς τοῦτο ἴσμεν νῦν, οὐχ ἡμεῖς δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ Σκύθαι καὶ βάρβαροι, πολλῷ μᾶλλον ὁ ἄνθρωπος τότε ἐκαίνος πρὸ τῆς ἀμαρτίας τοῦτο ἐγνώκει· καὶ οὐκ ἂν ὅς τοσαύταις τιμηθεὶς τιμαῖς, ὅσον τῷ κατ' εἰκόνα, τῷ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ταῖς λοιπαῖς εὐλογίαις, τοῦ κεφαλαίου τῶν ἀγαθῶν ἔρμος ἔμεινε. Τὸ γὰρ καλὸν καὶ πονηρὸν ἐκείνῳ μόνον ἀγνοοῦσιν, ὅσοι τῶν κατὰ φύσιν εἰσὶν ἀπεστερημένοι φρενῶν· ὁ δὲ Ἀδὰμ σοφίας πολλῆς ἐπεπλήρωτο, καὶ διαγνώστικὸς ἐκατέρων τούτων ἦν. Καὶ ὅτι σοφίας ἐπεπλήρωτο πνευματικῆς, ἄκουσον αὐτῆς τὴν ἀπόδειξιν. Ἦγαγε, φησὶ, πρὸς αὐτὸν ὁ Θεὸς τὰ θηρία, ἰδεῖν *τι καλέσει αὐτὰ· καὶ εἰ τι ἐκάλεσεν αὐτὰ Ἀδὰμ, τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῖς*. Ἐνόησον τοίνυν πόσῃ ἐπέπληστο σοφίας, τοσοῦτοις γένεσιν, οὕτω ποικίλοις, καὶ παντοδαποῖς, τοῖς τῶν κτηνῶν, τοῖς τῶν ἑρπετῶν, τοῖς τῶν πτηνῶν προσηγορίας ἐπιθεῖναι, καὶ πάσας κυρίας, δυνάμεις. Οὕτω γὰρ ἀπεδέξατο τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων ὁ Θεός, ὥς μηκέτι κινῆσαι τὰς προσηγορίας ἐκείνας, μηδὲ ἀμαρτάντος αὐτοῦ θελήσαι ἀνελεῖν τὰς ἐπωνυμίας αὐτῶν. Πᾶν γὰρ, φησὶν, *ὁ ἐκάλεσεν αὐτὰ Ἀδὰμ, τοῦτο ὄνομα αὐτοῖς*.

β'. Οὗτος γοῦν ἡγνός τί μὲν καλόν, τί δὲ πονηρὸν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λόγον; Πάλιν ἡγαγε τὴν γυναῖκα πρὸς αὐτὸν, καὶ ἰδὼν αὐτὴν εὐθέως ἐπέγνω τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν. Καὶ τί φησι; Τοῦτο νῦν ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸ βραχέως ἦν ὁ Θεός παραγαγὼν αὐτῷ τὰ ζῶα ἅπαντα, δεῖξαι βουλόμενος ὁ Ἀδὰμ, ὅτι τοῦτο τὸ ζῶον οὐχὶ ἐν ἐκείνων τῶν ζῶων ἐστίν, εἶπε· Τοῦτο νῦν ὁστοῦν ἐκ τῶν ὁστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Τινὲς δὲ, ὅτι οὐχὶ τοῦτο μόνον αἰνίσσεται, φασίν, ἀλλὰ καὶ τὸν τρόπον τῆς δημιουργίας, καὶ ὅτι οὐκ ἔσται πάλιν τῇ γυναικὶ τοιοῦτος τῆς γενέσεως ὁ τρόπος, διὰ τοῦτο εἶπε· Τοῦτο νῦν· ὅπερ οὖν καὶ ἕτερος ἐρμηνευτῆς ἀκριβέστερον ἐρμηνεύων εἶπε, Τοῦτο ἅπαξ, ὥσπερ εἶπε, Νῦν μόνον γυνὴ γέγονεν ἐξ ἀνδρὸς μόνου· μετὰ δὲ ταῦτα οὐκέτι οὕτως ἐστίν, ἀλλ' ἐξ ἀμφωτέρων· Ὅστιον ἐκ τῶν ὁστῶν μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Ἐξ ὁλοκλήρου γὰρ τοῦ φυράματος ὁ Θεός· λαβὼν κόμμα, οὕτω τὴν γυναῖκα ἐπλασεν, ἵνα κατὰ πάντα κοινωνῇ τῷ ἀνδρὶ. Ἀθνη, φησὶ, *κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρὸς ἐλήφθη*. Ὅπως πῶς καὶ τὴν προσηγορίαν διὰ τοῦτο ἐπιτέθειν, ἵνα ἡ προσηγορία διδασκὴ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως, καὶ ἡ διδασκαλία τῆς κατὰ τὴν φύσιν κοινωνίας, καὶ ὁ τῆς δημιουργίας τρόπος ὁπόθεν ἀγάπης ἢ διηνεκούς, καὶ σύνδεσμος

non in forum, sed in ecclesiam venimus, et in congressum nos damus non unius amici, sed tam multorum ac talium fratrum patrūque, qui fieri poterit, ut non omnem mœstitiā deponamus, non lētiā omni fruamur? Non enim propter multitudinem tantum melior est forensibus illis cœtibus hic consessus, sed propter ipsam colloquiorum conditionem. Nam illi quidem in foro cōsidentes, et in orbem inter se collecti, atque in circulis otiosi persæpe de rebus inutilibus sermones conserunt, et jejuna colloquutione instituta de iis verba faciunt, quæ ad ipsos nihil attinent. Sic enim fere fit, ut majori studio res alienas inquiramus, et curiosius indagemus. Jam vero lubricum esse ac periculi plenum talia verba funderē atque audire, et seduci, multasque ob ejusmodi conventus multoties excitatas esse in familiis tempestates, dicere nunc supersedeo: certe inutilem ac vanam esse atque sæcularem omnem ejusmodi confabulationem, neque facile spiritualem umquam sermonem in ejusmodi consessum admitti, negabit nemo. Illic autem non ita fit, sed contrarium plane: siquidem omnis inutilis sermo rejicitur, omnis vero doctrina spiritualis in medium profertur. Enimvero de anima nostra disserimus, deque bonis illis, quæ ad animam pertinent, deque repositis in cælo coronis, de virorum illustrium vita, deque Dei benignitate atque universi providentia, denique de aliis omnibus, quæ ad nos pertinent maxime, cujus rei gratia nati sumus, et quæ tandem sors et conditio nostrum ex hac vita discessum exceptura sit, quoque in statu res nostræ tum temporis sint futuræ. Atque hujus concionis participes non solum nos sumus, sed et prophætæ et apostoli, quodque majus est omnibus, ipse Dominus omnium stat medius inter nos Jesus. Ipse quippe dicit: *Ubi duo vel tres congregati sunt in nomine meo, illic sum in medio eorum* (Matth. 18. 20). Quod si ubi duo tresve congregati sunt, in medio est ipsorum, multo magis ubi tot viri, tot mulieres, tam multi etiam patres, et apostoli ac prophætæ in medio versantur.

Adamus an scientiam boni et mali habuerit. Quinam ignorent bonum et malum. — Quapropter et nos majori cum fiducia verba facimus, eo freti subsidio, et fidem vobis datam solvimus¹. Dicturos enim nos polliciti sumus, primum de ligno, an ex eo cognitionem boni ac mali sit: deptus Adamus, an vero antequam ederet, hujusmodi notitia præditus esset. Audacter igitur nunc dicamus, etiam antequam comederet, hac eum cognitione præditum fuisse: nisi enim quid bonum malumve foret, novisset, ipsis rationis expertibus animantibus immanior, et dominus servis stultior exstisset. Annon enim absurdum videtur, ut capræ quidem et oves noverint, quænam herba sibi sit utilis, quæve perniciosa, neque ad omnes quæ occurrunt, adhærescant, sed discernere possint ac nosse, quid ipsis noxium sit, et quid commodum; homo vero tanta cautione fraudetur? Nisi enim hoc haberet, nullius esset pretii, sed omnium abjectissimus appa-

reret. Multo enim satius ipsi foret in tenebris versari, oculisque captum esse, ac lucis aspectu privatum, quam ut quid bonum sit, quidve malum, ignoraret. Tolle hanc e vita nostra facultatem, jam ipsam omnem vitam nostram sustuleris, et omnium rerum perturbationem invexeris. Hoc enim illud est, quo a brutis animantibus differimus, et quo feris prestamus, quod vitium virtutemque noverimus, et quod agnoscamus quid malum sit, neque quid sit bonum ignoremus. Quod si nos id nunc scimus, neque nos tantum, sed etiam Scythiæ ac barbari, multo magis tum temporis homo ille ante peccatum id noverat: neque cum tantis honoribus emulatus esset, utpote quod ad imaginem et similitudinem Dei formatus esset, aliisque beneficiis ornatus, eo quod caput honorum est, orbatus esset relictus. Nam quid bonum sit et malum, illi solum ignorant, qui naturali rationis judicio sunt privati: Adamus autem multa sapientia repletus erat, et hujus utriusque discernendi facultate pollebat. Atque ut intelligas eum spirituali repletum fuisse sapientia, demonstrationem ejus rei audi. *Adduxit ad eum Deus*, inquit, *bestias, ut videret quid vocaret eas; et si quid eas vocavit Adam, hoc est nomen ipsis* (Gen. 2. 19). Considera ergo, quanta sapientia cumulatus esset, qui tam multis generibus, tam variis et cujusvis speciei, jumentorum, reptilium, et volucrum nomina, eaque propria, imponere potuerit. Sic enim hanc nominum impositionem approbavit Deus, ut non amplius illas appellationes mutarit, neque cum ille peccasset, voluerit eas e medio tollere: *Omne enim*, inquit, *quod vocavit ea Adam, hoc est nomen ipsis*.

2. An igitur iste, quid bonum esset, quidve malum ignorabat? Cui vero id probabile videatur? Rursus mulierem ad ipsum adduxit, et ea visa confestim naturæ consortem agnovit. Et quid ait? *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea* (Ibid. v. 23). Cum enim paulo ante Deus ad eum cuncta animalia adduxisset, ostendere volens Adam non aliquid ex cæteris esse hoc animal, dixit: *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea*. Nonnulli vero dicunt, non id solum eum innuere, sed etiam creationis modum, neque fore ut rursus mulier ea ratione nascatur, propterea dixisse, *Hoc nunc*, quod utique alius interpretes accuratius interpretans dixit, *Hoc semel* (a), quasi diceret, Nunc tantum mulier ex solo viro facta est, posthac autem non sic erit, sed ex utroque: *Os ex ossibus meis, et caro de carne mea*. Nam assumpto ex tota massa fragmento uno, sic mulierem formavit, ut in omnibus viro communicet. *Hæc vocabitur mulier*, inquit, *quoniam de viro sumpta est*. Vides ut etiam appellationem idcirco imponat, ut appellatio communionem naturæ demonstraret, et ipsius naturalis communionis demonstratio et creationis modus perpetui amoris occasio, et vinculum sit concordie?

(a) Juxta duos interpretes, nempe Symmachum et Theodotionem, voces Hebraicæ *דבר אחד* vertende sunt, *hoc semel*; ad litteram vero sic interpretamur, *hac vice*, quod eodem recidit, si intelligas, *hac vice solum*, id est, *semel*.

¹ Reg., *vobis solvemus*.

Deinde vero quid ait? *Propter hoc relinquet homo patrem suum, et matrem suam, et adhærebit uxori suæ* (Gen. 2. 24). Non simpliciter dixit, *Unietur*, sed, *Adhærebit*, ut summam conjunctionem significaret: *Et erunt duo in carnem unam*. Ergone qui tam multa noverat, dic, quæso, quid esset bonum, quid malum, ignorabat? Et cui videatur id rationi consentaneum? Si enim nesciebat quid bonum esset, et quid malum, antequam de ligno comederet, sed post manducationem id didicit, peccatum illi sapientiæ magister factum est, et serpens non jam seductor, sed utilium rerum consiliarius est constitutus, eumque hominem ex bellis reddidit. Absit hoc: non enim ita se res habet, non est ita. Nam si nesciebat quid bonum esset, quid malum, quomodo mandatum accepit? Nemo quippe legem fert ei, qui nesciat malum quid esse transgressionem: atqui Deus et tulit, et transgressorem punivit, qui utique neutrum horum fecisset, nisi e principio facultatem dignoscendi virtutem ac vitium ei tribuisset. Vides ut nobis omni ex parte liqueat, eum non solum postquam comedit, novisse quid bonum esset, quid malum, sed et antea illud scivisse.

Epilogus sermonis. — Hæc igitur omnia retineamus, dilectissimi, ac domum reversi duplicem mensam apponamus, unam ciborum, alteram sacræ lectionis: et vir quidem ea quæ dicta sunt repetat, uxor autem ediscat, audiant liberi, neque famuli ea lectione fraudentur. Domum tuam effice ecclesiam: siquidem et liberorum et famulorum salutis est tibi ratio reddenda: et sicut a nobis exiguntur rationes pro vobis, sic ab unoquoque vestrum pro famulo, pro uxore, ac pro filio ratio reposcetur. Itaque post huiusmodi narrationes suavissima nos excipiant insomnia, omnisque visionis expertia: qualia namque solet anima interdiu meditari, talia et in somnis imaginatur et effingit. Quod si quæ singulis diebus dicuntur, memori mente servemus, magno labore opus non erit: consequens quippe sermo dilucidior vobis erit, et facilius fiet et proclivior noster ad docendum conatus. Ut igitur aliqua inde utilitas et ad nos et ad vos dimanet: ad nos quidem, eo quod doceamus, ad vos autem, quod audiat: post mensam corporalem spiritualis etiam mensa vobis instruat. Illa enim vobis et ad securitatem et ad ornatum usui erunt, et huiusce vitæ negotia ad vestram utilitatem dirigit Deus, omniaque vobis prona et proclivia reddentur. *Quærite enim*, inquit, *primum regnum celorum, et hæc omnia adjicientur vobis* (Matth. 6. 33). Hoc igitur queramus, dilectissimi, ut et istius et illius futuræ vitæ bona consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VII (a).

Quare lignum scientiæ boni et mali vocetur lignum illud: et quid sit, Hodie mecum eris in paradiso (Gen. 2. 9. Luc. 23. 43).

1. Hesterno die caritatem vestram multis hortatus (a) in codice Reg. 2342 hic sermo prætermittitur, nec in serie aliorum ponitur.

sum, ut eorum, quæ dicta fuerant, recordaremini, ac duplicem vesperti mensam apponeretis, unam ciborum, et alteram ei sermonum adjungeretis. Quid igitur? num hoc fecistis, duplicemque mensam apposuistis? Scio vos id fecisse, neque tantum illius, sed hujus etiam fuisse participes. Neque enim cum deteriori tantum studium adhibuissetis, multo potius contemnere debuistis. Nam hæc illa melior est: illam enim manus instruxerunt coquorum, hæc linguæ prophetarum paraverunt: in illa terræ fetus insunt, in ista Spiritus fructus: illius mensæ cibi properant ad corruptionem, hujus dapas ad incorruptionem: illa præsentem vitam tuetur, ista nos ad futuram deducit. Hanc itaque vos instruxisse cum illa probe scio, non ex pedissequo vestro, nec ex famulo sciscitatus, sed ex nuntio his omnibus fideliori. Ex quonam tandem? Ex plausu nimirum, quo ea quæ dicta fuerant, et ex laude, qua doctrinam vobis traditam commendastis. Cum enim heri dixissem, quisque vestrum domum suam ecclesiam efficiat (a), magna voce acclamastis, ac volupatis, qua vos illa verba perfuderant, significationem dedistis. Porro is qui cum voluptate quæ dicuntur audit, is se ad opera exhibenda paratum ostendit. Propterea proniptius hodie me ad docendum acclixi.

Quanta sit obligatio verbum divinum in opus redigere. — Verum erigite nunc quoque mentes vestras: neque enim solum loquentem erecta mente oportet esse, verum etiam auditores attentos esse, eosque amplius quam oratorem. Nam nos quidem id unum studemus, ut dominicam pecuniam collocemus: vos vero majorem laborem adhibetis, ut eam exceptam cum multa cautione servetis. Postquam igitur audieritis, seras oculis et vices obdite, ac terribiles cogitationes undique animæ tamquam custodes quosdam apponite. Siquidem impudens est fur, et perpetuo vigilat, ac frequenter impetum facit: et quamvis sæpe aberret, sæpe aggreditur. Adstent igitur custodes terribiles, et si diabolus viderint adventantem, et eorum quæ deposita sunt aliquid abripere parantem, magno cum clamore illum abigant: si sæculares sollicitudines invaserint, eas repellant: si oblitio ex naturæ infirmitate negotium facessat, exercitatione memoriam excitent. Neque enim mediocre periculum imminet, si pecunias dominicas perdidieritis. Nam si illi qui acceptas pecunias disperserint, sæpe morte mulctantur: qui multo pretiosiora istis eloquia divina receperint, easque perdidierint, quo tandem supplicio non plectentur? Nam qui pecunias istas acceperint, reddendæ rationi sunt tantum obnoxii, quomodo eas custodierint, nec quid ultra requiritur. Quam multa animi receperint, tam multa illos plane reponere necesse est, neque quidquam amplius ab illis reposcitur: acceptis autem divinis eloquiis, non modo illorum custodiæ reddenda est ratio, sed multæ etiam negotiationis. Non enim ea solum reddere jubemur, quæ recepimus, sed et Domino duplicata offerre. Quamquam si ea custodire tantum jussum nobis

(a) Hoc dixit paulo ante finem præcedentis homiliæ.

δρμονίας· Εἴτα τί φησιν· Ἀντί τούτου καταλείψει
 ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα αὐ-
 τοῦ, καὶ προσκολληθήσεται τῇ γυναίκι αὐτοῦ. Οὐκ
 εἶπεν ἀπλῶς, ἐνωθήσεται, ἀλλὰ, Κολληθήσεται, τὴν
 ἀκριθεὶ συνάφειαν [673] δηλῶν· Καὶ ἔσονται οἱ δύο
 εἰς σάρκα μίαν· Ὁ τοσαῦτα οὖν εἰδὼς, εἰπέ μοι, οὐκ
 ἦδει τί μὲν καλὸν, τί δὲ πονηρὸν; Καὶ πῶς ἂν ἔχοι λό-
 γον; Εἰ γὰρ μὴ ἦδει τί μὲν καλὸν, τί δὲ πονηρὸν πρὸ
 τοῦ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἀλλὰ μετὰ τὴν βρῶσιν ἔμα-
 θεν, ἡ ἁμαρτία γέγονεν αὐτῷ σοφίας διδάσκαλος, καὶ ὁ
 θεὸς οὐκέτι ἀπατεῖν, ἀλλὰ σύμβουλος τῶν συμφερόν-
 των κατέστη, ἐκ θηρίου ποιήσας αὐτὸν ἄνθρωπον.
 Ἄλλὰ μὴ γένοιτο· οὐκ ἔστι ταῦτα οὕτως, οὐκ ἔστιν. Εἰ
 γὰρ μὴ ἦδει τί μὲν καλὸν, τί δὲ πονηρὸν, πῶς καὶ τὴν
 ἐντολὴν ἐλάμβανεν; Οὐδεὶς γὰρ οἶδωσι νόμον τῷ μὴ
 εἰδῶτι, οἷτι κακὸν ἢ παράδεισις· ὁ δὲ θεὸς καὶ ἔδωκε,
 καὶ παραβάνα ἐκόλασεν, οὐκ ἂν ἀμφοτέρω ταῦτα
 ποιήσας, εἰ μὴ γνωστὶκὸν αὐτὸν ἐξ ἀρχῆς ἐποίησεν
 ἀρετῆς καὶ κακίας· Ὅρᾳ πῶς πάντοθεν ἡμῖν ἀποδέ-
 δεικται, ὅτι οὐ μετὰ τὴν βρῶσιν τοῦ ξύλου τὸ καλὸν
 ἦδει καὶ τὸ πονηρὸν, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου ἠπίστατο;

Ταῦτα οὖν ἅπαντα, ἀγαπητοί, διακρατῶμεν, καὶ
 οἵκαδε ἀναχωρήσαντες διπλὴν παραθῶμεν τὴν τράπε-
 ζαν, τὴν τῶν σιτίων, καὶ τὴν τῆς ἀκροάσεως, καὶ λε-
 γέτω μὲν ἀνὴρ τὰ εἰρημένα, μαθητέτω δὲ γυνή,
 ἀκούετω δὲ καὶ παιδία, μὴ ἀποστερεῖσθωσαν δὲ μηδὲ
 οἰκῆται τῆς ἀκροάσεως ταύτης· Ἐκκλησίαν ποιήσόν
 σου τὴν οἰκίαν· καὶ γὰρ καὶ ὑπεύθυνος εἶ καὶ τῆς τῶν
 παιδίων καὶ τῆς τῶν οἰκετῶν σωτηρίας· καὶ καθάπερ
 ἡμεῖς ὑπὲρ ὁμῶν ἀπαιτούμεθα λόγον, οὕτω καὶ ἕκα-
 στος ὁμῶν καὶ ὑπὲρ οἰκέτου, καὶ ὑπὲρ γυναικὸς, καὶ
 ὑπὲρ παίδος ἀπαιτεῖται εὐθύνας· Ἀπὸ γούν τῶν τοιού-
 των διηγημάτων ἥδιστα διαδέχεται ἡμεῖς τὰ ἐνεῖρατα,
 καὶ φαντασίας ἀπηλλαγμένα ἀπάσης· οἷα γὰρ μεθ'
 ἡμέραν ἡ ψυχὴ μελετᾷν εἴσθε, τοιαῦτα καὶ καθ' ὕπνου
 φαντάζεται. Καὶ ἐὰν τὰ καθ' ἑκάστην ἡμέραν φυλά-
 τωμεν λεγόμενα, οὐ πολλοῦ δεηθῶσόμεθα νόμου· καὶ
 γὰρ σφαιρότερος ὁ μετὰ ταῦτα λόγος ὑμῖν ἔσται, καὶ
 ἡμῖν προθυμότερα ἡ διδασκαλία· Ἴν' οὖν γένηται τι
 πλεόν καὶ ἡμῖν καὶ ὁμῖν, ἡμῖν μὲν ἀπὸ τῆς διδασκα-
 λίας, ὁμῖν δὲ ἀπὸ τῆς ἀκροάσεως, μετὰ τῆς σωματικῆς
 τραπεζῆς καὶ ἡ τράπεζα ὁμῖν παρατιθέσθω ἡ πνευμα-
 τική· Καὶ γὰρ ἀσφάλεια καὶ κόσμος ἔκεινα ὁμῖν γενή-
 σεται, καὶ τὰ τῆς παρούσης ζωῆς πρὸς τὸ συμφέρον ὁ
 θεὸς κατευθύνει, καὶ ῥᾶστα ὁμῖν ἔσται πάντα καὶ εὐ-
 κολα· Ζητεῖτε γάρ, φησί, πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν
 οὐρανῶν, καὶ πάντα ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν.
 Ζητούμεν οὖν ταύτην, ἀγαπητοί, ἵνα καὶ τῶν ἐνταῦθα
 καὶ τῶν ἐκεῖ ἐπιτύχωμεν αγαθῶν, χάριτι καὶ φιλα-
 θρωπῳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ
 μεθ' οὗ ὁδὸς τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ
 ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· Ἀμήν.

[674] ΛΟΓΟΣ Ζ΄.

Διὰ τί ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ ποτηροῦ καλεῖ-
 ται τὸ ξύλον, καὶ τί ποτὲ δοτι, Σήμερον μετ'
 ἡμῶν ἔσθ' ἐν τῷ παραδείσῳ.

α'. Πολλὰ παρεκάλεσα χθὲς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην με-
 μνησθεῖς τῶν εἰρημένων, καὶ διπλὴν ἐν ἐστέρι παραθεῖ-

ναι τὴν τράπεζαν, τὴν τῶν βρωμάτων, καὶ τὴν ἀπὸ
 τῶν λόγων προστιθένας ἐστίασιν. Τί οὖν; ἐποιήσατε
 τοῦτο, καὶ παρεθήκατε διπλὴν τὴν τράπεζαν; Οὐδα ὅτι
 ἐποιήσατε, καὶ οὐκ ἐκείνης μόνον, ἀλλὰ καὶ ταύτης
 μετέσχετε. Οὐ γὰρ δὴ περὶ τὴν ἐλάττω σπουδάζαντες,
 τῆς βελτίονος ἐμέλλετε ἀμελεῖν. Καὶ γὰρ βελτίων ἐκεί-
 νης αὐτῇ. Τὴν μὲν γὰρ μαγείρων συνέθηκαν χεῖρες,
 ταύτην δὲ προφητῶν παρεσκεύασαν γλῶσσαι· καὶ ἡ
 μὲν τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἔχει βλαστήματα, ἡ δὲ τὸν καρπὸν
 τὸν ἀπὸ τοῦ Πνεύματος· καὶ ταύτης μὲν τῆς τραπεζῆς
 πρὸς φθορὰν ἐπιγίνεται τὰ στίβια, τὰ δὲ ἐκείνης πρὸς
 ἀφθαρσίαν· καὶ αὕτη μὲν τὴν παρούσαν ἡμῶν συγκα-
 τεῖ ζωὴν, ἐκείνη δὲ πρὸς τὴν μέλλουσαν ἡμᾶς ὁδηγεῖ.
 Ὅτι μὲν οὖν παρεθήκατε μετ' ἐκείνης καὶ ταύτην, οἶ-
 δα, οὐκ ἀκόλουθον ὁμῶν ἐρωτήσας, οὐκ οἰκείτην, ἀλλὰ
 τὴν τούτων σαφέστερον ἀγγελον. Τίνα δὴ τούτων; Τὸν
 κρότον τῶν εἰρημένων, τὸν ἔπαινον τὸν ἐπὶ τῇ διδασκα-
 λίᾳ· Ἐπειδὴ γὰρ ἐπὶ πον χθὲς, ὅτι ἕκαστος ὁμῶν ποιήσα-
 τω τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐκκλησίαν, μέγα ἀνακεκράγατε,
 δηλοῦντες τὴν ἡδονὴν τὴν ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις· Ὁ δὲ
 μεθ' ἡδονῆς ἀκούων τῶν λεγομένων, οὕτως καὶ πρὸς
 τὴν τῶν ἔργων ἐπίδειξιν παρεσκευάσται. Διὰ ταῦτα
 καὶ τῇμερον προθυμότερον ἀπευδάμην πρὸς τὴν διδα-
 σκαλίαν.

Ἄλλα διεγέρθητε καὶ νῦν. Οὐδὲ γὰρ τὸν λέγοντα
 διεγυγερμένον εἶναι χρὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀκούον-
 τας ἐναγωνίως εἶναι χρὴ, καὶ τοὺς ἀκούοντας μᾶλλον,
 ἢ τὸν λέγοντα· Ἡμεῖς μὲν γὰρ μίαν ἔχομεν σπουδὴν,
 καταβαλεῖν τὰ δεσποτικὰ χρήματα· ὁμῖν δὲ πλείων ὁ
 πόνος, ὥστε καὶ ὑποδέξασθαι αὐτὰ, καὶ μετὰ πολλῆς
 τηρῆσαι τῆς ἀσφαλείας· Ἐπιθετε τοίνυν μετὰ τὴν
 ἀκρόασιν τὰ κλειθρα ταῖς θύραις, τοὺς μοχλοῦς· καὶ
 λογισμοὺς τοὺς φοβεροὺς, καθάπερ τινὰς φύλακας,
 πανταχόθεν περιστήσατε τῇ ψυχῇ· Καὶ γὰρ ἀναίσχυ-
 ντος ὁ κλέπτης ἐστὶ, καὶ διαπαντός ἀγρυπνεῖ, καὶ συν-
 εχῶς ἐπιτίθεται, καὶ πολλὰς ἀποτύχη· πολλὰς
 ἐπιχειρεῖ· Ἐστῶσαν τοίνυν φοβεροὶ οἱ φύλακες· καὶ
 ἴδωσι τὸν διάβολον ἐλθόντα καὶ βουλόμενον ἀρπάσαι τι
 τῶν καταδηθέντων, μετὰ πολλῆς αὐτοῦ ἀπελευνέτω-
 σαν τῆς κραυγῆς· καὶ φροντίδες βιωτικαὶ ἐπίωσι, κω-
 λυέτωσαν· καὶ λήθῃ παρὰ τῆς φύσεως διανοχλή, τῇ
 μελέτῃ τὴν μνήμην διεγυρεύτωσαν. Οὐ γὰρ ἐστὶ μικρὸς
 ὁ κίνδυνος, ἀπολέσαι χρήματα δεσποτικά· Εἰ γὰρ οἱ
 ταῦτα τὰ [675] χρήματα ὑποδεχόμενοι, ἐπειδὴν διασκορ-
 πίσωσι τὰ πιστευθέντα, θανάτῳ κολάζονται· πολλὰς·
 οἱ τὰ πολλῶν τιμώτερά τούτων ὑποδεξάμενοι λόγια,
 εἰτα ἀπολέσαντες, ποίαν οὐχ ὑποστήσονται τιμωρίαν;
 Ἐπὶ μὲν τούτων τῶν χρημάτων φυλακῆς εἰσὶν ὑπεύ-
 θυνοὶ μόνον οἱ δεχόμενοι, ἑτέρου δὲ οὐδενός· Ὅσα γὰρ
 ὑπεδέξαντο, τοσαῦτα αὐτοὺς καταβεῖναι πᾶσα ἀνάγκη,
 καὶ πλεόν οὐδεὶς οὐδὲν ἀπαιτεῖται παρ' αὐτῶν· ἐπὶ δὲ
 τῶν τοῦ Θεοῦ λόγων οὐχὶ φυλακῆς ἐσμεν ὑπεύθυνοί μο-
 νον, ἀλλὰ καὶ ἐργασίας πολλῆς. Οὐδὲ γὰρ ἄπερ ἰδεξά-
 μεθα μόνον ἀποδοῦναι καλεσόμεθα, ἀλλὰ καὶ διπλὰ
 ταῦτα τῷ δεσπότη προσενεγκεῖν. Καίτοι εἰ καὶ φυλά-
 ξαι προέκειτο μόνον^a, πολλῆς ἀγωνίας καὶ σπουδῆς;

^a Reg. 2345 φυλάξαι προσήκει μόνον.

ἰδεῖτο τὸ πρῶγμα· ὅταν δὲ καὶ πλεονάσαι αὐτὰ προστάτῃ ἡμῖν ὁ Δεσπότης, ἐννόησον ὅσου πόνου καὶ φροντίδος ἡμῖν δεῖ τοῖς πιστευθεῖσι. Διὰ τοι τοῦτο πιστευθεῖς, τις πέντε τάλαντα, οὐχ ὅσα ἐνεπιστεύεθαι προσήνεγκεν, ἀλλὰ καὶ ἑτερα τσαῦτα. Ἐκεῖνα μὲν γὰρ τῆς τοῦ δεσπότης φιланθρωπίας ἦν· ἴδει δὲ καὶ τὸν οἰκέτην τὴν ἑαυτοῦ σπουδὴν ἐπιδείξασθαι. Ὁμοίως καὶ ὁ τὰ δύο τάλαντα πιστευθεὶς ἐργάσατο ἄλλα δύο, καὶ τούτου ἕνεκα ἡξιώθη τῆς αὐτῆς τιμῆς παρὰ τοῦ ἰδίου δεσπότης. Ἄλλος δὲ τις πάλιν ἐν τάλαντον πιστευθεὶς καὶ προσενεγκὼν αὐτὸ ὅπερ ἐπιστεύθη, οὐ μειώσας, οὐκ ἐλαττώσας τὴν παρακαταθήκην, οὐκ ἐξ ἡμισείας ἀποδοὺς, ἐπειδὴ μὴ τὴν πραγματείαν ἀπέδειξετο, μηδὲ διπλοῦν προσήνεγκε τὸ πιστευθὲν, τὴν ἰσχάτην ἔδωκε δίκην· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ ἐβουλόμην, φησὶν, αὐτὰ φυλάττεσθαι μόνον, καὶ ἄλλην μὴ γενέσθαι ἐμπορίαν ἐν αὐτοῖς, οὐκ ἂν αὐτὰ ταῖς τῶν δούλων ἔδωκα χερσὶ. Σὺ δὲ μοι θέα τὴν φιλανθρωπίαν τοῦ δεσπότης. Προσήνεγκεν ὁ τὰ πέντε τάλαντα πιστευθεὶς ἄλλα πέντε, καὶ ὁ τὰ δύο, ἄλλα τσαῦτα· καὶ τῶν αὐτῶν ἑκάτερος ἀπῆλυσεν ἀμοιβῶν. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνον εἶπεν· *Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω*· οὕτω καὶ τῷ τὰ δύο προσενεγκόντι φησὶν, *Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἦς πιστός, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω*. Ἡ πρόσδοξος οὐχ ἡ αὕτη, καὶ ὁ μισθὸς ὁ αὐτός· οὕτω καὶ τοῦτον τῆς αὐτῆς ἡξίωσε τιμῆς. Τί δή ποτε; Ὅτι οὐ τῇ ποσότητι τῶν προσενεχθέντων, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν ἐργαζομένων προσείχεν ὁ Θεός. Ἐκεῖνον μὲν γὰρ ἱκανοὺς τὰ κατὰ δύναντα ἐπέδειξετο· τὸν πλεονασμὸν δὲ τῶν προσενεχθέντων καὶ τὴν ἐλάττωσιν οὐχ ἡ ῥαθυμία ἐκεῖνου, οὐδὲ ἡ σπουδὴ τούτου, ἀλλ' ἡ διαφορά τῆς παρακαταθήκης ἐποίησεν. Ἐκεῖνος πέντε ἔλαβε, καὶ πέντε ἄλλα προσήνεγκεν· οὗτος δύο ἔλαβε, καὶ δύο προσήνεγκε, καὶ κατ' οὐδὲν ἡλάττωται ἐν τῷ τῆς σπουδῆς λόγῳ. Καὶ γὰρ καὶ οὗτος διπλά, καὶ οὗτος διπλά τὰ πιστευθέντα ἐργάσατο· ὁ δὲ ἐν λαβῶν ἀπλοῦν προσήνεγκε· διὸ καὶ ἐκολάζετο.

β'. Ἠκούσατε τοίνυν πόση τιμωρία κεῖται τοῖς μὴ πραγματευομένοις περὶ τὰ χρήματα τὰ δεσποτικά; Οὐκοῦν καὶ φυλάξωμεν, καὶ πραγματευσώμεθα, [676] καὶ πολλὴν ἐπιδείξωμεθα περὶ αὐτὰ τὴν ἐμπορίαν. Μὴ λεγέτω τις· Ἰδιώτης εἰμὶ, μαθητὴς εἰμὶ, λόγον οὐκ ἔχω διδασκαλίας, ἀμαθὴς ὢν καὶ οὐδενὸς ἀξίος. Κἂν γὰρ ἰδιώτης ἦς, κἂν ἀμαθὴς, κἂν ἐν τάλαντον πιστευθῆς, ἐργάζου τὸ ἐγχειρισθὲν, καὶ τὸν αὐτὸν τῷ διδάσκοντι λήψῃ μισθόν. Ἀλλ' ὅτι μὲν φυλάττετε τὰ ἐρηγμένα, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀκριβείας κατέχετε, πάνυ πιστεύετε· ἵνα δὲ μὴ εἰς τοῦτο τὸν λόγον ἅπαντα ἀναλώσωμεν, φέρε καὶ τὰ ἐξῆς τῶν χρεῶν ἡμῖν λεχθέντων προσθώμεν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, τοῦτον τῆς φυλακῆς ὑμῖν ἀποδιδόντες τὸν μισθόν. Ὁ γὰρ τὰ πρότερα πιστευθεὶς καὶ τηρῆσας, ἀξίος ἂν εἴη καὶ ἑτερα πάλιν λαβεῖν. Τί οὖν ἦν τὸ διήγημα τὸ χρεῶς ἡμῖν προτεθέν; Περί τοῦ ξύλου ὁ λόγος ἦν, καὶ ἐδείξαμεν ὅτι ἥδει ὁ ἄνθρωπος τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν, πρὶν ἢ φαγεῖν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ πολλῆς σοφίας ἐπεπλήρωτο, ἀφ' ὧν ἐπέθηκε τὰ ἐνόματα τοῖς θηρίοις, ἀφ' ὧν ἐπέγνω τὴν γυναῖκα τὴν ἑαυτοῦ, ἀφ' ὧν εἶπε· *Τοῦτο νῦν ὅσπου ἐκ τῶν*

*ὁστέων μου· ἀφ' ὧν περὶ τοῦ γάμου διελέχθη καὶ περὶ παιδοποιίας, καὶ συζυγίας καὶ πατρὸς καὶ μητρὸς, ἀφ' ὧν ἐντολὴν ἔλαβεν. Οὐδὲ γὰρ ἐντολὴν δίδωσι τις καὶ νόμον τοῦ πρακτέου καὶ τοῦ μὴ πρακτέου τῷ τὸ καλὸν καὶ πονηρὸν ἀγνοοῦντι. Σήμερον ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τίνος ἕνεκεν, εἰ μὴ παρὰ τοῦ ξύλου τὴν γνῶσιν ὁ ἄνθρωπος ἔλαβε, γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ τὸ ξύλον εἴρηται· οὐ γὰρ μικρὸν τὸ μαθεῖν, διὰ τὴν ταύτην τὴν προσηγορίαν ἔχει καὶ ξύλον. Καὶ γὰρ ὁ διάβολος εἶπεν· *Ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, διανοιχθήσονται ὁμίον ol ὀφθαλμοί, καὶ δεσθεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν*. Πῶς οὖν οὐ λέγεις, φησὶν, ὅτι οὐκ ἐνέθηκε γνῶσιν καλοῦ καὶ πονηροῦ; Τίς γὰρ, εἰπέ μοι, ἐνέθηκεν; Ἄρα ὁ διάβολος; Ναί, φησὶν, εἰπόν· *Ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν*. Εἶτα τοῦ ἐχθροῦ μοι φέρετε τὴν μαρτυρίαν καὶ τοῦ ἐπιβόλου; Καίτοι οὗτος εἶπεν, ὅτι· Καὶ θεοὶ ἔσεσθε· ἄρα οὖν καὶ θεοὶ ἐγένοντο; Ὡς περ οὖν οὐκ ἐγένοντο θεοί, οὕτως οὐτε γνῶσιν καλοῦ καὶ πονηροῦ τότε ἔλαβον. Ψευστὴς γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος, καὶ οὐδὲν ἀληθὲς φέγγεται. Ἐν γὰρ τῇ ἀληθείᾳ, φησὶν, οὐχ ἔσθηκε.*

Μὴ δὲ τοῦ ἐχθροῦ παραγάγωμεν τὴν μαρτυρίαν, ἀλλ' ἴδωμεν ἀπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων, τίνος ἕνεκεν, γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται τὸ ξύλον. Καὶ πρότερον, εἰ δοκεῖ, τί ποτε ἐστὶ καλὸν καὶ πονηρὸν ἐπισκεψώμεθα. Τί οὖν ἐστὶ καλόν; Ἡ ὑπακοή. Τί δὲ πονηρὸν; Ἡ παρακοή. Καὶ τίς ἡμῖν, ἵνα μὴ πλανώμεθα περὶ τὴν φύσιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, ἀπὸ τῶν Γραφῶν ταῦτα διακριβώσθω. Ὅτι γὰρ τοῦτο ἐστὶ τὸ καλὸν καὶ πονηρὸν, ἀκουσον τί φησὶν ὁ προφήτης· *Τὶ καλὸν, καὶ τί Κύριος ὁ Θεός ἐκτελεῖ παρὰ σοῦ; Εἰπέ τί καλόν*. Ἀγαπῶν Κύριον τὸν Θεόν σου. Ὁρᾷ ὅτι ἡ ὑπακοὴ καλόν; ἔκ γὰρ τῆς ἀγάπης ἡ ὑπακοή. Καὶ πάλιν· [677] *Δύο ποιεῖτε, φησὶν, ἐποίησεν ὁ λαός μου οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὥρξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους, οἱ οὐ δύνησονται ὕδωρ συνέχειν*. Ὁρᾷ ὅτι πονηρὸν ἡ παρακοή καὶ ἡ ἐγκατάλειψις; Τῶς οὖν τοῦτο τηρῶμεν, ὅτι καλὸν ἡ ὑπακοή, καὶ πονηρὸν ἡ παρακοή, καὶ οὕτως εἰσόμεθα κακεῖνον. Καὶ γὰρ διὰ τοῦτο γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται τὸ ξύλον, ἐπειδὴ ἡ ἐντολή, ἡ γυμνάζουσα τὴν ὑπακοὴν καὶ τὴν παρακοὴν, περὶ τὸ ξύλον ἐγένετο. Ἦδει μὲν γὰρ καὶ πρὸ τούτου ὁ Ἀδάμ, ὅτι καλὸν μὲν ἡ ὑπακοή, πονηρὸν δὲ ἡ παρακοή· ἔμαθε δὲ ὕστερον σαφέστερον δι' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας. Ὡς περ γὰρ καὶ ὁ Κἄν ἥδει μὲν ὅτι κακὸν ἡ ἀδελφοκτονία, καὶ πρὶν ἢ σφάξει τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ· ὅτι γὰρ ἥδει πονηρὸν ἐν τῷ πρῶγμα, ἀκουσον τί φησι· *Δεῦρο, ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πεδῖον*. Καίτοι τίνος ἕνεκεν ἔλκει εἰς τὸ πεδῖον ἀπὸ τῶν πατρικῶν ἀποσπάσας ἀγκαλῶν τὸν ἀδελφόν; τί δὲ καθιστᾷ ἐν ἐρημίᾳ; τί δὲ γυμνὸν ποιεῖς τῆς κηδεμονίας; τί πόρρω τῆς πατρικῆς ἀπάγεις βίβης; τί διακρύπτεις τὴν τάλμαν, εἰ μὴ δόδοικας τὴν ἀμαρτίαν; τί δὲ καὶ μετὰ τὸ ποιῆσαι τὸν φόνον, πάλιν ἐρωτώμενος δυσχεραίνεις καὶ ψεύδῃ; Τοῦ

esset, multa sollicitudine ac studio res indigeret: cum vero ut etiam multiplicentur, nobis Dominus imperarit, cogita quantum laboris et curæ sit a nobis, quibus ea commissa sunt, conferendum. Ideo quidam, cui commissa fuerant talenta quinque (*Matth. 25. 14. seq.*), non totidem obtulit, sed duplicata. Nam illa quidem, benignitatis erant domini: sed oportuit etiam servum suam exhibere diligentiam. Similiter et is cui duo talenta credita fuerant, alia duo lucratus est, atque idcirco pari eum dominus honore dignatus est. Alius vero rursus cui talentum unum creditum fuerat, et illud ipsum obtulerat, quod creditum erat, qui non imminuerat, non deterius reddiderat illud depositum, neque dimidiatum tantum reddiderat: quia quæstum non fecerat, neque duplicatum obtulerat, quod creditum fuerat, extremo supplicio punitus fuit; ac merito sane. Nam si ea custodiri tantum voluisset, inquit, nec aliud lucrum ex istis acquiri, non illa servorum manibus tradidisset. Tu vero domini benignitatem considera. Is cui talenta quinque commissa fuerant, obtulit alia quinque, et is cui duo, altera tanta, et eadem uterque præmia retulit. Ut enim illi dixit: *Euge, serve bone ac fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* (*Ibid. v. 21*): sic etiam illi qui duo obtulerat, inquit, *Euge, serve bone ac fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam* (*Ibid. v. 23*). Proventus haud idem est, et merces est eadem: sic et hunc eodem honore dignatus est. Quid ita? Quoniam non eorum quæ oblata sunt quantitatem, sed eorum virtutem, qui negotiati fuerant, attendebat Deus. Nam uterque pro virili quæ suarum partium erant præstiterat: res autem oblatae non multiplicatae fuerant aut imminutæ vel ob illius ignaviam, vel ob diligentiam istius, sed pro depositi diversitate. Ille quinque accepit, et obtulit alia quinque; hic accepit duo, et obtulit duo, neque quod ad studium attinet, inferior exstitit. Siquidem et hic duplicia, et ille duplicia lucratus est credita: is vero qui unum acceperat, simplex illud obtulit; quam ob causam est etiam castigatus.

2. Audistis ergo quantum illos maneat supplicium, qui ex dominicis pecuniis negotiati non fuerint. Ergo et custodiamus, et negotiemur, et multum ex illis lucrum exhibeamus. Neque dicat aliquis: Idiota sum, discipulus sum, verbum doctrinæ non habeo, cum imperitus sim et nullius pretii. Tametsi enim idiota sis, licet discipulus, licet unum tibi talentum sit creditum, negotiare ex eo quod tibi commissum est, et eandem cum doctore mercedem accipies. Ac vos quidem ea quæ dicta sunt custodire et exacte memoria tenere omnino credo: sed ne in hoc totam orationem impendamus, age quæ sequuntur ea quæ dicta sunt a nobis heri apud caritatem vestram, adjungamus, et hanc vobis custodiæ mercedem persolvamus. Qui enim priora sibi credita conservavit, dignus est qui alia rursus accipiat. Quænam igitur heri proposita est a nobis narratio? De ligno sermo erat, et ostendimus hominem, antequam de ligno ederet, boni ac mali cognitionem habuisse, multaue repletum sapientia

fuisse, ex eo quod nomina bestiis imposuerit, quod uxorem suam agnoverit, quod dixerit: *Hoc nunc os ex ossibus meis* (*Gen. 2. 23*); quod de nuptiis disseruerit, de procreatione liberorum, de conjugali conjunctione et de patre ac matre; quod mandatum acceperit. Neque enim mandatum dat quisquam ac legem de rebus gerendis aut non gerendis ei, qui bonum ac malum ignoret. Hodie dicere operæ fuerit pretium, quam ob causam, si a ligno scientiam homo non accepit, lignum scientiæ boni ac mali fuerit appellatum (*Ibid. v. 9*): neque enim levis momenti fuerit didicisse, cur hæc appellatio ligno sit indita. Nam et diabolus dixit: *Qua die manducaveritis de eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (*Ibid. 3. 5*). Quomodo igitur, inquit, tu dicis scientiam non inseruisse boni ac mali? Quis vero, quæso, inseruit? num diabolus? Certe, inquit, cum dixerit, *Eritis sicut dii, scientes bonum et malum*. Tum tu igitur testimonium mihi hostis affers et insidiatoris? Atqui dixit hic quoque, *Eritis etiam dii*: num igitur dii sunt facti? Ut igitur dii facti non sunt, sic neque scientiam boni ac mali tum acceperunt. Mendax enim est ille, nihilque verum proloquitur: nam *In veritate, inquit, non stetit* (*Joan. 8. 44*).

Cur lignum scientiæ boni et mali sic vocatum fuerit. — Ne igitur inimici testimonium producamus, sed ex ipsis rebus colligamus, qua de causa lignum scientiæ boni ac mali vocetur. Ac prius, si videtur, quid sit bonum ac malum consideremus. Quid ergo bonum est? Obedientia. Quid malum? Inobedientia. Ac tantisper a nobis hæc ex ipsis Scripturis exacte examinentur, ne forte, dum boni ac mali naturam inquiremus, aberremus. Hoc enim esse bonum ac malum, audi quo pacto doceat propheta cum dicit: *Quid bonum, et quid Dominus Deus requirit a te? Dic quid sit bonum. Ut diligas Dominum Deum tuum* (*Mich. 6. 8*). Vides bonum esse obedientiam? siquidem ex dilectione oritur obedientia. Et rursus: *Duo mala fecit populus meus hic: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt sibi cisternas contritas, quæ non poterunt continere aquam* (*Jer. 2. 13*). Vides inobedientiam et derelictionem malum esse? Hoc igitur interim teneamus, obedientiam bonum esse, atque inobedientiam malum, et sic illud etiam cognoscemus. Nam idcirco lignum scientiæ boni ac mali vocatur, quod mandatum de ligno traditum fuerit, cujus occasione vel inobedientia vel obedientia exercetur. Nam antea sciebat Adamus obedientiam bonum esse, inobedientiam autem malum: manifestius autem postea ex ipsa rerum experientia didicit. Sicut etiam eadem fraternam malum esse noverat Cain, vel antequam fratrem suum occideret: ut enim intelligas eum scivisse malam rem fuisse, audi quid dicat: *Veni, exeamus in campum* (*Gen. 4. 8*). Verum qua de causa fratrem a paternis ulnis avulsum in campum trahis? cur in deserto constituis? cur auxilio destitutum reddis? cur longe a paterno conspectu abducis? cur audax facinus occultas, si peccatum non reformidas? cur autem et post eadem perpetratam rursus interrogatus indi-

gnaris ac mentiris? Cum enim dixisset Deus, *Ubi est Abel frater tuus?* respondisti: *Numquid custos fratris mei sum ego* (Gen. 4. 9)? Ex quo liquet, eum cum id probe nosset, ad hoc facinus prorupisse. Ut igitur iste noverat, antequam experiretur, eadem esse rem malam; postea vero didicit etiam manifestius, cum poenam sustinuit audivitque, *Gemens ac tremens eris super terram* (Ibid. v. 12): sic et istius pater, antequam ederet, boni ac mali cognitione pollebat, tamen non ita evidenti, ac cum de ligno comedisset. Dicam apertius.

Mala melius novimus, postquam ea perpetravimus. — Mala scimus omnes, etiam antequam illa perpetraremus; manifestius vero ea discimus, postquam illa perpetravimus, ac multo etiam manifestius, cum punimur. Sic etiam Cain sciebat quidem antea eadem fraternam malum esse: postea vero didicit evidenti, cum supplicio mulctatus est: nos enim quoque sanitatem rem bonam esse novimus, et aegritudinem rem molestam, antequam illud experiamur: multo vero certius, cum in morbum inciderimus, utriusque rei discrimen agnoscimus.

3. Eadem nimirum ratione noverat etiam Adamus obedientiam rem bonam esse, inobedientiam vero malam: deinceps vero didicit evidenti, cum ligno gustato e paradiso ejectus est, et ab illa excidit felicitate. Cum igitur in poenam incurreret, quod, Deo ventante, lignum degustavit, manifestius eum per experientiam poena docuit, Deo non obtemperare malum, at obtemperare bonum esse: propterea lignum scientiæ boni ac mali vocatur. Et qua de causa, si non ipsa ligni natura scientiam habuit boni et mali, sed ex ipsa poena propter inobedientiam ob degustatum lignum illata manifestius hoc didicit homo, lignum scientiæ boni ac mali vocatur? Quod nimirum hic Scripturæ mos sit, ubi res quæpiam in locis aut temporibus quibusdam acciderit, a rebus illis et loca et tempora vocare. Sed ut clarius quod dico fiat, illud exemplo vobis illustrabo. Puteos aliquando fodit Isaac: hos autem puteos vicini destruere cum aggressi essent, inde simulas quædam est orta, et vocavit puteum inimicitias: non quod puteus inimicitias exerceret, sed quod circa illum inimicitiae exortæ essent (Gen. 26. 21). Sic et lignum scientiæ boni et mali vocatur, non quod ipsum scientia polleret, sed quod circa illud facta esset scientiæ boni ac mali declaratio. Rursus puteum fodit Abraham, insidias paravit Abimelech: convenerunt, inimicitias deposuerunt, ac præstito mutuo juramento puteum illum Juramenti puteum appellarunt (Ibid. 21. 31. 32); non quod jurasset puteus, sed quod circa puteum juramentum præstitum esset. Vides loca non fieri causas rerum, licet a rebus nomen accipiant? Siquidem valde necessarium est, et adhibeantur exempla, quo manifestiora fiant quæ dicimus. Rursus occurrentes sibi angelos vidit Jacob et castra Dei, tum appellavit locum Castra (Ibid. 32. 2). Tametsi locus castra non esset, nihilominus Castra vocatus est locus, quia illic castra viderat. Vides ut ab eventu rei, quæ in loco accide-

rat, locum appellavit? Sic etiam lignum scientiæ boni ac mali vocatur, non quod ipsum boni malique scientia polleret, sed quod scientiæ boni ac mali facta fuerit circa illud demonstratio, et inobedientiæ atque obedientiæ exercitatio. Rursus Deum vidit Jacob, quantum fieri potest, ut ab homine videatur, et vocavit nomen loci illius *Species Dei*. Quare? *Quia viat Deum* (Gen. 32. 30), inquit. Quamquam non locus Dei species erat, sed a re quæ evenerat in loco, nata est appellatio. Vides quam multis ex locis morem esse Scripturæ demonstraverimus, ut a rebus quæ acciderint nomina locis imponat? Idipsum quoque in temporibus agere consuevit. Sed ne tedio vos afficiamus, age sermonem a tristioribus ad jucundiora transferamus. Etenim jam defatigata est mens vestra subtilioribus sententiis immorata: quapropter operæ pretium fuerit illam recreare ac simplicioribus lætioribusque sententiis illam pascere.

De bonis agit per crucem invecitis. Latro cur in paradisum introductus. — Ad salutare igitur lignum crucis redeamus. Hoc enim omnia mala sustulit, quæ illud invexerat: vel potius non illud mala invexerat, sed homo ipse cuncta, quæ deinde Christus plane sustulit, atque illis ampliora multo bona invexit: Ob hoc ipsum ait Paulus: *Ubi abundavit delictum, superabundavit gratia* (Rom. 5. 20); hoc est, majus est donum quam peccatum. Idcirco rursus ait: *Non sicut delictum, ita et donum* (Rom. 5. 15): non quantum peccavit homo, tantum donavit Deus: non quanta jactura, tantus est quæstus: non quantum naufragium, tanta etiam negotiatio fuit: sed plura bona fuere quam mala; et merito. Siquidem mala servus invexit, et minora erant: bona vero largitus est Dominus, quocirca fuerunt et plura: propterea dicit: *Non sicut delictum, ita et donum*. Deinde discrimen adjungit: *Nam judicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in justificationem*. Obscurius est, quod diximus: itaque necesse est, ut expositionem adjungamus. *Nam judicium quidem*, hoc est poena, supplicium, mors; *Ex uno*, scilicet peccato: siquidem unum peccatum tantum malum invexit; gratia vero non illud solum peccatum, sed et alia multa sustulit. Idcirco dicit: *Gratia autem ex multis delictis in justificationem*. Propterea Joannes etiam Baptista clamabat: *Ecce agnus Dei*, non, qui tollit peccatum Adami, sed, *Qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Vidisti, quo pacto non sicut delictum ita et gratia, sed plura lignum hoc invexit bona, quam a principio fuerint invecita mala?

4. Hæc autem a me dicta sunt, ne a primis illis parentibus damno te affectum arbitreris. Diabolus Adamum ejecit, latronem Christus introduxit. Ac discrepantiam vide. Ille hominem nullo infectum peccato, sed sola inobedientiæ macula, ejecit: Christus latronem innumera peccatorum genera gestantem in paradisum introduxit. An igitur hoc tantum est admirabile, quod latronem in paradisum introduxit, aliud vero nihil? Potest et aliud majus dici. Non enim solum introduxit latronem, sed et ante mundum uni-

γάρ Θεοῦ εἰπόντος· Πού Ἄδελ, ὁ ἀδελφός σου; εἰ-
πας· Μὴ φύλαξ εἰμι τοῦ ἀδελφοῦ μου ἐγώ; Ὅθεν
δῆλον ἐστὶ σαφὲς εἶδος ἦλθεν ἐπὶ τὴν ἐργασίαν ταύτην.
Ὅσπερ οὖν οὗτος ἦδει μὲν καὶ πρὸ τῆς πείρας ὅτι κα-
κὸν ὁ φόνος, ἔμαθε δὲ σαφέστερον καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε
τὴν τιμωρίαν ἰδέεσθαι, καὶ ἤκουσε· Στένων καὶ τρέ-
μων ἔσθ' ἐπὶ τῆς γῆς· οὕτω καὶ ὁ πατήρ τούτου εἶχε
τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ καὶ πρὸ τοῦ φαγεῖν τὴν γνῶ-
σιν, εἰ καὶ μὴ οὕτω σαφῆ, ὡς μετὰ τὴν τοῦ ζύλου βρώ-
σιν. Τί λέγω;

Τὰ γὰρ κακὰ πάντες οὐδαμὲν καὶ πρὶν ἢ πρᾶξαι,
σαφέστερον δὲ μανθάνομεν μετὰ τὸ πρᾶξαι· πολλῶ
δὲ σαφέστερον, ὅταν κολαζώμεθα. Οὕτω καὶ ὁ Κάθ' ἡ
ἦδει μὲν ὅτι κακὴν ἡ ἀδελφοκτονία καὶ πρὸ τούτου
ἔμαθε δὲ ὑστερον διὰ τῆς κολάσεως σαφέστερον·
ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς οὐδαμὲν ὅτι καλὴν ἡ ὑγίεια, καὶ φορτι-
κὴ ἡ νόσος καὶ πρὸ τῆς πείρας· πολλῶ δὲ μᾶλλον, ὅταν
εἰς τὴν νόσον ἐμπίσωμεν, ἀμφοτέρων τὴν διαφορὰν
γινώσκωμεν.

Υ'. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Ἀδάμ ἦδει μὲν ὅτι
καλὴν ἡ ὑπακοή, καὶ κακὴν ἡ παρακοή· ὑστερον δὲ
σαφέστερον ἔμαθεν, ὅτε τοῦ ζύλου γευσάμενος ἐξε-
δύθη τοῦ παραδείσου, καὶ τῆς μακαριότητος ἐκείνης
ἐξέπεσεν. Ἐπεὶ οὖν εἰς τιμωρίαν ἐνέπεσεν, ὅτι, τοῦ
Θεοῦ κυλούσαντος, ἐγεύσατο τοῦ ζύλου, ἡ τιμωρία
αὐτὸν σαφέστερον ἐπαίδευσεν διὰ τῆς πείρας, ὅσον κα-
κὸν Θεοῦ παρακούειν, καὶ ὅσον ὑπακούειν καλόν· διὰ
τοῦτο γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ τὸ ζῦλον καλεῖται.
Καὶ εἶνος ἔνεκεν, εἰ μὴ αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ ζύλου τὴν
γνῶσιν εἶχε τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς
τιμωρίας τῆς διὰ τὴν παρακοὴν τὴν ἐπὶ τῷ ζύλῳ σα-
φέστερον τοῦτο ἔμαθεν ὁ ἄνθρωπος, γνωστὸν καλοῦ
καὶ πονηροῦ τὸ ζῦλον καλεῖται· Ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ
τοῦτο, ἐπειδὴ τὸ πρᾶγμα γίνηται, ἦ ἐν τόποις, [678]
ἦ ἐν καιροῖς, ἀπὸ τῶν πραγμάτων καλεῖν καὶ τοὺς τό-
πους καὶ τοὺς καιροὺς. Καὶ ἵνα σαφέστερον γένηται
τὸ λεγόμενον, ἐπὶ ὑποδείγματος ὅμην τοῦτο ποιήσω
φανερὸν. Ὁ Ἰσαάκ ποτὲ φρέατα ὥρυξε· ταῦτα τὰ
φρέατα ἐπεχειρήσαν οἱ γείτονες διαφθεῖραι· ἐντεῦθεν
ἐγένετό τις ἀπέχθεια, καὶ ἐκάλεσε τὸ φρέαρ Ἐχθραν·
οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸ τὸ φρέαρ ἤχθρανεν, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ
αὐτὸ ἡ ἔχθρα γέγονεν. Οὕτω καὶ τὸ ζῦλον γνωστὸν
καλοῦ καὶ πονηροῦ καλεῖται, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸ εἶχε
γνῶσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ ἐγένετο ὁ ἐλεγχος τῆς
γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ. Πάλιν ὥρυξε
φρέαρ ὁ Ἀβραάμ, ἐπεδούλευσεν ὁ Ἀδιμελεχ· συν-
ῆλθον, κατέλυσαν τὴν ἔχθραν, καὶ ὅρκους δόντες ἀλ-
λήλοις, ἐκάλεσαν τὸ φρέαρ ἐκεῖνον Φρέαρ ὁρκου· οὐκ
ἐπειδὴ τὸ φρέαρ ὥμοσεν, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ τὸ φρέαρ
ὁ ὅρκος ἐγένετο. Ὅρως πῶς οὐχὶ τῶν πραγμάτων οἱ
τόποι αἵτιοι γίνονται, εἰ καὶ τῶν πραγμάτων λαμ-
βάνουσι τὰ ὀνόματα; Καὶ γὰρ πολλὴ ἀνάγκη παρα-
γεῖναι παραδείγματα, ὥστε σαφέστερον γενέσθαι τὸ
λεγόμενον. Πάλιν εἶδεν ὁ Ἰακώβ ἀγγέλους ἀπαντή-
σοντάς αὐτῷ καὶ παρεμβολῆν Θεοῦ, καὶ ἐκάλεσε
τὸν τόπον Παρεμβολὴν. Καίτοι οὐχ ὁ τόπος ἦν ἡ
παρεμβολή, ἀλλ' ὅμως ἐκλήθη ὁ τόπος Παρεμβολή,
ἐπειδὴ ἐκεῖ εἶδε τὴν παρεμβολήν. Ὅρως πῶς ἀπὸ
τοῦ πράγματος τοῦ συμβάντος ἐν τῷ τόπῳ τὸν τό-
πον ὠνόμασεν; Οὕτω καὶ τὸ ζῦλον γνωστὸν καλοῦ
καὶ πονηροῦ καλεῖται, οὐκ ἐπειδὴ αὐτὸ εἶχε γνῶσιν
καλοῦ καὶ πονηροῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ περὶ αὐτὸ ἐγένετο ἡ
ἀπόδειξις τῆς γνώσεως τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ,
καὶ ἡ γυμνασία τῆς παρακοῆς καὶ τῆς ὑπακοῆς. Πά-

λιν εἶδε τὸν Θεὸν ὁ Ἰακώβ, ὡς εἶδεν ἄνθρωπος θνα-
τὸν ἦν, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνου Εἶδος
Θεοῦ. Διὰ τί· Ὅτι εἶδον τὸν Θεόν, φησί. Καὶ μὴ
οὐχ ὁ τόπος εἶδος Θεοῦ ἦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πράγματος
τοῦ συμβάντος ἐν τῷ τόπῳ ἡ προσήγορία γέγονεν.
Ὅρως διὰ πόσων ἀποδείκεται, ὅτι ἔθος τῇ Γραφῇ
ἀπὸ τῶν πραγμάτων τῶν συμβαινόντων ἐν τοῖς τόποις
αὐτοῖς τοὺς τόπους καλεῖν; Τὸ αὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ
ἐπὶ καιρῶν ποιεῖν εἰώθεν. Ἀλλ' ἵνα μὴ κατατείνωμεν
ὁμᾶς, φέρε μεταγὰγμεν τὸν λόγον ἀπὸ τῶν σκυθρω-
ποτέρων ἐπὶ τὰ φαιδρότερα. Καὶ γὰρ ἔκαμεν ὁμῶν ἡ
διάνοια τοῖς λεπτοτέροις νοήμασιν ἐνδιατρίβουσα·
διόπερ αὐτὴν ἀναπαύσαι καλὸν, τοῖς ἀφαιεστέροις καὶ
φαιδρότεροις διαιτῶντας νοήμασιν.

Ἐπανιῶμεν τοίνυν ἐπὶ τὸ σωτήριον τοῦ σταυροῦ
ζύλου. Τοῦτο γάρ, τοῦτο πάντα ἀνέλυσε τὰ δεινὰ,
ὅσα ἐκεῖνο εἰσῆγαγε· μᾶλλον δὲ οὐκ ἐκεῖνο εἰσῆγαγε
τὰ δεινὰ, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος ἅπαντα, ἅπερ μετὰ πολλῆς
ὑστερον ἀνέλυσε τῆς παρουσίας ὁ Χριστός, πολλῶ
μείζονα αὐτὸν εἰσαγαγὼν ἀγαθὰ. Αἱ αὐτὰ τοῦτο ὁ
Παῦλος φησιν· Ὅπου ἐπλεόνασεν ἡ ἁμαρτία,
ὕπερπερίσσευσεν ἡ χάρις· τοῦτέστι, μείζον τὸ
δῶρον τοῦ ἁμαρτήματος. Διὰ τοῦτο πάλιν φησὶν·
Ὅχι ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ τὸ χάρισμα·
οὐχ ὅσον ἡμαρτεν ὁ ἄνθρωπος, τοσούτον ἱχαρίσατο ὁ
Θεός· οὐχ ὅση ἡ ζημία, τοσαύτη [679] καὶ ἡ πραγμα-
τεία· οὐχ ὅσον τὸ ναυάγιον, τοσαύτη καὶ ἡ ἐμπορία·
ἀλλὰ πλείον τὰ ἀγαθὰ τῶν κακῶν· καὶ εἰκότως. Τὰ
μὲν γὰρ κακὰ δούλους εἰσῆγαγε, καὶ ἐλάττωνα ἦν· τὰ
δὲ ἀγαθὰ δεσπότης ἱχαρίσατο, διὸ καὶ πλείονα ἦν.
Διὰ τοῦτο φησιν· Ὅχι ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω καὶ
τὸ χάρισμα. Εἴτα ἐπάγει καὶ τὴν διαφορὰν· Τὸ μὲν
γὰρ κρίμα ἐξ ἐνός εἰς κατάκριμα, τὸ δὲ χάρισμα
ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς δικαίωμα. Ἀσα-
φέστερον τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ἀνάγκη τὴν λύσιν
ἐπαγαγεῖν. Τὸ μὲν γὰρ κρίμα, τοῦτέστιν ἡ κώλασις,
ἡ τιμωρία, ὁ θάνατος· Ἐξ ἐνός, τοῦτέστιν ἁμαρτή-
ματος· Μία γὰρ, φησὶν, ἁμαρτία τοσούτον εἰσῆγαγε
κακόν· τὸ δὲ χάρισμα οὐκ ἐκείνην μόνην τὴν ἁμαρ-
τίαν ἔλυεν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πολλὰς. Διὰ τοῦτο λέ-
γει· Τὸ δὲ χάρισμα ἐκ πολλῶν παραπτωμάτων εἰς
δικαίωμα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ βαπτιστής
εἶδε· Ἰδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, οὐχί, ὁ αἶρων τὴν
ἁμαρτίαν τοῦ Ἀδάμ, ἀλλ', Ὁ αἶρων τὴν ἁμαρτίαν
τοῦ κόσμου. Εἶδες πῶς οὐχ ὡς τὸ παράπτωμα, οὕτω
καὶ τὸ χάρισμα, ἀλλὰ πλείονα εἰσῆγαγε τοῦτο τὸ
ζῦλον ἀγαθὰ τῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν εἰσενεχθέντων
κακῶν;

δ'. Ταῦτα δὲ εἶπον, ἵνα μὴ νομίσῃς ἐπιπράξεσθαι σε
παρὰ τῶν πρώτων. Ἐξέβαλεν ὁ διάβολος τὸν Ἀδάμ,
εἰσῆγαγε τὸν ληστὴν ὁ Χριστός. Καὶ σκόπει τὸ διάφο-
ρον. Ἐκεῖνος οὐκ ἔχοντα ἁμαρτίαν τὸν ἄνθρωπον,
ἀλλὰ μίαν κηλίδαν παρακοῆς, ἐξέβαλεν· ὁ Χριστὸς
ληστὴν μυρία φορτία ἁμαρτημάτων βαπτίζοντα οὕτως
εἰσῆγαγεν εἰς τὸν παράδεισον. Ἀρ' οὖν τοῦτο μόνον
τὸ θαῦμά ἐστιν, ὅτι ληστὴν εἰσῆγαγεν εἰς παράδεισον,
ἀλλο δὲ οὐδέν; Ἔστι καὶ ἄλλο μείζον εἰπεῖν. Οὐ γὰρ
ληστὴν εἰσῆγαγε μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς οἰκουμένης
ἀπάσης, καὶ πρὸ τῶν ἀποστόλων· ἵνα μηδεὶς τῶν

μετὰ ταῦτα ἀπογνῶν τὴν εἰσοδόν, μὴδὲ ἀπελπίσῃ τὴν σωτηρίαν τὴν αὐτοῦ, τὴν μυρίαν γέμοντα κακῶν ἐν ταῖς βασιλικαῖς αὐλαῖς στρεφόμενον ὁρῶν· Ἄλλ' ἰδού, μὴ πόνοις ἐπιδειξάτο καὶ κατορθώματα καὶ καρπούς ὁ ληστής. Οὐδὲ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν, ἀλλ' ἀπὸ ψιλοῦ ῥήματος, ἀπὸ πίστεως μόνης πρὸ τῶν ἀποστόλων εἰσιπήδησεν εἰς τὸν παράδεισον, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐχ ἡ ἐκείνου εὐγνωμοσύνη τοσοῦτον ἰσχυσεν, ὅσον τοῦ δεσπότου ἡ φιλανθρωπία τὸ πᾶν ἐποίησε. Τί γὰρ εἶπεν ὁ ληστής; τί δὲ ἐπραξεν; ἐνέστησε; ἐδάκρυσεν; περιεσχίστο; μετάνοιαν ἐπέδειξάτο ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ μετὰ τὴν ἀπόφασιν σωτηρίας ἔτυχεν. Ὅρα τάχος· ἀπὸ σταυροῦ εἰς οὐρανόν, ἀπὸ καταβίχης εἰς σωτηρίαν. Τίνα ἔστιν ἄρα ἐκεῖνα τὰ ῥήματα; πόσῃν ἔχει τὴν δύναμιν, ὅτι τοσαῦτα τοῖς ἐκείνου ἀκούσις ἀγαθὰ; *Μηρόσθητί μου*, φησὶν, ἐν τῇ *Βασιλείᾳ σου*. Καὶ τί τοῦτο; Ἥγησε λαβεῖν ἀγαθὰ, οὐ σπουδὴν τὴν δι' ἔργων ἐπέδειξάτο· ἀλλ' ὁ τὴν καρδίαν αὐτοῦ εἰδώς, οὗ τοῖς ῥήμασι προσέσχευεν, ἀλλὰ τῇ διαθέσει τῆς διανοίας. Οἱ μὲν γὰρ προφητικῶν ἀπολαύσαντες διδαγμάτων, οἱ τὰ σημεῖα ἰδόντες, οἱ τὰ θαύματα θεασάμενοι, ἔλεγον περὶ τοῦ Χριστοῦ, [680] *ὅτι Δαυιδίου ἔχει, καὶ Πλανῶ τὸν ὄχλον*· ὁ δὲ ληστής μὴ προφητῶν ἀκούσας, μὴ θαύματα ἰδὼν, ἰδὼν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ προσελωμένον, οὐ προσέσχε τῇ ἀτιμίᾳ, οὐκ εἶδε τὴν ἀδοξίαν, ἀλλ' εἰς τὴν θεότητα αὐτὴν ἰδὼν, *Μηρόσθητί μου*, φησὶν, ἐν τῇ *Βασιλείᾳ σου*. Καινὸν τοῦτο καὶ παράδοξον. Σταυρὸν ὁρᾷ, καὶ βασιλείας μέμνηται; Τί βασιλείας ἀξίον εἶδες; Ἐσταυρωμένον ἄνθρωπον, βαπτίζομενον, χλευαζόμενον, κατηγορούμενον, ἐμπυτύμενον, μαστιζόμενον· ταῦτα οὐν βασιλείας ἀξία, εἰπέ μοι; Ὅρᾳς ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ἔδωκεν ὀφθαλμοίς, καὶ οὐ τὰ φαινόμενα ἐξήταξε; Διὰ τοῦτο οὐτε ὁ Θεὸς τὰ ῥήματα ἐξήταξε τὰ φίλα, ἀλλ' ὥσπερ οὗτος εἶδεν εἰς τὴν θεότητα, οὕτως ὁ Θεὸς εἶδεν εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ληστοῦ, καὶ φησὶ· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ*.

Ἐνταῦθα προσέχετε· ζήτημα γὰρ οὐ τὸ τυχεῖν ἐπιφύεται. Καὶ γὰρ οἱ Μανιχαῖοι, οἱ κύνες, οἱ ἄνεσοι καὶ λυτῶντες, τὸ σχῆμα μὲν ἐπιδείκνυνται ἐπεικελίας, τὴν χαλεπὴν δὲ ἐνδὸν ἔχουσι τῶν κυνῶν μανίαν, καὶ κατακρύπτουσι τῇ δορᾷ τοῦ προβάτου τὸν λύκον. Ἀλλὰ μὴ τὸ φαινόμενον ἴδῃς, ἀλλὰ τὸ ἐνδόν κεκρυμμένον θηρίον ἐξέτασον. Οὗτοι τοίνυν ἐπιλαβόμενοι τοῦ χωρίου τούτου φασὶν· Εἶπεν ὁ Χριστός· Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, *σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ*· οὐκοῦν ἀντίδοσις ἔσθι γέγονε τῶν ἀγαθῶν, καὶ περιττὴ ἡ ἀνάστασις. Εἰ γὰρ ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπέλαθεν ὁ ληστής τὰ ἀγαθὰ, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ οὐκ ἀνέστη οὐδέπω καὶ σήμερον, οὐκ ἔσται σωμάτων λοιπὸν ἀνάστασις. Ἄρα ἐνοήσατε τὸ λαχθῆν, ἡ δευτέρον αὐτὸ πάλιν εἰπεῖν ἀνάγκη; Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω σοι, *σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ*. Εἰσῆλθεν οὖν, φησὶν, εἰς τὸν παράδεισον ὁ ληστής, οὐ μὲν τὸ σῶμα· πῶς γὰρ, ὅπως οὐκ ἐτάφη τὸ σῶμα αὐτοῦ, οὐδὲ διελύθη καὶ κόνις ἐγένετο; καὶ οὐδαμῶς ἰσχυρταί, ὅτι ἀνέστησεν ὁ Χριστὸς αὐτόν. Εἰ δὲ εἰσῆγαγε τὸν ληστήν, καὶ χωρὶς τοῦ σώματος ἀπέλαυσε τῶν ἀγαθῶν, εὐδελον ὅτι σῶματος οὐκ ἔστιν ἀνάστασις. Εἰ γὰρ ἦν σῶματος ἀνάστασις, οὐκ ἂν εἶπε· *Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ*, ἀλλ', ἐν τῷ καιρῷ τῆς συντελείας, ὅταν σωμάτων ἀνάστασις ᾖ. Εἰ δὲ ἦδη εἰσῆγαγε τὸν

ληστήν, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ φθαρὲν ἔμεινεν ἔξω, εὐδελον ὅτι σωμάτων ἀνάστασις οὐκ ἔστι. Ταῦτα ἐκείνου δέχεσθε δὲ λοιπὸν καὶ τὰ παρ' ἡμῶν, μάλλον δὲ οὐ τὰ παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ τὰ παρα τῆς θαλάσσης Γραφῆς· οὐ γὰρ τὰ ἡμέτερα λέγομεν, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Τί λέγαις; οὐ κοινωνεῖ τῶν στεφάνων ἡ σάρξ; Ἄλλ' ἐν μὲν τοῖς πόνοις ἐκοινωνήσεν, ἐν δὲ τοῖς μισθοῖς ἀποστερεῖται; καὶ ὅτε μὲν ἀγωνίζεσθαι ἔδει, τὸ πλεόν ἐδέξατο τῶν ἰδρώτων· ὅτε δὲ στεφάνων καιρὸς, μόνῃ ἡ ψυχὴ στεφανοῦται; Οὐκ ἀκούεις τοῦ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Παραστήται ἡμῶς δεῖ ἔμπροσθεν τοῦ θήματος τοῦ Χριστοῦ*. Ἰνα ἕκαστος κομίσῃται τὰ ἴδια τοῦ σώματος, πρὸς δὲ ἐκράξῃ, *εἰτε ἀγαθόν, εἰτε κακόν*; Οὐκ ἀκούεις αὐτοῦ λέγοντος· πάλιν· *Δεῖ τὸ θνητὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀθανάσιον, καὶ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφθαρτόν*; [681] *Τὸ θνητὸν*, ποῖον; τὴν ψυχὴν, ἢ τὸ σῶμα; Εὐδελον ὅτι τὸ σῶμα· ἡ γὰρ ψυχὴ φύσει ἀθάνατος, θνητὸν δὲ φύσει τὸ σῶμα. Ἀλλὰ πολλὰ περικυπτουσι τοῦτων· πλὴν καὶ ἀπ' αὐτῶν τῶν ὑπολείμενών τὴν συγγένειαν τῶν περικυπτέντων ἐλέγχομεν. Εἰσῆλθεν εἰς τὸν παράδεισον ὁ ληστής, φησὶ. Καὶ τί τοῦτο; μὴ γὰρ ταῦτα ἔστι τὰ ἀγαθὰ, ἅπερ ὁ Θεὸς ἡμῖν ἐπαγγέλλεται;

ε'. Οὐκ ἀκούεις τοῦ Παύλου περὶ τὰ ἀγαθὰ ἐκεῖνα τί φησιν; Ἄ *ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέστη*· τὸν δὲ παράδεισον καὶ ὀφθαλμὸς εἶδε τὸν Ἀδὰμ, καὶ οὐς ἤκουσε, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδέξατο· περὶ γὰρ αὐτοῦ τοσαύτας ἡμέρας διαλεγόμεθα· πῶς οὖν ἀπέλαβε τὰ ἀγαθὰ ὁ ληστής; Οὐ γὰρ εἰς παράδεισον ἐπαγγέλλεται εἰσαγαγεῖν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀλλ' εἰς αὐτόν τὸν οὐρανόν· οὐδὲ βασιλείαν παραδείσου, ἀλλὰ βασιλείαν οὐρανῶν ἐκήρυξεν. Ἦρξατο γὰρ, φησὶ, *κηρύττειν καὶ λέγειν· Μετανοεῖτε*· ἤγγικε γὰρ, οὐχ ἡ βασιλεία τοῦ παραδείσου, ἀλλ', ἡ *βασιλεία τῶν οὐρανῶν*. Ἀπόλεσας μὲν γὰρ παράδεισον, ἔδωκε δὲ σοι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν, ἵνα καὶ τὴν οἰκίαν φιλανθρωπικῶν ἐπιδείξῃται, καὶ τὸν διάβολον δάξῃ, δεικνύς ὅτι κἂν μυρία τῶν τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλεύσῃ γένει, οὐδὲν ἔσται πλέον αὐτῷ, τοῦ Θεοῦ πρὸς μεῖζονα ἀεὶ τιμὴν ἡμᾶς ἀνάγοντος. Ἀπόλεσας τοίνυν παράδεισον, καὶ ἀνέμψε σοι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν· κατεδικάσθη πόνῳ προσκαίρει, καὶ ἐπιμήθης ζωῇ αἰωνίῳ. Ἐκέλευσε τῇ γῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνενεγκεῖν, καὶ ἐβλάστησέ σοι καρπὸν Πνεύματος ἡ ψυχῇ. Ὅρᾳς πῶς μεῖζον ἡ εὐπορία τῆς ζητίας; πῶς πλείων ὁ πλοῦτος; Οἶόν τι λέγω· ἔκλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Οὐκ ἐγένετο χρήσιμος ὁ πλοῦσθεις, ἀλλὰ διεστράφη. Οὐκ εἰ λοιπὸν ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος αὐτὸν ἀναπλάττει, ἀλλ' ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος· καὶ οὐκ ἐστὶ παράδεισον ἐπαγγέλλεται πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ βασιλείαν οὐρανῶν. Καὶ ὅπως, ἀκούε. Νικοδήμου γὰρ τὸν ἀρχόντος τῶν Ἰουδαίων καταπιστόντος, καὶ τὴν ἐνταῦθα γέννησιν ἐπιζητούντος καὶ λέγοντος, ἀδύνατον εἶναι γέροντα γεννηθῆναι ἄνωθεν, ὅρα πῶς ὁ Χριστὸς σαφέστερον αὐτῷ ἀποκαλύπτει τῆς γεννήσεως τὸν τρόπον. Ἐὰν μὴ εἰς γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ Πνεύματος, οὐ

versum, et ante apostolos : ne quis posterorum se ingredi posse desperet, neque spem omnem suæ salutis abiciat, cum innumeris scatenent malis se in regio versari palatio videat. Sed consideremus, num labores et recte facta et fructus exhibuerit latro. Ne hoc quidem dici potest, sed nudo verbo prolato, sola fide exhibita in paradisu ante apostolos insiliit, ut intelligas non ejus probitatem tantum valuisse, verum Domini benignitatem totum negotium peregissee. Quid enim latro dixit? quid fecit? num jejunavit? num flevit? num se affixit? num longo tempore poenitentiam exhibuit? Nequaquam : sed in ipsa cruce post sententiam salutem obtinuit. Vide celeritatem : a cruce in cælum, a supplicio in salutem. Quæ porro sunt illa verba? quam tandem vim habent, ut hoc uno tanta consequeretur bona? *Memento mei*, inquit, *in regno tuo* (Luc. 23. 42). Quid hoc rei est? Petiit bona dari, non operibus ipsis studium ullum adhibuit : verum is cui cor ejus notum erat, non attendit ad verba, sed ad mentis affectum. Nam illi quidem qui prophetarum fuerant documentis instructi, qui signa viderant, qui miracula fuerant contemplati, de Christo dicebant : *Dæmonium habet*, et, *Seducit turbam* (Matth. 11. 18) : latro vero, qui prophetas non audierat, qui prodigia non viderat, qui in cruce suffixum viderat, non attendit ad ignominiam, non respexit ad infamiam, sed divinitatem ipsam considerans, *Memento*, inquit, *mei in regno tuo*. Hoc sane novum et inusitatum. Crucem vides, et reguli meministi? Quid dignum regno vidisti? Hominem crucifixum, alapis cæsum, illusum, accusatum, sputis conspersum, flagellatum : hæcine sunt, quæso, digna regno? Vides eum oculis fidei respexisse, non ea quæ apparebant expendisse? Propterea neque Deus nuda verba expendebat, sed ut ille in divinitatem, sic Deus in cor latronis respiciebat, et ait : *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43).

Objectionem refellit Manichæorum. — Hoc loco attendite : siquidem questio non vulgaris exoritur. Nam Manichæi, canes muti et rabidi, speciem quidem præ se ferunt modestiæ, intus vero gravem canum insaniam sovent, et ovis pelle lupum occultant. At tu ne quod apparet aspicias, verum intus latentem belluam pervestiga. Isti ergo locum hunc arripientes aiunt : Dixit Christus, *Amen*, *amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* : igitur jam facta est bonorum retributio et superflua erit resurrectio. Si enim illo die latro bona recepit, corpus autem ejus nondum ad hunc usque diem resurrexit, non erit deinceps corporum resurrectio. Numquid intellexistis quod diximus, an vero iterum illud dici necesse est? *Amen, amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso*. Ingressus est igitur, inquit, in paradisu latro non cum corpore : quo enim pacto, cum sepultum non esset corpus ejus, neque dissolutum, et in cineres redactum? neque dictum osquam fuit resuscitatum illum a Christo fuisse. Quod si latronem introduxit, et absque corpore bonis potitus est, manifestum est corporis resurrectionem non esse. Nam si corporis esset resurrectio,

non dixisset : *Hodie mecum eris in paradiso*, sed, in tempore consummationis, quando resurrectio corporum erit. Quod si jam latronem introduxit, corpus autem ejus foris corruptum remansit, plane liquet corporum resurrectionem non esse. Atque hæc quidem illi : jam vero quæ a nobis proficiunt accipite; imo vero non quæ a nobis, sed quæ a sacra Scriptura sunt : neque enim quæ nostra sunt dicimus, sed quæ Spiritus sancti. Quid ais? non venit in communionem coronarum caro? Sed in communionem quidem laborum venit, præmiis vero privatur? et quando certandum quidem fuit, majorem partem sudorum sustinuit; quando vero coronarum tempus adfuit, anima sola coronatur? Non audis Paulum dicentem? *Stare nos oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum* (Rom. 14. 10. 2; Cor. 5. 10). Non audis ipsum rursus dicentem : *Oportet mortale hoc induere immortalitatem, et corruptibile hoc induere incorruptionem* (1. Cor. 15. 53)? *Mortale?* quodnam? animam an corpus? Haud dubium, quin corpus : siquidem anima natura sua est immortalis; corpus autem natura mortale est. At enim multa ex istis illi resecant : attamen ex illis ipsis quæ restant, cognitionem eorum quæ resecta sunt deprehendimus. Ingressus est latro in paradisu, inquit. Quid tum postea? num enim hæc illa sunt bona, quæ nobis Deus pollicetur?

5. Non audis quid de bonis illis Paulus dicat? *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt* (1. Cor. 2. 9) : atqui paradisu et oculus vidit Adami, et auris audivit, et cor hominis excepit : multis enim jam diebus de illo verba facimus : quomodo igitur bona latro recepit? Non enim se in paradisu nos introducturum promittit Deus, sed in ipsum cælum : neque regnum paradisi, sed regnum cælorum prædicavit. *Capit enim, inquit, prædicare, et dicere, Poenitentiam agite* (Matth. 4. 17) : *appropinquavit enim, non regnum paradisi, sed, regnum cælorum*. Nam tu quidem paradisu amisisti, Deus autem cælum tibi dedit, ut suæ tibi specimen ederet benignitatis, ac diabolo dolorem inureret, et ostenderet, tametsi innumeras ille in genus humanum insidias molitur, nihil tamen hoc illi profuturum, cum Deus semper majorem ad honorem nos evehat. Amisisti ergo paradisu, et cælum tibi Deus reseravit : temporario labore damnatus es, et vita æterna decoratus. Præcepit terræ ut spinas proferret ac tribulos, et fructum tibi Spiritus anima genuit (Gen. 3. 18). Vides ut majores sint pœnis facultates, ut ampliores sint divitiæ? Exempli causa : formavit Deus hominem e terra et aqua, ipsumque posuit in paradiso. Non evasit bonæ frugis, qui formatus fuerat, sed depravatus est : non jam e terra et aqua ipsum refugit, sed ex aqua et Spiritu : non jam illi paradisu, sed regnum cælorum pollicetur. Et quo pacto id fiat, audi. Cum enim princeps Judæorum Nicodemus lapsus esset, et hujus vitæ natalia inquireret, diceretque, fieri non posse, ut senex denovo nasceretur, vide quo pacto Christus illi clarius modum

delegat natalium. *Nisi quis natus fuerit ex aqua et Spiritu, non potest introire in regnum caelorum (Joan. 3. 4. 5).* Si igitur regnum caelorum promisit, in paradisum autem latronem introduxit, nondum illi bona retribuit.

Quid nomine paradisi sit intelligendum. — Verum aliud praeterea quiddam obijciunt. Paradisum, inquit, hoc loco, non paradisum dixit, sed paradisi nomine regnum caelorum designavit. Nam quia latronem alloquebatur, hominem qui sublimibus dogmatibus imbutus non fuerat, neque de prophetia quidquam noverat, sed omne tempus in desertis locis transegerat, caedesque patrarat, neque ad concionem umquam in transitu declinarat, neque sacrae lectionis particeps fuerat, neque quid tandem esset regnum caelorum noverat, hoc dicebat: *Hodie mecum eris in paradiso (Luc. 23. 43);* notiori et usitatiore nomine paradisi regnum caelorum significat, et de illo Christus ad ipsum verba facit. Admitto. Unde igitur constat ipsum in regnum caelorum ingressum esse? Ex eo quod dixerit, *Hodie mecum eris in paradiso.*

Quod si violentior haec solutio videatur, dilucidiorē adjungemus. Quenam illa porro est? Christus dixit, *Qui non credit in Filium, jam judicatus est (Joan. 3. 18).* Quid igitur? jamne judicatus est? Atqui nondum est resurrectio, nondum supplicium et poenae: quomodo ergo jam judicatus est? Propter peccatum. Et rursus: *Qui credit in Filium, inquit, transivit de morte ad vitam (Joan. 5. 24).* Neque dixit, Transibit, sed, jam Transivit, et hic rursus propter bonum opus, et ille rursus propter peccatum. Ut igitur unus judicatus est, cum nondum fuerit judicatus, alter quoque transivit ad vitam, cum nondum transierit, et tam ad unum ob bonum opus, quam ad alterum ob peccatum, quasi jam res acciderint, cum nondum acciderint, verba facit: sic et ad latronem dicebat. Nam et medici postquam aliquem desperatum vident, cum periisse jam et mortuum esse dicunt, tametsi spirantem adhuc intuentur. Sed ut ille, quoniam nulla superest spes ejus salutis, apud medicos jam mortuus est: sic etiam latro, quoniam periculum omne reversionis ad perditionem jam evaserat, in caelum intravit. Sic etiam audivit Adam: *Quo die autem eduxeritis ex eo, morte moriemini (Gen. 2. 17).* Quid igitur? an illo ipso die mortuus est? Nequaquam, sed post illum diem nongentos vixit et plures annos. Cur igitur dixit Deus, Illa ipsa die moriemini? Sententia, non experientia. Sic etiam latro in caelum ingressus est. Audi sane, quid dicat Paulus, ut neminem adhuc bonorum retributionem accepisse declaret: nam cum de prophetis ac justis dissereret, adjecit: *Juxta fidem defuncti sunt isti omnes, cum reprobationes non accepissent, sed a longe eas aspexissent, et salutassent, Deo melius aliquid pro nobis providente, ut non sine nobis consummarentur (Hebr. 11. 13. 40).* Haec notate, ac memoria tenete, eosque qui non audierunt, docete; atque haec in ecclesia, in foro ac domi unusquisque meditetur. Nihil enim sacra lectione jucundius. Audi, quæso, quid de illa dicat propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum*

ori meo (Psalm. 118. 103). Hunc itaque favum in vespertina mensa appone, ut totam illam spirituali repleas voluptate. Non videtis homines opulentos, quomodo post epulas citharedos ac tibicines introducant? Illi suas aedes theatrum efficiunt; tu tuas aedes caelum effice: id vero efficies, non parietes immutans, aut transferens fundamenta, sed si ad tuam mensam Dominum ipsum caelorum voces. Non erubescit ejusmodi convivium Deus. Ubi namque spiritualis doctrina, ibi et temperantia, et modestia, et lenitas: ubi vir et uxor ac liberi, concordia et amicitia et virtutis vinculis fuerint colligati, illic versatur in medio Christus. Non enim aureum laqueare quaerit, nec columnarum fulgorem, neque marmoris pulchritudinem, sed animæ decorem ac mentis formam, et mensam justitia refertam, et eleemosynæ fructibus abundantem. Quod si mensam ejusmodi viderit, confestim ejusmodi conventus sit particeps, et in eum se inferi. Iste enim est, qui dixit: *Esurientem me vidistis, et aluitis (Matth. 25. 35).* Cum igitur inferius magna voce clamantem audiveris pauperem, deinde quidpiam eorum quæ apposita sunt de mensa egeno dederis, Dominum ad mensam vocasti per servum, et illam totam Dei benedictionibus replevisti, oblatisque primitiis maximam occasionem tua promptuaria plurimis complendi bonis præstulisti. Deus autem pacis et caritatis, qui dat panem ad manducandum, et semen seminanti, vestram sementem multiplicet, et augeat incrementa frugum justitiæ in omnibus vobis, suam dans gratiam, vosque regno caelorum dignetur (2. Cor. 9. 10): cujus nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria Patri, et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO VIII.

In diem nimbosum, et in conventum episcoporum, et de mandato quod traditum est Adamo, magnæque providentiæ fuisse quod legem accepit.

1. Nubium quidem concursus diem nobis reddidit tristiorē: adventus autem doctoris (a) hilariorem illum effecit. Non enim ita sol, cum de medio caelorum fastigio radios emittit, corpora illustrat, ut ex medio suo throno facies paternæ caritatis emittens radios, animas nostras illuminat. Quod cum ipse quoque probe nosset, non nobis solus advenit, sed et luminarium cœti comitatus appulit, ut lux nobis copiosior afflueret. Quo fit ut nobis lætetur ecclesia et exsultent greges, nosque majori cum alacritate sermonem instituamus. Ubi enim pastorem concursus est, illic et ovium est securitas. Ita nautæ lætantur, cum plures illis adsunt gubernatores: dum enim maris tranquillitas et aeris est serenitas, gubernaculorum subsidio laborem illis remigationis levant, et dum mare procellis agitur, arte ac multitudine operarum prælium undarum sedant. Idcirco nos etiam confidenter docendi causa sermonem aggredimur; et ipsorum precibus cuncta committimus. Ut autem

(a) De Flaviano loquitur.

δίνονται εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Εἰ τοίνυν βασιλείαν οὐρανῶν ἐπηγγείλατο, εἰς παράδεισον δὲ εἰσάγαγε τὸν ληστὴν, οὐδέπω ἀπέδωκεν αὐτῷ τὰ ἀγαθὰ.

Ἄλλ' ἑτερόν τι πρὸς τοῦτο λέγουσι. Τὸν παράδεισον, φασίν, ἐνταῦθα, οὐ τὸν παράδεισον εἶπεν, ἀλλὰ τῷ τοῦ παραδείσου ὀνόματι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὠνόμασεν. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς ληστὴν διελέγετο, ἀνθρώπων οὐδὲν ἀκηκόατο τῶν ὑψηλῶν δογμάτων, οὐδὲ εἰδὸτα περὶ προφητείας, ἀλλὰ πάντα τὸν χρόνον ἐν ἐρημίαις διατρίψαντα, καὶ φόνους ἐργασάμενον, καὶ μηδὲ παρακλύσαντά ποτε εἰς ἐκκλησίαν, μήτε μετασχόντα θείας ἀκροάσεως, μὴ εἰδὸτα τί ποτὲ ἐστὶ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, τοῦτο ἔλεγε. Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ· τῷ γνωριμωτέρῳ καὶ συνηθεστέῳ [682] ὀνόματι τοῦ παραδείσου τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν ὁλοῖ, καὶ περὶ ἐκείνης αὐτῷ διαλέγεται ὁ Χριστός. Λέγωμαι. Οὐκοῦν, φησὶν, εἰσῆλθε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Πόθεν δὴλον; Ἐξ ὧν εἶπε· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ. Εἰ δὲ βρασιότερα ἢ λύσις αὕτη, τὴν σαφεστέραν ἐπάφομεν. Τί οὖν ἐστιν αὕτη; Εἶπεν ὁ Χριστός, Ὁ μὴ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ἥδη κέκριται. Τί οὖν; ἥδη κέκριται; Καίτοι οὕτω ἀνάστασις, οὕτω κόλασις καὶ τιμωρία· πῶς οὖν ἥδη κέκριται; Ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας. Καὶ πάλιν, Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱόν, ψησὶ, μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Καὶ οὐκ εἶπε, μεταβήσεται, ἀλλ', ἥδη μεταβέβηκε· καὶ οὗτος πάλιν ἀπὸ τοῦ κατορθώματος, κακείνους· πάλιν ἀπὸ τοῦ ἀμαρτήματος. Ὡςπερ οὖν ἐκείνους κέκριται, μηδέπω κρινόμενος, κακείνους μεταβέβηκεν εἰς τὴν ζωὴν, μηδέπω μεταβάς, καὶ πρὸς ἐκεῖνον ἀπὸ τοῦ κατορθώματος; καὶ πρὸς τοῦτον ἀπὸ τοῦ ἀμαρτήματος, ὡς γεγεννημένων δὴ πραγμάτων οὕτω γεγεννημένων διαλέγεται· οὕτω καὶ πρὸς τὸν ληστὴν ἔλεγε. Καὶ γὰρ οἱ ἱατροὶ, ἐπειδὴν ὡσαῦτα τινα ἀπεγνωσμένους, λέγουσιν, ὅτι ἥδη τέθνηκε καὶ νεκρός ἐστι, καίτοι γε ἐτι ἐμπνέοντα βλέποντες. Ἄλλ' ὥσπερ ἐκείνους, ἐπειδὴ ἐλπίδα σωτηρίας οὐκ ἔχει, τέθνηκε παρὰ τοῖς ἱατροῖς· οὕτω καὶ ὁ ληστής, ἐπειδὴ προσδοκίαν οὐκέτι εἶχεν ὑποστροφῆς εἰς ἀπόλειαν, εἰσελήλυθεν εἰς τὸν οὐρανόν. Οὕτω καὶ ὁ Ἀδάμ ἤκουσεν, Ἡ δ' ἂν ἡμέρα γάγητε ἀπὸ τοῦ ξύλου, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε. Τί οὖν, αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ ἀπέθανεν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐζήσεν ἐτη ἑνεακόσια καὶ ἐπείκαινα μετὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Πῶς οὖν ἔλεγεν ὁ Θεός, ὅτι Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀποθανεῖσθε; Τῇ ἀποφάσει, οὐ τῇ πείρᾳ. Οὕτω καὶ ὁ ληστής εἰσῆλθεν εἰς τὸν οὐρανόν. Ἀκούουσιν γοῦν εἰ φησὶν ὁ Παῦλος, δηλῶν ὅτι οὐδεὶς οὐδέπω τὸν ἀγαθὸν ἀπέλαβε τὴν ἀντίδοσιν· περὶ γὰρ τῶν προφητῶν καὶ τῶν δικαίων διαλεγόμενος ἐπήγαγε· Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες μὴ κομιζόμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ πορρωθεν εἰδότες αὐτὰς καὶ ἀσπασάμενοι, τοῦ Θεοῦ κρείσσον· τι περὶ ἡμῶν προβλεψάμενον, ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελευτῶσιν. Ταῦτα κατέχετε, καὶ μνήσθε, καὶ τοὺς οὐκ ἀκηκόοντας διδάσκετε· ταῦτα καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν οἰκίᾳ μελετᾶτω ἕκαστος. Οὐδὲν γὰρ ἡδύτερον ἀκροάσεως θείας. Ἀκούουσιν γοῦν τί ψησὶ περὶ ταύ-

της ὁ Προφήτης· Ὡς γλυκέα τῷ λαυρῷ μου τὰ λόγια σου, ὡς κέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου. Τοῦτο τοίνυν παρατίθει τὸ κηρίον ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς ἱσπερινῆς, ὥστε πᾶσαν αὐτὴν ἡδονῆς πληρῶσαι πνευματικῆς. Οὐχ ὁρᾷτε τοὺς εὐπόρους τῶν ἀνθρώπων, πῶς μετὰ τὰ σιτία καθαφοῦς καὶ αὐλητὰς ἐπιστάγουσι; Θέατρον ἐκείνοι ποιοῦσι τὴν ἐαυτῶν οἰκίαν· οὐ ποίησεν τὴν οἰκίαν τὴν σὴν οὐρανόν· ποιήσεις δὲ, οὐχὶ τοὺς τοίχους ἀμείδων, οὐδὲ μεταλλᾶτων τὰ θεμέλια, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τῶν οὐρανῶν δεσπότην ἐπὶ τὴν τράπεζαν καλῶν τὴν σὴν. Οὐκ ἐπαισχύνεται τὰ τοιαῦτα δεῖπνα ὁ Θεός. Ἐνθα γὰρ διδασκαλία πνευματικῆ, ἐκεῖ καὶ σωφροσύνη, καὶ σεμνότης, καὶ ἐπισκέψα· ἐνθα ἀνὴρ καὶ γυνὴ καὶ παιδί, [683] καὶ ὁμόνοια καὶ φιλα, καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς συνδεδεμένοι δεσμοῖς, ἐκεῖ μέσος ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ χρυσὸν βροφον ζητεῖ, οὐδὲ ἀστράπας κύνων, οὐδὲ κάλλη μαρμάρων, ἀλλὰ ψυχῆς ὦραν, καὶ διανοίας εὐμορφίαν, καὶ τράπεζαν δικαιοσύνης γέμουσαν καὶ ἐλεημοσύνης καρποὺς ἔχουσαν. Κἀν ἰδῇ τοιαύτην τράπεζαν, ταχέως κοινωνεῖ τοῦ συλλόγου, καὶ παραγίνεται. Καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ εἰρηκός· Πειρώμετά με εἰδότες, καὶ θορόψατες. Ὅταν οὖν ἀκούσης πῆντος κάτωθεν μαγὰλα βοῶντος, εἰτα ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν προκειμένων ὧς τι τῷ δεομένῳ, ἐν δεσποτῇ ἐκάλισας διὰ τοῦ δούλου πρὸς τὴν τράπεζαν τὴν σὴν, πᾶσαν αὐτὴν εὐλογίῶν ἐνέπλησας, καὶ διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἀπορμήν μεγίστην τοῦ πληθύνεσθαι σοὶ τὰ ταμεῖα ἀγαθῶν πολλῶν παρεσκεύασας. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ διδοὺς ἄρτον εἰς βρώσιν, καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι, πληθύνει τὸν σπῆρον ὁμῶν, καὶ ἀθήσειε τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ἐν πᾶσιν ὅμιν, τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν διδοὺς, καὶ καταξιώσειε τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ δέξῃ τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

Εἰς τὴν ἡμέραν χειμῆριον ὄσων, καὶ εἰς τὴν σὴν ὁδὸν τῶν ἐπισκόπων, καὶ εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐντολῆς πρὸς τὸν Ἀδὰμ, καὶ διὰ πολλῆς κηδεμονίας τὸν νόμον λυθεῖν.

α'. Ἡ μὲν τῶν νεφῶν συνδρομὴ τὴν ἡμέραν ἡμῶν κατηφεςτέραν ἐποίησεν· ἡ δὲ παρουσία τοῦ διδασκάλου φαιδρύτεραν αὐτὴν εἰργάσατο. Οὐ γὰρ οὕτως ἥλιος ἐκ μέσης τῶν οὐρανῶν τῆς κορυφῆς τὰς ἀκτῖνας ἀφίει, καταλάμπει τὰ σώματα, ὡς ὅπως πατριχῆς φιλοστοργίας ἀκτῖνας ἀφίει· ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ θρόνου, καταυγάζει τὰς ἡμετέρας ψυχάς. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς συνιδὼν, οὐχὶ μόνον· ἡμῖν παραγίγνεται, ἀλλὰ καὶ φωστῆρων χορὴν ἔχων ἦλθε μεθ' ἐαυτοῦ, ὥστε πλέον γενέσθαι τὸ φῶς. Διὸ καὶ ἡ ἐκκλησία ἡμῖν ἀγάλλεται, καὶ σκιρτᾷ τὰ πόμηνια, καὶ ἡμεῖς μετὰ πλείονος προθυμίας τῶν λόγων ἀπτόμεθα. Ὅπου γὰρ συνδρομὴ ποιμένων, ἐκεῖ καὶ προβάτων ἀσφάλεια. Οὕτω καὶ ναῖται· χαίρουσι, κυβερνητῶν αὐτοῖς παρόντων πολλῶν· καὶ γὰρ γαλήνης ὁδὸς καὶ νηνεμίας, σὺν τῇ κωπηλασίᾳ πόνον αὐτοῖς ἐπικουφίσκει διὰ τῶν ὁλάκων· καὶ τῆς θαλάσσης στασιαζούσης, τῇ τήνῃ καὶ τῇ πολυχειρίᾳ τὴν τῶν ὁδάτων καταστῆλουν μάχην. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς θαρρόντες, τὸν λόγον

εις διδασκαλίαν προτεινομεν, ταῖς εὐχαῖς αὐτῶν τὸ πᾶν ἐπιρρέφοντες. Ὅποτε δὲ εὐμαθεστέραν καὶ σαφεστέραν ὑμῖν γενέσθαι τὴν ἀκρόασιν, καὶ τῶν χθές ὑμῖν εἰρημένων ἀναμνήσωμεν ἐν βραχεῖ. Εἶπον οὖν πρὸ τῆς τοῦ ξύλου βρώσεως ἦδει τὸ καλὸν καὶ τὸ πονηρὸν ὁ ἄνθρωπος, καὶ οὗ μετὰ τὴν γεῦσιν ταύτην ἔλαβε [684] τὴν γνῶσιν. Εἶπον τίνος ἕνεκεν ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ ἐλέγετο, καὶ πῶς ἔθος τῇ Γραφῇ, ἐπειδὴν τι πρᾶγμα συμβῇ περὶ τόπον ἢ καιρὸν, ἀπὸ τοῦ πράγματος ὀνομάζειν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν καιρὸν. Σήμερον ἀναγκαῖον αὐτὴν ἀναγνῶναι τὴν ἐντολὴν, δι' ἣς ἐκάλυψε τοῦ ξύλου τὴν βρώσιν. Τίς οὖν ἐστὶν αὕτη; Καὶ ἐντελέλατο Κύριος ὁ Θεὸς τῷ Ἀδὰμ, λέγων· Ἀπὸ παντός ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ βρώσει σάγγη. Θεὸς ὁ νόμος, ἀλλὰ προσέχουμεν. Εἰ γὰρ βασιλικὰ ἀναγινώσκοντες γράμματα ἄνθρωποι, διδάκλῃρον ἀνιστῶσι θέατρον· πολλῶ μᾶλλον ἡμεῖς οὐκ ἂν θρώπων, ἀλλὰ Θεοῦ νόμους ἀναγινώσκειν μέλλοντας διανίστασθαι χρή τῇ διανοίᾳ, καὶ προσέχειν τοῖς λεγομένοις.

Οἶδα οὖν κατηγοροῦσι τινες τοῦ νομοθέτου, καὶ τὸν νόμον αἰτίον εἶναι φασὶ τοῦ παραπτώματος. Πρὸς τοῦτο οὖν ἀνάγκη στήναι πρότερον, καὶ δεῖξαι διὰ τῶν πραγμάτων αὐτῶν, ὅτι οὐχὶ μισῶν τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲ ὀφείσαι βουλόμενος τὴν φύσιν τὴν ἡμετέραν, ἀλλὰ φιλῶν καὶ κηδόμενος, τὸν νόμον ἔδωκεν. Ὅτι γὰρ εἰς συμμαχίαν ἡμῖν αὐτὸν ἔδωκεν, ἀκούσων τί φησιν· Ἡσαῖας· Νόμον γὰρ εἰς βοήθειαν ἔδωκεν. Ὁ δὲ μισῶν, οὐ βοηθεῖ. Πάλιν ὁ Προφήτης βοᾷ· Λύχνος τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ σὺς ταῖς τρίβοις μου. Ὁ δὲ μισῶν, οὐ λύει τὸ σκότος διὰ τοῦ λύχνου, οὐδὲ ὁδηγεῖ μετὰ φωτός τὸν πεπλανημένον. Πάλιν ὁ Σολομὼν· Λύχνος ἐνταλὴ νόμου, καὶ σὺς, καὶ ζωῇ, καὶ ἐλεγχος καὶ παιδεία. Ἰδοὺ οὐχὶ βοηθεῖα μόνον, οὐδὲ λύχνος μόνον, ἀλλὰ καὶ σὺς καὶ ζωῇ ταῦτα δὲ οὐκ ἐστὶ μισούντος, οὐδὲ ἀπολέσαι βουλομένου, ἀλλὰ χεῖρα ὀρέγοντος καὶ διανιστῶντος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τὸν Ἰουδαῖον ἀποτεινόμενος, καὶ δεικνὺς ὅσον εἰσένεγκε κέρδος ὁ νόμος, καὶ οὗ ἀνάπαυσις, οὐ βάρησις τῆς φύσεως ἡμῶν ἐστίν, ἔλεγεν· Ἰδε σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐκπαύῃ τῷ νόμῳ. Ὅρξ ἐστὶ οὐχὶ βαρὺν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλ' ἀναπαύων, τὸν νόμον ἔδωκεν ὁ Θεός· Βούλει μαθεῖν ὅτι καὶ τιμὴν; Μάλιστα μὲν οὖν καὶ ταῦτα ἱκανὰ δεῖξαι τὴν τιμὴν καὶ τὴν κηδεμονίαν, πλην καὶ ἄρ' ἑτέρον μαρτυρίων αὐτὸ τοῦτο ποιήσομαι φανερόν. Ἐκάλει, φησὶν, Ἰερουσαλὴμ, τὸν Κύριον· αἶναι τὸν Θεόν σου, Σιών· οὗ ἐνίσχυσε τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου, ἐδλόγησε τοὺς νιούς σου ἐν σοὶ· ὁ τιθεὶς τὰ ἐνιά σου εἰρήνην, καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε. Ἐτα εἶπὸν καὶ τὴν διὰ τῆς ἄλλης κρίσεως εὐεργεσίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ χορηγοῦμένην, ἐπήγαγε τὴν ἐξαιρέτην καὶ μείζονα, ἐν τῷ εἰρηάζειν· Ὁ ἀποστέλλων τὸν λόγον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαίωμα καὶ κρίματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Ὅρα πόσα κατέλεξεν ἀγαθὰ. Ἀσφάλειαν πόλεως. Ἐνίσχυσε γὰρ, φησὶ, τοὺς μοχλοὺς τῶν πυλῶν σου· ἀπαλλαγὴν πόλεμων· Ὁ τιθεὶς γὰρ, φησὶ, τὰ ἐνιά σου εἰρήνην·

ἀφθονίαν τῶν ἀναγκῶν· Καὶ στέαρ πυροῦ ἐμπιπλῶν σε. Ἄλλ' ὁμως πάντων τούτων τὴν τοῦ νόμου δόξιν τιμωτέραν ἀπέφηνεν. Ὅτι γὰρ καὶ ἀσφαλείας, καὶ [685] εἰρήνης, καὶ ἀπαλλαγῆς πόλεμων, καὶ εὐκαιρίας, καὶ πολιτείας, καὶ τῆς τῶν ἀναγκῶν ἀφθονίας πολλῶ μείζον δῶρὸν ἐστὶ τὸ νόμον λαβεῖν, καὶ τὰ δικαίωμα καὶ τοῦ Θεοῦ μαθεῖν, πάντων ὑστερον αὐτὸ θεὸς ὡς κεφάλαιον καὶ σύνδεσμον τῶν ἀγαθῶν, ἐπήγαγε λέγων· Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει. Οὕτω, πῶς; Καὶ μὴν καὶ ἀφθονίας, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἀπρηριθμημένων πολλοὶ πολλὰκις ἀπέλαυσαν, Ἄλλ' οὐ περὶ τῶν προσηρημένων λέγω, φησὶν, ἀλλὰ περὶ τοῦ νόμου, ὅτι Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· Καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Ὅρξ πῶς τῶν ἀπρηριθμημένων ἀπάντων ἀγαθῶν μείζον ὁ νόμος.

β'. Τοῦτο καὶ Ἰερεμίας ἐνέφηνε· τοὺς γὰρ ἐν αἰγμάλωσις ὄντας θρηγῶν, ἔλεγε, Τί ἐστὶ ἐν τῇ γῇ τῶν ἐχθρῶν εἰ; Τὴν πηγὴν τῆς σοφίας ἐγκατέλιπες τὸν νόμον λέγων. Καθάρπευ ἡ πηγὴ πολλοὺς πανταχόθεν ἀφῆσιν βύσσας, οὕτω καὶ ὁ νόμος πολλὰς πανταχόθεν ἀφῆσιν τὰς ἐντολάς, ἄρθων ἡμῶν τὴν ψυχὴν. Ἐτα δηλῶν τὸ ἐξαιρετὸν τῆς τιμῆς τῆς διὰ τοῦ νόμου γενομένης, ἔλεγεν· Οὐκ ἠκούσθη ἐν Χαναὰν αὕτη ἡ σοφία, οὐδὲ ὥφθη ἐν Θαμάρ, οὐδὲ νιόι Ἀγαρ, οἱ ἔμποροι, καὶ οἱ ἐκχέτρηται ἔγνωσαν τὰς δόδους αὐτῆς, οὐδὲ ἐμνήσθησαν τῶν τριβῶν αὐτῆς. Καὶ δεικνὺς ὅτι πνευματικὴ τίς ἐστὶ καὶ θεία, Τίς ἀνέβη, φησὶν, εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ κατεβίβασεν αὐτήν; Ἐτα ἐπήγαγεν· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθήσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Ἐξεῖρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδωκεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ τῷ ἡρακλειμένῳ ὄν' αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν· Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς. Τοῦτο γοῦν καὶ Παῦλος αἰνιττόμενος ἔγραφε· Τί οὐν τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου; ἢ τίς ἡ ὑπερλεία τῆς περιτομῆς; Πολὺ κατὰ πάντα τρόπον. Πρώτον μὲν γὰρ οὗ ἐπιστεύθησαν τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. Ὅρξ πῶς καὶ οὗτος ἠρμήνευσε τὸ, Οὐκ ἐποίησεν οὕτω παντὶ ἔθνει, καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν αὐτοῖς; Εἰ γὰρ τὸ περισσὸν τοῦ Ἰουδαίου τοῦτο ἐστίν, ὅτι αὐτοὶ μόνον τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἐτιμήθησαν τῇ δόξαι τοῦ γραπτοῦ νόμου, οὐκ ἄρα βαρὺν ἡμῶν τὴν φύσιν, ἀλλὰ τιμὴν, τὸν νόμον ἔδωκεν ὁ Θεός. Καὶ οὐ τούτῳ μόνον ἐτίμησε, τῷ δοῦναι τὸν νόμον, ἀλλὰ καὶ τῷ δι' αὐτοῦ δοῦναι· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο μέγιστον εἶδος τιμῆς, τὸ μὴ μόνον παρασχεῖν. Ὅτι γὰρ μέγα τοῦτο ἐστὶ τὸ δῶρον, ἀκούσων καὶ τοῦ Παύλου τοῦτο ἀναικνυμένου. Ὅρῳ γὰρ τοὺς Ἰουδαίους πεφουσμένους ἐν τῷ τοῖς προφήταις πρὸς αὐτοὺς εἰσεῖν, καὶ καταστέλλων αὐτῶν τὸ φρόνημα, δεικνὺς ὅτι μείζονος ἡμεῖς ἀπηλαύσαμεν τῆς τιμῆς, οὐ διὰ δούλου, ἀλλὰ διὰ δεσπότου τῆς διδασκαλίας τυχόντες, οὕτως πῶς φησι πρὸς Ἑβραίους γράφων· Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατέρεσιν ἡμῶν, ἐκ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Πίλῳ. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ναυχώμενοι ἐν τῷ Θεῷ διὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ τὴν καταλλαγὴν [686-687] ἐλάβομεν. Ὅρξ αὐτὸν οὐκ ἐπὶ τῇ κα-

faciles ac dilucidius quæ audietis percipere possitis, eorum quæ vobis hesterno die dicta sunt memoriam paucis refricabimus. Dixi hominem, antequam de ligno comederet; bonum ac malum novisse, neque postquam gustasset, hanc illum scientiam adeptum esse. Dixi, quare lignum scientiæ boni et mali diceretur, et quo pacto soleat Scriptura, postquam circa tempus aliquod locumve res quæpiam evenierit, ab illa re ductum loco vel tempori nomen tribuere: operæ pretium hodie fuerit ipsum mandatum recitare, cujus interventu arboris illius est casus prohibitus. Quodnam igitur illud est? *Et præcepit Dominus Deus Adam dicens: Ex omni ligno quod est in paradiso esca comedes* (Gen. 2. 16). Divina lex est, verum attendamus. Si enim homines dum regias legunt literas, universum spectatorum cœtum jubent consurgere: multo magis nos qui non hominum, sed Dei liges lecturi sumus, animos oportet erigere, atque illis quæ dicuntur attendere.

An lex sit causa peccati. — Scio nonnullos Legislatorem accusare, ac legem causam lapsus esse dicere. Adversus hoc igitur primum certandum est, ac rebus ipsis ostendendum, non quod hominem odio haberet, aut naturam nostram ignominia notare vellet, sed quod amaret ejusque curam gereret, legem dedisse. Ut enim discas in subsidium nobis eam datam esse, audi quid dicat Isaias: *Legem enim in auxilium dedit* (Isai. 3. 20). At qui odio prosequitur, non fert auxilium. Rursus vociferatur propheta: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis* (Psal. 118. 105). At qui odio prosequitur, tenebras lucerna non discutit, nec errantem cum luce deducit. Salomon rursus: *Lucerna mandatum legis, et lux, et vita, et correctio, et disciplina* (Prov. 6. 23). Ecce non auxilium solum, nec lucerna solum, sed et lux est et vita: hæc porro non sunt odio prosequentis, neque perdere volentis, sed manum porrigentis et erigentis. Ideo Paulus quoque dum in Judæum invehitur, et quantam lex invexerit utilitatem, ostendit, eamque non gravare naturam nostram, sed reficere, dicebat: *Eccē tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege* (Rom. 2. 17). Vides non ut naturam nostram gravaret, sed ut eam recrearet, Deum legem dedisse? Visne discere, id etiam illum egisse, ut honorem deferret? Nam poterant et ista satis ostendere et honorem delatum, et curam impensam: sed hoc ipsum alijs adhibitjs testimonijs demonstrabo. *Lauda, inquit, Jerusalem, Dominum; lauda Deum tuum, Sion: quoniam confirmavit veces portarum tuarum, benedixit filiis tuis in te: qui ponit fines suos pacem, et adipe frumenti satiat te* (Psal. 147. 12-14). Deinde postquam alia dixit beneficia per alias creaturas collata, subiunxit præcipuum et cæteris majus, his verbis utens: *Qui annuntiat verbum suum Jacob, justificationes et judicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis* (Ibid. v. 19. 20). Vide quam multa enumerarit bona. Urbis securitatem: *Confirmavit enim, inquit, veces portarum tuarum; bellorum depulsionem: Qui ponit enim, inquit,*

fines tuos pacem: ubertatem annorum: Et adipe frumenti satiat te. Attamen his omnibus pretiosior em legis donationem esse declaravit. Nam quoniam et securitate et pace, et depulsionem bellorum, et liberorum fecunditate, ac multitudine, atque annorum ubertate multo majus est donum legem accepisse, ac Dei justificationes didicisse, cum illud omnium postremum tamquam caput et congeriem bonorum collocasset, adjecit dicens: *Non fecit taliter omni nationi. Taliter, quo pacto? Atqui annonæ ubertate, atque alijs, quæ sunt enumerata, multi sæpius potiti sunt: verumtamen de illis quæ dicta sunt non loquor, inquit, sed de lege, quod omni nationi sic non fecerit. Propterea subiunxit: Et judicia sua non manifestavit eis. Vides omnium bonorum quæ sunt enumerata maximum esse legem.*

2. Hoc etiam Jeremias indicavit: dum enim eos qui in captivitate versabantur lugeret, dicebat: *Quid, quod in terra inimicorum es? Dereliquisti fontem sapientiæ* (Baruch. 3. 10. 12): legem ita vocans. Ut enim fons multos undique rivos emittit, sic etiam lex multa undique mandata profudit, quibus animam nostram irrigat. Deinde præcipuum decus honoris, qui nobis a lege deferitur, ostendens aiebat: *Non est audita in Chanaan, hæc sapientiæ, neque visa est in Therman, neque filii Agar mercatores, et exquisitores viam ejus noverunt, neque semitarum ejus sunt recordati* (Ibid. v. 22. 23). Atque ut spiritalem ac divinam esse demonstraret, *Quis ascendit, inquit, in cælum, et deduxit illam* (Ibid. v. 29)? Tum adjunxit: *Hic est Deus noster, non æstimabitur alijs ad eum. Adinvenit omnem viam scientiæ et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo* (Ibid. v. 36. 37). Propterea dicebat etiam David: *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis* (Psal. 147. 20). Hoc nimirum et Paulus innuens scribebat: *Quid ergo amplius Judæo est? aut quæ utilitas circumcisionis* (Rom. 3. 1)? Multum per omnem modum. Primum quidem quoniam credita sunt illis eloquia Dei. Vides quo pacto hic etiam exposperit illud, *Non fecit taliter omni nationi, et judicia sua non manifestavit eis*? Si enim hoc illud est amplius Judæo quod illi soli ex alijs hominibus legis scriptæ donatione sunt honorati, non igitur ut naturam nostram gravaret, sed ut honore asliceret, dedit legem Deus. Neque hoc tantum honore affecit, quod legem dedit, sed etiam quod per seipsum dedit: hoc enim genus honoris est maximum quod non solum bona præbuerit, sed per seipsum præbuerit. Hoc quippe magnum esse donum, audi quomodo Paulus ostendat. Cum enim inflatus esse Judæos cerneret, quod ad eos prophetæ venissent, ut eorum arrogantiam coerceret, nosque majori esse affectos honore demonstraret, qui non servi, sed Domini opera delatam doctrinam accepimus, his verbis utitur ad Hebræos scribens: *Multifariam multisque modis olim Deus loquens patribus nostris, novissimis diebus istis loquutus est nobis in Filio* (Hebr. 1. 1. 2). Et rursus alibi: *Non solum autem, sed et gloriamur in Deo, per Dominum nostrum Jesum Christum, per quem et reconciliationem accepimus* (Rom.

5. 11). Vides eum non ob reconciliationem tantum gloriari, sed etiam quod per Christum reconciliationem acceperit? Et rursus cum resurrectionem magnifice celebraret, ait: *Ipse Dominus descendet de caelo* (1. *Thess.* 4. 15). Vide illic quoque per Dominum totum perfici: et hic non per aliquem famulum, non per angelum et archangelum, sed ipse per se ipsum Adam præcepit, duplici hominem honore afficiens, et quod legem dederit, et quod dederit per se ipsum. Quomodo igitur lapsus est ille? Ob ignaviam suam: idque ostendunt quotquot legem acceperunt, nec lapsi sunt, sed et plura quam imperata fuerant, præstiterunt. Sed quoniam hoc tempus video nos in angustum redigere, in alteram dissertationem sermonem rejiciemus: vos vero quæ dicta sunt conservate, ac memoria tenete, illosque qui non audierunt, docete, atque hæc in ecclesia, in foro, ac domi unusquisque meditetur (a). Nihil enim sacra lectione jucundius. Audi sane quid de illa dicat propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et favum ori meo* (Psalm. 118. 103). Hunc itaque favum in vespertina mensa appone, ut totam illam spirituali repleas voluptate. Non videtis homines opulentos, quomodo post epulas citharædos ac tibicines introducunt? Illi suas ædes theatrum efficiunt, tu tuas ædes cælum effice: id vero efficies, non parietes immutans, aut

(a) Quædam ex sequentibus ad verbum homilia præcedenti leguntur.

transferens fundamenta, sed si ad tuam mensam Dominum ipsum calorum voces. Non erubescit ejusmodi convivium Deus. Ubi namque spiritualis doctrina, ibi et temperantia, et modestia, et lenitas: ubi vir et uxor ac liberi, concordia et amicitia et virtutis vinculis fuerint colligati, illic versatur in medio Christus. Non enim aureum laqueare querit, nec columnarum fulgorem, neque marmoris pulchritudinem: sed animæ decorem ac mentis formam, et mensam justitia refertam, et eleemosynæ fructibus abundantem. Quod si mensam ejusmodi videret, confestim ejusmodi conventus sit particeps, et in eum se inferi. Ipse enim est, qui dixit, *Euntem me vidistis et aluistis* (Math. 25. 35). Cum igitur inferius magna voce clamantem audiveris pauperem, deinde quidpiam eorum quæ appositæ sunt de mensa egeno dederis, Dominum ad mensam vocasti per servum, et illam totam Dei benedictionibus replevisti, oblatisque primitiis maximam occasionem tua promptuarum plurimius complendi bonis præbui. Deus autem pacis et caritatis, qui dat panem ad manducandum (2. *Cor.* 9. 10), et semen seminanti, vestram sementem multiplicet, et augeat incrementa frugum justitiæ in omnibus vobis, suam dans gratiam, nosque regno cælorum dignetur: cuius nos participes fieri contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM AD SERMONEM

Hic sermo, longo post octo alios temporis intervallo habitus, in hac serie positus fuit, non modo quia in illo de Abraham et de Noe pluribus agitur, sed etiam quia non pauca hic habentur similia, imo eadem pene quæ in Homiliis in Genesim. Hunc porro Sermonem eodem habuit anno quo Homilias triginta duas priores in Genesim, et quo Homilias in principium Actorum, et de mutatione nominum. Cujus chronologiæ rationem explicatam habes in Monito ad Homilias in principium Actorum Tomo 3 (col. 65), itemque in Monito ad Homilias de mutatione nominum eodem Tomo (col. 111). Quo autem anno hæc tanta homiliarum sermonumque series pronuntiata fuerit, nondum potuimus deprehendere. Illud adum pro certo exploratoque habemus, omnes post annum 387 habitas fuisse. Ea de re

SERMO IX.

Quomodo oporteat fratrum peccata arguere, et quod eorum salutis curam habere conveniat, et quare Abram vocatus sit Abraham, et de nomine Noë: quod non frustra aut sine causa iusti illi fuerint his nominibus appellati, sed ita dispensante Dei providentia.

1. Haud difficile foret ex consequentia nuper dictorum

præsentis sermonis sumere proœmium, siquidem scire possetis quid nuper a nobis dictum, et quomodo finitus fuerit sermo. Verum quia plerique ex iis qui nuper affuerunt, hodie non adsunt, et ex iis qui nunc adsunt, nuper absuere, cogit auditorum varietas, ut repetenda sint, quæ nuper dicta: unde et ii qui prius sermonem audierant, melius dictorum memoriam

ταλλαγή καυχώμενον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ λαβεῖν τὴν καταλλαγὴν; Καὶ πάλιν τὴν ἀνάστασιν ἀσπνύνων, φησὶν· Ὁ αὐτὸς ὁ Κύριος καταβήσεται ἐξ οὐρανοῦ. Ὅρα καὶ ἐπὶ διὰ τοῦ Δεσποτοῦ τὸ πᾶν γινώμενον· καὶ ἐνταῦθα οὐ δὲ οἰκτεροῦ τινός, οὐ δὲ ἀγγέλου καὶ ἀρχαγγέλου, ἀλλ' αὐτὸς δὲ ἑαυτοῦ ἐνέτεπλοτο τῷ Ἀδάμ, διπλὴ τιμὴ τὸν ἄνθρωπον τιμῶν, καὶ τῷ δοῦναι τὸν νόμον, καὶ τῷ δὲ ἑαυτοῦ ῥαθυμίαν· καὶ δηλοῦσιν ὅσοι νόμον ἔλαβον, καὶ οὐκ ὤλισθεν, ἀλλὰ καὶ πλείω τῶν ἐπιτεταγμένων ἐποίησαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν καιρὸν ἡμᾶς ὁρῶ συναυλόνοντα τοῦτον, εἰς ἑτέραν διάλεξιν ἀναβαλοῦμαι τὸν λόγον· ὁμῆς δὲ τὰ εἰρημένα τέως φυλάττετε, καὶ μένησθε, καὶ τοὺς οὐκ ἀκηκόοντας διδάσκετε, καὶ ταῦτα καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ, καὶ ἐν ἀγορῇ, καὶ ἐν οἰκίᾳ μελετάτω ἕκαστος. Οὐδὲν γὰρ ἡδύτερον ἀκροάσεως θέλει. Ἀκούσων γοῦν τί φησι περὶ ταύτης ὁ Προφήτης, Ὡς γλυκὺς τῷ λάρυγγί μου τὰ λόγια σου, ὅπερ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου. Τοῦτο τοίνυν παρατίθει τὸ κηρίον ἐπὶ τῆς τραπέζης τῆς ἐσπερινῆς, ὥστε πᾶσαν αὐτὴν ἡδονὴν πληρῶσαι πνευματικῆς. Οὐχ ὁρᾶτε τοὺς εὐπόρους τῶν ἀνθρώπων, πῶς μετὰ τὰ σιτία καθαρθοὺς καὶ αὐλητὰς ἐπεισάγουσι; Θεάτρον ἔκεινοι ποιοῦσι τὴν ἑαυτῶν οἰκίαν· οὐ ποίησον τὴν οἰκίαν τὴν σὴν οὐρανόν· ποιήσεις δὲ οὐχὶ τοὺς τοίχους ἀμείδων, οὐδὲ μεταλλάττων τὰ θεμελίαι, ἀλλ' αὐτὸν τὸν τῶν οὐρανῶν Δεσπότην ἐπὶ τὴν τράπεζαν καλῶν τὴν σὴν. Οὐκ

ἐπαισχύνεται τὰ τοιαῦτα· δεῖναι δὲ Θεός. Ἐνθα γὰρ διδασκαλίᾳ πνευματικῇ, ἐκεῖ καὶ σωματικῇ καὶ σεμνότητι καὶ ἐπεικεία· ἔνθα ἀνὴρ καὶ γυνὴ καὶ παῖδες καὶ ὁμόνοια καὶ φίλοι, καὶ τοὶ τῆς ἀρετῆς συνδεδεμένοι δεσμοῖς, ἐκεῖ μέσος ὁ Χριστός. Οὐ γὰρ χρυσοῦν θρονον ζητεῖ, οὐδὲ ἀστραπὴς κίονων, οὐδὲ κάλλη μαρμάρων, ἀλλὰ ψυχῆς ὄραν, καὶ διανοίας εὐμορφίαν, καὶ τράπεζαν δικαιοσύνης γέμοσαν, καὶ ἐλεημοσύνης καρπὸς ἔχουσαν. Κἂν ἴδῃ τοιαύτην τράπεζαν, ταχέως κοινώνει τοῦ συλλόγου, καὶ παραγίνεται. Καὶ γὰρ αὐτός ἐστιν ὁ εἰρηκός· Παιῶντά με εἶδετε, καὶ ἐδράξατε. Ὅταν οὖν ἀκούσης πᾶντος, κάτωθεν μεγάλη βρώσις, εἰτα ἀπὸ τῆς τραπέζης τῶν προκειμένων ὅς τι τῷ δεομένῳ, τὸν Δεσπότην ἐκάλεισας διὰ τοῦ δούλου πρὸς τὴν τράπεζαν τὴν σὴν, πᾶσαν αὐτὴν εὐλογίῳ ἐνέπλησας, καὶ διὰ τῆς ἀπαρχῆς ἀφορμὴν μεγίστην τοῦ πληθύνεσθαι σοὶ τὰ ταμεῖα ἀγαθῶν πολλῶν παρασκεύασας. Ὁ δὲ Θεὸς τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀγάπης, ὁ διδοὺς ἄρτον εἰς βρώσιν, καὶ σπέρμα τῷ σπείροντι, πληθύνει τὸν σπέρμα ὁμῶν, καὶ αὐξήσει τὰ γεννήματα τῆς δικαιοσύνης ἐν πᾶσιν ὁμῶν. τὴν παρ' αὐτοῦ χάριν διδοὺς, καὶ καταξιώνει τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἧς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὐ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

QUOMODO OPORTEAT FRATRUM PECCATA ARGUERE, etc.

QUI EST NONUS IN GENESIM.

vide quæ diximus in Monito ad Homilias in principium Actorum, atque in Præfatione ad hunc quartum Tomum.

Secutus est hic Sermo Homiliam secundam de mutatione nominum; nam duæ priores de mutatione nominum homiliæ hic commemorantur, nempe num. 1 et num. 5. In hoc sermone perinde atque in præcedentibus de mutatione nominum homiliis longo procemio usus est Chrysostomus: hinc querelæ populi Antiocheni, hinc reprehensiones ob nimiam procemiorum longitudinem. Cujus querimonie occasione paucis elapsis diebus illam de ferendis reprehensionibus homiliam habuit, quam nos in serie Homiliarum de mutatione nominum posuimus T. 3 (col. 131).

Interpretatio Latina est Frontonis Ducaei.

ΑΓΟΓΕ Θ.

Εἰς τὸ, πῶς θεὸς ἐπιτιμᾷ τοῖς τῶν ἀδελφῶν ἁμαρτίαις, καὶ οἱ χρὴ τῆς ταύτης σωτηρίας προνοεῖν, καὶ διὰ τὴν Ἀβραμ Ἀβραμ ἐκλήθη, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Νῶε· οἱ οὐκ ἀπλῶς ταῦτα οἱ δικαιοὶ ἐκαλοῦντο τὰ ὀνόματα, ἀλλὰ τῇ τοῦ θεοῦ οἰκονομίᾳ.

α'. Εἰ μὲν ἦν δυνατόν ὁμῶν εἰδέναι, τί μὲν ἡμῖν εἰρηται, τί δὲ ὑπολείπεται, καὶ ποῦ μὲν τὸν λόγον κατε-

λύσαμεν πρῶτον, πῶθεν δὲ αὐτὸν σήμερον ἀνελῶσθαι χρὴ, εὐθέως τὰ προεῖματα ἀπὸ τῆς ἀκολουθίας τῶν πρῶτον εἰρημένων ἀποσημαίναν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῶν τότε ἀκηκόεσκον ἡμῶν πολλοὶ σήμερον οὐ παρήκασι, καὶ τοὺς νῦν παρόντων τότε οὐκ ἤκουσαν, τὸ διάφορον τῶν ἀκροατῶν ἀναγκαῖον ποιεῖ γενέσθαι τῶν εἰρημένων ἡμῖν τὴν ἐξηγήσιν· οὗτω γὰρ καὶ τοῖς ἐξ ἀρχῆς παρηκολούθηκοι τῷ λόγῳ μᾶλλον ἐμπαγῆ-

ταται τούτων ἡ μνήμη, πάλιν ἀναμνησκόμενοι
ὧν ἤκουσαν· καὶ τοὺς ἀπολειφθέντων οὐ τοσαύτη
ἔσται βλάβη, τοῦ λόγου γνωριμωτέραν αὐτοῖς ἀνοθεν
ποιούντος τὴν διδασκαλίαν. Καὶ μὴ ἴσως ἂν εἰποιεν
οἱ ἀπὸ παραγινόμενοι, ὅτι δι' αὐτὸ μὲν οὐν τοῦτο οὐκ
ἐχρὴν ἀναλαβεῖν τὰ ἐπιγμένα, ἵνα ἀπολειφθέντες καὶ
τῶν συνάξεων καταφρονήσαντες, ἐργῶ τὴν βλάβην
ὑπομείναντες, βελτίους γίνωνται, τῇ ζημίᾳ [688]
σωφρονιζόμενοι.

Ἐγὼ δὲ ἐπαίνω μὲν ὑμᾶς, ὅτι οὕτω δάκνεσθε ὑπὲρ
τῆς βαθυμίας τῶν ἀδελφῶν, καὶ τὸν ζῆλον θαυμάζω·
βούλομαι δὲ καὶ φιλανθρωπία τὸν ζῆλον ὑμᾶς κερά-
σαι· τούτων. Ζῆλος γὰρ συγγνώμης ἀπιστερημένος,
οὐ ζῆλος, ἀλλὰ θυμὸς μᾶλλον ἐστὶ, καὶ νοθεσία,
φιλανθρωπίαν οὐκ ἔχουσα, βασκανία τις εἶναι δοκεῖ.
Διὰ τοῦτο ὑμᾶς μᾶλλον παρακαλῶ, μὴ πικρῶς τὰ
τῶν πλησίων κρῖνειν ἀμαρτήματα. Ὅσπερ γὰρ ὁ
χωρὶς συγγνώμης ὁρῶν τὰ τῶν ἀδελφῶν τραύματα,
εἴ ποτε καὶ αὐτοὺς ἀμάρτοι, οὐδένα εὐρήσει· τὸν συγ-
γνώμην αὐτῷ νέμοντα· οὕτως ὁ μετ' ἑλέου δικάζων
τοὺς τῶν πλησίων παραπτώμασιν, εἴ ποτε ὑποσκελι-
σθεῖν, πολλοὺς ἐφέται τοὺς χεῖρα ὀρέγοντας. Καὶ
ταῦτα λέγω νῦν, οὐ τὴν βεβουλημένην τῶν ἀπολειφθέντων
αὐξήσει βουλόμενος, ἀλλὰ τὴν ἡμετέραν κηδεμονίαν
ἐπιτείνειν σπουδάζων, ἵνα μετὰ λόγου γίνηται καὶ
φιλοστοργίας. Ἐπει καὶ ἡμεῖς πολλοὺς καὶ μακροὺς
τῇ προτεραιᾷ κατ' αὐτῶν ἀπεινίσαμεν λόγους, καὶ
οὐδὲ ἀνθρώπους αὐτοὺς εἶναι ἔφαμεν, καθάπερ μέ-
μνησθε, κατηγόρους αὐτοὺς ἐπιστήσαντες δύο προφή-
τας τοὺς κορυφαίους· τὸν μὲν λέγοντα, *Ἡλθες, καὶ*
οὐκ ἦν ἄνθρωπος· ἐκάλεσσα, καὶ οὐκ ἦν ὁ ὑπακου-
σόμενος· τὸν δὲ καταβόωντα πάλιν καὶ πυνθανόμε-
νον· *Πρὸς τίνα λαλήσω καὶ διαμαρτύρομαι; Ἀπε-*
ρίτμητα τὰ ὦτα αὐτῶν, καὶ οὐ δύναται ἀκοῦειν.
Καὶ σφόδρα αὐτῶν διὰ τούτων καὶ τῶν τοιούτων
ἐδόχονεν τὴν διάνοιαν. Ἀλλὰ νῦν αὐτοὺς πάλιν πα-
ρακαλούμεν· οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐκέλευσεν·
Ἐλεῖτεον γὰρ, ψησίν, ἐπιτίμησον, παρακλέσον.
Οὕτε γὰρ τοῦτο ἀπὸ χρήσεως μόνον, οὕτε ἐκείνο
μόνον, ἀλλ' ἑκάτερα μίξαντα ἀπρητισμένην ἐργάζε-
σθαι τὴν ὥφελειαν. Ἄν τε γὰρ διαπαντὸς ἐλέγχωμεν,
ἀναισχυντοτέρους αὐτοὺς ἀπεργαζόμεθα· ἂν τε δι-
απαντὸς παρακαλῶμεν, βεβουλητέρας ποιοῦμεν. Διὰ
τοῦτο καὶ ἱατροὶ οὐχὶ τέμνουσι μόνον, ἀλλὰ καὶ
τραύματα ἐπιθεσμοῦσιν· οὐδὲ ἀπὸ φάρμακα πικρὰ
ἐπιβάλλουσιν, ἀλλὰ καὶ προσηνὴ πολλάκις· δι' ἐκεί-
νων μὲν τῶν προτέρων τὸ σῶσθαι ἀποκαθαίροντες,
διὰ τούτων δὲ τῶν δευτέρων τὴν ἐξ ἐκείνων ὀδύνην
παραμυθεύμενοι. Διὰ τοῦτο καὶ ἀλλαχού ψησιν ὁ
Παῦλος· *Ἀδελφοί, ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος*
ἐν τινὶ παραπτώματι, ὑμεῖς οἱ πνευματικοὶ καταρ-
τίετε τὸν τοιοῦτον, σκοπῶν σεαυτὸν μὴ καὶ σὺ
πειρασθῇς. Ἀρίστη παραίνεσις, ἀπρητισμένη συμ-
βουλὴ, πολλὴν ἔχουσα τὴν κηδεμονίαν, σπλάγγνα
ἐνδεικνυμένη πατρικά· ὅπως τῆς Παύλου γλώττης
τὰ ῥήματα, ἀδελφοί. Εὐθέως ἀπὸ τοῦ τῆς συγγενείας
δυνάμενος πρὸς τὴν εὐνοίαν ἐπεσπάσασθαι τὸν ἀκροα-
τήν. Τὰς αὐτὰς ὁμῶς διώσας αὐτῶν, τὰς αὐτὰς
θεράπεις τροφάς, τὸν αὐτὸν ἰσχυρὸν πατέρα, ἐκινώνη-
σας αὐτῶν κατὰ τὸν τόκον τὸν πνευματικόν· τὴν συγ-
γένειαν τοίνυν ταύτην καὶ ἐν τῇ τῶν πτωμάτων ἐπι-
δείκνυσθαι δορυφόροι. Ἐὰν προληφθῇ. Οὐκ εἶπεν, Ἐὰν
ἀμάρτη, ἀλλ' ἐπὶ εἰδος ἁμαρτίας κατέφυγε συγγνώ-
μην ἔχον. Τὸ γὰρ, *Ἐὰν προληφθῇ, τοῦτέστιν, ἐὰν*
[689] *ἐπειρασθῇ, ἐὰν ἀπατηθῇ, εὐ τὸν ἐκ μελέτης*

ἀμαρτήσαντα λέγων, ἀλλὰ τὸν σπουδάζοντα μὲν
κατορθῶσαι, ὑπὸ περιστάσεως δὲ διαβολικῆς ὑπο-
σκελιζόμενον. Ὁ γὰρ τοιοῦτος οὐ τοσοῦτον κατηγο-
ρίας ὅσον συγγνώμης ἐστὶν ἄξιος. Ἐὰν καὶ προλη-
φθῇ ἄνθρωπος. Πάλιν ἐφ' ἑτερον εἶδος συγγνώμης
κατέφυγε, τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν, ἣν διὰ τῆς
προσηγορίας ἠνέζετο. Καθάπερ οὖν ὁ μέγας Ἰωδ
ἐπισπάσασθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ συγγνώμην βουλόμενος,
ἔλεγε· *Τί ἐστιν ἄνθρωπος, ὅτι λογίζῃ αὐτὸν, καὶ*
ἐπισκοπῇ ἐποικήσω τῶν ἀμαρτημάτων αὐτοῦ;
οὕτω καὶ ἡμεῖς ποιῶμεν, ὅταν τινὰ τῶν ἡμαρτηκόντων
ἐξαυτώμεθα, Ἄνθρωπος, ἐστὶ συνεχῶς λέγοντες, καὶ
τῆς φύσεως ἀναμνησκόντες, καὶ ταύτῃ πρὸς ἑαυ-
τοὺς ἐφαλόμενοι τὸν ἀγανακτοῦντα. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
Παῦλος ἐπὶ τὴν φύσιν καὶ τὴν εὐτέλειαν αὐτῆς κατέ-
φυγεν εἰπὼν, *Ἐὰν καὶ προληφθῇ ἄνθρωπος ἐν τινὶ*
παραπτώματι. Οὐχ ἀπλῶς τὰ μεγάλα λέγει ἁμαρ-
τήματα, τὰ συγγνώμης μείζονα καὶ τὰ φιλανθρωπίας
οὐκ ἄξια, ἀλλὰ τὰ μικρὰ καὶ κατεσταλμένα. Ὑμεῖς
οἱ πνευματικοί. Ὁ μὲν ἁμαρτῶν, ἄνθρωπος, οἱ δὲ
κατορθούντες, πνευματικοί. Ἐκεῖ τῆς φύσεως εἶπε
τὸ ὄνομα, ἐνταῦθα τῆς ἀρετῆς ἔθηκε τὴν προσηγο-
ρίαν.

Ποῦ δὲ τὸ μέσον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πνευμα-
τικῶν. Ὑμεῖς οἱ πνευματικοί. Εἰ πνευματικὸς εἰ,
δεῖξόν μοι τὴν ἰσχύν σου, μὴ ἀπὸ τῆς σῆς σωτηρίας,
ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἐμῆς σωτηρίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς
βοηθείας τῆς εἰς τοὺς πεπτωκότας. Τοῦτο γὰρ πνευ-
ματικῶν, μὴ περιορῶν τὰ οἰκία μέλη ἡμελημένα.
Καταρτίσετε τὸν τοιοῦτον. Ἀγέρωντος ποιεῖτε,
ψησίν, ἀκαταγώνιστον, ἀμαχον τῷ διαβόλῳ. *Σκοπῶν*
σεαυτὸν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς.

β'. Αὕτη μεγίστη συμβουλὴ, ἀναγκαστικὴ παραίνε-
σις. Κἂν λίθος ἢ ὁ ἀκούων, ἱκανὸν αὐτὸν φοβῆσαι τὸ
ῥῆμα, καὶ πρὸς ἀνάληψιν διεγείραι τοῦ πεπτωκότος.
Οὐ βούλει, ψησίν, ὡς ἀδελφὸς ἐλεῆσαι; οὐ βούλει ὡς
ἀνθρώπων ὄντι δοῦναι συγγνώμην; οὐ βούλει ὡς
πνευματικὸς χεῖρα ὀρέξει; Τὰ κατὰ σαυτὸν σκόπη-
σον, καὶ οὐ δεῖσθαι τοῦ συμβουλευόντος, ὥστε βοηθῆ-
σαι τῷ κειμένῳ, ἀλλ' οἰκοθεν καὶ παρὰ σαυτοῦ δέξαι
τὴν παραίνεσιν. Πῶς καὶ τινὶ τρόπῳ; *Σκοπῶν σε-*
αυτὸν, ψησίν, μὴ καὶ σὺ πειρασθῇς. Οὐκ εἶπε,
Πάντως γὰρ καὶ σὺ ἀμαρτήσῃ, ἵνα μὴ φορτικώτερον
ποίησιν τὸν λόγον· ἀλλὰ πῶς; *Μή ποτε καὶ σὺ πει-*
ρασθῇς. ἴσως δὲ ἀμαρτήσῃ, ἴσως δὲ οὐκ ἀμαρτήσῃ.
Ἐπει οὖν ἀδελφὸν τὸ μέλλον, προαπόθου σοι φιλα-
νθρωπίας ἔρανον, δι' ὧν εἰς τὸν πλησίον ποιεῖς, ἣν
ποτε περὶ τραπεζῆς, πολλὴν εὐρήσεις συγγνώμης
ἀποθήκην ἀποκειμένην. Οὐκ εἶπε, *Μή ποτε καὶ σὺ*
ἀμάρτης, μὴ ποτε καὶ σὺ πείσης· προσέχετε ἀκριβῶς
τῇ δυνάμει τῶν ῥημάτων αὐτῶν· ἀλλὰ, *Μή ποτε καὶ*
σὺ πειρασθῇς. Ἐδείξεν δὲ πειρατὴν ἔχοντα ἐγθρόν·
ὃ δὲ πειρατὴς οὐχ ὁμολογῶν τὴν ἐπιβέβησιν τὸν
καιρὸν ἔχει, ἀλλὰ πολλάκις ἡμῖν καὶ καθεύδουσι καὶ
βεβουλωμένοι ἐπιτίθεται· διὰ τοῦτο κακείνους ὁ προλη-
φθεὶς συγγνώμης ἄξιος, ἐπειδὴ ὑπὸ πειρατοῦ ἔαλω.
Οὐ γὰρ ἦν [690] αὐτῷ φανερὰ ἡ μάχη, οὐδὲ ὁμολο-
γημένον ὁ καιρὸς τοῦ πάλμου, ἀλλὰ ἀγνωστοῦν ἐπι-
θετο, καὶ διὰ τοῦτο περιεγέμετο. Οὕτω καὶ οἱ κλέον-
τες τὴν θάλατταν τὴν μεγάλην ταύτην καὶ εὐρύχω-
ρον ποιοῦσι. Κἂν ἐξουρίων αὐτοὺς φέρηται τὸ σκάφος,
κἂν πάσης ἀπολαύσιν ἀσφαλείας, ἴδωσι δὲ πόρρω-
θεν ναυαγήσαντας ἐτίρους, οὐ πρὸς τὴν οἰκίαν εὐ-

firment : et iis qui abfuerunt, non tam damnosum sit abfuisse, si et ipsi innotescat doctrina pridem habita. Et fortassis dicent qui semper sunt presentes, propter illos nuper dicta non esse resumenda, ut ii qui cum aliis convenire contempserunt, hoc damno emendentur, et fiant posthac diligentiores.

Zelus temperandus misericordia. — Equidem laudo, quod fratrum doletis ignaviam, et admiror zelum : vellem autem vos zelum hunc temperare misericordia. Zelus enim veniam negans, potius furor est quam zelus, et admonitio, lenitate destituta, invidia quedam est. Quapropter magis vos obsecro, ne amare de proximorum iudiciis peccatis. Nam sicut is qui absque commiseratione vulnera fratrum spectat, nullum inveniet qui se dignetur veniam, si quando et ipse peccaverit : ita qui cum misericordia de lapsu proximi iudicat, si quando et ipse supplantatus fuerit, multos videbit manum porrigentes. Et hæc nunc dico, non quod velim eorum qui raro huc conveniunt negligentiam angere, sed quod maiorem curam nostram erga illos cupiam, ita ut cum ratione et amoris affectu geratur. Alioquin et nos superioribus diebus multos et longos sermones adversum illos pronuntiavimus, et neque hominum nomine dignos diximus : sicut meministis (a) nos in hoc produxisse prophetas duos præcipuos contra illos : quorum unus dicit : *Veni, et non erat homo : vocavi, et non erat qui audiret* (Isai. 50. 2) ; alius autem clamat, et dicit : *Cui loquar et testificabor ? Incircumcisæ aures eorum, et non possunt audire* (Jer. 6. 10). Quibus verbis mentem eorum satis acriter perstrinximus. Nunc vero iterum obsecramus : sic enim et Paulus iussit : *Argue, inquit, increpa, obsecra* (2. Tim. 4. 2). Neque enim hoc semper solum agere oportet, neque semper illud solum : sed utrumque alternis vicibus, quo major inde sequatur utilitas. Nam si semper argueremus, impudentiores illi fierent : si semper obsecrarem, ignaviores redderentur. Quapropter et medici non solum secant, sed et vulnera obligant : neque semper amara, sed nonnumquam etiam lenia pharmaca infundunt : ut per priora illa purificentur sanies et putredo, per posteriora autem mitigetur inustus ab illis dolor. Et ideo alibi quoque inquit Paulus : *Fratres, si preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, corripite illum, considerans temetipsum, ne et tu tenteris* (Galat. 6. 1). Optima admonitio, perfectum consilium, quod paterna viscera declarat, et ejus qui magnam nostri curam gerit. Vere lingue Pauli verba, fratres. Satis eximio nomine benevolam reddidit auditorem : quasi dicturus : Ejusdem utri pariu et doloribus prognatus es, eundem habuisti patrem, liadem alimentis educatus es, communicasti ei in partu spirituali ; cognationem et fraternitatem hanc etiam in corrigendis proximi erratis declara. *Si preoccupatus fuerit.* Non dixit, Si peccet, sed ad genus peccati confugit, quod maiorem meretur veniam. *Si preoccupatus fuerit* : hoc est, si graviter tentatus succubuerit,

(a) Hic denotat sermonem in illud, *Saulus adhuc spirans nimis*, etc., qui est primus de Mutatione nominum.

si erraverit, neque enim qui dedit opera peccavit dicit, sed cum qui studuit bene agere, supplantatus tamen est a potestate diabolica et victus. Nam talis non tam accusationem quam veniam meretur. *Si preoccupatus fuerit homo.* Iterum ad aliam veniam speciem confugit, nempe naturæ infirmitatem, quam nomine hominis insinuat. Sicut igitur et magnus Job veniam a Deo impetrare volens, dicebat : *Quid est homo quod reputas eum, et visitationem peccatorum ejus fecisti* (Job. 7. 17) ? sic et nos faciamus, quando cum peccatore aliquo expostulatur, continue dicamus. Homo est : et naturæ recordatione ad misericordiam indignantem provocemus. Et ea de causa Paulus ad naturam et ejus infirmitatem confugit, cum dixit : *Si et preoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.* Non simpliciter magna peccata dicit, quæ majora quam ut veniam et misericordiam mereri videantur, sed parva et abjecta. *Vos qui spirituales.* Is qui peccat, homo ; qui vero bene operatur, spirituales dicuntur. Illic virtutis vocabulum posuit, illic naturæ nomen dixit.

Spiritualis homo quis. — Multum autem differt homo, et spiritualis. *Vos qui spirituales.* Si spiritualis es, ostende mihi virtutem tuam, non a tua, sed a mea salute, sed a subsidio quod lapsus fers. Hoc enim spiritualis est, non despiciere sua membra periclitantia. *Instruite talem.* Facite, ait, ne capi possit, ne certando defatigetur, ne preliando adversus diabolum succumbat. *Considerans temetipsum, ne et tu tenteris.*

2. Hoc summum consilium est, et admonitio maxime cogens. Etiam si saevus fueris, et audias, verbum hoc sufficiet ad terrendum, et provocandum, quo feras auxilium lapsi. Non vis, ait, ut frater misereri ? non vis ut hominibus concedere veniam ? non vis ut spiritualis manum porrigere ? Considera conditionem tuam : et non indigebis consiliario, sed per temetipsum jacentem juvabis, et a temetipso admoneberis. Quo pacto, et quo modo ? *Considerans temetipsum, ait, ne et tu tenteris.* Non dixit : Nam omnino et tu peccabis, ne molestior esset : sed quomodo dixit ? *Ne quando et tu tenteris.* Fieri enim potest ut pecces : fieri etiam potest ut non pecces. Et quia incertum est futurum, para tibi misericordiæ sportulas, quas illi dones, ut per illa quæ proximo impendis, si et tu aliquando lapsus fueris, invenias promptuaria miseratione referta. Non dixit, Ne quando et tu pecces, ne quando et tu cadas : attendite diligenter ad vim verborum ipsorum : sed, *Ne quando et tu tenteris.* Quo simul indicatur, nos habere inimicum tentatorem : et tentator non statutum insidiandi tempus habet ; plerumque enim in nos dormientes et negligentes impetum facit : et ideo preoccupatus ille magis dignus est, cui condonetur, quoniam a tentatore captus est. Non enim erat ei manifesta pugna, neque condictus dies belli, sed in incautum impetum fecit, atque ideo superavit. Sic nautæ quoque faciunt, cum per magnum et spatiosum mare navigant. Licet navis secundo vento feratur, licet omni fruuntur securitate, cum tamen viderint alios vel procul naufraga

giuui facere, non, suam spectantes utilitatem, illorum contempnunt calamitatem: sed sistunt navem, laxant anchoram, detrahunt vela, ejiciunt funes, projiciunt tabulas, ut ille qui a fluctibus mergitur, forte aliquo illorum arrepto emergat. Imitare igitur et tu nautas, homo: nam et tu mare navigas magnū et spatiosum, nempe vitæ præsentis, quod multas habet belluas, piratas, petras, et latentes scopulos, crebrisque turbatur fluctibus, et in eo naufragantur plurimi. Cum igitur videris navigantium aliquem diaboli insidiis amittere divitias salutis, natare in fluctibus, et jam submergi, siste navem, et relictis negotiis tuis, statim illius provide salutis. Nam moram non sustinet, neque dilationem, qui submergi incipit. Igitur statim accurre, et quantocrys e fluctibus eum eripe, nihil non ago ut ipsum ex profundo interitus extrahas: etiamsi te plurima negotia aliorum vocent et trahant, nihil ducas magis necessarium salute sic laborantis; nam si parumper differre volueris, perdetur tempestate rabida. Unde in tantis periculis magna acceleratione opus est et studio. Audi quomodo Paulus, viso homine quodam qui in profundum rapiebatur, sollicitus et anxius erat, et alios excitabat. *Confirmate in illum caritatem, inquit, ne forte tristitia abundantiore absorbeatur ille (2. Cor. 2. 8. 7).* Et propter hoc jubet statim præbere manum, ut ne interim dum differimus præventus ille absorbeatur. Curam igitur geramus fratrum nostrorum.

Quo signo internoscantur Christiani. — Hæc summa vitæ nostræ est; hoc signo internoscimur an Christiani simus, cum non solum quæ nostra sunt spectamus, sed et membra nostra perversa corrigimus et instruimus. Hoc maximum indicium fidei. *In hoc enim cognoscent omnes, inquit, quod discipuli mei estis, si vos diligitis mutuo (Joan. 13. 35).* Caritatem autem sinceram declarat non communio mensæ, non breve colloquium, non verborum adulatio, sed studium in considerando quid proximo conducat, ut erigatur qui cecidit, et porrigatur lapso manus salutem negligenti, ut ante bona propria, inquirentur quæ proximi sunt. Hæc est vera caritas. Nam caritas non spectat quæ sua sunt, sed prius videt ea quæ proximi, quam quæ sua, ut per ea videat quæ sua sunt (1. Cor. 13. 5). Et ego nunc non propter memetipsum tam longis sermonibus utor, sed propter vos. Igitur et vos audite, non propter vosmetipsos, sed propter alios a vobis erudiendos. Quandoquidem Ecclesiæ corpus per membrorum coherentiam nutritur. Sicut ergo membrum quod apud seipsum cibos omnes reservat, vicinoque non communicat, et seipsum offendit, et reliquum corpus corrumpit: quemadmodum in stomacho videmus: is enim si cibum solus continuerit, et reliquum corpus fame corrumpit, et seipsum suæ inextinguibili improbitate perdit: si autem abceperit quantum pro sua portione satis, et reliquum aliis membris transmiserit, et seipsum ac reliquum corpus in bona valetudine conservat: ita et tu nunc, si ea quæ a nobis audis, delinueris, alii que non communicaveris, et illum incommodabis, et te ipsum

jam corrupisti: quia ignavia et invidia gravissimos morbos foves. Satis enim ad perditionem tuam fuerit, vel ob malitiam, vel ob invidiam, vel etiam ob ignaviam non communicare aliis. Contra, si citra invidiam et ad alios transmiseris alimoniam, et tibi ipsi et aliis profuturus es. Sed de iis dictum est satis.

3. Nunc operæ pretium fuerit, venire ad contextum eorum quæ nuper dicta fuerunt. Quæ erant ergo illa? De Saulo et Paulo tunc exquirebamus, quare aliquando Saulus, et aliquando Paulus vocatus sit (a); et inde digressi sumus in multorum nominum historiam. Verum quia semel hinc solvimus, non videtur dignum esse, ut cum utilis adhuc occurrit negotiatio, temere eam prætereantes negligamus. Nam licet propter Paulum in hoc argumentum devenimus, nihilominus et aliorum nominum rationes hac negotiatione invenire possumus. Sicut et mercatores, qui mare navigant, et propter minuta quædam in longinquis terras proficiscuntur: cum venerint in petitam civitatem, viderintque copiam aliarum rerum sibi conducibilem, præter eas propter quas a patria exierunt, multo plura quam decreverant, mercantur. Quod si quis eos reprehendat, his se verbis tuentur: Longa via venimus, multas tempestates, multa pericula pertulimus, transmarinam suscepimus peregrinationem: quid igitur vetat negotiationem nostram fieri ampliorem? Talia utique et nobis dicere licet. Nam inquirentes de nominibus Pauli, invenimus consequenter ut nundinationem aliorum nominum: nempe Petrum antea Simonem dictum: et filios Zebedei Joannem et Jacobum filios tonitruum nuncupatos. Invenimus et in Veteri Abraham, qui antea Abram vocatus fuit: et Jacob Israelum nominatum; et Sarram Saram. Invenimus præterea aliis non fuisse mutata nomina sicut istis, sed illos a principio sibi indita nomina retinuisse, sicut Joannes Baptista, Isaac et Adam. Absurdum igitur fuerit et extremæ desidiæ, tantum e manibus thesaurum abjicere. Nam ideo longiorem facimus sermonem, et quia nuper diximus de iis qui primum nomen retinuerunt, hodie de dionymis, sive de iis, qui duplici sunt nomine appellati, dicere mens est, quorum unus est Abraham. Adam eodem semper nomine vocatus est: Isaac aliam appellationem non accepit, sed ab initio ad finem Isaac dictus est. Pater autem Isaac prius quidem Abram dicebatur, postea vero Abraham. Dixit enim ad eum Deus: *Non erit ultra nomen tuum Abram, sed Abraham vocabitur nomen tuum (Gen. 17. 5).* Etenim Abram vocabatur prius: sed hoc nomen non est Græcum, neque nostra, sed Hebræorum lingua sic vocatur. Quid igitur significat hoc nomen? Transitor (b). Nam Abram Syrorum vocē idem est quod trans vel ultra: et sciunt qui linguae ejus periti sunt. Magna quoque

(a) Vide homiliam 2 de Mutatione nominum, Tom. 3, et Moritum supra.

(b) Non esse veram hanc nominis Abram etymologiam jam supra vidimus in Homiliis in Genesim col. 326, ubi videtur.

πρέπειαν βλέποντες, τῆς ἐκείνων καταφρονοῦσι συμφορᾶς· ἀλλὰ τὸ πλοῖον στήσαντες, καὶ τὰς ἀγκύρας χαλάσαντες, καὶ τὰ ἱστία καθελόντες, ἐξακοντίζουσι σχοίνους, καὶ ῥίπτουσι σάνιδας, ὥστε ἐκείνων τὸν ὑπὸ τῶν κυμάτων βαπτίζεσθαι μέλλοντα ἐνδὸς τούτων ἐπιλαμβανόμενον, διαφεύγειν τὸ ναυάγιον. Μίμησαι τοῖνυν καὶ σὺ τοὺς ναύτας, ἄνθρωπε· καὶ γὰρ καὶ σὺ θάλατταν πλέεις μεγάλην καὶ εὐρύχωρον, τὸ μῆκος τοῦ παρόντος βίου, θάλατταν θηρία ἔχουσιν καὶ πειρατάς, θάλατταν σκοπέλους ἔχουσιν καὶ σπιλάδας, θάλατταν ὑπὸ κυμάτων ταρατομένην πολλῶν καὶ χειμῶνων καὶ πολλοὶ πολλὰκις καὶ ἐν τῇ θαλάττῃ ταύτῃ ναυαγίῳ περιπίπτουσιν. Ὅταν οὖν ἴδῃς τινὰ τῶν πλεόντων ὑπὸ τινος περιστάσεως διαβολικῆς ἀπολέσαντα τὸν πλοῦτον τῆς σωτηρίας, καὶ κλυδωνιζόμενον, καὶ μέλλοντα ὑποδύχιον γίνεσθαι, στήσόν σου τὸ πλοῖον, κἂν ἐτέρωθι σπεύδῃς, προνόησον τῆς ἐκείνου σωτηρίας, τὰ κατὰ σαυτὸν ἀφείς. Οὐ γὰρ ἀνέχεται ἀναβολή, οὐδὲ βραδυτῆτος ὁ βαπτίζεσθαι μέλλων. Ἐπίστηθι τοῖνυν ταχὺ, ἐξάρπασον αὐτὸν ὁξέως τοῦ κλυδωνίου, πάντα κίνησον κάλων ὥστε αὐτὸν ἀνιμῆσθαι ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἀπωλείας· κἂν μυρία σε ἔλκῃ πράγματα, μηδὲν ἔστω τῆς σωτηρίας τοῦ κάμνοντος ἀναγκαιότερον· κἂν γὰρ μικρὸν ἀναβαλέσθαι βουληθῇς, προδώσεις αὐτὸν τῇ τοῦ χειμῶνος ὀξύτητι. Διὸ τάχους ἡμῖν ἐν ταῖς τοιαύταις συμφοραῖς δεῖ, τάχους καὶ σπουδῆς ἐπιτεταμένης. Ἀκουσον πῶς Παῦλος ἐπαίγεται, καὶ ἐτέρους διανίστησι πολλοὺς, ἰδὼν τινα ἄνθρωπον βυθίζεσθαι μέλλοντα. Κυρώσατε εἰς αὐτὸν ἀγάπην, φησί, μή πως τῇ περισσοτέρῃ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. Διὰ τοῦτο κελεύει ταχέως ὀρέξαι χεῖρα, ἵνα μὴ, μελλόντων ἡμῶν καὶ ἀναβαλλομένων, φθάσῃ καταποθῇαι ἐκείνος. Γινώμεθο τοῖνυν κηδεμονικοὶ περὶ τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἡμετέρους.

Τοῦτο κεφάλαιον τῆς καὶ ἡμᾶς πολιτείας ἐστὶ, τοῦτο γινώρισμα, τὸ μὴ τὰ ἑαυτῶν σκοπεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλη ἡμῶν διεστραμμένα διορθοῦν καὶ καταρτίζειν· τοῦτο δέημα τῆς πίστεως μέγιστον· Ἐν τούτῳ γὰρ γινώσκονται, φησί, πάντες ὅτι μαθηταὶ μου ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους. Ἀγάπην δὲ δείκνυσι γνησίαν οὐ κοινωνία τραπέζης, οὐδὲ πρόσρησις φιλή, οὐδὲ κολλακία ῥημάτων, ἀλλὰ τὸ διορθῶσαι καὶ σκοπῆσαι τὸ συμφέρον τοῦ πλησίον, τὸ τὸν πεπτακότα διαναστῆσαι, τὸ τῷ χειμῶνι χεῖρα ὀρέξαι τῆς οἰκίας ἀμελήσαντι σωτηρίας, καὶ πρὸ τῶν οἰκείων ἀγαθῶν τὰ τοῦ πλησίον ζητῆσαι. Τοῦτο ἀγάπης γνησίας. Ἡ γὰρ ἀγάπη τὰ αὐτῆς οὐ βλέπει, ἀλλὰ πρὸ τῶν αὐτῆς τὰ τοῦ πλησίον ὁρᾷ, ἵνα δι' ἐκείνων τὰ αὐτῆς ἴδῃ. Ἐπαι καὶ ἐγὼ νῦν οὐχὶ δι' ἑμαυτὸν ἀποτείνω τοσοῦτους λόγους, ἀλλὰ δι' ὑμᾶς. Καὶ ὑμεῖς [691] τοῖνυν μὴ δι' ἑαυτοὺς ἀκούετε μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ἐτέρους τοὺς παρ' ὑμῶν παιδεύεσθαι μέλλοντας. Κατὰ γὰρ τὴν ἀκολουθίαν τῶν μελῶν καὶ τὸ τῆς Ἐκκλησίας τρέφεται σῶμα. Ὅσπερ οὖν τὸ μέλος, ἐὰν κατάσχη παρ' ἑαυτῷ τὴν τροφήν πᾶσαν, καὶ μὴ μεταδῇ τῷ πλησίον, καὶ ἑαυτὸ λυμαίνεται, καὶ τὸ λοιπὸν διαφθείρει σῶμα· οἷον ὁ στόμαχος, ἐὰν τὴν τροφήν αὐτὸς κατάσχη μόνος, καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα

τῷ λιμῷ κατατῆται, καὶ ἑαυτὸν ὑπὸ τῆς ἀμετρίας διαφθείρει· ἂν δὲ τὸ ἀρχοῦν λαθὼν κατὰ τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, τὸ λοιπὸν τοῖς ἐτέροις παραπέμψῃ μέλει, καὶ ἑαυτὸν καὶ τὸ λοιπὸν σῶμα ἐν ὑγιείᾳ διατρεῖ· οὕτω καὶ σὺ νῦν, ἂν ἀκούσας τὰ παρ' ἡμῶν κατάσχη, ἐτέρῳ δὲ μὴ μεταδῇς, κἀκεῖνον ἐξημώσας καὶ σαυτὸν διέφθειρας, χαλεπώτατα νοσήματα ἐπισπασάμενος, νωθεῖαι καὶ φθόνον. Ἡ γὰρ διὰ πονηρίαν, ἥ δι' ἄργιαν καὶ ῥαθυμίαν οὐ μεταδιδόμεν ἐτέροις. Ὑπόθερον δὲ ἂν ἡ τούτων, ἱκανὸν ἀπολέσαι τὸν ἔχοντα. Ἄν δὲ ἀφθόνως καὶ εἰς ἐτέρους παραπέμψῃς τὴν τροφήν, καὶ ἑαυτὸν καὶ ἐκείνον ὠφέλησας. Ἄλλ' ὑπὲρ μὲν τούτων ἱκανὰ τὰ εἰρημένα.

γ'. Δεῖ δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὴν ἀκολουθίαν ἰλθεῖν τῶν πρώην λεχθέντων. Τίνα οὖν ἦν ἐκεῖνα; Περὶ Σαῦλου καὶ Παύλου τότε ἐζητοῦμεν, διὰ τί ποτὲ μὲν Σαῦλος, ποτὲ δὲ Παῦλος ἐλέγετο· εἰτα ἐξέβημεν ἐκ τῆς ἀκολουθίας ταύτης εἰς ὀνομάτων ἱστορίαν πολλήν. Καὶ ἐπειδὴ ἐξέβημεν ἀπ' αὐτῶν, οὐκ ἔδοξεν ἡμῖν ἄξιον εἶναι παραδραμεῖν τὴν ἐμπορίαν ἐκείνην. Ἐγὼ γὰρ καὶ διὰ Παῦλον ἤλθομεν ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, ἀλλ' ὁμῶς καὶ τὴν τῶν ἄλλων ὀνομάτων εὐρεσιν ἐμπορεύσασθαι ἐγνώμεν. Οὕτω καὶ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες κατ' ἐμπορίαν ποιοῦσι πολλὰκις, ὑπὲρ πραγματείας ὀλίγων τινῶν ἐπιθυμήσαντες· ἐπειδὴν εἰς τὴν πόλιν ἰλθόντες, εἰς ἣν ἐστῆλλοντο, ἴδωσι καὶ ἐτέρων ἀγογίμων ἔχουσιν ἀφθονίαν, πολλῷ πλείονα τῆς παρεσκευασμένης ποιοῦνται τὴν ἐμπορίαν. Κἂν ἐγκαλέσῃ τις, ταῦτα λέγουσι τὰ ῥήματα· Μακρὰν, φασίν, ἤλθομεν ὅδον, πολλοὺς χειμῶνας ὑπεμείναμεν, πολλοὺς κινδύνους, διαπόντιον ἀποδημίαν ἐστεῖλαμεθα· τί δὴ κωλύει ἀφθονωτέραν γενέσθαι τὴν πραγματείαν ἡμῖν; Ταῦτα δὴ καὶ ἡμεῖς ἀπολογώμεθα. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ζητοῦντες περὶ τῶν ὀνομάτων τοῦ Παύλου, εὐρομεν ἐκ τῆς ἀκολουθίας καὶ ἐτέραν ἐμπορίαν ὀνομάτων, οἷον τι ὁ Πέτρος Σίμων ἐκαλεῖτο πρὸ τούτου, καὶ οἱ υἱοὶ Ζεβεδαίου Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης υἱοὶ βροντῆς ὀνομάσθησαν. Εὐρομεν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸν Ἀβραάμ πρὸ τούτου μὲν Ἀβραμ καλούμενον, μετὰ δὲ ταῦτα Ἀβραάμ, καὶ τὸν Ἰακώβ Ἰσραὴλ μετακληθέντα, καὶ τὴν Σάρραν Σάραν. Εὐρομεν πρὸς τοῦτοις, ὅτι ἑτεροὶ τινες οὐ μετωνομάσθησαν, ὥσπερ οὗτοι, ἀλλ' ἐξαρχῆς ἔλαβον τὰ ὀνόματα, ὥσπερ Ἰωάννης ὁ βαπτιστής, ὡς ὁ Ἰσαάκ, ὡς ὁ Ἀδὰμ. Ἀποπον τοῖνυν ἡμῖν ἔδοξεν εἶναι καὶ βλακείας ἐσχάτης, τοσοῦτον ἀπὸ τῶν χειρῶν ῥίψαι θησαυρόν [692]. Διὰ τοῦτο μακρότερον ἐποηίσασμεν τὸν λόγον, καὶ περὶ τῶν ἐξαρχῆς ὀνομασθέντων πρώην εἰπόντες, σήμερον διανοούμεθα περὶ τὸν διωνύμιον εἰπεῖν, ὡς εἰς ἐστὶν ὁ Ἀβραάμ. Ὁ μὲν γὰρ Ἀδὰμ τοῦτο ἐκλήθη διαπαντός τὸ ὄνομα, καὶ οὐκ ἔσχεν ἕτερον· καὶ ὁ Ἰσαάκ οὕτω πάλιν οὐκ ἐδέξατο δευτέραν προσηγορίαν, ἀλλ' ἐξ ἀρχῆς μέχρι τέλους Ἰσαάκ ἐλέγετο· ὁ δὲ τοῦ Ἰσαάκ πατὴρ Ἀβραμ πρὸ τούτου μὲν ἐλέγετο· μετὰ δὲ ταῦτα Ἀβραάμ. Εἶπε γὰρ πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός, φησὶν, Οὐκ ἐστὶ ἐστὶν τὸ ὄνομα σου Ἀβραμ, ἀλλὰ Ἀβραάμ κληθήσεται τὸ ὄνομα σου. Καὶ γὰρ Ἀβραμ ἐκαλεῖτο τὸ πρότερον, ἀλλὰ τοῦτο τὸ ὄνομα οὐκ ἐστὶν Ἑλληνικόν, οὐδὲ τῇ ἡμετέρῃ γλώττῃ, ἀλλὰ τῇ τῶν Ἑβραίων οὕτω λέγεται. Τί οὖν ἐστὶν ἑρμηνευόμενον τὸ ὄνομα τοῦτο; Παράτης. Καὶ γὰρ τὸ Ἀβραμ τῇ

Σύρων φωνῇ τὸ πέραν λέγεται, καὶ ἴσασιν ὅσοι τῆς φωνῆς ταύτης εἰσὶν ἔμπειροι. Πολλὴ δὲ τῇ Σύρων φωνῇ πρὸς τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶτταν ἡ σύγγενεια. Καὶ διὰ τὴν περάτης ἐλέγετο, φησὶν· Ἡ τοῦδα χώρα, τούτέστιν, ἡ Παλαιστίνη πᾶσα, ἡ ἀπὸ τῆς Αἰγύπτου μέχρι τοῦ Εὐφράτου, κατ' ἀντικρὺ κεῖται τῆς Βαβυλωνίας, ὅθεν ἦν ὁ Ἀβραάμ· καὶ μέσος ρεῖ δι' ἀμφοτέρων ὁ ποταμὸς, κοινὸν μεθόριον ὡς ἐκατέρας τῆς γῆς. Ἐπεὶ οὖν οὐκ ἀπὸ τῆς Παλαιστίνης ἦν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πέραν ἦλθεν ἀπὸ τῆς Βαβυλωνίας, διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ τόπου καὶ τοῦ πράγματος τὸ ὄνομα ἔλαβε, καὶ περάτης ἐλέγετο, ἐπειδὴ ἀπὸ τοῦ πέραν ἦλθε. Διὰ τί δὲ ἀπὸ τοῦ πέραν ἦλθεν; Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἐκέλευσε. Καὶ διὰ τί ὁ Θεὸς ἐκέλευσεν; Ἵνα δείξῃ τὴν ὑπακοὴν τοῦ δικαίου. Καὶ πῶς εἰδείκυν τὴν ὑπακοὴν τοῦ δικαίου; Ὅτι διὰ τὸ αὐτοῦ πρόσταγμα τὴν οἰκίαν ἀφελί, τὴν ἀλλοτρίαν ἀντὶ ἐκείνης ἠλλάξατο. Εἶδες πόση πλέκεται σειρὰ ἀπὸ τῆς τοῦ δικαίου προσηγορίας; Ὀλοκλήρον ἡμῖν πέλγος ἱστορίας τὸ ὄνομα ἠνοίξε τοῦτο. Μάθε τοίνυν αὐτοῦ τὸ ὄνομα τὸ παλαιόν, ἵνα ὅταν ὠγῇς αὐτὸν τὴν Παλαιστίνην οἰκοῦντα, διὰ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα χειραγωγηγόμενος, καὶ μανθάνων τὴν αἰτίαν, δι' ἣν αὐτὴν ἔγκατέλειπεν, ἱκανῶν πρὸς τὸν αὐτὸν ζῆλον λάβῃς παράκλησιν.

Ἀνθρώπος γὰρ πρὸ νόμου καὶ τῆς ἐννόμου πολιτείας ὢν, τὴν ἐν τῇ χάριτι φιλοσοφίαν ἐπεδείξατο, καὶ ὅπερ ἔλεγεν ὑπερὸν ὁ Χριστὸς τοῖς ἀποστόλοις· Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι οὐκ ἔστιν, ὅστις ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφὰς, ἢ πατέρα, ἢ μητέρα, ὃς οὐχ ἑκατοστάπλασιον ἀξίωται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει· τοῦτο ἐκεῖνος διὰ τῶν ἔργων πρὸ τῆς χάριτος ἐποίησεν. Οὐκ ἀπὸ τούτου δὲ μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἔστιν ἰδεῖν τοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ὑποσχέσεως αὐτῆς τοῦ Θεοῦ. Δεῖν γὰρ, φησὶν, εἰς τὴν γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Εἰ γὰρ καὶ ἀμφοτέραι αἰσθηταὶ αἱ πατρίδες, ἀλλ' ἡ μὲν οἰκία ἦν, ἡ δὲ ἀλλοτρία· καὶ ἡ μὲν φανερά, ἡ δὲ ἀδήλος· καὶ ἡ μὲν ἐν χερσίν, ἡ δὲ ἐν ἐλπίσι· καὶ ὅμως τὰ φανερά καὶ ὅπλα καὶ τὰ ἐν χερσίν ἀφελί, [693] πρὸς τὰ ἀφανῆ καὶ ἀδήλα, καὶ ὧν οὐκ ἦν κύριος ἔσχευεν, ἵνα σε πείσῃ καὶ παιδεύσῃ, ὅταν ὁ Θεὸς τὰ μὲν ὅπλα ἀφείναι κελεύῃ, πρὸς δὲ τὰ ἀδήλα βλέπῃ; μὴ ἀντιλέγῃς, μηδὲ ἀμειψήσῃς. Οὐ γὰρ οὕτω ὅπλα ἔστι τὰ ἐν χερσίν, ὡς ἐκεῖνα τὰ ἐν ἐλπίσιν· οὐχ οὕτω ὅλη ἔστιν ἡ παρούσα ζωὴ, ὡς ἐκείνη ἡ μέλλουσα. Ταύτην μὲν γὰρ ὀρώμεν τοῖς ἡμετέροις ὀφθαλμοῖς, ἐκείνην ὀρώμεν τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς· ταύτην ὀρώμεν ἐν ταῖς ἡμετέραις χερσὶ κειμένην, ἐκείνην ὀρώμεν καὶ ταῖς ἐπαγγελίαις τοῦ Θεοῦ φυλαττομένην.

δ'. Αἱ δὲ ἐπαγγέλαι τοῦ Θεοῦ πολλῶν δυνατώτεραι τῶν ἡμετέρων χειρῶν. Βούλει μαθεῖν πῶς αὕτη μὲν ἡ ζωὴ ἡ παρούσα ἐν ἀδήλῳ κεῖται διαπαντός, ἐκείνη δὲ ἡ μέλλουσα, ἡ δοκῶσα ἀδήλος εἶναι, φανερωτέρα τῆς παρούσης ἐστὶ καὶ βεβαιότερα καὶ μόνιμος; Ἐξετάσωμεν, εἰ δοκεῖ, τὰ λαμπρὰ τῆς παρούσης ζωῆς, τὸν πλοῦτον, τὴν δόξαν, τὴν δυναστείαν, τὰς τιμὰς τὰς παρὰ ἀνθρώπων· καὶ ὅφει τούτων οὐδὲν ἀηδέτερον. Τί γὰρ ἀπιστότερον πλοῦτου, τοῦ μηδὲ μέχρι τῆς ἐσπέρας πολλάκις ἡμῖν παραμένοντος; Καθάπερ γὰρ δραπέτης ἀγνώμων ἀπὸ τούτου εἰς ἐκεῖνον συν-χῶς μεθίσταται, καὶ πάλιν ἀπὸ τούτου πρὸς ἄλλον. Τοιοῦτόν τι καὶ ἡ δόξα ἐστίν. Ὁ γὰρ πρὸς τοῦτο λαμπρὸς καὶ ἐπίσημος, ἄτιμος καὶ ἀνώνυμος ἐξαίφνης

γίνεται· καὶ τὸ ἐναντίον πάλιν. Καὶ καθάπερ τὸν τροχὸν συνεχῶς στρεφόμενον οὐκ ἔστιν ὁρᾶν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ τῆς ἀντυχῆς μέρους· τῇ γὰρ πυκνότητι τῆς δίνης διαπαντός τὰ ἄνω κάτω γίνονται, καὶ τούναντιον πάλιν· οὕτω καὶ ἡ τῶν πραγμάτων τῶν ἡμετέρων φορὰ συνεχῶς στρεφόμενη, τὰ ἄνω κάτω ποιεῖ· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πλοῦτου καὶ ἐπὶ τῆς δυναστείας καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων. Οὐδέποτε ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἔσθηκεν ἔδρας, ἀλλὰ τὰ τῶν ποταμῶν μιμῆται ρεύματα, μηδαμῶς ποτε ἰστάμενα. Τί οὖν τούτων γένοιτ' ἂν ἀηδέτερον, τῶν οὕτω συνεχῶς μεταβαλλομένων, καὶ πρὶν ἢ φανῇ ἀντιπαμμένων, πρὶν ἢ παραγενέσθαι ἀποπνιγόντων; Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης περὶ τρυφῆς καὶ πλοῦτου καὶ τῶν τοιούτων διαλεγόμενος, καὶ σκώπτων εἰς τοὺς πρὸς αὐτὰ κεχνητάς οὗς διαμένοντα, φησὶν· Ὡς ἐστώτα ἐλογίζαντο ταῦτα, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Οὐκ εἶπεν, οὐ παρερχόμενα, ἀλλ' ὡς φεύγοντα. Πολλῶν μείζον ἐστίν, Ὡς φεύγοντα· οὐδὲ γὰρ ἡρέμα ἀναχωρεῖ, ἀλλὰ μετὰ πολλοῦ τοῦ τάχους. Ἀλλ' οὐχ ὁ πατριάρχης οὗτος, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἀφελί, πρὸς τὰς ἐπαγγελίας τὰς παρὰ τοῦ Θεοῦ μόνον ἔβλεπε, προσδοκῶν ἡμῖν πρὸς τὴν τῶν μελλόντων πίστιν, ἵν', ὅταν ἐπαγγέλληται σοι ὁ Θεὸς τὰ μέλλοντα καὶ οὐχ ὀρώμενα, μὴ λέγῃς, ὅτι ἀδήλα ἐστὶν ἐκεῖνα καὶ ἀφανῆ. Τὰ γὰρ ἀδήλα ἐκεῖνα τούτων ἐστὶ σαφέστερα τῶν ὀρωμένων, ἐὰν τοὺς τῆς πίστεως ἔχωμεν ὀφθαλμούς. Εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐωράκαμεν αὐτά, ἀλλ' ὁ Θεὸς αὐτὰ ἐπηγγέλωτο καὶ ὑπέσχετο. Ὅταν ὁ Θεὸς ἐπαγγέλληται, οὐδέμια μεταβολὴ τῶν ὑποσχέσεων ἄπτεται· ὥστε ἐκεῖνα μάλιστα μένει καὶ πέπληγεν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐκ γὰρ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ ἀρπάξῃ οὐδεὶς δύναται, φησὶν. Ἀρπάξῃ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Πατρὸς μου οὐδεὶς δύναται. Ἐπεὶ οὖν οὐδεὶς δύναται ἀρπάξῃ ἐκ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ, [694] ἐν ἧλμῳ μένει θησαυρῷ διαπαντός. Ταῦτα δὲ παντοίας μεταβολαῖς ὑπόκειται καὶ τροπαῖς· διὰ τοῦτο πολλάκις τὸν μὲν πόνον αὐτῶν ὑπομένομεν, τοῦ δὲ τέλους αὐτῶν ἀποστερούμεθα. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐλπίδων ἐκείνων οὐκ ἐνὶ τούτῳ, ἀλλὰ τὸν πονέσαντα πάντως δεῖ καὶ τὸν στεφάνῳ ἐπιτυχεῖν. Ἡ γὰρ εἰς τὴν οὐ καταισχύνει. Θεοῦ γὰρ ἐστὶν ὑπόσχεσις, καὶ τὸν ὑποσχόμενον μιμῆται τὰ δῶρα. Ἀφελί τοίνυν τὰ ἀδήλα, κάτεχε τὰ φαινόμενα· τὰ γὰρ φαινόμενα οὐ τὰ παρόντα ἐστίν, ἀλλὰ τὰ μέλλοντα. Εἰ δὲ τινες, πρὸς τὰ παρόντα ἐπιοτημένοι, τῶν μελλόντων ὑπερ-ορώσιν, ἐπειδὴ ἀσθενέστεροί εἰσι τοῦ ὕψους τῆς ἐλπίδος ἐκείνης, διὰ τοῦτο ὑπερ-ορώσιν, οὐκ ἐπειδὴ ἀφανῆ ταῦτα ἐστὶ καὶ ἀδήλα. Ἐκότες γοῦν τὴν φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου. Ὁ Θεὸς ἐπηγγέλωτο αὐτῷ αἰσθητὰ πράγματα, καὶ αὐτὸς νοητὰ ἐζήτει. Καὶ πού ὁ Θεὸς αἰσθητὰ αὐτῷ ἐπηγγέλωτο, αὐτὸς δὲ νοητὰ ἤθελεν; Ἐξελεθε, φησὶν, ἐκ τῆς γῆς σου, καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου, καὶ ἐκ τοῦ οἴκου σου πατρός σου, καὶ δεῖν εἰς γῆν, ἣν ἄν σοι δείξω. Αἰσθητὴ καὶ ἡ προτέρα γῆ, καὶ ἡ μέλλουσα διδοῖσθαι ὑπερ-οῦ. Τί οὖν αὐτός; Μάλλον δὲ μὴ αὐτοῦ ἀκούσωμεν, ἀλλὰ Παύλου περὶ αὐτοῦ λέγοντος, ἵνα μάθωμεν ὅτι οὐ πρὸς ταύτην ἔβλεπε τὴν γῆν, εἰ καὶ ταύτην ἐπηγγέλωτο ὁ Θεός, ἀλλὰ τὰ παρόντα ἀφελί, πρὸς τὰ μέλλοντα ἐκεχήμεν. Τί οὖν ὁ Παῦλός φησι; Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, περὶ Ἀβραάμ λέγων, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ τῶν δικαίων ἀπάντων. Οὐδὲ γὰρ Ἀβραάμ μόνος, ἀλλὰ πάντες τῆς αὐτῆς ἥσαν φιλοσοφίας κοινωνοί. Κατὰ πίστιν ἀπέθανον οὗτοι πάντες, μὴ κομισάμενοι τὰς ἐπαγγελίας, ἀλλὰ

Syrorum cum Hebræa lingua cognatio est. Sed dicis, quare Transitor vocabatur? Judæa regio, hoc est, Palestina omnis, quæ ab Ægypto usque ad Euphratem e regione jacet Babyloniz, unde erat Abraham: et fluvius communis terminus utriusque terræ, medius utramque secat. Et quia Abraham non Palestinus erat, sed ab ulteriori ripa fluminis venerat, nempe a Babylonia: ideo a loco et facto nomen accepit, et dictus est Transitor: quia a loco ulteriori fluminis venit. Quare autem fluvium transiit? Quia Deus jusserat. Et quare Deus jussit? Ut ostenderetur obedientia justis. Et quomodo ostensa fuit obedientia justis? Quia propter præceptum Dei patriam suam quam reliquit, pro aliena commutavit. Vides quanta catena rerum in appellatione justis neclatur? Ingens historiarum pelagus nomen hoc nobis aperuit. Disce igitur ejus nomen primum, ut cum videris eum Palestinam incolentem, appellatione nominis in memoriam antiquæ patriæ ejus, et causæ propter quam eam reliquit, manuducaris, et ita ad imitandum eum admovearis.

Abraham discipulis Christi par. — Ecce enim ut ille ante legem et sub lege vitam agens, philosophiam quoque tempore gratiæ traditam suscepit implendam, et ante tempus gratiæ fecit, quod postea discipulis Christus dixit: *Amen dico vobis, quod nullus est qui reliquit domum, aut fratres, aut sorores, aut patrem, aut matrem, qui non centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 28. 29). Non solum autem hinc apparet, quam sapienter vixerit justus, sed etiam Dei promissio hoc declarat. *Veni enim, inquit, in terram, quam monstravero tibi* (Gen. 12. 1). Nam tametsi utraq; illarum regiones Chaldæa et Palestina erant corporales, illa tamen sua erat, hæc aliena: illa certa, hæc incerta: illa in manibus, hæc in spe: ipse autem relictis certis, manifestis, et his quæ in manu erant, festinavit et transiit ad incerta, incognita, et ad ea in quibus sibi non licebat dominari, ut persuadeat erudiatque, neque contradicendum, neque cunctandum, quando Deus manifesta relinquere jubet, et ad ea quæ non apparent respicere. Non enim tam certa quæ in manibus, atque ea quæ in spe; non enim sic manifesta est præsens hæc vita ut futura illa. Hanc enim videmus nostris oculis, illam videmus oculis fidei: hanc videmus in manibus nostris positam, illam videmus in promissionibus Dei custoditam.

4. *Promissa Dei certissima; res humanæ quam incertæ.* — Promissiones autem Dei multo certiores sunt, quam quæ in nostris sunt manibus. Vis discere quomodo hæc quidem vita in incerto sita est semper, futura autem illa, quæ videtur incerta esse, hæc præsentis certior sit et solidior? Inquiramus, si placet, quæ sunt illa præsentis vitæ præclara; divitiæ, gloria, potentia; magnum existimari ab hominibus: et videbis nihil illis esse incertius. Quid enim infidelius divitiis, quæ sæpe nec usque ad vesperam nobis permanent? Sicut enim ingratus transfuga, ab hoc ad illum, et ab illo ad alium subinde transeunt. Hujus-

modi est gloria. Sæpenumero qui clarus erat et nobilis, repente contemptus et ignobilis habetur. et e diverso quoque sæpe obscuri subito clarescunt. Et sicut videri nequit in rota, quæ continuo versatur, aliqua pars ejus, eo quod crebra circumfrentia semper summa sunt ima, et ima summa: ita et nostrorum rerum impetus, dum continuo vertuntur, summa facit infima: ut videre licet in divitiis, potentiis, et aliis. Numquam enim in eodem statu manent, sed semper instabiles fluminum fluxus imitantur. Quid igitur his incertius, quæ tam crebro transferuntur, et priusquam recte appareant, avolant, priusquam adveniant, resiliunt? Unde propheta de deliciis et divitiis deque rebus talibus disserens, et eos insectans qui illis quasi permanentibus vacant, dicit: *Reputant hæc quasi stantia, et non quasi fugientia* (Amos 6. 5). Non dixit, quasi prætereuntia, sed, quod multo majus, *Quasi fugientia*: non enim paulatim recedunt, sed mira celeritate. At patriarcha ille non sic egit, sed relictis omnibus illis, tantum ad promissiones Dei spectavit, viam nobis parans ad futurorum fidem: ut cum promiserit tibi Deus futura et quæ non videntur, ne dicas, hæc esse incerta et obscura. Incerta enim illa certiora sunt his quæ videntur, modo oculos fidei habeamus. Quamvis enim illa non videamus, Deus tamen ea promisit, et pollicitus est. Quando Deus promittit, nulla variatio promissionibus adjungitur; atque adeo illa maxime manent, quæ in manu Dei sunt. *Ex manu enim Dei, inquit, nullus rapere potest* (Joan. 10. 29). Igitur quia nullus rapere potest ex manu Dei, certus ille thesaurus semper manet. Præsentia autem omnigenis variationibus et vicissitudinibus sunt obnoxia; ideo pro eis sæpe laborem ferimus, et sine eorum frustramur. In his autem quæ speramus, non ita est, sed is qui laboravit, necessario coronas et præmia consequitur. Nam *Spes non pudent* (Rom. 5. 5), quia Dei est promissio: et dona promissa sequuntur ejus naturam, qui promisit. Relictis igitur incertis, apprehende ea quæ conspicua sunt: conspicua autem sunt, non præsentia, sed futura. Jam quod aliqui ad præsentia spectant, et futura respuunt: non ideo respuunt, quod obscura et incerta, sed quod sublimia sint, et supra suam imbecillitatem. Considera igitur quanta sit virtus justis. Promiserat ei Deus corporalia, et ipse spiritualia quærebat. Ubi, dices, promisit ei Deus corporalia, et ipse spiritualia quæsit? *Egredere, inquit, de terra tua, et de cognatione tua, et de domo patris tui, et veni in terram quam monstravero tibi* (Gen. 12. 1). Corporalis erat terra prior, ut et futura, quæ illi danda erat. Quid ergo ille? Imo non illum, sed audiamus de illo dicentem Paulum, ut discamus eum, licet hanc terram promississet Deus, relictis tamen præsentibus, eam non respexisse, sed festinasse ad futura. Quid igitur Paulus dicit? *Juxta fidem mortui sunt hi omnes* (Hebr. 11. 13), de Abraham loquens, Isaac et Jacob, et justis omnibus. Neque enim Abraham solus, sed omnes ejusdem erant philosophiæ participes. *Juxta fidem mortui sunt hi omnes, cum non*

accepissent promissiones, sed procul eas vidissent. Quid dicis? non obtinuit Abraham promissiones? non venit in Palestinam? Falsa ergo ea quæ dicta sunt? Nequaquam, inquit. Venit quidem in Palestinam, non hanc autem spectavit, sed aliam quæ in cælis, desideravit. Cujus rei et Paulus testis, cum adjicit: Et confessi sunt se hospites et peregrinos in terra (Hebr. 11. 13). Hospesne est, qui tantam accepit patriam, et tantam regionem? dic, obsecro. Sane, inquit: non enim hanc, sed cælum spectavit. Nam qui hæc dicunt, inquit, declarant se aliam inquire patriam, cujus artifex et opifex est Deus (Ibid. v. 14. 10), illam, inquam, Jerusalem cælestem, et supernam. Vidisti quomodo promiserit illi Deus corporalem, et ipse quæserit supernam Jerusalem? Qui enim hæc dicunt, inquit, significant se patriam inquirere. Ac si illius quidem meminissent, ex qua sunt egressi, tempus illis redeundi suppeteret: jam vero alterius mellioris desiderio ducuntur, hoc est, cælestis (Ibid. v. 15. 16). Itaque corporalis est promissio, spirituale autem justis desiderium. At nos plane diversa facimus. Deus illi promiserat Palestinam, sed ille spectabat cælum: nobis promissum est cælum, et ad terram tendimus.

5. *Doctrinam ex historia Abraham deductam resumit; filii non rei sunt iniquitatis parentum; quid officii præstare debeant filii erga parentes impios; liberum arbitrium: interpretatio nominis Noë. — Hæc lucra ex Abraham nobis contigerunt, quia nomen ejus didicimus, et quare Transitor dictus sit, et quod relicta terra sua in alienam concessit, præteritisque certis ad incerta se convertit, abjectis iis quæ in manibus, aspiravit ad ea quæ spe concipiebat, et acceptis sensibilibus ad spiritualia telendit, idque ante gratiam, ante legem, ante prophetarum doctrinam. Unde manifestum est, eum præceptore caruisse, eique satis fuisse naturam moventem cogitationes conscientie, ut sic inveniret Opificem universi: et propter hoc dicebatur Abram, quod nomen ei parentes ea de causa indiderunt. Sed forte statim dixerit aliquis: Mendacium hoc est. Parentes Abraham num justi fuerunt? num placuerunt Deo? num sciverunt futura? num pollicitationem a Domino dandam præviderunt? annon impii erant et idololatæ, et plusquam barbari? Scio et ego, ac propterea laudo justum, quod tales parentes habens, talis ipse factus sit. Etenim valde rarum et admirabile est, ex agresti radice dulcem fructum produci. At non accusandi sunt ob parentum malitiam filii pie viventes, sed si quid admirabile dicendum est, eo magis laudandi, quod cum pietatem a parentibus non acceperint, nec habuerint qui manu ducerent, quasi in eremo et invio euntes, viam quæ in cælum fert, invenire potnerint. Non igitur crimen est, habere patrem impium, sed imitari patris impietatem; et crimen est maximum, non quod habeamus improbos parentes, sed quod illorum non agamus curam, neque pro virili nostra demus operam, ut ab impietate sua eos eruamus. Itaque ubi nos illorum animæ, quantum in nobis situm est, subsidium tulerimus, illi vero in sua im-*

probitate perseverarint, ab omni crimine ac reprehensione sumus immunes. Hæc autem dixi, ut ne turberis, dilecte, cum audis Abraham impium patrem habuisse. Nam et Timotheus impium patrem sortitus fuit: Filius enim Judæ mulieris erat, fidelis matris, patris autem gentilis (Act. 16. 1). Et quod pater ejus manserit in impietate et non fuerit conversus, manifestum est ex hoc: laudans enim Timothei fidem Paulus, sic dicit: Quæ habitavit in avia tua Loide, et matre tua Eunice, confido autem quod et in te (2. Tim. 1. 5). Nusquam hic patris nomen legitur. Et quare? Quia in impietate perseverans, non erat dignus qui cum filio numeraretur. Et apostolos malos habuisse patres declaravit Christus, cum dixit: Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejicient? Propter hoc ipsi erunt judices vestri (Matth. 12. 27). Sed te ne turbet hoc, neque offendant. Nam ex hoc discimus, non naturæ, sed voluntatis esse vitium et virtutem. Enimvero si naturæ esset, omnino mali malos parerent, et boni bonos: sed quia electionis et voluntatis est probum vel improbum esse, idcirco sæpe malis patribus boni filii, et ignavis filiis studiosi patres fuerunt, ut non naturæ, sed voluntati semper illa imputemus. Verum cum parentes Abraham, ut dixi, fuerint impii, quomodo ei hoc nomen indiderunt? Fuit hoc opus divinæ sapientiæ per incredulam linguam dispensantis, ut puero nomen imponeretur, habens in se futurorum historiam. Nam eandem virtutem et in Balaam declaravit, cogens eum futura prædicare (Num. 23): declarans se non solum in suis, sed et in alienis dominari posse. Et ut discas, parentes etiam non valde pios, sæpius nescios imponere nomina justis, quæ multam futurorum dispensationem declarent, docebimus etiam alio exemplo. Lamech qui fuit pater Noë (a), illius Noë ejus tempore factum est diluvium, non erat justus, non Deo gratus, non Deo probatus: nam si justus, si Deo gratus et acceptus fuisset, non dixisset, Noë solum perfectum inventum in generatione sua (Gen. 6. 9): neque præterisset justum patrem, si justus fuisset. Quid igitur ille? Imposuit nomen puero, quod præcipuum futurarum rerum haberet historiam, eratque appellatio justis prophetia (Gen. 5. 29). Significabat enim nomen ejus futurum diluvium. Quomodo? Nomen ejus Hebræica lingua vocavit Noë, quod interpretatum est, quietis auctor. Nia enim Syrorum voce quies est. Sicut igitur Abraham ab Abar, quod est trans vel ultra, dictus est, et Adam ab Ædem, quod est terra, eo quod sit terrenus: ita hic a Nia vocatus est Noë, hoc est, auctor quietis: declarat autem hoc et adjecta particula. Vocavit enim eum Noë, dicens: Hic nos quiescere faciet (Genes. 5. 29), quietem diluvium vocans. Nam quia sub illo futurum erat diluvium, diluvium autem mors fuit, Mors vero quies viro est (Job. 3. 23): idcirco hominem, sub quo diluvium factum est, quietis auctorem vocavit.

(a) His similia habes supra in Homiliis in Genesim, ubi de nomine Noë pene eadem. Vide notam ibi. Hic autem adjecit Nia Syrorum lingua esse quietem.

παύσασθαι αὐτὰς ἰδόντες. Τί λέγεις; οὐκ ἔκομισατο τὰς ἐπαγγελίας ὁ Ἀβραάμ, οὐδὲ ἤλθεν εἰς τὴν Παλαιστίνην; Ψεῦδος οὖν τὰ εἰρημένα; Οὐχί, φησίν. Ἦλθε μὲν γὰρ εἰς τὴν Παλαιστίνην, οὐ πρὸς ταύτην δὲ ἐβόλετο τὴν ἐπαγγελίαν, ἀλλ' ἐτέρας ἐπαυόμενος τῆς ἐν οὐρανοῖς, καὶ τῶν παρόντων ζήτων ἑαυτὸν ἐνώμιζεν εἶναι ἀπάντων. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτῷ μαρτυρῶν ὁ Παῦλος ἐπήγαγε· Καὶ ὁμολογήσαντες ὅτι ζήνοι καὶ περὶ αἰδουμένοι εἰσι, ζήνοσ' ὁ πατρίδα λαβὼν, εἰπέ μοι, καὶ χώραν τοσαύτην; Ναί, φησίν· οὐ γὰρ πρὸς ταύτην, ἀλλὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐβλεπεν. Οἱ γὰρ ταῦτα λέγοντες ἐμπαρίκουσιν, ὅτι ἐτέραν πατρίδα ζητοῦσιν, ἥς τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ Θεός, ἐκείνην τὴν ἐπουράνιον Ἱερουσαλὴμ, τὴν ἄνω. Εἶδες πῶς ἐπηγγέλατο αὐτῷ ὁ Θεὸς αἰσθητά; πῶς ἐκείνος τὴν ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐζήτησε; Οἱ γὰρ ταῦτα λέγοντες, φησὶν, ἐμπαρίκουσιν ὅτι πατρίδα ζητοῦσι. Καὶ εἰ μὲν ἐκείνης ἐμμένοντο, ἀπ' ἥς ἐξῆλθον, εἶχον ἂν καιρὸν ἀνακλῆσαι· νυνὶ δὲ ἐτέρας κρείττετος ἐρέονται, τοῦτέστιν, ἐπουρανίου. Οὐκοῦν αἰσθητὴ μὲν ἡ ὑπόσχεσις, νοητὴ δὲ ἡ ἐπιθυμία τοῦ δικαίου, ἀπειναντίας ἡμῖν. Ἐκείνῳ μὲν γὰρ ἐπηγγέλατο τὴν Παλαιστίνην, ὃ δὲ περιεβλέπετο τὸν οὐρανὸν· ἡμῖν δὲ ἐπαγγέλλεται τὸν οὐρανὸν, καὶ πρὸς τὴν γῆν κατήγαγεν.

ε'. Ταῦτα ἐκερδάναμεν ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ ὀνόματος, μαθόντες διὰ τί περάτης ἐλέχθη, καὶ ὅτι τὴν οἰκίαν [695] ἀφῆκε τῇν, πρὸς τὴν ἀλλοτρίαν μετέστη, καὶ τὰ ὅπλα παραδραμῶν, πρὸς τὰ ὄπλα ἐβλεπε, τὰ ἐν χειρὶ ρίψας, ἐκεχρήνη πρὸς τὰ ἐν ἑλπίσι, καὶ αἰσθητὰ λαβὼν, πρὸς τὰ νοητὰ ἀνετίνατο, καὶ ταῦτα πρὸ τῆς χάριτος, πρὸ τοῦ νόμου, πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν προφητῶν διδασκαλίας. Ὅθεν ὁ ἄλλος, ὡς οὐδένα ἔσχε καθηγητὴν, ἀλλ' ἤρκεισεν αὐτῷ ἡ φύσις τοῦ συνευδόντος κινήσας λογισμοὺς, καὶ οὕτως εὖρε τὸν Θεὸν τὸν παντὸς δημιουργόν· διὰ τοῦτο Ἀβραὰμ ἐλέγχο, διὰ τοῦτο καὶ οἱ γονεῖς αὐτῷ τὸ ὄνομα ἐπέθηκαν τοῦτο. Ἀλλὰ τάχα ἴσως εἰποι τις ἂν, ὅτι τοῦτο ψεῦδος. Μὴ γὰρ δίκαιοι ἦσαν οἱ γονεῖς τοῦ Ἀβραάμ; μὴ γὰρ εὐάρεστοι τῷ Θεῷ; μὴ γὰρ ἤδεισαν τὰ μέλλοντα ἔσσεσθαι; μὴ γὰρ προσέωρων τὴν ὑπόσχεσιν τὴν παρὰ τοῦ Δεσπότου μέλλουσαν βηθήσασθαι; οὐχὶ ἀσεβεῖς ἦσαν καὶ ἐβδολολάτραι, βαρβάρων βαρβαρικώτατοι; Οὐδα μάλω, καὶ διὰ τοῦτο ἐπαινῶ τὸν δίκαιον, ὅτι τοιοῦτους ἔχων πατέρας, τοιοῦτος αὐτὸς ἐγένετο. Καὶ τὸ θαυμαστὸν καὶ παράδοξον τοῦτο ἐστίν, ὅτι ἐξ ἀλλοτρίας ρίζης καὶ ἀγρίας ἡμερὸς ἠνέχθη καρπός. Οὐ γὰρ ἐστὶ κατηγορία παίδων ἐν εὐσεβείᾳ ζώντων ἢ τῶν πατέρων κακία, ἀλλ' εἰ χρή τι θαυμαστὸν εἰπεῖν, καὶ ἐγκώμιον μᾶλλον, ὅτι μὴ παρὰ προγόνων δεξάμενοι τὴν εὐσέβειαν, μηδὲ τοὺς χειραγωγοῦντας ἔχοντας, ἀλλ' ὥσπερ ἐν ἐρήμῳ καὶ ἀδάτῳ ὀδεύοντες, ἠδυνήθησαν τὴν ὁδὸν τὴν εἰς τὸν οὐρανὸν φέρουσαν εὐρεῖν. Οὐ τοῖσιν κατηγορία ἀσεβῆ πατέρα ἔχειν, ἀλλὰ μιμῆσθαι τὴν ἀσεβείαν τοῦ πατρὸς· καὶ ἐγκλημα μέγιστον, οὐχ ὅταν φαῦλους ἔχωμεν γονεῖς, ἀλλ' ὅταν αὐτῶν μὴ ἐπιμελώμεθα, καὶ τὰ παρ' ἑαυτῶν πάντα εἰσφέρωμεν πρὸς τὸ τῆς κακίας αὐτοῦς ἀπαλλάξαι ταύτης. Ὡς ὅταν ἡμεῖς μὲν πάντα ἐπιδειξώμεθα περὶ τὴν ἐκείνων ψυχὴν, ἐκείνοι δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῶν μένωσι πονηρίας, πάσης μέμμεως ἀπηλλάγμεθα καὶ αἰτίας. Ταῦτα δὲ εἰπον, ἵνα μὴ αἰσχυρόνῃς, ἀγαπητὲ, ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι πατέρα ἀσεβῆ ἔσχειν ὁ Ἀβραάμ. Καὶ γὰρ ὁ Τιμόθεος ἀσεβῆ πατέρα εἶχεν· γιὸς γὰρ Ἰουδαίας γυναικὸς

ἦν, φησί, πιστῆς μητρὸς, πατρὸς δὲ Ἑλλήνου. Καὶ ὅτι ἐμεινεν ἐν ἀσεβείᾳ καὶ οὐ μεταβάλετο ὁ πατήρ, ὅλως ἐκείθεν· ἐπαινῶν γὰρ τοῦ Τιμοθέου τὴν πίστιν, οὕτω φησὶν ὁ Παῦλος· Ἦτις ἐνέφησεν ἐν τῇ μέμνῃ σου Κωδί, καὶ τῇ μητρὶ Ἑνρίκη, πέπεισμαι δὲ ὅτι καὶ ἐν σοί. Καὶ οὐδαμῶς τοῦ πατρὸς τὸ ὄνομα. Διὰ τί; Ὅτι ἐν τῇ ἀσεβείᾳ ἐμεινεν, οὐκ ἦν δέξιος ἀριθμῆσθαι μετὰ τοῦ παιδός. Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ πονηροὺς ἔσχον πατέρας, καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ Χριστὸς εἰπών· Εἰ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὁμῶν ἐν τίνι ἐκβαλοῦσι; Διὰ τοῦτο αὐτοὶ ἔσονται κριταὶ ὁμῶν. Ἀλλὰ μὴ σε θορυβεῖται τοῦτο, μηδὲ σκανδαλίζετω. Καὶ γὰρ ἐκ τούτου μανθάνομεν, ὅτι οὐ φύσεως, ἀλλὰ προαιρέσεως ἡ κακία καὶ ἡ ἀρετὴ. Εἰ γὰρ φύσεως ἦν, πάντως ἂν οἱ πονηροὶ πονηροὺς ἔτεκον, καὶ οἱ χρηστοὶ τοιοῦτους· ἐπειδὴ δὲ προαιρέσεώς ἐστι τὸ φαῦλον εἶναι καὶ σπουδαῖον, διὰ τοῦτο καὶ πατέρων πονηρῶν παῖδες ἐγένοντο χρηστοί, καὶ παίδων ῥαθυμῶν πατέρες σπουδαῖοι [696] πολλάκις, ἵνα μὴ τῇ φύσει, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ πανταχοῦ ταῦτα ἐκάτερα λογισώμεθα. Ἀλλ' ὅπερ εἶπεν, ὅτι ἀσεβεῖς ὄντες οἱ γονεῖς τοῦ Ἀβραάμ, πῶς τὸ ὄνομα αὐτῷ ἐπέθηκαν τοῦτο; Τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας μάλιστα ἔργον καὶ τοῦτο ἦν διὰ ἀπίστου γλώττης οἰκονομήσαντος ἐπιτεθῆναι ὄνομα, τῶν μελλόντων ἔχον τὴν ἱστορίαν. Καὶ γὰρ τὸν Βαλαὰμ ἠνάγκασέ ποτε τὰ μέλλοντα εἰπεῖν, τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπιδεικνύμενος, καὶ δηλῶν ὅτι οὐχὶ ἐν τοῖς οἰκείοις μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀλλοτρίοις κρατεῖν δύναται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ἐπὶ τῶν δικαίων, καὶ μὴ εὐσεβεῖς ὄντι οἱ πατέρες, πολλάκις οὐκ εἰδότες ἐπιτιθέσιν ὀνόματα πολλῇν τῶν μελλόντων δηλοῦντα τὴν οἰκονομίαν, καὶ ἐξ ἐτέρου σοι παραδείγματος τοῦτο ποιῆσαι φανερόν. Ὁ Λάμεχ ὁ τοῦ Νῶε πατήρ, τοῦ Νῶε ἐκείνου, ἐφ' οὗ ὁ κατακλυσμὸς ἐγένετο, οὐκ ἦν δίκαιος, οὐκ ἦν εὐάρεστος τῷ Θεῷ, οὐκ ἦν δόκιμος τῷ Θεῷ· εἰ γὰρ ἦν δίκαιος, εἰ ἦν εὐάρεστος, εἰ ἦν εὐδίκιμος τῷ Θεῷ, οὐκ ἂν εἶπεν, ὅτι Νῶε μόνος εὐρέθῃ τέλειος ἐν τῇ γενεᾷ αὐτοῦ· οὐκ ἂν παρίδραμε τοῦ δικαίου τὸν πατέρα, εἰ δίκαιος ἦν. Τί οὖν ἐκεῖνος; Ἐπέθηκεν ὄνομα τῷ παιδίῳ, πολλῇν ἔχον τῶν μελλόντων πραγμάτων τὴν ἱστορίαν, καὶ αὐτὸ προφητεία ἦν ἡ προσηγορία τοῦ δικαίου. Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦτο τὸν μέλλοντα κατακλυσμὸν ἔσσεσθαι ἐδήλου. Καὶ πῶς τὸν μέλλοντα ἔσσεσθαι κατακλυσμὸν ἐδήλου τὸ ὄνομα τοῦ Νῶε; Τὸ, Νῶε, τοῦτο τὸ ὄνομα Ἑβραϊκῇ λέγεται γλῶττῃ καὶ ἐρμηνεύεται, ὁ ἀναπαύων. Τὸ γὰρ, Νία, τῇ Σύρων φωνῇ, ἀνάπαυσις ἐστίν. Ὅσπερ οὖν ἐκεῖ ἀπὸ τοῦ Ἀδα, ὅπερ ἐστὶ πέρα, Ἀδραὰμ ἐλέγτο, καὶ ἀπὸ τοῦ Αἰδὲμ, ὅπερ ἐστὶ γῆ, Ἀδάμ ἐλέγτο, ὅπερ ἐστὶ γῆνιός· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ τοῦ Νία, ὅπερ ἐστὶν ἀνάπαυσις, Νῶε ἐκλήθη, ὅπερ ἐστὶν ἀναπαύων· δηλοῖ δὲ τοῦτο καὶ ἡ ἐπαγογὴ. Ἐκάλεσε γὰρ αὐτὸν Νῶε, λέγων· Οὗτος ἡμῶς διαναπαύσει, ἀνάπαυσιν τὸν κατακλυσμὸν καλῶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ἐπ' αὐτὸν ὁ κατακλυσμὸς γίνεσθαι, ὃ δὲ κατακλυσμὸς θάνατος ἦν, θάνατος δὲ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις, διὰ τοῦτο τὸν ἀνθρωπον, ἐφ' οὗ γέγονεν ὁ κατακλυσμὸς, τὴν ἀναπαύοντα ἐκάλεσε.

5'. Καὶ ὅτι οὐ βιάζομαι τὴν ἐρμηνείαν, ἀπ' αὐτῆς τῆς Γραφῆς ἀκούσωμεν τοῦτο. Ἐξῆς Ἀδάμ· ἐκ τῆς ὁκτώ καὶ ὀγδοήκοις καὶ ἑκατὸν, καὶ ἐγέννησεν υἱόν, καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Νῶε, λέγων· Οὗτος διασπύσει ἡμᾶς ἀπὸ τῶν πόρων ἡμῶν, καὶ τῶν λυπῶν, καὶ τῶν ἔργων τῶν χειρῶν ἡμῶν, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς, ἧς κατηράσατο ὁ Θεός. Τί λέγεις, Ἀναπαύσει ἡμᾶς; Καὶ διὰ τί μὴ εἶπεν, φησὶν, Οὗτος ἀποκτενεῖ ἡμᾶς, οὗτος ποιήσει τὸν κατακλυσμὸν γενέσθαι· ἀλλ' εἶπεν, Ἀναπαύσει ἡμᾶς; Ἀνεστοιχεύθη ἡ κτίσις ἅπασα, ἄβυσσοι ἀνερράγησαν κάτωθεν, καταβράχται ἀνεψύχθησαν ἀνωθεν, ἔπαντα πύλας ἦν ξένον καὶ παράδοξον καὶ φρικτὸν, καὶ ἐν τάφῳ κοινῇ τῇ βιῇ καὶ σώματα ἀνθρώπων καὶ σώματα ἵππων καὶ θηρίων ἐκρύπτετο· καὶ τὰ αὐτὰ κακὰ, εἰπέ μοι, καὶ τὴν συμφορὰν ἀνάπαυσιν καλεῖς; Ναί, φησὶν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν κακίᾳ ἔζων οἱ ἄνθρωποι, ὁ δὲ κατακλυσμὸς τὴν κακίαν ἀνέκοψεν, οἱ τῆς κακίας ἀπαλλαγέντες ἀνέπαυσαν. Καθάπερ γὰρ [697-699] σῶμα ποικίλοις νοσήμασι κατεχόμενον, καὶ ἰατρικὴν οὐδεμίαν ἐδρίσκον, ἐὰν ἐπελθὼν ὁ θάνατος λαβῇ, ἀνέπαυσεν· οὕτω δὲ καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων γενεάν, καθάπερ σῶμα ἀνίατα νόσον καὶ πολλοὺς προκατειλημμένον δεινοῖς παραμυθίαν οὐδεμίαν ἔχουσιν,

ἐπελθὼν ὁ κατακλυσμὸς ἐξήρπασε καὶ ἀνέπαυσεν. Εἰ γὰρ θάνατος ἀνδρὶ ἀνάπαυσιν, πολλῷ μᾶλλον τοῖς ἐν κακίᾳ ἀδιωρότως ζῶσιν ἀνάπαυσιν ὁ θάνατος, τῶν πόνων αὐτοὺς ἀπαλλάττων, καὶ οὐκ ἔων περαιτέρω τῆς πονηρίας τὴν νομὴν προσελθεῖν, οὐδὲ βαρύτερον τοῦ ὄντος γενέσθαι τῶν ἁμαρτημάτων τὸ φορτίον. Οὐδὲν γὰρ οὕτω βαρὺ καὶ δυσβάστακτον, ὥς ἁμαρτίας φύσις· οὐδὲν οὕτω κάματον καὶ πόνον ἡμῖν παρέχει, ὥς τὸ τῆς πονηρίας εἶδος καὶ τὰ πλημμελήματα. Διὰ τοῦτο ὁ Χριστὸς τοῖς ἐν ἁμαρτίας ζῶσι διεγείρει· Δεῦτε πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ περφορισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀδάμ ἀνάπαυσιν τὸν κατακλυσμὸν ἐκάλεσεν, ἐπελθόντα καὶ στήσαντα τὴν πονηρίαν. Ἐβουλόμην περαιτέρω τὸν λόγον ἐκτείνειν τοῦτον· καὶ γὰρ πολλὰ ὑπολείπεται ἀπὸ τῆς προσηγορίας τοῦ Νῶε· ἀλλὰ τέως ταῦτα τῇ μνήμῃ τῆς ὑμετέρας διανοίας ἐναποθέμενοι, καὶ πρὸς τοὺς ἡμετέρους ἀδελφοὺς τοὺς ἀπολειφθέντας εἰπόντες, ἵνα μὴ πάλιν ἀναγκασώμεθα μακρότερα ποιεῖν τὰ προσηγορία, τῶν εἰρημένων τὴν ἀκολουθίαν ἀναλαμβάνοντες, εἰς εὐχὰς τὸν λόγον καταλύσωμεν, εὐχαριστοῦντες τῇ ταῦτα δεδικότι εἰπεῖν Θεῷ, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

6. Et quod non torqueam Scripturas, ex Scriptura ipsa audiamus hoc. *Vixit Lamech annos centum octoginta octo, et genuit filium, et vocavit nomen ejus Noë, dicens: Hic nos quiescere faciet a laboribus nostris et mœroribus et ab operibus manuumstrarum, et a terra, cui maledixit Dominus (Gen. 5. 28. 29).* Quid ais, *Quiescere faciet nos?* Quare non dixit: *Hic occidet nos, hic inducet diluvium: sed dixit: Faciet nos quiescere?* Creatura omnis resolvitur, abyssi erumpunt, cataractæ superius aperiuntur, omne pelagus erat mirum, stupendum et horribile, et in luto quasi communi sepulcro promiscua hominum, equorum ac ferarum corpora occultabantur: et tantam calamitatem, tantaque mala quietem vocas? Profecto, inquit. Nam homines in magna malitia vivebant: diluvium autem quoniam malitiam resecurit, ideo liberati illi a malitia, quiescere dicuntur. Ut enim corpus variis morbis obsessum, cui nulla reperitur medela, si forte mors adveniens corripiat, ei quietem affert: sic etiam generationem hominum illorum quasi corpus incurabiliter languens, et malis multis, nullam consolationem

admittentibus, obnoxium, superveniens diluvium eripuit, et quiescere fecit. Nam si *Mors viro quies* (Job 3. 23), multo magis iis qui inemendabiles in malitia vivunt, mors quies est, liberans eos a laboribus, nec sinens ulterius iniquitatis ulcus serpere; neque supra modum grave fieri peccatorum pondus. Non est enim gravius, aut intolerabilius pondus, quam peccati natura: nihilque ita labores et ærumnas nobis affert, ut malitiæ species et delicta. Propterea Christus iis qui in peccatis vivunt, dicebat: *Venite qui laboratis et onerati estis, et ego vos quiescere faciam* (Matth. 11. 28). Et ideo Lamech diluvium quietem appellavit, eoquod superveniens malitiæ finem impositurum erat. Volebam sermonem hunc longiorem facere: multa enim omitto, quæ ad nomen Noë pertinent: sed hæc nunc memoria retinete, et fratribus vestris, qui absunt, dicite: ut ne cogamur iterum productionibus uti procemiis, et dictorum repelere consequentiam; sermonem ergo in precibus finiamus, gratias agentes Deo, qui hæc ut diceremus, dedit: quoniam ipsi gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AD SERMONES QUINQUE IN ANNAM

Quo tempore Chrysostomus hos Sermones habuerit, et in qua concionum serie li locandi sint, ipse indicat paulo post initium. *Vos enim* inquit, *fortasse nunc estis obliiti* (Græca quippe non referenda ducimus), *nos multos interim sermones de aliis rebus habuisse. Nam reverso a longinqua illa peregrinatione Patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant, ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmaremus, ac doceremus, quantis tenebris liberati ad tantam lucem veritatis accurrissent. Post illa rursus multis diebus martyrum festivitibus potiti sumus, neque tempori conveniens fuisset, nos qui juxta martyrum sepulcra versaremur, earum laudum, quæ martyribus debentur, exsortes discedere. Successit his rursus cohortatio ad abstinendum a juramentis: cum enim totam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hoc illos instructos a nobis viatico censuimus dimittendos.*

Quod ait primo Chrysostomus post reditum Flaviani episcopi se omnia quæ ipsi acciderant in comitatu, id est in aula Imperatoria, commemorasse; illud, inquam, respicit Homiliam 21 de statutis, Tomo II, quæ habita fuit post reditum Flaviani, qui reditus contigit in fine Quadragesimæ anni 387. Hæcque concio habita est ipso die Resurrectionis Domini: illud enim initio Chrysostomus significat cum dicit: *Benedictus Deus qui hanc nos vobiscum sacram solemnitatem cum gaudio et lætitia multa hodie celebrare dignatus est.* Secundum hanc homiliam ad gentiles concionatus est, ut eorum quosdam vi calamitatis adductos, et religionem Christianam amplexos confirmaret: hujus vero concionis aut plurium, si plures de re eadem habuerit, argumentum ille et præcipua capita postea refert: liquet autem eas vel injuria temporum periisse, vel hactenus latere. Dies sequentes, quia festa martyrum occurrebant, celebrandis eorum laudibus insumptæ sunt, absente tamen ob infirmitatem Chrysostomo. His successit, inquit, cohortatio ad abstinendum a juramentis, in gratiam rusticorum facta, qui magno numero in urbem advenerant. Hanc vero cohortationem esse eam quæ decima nona fertur in Homiliis ad populum Antiochenum, Tom: II, vix est quod dubitemus. In illa enim sic oritur: *Καταρροφήσατε τῶν ἀγίων μαρτύρων ἐν ταῖς ἑμπροσθεν ταύταις ἡμέραις*, *Epulis sanctorum martyrum excepti estis his præteritis diebus*, posteaque, de adventu rusticorum pluribus agit, et de juramento vitando sermonem texit longiorem, quam in cæteris 20 Homiliis ad populum Antiochenum, in quarum pene singulis aliquid contra juramenta agitur. Omnes itaque notæ, quæ in hoc de Anna Sermone primo habentur, in Homilia illa 19 ad populum Antiochenum recensentur, ita ut hic concionum ordo fuerit; et prima locanda sit Homilia de reditu Flaviani, quæ nunc est 21 ad populum Antiochenum; secundo adversus gentiles concionem unam vel plures habuit; tertio laudes martyrum multis diebus, *πολλὰς ἡμέρας*, celebratæ sunt; quarto coram rusticis contra juramenta locutus est; demum hos de Anna Sermones cœpit. Agmen ergo ducit Homilia de reditu Flaviani. Postrema autem homilia, in Dominica τῆς ἐπισωζομένης, quam Dominicam esse quintam post Pascha quæ præcedit Ascensionem Domini, ait Leo Allatius. Savilius esse putat Dominicam in Albis; Tillemontius vero opinatur esse Dominicam Passionis; huic postremo ego astipulatus sum in Præfatione Tomi II. Sed jam vereor ut hæc quadrare possint, libentiusque accederem ad Allatium, quandoquidem quinta concio, quæ est postrema in Annam, habita fuit post Pentecosten; nam vox *μεσοπεντηχοστή*, quæ bis irrepsit in textum, est librariorum error, ut ibidem probamus ex Manuscriptis. Omnibus itaque perpensis, ita res constituenda prorsus videtur, atque hoc modo calculus ponen-

SERMO I (a).

Quod oporteat et in Pentecoste et semper jejunii meminisse, et quod non præsentia solum, sed etiam recordatio jejunii sit utilis: et de Dei providentia, quodque non minima pars ipsius sit præter alia parentum erga liberos amor: quodque non patribus solum, sed et matribus præceptum sit, ut liberorum mores componant, et ad extremum de Anna.

1. *Jejunii memoria utilis, jejunii bona quantia.* — Ubi peregrinum aliquem apud nos diversatum, ad aliquot dies comiter exceptum, et colloqui mensæque participem factum dimiserimus: postridie pro-

fectionis illius, mensa posita, statim ejus ac verborum congressus recordamur, ac multa cum caritate ipsum requirimus: hoc nobis erga jejunium quoque præstandum est. Nam cum apud nos dies quadraginta fuerit diversatum, comiter illud excepiamus ac dimisimus: quando igitur mensa jam nobis spiritualis apponenda est, reminiscamur illius, bonorumque omnium, quæ nobis innoxit. Non enim præsentia tantum jejunii, sed etiam memoria jejunii maxime utilis esse potest. Et sicut illi quos amamus, non solum cum adsunt, verum etiam cum nobis in mentem veniunt, multa nos voluptate perfundunt: ita quoque dies jejunii, collectæ, communesque conventus et alia quibus ejus beneficio fruebamur bona, vel sola memoria nos oblectant, et hæc omnia si in me-

(a) Collati cum Cod. Colbert. num. 49 et 971, cum Regio 1936.

MONITUM.

duo, qui ut intelligatur attentum lectorem omnino postulat. In concionibus hic memoratis primum haud dubie locum obtinet Homilia de reditu Flaviani, quæ est 21 ad populum Antiochenum: hanc autem habuit in die Paschæ, ut supra diximus. Postea vero cum gentilibus disputavit, et multa prosequutus est, quorum capita refert ibidem: utrum vero hæc vel una, vel pluribus concionibus absolverit, incertum. Deinde multis diebus SS. martyrum festa, quæ occurrebant, laudibus celebrata fuerunt, tum præsentia et circumagente duce, inquit, hoc est, Flaviano episcopo: nam Chrysostomus tum æger domi manebat, ut ait ipse initio Homiliæ 19 ad Antiochenos, quam contra juramenta habuit, in gratiam rusticorum, qui Antiochiam adventarant: hæc vero concio, ut fert titulus, facta in Dominica τῆς ἐπισκοπικῆς, nunc est decima nona Homiliarum ad populum Antiochenum. Verum contra hunc Homiliarum ordinem quidam insurgit scrupulus: in Homilia quippe decima nona ait Chrysostomus, se, dum martyrum festi dies celebrarentur, ægrum domi mansisse: at in Homilia prima in Annam nulla morbi mentio, imo videtur Chrysostomus tunc temporis vel de martyribus conciones habuisse, vel saltem habere potuisse; licet enim non dicat expresse illas se conciones habuisse, id clare dicit, laudes nempe martyrum impedimento fuisse, quominus aliud argumentum tractaret. Verum in more est Chrysostomo in huiusmodi recensio- nibus plurima reticere, quæ negotium facessant: aliunde vero cum in præcedenti Homilia, quæ est decima nona ad Antiochenos, ægritudinem suam commemorasset, noluit prima concione in Annam, quæ post illam habita fuit, idipsum repetere. Verum ex duobus impedimentis quominus propositum sibi argumentum tractaret alterum tacuit, nempe ægritudinem; alterum memoravit, nimirum festa martyrum. Jam hinc constat Dominicam τῆς ἐπισκοπικῆς non esse Dominicam illam quam Passionis vocamus; tum quia plurimis ante illam diebus Flavianus advenerat, quod certe dici nequeat de Dominica Passio- nis, tum quia ex supra dictis hæc concio diu post Homiliam de reditu Flaviani dicta fuit, quæ homilia in ipso die Paschæ habita est. Nec potest esse Dominica τῆς ἐπισκοπικῆς ea, quam in Albis vocamus, ut voluit Savilius; sex enim illi dies qui inter Pascha et Dominicam in Albis intercurreunt, non satis suis- sent ad ea omnia complectenda, nempe Concionem de reditu Flaviani, Disputationem aut Disputationes, si plures fuerint, contra gentiles, Festa martyrum multis diebus, πολλάς ἡμέρας celebrata, et ægritudi- nem restitutamque valetudinem Chrysostomi. Quamobrem, nihil obstante scrupulo illo, quem supra me- moravimus, Leonis Allatii sententiam amplectimur, dicentis esse Dominicam quintam post Pascha, quæ præcedit Ascensionem. Sic omnia quadrabunt; nam statim post illam in gratiam rusticorum habitam concionem primum in Annam sermonem dixerit, puta feria secunda ante Ascensionem; secundum feria sexta post Ascensionem; tertium feria secunda hebdomadæ sequentis; quartum, qui perii, feria quarta; quintum feria sexta; sextum post Pentecosten; non alia autem de causa hosce præ aliis dies assigna- mus, quam ut rem fieri potuisse declaremus: nam fateamur potuisse sermones illos in dies alios incidisse.

Quartus, ut diximus, sermo intercidit, ut colligitur ex iis quæ in quinto sermone, qui jam quartus illo amisso inscribitur, dicuntur num. 3, nempe in præcedenti sermone explicata fuisse hæc verba Can- tici Annæ, *Confirmatum est cor meum in Domino*, etc., quorum interpretatio non habetur in eo qui nunc tertius est. His adde quæ disseruimus in Præf. § VII.

Primi sermonis interpretatio est Frontonis Ducei; secundi et tertii Desiderii Erasmi; quarti et quinti Sigismundi Gelenii, quas omnes interpretationes accurate castigavimus.

ΛΟΓΟΣ Α.

Εἰς τὸ δεῖν καὶ ἐν τῇ Πεντηκοστῇ καὶ διὰ τῆς νηστείας μνησθῆναι, καὶ διὰ τὴν παρουσίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ μνήμην νηστείας ὀφείλει· καὶ περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ διὰ μετὰ τῶν ἄλλων οὐ μικρὸν μέρος αὐτῆς ἡ φυσικὴ τῶν ἡμετέρων περὶ τὰ ἐκγονα φύλλα· καὶ διὰ τὸν πα- τέρει μόνον, ἀλλὰ καὶ μητέρειν ἐπιτέταται τὰ παιδία θυμολογῆναι, καὶ πρὸς τῷ τέλει περὶ τῆς Ἀννης.

α'. Ἐπειδὴν ἔξον τινὰ καταχθόντα πρὸς ἡμᾶς ἡμέ- ρας τινὰς ὑποδεξάμενοι φιλοφρόνως, καὶ λόγων αὐτῶν καὶ ἄλλων κοινωνήσαντες, ἀποπέμφωμεν· τῇ μετὰ τὴν ἀποδημίαν ἐκείνην ἡμέρᾳ, τραπέζης παραθεσίσης, εὐθὺς ἀναμνησθέντες αὐτοῦ τε καὶ τῶν λόγων

τῆς συνουσίας, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὸν ἐπιζητοῦμεν τῆς ἀγάπης· τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας ποιήσω- μεν. Καὶ γὰρ κατήχησεν πρὸς ἡμᾶς ἡμέρας τεσσαρά- κοντα, ὑπεδεξάμεθα αὐτὴν φιλοφρόνως, καὶ ἀπεπέμ- ψαμεν· ἐπεὶ οὖν μέλλομεν παρατείνειν· τράπεζαν νῦν πνευματικὴν, ἀναμνησθῶμεν αὐτῆς, καὶ τῶν ἐξ αὐ- τῆς ἀπάντων ἐγγενομένων ἡμῖν αγαθῶν. Οὐ γὰρ δὴ παρουσία νηστείας μόνον, ἀλλὰ καὶ μνήμην νηστείας τὰ μέγιστα ὀφείλῃσαι δύναται· ἂν. Καὶ καθάπερ οἱ φιλούμενοι παρ' ἡμῶν, οὐχὶ παρόντες μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς νοῦν ἡμῶν ἐρχομένοι, πολλὰς ἡμᾶς πληροῦσαι ἡδονῆς· οὕτω καὶ αἱ τῆς νηστείας ἡμέραι, καὶ οἱ σὺλ- λογοι, καὶ αἱ διατριβαὶ αἱ κοιναὶ, καὶ τὰ ἄλλα ἃ παρ' ἐκείνης ἐκαρπούμεθα καλά, καὶ ἀπὸ τῆς μνήμης εὐ- φραίνει, καὶ ταῦτα ἅπαντα συλλέξαντες ἀναμνησθῶ-

μεν, μεγάλα καὶ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν κερδαίνου-
μεν. Ταῦτα δὲ λέγω οὐκ ἀναγκάζων νηστεύειν, ἀλλὰ
πειθὼν μὴ τρυφᾶν, μηδὲ κατὰ τοὺς πολλοὺς τῶν ἀν-
θρώπων διακείσθαι, εἶγε ἀνθρώπους τοὺς οὕτω μικρο-
ψύχως διακειμένους χρὴ καλεῖν^α, οἱ καθάπερ ἐκ δε-
σμῶν ἀφελόντες, καὶ δεσμοτηρίου τινὸς ἀπαλλαγέν-
τες χαλεποῦ, πρὸς ἀλλήλους λέγουσι· Μόλις [700]
ποτὲ τὸ χαλεπὸν τῆς νηστείας διητύσαμεν πέλαιος·
ἄλλοι δὲ τούτων ἀσθενέστερον διακείμενοι, καὶ ὑπὲρ
τῆς μελλούσης δεδοικας Τεσσαρακοστῆς. Τοῦτο δὲ
γίνεται ἐκ τοῦ τὸν ἄλλον ἅπαντα καιρὸν τρυφῇ, καὶ
ἀσωτίᾳ, καὶ μέθῃ πάσῃ μεθ' ὑπερβολῆς ἑαυτοὺς ἐκ-
διδόναι. Ὡς εἶγε μεμελετήκειμεν τὰς ἄλλας ἡμέρας
σεμνῶς καὶ ἐπεικῶς ᾤῃ, καὶ ἀπελθοῦσαν ἂν ἐπο-
θήσαμεν τὴν νηστείαν, καὶ παραγίνεσθαι μέλλουσαν
μετὰ πολλῆς ἂν ὑπεδεξάμεθα τῆς ἡδονῆς. Τί γὰρ οὐκ
ἀγαθὸν ἡμῖν ἀπὸ νηστείας; Πάντα γαλήνης γέμει καὶ
καθαρὰς εὐδίας. Οὐχὶ καὶ οἰκίαι θορύβων καὶ δρόμων
καὶ πάσης εἰσὶν ἡλευθερωμέναι ταραχῆς; Καὶ πρὸ
τῶν οἰκῶν δὲ ἡ τῶν νηστευόντων διάνοια ταύτης
ἀπολαύει τῆς ἡσυχίας· πόλις δὲ ἅπασα τὴν ἐν τῇ
διανοίᾳ καὶ τὴν ἐν ταῖς οἰκίαις εὐταξίαν μιμεῖται.
Οὕτε γὰρ ἐν ἐσπέρᾳ ᾄδόντων ἔστιν ἀκούσαι, οὕτε ἐν
ἡμέρᾳ θορυβοῦντων καὶ μεθυόντων, οὐ κραζόντων, οὐ
μαχομένων, ἀλλὰ πολλὴν πανταχοῦ τὴν ἡσυχίαν
ἔστιν ὄρεσθαι. Ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὕτως. Ἄλλ' εὐθέως ὑπὸ
τὴν ἑω κραιπύα, καὶ θόρυβοι, καὶ μαγεῖρων δρόμοι,
καὶ πολλὸς μὲν ἐν ταῖς οἰκίαις, πολλὸς δὲ ἐν τοῖς λο-
γισμοῖς ὁ καπνός, τῶν παθῶν ἡμῖν ἔνδον ὑποκαίονμε-
νων, καὶ τῆς φλογὸς διεγειρομένης τῆς ἐν ταῖς ἀτόποις
ἐπιθυμίας ὑπὸ τῆς τρυφῆς. Διὰ ταῦτα ζητῶμεν καὶ
ἀπελθοῦσαν τὴν νηστείαν· ἐκείνη γὰρ ταῦτα πάντα
κατέστειλε. Κἂν τὸν πόνον αὐτῆς ἀπεθέμεθα, ἀλλὰ
τὸν πόθον αὐτῆς μὴ καταλύσωμεν, μηδὲ τὴν μνήμην
σβέσωμεν· ἀλλ' ὅταν ἀριστήσας καὶ καθεδυήσας εἰς
τὴν ἀγορὰν ἐμβάλῃς^β, καὶ τὴν ἡμέραν πρὸς ἐσπέραν
ἤδη ἐπιγομένην ἰδῇς, εἰσελθὼν εἰς τὴν ἐκκλησίαν
ταύτην, καὶ παρὰ τὸ βῆμα τοῦτο ἔλθων, ἀναμνησ-
σκου τοῦ καιροῦ τῆς νηστείας, καθ' ὃν μεστὴ μὲν ἡ
ἐκκλησία τοῦ πληθους ἡμῖν ἦν, σφοδρὰ δὲ ἡ τῆς ἀκρο-
άσεως προθυμία, πολλὴ δὲ ἡδονή, καὶ διεγερμένη
πάντων ἡ διάνοια· καὶ πάντα ταῦτα συλλέγων, ἀνα-
μνησκού τῶν ποθεινῶν ἡμερῶν ἐκείνων. Κἂν μέ-
λης παρατίθεσθαι τράπεζαν, μετὰ τῆς μνήμης ταύτης
ἄπτοιο τῶν ἐδεσμάτων, καὶ οὐδέποτε εἰς μέθην ἐξολι-
σθῆσαι δυνήσῃ· ἀλλ' ὥσπερ οἱ γυναῖκες σεμνὴν καὶ
σώφρονα καὶ ἑλευθέραν ἔχοντες, καὶ σφόδρα αὐτῆς
περικαίοντες, οὐδὲ ἀπούσης αὐτῆς, πόρνης καὶ διε-
φθαρμένης ἐρασθεῖεν ἂν, τοῦ πόθου τοῦ περὶ ἐκείνην
προκατέχοντος τὴν διάνοιαν, καὶ ἕτερον ἐπισειβεῖν
ἔρωτα οὐκ ἔννοτος· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῆς νηστείας
καὶ τῆς μέθης γίνεται. Ἄν τοίνυν ἐκείνης τῆς ἑλευθέ-
ρας καὶ σώφρονος μνημονεύωμεν, τὴν πάνδημον πόρ-
νην ταύτην, καὶ πάσης ἀσχημοσύνης μητέρα, τὴν
μέθην λέγω, μετὰ πολλῆς διακρουσώμεθα τῆς εὐκο-
λίας, τοῦ πόθου τῆς νηστείας, πάσης χειρὸς σφοδρό-
τερον, ἀπευθύνοντες τὴν ταύτης ἀναισχυντίαν. Διὰ

ταῦτα δὴ πάντα, παρακαλῶ, κατὰ νοῦν ἀεὶ τὰς ἡμέ-
ρας ἐκείνας ἔχωμεν· ἵνα δὲ τι κατὰ τὴν μνήμην
ἐκείνην συμβάλλωμαι, τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν τότε
κινεῖν παρεσκευαζόμεν, ταύτην καὶ νῦν εἰς μέσον ἀγα-
γεῖν πειράσσομαι, ὥστε καὶ τῇ κατὰ τὴν διδασκαλίαν
ὁμοίωτητι γενέσθαι τινὰ τοῦ καιροῦ μνήμην ἡμῖν
ἐκείνου. [701] Ὑμεῖς μὲν γὰρ ἰσως ἐπιλήθησθε, διὰ τὸ
μεταξὺ πολλὰς γεγενῆσθαι διαλέξεις ἡμῖν, καὶ ὑπὲρ
ἑτέρων πραγμάτων. Καὶ γὰρ ἔλθοντες τοῦ πατρὸς ἀπὸ
τῆς μακρᾶς ἀποδημίας, ἀναγκαῖον ἦν τὰ κατὰ τὸ
στρατόπεδον συμβάντα ἅπαντα εἰπεῖν, καὶ μετὰ ταῦτα
πρὸς Ἑλλήνας ἀποτεινέσθαι, ὥστε τούτους ἀπὸ τῆς
συμφορᾶς βελτίους γανομένους, καὶ πρὸς ἡμᾶς ἐκ τῆς
Ἑλληνικῆς αὐτομολήσαντας πλάνης, μετ' ἀκριβείας
ριζῶσαι, καὶ διδάξαι, οἷον μὲν ἀπηλλάγησαν σκό-
τους, οἷον δὲ προσέδραμον ἀληθείας φωτὶ. Μετ' ἐκεῖνο
πάλιν, πολλὰς ἡμέρας τῆς τῶν μαρτύρων ἀπαλαύσα-
μεν πανηγύρεως, καὶ ἄκαιρον ἦν ἐν τάφοις μαρτύρων
διατρίβοντας, τῶν τοῖς μάρτυσι πρεσπόντων ἔγκω-
μίων ἀμοίρους ἀπελθεῖν. Ταῦτα τὰ ἐγκώμια διε-
δέξατο πάλιν ἡ περὶ τῶν ὁρκῶν παραίνεσις· ἐπειδὴ
γὰρ τὴν ἀγροικίαν ἅπασαν τῆς πόλεως εἰδόμεν ἐπι-
δῶσαν, ἐβουλήθημεν αὐτοῖς δόντες ἐφ' ὅδια ταῦτα, οὐ-
τως αὐτοὺς ἐκπέμψαι παρ' ἡμῶν ἅπαντας.

β'. Ὑμῖν μὲν οὖν διὰ ταῦτα οὐκ ἂν εἴη δυνατόν βα-
δύως ἀνενεγκεῖν τὴν τότε ἡμῖν γενομένην πρὸς Ἑλ-
ληνας ζήτησιν· ἐγὼ δὲ ὁ διὰ παντός ἐν τούτοις ἐσχο-
λακῶς, καὶ ταύτην ἔχων μελέτην, ῥᾶστα πρὸς ὑμᾶς
ἄλγιστα τὸν τότε εἰρημένον εἰπὼν, ὁλοκλήρου τῆς τῶν
λόγων υποδόσεως ἀναμνήσαςι δυνήσομαι. Τίς οὖν ἦν
ἡμῖν ἡ ὑπόθεσις; Ἐζητούμεν πῶς ἐξ ἀρχῆς ὁ θεὸς
ἡμῶν προᾤκει τοῦ γένους, καὶ πῶς τὰ συμφέροντα
ἐπαίδευσεν^γ, οὕτε γραμμάτων ὄντων, οὕτε Γραφῶν
δοθειῶν· καὶ ἐδείκνυμεν ὅτι διὰ τῆς κατὰ τὴν κτίσιν
θεωρίας πρὸς τὴν αὐτοῦ θεογνωσίαν ἐχειραγωγῆσεν·
ὅτε καὶ λαβόμενος ὁμῶν οὐχὶ τῆς χειρὸς, ἀλλὰ τῆς
διανοίας, πανταχοῦ τῆς κτίσεως περιήγαγον, δεικνύς
οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, καὶ λίμνας, καὶ
πηγάς, καὶ ποταμούς, καὶ πελάγη μακρὰ, καὶ λει-
μῶνας, καὶ παραδείσους, καὶ κομῶντα τὰ λῆθα, καὶ
βριθόμενα τοῖς καρποῖς τὰ δένδρα, καὶ καλυπτομένας
δρυμοὺς κορυφὰς ὄρων· ὅτε καὶ περὶ σπερμάτων, καὶ
περὶ βοτάνων, καὶ περὶ ἀνθῶν, καὶ περὶ φυτῶν ἐγκάρ-
πων τε καὶ ἀκάρπων, καὶ περὶ ἀλόγων, ἡμέρων τε καὶ
ἀγρίων, ἐνὸδρων τε καὶ χειρσαίων, καὶ ἀμφιβίων, περὶ
τῶν τὸν ἀέρα τεμνόντων, περὶ τῶν χαμαὶ συρομένων,
καὶ περὶ αὐτῶν τῶν τοῦ παντός στοιχείων πολλὰ
διελέχθη, καὶ καθ' ἕκαστον ἐπεδοῦμεν κοινῇ πάντες,
ἀτονούσης ἡμῖν πρὸς τὸν ἀπειρον πλοῦτον τῆς δια-
νοίας, καὶ τὸ πᾶν καταλαβεῖν μὴ δυνάμενης. Ὡς
ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ
ἐποίησας. Οὐ διὰ τὸ πλῆθος δὲ μόνον ἰθαυμάζομεν
τοῦ θεοῦ τὴν σοφίαν, ἀλλὰ καὶ δι' ἀμφοτέρα ταῦτα,
ὅτι καὶ καλὴν καὶ μεγάλην καὶ θαυμαστὴν τὴν κτίσιν
ἐποίησε, καὶ ὅτι πολλὰ πάλιν τῆς ἀσθενείας αὐτῆς
δείγματα ἐναπέθετο τοῖς ὀρωμένοις· τὸ μὲν, ἵνα θαυ-
μάζεται ἐπὶ σοφίᾳ, καὶ πρὸς τὴν ἑαυτοῦ λατρίαν
τοὺς ὀρώντας ἐφέλκεται· τὸ δὲ, ἵνα μὴ τὸν ποιη-
σάντα ἀφέντες οἱ θεωροῦντες αὐτῶν τὸ κάλλος καὶ τὸ

^α Reg. χρὴ λέγειν.

^β Colb. unus ἐμβάλλης.

^γ Reg. ἐπαίδευσεν.

memoriam revocemus, multum inde lucrum hoc etiam tempore colligemus. Hæc autem a me non eo dicuntur, quod cogere vos ad jejunandum velim, sed ut vobis persuadeam, ut ne genio indulgeatis, neve sic afficiamini, ut plerique homines solent, siquidem homines appellandi sunt, qui tantam pusillanimitatem præ se ferunt, qui tamquam e vinculis emissi, et gravi quopiam carcere liberati sic alloquuntur se mutuo: Tandem molestum illud jejunii pelagus emensi sumus: alii vero qui multo pejor, et imbecillius sunt affecti, etiam ob futuram Quadragesimam pertimescunt. Hoc vero propterea, quod toto reliquo tempore deliciis, luxuriæ, atque ebrietati se totos dedant. Quod si aliis diebus castæ modestæque vitæ agendæ nos assuefaceremus, et præteritum desideremus jejunium, et venturum multa cum voluptate susciperemus. Quid enim boni jejunii nobis opera non obvenit? Omnia tranquillitatis ac puræ serenitatis plena sunt. Nonne domus tumultibus, cursitationibus, omnique perturbatione sunt liberatæ? Quin etiam ante ipsas domos eorum animus, qui jejnant, hæc quiete perfruitur: civitas ipsa tota modestiam, quæ in animo ac domibus cernitur, imitatur. Nam neque sub vesperam audire canentes licet, neque interdiu tumultuantes et ebrios, non clamantes, non pugnantes, sed multam ubique tranquillitatem licet cernere. Nunc autem non ita est, sed jam inde ab exortu solis clamores ac turbæ, coquorum cursitationes, ac multus in domibus, multus in mentibus furor, dum intus in nobis succenduntur affectus, et flamma turpium cupiditatum a deliciis excitatur. Propterea quod præteritum jejunium requiramus: illud enim hæc omnia coercerat. Ac licet laborem ejus excusserimus, ejus tamen desiderium non exstinguimus, neque memoriam deponamus: sed cum pransus et expurgatus in forum veneris, diemque videris vergentem ad vesperam, hanc ingressus ecclesiam, et juxta sanctuarium istud veniens, jejunii temporis recordare, quo multitudinis plenam ecclesiam cernebamus, omnes autem audiendi desiderio succensi erant, multa ubique lætitia, mens omnium erat erecta: hæc omnia tecum reputans, dies illos optabiles recordare. Quod si mensæ accubiturus sis, cum hac recordatione cibos degusta, nec umquam in ebrietatem labi poteris: sed sicut qui honestam, castam et ingenuam uxorem duxerint, et ejus vehementi amore sint inflammati, ne absente quidem illa, meretricem et perditam mulierem adamare possunt, quod illius amor eorum mentem præoccupaverit, nec alium amorem ingredi sinat: sic et in jejunio fit, et in ebrietate. Ergo si illius ingenuæ castæque meminerimus, publicam hanc meretricem omnique turpitudinis matrem, ebrietatem, inquam, facillime repellemus, dum amor jejunii vehementius quam manus ulla impudentiam istius repellat. Propter hæc omnia dies illos, quæso, semper mente versemus: ut autem quidpiam ego quoque ad memoriam illam conferam, idem argumentum, quod tractare tum paratus eram, in medium nunc quoque

proferre conabor, ut ipsa similitudo doctrinæ recordationem temporis illius excitet (a). Vos enim fortasse nunc estis obliti, nos multos interim sermones de aliis rebus habuisse. Nam reverso a longinqua illa peregrinatione patre nostro, necessarium fuit omnia commemorare, quæ in comitatu acciderant, ac deinde cum gentilibus disputare, ut hos vi calamitatis ad meliorem frugem revocatos, qui deserto gentilium errore sese ad nos contulerant, pro virili confirmarem, ac doceremus, quantis tenebris liberati, ad tantam lucem veritatis accurrissent. Post illa rursus multis diebus martyrum festivitatibus potiti sumus, neque tempori conveniens fuisset, nos qui juxta martyrum sepulcra versaremur, earum laudum, quæ martyribus debentur, exsortes discedere. Successit his ad abstinendum a juramentis cohortatio: cum enim etiam rusticorum nationem in urbem ingressam cerneremus, hos illo instructos a nobis viatico censuimus dimittendos.

2. *Homiliam contra gentiles habitam resumens, duas præsertim quæstiones solvit, videlicet: quo pacto Deus homines quondam instrueret; et quare, dum corpora caelestia quasi immortalis juventute fruuntur, nostra sint morbis et corruptioni obnoxia.* — Vobis quidem non facile fuerit disputationem referre, quam tum adversus gentiles instituimus: ego vero semper in his exercitatus, et huic palæstræ addictus, nullo negotio paveis ex iis, quæ tum diximus, repetitis, potero totius orationis argumenti vobis memoriam refricare. Quodnam ergo fuit argumentum? Quærebamus quo pacto Deus a principio generi humano provideret, et quo pacto quæ utilia forent doceret, cum nullæ existarent literæ, neque Scripturæ datæ essent: et ostendimus per contemplationem creaturarum illud ad Dei cognitionem esse deductum: quo tempore vos non manu prehensos, at mente per universam creaturam circumduxi, cælum ostendens, terram, mare, lacus, fontes, fluvios, æquora immensa, prata, pomaria, florescentes segetes, fructibus onustas arbores, oblecta memoribus montium culmina: tum quoque de seminibus, de oleribus, de floribus, de plantis tam fructuosas quam infructuosas, de bestiis cicuribus simul et agrestibus, aqualilibus et terrestribus, quæ accipites in utraque sede vivant, de iis quæ aerem pennis secant, de illis quæ humi repunt; deque ipsis mundi elementis multa disserui, et in singulis una voce simul acclamabamus omnes, cum mens nostra tot immensas opes capere non posset: *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti* (Psal. 91. 6). Neque vero propter multitudinem tantum Dei sapientiam mirabamur, sed et propter utraque hæc duo, quod et pulchram et magnam et admirabilem condiderit creaturam, et quod multa imbecillitatis ejus indicia rebus quæ cernuntur indiderit, tum ut ob sapientiam laudetur, atque ad cultum suum eos qui cernunt alliciat; tum ne Creatora dimisso, qui pulchritudinem ac magnitudinem illarum intuen-

(a) Hæc, quæ ad hujus homiliæ habitæ tempus pertinent, pluribus excussimus in Monito supra.

tur, pro illo res oculis subjectas adorent, cum ea quæ in illis apparet imbecillitas, ejusmodi corrigere possit errorem. Item quo pacto creatura omnis corruptioni est obnoxia, et ad meliorem speciem transferetur, majori gloria perfruetur, et quando, et quare, et cur obnoxia corruptioni sit edita, atque hæc omnia tum apud vos philosophabamur, Deique potentiam inde demonstrabamus, quod in corruptibilibus corporibus tantam condiderit pulchritudinem, quam et a principio Deus illis attribuit, siderum, cæli et solis. Vere namque mirari possumus, qua ratione, cum tot anni sint elapsi, nihil tale sint passa, quale nostra corpora patiuntur, neque senectute reddita fuerint imbecilliora, neque morbo vel ægritudine aliqua debilitata sint, sed vim ac pulchritudinem suam, quam, ut ante dixi, Deus illis attribuerat, perennem conservent, et neque solis consumptum sit lumen, neque siderum splendor obscuratus, neque cæli fulgor effluxerit, non maris termini loco moti sint, non terræ virtus ad partus annuos fructuum edendos extincta sit. Hæc autem omnia corruptioni esse obnoxia cum ex rationibus, tum ex sacris Literis demonstravimus: pulchra vero illa esse ac splendida suumque semper integrum vigorem conservasse, quotidianus eorum qui cernunt testatur aspectus, in quo maxime admirandus est Deus, qui sic ea ab initio condidit. Sed quoniam, dum hæc a nobis dicerentur, refragabantur nonnulli dicentes: Igitur omnium quæ sub aspectum cadunt, villissimum est homo, siquidem cæli corpus, terræ, solis, et omnium siderum tanto tempore duravit, hic vero post annos septuaginta dissolvitur atque interit: primum quidem illud dixerimus, non totum animal dissolvi, sed præcipuam magisque necessariam partem perpetuo manere, animam immortalem, quæ nullis ejusmodi morbis est obnoxia, minorem autem corruptioni esse obnoxiam: deinde hoc ipsum majorem cedere nobis in honorem. Neque enim temere, vel sine causa, sed et juste atque in rem nostram et senectutem et morbos sustinemus: iuste quidem, quod in peccatum lapsi fuimus: in rem nostram autem, ut ingentiam nobis ex ignavia superbiam per hos defectus ac morbos retardamus. Non igitur ut contumelia nos afficeret, hoc fieri permisit Deus. Si enim afficere contumelia voluisset, non immortalem esse animam nostram sivisset. Sed neque, quod impotens esset, tale nostrum corpus effecit. Etenim si imbecillis esset, nequaquam cælum et sidera, et terræ corpus tanto tempore tueri in rerum natura potuisset: sed ut nos meliores moderatioresque redderet sibi que magis obsequentes, quod omnis nobis salutis occasionem largitur. Propterea non effecit, ut aut senectute cælum, aut aliis quibusdam talibus morbis corripere. Cum enim libero arbitrio sit et anima destitutum, neque peccare, neque recte agere potest: unde neque ejusmodi emendatione illi est opus: nobis autem qui ratione sumus et anima exornati, necessarium fuit, ut per has infirmitates morbosque modestia et humilitas ingeneraretur, quandoquidem a principio præ cæteris

omnibus primus homo fuerit in superbiam elatus. Alioquin si quemadmodum nostra corpora, sic etiam cælum constitutum fuisset ac senectuti obnoxium, multi Conditorum imbecillitatis accusassent, ut qui minime posset unum corpus in multis annorum circuitu conservare: jam vero præcisa est illis hæc occasio, cum tanto tempore opera ipsius permaneant.

3. Accedit ad ea quæ diximus, quod non intra hoc sæculum res nostræ subsistunt, sed postquam in hæc vita probe fuimus castigati, majori corpora nostra cum gloria resurgent, et cælo, sole ac cæteris omnibus splendidiora cernentur, et ad meliorem sortem conditionemque transferentur. Unus ergo modus est cognitionis Dei, per universam nempe rerum naturam: alter vero nihilo minor, is quem suppeditat conscientia, quem ipsum tunc pluribus verbis exposuimus, simulque ostendimus insitam esse nobis a natura bonarum malarumque rerum cognitionem, et conscientiam nobis interius hæc cuncta dictare. Duo quippe nobis a principio dati sunt a natura doctores, creatura, et conscientia, qui sine voce ulla homines instruebant. Nam et creatura conspectu suo spectatorem obstupesciens, illum cuncta cernentem ad ejus qui ipsam condidit admirationem traducit: conscientia vero, quæ intus dictat, omnia quæ facienda sunt suggerit, ejusque virtutem et iudicium ex ipso rerum aspectu deprehendimus. Dum enim intus peccatum accusat, vultum confundit exterius, ac multo merore complet. Rursus pallidos reddit et pavidos, cum in re aliqua turpi fuerimus deprehensi; vocem non audimus, sed per externum aspectum ingeneratam intus indignationem contemplamur. Cum his autem duobus tertium quoque doctorem a Dei providentia fuisse adjunctum oratio demonstrabat, non jam mutam ut priores, sed qui sermone, admonitione, consilio animum nostrum componeret. Quis ille porro est? Qui attributus est unicuique nascenti pater. Ideo namque fecit Deus, ut a parentibus diligeremur, ut præceptores virtutis haberemus. Non enim genuisse tantum patrem effecit, sed recte instituisse: neque peperisse tantum, sed recte educasse matrem reddidit. Atque hoc verum esse, neque naturam, sed virtutem patres efficere, confitebuntur parentes ipsi. Sane quidem filios suos sæpe cum depravatis moribus esse viderint, atque in improbitatem degenerasse, ex suorum illos cognatorum numero ejiciunt, abdicant, alios sibi adoptant filios, qui nulla sibi erant propinquitate conjuncti. An vero quidquam hoc fieri potest mirabilius, quam ut quos genuerant, ejiciant: quos autem non genuerant, sibi adsciscant?

Liberi arbitrii major vis, quam natura; filii pravi abdicantur a parentibus. — Non sine causa dicta sunt hæc a nobis, sed ut scias majorem esse vim liberi arbitrii quam naturæ, atque ipsam potius quam illam patres efficere consuevisse. Enimvero divitiæ hoc opus fuit providentiæ, ut neque naturali affectu destitutos liberos relinqueret, neque totum rursus illi committeret. Si enim nulla penitus impulsu necessi-

μέγεθος, ἀντ' ἐκείνου προσκυνήσωσι τὰ ὀρώμενα, τῆς ἐν αὐτοῖς ἀσθενείας δυναμένης τὴν τοιαύτην διορθώσει [702] πλάνην. Καὶ πῶς φθαρεὶ πᾶσα ἐστὶν ἡ κτίσις, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον μεταστέλλεται σχῆμα, καὶ πλείονος ἀπολαύσεται δόξης, καὶ πότε, καὶ διὰ τί, καὶ τίνο; ἔνεκεν φθαρεὶ γέγονε, καὶ ταῦτα ἅπαντα πρὸς ὑμᾶς ἐφιλοσοφούμεν τότε, καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν δύναμιν κάντευσεν ἐδείκνυμεν, ὅτι ἐν φθαρτοῖς σώμασι τοσοῦτον εἰργάσατο κάλλος, ὅπερ καὶ ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς συνεκλήρωσεν ὁ Θεός, τὸ τῶν ἄστρον, τὸ τοῦ οὐρανοῦ, τὸ τοῦ ἡλίου. Καὶ γὰρ ὅπως ἐστὶ θαυμάσια, πῶς ἐτῶν παρελθόντων τοσοῦτον, οὐδὲν ἔπαθον, οἷον τὰ ἡμέτερα σώματα, οὐδὲ τῷ γῆρα ἀσθενέστερα γέγονεν, οὐδὲ νόσῳ καὶ ἀβρώστει τινὶ κατεμαλακίσθη, ἀλλὰ τὴν οὐρανὸν ἀκμήν καὶ τὸ κάλλος, ὅπερ, ὡς ἐφθην εἰπὼν, ἐξ ἀρχῆς αὐτοῖς συνεκλήρωσεν ὁ Θεός, μένει διατηρούμενα, καὶ οὐτε τὸ ἡλιακὸν ἐξεστρίβη φῶς, οὐτε τὸ τῶν ἄστρον ἄνθος ἀμαυρότερον γέγονεν, οὐχ ἡ τοῦ οὐρανοῦ φαιδρότης ἐξεβρόν, οὐχ οἱ τῆς θαλάττης ἐκινήθησαν ὄροι, οὐχ ἡ τῆς γῆς ἐσθλὴ δύναμις ἢ περὶ τοὺς τόκους τῶν ἐτρίστων καρπῶν. Καὶ οἱ μὲν φθαρτὰ ταῦτα ἐστὶ, καὶ ἀπὸ λογισμῶν, καὶ ἀπὸ τῶν θεῶν Γραφῶν ἀπεδείχθημεν· ὅτι δὲ καλὰ, καὶ παιδρα, καὶ τὸ ἄνθος ἀκμάζον διετήρησεν, ἡ καθημερινὴ μαρτυρεῖ τῶν ὀρώτων ὅψις, ὃ δὲ μάλιστα ἐστὶ θαυμάσιον τοῦ ποιήσαντος οὕτως αὐτὰ ἐξ ἀρχῆς Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα λεγόντων ἡμῶν τότε τινὲς ἀνέτεινον, λέγοντες· Οὐκοῦν πάντων τῶν ὀρωμένων ἀτιμότερον ὁ ἄνθρωπος, εἴγε οὐρανοῦ μὲν σῶμα, καὶ γῆς, καὶ ἡλίου, καὶ τῶν ἄστρον ἁπάντων πρὸς τοσοῦτον διήρξατο χρόνον, οὕτως δὲ μετὰ ἐδδομήκοντα ἔτη διαλύεται, καὶ ἀπόλλυται· πρῶτον μὲν ἐκεῖν· ἂν εἰποιμεν, ὅτι οὐχ ἐλόκληρον διαλύεται τὸ ζῶον, ἀλλὰ τὸ κυριώτερον αὐτοῦ καὶ ἀναγκαϊότερον, ἡ ψυχὴ, μένει διηνεκῶς ἀθάνατος, οὐδενὶ τούτων εἰκόσια τῶν παθῶν, καὶ ἡ φθορὰ περὶ τὸ ἐλαττον γίνεται· δευτέρον ὅτι καὶ τούτῳ αὐτῷ τιμώμεθα μειζρόνους. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς, οὐδὲ ἀνευ αἰτίας τινος, ἀλλὰ καὶ δικαίως, καὶ ἐπὶ χρησίμῳ, καὶ γῆρας καὶ νόσους ὑπομένομεν· δικαίως μὲν, ὅτι πρὸς ἁμαρτίαν κατεπέσομεν· χρησίμους δὲ, ἵνα τὴν ἐκ τῆς βουλήσεως ἐγγινομένην ἡμῶν ἀπόνοιαν διὰ τῆς ἐνδείας ταύτης καὶ τῶν παθῶν διορθώσωμεν. Οὐ τοίνυν ἀτιμάζων ἡμᾶς ὁ Θεός τοῦτο γενέσθαι εἰσεν. Εἰ γὰρ ἠτίμαζεν, οὐκ ἂν τὴν ψυχὴν ἡμῶν ἀφῆκεν ἀθάνατον εἶναι. Ἀλλ' οὐδὲ ἀσθενῶν, τὸ σῶμα τὸ ἡμέτερον ἐποίησε τοιοῦτον. Εἰ γὰρ ἠσθένει, οὐκ ἂν τὸν οὐρανὸν, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὸ σῶμα τῆς γῆς ἴσχυσε τοσοῦτον διακρατῆσαι χρόνον· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ βελτίους ποιῆσαι καὶ σωφρονεστέρους, καὶ αὐτῷ μᾶλλον καταπειθεῖς, ὅπερ ἀπάσης ἐστὶ σωτηρίας ὑπόθεσις. Διὰ ταῦτα οὐρανὸν μὲν οὐκ ἐποίησεν οὐτε γῆρα ἀλλασκεσθαι τέως, οὐτε ἄλλαις τισὶ τοιαύταις ἀβρώστειαις. Ὁ γὰρ προαιρέσεως καὶ ψυχῆς ἀπαστερημένος οὐτε ἁμαρτεῖν, οὐτε κατορθώσαι δύναται· ἂν ὅθεν οὐδὲ διορθώσωνται αὐτῷ χρεῖα ταύτης. Ἡμῶν [703] δὲ τοῖς λόγῳ καὶ ψυχῇ τετιμημένοις ἀναγκαίως γέγονεν ἡ διὰ τῶν παθῶν τούτων ἐγγενομένη σωφροσύνη, καὶ ταπεινοφροσύνη, ἐπειδὴ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων εἰς ἀπόνοιαν ἀποσκήρτισεν ὁ πρῶτος γενόμενος ἄνθρωπος. Ἄλλως δὲ, εἰ καθάπερ τὰ ἡμέτερα σώματα, οὕτω καὶ ὁ οὐρανὸς ἐμελλε κατασκευάζεσθαι καὶ γῆρα, πολλὴν ἂν πολλοὶ τοῦ

* Colb. unns et Reg. τινὶ κατεμαλάνθη.

† Colbertini duo et Reg. ὁ οὐρανός· ὁ μὲν ἡμελλεν γῆρα, ὁ δὲ κατασκευάζεσθαι, πολλὴν.

ποιούντος κατέγνωνσαν ἀσθένειαν, ὡς οὐκ ἰσχύοντος ἐν σῶμα διακρατῆσαι ἐπὶ πολλὰς ἐτῶν περιόδους· νῦν δὲ αὐτοῖς καὶ αὕτη ἡ πρόφασις ἀνήρηται, τῶν ἔργων ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον μενόντων.

γ'. Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, οὐδὲ μέχρι τούτου στήσεται τὰ ἡμέτερα, ἀλλ' ἐπειδὴν τῷ παρόντι βίῳ σωφρονισθῶμεν καλῶς, μετὰ πλείονος ἀναστήσει δόξης τὰ σώματα, καὶ οὐρανὸς, καὶ ἡλίου, καὶ τῶν ἄλλων ἁπάντων ἐσται λαμπρότερα, καὶ πρὸς τὴν ἄνω μεταστήσεται λῆξιν. Εἰς μὲν οὖν θεογνωσίας τρέπος, ὃ διὰ τῆς κτίσεως ἀπάσης· ἕτερος δὲ οὐκ ἐλάττων, ὃ τοῦ συνεδότης, ὃν καὶ τοῦτον ἅπαντα τότε διὰ πλείονος ἐξεθέμεθα λόγων, δεικνύντες πῶς αὐτοδίδακτος ἡμῶν ἐστὶν ἡ τῶν καλῶν καὶ τῶν οὐ τοιοῦτων γνώσις, καὶ πῶς ἐνδοθεν ἡμῶν τὸ συνείδος ἅπαντα ἐνηγεῖ ταῦτα. Δύο γὰρ οὗτοι διδάσκαλοι γεγόνασιν ἡμῶν ἐξαρχῆς, ἡ κτίσις, καὶ τὸ συνείδος· καὶ οὐδέτερος αὐτῶν φωνὴν ἀφίει, σιγῇ τοὺς ἀνθρώπους ἐπαίδευον. Ἡ τε γὰρ κτίσις διὰ τῆς ὁφείας ἐκπλήττουσα τὸν θεατὴν, εἰς τὸ τοῦ ποιήσαντος αὐτὴν θαῦμα παραπέμπει τὸν ὀρίωντα ἅπαντα· τὸ τε συνείδος ἐνδὸν ἐνηχοῦν, ἅπαντα ὑποβάλλει τὰ πρακτέα· καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ, καὶ τῆς ψήφου τὴν κρίσιν διὰ τῶν τῆς ὁφείας πραγμάτων καταλαμβάνομεν. Ὅταν γὰρ ἐνδὸν κατηγορῇ τῆς ἁμαρτίας, συγχεῖ τὴν ὅλιν ἐξωθεν, καὶ πολλῆς τῆς ἀθυμίας πληροῖ. Πάλιν ὥχρους ἐργάζεται καὶ περιδεῖς, ὅταν ἐπὶ τινὶ τῶν αἰσχίστων ἀλώμεν, καὶ τῆς φωνῆς μὲν οὐκ ἀκούομεν, διὰ δὲ τῆς ἐξωθεν ὁφείας τὴν ἐνδὸν γινομένην ἀγανάκτησιν θεωροῦμεν. Μετὰ δὲ τούτων τῶν δύο καὶ τρίτον ἡμῶν διδάσκαλον ἐδείκνυ προσθεθέντα παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ὁ λόγος, οὐκέτι ἄφωνον, καθάπερ τοὺς προτέρους, ἀλλὰ λόγῳ, καὶ παραινέσει, καὶ συμβουλῇ ρυθμιζόμενα ἡμῶν τὴν γνώμην. Τίς δὲ οὗτός ἐστιν; Ὁ συγκαληρωμένος ἐκάστῳ πατὴρ. Διὸ γὰρ τοῦτο φιλεῖσθαι παρὰ τὴν γεννησάντων ἡμᾶς κατεσκεύασεν ὁ Θεός, ἵνα παιδευτὰς ἔχωμεν τῆς ἀρετῆς. Οὐ γὰρ τὸ σπείρει ποιεῖ πατέρα μόνον, ἀλλὰ τὸ παιδεύσαι καλῶς· οὐδὲ τὸ κυτῆσαι μητέρα ἐργάζεται, ἀλλὰ τὸ θρέφει καλῶς. Καὶ οἱ τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, καὶ οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ ποιεῖ πατέρας, αὐτοὶ συνομολογήσαντες ἂν ἡμῶν οἱ γονεῖς. Τοὺς γοῦν υἱοὺς τοὺς ἑαυτῶν πολλάκις, ἐπειδὴν φαύλους ἴδωσι γενομένους, καὶ εἰς πονηρίαν ἀποσκήρτησαν, τῆς συγγενείας τῆς ἑαυτῶν ἐκκόπτουσιν, ἀποκηρύττοντες, ἐτέρους ποιοῦντες υἱοὺς οὐδαμῶθεν αὐτοῖς πολλάκις προσήκοντας. Ἀρὰ τι τοῦτο γένοιτο· ἂν παραδοξότερον, ὅταν οὐς μὲν ἐγέννησαν [704] ἐκβάλλωσιν, οὐς δὲ οὐκ ἐγέννησαν εἰσάγωνσιν;

Οὐχ ἀπλῶς ἡμῶν ταῦτα εἰρηται, ἀλλ' ἵνα μάθῃς, ὅτι προαίρεσις φύσεως δυνατωτέρα, καὶ αὕτη μᾶλλον ἐκείνης καὶ υἱοὺς καὶ πατέρας ποιεῖν εἴωθε. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ κηδεμονίας ἔργον ἐγένετο, τὸ μήτε γυμνοὺς τῆς φυσικῆς διαθέσεως ἀφαιρῆαι γενέσθαι τοὺς παῖδας, μήτε τὸ πᾶν ἐπιτρέφειν πάλιν ἐκείνη. Εἰ μὲν γὰρ μὴ ὅλως ἐμελλον φιλεῖν τοὺς ἑαυτῶν υἱοὺς εἰ γονεῖς ἀνάγκη κινούμενοι φυσικῇ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν τρέ-

πων, καὶ τῶν κατορθωμάτων μόνον, πολλοὺς ἀν εἶδες
ἐξω τῆς πατρὸς οἰκίας γινομένους διὰ τὴν οἰκίαν
ὀλιγοψίαν, καὶ διασπόμενον ἡμῶν τὸ γένος. Πάλιν εἰ
τὸ πᾶν ἐπέτρεψε τῇ τυραννίδι τῆς φύσεως, καὶ μηδὲ
πονηρὸς ὄντας μισεῖν ἀφ᾽ ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑβρίζοντο
καὶ μυρία πάσχοντες παρ' αὐτῶν οἱ πατέρες θεινά, διὰ
τὴν τῆς φύσεως ἀνάγκην ἔμμενον θεραπεύοντες ὑβρίζον-
τας καὶ ἔμπαροινούντας αὐτοῖς τοὺς παῖδας, εἰς ἔσχα-
τον ἂν κακίαν τὸ γένος ἡμῶν ἐξώλισθεν. Εἰ γὰρ νῦν οὐ
τὸ πᾶν ἔχοντες τῇ φύσει θαρρύνει οἱ παῖδες, ἀλλ' εἰδότες
ὅτι πολλοὶ γινόμενοι φαῦλοι, καὶ τῆς οἰκίας, καὶ τῆς
οὐσίας ἐξέπεσον τῆς πατρικῆς, ὅμως πολλοῦ τῷ τῶν
γονέων φιτρῷ θαρρύνοντες ἐνυβρίζουσιν εἰς τοὺς τε-
κόντας· εἰ μὴ συνεχώρησεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς καὶ ἀγα-
νακτεῖν, καὶ ἐπειξέειναι, καὶ κακοὺς γινομένους ἐκ-
βάλλειν τοὺς παῖδας, ποῦ πονηρίας ἂν ἔστησαν; διὰ
ταῦτα καὶ τῇ τῆς φύσεως ἀνάγκῃ, καὶ τῷ τῶν παι-
δῶν τρόπῳ τὸ φιτρὸν ἐναπίστευσε τῶν γονέων ὁ
Θεός, ἵνα καὶ ἀμαρτάνουσιν σύμμετρα συγγινώσκωσι
τοῖς παισὶ, τῆς φύσεως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦτο παρακα-
λῶσης, καὶ πονηρὸς γινομένους καὶ ἀνίατα νοσούν-
τας μὴ παιδοτριβῶσιν ἐπὶ κακίαν· τῇ πονηρίᾳ, τῆς
φύσεως πάλιν ἐλεγχούσης καὶ δυναμένης ἀναγκάσαι
καὶ φαῦλους γινομένους θεραπεύειν τοὺς παῖδας. Πό-
σης ταῦτα προνοίας, εἰπέ μοι, καὶ τὸ καλεῖσθαι δὲ
φιλεῖν, καὶ τὸ μέτρον ἐπιθεῖναι τῷ φιτρῷ, καὶ τὸ
πάλιν ἀμοιβῆν ὀρίσαι τῇ καλῇ παιδοτροφίᾳ; Ὅτι γὰρ
ἀμοιβῇ κεῖται, καὶ οὐκ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ
γυναῖξιν, ἄκουσον πῶς πολλοῦ καὶ ταύταις καὶ περὶ
τούτων ἡ Γραφή διαλέγεται, καὶ οὐχ ἥττον ταύταις,
ἢ τοῖς ἀνδράσιν. Εἰπὼν γὰρ ὁ Παῦλος, Ἡ δὲ γυνὴ
ἐξαπατηθεῖσα ἐν παραβάσει γέγονεν, ἐπήγαγε·
σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας. Ὁ δὲ λέγει,
ποιοῦτόν ἐστιν· Ἀλγεῖς, φθῖναι, ὅτι σε ἡ πρώτη γυνὴ
εἰς ὠδῖνας καὶ πόνους ἐνέβαλε καὶ κύησιν μακράν;
Ἀλλὰ μὴ δυσχεράνης· οὐ γὰρ τοσοῦτον ἐπηρέασθης
ἀπὸ τῶν ὠδῶν, καὶ τῶν πόνων, ὅσον κερδαίνεις, ἐὰν
θάλῃς, ἀπὸ τῆς παιδοτροφίας πρόφασιν λαμβάνουσα
κατορθώματον. Τὰ γὰρ παιδία τὰ εὐκτόμενα, ἂν τῆς
προσηκούσης ἀπολαύῃ θεραπείας, καὶ εἰς ἀρετὴν ἐνά-
γεται παρὰ τῆς σῆς προνοίας, πολλῆς σοι σωτηρίας
ἀφορμὴ καὶ πρόφασις γίνεται, καὶ πρὸς τοῖς οἰκείοις
κατορθώμασι, καὶ τῆς περὶ ταῦτα θεραπείας πολλὴν
ἀπολήψῃ τὴν ἀμοιβήν.

[705] δ. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ τὸ τεκεῖν ποιεῖ μὴτέ-
ρα, οὐδὲ τοῦτο κεῖται μισθός, καὶ ἀλλαχοῦ μὲν χήρα
διαλεγόμενος ὁ Παῦλος οὕτως εἶπεν, Εἰ ἐτεκνοτρό-
φησε· καὶ οὐκ εἶπεν, εἰ ἐτεκνοποίησεν, ἀλλ' Εἰ
ἐτεκνοτρόφησε. Τὸ μὲν γὰρ τῆς φύσεως, τὸ δὲ τῆς
προαιρέσεως ἐστίν. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν,
σωθήσεται διὰ τῆς τεκνογονίας, οὐκ ἐστὶ μέχρι
τούτου, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι οὐ τὸ γεννῆσαι
τέκνα, ἀλλὰ τὸ θρέφειν τέκνα καλῶς, τοῦτο ἡμῖν φέ-
ρει τὸν μισθόν, ἐπήγαγεν· Ἐὰν ἐπιμελῶσιν τῇ πίστει,
καὶ τῇ ἀγάπῃ, καὶ τῷ ἁγιασμῷ μετὰ σωφροσύνης.
Ὁ δὲ λέγει, τοῦτό ἐστι· Τότε λήψῃ πολὺν τὸν μισθόν,
ἐὰν οἱ γεννηθέντες παῖδες ἐπιμελῶσιν τῇ πίστει καὶ
τῇ ἀγάπῃ καὶ τῷ ἁγιασμῷ. Ἄν τοίνυν αὐτοὺς εἰς
ταῦτα ἐνάγῃς, ἂν παρακαλῇς, ἂν διδάξῃς, ἂν συμ-

βουλεύσῃς, τῆς ἐπιμελείας ταύτης κείσεται σοι παρὰ
τοῦ Θεοῦ πολλὴ ἡ ἀμοιβή.

Μὴ τοίνυν ἀλλότριον αὐτῶν εἶναι νομιζέτωσαν αἱ
γυναῖκες τὸ καὶ θηλείων καὶ ἀρρένων ἐπιμελεῖσθαι.
Οὐ γὰρ διεκρίνεν ἐνταῦθα τὸ γένος, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ
ἀπλῶς εἶπεν, Εἰ ἐτεκνοτρόφησε, καὶ ἐνταῦθα, Ἐὰν
ἐπιμελῶσιν τῇ πίστει, καὶ τῇ ἀγάπῃ, καὶ τῷ
ἁγιασμῷ. Ὡστε ἀμφοτέρων ἡμῖν ἐπιμελητέον τῶν
παιδίων, καὶ μάλιστα ταῖς γυναῖξιν, ὅσῃ καὶ τὰ
πλείονα οἴκοι κάθονται. Τοὺς μὲν γὰρ ἀνδρας καὶ
ἀποδημαῖαι, καὶ αἱ τῆς ἀγορᾶς φροντίδες, καὶ τὰ
τῆς πόλεως πράγματα περιέλκουσι πολλάκις· ἡ δὲ
γυνὴ πάσης τοιαύτης φροντίδος ἀτέλειαν ἔχουσα,
εὐκολώτερον δύναται ἂν τῶν τεγθέντων ἐπιμελεῖσθαι,
πολλῆς ἀπολαύουσα τῆς σχολῆς. Οὕτως αἱ παλαιαὶ
ἐποιοῦν γυναῖκες· οὐ γὰρ ἀνδράσι μόνον, ἀλλὰ καὶ
γυναῖξιν ἀναγκαῖον τοῦτο τὸ ὄφλημα· λέγω δὲ τὸ τῶν
οἰκίων προνοεῖσθαι παιδῶν, καὶ εἰς φιλοσοφίαν αὐ-
τοὺς ἐνάγειν. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν ἀληθές, ἀρχαίαν
τινὰ ἱστορίαν ὡμῖν διηγῆσομαι. Ἄννα τις ἐγγενη-
τὴ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις γυνὴ. Αὕτη ἡ Ἄννα πολὺν ἐνό-
σησεν ἀπαιδίας χρόνον, καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι
ἡ ἀντίζηλος αὐτῆς παιδῶν ἦν μήτηρ πολλῶν. Ὅτε
δὲ ὡς τῇ φύσει καὶ καθ' ἑαυτὴν τὸ πρᾶγμα ἀφόρητόν
ἐστὶ ταῖς γυναῖξιν· ὅταν δὲ καὶ ἀντίζηλος προσῇ
παιδας ἔχουσα, πολλῷ χαλεπώτερον γίνεται· ἐν γὰρ
τῇ τῆς γυναῖκος ἐκείνης εὐπραγίᾳ τὴν οἰκίαν ἀκρι-
βέστερον καταμανθάνει ὡς συμφορὰν· καθάπερ οὖν
καὶ οἱ πενία συζῶντες ἐσχάτη, τότε ὀδυνῶνται με-
ζῶνως, ὅταν ἐννοήσωσι τοὺς πλουτοῦντας. Καὶ οὐ
τοῦτο μόνον ἦν τὸ θεινόν, ὅτι παῖδας αὕτη μὲν οὐκ
εἶχεν, ἐκείνη δὲ εἶχεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀντίζηλος ἦν,
καὶ οὐχ ὅτι ἀντίζηλος ἦν μόνον, ἀλλ' ὅτι παρώργισεν
αὐτὴν διὰ τὸ ἐξουθενεῖν αὐτήν. Ὁ δὲ Θεὸς ταῦτα
πάντα ὁρῶν ἠνεῖχετο, καὶ ὅτε δὶδωκεν αὐτῇ Κύριος,
φθῖναι, παιδίον κατὰ τὴν θλίψιν αὐτῆς, καὶ κατὰ
τὴν ἀθυμίαν τῆς ψυχῆς αὐτῆς. Τί ἐστίν, Κατὰ
τὴν θλίψιν αὐτῆς; Οὐκ ἐστὶν εὐκτόμενα, φθῖναι, ὅτι
πράως ὁρῶν φέρουσαν τὴν συμφορὰν, ἐπειχεν αὐτῆς
τὴν τόκον, ἀλλὰ καίτοι διακοπτομένην ὁρῶν, ὀδυνομέ-
νην, θλιβομένην, οὐκ ἔλυσε τὴν ἀθυμίαν, [706] ἔτερόν
τι πολλῷ μείζον οἰκονομῶν. Ταῦτα μὴ παρέρχως
ἀκούωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐντεῦθεν μάθωμεν μεγίστην
φιλοσοφίαν· καὶ ἐπειδὴν δεινῷ τινι περιπέσωμεν,
κἂν ἀλγῶμεν, κἂν ὀδυρώμεθα, κἂν ἀφόρητον ἡμῖν
εἶναι δοκῇ τὸ κακόν, μὴ σπεύδωμεν, μηδὲ ἀλύωμεν,
ἀλλ' ἀναμένωμεν τοῦ Θεοῦ τὴν πρόνοιαν. Ἐκεῖνος
γὰρ οἶδε σαφῶς πότε δεῖ λύσαι τὸ ποιῶν τὴν ἀθυ-
μίαν ἡμῖν· ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ ταύτης συνέβη. Οὐ γὰρ
μισῶν αὐτήν, οὐδὲ ἀποστρεφόμενος ὁ Θεὸς ἀπέκλει-
σεν αὐτῆς τὴν μήτραν, ἀλλ' ἵνα ἡμῖν ἀνοξῇ τὰς
θύρας τῆς φιλοσοφίας τῆς ἐν τῇ γυναικί, καὶ τὸν
πλουτόν αὐτῆς τῆς πίστεως κατιδῶμεν, καὶ γινώμεν
ὅτι λαμπροτέραν αὐτὴν ἐκ τούτου εἰργάζετο. Ἀκούε
δὲ καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ οὕτως ἐποίησε, φθῖναι, ἐνιαυτὸν
κατ' ἐνιαυτὸν ἀπὸ ἱκανοῦ, ἐν τῷ ἀναβαίνειν αὐ-
τὴν εἰς οἶκον Κυρίου. Καὶ ἠθύμει, καὶ ἐκλαίει,
καὶ οὐκ ἤσθισεν. Ἐπιτεταμένη ἡ ὀδύνη, πολὺ τὸ

* Unus ἐπὶ κακίᾳ.

† Colb. duo et Reg. κατεμάνθανεν.

* Colb. duo et Reg. ἀλλ' ἐνταῦθα φιλοσοφῶμεν μεγίστην
φιλοσοφίαν.

tate naturæ filios suos parentes dilecturi fuissent, sed morum probitate tantum et recte factorum studio ducti, multos paternis ædibus exactos ob ignaviam suam, totumque genus humanum passim distractum ac dissipatum vidisses. Si rursus rem totam tyrannidi naturæ commisisset, et ne improbos quidem odio prosequi permisisset, sed ab illis contumelias et innumera mala passi patres naturæ necessitate devincti filiis in se contumeliosis ac debacchantibus blandiri non cessassent, ad summum nequitiae culmen genus humanum provectum esset. Nam si nunc cum omnino confidere naturæ non possint filii, sed multos sciant, cum depravati essent, et domo et facultatibus paternis excidisse, sæpe tamen parentum amore freti contumeliis eos afficiunt : nisi permisisset Deus, ut illos succensi ulciscerentur, et improbos factos liberos procul amandarent, quo non se nequitiae genere contaminassent? Ideo et naturæ necessitate, et liberorum moribus niti parentum amorem voluit Deus, ut et medicriter peccantibus liberis, ad hoc eos invitante natura, veniam darent, et depravatos atque immediabili morbo laborantes punirent, ne ad vitium illos indulgentia sua erudirent, si natura rursus vinceret, eosque liberis suis blandiri cogeret, etiam cum improbi essent. Quantæ hoc, quæso, providentiæ, cum et diligere jubeat et amoris modum ponere, et rursus optimæ liberorum educationi mercedem constituat? Propositam enim esse mercedem et non viris tantum, sed etiam feminis ut intelligas, audi quo pacto multis in locis et ad illas et de illis Scriptura verba faciat, neque minus ad illas quam ad viros. Cum enim dixisset Paulus, *Mulier autem seducta in prævaricatione fuit*, adjecit, *Salvabitur autem per filiorum generationem* (1. Tim. 2. 14. 15). Quod autem ait, hanc sententiam habet : Doles quod te mulier prima in partus dolores laboresque, ac longam uteri gestationem conjecerit? At tu noli succensere : neque enim tanto damno propter dolores partus et labores affecta es, quantum questum facis, si velis, dum bonorum operum occasionem ex recta liberorum educatione sumis. Qui enim nati sunt liberi, si convenientem fuerint cultum nacti, ac tua cura fuerint ad virtutem informati, multam tibi offerent occasionem salutis; ac præter propria bona opera multam ob studium in ista collatum recipies mercedem.

4. Atque ut discas non partum matrem efficere, neque mercedem huic esse rei propositam, alibi quoque viduam alloquens Paulus ita dixit : *Si filios educavit* (1. Tim. 5. 10) : neque dixit, *Si filios peperit*, sed, *Si filios educavit*. Nam illud quidem naturæ, hoc vero liberi est arbitrii. Propterea cum hic etiam dixisset, *Salvabitur per filiorum generationem*, neque hic substituit, sed cum ostendere vellet non liberos genuisse, sed recte liberos educasse, hoc nobis asserre mercedem, adjecit : *Si permanserint in fide, et dilectione, et sanctificatione cum sobrietate* (1. Tim. 2. 15). Quorum verborum hic sensus est : Tunc multam mercedem accipies, si qui procreati sunt liberi permanserint in fide, et dilectione et sanctificatione. Si igitur

tur ad hæc eos incites, si admoneas, si doceas, si consilio juves, ob hanc curam multa tibi apud Deum merces erit constituta.

Mulier maxime convenit educatio liberorum; historia Annæ matris Samuelis; sterilitas quantum malum. — Ne igitur alienum a se mulieres arbitrentur, si et feminarum et marium curam gerant. Non enim hic sexum distinxit Deus, sed et illic simpliciter dixit, *Si filios educavit*; et hic, *Si permanserint in fide, et dilectione, et sanctificatione*. Itaque utriusque generis liberorum suscipienda nobis est cura, tantoque magis mulieribus, quanto sæpius domi resident. Nam viros quidem peregrinationes, ac fori sollicitudines, et negotia civitatis sæpe distrahunt : mulier autem ab his curis immunitatem sortita facilius poterit, cum tanto fruatur otio, liberorum curam gerere. Ita faciebant antiquæ mulieres : non enim a viris solum, sed etiam a mulieribus hoc postulatur, ut suos, inquam, liberos curent, atque ad philosophiam illos incitent. Quod ut verum esse constet, veterem vobis historiam narrabo. Fuit apud Judæos Anna mulier quædam. Hæc Anna multo tempore sterilitate laboravit, quodque gravius fuit, ejus æmula multorum liberorum mater erat. Scitis autem quam natura sua et per seipsam res illa mulieribus sit intolerabilis : cum vero liberos habens accedit æmula, multo sit gravior : siquidem ex mulieris illius prosperitate melius calamitatem suam intelligit; sicut et qui extrema premuntur egestate, tum dolent acrius, cum divites illis in mentem venerint. Neque vero calamitosum hoc tantum fuit, quod hæc liberos non haberet, illa haberet, sed quod æmula esset : neque quod æmula tantum esset, verum etiam quod ipsam ad iracundiam provocaret, eo quod illam sperneret. Deus autem cum hoc cerneret, tolerabat, et *Non dedit ei Dominus, inquit, filium secundum tribulationem ejus et secundum tristitiam animæ ejus* (1. Reg. 1. 6). Quid est, *Secundum tribulationem ejus*? Dici non potest, inquit, eam videntem illam æquo animo calamitatem ferre, cohibuisse partum ejus; quamvis eam cruciari, dolere, affligi videret, mœrorem tamen ejus non discussit, ut majus aliquid moliretur. Hæc ne tamquam aliud agentes audiamus, sed maximam philosophiam hinc discamus¹, et si quando in malum aliquod inciderimus, licet doleamus, licet lamentemur, licet intolerabile nobis malum videatur, ne properemus, nec animo concidamus, sed Dei providentiam exspectemus. Ille namque probe novit, quando illud discitendum sit, quod tristitiam nobis parit : quod et isti contigit. Non enim quod ipsam odio prosequeretur, aut aversaretur, Deus concluserat vulvam ejus, sed ut fores nobis philosophiæ reseraret, qua prædita mulier fuit, ejusque fidei divitias conspiceremus, ac nobiliorem illam hinc ab eo fuisse reditam cognosceremus. Audi vero etiam quæ sequuntur. *Et sic faciebat, inquit, singulis annis a multo tempore, cum ascenderet ipsa in domum Domini. Et tristabatur, et plorabat, et non comedeat* (1. Reg. 1. 7).

¹ Colb. duo et Reg., sed hic maximam philosophemur philosophiam.

Intensus dolor, diuturna aegritudo, non duo trevae dies, nec viginti, nec centum, nec mille, nec bis totidem: multis annis dolebat mulier, et cruciabatur; hoc enim est illud, *A multo tempore* (a): verumtamen non impatienter tulit, neque temporis longitudo philosophiam ejus superavit, neque probra et convicia ipsius zemulae, sed orabat assidue ac supplicabat: quod omnibus majus est, ejusque potissimum erga Deum amorem indicat, non simpliciter hunc ipsum obtinere filium optabat, sed Deo fructum dicare, atque uteri sui primitias offerre, ac praeclaræ istius promissionis mercedem referre. Unde id constat? Ex iis verbis quæ sequuntur. Scitis utique omnes mulieribus propter viros intolerandam esse sterilitatem. Sunt enim homines plurimi tam immanes, ut mulieribus vitio vertant, si forte non pariant, nec sciunt hoc pariendi donum de cælis atque a providentia divina originem trahere, ac neque naturam mulieris, neque congressum, neque aliud quidquam ad hoc per se sufficere. Verumtamen quamvis sciant immerito se vitio vertere, exprobrant et aversantur persæpe, neque illarum consortio delectantur.

5. Videamus ergo, num huic mulieri hoc ipsum acciderit. Nam si despectam quidem illam, contemptam et contumeliis affectam videris, neque gratia apud maritum valere, qui nec ulla ipsam benevolentia complectatur, idcirco illam filium exoptasse conficere poteris, ut multa fiducia et libertate gauderet, ac viro grator fieret. Sin autem contrarium deprehenderis, eamque gratiorem illa fuisse, quæ liberos habebat, quod eam vir suus majori benevolentia complecteretur, hinc apparet non ob humanum aliquem affectum, neque ut virum sibi magis conciliaret, eam optasse liberos, sed ob eam causam, quam diximus. Unde igitur hoc liquet? Audi hoc dicentem auctorem. Non enim hoc temere posuit, sed ut mulieris virtutem agnoscas. Quid ergo inquit ille? *Diligebat enim Annam Elcana super Phenannam* (1. Reg. 1. 5). Deinde porro cum illam videret non comedere, sed plorare, inquit: *Quid est tibi, quia ploras? et cur non comedis? et cur verberat te cor tuum? nonne bonus ego tibi super decem filios* (Ibid. v. 8)? Vides quam illi devinctus esset? et ejus causa potius dolebat, non quod liberis careret, sed quod tristem illam et mærore confectam videret? Non tamen persuasit, ut tristitiam discuteret. Non enim propter illum filium querebat, sed ut aliquem Deo fructum exhiberet. *Et surrexit, inquit, postquam ipsi comederant in Selom¹, et biberant, et stetit coram Domino* (Ibid. v. 9). Non sine causa dictum est hoc quoque, *Postquam comederant, et biberant*: sed ut intelligas, quod alii voluptatibus et otio tempus impendunt, illud eam precibus ac lacrymis impendisse, quod sobria plurimum ac vigilans esset. *Et stetit coram Domino: et Heli sacerdos, inquit, sedebat super sellam in liminibus templi Domini.* Ne hoc quidem temere positum est, *Heli sacerdos sedebat in liminibus*

templi Domini; sed ut fervor mulieris ostendatur. Nam ut sæpe vidua mulier auxilio destituta ac deserta, contumeliis ac variis injuriis affecta, cum forte imminet Imperatoris adventus, satellitibus, clypeatis militibus, equitibus, alioque multo famulatio præcedente, minime terretur, neque patrono indiget, sed omnes illos perrumpens multa cum fiducia Imperatorem alloquitur suamque calamitatem deplorat, ad ejus alloquium ab ipsa necessitate deducta: sic nimirum et mulier ista non erubuit, neque illam puduit sedente sacerdote per seipsam petere, ac multa cum fiducia ad Imperatorem accedere, sed impulsæ desiderio, atque in cælum mente subvecta, tamquam ipsum contuere-tur Deum, ita cum summo illum fervore compellabat. Quid vero sit? Imo vero nullum verbum prius emittit, sed sletuum præmittit exordium, et calidos lacrymarum rivos effundit. Et sicut, cum imbres decidunt, tellus ipsa durior irrigata et emollita seipsam facilius ad producendas fruges excitat, sic etiam in hac muliere contigit. Siquidem tamquam ab imbris quibusdam a lacrymis emollita vulva, et dolore calefacta cepit ad præclaram hæc liberorum procreationem excitari. Audiamus autem ipsa verba, pulchramque istam supplicationem. *Plorans, inquit, ploravit, et votum votis Domino dicens, ADONAI DOMINE ELOI SABAOTH* (1. Reg. 1. 10. 11). Tremenda verba et horroris plena; recteque factum est a scriptore, cum in nostram linguam ea non transtulit: neque enim propria rentia virtute in Græcum illa sermonem convertere potuisset. Nec uno illum vocabulo mulier appellavit, sed pluribus quæ illi tribuuntur, ut amorem erga illum suum, et ardentem affectum ostenderet. Et sicut qui libellos supplices offerendos Imperatori scribunt, non unum inserunt nomen, sed Triumphatorem, Augustum, Imperatorem, et alia multa sublimiora istis cum addiderint, tum demum suas preces offerunt: sic et ista cum libellum quemdam supplicem offerret Deo, multa in exordio supplicationis suæ nomina ponit, cum ut affectum, ut ante dixi, proprium, tum ut honorem indicet, quo prosequitur eum cui supplicat. Enimvero preces ipsas¹ dictavit dolor: quapropter et confestim exaudita est, cum illas admodum prudenter scripsisset. Tales quippe sunt, quæ ex animi dolore funduntur orationes. Nam pro charta fuit mens ejus, pro calamo lingua, lacryma pro atramento: quam ob causam ad hunc usque diem ejus supplicatio permansit. Indelebiles quippe sunt ejusmodi literæ, quæ illo tinctæ fuerint atramento. Atque exordium quidem libelli supplicis tale fuit; quæ vero sequuntur, quænam? *Si respiciens respexeris, inquit, super humiliationem ancillæ tuæ* (1. Reg. 1. 11). Necdum quidquam accepit, et a promissione orationis duxit exordium. Remuneratur Deum, cum nihil dum manibus teneat. Adeo fervebat, et ad hoc potius quam ad illud aspirabat, ideoque sibi filium dari precabatur. *Si respiciens respexeris super humiliationem ancillæ tuæ.* Duplici jure nitor, inquit, servitutis, et calamitatis. *Et da mihi an-*

¹ Selom, Reg. et Colb. unus.

(a) Hæc, a multo tempore (ἀλλ' ἔτι ἰσχυρόν, φησὶν), de-
erant in Editio; sed Colbertini habent.

¹ Colb., has preces, et sic etiam Reg.

μήκος τῆς λύπης, οὐ δύο καὶ τρεῖς ἡμέραι, οὐδὲ ἔκκοι καὶ ἑκατὼν, οὐδὲ χίλια καὶ δις τοσαῦται· ἀλλ', Ἐξ ἱκανοῦ, φησὶν, ἔτη πολλὰ λυπούμενη καὶ ὀδυρωμένη ἦν ἡ γυνὴ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, Ἀπὸ ἱκανοῦ· καὶ ὁμως οὐκ ἀπεδυσπέτησεν, οὐδὲ ἡλεῖεν αὐτῆς τὴν φιλοσοφίαν τοῦ χρόνου καὶ μήκος, οὐδὲ τὰ δεικνύοντα καὶ αἱ λοιδορίαι τῆς ἀντιζήλου, ἀλλ' ἠδύχετο συνεχῶς καὶ ἰκτέυε· καὶ τὸ δὴ μείζον ἀπάντων, καὶ ὁ μάλιστα δείκνυσιν αὐτῆς τὸν περὶ τὸν θεὸν πόθον, ὅτι οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ τοῦτο τὸ παιδεῖν κτήσασθαι ἐπιθεῖται, ἀλλὰ καρπὸν ἀναθεῖναι τῷ θεῷ, καὶ τῆς οἰκείας γαστρὸς ἀπάρξασθαι, καὶ τῆς καλῆς ταύτης ὑποσχέσεως λαβεῖν τὸν μισθόν. Πόθεν τοῦτο ὅλῳ; Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα ῥημάτων. Ἰστέ γὰρ ὅτι οὐκ ὅλῳ πάντας, ὅτι ταῖς γυναῖξιν διὰ τοὺς ἀνδρας μάλιστα ἀφόρητον ἡ ἀπαιδεία. Πολλοὶ γὰρ τῶν ἀνθρώπων οὕτως ἀλόγως διακίεονται, ὥς ταῖς γυναῖξιν ἐγκαλεῖν, ἐπειδὴ μὴ τίκτωσιν, οὐκ εἰδότες ὅτι τὸ τεκεῖν ἀνωθεν ἔχει τὴν ἀρχήν, ἀπὸ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, καὶ οὐτε γυναῖκός φύσει, οὐτε συνουσία, οὐτε ἄλλο οὐδὲν αὐταρκὲς πρὸς τοῦτο ἐστίν. Ἀλλ' ὅμως, καίτοι γε εἰδότες ὅτι ἀδίκως ἐγκαλοῦσιν, ὁνειδίζουσι, καὶ ἀποτρέφονται πολλάκις, καὶ οὐχ ἡδέως πρὸς αὐτὰς ἔχουσιν.

ε'. Ἰδόμεν τοίνυν καὶ ἐπὶ ταύτης τῆς γυναίκος εἰ τοῦτο συνέβαινεν. Ἄν μὲν γὰρ ἱδῷ αὐτὴν καταφρονουμένην, ἀτιμαζομένην, ὀβριζομένην, παρῆρσιαν οὐκ ἔχουσαν πρὸς τὸν ἄνδρα, οὐδὲ πολλῆς ἀπολαύουσαν τῆς εὐνοίας, δυνήσῃ στοχάσασθαι, ὅτι διὰ τοῦτο ἐπιθεῖται παιδίον, ἵνα παρῆρσιαν ἔχῃ καὶ ἐλευθερίαν πολλήν, καὶ ποθεινότερα γένηται τῷ ἀνδρὶ. Ἄν δὲ τοῦναντίον ἅπαν εὐρῆς, αὐτὴν τῆς τὰ παιδία ἐχούσης μᾶλλον ἀγαπωμένην, καὶ πλείονος ἀπολαύουσαν εὐνοίας, εὐδῇλον ὅτι οὐ δι' ἀνθρώπινόν τι, οὐδ' ἵνα τὸν ἄνδρα ἐπισκεπτήται μᾶλλον, ἐπιθεῖται παιδίον, ἀλλὰ διὰ τῆς εἰρημένην αἰτίαν. Πόθεν οὖν τοῦτο ὅλῳ; [707] Ἀκούσον αὐτοῦ τοῦ συγγραφέως αὐτὸ λέγοντος· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς αὐτὸ τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα τῆς γυναίκος μάρτης τὴν ἀρετὴν. Τί οὖν οὐτὸς φησιν; Ἡγάπα γὰρ ὁ Ἐλκανὰ τὴν Ἀνναν ὑπὲρ τὴν Φερανάναν. Εἶτα μετὰ ταῦτα ἰδὼν αὐτὴν οὐκ ἐβόλυσαν, ἀλλὰ κλαίουσαν, φησὶ· Τί ἐστὶ σοι, οὐκ κλαίεις; καὶ ἵνα εἰ τοὺς ἐσθλούς; καὶ ἵνα τί κλύπτει σε ἡ καρδία σου; οὐκ ἀγαθὸς ἐγὼ σοι ὑπὲρ δέκα τέκνα; Ὅρξες πῶς αὐτῆς ἐξήρητο, καὶ ὑπὲρ ἐκείνης ἤλγει πλέον, οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν παιδίον, ἀλλὰ διὰ τὸ ὁρᾶν ἀθυμοῦσαν αὐτὴν καὶ περιουδίᾳ κατεχομένην; Ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔπεισεν αὐτὴν ἀποστῆναι τῆς ἀθυμίας. Οὐ γὰρ δι' αὐτὸν ἐζήτει τὸ παιδίον, ἀλλ' ἵνα τινὰ καρπὸν ἐπιδείξῃται τῷ θεῷ. Καὶ ἀνέστη, φησὶ, μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς ἐν Σηλῶμ*, καὶ μετὰ τὸ πικεῖν, καὶ κατέστη ἐνώπιον Κυρίου. Οὐχ ἀπλῶς οὐδὲ τοῦτο εἰρηται, ὅτι Μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ πικεῖν· ἀλλ' ἵνα μάρτης, ὅτι τὸν καιρὸν, ὃν ἀνέσσεως ἔτεροι καὶ ἀδελφὰς ποιοῦνται, τοῦτον εὐχῆς καὶ θαυμάσιον ἐποιεῖτο καιρὸν, διὰ τὸ σφόδρα νῆφειν καὶ ἐξηγορεῖναι. Καὶ κατέστη ἐνώπιον Κυρίου· καὶ ἦλε ὁ ἱερὸς, φησὶν, ἐκάθθη ἐπὶ τῷ δίσκῳ ἐπὶ τῶν ὀλίγων γασὺ Κυρίου. Οὐδὲ τοῦτο ἀπλῶς εἰρηται, ὅτι ὁ ἦλε ὁ ἱερὸς ἐκάθθη ἐπὶ τῶν ὀλίγων γασὺ Κυρίου· ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ δεῖξαι τὴν θερμότητα τῆς γυναικός. Καθάπερ γὰρ χήρα πολλάκις γυνὴ ἀπροστάτευτος οὕσα καὶ ἐρημος, ἐμπρεαζομένη, πολλὰ

ἀδικουμένη, βασιλεὺς εἰσελαύνειν μέλλοντος, δορυφόρων, ἀσπιδοφόρων, ἱππέων, ἐτέρας πολλὰς θραπείας προπαυνύσας, οὐ καταπλήττεται, οὐδὲ προστατοῦ δέχεται, ἀλλὰ πάντας αὐτοὺς διατεμνοῦσα μετὰ πολλῆς ἐντυγχάνει τῷ βασιλεῖ παρῆρσιαν, τὴν οἰκίαν ἐκτραγωδοῦσα συμφορὰν, τῆς ἀνάγκης αὐτὴν χειραγωγούσῃ· οὕτω δὲ καὶ αὕτη ἡ γυνὴ οὐκ ἠρυθρίασεν, οὐκ ἡσχύνθη, τοῦ ἱερῆος καθημένου, αὕτη δι' αὐτῆς αἰτῆσαι καὶ μετὰ πολλῆς τῆς παρῆρσιαν τῷ βασιλεῖ προσελθεῖν· ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πόθου πτερυθεῖσα, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆσα τῇ διανοίᾳ, ὥς αὐτὸν ὁρῶσα τὸν θεόν, οὕτω μετὰ πάσης αὐτῇ θερμότητος διελέγτο. Καὶ τί φησι; Μᾶλλον δὲ οὐδὲν φθέγγεται πρότερον, ἀλλ' ἀπ' ὀδυρμῶν ποιεῖται τὰ πρόοιμα, καὶ θερμὰς ἀφίση πηγὰς διακρύου. Καὶ καθάπερ, ὁμῶς καταφερομένων, καὶ ἡ σκληροτέρα γῆ κατασβεχθεῖσα καὶ καταμαλαγθεῖσα, ῥαδίως ἐαυτὴν πρὸς τὰς τῶν καρπῶν διεγείρει τὸν, οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ταύτης ἐγένετο. Καθάπερ γὰρ ὑπ' ὁμῶς τῶν διακρύων ἡ μήτρα μαλαττομένη, καὶ διὰ τῆς ὀδύνης διαθερμαινομένη, πρὸς τὴν καλὴν ἐκείνην τεκνογονίαν ἤρξατο διεγείρεσθαι. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ αὐτὸν τῶν ῥημάτων, καὶ τῆς καλῆς ταύτης ἱκετηρίας. Κλαίονσα ἐκλαινσα, φησὶ, καὶ ἠδύχετο εὐχὴν τῷ Κυρίῳ, λέγουσα· ΑΔΩΝΑΙ ΚΥΡΙΑ ΕΛΘΙ ΣΑΒΑΘ. Φοδερὰ τὰ ῥήματα, καὶ φρικτὴς γέμοντα· καὶ καλῶς ἐποίησεν ὁ συγγραφεὺς μὴ μετενεγκῶν αὐτὰ πρὸς τὴν ἡμετέραν φωνήν· οὐ γὰρ ἴσχυσε μετὰ τῆς οἰκείας αὐτὰ ἀρετῆς μεταθεῖναι πρὸς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν. Οὐκ ἀφ' ἑνός [708] δὲ αὐτὸν ἐκάλεσε ῥήματος ἡ γυνὴ, ἀλλ' ἀπὸ πολλῶν τῶν προσόντων αὐτῷ, τὸν περὶ αὐτὸν πόθον ἐνδεικνυμένη, καὶ τὴν θερμὴν διάθεσιν. Καὶ καθάπερ οἱ τὰς δεήσεις γράφοντες τῷ βασιλεῖ, οὐκ ἐντιθέσιν ἐν ὀνόματι μόνον, ἀλλὰ τὸν τροπαιοῦχον, τὸν αὐτοκράτορα, καὶ πολλὰ ἑτέρα τοῦτον ἀνω προθέντες, τότε ποιοῦνται τὴν ἱκετηρίαν· οὕτω καὶ αὕτη δέησιν τινα ἀναφέρουσα τῷ θεῷ, πολλὰ τίθησιν ἐν τῷ προοίμῳ τῆς δεήσεως ὀνόματα, τὴν τε οἰκίαν διάθεσιν ἐνδεικνυμένη. καθάπερ ἐβόηεν εἰπὼν, καὶ τὴν εἰς τὸν παρακαλούμενον τιμήν. Καὶ τὴν δέησιν αὐτὴν ὁ ὑπηγόρευσε τῇ ὀδύνῃ· διὸ καὶ ταχέως ἤκουετο μετὰ πολλῆς αὐτὴν γράψας τῆς συνέσεως. Τοιαῦται γὰρ αἱ ἐξ ὀδύνης ψυχῆς γινόμεναι εὐχαί. Καὶ γὰρ ἀντὶ χάριτος μὲν ἦν αὐτῆς ἡ διάνοια, ἀντὶ καλῆς δὲ ἡ γλῶττα, τὰ δάκρυα δὲ ἀντὶ μέλανος· διὸ καὶ μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας ἡ δέησις ἔμεινεν. Ἀνεξέλειπτα γὰρ τὰ τοιαῦτα γίνονται γράμματα, ἀπερ ἂν ἐκείνῳ βαφῇ τῷ μέλανι. Καὶ τὰ μὲν προοίμια τῆς δεήσεως τοιαῦτα· τὰ δὲ ἐξῆς τίνα; Ἐάν ἐπιβλέπω ἐπιβλέψῃς, φησὶν, ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης σου. Οὕτω οὐδὲν ἔλαβε, καὶ ἐξ ὑποσχέσεως τὴν ἀρχὴν ἐποίησας τῆς εὐχῆς. Ἀμείβεσαι τὸν θεὸν ἡδὴ, μὴδὲν ἐν χερσὶ κατέχουσα. Οὕτως ἔζες καὶ ὥθινε πρὸς τοῦτο μᾶλλον, ἢ πρὸς ἐκεῖνον, καὶ διὰ τοῦτο ἠδύχετο λαβεῖν τὸ παιδίον. Ἐάν ἐπιβλέπω ἐπιβλέψῃς ἐπὶ τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης σου. Δύο διακαιώματα, φησὶν, ἔχω, τὴν δουλείαν, καὶ τὴν συμφορὰν. Καὶ δός μοι τῇ δούλῃ σου σπέρμα ἀνδρός· δώσω αὐτὸ ἐνώπιόν σου δοτόν. Τί ἐστίν, Ἐνώπιόν

* Σιλόμ Reg. et Colb. unus.

* Καταβραχέισα Reg. et Colb. unus.

* Colb. δέησιν ταύτην et sic etiam Reg.

σου δοτόν· Ἐκδοτον καὶ ὁλόκληρον δοῦλον. Ἀφίσταμαι τῆς ἐξουσίας ἀπάσης. Τοσοῦτον γὰρ βούλομαι γενέσθαι μῆτηρ μόνον, ὅσον τὴν ἀρχὴν παρ' ἐμοῦ λαβεῖν τὸ παιδίον, καὶ λοιπὸν ἐξίσταμαι καὶ παραχωρῶ.

ζ'. Καὶ σκόπει γυναικὸς εὐλάβειαν. Οὐκ εἶπεν, Ἐάν ὅς μοι τρεῖς, τοὺς δύο σοι δίδωμι, ἐάν δὲ δύο. τὸν ἕνα σοι δίδωμι· ἄλλ', ἐάν μόνον ἕνα ὅς, ὁλόκληρον ἀνατιθῆμι σοι τὸν καρπὸν. Καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα σὺ μὴ πῖται. Οὕτω ἔλαβε τὸ παιδίον, καὶ ἦδη διαπλάττει προφήτην, καὶ περὶ τῆς παιδοτροφίας αὐτοῦ διαλέγεται, καὶ συνθήκας ποιεῖται πρὸς τὸν Θεόν. Ὡ παρρησίας γυναικός. Ἐπειδὴ καταβαλεῖν οὐδὲ τότε εἶχε, διὰ τὸ μηδέπω λαβεῖν, ἀπὸ τῶν μελλόντων καταβάλλει τὴν τιμὴν. Καὶ καθάπερ πολλοὶ τὸν γηγόνων ἐν πενίᾳ ζῶντες ἐσχάτη, καὶ ἀργύριον οὐκ ἔχοντες ὥστε μίσχον ἢ πρόβατον πρίασθαι, ἐφ' ἡμῖς παρὰ τῶν δεσποτῶν αὐτὰ λαμβάνουσιν, ἀπὸ τῶν μελλόντων καρπῶν τὴν τιμὴν ὑπισχυόμενοι καταβαλεῖν· οὕτω δὴ καὶ αὕτη, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῶ πλεον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ ἐφ' ἡμῖς παρὰ τὸν υἱὸν λαμβάνει παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὥστε ὁλόκληρον αὐτῷ ἀποδοῦναι πάλιν, καὶ τὴν παιδοτροφίαν καρπώσασθαι. Ἀρκοῦσαν γὰρ ἀμοιβὴν εἶναι ἐνόμισε, τὸ πονεῖσαι περὶ τὸν τοῦ [709] Θεοῦ ἱερέα. Καὶ οἶνον καὶ μέθυσμα οὐ μὴ πῖται, ἀναιδῶν. Οὐκ ἐνενόησε πρὸς αὐτὴν, λέγουσα· Τί δὲ ἂν ἀπαλὸς ὢν ὑπὸ τῆς ὕδρωσιος διαφθεῖρηται; τί δὲ ἂν ἀρρωστήσῃ περιπέσῃ; τί δὲ ἂν ἀποθάνῃ, νόσῳ παραδοθεὶς χαλεπῇ; Ἄλλ' ἐννοήσασα ὅτι ὁ δοὺς αὐτὸν, αὐτὸς καὶ τῆς ὕλης προνοήσαι δυνήσεται, ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων καὶ τῶν ὠδίνων εἰς τὴν ἀγωγὴν αὐτὸν ἐνεβίβασεν, ἐπὶ τὸν Θεὸν βίβασα τὸ πᾶν, καὶ πρὸ τῶν ὠδίνων ἡ γαστήρ αὐτῆς ἡγιαζέτο προφήτην ἔχουσα, καὶ ἱερεῖα κούσασα, καὶ τὸ ἀνάθημα φέρουσα, ἀνάθημα ἐμφυχόν. Διὰ ταῦτα ἠνεύχετο ἀθυμούσης αὐτῆς ὁ Θεός, διὰ τοῦτο βραδέως ἐδίδου, ἵνα λαμπροτέραν αὐτὴν τῷ τρόπῳ τοῦ τόκου ποίησιν, ἵνα δεῖξῃ τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ γὰρ εἰς τὴν εὐχὴν καταστὰς οὐκ ἐμνήσθη τῆς ἀντιλήλου, οὐκ εἶπεν αὐτῆς τὰς λοιδορίας, οὐκ ἤνεγκεν εἰς μέσον τὰ ὀνειδῖα, οὐκ εἶπεν· Ἐκδικήσόν με ἐκ τῆς μιαρᾶς καὶ πονηρᾶς γυναικὸς ἐκείνης· ἅπερ πολλαὶ ποιοῦσι γυναικες· ἀλλὰ μὴδὲ μνησθεῖσα τῶν ὀνειδῶν ἐκείνων, περὶ τῶν αὐτῇ συμφερόντων ἠύχετο μόνον. Τοῦτο καὶ σὺ ποίησον, ἄνθρωπε, καὶ ὅταν ἴδῃς ἐχθρὸν λυποῦντα, πρὸς ἐκεῖνον μὲν μὴδὲν ἐκβάλλῃς ῥήμα πικρὸν, μὴδὲ εὐχὴ κατ' αὐτοῦ πρὸς σὲ ἀπεχθῶς ἔχοντος· εἰσελθὼν δὲ, καὶ τὰ γόνата κάμφας, καὶ δάκρυα ἀφελς, παρακάλει τὸν Θεὸν λῦσαι τὴν ἀθυμίαν, σβῆσαι τὴν λύπην· ὅπερ οὖν καὶ αὕτη πεποίηκε, καὶ τὰ μέγιστα παρὰ τῆς ἐχθρᾶς ἐκαρπώσατο γυναικός. Ἐκείνη γὰρ πρὸς τὸν τόκον τοῦ παιδίου συνέπραξε. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ἐπειδὴ ἠνείδισεν, ἔβλιψε, καὶ μείζονα τὴν δούνην εἰργάσατο, ἀπὸ τῆς δούνης ἡ εὐχὴ προσεκτικωτέρα γέγονεν, ἡ εὐχὴ τὸν Θεὸν ἐπισπάσατο, καὶ ἐπινεύσας ἐποίησε, καὶ οὕτως ὁ Σαμουὴλ ἐτέχθη. Ὡστε, ἐάν νήφωμεν, οὐ μόνον ἡμᾶς οἱ ἐχθροὶ οὐδὲν παραβλάψαι δυνήσονται, ἀλλὰ καὶ ὠφελήσουσι τὰ μέγιστα, πρὸς πάντα ἡμᾶς σπουδαιότερους ἐργαζόμενοι, μόνον ἂν μὴ πρὸς λοιδορίας καὶ ὕβρεις, ἀλλὰ πρὸς εὐχὰς αὐτοῦς

^a Reg. et dicit hic et in sequenti.

ἀγωνεν ἀπὸ τῆς παρ' ἐκείνων ἐγγινομένης ἡμῖν ἀθυμίας.

Τεκνοῦσα δὲ τὸ παιδίον, ἐκάλεσεν αὐτὸ Σαμουὴλ, τοῦτέστιν, Ἀκούσι Θεοῦ ^b. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκ τοῦ ἀκουσθῆναι, καὶ ἐξ εὐχῆς αὐτὸν ἔλαβε, καὶ οὐκ ἀπὸ φύσεως. τῆς ἐργασίας τὴν μνήμην, ὥστε ἐν στήλῃ χαλεπῇ, τῇ προσηγορίᾳ τοῦ παιδίου λοιπὸν ἐναπέθετο. Καὶ οὐκ εἶπε, Καλέσωμεν αὐτὸν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἢ τοῦ θεοῦ, ἢ τοῦ πάππου, ἢ τοῦ ἐπιπάππου· ἀλλ' αὐτὸς ὁ δεδωκὼς αὐτὸν, αὐτὸς καὶ τῇ προσηγορίᾳ τοῦ παιδίου τιμάσθω, φησὶ. Ταύτην ζηλώσατε, γυναῖκες, ταύτην μιμησώμεθα, ἄνδρες, καὶ τοσαύτην περὶ τὰ παιδία ποιώμεθα τὴν ἐπιμέλειαν, οὕτως ἐκτρέψωμεν τοὺς τεχνήντας, [710] ἐν τε τοῖς ἄλλοις ἀπασιν, ἐν τε τῷ τῆς σωφροσύνης λόγῳ. Οὐδὲν γὰρ οὕτω σπουδάζειν χρὴ καὶ φροντίζειν τὸν νέον, ὥς σωφροσύνης ἐνεκεν καὶ σεμνότητος. Τοῦτο γὰρ μάλιστα τὸ πάθος· ἐκείναις ἐνοχλεῖται αἱς ἡλικίαις· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν λύχνων ποιοῦμεν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν παιδίων φυλάττωμεν. Πολλὰς γοῦν θεραπανίδας λύχνον ἀπτοῦσιν παρακελεύομεθα μὴ παραγαγεῖν τὸν λύχνον, ἐνθα ἂν ἢ καλὰ μὲν, ἢ χόρτος, ἢ τι τῶν τοιούτων, μήποτε ἀγνοοῦντων ἡμῶν, σπινθὴρ τις ἐκπῶσιν, καὶ τῆς ὕλης ἐπιλαβόμενος ἐκείνης, ὁλόκληρον ἐμπύρῃ τὴν οἰκίαν· ταύτην καὶ ἐπὶ τῶν παιδίων τὴν πρόνοιαν ἔχωμεν, καὶ μὴ παράγωμεν αὐτῶν τὰς βέβαις, ἐνθα θεραπανίδες ἀσελγείς, ἐνθα κοραῖ δάσχοι, ἐνθα δοῦλοι ἀκόλαστοι, ἀλλὰ καλεῶμεν, καὶ παρεγγυώμεν, καὶ θεραπανίδα τοιαύτην ἔχωμεν, καὶν γείτονα, καὶν ἀπλῶς ἐτέραν τινὰ τοιαύτην, μήτε εἰς ὅλην, μήτε εἰς συνουσίαν λόγων τοῖς νέοις ἔρχεσθαι, ὥστε μὴ σπινθὴρα ἐκείθεν ἐκπῶσιν τὸ ὁλόκληρον ἀνάψαι τοῦ παιδίου τὴν ψυχὴν, καὶ ἀπαραμύθητον γενέσθαι τὴν συμφορὰν. Μὴ θεαμάτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀκουσμάτων αὐτοὺς μαλθακῶν καὶ διακεκλασμένων ἀπαγάγωμεν, ἵνα μὴ γοητεύηται διὰ τοῦτον αὐτοῖς ἡ ψυχὴ· μὴδὲ εἰς θέατρα αὐτοὺς ἀνάγωμεν, μὴδὲ εἰς συμπόσια καὶ μέθας, ἀλλὰ τῶν θαλαμευομένων παρβένων μετ' αὐτῶν ἡμῖν οἱ νέοι φυλάττεσθωσαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὴν ἡλικίαν ἐκείνην κοσμεῖν πέφυκεν, ὥς ὁ τῆς σωφροσύνης στέφανος, καὶ τὸ πάσης ἀσελγείας καθαρῶντα πρὸς γάμον ἔλθειν. Οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες αὐτοὺς γένοντι· ἂν ποθεῖναι, ὅταν μὴ πορευεῖν ἡ ψυχὴ προμεμελετηκῇ, μὴδὲ διεφθαρμένη ἢ, ὅταν ἐκείνην εἰδῶς ἢ τὴν γυναῖκα μόνον ὁ νέος τὴν γάμῳ συναφθεῖσαν αὐτῇ. Οὕτω καὶ οἱ ἔρωτες θερμότεροι, καὶ ἡ εὐνοία γρησιωτέρα, καὶ ἡ φιλία ἀκριβεστέρα γίνεται, ὅταν μετὰ τοιαύτης φυλακῆς ἐπὶ τοὺς γάμους οἱ νέοι βαδίζωσιν. Ὡς τὰ γε νῦν γινόμενα, οὐ γάμος ἐστίν, ἀλλ' ἀπλῶς χρημάτων ἐμπορία, καὶ καπηλεία. Ὅταν γὰρ καὶ πρὸ τῶν γάμων διεφθαρμένος ὁ νέος ἦ, καὶ μετὰ τὸν γάμον πάλιν πρὸς ἐτέραν βλέπῃ γυναῖκα, τί τῶν γάμων ὄφελος, εἰπέ μοι; Μείζων μὲν οὖν ἡ κόλασις, ἀσύγγνωστος ἡ ἀμαρτία, ὅταν γυναικὸς ἐνδὸν οὖσης εἰς πόρνas αὐτὸν καταισχύνη, καὶ μοιχείαν ἐργάζηται. Μετὰ γὰρ γυναῖκα, καὶν πόρνη ἢ ^d ἡ προσφθειρομένη τῷ γεγαμηκότι, μοιχεία τὸ πρᾶγμα ἐστίν. Ταῦτα δὲ γίνεται,

^b Reg. ἀκούσι Θεοῦ.

^c Hic aliquid deesse putat Sav.: « Qui enim, » inquit, « σωφροσύνη dicatur πάθος, aut ἐκείνας ἡλικίας ἐνοχλεῖν? » At ego libentius dixerim esse ἀποσιώπην, et postquam de continentia dixit, τοῦτο γὰρ τὸ πάθος addidisse Chrysostomum, de villo continentiae opposito loquentem. Huiusmodi ἀποσιωπήσεως apud Græcos frequentes sunt.

^d Colb. unus καὶν πόρνη μὴ ἔ, quæ lectio etiam ferri posset, sed alium sensum pareret.

cillæ tum semen viri; dabo illud datum coram te. Quid est, Coram te datum? Dedititum et plane servum. Omni potestate me abduco. Eatenus enim tantum fieri mater cupio, quatenus a me filius ducat initium, tum deinceps meo jure cedo, ac rursus ei renuntio.

6. Ac vide mulieris pietatem. Non dixit, Si dederis mihi tres, duos tibi do: sin autem duos, unum do tibi: sed, Si unum solum dederis, totum tibi fructum consecro. *Et vinum et omne quod inebriare potest non bibet.* Nondum filium accepit, et jam prophetam informat, ac de illius educatione verba facit, et cum Deo pactum init. O confidentiam mulieris! Quia non tum persolvere poterat, quod nondum accepisset, a futuris sumptum pretium persolvit. Et quemadmodum sæpe multi agricolæ summa pressi egestate, cum tantum pecuniæ non suppetat, ut vitulum possint aut ovem emere, hac conditione a dominis ea accipiunt animalia, ut semissem fructuum reddant, sequæ pretium ex futuris deductum fructibus persoluturos promittunt: sic etiam ista, vel potius majus quiddam præstidit. Non enim ea conditione, ut semissem fructuum reddat, filium accipit, sed ut totum illi deinde restituat, et fructuum loco filii educationem accipiat. Sufficiens enim esse mercedem existimavit, ut labores suos in Dei sacerdotis educationem impenderet. *Et vinum et omne quod inebriat non bibet*, inquit. Non illi venit in mentem hæc apud se dicere: Quid vero fiet, si dum tener est infans, aquæ potu ejus valetudo lædatur? quid si in morbum incidat? quid si gravi morbo oppressus moriatur? Sed cum cogitasset eum, a quo fuerat datus, posse illius quoque sanitati providere, ab ipsis inculpabilis et partus secundinis in sanctitatem illum invexit, Deoque rem totam commisit, et ante partum sanctificabatur ejus uterus in quo propheta gestabatur, et sacerdos concipiebatur, et donarium ferebatur, donarium, inquam, animatum. Ideo diutius eam mœrore confici permittebat: Deus, ideo tarde dabat, ut eam ipso genere partus illustriorem redderet, ut philosophiam ejus animique moderationem ostenderet. Nam in oratione non meminit æmulæ, non ejus convicia memoravit, non in medium protulit ejus opprobria, non dixit, Ulciscere me de improba: et scelesti illa muliere, quod multæ faciunt mulieres: sed neque proborum recordata, de iis tantum quæ sibi proderant preces offerebat. Ita fac tu quoque, mi homo, cumque videris inimicum dolore afficientem, in eum quidem nullum asperius verbum mittas, neque male erga te affecto impreceris: sed ingressus, ac flexis genibus, fusisque lacrymis, Deum precare, ut tristitiam discutiat doloremque restinguat; quod hæc quoque mulier fecit, nec mediocrem fructum ex inimica collegit. Illa enim ad hunc partum infantis obtinendum opitulata est. Quo pacto id factum sit, ego dicam. Quia opprobria jactarat, afflixerat, majoremque dolorem reddiderat, a dolore ardentior fuit oratio, Deum vero illi conciliavit, atque ut impetraret effecit, sicque Samuel est partu editus. Itaque si vigiles simus, non modo nihil nos lædere poterant inimici, sed et plurimum proderunt, dum in

omnibus nos diligentiores efficient, tantum ne propter molestiam ac dolorem, quem nobis inurunt, ad convicia probaque nos abripi sinamus, sed ad preces nos potius convertamus.

Ex nomine Samuelis occasionem arripit de educatione liberorum loquendi. — Postquam autem peperit filium, vocavit illum Samuelem, hoc est, Audiet Deum. Nam quoniam ex eo, quod exaudita fuerit, et precum opera ipsum accepit, non beneficio naturæ, memoriam quæstus illius tanquam in ænea quadam columna in appellatione pueruli voluit esse defixam. Neque dixit, Vocemus eum nomine patris sui, vel patris; vel avi, vel proavi: sed, Ille ipse, qui dedit eum, inquit, appellatione pueruli honoretur. Hanc æmulamini mulieres, hanc imitemur viri, tantamque liberorum curam geramus, ita natos educemus, cum in aliis omnibus, tum maxime in castitate. Nihil enim adeo contendendum et curandum est; quam ut juvenes casti sint et pudici. Hæc enim maxime ægritudo illi ætati molestiam exhibet: et quod in lucernis agimus, hoc et erga liberos observemus. Certe sæpe ancillam admquemus, quæ lucernam accendit, ne in eum locum lucernam transferat, in quo stipula sœnævne fuerit, aut aliquid hujusmodi, ne forte nobis insciis excidat scintilla quæpiam, et materiam illam corripiens totam domum incendat: eandem quoque sollicitudinem erga liberos impendamus, neque vultus eorum illuc traducamus, ubi lascivæ sunt famulæ, ubi luxuriosæ puellæ, ubi petulantes ancillæ, sed jubeamus ac denuntiemus illis, si forte talis nobis sit famula, seu vicina, sive quævis ejusmodi, ut neque in conspectum, neque in sermonis congressum cum juvenibus veniat, ne qua inde scintilla excidens totam pueruli animam incendat, et irreparabilem illi calamitatem importet. Neque vero tantum a spectaculis, sed etiam a mollibus ac dissolutis cantilenis abducamus, ne his eorum anima fascinetur; neque illos ad theatra deducamus, nec ad convivia et comotationes, sed cautius quam conclavi abditiæ virgines, custodiantur a nobis juvenes. Nihil ætatem illam a selet exornare ac pudicitia corona, et si quis ab omni lascivia purus ad conjugium veniat. Sic et mulieres illis fient amabiles, cum antea nulla se fornicatione exercuerit, aut corrupta fuerit anima, cum eam solam mulierem notam habuerit juvenis, quæ sibi fuerit nuptiis copulata. Sic et ardentiores amores, et sincerior benevolentia, sic amicitia fit vehementior, cum ad nuptias juvenes cum tanta cautione perrexerint. Nam nunc quidem quæ geruntur non nuptiæ sunt, sed mera negotiatio pecuniæ, et cauponatio. Cum enim ante conjugium corruptus fuerit juvenis, et post conjugium rursus in alteram mulierem oculos suos converterit, quid, quæso, prodest conjugium? Imo tum majus supplicium debetur, et indignum est venia peccatum, cum intus residente uxore seipsum meretricum congressu polluat, et adulterium committat. Quippe uxore ducta, tametsi meretrix est, quæ se mariti congressu contaminat, adulterium est illud facinus. Hæc autem jam fiunt, et contractis nuptiis ad mulieres meretrices currunt,

quoniam ante nuptias castitatem servare non didicerunt. Hinc pugnae, maledicta, domorum eversiones, et quotidiana bella: hinc fit ut erga uxorem amor diffuset et marcescat, cum lupanarium frequentatione dissolvatur. Quod si castitatem servare discat, praeter ceteris omnibus expetendam uxorem suam arbitrabitur, multa illam cum benevolentia contuebitur, magnamque cum illa concordiam conservabit: si vero pax fuerit et concordia, omnia bona in domum illam introibunt. Ut igitur et res hujus vitae recte a nobis dispensentur, et cum illis regnum caelorum consequamur, hujus praecipue mandati gratia et nostrum et liberorum curam geramus, ne sordidis vestimentis induti in nuptias illas spirituales intremus, sed cum fiducia fruamur honore, qui dignus est illic reservatus: quem utinam omnes assequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

SERMO II.

De fide Annae, deque philosophia, hoc est, animi moderatione, et modestia ipsius, et de honore deferendo sacerdotibus; et quod tum in initio, tum in fine prandii sit orandum.

1. *Efficacia orationis exemplo Annae probatur; Anna simul mater et pater.* — Nihil precationi par est, carissimi, neque quidquam fide potentius. Utrumque nobis nuper declaravit Anna: cum his enim muneribus accedens ad Deum, omnia quae voluit effecit. Siquidem et naturam sterilem correxit, et vulvam quae erat conclusa aperuit, et probrum sustulit, et convicia aemulae dissolvit, seque ipsam ad magnam restituit fiduciam, dum e petra infrugifera spicam reussit comantem. Omnes audistis quomodo flevit, quomodo precata sit, quomodo orarit et exorarit: concepit, peperit, educavit et consecravit Samuelem. Itaque non aberravit, qui hanc mulierem pueri simul et matrem et patrem appellavit. Quamquam enim vir addiderat semen, hujus tamen precatio vim efficaciamque semini praebebat, effecitque ut Samuel honestioribus exordiis nasceretur. Neque enim sicut in ceteris hominibus somnus et congressus tantum parentum, verum preces, lacrymae, fidesque fuerunt hujus generationis principia, eoque ceteris illustriorem habuit ortum propheta, propter matris fidem natus. Ideo de hac muliere jure quis dixerit: *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent* (Psal. 125. 5). Hanc aemulemur viri, hanc imitentur feminae: nam utriusque sexus magistra est mulier. Quae steriles sunt, ne desperent: quae matres sunt, sic educent natos liberos; sed omnes simul imitemur mulieris philosophiam, quam habuit ante partum, fidem quam habuit in partu, studiumque quod habuit post partum. Quid enim esse possit illa muliere magis philosophicum, quae calamitatem adeo intolerabilem placide fortiterque tulit, nec prius destitit, donec eam molestiam discussit, malique finem reperit, tum admirandum, tum incredibilem, nullo e

terrenis accito adjutore et opitulatore? Noverat enim humanitatem Domini, eoque sola illum adiit, et quidquid voluit impetravit. Neque enim humanum auxilium, sed divinam gratiam requirebat illius tristitiae correctio: ea enim non nascebatur ex jactura pecuniarum, ut aliquis allato auro dilueret angorem; neque ex adversa corporis valetudine, ut accitis medicis morbum posset abigere. Natura erat male affecta, caelestem manum desiderans. Eoque sane praetermissis omnibus terrenis, ad naturae Dominum confugit, nec prius destitit, quam illum exoraret, ut orbitatem tolleretur, ac vulvam aperiret, eque sterili faceret matrem. Itaque beata est et ob hoc, non quod mater facta sit, sed quod, cum non esset, facta sit. Siquidem illud est naturae commune, hoc autem erat eximium feminae meritum. Beata quidem igitur et propter nixus illos, nihilominus tamen beata propter omnia illa quae partum praecesserunt. Scitis enim profecto omnes, sive mulieres, sive viri, nihil gravius aut intolerabilius accidere posse feminae, quam ut liberis careat; adeo ut si mille prosperitatibus alioqui fruatur, dolorem ex hoc vulnere natum numquam ex animo valeat depellere. Quod si id nunc adeo est intolerandum, cum ad majorem philosophiam vocati sumus, cumque ad caelum tendentibus nullus est rerum praesentium respectus, sed ad alteram vitam adornamur, cumque multis laudibus effertur virginitas: cogita quantae infelicitatis ea res visa tum fuerit, cum futurorum nulla esset spes, ac ne cogitatio quidem veteribus illis, sed omnia fierent rerum praesentium gratia: cum id temporis sterilem et orbam esse feminam, damnationis notam ferret. Nemo possit eloqui, nec ullo sermone consequi doloris magnitudinem ex hoc vulnere venientis. Testes vero sunt feminae, quae cum in ceteris omnem exhibuerint philosophiam, hanc infelicitatem non pertulerunt aequo animo; sed quaedam maritis indignatae sunt, aliae sibi vitam judicarunt esse injucundam. Hanc vero feminam non anxietas modo a sterilitate proveniens, verum et aliud quiddam obsidebat malum, ira videlicet propter aemulae opprobria. Et sicut ventis ex adverso inter sese concurrentibus, mediamque scapham, dum inter se depugnant, corripientibus, ac multis fluctibus partim a prora, partim a puppi insurgentibus, gubernator clavo assidens servat navem, undarum incursus gubernandi prudentia depellens: sic et mulier tum illa, cum ira et angor ceu venti in animum ipsius facerent impetum, rationem illius perturbantes, multosque fluctus excitarent, non jam biduum aut triduum, aut dies viginti, sed et totos annos (nam hoc, ut ait Scriptura, multo tempore factum est [1. Reg. 4. 7]) fortiter pertulit tempestatem, nec passa est rationem demergi. Siquidem Dei timor, tamquam naucerus gubernaculis assidens, persuasit eam tempestatem magno animo perferendam esse; nec prius destitit mentem illius gubernare, donec in tranquillum adduceret portum navem onere plenam, hoc est, utrumque pretioso thesauro onustum. Neque enim aurum argentumve portabat, sed prophetam

καὶ μετὰ γάμον πρὸς τὰς ἐταιριζομένας γυναῖκας τρέχουσιν, ἐπειδὴ πρὸ τοῦ γάμου σωφρονεῖν οὐκ ἐμελέτησαν. Ἐντεῦθεν μάχαι, καὶ λοιδορίαι, καὶ οἰκίων ἀνατροπαί, καὶ καθημερινοὶ πόλεμοι· ἐντεῦθεν ὁ πρὸς τὴν γυναῖκα ἔρωσ ὑποβρεῖ καὶ μαραινέται, τῆς ἐν τοῖς πόρνοις ὀμιλίας ἐκλούσεως αὐτὸν. Ὡς ἐὰν σωφρονεῖν μάθῃ, πάντων ποθεινοτέραν τὴν αὐτοῦ γυναῖκα ἡγήσεται, καὶ μετὰ πολλῆς αὐτὴν ἡφεται τῆς εὐνοίας, καὶ πολλὴν πρὸς αὐτὴν τηρήσει τὴν ὁμόνοιαν, εἰρήνης δὲ οὕσης καὶ ὁμονοίας, πάντα εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην εἰσελεύσεται τὰ ἀγαθὰ. [11] ὣν καὶ τὰ ἐνταῦθα [711] ἡμῖν καλῶς οἰκονομῆται, καὶ μετὰ τούτων καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχουμεν, καὶ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν παιδίων προνοῶμεν, ταύτης ἔνεκεν μάλιστα τῆς ἐντολῆς, ὅπως μὴ ῥυπαρὰ ἐνδεδομένοι ἡμέτια, εἰς τὸν πνευματικὸν ἐκείνων εἰσελθόμεν γάμον, ἀλλὰ μετὰ παρρησίας πολλῆς ἀπολαύσωμεν τῆς ἐκεῖ κειμένης τοῖς ἀέλοις τιμῆς· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάρις καὶ φιλανθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

Εἰς τὴν πίστιν τῆς Ἀγγελίας, καὶ εἰς τὴν φιλοσοφίαν, καὶ εἰς τὴν ἐπεικείαν αὐτῆς, καὶ περὶ τῆς εἰς τοὺς ἱερέας τιμῆς, καὶ εἰς τὸ δεῖν καὶ ἀρχομένους ἀρίστου, καὶ λήγοντας εὐχεσθαι.

α'. Οὐδὲν ἄρα ἴσον εὐχῆς, ἀγαπητοί, οὐδὲν πιστέως δυνατώτερον. Ἀμφοτέρω εἰδείξεν ἡμῖν ἡ Ἄννα πρῶτη· μετὰ γὰρ τούτων προσελθούσα τῷ Θεῷ τῶν δώρων, πάντα ὅσα ἠθέλησεν ἦνυσεν, καὶ φύσιν πεπρωμένην διώρθωσε, καὶ μήτραν κεκλεισμένην ἀνέρψε, καὶ αἰσχύνην ἀνέειλε, καὶ τὰ ὀνειδῆ τῆς ἀντιζήλου κατέλυσε, καὶ πρὸς παρρησίαν ἐαυτὴν πολλὴν ἐπανήγαγεν, ἐκ πέτρας ἀγόνου στάχυν κομῶντα θειόσασα. Καὶ πάντες ἡκούσατε, πῶς ἠέβητο, πῶς ἦρξε, καὶ ἐπεισε καὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκε καὶ ἐθρεψε καὶ ἀνέθηκε τὸν Σαμουὴλ. Ὅστε οὐκ ἂν τις ἀμάρτοι, μητέρα ὁμοῦ καὶ πατέρα τοῦ παιδιοῦ τὴν γυναῖκα ταύτην προσεπιπῶν. Εἰ γὰρ καὶ ὁ ἀνὴρ ἔσπειρεν, ἀλλὰ τὸ σπέρματι τὴν δύναμιν ταύτης παρέσχεν ἡ εὐχή, καὶ σέμνοτέρας τοῦ Σαμουὴλ τὰς ἀρχὰς τῆς γεννήσεως ἐποίησεν. Οὐ γὰρ δι, καθάπερ ἐπὶ τῶν λοιπῶν, ὕπνος καὶ σύνοδοι τῶν γεννησασμένων μόνον, ἀλλ' εὐχαί, καὶ δάκρυα, καὶ πίστις ἀρχαί τῆς γεννήσεως ταύτης· ἐγένοντο, καὶ σέμνοτέρας τῶν ἄλλων ἔσχε τὰς γονὰς προφήτης, διὰ τὴν πίστιν τῆς μητρὸς γεγονώς. Αὐτὸ καὶ περὶ ταύτης εὐκαίρως ἂν τις εἰποι τῆς γυναίκος· *Οἱ σπειροῦντες ἐν δάκρυσιν, ἐν ἀγαλλιάσει θειοῦσι*. Ταύτην ζηλώσωμεν ἄνδρες, ταύτην μιμησώμεθα, γυναῖκες· καὶ γὰρ ἐκαστορὺ τοῦ γένους διδάσκαλος ἐστὶν ἡ γυνή. Ὅσαι στείρῃ, μὴ ἀπαγορευέτωσαν ὅσαι μητέρες, οὕτω τρεφέτωσαν τεχνίοντα τὰ παιδία· καὶ πάντες ζηλώσωμεν τῆς γυναίκος τὴν φιλοσοφίαν τὴν πρὸ τοῦ τόκου, τὴν πίστιν τὴν ἐν τῷ τόκῳ, τὴν σπουδὴν τὴν μετὰ τὸν τόκον. Τί γὰρ ἂν γένοιτο τῆς γυναίκος ἐκείνης φιλοσοφώτερον, ἢ συμφορὰν οὕτως ἀφόρητον πρῶτος ἦνεγκε καὶ γενναίως, καὶ οὐκ ἀπέστη πρότερον, ἕως ἔλυσε τὸ δεινόν, καὶ τοῦ κακοῦ πέρας εὔρε θυμαστὸν καὶ παράδοξον, οὐδένα κάτωθεν λαβοῦσα σύμμαχον καὶ βοηθόν; Καὶ γὰρ ἦδε τὴν τοῦ Δεσπότη τοῦ φιλανθρωπίαν [712] διὰ καὶ μόνῃ προσήλθε, καὶ ἦνυσεν ὅπερ ἠθέλησεν. Οὐ γὰρ ἀνθρωπίνης βοηθείας,

ἀλλὰ τῆς θείας εἶδοτο χάριτος ἡ διώρθωσις· τῆς ἀθυμίας ἐκείνης· καὶ γὰρ οὐκ ἐν ζημίᾳ χρημάτων ἦν, ἵνα τις ἐνεγκὼν χρυσὸν λύσῃ τὴν ἀθυμίαν· οὐκ ἐν σώματος ἀρρώστῃ, ἵνα ἡ λατὼν παρακαλέσῃ παιδῆς, καὶ ἀπελάσῃ τὸ νόσημα. Φύσις ἦν ἡ ἐπηρεαζομένη, τῆς ἀνωθεν δεομένη χειρὸς. Αὐτὸ δὲ πάντα τὰ ἐπὶ γῆς ἀφείσα, πρὸς τὸν τῆς φύσεως ἔδραμον Δεσπότην, καὶ οὐκ ἀπέστη πρότερον, ἕως ἂν αὐτὸν ἐπεισε λύσαι τὴν ἀπαιδίαν, καὶ τὴν μήτραν ἀνοῖξαι, καὶ ποιῆσαι μητέρα τὴν στείραν. Μακαρία μὲν οὖν καὶ διὰ τοῦτο, οὐχ ὅτι μήτηρ ἐγένετο, ἀλλ' ὅτι οὐκ οὕσα ἐγένετο. Ἐκεῖνο μὲν γὰρ κοινὸν τῆς φύσεως, τοῦτο δὲ ἐξαιρετικὸν τῆς γυναίκος ἦν κατέρωθεν. Μακαρία μὲν οὖν καὶ διὰ τὰς ὁδοὺς ἐκείνας, μακαρία δὲ οὐχ ἥττον καὶ διὰ τὰ πρὸ τῶν ὁδῶν ἀπαντα. Ὅστε γὰρ δέηπου πάντες, καὶ γυναῖκες, καὶ ἄνδρες, ὡς οὐδὲν ἀφορητότερον ἀπαιδίας γυναῖκα γένει· ἂν ἀλλὰ κἀν μυριάκις ἡ ἀπολαύς τῆς εὐμερίας, τὴν ἐκ τῆς πληγῆς ταύτης ὀδύνην ἐγγινομένην αὐτῇ οὐκ ἂν ποτε ἀποχρῴσαιτο. Εἰ δὲ νῦν οὕτως ἀφόρητον, ὅτε πρὸς μέγιστον φιλοσοφίαν ἐκλήθημεν, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ὀδεύομεν, καὶ λόγος ἡμῖν τῶν παρόντων οὐδεὶς, ἀλλὰ πρὸς ἑτέραν ζωὴν παρασκευάζομεθα, καὶ πολὺ τὸ τῆς παρθενίας ἐγκώμιον, ἐνόησον ἡλικόν τότε κακὸν τὸ πρᾶγμα ἐνομιζέτο εἶναι, ὅτε τῶν μελλόντων μὲν οὐδεμία τις ἦν ἔλπις, οὐδὲ ἔννοια τοῖς παλαιοῖς, πάντα δὲ ὑπὲρ τῶν παρόντων ἱερατῶν πραγμάτων, καὶ ἀρά τις ἦν καὶ καταδίχη τὸ στείραν εἶναι καὶ ἀγονον. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, οὐδὲ παραστῆσαι τῷ λόγῳ τὴν ἀπὸ τῆς πληγῆς ταύτης ὀδύνην. Μαρτυροῦσι δὲ γυναῖκες, ὅσαι πᾶσαν μὲν ἐπεδείξαντο φιλοσοφίαν, ταύτην δὲ τὴν δυσκλήριαν οὐκ ἦνεγκαν· ἀλλ' αἱ μὲν πρὸς τοὺς ἄνδρας ἐδυσχέρανον, αἱ δὲ τὸν βίον ἀδίωτον εἶναι ἐνόμισαν. Τὴν δὲ γυναῖκα ταύτην οὐκ ἀθυμία μόνον ἡ διὰ τὴν στείρωσιν, ἀλλὰ καὶ ἕτερον ἐπολιόρκει πάθος, θυμὸς διὰ τὰ ὀνειδῆ τῆς ἀντιζήλου. Καὶ καθάπερ ἀνέμων ἀπανανείας ἀλλήλους ἐμπιπτόντων, καὶ σκάφος μέσον ἐν τῇ πρὸς ἀλλήλους ἀπολαβόντων μάχῃ, καὶ πολλὰ μὲν ἀπὸ τῆς πρῶτης, πολλὰ δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης ἐγειρόντων τὰ κύματα, ὁ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος διασώζει τὸ σκάφος, τὰς τῶν κυμάτων ἐμβολὰς τῇ τῆς ἐπιστήμης σοφίᾳ διακρούμενος· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ τότε ἐκείνη, καθάπερ πνευματικῶν ἐναντίων, τοῦ θυμοῦ, καὶ τῆς ἀθυμίας, εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῆς ἐμπεσόντων, καὶ τοὺς λογισμοὺς αὐτῆς διακοπτόντων, καὶ πολλὰ τὰ κύματα ἐγειρόντων, οὐχὶ δύο, καὶ τρεῖς, καὶ εἴκοσι ἡμέρας, ἀλλ' ἐπ' ἐνιαυτοὺς ὀλοκλήρους (καὶ γὰρ ἐξ ἱκανοῦ τοῦτο ἐγένετο, φησὶν)· ἦνεγκε τὸν χειμῶνα γενναίως, καὶ καταποντισθῆναι τὸν λογισμὸν οὐκ εἴσεν. Ὁ γὰρ τοῦ Θεοῦ φόδος, καθάπερ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οἰάκων καθήμενος, [713] ἐπειθε γενναίως φέρειν τὸ κλυδωνιὸν ἐκεῖνο· καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη διακυβερῶν αὐτῆς τὴν ψυχὴν, ἕως εἰς τὸν εὐδαιμον ἡμῶν κατήγαγε πεπληρωμένην τοῦ φορτίου τὴν ναῦν, καὶ πολυτίμου θησαυροῦ τὴν γαστέρα γέμυσεν. Οὐ γὰρ χρυσίον, οὐδὲ ἀργύριον ἐδέσταζεν, ἀλλὰ προφήτην καὶ ἱερέα· καὶ

^a Colb. duo et Reg. οὐ σώματος ἀρρώστια σύμμετρος, ἵνα.

^b Reg. κἀν μυριάκις.

διπλοῦς ἦν αὐτῆς τῆς γαστρὸς ὁ ἀγίαςμος, ὅτι τε τοιοῦτον ἦν τὸ κωλύμενον παιδίον, ὅτι τε ἐξ εὐχῆς καὶ τῆς ἀνωθεν χάριτος τὴν ἀρχὴν τῆς κυήσεως ἔλαβεν.

β'. Οὐχ ὁ φόρτος δὲ μόνον παράδοξος ἦν καὶ θαυμαστός, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος τῆς ἐμπορίας παραδοξότερος γέγονεν· οὐδὲ γὰρ αὐτὸν ἀνθρώποις ἀπέδοτο, οὐδὲ ἐμπόροις πρὸς καὶ καπηλούς, ἀλλ' εὐθέως αὐτὸν ἐκβαλοῦσα τοῦ σκάφους ἐπώλησε τῷ Θεῷ· καὶ τοσαύτην εἰργάσατο τὴν ἐμπορίαν, ὅσην εἰκὸς ἦν Θεῷ συμβαλοῦσαν ἐργάσασθαι. Μετὰ γὰρ τὸ λαβεῖν αὐτὸν, ἀντέδωκεν ἕτερον αὐτῇ τέκνον· μᾶλλον δὲ οὐχ ἓν, οὐδὲ δύο, οὐδὲ τρία, καὶ τέσσαρα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶν πλείονα, "Οὗτοι στείρα, φησὶν, ἔτεκεν ἑπτά, καὶ ὑπερέβη τὸ κεφάλαιον ὁ τόκος. Τοιαύτη γὰρ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν πραγματεία· οὐ τὸ πολλοστὸν τοῦ κεφαλαίου, ἀλλὰ τὸ πολυπλάσιον ἀποδίδωσι. Καὶ οὐ θήλεα μόνον ἔδωκε τὰ παιδιά, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἑκατέρας τῆς φύσεως τὸν τόκον αὐτῆς συνεκρότησεν· ὥστε ἀπρητισμένην αὐτῇ γενέσθαι τὴν ἡβονήν. Ταῦτα λέγω, οὐχ ἵνα ἐπαινεῖσθε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσητε τὴν πίστιν, τὴν ἀνεξικαλίαν τῆς γυναίκος, ἣν ἠκούσατε μὲν ἐκ μέρους καὶ πρῶτην· ὥστε δὲ καὶ τὰ λεῖψανα ἀποδοῦναι, ὅτε μοι μικρὸν διηγήσασθαι περὶ τῶν ῥημάτων τῶν μετὰ τὴν πρῶτην εὐχὴν πρὸς τὸν ἱερεῖα καὶ τὸν παῖδα τοῦ ἱερέως γενομένων, ἵνα μάθητε τὸ πρῶτον καὶ τὸ ἡμέρον φρόνημα τῆς γυναίκος. Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ὅτε ἐπλήθυνε προσευχομένη ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἤλει ὁ ἱερεὺς ἐφύλασσε τὸ στόμα αὐτῆς.

Διπλὴν ἐνταῦθα ὁ συγγραφεὺς ἀρετὴν μαρτυρεῖ τῇ γυναικί, καὶ τὴν καρτερίαν τὴν ἐν ταῖς εὐχαῖς, καὶ τὸ τῆς διανοίας ἔργηγορὸς· τὸ μὲν, διὰ τοῦ εἰπεῖν, *Ἐπλήθυνε*· τὸ δὲ, διὰ τοῦ προσθεῖναι, *Ἐνώπιον Κυρίου*· πάντες μὲν γὰρ εὐχόμεθα, ἀλλ' οὐ πάντες ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Ὅταν γὰρ τοῦ σώματος ἐπὶ γῆς κειμένου, καὶ τοῦ στόματος εἰκὴ ληρούντος, ἡ διάνοια πανταχοῦ τῆς οἰκίας καὶ τῆς ἀγορᾶς περιέρχεται, πῶς ὁ τοιοῦτος θνητὸς εἶπαι, ὅτι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ ἦσθε; Ἐνώπιον γὰρ Κυρίου εὐχεται ὁ πάντοθεν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν συλλέγων, καὶ μηδὲν ἔχων κοινὸν πρὸς τὴν γῆν, ἀλλὰ πρὸς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν ὃ αὐτὸν μετοικίσας, καὶ πάντα ἀνθρώπινον λογισμὸν ἀπὸ τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν· καθάπερ οὖν καὶ αὕτη ἡ γυνὴ ἐποίησε τότε· ὅλην γὰρ αὐτὴν συναγαγοῦσα, καὶ συντείνασα τὴν δianoian, ἐκάλει τὸν Θεὸν μετ' ὀδυρμένης ψυχῆς. Πῶς δὲ φησιν, ὅτι καὶ ἐπλήθυνε τὴν εὐχὴν; καίτοι γε βραχὺ τὸ μέτρον τῆς εὐχῆς τῆς γυναικός. Οὐ γὰρ μακροῦς [714] ἀπέτεινε λόγους, οὐδὲ εἰς μῆκος τὴν ἑκτερίαν ἐξέτεινεν, ἀλλ' ὀλίγα καὶ φιλάειπε ῥήματα. Ἀδωναὶ Κύριε Ἐλωὶ Σαβαώθ, ἐν ἐπιβλέψει ἐπιβλέψης ἐπὶ τὴν ταπεινώσειν τῆς δούλης σου, καὶ μνηστῆς μου, μὴ ἐπιβλέψῃς τῆς δούλης σου, καὶ ὅς τῃ δούλῃ σου σπέρμα ἀνδρός, δώσω αὐτὸ ἐνώπιόν σου δοτὸν ἕως ἡμέρας θανάτου αὐτοῦ. Καὶ οἶνον καὶ μέθυμα οὐ μὴ

πίεται, καὶ σίδηρος οὐκ ἀναθήσεται ἐπὶ τὴν χειρὰ αὐτοῦ. Ποῖον τοῦτο πλῆθος ῥημάτων; Τί ποτ' οὖν ἦν ἔλατο εἰπὼν, *Ἐπλήθυνε*; Συνεχῶς τὰ αὐτὰ ἐφθέγγετο, καὶ οὐκ ἀφίστατο πολὺν δαπανῶσα χρόνον διὰ τῶν αὐτῶν ῥημάτων. Οὕτω γοῦν καὶ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ὁ Χριστὸς ἐπέταξεν εὐχεσθαι. Εἰπὼν γὰρ τοῖς μαθηταῖς, μὴ κατὰ τοὺς ἰδιωτικούς εὐχεσθαι, καὶ μὴ βαττολογεῖν, καὶ μέτρον ἡμᾶς εὐχῆς εἰδόμε· δεικνύς ὅτι οὐκ ἐν τῷ πλήθει τῶν ῥημάτων, ἀλλ' ἐν τῇ νήφει τῆς διανοίας καίεται τὸ ἀκουσθῆναι. Πῶς οὖν, φησὶν, εἰ ὀλίγα δεῖ εὐχεσθαι, παραβολὴν εἶπεν αὐτοῖς πρὸς τὸ δεῖν αἰετὸς προσεύχεσθαι, ὅτι χήρα τις ἦν, ἡ τῇ συνεχεῖ τῆς ἐντελείας ὤμων δικαστὴν καὶ ἀπάνθρωπον, οὕτε Θεοῦ φόβον, οὕτε ἀνθρώπων ἔχοντα αἰδῶ, τῇ πυκνότητι τῆς προσόδου κατέκαμψε; Πῶς δὲ καὶ ὁ Παῦλος παραινεί λέγων, *τῇ προσευχῇ καρτεροῦντες*, καὶ πάλιν, *Ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε*; Εἰ γὰρ δεῖ μὴ μακροῦς ἀποτείνειν λόγους, καὶ συνεχῶς εὐχεσθαι, ἐναντίον τοῦτο ἐκείνου. Ἄλλ' οὐκ ἔστι ἐναντίον, μὴ γένοιτο, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συμβαλόν. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Παῦλος βραχείας καὶ πυκνάς ποιεῖσθαι τὰς εὐχὰς ἐκέλευσαν ἐξ ὀλίγων διαλειμμάτων. Ἄν μὲν γὰρ εἰς μῆκος ἔκτεινῃ τὸν λόγον, ἐλιγυρῆσας πολλάκις, πολλὴν ἔδωκε τὴν ἄδειαν τῷ διαβόλῳ προσελθεῖν, καὶ ὑποσκεισθαι, καὶ τὴν διάνοιαν ἀπαγαγεῖν τῶν λαγομένων· ἂν δὲ συνεχεῖς καὶ πυκνάς ποιῇ τὰς εὐχὰς, τὸν καιρὸν ἀπαντα τῇ πυκνότητι διαλαβόμενον, θύνησιν σωφρονεῖν εὐκλόως, αὐτάς τε τὰς εὐχὰς μετὰ πολλῆς ποιήσεως τῆς νήψεως. Ὅ θὲ καὶ αὕτη ἐποίησε, οὐ μακροῦς ἀποτείνουσα λόγους, ἀλλὰ συχνῶς καὶ πυκνότερον προσοῦσα τῷ Θεῷ. Εἶτα ἐπειδὴ ἐπιστόμισεν αὐτὴν ὁ ἱερεὺς· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ, *Ἐφύλασσε τὸ στόμα αὐτῆς, καὶ τὰ χεῖλη αὐτῆς ἐκνεῖτο, φωνὴ δὲ αὐτῆς οὐκ ἤκούετο*· εἰδόμενον καὶ ὑπακούσαι τῷ ἱερεῖ, καὶ τῆς εὐχῆς ἀποστήναι. Ἐπιστόμιστο οὖν αὐτῆς ἡ φωνή, οὐκ ἐπιστόμιστο δὲ ἡ παρῆρσις, ἀλλὰ μειζόνως ἡ καρδιά ἐνδον ἔδδα. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ μάλιστα εὐχή, ὅταν ἐνδον αἱ βολαὶ ἀναφέρωνται· τοῦτο μάλιστα φυγῆς πεποιημένης, μὴ τῷ τῶν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ τῆς διανοίας τὴν εὐχὴν ἐπιεικνυσθαι.

γ'. Ὁσων καὶ Μωϋσῆς ἠέχετο· διὸ καὶ μὴδὲν αὐτοῦ φθεγγομένου, φησὶν ὁ Θεός, *Τί βοᾷς πρὸς με*; Ἀνθρώποι μὲν γὰρ ταύτης μόνον ἐπακούουσι τῆς φωνῆς. ὁ δὲ Θεὸς πρὸ ταύτης τῶν ἐνδοθεν κραζόντων ἀκούει. [715] Ἄρα ἐστὶ καὶ μὴ κρᾶζοντας ἀκούεσθαι, καὶ ἐπ' ἀγορὰς βαδίζοντας εὐχεσθαι κατὰ διάνοιαν μετὰ πολλῆς ἀκριθείας, καὶ μετὰ φιλων συνεδρεύοντα, καὶ πᾶν ὅτιον ποιοῦντας μετὰ σφοδρᾶς τῆς βοῆς καλεῖν τὸν Θεόν, τῆς ἐνδον λέγω, καὶ μὴδὲν τῶν παρόντων κατὰδηλον ταύτην ποιεῖν. Ὅπερ οὖν καὶ ἡ γυνὴ αὕτη τότε ἐποίησε. Φωνὴ γὰρ αὐτῆς οὐκ ἤκούετο, φησὶ· καὶ εἰσῆκουσεν αὐτῆς ὁ Θεός. Τοιαύτη ἦν αὐτῆς ἐνδοθεν ἡ κραυγὴ. Καὶ εἶπεν αὐτῇ τὸ παιδάριον Ἠλεὶ· Ἔως πότε μεθυσθήσῃ; Περιελούσα τὸν οἶνον σου ἀπὸ σοῦ, ἀπελίσδε ἐκ προσώπου Κυρίου. Ἐνταῦθα μάλιστα ἐστὶ τὴν φιλοσοφίαν τῆς γυναικὸς ἰδεῖν. Ἐπὶ τῆς οἰκίας ἡ ἀντιζήλος ἐνωιδίεζεν· ἦλθεν εἰς τὸν ναὸν, καὶ τὸ παιδάριον τοῦ ἱερέως ὕβρισε, καὶ ὁ ἱερεὺς

* Reg. et Colb. duo ἐπαινεύσωμεν... ζηλώσωμεν.

† Τὸν οὐρανὸν δεest in Colb. et in Reg.

‡ Colb. duo et Reg. ἐκτερίαν ἐξέτεινεν. Savil. et Morel. ἑκτερίαν ἐξέβαλεν.

et sacerdotem; eratque gemina ejus uteri sanctificatio, et quod tali puero pragnans esset, et quod conceptionis initium per precationem ac caelestem gratiam accepisset.

2. Onus autem illud non solum erat inopinatum et admirabile, verum et negotiationis modus fuit admirabilior: neque enim illud hominibus ullis vendidit aut negotiatoribus, sed protinus ut exposuerat e scapha, Deo vendidit: tantum autem hac negotiatione lucrum fecit, quantum facere par est eam, quæ cum Deo habuerit commercium. Etenim posteaquam eum fetum acceperat Deus, reddidit illi alterum filium: imo potius, non unum, neque duos, neque tres, neque quatuor tantum, sed his multo plures, *Quia sterilis*, inquit, *peperit septem* (1. Reg. 2. 5), et usura sortem excessit. Talis enim est negotiatio, quæ cum Deo geritur: non ille quantaluncumque sortis pariem, sed multis partibus conduplicatam reddit. Neque solum dedit illi proles femineas, sed ex utroque sexu lucrum illius cumulavit, ut illi jam perfectum contingerit gaudium. Hæc eo commemoro, non ut laudetis tantum, sed et æmulemini¹ hujus mulieris fidem ac tolerantiam, quam ex parte quidem audistis nuper; verum ut reliquias persolvamus, concedite mihi pauca commemorare de sermonibus post primam precationem cum sacerdote ejusque ministro habitis, ut perspicatis mitem ac placidum hujus mulieris animum. *Et factum est*, inquit, *cum multiplicaret precationem in conspectu Domini, Heli sacerdos observabat os illius* (Ibid. 1. 12).

Duplicem Annæ virtutem laudat. Assidue orandum. — Geminam scriptor hic virtutem in femina suo testimonio comprobavit: in precibus assiduitatem et animi vigilantiam: illam quidem, cum ait, *Multiplicavit*; hanc, cum addidit, *In conspectu Domini*: nam omnes quidem oramus, sed non omnes in conspectu Dei. Etenim cum corpore in terra prostrato, et ore temere delirante, mens ubique per domum ac forum circumvagatur: quo ore talis posset dicere, quod oraverit in conspectu Dei? Nam in conspectu Domini orat, qui orat undique colligens suam mentem, nihil habens eum terra commercii, sed ad ipsum cælum² totus commigrans, omni cogitatione humana ab animo depulsa: quemadmodum id temporis hæc fecit mulier: totam enim sese collegerat ac mentem intenderat, atque ita Deum invocavit animo dolente. Sed cur dicit, eam multiplicasse precationem, quando exiguus est modus precationis, quam fudit mulier? Neque in longum produxit sermonem, neque in multum temporis extendit³ supplicationem, sed pauca nudaque verba proloquuta est. ADONAI DOMINE ELOI SABAOTH, si respiciens respexeris ad humilitatem ancillæ tuæ, meique memor fueris, nec oblitus ancillæ tuæ, dederisque ancillæ tuæ prolem masculam, offeram illam dono in conspectu tuo, usque ad diem mortis ipsius. Vinum et quidquid in-

¹ Reg. et Colb. duo, non ut laudemus tantum, sed et æmulemur, etc.

² vox, cælum, deest in Colb. et Reg.

³ sic Colb. duo et Reg., melius quam Savil. et Morel., qui habent, abiecit.

ebriat non bibet, et ferrum non ascendet super caput ejus (1. Reg. 1. 11). Quæ est hic verborum multitudo? Quid igitur innuit, cum ait, *Multiplicavit*? Illec frequenter dicebat, nec destitit iisdem verbis iterandis multum temporis absorbere. Ita et Christus in Evangelio docuit orare. Cum enim jussisset discipulis, ne more gentilium orarent, utentes multiloquio, etiam modum precationis docuit (Math. 6. 7): ostendens, ut exaudiamur non esse situm in verborum multitudine, sed in vigilantia mentis. Quomodo igitur, dixerit aliquis, si paucis orandum est, parabolam eis proposuit, admonentem semper esse orandum? Vidua quædam erat, quæ assidue appellando crudelem et inhumanum judicem, neque Deum timentem, neque homines reverentem, frequenter adiens flexit (Luc. 18. 3-5). Quomodo nos et Paulus hortatur dicens, *Precationi instantes* (Rom. 12. 12), ac rursus, *Indesinenter orate* (1. Thess. 5. 17)? Nam si verba proferre in longum non oportet, et tamen assidue orare, hoc cum illo pugnat. Non inter se pugnant ista; absit: sed magnopere inter se congruunt. Siquidem et Christus et Paulus jussit breves, sed crebras fieri precationes ex paucis intervallis. Nam si in longum extenderis verba, cum frequenter parum sis attentus, multam audaciam diabolo suppeditasti, ut accedat supplantetque, ac mentem ab iis quæ dicuntur avocet: quod si frequenter ac subinde oraveris, tempus omne crebris dirimens intervallis, facile poteris esse sobrius ac vigilans, ut precationem multa cum attentione perficias. Quod sane hæc fecit, dum non longo sermone, sed crebris ac frequentibus precibus adiit Deum (1. Reg. 1. 12. 13). Deinde posteaquam sacerdos illi occlusit os: nam hoc est quod ait, *Observabat os ejus, et labia ejus movebantur, vox autem illius non audiebatur*: coacta est obedire sacerdoti, et ab orando desistere. Et vox quidem illi interclusa est, at non est exclusa fiducia, sed vehementius etiam cor clamabat intus. Nam illa potissimum est precatio, cum ab intimis voces sursum feruntur: hoc præcipue mentis est exercitatio, non intentione vocis, sed animi fervore precationem absolvere.

3. Sic oravit et Moses: qui cum nihil voce resonaret, Deus tamen, *Quid*, inquit, *clamas ad me* (Exod. 14. 15)? Homines quidem externam hanc vocem tantum audiunt, at Deus et ante hanc intus inclamantes audit. Itaque fieri potest, ut etiam qui non clamant audiantur, ut per forum anbulans quis oret accuratissime, et in consessu amicorum aliorumque quidvis aliud agens vehementi clamore invocet Deum, clamore, inquam, interno, etiamsi nihil faciat, quod a quoquam præsentium sentiat. Quod sane tum hæc fecit mulier. *Vox*, inquit, *illius non audiebatur*; et exaudivit illam Deus: tantus erat illius clamor internus. Et dixit illi puer Heli: *Quousque eris ebria? Discute vinum tuum abs te, et recede a conspectu Domini* (1. Reg. 1. 14). Hic potissimum licet hujus mulieris philosophiam perspicere. Domi exprobrabat æmula; venit in templum, et sacerdotis puer afficit illam contumelia, et increpat ipse sacerdos. Effugerat domo-

sicam tempestatem, venit in portum, et rursus invenit fluctus: venit acceptura medicamen, sed addita est probrorum plaga, qua vultus cresceret, nedum curaretur. Scitis enim (a) quomodo animi moerentes adversus contumelias et convicia sint affecti. Sicut enim acerba vulnera ne levem quidem manus contactum ferunt: sic et animus perturbatus ac morosus ad omnia indignatur levique verbo mordetur et offenditur. Verum hoc non accidit huic mulieri, ne tum quidem, cum a puero conviciis peteretur. Nam si sacerdos fuisset conviciatus, non erat perinde miranda tolerantia: dignitatis quippe magnitudo, ac magistratus auctoritas vel invitam illam compulset ad modestiam. Nunc vero nec adversus sacerdotis puerum indignata est: quo magis etiam sibi conciliavit Deum. Sic quoties opprobriis milleque malis affecti, conviciantes generoso ferimus animo, majorem nobis a Deo benevolentiam conciliamus.

Tolerantia conviciorum occasio meriti Davidi. — Et unde hoc liquet? Ex his quæ evenere Davidi. Quid autem illi evenit? Exsulabat aliquando e patria, simul et de libertate et vita sua periclitans, et exercitu adversus intemperantem illum juvenem tyrannum ac parricidam instructo, errabat in desertis (3. Reg. 16): nec tamen indignatus est, nec despoudit animum apud Deum, neque dixit: Quid tandem hoc rei est? permisit ut filius insurgeret adversus illum, a quo genitus est: qui etiamsi quid haberet, de quo juste queri posset, non oportuit tamen id facere: nunc vero nec in parvo nec in magno læsus a nobis obambulat, cupiens dextram paterno sanguine polluere, et Deus hæc videns patitur. Sed nihil horum dixit. Quin quod profecto majus est et admirabilius, errantem et undique expulsum Semei quidam vir improbus ac scelestus insectatus est, homicidio pollutum et impium appellans aliisque innumeris conviciis impetens: at ne sic quidem fuit exasperatus. Quod si quis dixerit: Quid mirum si non ultus est, cum propter imbecillitatem ulciscendi potestatem non haberet? primum illud dixerim: non perinde mirarer eum, si diadema gestans et regno potiens, inque solio sedens conviciantem pertulisset, ut nunc illum et laudo, et admiror tempore calamitatis philosophantem. Nam illic et imperii magnitudo, et conviciantis vilis sæpe persuasit, ut contumeliam negligeret. Multi reges frequenter similem animi moderationem præstiterunt, qui insignem conviciantium insaniam acceperunt pro excusatione. Neque enim æque nos in rerum prosperitate atque in adversis opprobria mordere solent: sed ubi concidimus, tunc magis pungunt nos, acriusque mordent convicia. De hoc porro aliud quiddam licet addere, videlicet quod illi fuerit in manu vindictam sumere, nec sumpserit. Atque uti perspicias eam animi moderationem non fuisse impotentiam, sed patientiam, cum id dux exercitus cuperet sibi committi, ut ad conviciantem transiret, ejusque caput

amputaret, non solum non permisit David, verum etiam indignatus est, dicens: *Quid mihi tecum, fili Sarvia? Siinite illum maledicere, ut videat Dominus humilitatem meam, et reddat mihi bona pro maledictis hujus in die hoc* (2. Reg. 16. 12): quod quidem et evenit.

4. Vide justum intellexisse magno animo perpeti convicia, occasionem esse adipiscenda gloriæ? Hanc ob causam Saulem aliquando nactus inter geminum parietem, cum esset occidendi facultas, pepercit, idque, cum comites hortarentur, ut gladio confoderet (1. Reg. 24). Sed neque tam prompta occidendi facultas, neque comitum qui aderant provocatio, neque multarum injuriarum, quas perpersus fuerat, memoria, neque graviora patiendo periculum, ad stringendum gladium illum impellere potuerunt: tametsi neque exercitui manifestus homicidii futurus erat, si eadem illam patrasset: siquidem spelunca erat, nec ullus alius aderat (a), nisi ipse solus. Neque dixit quod quispiam adulterium commissurus dicebat: *Tenebræ circum me et tui, quid timeo* (Eccli. 25. 26)? sed insomnem oculum spectabat, et sciebat infinitis partibus splendidiore esse sole Domini oculos. Idcirco sic omnia agebat et loquebatur tanquam ipso præsentem, et de iis quæ dicebantur, iudicium ferente. Ait ergo, *Non inferam manum meam in christum Domini* (1. Reg. 24. 7). Non respicio improbitatem, sed respicio dignitatem. Neque mihi dicat aliquis illum esse violentum ac nefarium: ego enim Dei calculo honorem defero, quamvis indignus iste videatur. Non enim meum est hoc crimen, quod hic honore videatur indignus. Audiant qui sacerdotes aspernantur, discant quantam hic regi reverentiam exhibuerit. Tametsi multo dignior est honore ac veneratione sacerdos, quam rex, quanto ad majorem etiam vocatus est principatum. Discant non judicare, nec poenas exigere, sed subjici ac cedere. Nam tu quidem vitam sacerdotis minime nosti, quantumvis abjectus ille sit ac villis: hic vero cuncta probe noverat quæ Saül patrarat: nihilominus sic delatum illi a Deo principatum reverebatur. Quod autem, quamvis eos probe noveris, venia tamen et excusatione indignus sis, si magistratus contemnas, nec eorum dictis obtemperes, audi quo pacto hunc nobis prætextum per ea Christus eripuerit, quæ in Evangelio dixit: *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisei: omnia ergo quæcumque dixerint vobis facienda facite; secundum vero opera eorum nolite facere* (Matth. 23. 2. 5). Videsne quo pacto quorum a deo depravati erant mores, ut digni essent, qui a discipulis reprehenderentur, eorum tamen adhortationem non aspernatus est, neque doctrinam rejecit? Hæc non eo dico, quod sacerdotes velim accusare: absit; siquidem vos conversationis ac pietatis eorum testes estis; sed ut longe majorem illis reverentiam et honorem exhibeamus. Neque enim adeo in illos, atque in nos ipsos utilitas dimanabit. *Qui recipit ergo prophetam in no-*

(a) Hoc probum intulisse dicitur matri Samuelis puer sive servus Heli secundum LXX interpretes. At in Hebræo et in vulgata ipse Heli solus inducitur Annam increpans.

(a) Nescio cur dicat nullum alium adfuisse; aderant enim ipsius Davidis milites, narrante scriptura.

ἐπειτίμην. Ἐφυγε τὸν οἶκον χειμῶνα, ἦλθεν εἰς
 λιμένα, καὶ κύματα πάλιν εὗρεν· ἦλθε φάρμακον
 λαβεῖν, ἡ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔλαβεν, ἀλλὰ καὶ πληγὴν
 διὰ τὸν οὐκ ἐκείνων προσεκτήσατο, καὶ τὸν ἔλκος μάλλον
 δι' αὐτὸν ἀνεβαίνειτο. Ἰστε γὰρ πῶς· αἱ ὀδυνώμεναι
 ψυχαὶ πρὸς τὰς λοιδορίας καὶ τὰς ὕβρεις διάκεινται.
 Καθάπερ γὰρ τὰ μείζονα τῶν τραυμάτων, οὐ τὴν
 τοχοῦσαν ἐπιβολὴν τῆς χειρὸς ἀνεχόμενα, χείρωνα
 γίνεται· οὕτω καὶ ἡ ψυχὴ τεταραγμένη δυσάρετός
 τῇ ἐστί, καὶ πρὸς ἅπαντα δυσχεραίνει, καὶ ὑπὸ τοῦ
 τυχόντος δάκνεται ῥήματος. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲν τοιοῦτον
 ἔπαθεν ἡ γυνή, καὶ ταῦτα, τοῦ παιδὸς λοιδορουμένου.
 Εἰ μὲν οὖν ὁ ἱερεὺς ἦν ὁ ὕβρικός, οὐχ οὕτω θαυμαστὴ
 ἦν ἡ ἀνεξικακία· τὸν γὰρ μέγεθος τοῦ ἁγίουματος,
 καὶ ὁ τῆς ἀρχῆς ὄγκος καὶ ἀκούσαν αὐτὴν ἐπαθε
 σωφρονεῖν. Νυνὶ δὲ οὐδὲ πρὸς τὸ παιδάριον τοῦ ἱερέως
 ἔδυσχέρανεν· διὰ τοῦτο καὶ μάλλον τὸν Θεὸν εἰς εὐνοίαν
 ἐπισπάσατο. Οὕτω καὶ ἡμεῖς ἀν' λοιδορηθέντες*, καὶ
 μυρία παθόντες θειὰ, τοὺς οὐκ ἐκείνωντας φέρωμεν
 γενναίως, μείζονα παρὰ τοῦ Θεοῦ τὴν εὐνοίαν ἐπι-
 σπαζόμεθα.

Πόθεν τοῦτο δῆλον; Ἀπὸ τῶν τῷ Δαυὶδ συμβάντων.
 Τί δὴ οὐν οὗτος ἔπαθεν; Ἐξέπεσε ποτε τῆς πατρίδος,
 καὶ περὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐκιν-
 δύνευσεν, καὶ τοῦ στρατοπέδου πρὸς τὸν ἀκόλαστον
 νεανίσκον τὸν τύραννον ἐκείνον καὶ πατραλοῖαν με-
 ταταξάμενον, ἐκλανθό κατὰ τὴν ἔρημον, καὶ οὐκ
 ἔδυσχέρανεν, οὐδὲ ἀπεδυσπότησε πρὸς τὸν Θεὸν, οὐδὲ
 εἶπε· Τί ποτε τοῦτο ἐστὶ; συνεχώρησεν τῷ παιδί κατ-
 ἔξασσθῆναι τοῦ γεγεννηκότος; καίτοι καὶ εἰ δίκαια
 ἐγκυλίαν εἶχεν, οὐδὲ οὕτω τοῦτο γενέσθαι ἔδει· νυνὶ
 δὲ ὡς μικρὸν, οὐ μέγα ἡδικομήσας παρ' ἡμῶν, πε-
 ριέρχεται τὴν δεξιὰν ἐπιθυμῶν αἵματι μολύνει πα-
 τρικῇ, καὶ ὁ Θεὸς ἀνέχεται ταῦτα ὀρώ. Ἄλλ' οὐδὲν
 τοῦτων εἶπε. Καὶ τὸ δὴ μείζον καὶ θαυμαστὸν, ὅτι
 πλανωμένη, καὶ πάντων ἐκπεπαισμένη, Σήμερις τις
 ἀνθρώπος πονηρὸς καὶ μιαιφόνος ἐπέθετο αὐτῷ, μισ-
 φόνον ἀποκαλῶν καὶ ἀσεβῆ, καὶ ἐτέροις μυρίοις αὐτὸν
 πλύνων οὐκ ἐβέν· ὁ δὲ οὐδὲ οὕτως^δ ἠγρίανεν. Εἰ δὲ
 λέγοι τις· Ναὶ τί θαυμαστὸν, ὅτι οὐκ ἡμύνετο [716]
 ἀσθενὴς ὢν, καὶ οὐκ ἰσχυρὸς; πρῶτον μὲν ἐκεῖνο ἂν
 εἴποιμι, ὅτι οὐχ οὕτως αὐτὸν ἐθαύμασα εἰ τὸ διάδημα
 καὶ τὴν βασιλείαν ἔχων, καὶ ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμε-
 νος, εἶτα λοιδορούμενος ἦνεγκεν, ὥς νῦν αὐτὸν ἐπαινῶ
 καὶ ἐκπλήττομαι ἐν τῷ καιρῷ τῆς συμφορᾶς φιλοσο-
 φήσαντα. Τότε μὲν γὰρ ὁ τῆς ἀρχῆς ὄγκος, καὶ τὸ
 εὐτελὲς τοῦ ὕβριζοντος καταφρονῆσαι αὐτὸν πολλάκις
 ἐπειθε. Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι βασιλεῖς πολλάκις τοιαῦτα
 ἐφιλοσόφουν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς μανίας τῶν ὕβρικο-
 των εἰς ἀπολογίαν λαβόντες. Οὐ γὰρ ὁμοίως ἡμῶν
 εὐημερίας ἀπολαύοντων, καὶ κακούμενων, τὰ οὐκ ἐκ
 καθάπεσθαι πέφυκεν· ἀλλ' ὅταν πταίσωμεν, τότε
 καθικνεῖται μαιζόνως ἡμῶν, καὶ δάκνει σφοδρότερον.
 Ἐπὶ δὲ τούτου, καὶ ἑτερόν τι πρὸς τοὺς εἰρημένους
 ἐστὶν εἰπεῖν, ὅτι καὶ κύριος ἦν ἀμύνεσθαι, ἀλλ' οὐκ

ἡμύνετο. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐκ ἀσθενείας, ἀλλ' ἀνεξ-
 ικακίας ἦν ἡ φιλοσοφία, τοῦ στρατηγοῦ τότε ἀξιού-
 ντος ἐπιτραπῆναι διαθῆναι, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀποτε-
 μῆναι τὴν ἐκείνου, οὐ μόνον οὐκ ἐπέτρεφεν ὁ Δαυὶδ,
 ἀλλὰ καὶ ἔδυσχέρανεν, λέγων· Τί ἔμοι καὶ σοί, υἱὲ
 Σαρῶνα; Ἀφῆκε αὐτὸν καταρᾶσθαι, ὅπως ἴδοι
 τὴν ταπεινώσειν μου Κύριος, καὶ ἀνταποδῶ μοι
 ἀγαθὰ ἀντὶ τῆς κατάρας αὐτοῦ τῆς ἐν τῇ ἡμέρᾳ
 ταύτῃ· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο.

δ. Ὅρᾳς πῶς οὐδὲν ὁ δίκαιος, ὅτι τὸ φέρειν γενναίως
 τὰς λοιδορίας, ἀπορμὴ πλείονος εὐδοκίμησεως γίνε-
 ται; διὰ τοῦτο ποτε καὶ τὸν Σαοὺλ εἰς διπλοῦ τειχίου
 λαθὼν, καὶ κύριος ὢν ἀποσφάξαι, ἐφείσατο· καὶ
 ταῦτα, τῶν παρόντων καλεούντων ὠθήσαι, τὸ ξίφος.
 Ἄλλ' ὅτε τὸ τῆς ἐξουσίας εὐκολόν, οὐτε τὸ παρ' ἐτέ-
 ρων παροξύνεσθαι, οὐτε τὸ πολλὰ πεπονθέναι θεινὰ,
 οὐτε τὸ προσδοκᾶν πείσεσθαι χαλεπώτερα, συνεχώρη-
 σεν ἑλκύσαι τὸ ξίφος· καίτοι γε οὐδὲ τῷ στρατοπέδῳ
 κατὰφωρος ἐμελλεν ἔσεσθαι ταῦτην ἐργασίμους τὴν
 σφαγὴν. Σπῆλαιον γὰρ ἦν, καὶ οὐδαίς ἑτέροις παρῆν,
 ἀλλὰ μόνος αὐτός. Καὶ οὐκ εἶπεν, ὅπερ τις μοιχείαν
 ἐργαζόμενος ἔλεγεν, Ἐκτόρος κύκλιφ' μου καὶ τοῖχοι,
 εἰ εὐλαβοῦμαι; ἀλλ' ἑώρα τὸν ἀκούμηνον ὀφθαλμῶν,
 καὶ ἦδει ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου μυριοπλάσιος ἡλίου
 φωτεινότεροι. διὰ τοῦτο πάντα οὕτως ἐπραττέτε καὶ
 ἔλεγεν, ὥς ἐκείνου παρόντος, καὶ δικάζοντος τοὺς λε-
 γομένους, καὶ φησιν· Οὐ μὴ ἐπατήρω τὴν χεῖρά
 μου ἐπὶ χριστὸν Κυρίου. Οὐχ ὥρῃ τὴν πονηρίαν,
 ἀλλ' ὀρῷ τὴν ἀξίαν. Μὴ μοι λεγέτω τις ὅτι βίαιος καὶ
 μιαιφόνος οὗτος· ἐγὼ γὰρ τὴν τοῦ Θεοῦ τιμὴν ψῆφον, καὶ
 οὗτος ἀνάξιος φαίνεται. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἐμὸν ἐγκλημα,
 τὸ τοῦτον ἀνάξιος φανῆναι τῆς τιμῆς. Ἀκούεσσαν
 ὅσοι καταφρονοῦσιν ἱερῶν, μανθάνεσσαν ὅσην εὐ-
 λάβειαν οὗτος περὶ βασιλείᾳ ἐπέδειξεν. [717] Καίτοι
 πολλὸ τιμιώτερος καὶ αἰδεσιμώτερος· βασιλεὺς ὁ
 ἱερεὺς, ὅσον καὶ ἐπὶ μείζονα ἀρχὴν κίχληται. Μαν-
 θανέτωσαν μὴ κρίνειν, μηδὲ εὐθύναν ἀπατεῖν, ἀλλ'
 ὑποτάσσασθαι καὶ εἰκαῖν. Σὺ μὲν γὰρ τὸν τοῦ ἱερέως
 βίον, καὶ φαῦλος ἦ τις καὶ ἡμελημένος, οὐκ οἶδας·
 οὗτος δὲ ἦδει μετ' ἀκριβείας ἅπαντα, ὅσα ἐποίησεν ὁ
 Σαοὺλ· ἀλλ' ὅμως καὶ οὕτως ἦδειτο τὴν παρὰ τοῦ
 Θεοῦ δοθεῖσαν ἀρχὴν. Ὅτι δὲ καὶ εἰδὼς ἦς ἀκριβῶς,
 οὐκ ἔχεις ἀπολογίαν, οὐδὲ συγγνώμην, καταφρονούν-
 των προσώπων, καὶ παρακούων τῶν λεγομένων,
 ἀκούσον πῶς καὶ ταύτην ἡμῶν ἀντίει τὴν πρόφασιν
 ὁ Χριστὸς, δι' ὃν φησιν ἐν Εὐαγγελίοις, Ἐπὶ τῆς
 καθέδρας Μωυσέως ἐκάθισαν οἱ γραμματεῖς, καὶ
 οἱ Φαρισαῖοι· πάντα οὖν ὅσα ἂν εἰπωσιν ὁμῶν
 ποιεῖν, ποιεῖτε κατὰ δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν μὴ ποιεῖτε.
 Ὅρᾳς πῶς ὢν ὁ βίος οὕτω διεσφαιμένος ἦν, ὥς ἔδει;
 ἐκ τῆς ἀσφαλῆς τοῖς μαθητευομένοις, τοῦτων τὴν πα-
 ράβεισιν οὐκ ἠτίμασαν^ι, οὐδὲ τὴν διδασκίαν ἐξέβαλε;
 Ταῦτα δὲ λέγω, οὐχὶ τῶν ἱερῶν κατηγορεῖν βουλό-
 μενος· μὴ γένοιτο· καὶ γὰρ ὑμεῖς μάρτυρες ἦτε τῆς
 τε ἀναστροφῆς αὐτῶν καὶ τῆς εὐλαβείας ἀπάσης· ἀλλ'
 ἵνα ἐκ πολλῆς τῆς περιουσίας πολλὴν αὐτοῖς τὴν
 αἰδῶ καὶ τὴν τιμὴν παρέχωμεν. Οὐ γὰρ αὐτοὺς το-
 σοῦτον, ὅσον ἡμεῖς αὐτοὺς ὠφελήσομεν. Ὁ δεχόμενος
 οὖν προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προ-

* Colb. λαβεῖν, καὶ τὸν ἔλκος ἀνεβάζετο. Ἰστε γὰρ πῶς.
 Alius Colb. ἀνεβαίνειτο. Ἰστε.

^δ Colb. duo et Reg. καθάπερ τὰ τραγύτερα τῶν τραυμά-
 των, οὐδὲ τὴν.

^ε Ἐπισπάσατο. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει ἐπειδ' ἂν λοιδορη-
 θέντες Colb. duo et Reg.

^δ Colb. duo et Reg. καὶ τὰς ὑβρίας καὶ οὐδὲ οὕτως.

* Colb. et Reg. τιμιώτερον καὶ αἰδεσιμώτερον.

^ι Colb. duo et Reg. ἠτίμασαν.

φθιτον λήψεται. Εἰ γὰρ τοὺς ἀλλήλων βίους οὐκ ἐπε-
στράφημεν κρίνειν^α, πολλῶν μᾶλλον τοὺς τῶν πατέρων.
Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον (πάνιν γὰρ ἐπὶ τὴν γυναῖκα ταύτην
ἐπανελεύθην ἀναγκαῖον), καὶ ὅτι τὸ φέρειν γενναίως
τὰς λοιδορίας πολλῶν ἡμῖν ἀγαθῶν αἴτιον γίνεται,
τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼδ συνέβη. Καὶ γὰρ ἐκείνον οὐχ
οὕτω θαυμάζω πρὸ τῆς παραινήσεως τῆς γυναικὸς,
ὥς μετὰ τὴν ὁλοθρίαν συμβουλήν ἐκείνην. Καὶ μὴ τις
παράδοξον εἶναι νομίζεται τὸ λεγόμενον. Πολλάκις
γούν οὐς ἡ τῶν πραγμάτων φύσις οὐχ ὑπεσκέλισε,
ῥῆμα καὶ παραινήσεις διεφθαρμένη κατέλυσεν. Ὅπερ
οὖν καὶ ὁ διάβολος συνείδετο, μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς πείρας
πληγὴν, καὶ τὴν διὰ τὸν ῥημάτων ἀπάγει προσβολήν.
ὅπερ οὖν ἐποίησεν καὶ ἐπὶ τοῦ Δαυὶδ. Ἐπειδὴ γὰρ
εἶδεν αὐτὸν γενναίως ἐνεγκόντα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ
παιδὸς, καὶ τὴν παράνομον ἐκείνην τυραννίδα, βουλό-
μενος ὑπεσκέλισαι τὴν διάνοιαν, καὶ παῖσαι εἰς ὀργὴν
ἐκπαιεῖν, καθῆκεν ἐκείνον τὸν Σαμεὲλ^β, ῥήμασι πι-
κροῖς παρασκευάσας δακεῖν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Τοῦτο
καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰὼδ ἐκακούργησεν. Ὡς γὰρ εἶδε κάκει-
νον καταγελάσαντα αὐτοῦ τῶν βελῶν, καὶ ὥπερ ἀδα-
μάντινον πύργον^γ πρὸς πάντα στάντα γενναίως, καθ-
ώπλισε τὴν γυναῖκα, ἵνα ἀνυπόκοτος ἡ συμβουλή γένη-
ται, καὶ ἐνέκρυψε τὸ δηλητήριον τοῖς ἐκείνης ῥήμασι,
καὶ τὴν συμφορὰν ἐτραγώδησε. Τί οὖν ὁ γενναῖος
ἐκείνος^δ; Ἰνα τί ὡς μία τῶν ἀπρόνων γυναικῶν
ἐλάλησας; Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεξάμεθα ἐκ χειρὸς Κυ-
ρίου, τὰ κακὰ οὐχ [718] ὑποίσομεν; Ὁ δὲ λέγει,
τοιούτων ἔστιν. Εἰ μὴ ἀσπίτης ἦν, μηδὲ τοσούτων
ἡμῶν ὑπερέχων, ἀλλὰ φίλος τις ὁμοτίμος, ποῖαν εἴχο-
μεν ἀπολογίαν, τοσαῦτα εὐεργετηθέντες παρ' αὐτοῦ,
καὶ τοῖς ἐναντίοις αὐτὸν ἀμειβόμενοι; Εἶδες^δ γνώμην
φιλόθεν, καὶ πῶς οὐ μεγαλοφρονεῖ, οὐδὲ ἐναθρόνεται
ἐπὶ τῷ γενναίως ἐνεγκεῖν τὰς ὑπὲρ φύσιν ἐκείνας
πληγὰς, οὐτε σοφίας εἶναι νομίζει καὶ μεγαλοφυΐας
τὴν τοσαύτην ὑπομονήν, ἀλλ' ὥπερ ἀναγκαῖον δολε-
ρὰν ἐκτιννύς, καὶ οὐδὲν ἀσπίδος παθὼν, οὕτως ἐκ
περιουσίας τὸ γύναιον ἐπεστόμισε; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς
γυναικὸς ταύτης γέγονεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὴν
γενναίως φέρουσαν τὴν ἀπαιδίαν, καὶ τῷ Θεῷ προσ-
πίπτουσαν, καθῆκε τὸ παιδάριον τοῦ ἱερῆως, ὥστε
μᾶλλον αὐτὴν ἀγριῖναι^ε. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἔπαθεν
ἡ γυνή, ἀλλὰ μελετήσασα φέρειν τὰς λοιδορίας ἐπὶ
τῆς οἰκίας, καὶ τοῖς οὐνεῖδισιν ἐγγυμνασμένη τῆς
ἀντιζήλου, ἀδεῶς λοιπὸν πρὸς τὰς τοιαύτας ἀπεδύετο
προσβολάς. Διὸ καὶ ἐν τῷ ἱερῷ πολλὴν ἐπικεικίαν ἐπ-
εδείκνυτο, ἀνδρείως μάλα καὶ μεγαλοφύως τὰ σκώμα-
τα φέρουσα, τὰ ἐπὶ τῇ μέθῃ καὶ τῇ παροινίᾳ. Οὐ-
δὲν δὲ οἶον καὶ αὐτὴν ἀκούσαι τῶν ῥημάτων. Εἰπόν-
τος γὰρ τοῦ παιδαρίου· *Περιελοῦ τὸν οἶνόν σου ἀπὸ
σοῦ, καὶ ἀπελθε ἐκ προσώπου Κυρίου, ἀπεκρίθη*
ἡ Ἄννα, καὶ εἶπεν, Οὐχί, κύριε. Τὸν ὕδριον ἀντα
*δεσποτὴν ἐκάλεσε. Καὶ οὐκ εἶπεν ὁ πολλοὶ τῶν ἀνθρώ-
πων λέγουσιν· Εἰπέ μοι ταῦτα ὁ ἱερεὺς; ταῦτα ὁ δι-
δάσκων τοὺς ἄλλους εἰς μέθην καὶ παροινίαν ἐκωφεν;*
*ἀλλ' ἐσκόπησεν ὅπως ἀποκρούσαιο τὸ μόνον τὴν ὑπό-
νοϊαν, καίτοι γε οὐκ οὖσαν ἀληθῆ.*

ε'. Ἡμεῖς δὲ πολλάκις, ἐπειδὴν λοιδορηθῶμεν, δέον

ἀπολογησάσθαι καὶ ἀπαλλαγῆναι, ἐξάπτομεν τὸ πῦρ,
καὶ καθάπερ θηρία τοῖς ὕδρικόνιν ἐπιπηδῶμεν, ἀγ-
χοντες, ἔλκοντες, εὐθύνας ἀπαιτοῦντες τῶν εἰρημέ-
νων, καὶ τοῦτοις αὐτοῖς, οἷς ποιοῦμεν, τὴν καθ' ἡμῶν
βεβαιούμεντες ὑπόνοιαν. Εἰ γὰρ βούλει δεῖξαι τοῖς ὕδρι-
κόσιν, ὡς οὐ μεθύεις, δεῖξον διὰ πραότητος καὶ ἐπιει-
κειας, μὴ δι' ὕβρεως, μηδὲ διὰ λοιδορίας. Ἄν μὲν
γὰρ τυπτήσης τὸν ὕδρικόντα, μέθην σου καταγνώ-
σονται πάντες· ἂν δὲ γενναίως ἐνέγκῃς, ἀπεκρούσω
διὰ τῶν ἔργων τὴν πονηρὰν ὑπόνοιαν· ὅπερ οὖν καὶ ἡ
γυνὴ τότε ἐποίησε, καὶ εἰπούσα, *Οὐχί, κύριε, δι' αὐ-
τῶν τῶν πραγμάτων ἐδείκνυ, ὅτι ψευδὴς ἦν ἡ ὑπό-
νοϊα. Πόθεν δὲ ὧλος καὶ ὑπόπτειυσεν ὁ ἱερεὺς τοῦτο;*
μὴ γὰρ γελῶσαν εἶδε; μὴ γὰρ χορεύουσαν; μὴ γὰρ
περιφερομένην καὶ καταπίπτουσαν; μὴ γὰρ αἰσχρὸν
τι καὶ ἀνελεύθερον φεγγετομένην ῥῆμα; Πόθεν οὖν
ταύτην ἔσχε τὴν ὑπόνοιαν; Οὐχ ἀπλῶς, οὐδὲ ὡς ἐτυχεν
ἐκείνος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς ἡμέρας· καὶ γὰρ ἦν
τὸ μεσημέριον, ὅτε τὴν εὐχὴν ἐποίητο. Πόθεν τοῦτο
δῆλον; Ἀπ' αὐτῶν τῶν ἀνωθεν εἰρημένων. Ἀνέστη
γὰρ, φησὶν, Ἄννα μετὰ τὸ φαγεῖν αὐτοὺς [719]
ἐν Σηλὼμ, καὶ μετὰ τὸ πιεῖν, καὶ κατέστη ἐνώπιον
*Κυρίου. Ὅρξ; Ὅν ἀνέσεως καιρὸν ποιοῦνται ἅπαν-
τες, τοῦτον εὐχῆς ἐποιεῖτο αὐτὴ καιρὸν, καὶ μετὰ*
τράπεζαν πρὸς ἱκετηρίαν ἀνέτρεχε, καὶ πηγὰς ἡφεί-
δακρύων, καὶ δαίνοϊαν παρείχε σωφρονούσαν καὶ νή-
φουσαν, καὶ μετὰ τράπεζαν οὕτως ἐκτενῶς ἠῤῥατο, ὡς
δῶρον ὑπὲρ φύσιν λαβεῖν, καὶ λύσαι στείρωσιν, καὶ
φύσιν ἀσθενήσασαν διορθῶσαι. Ταῦτα τοῖνυν ἀπὸ τῆς
γυναικὸς ἐκαρδάναμεν, ὥστε εἰδέναι μετ' εὐωχίαν εὐ-
χεσθαι. Ὁ γὰρ πρὸς τοῦτο παρεσκευασμένος, οὐδέ-
ποτε εἰς μέθην καὶ παροινίαν ἐκπαιεῖται, οὐδέποτε
ὑπὸ ἀδωφραγίας διαβράγῃσεται, ἀλλὰ τὴν προσδοκίαν
τῆς εὐχῆς ἀντὶ χαλινοῦ τοῖς λογισμοῖς ἐπικειμένην
ἔχων, μετὰ τοῦ προστήκοντος μέτρου τῶν παρακειμέ-
νων ἄφεται πάντων, καὶ πολλῆς μὲν τὴν ψυχὴν, πολ-
λῆς δὲ τὸ σῶμα ἐμπλήσει τῆς εὐλογίας. Τράπεζα
γὰρ ἀπὸ εὐχῆς ἀρχομένη, καὶ εἰς εὐχὴν καταλήγουσα,
οὐδέποτε ὑστερηθήσεται, ἀλλὰ πηγῆς βασιλύστερον
ἅπαντα ἡμῖν οἶσι τὰ ἀγαθὰ. Μὴ δὲ τοσούτων παρ-
ορῶμεν κέρδος. Καὶ γὰρ ἀποπον τοὺς μὲν οἰκέτας τοὺς
ἡμετέρους, εἰ ποτὲ τι τῶν παρακειμένων λάβοιεν
παρ' ἡμῶν μέρος, εὐχαριστεῖν τε ἡμῖν καὶ μετ' εὐ-
φημίας ἀναχωρεῖν· ἡμᾶς δὲ τοσούτων ἀπολαύοντας
ἀγαθῶν μηδὲ τοσαύτην ἀποδιδόναι τῷ Θεῷ τὴν τιμὴν,
καὶ ταῦτα, μέλλοντας πολλῆς ἀπολαύσεσθαι τῆς ἀσφα-
λείας. Ὅπου γὰρ εὐχὴ καὶ εὐχαριστία, ἀγίου Πνεύ-
ματος παραγίνεται χάρις, καὶ φυλαδεύονται δαίμονες,
καὶ πᾶσα ἀντικειμένη δύναμις δραπτεύει καὶ ἀφ-
ίσταται. Ὁ μέλλων εἰς εὐχὴν τρέπεσθαι, οὐδὲν ἀποπον
τολμᾷ φθέγγεσθαι, οὐδὲ ἐν μέσῃ τραπέζῃ· κἂν φθέγ-
νηται, μεταγινώσκει ταχέως. Διὸ χρὴ καὶ ἀρχομέ-
νους καὶ λήγοντας εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ· μάλιστα μὲν
γὰρ οὐδὲ εἰς μέθην ἐμπεσούμεθα βράδιος, καθάπερ
ἐφθην εἰπὼν, εἰ καταστήσασιν εἰς ταύτην ἑαυτοὺς
τὴν συνήθειαν. Ὅστε κἂν κραπαλῶν κἂν μεθῶν
ποτὲ ἀναστῇ, μηδὲ οὕτω καταλύσῃ τὸ ἔθος, ἀλλὰ
κἂν καρθερῶμεν, κἂν περιφερώμεθα καὶ καταπί-

^α Colb. ἀρευνῆν pro κρίνειν.

^β Colb. unus Σαμελ.

^γ Colb. ὁ μακρότερος ἐκείνος. Sic et Reg. qui addit καὶ γεν-
ναῖος, itemque Colb. alius.

^δ Colb. duo et Reg. καὶ τὰ ἐναντία οὐ φέροντες. Εἶδες.
Paulo post Colb. unus et Reg. οὐτε φιλοσοφίας εἶναι νομίζει.

^ε Colb. ἐξαγριώσκει. Infra idem ἐγγυμνασμένην.

mine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet (Matth. 40. 41). Si enim de nostra invicem vita iudicium ferre prohibemur, multo magis de patrum vita. Sed quod dicere institueram (rursus enim ad hanc redire mulierem oportet), quotiescumque convicia excelso ferimus animo, multorum nobis bonorum causam id fieri, possumus et ipsi Job cernere contigisse. Neque enim illum perinde miror, priusquam esset ab uxore instigatus, ut post illud perniciosum consilium. Verum ne cui videatur incredibile quod narro: frequenter quos ipsa rerum natura non subvertit, verbum corruptaque exhortatio devicit. Quod cum non ignoraret diabolus, post inflictum vulnus, ut experiretur, etiam per sermones fecit insultum; quod etiam fecit in Davide. Posteaquam enim vidit illum generose tulisse filii rebellionem, et impiam illam tyrannidem, volens supplantare Davidis mentem, atque ad iracundiam movere, aggressus est illum amarulentis Semei verbis, hoc agens, ut morderet animum illius. Hoc ipsum et in beatum Job astu molitus est. Ut enim perspexit et illum sua deridere jacula, neque secus atque turrim quamdam adamantinam adversus omnia fortiter consistere, obarmavit in eum uxorem, quo videlicet non esset suspectum consilium, et venenum verbis femine textit, calamitatem exaggerans. Quid igitur ille magnanimus? Cur loquuta es, inquit, sicut una de stultis mulieribus? Si bona accepimus de manu Domini, mala non excepiemus (Job 2. 10)? Quod autem hic dicit, hunc sensum habet: Si non esset, inquit, Dominus, neque tanto nobis excellentior, sed amicus aliquis pari conditione: quam haberemus excusationem, si tot tantisque affecti beneficiis, etiam contrariis eum remuneraremur? Vides ut vir Deum diligens, nec essetur animo, nec gloriatur, quod plagas illas humanam naturam excedentes fortiter toleret, neque suæ sapientiæ vel magnanimitati tribuit tam insignem tolerantiam, sed quasi debitum exsolvisset, nihilque præter æquum accidisset, ita strenue mulieri os oclusit? Idem factum est in hac muliere. Nam simul ut satanas perspexit eam magno animo ferre sterilitatem, immisit sacerdotis puerum, qui magis illam exacerbaret. At nihil horum accidit mulieri: sed domi parata ad perferenda maledicta, æmuleque conviciis exercitata, intrepide adversus ejusmodi assultus ferendos se accingebat. Quapropter in templo multam præstitit humanitatem, viriliter et magno animo scommata perferens, dum vocatur temulenta ac vinolenta. Nihil autem vetat et ipsa mulieris audire verba. Cum enim puer dixisset, *Digere vinum tuum abs te, et recede a conspectu Domini: respondit Anna, et dixit: Nequaquam, domine* (1. Reg. 1. 14. 15). Qui contumeliose loquutus fuerat, eum appellat dominum. Non dixit quod plerique solent homines, Istane sacerdos? ista qui alios docet, temulentiam ac vinolentiam mihi exprobat? sed illud spectabat, quomodo suspicionem depelleret, licet falsam.

5. Quomodo ferendæ contumeliæ. Precatio ad men-

sam.—Nos contra, si quando conviciis appetimur, cum oporteret excusare et in gratiam redire, excitamus incendium, ac ferarum in morem insilimus in conviciatores, præfocantes, trahentes, pro dictis penam repositos, atque his ipsis factis suspicionem de nobis confirmamus. Nam si cupis exprobrantibus ostendere te non esse temulentum, ostende per mansuetudinem, ostende per humanitatem, non per contumelias et convicia. Nam si percusseris eum qui te afflicti conviciis, temulentiam tuam condemnaturi sunt omnes; sin magno pertuleris animo, factis ipsis depuleris malam de te suspicionem: id quod tum hæc fecit mulier. Cum enim diceret, *Nequaquam, domine*: re ipsa declaravit, falsam esse illius suspicionem. Unde autem hoc vel suspicari potuit sacerdos? num ridentem vidit? num saltantem? num titubantem et cadentem? num audivit verbum obscenum, aut illiberale? Unde igitur concepit hanc suspicionem? Haud ille quidem temere, nullaque de causa; sed ex diei tempore: erat enim meridies cum precaretur illa. Unde hoc liquet? Ex iis quæ locum hunc præcedunt. Surrexit, inquit, Anna, postquam illi comederant et biberant in Selom, et post potum constitit in conspectu Domini (1. Reg. 1. 9). Viden? Quod omnes faciunt tempus relaxationis, illa fecit tempus precationis: post convivium accurrens ad supplicationem, fontes lacrymarum emisit, mentemque præ se tulit sobriam ac vigilantem: ac post epulas adeo intente oravit, ut donum acciperet supra naturam, solveretque sterilitatem, ac naturæ imbecillitatem corrigeret. Hoc igitur a femina lucri consequuti sumus, ut sciamus et post convivium orare. Quisquis enim ad hoc præparatus fuerit, numquam in ebrietatem aut vinolentiam incidet, numquam crapula disrumpetur: sed quoniam expectationem precationis habet pro freno impositam animo, conveniente mensura attinget ex omnibus quæ fuerint appposita, multaque benedictione tum animum, tum corpus implebit. Convivium enim quod a precatione cæptum in precationem desinit, numquam deficiet, sed quovis fonte uberius nobis omnia adferet bona. Ne igitur tantum negligamus lucrum. Absurdum enim fuerit, si cum famuli nostri, si quando partem aliquam eorum quæ nobis appposita sunt acceperint, nobis gratias agant, beneque nobis precantes abeant: nos, cum tot tantisque fruamur bonis, ne hoc quidem honoris Deo persolvamus, licet hinc multam simus assequuturi securitatem. Ubi enim precatio et gratiarum actio, eo sancti Spiritus advenit gratia, abiguntur demones, et omnis adversaria potestas diffugit ac discedit. Qui se conversurus est ad orandum, non audeat quidquam absurde loqui, ne in medio quidem convivio: aut si loquutus fuerit, mox respiscit. Proinde oportet tum in initio, tum in fine convivii gratias agere Deo ob hanc præcipue causam, quod ut dicere cœperam, haud facile probabemur in ebrietatem, si nos ipsos in hanc consuetudinem constituerimus. Quin si quando surrexeris crapula potaque gravatus, ne sic quidem abjicias consuetudinem: sed quamvis habeamus gravatum caput, quamvis ver-

* Colb. unus et Reg. neque philosophia tribuit.

tigine circumferamur, et concidamus, nihilo secius tamen oremus, nec aboleamus consuetudinem. Etenim si præcedenti die ad hunc oraveris modum, postridie corriges dedecus pridie commissum. Quoties igitur prandebimus, meminerimus hujus mulieris, et illius lacrymarum, nec non præclaræ ejus ebrietatis. Nam ebria erat mulier, non e vino, sed ex abundantia pietatis. Etenim si post prandium talis fuit, qualis erat sub auroram? si tam instantè oravit post cibum et potum, qualis erat jejuna?

6. Redeamus igitur denuo ad verba illius, verba multæ plena philosophiæ, multaque reſerta mansuetudine. Cum enim dixisset: *Nequaquam, domine, subjecit: Mulier in duro die sum ego, vinum et quod inebriat non bibi* (1. Reg. 1. 15). Observa quomodo nec hic commemorat æmulæ convicia, neque traducit illius malitiam, nec domesticam calamitatem exaggerat evulgans? sed hactenus aperit suam anxietatem, ut tantum sese apud sacerdotem purgaret. *Mulier in duro die ego sum: vinum et quicquid inebriat non bibi, sed effundo animam meam coram Domino.* Non ait, Deprecor Dominum, supplico Domino, sed, *Effundo animam meam coram Domino*: hoc est, Me ipsam totam converti ad Dominum, mentem meam evacuavi apud illum, toto animo, totaque virtute preceationem meam peregi, Deo narraui calamitatem meam, ostendi vulnus; ille potest dare remedium. *Ne des ancillam in faciem, in filiam pestilentem* (1. Reg. 1. 16). Rursus ancillam appellat seipsam, multam adhibens curam, ne a sacerdote malam referat famam: nec apud se dixit: Quid mihi curæ est istius calumnia? ignoranter ac temere accusat, suspicatur ubi nihil erat opus; mea conscientia pura esto, et omnes me traducant: sed apostolicam illam implevit legem, quæ præcipit ut provideamus bona non tantum coram Domino, sed etiam coram hominibus (Rom. 12. 17). Atque omni modo suspicionem depulsi, cum ait, *Ne des ancillam tuam in faciem, in filiam pestilentem.* Quid autem est, *In faciem?* Ne me existimes effrontem et impudentem esse. Angoris, non violentiæ est hæc audacia: meroris, non ebrietatis. Quid igitur sacerdos? Considera et illius prudentiam: non inquisivit curiose de genere calamitatis, non exactius scrutatus est angoris causam: sed quid ait? *Vade in pace; det tibi Dominus Deus Israel omnem petitionem, quam ab eo petisti* (1. Reg. 1. 17). Mulier ex accusatore fecit patronum. Tantum bonum est humanitas ac mansuetudo. Pro contumelia copioso accepto viatico discessit, eumque nacta est propugnantem et intercessorem, quem habuerat objurgatorem. Ac ne sic quidem destitit, sed rursus ait: *Inveniat ancilla tua gratiam in oculis tuis* (Ibid. v. 18): hoc est: Utinam e sine rerumque exitu discas, me hanc preceationem obsecrationemque fecisse, non ex violentia, sed ex angore: *Et cum abiit*, inquit, *non amplius concidit.* Vides mulieris fidem? Priusquam acciperet quod postularat, perinde confisa est,

¹ Colb. duo, sicut et Reg., *preceationem meam*; minus recte.

quasi jam accepisset. In causa erat, quod oraret multo cum fervore, multoque studio citra ullam hæsitacionem. Hanc ob rem abiit quasi totum impetrasset. Quin insuper Deus jam totam anxietatem illi excussit ex animo, largiturus donum quod petebat.

Moralis epilogus. — Hanc feminam imitemur et nos, et in omnibus afflictionibus ad Deum confugiamus. Et si nobis non fuerint liberi, ab illo postulamus; quos si acceperimus, multa cura educemus: adolescentes cum ab omni vitio sevocemus, tum præcipue a lascivia, quod hoc difficile sit bellum, nec alia res molestior sit illi ætati, quam hic morbus. Undique igitur circumvallemus illos consiliis, adhortationibus, terroribus, minis. Si hanc devicerint cupidinem, nec ab aliis facile expugnabuntur, sed et pecuniis erunt superiores, et temulentiam vinolentiamque superabunt, et improbos convictus omni studio discutient, et amabiliiores erunt parentibus, et omnibus hominibus magis reverendi. Quis enim non revereatur juvenem caste sobrieque viventem? quis non amplectatur, exosculeturque eum qui cupiditatibus frenum imposuit? quis non vel e numero præditi-vitum multa cum gratia volet illi locare filiam suam, etiamsi fuerit omnium pauperrimus? Sicut e diverso luxuriose viventem, etiamsi fuerit omnium opulentissimus, nemo tam miser est, nemo tam abjectæ fortunæ, ut sibi generum velit adsciscere: contra nullus adeo stultus est, ut sobrium ac pudicum rejiciat, ac dedecore afficiat. Ut igitur filii et hominibus reverendi fiant, et Deo amabiles, exornemus illorum animos, eumque pudicitia ad conjugium perducamus. Sic enim illis velut e fonte proveniunt omnia, et Deum habituri sunt propitium, ac presentis futuræque vitæ gloria perfruentur: quam assequi contingat nobis omnibus, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, honor, imperium, simul cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO III.

De Anna, deque Samuelis educatione, et quod utilia sit in pariendo tarditas, et quod periculosum sit liberos negligenter habere.

1. *Oratio Annæ quam grata Deo. Lacrymæ rigant plantam orationis. Res spirituales variis indesinenter formis adornari possunt. Anna liberorum educationis magistra.* — Nisi videor aliquibus fastidio et oneri esse, volo idem argumentum rursus attingere, de quo vobis nuper disserui: vosque ad Annam introducere atque in pratum virtutum illius inducere sermonem: pratum, inquam, non quod rosaria profert, aut flores qui marcescunt, sed quod preceationem ac fidem, magnamque tolerantiam. Si quidem hæc vernis floribus longe præstant odore, ut quæ non aquarum fontibus, sed lacrymarum imbre rigantur. Neque enim perinde annuum fontes floridos reddunt hortos, ut plantam preceationis fontes lacrymarum irrigantes in summam altitudinem deducunt: quod huic concidit mulieri. Simul enim ut loquuta est, subvolavit in cælum ejus deprecatio, ac fructum ipsi

πτωμεν, και οὕτως εὐζόμεθα, καὶ μὴ διαλύσωμεν τὴν συνήθειαν. Ἄν γὰρ τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ οὕτως εὖξῃ, τῇ δευτέρᾳ διορθώσῃ τὴν ἐν τῇ προτέρᾳ γενομένην ἀσχημοσύνην ἡμέρᾳ. Ὅταν τοίνυν ἀριστοποιώμεθα, μνημονεύωμεν ταύτης τῆς γυναικὸς, καὶ τῶν ταύτης διακρύων, καὶ τῆς μέθης τῆς καλῆς ταύτης. Ἐμέθυε γὰρ καὶ ἡ γυνή, οὐκ ἀπὸ οἴνου, ἀλλ' ἀπ' εὐλαθείας πολλῆς. Εἰ γὰρ μετ' ἀριστον τοιαύτῃ ᾤν, ποία ἦν ὑπὸ τῆν ἑω; εἰ μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ πινὲν οὕτως ἐκτενῶς προσήχετο, ὅποια ὑπῆρχε νῆστις οὕσα;

Γ'. Ἐπανελέσθωμεν τοίνυν πάλιν ἐπὶ τὰ ῥήματα αὐτῆς, τὰ φιλοσοφίας γέμοντα πολλῆς καὶ πραότητος. Εἰποῖσα γὰρ, *Οὐχί, κύριε, ἐπήγαγε ἡ γυνὴ ἐν σκληρῇ ἡμέρᾳ ἐγὼ εἰμι, καὶ οἶνον καὶ μέθυσα οὐ πέπωκα*. Παρατήρησον πῶς οὐδὲ ἐνταῦθα λέγει τὰ ἐνείδη τῆς ἀντιζήλου, οὐδὲ ἐκπομπεύει τὴν πονηρίαν ἐκείνης. [720] οὐδὲ ἐκτραγεῖται τὴν συμφορὰν τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ τοσοῦτον ἀποκαλύπτει τὴν ἐαυτῆς ἀθυμίαν, ὅσον ἀπολογησασθαι πρὸς τὸν ἱερέα μόνον. *Ἡ γυνὴ ἐν σκληρῇ ἡμέρᾳ*, φησὶν, *ἐγὼ εἰμι καὶ οἶνον καὶ μέθυσα οὐ πέπωκα, καὶ ἐσχέθη τὴν ψυχὴν μου ἐνώπιον Κυρίου*. Οὐκ εἶπεν, *Εὐχόμεν* τῷ Θεῷ, *ἵνα τεύω τὸν Θεόν, ἀλλ' Ἐσχέθη τὴν ψυχὴν μου ἐνώπιον Κυρίου*· τοῦτέστιν, ὅλην ἑμαυτὴν μετέστησε πρὸς τὸν Θεόν, τὴν διανοίαν μου ἐξεκένωσα πρὸς αὐτόν, ὅλην ψυχῇ καὶ δυνάμει τὴν εὐχὴν μου ἐποιήσαμην, εἶπον τῷ Θεῷ τὴν συμφορὰν τὴν ἐμὴν, εἰδεῖα τὸ ἔλκος· ἐκεῖνος τὸ φάρμακον θεῖον δύναται. *Μὴ ὄψῃ τὴν δοῦλῃν σου εἰς πρόσωπον, εἰς θυγατέρα Λοιμῆν*. Πάλιν δοῦλῃν ἑαυτὴν καλεῖ, καὶ πολλὴν ποιεῖται σπουδὴν, ὥστε μὴ πονηρὰν ὀφείναι παρὰ τῷ ἱερεὶ λαβεῖν. Καὶ οὐκ εἶπε πρὸς ἑαυτὴν· *Τί δέ μοι μέλει τῆς τούτου διαβολῆς; Ἀπλῶς καὶ εἰς κατὰ γόργησεν, ὑπώπτευεν εἰς οὐδὲν δέον*· τὸ συνεδῶς μου καθαρὸν ἔστω, καὶ πάντες με διαβαλλέτωσαν· ἀλλὰ τὸν ἀποστολικὸν ἐκείνου ἐπλήρου νόμον, τὸν καλεῖοντα προνοεῖσθαι καλὰ μὴ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. Καὶ παντὶ τρόπῳ τὴν ὑποψίαν ἀπεκρούετο λέγουσα· *Μὴ ὄψῃ τὴν δοῦλῃν σου εἰς πρόσωπον, εἰς θυγατέρα Λοιμῆν*. Τί δέ ἐστιν, *Εἰς πρόσωπον*; Μὴ νομίσῃς, ἀναίσχυντον εἶναι με καὶ ἱταρῆν. Ἀθυμίας, οὐ παροινίας, ἐστὶν αὕτη ἡ παρήγορία· ὀδύνης, οὐχὶ μέθης. Τί οὖν ὁ ἱερεύς; Ὅρα κακείνου τὴν σύνεσιν· οὐ περιεργάσατο τὴν συμφορὰν, οὐκ ἡβουλήθη πολυπραγμονῆσαι τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ τί φησι; *Πορεύου ἐν εἰρήνῃ· ὁδὸς σοὶ Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ πᾶν αἰτήμα, ὃ ᾔτησω παρ' αὐτοῦ*. Τὸν κατήγορον συνήγορον εἰργάσατο ἡ γυνή. Τοσοῦτον ἐστὶν ἐπιεικεία καὶ πραότης καλὴν. Καὶ ἀντὶ ὕβρεως ἐφῶδα ἱκανὰ λαβοῦσα ἀπήλθε, καὶ προστάτην ἔσχε καὶ πρεσβεύτην τὸν ἐπιτιμῆσαντα. Καὶ οὐδὲ οὕτως ἀφίσταται, ἀλλὰ πάλιν φησὶν· *Εἴδοι ἡ δοῦλῃ σου χάριν ἐν ὀφθαλμοῖς σου*· τοῦτέστι, Μάλοις διὰ τοῦ τέλους αὐτοῦ, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως, ὡς οὐκ ἀπὸ παροινίας, ἀλλ' ἐξ ὀδύνης τοσαύτης ἐπισησάμην ἱκατέρησαν καὶ τὴν δέξιον. Καὶ ἀπελθούσα, φησὶν, *οὐκέτι συνέπεσον*. Εἶδα; τίστιν γυναικὸς; Πρὶν λάβῃ ὅπαρ ἤτησεν, ἐθάρτησεν· ὡς λαβοῦσα. Τὸ δὲ αἶτιον, ὅτι μετὰ πολλῆς ἡβδα τοῦ σφοδρότετος, μετὰ σπουδῆς ἀδιακρίτου. Διὰ τοῦτο, ὡς τὸ πᾶν εἰληφύα, κατήλθεν. Ἄλλως δὲ, καὶ ὁ Θεὸς

λοιπὸν αὐτῆς τὴν ἀθυμίαν ἐξέβαλε, μέλλων δίδόναι τὸ δῶρον.

Ταύτην ζηλώσωμεν καὶ ἡμεῖς, καὶ ἐν ἀπάσις ταῖς συμφοραῖς πρὸς τὸν Θεόν καταφεύγωμεν. Κἂν μὴ ἔχωμεν παιδί, παρ' ἑαυτοῦ αἰτώμεν· καὶ λάβομεν, μετὰ πολλῆς ἀνατρέφωμεν αὐτὰ τῆς σπουδῆς, καὶ πάσης μὲν κακίας ἀπάγωμεν τοὺς νούς, μάλιστα δὲ ἀσελγείας· χαλεπὸς γὰρ οὗτος ὁ πόλεμος, καὶ οὐδὲν οὕτως ἐνοχλεῖ τὴν ἡλικίαν ἐκείνην, ὡς τοῦτο τὸ πάθος. Πανταχόθεν τοίνυν αὐτοὺς τειχίζωμεν συμβουλαῖς, [721] παραινέσει, φόβοις, ἀπειλαῖς. Ἀνατύτης περιγίνονται τῆς ἐπιθυμίας, οὐδὲ ἑτέρα ταχέως ἀλύνονται, ἀλλὰ καὶ χρημάτων ἔσονται κρείττους, καὶ μέθης κρατήσοις, καὶ τὰς παροινίας καὶ τὰς πονηρὰς συνουσίας πάσῃ σπουδῇ διακρούονται, καὶ ποθεινότεροι μὲν ἔσονται τοῖς γεγεννημένοις, αἰδεσιμώτεροι δὲ πᾶσιν ἀνθρώποις. Τίς γὰρ οὐκ αἰδεσθήσεται σωφρονούντα νέον; τίς δὲ οὐκ ἀσπάσεται καὶ φιλήσει τὸν χαλινώσαντα τὰς ἀτόπους ἐπιθυμίας; τίς δὲ οὐκ αἰρήσεται^β καὶ τῶν σφόδρα εὐπορωτάτων μετὰ πολλῆς αὐτῷ τῆς χάριτος ἐκδοῦναι τὸ θυγάτριον, καὶ ἀπάντων ἐκείνους πνεύστερος ᾗ; Ὡς γὰρ τὸν ἐν σωτηρίᾳ ζῶντα, καὶ πόρνας προσέχοντα, καὶ ἀπάντων εὐπορώτερος ᾗ, οὐδεὶς οὕτως ἄθλιος καὶ ταλαίπωρος, ὡς θαλῆσαι κτεστέην^γ λαβεῖν· οὕτω τὸν σωφρονα καὶ σεμνὸν οὐδεὶς οὕτως ἀνήγως, ὡς ἀποκρούσασθαι καὶ ἀτιμάσαι. Ἴν' οὖν καὶ ἀνθρώποις αἰδέσιμοι, καὶ τῷ Θεῷ ποθεινοὶ οἱ παῖδες γίνονται, κατακοσμημένον αὐτῶν τὰς ψυχὰς, καὶ μετὰ σωφροσύνης ἐπὶ τοὺς γάμους ἄγωμεν. Οὕτω γὰρ καὶ τὰ παρόντα αὐτοῖς, ὥσπερ ἐκ πηγῶν, ἀπαντα ἔξει, καὶ τὸν Θεὸν ἔξουσιν ἰδεῖν, καὶ τῆς παρουσίας, καὶ τῆς μελλούσης ἀπολαύσονται ὀδύνης· ἥς γίνονται πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Εἰς τὴν Ἀνναν, καὶ εἰς τὴν τοῦ Σαμουὴλ γαλακτοτροφίαν· καὶ δεῖ χρησμός ἡ περὶ τὸν τόκον βραδύτης, καὶ δεῖ ἐκπεινῶν καὶ σφαλερὸν τὸ τῶν πατέρων ἄμελεια.

Α'. Εἰ μὴ δοκῇ προσκορὴς τίσις εἶναι καὶ φορτικὴς, βούλομαι τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἀφασθαι πάλιν, ὑπὲρ ἧς καὶ πρόωγ ὤμην διελέχθην, καὶ πρὸς τὴν Ἀνναν ὤμει· χειραγωγῆσαι, καὶ εἰς τὴν λειμῶνα τῶν κατορθωμάτων τῆς γυναικὸς εἰσαγαγεῖν τὸν λόγον· λειμῶνα οὐχὶ ῥεδωνιὰν ἔχοντα, οὐδὲ ἀνθη μαραινόμενα, ἀλλ' εὐχὴν καὶ πίστιν καὶ ἀνεξίτηλάν πολλήν. Πολὺ γὰρ ταῦτα τῶν ἡρινῶν ἀνθῶν ευδοδέστερα, οὐχὶ πηγαῖς ὕδατων, ἀλλ' ὁμοῖον διακρύων ἀρόδμενα. Οὐ γὰρ οὕτω τοὺς κήπους αἱ πηγαὶ τῶν ναμάτων εὐδαλεστέρους ποιοῦσιν, ὡς τὸ φυτὸν τῆς εὐχῆς αἱ πηγαὶ τῶν διακρύων ποτίζουσιν, πρὸς ὅλους μέγιστον ἀνατρέχον παρασκευάζουσιν· ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ τῆς γυναικὸς ταύτης ἐγένετο. Ὁμοῦ γὰρ ἐφθόγγετο, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνέδραμον ἡ εὐχή, καὶ καρπὸν ἠνεγκεν ὥριμον αὐτῇ, τὸν ἅγιον Σαμουὴλ. Μὴ δὲ δυσχεράνῃται, εἰ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἀρχόμεθα πάλιν. Οὐ γὰρ τὰ αὐτὰ

^α Colb. duo τὴν δέξιον μου. Sic etiam Reg.

^β Reg. οὐκ ἀρήσεται.

^γ Reg. κτενέσται.

ἐροῦμεν, ἄλλ' ἑτέρα τινὰ νέα καὶ πρόσφατα. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῆς αἰσθητικῆς τραπέζης ἐξ ἐνὸς ὄφου πολλὰ ἀντίς ἐδέσματα κατασκευάζεσθαι. Καὶ τοὺς χρυσοκόους δὲ ὀρώμεν ἀπὸ μιᾶς μάξης χρυσοῦ καὶ [723] φέλλια, καὶ περιδέρβια, καὶ ἑτέρα πολλά ποιούντας χρυσία. Εἰ γὰρ καὶ μονοειδὴς ἡ ὕλη, ἀλλὰ ποικίλον τὴ τέχνη. καὶ οὐ στενωχωρεῖται τῷ μονοτρόπῳ τῆς ὑποκειμένης οὐσίας εὐπόριστος οὖσα καὶ πολυμήχανος. Εἰ δὲ τὰ ἐνταῦθα τοιαῦτα, πολλῶν μᾶλλον ἢ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ὅτι γὰρ ποικίλη ταύτης ἡ τράπεζα, καὶ πολυτρόπος, καὶ πολυειδής, ἀκούσων τοῦ Παύλου λέγοντος· Ὁ μὲν διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνῶσεως, ἑτέρῳ δὲ πίστις, ἄλλω δὲ χάρισμα λαμπρῶν, ἀντιλήψεις, κυβερνήσεις, γένη γλωσσῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτερεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιοῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Ὅρξ πὺς ποικίλη; Οἱ ποταμοὶ πολλοί, ἀλλὰ μία, ψῆσιν, ἡ πηγὴ· διάφορα τὰ ἐδέσματα, ἀλλ' εἰς ὃ ἐστιάτωρ. Ἐπεὶ οὖν τοσαύτῃ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, μὴ ἀποκάμωμεν. Εἰδομεν δὲ αὐτὴν στεῖραν οὖσαν, εἰδομεν αὐτὴν μητέρα γενομένην, εἰδομεν θαυρόντων, εἰδομεν χαίρωντων· συνηλγίσασθαι τότε, συνησθῶμεν σήμερον. Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος ἐκείλευσε, Χαίρειν μετὰ χαϊρόντων, καὶ κλαίειν μετὰ κλαϊόντων. Τοῦτο δὲ οὐκ ἐπὶ τῶν συνακμασάντων ἡμῖν ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι γεγεννημένων ποιεῖν χρή. Καὶ μή μοι λεγέτω τις· Ναὶ τί μοι κέρδος ἀπὸ τῆς Ἄννης ἔσται, καὶ τῶν ταύτης διηγημάτων; Αἶ τε γὰρ στεῖραι δυνήσονται μαθεῖν, πὺς ἂν γένοιτο μητέρες· καὶ αἱ μητέρες εἰσονται πάλιν, ποῖος παιδοτροφίας ἀριστος ἂν γένοιτο τρόπος. Οὐ γυναῖκες δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄνδρες μέγιστα ἀπὸ τῆς ἱστορίας ταύτης καρπώσονται, παιδευθέντες ἡμέρας πρὸς τὰς αὐτῶν διακείσθαι γυναῖκας, καὶ ἀπαίδαν νοσοῦσι, καθάπερ ὁ Ἐλκανὰ πρὸς τὴν Ἄνναν διέκειτο. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτερον τοῦτου μείζον κερδανοῦσι, μαθόντες ὅτι δεῖ τοὺς γονεῖς ἀπαντας τῷ Θεῷ τὰ τεχθέντα τρέφειν παιδί. Μὴ τοίνυν, ἐπεὶ χρήματα καὶ ἀργύριον οὐκ ἔστι λαβεῖν ἀπὸ τοῦ διηγήματος, ἀνόνητον ἡμῖν εἶναι τὴν ἀκρόασιν νομίζωμεν, ἀλλὰ δι' αὐτὸ μὲν οὖν τοῦτο κερδαλέαν καὶ ὠφέλιμον, ἐπειδὴ οὐ χρυσίον καὶ ἀργύριον, ἀλλ' ὁ πολλῶν μείζον τούτων ἐστὶ, ψυχῆς εὐλάβειαν, καὶ τοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς ἡμῖν δεῖκνυσαι θεσαυροὺς, καὶ διδάσκει πὺς ἅπαντα διακρουσόμεθα κίνδυνον. Χρήματα μὲν γὰρ παρασχεῖν καὶ ἀνθρώποις βῆδιν· διορθῶσαι δὲ φύσιν, καὶ ἀθυμίαν λύσαι τοιαύτην, καὶ ὀδύνην ἀνελεῖν, καὶ ψυχὴν ἀναστήσαι καταπίπτειν μέλλουσαν, ἀνθρώπων μὲν ὁ οὐδενί, τῷ δὲ τῆς φύσεως ἀεσπότη μόνῳ θυνατόν. Σὺ δὲ, εἰ μὲν νόσημα ἀνίστατο ἔχουσα, καὶ τὴν πόλιν περιελθοῦσα ἀπασαν, καὶ χρήματα δαπανήσασα, καὶ ἱατροῖς χρησαμένη πολλοῖς, καὶ μηδεμίαν εὐρούσα παραμυθίαν, ἐνέτυχες γυναικὶ τὸ αὐτὸ παθούσῃ πάθος καὶ ἀπαλλαγίσῃ, οὐκ ἂν ἀπέστης ἱκετεύουσα, παρακαλοῦσα, δεομένη, ὥστε πείσαι τὸν ἀπαλλάξαντα δεῖξαι· σὺν δὲ ὀρώσα Ἄνναν ἐστώσαν ἐν τῷ μέσῳ, καὶ τὸ πάθος αὐτῆς ἐξηγουμένην, καὶ τὸ φάρμακον λέγουσαν, καὶ τὸν ἱατρὸν [723] δεκνύουσαν χωρὶς ἱκετηρίας, χωρὶς παρακλησεως, οὐ προσελεύσῃ καὶ λήψῃ τὸ φάρμακον, οὐδὲ ἀκούσῃ τῆς ἱστορίας μετ' ἀκριβείας ἀπάσης; Καὶ τίνας δυνήσῃ ποτὲ ἐπιτυχεῖν ἀγαθοῦ; Ἄλλ' ἑτεροὶ μὲν καὶ πελάγη

διέβαλον ἢ μακρὰ πολλάκις, καὶ πολλὴν ἀποδημίαν ἐστεῖλαντο, καὶ χρήματα ἐδαπάνησαν, καὶ πόνον ὑπέμειναν, ἵνα τὸν ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας μηνυθέντα ἱατρὸν ἴδωσι, καὶ ταῦτα οὐ σφδρα βαρβόρουντες, ὅτι πάντως ἀπαλλαγῇσονται τοῦ νοσήματος· οὐ δὲ, ὡ γύναι, οὐ διαπόντιον ἀποδημίαν στέλλεσθαι μέλλουσα, οὐδὲ εἰς τὴν ὑπερβολὴν μετοικίσεσθαι, οὐδὲ πόνον τινὰ τοιοῦτον ὑπομείνειν· καὶ τί λέγω τὴν ὑπερβολὴν; οὐδὲ αὐτὸν μὲν οὖν τὸν οὐδὲν ἀναγκαζομένην τῆς οἰκίας ὑπερβῆναι, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ δυναμένη τῷ θάλαμῳ συγγενέσθαι τῷ ἱατρῷ, καὶ χωρὶς μεσίου τοῦδ' αὐτῷ διαλεχθῆναι περὶ πάντων ὧν ἀνέλεως (θεὸς γὰρ, φησὶν, ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐ θεὸς ἀρόρωθεν), ἀναβάλλῃ καὶ ὀκνεῖς; Καὶ ποῖαν ἔξεις ἀπολογίαν; τίνας ἀπολαύσῃ συγγνώμης, ὅταν καὶ εὐκολον καὶ πανταχόθεν βῆδιν τῶν ἐπικειμένων κακῶν ἀπαλλαγῇ εὐρεῖν δυναμένη, βῆδυμης, καὶ τὴν σαυτῆς σωτηρίαν προδιδῷς; Οὐ γὰρ δὴ μόνον στεῖρωσαι ὁ ἱατρὸς οὗτος, ἀλλὰ καὶ πᾶν ὅτι οὖν νόσημα καὶ ψυχῆς καὶ σώματος θεραπεύσαι δύναται, θελήσας μόνον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι χωρὶς πόνου, καὶ ἀποδημίας, καὶ δαπάνης, καὶ μεσιτῶν, ἀλλ' ὅτι καὶ χωρὶς ἀλγηδόνης τὴν ἱατρειάν ποιεῖται. Οὐ γὰρ οἰδῆρται καὶ πυρὶ πρὸς τὸ πάθος ἵσταται, καθάπερ οἱ τῶν ἱατρῶν παῖδες ποιοῦσιν· ἀλλ' ἀρκεῖ νεῦσαι μόνον, καὶ πᾶσα μὲν ἀθυμία, πᾶσα δὲ ὀδύνη, καὶ πάθος ἅπαν δρασκετεύει καὶ φυγαδεύεται.

β'. Μὴ τοίνυν ἀμελῶμεν, μηδὲ ἀναβαλλόμεθα, καὶ πένητες ὦμεν καὶ εἰς ἐσχάτην καταπεπωκότες ἐνδεῖαν. Οὐδὲ γὰρ χρήματά ἐστι καταβαλεῖν, ἵνα πένιαν προβαλλώμεθα. Οὐ γὰρ ἀργύριον οὗτος ὁ ἱατρὸς ἀπαιτεῖ τὸν μισθόν, ἀλλὰ δάκρυα, καὶ εὐχάς, καὶ πίστιν. Κἂν ταῦτα ἔχων πρὸς αὐτὸν ἔλθῃς, λήψῃ πάντως, ὅπερ ἂν αἰτήσῃς, καὶ ἀπελεύσῃ μετὰ πολλῆς τῆς εὐφροσύνης. Καὶ τοῦτο μὲν πολλὰχόθεν ἔξεστι μαθεῖν, οὐχ ἥμισυ δὲ ἀπὸ τῆς γυναικὸς ταύτης· οὐ γὰρ χρυσίον καὶ ἀργύριον καταβαλοῦσα, ἀλλ' εὐχὴν καὶ πίστιν καὶ δάκρυα, ὅπερ ἤτησε λαβοῦσα, οὕτως ἀπῆλθε. Μὴ τοίνυν νομίζωμεν ἀκέρδεις ἡμῖν εἶναι τὸ διήγημα· Ταῦτα γὰρ ἐγράφῃ, φησὶ, πρὸς τοῦθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησεν· ἀλλὰ προσέλωμεν αὐτῇ, καὶ μάθωμεν, πὺς ἐλύθη τὸ νόσημα, καὶ τί μετὰ τὸ λυθῆναι πάλιν ἐποίησε, καὶ πὺς ἐχρήσατο τῷ δοθέντι ὀρώμῳ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἐκάθισε, φησὶ, καὶ ἐθήλασε τὸν Σαμουὴλ.

Ὅρα πὺς ἑώρα τὸ παιδίον ἐκεῖνο λοιπὸν οὐχ ὡς παιδίον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς ἀνάθημα· καὶ διπλοῦν αὐτῇ τὸ φίλτρον ἐτίνατο, τὸ μὲν ἀπὸ τῆς φύσεως, τὸ δὲ ἀπὸ [724] τῆς χάριτος. Ἐμοὶ δὲ δοκεῖ καὶ αἰδεῖσθαι τὸ παιδίον τὸ ἐαυτῆς· καὶ εἰκότως. Εἰ γὰρ φιάλας καὶ ποτήρια χρυσὰ μέλλοντες τινες ἀνατιθέναι τῷ Θεῷ, ἐπειδὴν κατασκευασθέντα λάβωσι, καὶ πρὸ τῆς ἡμέρας ἀποθῶνται οἴκοι, οὐχ ὡς κοινὰ λοιπὸν ὀρώσι σκευή, ἀλλ' ὡς ἀνάθημα, καὶ οὐδὲ τολμῶσιν ἀπλῶς καὶ εὐχὴ τούτων βῆσθαι, καθάπερ καὶ τῶν λοιπῶν·

* Colb. unus et Reg. ἀνθρώπων μὲν.

β Sic restitutum e Morel. et Savil.; Monf. διελθεον. Ed.

produxit tempestivum, sanctum videlicet Samuelem. Nolite igitur molestie ferre, si rursus idem argumentum tractare incipimus. Neque enim eadem dicemus, sed nova quædam ac recentia. Nam in convivio corporali, ex eodem obsonio multa eduliorum genera posset aliquis conficere. Quin et aurifices videmus ex eadem auri massa et armillas, et torques, aliasque multas res aureas fingere. Quamquam enim ejusdem generis est materia, ars tamen est varia, nec coarctatur similitudine materiæ subjectæ, quod ipsa sit copiosa, varique artificii. Quod si res istius vitæ sunt ejusmodi, multo vero magis Spiritus gratia. Nam quod gratiæ mensa sit varia, multiformis, et opipara, audi Paulum dicentem: *Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii vero sermo scientiæ, alii rursus fides, alii vero dona sanationum, subventiones, gubernationes, genera linguarum. Hæc autem operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsum cuique ut vult* (1. Cor. 12. 8-11). Vides quam varia sit? Multa, inquit, flumina, sed unus est fons; varia sunt edulia, sed unus est convivor. Ergo cum tam magna, tamque multiplex sit Spiritus gratia, ne defatigemur. Vidimus eam sterilem, vidimus eam factam matrem: vidimus lacrymantem, vidimus gaudentem; tum simul cum illa indoluius: simul cum illa gaudio afficiamur et hodie. Sic et Paulus jubet, *Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus* (Rom. 12. 15). Id vero faciendum est non solum super iis qui nobiscum vivunt, sed et super iis qui olim nati fuerint. Ac ne quis mihi dicat, quid fructus capiam ab Anna, et ab illius commemoratione? Nam et orbæ hinc poterunt discere, quomodo possint fieri matres: rursus matres scient, quæ sit optima ratio liberos educandi. Nec semina tantum, sed et viri plurimum ab hac historia fructus auferent, si hinc didicerint placido mitique erga uxores esse animo, etiamsi sterilitatis vitio laborent, ut Elcana erga Annam fuit affectus. Nec vero hoc solum, sed et aliud eo majus lucrifacient, cum didicerint patres omnes oportere liberos, qui nati fuerint, educare Deo. Ne igitur quoniam pecunias et argentum accipere ex hac narratione non licet, existimemus sermonem nobis infrugiferum esse: sed ob id ipsum arbitremur lucrosam et utilem, quod non aurum argentumve, sed quod iis longe majus est, animi pietatem, cælestesque thesauros nobis ostendit, docens quo pacto periculum omne depellamus. Siquidem largiri pecuniam hominibus in proclivi est: at corrigere naturam, ac talem moerorem excutere, talem animi cruciatum tollere, animam jamjam collapsuram erigere, nulli quidem hominum, sed soli naturæ Domino in manu est. Tu vero si cum morbo laborans insanabili, percursa tota civitate pecunias inpendisses, pluribus utens medicis, nec ullum mali solatium reperisses, postea incideres in mulierem, quæ cum eodem morbo teneretur, liberata sit, non desineres obsecrare, rogare, exhortari; ut eum tibi commonstraret, cujus opera fuisset sanata: nunc vero cum videas Annam in medio stantem, suumque morbum enarrantem, et ejusdem remedium commemorantem,

ac medicum commonstrantem, nullis obsecrationibus, nullis precibus adductam, non accedes acceptura remedium, nec audies tota cum attentione historiam? Et quid umquam boni poteris consequi? At alii frequenter magna etiam emensi sunt maria, longinquas peregrinationes susceperunt, pecunias impenderunt, labores perpassi sunt, ut medicum commonstratum in peregrina regione conspicerent, idque cum non admodum certa esset fiducia, ut prorsus morbo liberarentur: at tu, o mulier, cum non sis initura protectionem transmarinam, nec ultra patriæ fines demigratura, nec laborem similem perpassura: et quid dixi, ultra patriæ fines? cum nec ipsum domus limen transire cogaris, sed vel in ipso thalamo possis convenire medicum, citraque mediatorem cum illo colloqui de quibuscumque volueris (*Deus enim, inquit, appropinquans ego sum, et non Deus procul* (Jer. 23. 23), differs et cunctaris? Et quam habitura es excusationem? quam consequeris veniam, si cum proclivem et undique facilem viam invenire possis, qua ab urgentibus malis libereris, per socordiam tuam ipsius salutem prodideris? Hic enim medicus non sterilitatem solum, sed et omne morborum genus tum corporis, tum animi sanare potest, si velit tantum. Neque id solum mirandum est, quod citra laborem, sine peregrinatione, sine impendiis, absque intercessoribus curationem adhibet, verum etiam quod citra dolorem. Neque enim ferro ignive curat malum, ut ceteri medici faciunt: sufficit vel simplex natus, ac protinus omnis angor, omnis dolor, omne malum fugit, atque exsultatum abit.

2. Ne cunctemur igitur, neve procrastinemus, licet pauperes simus, et ad extremam redacti egestatem. Neque enim hic numeranda est pecunia, ut inopiam possimus obtendere. Hic nimirum medicus non argentum pro mercede petit, sed lacrymas, preces ac fidem. Hæc si portans ad illum accesseris, quidquid omnino postularis accipies, multoque cum gaudio discedes. Id sane cum multis ex rebus cognoscere licet, tum vero præcipue ex hac muliere, quæ non aurum, non argentum exhibuit, sed preces, fidem et lacrymas obtulit, atque ita quidquid petiit consequuta discessit. Proinde ne putemus hanc narrationem nobis infrugiferam esse, quandoquidem *Hæc scripta sunt ad correctionem nostram, in quos fines sæculorum devenerunt* (1. Cor. 10. 11): sed adeamus eam, discamus quomodo liberata sit a malo, et quid egerit morbo levata, et quo pacto fuerit usa munere a Deo dato. *Sedit, inquit, et lactavit Samuelem* (1. Reg. 1. 23).

Quanta pietate puerum Domino educavit obtulitque Anna.—Vide quomodo conspiciebat deinceps infantem illum, non tantum ut infantem, verumetiam ut rem Deo consecratam: eoque matri geminus amoris stimulus insitus est, alter a natura, alter a gratia. Ac mea quidem sententia, etiam reverebatur puerum suum; et merito. Etenim si qui phialas poculave aurea Deo dicaturi sunt, posteaquam ea jam confecta acceperint, domique reposuerint, non ea quasi profana vasa intuentur, sed tamquam Deo sacra, nec audent ea te-

mere citraque causam attingere, sicut cætera : multo magis hæc mulier simili animo attendebat ad puerum, etiam priusquam illum in templum induceret : et diligebat impensius filium, et curabat tamquam Deo dicatum, existimans se per illum sanctificatum iri, quando domus ipsius jam erat facta templum, ut quæ prophetam ac sacerdotem intra se contineret. Non solum autem ex eo quod illum Deo spondidit, verumetiam ex hoc quod non ausa sit ascendere in templum priusquam ablactasset infantem, ejus pietatem licet perspicere. *Ait enim viro suo : Non ascendam donec ascendat puer mecum : cum autem ablactavero illum, offeretur in conspectu Domini, et sedebit illic in ævum (1. Reg. 1. 22).* Videntur? Non existimabat esse tutum illo domi relicto ascendere in templum, quod cum accepisset donum, non sustineret absque dono comparere. Rursus adducto illo, ac mox recepto, descendere verebatur : ideo tanto tempore remansit, ut cum dono compareret. Adduxit ergo, ac reliquit, nec puer a mamma divulsus moleste tulit, licet sciat quam soleant indignari pueri quoties a lacte depelluntur (a) : verum nec ipse puer ægre tulit a matre divulsus, sed ad Dominum respexit, qui ipsam matrem fecerat; nec ipsa mater doluit a puero sejuncta, quia naturalem affectum vicat interveniens gratia, et uterque se cum altero vivere existimabat. Quemadmodum eodem in loco fixa vitis in longum producit palmitem, et uva multo intervallo pendens, radici hæret : itidem et in hac accidit femina, quæ in urbe manens usque ad templum extendit suum palmitem, atque illic uvam suspendit maturam : nec intervallum illud ullum attulit impedimentum, cum caritas quæ secundum Deum est, puerum matri copularet. Quamquam enim ætas erat immatura, virtus tamen aderat matura : ascendentibusque in templum omnibus multæ religionis magister factus est. Nam illi dum inquirerent discerentque modum natalium illius, abunde magnum solatium accipiebant spei quæ est erga Deum. Neque quisquam, viso puero, tacitus descendebat, sed omnes glorificabant illum, a quo præter spem datus erat. Hanc ob causam Deus distulit partum, ut hanc augeret voluptatem, ut mulierem redderet illustriorem. Nam quicumque calamitatem ejus noverant, ii testes facti gratiæ Dei : et quod longo tempore mansit in orbitate, effecit, ut et ipsa multis esset notior, et ab omnibus beata prædicaretur, essetque in admiratione : hincque factum, ut per illam Deo gratias agerent quam plurimi. Hæc ideo loquor, ut etiam si nos feminas sanctas noverimus in orbitate aut in alia ærumna degentes, ne moleste feramus, neve indignemur, nec dicamus apud nos ipsos : Quare Deus despexit mulierem tanta pietate præditam, nec dedit prolem? Neque enim ista sunt negligentis, sed hoc nobis expedire melius scientis quam nos ipsi scimus. Ascendit igitur in templum, et agnum induxit in ovile ac vitulum perduxit ad armentum, et in pratrum deduxit rosam a spinis liberam, rosam, inquam, quæ numquam marcescit, sed floret

(a) Hic multa deerant, quæ desumpta sunt ex Colbert. et Reg.

perpetuo, quæque possit ad ipsum usque cælum extendi, cujus fragrantia in hodiernum usque diem potiuntur omnes qui terrarum incolunt orbem. Tantis annorum numerus præterit, et tamen virtutis illius fragrantia semper augebit, nec tanta temporis magnitudine facta est languidior. Talis enim est rerum spiritualium natura.

3. *Comparatur Anna sacrificium cum sacrificio sacerdotis et sacrificio Abraham. Anna modestia et gratus animus.* — Ascendit igitur præclarum illud germen transplantans, et quemadmodum industrii agricolæ primum semen in terram deponunt, cupressi, aut aliarum arborum similitum, deinde, ubi conspexerunt a semine factam arborem, non relinquunt in eadem terra, sed inde revolsam in aliud transferunt solum, ut terra in recens gremio suo exceptam illius radicem, puram et integram vim suam proferat ad eam alendam : sic et hæc fecit mulier, quæ puerum præter spem prosematum in utero a domo transtulit, et in templum transplantavit, ubi perpetuæ sunt fontium scatebræ et irrigationes spirituales, ut videre licuerit illud propheticum in illis impleri, quod David dixit, ita canens : *Beatus vir qui non ambulavit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et super cathedram pestilentia non sedit : sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte : et erit tamquam lignum quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo (Psalm. 1. 4 - 5).* Neque enim post malitiæ experientiam venit ad malitiæ remissionem, sed ad ipsi cunabulis virtutem elegit : non habuit consortium cum consensibus iniquitati obnoxiiis, neque communionem habuit cum conventiculis impietate plenis : sed prima statim pueritia a mamma matris venit ad mammam spirituales. Et quemadmodum arbor perpetua irrigatione in magnam excrescit altitudinem : sic et hic divinatorum eloquiorum doctrina assidue irrigatus, ad virtutis fastigium pervenit. Age videamus quomodo illum plantarit : sectemur mulierem, simul cum illa templum ingrediamur. *Ascendit, inquit, cum illo in Sion¹ in titulo trienni (1. Reg. 1. 24).* Jam geminum fit sacrificium : et erat vitulus hic irrationalis, ille rationalis : et illum quidem sacerdos immolavit, hunc vero dedicavit mulier : eratque mulieris victima melior quam hostia, quam obtulit sacerdos. Hæc suorum viscerum facta est sacerdotissa : imitata est patriarcham Abraham, cumque illo certamen suscepit. Sed ille quidem filium receptum reduxit de monte; hæc vero reliquit in templo, ut illic perpetuo maneret. Quin potius ille quoque totum dedicavit : cave enim illud spectes, quod non occidit, sed quod animo totum peregit. Vidisti feminam cum viro decertantem? vidisti nihil a sexu vetitam, quominus æmularetur patriarcham? Sed videamus, quomodo illum consecrarit. *Adiit, inquit Scriptura, sacerdotem, ac dixit illi : In me, domine (Ibid. v. 26).* Quid tandem est illud, *In me?* Ausculta, inquit, diligenter quæ loquar. Quoniam multum temporis jam intercesserat, studet illa quæ prius dicta

¹ Colb. unus, Sion, et sic etiam supra.

πολλῶν μᾶλλον ἢ γυνὴ μετὰ τοιαύτης τῇ παιδίῳ γνώ-
μης προσέχουσα*, καὶ πρὶν εἰς τὸν ναὸν εἰσάγα-
γεῖν, καὶ ἐφίλει μειζόνως ἢ ὡς παῖδον, καὶ ἐθερά-
πτευεν ὡς ἀνάθημα, ἀγιάζεσθαι δι' ἐκείνου νομιζούσα·
καὶ γὰρ ἡ οἰκία αὐτῆς ναὸς ἐγένετο, τὸν προφήτην
ἐνδον ἔχουσα καὶ τὸν ἱερέα. Οὐκ ἐξ ὧν ὑπέσχετο δὲ
μόνον αὐτὸν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν οὐκ ἐτάλμησεν ἐπιθεῖναι
τοῦ ναοῦ, πρὶν ἢ τῆς γαλακτοτροφίας ἀπαγαγεῖν
αὐτόν, τὴν εὐλάβειαν αὐτῆς ἔστιν ἰδεῖν. Ἐπεὶ γάρ,
φησὶ, τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς· Οὐκ ἀναθήσεται, ὥς τοῦ
ἀναθεῖναι τὸ παιδὸν μετ' ἐμοῦ· σταρ δὲ ἀπογα-
λακτῆσιν αὐτὸ, ὁρῶντες αὐτὴν προσώπων Κυρίου,
καὶ καθίστημι ἐκεῖ ὡς αἰῶνας. Ὁρᾷς; Ἀφαιεῖται ἐπὶ
τῆς οἰκίας, καὶ ἀναβιβείν, οὐκ ἐνόμизεν εἶναι ἀσφα-
λές· μετὰ γὰρ τὴν τοῦ δώρου δόσιν, οὐκ ἠνεῖχετο
χωρὶς τοῦ δώρου φανῆναι· ἀναγαγούσα δὲ πάλιν, καὶ
λαβούσα αὐτὸ, καταβείν ἰδεοῖκε. Διὰ τοῦτο ἔμεινε
χρόνον τοσοῦτον, ὥστε μετὰ τοῦ δώρου φανῆναι. Καὶ
ἀνήγαγεν οὖν, καὶ κατέλιπε, καὶ οὕτως ἐκείνος τῆς
θηλῆς ἀποσπαθείς ἰδοὺ χεῖρας· ἵστε δὲ πῶς ἀγαλ-
λεῖν εἰσθε τὰ παιδία τῆς γαλακτοτροφίας ἀπαγόμενα·
ἀλλ' οὕτως ἐκείνος ἠσχαλλεῖ τῆς μητρός ἀποσπώμενος,
ἀλλὰ πρὸς τὸν δεσπότην ἔβλεπε, τὸν καὶ ἐκείνην ποιή-
σαντα μητέρα, οὕτως αὐτὴ ἤλγει τοῦ παιδίου χωρι-
ζομένη· τὴν γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως συμπάθειαν μεσι-
τεύουσα ἡ χάρις ἐνίκησε, καὶ συνέβαινε ἀλλήλοις ἰδέ-
κουν. Καὶ καθάπερ ἀμπελος ἐν ἐνὶ ἰδρυμένῃ χωρίῳ,
μέχρι πολλοῦ προάγει τὰ κλήματα, καὶ ἐκ πολλοῦ τοῦ
διαστήματος κρεμάμενος ὁ βότρυς τῇ ῥίζῃ συγγίνε-
ται· οὕτως δὴ καὶ ἐπὶ ταύτης ἐγένετο τῆς γυναικός.
Μένουσα γὰρ ἐπὶ τῆς πόλεως, τὸ κλῆμα αὐτῆς ἐξέτει-
νεν ὥς τοῦ ναοῦ, κάκειν τὸν βότρυν ἐκρέμασεν ὠρι-
μον· καὶ οὐδὲν τὸ διάστημα τοῦ τόπου διεκώλυσε, τῆς
κατὰ θεὸν ἀγάπης συναπτουσης τῇ μητρὶ τὸ παιδίον.
Εἴ γὰρ καὶ αἰῶρος ἡ ἡλικία, ἀλλ' ὥριμος ἦν αὐτῇ ἡ
ἀρετή, καὶ τοῖς ἀναβαίνουσιν εἰς τὸν ναὸν διδάσκαλος
πᾶσιν ἐγένετο θεοσεβείας πολλῆς. Περιεργαζόμενοι
γὰρ καὶ μανθάνοντες τῆς γεννήσεως αὐτοῦ τὸν τρόπο-
νον, ἀρκοῦσαν ἐλάμβανον παράκλησιν, τὴν εἰς τὸν
θεὸν ἐλπίδα β·. Καὶ οὐδεὶς ὄρων τὸ παιδίον, σιγῇ
κατήει, ἀλλὰ πάντες ἐδόξαζον τὸν παρ' ἐλπίδας αὐτὸ
δεδωκότα. Διὰ ταῦτα ὁ θεὸς ἀνεβάλετο τὸν τόκον,
ὥστε ἐπιτείνειν ταύτην τὴν ἡδονήν, ὥστε περιφανε-
σθῇ τὴν γυναικα ποιῆσαι. (Μὴ γὰρ τὴν συμφορὰν
αὐτῆς ἐπιστάμενοι, μάρτυρες ἐγίνοντο τῆς τοῦ θεοῦ
χάριτος· ὥστε τὸ πολὺν αὐτὴν ἐν ἀπαιδίᾳ μείναι χρό-
νον γνωριμωτέραν τε πᾶσιν ἐποίησε, καὶ παρὰ πάν-
των αὐτὴν μακαρίζεσθαι καὶ θαυμάζεσθαι, καὶ τὸν
[725] θεὸν εὐχαριστεῖσθαι δι' αὐτῆς παρσεκυάσε.
Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα καὶ ἡμεῖς ἴδωμεν ἀγίας γυναῖκας
ἐν ἀπαιδίᾳ οὖσας, ἢ ἐν ἄλλῳ τινὶ δεινῷ τοιοῦτω, μὴ
δυσχεραίνωμεν; μὴδὲ ἀσχαλλώμεν, μὴδὲ λέγωμεν
πρὸς ἑαυτοὺς· Τί δήποτε περιεβδὲν ὁ θεὸς μετ' ἀρετῆς
τοσαύτης ζῶσαν γυναῖκα, καὶ παιδίον αὐτῇ οὐκ ἔδω-
κεν; Οὐ γὰρ περιορῶντες ταῦτα ἔστιν, ἀλλ' εἰδότες
τὸ συμφέρον ἡμῶν αὐτῶν ἀκριβοῦς· Ἀνθὶς τοίνυν εἰς τὸν ναὸν, καὶ τὸ ἀρνίον εἰς τὴν ποίμνην,
καὶ τὸν μόσχον εἰς τὴν ἀγέλην εἰσήγαγε, καὶ εἰς τὸν
λαίμῳ τὸ ρόδον τὸ ἀκανθῶν ἀπῆλλαγμένον, ρόδον
οὐδέποτε μαραινόμενον, ἀλλὰ διηλεκτός ἀνθρώπων, καὶ
πρὸς αὐτὸν δυνάμενον ἀναβραμεῖν τὸν οὐρανόν, οὗ
τῆς εὐωδίας ἅπαντες οἱ κατὰ τὴν οἰκουμένην ἀντι-

λαμβάνονται· μέχρι τήμερον. Τοσοῦτος οὖν ἐτῶν παρ-
ῆλθεν ἀριθμὸς, καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς τῆς κατὰ τὴν εὐω-
δίαν ταύτην ἐπιτείνεται, καὶ οὐ γέγονεν ἀσθενεστέρα
τῷ πληθεῖ τοῦ χρόνου τοιαύτη γὰρ τῶν πνευματι-
κῶν ἡ φύσις.

γ'. Ἀνῆλθε τοίνυν τὸ καλὸν ἔργον τοῦτο μεταφουτεύου-
σα, καὶ καθάπερ οἱ φιλόπονοι τῶν γηπόωνν πρότε-
ρον σπέρματα εἰς τὴν γῆν καταβάλλουσι κυπαρίττων
καὶ ἐτέρων τοιούτων, εἰσα, ἐπειδὴν ἴδωσι τὸ σπέρμα
δένδρον γινόμενον, οὐκ ἀφαιδῖν ἐπὶ τῆς αὐτῆς γῆς,
ἀλλ' ἀνασπᾶσαντες ἐκείθεν, ἐρ' ἐτέραν μεταμοσχεύ-
ουσι· χώραν, ὥστε νεαρώτερον τοῖς κληπτοῖς ὑποδε-
ξαμένην τὴν γῆν, ἀκραφνῇ καὶ ὀλέκῃ τὴν αὐτῆς
δύναμιν εἰς τὴν ἀνατροφὴν ἐκείνης ἐπιβεῖλαι τῆς
ρίζης· οὕτως καὶ ἡ γυνὴ ἐποίησεν αὐτήν. Τὸ γὰρ παι-
δίον τὸ παρ' ἐλπίδας σπαρὲν ἐν τῇ γαστρὶ ἐκείνῃ,
μετέθηκεν ἀπὸ τῆς οἰκίας, καὶ εἰς τὸν ναὸν ἐφύτευσεν,
ἐνθα πηγὰ καὶ ἀρδεῖαι πνευματικαὶ καὶ διηλεκταί.
Καὶ ἦν ἰδεῖν ἐκείνῳ τὸ προφητικὸν ἐπ' αὐτοὺς πλη-
ρούμενον, ὅπερ ὁ Δαυὶδ ἔλεγεν ᾄδων οὕτως· Μακά-
ριος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν,
καὶ ἐν ὁδῷ ἀμωρτωλῶν οὐκ ἔσθη, καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ
λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἡ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου
τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ μελετή-
σει ἡμέρας καὶ νυκτός· καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον
τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὁδῶν,
ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ. Οὐ
γὰρ μετὰ τὴν πείραν τῆς κακίας ἐπὶ τὴν ἀπαιτήσιν
τῆς κακίας ῆλθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν σπαργάνων
τὴν ἀρετὴν εἴλετο· οὐ μετέσχε συνειδήτων παρανομίαν
ἐχόντων, οὐδὲ ἐκονώνησε συλλόγων ἀσεβείας πεπλη-
ρωμένων, ἀλλ' ἐκ πρώτης ἡλικίας ἀπὸ τοῦ μαζοῦ τῆς
μητρός ἐρ' ἑτέρον ῆλθε μαζὸν πνευματικόν. Καὶ
ὥσπερ δένδρον διηλεκτὸς ἀπολαύον ἀρετίας, πρὸς
ὑψος ἀνατρέπει· μέγα· οὕτως δὴ καὶ οὗτος πρὸς ἄκρον
ἔφθασεν ἀρετῆς, τῇ τὸν θεῖον λόγον ποτιζόμενος
ἀκροάσει διηλεκτός. Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς αὐτὸν ἐφύτευ-
σεν· ἀκολουθήσωμεν τῇ γυναικὶ, εἰσελθωμεν εἰς τὸν
ναὸν μετ' αὐτῆς. Ἀνέστη, φησὶ, μετ' αὐτοῦ εἰς Ση-
λὼμ δ' ἐν μόσχῳ τριετίζοντι. Διπλῇ λοιπὸν ἡ θυσία
ἐγένετο· καὶ ἦν μόσχος, ὁ μὲν ἄλογος, [726] ὁ δὲ λο-
γικός· καὶ τὸν μὲν ὁ ἱερεὺς κατέθυσσε, τοῦτον δὲ ἡ γυνὴ
ἀνέθηκε· μᾶλλον δὲ τῆς γυναικὸς ἦν βελτίων ἡ θυσία
τῆς θυσίας, ἦν ὁ ἱερεὺς ἀνήνεγκε· καὶ γὰρ αὕτη
ἱερεῖα τῶν οἰκείων σπλάγγνων ἐγένετο, καὶ τὸν πα-
τριάρχην Ἀβραάμ ἐμψύχαστο, καὶ πρὸς ἐκείνον τὴν
ἀμύλλαν ἔθετο. Ἀλλ' ἐκείνος μὲν λαβὼν τὸν υἱόν,
κατήγαγεν· αὕτη δὲ ἀφῆκεν ἐν τῷ ναῷ μένειν διηνε-
κῶς· μᾶλλον δὲ κάκεινος ἀνέθηκε καθόλου. Μὴ γὰρ
δὴ τοῦτο ἴδῃς, ὅτι οὐκ ἔσφαξεν, ἀλλ' ὅτι τῇ γνώμῃ
τὸ πᾶν ἀπῆρτιον. Εἶδες γυναικα πρὸς ἄνδρα ἀμύλ-
λωμένην; εἶδες οὐδὲν παρὰ τῆς φύσεως ἐμποδιθεῖ-
σαν ζηλώσαι τὸν πατριάρχην; Ἀλλ' ἴδωμεν πῶς αὐ-
τὸν ἀνατίθει. Προσελθούσα τῷ ἱερεῖ, εἶπεν αὐτῷ·
'Ἐν ἐμοί, κύριε. Τί ποτὶ ἐστίν, 'Ἐν ἐμοί; Μετ'
ἀκριβείας πρόσχε τοῖς λεγομένοις, φησὶν. Ἐπειδὴ
γὰρ χρόνος παρήλθε πολὺς, ἀναμνήσαι βούλεται πά-

* Reg. et Colb. unus προσέχεν.

β Colbertini τῆς εἰς τὸν θεὸν ἐπίδος, et sic etiam Reg.

* Μεταμοσχεύειν Hesychio est transplantare, quatuor lo-
te: pretationem hic confirmat Chrysostomus.

δ Colb. unus Σιδῶν.

λιν τῶν πρώτῃν εἰρημένων· διό φησιν· Ἐγὼ ἐμοί, κί-
ρις· ἢ ἡ ψυχὴ σου· ἐγὼ ἡ γυνὴ ἢ καταστῆσα
ἐνώπιόν σου ἐν τῷ προσεύεσθαι πρὸς Κύριον
ὅπερ τοῦ παιδαρίου τούτου. Προσηυξάμην πρὸς
Κύριον, καὶ ἔδωκέ μοι τὸ αἰτημὴ μου, ὃ ἡτησά-
μην παρ' αὐτοῦ. Κάτω κυχρῶ αὐτὸν τῷ Κυρίῳ
πάσας τὰς ἡμέρας, ὡς ἔφη αὐτὸς, χρήσασθαι τῷ Κυ-
ρίῳ. Οὐκ εἶπεν· Ἐγὼ ἡ γυνή, ἣν ὠνεύσας, ἣν ἔλοι-
δότησας, ἣν ἐσκέψας εἰς παροινίαν καὶ μέθην· διό
ἐδείξαι σοι ὁ Θεός, ὅτι οὐ μεθούω· σὺ δὲ ἀπλῶς τοῦτο
ἐνεκάλεις. Οὐδὲν τούτων τῶν τραχέων ῥημάτων εἶπεν,
ἀλλὰ μετ' ἐπεικειας ἀποκρίνεται· πολλῆς· καίτοι
τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἐκθεσιν ἔχουσα μαρτυροῦ-
σαν αὐτῇ. καὶ δυναμένη ὀνειδίσει νῦν τῷ Ιερεῖ, ὡς
εἰκὴ καὶ μάτην αὐτὴν μεμφαμένην τότε, οὐδὲν τούτων
ποιεῖ, ἀλλὰ τὴν εὐεργεσίαν τοῦ Θεοῦ λέγει μόνον.
Καὶ σκόπει δούλης εὐγνωμοσύνην. Ὅτε ἔπαυσε κα-
κῶς, οὐδὲν τὴν συμφορὰν ἐξεκάλυψεν, οὐδὲ εἶπε πρὸς
τὸν Ιερέα· Ἀντίζηλον ἔχω γυναῖκα, κακείνη μὲν ὀνει-
δίσοιτά με καὶ λοιδορουμένη χορὸν ἔχει παίδων, ἐγὼ
δὲ ἐν ἐπεικειᾷ ζωσά, οὐδέπω καὶ τήμερον ἠδυνήθην
γενέσθαι μήτηρ, ἀλλὰ συνέκλεισέ μου ὁ Θεός τὴν μή-
τραν, καὶ θλιβομένην ὥρῳ οὐκ ἤλεσεν. Οὐδὲν τούτων
εἶπεν, ἀλλὰ σιγήσασα τῆς συμφορᾶς τὸ εἶδος, ὅτι
ἀθυμαί μόνον ἐδήλωσεν, εἰπούσα, ὅτι *Γυνὴ ἐν σκλη-
ρᾷ ἡμέρᾳ ἐγὼ εἰμι*· καὶ οὐδ' ἂν τοῦτο ἐφείγξαιτο, εἰ
μὴ ὁ Ιερεὺς ἠνάγκαζε, μεθύειν ὑποπεισέας αὐτήν.
Ἐπειδὴ δὲ ἀνῆκε τὴν πληγὴν ἐκείνην, καὶ τὴν ἀσθε-
σίαν ὁ Θεός ἔδωκε, τότε ποιεῖ καταφανῆ τὴν εὐεργεσίαν
τῷ Ιερεῖ, βουλομένη κοινῶν τῆς εὐχαριστίας λαβεῖν,
ὥσπερ τότε τῆς εὐχῆς ἔλαβε· καὶ φησιν· Ὅτι τοῦ
παιδαρίου τούτου προσηυξάμην, καὶ ἔδωκέ μοι
Κύριος τὸ αἰτημὴ μου, ὃ ἡτησάμην παρ' αὐτοῦ.
Καὶ νῦν κυχρῶ αὐτὸν τῷ Κυρίῳ. Ὅρα πῶς μετρί-
ζει. Μὴ νομίσης με μέγα τι καὶ θαυμαστὸν ποιεῖν,
φησὶν, ὅτι τὸ παιδίον ἀνατίθην· οὐκ ἐγὼ κατήρξα-
τοῦ κατωρθώματος. [727] ἀλλ' ὀφείλῃ ἀποδί-
δομι. Παρκαταθήκην γὰρ ἔλαβον, καὶ ταύτην ἀπο-
καθίστημι τῷ δαδωκότι. Καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα λέ-
γουσα, καὶ αὐτὴν ἀνέτιθε μετὰ τοῦ παιδίου, καθάπερ
οἰοῖται τι, τῇ τῆς φύσεως συμπαθείᾳ, πρὸς τὸν ναὸν
αὐτὴν ἀναθήσασα.

δ. Εἰ γὰρ ὅπου ὁ Θεσσαυρὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐκεῖ καὶ ἡ
καρδία αὐτοῦ, πολλῶν μάλλον ὅπου τὸ παιδίον τῆς γυ-
ναικὸς, ἐκεῖ καὶ ἡ διάνοια τῆς μητρὸς ἦν, καὶ ἡ γα-
στήρ αὐτῆς εὐλογίας ἐπληροῦτο πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ
ταῦτα εἶπε τὰ ῥήματα, καὶ ἤβητο, ἀκούουσιν τί φη-
σιν ἐ ἱερεὺς πρὸς τὸν Ἐκκλῆσαν· Ἀνταποδῶ σοι Κύ-
ριος σπέρμα ἕτερον ἀπὸ τῆς γυναικὸς ταύτης.
ἀντὶ τοῦ χρέους, οὗ ἔχρησας τῷ Κυρίῳ. Παρὰ
μὲν τὴν ἀρχὴν οὐκ εἰπεν, Ἀνταποδῶ σοι· ἀλλὰ τί;
Δῶν σοι πᾶν αἰτημὴ μου. Ἐπειδὴ δὲ ὀφείλει τὴν
κατίσθησιν τὸν Θεόν, Ἀνταποδῶ σοι, λέγει, χρηστὰς
περὶ τῶν μελλόντων ὑποτεινὼν ἐλπίδας. Εἰ γὰρ οὐκ
ὀφείλων ἔδωκε, πολλῶν μάλλον μετὰ τὸ λαβεῖν ἀν-
ταποδοῖσι. Καὶ ὁ πρῶτος τοίνυν ἐξ εὐχῆς, καὶ οἱ μετ'
ἐκείνων ἐξ εὐλογίας τὰς ἀρχὰς ἔλαβον· καὶ οὕτω λοι-
πὸν ὁλόκληρος ὁ καρπὸς τῆς γυναικὸς ἡγάξατο. Καὶ
ἦν ὁ μὲν πρωτότοκος· κατόρθωμα τῆς γυναικὸς, ὁ
δεύτερος δὲ αὐτῆς καὶ τοῦ Ιερέως κοινῶν. Καὶ καθά-
περ γὰρ λιπαρὰ καὶ πῶν, δεξαμένη τὰ σπέρματα,

κομῶντα δεικνύουσιν ἡμῖν τὰ λήλα· οὕτω καὶ ἡ γυνή,
μετὰ πίστεως τὰ ῥήματα δεξαμένη τοῦ Ιερέως, κο-
μῶντας ἡμῖν σπέρμας ἑτέρους ἡνεγκε, καὶ τὴν πα-
λαιὰν μετέβαλεν ἀρὰν, ἀπὸ εὐχῆς καὶ εὐλογίας τί-
κτουσα. Καὶ σὺ τοίνυν, ὦ γύναι, ταύτην ζήλωσον,
πᾶν μὲν στείρα ἦς, εὐχὴν τε ἐπιδείξαι τοιαύτην, καὶ
τὸν Ιερέα παρακάλεσον συνεφέσασθαι σοι τῆς πρε-
σβείας. Πάντως ἂν μετὰ πίστεως δέξῃ τὰ ῥήματα, εἰς
καρπὸν τελευτήσει καλὸν καὶ ὥριμον τῶν πατέρων
ἢ εὐλογία. Ἄν δὲ γένῃ μήτηρ, ἀνάθεος σου καὶ σὺ
τὸν υἱόν. Ἐκείνη εἰς ναὸν ἀνήγαγε, σὺ ναὸν κατα-
σκεύασον σαυτὴν βασιλικόν. Τὰ γὰρ μέλη ὁμῶν,
φησὶ, σῶμα τοῦ Χριστοῦ ἐστί, καὶ ναὸς τοῦ ἁ-
γίου Πνεύματος. Καὶ πάλιν· Ἐνεσκήσῃ
ἐν ὁμίᾳ αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσῃ. Πῶς γὰρ
οὐκ ἄπονον οἰκίαν μὲν γετηρακύναν καὶ καταπί-
πτειν μέλλουσιν διορθοῦν, καὶ χρήματα δαπανῶν-
τας, καὶ οἰκοδόμους συλλέγοντας, καὶ πάντα πρα-
γματευομένους, τὴν δὲ οἰκίαν τοῦ Θεοῦ (οἰκία γὰρ
τοῦ Θεοῦ, τοῦ νέου γένου· ἂν ἡ ψυχὴ) μὴδὲ τῆς
τυχοῦσης ἀξίους προνοίας; Ὅρα μὴ ταῦτον ἀκού-
σης, ὅπερ καὶ Ἰουδαῖοι ποτε ἤκουσαν. Ἐκείνοι γὰρ
ἐπειδὴ τὸν ναὸν τούτων τὸν αἰσθητὸν ἀπὸ τῆς αἰχμα-
λωσίας ἐπανελθόντες ἡμελημένον ἔωρον, καὶ τὰς
ἐαυτῶν ἐκαλλύμζον οἰκίας, οὕτω παρώξυναν τὸν
Θεόν, ὡς πέμψαι τὸν προφήτην, καὶ λιμὸν ἀπειλῆ-
σαι, καὶ πολλὴν τῶν ἀναγκαίων τὴν σπάνιν, καὶ τὴν
αἰτίαν τῆς ἀπειλῆς ταύτης εἶπεν· αὕτη δὲ ἦν, ὅτι
Ἔμεις μὲν οἰκεῖτε ἐν οἰκίᾳ κοίλοιστάθμοις^β, ὁ δὲ
οἶκος μου ἡρημώται. Εἰ δὲ περὶ τὸν ναὸν ἐκείνων ἡ
ὀλιγορία τοσαύτην ἐξήγειρε τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν,
πολλῶν μάλλον ἢ τοῦ ναοῦ τούτου ῥαθυμία παροξυνεῖ
[728] τὸν Δεσπότην· πολὺ γὰρ οὗτος ἐκείνου τιμώτε-
ρος, ὅσην καὶ μέγιστον ἔχει τῆς ἀγιαστικῆς τὰ σύμβολα.
Μὴ τοίνυν ἀφῆς τοῦ Θεοῦ τὸν οἶκον σπήλαιον γενέσθαι
ληστών, ἵνα μὴ καὶ ἑτέραν ἐπιτίμησιν ἀκούσης, ἣν
πρὸς τοὺς Ἰουδαίους ὁ Χριστὸς ἐποίησατο λέγων·
Ὁ οἶκος τοῦ Πατρὸς μου, οἶκος προσευχῆς ἐστίν·
ἡμεῖς δὲ ἐποίησατε αὐτὸν σπήλαιον ληστών. Πῶς
δὲ σπήλαιον ληστών γίνεται; Ὅταν ἀνελευθέρους καὶ
ἀνδραποδωδεις ἐπιθυμίας, ὅταν ἀσελγείαν πᾶσαν εἰσ-
ελθεῖν καὶ ἐμφυλοχωρῆσαι ταῖς ψυχαῖς τῶν νέων
ἑάσωμεν. Ληστών γὰρ χαλεπώτεροι οἱ τοιοῦτοι λογι-
σμοί, τὴν ἐλευθερίαν τῶν παίδων ἐξανδραποδίσαντες,
καὶ δούλους τῶν ἀλόγων ποιοῦσι παθόν, κατακεντυόν-
τες αὐτοὺς πάντοθεν, καὶ πολλῶν τραυμάτων πλη-
ροῦντες αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Διὸ δὴ ταῦτα καθ' ἐκά-
στην ἡμέραν περισκοπῶμεν, καὶ καθάπερ μάστιγι τῷ
λόγῳ χρώμενοι, πάντα τὰ τοιαῦτα πάθη τῆς ἐκείνων
ψυχῆς ἀπελαύνωμεν, ἵνα τῆς ἁνθ' πολιτείας μετασχεῖν
δυνήθωσιν ἡμῖν οἱ παῖδες, καὶ τὴν ἐκεῖ λειτουργίαν
ἐπιτελέσωσιν πᾶσαν. Οὐκ εἴπεται, ὅτι οἱ ἐν ταῖς πό-
λεσι πολιτευόμενοι, τῆς θηλῆς πολλάκις τοὺς ἐαυτῶν
παῖδας εὐθὺς ἀποσπασθέντας, θαλλοφόρους, καὶ
ἀγωνοθέτας, καὶ γυμνασιάρχους καὶ χορείαρχας ποι-
οῦσι; Τούτο καὶ ἡμεῖς ἐργασώμεθα· ἐκ πρώτης ἡλι-
κίας αὐτοὺς εἰς τὴν πολιτείαν εἰσάγωμεν τὴν ἐν τοῖς
οὐρανοῖς. Αὕτη μὲν γὰρ ἡ ἐπίγειος δαπανηρὰ μόνον
ἐστὶ, καὶ κέρδος οὐδὲν ἔχει.

* Vox ἀποκρίνεται, quæ deest in Monif., supplata est e
Savil. et Morel. Edit.

β Colb. et Reg. κοιλοστάθμοις.

sueraut in memoriam revocare, ideoque dicit : *In me, domine; vivit anima tua : ego sum mulier quæ constiti in conspectu tuo deprecans Dominum pro puero hoc. Effudi preces ad Dominum, et ille dedit mihi petitionem, quam petebam ab eo. Et ego commodo illum Domino, ut serviat Domino, omnibus diebus vite suæ* (1. Reg. 1. 27. 28). Non dixit, Ego sum illa mulier, cui tu exprobasti, quam maledictis impetisti, quam velut temulentam et ebriam derisisti; ideo Deus tibi declarabit me non esse vinolentam, te vero crimen hoc temere mihi impigisse. Nihil huiusmodi verborum asperorum dixit, sed multa cum mansuetudine loquitur : licet haberet rerum eventum sibi patrocinantem, ac jure posset exprobrare sacerdoti, quod id temporis ipsam temere citra causam incusasset : nihil horum facit, sed tantum commemorat Dei erga se beneficentiam. Considera vero gratum ac prudentem ancillæ animum. Cum affligeretur, nemini suam aperuit calamitatem, nec sacerdoti dixit : *Emulam habeo mulierem, quæ mihi exprobrans conviciansque chororum habet liberorum : ego vero quæ mansuetudinem colo, ad hunc usque diem nondum potui fieri mater ; sed Deus conclusit vulvam meam, cumque videret afflictionem meam, non est misertus. Nihil horum dixit : sed suppresso calamitatis genere, tantum indicavit se animo angere dicens, Mulier in duro die ego sum* (Ibid. v. 15), ne illud quidem dictura, nisi sacerdos huc compulisset, suspicans eam esse temulentam. At posteaquam id vulnus sustulit, Deo dante quod postularat, tum demum Dei beneficentiam aperit sacerdoti, cupiens illum in agendis gratis habere consortem, quemadmodum prius habuerat in precando ; atque : *Pro puero hoc precabar, deditque mihi Dominus petitionem meam, quam petebam ab eo. Et nunc commodo eum Domino. Vide quam sit modesta. Ne putes, inquit, me magnam rem aut admirandam facere, quod infantem dedico : non ego hujus boni operis sum auctor, sed persolvo debitum. Depositum enim accepi, et hoc ei restituo qui dedit. Atque hæc dum loquitur, seipsam quoque dedicavit cum puero, quasi catena quadam naturæ affectu seipsam templo alligans.*

4. Etenim si ubi est thesaurus hominis, illic est et cor ejus (Matth. 6. 21. Luc. 12. 34), multo magis ubi puer mulieris, ibi et mens illius erat, atque uterus illius rursus implebatur benedictione. Nam simul atque dixerat, oraveratque, audi quid loquatur sacerdos Eleazar : *Reddat tibi Dominus semen alterum ex muliere ista, pro commodato, quod Domino commodasti* (1. Reg. 2. 20). Initio non dixerat, *Reddat tibi* : sed quid ? *Dei tibi Dominus quidquid postularis* (Ibid. 1. 47). Verum posteaquam illa Deum fecerat debitorem, ait : *Reddat tibi, bonam de futuris spem præbens. Etenim si dedit cum nihil deberet, multo magis redditurus est postquam accepit. Et hic ergo primus ex precatione, et post hunc cæteri ex benedictione duxerunt originem, totus autem mulieris fructus sanctificatus est. Atque hic primogenitus feminæ virtuti debebatur : alter vero mulieris ac sacerdotis erat communis.*

Et sicut terra pinguis ac fertilis, postquam accepit semina, ostendit nobis vernantes segetes : sic et mulier hæc, quoniam cum fide excepit verba sacerdotis, alias nobis lætas spicas produxit, veteremque maledictionem Evæ mutavit, pariens ex precatione ac benedictione. Et tu igitur, o mulier, hanc emulare, et si sterilis fueris, talis precationem exhibe, sacerdotem accersere, ut tecum suscipiat apud Deum legationem. Omnino si cum fide verba exceperis, patrum benedictio in fructum exibat præclarum ac maturum. Quod si mater fueris, ad hujus exemplum consecra filium tuum Deo. Illa in templum adduxit, tu teipsam regium templum redde. *Membra, inquit, vestra corpora Christi sunt, ac templum sancti Spiritus, qui est in vobis* (1. Cor. 6. 19). Ac rursus : *Inhabitabo, inquit, in vobis, et inambulabo* (2. Cor. 6. 16). Annon absurdum est nos domum veterem, ruinam minitantem fulcire, pecunias impendentes, fabros accersentes, et nihil non facientes, domum autem Dei (nam Dei domus esse debet adolescentis anima) ne vulgari quidem dignari cura ? Vide ne idem audias, quod olim audire Judæi. Nam illi posteaquam a captivitate reversi templum materiale neglectum viderunt, et ædes suas exornarunt, adeo Deum exasperarunt, ut non solum mitteret eis prophetam, qui famem minitaretur, magnamque rerum necessariarum penuriam, sed hanc etiam comminationis causam eloqueretur : *Vos quidem habitatis in domibus laqueatis : domus autem mea deserta est* (Agg. 1. 4). Quod si illius templi neglectus tantam excitavit iram Numinis, multo magis hujus templi neglectus ad iracundiam provocabit Dominum : siquidem hoc templum tanto est illo honoratius, quanto plura habet sanctimoniarum symbola. Cave igitur, ne templum Dei fiat spelunca latronum, ne et alteram audias objurcationem, qua Christus objuravit Judæos, dicens : *Domus Patris mei, domus precationis est : vos autem fecistis eam speluncam latronum* (Matth. 21. 13. Luc. 19. 46). Sed quomodo sit spelunca latronum ? Cum patimur illiberales ac serviles concupiscentes libidinemque intrare, sedemque figere in adolescentulorum animis. Tales enim cogitationes perniciosiores sunt latronibus, quæ puerorum ingenuitatem vertunt in servitutem, ipsosque brutis cupiditatibus dedunt captivos, undique confodientes illos, ac mentem illorum multis implentes vulneribus. Quapropter hæc quotidie dispiciamus, et verbis pro seutica utentes, omnes id genus affectus ab illorum animis depellamus, quo videlicet filii nobiscum crelestis civitatis valant esse participes, et universum cultum qui celebratur illic rite peragere. Annon videtis frequenter, quod qui in urbibus versantur, pueros nuper a lacte depulsos thalophoros, aut agnothetas, aut certaminum præfectos¹, aut chorearum magistros faciunt ? Idem et nos faciamus, a primis statim annis inducamus eos ad disciplinam caelestem. Siquidem hæc terrena, cum impendium adferat, fructum tamen nullum habet.

¹ Colbertini adunt, et gymnasarchos (καὶ γυμνασιάρχους) : sic etiam Reg. in Morel, et Savil. hæc vox deerat.

5. *Disciplina cœlesti imbuendi juvenes.* — Nam, quæso te, quis fructus esse possit e populari applausu? Simul ut vespera nos occuparit, illico plausus ille totusque tumultus emarescit: ac festo peracto, perinde quasi in somnulis fuerint deliciati, ita omni voluptate destituti consistunt; nec a corona, nec a magnifica veste, nec a reliquo fastu universo conceptam voluptatem, si quærant, invenire valent, quod omnia illa quovis vento celerius prætercurrant.

Felicitas vitæ cœlestis. Abnegationis modi varii. — Cæterum in cœlesti vita omnia secus habent: citra impensam lucrum adferunt et copiosum et stabile. Nam illic non homines ebrii, sed angelorum populus jugiter applaudit rem gerenti. Sed quid dixi, angelorum populus? Ipse angelorum Dominus laudabit, et comprobabit illum. Qui vero a Deo laudatur, non uno alterove die, aut tertio, sed in æternum triumphat illic gestans coronam, nec umquam caput illud videbis ea nudatum gloria: neque enim illius celebritatis tempus certis diebus circumscriptum est, sed usque ad futuri sæculi immortalitatem extenditur. Huic cultui numquam paupertas esse possit impedimento, verum et pauperi licet hoc celebrare festum, imo pauperi maxime, quippe qui ab omni mundi fastu strepituque sit liber: neque enim opus est pecuniarum impendiis et opulentia, sed animo puro, ac mente sobria. Hæc enim est quæ illius vitæ vestes textit animæ, hæc quæ coronas necit: quæ nisi virtutis officii fuerit exornata, nulli usui erit auri magna copia: sicut e diverso nec damno erit paupertas, si divitias intus habeat repositas. Hanc celebritatem non modo masculi liberi, sed et filia nobis celebrent: neque enim, quemadmodum in externa administratione viris tantum imperatum est hoc festum agere, verum et feminas illud recipit theatrum, et senes, et juvenes, et servos et ingenuos. Ubi enim animi spectaculum est, ibi non sexus, non ætas, non dignitas hujus sæculi, non aliud quidquam impedire potest. Eoque vos omnes exhortor, ut a teneris statim annis et filios et filias hujusmodi functionibus dedatis, et huic vitæ insituto congruentes divitias eis addatis, non aurum defodientes, non argentum congregantes, sed modestiam, sobrietatem, ac pudicitiam, reliquasque virtutes omnes in animis eorum reponentes. Hos enim sumptus exigit illa functio. Si hanc igitur opulentiam tum nobis, tum filiis collegerimus, et in præsentī vita multum splendoris consequemur, et in futura vita beatam illam vocem audiemus, per quam Christus omnes qui ipsum confessi fuerint, suo ornat præconio. Confessio autem non tantum sit per fidem, verum etiam per opera, adeo ut si hæc absint, veniamus in periculum, ne cum abnegantibus poenas luamus. Neque enim unus est abnegandi modus, sed multi et varii, quos Paulus nobis describens, ita loquitur: *Præfidentur se nosse Deum, sed factis negant* (Tit. 1. 16); et rursus, *Si quis suorum, et maxime domesticorum curam non habet, fidem abnegavit, et est infidelis deterior* (1. Tim. 5. 2). Et iterum, *Fugite avaritiam, quæ est idolorum cultus* (Coloss. 3. 5). Cum igitur tot

sint abnegandi modi, manifestum est totidem esse confitendi, ac multo etiam plures; quibus omnibus confiteri studeamus, ut et ipsi in cælis honorem consequamur, gratia et bonitate Domini nostri J. su Christi, per quem et cum quo Patri gloria, simul cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO IV.

Ad eos qui collecta relicta ad theatra ascendunt: et quod non solum utilius sit in ecclesia versari, quam in theatra, sed etiam jucundius: et de secunda parte precatōis Annæ: quodque indesinenter et in omni loco precari oporteat, vel in foro, vel in via, vel in lecto.

1. Haud scio, quibus verbis debeam uti hodie. Cum enim videam collectas parum frequentari, prophetas affici contumelia, apostolos despici, patres contemni, eamque contumeliam, qua servi appetuntur, ad ipsum eorum Dominum pertransire, libet quidem accusare, sed eos qui accusationem hanc audire deberent non hic video: vos soli adestis, quibus hac admonitione nihil opus est. Verumtamen de sic quidem silendum est nobis: nam et indignationem, quam nobis moverunt, mitigabimus, unaque cum verbis ejiciemus: et illos ipsos ad ruborem ac verecundiam compellemus, tot in eos accusatoribus immisiss, quot nunc auditores estis. Si enim venissent, nostras solum objurgationes audirent: nunc fugitantes nostram increpationem, eadem hæc a vobis audituri sunt omnia. Sic et amici faciunt: postquam non invenerunt quibuscum exostulare volebant, illorum amicos adeunt, qui dicta sua ad illos referant. Idem etiam Deus fecit: omissis iis qui in se peccaverant, insontem Jeremiam appellat, dicens: *Viden quid mihi fecerit insipiens filia Juda* (Jer. 3. 6)? Hac sane de causa nos quoque illos accusando, vos alloquimur, ut hinc profecti eos corrigatis. Quis enim tantum neglectum ferat? Semel in hebdomada hic colligimur, et ne hac quidem die sæculares curas posthabere sustinent: et si quis id objiciat, illico paupertatem prætexunt, ac victus parandi necessitatem, urgentesque occupationes, defensionem adferentes quavis accusatione graviolem. Quid enim hoc ipso crimine pejus esse potest, cum aliquid aliud quam divina negotia magis urgens nobis videtur, magisque necessarium? Sane etiamsi maxime verum hoc esset, hæc ipsa defensio esset accusatio, ut dixi: ut autem sciat istam causationem esse ac prætextum ad segnitatem tegendam, vel me tacente tertius abhinc dies omnes talia obtendentes redarguet, cum civitas universa migraverit ad Circum, et domus ac fora nefarii illius spectaculi gratia evacuatæ fuerint. Et hic ne præcipua quidem ecclesiæ loca (a) compleri videmus: at illic non modo Circus, sed et cenacula et domus et tecta, et abrupta loca pleraque occupantur: at neque paupertas, neque occupatio, neque debilitas corporis,

(a) *Præcipua loca ecclesiæ vocat partes sacerdotibus proximæ.*

ε'. Ποιον γὰρ ἂν γένοιτο κέρδος ἐκ τῆς τῶν δῆμων εὐφροσύνης; εἰπέ μοι. Τῆς ἐσπέρας γὰρ καταλαβούσης εὐθέως ὁ χρέτος ἐκεῖνος καὶ ὁ θόρυβος ἅπας μαραινεται, καὶ παρελθούσης τῆς πανηγύρεως, ὥσπερ ὕναρ τρωφῆσαντες, οὕτως ἔρρημι πάσης καθίστανται εὐφροσύνης, καὶ οὕτε τὴν ἀπὸ τοῦ στεφάνου; οὕτε τὴν ἀπὸ τῆς στολῆς τῆς λαμπρᾶς καὶ τῆς ἄλλης φαντασίας ἀπάσης εὐθυμίαν ἐγγινομένην αὐτοῖς ζητοῦντες εὐρεῖν δύναινε· ἂν, ἀνέμου παντός ταχύτερον παραδραμόντων αὐτοὺς ἀπάντων.

Ἡ δὲ τῶν οὐρανῶν πολιτεία τοῦναντίον ἅπαν· χωρὶς δαπάνης πολὺ φέρεי τὸ κέρδος ἡμῖν καὶ μόνημον. Οὐ γὰρ ἄνθρωποι μεθύοντες, ἀλλὰ τῶν ἀγγέλων ὁ δῆμος τὸν ἐκεῖ πολιτευόμενον χροτοῦσι θηνηκῶς. Καὶ εἰ λέγω τῶν ἀγγέλων τὸν δῆμον; Αὐτοὺς αὐτὸν ὁ τῶν ἀγγέλων δεσπότης ἐπαινεῖσι καὶ ἀποδίδεται. Ὁ δὲ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπαινούμενος, οὐ μίαν, οὐδὲ δύο, καὶ τρεῖς ἡμέρας, ἀλλὰ διὰ παντός τοῦ αἰῶνος πομπαίει στεφανηφόρων, καὶ γυμνῇ οὐκ ἂν ποτε ἱοῖσι τῆς δόξης ἐκείνης τὴν τοῦ τοιοῦτου κεφαλὴν· οὐ γὰρ ἐρισμέναις ἡμέραις ὁ τῆς πανηγύρεως ταύτης περιγεγραπται χρόνος, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀθανασίαν τῶν μελλόντων ἐκτείνεται. Ταύτης τῆς λειτουργίας οὐκ ἂν ποτε γένοιτο πένια κάλυμα, ἀλλὰ δυνατόν καὶ τὸν πένητα λειτουργῆσαι ταύτην τὴν λειτουργίαν, καὶ μάλιστα τὸν πένητα, ἅτε πάσης ἀπηλλαγμένον φαντασίας βιωτικῆς· οὐ γὰρ δαπάνης χρημάτων καὶ περιουσίας, ἀλλὰ ψυχῆς δεῖ καθαράς καὶ σωφρονούσης διανοίας. Ἀπὸ ταύτης καὶ τὰ ἱμάτια τῆς πολιτείας ἐκεῖνης ὑφαίνεται τῇ ψυχῇ, καὶ ὁ στέφανος [729] πλέκεται· ὥστε ἂν μὴ τοῖς τῆς ἀρετῆς ἡ κοσμημένη κατορθώμασιν, οὐδὲν ὄφελος αὐτῇ χρυσοῦ πολλοῦ· ὥσπερ οὖν οὐδὲ βλάβος ἔσται πενίας, ἔαν τὸν ἐνδοθεν ἔχη πλοῦτον ἐναποκεῖμενον. Ταύτην τὴν λειτουργίαν μὴ μόνον ἄρρενας παῖδες, ἀλλὰ καὶ θυγατέρας ἡμῖν λειτουργοῦσιν· οὐ γὰρ ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἔξωθεν πολιτείας ἀνδράσι μόνον ταῦτα λειτουργεῖν ἐπιτέτακται, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας ἐκεῖνο τὸ θέατρον δέχεται, καὶ γέροντας, καὶ νέους, καὶ δούλους, καὶ ἐλευθέρους. Ὅπου γὰρ ψυχῆς ἐστὶν ἡ ἐπιθειξίς, οὐ φύσις, οὐχ ἡλικία, οὐκ ἀξίωμα βιωτικόν, οὐκ ἄλλο οὐδὲν ἐμπόδιζεν πέφυκε. Διὰ δὲ τοῦτο, παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, ἐκ πρώτης ἡλικίας ἐκδοθέναι καὶ υἱοὺς καὶ θυγατέρας ταῖς τοιαύταις λειτουργίαις, καὶ τὸν τῇ τοιαύτῃ πολιτεῖᾳ ἀρμόζοντα προαποτιθεσθαι πλοῦτον αὐτοῖς, οὐ χρυσίον κατορύνοντας, οὐδὲ ἀργύριον συλλέγοντας, ἀλλ' ἐπιεικέαι, σωφροσύνην, σεμνότητά, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν ἐναποτιθεμένους αὐτῶν τῇ ψυχῇ. Ταύτης γὰρ δεῖται τῆς δαπάνης ἐκεῖνη ἡ λειτουργία. Ἄν ταύτην οὖν καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς παιδίοις συλλέξωμεν τὴν εὐπορίαν, καὶ κατὰ τὸν παρόντα βίον πολλῆς ἀπολαυσόμεθα τῆς λαμπρότητος, καὶ κατὰ τὴν μέλλουσαν ζωὴν τῆς μακαρίας ἐκεῖνης ἀκουσόμεθα φωνῆς, δι' ἣν ἅπαντας τοὺς ὁμολογήσαντας αὐτὸν ὁ Χριστὸς ἀνακηρύσσει. Ὁμολογία δὲ οὐχ ἡ διὰ τῆς πίστεως μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἡ διὰ τῶν ἔργων, ὥς ἔαν μὴ καὶ αὐτὴ παρῇ, κινδυνεύομεν μετὰ τῶν ἀρνούμενων κολάζεσθαι. Οὐ γὰρ εἰς ἀρνήσεως ἐστὶ τρόπος, ἀλλὰ πολλοὶ καὶ διάφοροι, οὓς ὁ Παῦλος ἡμῖν ὑπογράφων οὕτως ἔλεγε· Θεὸν ὁμολογοῦσιν εἰδέναι, τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνοῦνται· καὶ πάλιν· Εἰ δὲ τις τῶν ἰδίων, καὶ μάλιστα τῶν οικείων οὐ προνοεῖ, τὴν αἰσιν ἡρνηται, καὶ ἐστὶν αἰσίου χείρων· καὶ πάλιν· Φεύγετε τὴν πλεον-

εἶαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία. Ἐπεὶ οὖν ἀρνήσεως τοιοῦτοι τρόποι, εὐδὴλον ἐστὶ καὶ ὁμολογίας τοιοῦτοι, καὶ πολλῶν πλείους· οὓς δὲ πάντας ὁμολογήσαι σπουδάζομεν, ἵνα καὶ αὐτοὶ τῆς ἐν τοῖς οὐρανοῖς τιμῆς ἀπολαύσωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ, καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

Πρὸς τοὺς τὰς συνάξεις καταλιπόντας, καὶ εἰς τὰ θέατρα ἀναβαίνοντας, καὶ οἱ οὐ μόνον χρησιμωτέρα τῆς ἐν θεάτροις· διαγωγῆς ἢ ἐκκλησίᾳ διατριβή, ἀλλὰ καὶ ἡδίων· καὶ εἰς τὴν δευτέραν ῥῆσιν τῆς εὐχῆς τῆς Ἀγνῆς, καὶ εἰς τὸ δεῖν συνεχῶς εὐχασθαι, καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, κἂν ἐν ἀγορᾷ ὦμεν, κἂν ἐν ὁδοῖ, κἂν ἐκί κλίτῃ.

α'. Οὐκ οἶδα ποίοις χρῆσθαι λόγοις σήμερον. Καὶ γὰρ ὅρῳ τὰς συνάξεις ἐλαττωμένους, προφήτας ὕβριζομένους, ἀποστόλους ὑπερορῶμένους, πατέρας καταφρονουμένους, διὰ τῶν δούλων εἰς τὸν δεσπότην διαβαίνουσιν τὴν ὕβριν, βούλομαι μὲν ἐγκαλέσαι, τοὺς [730] δὲ ὀφειλόμενους ἀκούσαι τῆς κατηγορίας οὐχ ὀρῶ παρόντας, ἀλλ' ὅμως τοὺς οὐδὲν δεομένους τῆς παραινήσεως ταύτης καὶ τῆς νοουθεσίας. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲ οὕτως σιγητέον ἡμῖν· τὴν τε γὰρ ὁδὸν τὴν ἐν' ἐκείνοις διαπνεύσαι μικρὸν παρασκευάσωμεν εἰς τὰ ἔξω, διὰ τῶν ῥημάτων ἐκβάλλοντες αὐτήν, αὐτοὺς τε ἐκείνους αἰσχύνεσθαι καὶ ἐρυθρίειν ποιήσωμεν, τοιοῦτους αὐτοῖς ἐπαφάντες κατηγορούς, τοὺς ἀκούοντας ἅπαντας ὅμως. Εἰ μὲν γὰρ ἐνταῦθα παρσγένοντο, ἡμῶν μόνον ἐπιτιμῶντων ἤκουσαν· ἂν· νῦν δὲ φεύγοντες τὴν παρ' ἡμῶν ἐπιτίμησιν, παρ' ὁμῶν ταῦτα ἀκούσονται πάντα. Οὕτω καὶ φίλοι ποιοῦσιν· ἐπειδὴν τοὺς ὑπαυθύνους μὴ εὐρωσι, τοὺς ἐκείνων ἐντυγχάνουσι φίλοις, ὥστε ἀπελθόντας εἰπεῖν τὰ εἰρημένα. Τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἐποίησε· τοὺς γὰρ εἰς αὐτὸν ἡμαρτηκότας ἀφείλε, τῷ μηδὲν ἡδικηκότι κατεντυγχάνει τῷ Ἰερεμίᾳ, λέγων· Ἐλθε εἰ ἐκποίησέ μοι ἡ ἀσύνητος θυγάτηρ Ἰουδα; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ὑμῖν ὑπεραντυγχάνομεν κατ' ἐκείνων, ἵνα ἀπελθόντες διορθώσῃτε αὐτούς. Τίς γὰρ ἂν ἐνέγκῃ τὴν ὀλιγωρίαν τὴν τοσαύτην; Ἀπαξ τῆς ἑβδομάδος ἐνταῦθα συλλεγόμεθα, καὶ οὐδὲ ταύτην ἀνέχονται τὴν ἡμέραν τῶν βιωτικῶν ὑπερορῶν φροντίζον· κἂν ἐγκαλῇ τις, εὐθέως πένιαν προβάλλονται, καὶ τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, καὶ ἀσχολίας κατεπιτιούσας, ἀπολογίαν κατηγορίας ἀπάσης χαλεπωτέραν μελετήσαντες. Τί γὰρ ἂν ταύτης τῆς κατηγορίας γένοιτο· ἂν χεῖρον, ἀλλ' ἢ ἐταν τῶν τοῦ Θεοῦ πραγμάτων ἕτερον ἀναγκαιότερον ὑμῖν τι φαίνεται καὶ κατεπεῖγον μάλλον; Μάλιστα μὲν οὖν εἰ καὶ τοῦτο ἦν ἀληθές, κατηγορία ἢ ἀπολογία ἦν, ὥσπερ ἔρην. Ἴνα δὲ μάθῃτε, ἐπὶ καὶ ταῦτα σκηψίς καὶ πρόσας καὶ βρυμίας ἐστὶ παραπατάσματα, οὐδὲν ἔμοῦ λέγοντος, ἢ μετὰ τὴν αὔριον αὐτοὺς ἐλέγξει πάντας ἡμέρα τοὺς τὰ τοιαῦτα προφασίζομένους, ἐταν πᾶσα ἡ πόλις πρὸς τὸν ἱππόδρομον μεταστῇ, καὶ οἰκίαι, καὶ ἀγοραὶ εἰς τὴν παράνομον θεωρίαν κενωθῶσιν ἐκείνην. Καὶ ἐνταῦθα μὲν οὐδὲ τὸν κύριον τῆς ἐκκλησίας τόπον πληροῦμενον ἐστὶν ἰδεῖν· ἐκεῖ δὲ οὐ τὸν ἱππόδρομον μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπερῶα, καὶ οἰκίας, καὶ δώματα, καὶ χρημῶνους, καὶ μυρίους ἑτέρους ἀνοθεν καταλι-

* Reg. εἰς θέατρα.

ἐκινῶσι τόπους· καὶ οὐδὲ πένια, οὐδὲ ἀσχολία, οὐδὲ ἀσθένεια σώματος, οὐ ποδῶν ἀβήρωσις, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν τοιούτων ἐπέχει τὴν ἀκάθεκτον μανίαν· ἀλλ' ἀνθρώποι γεγενηκότες νέων ἀκμαζόντων σφοδρότερον ἔχει τρέχουσι, τὴν πολὺν καταισχύοντες, τὴν ἡλικίαν παραβεγματούζοντας, τὸ γῆρας αὐτὸ καταγέλαστον ποιοῦντες. Καὶ ἐνταῦθα μὲν εἰσόντες, ναυτιῶντες ὥσπερ καὶ ἐνοχλεῖσθαι νομίζουσι, καὶ ἀναπεπτώκασι ἐν τῇ τῶν θείων λόγων· ἀκρόασι, στενωρίαν, καὶ πνιγμῶν, καὶ τὰ τοιαῦτα προβαλλόμενοι· ἔχει δὲ καὶ ἥλιον γυμνῇ δεγόμενοι τῇ κεφαλῇ, καὶ πατούμενοι, καὶ ὠθούμενοι, καὶ μετὰ πολλῆς πιεζόμενοι τῆς σφοδρότητος, καὶ μυρία ἔτερα πάσχοντες δεινὰ, καθάπερ ἐν λαίμῳ τρυφῶντες, οὕτω διακείνται. Διὰ τοῦτο ἡμῖν αἱ πόλεις εἰσι διεσπασμέναι [751], ὅτι πονηροὶ τῆς νεότητος εἰσι διδάσκαλοι. Πῶς γὰρ δύνηται τὸν νέον ἀκοσμον εἶναι καὶ ἀσελγαίνοντα σωφρονίσαι, αὐτὸς ἐν πολιᾷ τοιαῦτα μετατρέφων, αὐτὸς μετὰ τοσούτων χρόνων κόρον μὴ λαβὼν τῆς ἀτερπεστάτης θέας ἐκείνης; πῶς δύνηται βυθίσει τὸν υἱόν, πῶς κολάσει τὸν οἰκῆτον ἀμαρτάνοντα, πῶς ἐτέρῳ συμβουλεύσει τὰ δέοντα ἀμελοῦντι, τοιαῦτα αὐτὸς ἐν ἐσχάτῳ γήρῳ ἀσχημονῶν; Κἀν μὲν ὕβριση νέος τὸν γεγενηκῶτα, τὴν ἡλικίαν εὐθείως προβάλλεται, καὶ μυρίου ἔχει συναγανακτοῦντας· ὅταν δὲ σωφρονίσῃ τὸν νέον, καὶ κανόνα τινὰ ἀρετῆς αὐτὸν γίνεσθαι, οὐδαμῶς τῆς ἡλικίας αὐτοῖς λόγος, ἀλλ' ἡ αὐτῶν ἐκείνων μακικώτερον ἐπὶ τὴν παράνομον βαδίζουσι θεωρίαν. Ταῦτα δὲ λέγω, καὶ τῶν γεγενηκόντων καθάπτουμαι, οὐχὶ τοὺς νέους ἀπαλλάττων κατηγορίας; καὶ διαβολῆς, ἀλλὰ δι' ἐκείνων τούτους ἀσφαλιζόμενος. Εἰ γὰρ τὸν γεγενηκῶτα οὐ δεῖ, πολλὸν μᾶλλον τὸν νέον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ πολλὸς ὁ γέλως, καὶ μεῖζον ἡ ἀσχημοσύνη· ἐνταῦθα δὲ χαλεπώτερος ὁ πόντος, βαθὺ τὸ βάραθρον; ὅσῳ καὶ ἀκμαϊότερα μᾶλλον τὰ τῆς ἐπιθυμίας τοῖς νέοις, καὶ σφοδρότερα αὐτοῖς ἡ φλόξ, κἀν μικρὰς ἐπιλάβηται μόνον ἔξωθεν ὕλης, τὰ πάντα ἐμπέπησι. Καὶ γὰρ πρὸς θυμὸν καὶ πρὸς ἐπιθυμίαν εὐέμπυτος μᾶλλον ἔστιν ὁ νέος· διὸ καὶ πλείονος δεῖται τῆς φυλακῆς, σφοδρότερου τοῦ χαλινῷ, ἀσφαλεστέρου τοῦ τειχίου καὶ τοῦ κυλόμενου.

β'. Μὴ γάρ μοι τοῦτα εἴπῃς, ἄνθρωπε, ὅτι ἡδονὴν ἔχει· ἡ θεωρία· ἀλλ' εἰ μὴ μετὰ τῆς ἡδονῆς καὶ βλάβην ἔχει, τοῦτά με δίδασκεν. Καὶ τί λέγω βλάβην; Ὅτι γὰρ οὐδὲ ἡδονὴν τὸ πρᾶγμα ἔχει, ἐντεῦθεν εἴση σαφῶς. Ἐκ τῆς ἰσχυροῦς ἀναχωρῶν ἐκείνης, ἀπάντησαν τοῖς ἐκ τῆς ἐκκλησίας ἀναχωροῦσι, καὶ κατὰμαθε μετὰ ἀκριβείας, τίς ἐστὶν ἐν ἡδονῇ μεῖζονι, ὁ προφητῶν ἀκούσας, καὶ μετασχὼν εὐλογίας, καὶ διδασκαλίας ἀπολαύσας, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλέσας ὑπὲρ τῶν οικείων ἀμαρτημάτων, καὶ κορυφώτερον ποιήσας τὸ συνέδος, καὶ μηδὲν ἑαυτῷ κατεγνώκως τοιοῦτο· ἢ αὐὸ καταλιπὼν τὴν μητέρα, καὶ τοὺς προφῆτας ἀτιμάσας, καὶ εἰς τὸν Θεὸν ἐξυδρίσας, καὶ μετὰ τοῦ διαβόλου χορεύσας, καὶ βλασφημοῦντων ἀκούσας καὶ λοιδοροῦμένους, καὶ τὸν καιρὸν ἀνελώσας εἰκὴ καὶ μάτην, καὶ μηδὲν οἰκᾶς ἔχων ἀπεινεγκεῖν, μήτε σωματικὸν, μήτε πνευματικὸν κέρδος ἐκείθεν. Ὡστε ἡδονῆς ἔνεκεν μάλιστα ἐνταῦθα ἀπαντῶν χρή. Ἐκεῖ μὲν γὰρ εὐθείως κατὰγνωσις, κατηγορία τοῦ

συνειδότης, μετάνοια ἐπὶ τοῖς γεγενημένοις, αἰσχύνη, καὶ δνειδος, καὶ τὸ ἀπαρρησιάστους ἔχειν τοὺς ἰσχυροῦς· ἐνταῦθα δὲ τὸναντίον ἅπαν, παρρησία, καὶ τὸ ἐλευθεροποιεῖν, καὶ τὸ μετὰ ἀθείας ἅπασι διαλέγεσθαι περὶ τῶν ἐνταῦθα ἀκουσμάτων ἀπάντων. Ὅταν τοῖνον εἰς ἀγορὰν ἐμβάλῃς, καὶ πάντας ἴδῃς ἐπὶ τὴν [752] θεωρίαν τρέχοντας ἐκείνην, κατὰφυγε σὺ ἐπὶ τὴν ἐκκλησίαν εὐθείως, καὶ μικρὸν καρτερήσας χρόνον, τρέφα διηνεκῶς τῶν θείων ῥημάτων. Ἄν μὲν γὰρ παρασυρεῖς μετὰ τῶν πολλῶν ἀπέλθῃς ἐκεῖ, μικρὸν ψυχαγωγηθεὶς, διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἀλήθειας, τῆς τε ἐπιούσης, καὶ πολλῶν ἑτέρας, καταγινώσκων σαυτοῦ· ἂν δὲ μικρὸν ἐπισχῇς σαυτὸν, διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἔξεις τρυφῇ. Οὐ γὰρ ἐπὶ τούτου μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων οὕτω συμβαίνειν εἰσθε. Ἡ μὲν γὰρ κακία πρόσκαιρόν τινα ἔχει τὴν ἡδονὴν, διηνεκῇ δὲ τὴν δόνην· ἡ δὲ ἀρετὴ, βραχὺν μὲν τὸν πόνον, διηνεκὲς δὲ τὸ κέρδος μετὰ τῆς εὐφροσύνης. Οἶον, ἠδῆσθαι τις πρὸς Θεόν, ἐδάκρυσεν, ἡγήσεν ὀλίγον χρόνον κατὰ τὴν εὐχὴν· ἕτερος διὰ πάσης τῆς ἡμέρας ἐτρέφα, εἰτα ἐλεημοσύνην ἔδωκεν, ἐνήστευσεν, ἄλλοι τῶν ἀγαθῶν εἰργάσατο, ἢ ὀριστείς οὐκ ἀντελοιδορήσεν· ἐν μιᾷ γοῦν καιροῦ ῥοπήν καρτερήσας καὶ κατασχὼν τὸν θυμὸν, διὰ παντός γάννυται καὶ εὐφραίνεται, τῶν κατορθωμάτων ἀναμνησκῶν ἑαυτὸν ἐκείνων. Ἐπὶ δὲ τῆς κακίας τὸναντίον· ὕβρισις τις, ἀντελοιδορήσει· μετὰ ταῦτα οἰκοὶ γενόμενος, ἑαυτὸν κατεσθίει, τὰ ῥήματα ἀναλογιζόμενος, ἃ πολὺ λαίς πολλὴν ἡμεγεκὴ βλάβην. Ὡστε εἰ διώκεις ἡδονὴν, φεῦγε τὰς νεωτερικὰς ἐπιθυμίας, καὶ σωφροσύνης ἐπιμελοῦ, καὶ ἀκρόασι θείων πρόσεχε λογίων. Ταῦτα πρὸς ὅμας λέγομεν, ἵνα ὅμας πρὸς ἐκείνους λέγοντες, καὶ συνεχῶς τοῦτους αὐτοὺς ἐπαναλοῦντες τοῖς ῥήμασι, ἀφέλκῃτε πάσης πονηρᾶς συνθηλας, καὶ πείθῃτε λογισμῷ πάντα ποιεῖν τῷ προσήκοντι. Τῶν γὰρ τοιούτων καὶ ἀπλῶς καὶ εἰκὴ φερομένων οὐδὲ τὴν σπουδὴν ἵπαινετὴν εὐροί τις ἂν οὐσαν· καὶ τοῦτο ἀπὸ τῆς ἐπιούσης συνάξας ὅλῳ καθίστημι. Τῆς γὰρ ἀγίας ἡμῖν τελευτή; Πεντηχοστῆς, τοσούτον δραμεῖται πληθος, ὥς ἅπαντα ἡμῖν τὰ ἐνταῦθα στενωχεῖσθαι. Ἄλλ' ὅμως οὐδὲ ταύτην ἀποδέχομαι τὴν συλλογὴν· συνθηλας γὰρ ἐστὶν, οὐκ εὐλαβείας. Τί τοῖνον γένοιτ' ἂν ἐκείνων ἀθλιώτερον, ὅταν καὶ ἡ βραθυμία αὐτῶν τοσούτων ἐγκλημάτων γέμῃ, καὶ ἡ δοκούσα εἶναι σπουδὴ ἐγκωμίων ἢ ἔρημος; Τὸν γὰρ ζῆλον καὶ πόθον καὶ σῶφρονι λογισμῷ τοῦ θείου τούτου μετέχοντα συλλόγου, διηνεκῶς ταῦτα ποιεῖν χρή, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τὸν ἐν ἑορτῇ μόνον φαινομένων, μετ' ἐκείνων ἀφίστασθα· πάλιν, θρεμμάτων δίκην ἀπλῶς ἀγόμενοι.

γ'. Ἐδουάμην μὲν οὖν καὶ πρὸς πλεόν μῆκος ἔκτειναι τὸ προοίμιον τοῦ λόγου· ἀλλ' ἐπειδὴ οἶδα σαφῶς, ὅτι καὶ πρὸ τῆς ἡμετέρας παραινέσεως τὰ προσήκοντα ὅμιν αὐτοῖς ποιοῦντες, καὶ πλείονα τῶν εἰρημένων ἐρεῖτε, ὥστε μὴ δοῖται παρενοχλεῖν ἐν ταῖς κατ' ἐκείνων ἐπιτιμήσεσι, τὰ λειπόμενα ἅπαντα ὅμιν ἀφεῖς, τῆς εἰσθυίας ἔβρομαι διδασκαλίας, ἐπὶ τὴν τῆς Ἀν-

^a Morel. τῶν θείων Γραφῶν.

^b (Co.b. duo et Reg. ἡλικίας ὁ ὄγκος; ἀλλ'.

non pedum infirmitas, non aliud quidquam tale remoratur insaniam, nulla retinacula non abruptem: sed homines senio confecti, juvenibus ac vigentibus avidus illuc concurrunt, canitiem suam dedecorantes: aetatem provectam traduentes, et senectutem praebentes deridendam. Et huc quidem venientes, cum fastidio ac molestia sermones divinos¹ audiunt, angustias, aestum, et suffocationem similique causantes: at illic dum et solem nudo capite excipiunt, et proculcantur, protruduntur, magna vi comprimuntur, et infinita alia patiuntur incommoda, non secus quam in aeneno prato deliciari sibi videntur. Ideo nobis civitates corruptae sunt, quia improbi juventutis doctores. Quo enim pacto poteris adolescentem, lascive ac praeter decorum se gerentem, ad modestiam redigere, cum ipse in canitie tam juveniliter te geras; cum ipse post tot temporum curricula satietate insuavissimi illius spectaculi nondum capiaris? quomodo poteris filii mores componere, quomodo servum peccantem castigare, quomodo alterum negligentem monere, cum ipse sic in extrema senectute ineptias? Et si quidem a juvene senex contumeliam patitur, illico aetatem ei objicit, et sexcentos reperit qui una stomachentur: at quando opus est juvenem ad probitatem reducere, seque illi virtutis ceu regulam exhibere, tum nulla aetatis ratio, sed majore quam ipsi insaniam ad illicita illa spectacula feruntur. Haec autem dico, senesque tango, non quod juniores a noxa absolvam et crimine, sed ut hos per illos commonitos habeam. Nam si senes hoc facere non debent, multo magis ne juvenes quidem. Illic enim major derisio ac turpitudine; hic autem tanto gravior perniciet, profundiusque praecipitium, quanto concupiscentiae major vis in juvenibus, quantoque flamma inest vehementior, quae incendit omnia, si vel minimum sit nacta fomitem. Proclivior enim ad concupiscentias est juvenis, eisque longe facilius capitur; ideo majore opus habet custodia, acriore freno, tutiore munitione atque obstaculo.

2. *Detrimentum quod e spectaculis oritur multum excedit voluptatem inde acceptam. Quam diversa sit virtutis et vitii voluptas.* — Nec mihi illud objicias, o bone, quod voluptatem habeat hoc spectaculum; sed hoc potius doce, an nullum haec voluptas damnum afferat. Quod enim ne cum voluptate quidem haec res conjuncta sit, hinc tibi perspicuum esse potest. Cum a circensibus reverteris, occurre eis qui ab ecclesia redeunt, et considera diligenter, uter tandem majore voluptate perfruat: sane qui prophetis auditis, et benedictione, ac doctrinae fructu percepto, simulque Deum pro suis peccatis deprecatus, et conscientia aliquantum exonerata, nec culpa ulla simili sibi conscius: an tu qui matrem deseruisti, prophetas contempnisti, Deum affectisti contumelia, cum diabolo choreas duxisti, maledicentibus inter se ac conviciantibus aures praebuisti, temporis denique jacturam fecisti; nec spirituale vel saeculare ullum lucrum

inde domum reportes. Itaque vel voluptatis gratia hic adesse oportet. Illic enim continuo sequitur damnatio facti, conscientia accusatrix, poenitentia ob ea quae contigerunt, dedecus et opprobrium, ut vix oculos attollere audeas: hic vice versa omnia contrario modo se habent, fiducia et oris libertas, et cum omnibus loquendi facultas de omnibus quae hic audita sunt. Quando igitur in forum te contuleris, et videris omnibus ad spectandum concurrere, tu ad ecclesiam te confestim recipito, et in ea paulisper commoratus, perpetua divini verbi voluptate frue. Si enim turbae impetu abstractus illuc perveneris brevi voluptate delinitus, male habebis per totam sequentem diem atque etiam plures deinceps, tuum ipsius factum damnans: quod si paulisper te cohibueris, integram et securam in reliquum diem voluptatem habebis. Id enim non hic tantum, sed etiam in aliis rebus usu venire solet: vitium enim momentaneam habet voluptatem, dolorem vero perpetuum; virtus contra laborem brevem, fructum vero cum hilaritate insinentem. Verbi gratia, precatus est aliquis Deum, lacrymas fudit, modico tempore inter orandum doluit; alius tota die se oblectavit, deinde eleemosynam dedit, jejunavit, aliud aliquid boni fecit, aut contumeliam passus non regressit convicia: is postquam unico temporis momento perduravit et iram compressit, memoria recte factorum assidue gaudet ac laetatur. At in vitii contrarium accidit: intulit quispian injuriam aut retulit: deinde domum reversus arrodit cor suum; dum verba sua reputat, quae toties grave attulere damnum. Quapropter si voluptatem sectaris, *Fugito juveniles concupiscentias* (2. Tim. 2. 22), et temperantiam exerceo, divinis verbis attentus esto. Haec ideo vobis dicimus, ut vos eadem illis dicendo, et talibus verbis obtundendo, abstrahatis eos ab omni mala consuetudine, utque omnia rationis potius ductu agant persuadeatis. Hominum enim qui temere et sine ratione feruntur ne diligentia quidem probanda est: id quod vel ex ea quae instat collecta satis apparebit. Dum enim sanctam Pentecostes celebritatem agemus, tanta concurret multitudo, ut magna hic locorum angustia laboretur. Nec tamen hunc conventum magni facio, quando quidem magis ex more sit, quam religionis ergo. Quid igitur illis miserius, quorum et negligentia tot referta est criminibus, et diligentia nullam laudem promeretur? Quisquis enim zelo pietatis ad hunc coetum sobrie cupideque accedit, sine intermissione hoc facere debet, et non cum illis, qui in festo tantum confluunt, accedere, et cum illis recedere, ut qui temere pecudis in morem abducatur.

3. Equidem poteram hoc exordium sermonis diutius extendere; verum quoniam scio vos citra nostram monitionem, ut vobis dignum est facientes, plura etiam dicturos, quam dicta sunt, ne molestus sim illorum objurgationibus immorando, reliqua vobis omnia committens, ad solitam doctrinam et ad historiam de Anna revertor. Neque miremini, quod adhuc

¹ sic Colb. unus; Morel. autem, *divinas scripturas*.

in eodem argumento hæreamus. Non enim possum mulierem hanc ex animo meo eximere, usque adeo formam animæ ejus ac pulchritudinem admiror. Amo enim oculos numquam non inter precandum lacrymantes, et os labiaque non accersitis fucis rubricata, sed gratis Deo agendis ornata, qualia erant hujusce mulieris, cujus philosophiam tantopere admiror: admiror autem magis, quod mulier cum esset, ad hunc modum philosophata est; mulier, inquam, quæ multum et a multis male audit. A muliere, inquit, initium peccati, per eam omnes mortis obnoxii sumus (Eccl. 25. 33): et iterum: Pareas est qualibet malitia, si ad mulieris malitiam conferatur (Ibid. v. 26). Et Paulus dicit, Adam enim non est deceptus, mulier autem decepta constituta est in prævaricatione (1. Tim. 2. 14). Hoc est cur illam maxime admirer, quod hanc criminationem diluerit, quod hanc accusationem rejecerit, quod cum esset ex incusato sexu, opprobria ista omnia discussisset, reque ipsa docuerit, illas non tales natura fuisse, sed voluntate propriaque segnitie, et huic quoque sexui ad virtutis fastigium licere pertingere. Contentiosum enim est hoc animal et protervum, et si ad malitiam declinet, magna mala patrat; si ad virtutem se applicet, anima citius eam destituat, quam propositum mutet.

Exponitur Annæ oratio. — Ita igitur hæc quoque naturam suam superavit, necessitatem pervicit, et assiduitate precandi vulvæ sterili filium impetravit. Quapropter rursum ad preces confugit, etiam post impetratam gratiam ad hunc modum loquens: *Confirmatum est cor meum in Domino, exaltatum est cornu meum in Deo meo*. Quid significant hæc verba, *Confirmatum est cor meum in Domino*, super me apud caritatem vestram disseruisse scitis (a): superest nunc ut eā quæ deinceps sequuntur, interpretemur. Cum enim dixisset, *Confirmatum est cor meum in Domino*, mox subiunxit: *Exaltatum est cornu meum in Deo meo* (1. Reg. 2. 1). Quid est, *Cornu meum*? Etenim Scriptura hac dictione sæpe uti solet; sicut quando dicit, *Exaltatum est cornu ejus* (Psalm. 74. 11), et: *Exaltatum est cornu christi ejus* (1. Reg. 2. 10). Quid igitur tandem cornu nominat? Potentiam, gloriam, claritatem, a brutis animantibus hanc metaphoram mutuatus: nam Deus ornamentis ac teli vice cornua illis addidit, quibus amissis præcipuum virium partem amittunt: et sicut inermis miles, ita et taurus absque cornibus perfacile capitur. Nihil igitur aliud dicit hæc mulier, quam, *Exaltata est gloria mea*. Et quomodo exaltata? *In Deo meo*, inquit. Ideo in tuto est hæc celsitudo, ut quæ firmam atque immobilem radicem habeat. Gloria enim quæ est ab hominibus, glorificationum vilitatem imitatur, unde fit ut facile subvertatur; at non sic Dei gloria, sed immobilis manet in perpetuum. Atque hæc utraque propheta declarans, tam illius debilitatem, quam hujus firmitatem, sic loquitur: *Omnis caro fenum, et omnis gloria hominis tanquam flos sæni. Exaruit fenum, et flos ejus decidit* (Isai. 40).

(a) Sermo illi in quo hæc explicabantur, qui quartus erat, intercidit.

6. 7). De Dei autem gloria non sic, at quomodo? *Verbum autem Dei in æternum manet* (Isai. 40. 8). Id quod vel in hac muliere patet. Reges enim et duces et dynastæ, qui nihil non tentarunt, ut immortalem post se relinquerent memoriam, sepulcra sibi splendida exædificaverunt, et statuas atque effigies multas multis in locis posuerunt, et rerum gestarum monumenta innumera reliquerunt, nunc tacentur et ne nomine quidem noti sunt: hæc autem mulier ubique gentium nunc celebratur; et sive in Scythiam proficiscaris, sive in Ægyptum, sive in Indiam, sive ad ipsos orbis terminos, omnes audies gesta ejus decantantes: denique quantum terrarum a sole illustratur, totum hoc Anna sua gloria occupat. Nec hoc solum admiratione dignum est, quod ubique terrarum hæc mulier canitur; sed quod sapientiam ejus ac longanimitatem et tolerantiam omnes norunt, in oppidis, in agris, in domibus, in castris, in navibus, in officinis, denique nusquam non laudes ejus audies. Quoties enim clarum aliquem reddere Deo placuerit, etiamsi mors interveniat, aut longitudo temporum, aut quidvis aliud, manet tamen gloria illius perpetuo florens, et claritatem ejus obscurare poterit nemo. Hanc ob rem et ipsa erudiens auditores, quod non sit confugiendum ad hæc fluxa, sed ad eum a quo certissima bona speramus, auctorem hujus gloriæ indicat. Cum enim dixisset, *Confirmatum est cor meum in Domino*, subiunxit, *Exaltatum est cornu meum in Deo meo*: duplicia nobis his verbis subindicans bona, quæ non temere simul uni contingunt. Nam et a fluminibus, inquit, liberata sum, ignominiam deposui, securitatem atque honorem consequuta sum. Hæc autem utraque non facile invenias in unum convenire. Multi enim a periculis liberantur, gloriosam tamen vitam non habent: alii contra gloria quidem et claritate fruuntur, periculis tamen ob hanc gloriam non carent. Verbi gratia, multi sæpe in carcerem coniecti, adulteri, venefici, sepulcrorum perfossores, aliisque similibus criminibus obnoxii, deinde jubente regia clementia dimissi sunt inde: hi a prena quidem liberati sunt, cæterum probra sua non aboleverunt, et dedecus eos numquam non consequitur. Alii viri militares ac generosi, conspicuam atque gloriosam vivendi rationem amplexi, bellicis periculis sese obicientes, multa sæpe vulnera accipiunt, et postremo immatura morte absumuntur: atque hi præ gloriæ amore securitate se ipsi privarunt.

4. Huic vero mulieri hæc utraque contigerunt, ut quæ et securitate simul et gloria potita est. Idem et tribus illis pueris accidit (Dan. 3): nam et periculum evaserunt et rogo liberati, et illustres sunt facti, quod supernaturali modo hujus elementi potentiam superavissent. Ad hunc sane modum Dei beneficia se habent: simul enim et tutam et illustrem largitur vitam, quod quidem utrumque hæc ipsa innuens dicebat: *Confirmatum est cor meum in Domino, exaltatum est cornu meum in Deo meo*. Nec simpliciter dixit, *In Deo*, sed, *In Deo meo*, sibi ipsi usurpans eum, qui toti orbi terrarum communis est. Hoc autem fecit non illius

δεσποτείαν, ἀλλὰ τὸν οἰκεῖον ἔρωτα ἐνδείκνυμένη τε καὶ παραμυθουμένη. Τοιοῦτον γὰρ τῶν φιλούτων τὸ ἔθος· οὐκ ἀνέγνεται μετὰ πολλῶν φιλεῖν, ἀλλ' ἐξαιρέτως καὶ ἰδιαζόντως βούλονται αὐτὸν ἐνδείκνυσθαι τὸ φιλεῖν. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ποιεῖ λέγων· Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ἐρρωθίω. Εἰπὼν γὰρ τὴν κοινὴν αὐτοῦ δεσποτείαν, εἶπε καὶ τὴν ἰδιαζούσαν τὴν ἐπὶ τῶν ἁγίων. Καὶ πάλιν, Ὁ Θεός, ὁ Θεός μου, πρόσχες μοι· *Ἰνα τί ἐγκατέλιπες με*; Καὶ πάλιν· *Ἐρῶ τῷ Θεῷ*. Ἀντιλήπτω μου εἰ· ψυχῆς γὰρ ζεύσεως καὶ θερμῆς καὶ διακαιουμένης ὑπὸ τοῦ πόθου ταῦτα τὰ ῥήματα. Οὕτω καὶ ἡ γυνὴ αὕτη ἐποίησεν. Ἀλλὰ τὸ μὴ ἀνθρώπου τοῦτο ποιεῖν, θαυμαστὸν οὐδὲν ἔστιν δὲ ἱθὺς τὸν Θεὸν τοῦτο ποιοῦντα, τότε ἐκπλήγῃσι. Καθάπερ γὰρ οὗτοι οὐ κοινῇ μετὰ τῶν πολλῶν αὐτὸν καλοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἰδιαζόντως αὐτῶν αὐτὸν βούλονται εἶναι Θεόν καὶ αὐτὸς, οὐ κοινῇ μετὰ τῶν ἄλλων φησὶν αὐτῶν εἶναι Θεὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιαζόντως αὐτῶν. Διὰ τοῦτο λέγει, *Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός*. Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οὐ συστέλλων αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, ἀλλ' ἐκείνων μέλλον· οὐ γὰρ οὕτω τὸ πλῆθος τῶν ἀρχομένων, ὡς ἡ ἀρετὴ τῶν βασιλευσμένων δεικνυσιν αὐτοῦ τὴν ἀρχήν· οὐδὲ οὕτω χαίρει καλούμενος Θεός οὐρανοῦ καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, καὶ τῶν ἐν τούτοις, ὡς χαίρει καλούμενος Θεός Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ. Καὶ ὅπερ ἐπ' ἀνθρώπων οὐ γίνεται, τοῦτο ἐπὶ τοῦ Θεοῦ συμβαίνει· ἐστὶν ἰδεῖν. Οἶδόν τι λέγω· ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ τῶν δεσποτῶν οἱ δοῦλοι καλοῦνται, καὶ οὕτως ἔθος ἀπαισιλέγειν, Ὅδεῖνα ἐπίτροπος τοῦ δεῖνος, ὁ δεῖνα οἰκονόμος τοῦ δεῖνος, στρατηγὸς καὶ ὑπάρχου· οὐδεὶς δὲ φησιν, Ὅδεῖνα ὁ ὑπάρχος τοῦδε τοῦ ἐπιτρόπου, ἀλλὰ τοὺς ἐλάττωτας ἀπὸ τῶν μεγάλων αἱ καλεῖν ἐνώθαμεν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Θεοῦ τοῦναντίον γέγονεν· οὐ γὰρ μόνον Ἀβραάμ τοῦ Θεοῦ λέγεται, ἀλλὰ καὶ ὁ Θεός τοῦ Ἀβραάμ, καὶ ὁ Δεσπότης ἀπὸ τοῦ δούλου καλεῖται. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ καὶ Παῦλος ἐκπηγνόμενος εἶπεν· *Δεῖ ἡρ αἰτίαν* οὐκ ἐπαισχύνεται ὁ Θεός, Θεός καλεῖσθαι αὐτῶν. Οὐκ ἐπαισχύνεται, φησὶν, ὁ Δεσπότης ἀπὸ τῶν δούλων καλεῖσθαι. Διὰ τί οὐκ ἐπαισχύνεται; εἰπὲ τὴν αἰτίαν. Ἰνα μιμησώμεθα καὶ ἡμεῖς. Ἀλλ' ἐκεῖνοι ἔξνοι καὶ παρεπίδημοι ἦσαν, φησὶν^β. Καὶ μὴ καὶ διὰ τοῦτο ἐπαισχύνεσθαι δεῖ· ὁ γὰρ ἔξνος εὐταλῆς καὶ εὐκαταφρόντης εἶναι δοκεῖ. Ἀλλ' ἐκεῖνοι οἱ ἄγιοι οὐ τοῦτον ἦσαν ἔξνοι τὸν τρόπον, ὃν ἡμεῖς νομίζομεν, ἀλλ' ἑτερόν [736] τινὰ καὶ παράδοξον. Ἡμεῖς μὲν γὰρ ξίνους ἐκείνους καλοῦμεν τοὺς τὴν αὐτῶν πατρίδα ἀφέντας, καὶ εἰς ἑτέραν γῆν ἐλθόντας· ἐκεῖνοι δὲ οὐχ οὕτως ἦσαν ἔξνοι, ἀλλὰ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης ὑπεριδόντες, καὶ μικρὰν εἶναι νομίσαντες τὴν γῆν, πρὸς τὴν ἐν τοῖς οὐρανοῖς πόλιν ἔβλεπον, οὐ δι' ἀλαζονείαν, ἀλλὰ διὰ μεγαλοφυλίαν, οὐ δι' ἀπόνοιαν, ἀλλὰ διὰ φιλοσοφίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐσκέψαντο τὰ ἐπὶ γῆς ἅπαντα, καὶ εἶδον ὅτι βραχὺ καὶ ἀπόλλυται, καὶ οὐδὲν ἐνταῦθα βέβαιον καὶ ἀκίνητον, οὐ πλοῦτος, οὐ δυναστεία, οὐ δόξα, οὐκ αὐτὴ ἡ ζωὴ, ἀλλ' ἑκαστον ἔχει τέλος, καὶ πρὸς τὸ οἰκεῖον ἐπιγίνεται πέρας, τὰ δὲ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὐ τοιαῦτα, ἀλλὰ ἀτελεύτητα καὶ ἀθάνατα, ἐλπίοντο ἔξνοι τῶν βρόντων καὶ παρatreχόντων γενέσθαι, ἵν' ἐκείνων τῶν μενόντων ἐπιλάβωται. Ξένου τοίνυν ἦσαν, οὐ τῷ μὴ ἔχειν πατρίδα, ἀλλὰ τῷ πατρίδος ἐπιεσθαι τῆς αἰετῆς μενούσης. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς

παραδῶν εἶπεν· Οἱ δὲ ταῦτα λέγοντες, ἀμαρτύνουσιν· οἱ πατρίδα ζητοῦσι. Ποίαν, εἰπὲ, πατρίδα; Ἄρα τὴν προτέραν, ἣν ἀπέλιπον; Οὐχί, φησὶ· Εἰ γὰρ ἐκεῖνη ἐμμένητο, ἔχοντες ἂν καὶ αὐτὴν ἀνακρίναμεν· τὴν δὲ κρείττονον ἐλπίομεν, τοῦτέστιν, ἐπουρανίου, ἧς τεχνίτης καὶ δημιουργός ὁ Θεός. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐπαισχύνεται ὁ Θεός καλεῖσθαι αὐτῶν Θεός.

ε'. Μιμησώμεθα δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺτους, παρακαλῶ· ὑπεριδόμεν τῶν παρόντων, ἐπιθυμώμεν τῶν μελλόντων, λάβωμεν τὴν γυναῖκα ταύτην διδάσκαλον, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν αἱ καταφεύγωμεν, καὶ παρ' ἐκείνου πάντα αἰτῶμεν. Οὐδὲν γὰρ εὐχῆς ἴσον καὶ γὰρ τὰ ἀδύνατα αὕτη ποιεῖ δυνατόν, καὶ τὰ δύσκολα ῥάδια, καὶ τὰ δυσχερῆ εὐθέα καθίστησι. Ταύτην καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ κατῴρθε· διὸ καὶ εἶπεν· Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἤρησά σε ἐπὶ τὰ κρήματα τῆς δικαιοσύνης σου. Εἰ δὲ βασιλεὺς ἀνὴρ κυρίας βαπτίζομενος φροντίζει, καὶ πανταχόθεν περιεχόμενος, τοσαυτάκις τῆς ἡμέρας παρεκάλει τὸν Θεόν, τινὰ ἂν ἔχοιμεν ἀπολογίαν ἡ συγγνώμην ἡμεῖς, τοσαύτην σχολὴν ἄγοντες, καὶ μὴ συνεχῶς αὐτὸν ἱκετεύοντες, καὶ ταῦτα τοσοῦτον μέλλοντες καρποῦσθαι κέρδος; Ἀμήχανον γὰρ ἀμήχανον, ἀνθρώπον μετὰ τῆς προσήκουσας προθυμίας εὐχόμενον, καὶ παρακαλοῦντα τὸν Θεὸν συνεχῶς, ἀμαρτεῖν ποτε. Καὶ πῶς, ἐγὼ λέγω. Ὁ διαθερμάνων αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, καὶ τὴν ψυχὴν ἀναστήσας, καὶ πρὸς τὸν οὐρανὸν αὐτὸν μετοικίσας, καὶ οὕτω τὸν Δεσπότην τὸν αὐτοῦ καλέσας, καὶ τῶν ἀμαρτημάτων ἀναμνησθεὶς, καὶ περὶ τῆς συγχωρήσεως τούτων αὐτῷ διαλεχθεὶς, καὶ παρακαλέσας λαὸν γενέσθαι καὶ ἡμερον, ἀπὸ τῆς ἐν τοῖς λόγοις τούτοις διατριβῆς πᾶσαν ἀποτίθεται βιωτικὴν φροντίδα, καὶ περὶ ταῦτα, καὶ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ὑψηλότερος γίνεται· κἂν ἐχθρὸν ἴῃ μετὰ τὴν εὐχὴν, οὐκ ἔτι ὡς ἐχθρὸν ὁφεται· κἂν γυναῖκα εὐμορφον, οὐ κατακλασθήσεται πρὸς τὴν ὕψιν, τοῦ πυρὸς τοῦ κατὰ τὴν εὐχὴν ἔνδον μένοντος, καὶ πάντα ἀποπνέον λογισμῶν διωθουμένου. Ἀλλ' ἐπεὶ ἀνθρώπους [737] ὄντας εἰκὸς καὶ εἰς ῥαθυμίαν ἐμπεσεῖν, ἐπειδὴν παρελθὴν μία καὶ δευτέρα ὥρα καὶ τρίτη μετὰ τὴν εὐχὴν, καὶ ἱθὺς τὴν γενομένην σοι θερμότητα κατὰ μικρὸν ὑποβρεῖν μέλλουσαν, δράμε ταχέως πάλιν ἐπὶ τὴν εὐχὴν, καὶ καταψυγείσάν σου τὴν διάνοιαν θέρμανον. Κἂν τοῦτο ποιῇς διὰ πάσης τῆς ἡμέρας, τὰ μεταξὺ διαλείμματα τῇ πυκνότητι τῶν εὐχῶν διαθερμαίνων, οὐ δώσεις τῷ διαβόλῳ ἀφορμὴν καὶ εἰσοδὸν κατὰ τῶν σὺν λογισμῶν. Καὶ ὅπερ ἀριστοποιούμενοι καὶ πίνειν μέλλοντες ποιοῦμεν, ἐπειδὴν βωμεν τὸ θερμανθῆναι ὕδωρ καταψυχάν, ἐπὶ τῆς ἐσχάρας αὐτὸ τίθεμεν πάλιν, ὥστε διαθερμανθῆναι ταχέως· τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποίωμεν, καὶ καθάπερ ἐπ' ἀνθρώπων, τῆς εὐχῆς, τιθέντες ἡμῶν τὸ σῶμα, οὕτως πάλιν ἀνάπτωμεν ἡμῶν τὴν διάνοιαν εἰς εὐλάβειαν, καὶ μιμώμεθα τοὺς οἰκοδόμους. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι πλίνθους μέλλοντες οἰκοδομεῖν, διὰ τὸ τῆς ὕλης σαθρὸν ξύλοις μακροῖς ἀποσφίγγουσι τὴν οἰκοδομήν, καὶ οὐδὲ διὰ πολλοῦ τοῦτο ποιοῦσι τοῦ διαστήματος, ἀλλὰ δι' ὀλίγου, ἵνα τῇ πυκνότητι τῶν ξύλων τούτων ἀσφαλεστέρην τὴν συνδήκην τῶν πλίνθων ἐργάσωνται. Τοῦτο καὶ σὺ ποιήσων, καὶ τὰς βω-

^α Οὕτω καὶ ὁ προφήτης ἐποιεῖ λέγων Colbertini et Reg.

^β Ὅτι ἔξνοι καὶ παρεπίδημοι εἰσι φησὶ Colbert. et Reg.

dominium minuens, sed suum amorem indicans ac fovens. Sic enim amatores solent: non ferunt una cum multis amare, sed eximium quemdam ac peculiarem amorem præ se ferre volunt. Sic et David dicebat, *Deus, Deus meus, ad te mane vigilo* (Psal. 63. 4). Noninata enim communi ejus dominatione, addidit eam qua peculiariter sanctorum Dominus est. Et rursum, *Deus meus, intende in me; quare dereliquisti me* (Psal. 21. 4)? Et rursum, *Dicam Deo, Protector meus es* (Psal. 90. 2): animæ enim ferventis accensæque desiderio sunt hæc verba. Idem et hæc mulier fecit. Cæterum homines ita facere nihil mirum: cum vero Deum hoc ipsum facere videris, tum merito obstupescas. Quemadmodum enim hi non in commune illum invocant, proprium faciendo, suum eum esse volunt: ita et ipse non solum communiter una cum aliis eorum etiam Deum se profitetur, sed privatim ipsorum. Quapropter dicebat, *Ego sum Deus Abraham et Isaac et Jacob* (Exod. 3. 6): non contrahens suum imperium, sed extendens potius; non enim tam multitudine subditorum, quam eorum virtute monstrat imperium suum; neque tantum Deus cæli, terræ, maris et eorum quæ in eis sunt appellari gaudet, quantum si Deus Abraham et Isaac et Jacob vocetur. Et quod in hominibus non solemus, in Deo videre licet. Exempli causa: apud homines a dominis servi appellationem sumunt, et ita omnes ex more loquimur: ille vel ille procurator aut dispensator illius, vel illius ducis et præfecti; nemo autem sic loquitur, ille vel ille præfectus illius procuratoris aut dispensatoris: sed minores a majoribus semper denominare consuevimus. De Deo autem contra fit: non solum enim Abraham Dei esse, sed Deus etiam Abrahami dicitur, atque ita Dominus a servo nominatur. Hoc idem igitur et Paulus cum admiraretur, dicebat: *Quomobrem non erubescit Deus vocari Deus ipsorum* (Hebr. 11. 16). Non erubescit, inquit, Dominus a servis appellationem sumere. Quare non erubescit? dic rationem. Nimirum ut et nos eum imitemur. *Quia hospites erant*, inquit, *et advenæ* (Ibid. v. 13). Atqui vel ob hoc ipsum erubescere oportebat: hospes enim vilis et contemnendus esse videtur. At illi sancti non eo modo hospites erant, quo nos putamus, sed alio quodam minime vulgari. Nos hospites eos appellare solemus, qui relictæ suæ patriæ in alienam regionem perveniunt: illi vero non ita erant hospites, sed quod orbem universum despicerent, et parvam putarent esse terram, ad cælestem illam civitatem respiciebant, non arrogantia, sed magnanimitate; non insolentia, sed propter sapientiæ studium. Postquam enim contemplati sunt terrena universa, et animadverterunt fluxa esse et mortalia, nec quidquam hic firmum aut stabile, non divitias, non potentiam, non gloriam, non vitam ipsam, sed singula finem habere, et ad suum quodque propriæ terminum: cælestia vero non talia, sed infinita immortaliaque, maluerunt hospites esse in rebus fluxis et præterlabentibus, ut permanentes illas assequi possent. Hospites igitur erant, non quod patriam non haberent, sed quod sempiter-

nam illam patriam desiderarent. Quod quidem et ipse significando dicebat: *Qui autem talia loquuntur, patriam se requirere ostendunt* (Hebr. 11. 14-16). Quam patriam, obsecro? num priorem illam quam reliquerunt? Minime, inquit: *Si enim illius recordabantur, integrum eis erat illo redire: nunc autem meliorem desiderant, hoc est cælestem, cujus opifex et creator Deus est. Ideo non erubescit Deus vocari Deus ipsorum* (Ibid. v. 10).

5. *Assidue precari debemus, et orationes crebras negotiis interponere: hoc confirmatur exemplis et comparationibus cum ex prandio tum e fabricarum artificio deductis; affectus præcipua pars orationis.* — Hos igitur nos quoque imitemur; despiciamus præsentia, concupiscamus futura: utamur hac muliere magistra, et ad Deum semper confugiamus, ab illoque omnia deprecamur. Nihil enim precationi æquale: ea quippe est quæ ex impossibilibus possibilia facit, ex difficilibus facilia, et ex tortuosis recta. Hanc beatus quoque David adhibebat; ideoque dicebat: *Septies in die laudavi te propter judicia justitiæ tuæ* (Psal. 118. 164). Quod si rex, infinitis curis immersus, et in tam varia distractus, toties in die precabatur Deum: quam defensionem aut veniam habere poterimus nos, qui in tanto otio degimus, nec tamen illum assidue oramus, idque cum inde tantus fructus sit nobis proveniturus? Impossibile enim, impossibile est, inquam, hominem qua decet alacritate precantem, et assidue Deum orantem, umquam in peccatum incidere. Id qua ratione fiat, jam dicturus sum. Qui mentem suam accendit, et animam erexit atque ad cælestia transtulit, et ita Dominum suum invocavit, peccatisque in memoriam reductis, de eorum remissione cum illo colloquutus est, obsecrans ut placatus ac propitius sibi esse dignetur, is post tales orationes omnem præsentis vitæ curam abjicit, spe erigitur, ac supra omnes humanas affectiones extollitur; et sive inimicum post precationem viderit, jam non tamquam inimicum aspiciet: sive mulierem formosam, ejus aspectu non frangetur, durante adhuc igne per precationem intus accenso et omnem absurdam cogitationem depellente. Sed quoniam homines cum simus, facile ad segnitiam relabimur, exacta una alterave aut tertia post precationem hora, ubi senseris pristinum illum fervorem paulatim frigescere, recurre quantocius ad preces, frigescentemque mentem rursus accende. Id si per totam diem feceris, per intervalla crebris precationibus te ipsum accendens, non dabis occasionem diabolo aut ullum ad tuas cogitationes aditum. Et quemadmodum in apparando prandio, cum potu opus est, si aqua calida frigescat, ad focum admotam calefacimus (a): ita et hic faciendum est, et os nostrum ad precationes quasi ad prunas admoventum, ut hoc pacto mens ad pietatem rursus accendatur. Imitemur etiam fabros cementarios: hi enim quoties lateritius paries exedificandus est, ob fragilitatem

(a) De potu aquæ calidæ in Sabbato mentionem facit Justinus Dial. cum Tryphone p. 246; hic autem de quotidiano usu agitur.

matæ eum longis lignis stringunt, idque non per longa interstitia, sed per modica, ut compages laterum tutior sit ob lignorum frequentiam. Idem ipse quoque facito, et sicut illi ligaminibus ligneis (a), ita tu secularibus negotiis preces crebras interponens, vitam tuam hoc pacto munias. Quod si feceris, etiamsi plurimæ procællæ ingruant, sive tentationes, sive mœstitiæ, sive cogitationes molestæ, sive quidvis aliud, nihil dejicere poterit domum tam crebris precationibus ligatam atque munitam. Dices, Qui fieri potest ut homo secularis, forensibus negotiis affixus, tribus horis diei precetur, et ad ecclesiam currat? Potest, et facile est; licet enim ad ecclesiam currere non sit commodum, potest inibi in foro curiæque vestibulo hærens nihilominus precari: ad hoc enim mente magis opus est quam voce, animi contentione magis quam manuum extensione: nec tam refert quo corporis habitu id facias, quam quo animæ affectu: quandoquidem et ipsa Anna non ob intensam vociferationem, sed ob internum cordis clamorem exaudita est. Dicit enim Scriptura, *Vox ejus non audiebatur, et Dominus exaudivit eam* (1. Reg. 1. 13. 19). Hoc et alii multi sæpe fecerunt, et clamante intus magistratu, minante, exasperato, furente, ipsi pro foribus curiæ stantes, postquam se sacro signo munissent, et pauca in animo precati, introgressi ad eum mutaverunt hominem, ac mitigaverunt, et mansuetum ex aspero reddiderunt: neque illis aut locus, aut tempus, aut silentium ad precandum fuit impedimento.

6. Hoc etiam tu facito: ingemisce amare, in memoriam revoca tua peccata, suspice in cælum, dic in mente, *Miserere mei, Deus*, et absolvis precationem. Qui enim dicit, *Miserere*, confessionem offert, et peccatum suum agnoscit: lapsorum enim est misericordiam requirere. Qui dicit, *Miserere mei*, remissionem delictorum accipit: qui enim misericordiam consequutus est, non punitur. Qui dicit, *Miserere mei*, regnum cælorum obtinuit: quem enim Deus miseratur, non a pœna solum liberat, sed futurorum etiam bonorum possessione dignatur.

Procul a templo habitare an excuset non accedentes; ubique orare possumus. — Ne igitur excusationes queramus dicendo non esse propinquam precationis ædem: nos enim ipsos, si sobrii fuerimus, templi Dei facit gratia Spiritus, ut magna undique nobis precandi facultas adsit. Neque enim talis est apud nos divinus cultus, qualis quondam apud Judæos erat multum habens sensibilibus ceremoniarum, multaque operatione indigens. Illic precaturum oportebat ad templum ascendere, turtorem emere, ligna et ignem ad manus habere, arrepto cultro altari assistere, aliaque multa præcepta perficere: hic nihil tale, sed ubicumque fueris, præsto tibi est et altare, et cultus,

et victima: tu ipse et altare, et sacerdos, et victima es. Ubicumque enim fueris, potes erigere altare, si sobriam modo voluntatem afferas, nec te aut locus aut tempus impedit, sed etiamsi nec genua flectas, nec pectus tundas, nec manus ad cælum tendas, si mentem solum afferas fervidam, nihil tibi ad precationem deerit. Liret etiam mulieri colum tenenti aut telam textenti mente suspicere in cælum, et ardenti pectore Deum invocare: licet etiam viro in foro versanti aut iter facienti attente precari: alteri itidem in officina sedenti ac coria suenti animam ad Dominum erigere: licet servo obsonanti, ac sursum deorsum cursitanti, vel in culina ministranti, si non licet adire ecclesiam, precationem intentam ex imo pectore cingere. Non pudet loci Deum. animum postulat, mentem ferventem animamque modestam. Et ut scias non habitu aut locorum temporumve opportunitate esse opus, sed animo probo ac vigili, Paulus supinus in carcere jacens, non erectus stans (neque enim compes lignea permittebat), quoniam magna alacritate precabatur jacens, carcerem concussit, ejusque fundamenta commovit, et custodem terruit, ac mox inlitiatum ad mysteria sacra perduxit (Act. 16). Rursum Ezechias ille non erectus stans neque genibus flexis, sed supinus in lecto cubans ob infirmitatem, versa ad parietem facie, quoniam ardentem et temperanti animo Deum invocavit, sententiam adversus se latam revocavit, magnam sibi gratiam conciliavit, et in pristinam restitutus est sanitatem (4. Reg. 20). Nec solum magnis et sanctis viris hoc contigiſſe videas, sed malis etiam. Nam et latro ille, non stans in oratorio, aut genua flectens, sed in cruce distensus, paucis verbis regnum cælorum impetravit (Luc. 23. 42. 43): alius in lacum cænosoſſe conjectus, alius in foveam bestiarum obiectus, alius cæti alvo conclusus, invocato Deo mala instantia discusserunt, divinamque sibi conciliarunt benevolentiam. Hoc sermone hortor ut continue frequentetis ecclesias, et domi cum magna quiete precemini per otium, genua flectentes, manusque attollentes: quod si tempus aut locus nos in multitudine hominum deprehendat, non est ob hoc a consuetis orationibus cessandum, sed ita ut vestram caritatem monui, precamini et invoke Deum, certi nihilominus tali precatione optata vos impetraturos. Non hæc ideo dixi ut applaudatis et laudetis, sed et opere ea præstetis, utque tam nocturnum quam diurnum et operandi tempus votis ac precationibus occupetis. Quod si res nostras sic disposuerimus, et præsentem vitam tanto transigemus, et cæleste regnum assequemur: quo nobis omnibus pervenire detur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, simul cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ sint illa ligamina, multa explanavimus, et non testimonio tantum Hieronymi, sed etiam exemplo quodam ex rudribus petito confirmavimus in libro Antiquitatis expositæ et schematibus illustratæ, Tom. 3, p. 540, quæ, ni fallor, lectu digna sunt.

τικὰς πράξεις ἀπάσας, καθάπερ ἱμανώσεσι τισι ξύλων, τῇ συνεχείᾳ τῶν εὐχῶν διαλαμβάνων, πάντοθεν σου περιφράζον τὴν ζωὴν. Ἄν τοίνυν οὕτω ποιῇς, καὶ μυρίοι πνεύσωσιν ἀνεμοὶ λοιπὸν, καὶ πειρασμοὶ καὶ ἀθυμιαί, καὶ λογισμοὶ τινες ἀπείδεις, καὶ ὅτι οὐκ ἐπέλθῃ δεινὸν, οὐ δυνήσεται καταβαλεῖν τὴν οἰκίαν ἐκείνην πυκναῖς οὕτως εὐχαῖς συνδεαμένην. Καὶ πῶς δυνατόν, φησὶν, ἀνθρώπων βιωτικῶν, δικαστηρίῳ προσηλωμένον, κατὰ τρεῖς ὥρας εὐχεσθαι τῆς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐκκλησίαν ἐκτρέχειν; Δυνατὸν, καὶ σφόδρα εὐκολόν· καὶ γὰρ εἰς ἐκκλησίαν δραμεῖν μὴ ῥάδιον, ἐστὼτα ἐκεῖ πρὸ τῶν θυρῶν, καὶ τῷ δικαστηρίῳ προσηλωμένον εὐχασθαι δυνατόν· οὐδὲ γὰρ οὕτω φωνῆς χρεῖα, ὡς διανοίας, οὐδὲ ἐκτάσεως χειρῶν, ὡς συντεταμένης ψυχῆς, οὐδὲ σχήματος, ἀλλὰ φρονήματος· ἐπεὶ καὶ ἡ Ἄννα αὕτη, οὐκ ἐπειδὴ λαμπρὰν καὶ μεγάλην ἀφῆκε φωνήν, διὰ τοῦτο ἤκουστο, ἀλλ' ἐπειδὴ μεγάλη ἔδωκεν κατὰ τὴν καρδίαν ἐδόξα. Ἡ φωνὴ γὰρ αὐτῆς οὐκ ἤκουστο, φησὶ, καὶ εἰσῆκουεν αὐτῆς ὁ Θεός. Τοῦτο καὶ ἄλλοι πολλοὶ πολλὰς ἐποίησαν, καὶ βουόντες τοῦ ἀρχόντος ἰνδοθεν, ἀπειλοῦντες, διατεινομένοι, μαινομένου, πρὸ τῶν θυρῶν ἐστῶτες σφραγισάμενοι, καὶ ὀλίγα ῥήματα κατὰ δάνοιαν εὐάμενοι, εἰσελθόντες μετέβαλον αὐτὸν καὶ ἐπράυναν, καὶ ἡμερον ἐξ ἀγρίου κατέστησαν· καὶ οὐδὲν οὔτε ἀπὸ τοῦ τόπου, οὔτε ἀπὸ τοῦ καιροῦ, οὔτε ἀπὸ τῆς σιγῆς πρὸς τὴν εὐχὴν ταύτην ἐνεποδίσθησαν.

Γ'. Τοῦτο δὴ καὶ σὺ ποιήσον· στέναζον πικρῶς, ἀναμνήσθητι τῶν ἁμαρτημάτων τῶν σὺν, ἀνάβλεψον εἰς τὸν οὐρανὸν, εἰπέ κατὰ δάνοιαν· *Ἐλέησόν με, ὁ Θεός*, καὶ ἀπήρτισαί σου ἡ εὐχή. Ὁ γὰρ εἰπὼν, *Ἐλέησον*, ἐξομολόγησιν ἐπεδείξατο, καὶ τῶν οὐκείων ἁμαρτημάτων [738] ἐπέγνω· τῶν γὰρ ἁμαρτηκόντων ἐστὶ τὸ ἐλεεῖσθαι. Ὁ εἰπὼν, *Ἐλέησόν με*, συγχώρησιν ἔλαβε τῶν πεπλημμελημένων· ὁ γὰρ ἐλεηθεὶς οὐ κολάζεται. Ὁ εἰπὼν, *Ἐλέησόν με*, βασιλείας ἔτυχε οὐρανῶν· ὃν γὰρ ὁ Θεός ἐλεήσῃ, οὐ κολάσεται ἀπαλλάττει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν μελλόντων ἀγαθῶν ἀξιοῖ.

Μὴ τοίνυν προφασίζώμεθα λέγοντες, ὡς οὐκ ἐστὶ πηλείων εὐκτήριος οἶκος· ἡμεῖς γὰρ αὐτοὺς, ἐὰν νῆψαμεν, ναοὺς ἐποιήσοι τοῦ Θεοῦ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, ὥστε πολλὴ πάντοθεν ἡμῖν ἡ εὐκολία. Καὶ γὰρ οὐ τοιαυτὴ ἡμῶν ἡ λατρεία, ὅσα παρὰ Τουδαίους τὸ πρότερον ἦν, πολὺ τὸ αἰσθητὸν ἔχουσα, καὶ πολλῆς δεομένη πραγματείας. Ἐκεῖ μὲν γὰρ τὸν εὐχόμενον καὶ εἰς τὸ ἱερὸν ἀναβῆναι ἔδει, καὶ τρυγόντα πρίασθαι, καὶ ξύλα καὶ πῦρ μεταχειρίσθαι, καὶ μάχαιραν λαβεῖν, καὶ τῷ βωμῷ παραστῆναι, καὶ πολλὰ ἕτερα διανύσαι ἐπιτάγματα· ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον, ἀλλ' ὅπου περ ἂν ἦς, τὸ θυσιαστήριον ἔχεις μετὰ σαυτοῦ, καὶ τὴν μάχαιραν, καὶ τὸ ἱερεῖον, αὐτὸς ὢν οὐ καὶ ἱερεὺς, καὶ θυσιαστήριον, καὶ ἱερεῖον. Ὅπου γὰρ ἂν ἦς, δύνασαι στήσαι τὸν βωμὸν, προαίρεσιν νήψουσιν ἐπιδείξαι μόνον, καὶ οὐδὲν κωλύει τόπος, οὐδὲ ἐμποδίζει καιρὸς, ἀλλὰ καὶ γόνата μὴ κλίνης, καὶ μὴ στήθος τύφῃ, καὶ τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνατίσης, διὰ

νοίαν δὲ μόνον ἐπιδείξης θερμὴν, τὸ πᾶν ἀπήρτισας τῆς εὐχῆς. Ἐξεστὶ καὶ γυναῖκα ἡλακτὴν κατέχουσαν, καὶ ἰσοιουργοῦσαν ἀναδελφαί εἰς τὸν οὐρανὸν τῇ διανοίᾳ, καὶ καλέσαι μετὰ θερμότητος τὸν Θεόν· ἔξεστὶ καὶ ἀνθρώπων εἰς ἀγορὰν ἐμβάλλοντα, καὶ καθ' αὐτὸν βαδίζοντα εὐχὰς ποιεῖσθαι ἐκτανεῖς· καὶ ἕτερον ἐπ' ἐργαστηρίου καθήμενον καὶ δέρματα ράπτοντα, τὴν ψυχὴν ἀναθεῖναι πρὸς τὸν Δεσπότην· ἔξεστιν οἰκέτῃ, καὶ ὠνούμενῳ, καὶ ἀναβαίνοντι καὶ καταβαίνοντι, καὶ μαγειρίῳ παρστώτι, ὅταν μὴ δυνατόν εἰς ἐκκλησίαν ἴλθειν, εὐχὴν ποιεῖσθαι ἐκτανῇ καὶ διατηγερμένῃ. Οὐκ ἐπαισχύνεται τόπον ὁ Θεός· ἐν ζητεῖ μόνον, δίδοναι θερμὴν, καὶ ψυχὴν σωφρονουσαν. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ σχήματος χρεῖα καὶ τόπων πάντως καὶ καιρῶν, ἀλλὰ φρονήματος γενναίου καὶ διατηγερμένου, ὁ Παῦλος ὑπὸς ἐκτανῇ καὶ δεσμοτηρίου कैμένος, καὶ οὐκ ὀρθὸς ἐστὼς (οὐ γὰρ ἤφειε τὸ ξύλον, ὅς τοις πόδας ἰδέετο), ἐπειδὴ μετὰ προθυμίας ἡύξατο कैμένος, τὸ δεσμοτήριον ἴσσειε, καὶ τὰ θεμέλια διεσάλευσε, καὶ τὸν δεσμοφυλάκα ἐβησε, καὶ πρὸς τὴν ἱερὰν μετὰ ταῦτα μυσταγωγίαν ἐχειραγωγῆσε. Πάλιν ὁ Ἐξέκλειος οὐκ ὀρθὸς ἐστὼς, οὐδὲ γόνата κλίνας, ἀλλ' ὑπὸς ἐπὶ τῆς κλίνης καίμενος διὰ τὴν ἀβρώστιαν, στρίψας αὐτὸν ἐπὶ τὸν τοίχον, ἐπειδὴ τὸν Θεὸν θερμῶς ἐκάλεσε καὶ μετὰ ψυχῆς σωφρονούσης, καὶ ἀπόρασιν ἐξενεχθεῖσαν ἀνεκαλέσατο, καὶ πολλὴν ἐπισπάσαντο τὴν εὐνοίαν, καὶ πρὸς τὴν πρότεραν ἐπανῆλθε ὑγείαν. Οὐκ ἐπ' ἀνδρῶν δὲ ἀγίων καὶ μεγάλων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ πονηρῶν τοῦτο ῥοι τις ἀν συμβαίνει. Καὶ γὰρ ὁ ληστής, οὐκ ἐν οἴκῳ στὰς εὐκτήριον, οὐδὲ γόνата κλίνας, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τεταμένος, ἀπὸ ῥημάτων ὀλίγων τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπέτυχεν· ἄλλος ἐν βορδῶν καὶ λάκκῳ, ἄλλος [739] ἐν λάκκῳ καὶ θηρίοις, ἕτερος ἐν αὐτῇ τοῦ κήτους τῇ νηδί, τὸν Θεὸν παρακαλέσας, τὰ ἐπικαίμενα ἅπαντα διεύθυνεν, καὶ τὴν ἀνωθεν εὐνοίαν ἐπισπάσαντο. Καὶ ταῦτα μὲν λέγων, παραινῶ συνεχῶς ταῖς ἐκκλησίαις ἐπιχωριάσειν, καὶ ἐν οἰκίᾳ μετὰ πολλῆς ἡσυχίας εὐχεσθαι, καὶ κατὰ σχολὴν γόνата κλίνοντας, καὶ τὰς χεῖρας ἀνατείνοντας· εἰ δὲ ἡ διὰ καιρὸν, ἡ διὰ τόπον ἀποληφθεῖσιν μετὰ πολλῶν ἑτέρων, μὴ διὰ τοῦτο τὰς συνήθεις ἀπολειμπάνειν εὐχὰς, ἀλλὰ τοῦτον τὸν τρόπον, ὅπου εἶπον πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, εὐχεσθε καὶ παρακαλεῖτε τὸν Θεόν, ὡς οὐδὲν ἕλαττον παρὰ ταύτην ἔχοντες τὴν εὐχὴν. Ταῦτα εἶπον, οὐχ ἵνα κροτήσητε καὶ θαυμάσητε, ἀλλ' ἵνα διὰ τῶν ἔργων αὐτὰ ἐπιδείξησθε, καὶ τὸν καιρὸν τὸν τῆς νυκτὸς καὶ τὸν τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν τῆς ἐργασίας· καιρὸν ἐν εὐχαῖς καὶ δεήσει διαλαμβάνοντες. Ἄν οὕτω τὰ καθ' αὐτοὺς οἰκονομῶμεν, καὶ τὸν παρόντα μετὰ ἀσφαλείας διανύσομεν βίον, καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτευξόμεθα· ἥς γένοιντο πάντας ἡμεῖς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Colbertini et Reg. μεγάλην εἶχε φωνήν.

† Reg unus, Colb. unus κατέγνω.

* Reg. ἰσάλευσε.

† Reg. et Colb. unus ἡμέρας ποιεῖν ἐργασίας.

ΛΟΓΟΣ Ε΄.

Πρὸς τοὺς ἐν ἑορταῖς μόνον συναγομένους, καὶ τί ποτέ ἐστιν ἑορτή· καὶ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ, διὰ τὸ πλουσίους εἶναι καὶ πόνητας ἐν τῷ βίῳ· καὶ οὗτοι χρησιμώτατοι ἢ πενία καὶ διὰ πλοῦτος πλείονα ἡδονὴν ἔχει πανταχοῦ καὶ ἀσφάλεια· καὶ εἰς τὴν Ἀννάν.

α'. Μάτην, ὡς εἰκοι, τοὺς τῇ προτέρᾳ συνάξει παραγομένους ἡμῖν παρακαλέσαμεν, πείθοντες μένειν ἐπὶ τῆς οἰκίας τῆς πατρῴας, καὶ μὴ μετὰ τῶν ἐν ἑορτῇ μόνον ἡμῖν φαινομένων ἐρίσταςθαι καὶ ἀφίστασθαι πάλιν· μᾶλλον δὲ οὐ μάτην. Εἰ γὰρ καὶ μηδεὶς τούτων ἐπίσθη τοῖς λεγομένοις, ἀλλ' ἡμῖν ὁ μισθὸς ἀπῆρτισται, καὶ τὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ἀπολογίας πεπλήρωται. Διόπερ τὸν λέγοντα, κἂν προσέχη τις, κἂν μὴ προσέχη, τὰ σπέρματα χρὴ καταβάλλειν, καὶ τὸ ἀργύριον κατατιθέναι, ἵνα μηκέτι πρὸς αὐτὸν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς τραπέζιτας ὁ λόγος ᾖ τῷ Θεῷ. Ὁ δὲ καὶ ἡμεῖς ἐποίησαμεν, ἐλέγξαντες, ἐπιτιμήσαντες, παρακαλέσαντες, νοουθετήσαντες. Καὶ γὰρ τοῦ τὴν οὐσίαν κατεδηλοκότος υἱοῦ, καὶ πρὸς τὴν πατρικὴν οἰκίαν ἐπαυλῶντος ἀνεμνήσαμεν, καὶ τὴν ταλαιπωρίαν ἤσπασαν, καὶ τὸν λιμὸν, καὶ τὴν αἰσχύνην, καὶ τὰ οὐκ εἶδη καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας ὑπέμεινε, προσεθήκαμεν, τῷ παραδείγματι τούτῳ σωφρονεστέρους ποιῆσαι βουλόμενοι· καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα τὸν λόγον ἐστῆσαμεν, ἀλλὰ καὶ τὴν τοῦ πατρὸς φιλοστοργίαν περὶ αὐτοὺς ἐπεδειξάμεθα, οὐκ ἀπαιτήσαντες αὐτοὺς τῆς βῆθυμίας εὐθύνας, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν τούτους δεξάμενοι [740] ταῖς χερσὶ, καὶ συγγνώμην δόντες ὑπὲρ τῶν πεπλημμελημένων, καὶ τὴν οἰκίαν ἀνοίξαντες, καὶ τὴν τράπεζαν παραθέντες, καὶ σὺν αὐτοὺς περιβαλόντες τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, καὶ τὴν ἄλλην ἔκασαν παρασχόντες αὐτοὺς θεραπεύσαν. Ἐκεῖνοι δὲ τὸν υἱὸν ἐκείνου οὐκ ἐμιμήσαντο, οὐδὲ κατέγνωσαν τῆς ἐμπροσθεν ἀναχωρήσεως, οὐδὲ ἔμειναν ἐπὶ τῆς πατρῴας οἰκίας, ἀλλ' ἀπεπήδησαν πάλιν. Ὑμέτερον μὲν οὐκ εἶη, ὅμως τὸν ἀεὶ μεθ' ἡμῶν ὄντων, ἐπαναγαγεῖν αὐτοὺς, καὶ πείσαι κοινωρεῖν ἡμῖν τῆς καθ' ἑκάστην σὺναξιν ἑορτῆς. Εἰ γὰρ καὶ ἡ Πεντηκοστὴ παρήλθεν, ἀλλ' ἡ ἑορτὴ οὐ παρήλθε· πᾶσα γὰρ σύνοδος ἑορτὴ. Πῶθεν ὦλον τοῦτο; Ἀπ' αὐτῶν τῶν τοῦ Χριστοῦ ῥημάτων, δι' ὧν φησιν· Ὅπου ἂν ὦσι δύο ἢ τρεῖς συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ὅταν δὲ ὁ Χριστὸς ἐν μέσῳ ᾗ τῶν συνευαγγελμένων, ποίαν ἑτέραν ζητεῖς ἀπόδειξιν ἑορτῆς ταύτης μερίζον;

Ὅπου διδασκαλία καὶ εὐχαί, ὅπου πατέρων εὐλογία καὶ θείων νόμων ἀκρόασις, ὅπου σύνοδος ἀδελφῶν καὶ γνησίᾳ ἀγάπῃς σύνδεσμος, ὅπου πρὸς Θεὸν ὁμιλία, καὶ Θεοῦ πρὸς ἀνθρώπους διάλεξις, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἑορτὴ καὶ πανηγυρίς; Τὰς γὰρ ἑορτάς οὐ τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ τῶν συλλεγομένων ποιεῖν εἰωθεν· οὐχ ἡ πολυτέλεια τῶν ἱματίων, ἀλλ' ὁ τῆς εὐλαβείας καλλωπισμός· οὐχ ἡ δαψίλεια τῆς τραπέζης, ἀλλ' ἡ τῆς ψυχῆς πρόνοια. Ἑορτὴ γὰρ μεγίστη, συνειδὸς ἀγαθόν. Καὶ καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν πανηγυρίων, ὁ μὲν μήτε ἱματίων ἔχων περιβαλίσθαι λαμπρόν, μήτε δαψιλεστέρας ἀπολαῦσαι τραπέζης, ἀλλ' ἐν πενίᾳ καὶ λιμῷ ζῶν καὶ τοῖς ἐσχάτοις κακοῖς, οὐκ

αἰσθάνεται τοῦ καιροῦ τῆς ἑορτῆς, κἂν πᾶσαν τὴν πόλιν ἰδῇ χορεύουσαν, ἀλλὰ τοσούτῳ μᾶλλον ὀδυρόμενος καὶ δάκνεται, ὅσῳ καὶ τοὺς μὲν ἄλλους ὁρᾷ ἐν ἀπολαύσει, ἐαυτὸν δὲ ἐν ἀπορίᾳ· ὁ δὲ πλουτῶν καὶ τρυφῶν, καὶ στολὰς καθ' ἑκάστην ἀμείβειν ἔχων, καὶ πολλῆς ἀπολαύων εὐημερίας, κἂν μὴ παρῇ καιρὸς ἑορτῆς, ἑορτάζειν νομίζει· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πραγμάτων, ὁ μὲν ἐν δικαιοσύνῃ ζῶν καὶ κατορθώμασι, κἂν μὴ παρούσης ἑορτῆς, ἑορτὴν ἄγει, τὴν καθαρὰν ἡδονὴν καρπούμενος τὴν ἀπὸ τοῦ σωματεύοντος· ὁ δὲ ἐν ἀμαρτίᾳ καὶ πονηρίᾳ καὶ τρεφόμενος, καὶ πολλὰ κακὰ συνειδὼς ἐαυτοῦ, καὶ παύσης ἑορτῆς, ἀνέορτος μάλιστα πάντων ἐστίν. Ὅστε ἐξεστὶν ἡμῖν, ἂν ἐθλωμεν, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἑορτὴν ἄγειν, ἂν ἀρετῆς ἐπιμελώμεθα, καὶ τὸ συνειδὸς ἡμῶν ἐκκαθαίρωμεν. Τί γὰρ ἡ παρελθούσα σὺναξις τῆς παρουσίας πλεονεκτεῖ; ἡ οὐκ τῷ θαυμάσιῳ καὶ τῇ παρασχῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ οὐδενί; Ὅταν γὰρ καὶ ἡ τῶν ἁγίων μυστηρίων ἀπόλαυσις, καὶ ἡ τῶν ἁγίων τῶν πνευματικῶν κοινωνία, ὅσον εὐχῆς λέγω, καὶ ἀκρόασις, καὶ εὐλογία, καὶ ἀγάπη, καὶ τῶν ἁγίων ἀπάστων, ἡ αὐτὴ καὶ σήμερον ἢ, οὐδὲν ἐστὶ ἐλάττω ἐκείνης αὐτῇ ἡμέρᾳ, οὔτε ὅμιν, οὔτε ἡμῖν τῷ λόγῳ. Οἱ γὰρ τότε ἡμῶν ἀκούσαντες, οὗτοι καὶ νῦν ἀκούσονται· οἱ δὲ μὴ παρόντες νῦν, οὐδὲ τότε παρήσαν, εἰ καὶ ἐδόκουν παρῆναι τῷ σώματι· οὐκ ἀκούουσι νῦν· μᾶλλον δὲ οὐδὲ τότε ἤκουον· οὐ μόνον δὲ οὐκ ἤκουον, ἀλλὰ καὶ τοῖς [741] ἀκούουσιν ἠνώχλουν, θόρυβον καὶ ταραχὴν ἐμποιοῦντες. Ὅστε ἴσον ἡμῖν τὸ θέατρον καὶ τότε καὶ νῦν, καὶ ὁ τῶν ἀκροατῶν σύλλογος, ὁ αὐτός, καὶ οὐδὲν οὗτος ἐλάττω ἐκείνου. Ἀλλ', εἰ δεῖ τι καὶ θαυμαστόν εἰπεῖν, ἔχει τι πλέον οὗτος ἐκείνου, ὅσῳ καὶ ἀτάραχος ἡ διάλεξις, καὶ ἀδόρυθος ἡ διδασκαλία, καὶ μετὰ πλείονος συνέσεως ἡ ἀκρόασις, οὐδενὸς ἡμῶν τὴν ἀκοὴν ἐνοχλοῦντος· θαυμάσιον.

β'. Ταῦτα δὲ λέγω, οὐκ ἀτιμάζων τὸ πλῆθος τῶν τότε συλλεγόντων, ἀλλὰ πείθων ὑμᾶς μὴ στεγνάζειν, μηδὲ κατηφιᾶν διὰ τὴν ὀλιγότητα τῶν νῦν συλλεγόντων ἐνταῦθα. Οὐ γὰρ δὴ σωματῶν πλῆθος βουλόμεθα ἐπὶ τῆς ἐκκλησίας ὄρεσθαι, ἀλλὰ ἀκροατῶν πλῆθος. Ἐπεὶ οὖν οἱ αὐτοὶ δαιτυμόνες καὶ τότε καὶ νῦν ἡμῖν πᾶμεισι, μετὰ τῆς αὐτῆς προθυμίας καὶ σήμερον τὴν ἐστῆσαν ὅμιν παραθήσομαι, ἐπὶ τὴν ὑπόθεσιν ἐπανελθὼν, ἣν ὁ τῆς ἑορτῆς καιρὸς διεκόφεν. Ὅσπερ γὰρ τῆς Πεντηκοστῆς παρουσίας, ἀκαιρον ἦν, ἀφέντας λέγειν περὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν κατ' ἐκείνον τὸν καιρὸν ἀγαθόν, τῆς ἀκολουθίας τῆς προτέρας ἔχεισθαι· οὕτω νῦν τῆς Πεντηκοστῆς παρελθούσης, εἰς καιρὸν τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἱστορίας ἀναληφόμεθα, ἐπὶ τῆς κατὰ τὴν Ἀννάν ὑποθέσεως ἐχόμενοι^α. Οὐδὲ γὰρ εἰ πολλὰ τὰ εἰρημένα χρὴ σκοπεῖν, καὶ ἐν πολλαῖς ἡμέραις, ἀλλ' εἰ πρὸς τὸ τέλος ἤλθομεν τῆς ὑποθέσεως. Καὶ γὰρ ὁ Θεσαυρὸν ἐρύοντες, κἂν μυρία λάθωσιν ἐκείθεν χρήματα, οὐ πρότερον ἀφίστανται, ἕως ἂν τὸ πᾶν ἐξαντήλωσιν· οὐ γὰρ τὸ πολλὰ λαβεῖν, ἀλλὰ τὸ μηδὲν ἀφαιρεῖν, τοῦτο μάλιστα αὐτοὺς ἀνακτασθαι πέφυκεν. Εἰ δὲ οἱ περὶ τὰ χρήματα μαίνόμενοι τοσαύτη περὶ τὰ ἀπολλύμενα καὶ μὴ μένοντα κίχρηται

^α Colbertini ἐρχόμενοι. Infra Savil. οἱ Θεσαυρὸν ἀνορύττοντες ἐν τῷ κόσμῳ.

SERMO V.

Adversus eos qui tantum in festis conveniunt, et quidnam sit festum; item adversus eos qui inveniunt diuinam providentiam, eo quod in hac vita quidam sint divites, quidam pauperes: quod paupertas utilissima sit, et quod paupertas plus voluptatis ac securitatis nobisque habeat, quam divitiæ; itemque de Anna.

1. Frustra, ut videtur, eos qui præcedenti adfuerunt collectæ, hortati sumus, ut in paterna domo permanerent, et non una cum illis, qui festis diebus solum hic se sistunt, accederent ad nos, ac rursus decederent: imo vero non frustra. Nam etsi nemini ex eis persuasum esset oratione nostra, nobis tamen merces integra manet, plenamque habemus apud Deum defensionem. Quamobrem oportet concionatorem, etiamsi nemo attendat, semina jacere, et pecuniam deponere, ut postea Deus non ab illo, sed a numulariis rationem reposcat. Quod sane etiam nos fecimus, arguendo, increpando, obsecrando, admonendo. In hoc enim vobis commemoravimus filium illum patrum facultatum assumptorem, tandem ad paternam domum postliminio reversum, universamque ejus miseriam, famem, dedecus, opprobria, et quidquid apud externos pertulit, adduximus in medium, ut hoc exemplo ad sobrietatem vos redigeremus: neque hic sermonem finivimus, verum etiam paternam erga eos pietatem exhibuimus, non negligentia pœnas exigentes, sed supinis manibus eos excipientes, veniam delictorum concedentes, aperta domo mensam apponentes, doctrinæ amictu eos amicientes, ceteramque omnem curam ipsis adhibentes. Illi autem filium illum non sunt imitati, nec eos relictis cœtus pœnituit, neque in paterna domo manserunt, sed denuo abcesserunt. Vestrum igitur esset, vestrum, inquam, qui semper nobiscum estis, reducere ipsos, persuadereque ut nobiscum per singulas collectas velint festi esse participes. Quamvis enim Pentecoste præterit, festum tamen non præterit: omnis enim conventus festum est. Unde hoc patet? Ex ipsis Christi verbis, dicentis: *Ubicunque fuerint duo vel tres congregati in meo nomine, ibi sum in medio eorum* (Matth. 18. 20). Quoties autem Christus interest in medio cœtus, quod majus queris festi argumentum?

Festorum ornatus veri. — Ubi sacra doctrina et preces, ubi patrum benedictiones et divinæ legis auditorium, ubi conventus fratrum, germanæque caritatis vinculum, ubi cum Deo colloquium, et Dei cum hominibus sermo, qui fieri potest ut ibi non sit festa celebritas? Festa enim non multitudo convenientium facere solet, sed virtus; non sumptuosus vestitus, sed pietatis ornatus; non mensæ lautitia, sed cura animæ. Maximum enim festum est conscientia bona. Et sicut in externis celebritatibus is qui nec vestem habet, qua induatur, splendidam, nec mensam, qua fruatur, lautam, sed vivit in paupertate, fame, extremaque miseria, non afficitur festo die, etiamsi universam urbem choreas agere videat, sed eo magis angitur ac dolet quod alios in deliciis videat, dum ipse omnibus

eget; dives vero delicatus, mutatorum vestibus abundans, et in summa prosperitate vivens, etiam extra festa tempora festum agere sibi videtur: ita et in spiritualibus rebus usuvenit: qui vivit in justitia et operibus bonis, vel absque festo festum agit, sinceram voluptatem ex bona conscientia percipiens: qui vero in peccato et malitia degit, multorum malorum sibi conscius, etiam cum festum est, tam festo caret quam qui maxime. Quapropter licet nobis, si velimus, per singulos dies festum habere, si virtutem exerceamus, et conscientiam purificemus. Qua enim re præterita collecta hac præsentem est potior? annon tumultu tantum et strepitu, nullaque re alia? Quando enim et sanctorum mysteriorum perceptio, et aliarum spiritualium rerum communio, puta precationum, concionis, benedictionum, caritatis, ceterorumque omnium eadem est etiam hodie, nulla in re hæc dies superatur ab illa, quantum vel ad vos vel ad me concionantem attinet. Nam qui tunc nos audiebant, hi nunc quoque audituri sunt; et qui nunc absunt, ne tunc quidem aderant, etiamsi corpore adesse viderentur: non audiant nunc; imo tunc minus audiebant; nec solum non audiebant, sed etiam audientibus obstrepere molesti erant. Quapropter et tunc et nunc æquale mihi est theatrum, idemque auditorum conventus, nec ulla in re altero hic inferior. Imo, si mirum aliquid dicere permittitis, hic illo est præstantior; quod sine strepitu sit sermo, et sine tumultu doctrina, et cum majore intellectu auscultatio, nullo tumultu, auditum nostrum interrompente.

2. *Paucitas auditorum ne contristet.* — Hæc autem dico, non quod contemnā multitudinem illius conventus, sed ut vobis persuadeam ne doleatis, neve contristemini ob paucitatem eorum, qui nunc huc convenerunt. Non enim corporum, sed auditorum multitudinem in ecclesia requirimus. Quandoquidem igitur iidem convivæ qui tunc, etiam nunc nobis adsunt, pari alacritate hodie quoque convivium vobis exhibebo, ad argumentum reversus, quod nobis festivitatis tempus interruptit. Quemadmodum enim in Pentecoste¹ intemperativum erat, omiſsa beneficiorum per id tempus in nos collatorum commemoratione, inceptum antea contextum continuare: ita nunc exacta Pentecoste, opportune historiam in manus resumam prosequemur, pristinum de Anna argumentum tractaturi. Non enim spectandum quam multa jam dicta sint, sed utrum ad finem hujus argumenti pervenerimus. Nam et qui thesaurum invenerunt, licet plurimas inde capiant divitias, non prius absistunt quam totum exhausserint, ut quos non tam juvat multa accepisse, quam nihil reliquum fecisse. Quod si ii

¹ Col. duo et Reg., *Pentecoste*. Sic infra etiam legitur. *Morel.*, *Mesopentecoste*, in utroque loco. Qua ducti omnium Mss. auctoritate lectionem mutavimus, suadente etiam loco illosupra paulo post initium, *Quamvis enim Pentecoste præterit*, quo innotuit hic legendum esse in secundo loco, *exacta Pentecoste*. *Mesopentecoste* autem erat feria quarta hebdomadis quartæ post Pascha; sic dicta, quia medium spatium occupabat Pascha inter et Pentecosten. De illa plura Canguis in Glossario Græco. Inferiori ævo frequentissime hæc vox occurrit. Aliquis ergo imperitus litarius hic *Mesopentecosten* temere induxit. Adde quæ diximus in præf. Tomi hujus, § viii.

qui in pecunias insaniunt, tanto rerum periturarum nec mansurarum tenentur studio, multo magis hoc nos in divinis facere thesauris oportet, nec prius absistere quam totum hoc quod ibi videmus exhauserimus. Dixi autem, quod ibi videmus, quia universum exhaurire non datur. Fons enim est perenniter manans divinarum vis sententiarum, numquam deficiens, numquam evacuanda. Itaque ne defatigemur: non enim de vulgaribus rebus nobis est oratio, sed de precatione, spe nostra; precatione per quam sterilis mater est facta, et numerosæ proles parens quæ filiis carebat, et ex mœrente læta; per quam vitiosa reparabatur natura, clausaque reserabatur matrix, et impossibilia fiebant possibilia. Quapropter omnia paulatim perscrutemur, singulas explicantes dictiones, ut ne minimum quidem nos, quantum fieri potest, effugiat. Siquidem propterea duas integras dissertationes in duo sola ejus dicta insumpsimus: primum, *Confirmatum est cor meum in Domino*, et quod mox sequitur, *Exaltatum est cornu meum in Deo meo* (1. Reg. 2. 1). Consequens igitur est hodie ad tertium venire. Quod vero hoc est? *Dilatatum est os meum super inimicos meos: lætata sum in salute tua*. Animadvertite accuratam orationem: non dixit, *Exacutum est os meum super inimicos meos*: non enim ad convicia et dieteria præparatum erat, non ad opprobria et accusationem, sed ad mōitionem et consilium, ad correctionem et instructionem. Propterea non dixit, *Exacuta est lingua mea super inimicos meos*, sed, *Dilatatum est os*. Relaxatione, inquit, fruor: libere loqui possum: jam pudore discusso ad libertatem redii. Ac ne nunc quidem mulierem æmulam nominavit, sed simpliciter indefinita nuncupatione, quasi quadam larva, tantæ tristitiæ causam abscondit. Non dixit, quod multe dicunt mulieres: *Confodit eam Deus, dissipavit et dejecit scelestam et arrogantem et magniloquam*: sed simpliciter, *Dilatatum est os meum super inimicos meos; lætata sum in salute tua*.

In salutari Dei lætari quid sit. — Vide quomodo eandem legem per totam precationem servat. Sicut enim in principio dicebat, *Confirmatum est cor meum in Domino, exaltatum est cornu meum in Deo meo, dilatatum est os meum super inimicos meos*: ita et hic, *Lætata sum in salute tua*. Non simpliciter, *In salute*, sed, *In salute tua*. Non enim quoniam servata sum, sed quoniam per te servata sum, propterea lætor et exulto. Tales quippe sunt sanctorum animæ; de Deo magis lætantur auctore munerum, quam de ipsis muneribus: non enim propter dona ipsum, sed dona propter illum diligunt. Hoc servos gratos decet, hoc famulos beneficii memores, videlicet rebus suis omnibus præponere Dominum. Sic etiam nos affecti simus: cum peccaverimus, non doleamus quia punimur, sed quia Dominum offendimus: et si quod opus bonum nostrum est, non gaudeamus propter regna cælorum, sed quia rem cælorum Regi gratam fecimus. Qui enim sanæ mentis est, offensam Dei magis timet, quam ullam gehennam, et placere Deo pluris æstimat, quam ullum regnum. Nec mireris si erga

Deum esse sic affectum oportet, cum erga homines multi sic affecti sint. Sæpe enim qui germanos liberos habemus, si vel inviti eos læserimus, a nobis ipsis poenas reposcimus: et erga amicos idem facere solemus. Quod si amicos aut filios offendere multo gravius putamus quam poenas luere, multo magis erga Deum sic affici decet, et omni gehenna gravius putandum est, aliquid fecisse quod illi displiceat. Talis erat beatus Paulus: propterea dicebat, *Certus sum quod neque angeli, neque principatus, neque potestates, neque præsentia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, nec alia creatura poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro* (Rom. 8. 39. 40). Quin et sanctos martyres cum beatos vocamus, ob vulnera primum prædicamus, mox ob præmia; prius ob plagas, et tum demum ob coronas repositas. Præmia enim propter vulnera contingunt, et non vulnera propter præmia.

3. *Ærumnæ pro Christo toleratæ, sunt gratia, corona, merces.* — Ita beatus quoque Paulus non tam repositis sibi bonis, quam molestiis propter Christum perferendis gaudebat, clamabatque dicens, *Gaudeo in passionibus pro vobis* (Col. 1. 24): et iterum, *Non solum autem, verum et gloriamur in tribulationibus* (Rom. 5. 3): et rursum, *Quoniam nobis donatum est a Deo, ut non solum in eum credamus, sed etiam pro eo patiamur* (Philipp. 1. 29). Est enim gratia vere maxima, dignum censi propter Christum aliquid pati, et corona vere perfecta, et merces futura retributione non minor: et hoc norunt qui legitime ac serventer Christum diligere sciunt. Talis erat et hæc mulier, ardentissimum habens in Deum desiderium, et ignitum amorem: propterea dicebat, *Lætata sum in salutari tuo*. Nihil enim ipsi fuit cum terra commune, sed omne humanum auxilium despiciebat, et erat Spiritus gratia sublimis, in omnibusque ad Deum respiciebat, et ab urgentibus molestiis illinc liberari rogabat. Noverat enim, plane noverat, humana quidem, qualiacumque sint, dantium imitari naturam: nobis autem divino semper opus esse auxilio, si velimus ancoram in tuto firmare. Quapropter ad Deum semper confugiebat; et accepta gratia, quod Deus ejus auctor esset, magis gaudebat, et gratias agens dicebat: *Non est sanctus, ut est Dominus, et non est justus sicut Deus noster, et non est sanctus præter te* (1. Reg. 2. 2). Etenim irreprehensibile, inquit, iudicium ejus, et incorrupta infallibilisque sententia.

Ratio beneficentiæ a Deo non repositenda; pauperes artes invenit. — Vidiſti gratiæ animæ cogitatom. Non dixit intra se: *Quid magnum, aut quid præ ali. accepit?* Quod æmula mea jam dudum copiose contigit, id ego vix tandem magno conatu, et lacrymis, et precibus, et supplicationibus impetravi. Sed quoniam bene sentiebat de Dei providentia, rationem beneficentiæ non reposcit a Domino, quod multi faciunt, quotidie Deum in jus vocantes. Si viderint hunc divitem, alium inopem, non desinunt adversum ejus providentiam obloqui. Quid facis, o homo? De conſervo te judicare non sinit Paulus dicens, *Nolite*

τῇ σπουδῇ, πολλῶν μᾶλλον ἡμᾶς· ἐπὶ τῶν θεῶν θησαυ-
ρῶν τοῦτο ποιεῖν χρὴ, καὶ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι,
εἰς ἅπαν τὸ φαινόμενον ἐξαντλήσωμεν. Τὸ φαινόμε-
νον δὲ εἶπον, ἵνα ἐπὶ πάντα ἐξαντλήσῃς ἀμύχανον.
Πηγὴ γὰρ ἐστὶ διηνεκὴς βλύζουσα τῶν θεῶν νοημά-
των ἢ δυνάμεως, οὐδέποτε ἐπιλείπουσα, οὐδὲ δαπανω-
μένη. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ τῶν
τυχόντων ἡμῖν ὁ λόγος, ἀλλὰ περὶ εὐχῆς, τῆς ἐλπίδος
τῆς ἡμετέρας· εὐχῆς δὲ, δι' ἧς ἡ στήθερ τὴν ἐγένε-
το, καὶ πολυπραγίας ἢ ἀπαις, καὶ ἡ κατώδυνος ἐν εὐθυ-
μίᾳ· δι' ἣν ἡ πεπρωμένη διαρθεύτο φύσις, καὶ μήτρα
ἀποκεκλεισμένη ἀνέφγνυτο, καὶ τὰ ἀδύνατα δυνατὰ
πάντα ἐγίνετο. Διὸ δὴ κατὰ μικρὸν διερευνόμεθα
πάντα, καθ' ἑκάστην ῥῆσιν ἀναπτύξαντες, ὥστε
μηδὲ τὸ μικρότατον ἡμᾶς, ὡς οἶόν τε, παραδραμεῖν.
Διὰ δὲ τοῦτο δύο διαλέξεις ὁλοκληροῦς εἰς δύο ῥήσεις
ἀντλήσωμεν μόνως, εἰς τὴν πρώτην τὴν λέγουσαν,
Ἐστερεώθη ἡ καρδία μου ἐν Κυρίῳ, [742] καὶ τὴν δευ-
τέραν τὴν μετ' ἐκείνην, Ὑψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ
μου. Ἀκόλουθον δὲ σήμερον ἐπὶ τὴν τρίτην ἐλθεῖν.
Τίς δὲ ἐστὶν αὕτη; Ἐκλατύνθη στόμα μου ἐπ'
ἐχθρούς μου, φησὶν· εὐφράνθη ἐν σωτηρίᾳ σου.
Προσέχετε τῇ ἀκριβείᾳ τῆς λέξεως. Οὐκ εἶπεν· Ἰκον-
ήθη στόμα μου ἐπ' ἐχθρούς μου· οὐ γὰρ πρὸς λοι-
πορίας καὶ συγκύματα παρεσκεύασα, οὐ πρὸς οὐκείῃ
καὶ κατηγορίαν, ἀλλὰ πρὸς παραινέσιν καὶ συμ-
βουλήν, πρὸς διόρθωσιν καὶ νοουθεσίαν. Διὰ τοῦτο
οὐκ εἶπεν, Ἰκονήθη ἡ γλῶσσά μου ἐπ' ἐχθρούς
μου, ἀλλ', Ἐκλατύνθη. Ἀνέσσω ἀπέλαυσα, φησὶν,
ἐλευθεροστομεῖν δύναμαι. Νῦν ἀπεκρουσάμην τὴν
αἰσχύνην, πρὸς παρρησίαν ἐπανήλθον. Καὶ οὐδὲ
ἐνταῦθα εἶπεν ὀνομαστὶ τὴν γυναῖκα τὴν ἀντίζηλον,
ἀλλὰ ἀπλῶς τῷ τῆς προσηγορίας ἀδιόριστον, καθάπερ
προσωπεῖν κατέκρυψε τὴν τοσαῦτα λυπήσασαν. Οὐκ
εἶπεν, ὁ πολλὰι λέγουσι γυναῖκες· Κατήσχυνεν αὐτὴν
ὁ Θεός, κατέβραζε καὶ κατέβαλε τὴν μαρὰν καὶ ἀλα-
ζόνα καὶ μεγαλήτορον· ἀλλ' ἀπλῶς. Ἐκλατύνθη
στόμα μου ἐπ' ἐχθρούς μου· εὐφράνθη ἐν σω-
τηρίᾳ σου.

Ὅρα πῶς τὸν αὐτὸν διατηρεῖ νόμον διὰ τῆς εὐχῆς
ἀπάσης. Ὡς περ γὰρ ἐν ἀρχῇ εἶπεν, Ἐστερεώθη ἡ
καρδία μου ἐν Κυρίῳ, Ὑψώθη κέρας μου ἐν Θεῷ
μου, ἐκλατύνθη στόμα μου ἐπ' ἐχθρούς μου· οὕτω
καὶ ἐνταῦθα, Εὐφράνθη ἐν σωτηρίᾳ σου. Οὐχ
ἀπλῶς, ἐν σωτηρίᾳ, ἀλλ', Ἐν σωτηρίᾳ σου. Οὐ γὰρ
ἐπειδὴ ἐσώθη, φησὶν, ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ σοῦ ἐσώθη, διὰ
τοῦτο χαίρω καὶ ἀγάλλομαι. Τοιαῦται τῶν ἁγίων
αἱ ψυχαί· τῶν δούρων μᾶλλον χαίρουσιν ἐπὶ τῷ δε-
δωκότι Θεῷ· οὐ γὰρ αὐτὸν διὰ τὰ αὐτοῦ φιλοῦσιν,
ἀλλ' ἐκεῖνα δι' αὐτόν. Τοῦτο οἰκετῶν εὐγνωμόνων,
τοῦτο δούλων εὐχαρίστων, πάντων τῶν ἐαυτῶν τὸν
Δεσπότην τὸν ἐαυτῶν προτιθεμένων. Οὕτω, παρακαλῶ,
καὶ ἡμεῖς διακενόμεθα· κἂν ἀμάρτωμεν, μὴ ἀλγῶμεν,
ἐπειδὴ κολαζόμεθα, ἀλλ' ἐπειδὴ παρωξύνωμεν τὸν
Δεσπότην· κἂν κατορθώσωμεν, μὴ χαίρωμεν διὰ τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἤρξαμεν τῷ
βασιλεὶ τῶν οὐρανῶν. Τῷ γὰρ νουν ἔχοντι γεέννης
ἀπάσης φοβερώτερον τὸ προσκρούσαι Θεῷ, ὥς περ καὶ
βασιλείας ἀπάσης ποθεινότερον τὸ ἀρεῖσαι Θεῷ. Καὶ
μὴ θαυμάσης εἰ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ οὕτω πολλοὶ διακίεσθαι χρὴ,
ἔπου γε καὶ ἐπ' ἀνθρώπων οὕτω πολλοὶ διάκεινται.
Υἱοὺς γοῦν ἔχομεν πολλὰκις γνησίους· κἂν ἀκοντες
αὐτοὺς διαθωμέν τι κακόν, ἐαυτοὺς τιμωρούμεθα καὶ

κολάζομεν· καὶ ἐπὶ φίλων δὲ τοῦτο ποιοῦμεν. Εἰ δὲ
ἐπὶ φίλων καὶ υἱῶν τοῦ κολασθῆναι τὸ λυπηρὸν ἐκεί-
νους πολλῶν χαλεπώτερον εἶναι νομίζομεν, πολλῶν
μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ οὕτω διακίεσθαι χρὴ, καὶ γεέν-
νης ἀπάσης χαλεπώτερον εἶναι νομίζειν τὸ ποιῆσαι
τι τῶν μὴ δοκούντων αὐτῷ. Τοιοῦτος ἦν ὁ μακάριος
Παῦλος· διὰ τοῦτο εἶπε· Πέπεισμαι ὅτι οὔτε ἀγ-
γελοι, οὔτε ἀρχαί, οὔτε δυνάμεις, οὔτε ἐκρεστῶτα,
οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὄνυμα, οὔτε βλάβος, οὔτε τις
κτίσις ἑτέρα δυνησεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς
ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ
ἡμῶν. [745] Καὶ ἡμεῖς δὲ τοὺς ἁγίους μάρτυρας ὅταν
μακαρίζωμεν, ἀπὸ τῶν τραυμάτων πρότερον μακα-
ρίζομεν, καὶ τότε ἀπὸ τῶν βραβείων ἀπὸ τῶν πλη-
γῶν, καὶ τότε ἀπὸ τῶν ἀποκειμένων στεφάνων. Ἀπὸ
γὰρ τῶν τραυμάτων τὰ βραβεῖα, οὐκ ἀπὸ τῶν βρα-
βείων τὰ τραύματα τὴν ἀρχὴν λαμβάνει καὶ τὴν
ὁπώθειν.

γ'. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος πρὸ τῶν ἀποκειμένων
ἀγαθῶν ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσιν αὐτῷ διὰ τὸν Χριστὸν
λυπηρὸς ἔχαιρε, καὶ ἐθὺς λέγων, Χαίρω ἐν τοῖς
παθήμασιν ὑπὲρ ὁμῶν· καὶ πάλιν, Οὐ μόνον δὲ,
ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσι· καὶ πάλιν,
Ὅτι ἡμῖν ἐχαρίσθη ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, οὐ μόνον τὸ
εἰς αὐτὸν χιστεύειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ
πάσχειν. Καὶ γὰρ ὅπως χάρις μεγάλῃ, τὸ κατ-
αξιωθῆναι διὰ Χριστόν τι παθεῖν, καὶ στέφανος δὲ
ἀπρητισμένος, καὶ ἀμοιβὴ τῆς μελλούσης ἀντιδόσεως
οὐκ ἐλάττω· καὶ τοῦτο ἴσασιν ὅσοι γνησίως καὶ
θερμῶς φιλεῖν ἴσασιν τὸν Χριστόν. Τοιαῦται τις ἦν καὶ
ἡ γυνὴ αὐτῆς, θερμὸν ἔχουσα περὶ τὸν Θεὸν πόθον
καὶ φιλετρον διακεί· διὰ τοῦτο εἶπεν, Εὐφράνθη
ἐν σωτηρίᾳ σου. Οὐδὲν γὰρ κοινὸν αὐτῇ πρὸς τὴν
γῆν ἦν, ἀλλ' ὑπερέωρα ἀνθρωπίνης βοήθειας ἀπάσης,
καὶ ἐπτερωτο τῇ τοῦ Πνεύματος χάριτι, καὶ μετάρ-
σιος ἦν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν ἐν ἄπισιν ἐβόλετο, καὶ τῶν
ἐπικειμένων δεινῶν τὴν λύσιν ἐκείθεν ἐζήτει. Ἥδει
γὰρ, ἥδει σαφῶς, ὅτι τὰ μὲν ἀνθρώπινα, οἷα ἀγὴρ ἢ,
μιμνῆται τὴν φύσιν τῶν δεδωκότων· δεῖ δὲ πανταχοῦ
τῆς ἀνωθεν ἡμῖν βοήθης, εἴγε μὴλοιμεν ἐπ' ἀσφαλοῦς
ὁρμεῖν τῆς ἀγκύρας. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὸν ἐν
ἅπασιν κατέφυγε, καὶ λαβοῦσα τὴν χάριν, ἐπὶ τῷ
δεδωκότι μᾶλλον ἔχαιρε, καὶ εὐχαριστοῦσα εἶπεν·
Οὐκ ἔστιν ἄγιος, ὡς ὁ Κύριος, καὶ οὐκ ἔστι δι-
καμος, ὡς ὁ Θεός ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἄγιος πλὴν
σοῦ. Ἀληπτος γὰρ ἡ κρίσις αὐτοῦ, φησὶ, καθαρὰ καὶ
ἀπαράλογιστος ἡ ψήφος.

Εἶδες ψυχῆς εὐγνώμονος ἔννοιαν; Οὐ γὰρ εἶπε πρὸς
ἐαυτὴν· Τί γάρ μοι μέγα γέγονε; εἰ δὲ πλεον τῶν
ἄλλων; Ὅπερ ἡ ἀντίζηλος πάλαι ἔλαβε καὶ μετὰ πολ-
λῆς τῆς θαψιλείας, τοῦτο μετὰ πολὺν χρόνον ἐγὼ, μετὰ
καμάτου, καὶ θαρρύων, καὶ ἐκτετηρίας, καὶ δεήσεως,
καὶ πόνου πολλοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ καλῶς ἐπέπειστο περὶ
τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας, οὐκ ἀπατεῖ τὸν Δεσπότην εὐθύ-
νας τῶν γινωμένων, ὁ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ποιῶσι,
καθ' ἑκάστην ἡμέραν τῷ Θεῷ διακίζοντες. Κἂν ἴδωσι
τὸν μὲν πλουτοῦντα, τὸν δὲ πενόμενον, μυρίους κατὰ
τῆς προνοίας αὐτοῦ κινεῖσαι λόγους. Τί ποιεῖς, θν-
θρωπε; Τῷ συνδούλῳ διακίζεις σε οὐκ ἀπῆκε Παῦλος

* Reg. ἀναπτύσσοντες, et sic etiam Colb. unus.

† Colb. et Reg. ὁρμῶν.

οὕτως λέγων· "Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ὥς
 ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος· καὶ τὸν Δεσπότην εἰς δικαστήριον
 ἔλκετε, καὶ λόγον ἀπατεῖς τῶν πεπραγμένων, καὶ οὐ
 φρίττεις, οὐδὲ δίδοικας; Καὶ ποίας τεύξε συγγνώμης,
 ποίας δὲ ἀπολογίας, εἰπέ μοι, τοσαύτας μὲν τῆς προ-
 νοίας αὐτοῦ καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν ἀποδείξεις
 λαμβάνων, ἀπὸ δὲ τῆς κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν πε-
 νίαν δοκούσης ἀνωμαλίας εἶναι καταψηφίζόμενος τῆς ἐν
 ἅπασιν εὐταξίας, καὶ ταῦτα ἀδίκως; [744] Εἰ γὰρ μετὰ
 τῆς προσήκουσας γνώμης, καὶ πεπονημένης διανοίας
 καὶ ταῦτα ἐξετάζειν ἤθελες, εἰ καὶ μὴδὲν ἕτερον ἦν τὸ
 συνιστῶν τὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν, ὁ πλοῦτος καὶ ἡ
 πενία ταύτην ἂν μάλιστα σαφὺς ἀπέδειξεν. "Ἄν γὰρ
 ἀνέλεως τὴν πενίαν, τοῦ βίου τὴν σύστασιν ἀνέλεως
 ἅπασαν, καὶ διέφθειρας ἡμῶν τὴν ζωὴν· καὶ οὐτε
 ναῦτης, οὐτε κυβερνήτης, οὐ γεωργός, οὐκ οἰκοδόμος,
 οὐχ ὑφάντης, οὐχ ὑποδηματορράφος, οὐ τέκτων, οὐ
 χαλκοκόπος, οὐ σκευτοδόμος, οὐ σιτοποῦς, οὐκ ἄλλος τις
 τῶν δημιουργῶν ἔσται τούτων· τούτων δὲ οὐκ ὄντων,
 πάντα ἡμῖν οὐχίησεται. Νῦν μὲν γὰρ, καθάπερ διδασκα-
 λὸς τις ἀρίστη, ἑκάστῳ τούτων ἐπικαθήμεν ἡ τῆς πε-
 νίας ἀνάγκη, πρὸς τὰ ἔργα καὶ ἀκοντάς συννοεῖ· εἰ δὲ
 ἅπαντες ἐμελλόν πλουτεῖν, ἅπαντες ἐμελλόν ἐν ἀργίᾳ
 ἔξῃ· καὶ οὕτω πάντα ἂν ἀπόλειτο καὶ διεφθάρη. Χω-
 ρὸς δὲ τῶν εἰρημένων καὶ ἐτέρως αὐτοῦς ἀπ' αὐτῶν,
 ὧν ἐγκαλοῦσι, πάλιν ἐπιστομίσει ῥάδιον. Τίνος γὰρ
 ἔνεκεν, εἰπέ μοι, κατηγορεῖς τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας;
 ἐπειδὴ ὁ μὲν πλεῖω, ὁ δὲ ἑλάττω κέχτηται χρήματα;
 Τί οὖν; ἂν ἐν τοῖς ἀναγκασιότατοις, καὶ πολλῶν μείζοσι,
 καὶ συνεχέουσιν ἡμῶν τὴν ζωὴν, δεῖξωμεν ἰσομορίαν
 οὖσαν πᾶσιν ἀνθρώποις, ψηφίῃ τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ;
 "Ἀνάγκη πᾶσα. Εἰ γὰρ τὸ μὴ πάντα ἐπίσης ἀπο-
 λαυεῖν ἐνδὲς πράγματός, χρημάτων λέγω, ἀποδείξειν
 ποιῇ τοῦ μηδεμίαν εἶναι πρόνοιαν, ἂν φανῶσιν ἐξίσης
 ἅπαντες ἀπολαύοντες, οὐχ ἐνδὲς πράγματός, οὐδὲ
 οὕτως εὐτελοῦς, ἀλλὰ πλεόνων καὶ πολλῶν μειζόνων,
 εὐδελον ὅτι καὶ ἄκων κείθην συναναγκασθῇ ψηφί-
 σασθαι τῇ τοῦ Θεοῦ προνοίᾳ.

Δεῦρ' οὖν ἐπὶ τὰ συνέχοντα τὴν ζωὴν ἡμῶν ἴωμεν τῇ
 λόγῳ, καὶ διερευνησόμεθα αὐτὰ μετὰ ἀκριβείας, καὶ
 ἴδωμεν εἰ πλεονεκτεῖ τὸ πένθος ὁ πλοῦτος ἐν ἐκείνοις.
 Οἶον, ὁ πλούσιος ἔχει θάσιον, καὶ ἑτέρα πολλὰ τοι-
 αῦτα πόματα πεφαρμακευμένα, καὶ μετὰ πολλῆς κατε-
 σκευασμένης τῆς καρυκείας· ἀλλ' αἱ τῶν ὑδάτων
 πηγαὶ κοινῇ πᾶσι πρόκεινται, καὶ πλουσίοις, καὶ
 πένησι. Τάχα ἐγέλασας ἀκούων τὴν ἰσότητά ταύτην.
 Οὐκοῦν μάθε, πόσῳ τιμωτέρον οἶνον παντός, ὑδατος
 φύσις, καὶ ἀναγκαϊότερον καὶ χρησιμώτερον· καὶ τότε
 σαυτοῦ καταγνώσῃ, καὶ τὸν ἀληθῆ τῶν πενήτων εἰση
 πλοῦτον. Οἶνον μὲν γὰρ ἀναίρεθέντος, οὐ πολλὴ τις
 ἂν γένοιτο βλάβη τινί, πλὴν τοῖς ἀσθενέσι μόνοις· ἂν
 δέ τις σέσθῃ τὰς τοῦ ὑδατος πηγὰς καὶ τὸ στοιχεῖον
 ἀνέλῃ, τὸν βίον ἡμῶν ἀνέτρεψεν ἅπαντα, καὶ πᾶσας
 τὰς τέχνας ἠφάνισεν· καὶ οὐτε δύο δυνησόμεθα μόνον
 διαρκέσαι ἡμέρας, ἀλλ' εὐθέως ἀποθανούμεθα πάντες
 θάνατον ἔλασινόν τινα καὶ χαλεπώτατον.

δ'. "Ὅτε ἐν τοῖς ἀναγκασιότατοις καὶ συνεχέουσιν ἡμῶν
 τὴν ζωὴν ὁ πένθος οὐδὲν πλεονεκτεῖται, ἀλλ', εἰ δεῖ τι
 καὶ θαυμαστόν εἰπεῖν, καὶ πλεονεκτεῖ τοῦ πλουτοῦντος.
 Πλουσίους μὲν γὰρ πολλοὺς ἔστιν ἰδεῖν ὑπὸ τῆς τοῦ
 σώματος ἀρρώστιας τῆς διὰ τὴν τροφὴν ἐγγινομένης
 αὐτοῖς τὰ πολλὰ ὑδροποσίας ἀπεχομένων· ὁ δὲ πένθος

διὰ τοῦ βίου παντὸς ἀδεύει ἀπολαύει τῶν ναμάτων
 τούτων, ὡς ἐπὶ πηγὰς μελίτος. [745] οὕτως ἐπὶ τὰς τῶν
 ὑδάτων τρέχων πηγὰς, καὶ εἰλικρινῇ καὶ καθαρὰν
 ἐκείθεν καρπούμενος τὴν ἡδονήν. Τί δὲ ἡ τοῦ πυρὸς
 φύσις; οὐχὶ μυρίων ἀναγκαιοτέρα θησαυρῶν καὶ πλού-
 του παντὸς ἀνθρωπίνου; Καὶ οὗτος πάλιν ἐξ ἴσης
 πλουσίῳ καὶ πένητι πρόκειται τῆς χρείας ὁ θησαυρός.
 Ἡ δὲ παρὰ τοῦ αἵρος γινομένη τοῖς σώμασιν ἡμῶν
 ὠφέλεια, καὶ τὸ φῶς τῆς ἀκτίνος, ἄρα τοῖς μὲν εὐπό-
 ροις πλεόν, τοῖς δὲ πένησιν ἑλαττον παραγίνεται, κά-
 κεινοι μὲν τέτρασιν, οὗτοι δὲ δύο μόνον καθορώσιν
 αὐτὸ ὀφθαλμοῖς; "Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν·
 καὶ γὰρ καὶ πλουσίοις καὶ πένησιν ἴσον τῆς ἀπολαύ-
 σεως ὥριται μέτρον, μᾶλλον δὲ καὶ ἐνταῦθα τοὺς
 πένητας τῶν πλουτοῦντων πλεονεκτοῦντας ἴδοις τις ἂν,
 ὅσῳ καὶ τρανότερας τὰς αἰσθήσεις, καὶ ὀξύτερον τὸ
 ὄμμα, καὶ ἀκριβεστέρας ἔχουσι τὰς ἀντιλήψεις· καὶ
 σας. Διὸ καὶ γῆσιωτέραν καρποῦνται τὴν ἡδονήν, καὶ
 μᾶλλον ἐντροφῶσι καὶ ἀπολαύουσι τῇ θεωρίᾳ τῆς κτί-
 σεως. Οὐκ ἐπὶ τῶν στοιχείων δὲ μόνον τούτων, ἀλλὰ
 καὶ ἐπὶ τῶν ἁλλων τῶν παρὰ τῆς φύσεως εἰσενεχθέν-
 των ἡμῖν, πολλὴν ὀφεί τὴν ἰσότητά, μᾶλλον δὲ τὴν
 πλεονέξιν παρὰ τοῖς πένησιν οὖσαν. Καὶ γὰρ ὕπνος,
 ὁ πάσης τρυφῆς ἡδίων καὶ ἀναγκαιοτέρος, καὶ τροφῆς
 ἀπάσης χρησιμώτερος, εὐκολώτερος τοῖς πένησιν, ἢ
 τοῖς πλουσίοις ἔστιν· οὐκ εὐκολώτερος δὲ μόνον, ἀλλὰ
 καὶ εἰλικρινέστερος. Ἐκείνοις μὲν γὰρ ἡ πολλὴ τρυφή,
 καὶ τὸ μῆτε πεινῶντας ἐσθλεῖν, μῆτε διψῶντας πίνειν,
 μῆτε καθεῦδεν νυστάζοντας, τὴν ἐν ἅπασιν ἡδονὴν
 ἐκλείπει εἰσθεῖν· οὐ γὰρ οὕτως ἡ τῶν πραγμάτων φύ-
 σις, ὡς τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον ἕκαστον ἡμῖν τούτων
 ἡδὺ καθίστησιν. Οὐχ οὕτως γοῦν τὸ πίνειν οἶνον ἡδὺν
 καὶ ἀνθοσμῖαν, ὡς τὸ διψῶντας πίνειν ὕδωρ εὐφραίνειν
 εἰσθεῖν· οὐχ οὕτως τὸ πλάκοντας β' ἐσθλεῖν, ὡς τὸ πει-
 νῶντας ἐσθλεῖν· οὐχ οὕτως τὸ καθεῦδεν ἐπὶ στρωμνῇς
 ἀπαλῆς, ὡς τὸ νυστάζοντας καθεῦδεν· ἅπερ ἅπαντα
 παρὰ τοῖς πένησι μᾶλλον ἔστιν, ἢ παρὰ τοῖς πλουτοῦσι.
 Τὰ δὲ τῆς ὑγείας τοῦ σώματος καὶ τῆς ἄλλης εὐεξίας
 ἀπάσης οὐ κοινὰ καὶ πλουσίοις καὶ πένησι πρόκειται;
 Μὴ δύναται τις εἰπεῖν ἢ δεῖξαι, ὅτι πένητας μὲν ἀρρώ-
 στοῦσι μόνον, πλουτοῖσι δὲ διὰ παντὸς ἐν καθαρᾷ δια-
 μένουσιν ὑγίαι; Τοῦναντίον μὲν οὐκ ἔστιν ἰδεῖν, πένη-
 τας μὲν οὐ ῥάδιως ἀλικομένους τοῖς ἀνιάτοις νοσή-
 μασι, πανταχοῦ δὲ ἐν τοῖς τῶν πλουτοῦντων σώμασι
 ταῦτα βλαστάνοντα. Ποδαλγία γοῦν, καὶ καρρηβαρία,
 καὶ παρέσεις, καὶ νεῦρων ἀνήκεστοι διαστροφὰι, καὶ πο-
 νηρὰ καὶ διεφθαρμένα βεῦματα παντοδαπά, κακείνοις
 μάλιστα ἐννολεῖν εἰσθε τοῖς τρυφῶσι, τοῖς μύρων
 ἔζουσιν, οὐ τοῖς πονοῦσι καὶ ταλαιπωρουμένοις, καὶ
 ἐκ τῆς καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐργασίας τὴν ἀναγκαίαν
 τροφὴν πορίζουσι.

ε'. Διὰ τοῦτο καὶ τῶν προσαίτων οἱ τρυφῇ συζῶντες
 ἀθλιώτεροι πάντες· καὶ τοῦτο οὐδ' ἂν αὐτοὶ οἱ τρυ-
 φῶντες ἀντιποῖεν. Πολλάντις γοῦν πλούσιος ἐπὶ στρω-
 μνῇς κατακείμενος ἀπαλῆς, οἰκετῶν καὶ θεραπειῶν
 παρόντων, πολλῆς θεραπείας ἀπολαύων παρὰ πάντων,
 πένητος διὰ τὸ στενωποῦ ἀκούσας βοῶντος, ἄρτον αἰ-
 τοῦντος, ἐδάκρυσε, [746] καὶ ἐστέναξε, καὶ ἠδύετο γέ-
 νεσθαι τοιοῦτος μετὰ τῆς ὑγείας, ἢ μετὰ τοῦ πλούτου
 τὴν ἀρρώστιαν ἔχειν. Οὐκ ἐπὶ τῆς ὑγείας δὲ μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς παιδοποιίας πάλιν οὐδὲν ὕβεται τις
 τὸν πλούσιον τοῦ πένητος πλεονεκτοῦντα· ἀλλ' ὁμοίως
 καὶ παρὰ τούτοις, καὶ παρ' ἐκείνοις καὶ πολυπαιδείαι

* Colb. et Reg. ἐξ ἴσης.

ἢ Reg. πλάκοντας.

ante tempus judicare, donec veniat Dominus (1. Cor. 4. 5): et tu Dominum in iudicium trahis, et factorum rationem ab eo exigis, nec exhorres aut expavescis? Et quam consequeris repam, obsecro, quam excusationem habebis, cum singulis diebus, imo vero singulis horis experimentum providentiæ ejus capias; et tamen ob inæqualitatem, quæ inter divites et pauperes videtur, omnium rerum bonam ordinationem damnes, idque injuste? Si enim ita ut decebat, cum magna mentis attentione hæc scrutari voluisses, etiamsi nullum aliud divinæ providentiæ argumentum habuisses, certe ex divitiis et paupertate eam deprehendere potuisses. Paupertate enim sublata, vitæ totius constitutio tolleretur, et omnis vivendi ratio perturbaretur: neque nauta erit neque gubernator, non agricola, non cæmentarius, non textor, non sutor, non faber, non ærarius, non coriarius, pistorve, nec alius ullus opifex: quibus non exstantibus, omnia pessum ibunt. Nunc enim, quasi magistra quedam optima, necessitas paupertatis singulos ad opera vel invitos urget: quod si omnes essent divites, omnes etiam in otio viverent, atque ita omnia pessum irent, et nihil non periret. Præterea suis ipsorum verbis convinci possunt, et ad silentium redigi. Cur enim, quæso, Dei providentiam accusas? nempe quod alius plus, alius minus pecuniarum possidet. Quid tum? si in majoribus rebus, et quibus vita nostra constat, pares esse omnes homines ostendam, necesse erit ut per omnia divinam providentiam approbes. Nam si inde colligis nullam esse providentiam, quod una in re potior sit divitum conditio, videlicet pecuniis; si compertum fuerit omnes æqualiter potiri, non una re, neque tam villi, sed pluribus et multo majoribus, perspicuum est te inde vel invitum cogi Dei providentiæ adstipulari.

An plus paupere dives habeat; somnus suavior pauperi; valetudo prospera æque divitibus et pauperibus; funera divitum et pauperum. — Age, ad ea quibus nostra vita constat, sermone progrediamur, eaque diligenter inquiramus, et videamus an in illis plus paupere dives habeat. Puta, dives habet Thasium (a), et alios multos arte confectos potus et ad voluptatem conditos: at fontes aquarum omnibus sunt propositi, tam pauperibus quam divitibus. Risisti forte audiens hanc æqualitatem. Audi igitur quanto præstantior sit quovis vino aquæ natura, magisque necessaria et utilis; et revocabis tuam sententiam, verasque pauperum divitias intelliges. Nam vino quidem sublato, non magnum fuerit detrimentum præterquam infirmis solis: si quis autem fontes sustulerit et aquarum elementum, vitam omnem nostram subverterit, et omnes perdidit artes: ac ne biduum quidem durare poterimus, sed statim omnes moriemur morte quadam miserabili atque gravissima.

4. In necessariis itaque rebus quibus vita constat, pauper non est inferior, imo, si mirum quiddam dicendum est, superat etiam divitem. Multos enim di-

(a) Celeberrimum erat Thasium vinum, ut videas apud Aristophanem, Plautum, et alios.

vites certius propter delicias valetudinarios, ut plurimum aquæ potu abstinere: pauper autem per totam vitam his fluentis libere fruitur, tamquam ad mellis fontes, ad aquarum currens rivulos, sinceram inde et puram perpetuam voluptatem. Quid autem ignis natura? nonne thesauris innumeris utilior, humanisque divitiis omnibus? Et hic quoque thesaurus ex æquo diviti pariter ac pauperi propositus est. Quæ vero nascitur ab aere corporibus nostris utilitas, et lux solaris, numquid divitibus magis quam pauperibus exhibetur, et eam illi quatuor, hi duobus tantum oculis vident? Sed neque hoc quisquam dicere potest: utrique enim pari mensura ea perficiuntur: imo vero et hic pauperum partes sunt potiores, quanto et sensus habent vegetiores, et acutius oculos, et vim percipiendi præstantiores. Quapropter et veriores hauriunt voluptatem, et creaturarum contemplatione magis delectantur. Non in solis autem elementis, sed in omnibus aliis nature muneribus, multam videbis æqualitatem, imo prærogativam etiam pauperum. Nam somnus omnibus delictis suavior magisque necessarius, omnique utilior nutrimento, pauperibus est quam divitibus facilior: neque vero facilior tantum, sed etiam sincerior. Illi enim, ut qui in deliciis degunt, cibo famem, potu sitim, somno dormiendi necessitatem præveniunt, atque ita omnem voluptatem sibi interceptiunt: non enim perinde in natura istorum, atque in usu necessario, voluptas consistit. Non ita delectat vinum ipsumque suave olens potare, ut sitientem bibere aquam; non ita placentas edere juvat, ut esuriendo quemvis cibum sumere; non ita molli cubare strato, ut oppressum somno jacere: quæ omnia magis apud pauperes sunt, quam apud divites. Quæ vero pertinent ad corporis valetudinem, et omnem aliam bonam habitudinem, nonne communia sunt divitibus æque atque pauperibus? An vero dicere quispiam potest illud aut ostendere, quod pauperes semper ægrotent, divites semper prospera utantur valetudine? Contrarium quidem videre licet, pauperes non facile insanabilibus morbis capi, sed morbos passim in divitum corporibus grassari. Certe podagræ, gravedines, dissolutiones nervorum, aut contractiones, varii fluxus vitiosi ac corrupti; delicatos illos magis infestant, eos qui unguenta olent, non eos qui laborant et exercentur, et quotidiana opera victum sibi parant.

5. Quapropter mendicis etiam miseresiores sunt, quotquot in deliciis vivunt; id quod nec ipsi inficari possunt. Frequenter quippe dives molli lectulo cubans, inter omnimoda servorum ac ancillarum obsequia, audito mendico per vicum clamore panem petente ingemuit, et cum lacrymis precatus est, ut talis fieret, dummodo sanus, potius quam in deliciis adversa laboraret valetudine. Nec tantum valetudine bona, sed prolis etiam felicitate, divites nihilo potiores videas, quam pauperes; sed utrobique indifferenter aut nullam aut numerosam sobolem: quin potius et hac parte divitem videas inferiorem. Pauper enim licet pater non fiat, haud multum sentit dolorem

dives autem quanto magis auctam rem videt, tanto magis orbitate angitur, præ heredis desiderio nullam sentiens voluptatem. Et pauperis quidem hereditas, licet sine liberis decedat, cum propter exilitatem non sit contentione digna, ad amicos transit atque cognatos: divitis autem, eo quod multorum ad se allicitat oculos, non raro ad inimicos defuncti devenit: quod cum ille vivens in aliis fieri videat, vitam degit morte molestiorem, in se quoque exspectans idem factum iri. Quod autem ad mortem attinet, nonne et hic eadem æqualitas? nonne tam divitibus quam pauperibus immaturæ mortes accidunt? atque etiam post mortem non tam his quam illis omnibus similiter corpus dissolvitur, favillaque fit et pulvis, et vermes gignit? At funeralia nequaquam similia. Sed quæ utilitas? Cum enim defuncto multam substraveris vestem pretiosam et auratam, nihil aliud nisi majorem invidiam et criminationem attuleris, et adversus defunctum omnia ora aperueris, et innumeras ei paraveris maledictiones, et avaritiæ criminationes, dum singuli rumpuntur indignatione, et mortuum execrantur, qui ne post obitum quidem insanire in pecuniis desiverit. Iluc accedit aliud malum, quod furum oculi irritantur. Itaque quo major est cultus, eo majoris illi fit occasio contumeliæ. Pauperis enim cadaver nemo spoliare curat, ipsa indumentorum vilitate tutum. Hic autem obices et seræ, fores atque custodes, omnia incassum adhibentur, cum pecuniarum aviditate nihil non audeant, qui talibus maleficiis se assuefecerunt. Itaque major honor defuncto majorem infert injuriam; et is, cui vilia funeralia contingunt,

jacet inviolato sepulcri honore: cui vero pretiosa, is spoliatur et debonestatur; aut si hoc ludibrium evadat, ne sic quidem potior erit, nisi quod major corruptio fiet, largiusque vermi pabulum. Hæcne sunt, quæso, ob quæ beatos prædicemus? Et quis est adeo miser, atque ærumnosus, ut ob hæc hominem existimet invidia dignum? Verum non hæc solum, sed et alia singula percurrentes, diligenterque scrutantes, pauperes divitibus præponendos comperiemus. Hæc igitur diligenter considerantes, et aliis narrantes (dicitur enim, *Da sapienti occasionem, et erit sapientior* [Prov. 9. 9]), et illud continue relinquentes memoria, pecuniarum copiam nihil amplius asferre possessoribus, quam curas, sollicitudines, timores, et pericula: nihilo deteriorem quam divitum nostram conditionem putemus. Si enim advigilaverimus, potiores etiam partes habebimus, tam in hujus sæculi rebus, quam in divinis. Nam et voluptatem et securitatem, bonamque famam ac valetudinem, tum etiam vivendi rationem, spem bonam, minoremque peccandi occasionem apud pauperes magis, quam apud divites invenias. Ne igitur more servorum ingratorum murmuremus, aut incusemus Dominum, sed pro omnibus gratias agamus, nihil malum ducentes nisi peccatum, nihil bonum nisi justitiam. Si sic senserimus, non egritudo, non inopia, non ignominia, nihil denique simile molestum nobis erit: sed puram ex omnibus rebus percipientes voluptatem, futura consequemur bona, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simul et sancto Spiritui, in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Eodem quo superiores Sermones anno 387 Chrysostomus has de Davide et Saule homilias habuit, ut colligere est ex Homilia prima de Davide et Saule, numero 4, ubi ait se nuper sermonem fecisse de debitore decem millium talentorum et ostendisse quantum malum esset injuriarum recordatio. Illa autem Homilia de debitore, etc., quæ prima est in Tomo tertio, eodem anno scripta est, quo per totam Quadragesimam de vitando juramento egerat. Is est annus 387, ut diximus in Monito Ibidem. Quod itaque argumentum in homilia de debitore coeperat, nempe de injuriarum recordatione depellenda, deque earundem condona-

HOMILIA I.

De Davide et Saule, deque tolerantia, et quod oportet inimicis parcere, nec de absentibus male loqui (a).

1. Quoties diutina quæpiam ac dura inflatio corporibus inhaesit, tum et longo tempore, multoque labore, et multa sapientia in admovendis remediis est opus, ut collectus tumor absque vitæ periculo dis-

(a) Collata cum Cod. Regio 1975, item cum 1963.

solvatur. Idem videre est in anima. Quoties enim aliquis morbum, qui jam radices egit in anima, multoque tempore concretus sit, radicatus evellere voluerit, non satis est ad correctionem unius duorumve dierum admonitio: verum oportet frequenter ac diebus compluribus hanc rem tractare: si modo non ad ambitionem ac voluptatem, sed ad fructum et utilitatem munus hoc concionatoris gesturi sumus. Ideo sicut de juramentis fecimus, multis ordine diebus

και ἀπαιδίαι· μάλλον δὲ καυταῦθα ἴδοι τις ἂν τὸν πλούσιον ἑλκτούμενον. Ὁ μὲν γὰρ πένης, κἂν μὴ γένηται πατήρ, οὐ πολλῆς αἰσθάνεται τῆς οἰκίας· ὁ δὲ πλούσιος, ὅπου τὴν οὐσίαν αὐθόρμητον ὄρα, τοσούτω δάκνεται· μάλλον ὑπὸ τῆς ἀπαιδίας, οὐδεμιᾶς ἡθονῆς αἰσθανόμενος διὰ τὴν ἐρημίαν τοῦ κληρονόμου. Καὶ τοῦ πένητος μὲν ὁ κληρὸς, κἂν ἀπαις ἀπέλθῃ, διὰ τὴν εὐτέλειαν οὐκ ὦν περιμάχεται, εἰς φίλους διέσθῃ καὶ συγγενεῖς· ὁ δὲ τοῦ πλουτοῦντος πολλοὺς πάντοθεν πρὸς ἑαυτὸν ὀφθαλμοὺς ἔλκων, εἰς τὰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν τοῦ τετελευτηκότος ἦλθε πολλάκις· καὶ ταῦτα ζῶν ἔκλειον, καὶ βλέπων ἐν ἑτέρων συμβαίνοντα, θανάτου παντὸς χαλεπώτερον βιώσεται βίον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦτο συμβῆσαι προσδοκῶν. Ἀλλὰ τὰ τοῦ θανάτου οὐ κοινὰ· οὐχὶ καὶ ἐπὶ πλουσίῳ καὶ ἐπὶ πενήτῳ ἄνωγοι γίνονται θάνατοι· καὶ μετὰ τὸν θάνατον δὲ οὐκ ἄπεισι ὁμοίως καὶ τοῦτο κάκεινο τὸ σῶμα διαλύεται, καὶ γίνεται τέφρα καὶ κόνις, καὶ σκώληκας τίκτει· Ἀλλὰ τὰ τῶν ἐνταφίων οὐ κοινὰ, φησί. Καὶ τί τὸ θεῖος; Ὅταν γὰρ πολλὴν ἐπιστιβόσῃς αὐτῷ πλουσίῳ στολὴν καὶ πολυτελῆ καὶ διάχρυσον, οὐδὲν ἕτερον ἢ πλεόν αὐτῷ προξενεῖς τὸ μῖσος, καὶ μείζονα τὴν κατηγορίαν, καὶ τὰ πάντων ἀνοίγεις στόματα κατὰ τοῦ τετελευτηκότος, καὶ ἀρὰς μυρίας ἐπισπῶσαι κατ' αὐτοῦ, καὶ σφοδρότεραν τῆς πλεονεξίας ἀνάπτεις τὴν διαβολὴν, ἐκάστου διαβρῆγνυμένου, καὶ ἀποπνιγμένου, καὶ καταρωμένου τὸν τελευτήσαντα^β, ὅτι μὴδὲ ἀποθανόντων περὶ τὰ χρήματα μανίαν κατέλυσεν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοὺς τῶν τοιχωρύχων ἀνοίγει ὀφθαλμοὺς. Ὡστε ἡ πλείων θεραπεία πλεόντος ἀσχημοσύνης αὐτῷ γίνεται πρόφασις. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα τοῦ πένητος οὐκ ἂν τις ἔλοιτο γυμνῶσαι λοιπόν· ἡ γὰρ εὐτέλεια τῶν ἱματίων φυλακὴ τῇ περιβολῇ τοῦ σώματος γίνεται. Ἐνταῦθα δὲ κλεῖθρα καὶ μοχλοὶ καὶ θύραι καὶ φύλα-

^α Reg. ἐπιστιβόσῃς.

^β Colb. τὸ τελευτήσαντι, et Reg. quousue, atque alius a Savilio laudatus.

καί, καὶ πάντα εἰκὴ καὶ μάτην, τῆς τῶν χρημάτων ἐπιθυμίας τοὺς τὰ τοιαῦτα κακουργεῖν ἐπισταμένους πάντα τολμᾷ ἀναπειθούσης. Ὡστε ἡ πλείων τιμὴ πλείονα ἐπάγει τῷ τετελευτηκῶτι τὴν ὄβριν, καὶ ὁ μὲν εὐτελεῖ λαθὼν ἐντάφια, καίτοι τῆς τιμῆς ἀπολαύων· ὁ δὲ πολυτελεῖ, γυμνοῦται καὶ ἀτιμάζεται· εἰ δὲ μὴδὲν τούτων γένοιτο, οὐδὲ οὕτως ἔσται τι πλεόν αὐτῷ, ἀλλ' ἡ τὸ θαυλεστέραν παρασχέιν. τῷ σκώληκι τὴν τράπεζαν, καὶ πλείω γενέσθαι τὴν σπηδεόνα. Ταῦτα οὖν, εἰπέ μοι, μακαριστῶν ἀξία· Καὶ τίς οὕτως ἀθλιός· καὶ ταλαίπωρος, ὡς ἀπὸ τούτων ζηλωτὸν νομίζειν εἶναι ἄνθρωπον; Οὐ ταῦτα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα καθ' ἕκαστον ἐπαιόντες, καὶ μετὰ ἀκριβείας διερευνώμενοι, τοὺς πένητας τῶν πλουτοῦντων πολὺ πλεόν εὐρήσονται ἔχοντας. Ταῦτα οὖν ἅπαντα μετὰ ἀκριβείας σκοποῦντες. [747] καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐπεξίντες (ἀίδου γὰρ, φησί, σοφῶ ἀφορμῇ, καὶ σοφώτερος ἔσται), κάκεινο μεμνημένοι διηνακῶς, ὅτι οὐδὲ ἀπ' αὐτῆς τῆς τῶν χρημάτων περιουσίας ἔσται τι πλεόν τοῖς κεκτημένοις, ἀλλὰ φροντίδες, καὶ αγωνίαι, καὶ φόβοι, καὶ κίνδυνοι· μὴδὲν νομίζωμεν ἑλκτὸν ἔχειν τῶν πλουτοῦντων. Ἐάν γὰρ νήφωμεν, καὶ πλεόν ἔξωμεν, ἐν τε τοῖς κατὰ θεὸν πράγμασιν, ἐν τε τοῖς παρούσιν ἅπασιν. Καὶ γὰρ ἡθονὴν καὶ ἀσφάλειαν, καὶ ὄξαν ἀγαθῶν, καὶ ὕγιαν σώματος, καὶ φιλοσοφίαν ψυχῆς, καὶ χρηστάς ἐπιτίδας, καὶ τὸ μὴ ταχέως ἁμαρτάνειν παρὰ τοῖς πένησιν εὐρήσει τις μάλλον, ἢ παρὰ τοῖς πλουτοῦσι. Μὴ τοῖνυν κατὰ τοὺς ἀγνώμονας τῶν οἰκετῶν γογγύζωμεν, μὴδὲ τοῦ ἀεσπότου κατηγοροῦμεν, ἀλλ' ἐν πᾶσιν εὐχαριστῶμεν, καὶ ἐν μόνον νομίζωμεν εἶναι δεινόν, ἁμαρτίαν, καὶ ἀγαθόν, δικαιοσύνην. Ἄν γὰρ οὕτως ὤμεν διακείμενοι, οὐ νόσος, οὐ πένια, οὐκ ἀτιμία, οὐκ ἄλλο οὐδὲν τῶν δοκούντων εἶναι λυπηρῶν ἡμᾶς θέξεται· ἀλλὰ καθαρὰν ἡθονὴν καρποσάμενοι διὰ πάντων, τῶν μελλόντων ἐπιτευξόμεθα ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλοφρονείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD TRES HOMILIAS DE DAVIDE ET SAULE.

tionem faciendam, idem ipsum argumentum in hisce tribus homiliis exemplo Davidis strenue persequitur, et quidem adeo pathetice, ut auditorum lacrymas excusserit, atque, ut videre est, Antiochenos ad præceptum illud evangelicum, Diligite inimicos vestros, implendum adduxerit; ut in Quadragesima proxima eisdem a juramentis, quibus assueti erant, avocaret.

Interpretationem Latinam Erasmi multis in locis castigavimus.

[748] OMIAIA A'.

Εἰς τὰ κατὰ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σαουλ, καὶ περὶ ἀνεξικακίας, καὶ τοῦ δεῖν γαίεσθαι τῶν ἐχθρῶν, καὶ μὴδὲ ἀπόντας λέγειν κακῶς.

α'. Ὅταν χρόνια τις καὶ σκληρὰ φρεσὶ μνηστὶς σώμασιν ἐναποσκηρῶθῃσιν αὐτοῦ, πολλοῦ μὲν χρόνου καὶ πόνου, πολλῆς δὲ τῆς ἀπὸ τῶν φαρμάκων δέξεται

^α Composita vox ignota Lexicis; ubi tamen reperimus σκηρῶ, et ἀποσκηρῶ, οὐδὲν εἰς quasi callum facio.

σοφίας, ὥστε ἀσφαλὲς αὐτῆς χαλασθῆναι τὸν ὄγκον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς ἔστιν ἰδεῖν. Ὅταν γὰρ πάθος ἐβρίζωμενοι καὶ πολὺν ἐμφυλοχωρήσαν τῇ ψυχῇ χρόνον βούληται τις πρόβριζον ἀναλεῖν, οὐκ ἀρκεῖ μίαν, οὐδὲ δύο ἡμερῶν πρὸς τὴν διόρθωσιν ταύτης παραίνεσις, ἀλλὰ χρὴ πολλάκις καὶ ἐπὶ πολλαῖς ταῖς ἡμέραις περὶ ταύτης διαλέγεσθαι τῆς ὑποθέσεως· εἰ γε μὴ μέλλοιεν πρὸς φιλοτιμίαν καὶ τέρεν, ἀλλὰ πρὸς κέρδος καὶ ὠφέλειαν δημηγορεῖν. Διὰ δὲ τοῦτο, ὅπερ ἐπὶ τῶν ὄγκων ἐποίησαμεν, πολλὰς ἐφεξῆς

ἡμέρας περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως διαλεχθέντες ὕμιν, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ὁργῆς ἐργασώμεθα, καὶ συνεχῆ περὶ αὐτῆς ποιησώμεθα συμβουλὴν κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν. Καὶ γὰρ οὗτος ἀριστος διδασκαλίας εἶναι μοι δοκεῖ τρόπος, τὸ μὴ πρότερον ἀφίστασθαι συμβουλευόντας ὑπὲρ ὁτοῦν, ἕως ἂν εἰς ἔργον τὴν συμβουλὴν ἐξελθοῦσαν ἴδωμεν. Ὁ γὰρ σήμερον μὲν περὶ ἐλεημοσύνης, αὔριον δὲ περὶ εὐχῆς, μετ' ἐκείνην δὲ περὶ ἐπιεικείας, εἶτα πάλιν περὶ ταπεινοφροσύνης διαλεγόμενος, οὐδέτερον τούτων ἐν τοῖς ἀκροαταῖς κατορθῶσαι δυνήσεται, ἀπὸ τούτου πρὸς ἐκεῖνον, καὶ πάλιν ἀπ' ἐκείνου πρὸς ἕτερον συνεχῶς μεταπηδῶν· ἀλλὰ χρὴ τὸν μέλλοντα κατορθοῦν ἐν τοῖς ἀκούουσιν τὰ λεγόμενα, μὴ πρότερον ἀφίστασθαι περὶ τῶν αὐτῶν παραινούντα καὶ συμβουλευόντα, μηδὲ ἐφ' ἑτέρον τι μεταπηδῶν, ἕως ἂν ἴδῃ τὴν προτίραν παραινέσιν καλῶς ἐν αὐτοῖς ριζωθείσαν. Τοῦτο καὶ οἱ διδάσκαλοι ποιοῦσιν· οὐ πρότερον ἐπὶ τὰς συλλαβὰς τοὺς παῖδας ἀγούσιν, ἕως ἂν τῶν στοιχείων τὴν γνῶσιν ἐν αὐτοῖς κατορθώθεισαν ἴδωσι. Πρῶτον μὲν οὖν ὕμιν τὴν παραβολὴν ἀναγνόντες τῶν ἑκατὸν ἡμερίων, καὶ τὸν κύριον ταλάντων, εἰδὲκνυμεν ὅσον ἦν κακὸν τὸ μνησικακεῖν. Ὅν γὰρ οὐκ ἀπώλεσε τὰ μυρία τάλαντα, τοῦτον ἑκατὸν ἡμέρια κατεπόντισε*, καὶ τὴν δοθείσαν συγγνώμην ἀνεκαλέσαστο, καὶ τὴν ὥρεαν ἀπεκρούσατο, καὶ ἀπαλλαγέντα τῶν εὐθυνῶν εἰς τὸ δικαστήριον πάλιν εἰσῆγαγε, κἀκεῖθεν εἰς τὸ δεσμωτήριον ἐνέβαλε, καὶ οὕτως ἀθανάτῳ αὐτὸν παρέδωκε τιμωρίᾳ. Σήμερον δὲ ἐφ' ἑτέραν ὑπόθεσιν τὸν λόγον χειραγωγήσομεν. Ἐδεῖ μὲν γὰρ, εἰπερ δίκαιον ἐγίνετο, τὸν λέγοντα περὶ ἐπιεικείας τε καὶ πραότητος, οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ τὰ παραδείγματα παρέχειν [749] τῆς καλῆς ταύτης φιλοσοφίας, ὥστε καὶ διὰ τῶν λόγων διδάσκειν, καὶ διὰ τῶν ἔργων παιδεύειν. Ἐπειδὴ δὲ πολὺ ταύτης ἀποδοῦμεν τῆς ἀρετῆς ἡμεῖς, ἕνα τινὰ τῶν ἁγίων ἐλκυσσάντες εἰς μέσον, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν στήσαντες τὸν ὑμετέρων, ἐναργεῖ τινα καὶ δυνατὴν ὕμιν ποιησώμεθα τὴν παράκλησιν, ὥσπερ ἀρχέτυπόν τινα εἰκόνα, τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου μιμῆσθαι παρακλεισόμενοι καὶ ὑμῖν καὶ ἡμῖν αὐτοῖς.

Τίνα οὖν εἰς μέσον ἀγαγεῖν χρὴ περὶ ἐπιεικείας διαλεγόμενον; Τίνα δὲ ἄλλον, ἀλλ' ἢ τὸν μαρτυρίαν ἄνωθεν δεξάμενον καὶ ἐπὶ τούτῳ μάλιστα θαυμάσμεντα; Εὐρὸν γὰρ, φησὶ, Δαυὶδ τὸν τοῦ Ἰεσσαί, ἀνδρὶ κατὰ τὴν καρδίαν μου. Ὅταν δὲ ὁ θεὸς ἀποφαινῇται, οὐδεμία τοῖς ἀντιλέγουσιν ὑπολείπεται πρόφασις. Ἀδέκαστος γὰρ ἡ ψήφος ἐκείνη, οὔτε πρὸς χάριν, οὔτε πρὸς ἀπέχθειαν τοῦ θεοῦ κρίνοντος, ἀλλὰ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ γυμνῇ ψηφίζόμενον. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον αὐτὸν εἰς μέσον ἀγομεν, ὅτι παρὰ τοῦ θεοῦ τὴν ψήφον ἐδέξατο, ἀλλ' ὅτι καὶ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ τραφέντων ἐστὶ. Τὸ μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς χάριτος εἰσῆλθαι τινα καθαρὸν ὁργῆς, καὶ τοῖς ἐχθροῖς ἀφέντα ἐκ ἁμαρτημάτων, καὶ τῶν λευπηκῶν φειδόμενον, ἐκυμαστὸν οὐδὲν μετὰ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον, μετὰ τὴν β' τοσαύτην τῶν ἁμαρτημάτων ἄφεσιν, μετὰ τὰ φιλοσοφίας γέμοντα ἐπιτάγματα· τὸ δὲ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ἥνικα ὁ νόμος συνεχώρει ὀφθαλμὸν ἐξορύττειν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὀδόντα ἀντὶ ὀδόντος, καὶ τοῖς ἰσοῖς ἀμύνεσθαι τὸν ἀδικήσαντα, φανῆναι τινα ὑπερ-

βάντα τὰ μέτρα τῶν προσταγμάτων, καὶ πρὸς τὴν ἀποστολικὴν φθάσαντα φιλοσοφίαν, τίνα μὲν οὐκ ἂν ἐκπλήξειε τῶν ἀκούοντων; τίνα δὲ οὐκ ἂν τῶν μὴ ζηλούντων πάσης ἀποστερήσειε συγγνώμης τε καὶ ἀπολογίας; Ἵνα δὲ ἀκριβέστερον αὐτοῦ καταμάθωμεν τὴν ἀρετὴν, ὅτε μοι μικρὸν ἀνωτέρω τὸν λόγον ἀγαγεῖν, καὶ τὰς εὐεργεσίας εἰπεῖν, ἃς εἰς τὸν Σαοὺλ κατέθετο ὁ μακάριος οὗτος ἀνὴρ. Τὸ μὲν γὰρ ἀπλῶς ἐχθρὸν λυπήσαντα μὴ ἀμύνεσθαι, θυμαστὸν οὐδὲν· τὸ δὲ ἀνθρώπον εὐεργετηθέντα πολλὰς καὶ μεγάλας εὐεργεσίας, εἶτα ἀντὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκείνων καὶ ἀπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις ἀνελεῖν ἐπιχειρήσαντα τὸν εὐεργετήν, λαβόντα εἰς χεῖρας, καὶ κύριον γενόμενον ἀνελεῖν, καὶ αὐτὸν ἀφεῖναι, καὶ τῆς ἐτέρων ἐπιβουλῆς ἐξαρπάσαι, καὶ ταῦτα πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπιθήσεσθαι μέλλοντα, τίνα ἂν καταλίποι λοιπὸν φιλοσοφίας ὑπερβολὴν;

β'. Τίνας οὖν εὐεργετήσεν ὁ Δαυὶδ εὐεργεσίας τὸν Σαοὺλ, καὶ πότε καὶ πῶς, ἀνάγχεσθε διὰ βραχείων διηγούμενοι. Πολέμου γὰρ ποτε τοὺς Ἰουδαίους καταλαβόντος χαλεπωτάτου, καὶ πάντων κατεπηχότων καὶ δεδοικότεν, καὶ οὐδενὸς προκούφαι τοιμῶντος, ἀλλ' ἐν ἰσχύοις τῆς πόλεως οὐσης ἀπάσης, καὶ τὸν θάνατον πρὸ ὀφθαλμῶν ἐκάστου βλέποντος, καὶ καθ' ἐκάστην ἀποθανεῖσθαι τὴν ἡμέραν προσδοκῶντων ἀπάντων, καὶ τῶν ἐπὶ τὸ βράθρον ἀγομένων ἀθλιώτερον ζώντων τὸν βίον, εἰσελθὼν οὗτος ἀπὸ τῶν προβάτων [750] ἐπὶ τὴν παράταξιν, καὶ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς τέχνης ἀτέλειαν παρεχούσης αὐτῶ τῶν πολεμικῶν πόνων, τὸν ἀπάντων αὐτὸς ἀνεδέξατο πόλεμον, καὶ κατώρθωσεν ἐλπίδος ἀπάσης κρείττονα κατορθώματα. Καίτοι εἰ καὶ μηδὲν ἦν κατορθωτικῶς, τῆς προθυμίας αὐτὸν καὶ τῆς προθέσεως ἔνεκεν στεφανοῦν ἔδει μόνον. Τὸ μὲν γὰρ στρατιωτικὴν τινὰ τέχνην ἐν ἡλικίᾳ ποιῆσαι τοῦτο, θαυμαστὸν οὐδὲν· ὁ γὰρ τῆς στρατείας νόμος τοῦτο ἀπῆται. Οὗτος δὲ οὐδεμίαν ὁρὴν ἀνάγκην ἐπιχειρήσας, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς τοὺς κωλύοντας ἔχων (καὶ γὰρ καὶ ὁ ἀδελφὸς ἐπιτίμησε, καὶ ὁ βασιλεὺς πρὸς τὸ τῆς ἡλικίας ἄωρον καὶ το τῶν κινδύνων ἀφόρητον βλέπων, κατεῖχε καὶ μένειν ἐκέλευε λέγων· Οὐ δύνησῃ πορευθῆναι, ὅτι σὺ παιδάρριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἀνὴρ πολεμιστὴς ἐκ νεότητος αὐτοῦ), ἀλλ' ὁμως οὐδεμίαν αὐτὸν ἐλκούςας προφάσεις, οἰκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ διαθερμανθεὶς θείῳ ζήλῳ καὶ τῷ τῆς πατρίδος ἔρωτι, ὥσπερ πρόβατα μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους ὁρῶν, καὶ ὡς κύνας μᾶλλον ἢ στρατιώτην ἀνθρώπων τοιοῦτον μέλλον ἐλαύνειν, οὕτω μετὰ ἀδείας ἐπὶ τοὺς βαρβάρους ἔτρεχε· καὶ τοσαύτην περὶ τὸν βασιλεῖα κηδεμονίαν ἐπεδείξατο τότε, ὡς καὶ πρὸ τοῦ πολέμου καὶ τῆς νίκης ἐπ' ὅσιν αὐτὸν καίμενον ἀναστήσαι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον αὐτὸν τοῖς ἔργοις μετὰ ταῦτα ὠφέλει, ἀλλὰ καὶ πρὸ τούτου τοῖς ῥήμασι παρεκάλει καὶ θαρρύνει. Ἐπειδὴ, καὶ χρηστάς περὶ τοῦ μέλλοντος ἐλπίδας ἔχειν, οὕτω λέγων· *Μὴ συμπεσέτω ἡ καρδία τοῦ κυρίου μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι ὁ δοῦλός σου πορεύεται, καὶ πολεμήσει μετὰ τοῦ ἀλλοτρίου τούτου.* Ἀρα μικρὸν τοῦτο, εἰπέ μοι, τὸν μηδεμίαν ἀνάγκην ἔχοντα,

* Reg. κατεπόντισας. Morel. κατεπόντισε.

β Reg. μετὰ γὰρ τὸν τοῦ Χριστοῦ θάνατον φανῆναι τοῦτο ποιῶν μετὰ τὴν.

* Regii duo τὸ μηδεμίαν, non male.

vobis de eodem disserentes argumento: itidem de ira nunc facimus, continuam de ea persequamur exhortationem pro nostra quidem virili. Nam hic mihi videtur optimus esse docendi modus, si non prius desistamus consulendo quacumque de re, quam viderimus admonitionem ad effectum pervenisse. Et enim qui hodie de eleemosyna, cras de oratione, perendie de humanitate, deinde rursus de animi modestia disserit, nihil horum in auditorum animis perficere recte poterit, ab hoc ad illud, rursus ab illo semper alio transiliens: sed necesse est, ut qui velit orationem in auditorum animis fructum destinatum assequi, non ante desistat iisdem de rebus admonens consulensque, nec prius ad aliud quidpiam transiliat, quam conspexerit superiorem admonitionem in eis bene fixam ac radicatum. Idem hoc facere solent ludimagistri: non prius ad syllabas adducunt pueros, quam elementorum cognitionem in eis viderint recte confirmatam. Nuper igitur parabolam vobis de centum denariis, ac decem millibus talentorum enarrantes (a), ostendimus quantum esset malum injuriarum meminisse. Quem enim decem millia talentorum non perdiderant, hunc centum denarii exitio demerserunt, ac veniam pro debitis concessam in irritum revocarunt, debitæque pecuniæ remissionem dissiparunt (*Matth. 18*), eumque, qui fuerat a criminibus liberatus, in iudicium retraxerunt, indeque in carcerem conjecerunt, denique immortalis supplicio tradiderunt. Sed hodie de diverso argumento dicere tentabimus. Oportebat enim, si fieret quod æquum erat, de humanitate ac mansuetudine verba facientem ex sese istius præclaræ philosophiæ exempla præbere, atque ita simul et verbis eam docere et factis ad eam instituere. Quoniam autem nos ab hac virtute longo absumus intervallo, uno quopiam e numero sanctorum in medium producto, oculisque vestris subjecto, perspicuam quamdam ac potentem adhibebimus exhortationem, ut quasi ad archetypi cujusdam æmulationem adhortemur et vos et nos ipsos.

David exemplar humanitatis. — Quis igitur in medium proferendus est de humanitate dicturo? Quis vero alius, quam is qui cælesti testimonio laudari meruit, ob hoc ipsum maxime suscipiendus? *Inveni, inquit, David filium Jesse, virum secundum cor meum (1. Reg. 13. 14; Act. 13. 22).* Porro posteaquam Deus pronuntiavit, nulla contradicendi reliqua est occasio. Nam illius calculus incorruptus est, eo quod Deus nec ad gratiam, nec pro odium iudicat, sed pro mera animi virtute fert suffragium. At non ob id tantum hunc in medium produximus, quod Dei suffragio fuerit laudatus, verum etiam quod sit ex iis qui sub veteri lege sunt edocati. Siquidem sub lege gratiæ exstistisse quempiam ab ira purum, et inimicis delicta condonantem, ac parentem iis a quibus fuerit molestia affectus, nihil sane mirum, videlicet post Christi mortem, postquam ille tam clementer nobis omnia peccata remisit, post tot præcepta referata evangelicæ

philosophiæ: ceterum in Vetere Testamento cum lex permitteret oculum pro oculo effodere, ac denter pro dente extundere (*Exod. 21. 24*), eumque qui læsisset talionis poena ulcisci, aliquem exstistisse qui præceptorum fines transilierit, adque apostolicam pervenerit philosophiam, quem auditorum non adducet in stuporem? quem si non imitemur, non privet omni venia, omnique excusatione? Sed ut accuratius ejus virtutem cognoscatis, concedite mihi ut orationem paulo altius repetam, ac beneficia commemorare quæ beatus ille vir in Saule contulit. Nam non ulcisci inimicum qui simpliciter læsit, non mirum est: at qui hominem a se multis affectum beneficiis, sed qui pro benefactis beneficium semel atque iterum, imo frequenter interficere conatus sit, posteaquam in manus incidisset, ut jam liceret occidere, non ipsum dimisit tantum, verum etiam ex aliorum insidiis eripuit; præsertim cum sciret illum post eadem moliturum: quid is reliquum fecit, quod ad summam philosophiam possit adjungi?

2. Beneficia Davidis in Saulem. — Quibus autem beneficiis David affecerit Saulem, quando et quo pacto, paucis enarrantem me susinete. Cum aliquando Judæi bello difficillimo premerentur, adeo ut omnes pavore essent consternati, nec quisquam auderet erigere caput, sed in extrema desperatione esset civitas, singulis mortem præ oculis habentibus, quotidieque interitum expectantibus cunctis, ut vitam agerent miseriorem iis qui degunt in leterrimo carcere, hic ab ovis veniens ad exercitum, cum per ætatem nec artem bellandi callere posset, ac laborum militarium rudis esset, ipse pro universis bellum in se recepit, ac feliciter rem gessit, supra quam quispiam sperasset. Quamquam etiam si virtuti defuisset eventus, tamen ob solam animi promptitudinem egregiumque propositum coronandus erat. Jam si quis o numero militum ætate vicens facinus hoc designasset, nihil fuisset mirum, videlicet id postulante militari lege. At hic qui nullam videbat necessitatem huc adigentem, ac multos etiam habebat debortantes: nam et frater illum increpavit, et rex perspicies illum nondum ætate maturum, ac periculis perferendis inhabilem cohibuit, ac manere jussit, dicens: *Non poteris ire, quoniam puer es: ille vero vir est bellator ab adolescentia sua (1. Reg. 17. 33):* attamen cum nulla illum provocaret occasio, suapte sponte et ex sese divino accensus zelo, patriæque caritate, perinde quasi oves cerneret verius quam homines, et quasi canes invasurus esset potius quam tam numerosum hominum exercitum, adeo intrepide ad barbaros cucurrit: idque temporis tantam erga regem sollicitudinem declaravit, ut illum etiam ante prælium ac victoriam in faciem prostratum erexerit. Noque enim factis modo juvit illum, sed ante factum etiam verbis hortatus est bono animo ut esset, ac persuasit, utque de eventu bonam conciperet spem, effecit ita loquens: *Ne concidat cor domini mei in ipso, quoniam servus tuus ibit, pugnabitque cum alienigena hoc (Ibid. v. 32).* Quæso, num hoc parvum videtur, nulla ne-

(a) Homilia de Debitore decem millium talentorum.

cessitate compulsus, suam ipsius vitam prodere, et in eorum utilitatem a quibus nihil umquam acceperat? Beneficii, in medios hostes irrere? Annon par erat, hunc post tale facinus ornato titulo domini columnis inscripto, et publicum civitatis servatorem appellare, qui et regni decus, et civitatum fundamenta, et omnium vitam opulante Dei gratia servavit? Quod esse poterat aliud beneficium hoc majus? Neque enim in gloriam aut potentiam, sed in ipsam ipsius vitam beneficium hoc contulit, et ab ipsis mortis portis revocavit: itaque si humanum quidem subsidium spectes, illius beneficio deinde vixit rex, ac principatum servavit. Et postea, quam illi reposuit gratiam? Nam si quis perpendat præclare gestorum magnitudinem, etiamsi rex a suo capite detractam coronam Davidis capiti imposuisset, numquam parem retulisset gratiam, sed ampliorem debuisset. Hic enim et vitam et regnum illi donavit, ille vero huic regnum tantum erat cessurus. Verumtamen consideremus relatum pro benefactis gratiam. Quæ tandem erat illa? De cætero et ab illo die suspectum habuit David, et ab illo metu it sibi. Cur et quam ob causam? Nam et suspicionis causa commemoranda est. Neque enim quidquid aliquis dixerit, idem esse justum affirmabit. Nam erga eum qui animam impendit, et vitam dedit, quæ poterat esse justa suspicionis causa? Sed tamen ipsam inimicitie causam inspicimus, ut aliquid discatis, quod nec ipsa victoria sit inferius: quodque David sit honore dignus ob ea ipsa, propter quæ deinceps venit in suspicionem, insidiis appetitus est. Quæ igitur erat suspicionis causa? Postquam barbari illius caput abstulit, et spolia gestans rediit: *Exierunt, inquit, mulieres canentes ac dicentes: Percussit Saül in millibus suis, et David in decem millibus suis. Et iratus est Saül, et suspectum habuit David ab eo die ac deinceps* (1. Reg. 18. 6-9). Cujus obsecro, rei gratia? Etiamsi hæc præter meritum fuisse dicta, ne sic quidem oportebat hostilem in Davidem gerere animum: sed postquam ex rebus gestis illius erga se benevolentiam habebat compertam, quippe qui nullo cogente aut compellente, suapte benevolentia tantum subisset discriminis, non oportebat deinceps quidquam de illo suspicari mali. Nunc autem jure laudes proferebantur; et si fas est vera proloqui, in Saülis gratiam illa dicta sunt potius, quam in Davidis: debebat autem satis habere, quod illi tribuissent mille. Cur igitur indignatus est, quod Davidi tribuerint decem millia? Etenim si rex ad bellum finiendum vel paululum aliquid momenti contulisset, recte tum dictum fuisset, *Saül in millibus, David in decem millibus*. Quod si ipse quidem pavidus ac tremens domi desedit, in singulos dies mortem expectans, hic autem totum facinus peregit: annon absurdum erat, eum qui nihil ad depellenda pericula contulerat, ob id indignari, quod non plus laudis tulisset? Nam si indignandum erat, Davidem potius conveniebat indignari, quod cum solus totum gessisset, alterum haberet laudis participem.

3. Sed horum nihil dico: verum illud dixerim: ut

donemus non recte fecisse mulieres, easque fuisse crimini obnoxias, et accusatione dignas, quid hæc ad Davidem? Neque enim ipse composuerat cantionem, neque illis suaserat, ut dicerent quæ dicebant, neque adornarat illum laudationis modum. Proinde etiamsi indignandum erat, mulieribus oportuit indignari, non de civite benemerito, et infinitis digno coronis. At Saül omissis illis in David irascebatur. Jam si ea laude sublatus ille beatus invidisset rerum potenti, fuissetque ipsi contumeliosus, et aspernatus fuisset ejus imperium, forsitan aliqua fuisset invidendi causa: at si factus fuit humanior ac modestior, si in subditorum ordine se continuit, quæ tandem erat justa dolendi causa? Siquidem cum is qui honore afficitur, attollitur adversus eum a quo proventus est, nec desinit in illius contemptum honore abuti, habet dolor nonnullam excusationem: cæterum ubi persistit in honorando illum, aut potius magis obsequitur, ceditque in omnibus, quem postea potest habere prætextum invidia?

Non effertur David ob prosperum successum.—Itaque etiamsi nihil aliud præclare gestum fuisset, ob hoc ipsum tamen magis erat diligendus, quod cum tantam nactus esset occasionem occupandi regni, perstiterit in sua modestia. Neque enim quæ prius gesta sunt tantum, verum nec ea quæ consequuta sunt, superioribus illis multo præclariora, sustulerunt illi animos. Quæ tandem illa? *Erat, inquit, David prudens in omnibus viis suis, et Dominus omnipotens erat cum eo, universusque Israel et Juda diligebat David, quoniam ipse ingrediebatur et egrediebatur ante conspectum populi. Et Melchol filia Saül, et universus Israel diligebat illum. Et sapiebat supra omnes servos Saül; et honorabatur nomen illius valde* (1. Reg. 18. 14. 16. 20. 30). *Et Jonathan filius Saül diligebat David vehementer* (1. Reg. 18. 2). Verumtamen cum universum populum ac regis familiam sibi conciliatam haberet, cum ubique in bellis vinceret, nec umquam frustraretur successu, cumque pro bene gestis rebus illis talem gratiam reciperet, non erexit cervicem, nec regnum affectavit, nec hostem ultus est, sed perseveravit in beneficiando, et in bellis pro rege feliciter gerendis. Quis est tam effertus et crudelis, cui ista non fuerint persuasura, ut inimicitiam deponeret, et invidiam abjiceret? At crudelem illum et inhumanum nihil horum flexit; sed ad hæc omnia cæcus, et invidiæ deditus, conatus est illum e medio tollere: et quid obsecro facientem? (nam id majus est ac stupendum,) canentem cithara, et ipsius insaniam sedantem. *David, inquit, psallebat manu sua quotidie; et hasta in manu Saül; ac sustulit Saül lanceam, dixitque, Infigan in David; et fixit in parietem: et declinavit David a facie ejus bis* (Ibid. v. 11). Potestne huic malitiæ quidquam adjungi? Illa sorte quæ post subsequuta sunt. Qui nuper hostes abegerat, per quem civitas sibi fuerat reddita, cunctis pro victoria victimas immolantibus: Saül beneficium et servatorem, ac honorum illorum auctorem conatus est interficere psallentem: ac ne beneficiorum quidem memoria furem illum ac delirantem coercuit, sed semel et bis torsit in illum la-

τὴν ψυχὴν ἐπιδοῦναι τὴν αὐτοῦ. καὶ ὑπὲρ τῆς ἐκείνων ὥφελείας εἰς μέσους πηδῆσαι τοὺς πολεμίους, μὴδὲν μὴδέποτε παρ' αὐτῶν εὐ παθόντα; Ἄρα οὐκ ἔδει αὐτὸν μετὰ ταῦτα δεσπότην ἐπιγράφεσθαι, καὶ σωτῆρα κοινὸν τῆς πόλεως ἀναγορεύειν, τὸν καὶ τὸ σῆμα τῆς βασιλείας, καὶ τὸ τῶν πόλεων ἑσπας, καὶ τὴν ἀπάντων ζωὴν μετὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν διατηρήσαντα; Ποία γὰρ ταύτης εὐεργεσίας μεζῶν ἑτέρα ἦν; Οὐ γὰρ εἰς χρήματα, οὐδὲ εἰς δόξαν καὶ δυναστείαν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν τὴν εὐεργεσίαν κατέθετο, καὶ ἐξ αὐτῶν αὐτὸν ἀνεκαλέσαστο τῶν τοῦ θανάτου πυλῶν, καὶ τὸ γε εἰς ἀνθρώπων ἦκον, δι' ἐκεῖνον ἐξ ἰουδαίων ὁ βασιλεὺς, καὶ ἀπέλαυε τῆς ἀρχῆς. Τίτιν οὖν αὐτὸν μετὰ ταῦτα ἡμεῖς φάτο; Εἰ μὲν γὰρ αὐτὸς τῶν κατορθωμάτων ἦτοί τοι μέγας, οὐδ' εἰ τὸν στέφανον ἀπὸ τῆς αὐτοῦ λαθὼν κεφαλῆς ἐπὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ἰσθμὸν, οὐδέπω τὴν ἀξίαν ἦν ἀποδεδικῶς, ἀλλὰ τὸ πλέον ὀφείλων. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ ζωὴν καὶ βασιλείαν αὐτῷ ἐχαρίσατο· οὗτος δὲ βασιλείας αὐτῷ παραχωρεῖν ἔμελλε μόνος. Πλὴν ἀλλ' ὥσμεν αὐτοῦ τὰς ἀμοιβάς. Τίνος οὖν ἦσαν αὐταί; Δι' ὑποφίας εἶχεν αὐτὸν λοιπὸν, καὶ ὑπελάμπετο ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Τίνος ἔνεκεν, καὶ διὰ τί; Ἀναγκαῖον γὰρ καὶ [751] τῆς ὑποφίας τὴν αἰτίαν εἰπεῖν. Οὐδὲν μὲν γὰρ, ὅπερ ἂν εἴπῃ τις, ἐρεῖ δίκαιον. Πρὸς γὰρ τὸν τὴν ψυχὴν χαρισάμενον, καὶ τὴν ζωὴν δωρησάμενον, ποία δικαίως ὑποφίας πρόσφασις ἦν; Πλὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν αἰτίαν τῆς ἐχθρας ὥσμεν, ἵνα μάθῃτε, ὅτι καὶ τῆς νίκης οὐκ ἔλαττον καὶ διὰ ταῦτα τιμᾶσθαι δίκαιος ἦν, δι' ἅπερ ὑποπτεύετο καὶ ἐπεβουλεύετο μετὰ ταῦτα. Τίς οὖν ἡ αἰτία τῆς ὑποφίας ἦν; Ἐπειδὴ τοῦ βαρβάρου τὴν κεφαλὴν ἔλαβε, καὶ τὰ λάφυρα ἔχων ἐπαῖνῃ, Ἐξήλθοι αὐτὸν ἀποδοῦναι, φησὶν, ἰδοῦσαι καὶ λέγουσαι· Ἐπάταξ Ἰσαὺλ ἐν χιλιῶσιν αὐτοῦ, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν αὐτοῦ. Καὶ ὠρίσθη Ἰσαὺλ, καὶ ἦν ὑποβλεπόμενος τὸν Δαυὶδ ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης καὶ ἐπέκεινα. Τίνος ἔνεκεν, εἰπέ μοι; Μάλιστα μὲν γὰρ, εἰ καὶ ἀδίκως ταῦτα ἐλέγετο, οὐδὲ οὕτως πρὸς αὐτὸν ἀπεχθὺς διατεθῆναι ἔδει, ἀλλ' ἀπὸ τῶν γεγενημένων τὴν εὐνοίαν αὐτοῦ μαθόντα, καὶ ὅτι μηδενὸς ἀναγκάσαντος, μὴδὲ βιαζομένου, ἐξ οἰκείας εὐνοίας τοσοῦτον ὀφείμην κινδύνον, μὴν μὴν μὴκέτι λοιπὸν ὑποπτεύειν περὶ αὐτοῦ πονηρόν. Νυνὶ δὲ καὶ τὸ δίκαιον εἶχον αἱ εὐφημίας· καὶ εἰ χρὴ τι θαυμάσθην εἰπεῖν, τῷ Σαοὺλ ἐχαρίσαντο μᾶλλον, ἢ τῷ Δαυὶδ ταῦτα λέγουσαι· καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν ἐχρῆν, καὶ τὰς χιλιάδας γοῦν ἔδωκαν αὐτῷ. Τί οὖν ἀγανακτεῖ, ὅτι ἔδωκαν τὰς μυριάδας ἐκεῖνῳ; Εἰ μὲν γὰρ ἦν τι συντελέσας εἰς τὸν πόλεμον, καὶ μικρὸν γοῦν τινα μοῖραν εἰσενεγκόν, καλῶς οὐκ ἄξιον ἦν, καὶ Σαοὺλ ἐν χιλιῶσιν, καὶ Δαυὶδ ἐν μυριάσιν. Εἰ δὲ αὐτὸς μὲν δεδουκῶς καὶ τρέμων ἔνδον ἐκάθητο, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθάνεσθαι προσδοκῶν, οὗτος δὲ τὸ πᾶν ἐργάσαντο, πῶς οὐκ ἄξιον ἦν, τὸν μὴδὲν εἰς τοὺς κινδύνους ἐκεῖνους συμβαλλόμενον ἀγανακτεῖν, ὅτι μὴ τὸ πλέον τῆς εὐφημίας ἔλαβεν; Εἰ γὰρ ἀγανακτεῖν ἐχρῆν, τὸν Δαυὶδ ἀγανακτεῖν ἔδει, ὅτι τὸ πᾶν αὐτὸς κατορθώσας, μεριστὴν ἕτερον ἔσχε τῆς εὐφημίας.

γ'. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν τούτων λέγω, ἀλλ' ἐκεῖνο ἂν εἴποιμι· Ἐστὼ κακῶς πεποιηκέναι τὰς γυναῖκας, καὶ

ἐγκλημάτων ἀξίας εἶναι καὶ κατηγορίας· τί ταῦτα πρὸς τὸν Δαυὶδ; Οὐ γὰρ δὴ τὰ ἄσματα αὐτὸς συνέθεκεν, οὐδὲ ἐκεῖνας λέγειν ἅπερ ἔλεγον αὐτὸς ἀνέπεισεν, οὐδὲ κατεσκεύασε τοῦτον τὸν τρόπον γενέσθαι τῆς εὐφημίας. Ὡστε εἰ καὶ ἀγανακτεῖν ἔδει, ἐκεῖναις ἐχρῆν ἀγανακτεῖν, οὐ τῷ κοινῷ τῆς πόλεως εὐεργέτῃ, καὶ μυρίων στεφάνων ἀξίῳ. Ὁ δὲ ἐκεῖνας ἀφελὲς, ἐπὶ τούτῳ ἦει. Καὶ εἰ μὲν ἀπὸ τῆς εὐφημίας ἐκείνης ἐπαρθείς ὁ μακάριος ἐφθόνηι τῷ κρατοῦντι καὶ ὀβριζεν εἰς αὐτὸν, καὶ διεπτύσεν αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, τάχα εἴχῃ τινα λόγον ὁ φθόνος· εἰ δὲ ἐπεικότερος ἐγίνετο καὶ πραΰτερος, καὶ τὴν τῶν ἀρχομένων ἔμμεν διατηρῶν τάξιν, ποῖαν εἴχε δίκαιαν πρόφασιν ἢ λύπην; Ὅταν μὲν γὰρ ὁ τιμώμενος ἐπαίρηται κατὰ τοῦ παρευδοκίμουμένου, καὶ διατελῇ ταῖς τιμαῖς εἰς ὅθριν κεχρημένος ἐκεῖνον, λαμβάνει τινὰ ἀφορμὴν τὸ πάθος· ὅταν δὲ μὴν τιμῶν, μᾶλλον δὲ θεραπεύων μειζύνως, [752] καὶ εἰκὼν ἐν ἀπασί, ποῖαν ἂν ἔχοι πρόφασιν ἢ βασκανία λοιπὸν;

Ὡστε εἰ καὶ μὴδὲν αὐτῷ κατώρθωται ὁ ἕτερον, δι' αὐτὸ τοῦτο μεζόνως αὐτὸν ἀγαπᾶν ἔδει, ὅτι τοσαύτην ἀφορμὴν λαβὼν πρὸς τυραννίδος ἐπιθέσει, ἔμμεν τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἐπεικείαν διατηρῶν. Οὐδὲ γὰρ δὴ μόνον τὰ πρότερα, ἀλλ' οὐδὲ τὰ μετὰ ταῦτα πολλῶν μεζῶνα ὄντα ἐπῆραν αὐτόν. Ποῖα δὴ ταῦτα; Ἦν Δαυὶδ συνίων, φησὶν, ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ Κύριος παντοκράτωρ μετ' αὐτοῦ, καὶ πᾶς Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδας ἡγάρων τὸν Δαυὶδ, ὅτι αὐτὸς ἐξεπορεύετο καὶ εἰσεπορεύετο πρὸ προσώπου τοῦ λαοῦ. Καὶ Μετὰ τὴν ὁδοῦ τὸν Σαοὺλ καὶ πᾶς Ἰσραὴλ ἡγάσαντο αὐτόν. Καὶ συνήκε παρ' ἀπαντας τοὺς δούλους Σαοὺλ· καὶ ἐτιμήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ σφόδρα. Καὶ Ἰωρδάνης υἱὸς Σαοὺλ ἡγάκα τὸν Δαυὶδ σφόδρα. Ἄλλ' ὅμως τὸν δῆμον ἅπαντα καὶ τὴν οἰκίαν τοῦ βασιλέως οἰκισσάμενος, καὶ κρατῶν ἐν τοῖς πολέμοις πανταχοῦ, καὶ οὐδαμοῦ διαμαρτάνων, καὶ τοιαύτας ἀντὶ τῶν εὐεργεσιῶν ἐκεῖνον ἀπολαβὼν τὰς ἀμοιβάς, οὐκ ἐξετραχηλίζετο, οὐδὲ ἐπιθύμει τῆς βασιλείας, οὐδὲ ἡμίνατο τὸν ἐχθρόν, ἀλλ' ἔμμεν εὐεργετῶν, καὶ τοὺς ὑπὲρ αὐτοῦ πολέμους κατορθῶν. Τίνα οὐκ ἂν ἐποιεῖ ταῦτα ἐκτεθριωμένον καὶ ἄγριον καταβέβητον τὴν ἐχθραν, καὶ ἀπαλλαγῆναι τῆς βασκανίας; Ἀλλὰ τὸν ὅμῳ ἐκεῖνον καὶ ἀπάνθρωπον οὐδὲν τούτων ἐποιεῖν· ἀλλὰ πρὸς ἅπαντα ἀποτυφλωθεὶς, καὶ τῇ βασκανίᾳ τὴν ψυχὴν ἐπιδοῦς, ἀνελὶν αὐτὸν ἐπιχειρεῖ· καὶ τί ποιοῦντα (τούτο γὰρ ἐστὶ τὸ μεζῶν καὶ θαυμαστόν); φάλλοντα καὶ κταστέλλοντα αὐτοῦ τὴν μανίαν. Δαυὶδ ἐψάλλε τῇ χειρὶ αὐτοῦ, φησὶν, ὡς καθ' ἑκάστην ἡμέραν· καὶ τὸ δόρυ ἐν τῇ χειρὶ Σαοὺλ· καὶ ἦρε Σαοὺλ τὸ δόρυ, καὶ εἶπε· Πατάξω ἐν Δαυὶδ· καὶ ἐπάταξεν ἐν τῷ τοίχῳ· καὶ ἐξέκλινε Δαυὶδ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ δις. Ἄρα ἂν ἔχοι τις εἰπεῖν μεζῶνα τούτων πονηρίας ὑπερβολὴν; Ἄρα δὲ καὶ τὰ μετὰ ταῦτα. Ἀρτι τὸν πολεμὶν ἀπελαθέντων, καὶ τῆς πόλεως αὐτὴν ἀνακτησαμένης, καὶ πάντων ἐπινίκια θυόντων, τὸν εὐεργέτην καὶ σωτῆρα καὶ τῶν αγαθῶν ἐκεῖνων αἰτίον ἀνελὶν ἐπιχειρήσει φάλλοντα, καὶ οὐδὲ τῆς εὐεργεσίας ἢ ὑπόθεσις τὸν μεμνηνῶτα καὶ παραπαλόντα κατέστιλεν ἐκεῖνον, ἀλλὰ καὶ ἀπαξ καὶ δις ἤκοντις, βουλόμενος ἀνελὶν. Καὶ τοιαύτας

^b Reg. κατώρθωτο.

^c Sic Reg. melius quam editi, qui habent ἀν ἔχοι ταῦτα πονηρίας ὑπερβολὴν.

^a Regil duo ἀνεκαλέσα.

αὐτῷ ἀντὶ τῶν κινδύνων τὰς ἀμοιβὰς εἰδίδου. Καὶ πολλάκις τοῦτο ἐποίησε, καὶ οὐκ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ. Ὁ δὲ ἄγιος ἐκεῖνος καὶ μετὰ ταῦτα πάντα ἔμεινε τα ἐκείνου θεραπεύων, καὶ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτοῦ κινδύνους ἀνὰ καὶ παρατατόμενος ἐν τοῖς πολέμοις ἅπασιν, καὶ τὸν ἑαυτοῦ διασώζων σφαγὰ τοῖς τοῖσιν κινδύνους. καὶ οὐτε ἐν ῥήμασιν, οὐτε ἐν πράγμασιν ἐλύπησε τὸν ἀγρίον θῆρα ἐκείνον, ἀλλὰ πρὸς πάντα εἶκε καὶ ὑπῆκουε, καὶ τὸ ὀρίσθαι αὐτῷ τῆς νίκης ἔπαθλον οὐ λαβὼν, ἀλλ' ἀποστερηθεὶς τὸν μισθὸν τῶν κινδύνων ἐκείνων, οὐδὲ λόγῳ ποτὶ ἐνεκάλεισεν, οὐ τοῖς [753] στρατιώταις, οὐ τῷ βασιλεῖ· οὐ γὰρ ἐπὶ μισθῷ ταῦτα ἐπραττεν ἀνθρωπίνῳ, ἀλλὰ τὴν ἀνωθεν ἐκδεχόμενος ἀμοιβήν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὐκ ἀπήτησε τὸν μισθόν, ἀλλ' ὅτι καὶ διδόμενον διεκρούσατο διὰ πολλὴν ταπεινοφροσύνης ὑπερβολήν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Σαουλ πάντα κινῶν καὶ πραγματευόμενος οὐκ ἔχουσεν αὐτὸν ἀνελεῖν, ῥάπτει τὸν διὰ τοῦ γάμου δόλον, καὶ καινόν τινα προικὸς καὶ ἔδων ἐπινοεῖται τρόπον. Οὐ γὰρ βούλεται, φησὶν, ὁ βασιλεὺς εἶδεν, ἀλλ' ἡ ἐκατὸν ἀκροευστίας ἐκδικῆσαι εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ βασιλέως. Ὁ δὲ λέγει, τοιούτων ἐστίν· Ἀνελέ μοι, φησὶν, ἐκατὸν ἀνδρας, καὶ τοῦτο ἀντὶ τῶν ἔδων ἐσται μοι. Ταῦτα δὲ εἰσγιγνόμενος αὐτὸν προφάσει τοῦ γάμου παραβαλεῖν τοῖς ἐχθροῖς.

δ. Ἄλλ' ὁμοῦς ὁ Δαυὶδ κατὰ τὴν αὐτοῦ πραότητα τὰ πράγματα κρίνων, διεκρούσατο τὸν γάμον, οὐ διὰ τὸν κίνδυνον, οὐδὲ διὰ τὸν φόβον τῶν πολεμίων, ἀλλὰ διὰ τὸ νομίζειν ἀνάξιον ἑαυτὸν εἶναι τῆς πρὸς ἐκεῖνον συγγενείας, καὶ ταυτὶ πρὸς τοὺς δούλους αὐτοῦ λέγει τὰ ῥήματα· *Εἰ κοῦφόν ἐστιν ἐν ὀφθαλμοῖς ὁμῶν ἐπιγαμβρεῦσαί με τῷ βασιλεῖ; ἐγὼ δὲ ἀνὴρ ταπεινός, καὶ οὐκ ἐντιμός.* Καὶ μὴν ὀφείλῃ τὸ πρᾶγμα ἦν, καὶ μισθὸς καὶ ἀνταπόδοσις τῶν πόνων· ἀλλ' οὕτως ἦν συντετριμμένην ἔχων τὴν καρδίαν, ὥς μετὰ τοσαῦτα κατορθώματα, καὶ λαμπρὰν οὕτω νίχην, καὶ ὑπόσχεσιν ὁμολογημένην, ἀνάξιον εἶναι νομίζειν τοῦ λαβεῖν τὸν ὀφειλόμενον αὐτῷ μισθόν· καὶ ταῦτα ἐνόμιζε, πάλιν μέλλον κινδυνεύειν. Ἐπειδὴ δὲ τῶν πολεμίων ἐκράτησε, καὶ τὴν θυγατέρα ἔλαβε τοῦ βασιλέως, πάλιν ἔφαλλεν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐζήτει Σαουλ τοῦ πατρός αὐτοῦ ἐν τῷ δόρατι, καὶ ἐπάταξε· καὶ ἐξεκλίνεν ὁ Δαυὶδ· καὶ ἐπάταξε τὸ δόρυ ἐν τῷ τοίχῳ. Τίνα οὐκ ἂν καὶ τῶν σφόδρα φιλοσοφεῖν ἐπισταμένων εἰς θυμὸν ταῦτα ἐξήνεγκε, καὶ εἰ μὴδὲν ἕτερον, τῆς οἰκίας προνοοῦντα ἀσφαλείας ἐπεισὲν ἀνελεῖν τὸν ἀδίκως ἐπιβουλευόντα; Οὐδὲ γὰρ φόνος τὸ πρᾶγμα λοιπὸν ἦν, ἀλλὰ καὶ οὕτω τὸ μέτρον τοῦ νόμου τότε ὑπερβαίνειν ἔμελλεν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ ἐξορύττειν ἐκέλευεν· οὗτος δὲ εἰ καὶ ἐσφαξεν, ἀντὶ τριῶν φόνων ἕνα εἰργάζετο, τριῶν φόνων οὐδεμίαν εὐλογον ἐχόντων πρόφασιν. Ἄλλ' ὁμοῦς οὐδὲν τούτων ἐπεχείρησεν, ἀλλ' ἤρετο φυγεῖν μέλλον, καὶ τῆς πατρῴας οἰκίας ἐκποσεῖν, καὶ πλανήτης εἶναι, καὶ δραπετεύειν, καὶ τάλαιπωροῦμενος τὴν ἀναγκαίαν πορίζειν τροφήν, ἢ τῷ βασιλεῖ γενέσθαι σφαγῆς αἴτιος. Οὐ γὰρ ὅπως ἑαυτὸν ἐκδικήσκειν, ἀλλ' ὅπως ἐκείνον ἀπαλλάξειε τοῦ πάθους ἐσκόπευε. Διὰ τοῦτο τῶν ὀφθαλμῶν ἑαυτοῦ ὑπέξηγαγε τοῦ ἐχθροῦ, ὥστε ὑποσῦραι τὸν ὄγκον, καὶ καταστῆναι τὴν φλεγμονήν, καὶ παραμυθῆσθαι τὴν βασκανίαν. Βέλτιον ἐμὲ, φησὶν, τάλαιπω-

• Unus ἔδων ποιεῖται τρόπον.

ρεῖσθαι καὶ μυρία πάσχειν θεινὰ, ἢ τοῦτον ἀδίκου σφαγῆς παρὰ τῷ Θεῷ κρίνεσθαι. Ταῦτα μὴ μόνον ἀκούωμεν, ἀλλὰ καὶ μιμώμεθα, καὶ πάντα ὑπομένομεν καὶ ποιεῖν καὶ πάσχειν, ὥστε ἀπαλλάξει τοὺς ἐχθροὺς τῆς πρὸς ἡμᾶς [754] ἀπεχθείας· καὶ μὴ τοῦτο ζητῶμεν, εἰ δικαίως, ἢ ἀδίκως πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθάνονται, ἀλλ' ἐκεῖνο μόνον, ὅπως μηκέτι καθ' ἡμῶν ἐχθραίνουσιν. Καὶ γὰρ ὁ Ιατρός τοῦτο σκοπεῖ, ὅπως ἀπαλλάξει τοῦ νοσήματος τὸν κάμνοντα, οὐκ εἰ δικαίως, ἢ ἀδίκως τὴν ἀρρώστιαν ἑαυτῷ ἐπεσπάσατο. Καὶ αὐ τοῖνον Ιατρός εἰ τοῦ λευπηχότος· ἐν ζῆτει μόνον, ὅπως αὐτοῦ τὴν ἀρρώστιαν ἀνέλῃς. Ὁ καὶ ὁ μακάριος οὗτος ὁμοῦς ἐποίησε, πενίαν ἀντὶ πλούτου, ἐρημίαν ἀντὶ πατρίδος, πόνους καὶ κινδύνους ἀντὶ τρυφῆς καὶ ἀδείας, φυγὴν διηνεκῇ ἀντὶ τῆς οἰκονομῆς ἐλόμενος, ἵνα ἐκείνον ἀπαλλάξῃ τῆς πρὸς ἑαυτὸν ἀπεχθείας καὶ ἐχθρας. Ἄλλ' οὐδὲν οὐδὲ οὕτως ἐκέρθανεν ὁ Σαουλ, ἀλλ' ἐδίωκε καὶ πανταχοῦ περιήρει ζητῶν τὸν ἡδικοῦντα μὲν οὐδὲν, ἀδικηθέντα δὲ τὰ ἐσχατά, καὶ μυρία αὐτὸν ἀντὶ τούτων ποιήσαντα ἀγαθὰ· καὶ οὐκ εἰδὼς, εἰς αὐτὰ λοιπὸν τοῦ Δαυὶδ ἐμπέπτει τὰ δίκτυα. Ἄν γὰρ ἐκεῖ σπηλαιον, φησὶ, καὶ ἐσχηθῇ Σαουλ παρασκευάσασθαι. Καὶ Δαυὶδ καὶ οἱ ἄνδρες αὐτοῦ ἐν τῷ σπηλαίῳ τῷ ἐσωτέρῳ ἐκάθηντο. Καὶ εἰπον οἱ ἄνδρες Δαυὶδ πρὸς αὐτόν· Ἰδὼ ἡ ἡμέρα, καθὼς εἶπε Κύριος· Ἄδωμι τὸν ἐχθρόν σου εἰς τὰς χεῖρας σου, καὶ ποιήσεις αὐτῷ τὸ ἀρεστόν ἐν ὀφθαλμοῖς σου. Καὶ ἀνέστη Δαυὶδ, καὶ ἀφείλε τὸ περὶ ῥυτίον τῆς διαπλοῦδος Σαουλ λαθραίως. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐπάταξε τὸν Δαυὶδ ἡ καρδία αὐτοῦ, ὅτι ἀφείλε τὸ περὶ ῥυτίον τῆς διαπλοῦδος, καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ· Μηδαμῶς μοι παρὰ Κυρίου ποιῆσαι τὸ ῥῆμα τοῦτο τῷ κυρίῳ μου, τῷ κυρίῳ Κυρίῳ, ἐπενεγκεῖν τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν. Εἶδες τὰ δίκτυα τεταμένα, καὶ τὸ θήραμα ἐναπειλημένον, καὶ τὸν κυνηγῆτον ἐστῶτα, καὶ πάντας ἐγκλειστούμενους βαπτίσαι τὸ ξίφος· εἰς τὸ τοῦ πολεμίου στήθος; Θέα μοι λοιπὸν τὴν φιλοσοφίαν, θέα τὴν πάλην, τὴν νίχην, τὸν στέφανον. Καὶ γὰρ στάδιον ἦν τὸ σπηλαίον ἐκεῖνον, καὶ πάλιν θαυμαστή τι ἐγένετο καὶ παράδοξος. Ἐπάλαι μὲν γὰρ ὁ Δαυὶδ, ἐπύκτευσεν δὲ ὁ θυμὸς, καὶ ἔπαθλον ὁ Σαουλ ἔκειτο, καὶ ἀγνωσθήτης ἦν ὁ Θεός· μέλλον δὲ οὐ πρὸς ἑαυτὸν μόνον καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἑαυτοῦ ἦν αὐτὸς ὁ πόλεμος, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς παρόντας στρατιώτας. Εἰ γὰρ καὶ φιλοσοφεῖν ἤθελε καὶ φείδεσθαι τοῦ λευπηχότος, εἰκὸς ἦν καὶ δεοικεῖν αὐτόν ἐκείνους, μήποτε καὶ συγκόψωσιν αὐτὸν ἐν τῷ σπηλαίῳ, ἅτε λυμμένα καὶ προδότην αὐτὸν ὄντα τῆς αὐτῶν σωτηρίας, καὶ τὸν κοινὸν ἐχθρὸν αὐτῶν διασώζοντα. Καὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ταῦτα κατὰ διάνοιαν ἕκαστον αὐτῶν δυσχεραίνοντα λέγειν· Πλανῆται καὶ φυγάδες ἐγενόμεθα ἡμεῖς, καὶ οἰκίας καὶ πατρίδος καὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐξέπεσμεν, καὶ τῶν δυσχερῶν σοι πάντων ἐκοινωνήσαμεν· καὶ σὺ τῶν κακῶν τούτων τὸν αἴτιον εἰς χεῖρας λαβὼν, ἀφείναι διανοῇ, ἵνα μηδέποτε τῶν κακῶν τούτων ἡμεῖς ἀναπνεύσωμεν, καὶ σπουδάζων τὸν ἐχθρόν διασώσαι, προδίδως τοὺς φίλους; Καὶ ποῦ ταῦτα δίκαια; Εἰ γὰρ τῆς ἑαυτοῦ καταφρονεῖς σωτηρίας, ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας φείσαι [755] ψυχῆς. Οὐ λυπεῖ σε τὰ παρελθόντα; οὐδὲ μέμνησαι τὸν κακῶν ὧν ἔπαθες παρ' αὐτοῦ; Διὰ τὰ

• Reg. unus ὁ μακάριος οὗτος. Alius ὁ μακάριος οὗτος.

• Reg. ἀναλύσασθαι.

ceam, cupiens occidere. Et huiusmodi mercedem illi pro susceptis periculis reposuit. Idque fecit non uno die, sed sæpius. At sanctus ille post hæc omnia perseveravit curare regis negotia, proque salute illius suscipere pericula, et in acie stare in præliis omnibus, suoque periculo servare trucidatorem suum: denique nec dictis, nec factis contristavit imitem illam feram, sed concessit in omnibus dictoque audiens fuit: cumque victoria præmium non acceperet, sed omnium illorum periculorum mercede fraudatus esset, ne verbo quidem expositulavit umquam, non cum militibus, non cum rege, quod hæc non gessisset spe mercedis, supernam expectans retributionem. Nec id solum est admiratione dignum, quod non poposcit præmium, sed quod etiam cum daretur, ob eximiam animi modestiam recusavit. Siquidem posteaquam Saül, omnia molitus, et omnibus tentatis, non potuit illum interficere, consult illi dolum per nuptias, ac novam quamdam dotis ac dotalium formam commentus est. *Non enim cupit, inquit, rex dotem, sed ut centum præputia exsolvat ab hostibus regis* (1. Reg. 18. 25). Id est: Occide mihi, inquit, centum viros, atque hoc erit mihi dotis vice. Hæc autem dicebat, cupiens illum obtentu conjugii hostibus objicere.

4. Nihilo secius David pro sua modestia res æstimans, recusavit conjugium, non deterritis periculis, aut hostium metu, sed quod existimaret sese indignum affinitate regia; atque his verbis respondit ad servos illius: *Ac lene est in oculis vestris me facere generum regis, cum ego sim vir humilis ac nullius pretii* (1. Reg. 18. 25)? Atqui debebatur hoc honoris, ac merces et pensatio laborum: verum usque adeo cor habebat contritum, ut post tot res cum laude gestas, post adeo splendidam victoriam, post expressam promissionem, indignum se judicaret, qui debitam reciperet mercedem, idque cum denuo esset se periculis obiecturus. Posteaquam autem hostes devicerat, ac filiam regis acceperat, rursus *Psallebat David, et quærebat Saül eum lancea percutere; et percussit: David autem declinavit; et hasta impacta est parieti* (1. Reg. 19. 9. 10). Quem non ista vel apprime philosophum ad iracundiam excitassent? quis, etsi nulla alia adfuisse causa, saltem ut securitatem sibi pararet, injuste insidiantem non occidisset? Neque enim id homicidium fuisset, sed modum a lege præscriptum mansuetudine superasset. Nam illa oculum pro oculo jussit effodere (Exod. 21. 24): hic autem licet occidisset, pro tribus homicidiis unum exacturus fuisset, pro tribus, inquam, homicidiis, nulla probabili de causa tentatis. Nihil tamen horum tentavit David, sed potius habuit fugere, et a patriis ædibus exulare, atque erroneam profugumque agere, et in calamitate sibi necessarium parare victum, quam regi cædis occasione dare. Nec enim eo spectabat, ut seipsum ulcisceretur, sed ut illum ab eo morbo liberaret. Hanc ob causam ab oculis inimici subduxit sese, ut sedaret tumorem, contraheretque ardorem ulceris et invidiam mitigaret. Satiùs est, inquit, me miserum esse, innumeraque pati acerba, quam hunc apud Deum

de innocentis corde condemnari. Hæc non audiamus tantum, verum etiam imitemur, nihil non faciamus et patiamur, ut inimici similitatem erga nos deponant, nec illud inquiramus, utrum merito an immerito malevolum animum erga nos gerant, sed hoc solum spectemus, ut nobis inimici esse desinant. Siquidem hoc spectat medicus, ut morbo liberet ægrotum, non utrum merito, an immerito sibi morbum contraxerit. Tu quoque igitur medicus es ejus qui te læsit: unum hoc quære, quo pacto illi morbum adimas. Id quod fecit hic beatus, egestatem præ divitiis, solitudinem præ patria, labores periculaque præ deliciis ac securitate, perpetuum exsilium præ ædibus elegit, ut illum ab odio in ipsum malevolentiaque liberaret. At nec sic quidem melior factus est Saül, sed persequabatur, sed ubique circumibat quærens eum, qui non solum nihil læserat, sed cum esset læsus, maxima et innumeraabilia pro injuriis bona rependerat. At Saül imprudens post incidit in retia Davidis. Erat enim, inquit, *ibi spelunca, et ingressus est Saül ut exoneraret alium. David autem cum comitibus suis in interiora speluncæ parte sedebat. Dixeruntque viri David ad illum: Ecce dies de quo dixit Dominus: Tradam inimicum tuum in manus tuas, faciesque illi quod placitum erit in oculis tuis. Et surrexit David, sustulitque laciniam chlamydis Saülis clanculum. Et posthæc percussit David eum cor ipsius, quod abstulisset laciniam chlamydis, dixitque David ad viros suos: Avertat a me Dominus, ne faciam verbum hoc domino meo, christo Domini, mittamque manum meam in illum, quoniam christus Domini est* (1. Reg. 24. 4-7). Vidisti tensa retia, vidisti prædam captam, vidisti venatorem erectum, vidisti omnes adhortantes, ut ense in hostis pectus immergeret? Nunc mihi specta philosophicam animi moderationem, specta luctam, victoriam, coronam. Nam spelunca illa campus erat, atque lucta quædam mirabilis dictaque incredibilis facta est. Luctatus est David, pugilem egit iracundia, Saül positus erat certaminis materia, agonothetes erat Deus: quin potius, non ipsi modo adversus seipsum, propriamque cupiditatem erat prælium, sed et adversus milites qui aderant. Etenim si voluisset animo moderari, ac parcere ei qui læserat, consentaneum erat ut ei illos metueret, ne forte ipsum trucidarent in spelunca, tamquam qui illorum salutem prodidisset, ac publicum ipsorum hostem servasset. Probabile enim est illorum unumquemque dolore percitum hæc intra se dicturos fuisse: Errones exsulesque sumus, domo, patria, cæterisque omnibus excussi, omniumque difficultatum tuarum consortes sumus: et tu eum, qui horum malorum est auctor, in manus tuas traditum, cogitas dimittere, ne nobis umquam liceat ab his calamitatibus respirare, ac proditiis amicis hostem servare studes? An hæc justa sunt? Nam si tuam ipsius salutem negligis, nostræ certe vitæ parcas. Non tibi dolent anteacta, neque memor es malorum quæ ab illo perpessus es? Certo ab ea quæ futura sunt, tolle hostem, ne majora et acerbiora perpetiamur mala. Hæc ut verbis non sint proloquuti, tamen animo secum

volvebant cum ista, tum istis etiam alia majora.

5. Verum nihil horum justus ille apud se perpendebat, unum illud spectans, quomodo posset redimiri tolerantia corona, ac novam quamdam admirabilemque philosophiam exercere. Neque enim perinde mirum erat, si cum esset solus et absque comitibus, pepercisset illi a quo fuerat laesus, atque nunc est, quod hoc idem aliis presentibus fecit: nam militum illorum praesentia geminum erat philosophiae obstaculum. Nobis ipsis frequenter evenit, ut cum statuerimus vindictam remittere, et commissa condonare; post ubi viderimus aliquos nos irritantes et concitantes, mutemus sententiam, et illorum dictis obtemperemus. Verum hoc non accidit huic beato, sed etiam post illorum consilium et exhortationem perseveravit in animi proposito. At ne hoc quidem tantum est admiratione dignum, quod nec aliorum admonitu dimotus est a proposito, quodque non est illos veritus, sed quod perfecit, ut et illi eandem animi moderationem sumerent. Magnum quidem, si quis suis cupiditatibus imperet: sed multo majus est et aliis persuadere posse, ut et ipsi mentem eandem habeant: aliis, inquam, qui nec modesti sunt homines, neque temperantes, sed milites, qui multis difficultatibus jam in desperationem erant adducti, a quibus paululum respirare cupiebant, haud ignari non modo totam malorum solutionem in hostis neco sitam esse; nec modo malorum solutionem, verum etiam plurimorum bonorum acquisitionem, quando nihil obstabat, quominus illo trucidato protinus regnum transiret ad Davidem. Attamen cum tot essent res quae milites irritabant, tantum valuit ille generosus, ut his omnibus fuerit superior, suaderetque ut hosti parcerent.

Consilia militum ad eandem impellentium negligit David; cur Deus hostes nobis tradat. — Opera pretium vero est, etiam ipsorum militum audire consilium, quia consilii calliditas firmum et solidum justum animum ostendit. Non enim ita loquuti sunt: Ecce qui multa in te molitus est mala, qui necem tuam concupivit, qui nos immedicabilibus vallavit difficultatibus: sed ubi perspexerunt haec omnia negligere Davidem, nec magnam habere rationem in se commissorum, allegant illi divinum auctorem, *Deus*, aiunt, *illum tradidit*, quo videlicet iudicium a Deo profectum reverius, promptius iret ad homicidium. Numquid, inquit, tuam ipsius vicem ulcisceris? Deo servis ac ministras, illius sententiam comprobas. Sed quo magis haec dicebant, tanto magis hic pepercit hosti. Intelligebat enim, Deum ideo tradidisse eum, ut sibi majores occasiones probandae virtutis suppeditaret. Proinde tu quoque, si quando hostis tuus inciderit in manus tuas, cave putes esse datam ulciscendi, sed servandi hostis occasionem. Eoque tum maxime parcendum est inimicis, cum illi forte venerunt in potestatem nostram. At hic fortasse dixerit aliquis: Et quid magnum, aut quid mirum parere ei quem habes in tua potestate? Complures enim et alii reges ad principatum evecti, scse indignum ju-

dicarunt in tanto regni fastigio ab iis poenas exigere, a quibus olim fuerant offensi: ipsa potentiae sublimitas causam attulit reconciliationis. Verum in hoc negotio tale nihil possis dicere. Neque enim David ad principatum evectus, neque regnum adeptus, ac Saullem in manibus habens, ita demum illi pepercit, ne quis causari possit regni magnitudine sublata fuisse iram: sed cum sciret fore, ut ille servatus rursus ad eandem rediret, et ipse in graviora pericula conjiceretur, ne ideo quidem occidit. Ne utique hunc cum illis conferamus. Siquidem illi quoniam habent certum tutumque pignus futurae deinceps securitatis, merito parcant; hic vero cum sciret se hostem in suam ipsius perniciem dimittere, ac salutem dare inimico, haud tamen illum occidit, idque cum haberet multa ad eam eadem impellentia. Etenim solitudo regis auxilio nudati, exhortatio militum, praetoriorum memoria, futurorum metus; ad haec quod si interfecisset inimicum, non posset damnari cedis, quodque post eandem peractam legem (a) ipsam mansuetudine superare videretur, haec et alia plura urgebant compellebantque gladio illum confodere. At horum nulli cessit, sed adamantis invicti more perstitit, intemeratam philosophiae legem servans. Ceterum ne dicas illum nihil eorum sensisse affectuum, quos sensisse par erat, sed id quod accidit non fuisse philosophiam, sed stuporem: considera quam vehementer exasperatus sibi temperavit. Siquidem iracundiae fluctus in animo illius intumuisse, multamque cogitationum procellam concitatam fuisse, sed eam tempestatem refrenasse timore Dei, animosque repressisse, ex iis quae facta sunt perspicere licet. *Surrescit, inquit, et tulit oram chlamydis Saulis clanculum.* Vides quanta irae tempestas coorta fuerit? At non processit ulterius, neque fecit naufragium; eo quod gubernatrix illico sentiens periculum, videlicet pia ratio, tempestatem vertit in tranquillitatem. *Percussit enim, inquit, Davidem cor ipsius, ac velut equum subsilientem ac ferocientem, revocavit iram.*

6. Hujusmodi sunt sanctorum animae: priusquam concidant, resurgunt, priusquam ad peccatum perveniant, refrenantur, eo quod sobriae sint, semperque vigilant. Et tamen quantum erat intervallum inter corpus et vestem? Attamen ille seipsum cohibuit, ne progrediretur ulterius: insuperque ob hoc ipsum graviter seipsum condemnavit. *Percussit enim, inquit, illum cor ipsius, quod abstulisset extremum chlamydis, dixitque ad viros: Nequaquam hoc mihi sit a Domino (b) (1. Reg. 24. 6).* Quid est illud, *Nequaquam hoc sit mihi a Domino*? Propitius, inquit, sit mihi, si hoc voluissem: ne concedat umquam ut hoc faciam Deus, neque permittat me ad tantum devenire scelus. Quoniam videbat hanc philosophiam superare peno

(a) Legem ipsam mansuetudine superasset David, etiam si Saullem occidisset, quia lex praecipiebat dentem pro dente, oculum pro oculo, et, ut consequens erat, vitam pro vita dari; ita ut si Saullem interfecisset, minus etiam quam lex permittebat fecisset David semel occidendo eum, qui saepe vitam ipsi eripere conatus fuerat.

(b) Sic Reg. hic quaedam omisa fuerant in Morel.

μείλοντα ἀνέλε, ἵνα μὴ μείζονα καὶ χαλεπότερα ὑποστῶμεν κακὰ. Ταῦτα γὰρ εἰ καὶ μὴ τοῖς ῥήμασιν ἔλεγον, ἀλλ' ὅμως κατὰ δίκαιον ἐλογίζοντο καὶ ταῦτα, καὶ τούτων πλείονα ἔτερα.

ε'. Ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ δίκαιος ἐκεῖνος ὑπελογίζετο, ἀλλ' εἰς ἃν ἔδλεπε μόνον, ὅπως τὸν τῆς ἀνεξικακίας ἀναδίσσασθαι δυνήσῃ στέφανον, καὶ φιλοσοφῆσαι φιλοσοφίαν τινὰ καινότεραν καὶ παράδοξον. Οὐδὲ γὰρ ἦν οὕτω θαυμαστόν, εἰ μόνος ὢν καὶ καθ' ἑαυτὸν ἐφείσατο τοῦ λελυπηκότος, ὥς νῦν παράδοξόν ἐστιν, ὅτι παρόντων ἑτέρων αὐτῷ τούτου ἐποίησεν. Ἡ γὰρ τῶν στρατιωτῶν ἐκείνων παρουσία διπλοῦν ἐγένετο τῇ φιλοσοφίᾳ τὸ κύλωμα. Πολλὰκις γοῦν αὐτοὶ κρίναντες ὀργὴν ἀφεῖναι, καὶ συγχωρῆσαι τὰ πεπλημμελημένα τινί, ἐπειδὴν ἰδωμέν τινας παροξύνοντας καὶ διεγείροντας, τὴν ἡμετέραν καταλύομεν κρίσιν, τοῖς ἐκείνων παραπειθόμενοι λόγοις. Ἀλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος τοῦτο οὐκ ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν παραινεσθαι καὶ τὴν συμβουλὴν ἔμενε τὴν οἰκείαν διατηρῶν ψῆφον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστόν, ὅτι οὔτε ταῖς παρ' ἑτέρων παρτερῶν συμβουλαῖς, οὐδ' ὅτι αὐτοὺς οὐκ ἔδιδεν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐκείνους τὰ αὐτὰ αὐτῷ φιλοσοφεῖν παρεσκεύασε. Μέγα μὲν γὰρ τὸ καὶ αὐτόν τινα τῶν οἰκείων περιγενέσθαι παθῶν· πολλὸν δὲ μείζον τὸ καὶ ἑτέρους δυνήσθαι πείσαι, τὴν αὐτὴν αὐτῷ κτείσσασθαι γνῶμην· καὶ ἑτέρους, οὐκ ἐπισεικῆς ἀνθρώπων· καὶ μετρίους, ἀλλὰ στρατιώτας καὶ πολέμειν μεμαθηκότας, καὶ τοῖς πολλοῖς ἀπεγνωκότας πόνοις, καὶ μικρὸν ἀναπνεῦσαι ἐπιθυμούντας, καὶ εἰδότες ὅτι τῶν κακῶν ἡ λύσις πᾶσα ἐν τῇ τοῦ πολέμου σφαγῇ τότε ἐκείτο· οὐ μόνον δὲ λύσις κακῶν, ἀλλὰ καὶ μυρίων κτήσις ἀγαθῶν· οὐδὲν γὰρ ἐκώλυεν, ἐκεῖνον σφαγέντος, ἐπὶ τούτῳ εὐθὺς διαθῆναι τὴν βασιλείαν. Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτων ὄντων τῶν παροξυνόντων τοὺς στρατιώτας, ἰσχυσεν ὁ γενναῖος ἐκεῖνος πάντων περιγενέσθαι τούτων, καὶ πείσαι φείσασθαι τοῦ πολέμου.

Ἄξιον δὲ καὶ αὐτῆς ἀκοῦσαι τῶν στρατιωτῶν τῆς συμβουλῆς· ἡ γὰρ κακούργια τῆς παραινήσεως τὸ στερέβον καὶ ἀπερίτερον τῆς τοῦ δικαίου δεικνύει γνῶμη. Οὐδὲ γὰρ εἶπον· Ἰδοὺ ὁ μυρία σε διαθείς κακὰ, ὁ τῆς σφαγῆς ἐπιθυμήσας τῆς σῆς, ὁ περιβαλὼν ἡμᾶς τοῖς ἀνχέστοις δεινοῖς· ἀλλ' ἐπειδὴ συνείδον ὅτι πάντων τούτων ὑπερέωρα, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἡμαρτημένων οὐ πολλὴν ἐποίησεν τὸν λόγον, ἀνωθεν αὐτῷ τὴν ψῆφον φέρουσιν, Ὁ Θεὸς αὐτὸν παρῶντες, λέγοντες, ἵνα τὴν ἐκείνῳ αἰδεσθεὶς κρίσιν ἐτοιμότερον ἐπὶ τὴν σφαγὴν ἔλθῃ. Μὴ γὰρ σαυτὸν ἐκδικεῖς; φησί. Τῷ Θεῷ διακονῇ καὶ ὑπηρετεῖς, καὶ τὴν ἐκείνου ψῆφον κυροῖς. Ἀλλ' ὅσω ταῦτα ἔλεγον, τοσοῦτον μᾶλλον ἐφείδετο. Ἦδει γὰρ ταῦτο, ὅτι ὁ [756] Θεὸς αὐτὸν αὐτῷ παρίδωκεν, ἵνα πλείονος εὐδοκίμησεν αὐτῷ παράσχη πρόφασιν. Καὶ οὐ τοῖνον, ὅταν ἴδῃς τὸν ἐχθρὸν εἰς τὰς χεῖρας ἐμπαισσόντα τὰς σὰς, μὴ νόμιζε τιμωρίας, ἀλλὰ σωτηρίας εἶναι κερὶν ἐκείνου. Διὰ τοῦτο τότε μάλιστα φείδεσθαι δεῖ τῶν

ἐχθρῶν, ὅταν αὐτῶν γινώμεθα κύριοι. Ἀλλ' ἴσως εἴποι τις ἄν· Καὶ τί μέγα καὶ θαυμαστόν γενόμενον κύριον φείσασθαι; Πολλοὶ γὰρ καὶ ἄλλοι βασιλεῖς πολλάκις ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἰδόντες, τοὺς πάλαι λελυπηκότας λαβόντες, ἀνάξιον αὐτῶν εἶναι ἐνόμισαν ἐν ἀρχῇς ὅγκῳ τοσοῦτ' ἄδικην ἀπαιτῆσαι τῶν πεπλημμελημένων, καὶ ἡ τῆς ἐξουσίας περιουσία καταλλαγῆς ὑπόθεσις γέγονεν. Ἀλλ' ἐνταῦθα οὐδὲν τοιοῦτον ἐστὶν εἰπεῖν. Οὐ γὰρ ἐπὶ τὴν ἀρχὴν ἀνελθὼν ὁ Δαυὶδ, οὐδὲ τὴν βασιλείαν ἀπολαβὼν, καὶ τὸν Σαουλ ὑπὸ χεῖρας ἔχων, οὕτως ἐφείσατο, ἵνα μὴ τις εἴπῃ, ὅτι τὸ τῆς ἀρχῆς μέγεθος τὸν θυμὸν ἐξέλυεν· ἀλλ' εἰδὼς ὅτι διασωθεὶς τοῖς αὐτοῖς ἐπιθήσεται πάλιν, καὶ εἰς μείζονας ἐμβαλεῖ τοὺς κινδύνους, οὐδὲ οὕτως ἀπέκτεινε. Μὴ δὲ τούτων ἐκείνους παραδῶλωμεν. Ἐκείνοι μὲν γὰρ ἀσφαλεῖς τὸ ἐνέχυρον ἔχοντες τῆς μετὰ ταῦτα ἀδείας, εὐκότως φείδονται· οὗτος δὲ μέλλων τὸν ἐχθρὸν καθ' ἑαυτὸν ἀφίεσθαι, καὶ πολέμιον ἑαυτῷ σώζειν, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἠφάνισε, καὶ ταῦτα πολλὰ ἔχων τὰ πρὸς τὴν σφαγὴν αὐτὸν ταύτην ὠδῶντα. Καὶ γὰρ ἡ ἐρημία τῶν βοηθούντων τῷ Σαουλ, καὶ ἡ παραινέσις τῶν στρατιωτῶν, καὶ ἡ μνήμη τῶν παρελθόντων, καὶ ὁ φόβος τῶν μελλόντων, καὶ τὸ μὲν σφαγῆς κρίνεσθαι λοιπὸν ἀποκτείναντα τὸν ἐχθρὸν, καὶ τὸ μετὰ τὸν φόβον τούτου δύνασθαι τὸν νόμον ὑπερβαίνειν, καὶ πολλὰ ἔτερα πλείονα τούτων ἐκιδέσθαι καὶ ἠνάγκασεν ὠθεῖν· τὸ εἶδος εἰς ἐκεῖνον. Ἀλλ' οὐδενὶ τούτων εἰξεν, ἀλλ' ἔμενε ὥσπερ τις ἀδάμας, ἀκίνητον τὸν τῆς φιλοσοφίας διατηρῶν νόμον. Εἴτα ἵνα μὴ λέγῃς ὅτι οὐδὲ ἐπαθὲ τί τοιοῦτον, ὅσον εἰδὼς ἦν, ἀλλ' ἀναισθησία τὸ γινώμενον ἦν, οὐκ ἡ φιλοσοφία, ὅρα πῶς ἀγριωθεὶς ἐκατέρησεν. Ὅτι γὰρ αὐτῷ διανέστη τὰ κύματα τῆς ὀργῆς, καὶ πολλὴ τὸν λογισμὸν ἐκινήθη ἡ ζάλη, καὶ τὸν χειμῶνα ἐγαλίου τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν διάνοιαν ἐπέεζε, ἐκ τῶν γενομένων ἐστὶν ἰδεῖν. Ἀνέστη γὰρ, φησί, καὶ ἀπέειλε τὸ ἀπερύγιον τῆς διακρίσεως Σαουλ λαθροῦς. Εἰδὼς πόσος ἡγέρθη τῆς ὀργῆς ὁ χειμῶν; Ἀλλ' οὐ προήλθε παραιτέρω, οὐδὲ εἰργάσατο τὸ ναυάγιον· ὁ γὰρ κυβερνήτης ταχέως αἰσθόμενος, ὁ εὐσιδῆς λογισμὸς, γαλήνην ἀντὶ χειμῶνος ἐποίησεν. Ἐπείταξεν γὰρ αὐτόν, φησὶν, ἡ καρδία αὐτοῦ, καὶ καθάπερ σκιστρῶντος καὶ μαινόμενον ἴππου, τὸν θυμὸν ἀνεγείρασε.

ς'. Τοιαῦτα τῶν ἁγίων αἱ ψυχαί· πρὶν ἢ πεισθῆναι, ἀνίστανται, πρὶν ἢ πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ἰδεῖν, ἀναγαιτίζονται, ἐπειδὴ νήφουσι καὶ διαπαντός εἰσιν ἐγρηγοροῦναι. Καίτοι πόσον τοῦ σώματος ἦν καὶ τοῦ ἱματίου [757] τὸ μέσον; Ἀλλ' ὅμως ἰσχυρῶς μὴ πρὸς τὴν περαιτέρω, καὶ ἐπ' αὐτῷ δὲ τοῦτω σφῶδρα ἑαυτὸν καταδίκασεν. Ἐπείταξεν γὰρ αὐτόν ἡ καρδία αὐτοῦ, φησὶν, ὅτι ἀπέειλε τὸ ἀπερύγιον τῆς διακρίσεως, καὶ εἶπε πρὸς τοὺς ἀνδράς· Μηδαμῶς ἐμοὶ παρὰ Κυρίου. Τί ἐστὶ, Μηδαμῶς ἐμοὶ παρὰ Κυρίου; Ἀντὶ τοῦ, Πισῶς μοι Κύριος, φησὶ, καὶ αὐτὸς εἰ βουλῇσθην, μὴ συγχωρῆσαι μοι ποτε τοῦτο ἐργάσασθαι ὁ Θεός, μὴδὲ ἐπιτρέψαι εἰς ταύτην ἰδεῖν τὴν ἁμαρτίαν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδε τὴν τοιαύτην φιλο-

σοφίαν σχεδὸν τὴν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνουσιν φύσιν, καὶ τῆς ἀνωθεν δεομένην βοήθης, καὶ μικροῦ περιτραπέντα πρὸς τὴν σφαγὴν, εὐχεται λοιπὸν, ὥστε καθάραν τὸν Θεὸν αὐτῷ διατηρήσει τὴν χεῖρα. Τί ταύτης γένοιτ' ἂν τῆς ψυχῆς ἡμερώτερον; Ἄρα ἀνθρώπων ἐστὶ τοῦτον ἐρούμεν, τὸν ἐν ἀνθρωπείᾳ φύσει πολιτείαν ἀγγελικὴν ἐπιδειξάμενον; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἀνάσχοιντο οἱ θεοὶ νόμοι. Τίς γάρ ἂν, εἰπέ μοι, ταχέως ἔλοιτο τοιαύτην εὐχὴν εὐξασθαι τῷ Θεῷ; Τί λέγω, τοιαύτην; Μὴ κατεύξασθαι μὲν οὖν τοῦ λελυπηκότος τίς ἂν ῥάδιως ὑπομείνειε; Καὶ γὰρ εἰς τοῦτο θηριωδίας ἐληλάκασιν οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, ὡς, ἐπειδὴν ἀσθενήσωσι, καὶ μηδὲν δυνήθῃσι κακὸν ποιῆσαι τὸν λελυπηκότα, αὐτὸν ἐπὶ τὴν ἄμυναν καλεῖν τὸν Θεόν, καὶ παρακαλεῖν δοῦναι αὐτοῖς ἐπεξελεῖν τοῖς ἡδίκητοισιν. Οὗτος δὲ ὥσπερ ἐκ διαμέτρου πᾶσιν ἐκείνοις καὶ ἀπαναντίας ποιοῦμενος τὴν εὐχὴν, παρακαλεῖ μὴ δοῦναι ἐπεξελεῖν, οὕτω λέγων· *Μή μοι γένοιτο παρὰ Κυρίου, ἐπετεκεῖν τὴν χεῖρά μου ἐπ' αὐτόν*, ὡς περὶ υἱοῦ τοῦ πολεμίου διαλεγόμενος, ὡς περὶ γνησίου παιδός.

Καὶ οὐ μόνον ἐφείσαστο, ἀλλὰ καὶ ἀπολογίαν τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ συντίθησι. Καὶ ὅρα πῶς συνετῶς καὶ σοφῶς. Ἐπειδὴ γὰρ τὸν βίον αὐτοῦ διερευνώμενος, οὐδὲν εὐρίσκειν ἀγαθόν, οὐδὲ εἶχεν εἰπεῖν, δεῖ οὐκ ἡδίκημαι παρ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἔπαθεν κανὼς (ἐμῆλλον γὰρ ἀντιφθέγγεσθαι τοῖς οἱ στρατιώται παρόντας, οἱ τῇ περὶ μαθόντες αὐτοῦ τὴν πονηρίαν), περιέρχεται ἐτέρωθεν ζητῶν ἀπολογίαν εὐτρόσωπον εὐρεῖν. Εἴτα οὐκ ἔχων ἀπὸ τοῦ βίου, οὐδὲ ἀπὸ τῶν ἔργων τῶν ἐκείνου τοῦτο ποιῆσαι, ἐπὶ τὴν τιμὴν τὴν ἐκείνου κατέφυγεν εἰπὼν, *Ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν*. Τί λέγεις, φησί; ὅτι μιὰς καὶ παμμίας, καὶ μυρίων γέμων κακίων, καὶ τὰ ἔσχατα ἡμᾶς διαθείς; Ἀλλὰ βασιλεὺς, ἀλλὰ ἄρχων, ἀλλὰ τὴν προστασίαν τὴν ἡμετέραν ἐνεχειρίσθη. Καὶ οὐκ εἶπα, βασιλεὺς, ἀλλὰ τί; Ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν, οὐκ ἀπὸ τῆς κάτωθεν τιμῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ἀνωθεν ψήφου ποιήσας αἰδέσιμον. Καταφρονεῖς τοῦ συνδούλου, φησὶν; Αἰδέσθητι τὸν Δεσπότην. Διαπτύεις τὸν χειροτονημένον; Φοβήθητι τὸν χειροτονήσαντα. Εἰ γὰρ τοὺς ἄρχοντας τοὺτους τοὺς ὑπὸ βασιλέως χειροτονουμένους, καὶ πονηροὺς, καὶ κλέπταις, καὶ ληστοὺς, καὶ ἄδικους, καὶ ὁτιοῦν ὥσιν ἑτερον, δεδούκαμεν καὶ πεφρίκαμεν, οὐ [758] διὰ τὴν πονηρίαν καταφρονούντες αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀξίαν τοῦ χειροτονήσαντος δυσωπούμενοι; πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ χρὴ τοῦτο ποιεῖν. Οὐπω παρέλυσεν αὐτὸν, φησὶ, τῆς ἀρχῆς, οὐδὲ ἰδιωτὴν ἐποίησε. Μὴ τοῖνυν τὴν τάξιν ἀνατρέψωμεν, μηδὲ τῷ Θεῷ πολεμῶμεν, τὸ ἀποστολικὸν ἐκείνο διὰ τῶν ἔργων ἐπιδεικνύμενον· *Ὅτι πᾶς ὁ ἀνταγισσόμενος τῇ ἐξουσίᾳ, τῇ τοῦ Θεοῦ διαταγῇ ἀνθέστηκεν· οἱ δὲ ἀνθεστηκότες, ἑαυτοῖς κρίμα λήφουσιν*. Οὐχὶ χριστὸν δὲ αὐτὸν ἐκάλει μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑαυτοῦ κύριον. Οὐ τῆς τοχυόσης δὲ φιλοσοφίας ἐστὶ, τὸ τὸν ἐχθρὸν τοῖς τῆς τιμῆς καὶ τῆς θεραπείας ὀνόμασι προσεσιεῖν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀφ' ὧν ἑτεροὶ πάσχουσιν ἴδοι τις ἂν ἤλικον ἐστίν. Πολλοὶ γοῦν τοὺς ἑαυτῶν ἐχθροὺς οὐδὲ ἀπὸ γυμνῶν καὶ ψιλῶν τῶν ὀνομάτων καλεῖν ἀνέχονται, ἀλλ' ἀφ' ἐτέρων πολλὴν ἐχόντων κατηγορίαν, τὸν μιὰν, τὸν μαινόμενον, τὸν ἐξεστηκότα, τὸν παρὰπαίοντα, τὸν λυμῶνα, καὶ ἑτερα πολλὰ τοιαῦτα συνεύροντες, οὕτω προσαγορεύουσι τοὺς ἐχθρούς. Καὶ

ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, οὐ πόρρωθεν, ἀλλ' ἐγγύθεν ὁσῶ σοι τὸ παράδειγμα ἀπ' αὐτοῦ τοῦτου τοῦ Σαουλ. Τὸν γοῦν ἅγιον τοῦτον διὰ τὴν πολλὴν ἀπέχθειαν οὐχ ὑπέμεινε διὰ τοῦ οικείου καλεῖν ὀνόματος, ἀλλὰ πανηγυρώς ποτε τελουμένης, ἐπὶ ζητῶν εἶπε· *Ποῦ ἐστὶν ὁ υἱὸς Ἰεσσαί*; Οὕτω δὲ αὐτὸν ἐκάλει, ὁμοῦ μὲν αὐτοῦ τὸ ὄνομα μισῶν, ὁμοῦ δὲ τῇ τοῦ γέννηστος εὐτελεῖα προσδοκῶν λυμανεῖσθαι τὴν τοῦ δικαίου δόξαν· οὐκ εἰδὼς ὅτι λαμπρὸν καὶ ἐπίσημον οὐ περιφάνεια προγόνων, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴ ποιεῖν εἴωθεν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Δαυὶδ οὕτως. Οὕτε γὰρ ἀπὸ τοῦ πατρὸς αὐτὸν ἐκάλει· καίτοι κάκεῖνος σφόδρα εὐτελής ἦν καὶ ἀπερρίμμενος· οὔτε ἀπὸ φίλου καὶ γυμνοῦ τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ τῆς τιμῆς, ἀπὸ τοῦ τῆς δεσποτείας. Οὕτω καθαρὰ πάσης ἀπεχθείας ἦν αὐτῷ ἡ ψυχὴ. Καὶ σὺ τοῖνυν, ἀγαπήτῃ, τοῦτον ζηλώσον, καὶ τοῦτο παιδεύθητι πρότερον, μηδέποτε τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τῶν διαβεδλημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐντίμων καλεῖν ὀνομάτων. Ἄν γὰρ μελετήσῃ τὸ στόμα ἐντίμῳ καὶ θεραπείαν ἔχοντι καλεῖν τὸν λελυπηκότα ὀνόματι, καὶ ἀκούσασα ἡ ψυχὴ παρὰ τῆς γλώττης παιδευομένη καὶ συνεχιζομένη καταδέξεται τὴν πρὸς ἐκείνον καταλλαγὴν. Αὐτὰ γὰρ τὰ ῥήματα τῆς ἐν τῇ καρδίᾳ φλεγμονῆς ἐστὶ φάρμακον ἀριστον.

Ζ'. Ταῦτα εἰρηκα νῦν, οὐχ ἵνα ἐπαίνωσωμεν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ ζηλώσωμεν. Ταύτην οὖν ἕκαστος τὴν ἱστορίαν ἐπὶ τῆς καρδίας ζωγραφεῖται τῆς ἑαυτοῦ, καθάπερ χεὶρ τοῖς λογισμοῖς· ὑπογράφων διηνεκῶς τὸ σπῆλαιον τὸ διπλοῦν, τὸν Σαουλ ἐνδὸν καθέδοντα, καὶ καθάπερ ἀλύσει τινὲ δεδεμένον τῷ ὕπνῳ, καὶ ὑποκείμενον τῇ δεξιᾷ τοῦ τὰ μέγιστα ἡδίκημένου· τὸν Δαυὶδ ἐφαστάτω καθέδοντι, τοὺς στρατιώτας παρόντας, καὶ παροξύνοντας πρὸς σφαγὴν· τὸν μακάριον ἐκείνον φιλοσοφούντα, καὶ τὸν οικεῖον καὶ τὸν τοῦτον θυμὸν καταστέλλοντα, καὶ ὑπὲρ τοῦ τοσαῦτα [759] πεπληγμένου ἀπολογούμενον. Ταῦτα μὴ μόνον ἐπὶ τῆς διανοίας γράφωμεν, ἀλλὰ καὶ ἐν συνεδρίοις διαλεγώμεθα πρὸς ἀλλήλους διηνεκῶς· ταῦτα καὶ πρὸς γυναῖκα, καὶ πρὸς παιδία συνεχῶς ἀνακινῶμεν τὰ διηγήματα. Εἴτε γὰρ περὶ βασιλείας διαλέγεσθαι βούλει, ἰδοὺ βασιλεὺς· εἴτε περὶ στρατιωτῶν, εἴτε περὶ οἰκίας, εἴτε περὶ πολιτικῶν πραγμάτων, πολλὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς ἔχει τοῦτων τὴν εὐπορίαν. Ταῦτα μεγίστην εἶχε τὰ διηγήματα τὴν ὥφελειαν. Ἀμύχανον γὰρ, ἀμύχανον, ψυχὴν ἐν ταῦταις στρεφομένην ταῖς ἱστορίαις, δυνήθηναί ποτε κρατηθῆναι τῷ πάθει. Ἴν' οὖν μὴ μάτην τὸν καιρὸν δαπανῶμεν, μηδὲ εἰκὴ τὴν ζωὴν ἡμῶν ἀναλίσκωμεν εἰς φλυαρίας ἀκαίρους καὶ περιττάς, μαθόντες τῶν γενναίων ἀνδρῶν τὰς ἱστορίας, ταῦτα συνεχῶς διαλεγώμεθα, καὶ περὶ τούτων. Κἂν βουλευθῇ τις τῶν συνεδρευόντων ἢ περὶ θεάτρων, ἢ περὶ ἱπποδρομίας, ἢ περὶ πραγμάτων οὐδὲν σοι προσήκοντων ποιήσασθαι λόγον, ἀπαγαγὼν αὐτὸν τῆς ὑποθέσεως ἐκείνης, εἰς ταύτην ἐμβάλε τὴν διήγησιν, ἵνα καὶ τὴν ψυχὴν ἐκκαθάραντες, καὶ ἡδονῆς μετὰ ἀσφαλείας ἀπολαύσαντες, καὶ πρῶτος ἑαυτοὺς καταστήσαντες καὶ ἡμέρους τοῖς λελυπηκόσιν ἅπασιν, ἀπέλθωμεν ἐκεῖ μηδένα ἔχοντες ἐχθρὸν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν τύχωμεν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῆ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

naturam humanam, cœlestique opus habere auxilio, seque penè ad cædem processisse, precatur, ut Dominus sibi conservet manum impollutam. Quid hoc animo possit esse mitius? An hunc dicemus hominem, qui in natura humana vitam præstiterit angelicam? Verum id non passuræ sunt divinæ leges. Quis enim, obsecro, facile a Deo ejusmodi rem petat? Quid dixi, hujusmodi? Quis sustineret, non precari adversus eum qui molestus fuisset? Nam plerique mortales eo feritatis abrepti sunt, ut cum sint adeo imbecilles, ut non queant eum a quo læcessiti sunt ullo malo afficere, Deum ad ultionem invocent, ut sibi det facultatem nocendi iis, qui sibi mala intulere. Hic vero illis omnibus velut ex diametro contraria precando, rogat ne permittat ut manus injiciat, loquens hunc in modum: *Ne mihi hoc accidat a Domino, ut injiciam manum meam in illum* (1. Reg. 24. 6): perinde quasi de filio et de prole, ita de hoste loquitur.

Reges revereri oportet. Hostem David honorifice appellat. — Neque pepercit tantum, verum et excusationem pro eo parat. Vide vero quam prudenter quamque sapienter. Siquidem cum vitam Saulis perscrutans, nihil invenisset boni, ut dicere posset, Non sum ab illo læsus, nec ullo affectus incommodo (proptinus enim his reclamaturi erant milites qui aderant, regisque malitiam experimento cognoverant): alia ex parte circumibat, studens probabilem invenire excusationem. Id cum non posset, nec ab illius vita, nec a factis, ad dignitatem illius confugit dicens: *Quoniam christus Domini est.* Quid ais, inquirunt? quod scelestus, quod sceleribus opertus, ac vitiiis innumerabilibus refertus, et in nos extrema cogitans? Sed rex est, sed princeps, sed principatum in nos suscepit. Neque tamen dixit, Rex est, sed, *Christus Domini est*, non ab humano honore, sed a cœlesti judicio sumpto honorifico testimonio. Contemnis, inquit, conservum tuum? Reverere dominum. Aspernaris electum? Metue eum qui elegit. Etenim si vulgares istos præfectos ab Imperatore designatos etiamsi sint improbi, si fures, si prædones, si injusti, si quodcumque aliud fuerint, timemus et horremus, non propter malitiam despicientes eos, sed propter dignitatem illius a quo electi sunt reverentes: multo amplius id facere convenit erga eos quos elegit Deus. Nondum, inquit, Deus abdicavit illum principatu, nondum fecit eum ex rege privatum. Itaque ne invertamus ordinem, neque pugnemus cum Deo, apostolicum illud dictum factis præstantes: *Quoniam quisquis resistit potestati, Dei ordinationi resistit; quicumque autem resistunt, sibi ipsos accipient damnationem* (Rom. 13. 2). Non solum appellavit illum christum, hoc est, unctum et regem; verum etiam suum dominum vocavit. Non est mediocris philosophiæ, hostem honoris et obsequii vocabulis appellare. Atque id rursus quam sit magnum, ex his quæ cæteris accidunt queat aliquis perspicere. Plerique siquidem inimicos suos ne nudis quidem ac simplicibus nominibus appellare sustinent, sed aliis vocabulis odiosis eos nominant: impium, insanum, mente captum, delirum, pestilentem: alia-

que multa contextunt, hisque notis designant hostem. Id esse verum, exemplo non eminusposito, sed e proximo sumpto docebo, nimirum ab hoc ipso Saule, qui justum hunc ob vehemens odium non sustinuit proprio vocare nomine, sed cum aliquando festum quoddam celebraretur, requirens eum, dicebat, *Ubi est filius Jesse* (1. Reg. 20. 27)? Sic autem appellavit eum partim odio proprii nominis, partim genitoris vilitatem notans, sperans fore ut hoc pacto justī fama contaminaretur: haud intelligens hominem nobilem illustremque reddi solere, non progenitorum claritate, sed animi virtute. At non itidem fecit beatus David. Neque enim patris cognomento vocavit illum, quamquam is quoque fuit admodum humilis et contemptus: neque nudo simplici nomine designavit, sed dignitatis et principatus titulo. Usque adeo pirum ab omni malevolentia gerebat animum. Proinde tu quoque, carissime, hunc imitans, illud in primis discito, ne umquam inimicum odiosis nominibus; sed honorificis potius appelles. Etenim si os assueverit eum qui læsit honoris obsequique nominibus appellare, animus hæc audiens a lingua doctus non refugiet cum illo redire in gratiam. Nam ipsa verba remedium erunt optimum ulceris in corde tumescentis.

7. *David a nobis imitandus.* — Hæc nunc loquutus sum, non tantum ut laudemus Davidem, sed ut æmulemur quoque. Hanc igitur historiam in suo quisque corde sibi depingat, contemplatione veluti manu assidue in mente delineans speluncam illam duplicem, ipsum Saulem intus dormientem, somnoque perinde ut catena vinctum, ejus quem gravissime læberat dextræ subjectum; David imminentem dormienti, præsentem milites, et ad cædem adhortantes; beatum illum philosophantem, hoc est, et suam et illorum iram cohibentem, eumque qui tam multa peccaverat, excusantem. Hæc, inquam, non solum in animo depingamus, verum etiam in consensibus inter nos assidue loquamur: hæc apud uxorem, hæc apud liberos frequenter renovemus narrationes. Etenim sive de rege loqui voles, ecce rex: sive de militibus, sive de re familiari, sive de publicis civilibusque negotiis, videbis in Scripturis horum omnium magnam copiam. Hujusmodi commemorationes maximam afferunt utilitatem. Impossibile est enim, impossibile; inquam, est, animum in hujusmodi historiis versantem, a cupiditatibus superari. Ergo ne tempus inutiliter consumamus, neve vitam nostram frustra teramus in nugis ineptis ac supervacaneis, fortium virorum discamus res gestas, ac de his assidue disseramus. Quod si quis in consensu voluerit aut de spectaculis, aut de cursu equorum, aut de rebus nihil ad te pertinentibus verba facere, ab illa materia fac eum revoces, et in ejusmodi narrationem inducas, quo simul et purgatis animis, et voluptate, quæ periculo careat, delectatis, denique ipsi mites ac placabiles erga cunctos male de nobis meritos facti, ex hac vita migremus, in futuro sæculo nullum habentes inimicum, bona etiam æterna consequamur, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria in sæcula. Amen.

HOMILIA II.

Quod magnum sit bonum, non tantum exercere virtutem, verumetiam laudare: quodque David magnificentiis tropæum erexit parcendo Sauli, quam prostrato Goliath: quodque hæc faciens magis profuerit sibi quam Sauli: deque excusatione ipsius apud Saul.

1. *Laudare virtute præditos prodest.* — Vos quidem nuper laudastis Davidem ob malorum tolerantiam; ego vicissim admirabar vestram erga Davidem benevolentiam ac caritatis affectum. Non enim oportet adire modo et æmulari virtutem, verumetiam eos qui virtutem amplectuntur, laudibus evehere, et admirandos prædicare, nobis fructum aliquem eumque haud vulgarem affert: quemadmodum ex adverso pravitate non æmulari tantum, verumetiam in ea viventes laudare, supplicium haud mediocre nobis parat: et si fas est quiddam novum et admirandum dicere, gravius supplicium manet illos, quam ipsos qui male vivunt. Id declarans Paulus, posteaquam omnem malitiæ speciem enumerasset, accusassetque omnes qui leges Dei conculcant, de illis ipsis subjicit: *Qui cum Dei justitiam nossent, quod qui talia faciunt, digni sunt morte, non solum ea faciunt, sed et comprobant illa facientes: ideo inexcusabilis es, o homo* (Rom. 1. 32. et c. 2. v. 1). Vides eum ita loqui ut ostendat hoc esse gravius illo. Nam laudare delinquentes, quod ad supplicium pertinet, longe plus est quam delinquere: idque jure merito, quia hoc suffragium proficiscitur ab animo plane corrupto, et insanabili morbo laborante. Siquidem is qui dum peccat, condemnat peccatum suum, poterit aliquando temporis progressu ad se redire; qui vero laudat malitiam, is seipsum privavit curatione, quam affert poenitentia. Proinde merito Paulus pronuntiavit hoc illo esse gravius. Itaque sicut non tantum il qui prava faciunt, verumetiam qui tales laudant ac prædicant, eandem, aut etiam graviores penas sortiuntur: ita qui bonos laudibus velunt ac prædicant, coronarum illis repositarum fiunt participes. Quod ipsum ita esse e Scriptura licet perspicere. Deus enim ita loquitur Abraham: *Benedicentibus tibi benedicam, et maledicentibus tibi maledicam* (Gen. 12. 3). Idem in Olympicis certaminibus accidere videbit quisvis. Neque enim athleta tantum coronam gestans, neque qui laborem ac sudorem pertulit modo, verum et is qui laudat victorem, non minimam laudis illius voluptatem decerpit. Quapropter et ego non solum generosum illum ac magnanimum ob animi philosophiam beatum prædico, verum et vos ob benevolam erga illum animam. Ille namque certavit ac vicit, coronamque tulit: vos autem quia victoriam laudastis, non mediocre coronæ partem vobis tulistis. Ut igitur uberior sit vobis ista voluptas, ac fructus abundantior, agedum reliquas quoque hujus historiæ partes vobis persolvamus. Cum historiæ scriptor commemorasset verba, quibus David eadem reprobat, subjicit: *Non permisi illis, ut surgerent et occiderent Saul* (1. Reg. 24. 8): simul et illorum animos ad eadem promptos, et hujus fortitudinem demonstrare volens. At multi sane qui videntur philosophari,

etiamsi ipsi in se non recipiunt homicidium, nolunt tamen alios qui eadem parant cohibere. At non ita David, sed perinde ac si depositum aliquid accepisset, pro quo rationem redditurus esset, ita non tantum ipse non attigit inimicum, verum etiam alios occidere volentes coercuit, satellites optimos et corporis custos pro hoste factus. Itaque non aberravit a vero, qui dicat, Davidem id temporis in gravius incidisse discrimen, quam ipsum Saul. Neque enim leve certamen periculumque sustinebat, dum omnibus modis conabatur illum ab insidiis eripere, quas ei parabant milites: neque perinde metuebat ne ipse occideretur, ac formidabat ne quis militum iræ obsequens interficeret hominem: eamque ob causam ejusmodi commentus est excusationem. Atque illi quidem accusabant, accusabatur autem Saul dormiens, sed defendit inimicus, Deus vero judex erat, ac Davidis sententiam confirmavit. Neque enim absque Dei præsidio valuisset illos furens vincere: sed hæc erat Dei gratia in prophætæ labiis residens, quæ veluti suadelam quamdam addebat illius verbis. Tametsi non leve momentum et David hæc attulit, qui quoniam illos superiore tempore sic instituerat, idcirco in articulo certaminis paratos illos ac morigeros reperit. Præfuerat enim illis non ut belli dux militibus, sed ut sacerdos, jamque spelunca illa erat ecclesia.

Sacrificium offert Deo David, immolans iram. — Sic quemadmodum aliquis episcopi sortitus munus, ad illos concionem habebat, ac peracria concione sacrificium obtulit, idque admirabile quoddam dictuque incredibile, non mactato vitulo, aut occiso agno, sed quod his erat multo honorificentius, mansuetudinem et humanitatem offerens Deo, atque irrationabili animi motu mactato, occisique iracundia, et mortificatis membris, quæ sunt super terram. Et factus est idem tum victima, tum sacrificatus, tum altare (Col. 3. 5). Siquidem et ratio quæ offerebat mansuetudinem atque humanitatem, et ipsa humanitas ac mansuetudo, denique cor in quo hæc offerebantur, omnia erant ejusdem hominis.

2. Posteaquam igitur hanc immolasset præclaram victimam, tunc victoriam retulit, neque quidquam prætermisit quod ad tropæum spectaret, surrexit tandem horum certaminum materia Saul, et egressus est e spelunca, ignarus omnium quæ gesta fuerant. *Egressus est autem post illum et David* (1. Reg. 24. 9), liberis deinceps oculis cælum intuens, ac tum temporis magis gaudens, quam cum Goliath prostravisset, ac barbari caput amputasset. Siquidem hæc illa magnificentior erat victoria, hæc magnificentiora spolia, hæc præda illustrior, hoc gloriosius tropæum. Nam illic et funda et lapidibus et acie habebat opus: hic vero cuncta prudentia rationeque peracta sunt, ac sine armis contigit victoria, atque incruentum tropæum erectum est. Itaque rediit non barbari illius caput gestans, sed animi commotionem sedatam, sed iram enervatam: neque hæc spolia reposuit Jerosolymæ, sed in cælo, inque superna illa civitate. Nunc non choreas agentes obviam veniebant feminæ excipientes

OMILIA II.

Ὅτι μέγα αγαθὸν οὐ τὸ μετιέναι μόνον ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπαινεῖν ἀρετὴν· καὶ οἱ μείζον ἔστιν ἐπαινεῖν τοὺς αἰσθημένους τοῦ Σαουλ ὁ Δαυὶδ, ἢ ὅτε τὸν Γολιάθ κατήνεγκε· καὶ οἱ αὐτὸν μᾶλλον ἢ τὸν Σαουλ ὠφέλιμος τοῦτο ποιήσας· καὶ εἰς τὴν ἀπολογία αὐτοῦ τὴν πρὸς τὸν Σαουλ.

α'. Ὑμεῖς μὲν πρῶτον ἐπηνέσατε τὸν Δαυὶδ τῆς ἀνέξι-
κακίας· ἐγὼ δὲ ὑμᾶς ἐθαύμασα τῆς περὶ τὸν Δαυὶδ
εὐνοίας τε καὶ φιλοστοργίας. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὸ με-
τιέναι καὶ ζηλοῦν ἀρετὴν, ἀλλὰ καὶ τὸ τοὺς μετιόντας
ἐπαινεῖν καὶ θαυμάζειν, φέρει τινα μισθὸν ἡμῖν οὐ
μικρόν· ὥσπερ οὖν οὐ μόνον τὸ ζηλοῦν κακίαν, ἀλλὰ
καὶ τὸ τοὺς ἐν αὐτῇ ζῶντας ἐπαινεῖν, φέρει κόλασιν
οὐ τὴν τοχούσαν ἡμῖν, καὶ εἰ χρῆ τι καὶ θαυμαστὸν
εἶπεν, αὐτῶν τῶν ἐν πονηρίᾳ ζῶντων χαλεπωτέραν.
Καὶ οἱ τοῦτο ἔστιν ἀληθές, δείκνυσιν ὁ Παῦλος ἐν οἷς
φησιν· ἐπειδὴ γὰρ κακίαν ἀπαν εἶδος ἐπλήρησα, καὶ
τῶν καταπατούντων τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους κατηγο-
ρήσαν ἀπάντων, ἐπήγαγε λέγων περὶ αὐτῶν ἐκείνων·
Ὅτι οὐκ ἐστὶν δικαίωμα τοῦ Θεοῦ γνῶντες, ὅτι οἱ τὰ
τοιαῦτα πράσσοντες ἀξιοὶ θανάτου εἰσιν, οὐ μόνον
αὐτὰ κοινοῦσιν, ἀλλὰ καὶ συνευδοκοῦσι τοῖς πρᾶ-
σσουσιν· διὸ ἀναπολόγητος εἰ, ὡ ἀνθρώπε. Ὁρᾷς
ἔτι διὰ [760] τοῦτο οὕτως εἶπεν, ἵνα δείξῃ τοῦτο ἐκεί-
νων χαλεπωτέρον ἔν. Τοῦ γὰρ ἀμαρτάνειν τὸ καὶ
ἐπαινεῖν τοὺς ἀμαρτάνοντας, πολὺ μείζον εἰς κολά-
σεως λόγον· καὶ μάλιστα εἰκότως· διεσθαρμένης γάρ
ἐστι γνώμης καὶ ἀνίατα νοσήσεις αὕτη ἡ ψῆφος. Ὁ
μὲν γὰρ μετὰ τοῦ πλημμελεῖν καταγινώσκων τῆς
ἀμαρτίας, χρόνῳ ποτὶ αὐτὸν δυνήσεται ἀνακτῆσα-
σθαι· ὁ δὲ ἐπαινῶν πονηρίαν, τῆς ἐκ τοῦ μετανοῆσαι
θεραπείας αὐτὸν ἀπεστήρησεν. Ὅστε εἰκότως τοῦτο
ἐκείνῳ χαλεπωτέρον ὁ Παῦλος εἶναι ἀπέδειξεν ὁ.
Ὅσπερ οὖν οὐχ οἱ τὰ φαῦλα πράσσοντες μόνον, ἀλλὰ
καὶ οἱ τοὺς ἐγκωμιάζοντες, τῆς αὐτῆς, ἢ καὶ
χαλεπωτέρας, ἐκείνοις κοινωνοῦσι κολάσεως· οὕτως
οἱ τοὺς ἀγαθοὺς ἐπαινοῦντες καὶ θαυμάζοντες, συμ-
μεριστὰ τῶν ἐκείνοις ἀποκαιμένων στεφάνων εἰσιν.
Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς ἔστιν ἰδεῖν.
Πρὸς γὰρ τὸν Ἀδραμ διαλεγόμενος φησιν ὁ Θεός·
ἐδολογήσω τὸν εὐλογούντάς σε, καὶ τοὺς κατε-
ρωμένους σε καταράσσομαι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν
Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων συμβαίνειν ἴδοι τις ἂν. Οὐ γὰρ
ὁ τὸν στέφανον περιειλεγμένος ἀθλητῆς, οὐδὲ ὁ τοὺς
πόνους ὑπομένων καὶ τοὺς ἰδρώτας μόνον, ἀλλὰ καὶ
ὁ θαυμαστής τοῦ νενικηχότος οὐκ ὀλίγην ἐκ τῆς
εὐφημίας ἐκείνης καρποῦται τὴν ἡδονήν. Διὰ τοι
τοῦτο οὐχὶ τὸν γενναῖον ἐκείνον τῆς φιλοσοφίας μα-
καρίζω μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑμᾶς τῆς περὶ αὐτὸν εὐνοίας.
Ἐπάλασε μὲν γὰρ ἐκεῖνος, καὶ ἐνίκησε, καὶ ἐστε-
φανώθη· ἐπαινέσας δὲ τὴν νίκην ὑμεῖς, οὐ μικρόν
τοῦ στεφάνου μέρος λαβόντες ἀπῆλθετε. Ἴν' οὖν
μεῖζον ἢ ἡρόνη γένηται καὶ πλεόν τοῦ κέρδους, φέρε
καὶ τὰ λειπόμενα τῆς ἱστορίας ἀποδῶμεν ὑμῖν. Εἰπόν
γὰρ ὁ συγγραφεὺς τὰ ῥήματα, δι' ὧν παρητήσατο
τὴν σφαγὴν, ἐπήγαγεν, ὅτι ὁδὸν ἔδωκεν αὐτοῖς
ἀναστῆναι καὶ ἀποκτεῖναι τὸν Σαουλ, ὁμοῦ καὶ
τὴν ἐκείνων ἐπιθυμίαν τὴν περὶ τὴν σφαγὴν, καὶ
τὴν ἀνδρείαν τὴν πούτου δείξαι βουλευμένος. Καίτοι
γε πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν, καὶ οἱ δοκοῦντες φιλοσοφεῖν,

καὶ αὐτοὶ μὴ καταδέξιόνται ἀνελεῖν, ὅρ' ἐτέρων
ἀναφείσθαι μέλλοντας οὐκ ἂν ἔλκοντο καλῶσαι. Ὁ δὲ
Δαυὶδ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ὥσπερ τινὰ παρακαταθήκην
λαβὼν, καὶ μέλλων αὐτῆς εὐθὺς διδόναι, οὐ μόνον
αὐτὸς οὐχ ἤφατο τοῦ πολεμίου, ἀλλὰ καὶ ἐτέρους
βουλευμένους ἀνελεῖν ἐκώλυσε, σωματοφύλαξ ἀντὶ
πολεμίου γενόμενος καὶ δορυφόρος ἀριστος. Ὅστε οὐκ
ἂν τις ἀμάρτοι τὸν Δαυὶδ μᾶλλον κινδύνῳ τότε περι-
πετωκέναι εἰπόν, ἢ τὸν Σαουλ. Οὐ γὰρ τὸν τοχόντα
ἀγῶνα ὑπέμεινε, παντὶ τρόπῳ σπουδάζων αὐτὸν ἐξ-
ελεῖσθαι τῆς ἐπιβουλῆς τῆς παρ' ἐκείνων· οὐδὲ οὕτως
ἐδεδοίκει μέλλων αὐτοὺς ἀποσφάττεσθαι, ὥς ἐδεδοίκει
μήποτε τῶν στρατιωτῶν τις ἐνδοῦς τῷ θυμῷ διαφείρῃ
τὸν ἀνθρώπον· διὰ τοῦτο καὶ δικαιολογίαν τοιαύτην
συνέθηκε. Καὶ γὰρ κατηγοροῦν μὲν ἐκείνους, κατηγο-
ρεῖτο δὲ ὁ καθέκων, ἀπελογεῖτο δὲ ὁ πολέμιος, ἐδικάζε
[761] δὲ ὁ Θεός, καὶ τὴν τοῦ Δαυὶδ ψῆφον ἐκύρωσεν.
Οὐ γὰρ ἄνευ τῆς τοῦ Θεοῦ βεβήτης ἴσχυσεν ἂν τῶν
μαυνομένων ἐκείνων περιγενέσθαι· ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ
χάρις ἦν ἡ τοῖς χεῖλεσιν ἐγκαθημένη τοῦ προφήτου,
καὶ πειθὼ τινα δοῦσα τοῖς ῥήμασιν ἐκείνοις. Οὐ μι-
κρὸν δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ συνεδόλετο· ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς
τὸν ἔμπροσθεν χρόνον οὕτως ἐπαίδευε, διὰ τοῦτο ἐν
τῷ καιρῷ τῶν ἀγώνων παρεσκευασμένους εὔρε καὶ
εἰκοντας. Οὐ γὰρ ὡς στρατηγὸς στρατιωτῶν, ἀλλ' ὡς
ιερεὺς, οὕτως αὐτῶν προσετήκη, καὶ ἦν ἐκκλησία
τὸ σπῆλαιον ἐκεῖνο λοιπόν.

Καὶ γὰρ ὥσπερ τις ἐπισκοπὴ λαχὼν, οὕτω πρὸς
αὐτοὺς ἐποίησατο ὁμιλίαν· καὶ μετὰ τὴν ὁμιλίαν
ταύτην θυσιᾷ ἀνήνεγκε θαυμαστήν τινα καὶ πα-
ράδοξον, οὐ μόνον καταθύσας, οὐκ ἄριον κατα-
σφάζας, ἀλλ', ὁ πολλῷ τούτων τιμώτερον ἦν,
πράσσειν καὶ ἐπιείκειαν ἀναθεῖς τῷ Θεῷ, καὶ τὸν
ἄλογον καταθύσας θυμὸν, καὶ τὴν ὀργὴν ἀποκτείνας,
καὶ νεκρώσας τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐγένετο
αὐτὸς καὶ ἱερὸν, καὶ ἱερεὺς, καὶ θυσιαστήρ. Ὁ τε
γὰρ προσενεγκὼν τὴν πρᾶσσειν καὶ τὴν ἐπιείκειαν
λογισμὸς, ἢ τε ἐπιείκεια καὶ ἡ πρᾶσις καὶ ἡ
καρδία, ἐν ἧ ταῦτα προσεφέρετο, ἅπαντα ἦν παρ'
αὐτῷ.

β'. Ἐπεὶ οὖν προσήνεγκε τὴν καλὴν ταύτην θυσίαν,
καὶ τὴν νίκην ἀπῆρτισε, καὶ οὐδὲν τῷ τροπαίῳ ἐν-
έλιπεν, ἀνέστη λοιπὸν ἡ τῶν ἀγώνων ὑπόθεσις ὁ
Σαουλ, καὶ ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ σπηλαίου, τῶν γεγενή-
μένων οὐδὲν εἰδώς. Ἐξῆς δὲ καὶ ὁ Δαυὶδ ἀπύσθεον,
ἐλευθέρους λοιπὸν ὀφθαλμοῖς πρὸς τὸν οὐρανὸν βλέ-
πων, καὶ μᾶλλον τότε γαννύμενος, ἢ ὅτε τὸν Γολιάθ
κατήνεγκε, καὶ τὴν τοῦ βαρβάρου κεφαλὴν ἀπέτεμε.
Καὶ γὰρ αὕτη λαμπροτέρα ἐκείνης ἡ νίκη, καὶ τὰ
λάφυρα σεμνότερα, καὶ τὰ σκύλα περιφανέστερα, καὶ
τὸ τρόπαιον ἐνδοξότερον. Ἐκεῖ μὲν γὰρ καὶ σφενδό-
νης ἐδεῖσθαι καὶ λίθων καὶ παρατάξεως· ἐνταῦθα δὲ
πάντα ὁ λογισμὸς ἐγένετο, καὶ χωρὶς ὀπλῶν ἡ νίκη
κατωρθοῦτο ὁ, καὶ ἀνιμῶναι τὸ τρόπαιον ἴστατο.
Ἐπανήει τοίνυν οὐχὶ κεφαλὴν βαστάζων βαρβάρου,
ἀλλὰ θυμὸν νενεκρωμένον καὶ ὀργὴν ἐκνευρισμένην.
καὶ ταῦτα οὐκ εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ ἀνέτιθει τὰ λά-
φυρα, ἀλλ' εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν ἀνω πόλιν. Νῦν
οὐχὶ γυναῖκες χορεύουσαι ἀπῆντων, ταῖς εὐφημίαις

^a Alii πρὸς τὸν Δαυὶδ.

^b Reg. εἶναι ἐνομοθέτησεν.

^c Regii duo παρ' αὐτοῦ. Mox iidem οὐδὲν τῷ τροπαίῳ.

Editi τῶν τροπαίων.

^d Regii iidem κατωρθώτω.

illum cum laudibus, sed angelorum populus e sublimi applaudebat, admirans ejus philosophiam et humanitatem. Ascendit enim hoste vulneribus inanumeris sauciato, ut qui tametsi servasset Saulem, tamen illum revera hostem diabolum multis plagis conflixit. Sicut enim nobis per iracundiam inter eos pugnantes, et mutuo conflictu collisis, ille tum gaudet, tum letatur: ita nobis pacem et concordiam habentibus, iramque moderantibus, rursus contrahitur ac dejectur, nimirum hostis pacis et inimicus concordiae, et invidiae pater. Egressus est igitur David, dextram illam totius orbis pretio parem simul cum capite coronatam gestans. Sicut enim saepe Imperatores eorum, qui egregie ac in pugilum certamine gesserunt, ante caput coronant dextram aut pugilis aut pancratiastae (a): ita et Deus manum illam coronavit, quae gladium purum potuerit educere, enseque Deo nullo sanguine contaminatum ostendere, denique adversus tantam iracundiae procellam resistere. Non egressus est gestans Saule diadema, sed egressus est gestans coronam iustitiae; non egressus est gestans regis purpuream vestem, sed egressus est amictus humanitate naturam humanam superante, quod pallium est quavis stola magnificentius.

Confert Davidem cum tribus pueris. Nihil tutius quam parcere inimico. — Egressus est e spelunca, tanta cum gloria, cum quanta tres pueri egressi sunt e camino ardente. Nam ut illos non exussit ignis, ita hic non conflagravit irae incendio. Et illis quidem foris nihil ignis, in quo versabantur, nocuit (Dan. 3): hic vero cum intus haberet carbonem accensum, cum foris videret diabolum caminum incendientem, ab inimici conspectu, ab exhortatione militum, a facilitate perficiendi caedem, a solitudine eorum qui Saule possent auxiliari, a praeteritorum memoria, a futurorum periculorum metu (siquidem haec et sarmentis, pice, stipulis, ac ceteris omnibus, quibus caminus ille Babylonius incendebatur, lucidiorem excitabant flammam), tamen non exarsit David, neque ullo pacto sic fuit affectus, ut consentaneum erat eum effici: sed exivit purus, et intuitus inimici faciem, hinc maxime sumpsit animum fortem ac philosophicum. Cum enim videret illum dormire, ac manere immobilem, neque quidquam posse facere, suo cum animo loquutus est: ubi nunc ille furor? ubi illa malitia? ubi tot technae, tot insidiae? Abierunt omnia illa, perieruntque exigui somni incursum: jacet alligatus rex, cum nihil horum nos neque cogitaverimus, neque perfectimus. Conspiciebat illum dormientem, ac de morte omnibus communi philosophabatur. Somnus enim nihil aliud est, quam mors temporaria, et quotidianus interitus. Haud intempestivo quis hic meminerit etiam Danielis. Quemadmodum enim ille ascendit a lacu superatis feris leonibus (Dan. 4), ut et hic e specu prodiret, alii bestiis longe saevioribus devictis. Nam sicut iusto illi leones hinc atque hinc assidebant, ita hunc omnibus leonibus ef-

feratioribus ac validioribus animi motus invaserunt: hinc indignatio de praeteritis, illinc futurorum metus: verum horum utrumque hic coercuit, ora bestiis occidens, ipsis factis docens, nihil esse tutius quam parcere inimico, contra nihil periculosius, quam se velle ulcisci ac vindictam sumere. Alter igitur qui statuerat invadere, nudus et inermis, omnibusque destitutus auxiliis non aliter quam captivus in manus inimici traditus jacebat: hic vero dum cedit, et ubique dat locum, dumque ne iuste quidem vult manus injicere, sine machinis, sine armis, sine equitatu, sine militibus, hostem in potestatem suam accepit; et quod est omnium maximum, Deum erga se benevolentiores reddidit.

3. *Quanta lucrifecerit David, servato Saule. Multo majus parcere quam perdere.* — Non enim eo beatum praedico sanctum illum; quod hostem viderit sub pedibus suis jacentem, sed quod illi in manus dato pepercerit. Quorum alterum fuit opus divinae potentiae, alterum ejus philosophiae. Quomodo milites deinceps illum observasse consentaneum fuit, quanta erga illum benevolentia fuisse affectos? Nam si mille habuissent vitas, annon prompte impendissent pro suo duce, jam ex reverentia quam hosti praestitit, reipsa perspectum habentes, quam benevolam animum gereret erga suos? Nam is qui mitis ac mansuetus erat in eos, a quibus molestia affectus est, multo magis erit erga benevolos eum affectum gesturus: quae profecto res fuit illi maximum securitatis pignus. At non in ipsum modo benevolentiores erant, verumetiam adversus hostes promptiores: quod scirent se Deum habere propagnatorem, qui semper adesse duci, omnibus illius gestis prospiciens. Idcirco postea Davidi, non jam ut homini, sed ut angelo parebant. Itaque David et priusquam Deus ipsi mercedem rependeret, etiam in hac vita majus accepit praemium, ac illustriorem tulit victoriam servato Saule, quam si eum mactasset. Quod enim tantum lucrificasset occiso hoste, quantum nunc tulit illi parcendo? Haec igitur et tu tecum expende, ubi ceperis eum qui te laesit, multo esse majus ac lucrosius parcere, quam perdere. Si quidem is qui occidit inimicum, frequenter et ipse sese condemnabit, pravam gerens conscientiam, dum in singulos dies et singulas horas a peccato illo urgente affligetur: at qui pepercit, brevique tempore vicit affectus suos, post exultat ac delectatur optima spe fultus, ac tolerantiae praemia expectans a Deo. Quod si quando in aliquod malum inciderit, multa cum fiducia mercedem a Deo reposeat: quemadmodum et hic magna miraque in hostem exhibitae reverentiae praemia deinceps divinitus recepit. Sed qua sequuntur videamus. *Exivit David e spelunca post Saulem, clamavitque post illum, ita dicens: Domine mi rex. Et respexit Saul post tergum suum, et inclinans se David in facie prostratus in terram adoravit eum* (1. Reg. 24. 9). Haec non minus adferunt ornamenta Davidi, quam servatus hostis. Neque enim vulgaris erat animi, non inflari beneficiis in proximum collatis, neque sic affici ut solent plerique e vulgo,

(a) Pancratiastae erant qui in pentathlo seu in quolique ludis victores fuerant, de quibus ludis pluribus egimus in libro de Antiquitate explanatione et schematibus illustrata.

qui perinde ut mancipia superciliis adductis despicunt quos beneficio faverint (a). At non ita beatus David, quin potius post impensa beneficia modestior apparuit. In causa fuit, quod nihil eorum quæ præclare gesta fuerant, suæ ipsius industria ferebat acceptum, sed totum divino muneri adscribebat. Ideoque qui servarat, idem adorabat servatum, rursumque regem nominabat, et se servum, ob illius dignitatem animi tumorem reprimens, iramque mitigans, et invidiam submovens. Audiamus porro et excusationem ipsam. *Cur audis verba populi, dicentium, Ecce David querit animam tuam* (1. Reg. 24. 10)? Et tamen qui hanc conscripsit historiam, prius dixit totum populum fuisse cum David, eumque gratosum fuisse in oculis servorum regis, et principis filium universumque exercitum animo stetisse a Davide (2. Reg. 18. 16. 22. 28. et c. 19. 1). Quo pacto igitur hic ait fuisse qui falso deferrent ipsum, ac Saul in eum provocarent? Quod enim non aliorum instinctu, sed ipse ex proprio animo malitiam hanc peperisset, ut bellum gereret cum justo, declaravit qui volumen conscripsit, cum ait e laudibus Davidis natam esse invidiam, ac deinde crevisse in dies (1. Reg. 18. 9. 29). Quam igitur ob causam crimen transtulit in alios, dicens: *Cur audis verba populi tui, dicentium, Ecce David querit animam tuam*? Nimirum ut illi præberet occasionem excutiendi malitiam. Hoc nimirum et parentes sæpe faciunt erga filios, dum quispiam corripiens filium suum corruptum, multa operatum mala, quamvis sibi persuasum habeat, illum ex propria malitia ad perditos mores appulisse, frequenter tamen in alios culpam rejicit, ita loquens: Novi non fuisse tuum delictum, sed alii te corruerunt ac seduxerunt: illorum est totum hoc peccatum. Nam hæc audiens filius, poterit paulatim a malitia respiciens facilius ad bonam frugem reverti, dum pudebit, erubescitque hac laude videri indignus. Idem fecit Paulus scribens Galatis. Post multos illos ac longos sermones, postque non commemorandas accusationes, quibus illos accusarat, sub epistolæ finem volens ab illis amovere culpam, ut aliquantulum a criminibus recreati ad excusationem venire queant, hunc in modum loquitur: *Ego confido de vobis, quod nihil aliud sentietis: ceterum qui vos perturbat, feret iudicium quisquis ille fuerit* (Gal. 5. 10). Idem fecit et David hic: cum enim ait, *Cur audis verba populi dicentis: Ecce David querit animam tuam*? indicat alios esse qui provocarent, alios qui animum illius inficerent, modis omnibus studens illi porrigere excusationis occasionem. Mox suam ipsius causam agens ait: *Et ecce viderunt oculi tui hodie, quod tradiderit te Dominus in manus meas in specula, quodque noluerim occidere te, sed pepercerim tibi, dixerimque: Non iniiciam manum meam in dominum meum, quoniam christus Domini est* (1. Reg. 24. 11). Illi quidem, inquit, verbis calumniantur, at ego reipsa me purgo, ipsisque factis depello crimen. Mihi nihil opus est verbis, cum ipse rerum exitus quavis

oratione clarius possit te docere, quinam sint illi, et qui ego, ac quomodo facta sit adversum me mendax delatio, et calumnia. Harum rerum non alium, sed temetipsum testem invoco, te ipsum, inquam, qui meo beneficio servatus es.

4. Sed quomodo potuit Saul harum rerum esse testis, qui cum hæc fierent, dormiebat, ac neque verba audivit, neque Davidem vidit tum præsentem, neque cum militibus colloquentem? Quomodo igitur occurreremus, ut evidens declaratio fiat? Si enim testes citasset, Saul suspectum habuisset eorum testimonium, eosque justo faventes ea loqui putasset. Quod si ratiocinationibus ac probabilibus argumentis tentasset excusare sese, futurum erat, ut minus ipsi crederetur, quippe jam corrupto iudicis animo. Quomodo enim is qui tot beneficiis affectus nihilo secius bello persequeretur nihil committeret, suspicari potuisset, quod aliquis injuria affectus, eum qui fecerat injuriam nactus in manus, ipsi pepercerisset? Plerumque enim vulgus hominum ex suo animo de aliis iudicat: velut, qui assidue inebriatur, haud facile credere possit esse quempiam hominem sobrie viventem; qui scortis vacat, etiam pudice viventes habet pro incontinentibus; rursus qui res rapit alienas, non facile persuadebitur, esse homines qui sua quoque profundant. Similiter et hic semel occupatus ira non facile credidisset esse hominem usque adeo suis affectibus superiorem, ut non modo nihil læderet, verum et eum qui læserat servaret. Quoniam igitur et animus iudicis erat corruptus, et testes si producti fuissent, in suspitione erant futuri, consilio prudenti reperit probationem quandam, quæ posset et valde impudentibus os obturare. Quænam est hæc? Lacinia chlamydis, quam protendens dicebat: *Ecce lacinia chlamydis tuæ in manu mea, quam abstuli, nec occidi te* (1. Reg. 24. 12). Mutus quidem testis, sed omnibus vocem habentibus evidentiior. Neque enim si non fuisset, inquit, proximus, ac corpori tuo vicinus stetissem, potuissem vestis amputare partem. Vides quantum sit ortum boni ex eo, quod initio commotus fuerat David? Nisi enim ad iram commotus fuisset, neque philosophiam hominis cognovissemus (nam plerisque non ex philosophia, sed ex stupore pepercisse visus fuisset), neque chlamydis partem amputasset: quod si non amputasset, non poterat aliis argumentis inimico fidem facere. Nunc vero quoniam et commotus fuit et amputavit, suæ providentiæ certissimum præbuit argumentum. Quoniam igitur tam verum et indubitatum testimonium exhibuit, ipsum mox inimicum et iudicem et testem facit suæ erga illum reverentiæ, loquens hunc in modum: *Cognosce et vide hodie quod non est in manu mea iniquitas, neque contemptus tui, et alligas animam meam, ut capias eam* (Ibidem). Hinc vel maxime quis admirari debeat illius magnanimitatem, quod non sumit excusationem nisi ab iis quæ eo die acciderant. Nam hoc innuit, cum ait: *Cognosce et vide hodie*. Nihil enim loquor de antea actis: mihi ad probationem satis est hic dies. Tametsi poterat multa magnaque enumerare beneficia, quæ prius in

(a) Reg. unus mutilatam exhibet hanc sententiam.

τιθέντων, [764] καὶ τὰς ὁρῶς ἀνασπῶσιν. Ἄλλ' οὐχ ὁ μακάριος Δαυὶδ οὕτως, ἀλλὰ μειζόνως ἐμετρίαζε, καὶ μετὰ τὴν εὐεργεσίαν. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι οὐδὲν τῶν κατορθωμάτων τούτων ἐνόμιζε τῆς αὐτοῦ σπουδῆς εἶναι, ἀλλὰ τὸ πᾶν ἀνέτιθει ἐφ' ἑαυτὸ χάριτι. Διὰ τοῦτο αὐτὸς οὕτως, αὐτὸς προσκυνοῦν τὸν σωθέντα, καὶ βασιλεὺς καλεῖ πάλιν, καὶ δοῦλον ὀνομάζει ἑαυτὸν, διὰ τοῦ σχήματος ἐκείνου καταστῆλιναι τὸ φύσημα, καὶ τὸν θυμὸν παραμυθεύμενος, καὶ τὴν βασκανίαν ἀναιρῶν. Ἀκούσωμεν δὲ καὶ τῆς ἀπολογίας αὐτῆς. *Ἰνα τί ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ, λεγόντων, Ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου; Καὶ μὴν ἀνωτέρω τοῦτον ὁ συγγραφεὺς εἶπεν, ὅτι πᾶς ὁ λαὸς ἦν μετ' αὐτοῦ, καὶ ἤρεσκειν ἐν ὄφθαλμοῖς τῶν δοῦλων τοῦ βασιλεως, καὶ ὁ τοῦ κρατοῦντος υἱὸς καὶ τὸ στρατόπεδον ἅπαν μετ' αὐτοῦ ταῖς γνώμας εἰστήκεσαν. Πῶς οὖν ἐνταῦθα φησιν, ὅτι ἦσαν οἱ ἐνδιαβάλλοντες καὶ συκοφαντοῦντες, καὶ τὸν Σαουλ παροξύνοντες; Ὅτι γὰρ οὐ παρ' ἐτέρων ἀναπισθεῖς, ἀλλ' αὐτὸς οἴκοθεν τὴν πονηρίαν ταύτην τεκὼν ἐπολέμει τῷ δικαίῳ, καὶ τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ τὸ βιβλίον γράφας, εἰπὼν ὅτι ἐκ τῆς εὐφημίας ὁ φθόνος ἐτίκτετο, καὶ προῖων ἤρξετο καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐφ' ἐτέρους μεθίστησι τὴν αἰτίαν, λέγων, *Ἰνα τί ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ σου λεγόντων, Ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου; Αἰδοῦς ἐξουσίαν αὐτῷ ἀποκρούσασθαι τὴν πονηρίαν. Τοῦτο γοῦν καὶ πατέρες πολλάκις ποιοῦσιν ἐπὶ υἱῶν· καὶ λαθὼν τις ἐκείνων τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν διεφθαρμένον, καὶ πολλὰ εἰργασμένον κακῶ, καὶ πεπεικὼς τόχῳ ἑαυτοῦ, ὅτι οἴκοθεν καὶ παρ' ἑαυτοῦ πρὸς τὴν πονηρίαν ἐξώκειλεν, ὅμως ἐφ' ἑτερον μεταγγεῖ τὰ ἐγκλήματα πολλάκις, οὕτως λέγων, Οἶδα ὅτι οὐ σὸν γέγονε τὸ ἀμάρτημα· ἔτεροί γε διέφθειραν καὶ ἠπάτησαν· Ἰκεῖνων ἅπαν ἐστὶ τὸ πλημμέλημα. Ὁ γὰρ ταῦτα ἀκούων δυνήσεται μικρὸν ἀπὸ τῆς κακίας διαβλέψας· εὐκολώτερον πρὸς ἀρετὴν ἐπανελθεῖν, οἰσχυρόμενος καὶ ἐρυθρίων ἀνάξιος τῆς περὶ αὐτοῦ δόξης φανῆναι. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐποίησε τοῖς Γαλάταις γράφων. Μετὰ τοὺς πολλοὺς γοῦν καὶ μακροὺς ἐκείνων λόγους καὶ τὰς ἀφάτους κατηγορίας, ἃς αὐτὸν κατηγορήσας, πρὸς τῷ τέλει τῆς ἐπιστολῆς, βουλόμενος αὐτῶν ἀποσκευάσασθαι τὴν κατηγορίαν, ἵνα μικρὸν ἀναπνεύσαντες ἐκ τῶν ἐγκλημάτων δυνηθῶσιν εἰς ἀπολογίαν ἔλθειν, οὕτω πῶς φησιν· Ἐγὼ ἀέκποιθα εἰς ὑμᾶς, ὅτι οὐδὲν ἄλλο φρονήσετε· ὁ δὲ τάρρασσον ὑμᾶς, βυστάσει τὸ κρίμα, ὅστις ἀν' ἡ. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησεν ἐνταῦθα. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, *Ἰνα τί ἀκούεις τῶν λόγων τοῦ λαοῦ λέγοντος, Ἰδοὺ Δαυὶδ ζητεῖ τὴν ψυχὴν σου*, ἔδειξεν ἐτέρους ὄντας τοὺς παροξύνοντας, ἐτέρους τοὺς διαφθειρόντας· παντὶ τρόπῳ α σπουδάζων ἀπολογίαν αὐτῷ παρασχέιν τῶν ἐγκλημάτων. Εἴτα ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογούμενός φησι· Καὶ Ἰδοὺ *ἐωράκασιν οἱ ὄφθαλμοί σου σήμερον, ὥς παρέδωκά σε Κύριος εἰς τὰς χεῖράς μου ἐν τῷ σπηλαίῳ, καὶ οὐκ ἠβουλήθην ἀποκτείνειν σε*. [765] καὶ *ἐφεισάμην σου, καὶ εἶπον· Οὐκ ἐποίησω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ τὸν κύριόν μου, ὅτι χριστὸς Κυρίου ἐστίν. Ἐκεῖνοι μὲν οὖν διὰ ῥημάτων διαβάλλουσι, φησὶν· ἐγὼ δὲ διὰ πραγμάτων ἀπολογούμαι, καὶ δι' ἔργων ἀποσκευάζομαι τὴν κατηγορίαν. Οὐ χρεῖα μοι λόγων, αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς ἐκβάσεως παντὸς λόγου σφαιρότερον δυναμένης διδάξαι, τίνες μὲν ἐκεῖνοι, τίς***

δὲ ἐγώ· καὶ ὡς συκοφαντία καὶ ψεῦδος ἡ κατ' ἐμοῦ γενομένη διαβολή. Καὶ τοῦτον οὐχ ἕτερον, ἀλλ' αὐτὸν σὲ καλῶ μάρτυρα τὸν εὐ παθόντα.

δ. Καὶ πῶς, φησὶν, ἠδύνάτο μαρτυρεῖν ἐκεῖνος; Ἦντο γὰρ ταῦτα ἐγίνετο, ἐκάθευθε, καὶ οὐτε τῶν ῥημάτων ἤκουσεν, οὐτε τὸν Δαυὶδ εἶδε παρόντα, οὐτε τοῖς στρατιώταις διαλεγόμενον. Πῶς οὖν ἀπαντήσόμεθα, ἵνα σαφὴς ᾖ ἡ ἀπόδειξις γένηται; Εἰ γὰρ μάρτυρας παρήγεν ἀνθρώπους τότε σὺν αὐτῷ ὄντας, ὡπλίστευσεν ἂν τὴν μαρτυρίαν ὁ Σαουλ, καὶ χαριζόμενος τῷ δικαίῳ ταῦτα λέγειν ἐνόμιζεν. Εἰ δὲ ἀπὸ λογισμῶν καὶ εἰκότων ἐπεχείρησεν ἀπολογησάσθαι, μειζόνως ἐμελλεν ἀπιστεῖσθαι, τῆς τοῦ δικαζόντος γνώμης διεφθαρμένης. Πῶς γὰρ ὁ μετὰ τοσαύτας εὐεργεσίας πολεμίων τῷ μηδὲν ἡδικοῦντι, ἐδύνάτο πιστεῦσαι; ὅτι ὁ ἀδικηθεὶς τὸν ἀδικήσαντα λαθὼν εἰς χεῖρας, ἐφείσατο; Καὶ γὰρ, ὡς τὰ πολλά, οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἐκ τῶν καθ' ἑαυτοῦ καὶ περὶ τῶν ἄλλων τὰς ψήφους φέρουσιν· οἷον, ὁ μεθ' ὧν διηγεῖται οὐκ ἂν βεβίως πιστεύσειεν εἶναι τινα ἀνθρώπων ἐν ἐγκρατεῖα ζῶντα· ὁ πόρναος προσέχων, καὶ τοὺς κορμῆας βιούντας ἀκολούστους εἶναι νομίζει· πάλιν ὁ τὰ τῶν ἄλλων ἀρπάξων, οὐκ ἂν πεισθῇ βεβίως, ὅτι εἰσὶν ἄνθρωποι καὶ τὰ ἑαυτῶν πρόεμενοι. Οὕτω δὲ καὶ οὗτος ἀπαξ ὅπῃ τῆς ὀργῆς ἄλous, οὐκ ἂν βεβίως ἐπίστευσεν, ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος οὕτω τοῦ πάθους περιγενόμενος, ὡς μὴ μόνον μηδὲν ἀδικεῖν, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀδικούντα σῴζειν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ γνώμη τοῦ δικαζόντος διέφθαρτο, καὶ μάρτυρες, εἰ παρήχθησαν, δὲ ὑποφίας ἐμελλον εἶναι, ψυκομνηθὴ ἀπόδειξιν τινα γενέσθαι δυναμένην καὶ τοὺς σφόδρα ἀναίχοντοῦντας ἐπιστοιμίαι. Ποῖαν δὲ ταύτην; Τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος, ὃ καὶ προβαλλόμενος εἰσεν· Ἰδοὺ τὸ πτερύγιον τῆς διπλοῖδος ἐν τῇ χειρὶ μου, ὃ ἐγὼ ἀρείλων, καὶ οὐκ ἀπέκτεινά γε. Ἀφωνος ὁ μάρτυς, ἀλλὰ τῶν φωνῶν ἔχοντων σφαιρότερος. Οὐ γὰρ ἂν εἰ μὴ πλησίον ἐγενόμην, φησὶ, καὶ τοῦ σώματος ἐγγὺς εἰστήκειν τοῦ σοῦ, τὸ μέρος ἂν ἔκοφα τοῦ ἱματίου. Ὁρᾷς δὲ ὅσον ἀγαθὸν ἐγένετο ἐκ τοῦ κινήθηναί παρὰ τὴν ἀρχὴν τὸν Δαυὶδ; Εἰ μὴ γὰρ ἐκινήθη πρὸς τὴν ὀργήν, οὐκ ἂν οὕτε τὴν φιλοσοφίαν ἐμάθομεν τοῦ ἀνδρός (οὐδὲ γὰρ ἀπὸ φιλοσοφίας, ἀλλ' ἐξ ἀναισθησίας μάλλον ἔδοξεν ἂν ᾗ πολλοῖς ἡ φειδῶ γενέσθαι), οὐδ' ἂν ἐξέκοφε τὴν διπλοῖδα· μὴ ἐκκόψας δὲ, οὐδαμῶθεν ἔκτερωθεν εἶχε πιστώσασθαι τὸν ἔχθρὸν. [766] Νυνὶ δὲ κινήθεις καὶ τεμῶν, ἀναμισθῆται τὸν ἀπόδειξιν τῆς αὐτοῦ προνοίας παρέσχετο. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἀληθὴ καὶ ἀνυπόκριτον μαρτυρίαν παρήγαγεν, αὐτὸν λοιπὸν τὸν ἔχθρὸν καὶ δικαστὴν καὶ μάρτυρα καλεῖ τῆς οικίας κηδεμονίας, οὕτως λέγων· Γνώθι καὶ ἴδε σήμερον, ὅτι οὐκ ἐστίν ἐν τῇ χειρὶ μου κακία, οὐδὲ ἀδίκησις· καὶ σὺ δεσμεύεις τὴν ψυχὴν μου, τοῦ λαβεῖν αὐτήν. Ἐντεῦθεν μάλιστ' ἂν τις αὐτὸν θαυμάσειε τῆς μεγαλοφυΐας, ὅτι ἀπὸ τῶν κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν συμβάντων τὴν ἀπολογίαν ποιεῖται μόνον. Τοῦτο γὰρ ἦν ἔλατο εἰπῶν· Γνώθι καὶ ἴδε σήμερον. Οὐδὲν λέγω τὸν παρελθόντων, φησὶν· ἀρχεῖ μοι πρὸς ἀπόδειξιν ἡ παρούσα ἡμέρα. Καίτοι γε πολλὰς καὶ μεγάλας ἐμπροσθεν εὐεργεσίας γεγε-

^b Regil πῶς οὖν, ἵνα σαφέως.

^c Reg. unus ἰδόντο ὑποπτεύσαι.

^d Regil ἄνδρος· ἀλλ' ἐξ ἀναισθησίας μάλλον ἢ φιλοσοφίας ἔδοξεν ἂν, etc.

^a Morel. et Savil. οὕτως ἦν παντὶ τρόπῳ.

νημένας εἶχεν ἀριθμεῖν, εἰπερ ἠθούλετο· καὶ γὰρ τῆς πρὸς τὸν βάρβαρον μονομαχίας αὐτὸν ἀναμνησαί· ἰδύνατο, καὶ εἰπεῖν, ὅτι τοῦ βαρβαρικοῦ πολέμου, καθάπερ κατακλυσμοῦ τινος, ἅπασαν μέλλοντος παρασύρειν τὴν πόλιν. κατεπληγμένων ὑμῶν· καὶ δεβοικόντων, καὶ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθανεῖσθαι προσδοκόντων, ἐγὼ παρελθὼν, οὐδενὸς ἀναγκάσαντος, ἀλλὰ καὶ σοῦ κυλόντος καὶ κατέχοντος καὶ λέγοντος, Οὐ δύνησιν πορευθῆναι, ὅτι παιδάριον εἶ, αὐτὸς δὲ ἄνθρωπος· λαμψότης ἐκ νεότητος αὐτοῦ· οὐκ ἠγεσκόμην, ἀλλὰ πρὸ τῶν ἄλλων ἀπάντων ἐπὶ δόξα, καὶ τὸν πολέμιον ἰδεξάμην, καὶ τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμον, καὶ ὡς περ τινὰ χειμάρρου ῥύμην ἀνέστειλα τὴν ἔσθον τῶν βαρβάρων ἐκείνων, καὶ τὴν πόλιν σιομένην ἔστησα· καὶ δι' ἐμὲ σὺ μὲν τὴν βασιλείαν καὶ τὴν ψυχὴν, οἱ δὲ λοιποὶ πάντες μετὰ τῆς ψυχῆς τὴν πόλιν καὶ τὰς οἰκίας, καὶ τὰ παῖδια καὶ τὰ γύναια ἔχουσιν. Καὶ μετ' ἐκείνου δὲ πάλιν τὸ πρόπαιον, ἑτέρους οὐς κατωῤῃωσε πολέμους εἰπεῖν εἶχεν οὐκ ἐλάττωσεν ἐκείνου. Καὶ ὅτι καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις ἐπιχειρήσαντος ἀνελθεῖν, καὶ τὸ δόρυ κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἀφέντος, οὐκ ἐμνησιμάκηνσε, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα μέλλων ἀποδιδόναι τὸν μισθὸν τῆς προτέρας μάχης, ἔδνα ἀπήτησεν, οὐ χρυσίον καὶ ἀργύριον, ἀλλὰ σφαγὴν καὶ πανωλεθρίαν· καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἀνένειψε. Ταῦτα γὰρ πάντα, καὶ πολλὰ πλείονα τούτων καὶ μέζονα εἶχεν εἰπεῖν· ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἶπεν. Οὐ γὰρ ὀνειδίσαι αὐτῷ τὰς εὐεργεσίας ἠθούλετο, ἀλλὰ παῖσαι μόνον. ἔτι τῶν φιλοῦντων αὐτὸν καὶ κηδομένων ἐστίν, οὐχὶ τῶν ἐπιβουλεύοντων καὶ πολεμούντων.

Διὰ τοῦτο πάντα ἐκεῖνα ἀφελὲς, τὸ ἐν αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ συμβάν μόνον εἰς λόγον ἀπολογίας παρήγαγεν. Οὕτως ἦν ἄνθρωπος καὶ κενοδοξίας καθαρὸς ἀπάσης, καὶ πρὸς ἐνέλεπτε μόνον, τὴν τοῦ Θεοῦ ψήφον. Εἰτά φησι· Κύριος ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ. Τοῦτο εἶπε τὸ ῥήμα, οὐχὶ κολασθῆναι βουλόμενος τὸν ἄνδρα, οὐδὲ τιμωρίαν παρ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἀλλὰ φοβῆσαι τῇ μνήμῃ τῆς μελλούσης κρίσεως· καὶ οὐ φοβῆσαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογησασθαι. Μάλιστα μὲν γὰρ, [767] φησὶν, ἔχω καὶ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ἀποδείξεις· εἰ δὲ ἀπιστεῖς, αὐτὸν καλῶ τὸν Θεὸν μάρτυρα, τὸν τὰ ἀπόρρητα τῆς ἐκάστου διανοίας εἰδῶτα, καὶ τὸ συνειδὸς ἔρευνῆσαι δυνάμενον.

ε'. Ταῦτα δὲ εἶλεγε, δεικνύς ὅτι οὐκ ἂν ἐτόλμησε καλέσαι τὸν ἀπαράλογιστον δικαστὴν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ τὴν δίκην εἰσαγαγεῖν, εἰ μὴ σφόδρα ἦν πεπεικὼς ἑαυτὸν, ὅτι πάσης ἐπιβουλῆς ἦν καθαρὸς. Καὶ ὅτι οὐ στοχαμὸς τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν ἀπολογησασθαι βούληθεις, κάκεινον σωφρονίσει θέλων, τῆς δίκης ἐκείνης ἀνέμνησεν, ἵκανά μὲν καὶ τὰ ἥδη γεγενημένα δηλῶσαι· οὐκ ἔλαττον δὲ ἐκείνων καὶ τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα τοῦτο πιστώσασθαι δύναται. Καὶ γὰρ πάλιν αὐτὸν εἰς χεῖρας λαβὼν, μετὰ τὴν σωτηρίαν ταύτην ἐπιθέμενον αὐτῷ καὶ ἀνελθεῖν βουλόμενον, καὶ δυνάμενος αὐτὸν μετὰ τοῦ στρατοπέδου κατακόφαι παντός, ἀφῆκεν, οὐδὲν, ὣν εἰκὸς ἦν παθεῖν, πεπονητότα. Διὰ καὶ συνιδὼν ὡς ἀνῆκεστα νοσεῖ, καὶ τῆς πρὸς αὐτὸν ἔχθρας οὐδαμῶς λήξει· ποτὲ, ἐξήγαγεν ἑαυτὸν τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐκείνου, καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις Ἐζή, δουλεύων, ἠτιμωμένος, αἰσχυνόμενος, ἐκ πόνου καὶ ταλαιπωρίας τὴν ἀναγκαίαν αὐτῷ πορίζων τροφήν. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ θαυμαστὸν,

ἀλλ' ὅτι καὶ πεσόντα ἀκούσας ἐπὶ τῆς παρατάξεως, διέβρῃξέ τε τὸν χιτωνίσκον, καὶ σποδὸν κατεπάσατο καὶ θρήνον ἐθρήνησεν, ὃν ἂν τις θρηνησεί, πάλιν μονογενὴ καὶ γνήσιον ἀποβαλὼν, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ὄνομα ἀνακαλῶν μετὰ τὸ παιδίον, καὶ ἰγνώμια συντιθεῖς, καὶ πικρὰν ἀφίεις φωνήν, καὶ μέχρις ἐσπέρας ἄσιτος μένων, καὶ αὐτὰ τὰ χωρία καταρῶμενος τὰ δεξάμενα τὸ αἷμα τοῦ Σαούλ· Ὅρη γὰρ, φησὶν, τὰ Γελβουὲ, μὴ πέσοι ἐφ' ὑμᾶς, μήτε δρόσος, μήτε ὑετός· ὅρη θανάτου, ὅτι ἐκεῖ ἐξήρθη σκῆπη θυνατῶν. Ὑπερ πατέρες ποιούσι πολλάκις, καὶ τὴν οἰκίαν ἀποστρέφονται, καὶ τὸν στενωπὸν ἀηδῶς ὀρώσι, δι' οὗ τὸν υἱὸν προέπεμψαν, τοῦτο καὶ οὗτος ἐποίησε, καὶ κατηρᾶτο τοῖς ὕδασι τοῖς τὴν σφαγὴν δεξαμένοις. Μισῶ καὶ τὸν τόπον αὐτὸν διὰ τοὺς ἐκεῖ πεσόντας νεκρούς, φησὶ. Μηκέτι τοῖνυν βραχίτης ὁ τοῖς ἀνωθεν ὑετοῖς· ἐβράχητε γὰρ ἅπαξ κακῶς τῷ τῶν φίλων μου αἵματι· καὶ συνεχῶς δὲ αὐτὸν περιστρέφει τὰ ὀνόματα, οὕτως λέγων· Σαούλ καὶ Ιορδάν, οἱ ἡττησμένοι καὶ ὡραιοὶ, οὐ κεχωρισμένοι ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν, καὶ ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν οὐ διεχωρίσθησαν. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ σώματα μὴ παρόντα περιπτύξασθαι οὐκ εἶχε, περιπλέκεται αὐτὸν ταῖς προσγορίαις, τὴν οἰκίαν ὀδύνην, ὡς οἶόν τε, τοῦτοις καταπραῦνον, καὶ τὸ τῆς συμφορᾶς παραμυθεύμενος μέγθος. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ἐδόκει τὸ πεσεῖν ἀφοτέρους ἐν ἡμέρᾳ μὴ ἀνῆκεστον εἶναι κακὸν, αὐτὸ δὲ τοῦτο εἰς ὑπόθεσιν παραμυθίας ἔλαβε. Τὸ γὰρ εἰπεῖν, Ἐν τῇ ζωῇ αὐτῶν οὐ κεχωρισμένοι, καὶ [768] ἐν τῷ θανάτῳ αὐτῶν οὐκ ἐχωρίσθησαν, οὐδὲν ἕτερον, ἢ τοῦτο κατασκευάζοντος ἦν. Οὐ γὰρ ἐστι, φησὶν, εἰπεῖν, ὅτι ὀφρανίαν ὁ καὶ ἐθρήνησεν, οὐδὲ ἀπαίδια ὁ πατὴρ ὠδύρατο, ἀλλ' ὁ μηδὲν συνέβη, συνέβη, φησὶν, ἐκείνοις· ὁμοῦ γὰρ καὶ κατὰ μίαν ἡμέραν τῆς ζωῆς ἀπεβράγχισαν, καὶ οὐ καταλειφθεὶς θάτερος. Ἡ γὰρ ἂν ἀβίωτον ἑαυτῷ εἶναι τὸν βίον ἐνόμισε τῇ διαστάσει θατέρου. Διεθερμάνθητε νῦν, ἰδακρύσατε, συνεχύθητε τὸν λογισμὸν, καὶ πρὸς ἀφροσὶν δακρῶν εὐτρεπεῖς ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοὶ γεγένηνται· Νῦν ἕκαστος ἀναμνησιμασθεῖ μοι τοῦ ἔχθρου καὶ τοῦ λευπηθέντος, ἔτι ζεούσης τῇ πένθει τῆς διανοίας, καὶ τοῦτον καὶ ζῶντα φυλαττέτω, καὶ ἀπελθόντα πνευθεῖτω, μὴ πρὸς ἐπιδειξίν, ἀλλ' ἀπὸ διανοίας καὶ ψυχῆς γνησίας· κἂν βῇ τι παθεῖν, ὥστε μὴ λυπησάτω τὸν ἡδαικῆκα, πάντα ποιεῖτω καὶ πασχέτω, παρὰ τοῦ Θεοῦ μεγάλας ἀναμένων τὰς ἀμοιβάς. Ἰδοὺ γοῦν οὗτος καὶ τὴν βασιλείαν ἔλαβε, καὶ τὴν χεῖρα οὐκ ἐμάλυνεν, ἀλλὰ καθαράν ἔχων τὴν δεξιάν, οὕτω τὸν στέφανον ἀνεδέσαστο, καὶ ἐπὶ τὸν θρόνον ἀνέβη, τῆς αἰουρίδος καὶ τοῦ διαδήματος λαμπροτέραν ἔχων εὐφρημίας ὑπόθεσιν, τὸ φάισατο καὶ τοῖς πολεμίοις, τὸ θρηνησάτω πεσόντα. Διὰ τοῦτο οὐχὶ ζῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ τελευτήσας μνημονεύεται. Ὡστε εἰ βούλει καὶ σὺ καὶ ἐνταῦθα διηγεοὺς δόξης τυχεῖν, ἄνθρωπε, κάκει τῶν ἀκινήτων ἀπολαύσαι καλῶν, μίμησαι τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου, ζήλωσον τὴν φιλοσοφίαν, ἐπιδείξαι διὰ τῶν ἔργων τὴν

^a Regii ἀφῆκέν τε ὑπὲρ καὶ σῶον, καὶ συνιδῶν

^b Regii βραχίτης.

illum contulerat, si voluisset : poterat commemorare singulare certamen, quod cum barbaro suscepit, ac dicere : Cum bellum barbaricum, seu diluvium quoddam, universam civitatem esset dissipaturum, consternatis vobis ac metu trepidis, quotidieque mortem expectantibus, ego accedens nemine compellente, imo te prohibente ac retinente dicenteque : *Non poteris ire, quoniam puer es, ille autem vir bellator a juventute sua* (1. Reg. 17. 35) : non me continui, sed unus pro omnibus insilii, hostem excepi, caput amputavi, ac veluti torrentis impetum quendam, barbarorum illorum insultus depuli, rempublicam vacillanti constabili : ac per me tu quidem regnum ac vitam, ceteri vero omnes præter vitam, civitatem ac domos, liberos et uxores tenent. Ac post illud rursus tropæum, et alia bella quæ fortiter ac feliciter gesserat, hoc non inferiora, potuit commemorare. Ad hæc quod cum semel atque iterum, imo sæpius tentasset ipsum e medio tollere, lanceamque in caput illius torsisset : non tamen meminit malorum ; item quod post illa gesta, cum Saül deberet prioris pugnae reddere præmia, poposcerit dotem, non aurum, non argentum, sed eadem et internecionem : ac ne id quidem abnuerit David. Nec ista tantum, sed his etiam multo tum plura tum majora dicere potuit : verum nihil horum dixit, neque ei erat animus illi exprobrare beneficia, sed tantum persuadere se esse unum ex eorum numero, qui ipsum et amarent ac colerent, non qui rebellionem aut insidias molirentur.

Unius Dei voluntatem spectat David ; mortem Saülis deflet. Lacrymas audientibus movet Chrysostomus.— Ideo prætermisissis illis omnibus, tantum quod eo acciderat die, in defensionem adduxit. Usque adeo purus erat, et ab omni inani gloria immunis, nec alio respexit, quam ad unius Dei voluntatem. Deinde ait : *Judicet Dominus inter me et te* (Ibid. v. 13). Hoc verbum dixit non quod cuperet puniri Saulem, aut de illo poenas sumi, sed ut illi formidinem injiceret ex futuri judicii commemoratione : neque ut timorem inecuteret tantum, verum ut seipsum a criminis suspicionem purgaret. Præcipuam quidem, inquit, probationem ex ipsis habeo factis : quod si non credis, ipsum Deum invoco testem, qui cujusque mentis arcana novit, et scrutari potest conscientias.

5. Hæc autem loquutus est, declarans se nequaquam ausurum fuisse appellare Judicem illum, cui non potest imponi, et in sese condemnationem accersere, nisi certissimum haberet, se ab omni insidiarum crimine purum esse. Et quod ea quæ dicimus non conjectura, sed quod simul et sese purgare cupiens, et illum ad sobrietatem revocare, illius judicii fecit mentionem, illa quæ jam gesta fuerunt sufficienter ostendunt : non minus autem his et illa, quæ postea acciderunt, hujus rei fidem facere possunt. Nam cum rursus Saül incidisset in manus ipsius, post datam salutem insequens illum, et occidere volens, cumque posset hostem cum universo exercitu concidere, dimisit illum integrum et incolumem. Ideoque cum sciret morbum regis immedicabilem esse, neque

illum umquam hostilem in se animum positurum, submovit sese ab oculis illius, et apud barbaros vitam agebat, serviens, honore privatus, pudore suffusus, labore ac miseria sibi ipsi parans ad victum necessaria. Atqui non hoc tantum est quod miremur, sed illud quoque, quod posteaquam audierat regem in acie cecidisse, discidit vestem, et cinere se conspersit, et eo luctu luxit, quo quis lugeret amisso primogenito germanoque filio ; subinde nomen illius inclamans una cum filii nomine, compositis etiam encomiis, ac voces acerbi doloris testes emittens, impransus mansit usque ad vesperam, exsecrans et ipsa loca quæ Saülis sanguinem exceperant. *Montes, inquit, Gelboë, ne cadat super vos neque ros, neque pluvia : montes mortis, quoniam illic sublata sunt tabernacula potentium* (2. Reg. 1. 21). Quod sæpe patres faciunt, ut domum etiam aversentur, et limen dolenter aspiciant, per quod extulere filium, hoc et hic fecit, eos montes devovens, qui eadem illam exceperant. Odi, inquit, ipsum etiam locum propter mortuos illic prostratos. Ne igitur irrigemini posthac celestibus pluviis, quia male semel irrigati estis amicorum meorum sanguine, eaque nomina subinde repetebat, ita loquens : *Saül et Jonathas, amabiles ac speciosi, in vita sua non fuerant disjuncti, nec morte sua separati sunt* (Ibid. v. 24). Quoniam enim absentia illorum corpora non licuit amplecti, nomina illorum complexus est, suum dolorem hisce modis quatenus licuit leniens et calamitatis magnitudinem mitigans. Quia enim a multis malum putabatur insanabile, ambos eodem cecidisse die, hoc ipsum arripuit in consolationis argumentum. Nam quod ait, *In vita sua non fuerant disjuncti, nec in morte sunt separati*, verba erant nihil aliud agentis, quam ut hoc cedat in solatium doloris. Jam enim, inquit, non potest dici, quod filius orphanum esse se lugeat, neque quod pater orbitatem suam deploret : verum quod nulla, inquit, obtigit, illis contigit : videlicet uno eodemque die e vivis erepti sunt, neutro alteri supersite. Existimabat enim vitam sibi injucundam fore, si alter ab altero fuisset divulsus. Commovemini nunc, lacrymimini nunc, et animo perturbamini ; usque ad lacrymarum effusionem mutati sunt oculi vestri ? Nunc mihi quisque recordetur inimici qui læsit, dolore etiamnum in animo æstuante, atque hanc et vivum servet, et vita defunctum deploret, haud quidem ad ostentationem, sed ex animo, veroque corde : etiamsi quid perferendum sit incommodi, ne quid offendant eum qui læsit, omnia tum faciat, tum patiat, magna a Deo expectans præmia. En hic etiam regnum adeptus est, nec tamen inquinavit cæde manus, sed dextram habens puram, sic corona redimitus est, sic ad solium ascendit, purpura ac diademate magnificentius encomium gestans, videlicet quod hosti pepercisset, quod eundem extinctum luxisset. Idcirco non vivus modo, sed et mortuus hominum memoria celebratur. Quapropter si cupis et hic perpetuam consequi gloriam, et illic solidis perfrui bonis, hujus justi virtutem imitare, hujus æmulare philosophiam, ostende factis ipsis hanc injuria-

rum tolerantiam, ut eosdem labores sustinens, eadem bona consequaris : quæ utinam contingat nobis omnibus adipisci, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui cum Patre una cum sancto Spiritu gloria, imperium, honor, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

HOMILIA III.

Quod periculosum sit patre spectacula, et carere adulteros perfectos faciat, et hinc tristitia contentioque nascatur : tum quod omne tolerantia genus David in iis, quæ fecit erga Sautem, superavit : postremo quod rapinam æquo animo ferre, non minor virtus sit, quam largiri eleemosynam.

4. Equidem arbitror multos ex iis, qui nuper nos deseruerant, et ad iniquitatis spectacula discesserant, hodie præsentibus esse. Optarim autem istos qui sint palam nosse, ut eos a sacris vestibulis arceam, non ut perpetuo foris maneant, sed ut correcti denuo redeant : quandoquidem et patres filios delinquentes frequenter ex ædibus exigunt, et a mensa submovent, non ut semper illinc exsulent, sed ut hac correptione redditi meliores, cum debita laude et honore in paternam redeant sortem. Idem sane faciunt et pastores, dum oves scabie oppletas a sanis segregant, ut misero morbo levate, denuo tuto ad sanas revertantur, ne agrotæ gregem universum suo illo morbo impleant. Ideo cupiebamus istos nosse ; sed quamvis eos corporis oculis dignoscere non valeamus, verbum tamen eos prorsus agnosceret, correptaque illorum conscientia, facile persuadebit, ut sua sponte volentesque exeant, docens illum solum esse intus, qui mentem hac exercitatione dignam habeat : veluti contra, qui corrupte vivens sacræ hujus congregationis particeps est, etiamsi corpore hic adstiterit, rejectus est, veriusque submotus, quam ii qui foras exclusi sunt (α), quibus nondum licet sacræ mensæ particeps esse. Siquidem illi secundum divinas leges expulsi forisque manentes, hactenus in spe bona sunt : nam si modo velint corrigere delicta sua, ob quæ per Ecclesiam sunt ejecti, poterunt denuo cum pura conscientia reverti. At qui seipso contaminaverunt, et admoniti ne prius introeant, donec maculam e sceleribus contractam repurgarint, deinde impudenter se gerunt, vulnus et ulcus animi reddunt acerbius ac majus. Neque enim tam grave est delinquere, quam post delictum impudenter se gerere, nec parere sacerdotibus talia jubentibus. Et quid hi, inquit, adeo magni sceleris commiserunt, ut ab istis sacris cancellis arcendi sint ? Imo quod delictum hoc gravius queris istorum, qui cum seipso plane adulterio contaminarint, impudenter ac rabidorum more canum, ad sacram hanc mensam irruunt ? Quod si velis adulterii modum cognoscere, non mea verba tibi referam, sed illius qui de tota hominis vita judicaturus est : *Qui enim viderit, inquit, mulierem ad concupiscendam illam, jam merchatus est eam in corde suo (Matth. 5. 28).* Quod si mulier forte in foro obvia, et neglectius culta sæpe curiosius intuentem cepit ipso vultu aspectu ; isti qui non simpliciter, neque for-

(α) Pœnitentes.

tuito, sed studio, et tanto studio, ut Ecclesiam quæ contemnant, et hac causa pergunt illuc, ac totum ibi desidentes diem in facies abjectarum feminarum illarum defixos habent oculos, qua fronte poterunt dicere, se eas non vidisse ad concupiscendum ? ubi verba quoque accedunt fracta lascivæque, ubi cantiones meretriciæ, ubi vox vehementer ad voluptatem composita, ubi stibio picti oculi, ubi coloribus tinctæ genæ, ubi vestis curiosius concinnata, ubi totius corporis habitus fœco plenus est, aliæque multa lenocinia ad fallendos inescandosque intuentes instructa ; ubi socordia spectantium, multaque confusio, hinc ipse locus ad lasciviam invitans, tum ab iis acroamatibus quæ præcesserunt, tum ab iis quæ consequuta sunt ? Accedunt irritamenta per fistulas ac tibias, aliæque ejus generis modulatio, in fraudem illiciens, mentisque robor emolliens, ac meretricum insidiis et delectatione præparans illic desidentium animos, efficiensque ut facilius capiantur¹. Etenim si hic, ubi psalmi, ubi preces, ubi divinorum eloquiorum enarratio, ubi Dei metus, multaque pietas, frequenter, ceu latro quispiam versutus, clam obrepit concupiscentia : quomodo qui desident in theatro, qui nihil sani audiunt videntque, sed multa diffuunt turpitudine, multa nequitia, qui undique obsidionem patiuntur, per aures, per oculos, possint malam superare concupiscentiam ? Ilursum si non possunt, quomodo poterunt umquam ab adulterii crimine absolvi ? Tum qui non liberi sunt, ab adulterii crimine, quomodo poterunt absque pœnitentia ad hæc sacra vestibula accedere, hujusque præclari conventus esse particeps ?

2. *Quam alienum sit a moribus christianis, spectaculis theatralibus interesse.* — Quapropter equidem hortor rogoque, ut prius confessione ac pœnitentia aliisque remediis omnibus sese a peccato ex theatricis spectaculis contracto perpurget, atque ita divinos audiant sermones. Neque enim medioeriter a nobis delinquitur ; id quod ab exemplis civis perspicue videre licet. Nam si famulus in arculam, ubi herilia vestimenta pretiosa aureaque recondita sunt, servilem tunicam sordibus ac multis pediculis referam imponat, age dic mihi num eam contumeliam æquo animo feras ? Quid autem si quis in vasculum aureum, in quo semper unguenta servari consueverint, stercus ac cœnum infundat, annon ei plagas infligeres qui scelus hoc commisisset ? Ergone scriniorum ac vasorum, vestium et unguentorum tanta cura sollicitabimur, animam vero nostram omnibus istis viliozem esse putabimus ? atque ubi Spiritus infusum est unguentum, eo diabolicas pompas immitteremus ? eo fabulas satanæ, eo cantilenas meretriciæ turpitudinis plenas ? Dic mihi, quo animo ista feret Deus ? Atqui non tantum est discrimen inter unguentum et cœnum, inter vestes heriles et serviles, quantum est inter Spiritus gratiam et istam perversam actionem. Non metuis, o homo, dum quibus oculis illic lectum qui est in orchestra spectas, ubi detestandæ adulterii fabulæ peraguntur, iisdem

¹ Reg. duo, faciensque per ea ut a Christo deficiant.

ἀνεξικακίαν ταύτην, ἵνα τοὺς αὐτοὺς ὑπομείνας αὐτῷ πόνους, καὶ τῶν αὐτῶν ἀξιώσεως ἀγαθῶν ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ Πατρὶ σὺν τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΟΜΙΛΙΑ Γ'.

Ὅτι ἐπισφαλὲς τὸ εἰς θέατρα ἀναβαλεῖν, καὶ διτι μοιχοὺς ἀπηρτισμένους ποιεῖ, καὶ διτι ἀθυμίας αἰτιον καὶ πολέμου τοῦτο· καὶ διτι πᾶν ἀνεξικακίας εἶδος ὑπερβάλλει ὁ δαυὶδ ἐν τοῖς κατὰ τὸν Σαουλ· καὶ διτι τὸ φέρειν ὀργατὴν πρῶως τοῦ δοῦναι ἐλεημοσύνην ἴσον.

α'. Πολλοὺς οἶμαι τῶν πρῶν καταλιπόντων ἡμᾶς, καὶ πρὸς τὰ θέατρα τῆς παρανομίας αὐτομολησάντων παρεῖναι τήμερον. Καὶ ἐβουλόμην εἰδέναι τούτους σαφῶς, ὥστε αὐτοὺς τῶν ἱερῶν ἐκβαλεῖν προθύρων, οὐχ ἵνα μένωσιν ἔξω διηνεκῶς, ἀλλ' ἵνα διορθωθέντες ἐπανέλθωσι πάλιν· ἐπεὶ καὶ πατέρες παιδας σφαλλομένους τῆς οἰκίας ἐκβάλλουσι πολλάκις, καὶ τῆς τραπέζης ἀπείργουσιν, οὐχ ἵνα διὰ παντὸς τούτων ἐκπέσωσιν, ἀλλ' ἵνα βελτίους τῇ νοουσιᾷ ταύτῃ γενόμενοι, μετὰ τῆς προσηκούσης δόξης εἰς τὸν πατῆρ' ὄν [769] ἐπανέλθωσι κληρὸν. Τοῦτο δὴ καὶ ποιμένες ποιοῦσι, τὰ ψώρας ἐμπειλησμένα πρόβατα τῶν ὑγιαίνοντων ἀπείργουσιν, ἵνα τὴν μοχθηρὰν ἀπεθέμενα [τὴν] ἄρρωστίαν, μετ' ἀσφαλείας πρὸς τὰ ὑγιαίνοντα ἐπανέλθωσι πάλιν, καὶ μὴ νοσοῦντα τὴν ἀγέλην ἅπασαν ἐμπλήσῃ τῆς ἄρρωστίας ἐκείνης. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλόμεθα τούτους εἰδέναι· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς διακρίναι δυνατόμεθα, ὁ λόγος αὐτοὺς ἐπιγινώσκειται πάντως, καὶ τοῦ συνειδέσθαι αὐτῶν ἐπιλαθόμενος πεῖσει βράβειας ἐκόντας αὐτοὺς ἐξελεῖν, διδάσκων διτι ἐκεῖνος ἐνδον ἐστὶ μόνος, ὁ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἀξίαν ἔχων· τὴν γινώσκων· ὡς ὁ μετὰ πολιτείας διεφθαρμένος τοῦ ἱεροῦ τοῦτου μετέχων συλλόγου, κἂν τὸ σῶμα ἐνταῦθα εἰσῇ, ἐκδέδωται, καὶ τῶν ἀποκεκλεισμένων ἔξω καὶ μὴδ' ὅπου δυνάμενος τῆς ἱερᾶς μετασχέιν τραπέζης ἄλλω ἀπελθῇ. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οἱ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ἐκβληθέντες, καὶ μένοντες ἔξω, τέως χρηστὰς ἔχουσι τὰς ἐλπίδας· κἂν γὰρ ἐθέλωσι διορθώσασθαι τὰ παραπτώματα^α, δι' αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας ἐξέπεσον, δυνήσονται μετὰ καθαροῦ συνειδέσθαι πάλιν ἐπανελθεῖν. Οἱ δὲ μολύναντες ἑαυτοὺς, καὶ καλεουσθέντες μὴ πρότερον ἐπιθῆναι, ἕως ἂν ἀποκαθάρωνται τὴν κηλὶδα τὴν ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων, εἰτα ἀναισχυντούντες, χαλεπώτερον τὸ τραῦμα ἐργάζονται, καὶ μέλζον τὸ ἔλκος. Οὐ γὰρ οὕτω τὸ ἁμαρτάνειν ἐστὶ χαλεπὸν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀναισχυντία, καὶ τὸ μὴ πεῖσθαι τοῖς ἱερῶσι τὰ τοιαῦτα καλεῖται. Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρταναι τοῦτος, φησὶν, ὥστε αὐτοὺς ἐκβαλεῖν τῶν ἱερῶν τούτων περιβόλῳ; Καὶ ποῖαν ἑτέραν ταύτης ζητεῖς μείζονα ἁμαρτίαν, ὅταν μοιχοὺς ἑαυτοὺς ἀπηρτισμένους ποιήσας, ἀναβῶς, καθάπερ κύνες λυτῶνται, ἐπιπῶσι τῇ ἱερᾷ ταύτῃ τραπέζῃ; Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν καὶ τὸν τρόπον τῆς μοιχείας, οὐκ ἔμην ἐρῶ σοι λόγον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν δικάζειν τὴν ζήτην ἅπασαν· Ὁ γὰρ ἐμβλέψας, φησὶ, γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς,

ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν· ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Εἰ δὲ ἡ ἀπὸ ταυτομάτου κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐντυχοῦσα γυνὴ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐσταλμένη τὸν περιέργως ἰδόντα εἴλε πολλὰκις τῇ τῆς βίβως θεωρίᾳ· οἱ μὴ ἀπλῶς μὲν ἀπὸ ταυτομάτου, ἀλλ' ἀπὸ σπουδῆς τοσαύτης, ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπεριβεῖν, καὶ διὰ τοῦτο ἀναβάντες ἐκεῖ, καὶ διημερεύσαντες, καὶ ταῖς βίβεισι τῶν ἡτιμωμένων γυναικῶν ἐκείνων προσηλωμένοι, πῶς δυνήσονται λέγειν, διτι οὐ πρὸς ἐπιθυμίαν εἶδον; ὅπου καὶ ῥήματα διακεκλασμένα, καὶ ἄσματα πορνικά, καὶ φωνὴ πολλὴν ἡδονὴν ἔχουσα, καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφαί, καὶ ἐπιτρίμματα παριᾶς, καὶ στολὴ περιεργότερον συγκεκλιμένη, καὶ σχῆμα γοητείας γέμον πολλῆς, καὶ ἑτεροὶ πολλὰ μαγανείαι πρὸς ἀπάτην καὶ δέλεαρ τῶν ὀρώντων κατεσκευασμένοι, καὶ βραθυμία ψυχῆς τῶν θεωμένων, καὶ πολλὴ ἡ δίχρυσις, καὶ ἡ παρὰ τοῦ τόπου πρὸς [770] ἀσελγείαν παράκλησις, καὶ ἡ τῶν φθοσάντων, καὶ ἡ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκουσμάτων· ἡ δὲ τῶν συρίγγων, ἡ δὲ τῶν αὐλῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων μελωδία καταγοητεύουσα, καὶ τὸ στερρόν τῆς διανοίας καταμαλάνουσα, καὶ ταῖς τῶν πορνῶν ἐπιβουλαῖς προσυρεπίζουσα τὰς τῶν καθημένων ψυχὰς, καὶ εὐδαίμων ποιοῦσα. Εἰ γὰρ ἐνταῦθα, ὅπου ὁ ψαλμοῖ, καὶ εὐχαί, καὶ θεῶν λογίων ἀκρόασις, καὶ Θεοῦ φόβος, καὶ εὐλάβεια πολλή, καὶ διὰ πάντων πολιορκούμενοι, καὶ δι' ὧτων, καὶ δι' ὀφθαλμῶν, δύνανται ἂν ἀνότεροι γενέσθαι τῆς πονηρᾶς ἐκείνης ἐπιθυμίας; Μὴ δυνάμενοι δὲ, πῶς δυνήσονται τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων ἀπηλλάχθαι ποτέ; Οἱ δὲ τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων οὐκ ἀπηλλαγμένοι, πῶς δυνήσονται χωρὶς μετανοίας τῶν ἁγίων τούτων ἐπιθῆναι προθύρων, καὶ τοῦ καλοῦ τούτου μετασχεῖν συλλόγου;

β'. Διὸ δὴ παραινῶ καὶ δέδομαι, πρότερον ἐξομολογήσει καὶ μετανοίᾳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀποσημαζόμενος τὴν ἐκ τῆς ἐκεῖ θεωρίας ἁμαρτίαν, οὕτω τῶν θεῶν ἀκροῶσθαι λογίων. Οὐ γὰρ τὸ τυχεῖν ἡμῶν περιπλημνέλλεται· καὶ τοῦτο καὶ ἐκ παραδειγμάτων ἴσοι τις ἂν σαφῶς. Εἰ γὰρ τις οἰκέτης εἰς κιβωτίον, ἐνθα τὰ δεσποτικὰ ἱμάτια ἐναπέκειτο πολυτελῆ καὶ διάχρυσα, ἱμάτιον δουλικὸν ῥύπου γέμον καὶ πολλῶν τῶν φθειρῶν ἐναπέθετο, ἄρα ἂν πρῶτος ἡνεγκας τὴν ὕβριν, εἰπέ μοι; Τί δὲ, εἰ τις εἰς ἀγγεῖον χρυσοῦ μύρα διηνεκῶς ἔχειν εἰωθὺς, κόπρον καὶ βόρβορον ἐνέχεεν, οὐκ ἂν καὶ πληγὰς ἐπέθηκας τῷ πλημμελῆσαντι τοῦτο; Εἰτα κιβωτίον μὲν καὶ σκευὴν καὶ ἱμάτιον καὶ μύρον τοσαύτην ποιησόμεθα τὴν πρόνοιαν, τὴν δὲ ψυχὴν τὴν ἡμετέραν πάντων τούτων εὐτελεστέραν εἶναι νομίζομεν; καὶ ἐνθα τὸ μύρον τὸ πνευματικὸν εἰσεχύθῃ^α, διαβολικὰς πομπὰς ἐπεμβαλοῦμεν, καὶ ἀκούσματα σατανικά, καὶ ἄσματα πορνείας γέμοντα; Καὶ πῶς ταῦτα ὁ Θεὸς οἴσεται, εἰπέ μοι; Καίτοι οὐ τοσοῦτον τὸ μέσον μύρου καὶ βόρβορου, καὶ ἱματίων δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν, ὅσον τὸ μέσον τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ ταύτης τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας. Οὐ δέδοικας, ἄνθρωπε, τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς καὶ τὴν κλίνην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας βλέπων, ἐνθα

^α Morel. παρέχων. Infra Regii duo ἐνταῦθα εἰστέκει, ἐκδέδωται.

^β Regii duo τὰ ἁμαρτήματα.

^α Hocem ποιοῦσα δι' αὐτῶν διασπῆσαι τοῦ Χριστοῦ. Εἰ γὰρ ὅπου. Unus habet ἀνασπῆσαι.

^β Regii iidem ἐκδέδωται.

τὰ μυστὰ τελεῖται τῆς μοιχείας δράματα, καὶ τὴν ἐράπειαν ταύτην τὴν ἱερὰν, ἐνθα τὰ φρικτὰ τελεῖται μυστήρια; ταῖς αὐταῖς ἀκοαῖς πόρνης ἀκούων αἰσχρολογούσης, καὶ προφήτου καὶ ἀποστόλου σε μυσταγωγούντος; τῇ αὐτῇ καρδίᾳ τὰ δηλητήρια δεχόμενος φάρμακα, καὶ τὴν θυσίαν τὴν φρικτὴν καὶ ἀγίαν; Οὐκ ἐντεῦθεν ἀνατροπαί βίων, καὶ διαφθοραὶ γάμων, καὶ πόλεμοι καὶ μάχαι ἐν ταῖς οἰκίαις; Ὅταν γὰρ [771] ὑπὸ τῆς ἐκεί θεωρίας διαχυθῇς, καὶ χαυνότερος γενόμενος καὶ ἀσελγέστερος καὶ σωφροσύνης ἀπάσης ἔχθρὸς, ἐπανελθὼν ἴδῃς τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν, ἀπιδέστερον ὄψει πάντως, οἷα ἂν ᾤ. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἐν τοῖς θεάτροις ἐμπρησθεῖς ἐπιθυμίας, καὶ ὑπὸ τῆς ξένης ἐκείνης θεωρίας ἀλόου τῆς γεγορημένης, τὴν σὺφρονα καὶ κοσμίαν καὶ τοῦ βίου παντὸς κοινωνὸν ἀτιμάξεις, ὕβριζεις, μυρίοις περιβάλλεις ὀνειδίσαι, οὐδὲν ἔχων ὧως ἔγκალῃσαι, ἀλλ' αἰσχυρόμενος τὸ πάθος εἰπεῖν, καὶ τὸ τραῦμα δεῖξαι, ὅπερ ἐκείθεν λαβὼν ἐπανελθὼς, ἐτέρας πλείους προσάσεις, ἀφορμὰς ζητῶν ἀπεχθείας ἀλόγου, καὶ τῶν μὲν οἴκοι πάντων ὑπερρωτῶν, πρὸς δὲ τὴν μιανὴν καὶ ἀκάθαρτον κεχηνῶς ἐκείνην ἐπιθυμίαν, παρ' ἧς τὸ τραῦμα ἐδέξω καὶ τὴν ἡχὴν τῆς φωνῆς ἔχων ἐγκαθημένῃ τῇ ψυχῇ ἑναυλον, καὶ τὸ σχῆμα καὶ τὸ βλέμμα καὶ τὰ κινήματα, καὶ πάντα τῆς πορνείας τὰ εἰδωλα, οὐδὲν μεθ' ἡδονῆς ὁρᾷς τῶν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Καὶ τί λέγω τὴν γυναῖκα καὶ τὴν οἰκίαν; Καὶ τὴν ἐκκλησίαν γὰρ αὐτὴν ἀρδέστερον ὀφεί, καὶ ῥημάτων ἀπεχθὺς ἀκούσης τῶν περὶ σωφροσύνης, τῶν περὶ σεμνότητος. Οὐκέτι γὰρ ἔσται σοι διδασκαλία, ἀλλὰ κατηγορία τὰ λεγόμενα, καὶ εἰς ἀπόγνωσιν κατὰ μικρὸν ὑποσυρεῖς, τέλειον αὐτὸν ἀπορρήξεις τῆς κοινωνικῆς ταύτης διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, αὐτοὺς τε φεύγειν τὰς πονηράς ἐν τοῖς θεάτροις διατριβάς, καὶ τοὺς σχολακτάς· τοῦτοίς ἐκείθεν ἀφέλκειν. Οὐ γὰρ ἐστὶ ψυχαγωγία, ἀλλ' ἐλεθρος, καὶ τιμωρία, καὶ κόλασις τὰ ἐκεῖ γινόμενα ἅπαντα. Ἴτι γὰρ ὁφελος τῆς προσκαίρου ταύτης ἡδονῆς, ὅταν διηνεχῆς ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸν εἰσέλθῃ, καὶ ἐν ἡμέρᾳ καὶ ἐν νυκτὶ κεντούμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας, πᾶσιν ἧς δυσχερὲς καὶ δυσάρεστος; Ἐξέτασον γοῦν σαυτὸν, τίς μὲν γίνῃ ἀπὸ ἐκκλησίας ἀναχωρῶν, τίς δὲ ἀπὸ θεάτρων, καὶ ἐκατέρας παράβαλε τὰς ἡμέρας, καὶ οὐδὲν δεήσῃ τῶν ἡμετέρων λόγων. Ἀρχέσει γὰρ ἐκατέρας ἡ σύγκρισις τῆς ἡμέρας δεῖξαι τὸ μέγεθος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὠφελείας, καὶ τῆς ἐκείθεν βλάβης. Ταῦτα καὶ ἦδη πρὸς τὴν ὑμέτεραν ἀγάπην εἶπον, καὶ οὐδέποτε παύσομαι λέγων. Τοὺς τε γὰρ νοσοῦντας τὰ τοιαῦτα νοσήματα παραμυθισόμεθα, τοὺς τε ὑγιαίνοντας ἀσφαλεστέρους ποιήσομεν· ἐκατέροις γὰρ ὁ περὶ τούτων χρησίμος λόγος· τοῖς μὲν, ἵνα ἀποστῶσι, τοῖς δὲ, ἵνα μὴ ἐμπέσωσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ χρὴ καὶ τοὺς ἐπιτεμνόμενους τοῦτο συμμέτρως ποιεῖν, μέγχι τούτου ταύτην στήσαντες τὴν παραίνεσιν, τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς προτέρας ὑποθέσεως ὑμῖν ἀποδώσομεν, ἐπὶ τὸν Δαυὶδ ἐπανελθόντες ἅπαντες. Καὶ γὰρ τοῖς ζωγράφους ἔδος, ἐπειδὴν μέλλουσιν ἐμφερῆ τινα ἐργάζεσθαι εἰκόνα, καὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας τοὺς γράφεισθαι μέλλοντας παρακαθίζουσιν αὐτοῖς, ἵνα τὴν συνεχεῖα τῆς θεωρίας ἀδιάπτωτον τῆς μορφῆς

[772] διασώσῃσιν τὴν ἀκριβείαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμῖν ζωγραφῆσαι πρόκειται νῦν, οὐχὶ τύπον μορφῆς σωματικῆς, ἀλλὰ ψυχῆς κάλλος καὶ νοσητὴν εὐμορφίαν, καὶ σήμερον ὑμῖν παρακαθίσθαι βουλόμεθα τὸν Δαυὶδ, ἵνα πρὸς αὐτὸν πάντες ὀρώντες, εἰς τὰς οἰκίας ἑκαστός ψυχὰς ἀπομάξῃσθε τὴν εὐμορφίαν τοῦ δικαίου, καὶ τὸ πρῶτον καὶ ἡμερον, καὶ τὸ μαγαλόφυγον, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν αὐτοῦ ἀρετὴν. Εἰ γὰρ σώματος εἰκόνες φέρουσιν τινα παραμυθίαν τοῖς ὀρώσι, πολλῶ μᾶλλον αἱ τῆς ψυχῆς εἰκόνες. Κάκεινας μὲν οὐ δυνατόν πανταχοῦ ὄρᾶν, ἀλλ' ἀνάγκη διηνεχῶς ἐφ' ἑνὸς Ἰβρυσθαι τόπου· ταύτην δὲ ὅπουπερ ἂν θέλῃς περι-αγαγεῖν, οὐδὲν τὸ κωλύον. Ἐναποθέμενος γὰρ αὐτὴν τοῖς τῆς διανοίας ταμιεῖσι, ὅπουπερ ἂν ᾤ, συνεχῶς εἰς αὐτὴν ὀρᾶν ὁ δυνήσῃ, καὶ πολλὴν παρ' αὐτῆς καρποῦσθαι τὴν ὠφέλειαν. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, σπογγίαις καὶ ἱματίων ῥάκη κυανίζοντων κατέχοντες, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὰ βλέποντες, καρποῦνται τινα τοῦ νοσήματος παραμυθίαν ἀπὸ τοῦ χρώματος ἐκείνου· οὕτω καὶ σὺ, ἂν τὴν εἰκόνα τοῦ Δαυὶδ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃς τῶν ἑαυτοῦ, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὴν ἀτενίζῃς, κἂν μυριάκις θυμὸς ἐνοχλῇ καὶ συγχῇ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας, ὀρῶν εἰς ἐκείνον τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρετῆς, ὁλόκληρον δέξῃ τὴν ὕγιαν, καὶ καθαρὰν τὴν φιλοσοφίαν.

γ'. Μὴ γὰρ μοι λεγέτω τις, ὅτι Μιὰρὸν ἔχθρὸν ἔχω. πονηρὸν, διαφθαρμένον, ἀδιόρθωτον. Οἷον ἂν εἴπῃς, οὐκ ἔστι τοῦ Σαούλ χεῖρων, ὅς καὶ ἅπαξ καὶ δις, καὶ πολλάκις διασωθεὶς ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ, αὐτὸς μυρία ἐπιβουλεύσας, εἶτα ἀντὶ τούτων εὐεργετηθεὶς, ἔμενε τὴν αὐτοῦ πονηρίαν διατηρῶν. Τί γὰρ ἔχεις εἰπεῖν, ὅτι γῆν ἀπετέμετο, καὶ ἐν ἀγροῖς ἡδίκησε, καὶ οἰκίας ὄρια ὑπερέβη, καὶ ἀνδράποδα ἤρπασε, καὶ ὕβρισε, καὶ ἐπλεονέκτησε, καὶ εἰς πνίαν ἤγαγεν; Ἀλλ' ὅπως τὴν ψυχὴν ἀφελῇτο, ὅπερ οὗτος ἐσπούδαζεν· εἰ δὲ καὶ τὴν ψυχὴν ἐσπούδασεν ἀφελῆσθαι, ἀλλ' ἅπαξ τούτ' ἐτόλμησεν ἰσως, οὐχὶ δις καὶ τρίς, καὶ πολλάκις καθάπερ οὗτος· εἰ δὲ καὶ ἅπαξ καὶ δις καὶ τρίς καὶ πολλάκις, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα εὐεργετηθεὶς, ἀλλ' οὐκ ἐλθὼν εἰς τὰς χεῖρας καὶ ἅπαξ καὶ δεύτερον, καὶ διασωθεὶς· εἰ δὲ καὶ τούτο, καὶ οὕτω πλεονεκτεῖ πάλιν ὁ Δαυὶδ. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς ἔντα τοιαῦτα φιλοσοφεῖν, καὶ νῦν μετὰ τὴν χάριν τοιαύτας χαρίζεσθαι δωρεάς. Οὐκ ἦν ὁ Δαυὶδ ἀκούσας τὴν παραβολὴν τῶν μυρίων ταλάντων καὶ τῶν ἑκατὸν δηναρίων· οὐκ ἦν ὁ Δαυὶδ ἀκούσας τῆς εὐχῆς τῆς λεγούσης, Ἄφετε τοῖς ἀνθρώποις τὰ ὀφλήματα αὐτῶν, καθὼς καὶ ὁ Πατὴρ ὡμῶν ὁ οὐράνιος· οὐκ ἦν ἰδὼν τὸν Χριστὸν σταυρωθέντα, οὐκ αἶμα τὸ τίμιον ἐκχυθῆναι, οὐδὲ τοὺς μυρίους περὶ φιλοσοφίας ἀκούσας λόγους· οὐκ ἀπέλαυσε θυσίας τοσαύτης, οὐδ' αἵματος [773] μετέσχε Δεσποτικοῦ, ἀλλ' ἀτελεστέροις ἐντρεφόμενος νόμοις καὶ οὐδὲν ἀπαιτοῦσι τοιοῦτον, πρὸς αὐτὴν τὴν κορυφὴν τῆς ἐν τῇ χάριτι ἐφθασε φιλοσοφίας. Καὶ σὺ μὲν πολλάκις ὑπὲρ τῶν παρελθόντων ὀργιζόμενος μνησικαχεῖς· οὗτος δὲ καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων δεδοικώς, καὶ εἰδὼς ἀκριβῶς, ὅτι ἀόικητος

^a Reg. unus ἐπαχθός.

^b Reg. unus et Colb. ἀποδώσωμεν ἐπὶ τὸν πατέρα ἡμῶν Ἀδραμ ἐπανελθόντες.

^c Regii duo ἀφορᾶν.

hanc sacram mensam intueris, ubi tremenda peraguntur mysteria? dum iisdem auribus audis et scortum obscene loquens, et prophetam apostolumque te ad arcana Scripturæ introducentem? dum eodem corde letalia sumis venena, et hanc hostiam sanctam ac tremendam? Annon hæc sunt vitæ subversio, conjugiorum corruptelæ, bella pugnaeque et rixæ in domibus? Cum enim spectaculis illis dissolutior ac mollior lasciviorque, omnisque pudicitiae hostis factus, domum redieris, uxoris aspectus minus erit jucundus, qualiscumque etiam illa fuerit. Siquidem inflammatus illa concupiscentia, quam in theatris hausisti, et ab illo alieno spectaculo, quod te dementavit, captus, castam ac modestam uxorem et totius vitæ consortem despicias, contumelia afficis, innumerisque probris operis, non quod quidquam habeas quod in illa culpes, sed quod erubescas consilieri morbum, quod pudeat vulnus ostendere, quo in spectaculis sauciatus redisti domum, alias necis causationes, iniquas inimicitiae quærens occasiones, omnia quæ domi sunt fastidiens, et ad scelestam illam et impuram inhians concupiscentiam, a qua vulnus accepisti, dumque sonitum vocis geris in animo manentem, itemque aspectus, motus, omniaque illa meretriciae libidinis simulacra, nihil eorum quæ domi sunt cum voluptate intueris. Et quid loquor de uxore aut familia, quando ipsam etiam ecclesiam postea minus libenter visurus es, et cum tædio auditurus sermonem de pudicitia deque modestia? Neque enim jam ea quæ dicuntur tibi pro doctrina sunt, sed pro accusatione, teque paulatim in desperationem adducunt: tandem et abruptes te ipsum a disciplina ad publicam omnium utilitatem adhibita. Quapropter rogo vos omnes, ut et ipsi pravas in spectaculis commorationes vitetis, et alios ab his deductos retrahatis. Quidquid enim illic geritur, non est oblectatio; sed perniciēs, sed pœna, sed supplicium. Quid prodest illa temporaria voluptas, dum hinc perpetuus nascitur dolor, dumque nocte pariter ac die a concupiscentia stimulus, omnibus molestus es et invisus? Excute igitur te ipsum, reputans qualis fias ab ecclesia rediens, rursus qualis a spectaculis, atque hos dies cum illis conferas: id si feceris, nihil opus erit nostro sermone. Satis enim fuerit, hunc diem cum illo comparasse, ad ostendendum et quam magna sit hinc utilitas, et quanta sit illinc noxa. Hæc nunc ad vestram caritatem dicenda putavi, nec umquam dicere cessabo. Sic etenim et eos qui huic morbo obnoxii sunt, admonemus, et qui sani sunt, confirmabimus: utrisque enim fuerit utilis hæc oratio: alteris quidem ut desistant, alteris vero ne incident. Cæterum quoniam oportet increpationem esse moderatam, hic admonitioni finem imponemus, et quæ de superiore restant argumento persolvemus, redeuntes ad Davidem¹. Siquidem hic pictoribus mos est, quoties imaginem aliquam ad vivum expressam absolvere cupiunt, unum, duos, vel tres dies assident illi quos depingunt, ut assidua contemplatione citra errorem exacteque for-

matam exprimant similitudinem. Quia igitur et nobis propositum est non corporalis formæ imaginem, sed animi pulchritudinem, ac spiritualem decorem vobis hodie depingere, ipsam Davidem volumus adesse vobis, ut omnes in eum intuentes in animum referatis expressam justitiam pulchritudinem, suavitatem, magnanimitatem, in summa virtutem ejus omnem. Etenim si corporis imagines nonnullum intuentibus solatium adferunt, multo magis idem facient mentis imagines. Atque illas quidem non licet vobis intueri, sed eodem in loco consistas oportet: hanc vero nihil vetat, quominus quocumque velis tecum circumferas. Nam posteaquam eam in animi penetralibus reposuisti, ubicumque locorum fueris, poteris sæpe contemplari, plurimumque ex ea utilitatis capere. Et sicut qui laborant oculis, si spongias ac vestium cyaneo colore pannos tenentes frequenter in ea intueantur, ex eo colore nonnullum capiunt morbi levamen: similiter et tu, si Davidis imaginem præ oculis habeas, et in hanc assidue desigas oculos, etiamsi millies obtundat ira mentis oculum perturbans, ad hoc virtutis exemplar respiciens, perfectam consequeris sanitatem, puramque animi philosophiam.

5. *Nullus inimicus Saule deterior.* — Ne quis igitur mihi dicat: Inimicum habeo scelestum, improbum, corruptum, incorrigibilem. Quidquid dixeris, non est tamen Saule deterior, qui semel et iterum, imo sæpius servatus a Davide, cum ipse mille modis illi struxisset insidias, tamen pro tot beneficiis acceptis, perseveravit in sua malitia. Quid igitur habes quod incuses inimicum? Quod terræ partem ademit, quod in agris fecit injuriam, quod domus limites transgressus est, quod mancipia tua rapuit, quod vim attulit, quod tua præter jus occupavit, quod ad pauperatatem redegit? At nondum eripuit vitam, quod molitius est Saul: quod si et vitam eripere conatus est, fortasse semel id ausus est, non semel, bis aut ter, aut sæpius, sicut fecit Saul (a): quod si etiam semel, si bis, si ter, si sæpius hoc tentavit, at non tot affectus abs te beneficiis, at non cum semel atque iterum incidisset in manus tuas, et servatus esset: et si hoc quoque factum est, sic etiam rursus superat ipse David. Non enim paria sunt sub vetere lege degentem, et nunc post Evangelii gratiam talia condonare gratis. Non audierat David parabolam de decem millibus talentorum atque de centum denariis; non audierat precationem dicentem, *Remittite hominibus debita ipsorum, sicut et Pater vester cælestis* (Matth. 11. 25): non viderat Christum crucifixum, non effusum pretiosum sanguinem, nec audierat innumerabiles sermones circa hanc philosophiam; non talis sacrificii, neque sanguinis dominici particeps fuerat, sed legibus imperfectioribus educatus, neque tale quidquam exigentibus, tamen ad evangelicæ philosophiæ fastigium pervenit. At tu frequenter iratus, injuriarum memoriam retinens: hic vero cum de futuris metueret, certo sciens, si hostem servaret, se et civitate exsulaturum, et vi-

¹ Reg. unus et Colb., *dabimus ad patrem nostrum Abraham redeuntes.*

(a) Hic et infra quædam deerrant in Editis, quæ ex Regio codice supplentur.

tam calamitosam acturum, non destitit tamen illius habere curam, sed omnia fecit, hunc talem contra se hostem fovens. Quis commemorare valeat tolerantiam hac majorem? Porro ut non tantum ex præteritis, verum ex his quoque quæ nunc sunt discas fieri posse, ut cum quovis homine animum in te hostilem gerente redeas in gratiam, quid leone sævius? Et tamen hunc cicurem mansuetumque reddunt homines, arte naturam superantes: sitque quavis ove mitior fera omnium immanissima et superbissima, adeo ut per forum amblet, neminem territans. Quam igitur habituri sumus excusationem, quam impetrabimus veniam, si cum feras bestias cicuremus, negaverimus homines umquam posse placari benevolosque erga nos reddi? Atqui bestie quidem præter naturam est esse mansuetam, homini vero præter naturam est feritas. Ergo cum in illis naturam vincamus, qua fronte nos excusabimus, si in homine causemur animi propositum non posse corrigi? Quod si adhuc contendis, illud dixerim, quamvis insanabili morbo ægrotet homo, quo plus fuerit laboris, hoc tibi merces erit amplior; si asideas, curans immedicabili morbo laborantem.

Nihil nocuit Davidi odium Saülis; cur patientia meritum æquetur eleemosynæ. — Unum igitur illud spectemus, non ne quid mali patiamur ab inimicis, sed ne quid illis mali faciamus: ita nihil patiemur mali, etiamsi innumera perferamus mala: quemadmodum nec David, dum ejicitur, dum in exsilium agitur, dum usque ad vitæ discrimen insidiis appetitur, quidquam acerbi passus est: quin potius hoste suo factus est illustrior honorabiliorque, cæterisque omnibus amabilior, idque non hominibus tantum, sed ipsi etiam Deo. Quid enim detrimenti cepit sanctus ille, cum tam multa perpeteretur a Saule? Annon in hodiernum usque diem canitur illustris in terra, illustrior in cælo? annon illum inenarrabilia manent bona et cælorum regnum? Rursus quid commodi cepit infelix ille ac miser, tot insidias molitus? Nonne regno excussus est? nonne miseranda morte periit una cum filio, atque ab omnibus vituperatur (1. Reg. ult.), et quod his gravius est, æterna luit supplicia? Postremo quid tandem est quod incusas, quamobrem non vis cum illo redire in gratiam? Pecunias eripuit? Sed si fortiter perfers rapinam, tantumdem accipies mercedis ac si eas in manus pauperum reposuisses. Siquidem et qui dedit egenis, et qui ei qui aliena usurpavit, neque parat insidias, neque male precatur, ambo propter Deum id faciunt. Proinde cum impendii causa eadem, perspicuum est unam eandemque fore coronam. Sed vitæ insidiatus est, et conatus est occidere? Ea res tibi pro martyrio imputabitur, si insidias molientem, et ad tantam provecum inimicitiam, inter bene meritos numeraris, non desinens orare pro illo, Deum obsecrando, ut illi fiat propitius.

4. Ne igitur illud reputemus, quod Deus vetuerit ne Davidem occideret Saül: sed illud considera, eum ex insidiis Saülis tripla quadruplaque martyrii corona redimitum fuisse. Etenim qui propter Deum servavit hostem, cum qui semel, bis, imo frequenter

lanceam in caput illius vibraret, cum esset occidendi potestatem nactus, tamen pepercit ipsi, cum sciret postea fore, ut denuo ab illo impeteretur: perspicuum est eum millies interfectum esse animi proposito; millies autem interfectus propter Deum, plurimas tulit martyrii coronas: qui quemadmodum et Paulus ait, *Quotidie morior propter Deum* (Rom. 8. 26), idipsum et ille propter Deum passus est. Cum enim posset hostem sibi insidiantem e medio tollere, propter Deum noluit, et maluit quotidie periclitari, quam justa cade a tot mortibus liberari. Quod si usque ad ipsius vitæ periculum insidiantem ulcisci atque odisse fas non est, multo minus licet eum qui vulgariter læsit, ulcisci.

Affici contumeliis an sit intolerabile. Utiliores amici inimici (a). — Perisque ab inimicis affici conviciis, aut in suspicionem adduci, videtur omnibus mortibus intolerabilis. Age igitur istud expendamus. Aliquis tibi maledixit, adulterum ac scortatorem appellavit? Hoc si vere dicit, corrige: sin falso, irride; si tibi ipse conscius es eorum quæ obijciuntur, respice; si non est, despice? imo potius non solum non deride ac neglige, verum etiam gaude atque exsulta secundum Domini sermonem, qui nos jubet ita facere. Cum, inquit, *exprobraverint vobis, et dixerint omne malum verbum adversum vos mentientes, gaudete et exsultate, quoniam merces vestra copiosa est in cælis* (Matth. 5. 11. 12): Ac rursus, *Gaudete et exsultate, cum ejecerint nomen vestrum tanquam malum mentientes* (Luc. 6. 22. 23). Cæterum ubi conviciator quidem vera dixerit, tu vero modeste pertuleris ea verba, non regerens contumeliam, neque convicia referens, sed amare ingemueris damnans tua delicta, haud minorem feres mercedem, quam ille prior: idque vobis e Scripturis approbare conabor, uti pernoscat is non tantum utilitatis afferre amicos dum laudant et ad gratiam loquuntur, quantum utilitatis adferunt inimici vituperando, etiamsi vera dixerint, sic tamen a nos accusationibus illorum ad id, ad quod oportet, uti velimus. Nam amici frequenter ad gratiam adulantur; contra hostes delicta proferunt in medium. Quoniam cum nos nostra peccata non videamus ob amorem nostri nobis insitum, illi, quia propter odium ea melius quam nos perspiciunt, exprobrando nos ad correctionis necessitatem impellunt: ut illorum inimicitia nobis cedat ad maximam utilitatem, non ideo tantum quod per illos admoniti intelligimus errata nostra, sed quod ea deponimus quoque. Nam si inimicus exprobraverit tibi crimen, cujus tibi conscius es, tu vero audiens non conviciaris illi vicissim, sed cum amaro gemitu Deum implores, protinus omnem culpam deposuisti. Rogo quid hoc esse poterit felicius? quid ad criminum abolitionem facilius? Sed ne videamur nos verbis humanis excitare, e divinis Scripturis super hac re proferemus testimonium, ne quid præterea dubites. Phariseus et publicanus erant, quorum hic quidem ad summam progressus erat ma-

(a) Vide Plutarch. lib. De utilitate capiendi ex inimicis.

αὐτῷ ἵσταται ἡ πόλις, καὶ ἀβέσπτος ὁ βίος οἴσαντι τὸν ἔχθρὸν, οὐκ ἀφίστατο τῆς ἐκείνου κηδεμονίας, ἀλλὰ πάντ' ἐπαρτε, καθ' αὐτοῦ τὸν πολέμιον τρέφων. Τίς ἂν ὄχληται ταύτης μελίζονα ἀνετίτακται εἰπεῖν; Ἴνα δὲ καὶ ἐκ τῶν νῦν γινομένων μάθῃς, ὅτι δυνατόν, ἂν ἐθέλωμεν, πάντα ἀνθρώπων πρὸς ἡμᾶς ἀπεχθῶς ἔχοντα καταλλάξαι, τί λόντος ἀγριώτερον; Ἄλλ' ὅμως τοῦτον ἡμεροῦσιν ἀνθρώποι, καὶ ἡ τέχνη τὴν φύσιν βιάζεται, καὶ γίνεταί· προβάτου πάντος ἐπεικέστερος ὁ πάντων θηρίων ἀγριώτερος καὶ βασιλικώτερος, καὶ διὰ τῆς ἀγορᾶς βαδίζει μηδὲν δεδιτόμενος. Τίν' οὖν ἔξομεν ἀπολογίαν, τίνα συγγνώμην, θηρία μὲν ἡμεροῦντες, ἀνθρώπους δὲ λέγοντες μὴ δύνασθαι κατὰπραῦεῖν ποτὲ, μηδὲ ποιεῖν πρὸς ἡμᾶς ἔχειν ἡδύως; Καίτοι γε τῷ θηρίῳ μὲν παρὰ φύσιν τὸ ἡμερον· τῷ ἀνθρώπῳ δὲ παρὰ φύσιν τὸ ἀγριον. Ὅταν οὖν τῆς φύσεως περιγινώμεθα, τί' ἔξομεν ἀπολογίαν, προαίρεσιν λέγοντες μὴ δύνασθαι διορθοῦν; Εἰ δ' ἔτι φιλονεικεῖς, ἐκεῖν' ἂν εἰποιμι, ὅτι καὶ ἀνιάτα νοσῇ, ὅσος σοι μελίζων ὁ πόνος, τοσοῦτός σοι καὶ ὁ μισθὸς παραμένοντι, καὶ θεραπεύονται τὸν νοσοῦντα ἀνιάτα.

Ἐν τοίνυν σκοπῶμεν μόνον, οὐχ ὅπως μὴδὲν πάθωμεν παρὰ τῶν ἔχθρῶν κακὸν, ἀλλ' ὅπως μὴδὲν αὐτοῦς ἡμεῖς ἐργασώμεθα κακόν· καὶ οὐδὲν πεισώμεθα δεινόν, κἂν μυρία πάσχωμεν δεινά· ὥσπερ οὖν οὐδ' ὁ Δαυὶδ ἐλαυνόμενος, φυγαδεύόμενος, μέχρι τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐπιβουλεύόμενος, ἐπαθὲ τι δεινόν. Ἄλλ' ἐκείνου λαμπρότερος ἦν καὶ σεμνότερος καὶ ποθεινότερος ἅπασιν, οὐκ ἀνθρώποις δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτῷ τῷ Θεῷ. Τί γὰρ δικικήθη ὁ ἅγιος ἐκείνος τότε τοσαῦτα παθὼν παρὰ τοῦ Σαοὺλ; Οὐχὶ μέχρι τῆς σήμερον ἡμέρας ᾄδεται, καὶ λαμπρὸς μὲν ἐν γῇ, λαμπρότερος δὲ ἐν οὐρανῷ; οὐχὶ τὰ ἀπόβρῃτα αὐτὸν ἀγαθὰ μένει, καὶ ἡ τῶν οὐρανῶν βασιλεία; Τί δ' ὠφέλησεν ὁ ταλαίπωρος ἐκεῖνος καὶ ἄθλιος τοσαῦτα ἐπιβουλεύσας; Οὐχὶ καὶ τῆς βασιλείας ἐξέπεσεν, καὶ ἔλειπεν ὀπίσθη τὸν θάνατον μετὰ τοῦ παιδός, καὶ παρὰ πάντων κατηγορεῖται, καὶ τὸ δὴ χालεπώτερον, τὰς ἀθανάτους νῦν ἐκδέχεται τιμωρίας; Ὅλως δὲ τί ποτὲ ἔστιν, ὅπερ ἐγκαλῶν τῷ ἔχθρῳ οὐ βούλει καταλλαγήναι; Χρήματά σε ἀφείλετο; Ἄλλ' ἂν ἐνέγκῃς γενναίως τὴν ἀρπαγὴν, τοσοῦτον λήψῃ μισθόν, ὅσον ἂν εἰ ταῖς τῶν πενήτων αὐτὰ χερσὶν ἐναπέθηκας. Καὶ γὰρ ὁ πένης διδοῦνός, καὶ ὁ τῷ πλεονεκτῇσαντι μήτε ἐπιβουλεύων, μήτε καταρῶμενος, διὰ τὸν Θεὸν ταῦτα ἀμφοτέροι ποιοῦσιν. Ὅταν οὖν ἡ ὑπόθεσις τῆς δαπάνης ἦ μία, εὐδὴλον ὅτι καὶ στέφανος εἶς. Ἄλλ' εἰς ψυχὴν [774] ἐπιβούλευσε, καὶ ἀνελεῖν ἐπεχείρησε; Μαρτύριόν σοι τὸ πρᾶγμα λογίζεται, ἂν τὸν ἐπίβουλον, καὶ μέχρι τοσοῦτου τὴν ἔχθραν ἐξαγαγόντα, ἐν τοῖς εὐεργέταις ἀριθμῇς, καὶ διατελῇς εὐχόμενος ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τὸν Θεὸν ἴδω γενέσθαι παρακαλῶν.

δ'. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἴδωμεν, ὅτι διεκώλυσεν ὁ Θεὸς σφαγῆναι τὸν Δαυὶδ, ἀλλ' ἐκεῖνο σκόπει, ὅτι τριπλοῦν καὶ τετραπλοῦν στέφανον μαρτυρίου ἀνεδήσατο ἀπὸ τῆς τοῦ Σαοὺλ ἐπιβουλῆς. Ὁ γὰρ διὰ τὸν Θεὸν τὸν πολέμιον σῶζων, τὸν ἀπαξ καὶ δις καὶ πολλάκις τὸ

δόρυ κατὰ τῆς αὐτοῦ κεφαλῆς ἀκοντίζαντα, καὶ γένόμενος κύριος ἀνελεῖν, εἴτα φεισάμενος, καὶ ταῦτ' εἰδὼς, ὅτι μετὰ τὴν φειδὺν ταύτην πάλιν ἐπιθήσεται, εὐδὴλον ὅτι μυριάκις ἐσφαγή τῇ προδέσει· μυριάκις δὲ σφαγείς διὰ τὸν Θεόν, πολλοὺς ἔχει μαρτυρίου στέφανους, καὶ ὅπερ ὁ Παῦλος εἶπεν, ὅτι *Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἀποθνήσκω διὰ τὸν Θεόν*. τοῦτο καὶ αὐτὸς ἐπάσχε διὰ τὸν Θεόν. Ἀδυναμένο γὰρ ἀνελεῖν τὸν ἐπιβουλεύοντα, διὰ τὸν Θεὸν οὐκ ἠθέλησεν· ἀλλ' εἴλετο κινδυνεύειν καθ' ἑκάστην ἡμέραν μάλλον, ἢ δικαίαν ἐργασάμενος σφαγὴν ἀπὸ τοσοῦτων ἀπαλλαγῆναι θανάτων. Εἰ δὲ τὸν μέχρι τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐπιβουλεύοντα ἀμύνασθαι καὶ μισεῖν οὐ χρή, πολλῷ μᾶλλον εἰς ὅτι οὐκ ἄλλο δόκουντα.

Πολλοὺς δοκεῖ τὸ κακῶς ἀκούειν, καὶ εἰς ὑπόληψιν παραβλάπτεισθαι παρὰ τῶν ἔχθρῶν, πάντων θανάτων ἀφορητότερον εἶναι. Φέρε οὖν καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐξετάσωμεν· Εἰπέ σέ τις κακῶς, καὶ μισῶν καὶ πόρνον ἐκάλεσε; Ταῦτα εἰ μὲν ἀληθῆ λέγῃ, διορθώσαι· εἰ δὲ ψευδῇ, καταγέλασον· εἰ σύνοιδας σουτῶν τὰ εἰρημένα, σωφρόνισον· εἰ δὲ μὴ σύνοιδας, καταφρόνησον· μᾶλλον δὲ μὴ καταγέλασθαι, μηδὲ καταφρόνησθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ χαῖρε, καὶ σκίρτα κατὰ τὸν τοῦ Κυρίου λόγον, τὸν κελεύοντα οὕτω ποιεῖν. Ὅταν γὰρ *ὀνειδίσωσι*, φησὶν, ὑμῶς, καὶ εἰπωσι *πῶν ποτηρὸν ῥῆμα καθ' ὑμῶν ψευδόμενοι*, χαίrete καὶ ἀγαλλιάσθε, ὅτι ὁ μισθὸς ὑμῶν πολλὸς ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ πάλιν, *Χαίrete καὶ σκιρτάτε, ὅταν ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς ποτηρὸν ψευδόμενοι*. Ὅτι δὲ κἂν ἀληθεύον εἴπῃ, σὺ δὲ μετ' ἐπεικειας ἐνέγκῃς τὰ ῥήματα, καὶ μὴ ἀνθυβρίσῃς, μηδὲ λοιδορήσῃς, ἀλλὰ στενάγξῃς πικρὸν, καὶ καταγνῶς τὸν πεπλημμελημένον, οὐκ ἐλάττονα τοῦ προτέρου καρπώσῃ μισθόν· καὶ τοῦτο ἀπὸ τῶν Γραφῶν ὑμῖν παραστήσαι πειράσσομαι, ἵνα μάθῃτε ὅτι δὴ οὐκ ὠφελοῦσι φίλοι ἐπαυνοῦντες καὶ χαριζόμενοι, τοσαῦτα ὠφελοῦσιν ἔχθροὶ κακῶς λέγοντες, κἂν ἀληθεύουσιν, μόνον ἂν εἰς ὅσον ἡμεῖς ταῖς κατηγορίαις χρῆσασθαι βουλῇθωμεν. Οἱ μὲν γὰρ φίλοι πολλάκις καὶ πρὸς χάριν κολακεύουσιν· οἱ δ' ἔχθροὶ τὰ ἀμαρτήματα εἰς μέσον ἄγουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὸ φιλαυτίας ἡμεῖς τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα οὐχ ὀρώμεν, ὑπὸ τῆς ἔχθρας ἐκεῖνοι πολλάκις ἡμῶν ἀκριβέστερον θεατάμενοι, καὶ ὀνειδίζαντες εἰς ἀνάγκην [775] ἡμᾶς ἐνέβαλον διορθώσεως, καὶ γέγονεν ἡμῖν ἡ ἔχθρα μεγίστης ὠφελείας ὑπόθεσις, οὐ μόνον ὅτι μνησκόμενοι παρ' ἐκείνων νοοῦμεν ἡμῶν τὰ ἀμαρτήματα, ἀλλ' ὅτι αὐτὰ καὶ ἀποτιθέμεθα. Ἄν γὰρ ὀνειδίσῃ σε ὁ ἔχθρος ἀμάρτημα, ὁ σὺ σαυτῷ συνόιδας, σὺ δ' ἀκούσας ἐκείνων μὲν μὴ ὑβρίσῃς, στενάγξῃς δὲ πικρὸν, καὶ τὸν Θεὸν παρακαλέσῃς, εὐθέως ἀπέθου τὴν ἀμαρτίαν ἅπασαν. Ἄρα τί τοῦτου γένοιτο; Ἄν μακαριώτερον; τί δ' εὐκολώτερον πρὸς ἀμαρτημάτων ἀπαλλαγὴν; Ἄλλ' ἵνα μὴ νομίσης ἡμᾶς ἀπλῶς σε φυγαγωγεῖν, ἀπὸ τῶν δεινῶν Γραφῶν τὴν ὑπὲρ τούτων παρέξομαι μαρτυρίαν, ἵνα μὴδὲν ἀμυρίδαλης λοιπόν. Φαρισαῖός τις ἦν, καὶ τελωνῆς ὁ μὲν εἰς ἐσχάτην

^a Ex uno Regio sic restituta series fuit.

^b Reg. unus ἐκβάλων ὑμῶν ποτηρὸν ὄνομα ψευδόμενοι.

κακίαν ἡλιακῶς, ὁ δὲ δικαιοσύνης ἐπιμελούμενος ἄκρας· καὶ γὰρ τὰ ὄντα προήκατο, καὶ νηστεύων διετέλει, καὶ πλεονεξίας τὴν καθαρὸς· ἐκεῖνος δ' ἐν ἀρπαγαῖς καὶ βίαις τὸν ἅπαντα χρόνον ἀνήλωσεν. Ἀνῆλθον ἀμφοτέρω προσεύξασθαι εἰς τὸ ἱερὸν. Εἶτα ἐκεῖνος στὰς εἶπεν· *Εὐχαριστῶ σοι, Κύριε, ὅτι οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες, πλεονέκται, οὐδ' ὡς οὗτος ὁ τελώνης.* Ὁ δὲ τελώνης πόρρωθεν ἐστὼς, οὐκ ἀνθῆρσεν, οὐκ ἀντελοιδόρησεν, οὐκ εἶπε ταῦτα τὰ τῶν πολλῶν ῥήματα· Σὺ δὲ τολμᾷς τοῦ ἐμοῦ μεμνησθαι βίου, ἐπιλαβέσθαι δὲ τῶν ἐμῶν παρηγμένων; Οὐ γὰρ εἰμι σου βελτίων; Εἶπαι τὰ σοὶ πεπλημελημένα, καὶ ποιῆσαι μηδὲν ὅτι σε τῶν ἱερῶν τούτων ἐπιβῆναι προθύρουν. Οὐδὲν τούτων εἶπε τῶν ψυχρῶν ῥημάτων, ἀ καὶ ἐκάστην ἡμέραν ἀλλήλους πλύνοντες λέγομεν· ἀλλὰ πικρῶς στενάξας καὶ πατέξας τὸ στήθος, τοσοῦτον εἶπε μόνον, *Ἰδοὺ στήθεϊ μοι τῶν ἁμαρτωλῶν, καὶ κατήλθε δεδικαιωμένος.*

Εἶδες τάχος; Κατεδέξατο ὁνειδὸς, καὶ ἀπενίψατο ὁνειδὸς· ἐπέγνω τὰ ἁμαρτήματα, καὶ ἀπέθετο τὰ ἁμαρτήματα· καὶ ἡ κατηγορία τῆς ἁμαρτίας γέγονεν ἀναιρέσις τῆς ἁμαρτίας, καὶ ὁ ἐχθρὸς ἄκων εὐεργέτης καθίστατο. Πόσα γὰρ εἶδε καμῖν τὸν τελώνην νηστεύοντα, χαμενουῦντα, ἀγρυπνοῦντα, τὰ ὄντα τοῖς δεομένοις παρέχοντα, ἐν σποδῷ καὶ σάκκῳ καθήμενον ἐν πολλῷ τῷ χρόνῳ, ὥστε δυνηθῆναι τὰ ἁμαρτήματα ἀποθέσθαι ἐκεῖνα; Καὶ νῦν οὐδὲν τούτων ποιήσας, διὰ φιλοῦ ῥήματος πᾶσαν ἀπέθετο τὴν κακίαν· καὶ τὰ ὀνειδὴ καὶ αἱ λοιδορίαι τοῦ δόξαντος αὐτὸν ὑβρίζειν στέφανον αὐτῷ δικαιοσύνης ἐκόμισαν, χωρὶς ἰδρώτων, καὶ πόνων, καὶ χρόνου μακροῦ. Ὅρᾳς ὅτι κἂν ἀληθῆ τις ῥᾷτῃ περὶ ἡμῶν, κἂν τιαυῖτα ἄπερ ἡμεῖς ἑαυτοῖς σύνομιεν, ἡμεῖς δὲ τὸν λέγοντα μὴ ὑβρίσωμεν, ἀλλὰ στενάξωμεν πικρὸν, καὶ τὸν θεὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτημάτων παρακαλέσωμεν, πάντα δυνησόμεθα ἀποθέσθαι τὰ πλημμελήματα; Οὕτω γοῦν καὶ οὗτος ἐδικαιώθη· ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀνθῆρσεν ἐκεῖνον, ἀλλ' ἐστενάξεν ὑπὲρ τῶν οἰκείων ἁμαρτημάτων, κατήλθε δεδικαιωμένος μᾶλλον ὁστος, ἢ ἐκεῖνος.

ε'. Ὅρᾳς ὅσον ἔχει κέρδος ἡ τῶν ἐχθρῶν ὕβρις, ἐὰν φιλοσοφῶς αὐτὴν φέρομεν; Ὅταν γοῦν καὶ ψευδόμενοι καὶ ἀληθεύοντες ἡμᾶς ὠφελῶσι, τίνος ἔνεκεν [776] ἀγοῦμεν; τίνος ἔνεκεν θαυμάζομεν; Ἄν μὴ σὺ σαυτὸν παραβιάξῃς, ἀνθρώπε, οὕτε φίλος, οὕτ' ἐχθρὸς, οὗτ' αὐτὸς σε ὁ διάβολος παραβιάξαι δυνησεται. Ὅταν γὰρ οἱ ὑβρίζοντες, οἱ δημεύοντες, οἱ μέχρι τῆς ζωῆς αὐτῆς ἐπιβουλεύοντες ὠφελῶσιν ἡμᾶς, καὶ οἱ μὲν μαρτυριοῦν στέφανον ἡμῖν πλέκωσι, καθάπερ ἀπεδείξαμεν, οἱ δὲ τὰ ἁμαρτήματα ἡμῶν ὑποσύρωσι, καὶ δικαίους ἡμᾶς ἐργάζονται, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ τελώνου γέγονε, τίνος ἔνεκεν ἐκθριούμεθα πρὸς αὐτούς; Μὴ τοίνυν λέγωμεν· Ὁ θεὸς μὲ παρώξυνε, καὶ ὁ θεὸς μὲ προήγαγεν εἰπεῖν ῥήματα αἰσγρά· ἡμεῖς αἰτιοὶ πανταχοῦ τούτων. Ἄν γὰρ θέλωμεν φιλοσοφεῖν, οὐδὲ δαίμων ἡμᾶς δυνησεται κινήσει πρὸς ὀργὴν· καὶ τοῦτο ὅλῳ καὶ ἐξ ἄλλων μὲν πολλῶν, καὶ ἀπ' αὐτῆς δὲ τῆς προκειμένης ἡμῖν ἱστορίας τῆς περὶ τοῦ Δαυὶδ, ἣν ἄξιον καὶ σήμερον παραγαγεῖν εἰς μέσον, πρότερον ἀναμνήσαντες ὁμῶν τὴν ἀγάπην, ποῦ τὸν λόγον κατελύσαμεν πρώην. Ποῦ τοίνυν αὐτὸν κατελύ-

σαμεν; Εἰς τὴν ἀπολογίαν τὴν τοῦ Δαυὶδ. Οὐκοῦν ἀνάγκη σήμερον τὰ τοῦ Σαουλ ῥήματα εἰπεῖν, καὶ ἰδεῖν τί πρὸς τὴν δικαιολογίαν ἐκεῖνου ἀπεκρίνατο οὗτος. Οὐ γὰρ διὰ μόνον ἀφ' ὧν ὁ Δαυὶδ ἐφθέγγετο ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ὁ Σαουλ λέγει, τὴν ἀρετὴν εἰσόμεθα τοῦ Δαυὶδ· ἂν γὰρ φανῇ τι πρῶτον καὶ ἡμερον οὗτος φθεγγόμενος, τὴν αἰτίαν τούτων ἐκείνῳ λογιούμεθα τῶ μεταβαλόντι τὸν ἀνθρώπον, τῶ παιδεύσαντι καὶ ρυθμίσαντι τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Τί οὖν φησιν ὁ Σαουλ; Ἀκούσας τοῦ Δαυὶδ εἰπόντος, Ἰδοὺ τὸ περὲργον τῆς διακλιδοῦς ἐν τῇ χειρὶ μου, καὶ τᾶλλα πάνθ' ἃ μετὰ τούτων ἀπελογήσατο, Ἡ φωνὴ σου αὕτη, τέκνον Δαυὶδ; Ἡ πόση γέγονεν ἀθρόον ἢ μεταβολή! Ὁ γὰρ μὴδ' ἀπὸ φιλοῦ τοῦ ὀνόματος ἀνεχόμενος αὐτὸν καλέσαι ποτὲ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ μισὸν τὴν προσηγορίαν, καὶ εἰς συγγένειαν αὐτὸν ἤγαγε, τέκνον αὐτὸν προσεϊπών. Τί τοῦ Δαυὶδ μακαριώτερον, ὅς τὸν ἀνδροφρόνον πατέρα ἐποίησέ, καὶ τὸν λύκον πρόβατον, καὶ τὴν κάμινον τῆς ὀργῆς δρόσου πολλῆς ἐνέπλησε, καὶ τὰ κύματα εἰς γαλήνην μετέβαλε, καὶ τὴν φλεγμονὴν τοῦ θυμοῦ κατέσβεσεν ἅπασαν; Τὰ γὰρ ῥήματα ἐκεῖνα τοῦ Δαυὶδ εἰς τὴν διάνοιαν εἰσελθόντα τοῦ τεθηρωμένου τούτου, πᾶσαν ταύτην εἰργάσατο τὴν μεταβολὴν, ἣν ἀπὸ τῶν ῥημάτων τούτων ἐστὶν ἰδεῖν. Οὕτε γὰρ εἶπεν, Οἱ λόγοι σοι οὗτοι^a, τέκνον Δαυὶδ; ἀλλὰ τί; Ἡ φωνὴ σου αὕτη, τέκνον Δαυὶδ; καὶ πρὸς αὐτὸν γὰρ τὸν φθόγγον διεβρμαίνεται λοιπόν. Καὶ καθάπερ πατὴρ χρονίας ἀκούσας φωνῆς παιδὸς ἐπανελθόντος ποθὲν, οὐχὶ πρὸς τὴν ὄψιν μόνην, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν φωνὴν αὐτὴν διεγείρεται· οὕτω καὶ ὁ Σαουλ, ἐπειδὴ τὰ ῥήματα τοῦ Δαυὶδ εἰσελθόντα τὴν ἔχθραν ἐξέβαλεν, ἐπίγνω λοιπὸν τὸν ἅγιον, καὶ πάθος ἀποθέμενος, πάθος ἐδέξατο. Ἐκβαλὼν γὰρ θυμὸν, ἐδέξατο εὐθυμίαν τε καὶ συμπάθειαν. Καὶ καθάπερ νυκτὸς μὲν παρούσης οὐδὲ παρόντα πολλάκις [777] ἐπιγινώσκωμεν φίλον, ἡμέρας δὲ γενομένης, καὶ πόρρωθεν ὁρῶντες αὐτὸν γνωρίζομεν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἔχθρας συμδαίνειν εἴωθεν. Ἔως μὲν ἂν ὤμεν ἀηδῶς πρὸς ἀλλήλους ἔχοντες, καὶ φωνῆς ἑτέρως ἀκούομεν, καὶ ὄψιν μετὰ διεφθαρμένης βλέπομεν γνώμης· ἐπειδὴ δ' ἀποθώμεθα τὴν ὀργὴν, ἢ πρὸ τούτου πολεμία καὶ ἐχθρὰ φωνή, προσηνῆς καὶ ἡδέιστη ἡμῖν φαίνεται, καὶ ἡ πολεμία ὄψις καὶ ἀηδὴς ποσεινὴ καὶ ἐπίχαρις.

ς'. Τοῦτο γίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ χειμῶνος. Οὐκ ἀφίησι τοῦ οὐρανοῦ τὸ κάλλος ἡ τῶν νεφῶν φαίνεσθαι συνδρομή· ἀλλὰ κἂν μυριάκις ἐξυδερχῆς ἔχωμεν τὸ ὄμμα, οὐκ ἰσχύομεν ἀντιλαβέσθαι τῆς ἀνω φαιδρότητος. Ἐπειδὴ δ' ἡ τῆς ἀκτίνος θερμότης ἐνδιατρίψατο καὶ διαβρήξασα τὸ νέφος, δείξῃ τὸν ἥλιον, δεικνυσὶ καὶ τὴν τοῦ οὐρανοῦ πάλιν εὐπρέπειαν. Οὕτω καὶ ἐφ' ἡμῶν ὀργιζομένων γίνεται· καὶ καθάπερ νέφος πεπυκνωμένον πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν καὶ πρὸ τῶν ἀκοῶν ἐστῶσα ἡ ἔχθρα, ἑτέρας καὶ τὰς φωνὰς καὶ τὰς ὄψεις ποιεῖ φαίνεσθαι. Ἐπειδὴ δὲ φιλοσοφῆσας τις τὴν ἔχθραν ἀπόθηται καὶ διαβρήξῃ τῆς λύπης τὸ νέφος, τότε ἀδεκάστω λογισμῷ καὶ βέβηται πάντα, καὶ

^a Reg. unus οἱ λόγοι σου οὗτοι.

litiam, alter summam exercebat justitiam, ut qui facultates suas erogaret, assidueque jejunaret, purus a rapinis: contra alter in rapinis ac violentiis vite tempus omne consumperat. Ambo ascenderunt in templum orandi gratia. Ille stans dicebat: *Gratias ago tibi, Domine, quoniam non sum sicut ceteri homines, rapaces, avari, neque velut hic publicanus* (Luc. 18. 11. 12). At publicanus procul stans non regressit contumeliam, neque vicissim dixit convicium, non protulit ista vulgaria verba: Tunc audes meae vite mentionem facere meaue facta reprehendere? Annon sum te melior? Referam tua peccata, faxoque ne unquam in haec sacra conscendas atria. Nihil, inquam, istiusmodi frigidorum verborum loquutus est publicanus, quibus utimur quotidie nos mutuo conviciis aspergentes; sed amare suspirans pectusque percutiens, hoc tantum dixit, *Propitius esto mihi peccatori* (Ib. v. 13), et descendit justificatus.

Accusatio sui fit remissio criminis. Ne demon quidem nos ad iram concitare potest. — Vides celeritatem? accepit probum, et abluit probum; agnovit peccata, et deposuit peccata: et criminum accusatio facta est illi criminum remissio, et hostis insciens factus est beneficus. Quot labores erant publicano subeundi, jejunando, humi dormiendo, vigilando, bona sua egenis impartiendo, longo tempore in sacco et cinere sedendo, ut illa tam multa peccata posset deponere? At nunc cum nihil tale fecerit, simplici verbo omnem deposuit iniquitatem: ac proba conviciaque Pharisei, qui videbatur illum contumelia afficere, illi pepererunt iustitiae coronam, idque sine sudoribus, sine laboribus, et absque longi temporis mora. Videsne nos, etiamsi quis vera de nobis praedicet, quorum nos ipsi nobis consilii sumus, ista vero praedicantem non vicissim impertierimus maledictis, sed amare ingemiscences, Deum pro delictis nostris imploraverimus, omnia peccata deponere posse? Hoc pacto et hic justificatus est: quoniam enim Phariseum non ultus est conviciis, sed pro suis peccatis ingemuit, descendit justificatus praeter illo.

5. Vides quantum afferat utilitatis inimicorum exprobratio, si modo eam philosophico pertulerimus animo? Quod si et mentientes et vera loquentes nobis praesunt, quomobrem dolemus? quam ob causam urimur? Ni te ipsum laeseris, o homo, neque amicus, neque inimicus, ne ipse quidem diabolus poterit te ledere. Etenim cum et ii qui nos contumeliis afficiunt, qui tradunt, qui usque ad ipsius vite discrimen insidiantur, utilitatem afferant, et alii martyrii coronam nobis plectant, ut ostendimus, alii rursus dum peccata nobis exprobrant, nos justos reddant, quemadmodum accidit in publicano, cur in illos efferrimur et exardescimus? Ne dixerimus itaque: Ille me atrociter irritavit, ille me perpulit, ut dicerem inhonesta verba: nos ubique talium causa sumus. Nam si velimus philosophari, ne demon quidem poterit nos ad iram concitare: idque liquet tum ex aliis compluribus, tum ex hac ipsa quae nunc in manibus est historia de Davide, quam operae pretium fue-

rit et hodie in medium afferre, si prius caritatem vestram admonuerimus, ubinam nuper terminaverimus concionem. Ubi igitur eam terminavimus? In excusatione Davidis. Proinde necesse est, ut hodie vobis Saulis verba referamus, quo videamus quid hic ad iustissimam illius excusationem responderit. Neque enim e verbis tantum quae David loquutus est, verum etiam e Saulis oratione, Davidis virtutem perspicimus: nam si Saul aliquid placide mansuetique responderit, hujus causam Davidi imputabimus, qui immutavit hominem, quique erudierit, et ad sobrietatem composuerit illius animum. Quid igitur ait Saul? Posteaquam audierat David loquentem, *Eccae lacinia chlamydis tuae in manu mea* (1. Reg. 24. 13), aliaque cuncta quae in excusationem attulit: *Vox, inquit, ista tua, fili David* (Ibid. v. 17)? Quanta subito facta est mutatio! Qui numquam sustinuerat illum vel simplici vocare nomine, ipsam etiam appellationem habens exosam, nunc adoptat eum in cognationem, appellans eum filium. Quid igitur David felicius, qui ex homicida fecit patrem, et lupo ovem, qui fornacem iracundiae multo implevit rore, qui tempestatem vertit in tranquillitatem, quique tumorem omnem ira exstuantis animi restinxit? Verba quippe Davidis ingressa in animum istius efferati, totam hanc perfecit immutationem, quod e Saulis verbis deprehendas licet. Neque enim dixit, *Sermones tui isti, fili David?* sed, *Vox tua ista, fili David?* adeo mox ad ipsam vocem incaluit. Et quemadmodum pater ex longo intervallo audita filii revertentis voce, non ad conspectum modo illius, verum etiam ad ipsam vocem excitatur: sic et Saul, simul ut verba Davidis in animum ingressa sunt, abiecit inimicitiam, jamque sanctum agnovit, positoque affectu, recepit affectum. Siquidem posita ira, recepit tranquillitatem et commiserationem. Et sicut quamdiu nox adest, arpe ne praesentem quidem amicum agnoscamus, at mox ut exortus est dies, etiam eminus conspectum agnoscamus: itidem et inimicitia solet usvenire. Donec inter nos malevolum gerimus animum, vox audita nobis aliter sonat, et ipsam faciem corrupta mente adspicimus: at ubi posuerimus iram, et vox quae prius erat invisa atque hostilis, placida nobis ac jucundissima videtur, et aspectus ipse prius inimicus et injucundus, tum fit amabilis et jucundus.

6. *Ira soluta, plane dignoscimus quae, ira fervente, nobis non apparebant. Vox Davidis potentissima.* — Idem accidit in tempestate. Non patitur nubium concursus nobis conspicuam esse caeli pulchritudinem; sed quamvis habeamus oculos perspicacissimos, nequaquam pertingere possumus ad illam supernam jucunditatem. At ubi jam radiorum calor, perruptis ac discussis nubibus solem ostendit, rursus et caeli decorem ostendit. Idem accidit in nobis ira ferventibus, dum similtas velut densa nubes ante oculos et aures stat, facit ut voces aspectusque videantur aliter quam sunt. Verum simul atque aliquis philosophatus posuerit odium, nubemque diruperit aegritudinis, tunc demum incorrupta mente

et videbit, et audiet omnia : quod et huic evenit Saül, qui simul atque nubem malevolentiae disruptit, agnoscens vocem Davidis, ait : *Vox tua ista, fili David?* Quenam *Ista*? Quae Goliath deiecit, quae civitatem periculis eripuit, quae cunctos in servitutis ac mortis periculo constitutos, in securitatem et libertatem restituit, quae Saüli furorem sedaverat, quae multa magnaue beneficia in eum contulerat. Siquidem hæc barbarum illum prostravit, eo quod priusquam mitteret lapidem, eum precectionis robore fuerat aggressus. Neque enim vulgari more projecit lapidem, sed prius hæc loquutus, *Tu venis ad me in diis tuis, ego autem venio ad te in nomine Domini Sabaoth, cui exprobrasti hodie* (1. Reg. 17. 45), emisit lapidem. Hæc vox lapidem veluti manu duxit in Goliath, hæc pavorem incussit barbaro, hæc hostis confidentiam fregit. Et quid miraris, si vox justi et furorem mitigat, et hostes deiecit, cum impios quoque spiritus expellat? Loquebantur tantum apostoli, et fugiebant omnes adversariae potestates. Vox sanctorum frequenter et elementa vicit, et potestates illorum immutavit. Loquutus est tantum Jesus Nave, *Stet sol et luna*, et stetit; sic et Moses mare ingressus est, et cessit (Jos. 10. 12; Exod. 14. 21): sic tres illi pueri ignis vim exstinxerunt, hymnis illis suis ac voce (Dan. 3). Item et Saül ad eandem vocem incaluit, dicens : *Vox tua ista, fili David?* Quid igitur David? *Servus tuus, domine mi rex.* Posthac certamen oritur, et contentio uter alterum majore prosequatur honore. Saül quidem ad cognitionem adscivit : David autem dominum eum appellat. Quod autem dicit, tale est : Unum, inquit, illud quero, salutem tuam ac virtutis profectum. Filium me appellasti, mihi vero satis est, si me pro famulo habeas, tantum ut iram ponas, tantum ut ne quid de me suspicere mali, neu me putes hostem aut insidiatorem. Implevit illam legem apostolicam, quae jubet, ut nos ipsos vincentes honore invicem praeveniamus (Rom. 12. 10), non secundum plurimorum morem, qui pejus affecti sunt, quam ipsæ pecudes, qui proximum ne affari quidem priores sustinent, existimantes sese contumelia affici, et a dignitate dejici, si quem vel affatu simplici compellent.

Nihil inani gloria turpius ei, qui honore præveniri vult. — Quid ista dementia possit esse magis ridiculum? quid hac arrogantia fastique foedius? Tunc enim, tunc, inquam, a dignitate dejectus es, o homo, tunc injuria, tunc contumelia affectus es, quoties expectas, ut proximus te prior alloquatur. Quid enim arrogantia deterior? quid fastu et inani gloria magis ridiculum? Nam si prior alloquaris, et Deus ipse collaudabit, quod est omnium maximum, et homines insuper comprobabunt, tuque illius appellationis mercedem totam accipies. Quod si expectaveris, ut prior honoratus, tum denique proximum honores, nihil jam magni feceris. Nam is unde honoris cepit initium, idem relati abs te honoris totam mercedem accepturus est. Proinde ne expectemus, ut alii priores nobis honorem deferant, sed accurramus ad exhibendum proximo honorem, semperque a nobis oriatur salutationis

initium : neque putemus hoc officium esse contemnendum et vulgare, si libenter et amanter salutemus. Nam hoc prætermisum multas amicitias disruptit, multas peperit similitates : quemadmodum e diverso idem studiose exhibitum, veteres et diuturnas inimicitias dissolvit, et amicitias priores confirmavit. Noli igitur, carissime, his in rebus studium negligere; sed si fieri potest, obvios qualescumque fuerint, tum in salutando, tum in cæteris omnibus priores deliniamus. Quod si quis te prævenierit, majorem rependo honorem. Nam et hoc admonuit Paulus, ita loquens : *Alii alios vobis ipsis superiores existimate*¹ (Philipp. 2. 3). Ita fecit David, qui et prior honorem detulit, et honoratus majorem honorem reposuit, dicens : *Servus tuus, domine mi rex.* Vide vero, quantum fecerit lucri David hæc loquutus. Non jam sustinuit Saül hanc vocem audire sine lacrymis, sed ploravit amare, animi sanitatem ac philosophiam, quam David inneverat, lacrymis declarans.

7. Quid esse possit hoc propheta beatus, qui brevi temporis momento sic hostem a furore ad sobrietatem composuit, et animum nactus sanguinis ac credis sitientem, repente ad lamenta et ejulatus compulsi? Non perinde miror Mosem quod e saxo prærupto fontes elicuit aquarum (Exod. 17. 6), ut admiror Davidem, quod ex oculis lapideis fontes eduxerit lacrymarum. Etenim ille quidem vicit naturam, et hic vicit animi propositum : ille virga percussit lapidem, hic sermone pepulit cor, non ut contristaret, sed ut purum mansuetumque redderet; quod etiam perfecit majore beneficio regem afficiens quam antea fecerat. Est quidem illud laude summaque admiratione dignum, quod ense non tinxerit sanguine, nec caput illud hostile resecuerit : sed longe majore corona dignum erat, quod ipsum inimici propositum immutavit, eumque reddidit meliorem, eumque ad suam ipse convertit humanitatem. Hoc beneficium illo præstantius est. Neque enim paria sunt, condonare culpam, et ad animi philosophiam adducere; non sunt paria, liberare ab ira cædem injustam spirante, eximere a cæde, et eximere a furore ad tantum properante nefas. Dum enim satellites suos David cohibuit, ne Saülem occiderent, præsentem quidem vitæ profuit : at cum mitibus verbis malitiam ex animo depellit, futuram illi vitam æternaque largitus est bona, quantum quidem erat in ipso. Quoties igitur Davidem laudas ob ipsius mansuetudinem, magis illum lauda, quod Saülem immutari. Siquidem multo minus est propriis temperare cupiditatibus, quam alienum vincere furorem, quam cor ira intumescens compescere, eque tanta tempestate tantam facere tranquillitatem, quam oculus homicidium præ se ferentes calidis implere lacrymis. Atque hoc est stuporis ac miraculi plenum. Etenim si Saül fuisset homo moderatus et æquus, non admodum magni erat negotii ad solitam cum revocare virtutem : at effera tum et ad extremam provecum malitiam, jamque ad cædem properantem brevi temporis momento sic af-

¹ Unus hoc modo legit : *Dicens : Alii alios honore superiores existimate.*

ἀκούσεται· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Σαουλ οὗτος ἔπαθεν. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ νέφος διεβράγη τῆς ἐχθρας, ἐπέγνω τοῦ Δαυὶδ τὴν φωνήν, καὶ φωνήν· *Ἡ φωνὴ σου αὐτῇ, τέκνον Δαυὶδ; Ποία αὐτῇ; Ἡ τὸν Γολιάθ κατενεγκούσα, καὶ τὴν πόλιν ἐξαργάσασα τῶν κινδύνων, καὶ περὶ δουλείας καὶ περὶ θανάτου κινδυνεύοντας ἀπαντάς καὶ πρὸς ἀσφάλειαν καὶ πρὸς ἐλευθερίαν ἐπανάγουσα πάλιν, ἣ τὴν ἐκείνου καταστέλλουσα μανίαν, πολλὰ καὶ μεγάλα αὐτὸν ἐργασάμεν καλὰ. Αὕτη γὰρ ἡ φωνὴ τὸν βάρβαρον ἐκείνον κατήνεγκε· πρὶ γὰρ τοῦ λίθου, ἣ τῆς εὐχῆς δύναμις αὐτὸν ἐχειρῶσατο. Οὐ γὰρ ἀπλῶς τὸν λίθον ἐβρίβεν, ἀλλὰ πρότερον εἰπὼν, Σὺ ἐρχῇ πρὸς με ἐν τοῖς θεοῖς σου· ἐγὼ δὲ ἐρχομαι πρὸς σὲ ἐν ὀνόματι Κυρίου Σαβαώθ, ὃν ὠνείδισας σήμερον, οὕτως ἀφῆκς. Καὶ αὕτη τὸν λίθον ἐχειραγωγῆσεν ἡ φωνή, αὕτη τὴν ἀγωνίαν ἐνέβαλε τῷ βαρβάρῳ, αὕτη τὸ θράσος ἐξέκοψε τοῦ πολεμίου. Καὶ εἰ θαυμάζεις, εἰ θυμὸν καταστέλλει φωνὴ δικαίου, καὶ πολεμίους καθαιρεῖ, ὅπου γε καὶ δαίμονας ἀπελαύνει; Ἐφθέγγοντο γοῦν μόνον οἱ ἀπόστολοι, καὶ πᾶσαι ἐδραπέτευον αἱ ἀντικείμεναι δυνάμεις. Ἡ φωνὴ τῶν ἁγίων καὶ τὰ στοιχεῖα πολλάκις ἔστησε, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν μετέβαλεν. Εἶπε γοῦν ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ μόνον, *Στήτω ὁ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη*, καὶ ἔστη· οὕτω καὶ ὁ Μωϋσῆς θάλατταν ἐπέδησε, καὶ ἀνῆκεν· οὕτως οἱ παῖδες οἱ τρεῖς τὴν ἐνέργειαν τοῦ πυρὸς ἐσθεςαν διὰ τῶν θυμῶν ἐκείνων καὶ διὰ τῆς φωνῆς. Διὰ τοῦτο καὶ πρὸς αὐτὴν τὴν φωνὴν διαβερμανθεὶς ὁ Σαουλ ἔλεγεν· *Ἡ φωνὴ σου αὐτῇ, τέκνον Δαυὶδ; Τί γοῦν ὁ Δαυὶδ; Δουλός σου, κύριέ μου βασιλεῦ.* Ἀμίλλα λοιπὸν καὶ φωνεῖσθαι γίνεται, τίς τὸν πλησίον μειζνῶς τιμῇσι. Ἐκεῖνος εἰς συγγένειαν ἤγαγεν, οὗτος δεσπότην αὐτὸν ὠνόμασεν. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· Ἐν ζητῷ μόνον, φησὶ, σωτηρίαν τὴν σὴν, καὶ τὴν ἐπίδοσιν τῆς ἀρετῆς. Τέκνον με ἐκάλεσας, ἐγὼ δὲ ἀγαπῶ καὶ στέργω, [778] ἐὰν δοῦλόν με ἔχῃς, μόνον μετὰ τοῦ ἀποδέσθαι τὴν ὀργὴν, μόνον μετὰ τοῦ μηδὲν ὑποπτεῖν περὶ ἐμοῦ πονηρὸν, καὶ μὴ νομίζειν ἐπίδοσιν εἶναι καὶ πολέμιον. Τὸν γὰρ ἀποστολικὸν ἐκείνον ἐπλήρου νόμον, τὸν κελεύοντα τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγεῖσθαι, ὑπερέχοντας ἑαυτῶν· οὐ καθάπερ πολλοί, βοσκημάτων διακείμενοι χεῖρον, οὐδὲ προσοίειν τὸν πλησίον ἀνέχονται πρότεροι, νομίζοντες ὑβρίζεσθαι καὶ ἐλαττοῦσθαι, εἰ φιλῆς τι μετὰδοῖεν προσήψεως.*

Τί ταύτης τῆς ἀνοίας γένοιτ' ἂν καταγελαστότερον; τί τοῦ τύφου τούτου καὶ τῆς ἀπονοίας αἰσχροτέρων; Τότε γάρ, τότε ἡλαττόνηκας^a, ὦ ἄνθρωπε, τότε ὑβρίσθης, τότε ἡτιμάσθης, ὅταν ἀναμείνῃς τὸν πλησίον πρότερόν σε προσοίειν. Τί γὰρ ἀπονοίας γέρον; τί δὲ τύφου καὶ κενοδοξίας καταγελαστότερον; Ἄν μὲν γὰρ πρότερος προσοίης, καὶ ὁ Θεὸς ἐπαινέσεται, ὁ πάντων μείζων, καὶ ἄνθρωποι δὲ ἀποδέξονται, καὶ τῆς ἐκείνου προσήψεως σὺ τὸν μισθὸν ἅπαντα λήψῃ· ἂν δ' ἀναμείνῃς πρότερον τιμηθεὶς οὕτω τιμηθῇ, οὐδὲν μέγα εἰργάσω λοιπόν. Ὁ γὰρ τῆς εἰς σὲ κατάρξας τιμῆς, αὐτοῦ καὶ τῆς παρὰ σοῦ γενομένης εἰς αὐτὸν θεραπείας τὸν μισθὸν ἅπαντα λήψεται. Μὴ ἀναμείνων τοῖνον τιμᾶσθαι παρ' ἐτέρων πρότερο· ἀλλ' ἐπιτρέχωμεν ταῖς εἰς τὸν πλησίον τιμαῖς, καὶ τῆς προσήψεως αἶε κατάρχωμεν, καὶ μὴ νομίζωμεν φίλον εἶναι καὶ εὐτελεῖς τὸ κατόρθωμα τοῦτο, τὸ γενέ-

σθαι εὐπροσῆγορον καὶ φιλοπροσῆγορον. Πολλὰς γοῦν φίλας ἔλλειψθὲν τοῦτο διέκοψε, πολλὰς ἐχθρας εἰργάσατο· ὥσπερ οὖν μετὰ σπουδῆς πληροῦμένων χρονίους πολέμους κατέλυσε, καὶ τὰς οὕσας φίλας ἀπέσφιξε. Μὴ τοῖνον ἀμελῆς, ἀγαπητὴ, τῆς περὶ ταῦτα σπουδῆς· ἀλλ' εἰ μὲν ὁλόν τε, τοὺς ἀπαντῶντας, ὁλοὶ τινες· ἂν ὣσι, καὶ ἐν ταῖς προσήψεσι, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασι πρότεροι θεραπεύωμεν. Ἄν δὲ σε ἑτερος φθάσῃ, μείζονα ἐπιδειξάι τὴν τιμὴν πάλιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο παρήνεκεν ὁ Παῦλος, οὕτως εἰπὼν· *Ἀλλήλους ἡγείσθε ὑπερέχοντας ἑαυτῶν*^b. Οὕτως ὁ Δαυὶδ ἐποίησε, καὶ πρότερος ἐτίμησε, καὶ τιμηθεὶς πάλιν μείζονως ἀντετίμησεν, εἰπὼν· *Δουλός σου, κύριέ μου βασιλεῦ.* Καὶ ὅρα ὅσον εἰργάσατο κέρδος. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε τοῦθ' ὁ Δαυὶδ, οὐκ ἤνεγκεν ἀδακρυεὶ λοιπὸν ταύτην ἀκούσαι τὴν φωνὴν ὁ Σαουλ· ἀλλ' ὠλόλυξε πικρὸν, τὴν ὕγιαν τὴν ἐν τῇ ψυχῇ, καὶ τὴν φιλοσοφίαν, ἣν ὁ Δαυὶδ ἐνέθηκε, διὰ τῶν δακρύων δηλῶν.

Ἦ. Τί γένοιτ' ἂν τοῦ Προσῆτου μακαριώτερον, ὅς ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή οὕτω τὸν ἐχθρὸν μετεβόρυσσε, καὶ ψυχὴν αἵματος καὶ σφαγῆς διψῶσαν λαθὼν εἰς θρήνους ἐνέβαλεν ἄθρόον καὶ ὀλοθυμούς; Οὐχ οὕτω θαυμάζω τὸν Μωϋσά, ὅτι ἀπὸ πέτρας ἀκροτόμου πηγὰς ἐξήγαγεν ὕδατος, ὥς θαυμάζω τὸν Δαυὶδ, ὅτι ἐξ ὀφθαλμῶν λιθίνων πηγὰς ἐξήγαγε δακρύων. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ τὴν φύσιν ἐνίκησεν, οὗτος δὲ τῆς προαιρέσεως περιεγένετο· [779] ἐκεῖνος ἐπάταξε τῇ ῥάβδῳ τὸν λίθον, οὗτος ἔκρουσε τῷ λόγῳ τὴν καρδίαν, σὺχ' ἵνα λυτήσῃ, ἀλλ' ἵνα καθαρὰν ἐργάσται καὶ προσήνῃ· ὅπερ οὖν καὶ ἐποίησε, μείζονα τῆς προτέρας εὐεργεσίας ἐπιειξάμενος. Ἐπαῖνον μὲν ἄξιον καὶ μεγίστου θαύματος καὶ τὸ μὴ βαπτίσει τὸ ξίφος, μηδὲ ἀποτεμῖν τὴν πολεμὶαν ἐκείνην κεφαλὴν· πολλῶν δὲ πλείονων ἂν εἴη στεφάνων τὸ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ μεταβαλεῖν τὴν προαίρεσιν, καὶ βελτίω ποιῆσαι, καὶ πρὸς τὴν οἰκίαν αὐτὸν ἐπιεικίαν μεταβαλεῖν^c. Αὕτη μείζων ἐκείνης ἡ εὐεργεσία. Οὐ γὰρ ἐστὶν ἴσον ζωὴν χαρίσασθαι, καὶ εἰς φιλοσοφίαν ἐναγαγεῖν· οὐκ ἐστὶν ἴσον ἀπαλλάξαι θυμοῦ πνέοντος φόνον ἀδικον, ἐξελεῖσθαι σφαγῆς, καὶ ἐξελεῖσθαι παραπληξίας ἐπὶ τοσοῦτον ὀδευούσης κακόν. Τοὺς μὲν γὰρ δορυφόρους καλύσαι, αὐτὸν ἀνελεῖν, κατὰ τὸν παρόντα βίον ὠφελεῖ· τὴν δὲ πονηρίαν τῆς ψυχῆς ἐκβαλὼν διὰ τῆς τῶν ῥημάτων ἐπιεικείας, τὴν μέλλουσαν αὐτῷ ζωὴν ἐχαρίσατο καὶ τὰ ἀκίνητα ἀγαθὰ, τὸ γε εἰς αὐτὸν ἦκον. Ὅταν οὖν αὐτὸν ἐπαινέσῃς διὰ τὴν οἰκίαν πράττειν, μείζονως αὐτὸν θαύμασον διὰ τὴν τοῦ Σαουλ μεταβολήν. Τοῦ γὰρ τῶν οἰκείων κρατῆσαι παθῶν, πολὺ πλέον ἐστὶ τὸ καὶ τῆς ἐτέρων περιγενέσθαι μανίας, καὶ φλεγμαινύουσαν καταστῆλαι καρδίαν, καὶ τοσαύτην γαλήνην ἀπὸ τοσαύτης ἐργάσασθαι ζῆλης, καὶ ὀφθαλμοῦς φόνον βλέποντας δακρύων ἐμπλήσαι θερμῶν. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ὃ πολλῆς ἐκπλήξεως γέμει καὶ θαύματος. Καὶ γὰρ εἰ μὲν τῶν ἐπιεικῶν καὶ μετρίων ἀνθρώπων ἦν ὁ Σαουλ, οὐ μέγα ἦν σφόδρα ἐπαναγαγεῖν αὐτὸν πρὸς τὴν οἰκίαν ἀρετῆν· τὸ δ' ἐκτεθριωμένον καὶ πρὸς ἐσχάτην κακίαν ἐξοκειλάντα, καὶ πρὸς σφαγὴν ἐπιεγόμενον, ἐν βραχεῖα καιροῦ ῥοπή παρασκευάσαι πᾶ-

^a Reg. unus ἡλάττωσας.

^b Εἰπὼν· Τῇ τιμῇ ἀλλήλους προηγεῖσθε. Sic unus.

^c Reg. unus μεταγαγεῖν.

σαν τὴν πικρίαν σέβειν· τίνα οὐκ ἂν ἀποκρύψειε τῶν πώποτε ἐπὶ διδασκαλίᾳ φιλοσοφίας βεβημένων;

Καὶ σὺ τοίνυν, ὅταν λάβῃς τὸν ἐχθρὸν, μὴ τοῦτο σκόπει, ὅπως αὐτὸν ἀμυνόμενος καὶ μυρίαὶς πλύνῃς ταῖς λουδορίαις ἐκτίμῃς, ἀλλ' ὅπως θεραπεύσῃς, ὅπως ἐπαναγάγῃς πρὸς ἐπισείκειαν· καὶ μὴ πρότερον ἀποστής πάντα καὶ ποιῶν καὶ λέγων, ἕως ἂν περιγένη τῇ πραότητι τῆς ὁμότητος τῆς ἐκείνου. Οὐδὲν γὰρ ἐπισείκειας δυνατώτερον. Καὶ τοῦτ' αὐτὸ δηλῶν τις ἔλεγεν, ὅτι Λόγος ἀπαλὸς συγκλάσει δατὰ^α. Καίτοι τί ὁστίου σκληρότερον; Ἀλλ' ὁμως καὶ οὕτω σκληρὸς τις ἦ καὶ ἀκαμπής, περιέσται βιβλῖος ὁ μετ' ἐπισείκειας αὐτῷ χρώμενος. Καὶ πάλιν· Ἀποκρισὶς ὑποπίπτουσα ἀποστρέφει ὀργάς. Ὅθεν δὴλον ὅτι τοῦ κινήθῃαι τὸν ἐχθρὸν, καὶ τοῦ καταλαγῆναι, σὺ κυριώτερος ἐκείνου. Ἐν γὰρ ἡμῖν, οὐκ ἐν τοῖς ὀργιζομένοις κεῖται καὶ τὸ σεσθῆναι, καὶ τὸ πρὸς μέλῃονα ἐξενεχθῆναι φλόγα τὸν θυμὸν τὸν ἐκείνων. Καὶ τοῦτ' αὐτὸ πάλιν ὁ τὰ πρότερα εἰπὼν ἐδήλωσε διὰ φιλοῦ^β παραδείγματος. Ὅσπερ γὰρ, φησὶν, εἰς σπινθῆρα πυρὸς ἂν μὲν φουθήσῃ, ἐξήψας τὴν [780] φλόγα, ἂν δὲ πύσῃ, κατέσβεσας, καὶ ἀμφοτέρων σὺ κύριος (Ἀμφοτέρα γὰρ, φησὶν, ἐκ τοῦ στόματός σου πορεύεται^γ). οὕτως καὶ ἐπὶ τῆς ἔχθρας τοῦ πλησίον· ἂν μὲν πεφουσμένους καὶ ἀπονεννημένους προσενέγκῃς λόγους, ἀνάπτεις ἐκείνου τὸ πῦρ, ἐκκαίεις τοὺς ἀνδράκας· ἂν δὲ προσηγείς καὶ περιεσταλμένους, πρὶν τὴν πυρὰν ἀρθῆναι, κατέσβεσας τὴν ὀργὴν ἅπασαν. Μὴ τοίνυν λέγε, ὅτι Τὰ καὶ τὰ ἐπαθον, τὰ καὶ τὰ ἤκουσα· πάντων γὰρ τοῦτων σὺ κύριος. Οὕτω γὰρ ὥσπερ σπινθῆρα καὶ σέβειν καὶ ἀνάψαι, καὶ θυμὸν ἐκκαῦσαι καὶ καταστεῖλαι πάλιν ἐν σοί. Ὅταν ἴδῃς ἐχθρὸν, ἢ καὶ εἰς νοῦν λάβῃς, ὅσα μὲν ἤκουσας καὶ ἐπαθες λυπηρὰ, πάντ' ἐπιλανθάνου ταῦτα· εἰ δὲ καὶ ἀναμνησθεῖς, τῷ διαδόχῳ ταῦτα λογίζου. Σύλλεγε δὲ, εἰ τί σοι χρηστὸν εἴπῃ πώποτε, καὶ ἐποίησας. Κἂν τῇ τούτων ἐνδιατρίβῃς μνήμη, ταχέως καταλύσεις τὴν ἔχθραν. Κἂν μέλλῃς ἐγκαλεῖν καὶ διαλέγεσθαι, πρότερον τὸ πάθος ἐκβαλὼν καὶ τὸν θυμὸν σέβειν, οὕτως εὐθύνας ἀπαίτει, οὕτως ἔλεγε, καὶ δυνήσῃ περιγενέσθαι βιβλῖος. Θυμούμενοι γὰρ οὐτ' εἰπεῖν, οὐτ' ἀκούσαι ποτε δυνήσομεθα· τί ὅστις ἀπαλλαγέντες δὲ τοῦ πάθους, οὐτ' αὐτοὶ ῥῆμά ποτ' ἐξοίσωμεν τραχὺ, οὐθ' ἑτέρων λεγόντων οὕτως ἀκουσόμεθα. Οὐ γὰρ ἡ τῶν λεγομένων φύσις, ὡς ἡ τῆς ἔχθρας πρόληψις ἡμᾶς ἀγρίου ἐβόη. Πολλάκις γοῦν παρὰ φίλων τὰς αὐτὰς ἀκούσαντες λουδορίας παιζόντων, ἢ καὶ χαριεντιζομένων, ἢ καὶ παρὰ παιδίων μικρῶν, οὐ μόνον οὐδὲν ἐπάθομεν ἀηδὲς, οὐδ' ἐξηγνώσθημεν, ἀλλὰ καὶ ἐγαλάσαμεν καὶ διεχύθημεν· οὐ γὰρ μετὰ διεφθαρμένης ἡκούσαμεν γνώμης, οὐδὲ μετὰ ψυχῆς θυμῷ προκατειλημμένης. Ὅστε καὶ ἐπὶ τῶν ἐχθρῶν, ἂν σέβῃς τὸν θυμὸν, ἂν τὴν ἔχθραν ἐκβάλῃς, οὐδὲν σε τῶν λεγομένων λυπήσῃ δυνήσεται.

η'. Καὶ τί λέγω, τῶν λεγομένων; Οὐδὲν τῶν γινομέ-

νων, ὥσπερ οὐκ οὐδὲ τὸν μακάριον τοῦτον· ἀλλ' ὁρῶν τὸν πολέμιον κατὰ τῆς αὐτοῦ σωτηρίας ὀπλιζόμενον, καὶ πάντα διὰ τοῦτο κινουῖντα, οὐ μόνον οὐκ ἡγρίανεν, ἀλλὰ καὶ εἰς πλεῖονα ἤλθε συμπάθειαν· ὅσην μέλῃονα ἐπεβούλευε, τοσούτῳ μᾶλλον αὐτὸν ἐδάκρυεν. Ἥδει γὰρ, ἦδει σαφῶς, ὅτι οὐχ ὁ πάσῃων κακῶς, ἀλλ' ὁ ποιῶν, οὗτος ἐστὶ δακρύων ἄξιος καὶ θρήνων, αὐτὸν καταβλάπτων. Διὰ τοῦτο καὶ μακρὰν πρὸς αὐτὸν συνέθηκεν ἀπολογίαν, καὶ οὐ πρότερον ἀπέστη, ἕως καὶ αὐτὸν ἀπολογήσασθαι παρεσκεύασε μετὰ δακρύων καὶ θρήνων. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνῶμωξ καὶ πικρὰν ἀφῆκε φωνήν, καὶ μέγα ἀνωλόλυεν, ἀκουσον τί φησι· Δίκαιος σὺ ὑπὲρ ἐμέ, ὅτι σὺ μὲν ἀνταπέδωκάς μοι ἀγαθὰ, ἐγὼ δ' ἀνταπέδωκά σοι κακά.

Ὅρξῃς πῶς καὶ τῆς οἰκείας κακίας καταγινώσκει, καὶ τὴν ἀρετὴν ἀνυμνεῖ τοῦ δικαίου, καὶ μηδενὸς ἀναγκάζοντος ἀπολογεῖται; Οὕτω καὶ σὺ ποιήσον. Ἐπειδὴν λάβῃς τὸν ἐχθρὸν, μὴ κατηγορήσῃς, ἀλλ' [781] ἀπολόγησαι, ἵνα παρασκευάσῃς ἐκείνον αὐτοῦ κατηγορεῖσθαι. Ἄν μὲν γὰρ ἡμεῖς κατηγοροῦμεν, τραχύνεται· ἂν δ' ἀπολογισώμεθα, ἐντρεπόμενος ἡμῶν τὴν ἐπισείκειαν, αὐτὸς αὐτοῦ κατηγορεῖται λοιπόν. Καὶ οὕτως ὅτε ἐλεγχος ἀνυπόποτος γίνεται, ἐκείνους τε τῆς πονηρίας ἀπαλλάττεται πάσης. Ὅπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα συνέβη· καὶ κατηγορεῖ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ὁ ἀδικήσας, τοῦ ἡδικημένου σιγῶντος. Οὐδὲ γὰρ εἶπεν ἀπλῶς, Εἰργάσω εἰς ἐμὲ ἀγαθὰ, ἀλλ', Ἀνταπέδωκάς μοι ἀγαθὰ· τοῦτέστιν, Ἀντὶ τῆς ἐπιβουλῆς, ἀντὶ τῆς σφαγῆς, ἀντὶ τῶν μυρίων κακῶν ἐκείνων εὐεργεσίαις ἡμᾶς ἡμεῖς μεγαλίας. Ἐγὼ δ' οὐδ' οὕτως ἐγενόμην βελτίων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς εὐεργεσίας ἐκείνας ἐπέμεινα τῇ πονηρίᾳ· καὶ οὐδ' οὕτω μετεβόλῃ, ἀλλὰ διέμεινας τὸν σαυτοῦ διατηρῶν τρόπον, καὶ πάλιν ἡμᾶς ἐπιβουλεύοντας εὐεργετῶν. Πόσων οὐκ ἂν εἴη στεφάνων ἄξιος καθ' ἑκάστων τῶν ῥημάτων τούτων ὁ Δαυὶδ; Εἰ γὰρ καὶ τὸ στόμα αὐτὸ ἐφθέγγετο τοῦ Σαουλ, ἀλλ' ἡ σοφία καὶ ἡ τέχνη τοῦ Δαυὶδ εἰς τὴν ἐκείνου κατεφύτευεν αὐτὰ ψυχὴν. Καὶ ἀπήγγειλάς μοι σήμερον, φησὶν, δ' ἐποίησάς μοι ἀγαθὰ, ὡς ἀπέκλεισέ με Κύριος σήμερον εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ οὐκ ἀπέκτεινάς με. Καὶ ἑτέραν αὐτῷ μαρτυρεῖ πάλιν ἀρετὴν, ὅτι εὐεργετήσας οὐκ εἰσέγησεν, οὐδ' ὑπερέβηεν, ἀλλ' ἔβηεν εἰπεν, οὐ πρὸς ἐπίδειξιν τοῦτο ποιῶν, ἀλλὰ δεῖξαι βουλόμενος, καὶ διὰ τῶν ἔργων αὐτῶν διδάξαι, ὅτι τῶν κηδομένων ἐστὶ καὶ προσοόντων, οὐ τῶν ἐπιβουλεύοντων καὶ πονηρευομένων. Τὸ γὰρ τὰς ἰδίας εὐεργεσίας λέγειν ἐστίν, ὅπου τὸ κέρδος ἔχει μέγιστον. Ὅταν γὰρ μηδεμιὰς ὑποθέσεως οὐσῃ προσφέρῃ τις αὐτάς καὶ ἀνακηρύττῃ, τῶν ἐνεδιζόντων οὐδὲν ἄμεινον διακρίνεται· ὅταν δὲ βουλόμενος πείσαι τὸν διεφθαρμένον, καὶ πονηρὰν περὶ αὐτοῦ πρόληψιν ἔχοντα τοῦτο ποιῇ, κηδεμῶν ἐστὶ καὶ εὐεργέτης· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ ἐποίησεν, οὐ τῆς παρ' αὐτοῦ δόξης ἑρῶν, ἀλλὰ τὸν ἐβρίζωμενον ἐν αὐτῷ θυμὸν ἀνασπάσαι βουλόμενος. Καὶ διὰ τοῦτο γοῦν αὐτὸν ἐπήνεσεν, ὅτι καὶ εὐεργέτης, καὶ τὴν εὐεργεσίαν εἶπεν.

Εἴτα ζητῶν ἀμοιβὴν, καὶ οὐδεμίαν ἔχων τῶν γεγενημένων ἴσῃ εὐρεῖν, τὸν θεὸν αὐτὸν αὐτῷ δίδωσιν ὀφειλέτην, οὕτως λέγων· Ὅτι εἰ εἴηροι τις τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ ἐν ὀλίφῃ, καὶ ἐκπέμψῃ αὐτὸν ἐν δόφῳ ἀγαθῇ, καὶ Κύριος ἀνταποδῶ αὐτῷ ἀγαθὰ, καθὼς πεποίηκας σὺ σήμερον. Τί γὰρ καὶ εἶχεν δεῖον ἀποδοῦναι τῶν εὐεργεσιῶν, ἐλὶ καὶ βασιλείαν

^a Reg. unius συντρέχει δατὰ

^b Ita Regii duo melius quam ed. qui habent διὰ δαφίλους.

^c Reg. ἐκπορεύεται.

ficere, ut omnem illam amaritudinem exstinguat, quem non obscuret omnium, qui umquam super philosophiæ doctrina clarum promeruerunt nomen?

Nihil humanitate potentius. Iram sedare in nostra est potestate. — Et tu igitur, si quando hostis incidere in manus tuas, ne illud specta, quomodo illum ulciscaris, innumerisque conviciis conspersum emittas, sed quomodo sanes, quomodo ad sobrietatem reducas: neque prius desistas omnia tum facere, tum dicere, donec tua mansuetudine superaris illius truculentiam. Nihil enim humanitate potentius. Quod ipsum quidam declaravit, dicens: *Sermo mollis confringet ossa* (Prov. 25. 15). Atqui quid osse durius? Et tamen si quis æque durus sit et rigidus ac præfractus, tamen illum facile vicerit, qui mansuete tractet. Ac rursus, *Responsio submissa avernit iras* (Prov. 15. 1). Unde liquet ut hostis irritetur, aut reconcilietur, magis in tua potestate esse, quam illius. Non enim in iis qui ira commoti sunt, sed in nobis situm est, ut vel exstinguatur illorum ira, vel ad majus irritetur incendium. Et hoc item qui priora dixit, simplici declaravit exemplo. Sicut enim, inquit, si insuffles in scintillam ignis, excitas incendium: contra, si inspuas, exstinguis, et utrumque tibi in manu est (quoniam *Utrumque*, inquit, *ex ore tuo proficiscitur* [Eccli. 28. 14]): sic et in inimicitia in proximum, si inflatos ac vecordes ingeras sermones, excitas ignem illius, accendis carbones: sin mites ac moderatos admoveas sermones, priusquam exardescat, iram omnem exstinxeris. Ne dixeris igitur: Hæc passus sum, aut hæc audiivi, cum hæc omnia sint in tua potestate. Hoc enim pacto iram veluti scintillam, vel exstinguere vel accendere, furoremque vel excitare, vel contra sedare, in te situm est. Cum videris inimicum, vel si in mentem veniat quam multa tum audieris, tum perperuss sis mglesta, fac omnium horum obliviscaris; etiamsi recorderis, tamen fac ea diabolo imputes. Collige vero si quid umquam humaniter vel dixit vel fecit. Si in horum recordatione commoratus fueris, ocius dissolves inimicitiam. Quod si est animus illum incusare, cumque illo expostulare: fac prius abjicias animi motum, iramque exstinguas, ac tum cum illo expostula, tum argue, et facile poteris vincere. Siquidem ira commoti nihil sani poterimus umquam vel dicere, vel audire: sed a perturbatione liberi, nec ipsi verbum asperius umquam emittemus, nec aliis acerbè loquentibus, eodem modo audiemus. Neque enim ipsa perinde natura eorum quæ dicuntur, atque animus odio occupatus nos exasperare solet. Frequenter enim fit, ut cum eadem convicia audimus ab amicis jocantibus faciliusve ludentibus, aut a pueris parvulis, non solum nullam sentiamus molestiam, neque exasperemur, sed rideamus etiam, atque exhilaremur, eo quod illa non audiamus animi affectu corrupto, neque mente ira præoccupata. Itidem in inimicis, si exstinxeris iram, si odium ejeceris, nihil verborum quæ dicuntur te poterit offendere.

8. *Dignior lacrymis qui facit injuriam.* — Quid autem loquor de verbis? Ne facta quidem offenderint,

quemadmodum nec beatum hunc quidquam horum offendit; sed cum videret inimicum adversus ipsius incolomitatem armatum, hujusque gratia nihil intentatum relinquentem, non solum non est exasperatus, verum magis illius indoluit malis: quo vehementius insidiabatur ille, hoc impensius eum desleivit. Noverat enim, noverat, inquam, certo, non eum qui patitur injuriam, sed qui facit, lacrymis ac lamentis esse dignum, ut qui lædat seipsum. Ideo longa apud illum excusatione est usus, nec prius destitit, quam et hostem commoveret ad excusationem cum lacrymis ac lamentis. Posteaquam enim ploravit vocemque amaræ emisit, posteaquam clare ejulavit, quid dicat audi. *Justior tu me es, quoniam tu mihi retribuisti bona, ego vero retribuui tibi mala* (1. Reg. 24. 18). Vides ut suam ipsius damnat malitiam, ac justi virtutem prædicat, nulloque cogente ipsum purgat? Idem tu facio. Cum hostis offenderit in manus tuas, noli accusare illum, sed ipsum purga, ut illum perpellas ad sui ipsius condemnationem. Nam si nos accusemus, exasperatur: sin nos excusaverimus, ille reveritus nostram humanitatem, mox seipsum condemnabit. Hoc pacto simul et redargutio sit carens suspitione, et ille omnem exuit malitiam. Quod et hic evenit: cum tacet is qui affectus erat injuria, is qui fecerat multa cum vehementia seipsum accusat. Neque enim simpliciter dixit, *Fecisti mihi bona, sed, Retribuisti mihi bona*: hoc est, Pro insidiis, pro cæde, pro malis illis innumeris magna mihi rependisti beneficia. At ego ne sic quidem factus sum melior, sed post illa tua benefacta perseveravi in malitia: tu vero ne sic quidem es immutatus, sed constanter tuum obtinuisti morem, nos iterum tibi insidiantes beneficiis prosequens. In hisce singulis verbis, quot coronis dignus apparuit David? Quamquam enim os Saulis ista sonabat, sapientia tamen et ars Davidis ea in animum illius inseverat. *Renuntiasti*, inquit, *mihi hodie quæ mihi feceris bona, cum me Dominus hodie concluderit in manus tuas, nec occideris me* (1. Reg. 24. 19). En rursus de altera ejus virtute perhibuit testimonium, videlicet, quod benemeritus non tacuerit, neque dissimulaverit, sed accedens narraverit: non quidem ad ostentationem, sed ipsis factis illum docere cupiens, se de numero eorum esse, qui regi bene cuperent, ejusque commodis prospicerent, non eorum qui tenderent insidias. Tum enim fas est propria commemorare beneficia, cum insignis hinc speratur utilitas. Nam quoties nulla data occasione jactat quis ac prædicat sua in alium beneficia, nihilo melior est exprobrante; cæterum quoties id facit, ut male affectum et pravam de ipso opinionem habentem flectat in diversum, is et curator est et beneficus: quod sane fecit David, non a Saule gloriam captans, sed iram in illo radicatam evellere studens. Atque ideo Saül collaudavit eum, quod et benemeritus esset, et merita commemorasset.

Tum maxime certa nos manent apud Deum præmia, cum ab hominibus negantur. — Dein cum Saül referre gratiam cupiens, non inveniret ullam parem, ipsum

Deum illi pro se constituit debitorem, ita loquens: *Si inveniet aliquis inimicum suum in angustia, et dimittet illum in via bona, et Dominus reddet illi bona, quemadmodum fecisti tu mihi hodie (1. Reg. 24. 20).* Quid enim poterat Saul reponere dignum meritis, etiamsi regnum dedisset cum omnibus oppidis? Neque enim oppida modo et regnum, verum et vitam ipsam donarat illi David: hic vero non habebat alteram vitam, quam rependeret: eo-que illum relegat ad Deum, et ab illo dandis præmiis honorat: et hunc laudans, et universos erudiens, tum majora nobis apud Deum præmia reposita esse, cum pro innumeris beneficiis in hostem collatis diversa recipimus. Post hæc ait: *Ecce agnosco, quod regnans regnabis, quodque regnum Israel constituetur in manu tua, et nunc jura mihi per Dominum, quod non aboliturus sis semen meum post me, nec exstingues nomen meum de domo patris mei (Ibid. v. 21. 22).* Sed dic, obsecro, unde istud scis? Penes te sunt exercitus, penes te sunt pecunie, arma, civitates, equi, milites, breviter universa vis apparatus regii: hic contra desertus ac nudus, nec civitatem, nec domum, nec familiam habens. Unde igitur, queso, ista loqueris? Nimirum ex ipsis Davidis moribus. Neque enim nudus et inermis ac desertus me armatum, tantaque circumvallatum potentia superasset, nisi Deum haberet adiutorem; porro qui Deum habet faventem, omnibus est potentior. Vides ad quantam philosophiam Saul post insidias deductus sit? vides qui fieri possit, ut inimicus omnem expuatur malitiam, immutatusque ad meliora sese recipiat?

9. Ne velimus itaque de nostra salute despondere animum. Quandoquidem etiamsi ad ipsa malitiæ barathra fuerimus deducti, fieri potest ut nos ipsos inde revocemus, et omnem deponamus malitiam.

Hostem Saul tutorem reliquit; in filios hostis benevolus David. — Deinceps quid ait? *Jura mihi per Deum, quod non abolebis semen meum post me, nec obliterabis nomen meum de domo patris mei.* Rex privatum rogat: qui diademate cinctus est, supplicem agit, pro filiis suis obsecrat exsulem. Et hoc ipsum arguit virtutem Davidis, quod hostis ausus sit hæc ab hoste petere. Nam quod iurandum exigit, non eo facit, quod diffidat Davidis moribus, sed quod reputet quot malis illum affecisset. *Jura mihi, te non aboliturum semen meum post me.* Hostem filijs suis relinquit tutorem, suamque prolem in illius deponit manus, dum his verbis filiorum ac Davidis manus apprehendens, Deum sequestrem inducit. Quid igitur David? Num vel leviter dissimulatione et ironia ad hæc usus est? Nequaquam: sed protinus annuit, quodque petebatur concessit: ac mortuo Saule, non modo non occidit illius posteros, sed tum plura præstitit quam erat pollicitus. Siquidem filium ejus, cum esset claudus ac debilis cruribus (2. Reg. 9), in suam ipsius domum induxit, suæque mensæ fecit participem, summo illum honore dignatus, nec erubuit, nec occultavit, nec arbitratus est regiam mensam claudicatione pueri dishonestari, sed decorari potius ac lautiorum fieri. Quot-

quot enim cum illo discombabant, abibant magnam philosophiæ doctrinam consequuti. Cum enim viderent Saulis filium, illius qui tanta mala patrarat adversus Davidem, tantò in honore haberi apud ipsum, etiamsi feris omnibus fuissent immitiores, pudore tamen ac rubore cum omnibus inimicis redibant in gratiam. Quamquam si etiam ipse aliunde illi cibum dari jussisset, certumque victus modum ordinasset, valde magnum erat: sed illum ad suam ipsius mensam recipere, eximie est philosophiæ. Scitis profecto, non esse facile hostium filios diligere. Quid dixi diligere? Non odisse, non persequi, magnum est. Itaque multi defunctis inimicis, in illorum liberos iram, quam in eos habebant, effuderunt. At non ita generosus ac magnanimus iste, sed et viventem inimicum observavit, et illo defuncto, benevolentiam quam erga illum gesserat filiis exhibuit. Quid illius mensa sanctius, quam cingebant filii hostis, hostis, inquam, occidere conati? quid illo convivio spiritualius, in quo tam multe abundabant benedictiones? Angeli potius quam hominis convocantis erat. Siquidem inimici filios amplecti et amare, et illius filium, qui toties ipsum tentasset e medio tollere, atque id moliens excessisset e vita, id facit ut in illum chorum referatur. Hoc tu quoque facito, carissime, et viventium et mortuorum filios fovens: viventium quidem, ut hoc modo parentes illorum tibi concilies: defunctorum vero filios curans, ut a Deo multum tibi pares favorem plurimisque coronis decoreris, utque innumera ab omnibus vota precesque consequaris, non ab iis tantum qui tuis beneficiis adjuti sunt, verum etiam ab iis qui viderunt. Hoc pro te stabit illo die, magnique tibi futuri sunt patroni in iudicii tempore, hostes tuo beneficio adjuti: multa peccata expiabis, et reposes mercedem. Etiamsi innumera commiseris peccata, si proferas illam precationem, quæ dicit: *Remittite inimicis vestris, et Pater vester remittet vobis peccata vestra (Matth. 6. 14)*: multa cum fiducia commissorum omnium remissionem consequeris atque hic interim bona cum spe vives, habiturus omnes amanter erga te affectos. Cum enim viderint te inimicos et inimicorum filios sic diligere, qui fieri poterit, ut non affectent tibi amici tuique studiosi fieri, et omnia tua causa tum facere tum pati? Porro cum tantum apud Deum tibi pares favorem, cum cunctos habeas omnia bona tibi comprecantes, quam sensurus es molestiam, aut quis te vitam vivat feliciorum? Hæc in hac vita non tantum laudamus, verum etiam hinc egressi servemus, ac obambulantes inimicos perscrutandi gratia, eos nobis reconciliemus, et ex inimicis sinceros reddamus amicos. Quod si etiam excusatione fuerit opus, veniaque ab ipsis petenda fuerit, ne recusemus, etiam si ipsi fuerimus injuria affecti. Hoc pacto copiosior nobis erit merces, hoc pacto major fiducia, hoc pacto ælorum regnum haud dubie consequemur, gratia et bonitate Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri simul et sancto Spiritui gloria, imperium, honor nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

ἔδωκε, καὶ τὰς πόλεις ἀπάσας· Οὐ γὰρ πόλεις ἀπλῶς καὶ βασιλείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐτῶν τὴν ψυχὴν ἔχαριστο ὁ Δαυὶδ· οὗτος δὲ ψυχὴν ἀντιδοῦναι ἑτέραν οὐκ εἶχε. Διὰ τοῦτο αὐτὸν τῷ Θεῷ παραπέμπει, καὶ ταῖς ἐκείθεν γεραίρει ἀμοibaίς, τοῦτόν τ' ἐπαίνων καὶ παιδεύων ἄπαντας, οἱ τότε μέζους ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ κείσονται αἱ ἀντιδόσεις, ὅταν μυρία τοὺς ἔχθρους ἀγαθὰ ποιήσαντες, τὰ ἐναντία ἀπολάβωμεν. Εἰτά φησιν, *ὅτι Ἰδοὺ ἐγὼ γινώσκω, ὅτι βασιλείων βασιλεύσεις, καὶ στήσεται ἡ βασιλεία Ἰσραὴλ ἐν χειρὶ σου. Καὶ νῦν ὁμοσόν μοι κατὰ τοῦ Κυρίου, [783] ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσῃς τὸ σπέρμα μου ὅπισθ' μου, καὶ μὴ ἀφανίσῃς τὸ ὄνομα μου ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου.* Καὶ πόθεν γινώσκεις, εἰπέ μοι, τοῦτο; Παρὰ σοὶ τὰ στρατόπεδα, παρὰ σοὶ τὰ χρήματα, τὰ ὅπλα, αἱ πόλεις, οἱ ἱπποὶ, οἱ στρατιῶται, ἅπαντα τῆς βασιλικῆς παρασκευῆς ἡ δύναμις· οὗτος δὲ ἔρμος καὶ γυμνός, ἀπολὺς καὶ ἀνέστιος, δοικος. Πόθεν οὖν ταῦτα λέγεις, εἰπέ μοι; Ἀπ' αὐτοῦ μὲν οὖν τοῦ τρόπου. Οὐ γὰρ ἂν ὁ γυμνὸς καὶ ἀπολὺς καὶ ἔρμος ἐμοῦ τοῦ καθωπλισμένου καὶ τοσαύτην περιβεβλημένου δύναμιν περιεγένητο, εἰ μὴ τὸν Θεὸν εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ· ὁ δὲ τὸν Θεὸν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ, πάντων ἐστὶν ἰσχυρότερος. Εἶδες οἷα φιλοσοφεῖ μετὰ τῆς ἐπιβουλῆς ὁ Σαουλ; εἶδες πῶς δυνατόν ἅπασαν ἀποπτύσαι πονηρίαν καὶ μεταβαλεῖσθαι, καὶ πρὸς τὸ βέλτιον ἐπανελθεῖν;

Θ'. Μὴ τοίνυν καταρβασθῶμεν τῆς ἑαυτῶν σωτηρίας. Κἂν γὰρ πρὸς αὐτὰ κατενεχθῶμεν τῆς κακίας τὰ βάρβαρα, δυνατόν ἑαυτοὺς ἀνακτήσασθαι πάλιν, καὶ γενέσθαι βελτίους, καὶ πᾶσαν ἀποθέσθαι κακίαν.

Εἰτά τί φησιν; *Ὁμοσόν μοι κατὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα μὴ ἐξολοθρεύσῃς τὸ σπέρμα μου ὅπισθ' μου, καὶ μὴ ἀφανίσῃς τὸ ὄνομα μου ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς μου.* Δέξιν ὁ βασιλεὺς τῷ ἰδιῶτι προσάγει, καὶ ἱκετηρίαν τίθῃσιν ὁ τὸ διάδημα περικείμενος, ὑπὲρ τῶν παίδων τῶν ἑαυτοῦ παρακαλῶν τὸν φυγάδα. Καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Δαυὶδ ἀρετῆς τεκμήριον, τὸ περὶ τῶν τοιούτων θαρρῆσαι τὸν ἔχθρον. Εἰ δ' ὅρκον ἀπαιτεῖ, οὐκ ἀπιστῶν τῷ τρόπῳ τοῦ Δαυὶδ, ἀλλ' ἐννοῶν ὅσα εἰς αὐτὸν εἰργάσατο κακά. *Ὁμοσόν μοι, μὴ ἀφανίσαι τὸ σπέρμα μου ὅπισθ' μου.* Ἐπίτροπον τὸν πολέμιον καταλιμπάνει τῶν ἑαυτοῦ παίδων, καὶ ταῖς ἐκείνου χερσὶν ἐντίθῃσι τὰ ἔκγονα, μονοουχὶ τῆς δεξιᾶς αὐτῶν λαβόμενος διὰ τῶν ῥημάτων τούτων, καὶ τὸν Θεὸν μεσίτην εἰσάγων. Τί οὖν ὁ Δαυὶδ; Ἄρα κἂν μικρὸν εἰρωνεύσατο πρὸς ταῦτα; Οὐδαμῶς· ἀλλ' εὐθέως ἐπένευσε, καὶ τὴν χάριν ἔδωκε· καὶ τελευτήσαντος τοῦ Σαουλ, οὐ μόνον οὐκ ἀπέκτεινεν, ἀλλὰ καὶ πλεόν, ὧν ὁμολόγησε, τότε παρέσχε. Τὸν γὰρ ἔκγονον τὸν τούτου, χωλὸν ὄντα καὶ πεπηρωμένον τὸ σκέλος, εἰς τὴν οἰκίαν εἰσήγαγε τὴν ἑαυτοῦ, καὶ ὁμοτράπεζον ἐποίησε, καὶ τῆς μεγίστης ἡξίωσε τιμῆς· καὶ οὐκ ἡρυθρία, ῥόδ' ἐνεκαλύπτετο, οὐδὲ τὴν τράπεζαν ἐνόμιζε καταειχυθήναι τὴν βασιλικὴν τῇ πηρώσει τοῦ παιδός· ἀλλ' ἐνεκαλυπίζετο καὶ ἐνθρόνιζετο μάλλον. Καὶ γὰρ ἕκαστος τὸν συνδειπνούντων αὐτῷ, μεγάλῃ φιλοσοφίας διδασκαλίαν λαμβάνων ἀπ' αὐτοῦ. Ὅρων γὰρ τὸν ἔκγονον τοῦ Σαουλ, τοῦ τοσαῦτα

κακὰ ἐργασασμένου τὸν Δαυὶδ, τοσαύτης ἀπολαύοντα παρ' αὐτῷ τιμῆς, εἰ καὶ πάντων θηρίων ἀγριώτερος ἦν, αἰσχυρόμενος καὶ ἐρυθρίων πρὸς ἅπαντας τοὺς ἔχθρους ἐσπέυετο. Καίτοι εἰ καὶ ἑτέρωθεν αὐτῷ τροφὴν ἐπέταξε, καὶ σιτηρέσιον ὥρισε τεταγμένον πολὺ, μέγα ἦν· τὸ δὲ καὶ εἰς αὐτὴν αὐτὸν ἀγαγεῖν τὴν τράπεζαν ὑπερβολὴν ἔχει φιλοσοφίας. Ἵστε γὰρ δῆπου, ὥς οὐ σφόδρα εὐπορὸν ἔχθρων παῖδας φιλεῖν. Τί λέγω φιλεῖν; Μὴ μισεῖν μὲν οὖν, μὴδ' ἐλαύνειν. Πολλοὶ γοῦν [785] καὶ τελευτήσαντων τῶν ἔχθρων εἰς τοὺς παῖδας τοὺς ἐκείνων τὴν πρὸς ἐκείνους ἀφῆκαν ὀργήν. Ἄλλ' οὐχ ὁ γενναῖος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ζῶντα τὸν πολέμιον διετήρησε, καὶ ἀπελθόντος ἐκείνου, τὴν περὶ ἐκείνου εὐνοίαν εἰς τοὺς παῖδας ἐνεδείξατο. Τί τῆς τραπέζης τῆς ἐκείνου ἀγριώτερον, ἢν ἔχθρου παῖδες ἐκύκλουν, καὶ ἔχθρου σφαγῆς; τί τῆς εὐχίας ἐκείνης πνευματικώτερον, ἐν ᾗ τοσαῦτα ἔβρουον ἐκλογίαι; Ἀγγέλου μάλλον, ἢ ἀνθρώπου συγκροτούμενος ἦν. Τὸ γὰρ ἀσπάζεσθαι καὶ φιλεῖν τοὺς παῖδας τοῦ μυριάκις αὐτὸν ἀνελὼν ἐπιχειρήσαντος, καὶ οὕτω τὴν ζωὴν καταλύσαντος, εἰς ἐκείνον αὐτὸν τελειῖ ποιεῖ τὸν χορὸν. Τοῦτο καὶ οὐ ποίησον, ἀγαπήτῃ, καὶ ζώντων καὶ τελευτώντων τῶν ἔχθρων τοὺς παῖδας θεραπεύων· ζώντων μὲν, ἵνα τῷ τρόπῳ τούτῳ καταλλάξῃς αὐτῶν τοὺς πατέρας· ἀπελθόντων δὲ τοὺς παῖδας θεραπεύων, ἵνα παρὰ τοῦ Θεοῦ πολλὴν ἐκτίσασθαι τὴν εὐνοίαν, καὶ μυρίους ἀναθήσῃ στεφάνους, καὶ μυρίας δέξῃ παρὰ πάντων εὐχάς, οὐχὶ τῶν εὐκαυχόντων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ὀρώντων. Τοῦτό σοι κατ' ἐκείνην προσηύχεται τὴν ἡμέραν, καὶ μεγάλοι συνήγοροί σου εἰ εὐεργετηθέντες ἔχθροί κατὰ τὴν καιρὸν τῆς κρίσεως ἴσονται, καὶ πολλὰ διαλύσῃ τῶν ἁμαρτημάτων, καὶ ἀπαιτήσεις τὸν μισθόν. Κἂν μυρία πεπλημελῆκώς ἦς, τὴν εὐχὴν ἐκείνην προσηύχωνος τὴν λέγουσαν, *Ἀφerte τοῖς ἔχθροῖς ὁμῶν, καὶ ὁ Πατήρ ὁμῶν ἀρῇσιν ὁμῶν τα παραπτώματα ὁμῶν*, μετὰ πολλῆς τῆς παρῆρησίας τὴν ἀρετὴν λήψῃ τῶν ἡμαρτημένων ἀπάντων, καὶ ἐνταῦθα δὲ μετὰ χρηστῆς βίωσιν τῆς ἐλπίδος, καὶ πάντας ἐξείς εὐνοϊκῶς πρὸς σὲ διακειμένους. Οἱ γὰρ ὀρώντες ὅτι τοὺς ἔχθρους καὶ τοὺς ἐκείνων παῖδας οὕτω φιλεῖς, πῶς οὐκ ἀλρήσονται φίλοι γενέσθαι καὶ ἐπιτήδριοι, καὶ πάντ' ὑπὲρ σοῦ καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν; Ὅταν οὖν τοσαύτης μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ τῆς εὐνοίας ἀπολαύς, οὕτω δὲ πάντας ἔχῃς τάχαθ' σοὶ συνευχομένους ἅπαντα, τίνος αἰσθήσῃ λυπηρὸν, τίνων δ' οὐ βιώσεις μακαριώτερον βίον; Ταῦτα μὴ ἐνταῦθα θαυμάζωμεν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξελθόντες φυλάττωμεν, καὶ περιελθόντες, καὶ διερυνυσάμενοι τοὺς ἔχθρους ἕκαστος τοὺς ἑαυτοῦ, καταλλάξωμεν ἡμῖν ἑαυτοῖς, καὶ φίλους ποιήσωμεν γνησίους. Κἂν ἀπολογησάσθαι δέη, καὶ συγγνώμην αἰτήσαι παρ' ἐκείνων, μὴ παραιτώμεθα, κἂν αὐτοὶ ὦμεν ἡδικημένοι. Ὅταν μέλινον ἡμῖν ὁ μισθός, οὕτω πλείων ἡ παρῆρησις, οὕτω τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτευξόμεθα πάντως, χάριτι καὶ φιланθρωπία τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι δόξα, κράτος, τιμὴ νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

SELECTA EX NOTIS

HENRICI SAVILII ET JOANNIS BOISII

IN IN TOM. IV.

OPERUM SANCTI JOANNIS CHRYSOSTOMI.

His notulas adjicimus alio caractere asterisco prævio.

Col. 28, l. 19. Εἰς τὴν αὐτὴν ἑλπίαν, *Statum et solemnem diem*; sic hom. 11, n. 2, τὴν αὐτὴν ἑλπίαν interpretatur, τὴν ἑλπίαν τῆς ἁγίας ἑστῆς. * *Vide notam nostram b p. 7, ubi male ponitur hom. 11, pro homil. 11.*

Col. 39, l. 38. Μία ἡμέραν ἀνέστη, *Unum diem significanter dixit*, Interpres. Boisius pro ἡμέραν legendum putat ἡμέρας.

Col. 33, l. 51. Τὰς εἰς ἀνθρώπων λογισμῶν ἀνθρώπων SC. ἀποδείξαι, ὑπερβαίνει, ἀπεργάζεσθαι, *Argumentis deductis ex humanis rationibus*. Sic alibi utitur τῷ αὐτῷ, hom. 9: τὸν τότε ἀνθρώπων λόγον, i.e. *Argumentorum quibusvis sumus*.

Col. 37, l. 50. Τριετής ἰδίῳ, *glossema alicujus scilicet ad verbum addidit*. * *Id certe non puto glossema esse, sed explicationem ipsius Chrysostomi.*

Col. 39, l. 31. In pluribus mss. est ἀνεργάσθαι δουρεῖς, ex quo Andreas Dounæus fecit ἀνεργάσθαι δουρεῖς, quod ἀνεργάσθαι non usurpetur fere nisi neutraliter, ut hac eadem homilia supra. Sed nos Constantinopolitanum optimum secuti expunximus δουρεῖς, atque ita erit ἀνεργάσθαι activum, quod exemplis non caret. Vide infra hom. 45.

Col. 42, l. 51. Τὰ παρηγορήματα, *Quidquid in mentem subito temere venerit*, eadem significatione, qua in τοῖς παρηγορηματικοῖς λόγοις. Sic infra hom. 5 eodem sensu, quo τὰ ἐκείνα λέγεται. *Quidquid in buccam venerit*; et homil. 13.

Col. 43, l. 9. παρηγορήματα. Doctissimus Casaubonus legit παρηγορεῖν, et quidem hæc duæ voces in mss. saepe permutantur. * *Παρηγορεῖν hic optime quadraret, sed omnes mss. παρηγορήματα habent, et hac voce non læditur series*. L. 23 Οὐκ ἔστι παρηγορεῖν πᾶσι... διδάξαι, vel pleonasmus est τοῖς πᾶσι..., vel Atticismus.

Col. 46, l. 7. Μῆτις τῆς λογικῆς. Sic enim Quadragesimam hodieque, ut optior, observant Græci. Vide hom. 8, et alibi non raro. — L. 46. Ἀναμάρτητος. Rectius, et ex grammaticæ ratione, ἀναμάρτητος, ut monuit A. Dounæus. Sed hic sive lapsus, sive usus adeo frequens in αὐτοῖς, et compositis in hoc præsertim auctore, ut non librarii tantum culpa esse videatur.

Col. 53, l. 31. ἡ' ε', i. e. ἡμέρα, ἡμέρα, ἀμέρα.

Col. 61, l. 17. Lege cum Boisio καὶ καθάπερ ἡμέραν τοῖς αὐτοῖς. * *Alqui locus ut est, optime habet.*

Col. 63, l. 40. Ταῦτα τὰ ἀπρόβλεπτα. Vel ταῦτα abundare, vel ταῦτα ἀπρόβλεπτα legendum recte et ex usu lingue notat A. Dounæus. * *Locus, ni fallor, sine hac emendatione sanus est.*

Col. 76, l. 29. ἐκδοκίμοις. Boisius mavult ἐκδοκίμοις.

Col. 87, l. 10. Post τοῖσιν recte addit unus cod. καὶ ἡ δὲ πόλις λίαν, μέγιστος, etc.

Col. 91, l. 4. ἡμέρα. Nostri et Reg. unus et alter codex εἰρησ, alter Regius εἰρησός, tertius, ut nos posuimus.

Col. 96, l. 26. Assentior doctissimo Casaubono, εἰς ἀνέτης glossema esse oppositum verbo εἰλάς; et l. 28 ita legit et distinguit, ἐκτοκίμοις, εἰ καὶ ταῦτα εἰς ἡμῶν ἀπρόβλεπτα τὴν ἡμέραν. in & etc. Recte ut opinor. * *Ego certe, quantumvis opinionem Casauboni magni faciam, puto locum bene habere.*

Col. 134, l. 28. Ταῦτα. A. Dounæus mavult γινώσκοντες, et linea 30 pro ἡμέραν, εἰρησός; ingeniose utrumque. Codex unus pro γινώσκοντες γινώσκοντες.

Col. 206, l. 3 ab imo. οἱ τῶνδε ἀπογεγραμμένοι. Deesse videtur aliquid ad fulciendum articulum εἰ, τοῖσιν, aut tale aliquid, quod responderet τῷ ἐκτακίμοις sequenti. Regii tamen coicices ita habent.

Col. 311, l. 27. ὅτι καὶ τὰ κατὰ αὐτοῦ γινώσκοντες. Regii et nostri consentiunt. Interpres Latinus, *Et multa posthac incide-*

rent, per quæ Lot erudiretur. Mihi locus non videtur mendo carere, quod tamen eluere non possum, nisi pro κατὰ αὐτοῦ legatur κατὰ τοῦ, sed ἡμέρα. * *Prope notatur; sed quid si legatur κατὰ αὐτοῦ et referatur ad ποιεῖν? Ut ut est, secundum hanc ex conjectura propositam lectionem Latina concinnavimus.*

Col. 336, l. 47. Fortasse legendum τὰ εἰς τοῖς τοῖς Μαδγ... videtur.

Col. 501, l. 1. 1. τὰ τοῦ θεοῦ. Vel legendum αὐτοῖς εἰ τοῦ θεοῦ αὐτοῖς γὰρ διδάσκον, Vel τὰ τοῦ θεοῦ αὐτοῖς, καὶ γὰρ διδάσκον, recte monuit A. Dounæus. * *At mihi emendationes hujusmodi non placent*. Libentius credam Chrysostomum multa ex tempore dicentem, non omnimodam ἀνέτην εἶναι habere rationem.

Col. 539, l. 53. Καθάρων αὐτοῦ θεοῦ. Ὁραταῖς, inquit A. Dounæus, θεοῦ αὐτοῦ διὰ γὰρ καθάρων ἀθέτων, de Ulysse Odysseæ A, ut opinor. Ex hoc multisque aliis intelligimus, inquit A. D., quam eruditū fuerint Septuaginta interpretes.

Col. 572, l. 1 ab imo. τῆς ἡμέρας γινώσκοντες. * *Exterioris generationis*. Quid hoc rei est? Fortasse, inquit Andreas Dounæus, τῆς εἰς ἀμέρας γινώσκοντες. Latinus interpres videtur non legisse τὰ ἡμέρας: certe non vertit: omnes tamen libri nostri et Regii habent. Quid si legamus τῆς εἰς γινώσκοντες? * *Nallem utrumque et ἡμέρας et εἰς abesse.*

SELECTA EX NOTIS JOANNIS BOISII

In Homiliis in Genesin.

Non solum notas tuas, quod unum tamen a me postula visti, legi et excussi, quantaque potui cura ac diligentia cum contextu Chrysostomi comparavi, sed etiam et innotuæ adjecti multa de meo, et, ut theologi loquuntur, super erogavi, non tamen ita ut supererogando me meritum quidquam esse putem, præter fistulam Ciceronis pastortiam, qua idcirco dignus fortasse censear, quod sim ausus vesti quasi purpureæ supplementa ista crassiore filo contexta assuere. Emendationes enim omnes, quas afferro, meæ sunt conjecturæ, et fortasse multis in locis parum probabiles nec satis scite confectæ. Sed ut non omnes dignas existimo, quæ eruditorum calculis approbentur: ita nonnullas, tametsi paucissimæ eæ sint, meliore shiere natus credo, quas ne emunctissimæ quidem naris critici sin prorsus aspernari. Potuissim, fateor, compendium laboris facere, et minore multo negotio (sicut in proximis ad te litteris facturum me dixi) ea tantum loca expendere, quæ a te et A. Dounæo notata essent: sed cum multis præterea loca inter legendum occurrerent, quæ plurimum mihi molestias exhiberent, et (ut scilicet mos est) mentis dos credere omnia, quæ non intelligerem: in homiliis saltem in Genesin videndum putavi, an post tam et Andream Dounæum messem spica aliquæ superesset quæ a me aut alio quopiam non sine fructu legeretur. Quoties itaque inter legendum hesitavi, quoties ordo verborum non fuit mihi satis obvius, toties incessit suspicio latentis mendii, toties expedivi calamum, ut emendatorem agerem, quod non adeo mihi feliciter quidem cessit, quin multis in locis pro emendatore culpæ obnoxius fuero: idque me ipso Aristarcho ac iudice, sicut ex crebris lituris, quibus amadversiones meæ paginatim, ut sic loquar, maculatæ sunt, deprehendere licet. Quod si meipso iudice toties peccavi, quanto plura sunt quæ reprehendantur ab aliis tanto ad iudicandum aptioribus, quanto minus his rebus quæ iudicium corruptum obnoxii? In notis tuis nihil displicet præter brevitetem et paucitatem. Cæterum cum cogito et sumptum, quos fecisti, immensitatem, et non

tilate in medio. Nos eam damus ex optimo ms. in Collegio novo Oxonii, castigatam ex alio ms. Gabrielis archiep. Philadelphie, qui Venetiis jam vivit, eamque nobis liberalissimo animo communicavit, quamvis sine truncatam.

Col. 652 in tit. Hanc etiam orationem agnoscit Catalogus Augustanus num. 7. Vertit Erasmus. Vide t. I, col. 484, Editionis Parisiensis 1588. Eam damus ex ms. in biblioth. Collegii novi Oxon. neque aliud nobis præterea suppetebat exemplar. Exstat tamen aliud in biblioth. Vaticana, mensa 8, cod. 26, uti olim erant dispositi libri.

Col. 660 in tit. Apparet ex verbis Chrysostomi tum in hac oratione, tum in proxime sequenti, aliam prius ab ipso habitam orationem in prima Cantici verba, *Κεκοιμήθη ὁ λαός σου ὁ Κύριε*, quam nusquam reperio. Codex etiam Vaticanus, cujus supra meminimus, et Catalogus Augustanus non plures agnoscunt in Annam, quam quinque, easdem place cum nostris, et eodem ordine dispositas. Florilegus hanc quintam memorat, et nos hanc quintam memoravimus, quod a nostro Joanne constaret aliam ante hanc esse habitam, ut dixi in prima verba Cantici. Porro hanc orationem ut et sequentem agnoscit Catalogus Augustanus 8 et 9. Hujus unicum nobis obtigit exemplar ex biblioth. Collegii novi Oxon.

NOTÆ HENRICI SAVILII

Ad Homilias in Davidem et Saulem.

Col. 675 in tit. Hanc orationem ab Erasmo sum æteris ejusdem argumenti latine versam reperire non sumus quiti ("sic") Græce in hisce Europæ partibus. Descripta est autem ex ms. Peræ Constantinopoli a Samuele Siadio.

manuscriptis, et emendata ex alio ms. Χάρις ὅσον τῆς Χαλκηδόνος invento. Reperitur in Catalogo Augustano num. 11.

Col. 687 in tit. Descripta est hæc secunda oratio in *David et Saul* ex ms. Gabrielis archiepiscopi Philadelphie Venetiis, bono cumprimis et emendato, quo solo nixi sumus. Versa ab Erasmo exstat tom. I, col. 503, edit. Paris. 1588. Hanc orationem et sequentem agnoscit Catalogus Augustanus num. 12 et 13. Post excusam hanc orationem accessit aliud apographum a Samuele Siadio descriptum Peræ Constantinopoli. — L. I ab imo. πολλοὶ τὸν ἱερὸν. Quid si πολλοὶ τοὺς ἱερὰς? Interpres Erasmus neutrum videtur agnoscere.

Col. 695 in tit. Hanc orationem damus ex unico ms. ex biblioth. Collegii novi Oxon. quem tamen ita accurate scriptum ostendimus, ut alio vix opus esse videatur exemplari, rara certe librorum felicitate.

NOTA JOANNIS BOISII

Ad Sermones in Genesim.

Col. 681, l. 23. Ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς λαϊκὸν παρακείμενος τῷ ἱερῷ δαδὸν τῇ φρονήσει. Basil. *Homil.* εἰς τὸ, Πρώτος αὐτοῦ: Θεοῦ δὲ καὶ λαοῦ πατρὸς σημαντικὸς ὁ ἱερεὺς φησὶ, ὁποῦ παρακαλεῖ τὸν τῷ λόγῳ ἐκζητοῦντα, διακρίνον τὸν αἶρα, ἐκ τοῦ πνευματικοῦ πατρὸς. ἵνα ἐκ τῶν αἰσῶν τῶν αἰσῶν εἰς τὴν γαλήνην βασιλεὺς καὶ ἡγεμὼν, ὡς καὶ λαὸς οὐδὲν καὶ ἀρχιερεὺς καὶ: αἰσῶν τὸν πατρίσινον [δ] λόγον ἐκκαθαρίζον. Ἐὰν δὲ οὐκ ὁ λόγος τῷ πνεύματι ὁ κατὰ τὸν δαδόντα τὸν ἱερεὺς, ὁ πῶς τῷ αἶρα διακρίνῃς ἱερεὺς. Vide ergo annon hic legendum sit: ἀπὸ λαϊκοῦ εἰς λαϊκὸν παρακείμενος, ἀπὸ τῶν φρονέων ἐκκαθαρίζον εἰς τὸν ἱερεὺς, etc. Nam ut navis a portu in portum fertur, sic oratio ab ore loquentis ad aures auditorum. "Cætera et quidem pauculæ Joannis Boisii notæ vel leves admodum sunt, vel loca jam restaurata respiciunt.

ORDO RERUM

QUÆ IN DUABUS PARTIBUS TOMI IV CONTINENTUR.

PREFATIO in quantum totum Operum S. Joannis Chrysostomi. 5-20

S. PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI OPERA OMNIA. 21-23

Sermo admonitio sub initium sanctæ Quadragesimæ. 184

HOMIL. I. Concionum verus finis et usus. Jejunium exemplo sanctorum commendatur. Fluxa humanarum rerum natura. 21-26

HOMIL. II. In creationis principium: *in principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1).—Quadragesimæ tempus aptum concionibus. Ex creaturis creator agnoscitur. Contra eos qui dicebant terram ex subjecta materia factam. Terra patria nostra est, et commune sepulcrum. Moralis exhortatio. 26-32

HOMIL. III. De his quæ supersunt dicenda in illud, *in principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1), usque ad illud, *et factum est vespere, et factum est mane, dies unus* (Gen. 1. 5).—Cur Deus non omnia simul uno die produxerit; contra eos qui omnia fortuito fieri dicunt. Non nostram solum, sed et aliorum salutem curare debemus. Moralis exhortatio. 32-39

HOMIL. IV. Dixit quoque Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum, et dividat inter aquam et aquam. Et factum est ita* (Gen. 1. 6).—Potentia Dei nullam rem admittit. Firmamentum quid sit vix sciri potest. Multos cælos esse non potest B. Chrysostomus. Ptolemæus convocat LXX Interpretes. Moralis exhortatio. Judeis jejunium non proderat. Quantum bonum sit inimicorum dilectio. 39-48

HOMIL. V. Et dixit Deus: *Congregetur aqua quæ sub cælo est, in congregationem unam, et appareat arida* (Gen. 1. 9).—Scriptura aurifodinis comparatur. Viaticum ad vitam futuram nobis comparandum est, exercitatione virtutum et assidua peccatorum confessione. Adhortatio ad obtemperandum Scripturis, et ad gloriam contemnendam. Gloria humana virtutem sequitur. 48-54

HOMIL. VI. Et dixit Deus: *Fiant luminaria in firmamento cæli ad illuminationem super terram, ut dividant inter diem et inter noctem, et sint in signa, et in tempora, et in dies, et in annos* (Gen. 1. 14).—Stultitia adorantium solem. Car post tertium diem sol conditus. Pulchritudo et utilitas cæli. Omnia propter hominem creata sunt. Moralis exhortatio. 54-60

HOMIL. VII. Et dixit Deus: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli, et factum est sic* (Gen. 1. 20). *Et fecit Deus cete magnas, et omnem animam animalium reptilium, quæ produxerunt aquæ secundum genera sua* (ibid. v. 21).—Dicta in precedenti Homilia mitigat. Avocat a ludis Circusibus. Car tantum ordinem in creationis narratione servet. Moralis exhortatio. Gentilium amentia in animalium rerumque vilium cultu. 61-69

HOMIL. VIII. Et dixit Deus: *Faciamus hominem secundum imaginem nostram et secundum similitudinem: et dominentur piscibus maris, et volatilibus cæli, et pecoribus, et bestiis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus repentiibus super terram* (Gen. 1. 26).—Car elementa ante hominem creata. Arianos et Anthropomorphitas insectatur Chrysostomus. Moralis exhortatio ad verum jejunium. 69-76

HOMIL. IX. De his quæ sequuntur hæc verba, *Faciamus hominem secundum imaginem nostram*: et adversus eos qui dicunt. Car bestie factæ sunt, et quis usus creationis eorum? Et quod vel sic maxime declaratur honor homini habitus, atque ineffabilis Dei erga ipsum benevolentia.—Gratia querit eos qui se suscipiant. Brevis exhortatio et querendum ex dictis resumptio. Objectio gentilium solvitur. Car feræ non sint homini subditæ. Sacrificium maximum Dei beneficiorum recordari. Confessio peccatorum. 76-81

HOMIL. X. Exhortatio ad eos quos pudet post cibum sumptum accedere ad concionem vespertinam, et in reliquum textum post, *Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem* (Gen. 1. 26); et de his verbis, *Et fecit Deus hominem; secundum imaginem Dei fecit illum; masculum et feminam fecit illos* (ib. v. 27).—Ad spiritualia quomodo accedendum. Vis diversæ quibus Dei benevolentia acquiritur. Confessio peccatorum. Temperantia ad sanitatem conducit. Moralis exhortatio. 81-89

HOMIL. XI. Quod oporteat virtutem magis facere cunctosque imitari, qui cum ejusdem cujus nos nature essent, cum accurate sectati sunt. Et quod si segnes fuerimus, nullam excusationem habebit simus. Nihil prodest jejunium neque concio sine bonis operibus. Ratio humana po-

test omnia vitia edomare. Paulum prædicat. Pauli ærumna varia. 90-98

HOMIL. XII. De his quæ sequuntur creationem: *Ita est liber generationis cæli et terræ, quando facta sunt: quo die fecit Deus cælum et terram.*—Elementa Deo omnino subdita sunt; servos Dei reverentur. Virtus possibilis; possumus Joannem Baptistam et Paulum imitari. 98-106

HOMIL. XIII. Et plantavit Dominus Deus paradysum in Eden ad orientem, et posuit illic hominem quem formavit (Gen. 2. 8).—Contra eos qui dicebant animam ex substantia Dei esse. Deus simplex, incomplexus, et figura carens. Contra eos qui dicebant Paradysum non esse in terra. 105-110

HOMIL. XIV. Et accepit Dominus Deus hominem, quem formavit, et posuit eum in Paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum (Gen. 2. 15).—Contra eos qui quasdam voces Patri, quasdam Filio adscribebant. Vox, *Faciamus*, cui dicitur. Adami sapientia. Libertas arbitrii. Moralis exhortatio. 111-118

HOMIL. XV. Adeo vero non inventus est adiutor similis illi. Et immisit Deus excessum in Adam, et dormivit. Et accepit unam costarum ejus, et implevit carnem pro illa. Et edificavit Deus costam, quam accepit de Adam in mulierem (Gen. 2. 20-23).—De amore verbi divini suis auditoribus gratulatur. Ut Deum deceat hæc verba intelligenda. Dominus et Deus de Patre et Filio. Adam prophetiam gratiam accepit. Moralis epilogus. Liberalitas Dei in homines. Contra peccata lingue. 118-123

HOMIL. XVI. In pravaricationem primorum creatorum. Et erant ambo nudi, et Adam, et uxor ejus, et non erubescerant (Gen. 2. 25).—Aliquot de Scripturarum inexhausta copia dictis, ad scopum pergit. Serpens qui Evam decepit non erat ratione præditus. Car lignum scientiæ dicatur. Adam scientiam boni et mali non ex esu a ligno accepit. Moralis exhortatio. 123-134

HOMIL. XVII. Et audiverunt vocem Domini Dei deambulantis in Paradiso in meridie (Gen. 3. 8).—Conscientia incorruptus iudex. Conscientie opus. Nihil peccato pejus. Serpentis damnatio. Spes boni futuri mala levat presentia. Uxores viris parere debent. Epilogus homilicæ. 134-148

HOMIL. XVIII. Et vocavit Adam nomen uxoris sue Adam, quia ipsa est mater omnium viventium. Et fecit Dominus Deus Adam et uxori ejus tunicas pelliceas, et induit illos. Et ait Deus: Ecce Adam factus est sicut unus ex nobis. (Gen. 3. 20-22).—De peccato Adami superius dicta summam relegit. Gravior poena manet eos, qui post legem peccant. Quomodo vestes pelliceas primo parenti et uxori fecit Deus. Lux in vestibus tempore Chrysostomi. Car ex adverso Paradisi positus Adam. Scriptura sacra nihil frustra dicit. Bonitas Dei erga Cainum. In oblationibus quid observandum. Moralis epilogus. 148-158

HOMIL. XIX. Et dixit Cain ad Abel fratrem suum: Egre diamus in campum (Gen. 4. 8).—Miseria peccati servitus. Homo libertate arbitrii donatus. Deus necessitatem non imponit. Accusatio conscientie quæ gravis. Penitentia autem penam utilis. Septem ultiones in Caino quæ? Moralis epilogus. 158-166

HOMIL. XX. Egressus est autem Cain a facie Dei; et habitavit in terra Nod, et regione Eden (Gen. 4. 16), et reliqua. —Cur habitat Cain e regione Eden. Poena occasio misericordiae. Liberum arbitrium hominis. Confessio peccatorum. Peccatum opprobrium inurit. Moralis exhortatio contra avaritiam. 166-174

HOMIL. XXI. Itæ est liber generationis hominum, die quo fecit Deus Adam, secundum imaginem Dei fecit illum, masculum et feminam fecit illos, et vocavit nomen eorum Adam, quia die fecit eos (Gen. 5. 1. 2).—Virtus ex ærumnis illi illustrior. Quid sit secundum imaginem Dei creati. Nominum impositio recens natis. Nomina sanctorum filia imponenda. Nuptiæ non in causa sunt quomodo homines Deo placeant. Per indignos interdum futura prædici vult Deus. Generis humani interitus quies vocatur. Moralis epilogus. Anima quomodo curanda. 175-185

HOMIL. XXII. Et erat Noe annorum quingentorum, et genuit Noe tres filios, Sem, Cham et Japhet. Et factum est quando cæperunt homines multiplicari super terram, et filii nati sunt eis (Gen. 5. 31. et 6. 1).—Attentionem auditorum captat. Quæ sit natura debili spiritualis. Liberum arbitrium. Adversus eos qui dicebant angelos cum illabus hominem commixtos esse. Homines filii Dei dicti in Scriptura. Moralis exhortatio: avaritiam in decursu hortationem profligat. Temperantiam prædicat. 185-196

HOMIL. XXIII. Noe autem invenit gratiam coram Domino Deo. Itæ autem sunt generationes Noë. Noe homo iustus,

perfectus existens in generatione sua : Deo placuit. Noe (Gen. 6. 9). — Virtutis prerogative. Laudari Christianus ab omnibus nequit. Improbos non homines appellat Scriptura. Deus hominem eum solum vocat, qui virtutem colit. Quinam vere regnent. Genealogie modus optimus. Moralis exhortatio. 196-206

HOMIL. XXIV. *Genuit autem Noe tres filios, Sem, Cham, Japhet : corrupta autem erat terra coram Deo, et sepleta est terra iniquitate* (Gen. 6. 10). — Scriptura non obiter legenda. Deus consilium suum Noe communicat. Cur Enoch translatus fuerit. Solet Deus propter justos servare alios. Quare ex humundis bina, ex mundis autem septena. Prædicat Deus, ne inducat mala. Moralis exhortatio. 206-218

HOMIL. XXV. *Noe autem annorum erat sexcentorum, et diluvium aquæ factum est super terram* (Gen. 7. 6). — Patientia et benignitas Dei in ipso diluvio. Ex præsentia plena peccantibus illata indulgentia eterna. Deus prædicat poenam, ne inferat Creatoris potentia incomprehensibilis. Noe restituit quod Adam abstulerat. Moralis exhortatio : sine superna gratia nihil boni agere possumus. 218-229

HOMIL. XXVI. *Et recordatus est Deus Noe, et omnium bestiarum, et omnium jumentorum, et omnium volatilium, et omnium reptilium, quæcumque erant cum illo in arca. Et adduxit Deus spiritum super terram, et cessavit aqua* (Gen. 8. 1). — Qui in nos peccat, feratur : qui in Deum peccat, puniatur. Poenæ a Deo illatæ clementiæ conjunctæ. Omnia in honorem hominis facta. Nos fermentum mundi. Beneficia Deus nobis confert, etiam nescis. Moralis exhortatio. 229-239

HOMIL. XXVII. *Et edificavit Noe altare Domino, et accepit de omnibus pecoribus mundis, et de omnibus volucibus mundis, et obtulit holocaustum super altare* (Gen. 8. 20). — Beneficiorum Dei memoria. Causa adventus Christi. Cur Deus sacrificia exegerit. Circumcisio nihil prodece potest ad salutem. Cur esus sanguinis vetitus. Modicum tempus sufficit ad poenitentiam. Mentio fit de confessione. De reconciliatione et amore inimicorum. 239-251

HOMIL. XXVIII. *Et dixit Dominus Deus ad Noe, et ad filios ejus cum eo, dicens : Ecce ego statuo testamentum meum vobiscum, et cum semine vestro post vos, et omni animæ viventi vobiscum, tam in volucibus, quam in pecudibus, et omnibus bestibus terræ* (Gen. 9. 8-10). — Deus etiam peccatoribus benignus, quanto magis justis. Cur patre Cham peccante, filius Chamæ maledicitur. Dei præcepto cuncta obediunt. Per adversarios efficit Deus ut fides crescat. Adhortatur ad amorem erga Deum. 252-260

HOMIL. XXIX. *Et cepit Noe agricola terram, et plantavit vineam, et bibit de vino, et inebriatus est* (Gen. 9. 20, 21). — Non solum bona opera, sed et peccata sanctorum proponuntur. Preces omnia levia et facilia reddunt. Scriptura sacra in calamitatibus antidotum. Ebrietas Noe quomodo excusari debeat. Non inveniret vitem Noe. Cur vitis in hanc vitam introducta. Ebrietas pro salietate. Vita non in natura sita, sed in voluntate. Ebrietas demoni voluntarius. Cur filius maledictus sit ob patris peccatum. Patres pro liberis puniri optant. Moralis exhortatio. 260-273

HOMIL. XXX. *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus* (Gen. 11. 1). — A negligentia auditores avertit. Confessio peccatorum. Horæ majores vel minores pro longitudine dierum. Cur magna dicatur hæc hebdomada. Jussum indicem hebdomada sancta. Humana natura majora semper appetit. Memoriae æternæ cupiditas. Memoria sui reliquendi ratio optima. Non sunt temere condemnandi fratres, neque ex auditu judicandum. Solet Deus admonere antequam puniat. 273-282

HOMIL. XXXI. *Et accepit Thara Abram et Nachor filios suos, et Lot filium Abram filii sui : et Saram nurum suam, uxorem autem Abram filii sui : et eduxit eos ex terra Chaldeorum, ut proficiscerentur in terram Chanaan : et venit usque Charan, et habitavit illie* (Gen. 11. 31). — Ex bonis operibus vana gloria cavenda. Quantum sit patriam suam relinquere. Non in natura, sed in voluntate virtus et vita sunt sita. Moralis exhortatio. 282-292

HOMIL. XXXII. *Et visus est Dominus Abra, et dixit ei : Semini tuo dabo terram hanc : et extruxit illi altare Domino, qui visus est ei* (Gen. 12. 7). — Cur noluerit Deus claram esse Scripturam. Deus quomodo videatur. Non deseruntur a Deo si quos animi affligit. Abrahamum migrantem concitatur, singula ab ipso pie acta notanda. Zelotypiæ insania granta. Moralis exhortatio : afflictio signum providentiæ divine. 292-303

HOMIL. XXXIII. *Abram autem erat dives valde pecoribus, et argento, et auro. Et profectus est unde venerat, in solitudinem usque Bethel, usque ad locum in quo prius fuit tabernaculum ejus inter Bethel et Agge, ad locum altaris quod ibi principio fecerat* (Gen. 13. 2-4). — Rixe et contentiones vitandæ. A fratribus et rapinis avocet. Moralis exhortatio ad humilitatem. 303-312

HOMIL. XXXIV. *Et dixit Deus Abra postquam separatus*

est ab eo Lot : Elevatis oculis tuis vide a loco, in quo tu nunc es, ad aquilonem et meridiem, et orientem et mare : quin omnem terram, quam tu vides, tibi dabo eam (Gen. 13. 14, 15). — Modestiam et mansuetudinem commendat. Non domi magnitudo, sed dantis animus spectatur. Eleemosyna alacriter eroganda. Serendi tempus est hæc vita. Abrahæ virtutem paulatim exerceat Deus. Quanta Patriarchæ mentis firmitas. Moralis exhortatio ad constantiam in fide. 312-321

HOMIL. XXXV. *Factum est autem in regno amraphat regis Sennar, Arioch rex Elam, et Chodologomor rex Elam, et Tharhac rex gentium gesserunt bellum cum rege Sodomorum* (Gen. 14. 1, 2). — Lectio Scripturæ commendatur. Quam utile Scripturam legere : nullum tempus ad Scripturæ lectionem incommodum. Clades regis Sodomorum a pluribus regibus impetit. Captivitas et spoliatio Lot. Concordia laudatur, qua servata nihil Lot fuisset perasus. Cur trecentos vernaculos sumpsit Abraham. Moralis exhortatio. Ad contemptum bonorum hujus vite hortatur. Eleemosyna prædicatur. 321-332

HOMIL. XXXVI. *Post hæc autem verba factus est sermo Domini ad Abram per visionem noctis, dicens : Ne times, Abram, ego protector tuus sum : merces tua multa erit valde* (Gen. 15. 1). — Iterum obedientiam Abrahami exprobat Deus. Mirabilis Dei providentia circa Abrahamum. Ob modestiam beneficiis afficitur Abrahamus. Sacrificium Melchisedech refert. Et ut typum Eucharistiæ proponat. Moralis exhortatio. Virtutis studio non labores, sed præmia sibi proponunt. 332-344

HOMIL. XXXVII. *Dixit autem ei : Ego sum Deus, qui eduxi te de terra Chaldeorum, ut darem tibi terram hanc, ut in hereditatem possideres eam. Dixit autem : Domine, Domine, secundum quid cognoscam quod in hereditatem accipiam eam* (Gen. 15. 8, 7, 8). — Scripturæ virtus. Divina dogmata quantum hominis antecellant. Senectus bona quæ. Quadringenti anni servituti in Aegypto, a quo principio ducendi. Moralis exhortatio : gulam et crapulam profligat. 344-350

HOMIL. XXXVIII. *Sara autem, uxor Abram, non peperit ei : sed habebat ancillam Ægyptiam nomine Agar* (Gen. 16. 1). — Filies Abraham quanta. Chananeæ fides laudatur. Conjugum officia. Quantum arduum lucrum. Exhortatio ad patientiam, mansuetudinem et concordiam. Uxor adjuvix viri quomodo. 350-360

HOMIL. XXXIX. *Quando autem factus est Abram nonaginta novem annorum, apparuit ei Deus* (Gen. 17. 1). — Cur Deus sic cunctando probaverit Abram. Quomodo hæc vox, apparuit, accipienda sit. Etymologie nominum Abram et Noe. Infideles etiam prophetaut. Cur circumcissionem Judæis imposuerit Deus. Circumcisio nihil animæ confert boni. 360-368

HOMIL. XL. *Et dixit Deus Abraham : Sara uxor tua non vocabitur Sara, sed Sarra erit nomen ejus* (Gen. 17. 15). — Moralis exhortatio. Brevis circumcissionis cum baptismo comparatio. Licet Christianis inter gentes versari, quomodo. 368-374

HOMIL. XLI. *Apparuit autem Deus Abraham apud quercum Mambre, sedente ipso ad januum tabernaculi sui meridie* (Gen. 18. 1). — Seculares labores cum spiritualibus comparantur. Non fraudatur mercede, qui auditores non flecit. Usura cur prohibita. Ad hospitalitatem hortatur. Laudat hospitalitatem Abraham, illam simulationi nostræ proponens. Invehitur in ornatum mulierum. Moralis exhortatio. 374-385

HOMIL. XLII. *Cum surrexissent autem viri, respexerunt in faciem Sodomorum et Gomorharum* (Gen. 18. 16). — Facienti quod in se est Deus auxilium non negat. Facilius medemur animæ, quam corporis morbis. Deus Abraham consiliorum suorum participat. Quanto honore justum dignatur Deus. Non sunt auditi solo condemnandi rei. Aliene famæ parcendum. Hic impune peccantes acerbius punientur in altera vita. Proborum causa Deus patienter fert peccatores. Moralis exhortatio. Eleemosyna eroganda. 385-393

HOMIL. XLIII. *Venerunt autem, inquit, duo angeli Sodoma vespere* (Gen. 19. 1). — Loti hospitalitas laudatur. In futuro sæculo unusquisque pro se judicabitur. Excursanda Sodomitarum nequitia. Moralis exhortatio. 393-403

HOMIL. XLIV. *Diluculo autem venit Abraham ad locum ubi steterat coram Domino* (Gen. 19. 27). — Non tantum periculum per alios orantes, quantum per nos ipsos. Neque Lot neque filie ejus damnandi. Moralis exhortatio : collectio Josephi continentia cum Babylonica fornace. 403-413

HOMIL. XLV. *Et movit illinc Abraham in terram versus africanam, et habitavit inter Cades et inter Sur, et peregrinus fuit in Geraris* (Gen. 20. 1). — Auditoris benevolentia necessaria. Abrahæ modesta vivendi ratio. Mors nihil est aliud quam somnus. Conjugalis concordie bonum. Qui colit servos Dei, Deum colit. Omnia Deo possibilia. Moralis exhortatio : nihil non cedit auti divino. 413-424

HOMIL. XLVI. *Et dixit Sarra: Quis minuit tibi Abraham, quod lactat puerum Sarra? quod peperit filium in senectute mea* (Gen. 21. 7)? — Agar efficitur. Obedientia Abraham. Providentia Dei. Nihil potentius eo qui Dei auxilio munitus est. Invidia morbus describitur. Moralis exhortatio ad fugiendum invidiam. Dæmon homini subjectus. 422-428

HOMIL. XLVII. *Et factum est post verba hæc, Deus tentabat Abraham* (Gen. 22. 1). — Abraham fortitudo et Isaac obsequentia. Sacrificium Abraham figura crucis. Moralis exhortatio. 422-434

HOMIL. XLVIII. *Respondierunt autem filii Chet ad Abraham, et dixerunt: Rex a Deo es tu in nobis, in electis sepulcris nostris sepeli mortuum tuum* (Gen. 23. 8. 6). — Divitiæ non in superbis impenduntur. Historiam Rebecæ usque ad ipsius profectum prosequitur, narratione exprimens quidquid sive edificandis sive erudiendis auditoribus inservire potest. Sub finem Homiliæ, ad Isaacum et Rebeccam emulandos hortatur, malos sui temporis nuptiarum ritus arguens. 434-445

HOMIL. XLIX. *Hæ autem sunt generationes, inquit, Isaac filii Abraham* (Gen. 25. 19). — Exemplo Isaac patet esse precandam cum perseverantia. Non sunt curiose inquirenda Dei opera. Propter causas arcanas fecunditatem etiam iusti negat Deus. Fecunditas sterilitum partum virginis probat. Viginti annis perseverat orans Isaac. 443-447

HOMIL. L. *Conceptis autem Rebecca, et colludebant parvulis in illa* (Gen. 25. 21. 22). — De contemptu divitiarum. 448-451

HOMIL. LI. *Facta est autem fames super terram, præter finem priorem, quæ fuerat tempore Abraham* (Gen. 26. 1). — Nominum propriorum impositio. Non spectat sum dignitatem Deus, sed nostram infirmitatem. Moralis exhortatio. 451-456

HOMIL. LII. *Seminavit autem Isaac in terra illa, et invenit centuplicans hordeum in anno illo* (Gen. 26. 12). — Invidia Gerarænonum quanta. Nihil robustius eo quem Deus juvat. Mansuetudo vera quæ. Patientia Isaac. Gratus animus Isaac. Deus exigit ut gratias agamus. Deus cur se dicat Deum Abrahami. Moralis epilogus. 456-463

HOMIL. LIII. *Erant autem Isaac amicum quadraginta, et duxit Judith filiam dei Chettri, et Basemah filiam Elon Ezeri, et exasperabant Isaac et Rebecca* (Gen. 26. 34. 35). — Quidquid peractum sit, post adventum Esau, narrat commentando Chrysostomus. Benedictionis Esau explicatio numerum claudit. 463-471

HOMIL. LIV. *Rebecca autem vocato filio suo iuniorie dixit ei* (Gen. 27. 42). — Gratia divinus auxilium. Conscientia sufficiens magister. Cum lectione Scripturæ monita doctorum. Utilitatem, non plausum auditorum, querit Chrysostomus. Radix homicidii invidia. Quomodo Rebecca salutis junioris filii sui consuluerit. Consilium ab ipsa datum ad consilium ab ipso Christo datum refertur. Peregrinatio Jacobi narratur. Quomodo exerceat iustorum obedientiam Deus. Moralis epilogus. 471-479

HOMIL. LV. *Et dixit Laban ad Jacob: Quoniam frater meus es tu, non servies mihi gratis: die nuda, quæ merces tua* (Gen. 29. 15). — Pausis dicta hæc resumit. Confidentiam Jacobi in Deum prædicat. Quanta veterem hospitalitas. Exemplo Jacobi probat omnia feliciter succedere ei quem Deus juvat. Moralis epilogus. Amor Jacobi erga Rachel indifferentiam nostram erga Deum redarguit. Quomodo Paulus dilexerit Deum; ipsam imitari suos auditores hortatur. Brevi tempore potest delictorum remissio impetrari. Eleemosyna magnitudo. Eleemosyna commendatur. 479-485

HOMIL. LVI. *Dixit autem Jacob ad Laban: Da mihi uxorem meam: impleti sunt enim dies, ut ingrediar ad eam* (Gen. 29. 21). — In ætaticas nuptiarum pompas invehitur. Quomodo a Labano doceptus fuerit Jacob; ejus simplicitas. Polygamia olim, nunc monogamia, cur. Moralis epilogus. Humanum auxilium non querendum. 485-493

HOMIL. LVII. *Factum est autem postquam peperit Rachel Joseph, dixit Jacob ad Laban: Dimitte me, ut abeam in locum meum et in terram meam* (Gen. 30. 25). — Exempla sanctorum imitanda nobis proponit Scriptura. Mansuetudine nihil validius. Deus non deiecit eos qui calumniam patiuntur. E domo Labani fugit Jacob; quæ fugam secuta sint. Prædicatur cura Dei ergo suos, quæ in persona Jacob elucet. Incepit negligentes animarum pastores. Moralis exhortatio. 493-506

HOMIL. LVIII. *Et elevatis oculis Jacob vidit castra Dei metata, et occurrerunt ei angeli dei; quos cum vidisset, dixit Jacob: Castra Dei sunt hæc, et appellavi nomen loci istius, castra* (Gen. 32. 1-2). — Jacob petit a Deo ut suas promissiones impleat. Luctatio Jacobi cum angelo. Mutatio nominis in Israel. Cur humana figura appareant angeli. Veritas incarnationis declaratur. Benedictionum Dei monumenta in Scriptura. Humilitate vincit fratrem Jacob. Mo-

ralis epilogus: inimicos sibi conciliare magna virtus; mansuetudo quantum vim habeat. 506-515

HOMIL. LIX. *Et venit Jacob in Salem civitatem Sechem, et erexit ibi altare, et invocavit Deum Israel* (Gen. 33. 18-20). — Juventus ad malum proclivis. Juvenes uxori- bus jungendi. Moralis epilogus, de liberorum castigatione. 515-520

HOMIL. LX. *Et edificato altari vocavit nomen loci Bethel: illic enim apparuit ei Deus, cumingeret a facie Esau fratris sui* (Gen. 35. 7). — Multa hic commendantur, nempe: mortificatio carnis, sui ipsius spirituale sacrificium, vigilantia et examen conscientie. 520-525

HOMIL. LXI. *Hæ autem sunt generationes Jacob: Joseph septemdecim annorum erat pascens cum fratribus suis pecora* (Gen. 37. 2). — Invidia quantum malum. Cui primus ex invidio homicida. Joseph figura Christi. Cum suus a Deo predicta nequeunt impediri. Manus Domini custodit Joseph. 525-533

HOMIL. LXII. *Et vidit Judas hominem Chanaanem filium, quæ vocabatur Sara, et duxit eam, et ingressus est ad eam; et concepit peperit filium, et vocavit nomen ejus Er* (Gen. 38. 2. 3). — Christus ex semine Juda. Sara figura Ecclesiæ. Lex peccata demonstrat. Historiam Joseph, hunc narrare pergit; ipsum gratia continuo adjutum ostendit. Victa a Joseph uxore Putipharis. Deus solus timendus est. Dei providentia erga Josephum. Moralis epilogus. Dei gratia efficit ut omnia bene succedant. 533-540

HOMIL. LXIII. *Et nesciebat aliquid præfectus carceris propter Joseph* (Gen. 39. 23). — Divina potentia per Josephum manifestata. Nihil impedit decretum Dei. Quantum sit ferre cum gratiarum actione tentationes. Fortiter ferendæ sunt afflictiones. Oculis fides res spirituales conspiciente sunt, et verbo Dei firmiter credendum. 540-547

HOMIL. LXIV. *Esau autem Joseph a facie Pharaonis, et peragravit omnem terram Egypti; et fecit terra annis septem fertilitatis manipulos; et congregavit frumentum sicut arenam maris* (Gen. 41. 48. 49). — Conscientia damnat consilium peccati. Moralis exhortatio. 547-553

HOMIL. LXV. *Et ascenderunt, inquit, ex Egypto, et venerunt in terram Chanaan ad Jacob patrem suum: et nuntiaverunt ei dicentes: F. tuus Joseph vivit, et dominatur toti terræ Egypti. Et oblitus Jacob; non enim credidit eis* (Gen. 45. 25. 26). — Quomodo se gesserit Joseph erga Egyptios, sævientem famem. Sacerdotes colendi. Moralis conclusio. 553-563

HOMIL. LXVI. *Appropinquaverunt autem, inquit, ad Israel ut moreretur, et vocavit filium suum Joseph, et dixit ei: Si inveni gratiam apud te, sepelire mecum in tumulo subter fœmur meum, et facies mecum misericordiam et reuerentiam, ut non sepeliar ego in Egypto, sed dormiam cum patribus meis: et auferes me ex Egypto, et sepeliar me in sepulcro eorum. Ille autem dixit: Faciam secundum verbum tuum. Dixit autem: Viri mihi. Et juravit ei. Et adoravit Israel ad fastigium virgæ ejus* (Gen. 47. 29-31). — Cur voluerit in patria sepeliri Jacob. Non est miserum peregre mori. Paulus capite cassus; Petrus inverso capite crucifixus. Vita pressens palæstra. Quomodo Israel adoravit Josephum. Jacob oculis mentis videbat. Oculi fides per- spicaces corporeis. Moralis epilogus. Pecunie virtuti obstat. 563-573

HOMIL. LXVII. *Dixit autem Israel ad Joseph: Ecce ego morior, et erit Deus vobiscum, et reducet vos Deus ex terra hac in terram patrum vestrorum. Ego autem do tibi Sechem electa præ fratribus tuis, quæ cepi in gladio meo et arcu* (Gen. 48. 21. 22). — Jacobi historiam pergit Chrysostomus, et his quæ præcedentem Homiliam concluderunt breviter resumptis, identidem Jacobum inducit res futuras prædicentem illis, et de morte sua proxima ipsos admonentem, ex verbis Jacobi quædam moralia principia eruens, verba gratia: nihil prodesse dona naturalia nisi mores probi accedant. Mysterium Eucharistiæ præsignatur. Cur magnum planctus in Veteri Testamento. Finit historia Josephi; fratres cum ineffabili mansuetudine consolatur et bonis cumulat. Moriens reditum Judæorum prædicat. Conclusio cum morali exhortatione. 573-581

MONITUM in Sermones octo in Genesim. 579-586
SERM. I. habitus in principio Quadragesimæ, in illud, *In principio fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1); ac de jejuniis et eleemosyna. — Jejunium veri comparatur. Manichæorum et Gentilium errores. Deus per literas agit cum homine. Manichæi veritatem mendacii accusant. Rerum naturalium rationem non intelligimus, quanto minus divina. Flavianus episcopus Antiocheni laudes. 581-586

SERM. II. Cur in sole et luna et cælo et aliis dixerit, *Fiat, in homine autem, Faciamus*; et quidnam sit illud, *Ad imaginem* (Gen. 3. 8. 26). — Vis orationis Ecclesiæ. Vocem, *Faciamus*, discutit, ut ad unigenitum Dei Filium agnoscendum hostes veritatis adducat. Anthropomorphus

redarguit.

SERM. III. Quid sit illud, *ad similitudinem* (Gen. 1. 26), et qua de causa, cum dixerit Deus nos dominari in feras, non dominemur, et hoc magis erga nos curæ argumentum esse. — Accuratam Scripturæ lectionem commendat; Scripturam confert cum geminis. Gentilium objectioni respondet. Initio feras homo non timebat. Timor bestiarum utilis homini.

SERM. IV. Quod servitutis modos tres induxerit peccatum; et in negligentes auditores, eosque qui parentes non honorant. — Honora afficit subditos suos Deus, quomodo. Mulieris officium. Mulier subiecta viro, quare. Alterum servitutis genus ex peccato. De officiis filiorum erga parentes; de remunerationibus manentibus parentum cultores. De penis parricidarum. Cur lapidari eos voluit Deus.

SERM. V. Quod non propter Adamum puniatur, et majora per eum bona quam mala sunt importata, si nobis istis attendere volerimus; et adversus eos qui pauperes prætereunt. — Cur ob unius peccatum alii puniantur. Virtutem qui sectatur, liber est et superior regibus. Virtus omnem metum excludit. Moralis epilogus: hortatur ad eleemosynam. Pauperum miseram conditionem describit, divitibusque duritiam cordis exprobat.

SERM. VI. De ligno, an ex eo cognitionem boni et mali Adamus adeptus sit, an vero antequam ederet, hæc dignoscendi facultate præditus fuerit: itemque de jejuniis, et quod oporteat domi meditari que in ecclesia dicuntur. — Quanto utilis sit concionibus interesse, quam profanis conventibus. Adamus an sciens boni et mali habuerit. Quinam ignorent bonum et malum. Epilogus sermonis.

SERM. VII. Quare lignum scientiæ boni et mali vocetur lignum illud: et quid sit, *hodie mecum eris in Paradiso* (Gen. 2. 9; Luc. 25. 43). — Quanta sit obligatio verbum divinum in opus redigere. Cur lignum scientiæ boni et mali sic vocatum fuerit. Malo melius novimus, postquam ea perpétravimus. De bonis agit per crucem inventis. Latro cur in paradisum introductus. Objectionem refellit Manicheorum. Quid nomen Paradisi sit intelligendum.

SERM. VIII. In diem nimbosum, et in conventum episcoporum, et de mandato quod traditum est Adamo, magisque providentia fuisse quod legem acceperit. — An lex sit causa peccati.

MONITUM ad sermonem quomodo oporteat fratrum peccata arguere, etc. (qui est notus in Genesim). 619-620

SERM. IX. Quomodo oporteat fratrum peccata arguere, et quod eorum salutis curam habere conveniat, et quare Abram vocatus sit Abraham, et de nomine Noe: quod non frustra aut sine causa iusti illi fuerint his nominibus appellati, sed ita dispensante Dei providentia. — Zelus temperandus misericordia. Spiritualis homo quis. Quo signo internoscantur Christiani. Abraham, discipulis Christi par. Promissa Dei certissima; res humane quam incertæ. Doctrinam ex historia Abraham deductam resumit. Filii non rei sunt iniquitatis parentum. Quid officii prestare debeant filii erga parentes impios. Liberum arbitrium. Interpretatio nominis Noe.

MONITUM ad Sermones quinque in Annam. 629-630

SERM. I. Quod oporteat et in Pentecoste et semper jejuniis meminisse, et quod non presentia solum, sed etiam recordatio jejunii sit utilis: et de Dei providentia, quodque non minima pars ipsius sit præter alia parentum erga liberos amor: quodque non patribus solum, sed et matribus præceptum sit, ut liberorum mores componant, et ad extremum de Anna. — Jejuniis memoria utilis, jejunii bona quanta. Homiliam contra gentiles habitam resumens duas præsertim questiones solvit, videlicet: quo pacto Deus homines quondam instrueret; et quare, dum corpora cælestia quasi immortalis juventute fruuntur, nostra sint morbis et corruptioni obnoxia. Liberi arbitrii major vis, quam nature; filii pravi abdicantur a parentibus. Mulieri maxime convenit educatio liberorum. Historia Annæ matris Samuelis. Sterilitas quantum malum. Ex nomine Samuelis occasionem arripit de educatione liberorum loquendi.

SERM. II. De fide Annæ, deque philosophia, hoc est, animi moderatione et modestia ipsius, et de honore deferendo sacerdotibus; et quod tum in initio, tum in fine prædici sit orandum. — Efficacia orationis exemplo Annæ

probat. Anna simul mater et pater. Duplicem Atræ virtutem laudat. Assidue orandum. Tolerantia convivorum occasio meriti Davidi. Quomodo ferenda contumelia. Preceptum ad mensam. Moralis epilogus.

SERM. III. De Anna deque Samuelis educatione, et quod utilis sit in pariendo tarditas, et quod periculosum sit liberos negligenter habere. — Oratio Annæ quam grata Deo. Lacrymæ rigant plantam orationis. Res spirituales variis indesinenter formis adornari possunt. Anna liberorum educationis magistra. Quanta pietate puerum Domino educavit obtulitque Anna. Comparatur Annæ sacrificium cum sacrificio sacerdotis et sacrificio Abraham. Annæ modestia et gratus animus. Disciplina celesti imbuendi juvenes. Felicitas vitæ celestis. Abnegationis modi vari.

SERM. IV. Ad eos qui collecta relicta ad theatra ascendant: et quod non solum utilis sit in ecclesia versari, quam in theatris, sed etiam iucundius, et de secunda parte precatationis Annæ: quodque indesinenter et in omni loco precari oportet, vel in foro, vel in via, vel in lecto. — Detrimentum quod et spectaculis oritur malum excedit voluptatem inde acceptam. Quam diversa sit virtutis et vitii voluptas. Exponitur Annæ oratio. Assidue precari debemus, et orationes crebras negotiis interponere: hoc confirmatur exemplis et comparationibus cum ex prandio tum et fabrorum artificio deductis. Affectus præcipua pars orationis. Procul a templo habitare an excuset non accedentes. Ubique orare possumus.

SERM. V. Adversus eos qui tantum in festis conveniunt, et quidnam sit festum: item adversus eos qui incusant divinam providentiam, eo quod in hac vita quidam sint divites, quidam pauperes: quod paupertas utilissima sit, et quod paupertas plus voluptatis ac securitatis ubique habeat, quam divitiæ; itemque de Anna. — Festorum ornatus veri. Paucitas auditorum ne contristet. In salutari Dei letari quid sit. Erumna pro Christo tolerata, sunt gratia, corona, merces. Ratio beneficentia a Deo non reposita. Paupertas artes invenit. An plus paupere dives habeat. Somnus saavior pauperi. Valetudo prospera æque divitibus et pauperibus. Funera divitum et pauperum.

MONITUM ad tres Homilias de Davide et Sathie. 675-676

HOMIL. I. De Davide et Sathie, deque tolerantia, et quod oporteat inimicis parere, nec de absentibus male loqui. — David exemplar humanitatis. Beneficia Davidis in Sathie. Non effertur David ob prosperum successum. Consilia militum ad eadem impellentium negligit David. Cur Deus hostes nobis tradat. Reges revereri oportet. Hostem David honorifice appellat. David a nobis imitandus.

HOMIL. II. Quod magnum sit bonum, non tantum exercere virtutem, verum etiam laudare; quodque David magnificentius tropeum exereit parcendo Sathie, quam prostrato Goliath: quodque hæc faciens magis profuerit sibi quam Sathie: deque excusatione ipsius apud Sathie. — Laudare virtute præditos predest. Sacrificium offert Deo David, immolans iram. Confert Davidem cum tribus pueris. Nihil tutius quam parcere inimico. Quanta lauerit David, servato Sathie. Multo majus parere quam perdere. Unius Dei voluntatem spectat David: mortem Sathie desit. Lacrymas audientibus movet Chrysostomus.

HOMIL. III. Quod periculosum sit adire spectacula, et ea res adulteros perfectos faciat, et hinc tristitia contentique nascatur: tum quod omne tolerantia genus David in his que fecit erga Sathie, superavit: postremo quod rapinam æquo animo ferre, non minor virtus sit, quam largiri eleemosynam. Quam alienum sit a moribus christianis, spectaculis theatralibus interesse. Nullus inimicus Sathie deterior. Nihil nocuit Davidi odium Sathie. Cur patientie meritum æquetur eleemosyne. Affici contumeliis an sit intolerabile. Utiliores amicis inimici. Accusatio sui fit remissio criminis. Ne deamur quidem nos ad iram concitare potest. Ira soluta, plane dignoscimus quæ, ira fervente, nobis non appareant, vox Davidis potentissima. Nihil laani gloria turpius ei, qui honore præveniri vult. Nihil humanitate potentius. Iræ sedare in nostra est potestas. Dignior lacrymis qui facti injuriam. Tum maxime certa nos manent apud Deum premia, cum ab hominibus neantur. Hostem Sathie filius tutorem reliquit; in filios hostis Benovolus David.

SELECTA ex notis Henrici Savilli et Joannis Bæsi in tommum IV Operum S. Joannis Chrysostomi.

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI QUARTI.

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

